

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

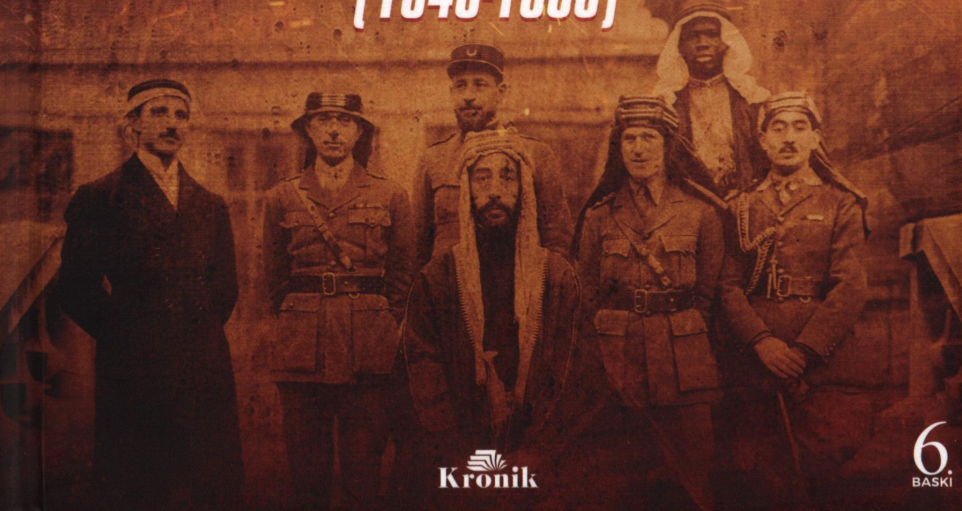
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU

FİLİSTİN MESELESİ *ve* ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI (1948-1988)

**FİLİSTİN MESELESİ VE
ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI (1948-1988)**

—
Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU

KRONİK KİTAP: 19
Dünya Tarihi Dizisi: 2

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
Can Uyar

KAPAK TASARIMI
CUMBA.CO

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, 1989, İş Bankası Kültür Yayınları
6. Baskı, Kasım 2020, İstanbul

ISBN
978-975-2430-09-9

KRONİK KİTAP
Sakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

*Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 34569*

www.kronikkitap.com
   kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla,
kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar
dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU

**FİLİSTİN MESELESİ *ve*
ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI
(1948-1988)**

Kronik

Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU

(1924-1998)

22 Eylül 1924'te Gelibolu'da doğdu. İlk ve orta öğretimini Balıkesir'de yaptıktan sonra, 1943'te o zamanki adıyla Siyasal Bilgiler Okulu'na girdi ve 1947'de bu okulun Siyasal Şubesi'nden (Diplomasi Şubesi) mezun oldu. Bir süre Milli Eğitim Bakanlığı Kültürel Dış Münasebetler Şubesi'nde çalışan Armaoğlu 1948 Haziran'ında S.B.O. Siyasal Tarih Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. 1949'da Ankara Hukuk Fakültesi'nde fark sınavları vererek bu fakülteden hukuk diploması aldı ve sonra da hukuk lisansiyesi olarak doktora çalışmalarına başladı. 1953'te "Seçim Sistemleri" adlı doktora tezi ile bu Fakülteden Hukuk Doktoru unvanını aldı. Prof. Armaoğlu, 1956'da Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyasal Tarih Doçenti ve 1963'te de Siyasal Tarih Profesörü oldu.

1953-1954'de ABD'nin Minnesota Üniversitesi'nde Amme İdaresi (Kamu Yönetimi) öğrenimi gördü ve 1959-1960'da Harvard Üniversitesi'nin Russian Research Center'ında ve 1960-1961'de de Stanford Üniversitesi'nin Hoover Institution on War, Peace and Revolutions'ında Sovyet Rusya üzerine inceleme ve araştırmalar yaptı.

Prof. Armaoğlu 1965-66'da Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanlığı, 1968-69'da Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Genel Müdürlüğü, 1968-71'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Müttevelli Heyeti Üyeliği, 1971-73'te ODTÜ Müttevelli Heyeti Başkanlığı ve 1966-75'te Türkiye İş Bankası İdare Meclisi Üyeliği yaptı.

1976 Ekim'inde Ankara Üniversitesi'nden ayrılan Prof. Armaoğlu, Türk Tarih Kurumu üyeliği ve Atatürk Yüksek Kurumu üyeliği görevlerinde bulundu. Prof. Armaoğlu İngilizce ve Fransızca'nın yanında ayrıca Rusça da biliyordu. 10 Haziran 1998'de vefat etti.

Prof. Armaoğlu'nun pek çok bilimsel makalesi ile günlük gazetelerde yayımlanmış yazılarının yanında, yayımlanmış eserleri şunlardır:

- 19. Yüzyıl Siyasal Tarihi, 1789-1914*
- 20. Yüzyıl Siyasal Tarihi, 1914-1995*
- Siyasal Tarih, 1789-1960*
- Seçim Sistemleri*
- Amerikan-Japon Münasebetlerinin On Yılı, 1931-1941*
- Kıbrıs Meselesi, 1954-1959*
- Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*
- Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*
- Türk Siyasal Tarihi*
- Türk-Amerikan İlişkileri*
- Türk Dış Politikası Tarihi*

Web Adresi:

<https://www.fahirarmaoglu.org>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
I TARİH İÇİNDE FİLİSTİN	15
1. Filistin Neresidir?	15
2. Diaspora'dan Aliyah'a	17
3. Aliyah	23
4. Theodor Herzl ve Dünya Siyonist Teşkilatı	27
5. Herzl ve II. Abdülhamid	28
6. Filistin'de Yahudilerin Toprak Mülkiyeti	34
7. Osmanlı Devleti'ne Karşı Araplar ve 1917 Balfour Deklarasyonu	38
8. İngiliz Mandası Altında Filistin	45
9. İngiltere'nin Çözüm Çabaları	60
10. İkinci Dünya Savaşı'nda Filistin	67
II İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE 1948-49 ARAP-İSRAİL SAVAŞI	73
1. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Yahudiler ve Araplar	73
A) Yahudi Terörü	73
B) Filistin Arapları	76
2. Filistin Meselesi'nin Yeni Faktörü: Birleşik Amerika	79
3. Filistin Meselesi Birleşmiş Milletler'de	90
4. Arap İsrail Savaşı	95
5. Mütareke Anlaşmaları	105
A) İsrail-Mısır Mütarekesi	105
B) İsrail-Lübnan Mütarekesi	106
C) İsrail-Ürdün Mütarekesi	106
D) İsrail-Suriye Mütarekesi	107
6. Mülteciler Meselesi	110
7. Kudüs Meselesi	113
III 1956 SÜVEYŞ SAVAŞI	121
1. Orta Doğu'da Yapı Değişikliği, 1950-55	122
2. Mısır'da Monarşinin Yıkılması	127
3. Orta Doğu'ya Silah Ambargosu	133

4. Arap-İsrail Çatışmaları	136
5. Nâsır'ın Çekoslovakya'dan Silah Satın Alması	143
6. Orta Doğu'da Gerginlikler	148
7. Asvan Barajı'ndan Süveyş Kanalı'na	152
8. Süveyş Krizi	155
9. Süveyş Savaşı	163
10. Tepkiler ve Birleşmiş Milletler	166
11. Savaşın Sonu	170
IV YEMEN İÇ SAVAŞI	175
1. Yemen'in Kısa Tarihçesi	175
2. Darbeden İç Savaşa	178
3. Uzlaşma Çabaları	183
4. Cumhuriyetçilerin İç Kavgaları	185
5. Cidde Anlaşması ve Sonrası	186
6. İç Savaşın Sonu	188
7. Güney Yemen'in Bağımsızlığı	191
8. Kuzey ve Güney Çatışmaları	194
V 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI	201
1. Milletlerarası Politikanın 11 Yılı: 1956-1967	201
2. Eisenhower Doktrini ve Neticeleri	202
3. Orta Doğu'da Baas Faktörü	208
A) Suriye'de Baas	208
B) Irak'ta Baas	213
4. Araplararası Birleşme Çabaları	217
5. Orta Doğu'da FKÖ Faktörü	220
6. Arap Birliği ve Filistin Meselesi	225
7. İsrail-Arap Çatışmaları	229
8. Savaşa Doğru	238
9. Altı Gün Savaşı	244
A) Savaşın Tarafların Askerî Güçleri	244
B) Cephele ve Muharebeler	245
C) Nâsır'ın istifası	253
10. Savaş ve Arap Ülkelerinin Tepkileri	254
11. Birleşmiş Milletler'in Barış Çabaları, 242 Sayılı Karar	257
A) 5 Haziran Öncesi	257
B) Savaş ve Birleşmiş Milletler	258
C) Savaş Sonrası BM Genel Kurulu	260
D) Mülteciler Meselesi	260
E) Kudüs Meselesi	262
F) Barış Meselesi	264
G) 242 Sayılı Karar	268
VI 1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SONRASI	273
1. Sertleşen Terörizm	274
2. Mısır'ın Yıpratma Savaşı	278
3. El-Aksâ'dan İslâm Konferansı'na	283

4. Ürdün İç Savaşı	286
5. Barış Çabaları: Jarring Misyonu ve Rogers Planları	292
6. Nâsır'ın Ölümü, Enver Sedat	300
7. Enver Sedat ve Sovyetler	302
8. 1973 Savaşı: Yom Kippur Savaşı	310
9. Arap Tepkileri	318
10. Büyük Devletler, Siyasî Gelişmeler, Krizler, ve Ateşkesler	318
11. Ayırma (Disengagement) Anlaşmaları, 1974	324
12. Mısır-İsrail 2. Ayırma Anlaşması, 1975	333
13. 1973 Petrol Krizi	341
14. Enver Sedat'ın Kudüs Seferi	351
A) Enver Sedat'ın Batı'ya Kayması	351
B) Enver Sedat Moskova'dan Kopuyor	353
C) 1976 Yılı gelişmeleri, Filistin Meselesi	354
D) Mısır'da Gösteriler ve Ayaklanmalar	356
E) Başkan Carter ve Yeni Amerikan Politikası	357
F) İsrail'de Seçimler, Begin Hükümeti ve Amerika	359
G) Sovyet-Amerikan Ortak Deklarasyonu	362
H) Enver Sedat Kudüs'e Gidiyor	364
I) Tepkiler	368
J) Sedat-Begin İsmailiye Zirvesi: Fiyasko	371
VII CAMP DAVID'DEN EKSİK BARIŞ'A	379
1. Arap Tepkileri, Cezayir Zirvesi	380
2. Amerika Harekete Geçiyor	381
3. Amerika-İsrail Gerginliği	382
4. Uzun Sıcak Yaz	385
5. Camp David Zirvesi	388
6. Camp David Anlaşmaları	396
A) Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması	397
B) Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması	399
C) Bir Değerlendirme	402
7. Camp David'e Arap Tepkileri	403
8. Mısır-İsrail Barışı: 26 Mart 1979	406
A) Camp David'in İlk Günleri	406
B) Washington Görüşmeleri ve Anlaşmazlıklar	408
C) İkinci Camp David'den Mısır-İsrail Barışına	412
D) Mısır-İsrail Barışı, 26 Mart 1979	414
9. Mısır-İsrail Barışına Tepkiler	422
10. Mısır-İsrail Barışının Tatbikatı	429
11. Filistin Özerkliği Görüşmeleri	432
A) Özerklik Konusundaki Görüş Ayrılıkları	434
B) Yahudi Yerleşimleri Meselesi	435
C) Doğu Kudüs'ün İsrail Tarafından İlhakı	437
D) İsrail'in Golan Tepeleri'ni İlhakı	440
E) Enver Sedat'ın Öldürülmesi	446
F) Yeni Barış Planları ve Filistin Konusu	449

a) EEC Deklarasyonu	449
b) Fahd Planı	451
c) Reagan Planı	455
d) Fez Planı	459
VIII BATI ŞERİA'DAN BEYRUT'A - İSRAİL VE LÜBNAN	463
1. Lübnan Sahnesinin Aktörleri ve Faktörleri	463
2. Lübnan: Karmaşık Bir Ülke	465
A) Lübnan'ın Sosyal Yapısı	467
a) Zâ'imlik Müessesesi	468
b) Lübnan'da Mezhepler	469
c) Lübnan'da Filistinliler	472
B) Lübnan'da Siyasi Partiler	474
a) Hristiyanların Partileri	474
b) Müslümanların Partileri	475
c) Filistin Partileri	476
3. Lübnan Ekonomisi	477
4. Lübnan ve İsrail	479
5. Lübnan İç Savaşı	487
A) İç Savaşın Çıkması	488
B) Beyrut Çarpışmalarından İç Savaşa	490
C) Suriye'nin Lübnan'a Müdahalesi	492
D) Riyad Anlaşması ve İç Savaşın Sonu	497
E) İsrail-Suriye Gerginliği	498
F) İç Savaşın Maliyeti	499
6. Ara Dönem, 1977-1981	500
A) İç Savaşın Sonra Hristiyanlar	500
B) Lübnan'daki Suriye	503
C) İsrail'in Güney Lübnan'ı İşgali Mart 1978	505
7. İsrail'in Lübnan'ı İşgali, 1982	509
A) 1981'den 1982'ye	510
B) Lübnan'ı İşgal Operasyonu	513
C) Tepkiler	515
D) Birleşmiş Milletler'de Lübnan Konusu	518
E) İsrail'in Beyrut Kuşatması	519
F) FKÖ Beyrut'tan Çıkıyor, Filistin Diasporası	524
G) Lübnan Operasyonunun Maliyeti	526
H) "Çok Uluslu Kuvvet" in Teşkili	527
8. Sabra ve Şatila Katliamı	529
9. Ve Sonrası...	533
HARİTALAR	541
KAYNAKLAR	561
İNDEKS	567

ÖNSÖZ

Filistin Meselesi... En az yüz yıldan beri devam eden, sadece 20. yüzyılın değil, çağımızın “Bitmemiş Senfonisi”. Çünkü, 19. yüzyılın sonlarında Siyonizm hareketiyle dinamizm kazanmış olan Filistin meselesi, İsrail Devleti’nin kuruluşu ile sona ermemiş, aksine 21. yüzyıla bile taşıcağı anlaşılan, yeni bir dinamizmi harekete geçirmiştir.

Başka bir deyişle, M.S. 1. yüzyılda başlayan Yahudi diasporası, 20. yüzyılın sonunda bir Filistin diasporasına dönüşmüştür.

Tarihin hiçbir döneminde ve dünya coğrafyasının hiçbir yerinde, Yahudi ve Filistin halkları gibi birer avuç insan, Filistin gibi avuç içi kadar bir toprağın, bu denli uzun ve sert mücadelesini yapmamıştır. Filistin üzerindeki Arap-Yahudi mücadelesi, modern çağın en uzun kavgasını teşkil etmektedir.

Diğer taraftan, 20. yüzyılda hiçbir mesele veya anlaşmazlık, Filistin meselesi kadar ağırlıklı olarak, milletlerarası politikanın bir mihver, bir ekseni haline gelmemiştir. Son 40 yılda dünya politikasının en sıcak bölgesi Orta Doğu olmuştur. Milletlerarası politikaya bu kadar uzun süre ve bu kadar yoğun bir şekilde tesir eden başka bir mesele gösterilemez.

Burada mühim bir noktayı da belirtmemiz gerekiyor. Bu da Osmanlı İmparatorluğu’nun, Balkanlarda olduğu gibi, Orta Doğu’da da bıraktığı boşluğun, hâlâ istikrarlı bir şekilde doldurulamamış olmasıdır. Filistin meselesi, Türk’ün Orta Doğu’dan çekilmesinin bıraktığı boşluğun yarattığı ve günümüze kadar ulaşan sarsıntıların ancak bir parçasıdır.

Dolayısıyla, bütün bu faktörlerin yarattığı bir karmaşıklık, Filistin meselesinin birinci özelliğini teşkil etmektedir. Filistin konusunda bir inceleme yapmak demek, bütün bu karmaşıklığa ve hatta karışıklığa meydan okumak demektir.

İkinci olarak, Filistin meselesi günümüzde son derece hassas, duygusal bir konudur. Maalesef, Filistin meselesinde söylenen ve yazılan her şey, mantıktan önce hisleri harekete geçirmektedir. Bilimsel çalışmalarda, hislerin

hâkim olduğu konular, bilimin tarafsız mantığının süzgecinden geçirmenin zorluğunu, bilenler bilir. Hisleri mantıkla aştığınızda ise, her iki taraftan da yakınmalar ve eleştiriler başlar.

Biz, Filistin konusunun incelemesine başlarken, bütün bunları göz önüne aldık, Tabiatıyla, Filistin meselesinin karmaşıklığına ve güçlüklerine meydan okumak için bu kitabı yazmadık. Ama yazarken de, bu karmaşıklık ve güçlüklerden, zaman zaman tereddütlerimiz olmuşsa bile, korkmadık.

Konu duygusallığında ise gerçekleri objektif, tarafsız bir araştırmacı olarak görmeye çalıştık. Gerçeklere sadakatimiz, sapmamaya çalıştığımız temel ilke oldu. Büyük Atatürk'ün söylediği gibi; "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır."

Mamafih, bütün bunları söylemekle, ortaya çok güzel bir çalışma çıkardığımız iddiasında değiliz. Biz, bir çerçeve, bir çatı inşa etmeye çalıştık. Bu çatının iyi bir şekilde inşa edildiğini görmek, bizim için mutlulukların en büyüğü olacaktır.

Bundan sonrası, daha güzelini, daha mükemmeline yapacaklara aittir. Biz sadece bir adım attık. Daha iyiler ve daha güzeller için imkanlar tükenmezdir. Bu kitap, daha iyiye ve daha güzele bir katkı olursa bunu, bize mutluluk verecek bir hizmet olarak değerlendireceğiz.

Her kitabımızda tekrarladığımız bir hususu, burada da vurgulamak isteriz: Bu çalışmanın bütün kusurları, hataları ve eksiklikleri yazarına aittir. Bütün bunlar yazarının sorumluluğundadır. Fakat buna rağmen, bu çalışmayı en iyi şekilde gerçekleştirmek için bize lütfkâr yardım ve ilgilerini esirgemeyenleri burada zikretmek ve kendilerine yürekten şükran duygularımızı sunmak, bizim için en zevkli ve mutlu bir görev olacaktır.

Önce, çok değerli meslektaşım ve aziz dostum, Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Yaşar Yücel ile kurumun kütüphane müdiresi Sayın Perihan Dirican'a en samimi şükran duygularımızı ifade etmek isteriz. Türk Tarih Kurumu kütüphanesinden yararlanmamızda gösterdikleri alâka ve yardımlar, bu kitabın bizdeki en mutlu hatırasıdır.

Ankara'daki Amerikan Kütüphanesi ise, en az son üç yıllık çalışmalarımızın mekânı oldu. Bu kütüphanenin Uluslararası İlişkiler bölümünün sorumlusu olup, şimdi mutlu bir emeklilik hayatı geçiren Sayın Burçin Taneri'ye çok şey borçluyuz. Kaynak tespitinde ve bibliyografya çalışmalarımızda bize o derece yardımcı oldu ki, bir kürsü arkadaşım olsaydı, ancak bu kadar yardım yapabilirdi. Sayın Burçin Taneri'ye şükranlarımız sonsuzdur.

Amerikan Kütüphanesi ile ilgili teşekkürümüzü bu kadarla bırakırsak, görevimizi çok eksik yapmış oluruz. Sayın Burçin Taneri'den gayri, kütüphanenin

bütün değerli yetkilileri ve görevlileri, son üç yıl içinde, bütün zahmetlerimize daima güleryüz ve nezaketle katlandılar. Bu sebeple, Amerikan Kütüphanesi Müdürü Sayın Esin Çolakoğlu'na, yardımcısı Sayın Gediz Berktin'e, Sayın Semra Akkaya'ya, Sayın Betül Çelim'e, Sayın Selda Tırpancı'ya ve Sayın Figen Şahin'e şükran duygularımızı burada ifade etmek, bizim için gerçekten mutluluktur.

İki değerli meslektaşım ve iki aziz kardeşim, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Oral Sander'in, bizi hiçbir zaman yalnız bırakmayan yakın alâkalarını ve bu kitabın hazırlanmasındaki yardımlarını bir kere daha belirtmek, bizim için zevkli bir görevdir.

Prof. Dr. Fahir ARMAOĞLU

Kavaklıdere, Ankara

Nisan 1994

I

TARİH İÇİNDE FİLİSTİN

TARİH İÇİNDE FİLİSTİN

1. Filistin Neresidir?

Filistin adı milattan önceki zamanlarda buralarda yaşamış olan kavmin adına bağlanır. İbraniler bu halka Pelishtin ve bölgelerine de Pelesheth diyorlardı.¹ Peleshed veya Pleshet, Plishtin ülkesi veya Filistinlerin ülkesi manasına geliyordu.² Bu sebeple de ülke Filistin adını almıştır. Filistinlerin M.Ö. 12. yüzyılda Girit'ten veya Güney Anadolu kıyılarından bugünkü Filistin kıyılarına göç ettikleri söylenir.³ Romalılar ise bu topraklara Palestina demişlerdir.

En az dört bin yıldan beri tarih içinde yer alan Filistin, fetih ve istilalara o kadar çok maruz kalmıştır ki, sınırları devamlı değişmeler göstermiş ve bundan dolayı da Filistin denen topraklara belirgin siyasî sınırlar çizmek mümkün olmamıştır. Mesela Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim 1517'de bu toprakları aldığı zaman, buralar Şam Beylerbeyliği'ne ilhak edilmiştir. Filistin'in Şam Beylerbeyliği'ne bağlanması, ayrı bir idarî bütünlük şeklinde olmamış, bugün Filistin topraklarında bulunan Kudüs, Gazze, Nablus ile Tedmür ve bugünkü Lübnan sınırları içinde yer alan Beyrut ve Sayda (Sidon), birer sancak haline getirilmiştir. 1860'ta patlak veren ve Osmanlı Devleti için bir milletlerarası mesele haline gelen Suriye ayaklanmalarından sonra, bir Beyrut Valiliği ihdas edilmiş ve Filistin topraklarında bulunan Akkâ ve Nablus, birer sancak olarak Beyrut Valiliği'ne bağlanmıştı. Buna karşılık, ehemmiyeti dolayısıyla Kudüs, doğrudan doğruya Bâbiâli'ye, yani İstanbul hükümetine bağlı, ayrı ve bağımsız bir sancak haline getirilmiş ve Yafa, Gazze ve Halilür-Rahman (Hebron) da Kudüs sancağına bağlanmıştı.⁴

Filistin, Milletler Cemiyeti tarafından manda rejimi adı altında 1922'de İngiltere'nin yönetimine verildiği zaman, Filistin mandası hem bugün İsrail'in elinde bulunan eski Filistin topraklarını hem de Ürdün'ü içine almaktaydı.

1 *İslâm Ansiklopedisi* (1945 basımı), "Filistin" maddesi.

2 *Collier's Encyclopedia* (1974 basımı), "Palestine" maddesi.

3 *Collier's Encyclopedia* ve *Encyclopedia Britannica* (1969 basımı) "Palestine" maddeleri.

4 Osmanlı yönetiminde Filistin'in gelişmeleri için bak.: Celâl Tefvîk Karasapan, *Filistin ve Şarkül-Ürdün*, Cilt I, İstanbul, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., s. 101-119.

Bununla beraber, İngiltere hükümeti, Filistin ile Ürdün'ü birbirinden ayıran kesin sınırlar çizmiştir ki, Filistin'in sınırları, çok az bir farkla, bugün fiilen İsrail'in elinde bulunan toprakları içine almaktaydı. İngiltere 1922-1939 arasında, Arap-Yahudi çatışmaları karşısında, Filistin meselesine çözüm ararken ve Yahudi göçleri meselesiyle uğraşırken, Ürdün topraklarına Yahudi göçmenlerin kabulü diye bir şey hiçbir zaman söz konusu olmamış ve Yahudiler de, sadece Filistin denen topraklara gözlerini çevirmişlerdi.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da, 1947 Kasım'ında, Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında taksim etmeye karar verdiği zaman, taksim planı da, İngiltere'nin Filistin için çizmiş olduğu sınırlar üzerinden yapılmıştı.

Tarih içinde Filistin'in siyasi sınırlarının değişiklik göstermesine karşılık, ülkenin coğrafi sınırları konusunda hemen hemen bir görüş birliği vardır. Buna göre de, Filistin denen topraklar esas itibarıyla, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehri (*Jordan River*)⁵ arasında kalan topraklardır. Şeria Nehri'nin döküldüğü Ölü Deniz (Lut Gölü)⁶ de Filistin'in doğu sınırına dahildir. Bu sınırlar içinde de Filistin toprakları, coğrafi bakımdan, Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria Vadisi olmak üzere üç parçaya ayrılır.⁷ Bu üç parçalı coğrafi ayırım, hemen bütün kaynaklarca benimsenmiştir.⁸ Ortadaki dağlık kesim veya yüksek yaylalar kısmı, genellikle, kuzeyden güneye olmak üzere Safed ve Nazareth (Nâsıra) şehirleri ile Tabor Dağı'nın bulunduğu Galilee (Celile) bölgesi; ortada Nablus şehrinin bulunduğu ve batıda Carmel Dağı'na kadar uzanan Samaria (Samiriye) bölgesi; daha güneyde, Şeria Nehri'nin Ölü Deniz'e döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Bethlehem (Beytüllahim) ve Hebron (Halilü'r-Rahman) şehirlerinin bulunduğu Judaea (Yahuda veya Yahudiye) bölgesi ve daha güneyde de Beersheba (Birüssebi) şehrinin bulunduğu Negev çölü olmak üzere dört kısma ayrılır.⁹

5 *Şeria Nehri*, en kuzeyde Anti-Lübnan silsilesinden Hermon Dağı (Cebelü's-Şeyh veya Cebelü's-Serc) eteklerinden Banyas Irmağı olarak çıkar ve deniz seviyesinden 2 metre kadar aşağıda bulunan Hule Gölü'ne (Bahrü'l-Huleh) girer. 6,5 km uzunluğundaki bu gölden çıktıktan 16 km sonra, deniz seviyesinden 205 metre aşağıdaki Taberiye Gölü'ne (Celile veya Galilee) dökülür. Genişliği 12 km ve uzunluğu 21 km olan Taberiye Gölü'nden çıktıktan sonra da Şeria Nehri, Gor Vadisi'ni (veya Gor hufresi) takiben *Ölü Deniz'e* dökülür. Şeria Nehri'nin toplam uzunluğu 320 km'dir (200 mil, bazı kaynaklara göre 230 mil).

6 *Ölü Deniz* veya Lut Gölü'nün (Bahr-i Lut) kuzeyden güneye uzunluğu 77 km (45 mil) ve genişliği 16 km (10 mil) olup, deniz seviyesinin 394 metre (1300 fit) alçağındadır. Gölün en derin noktası 399 metredir. Gölün suyu çok miktarda Magnezyum Klorür ve Kalsiyum Klorür ihtiva ettiği için gölde hiçbir canlı yaşayamamaktadır. Bu durumundan dolayı Latinceye göle *Lacus Asphaltites*, yani Asfalt Gölü denilmedir.

7 *Tarih I: Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*, Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmıştır, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. 154.

8 *Columbia Encyclopedia* (1950, 2nd Ed.), *Encyclopedia Americana* (1986 basımı), *Collier's Encyclopedia* "Palestine" maddeleri.

9 *Columbia Encyclopedia*, *Encyclopedia Americana* ve *Encyclopedia Britannica* "Palestine" maddeleri.

Filistin'in yüzölçümüne gelince; bu yüzölçümünün siyasi sınırlara bağlı olduğu açıktır. Bu sebeple, Filistin'in en son siyasi sınırı olarak 1922 manda yönetimindeki sınırlarını almayı uygun görmekteyiz. Manda yönetiminin sınırları ise şöyle çizilmişti: Kuzeyde Akdeniz kıyısında Ra's en-Nakura'dan, kuzeydoğuda Banyas'a uzayan bir çizgi, buradan güneye dönerek Taberiye Gölü, Şeria Nehri ve Vadi A'râba ve Ölü Deniz'den Akabe Körfezi'ne uzanmakta ve oradan da kuzeybatıya dönerek Akdeniz kıyısında Han Yunus güneyinde Teli Refah'a ulaşarak Filistin'in sınırlarını meydana getirmektedir. Bu sınırlar içinde kalan Filistin toprakları 26.319 km²'dir.¹⁰

2. Diaspora'dan Aliyah'a

Filistin'in başlı başına bir tarihi olmaktan ziyade, tarihte Filistin'in bir yeri vardır.¹¹ Yeterli bilgilerin olmaması sebebiyle Filistin'in bilhassa ilk çağlar dönemi hem karmaşık ve hem de tartışmalıdır. Biz bu kısımda bu tartışmaların içine girecek değiliz. Sadece bazı bilgileri vermekle yetineceğiz.

Filistin'de yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö. 50.000-12.000 yıllarına ait bazı insan kalıntılarının rastlanmakla beraber, ilk medeniyet eserleri M.Ö. 10.000-5.000 yılları arasında görülmektedir. Bununla beraber, Filistin'in bilinen tarihi dönemi Bronz Çağı'na rastlamaktadır ki, bu da M.Ö. 3.000-2.000 yılları arasındadır.

Filistin'in ilk halkı, Arabistan Yarımadası'ndan buralara göç eden Sami (*Sémitique, Semitic*) ırkından insanlardır.¹² Bir iddiaya göre, Buzul Çağı'nın sonunda, M.Ö. 20.000 yıllarında, Arabistan Yarımadası'nda ani bir iklim değişikliği olmuş, yağmurlar kesilmiş, nehirler kurumuş ve toprak çöl haline gelmiştir. Bunun üzerine Arabistan Yarımadası'nın halkı dalgalar halinde başka yerlere göç etmeye başlamıştır. Bu dalgaların bir kısmı Fırat ve Mezopotamya'ya yönelmiş, bir kısmı Filistin, Suriye ve Lübnan'a yerleşmiş ve bir bölümü de batıya hareket ederek Tur-u Sina'ya (Sina'ya) ve aşağı Nil havzasına yerleşmiştir.¹³ Filistin'e ilk gelen göç dalgasının M.Ö. 5.000-3.000 yılları arasında Kenaniler (*Canaanians*) olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴ Gerçekten, İncil'de Filistin'in adı Kenaneli, Kenan Diyarı diye geçer.¹⁵ Yine bazı iddialara göre, bazı arkeolojik bulgular, bugünkü

10 *İslâm Ansiklopedisi*, "Filistin" maddesi. Celâl Tevfik Karasapan, *Filistin ve Şarkül-Ürdün* eserinde (s. 3) bu yüz ölçümünü 26.158 km² olarak vermekte ve bunun 678 km²'sini Şeria Nehri ile Hule, Taberiye ve Lut göllerinin meydana getirdiğini söylemektedir.

11 Karasapan, *Filistin ve Şarkül-Ürdün*, s. 10. Filistin'in ilk çağlardan Osmanlı dönemine kadar olan tarihi için bu eserin 10-101. sayfalarına bakılabilir.

12 Karasapan, *a.g.e.*, s. 13. *Columbia Encyclopedia*, "Semite" maddesinde şunları söylemektedir: Samilerin, Nuh'un oğlu Shem'den (Sam) geldiğine inanılmaktadır. Samilere, Araplar, Babil'in halkı Akadlar, Asuriler, Kenaniler (Amoritler, Muabitler, Edomitler, Ammonitler ve Fenikeliler) çeşitli Arami kabileleri (İbraniler dahil) dahil bulunmaktadır.

13 Dr. Ahmed Soussé, *The Arabs and Jews in History*, Lausanne Sartec ve Baghdad, er-Rachid (Tarihi yok, 1979'dan sonra yayınlanmış olması gerekiyor), s. 21.

14 *A.g.e.*, s. 23.

15 *Columbia Encyclopedia*, "Palestine" maddesi.

Kudüs şehrinin de, Kenanîlerin bir kolu olan Yebusiler (*Jebusites*) tarafından M.Ö. 5.000 yılları civarında inşa edildiğini göstermektedir. Gerçekten birçok tarihi kaynaklarda Kudüs şehrinin adı Yebus diye geçmektedir. Kenanîler ise Kudüs şehrine Roşalm, Roşilem, Şalem, Şalum demişlerdir ki manası barış demektir. Kenanîler Kudüs'e aynı zamanda Orossalem de demişlerdir. Tevrat'ta da Kudüs'ün adı Yebus veya Oraşalim, Şalim veya Salim diye geçmektedir.¹⁶ Yebusiler, şehirde Zion Kalesi'ni inşa etmişler ve bu kale Musa'nın gelmesinden üç yüz yıl sonrasına kadar Yebusilerin elinde kalmış, David'in (Davut) Kenanîlerin egemenliğine son vermesinden sonra bu kale Yebusilerin elinden çıkmıştır.¹⁷

Yahudilerin Filistin ile olan tarihi bağları esas itibariyle Tevrat'a dayanmaktadır. Tevrat, İncil'in birinci kısmını teşkil eden Ahd-i Atik'in (*Old Testament*) üç ana kitabından en kutsal olanıdır.¹⁸ Ahd-i Atik, bir tarih, bir şiir kitabı, bir kanun, bir vahiyler ve ilahiler topluluğudur. Onda eski zamanlara ait hikâyeler, Allah'ın (Yehova) emirleri, Filistin'in tarihi ve birtakım ilahiler bulunmaktadır.¹⁹

Tevrat'ın yaradılışa ait olan ilk kitabı *Genesis*'e göre Yahudi kavminin başlangıcı İbranilerdir ve en ulu dedeleri de Abraham'dır (İbrahim). *Genesis*'e göre, Abraham, Nuh'un oğullarından Sam'ın üçüncü oğlu Arfaksad'ın torunu Haber veya Hibir'in (*Hebreux, Hebrew* - İbrani deyimi buradan gelmektedir) torunlarından olup, Kalde'nin Ur (el-Magir) şehrinde dünyaya gelmiştir. Daha sonra babası ile birlikte Mezopotamya'nın Harran şehrine gelen Abraham veya İbrahim babasının ölümünden sonra, Yehova'nın (Allah'ın) emrine itaat ederek, kabilesinin başında Kenan diyarına göç etmiştir.²⁰ Bu hadisenin Babil hükümdarı Hamurabi zamanında M.Ö. 21. yüzyılda olduğu ileri sürülmektedir.

16 Ahmed Soussé, *The Arabs and Jews in History*, s. 24.

17 *A.g.e.*, s. 25.

18 Bugün Hristiyanların kutsal kitabı olan *İncil*, iki esas kısımdan meydana gelmektedir: Biri Ahd-i Atik (*Old Testament*), diğeri de Ahd-i Cedit (*New Testament*). Ahd-i Atik, İncil'in Yahudiler tarafından yazılmış kısmı olup, bir bakıma İsa'ya kadar olan dönem içinde Yahudilerin tarihidir. Ahd-i Cedit ise, Hristiyanlığın ilk dönemlerine ait olup, Hristiyanlar tarafından yazılmıştır ve 27 kitaptan meydana gelmektedir. Ahd-i Atik ise 39 kitaptan meydana gelmekte olup, üç kısımdır. Bunlar, *Tevrat* (Torah, [Kanun, Şeriat]), *Peygamberler* (Nebiiim) ve *Hagiographa*'dır (Ketubim-Yazılanlar, Makaleler). Bunların içinde en kutsal Tevrat'tır. Tevrat, Allah'ın (Yehova) doğrudan doğruya Musa'ya verdiği emirleri ve Musa'nın söylediklerini ihtiva etmektedir. Kutsallığı buradan gelmektedir. Tevrat da *Pentateuch* denen beş kitaptan meydana gelmektedir: *Genesis* (Dünyanın ve Yahudilerin yaradılışını anlatır), *Exodus* (Yahudilerin, Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıkıp Sina'ya gidişlerini hikâye eder), *Leviticus* (Musevilğin öğretimi, ibadet ve kuralları), *Sayılar Kitabı* (Yahudilerin sayıları ile ülke sınırlarına aittir) ve *Deuteronomy* (Musa Kanunları ve Musa'nın halkına son sözleri).

19 Bugünkü Tevrat'ın, Musa zamanındaki orijinal şekli olmadığı, bilhassa M.Ö. 6. yüzyıldaki Babil esareti zamanında Tevrat'ın orijinal şeklinin kaybolduğu ve birçok kısımlarının nakiller, hikâyeler ve efsaneler şeklinde sonradan yazıldığı ve hatta bazı kısımlarının tarihçiler tarafından yazılmış olduğu Batı kaynaklarınca da kabul edilmektedir. Bak.: *Columbia Encyclopedia* "Old Testament" maddesi ve Soussé, *a.g.e.*, s. 16.

20 İbrahim'in veya Abraham'ın *Genesis*'e dayanan bu efsanesinin tarihi gerçeklere uymadığı ve Yahudilikle ilgisi olmadığı hususundaki bir iddia için bak.: Soussé, *a.g.e.*, s. 51-57.

Dinî kaynaklara göre, İbrahim veya Abraham, Vahdet-i İlahiye yani Tek Tanrı veya Tanrı'nın Birliği kavramını ortaya atan ilk müşit, ilk peygamberdir.²¹

İbrahim'den sonra kabilenin başına oğlu İshak geçmiş, İshak'tan sonra da, İsrail adını alan Yakup (Jacob) başa geçmiştir ki, Yakup'la birlikte İbraniler, Beni İsrail, yani İsrailoğulları veya İsrail kavmi adını almıştır. Yakub'un 12 oğlu vardı ve bunlar İsrailoğullarının 12 kabilesini teşkil etmişlerdir.

İbrahim'in Kenan diyarında bulunduğu bir sırada yaptığı bir kahramanlık üzerine, Tevrat'ın efsanesine göre, Allah bir gece rüyasında İbrahim'e görünmüş ve "Mısır Nehri'nden ta büyük nehir olan Fırat'a kadar Kenanîler, Keniziler, Kadmoniler, Hetiler, Feriziler, Refailer, Amoniler, Girgaziler ve Jebusilerin memleketini senin nesline veriyorum..." diyerek Nil'den Fırat'a kadar olan toprakları İsrailoğullarına bahşetmiştir.²²

İsrailoğulları, M.Ö. 17. yüzyılda²³ Kenanî'lerden Mısır'a göç etmişler ve Yakub'un oğullarından Yusuf'un liderliğinde Nil deltasındaki Gessen (Goşen) bölgesine yerleşmişlerdir. Bilhassa İkesuslar zamanında zengin ve mutlu bir hayata sahip oldular ve çoğaldılar. Fakat İkesuslardan sonra gelen Yeni İmparatorluk döneminde Mısır Firavunları Yahudilere zulüm ve eziyet etmeye başlayınca, İsrailoğulları M.Ö. 1400 yıllarında²⁴ Mısır'dan ayrılmışlardır ki, Tevrat buna *Exodus* demektedir. İsrailoğulları Musa Peygamber'in liderliğinde²⁵ 40 yıl kadar çöllerde dolaştıktan sonra, Sina Yarımadası'ndaki Turu Sina'ya (Sina Dağı) geldiler. Burada Musa'ya Allah tarafından On Emir (Evamir-i Aşere, *Decalogue*) nazil oldu.²⁶

İsrailoğullarını Filistin'e sevk eden, Musa'nın yardımcılarında ve ünlü komutanlarından Yeşu (Joshua, Jeshua, Hoshea veya Oshea) olmuştur. Fakat Filistin'e, yani Kenan diyarına girmeleri kolay olmamış ve bilhassa Filistinlilerle uzun zaman uğraşmak zorunda kalmışlardır. Bu arada İsrail kabileleri kendi aralarında da çeşitli kavgalar içine girmişlerdir. Nihayet, M.Ö. 1039-1032 yılları arasında vuku bulan birtakım hadiselerden sonra, bütün kabileler Davut'u

21 Karasapan, *a.g.e.*, s. 19.

22 Karasapan, *a.g.e.*, s. 19. Bugün birçok Arap çevrelerinde İsrail emperyalizminin büyük tasarısı olarak ileri sürülen ve İsrail'in Nil'den Fırat'a kadar toprakları ele geçirmek istediği konusundaki iddiaların kaynağı bu olsa gerektir. Mamefih, İsrail'deki fanatik, bağnaz dinci çevrelerin Tevrat'ın bu efsanesini benimsediklerine de hiç şüphe yoktur.

23 *Tarih I*, s. 156. Karasapan (*a.g.e.*, s. 21), Yahudi tarihçisi Flavius Josephus'a (M.S. 37-95) atfen, Mısır'a göçün M.Ö. 2075'te olduğunu söylemektedir.

24 Keza, Karasapan, yine aynı kaynağa atfen bu tarihi M.Ö. 1645 olarak vermektedir.

25 İbrani kabilelerinde, kabile reisi peygamber sayılmaktaydı. Bütün ilkel kavimlerde olduğu gibi, kendisi hem dinî lider, hem yargıç, hem komutan ve hem de hükümdardı.

26 Allah'ın (Yehova) Musa'ya tebliğ ettiği On Emir, Tevrat'a göre şunlardır: 1) Ancak tek Allah vardır ve ibadet edilmesi gereken de O'dur. 2) Canlı herhangi bir şeye benzerliği olan bir cisme tapmamak gerekir. 3) Yok yere Allah adına yemin etmemelidir. 4) Yedinci günün (Sabath-Cumartesi) kutsallığını ve istirahatini hiçbir işle bozmamalıdır. 5) Babaya, anaya saygı ve sevgi gösterilmelidir. 6) Adam öldürmemelidir. 7) Asla zina irtikâp edilmemelidir. 8) Hırsızlık yapılmamalıdır. 9) Yalancı şahitlik yapılmamalıdır. 10) Başkalarına ait hiçbir şey istenmemelidir.

(David) kral seçerek, Filistin'de bir devlet kurmaya muvaffak oldular. Davut, Kenanilerin eskiden Yebus adındaki bir kalesi olan Kudüs'ü ele geçirerek, bu şehri ilk Yahudi devletinin başkenti yaptı. İlk Yahudi devleti bu suretle tarih sahnesine çıkıyordu.

Davut (veya David) 40 yıllık bir hükümdarlıktan sonra öldü. M.Ö. 1000 yılında öldüğünde 70 yaşındaydı ve ölmeden önce oğullarından Süleyman'ı (Solomon) tahta çıkarmış ve kral ilan etmişti. Süleyman zamanında İbrani Krallığı gerek ekonomik, gerek siyasî bakımdan büyük gelişme göstermiş ve güçlü bir devlet haline gelmiştir. Süleyman zamanında Kudüs İbranilerin kutsal şehri haline geldi ve Süleyman Kudüs'te, Mescid-i Aksâ'da ilk Yahudi mabedini (*temple*) inşa ettirdi.²⁷

Süleyman'ın M.Ö. 930 yılında ölmesinden sonra bu Yahudi krallığı dağıldı. Yani ilk İsrail devleti 70 yıl kadar yaşamıştı. Bu ilk Yahudi krallığının dağılmasından iki ayrı Yahudi devleti ortaya çıktı. Biri, Filistin'in kuzeyinde, on iki İsrail kabilesinden on tanesini ihtiva eden ve başkenti Samaria (Samiriye veya Nablus) olan İsrailiye Krallığı veya İsrail Devleti idi. İkincisi ise güneyde, Kudüs şehri ile Yahuda ve Bünyamin kabilelerini ihtiva eden Judaea veya Yahuda (veya Yahudiye) Krallığı. Yahuda Krallığı'nın başında Davut'un sülalesi bulunuyordu.

İsrailiye Krallığı (Samaria) yaklaşık iki yüzyıl ve Yahuda (Judaea) Krallığı da yaklaşık üç buçuk yüzyıl yaşadı. Samiriye, yani İsrailiye devleti M.Ö. 722 tarihinde Asurluların istilasına uğradı. Asurlular bütün ülkeyi işgal edip, Yahudileri başka yerlere sürdüler ve yerlerine kendilerinden muhacirler yerleştirdiler.²⁸

Yahudi devleti ise, M.Ö. 586 tarihinde Babil'in istilasına maruz kaldı. Babil hükümdarı Nabukadnezar (veya Buhtunnasır) bütün Kudüs'ü yakıp yıktığı gibi, bütün Yahudileri, bir tane kalmamacasına esir edip, hepsini Babil'e götürdü. Bu arada Babilliler, 470 yıldan beri Yahudilerin kutsal tapınağı olan Süleyman Mabedi'ni de yakıp yıkmışlardır.

Yahudilerin Babil esareti 70 yıl kadar sürmüştür. Tevrat'taki birçok efsanenin de bu esaret zamanında oluşturulduğu ileri sürülmektedir. Pers hükümdarı Keyhüsrev'in (Kuruş veya Cyrus) Babil'i almasından sonra, Yahudilerin Filistin'e dönmelerine müsaade edilmiş ve bilhassa Kudüs'e yerleşen bu Yahudi kitleleri, Pers hükümdarı II. Dara zamanında refah ve hürriyete sahip olarak, özerk bir yönetime kavuştular. Yahudiler yine II. Dara zamanında Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa ettiler.

Filistin üzerinde İran egemenliği M.Ö. 535 yılından 331 yılına kadar sürmüştür. M.Ö. 331 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender Fırat'tan Mısır'a

27 Bu tarihe kadar Yahudilerin mabedi ve ibadet yerleri esas itibarıyla çadırlarda olmuştur. İlk defa Süleyman tarafından Kudüs'ün Mescid-i Aksâ mevkiinde bir Yahudi mabedi inşa edilmiştir.

28 Asur işgalinden sonra Samiriye'de (Nablus'ta) 200 kadar Yahudi ailesi kalmış olup, bunlar o zamandan beri son derece kapalı bir toplum olarak kalmışlardır ki, bunlara Samiriler veya Samaritenler denilmektedir. Samaritenler kendilerini İsrailoğullarının gerçek torunları ve hakiki Yahudi saymaktadırlar. Bugün dahi kendilerini diğer Yahudilerden ayırmaktadırlar.

kadar olan bütün toprakları ele geçirmiştir. Bu suretle Yahudiler de Makedonya-Yunan egemenliği altına girmiş oluyorlardı. Makedonya Krallığı'nın Filistin'de Helenizm'i yerleştirmek istemesi üzerine²⁹ Yahudiler Makabilerin (*Maccabees*) yönetiminde ayaklandılar ve M.Ö. 141'de yeni bir Yahudi devleti kurdular. Bu devlet 70 yıl kadar devam etti ve Roma istilası ile birlikte yıkıldı. Roma egemenliği altında yaşamaya devam eden Yahudiler M.S. 66 tarihinde tekrar ayaklandılar. Bunun üzerine İmparator Vespasianus'un oğlu Titus'un komutasındaki Roma orduları Kudüs üzerine yürümüşler, şehri aldıktan sonra da Yahudileri kılıçtan geçirerek kutsal mabedi de yakıp yıkmışlardır.³⁰ M.S. 70 tarihinde meydana gelen bu hadiseden sonra, Roma zulmünden kaçabilen Yahudiler dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır ki, buna *diaspora* denilmektedir.³¹ Bu Yahudilerin büyük bir kısmı da Arabistan Yarımadası ile bugünkü Arap ülkelerine sığınmışlardır.³² Diaspora ile Yahudilerin Filistin'le bağları kopmuş olmaktadır.³³

29 *Columbia Encyclopedia*, "Palestine" maddesi.

30 O mabedin kalıntılar bugünkü Kudüs'te Ağlama Duvarı (Köthel Ma'aravi, *Wailing Wall*) denen yerdir. O tarihten beri Yahudiler bu duvar kutsal bir ibadet yeri olarak kabul etmişlerdir.

31 Arthur Koestler, *The Thirteenth Tribe* (New York, Random House, 1976) adlı eserinde, Arap, Bizans ve Avrupa kaynaklarına dayanarak, 7. ve 11. yüzyıllar arasında, Kırım'dan Hazar Denizi'nin kuzeyine ve Volga'dan Kafkaslara kadar uzayan topraklarda güçlü bir devlet kurmuş olan Hazar Türklerinin, M.S. 740 tarihinden itibaren Judaizmi kabul ettiklerini, Hazar devletinin yıkılmasından sonra da, Hazarların, Ukrayna, Polonya ve Doğu Avrupa'ya göç ettiklerini ve böylece Doğu Avrupa Yahudiliğinin (Aşkenazim) menşeinin, Filistin'den kaçan Yahudiler değil, Judaizmi kabul etmiş olan Hazarlar olduğunu söylemektedir.

32 Londra'da yayınlanmakta olan *Daily Telegraph* gazetesi, 1933 yılı Nisan ayı itibarıyla, Yahudilerin dünya ülkelerine dağılışına ait rakamları şu şekilde vermiştir: Polonya 2.829.456, Rusya 2.626.667, Romanya 834.000, Almanya 643.000, Macaristan 473.310, Çekoslovakya 354.352, İngiltere 300.000, Avusturya 300.000, Fransa 165.000, Litvanya 160.000, Hollanda 115.229, Yunanistan 110.000, Letonya 105.000, Türkiye 85.000, Yugoslavya 80.000, Belçika 60.000, Bulgaristan 50.000, İtalya 46.000, İsviçre 21.000, İsveç 6.500, Danimarka 6.000, Estonya 4.800, İspanya 4.500, Dantzig 9.239, Portekiz 1.500, Finlandiya 1.618, Norveç 1.457, Cebelitarık 1.400, Lüksemburg 1.270, Malta 50, Rusya Asya'sı 170.813, Filistin 150.000, Irak 90.000, Asya Türkiye'si 70.000, İran 80.000, Suriye 35.000, Arabistan 25.000, Hindistan 22.500, Buhara 21.000, Afganistan 18.000, Çin 15.000, Aden 4.000, Japonya 500, Hollanda Hindistanı (Endonezya) 2.000, Filipinler 600, Singapur 700, Kıbrıs 180, Hindicini 1.000, Güney Afrika 62.103, Fas 125.981, İspanyol Fas'ı 24.500, Tanca 10.000, Cezayir 85.000, Tunus 65.000, Mısır 65.000, Habeşistan 60.000, Libya 19.000, Amerika Birleşik Devletleri 3.800.000, Arjantin 200.000, Kanada 126.196, Meksika 10.000, Brezilya 27.000, Küba 6.000, Şili 4.000, Hollanda Guyanı 1.343, Jamaika 1.250, Uruguay 2.000, Avustralya 21.622, Yeni Zelanda 2.380. Toplam: 14.621.405 (*Keesing's Contemporary Archives, 1931-1934*, s. 750).

İsrail'in kuruluş tarihi olan 1948'den önce Arap ülkelerinde yaşamakta olan Yahudilerin miktarını Yahudi kaynakları şu şekilde vermektedir: Irak 125.000-135.000, Mısır 75.000, Suriye 30.000, Yemen 55.000, Lübnan 5.000, Libya 38.000. (Bak: Joan Peters, *From Time Immemorial - The Origins of the Arab-Jewish Conflict over Palestine*, New York, Harper and Row, 1984, s. 116 ve Arie L. Avneri, *The Claim of Dispossession - Jewish Land Settlement and The Arabs, 1878-1948*, New Brunswick and London, Transactions Books, 1984, s. 276.)

33 Bundan önceki dipnotta sözünü ettiğimiz, Joan Peters'in *From Time Immemorial* adlı

Filistin toprakları Halife Hazreti Ömer'in M.S. 638 (bazı kaynaklara göre M.S. 636) tarihinde Yarmuk muharebesinde Bizanslıları yenmesi üzerine İslâm egemenliğine girmiş ve Filistin, İslâm'ın elinde ve bir Müslüman toprağı olarak, 1948'de İsrail'in kuruluşuna kadar bu durumunu muhafaza etmiştir. Bu arada Filistin toprakları 1516'da Yavuz Sultan Selim ile Türk egemenliğine geçmiş ve 1917'de Türk ordularının buradan çekilmesiyle elimizden çıkmıştır.

Bu dönemde Yahudiler için biri felâket, diğeri ikisi mutlu sayılabilecek üç mühim hadise vuku bulmuştur.

Yahudiler için felaket sayılabilecek hadise, Orta Çağ'da Batı Avrupa'da görülen Yahudi düşmanlığı, *anti-sémitisme* hadisesidir.³⁴ Yahudilere karşı açılan bu düşmanlık kampanyası neticesi Yahudiler 1290 yılında İngiltere'den, 1392'de Fransa'dan, 1492'de İspanya'dan ve 1497'de de Portekiz'den kovulmuşlardır. 15. yüzyılın sonunda İspanya'da öldürülen Yahudilerin sayısı 100.000'i bulmuştur.

Kovulan Yahudilerin bir kısmı Hollanda'ya iltica etmekle beraber büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Almanya'dan kovulanlar ise Polonya'ya gitmişlerdir.

Yahudiler için iki mutlu hadiseden birincisi Selâhaddin Eyyubi'nin Haçlıları yenip Kudüs'ü geri almasıdır. Haçlılar 1099 tarihinde Kudüs'ü işgal etmişler ve burada bir "Kudüs Latin Krallığı" kurmuşlardır. Selâhaddin Eyyubi 1187'de Kudüs'ü geri alarak, tekrar İslâm egemenliği altına sokmuştur. Selâhaddin Eyyubi Kudüs'ü aldıktan sonra bütün Yahudileri Kudüs'e dönmeye davet etmiş ve bu davet üzerine Mısır, Suriye, Mezopotamya, Güney Avrupa ve hatta Fransa ve İngiltere'den birçok Yahudi Kudüs'e göç etmiştir. Bu yeni gelenler Selâhaddin Eyyubi'nin kardeşi Melik el-Âdil tarafından törenle karşılanmışlardır.³⁵ Fakat Eyyubilerin arkasından gelen Memlûklarla beraber Filistin Yahudileri için yeniden sıkıntılı bir devir başlamıştır.

eseri, Filistin'in Yahudiliğini ispat ve Filistin'in Arap olmadığını vurgulamak amacıyla yazılmış 600 sayfalık bir iddianame mahiyetindedir.

34 Anti-semitizm konusuna biraz aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde temas edeceğiz. Fakat Yahudi düşmanlığı sadece Orta Çağ'ın veya Yeni Zamanlar'ın bir hadisesi değildir, ilk çağlarda Yunan ve Roma'da da yoğun bir Yahudi düşmanlığı olmuştur. Bu konuda bak.: John G. Gager, *The Origins of Anti-Semitism (Attitudes Towards Judaism in Pagan and Christian Antiquity)*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1983. Ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir: M. Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, (2 Vols.), Jerusalem 1974 and 1980; N. de Lange, *Origen and the Jews, Studies in Jewish-Christian Relations in Third-Century Palestine*, Cambridge 1976; E.M. Smallwood, *The Jews under Roman Rule*, Leiden, 1976; J.N. Sevenster, *The Roots of Anti-Semitism in the Ancient World*, Leiden 1975; C.Y. Glock and R. Stark, *Christian Beliefs and Anti-Semitism*, New York, 1969; J. Parkes, *The Conflict of the Church and the Synagogue, A Study in the Origins of Anti-Semitism*, Cleveland and Philadelphia, 1961 (ilk basımı 1934); M. Simon, *Verus Israel. Etude sur les Relations entre Chrétiens et Juifs dans l'Empire Romain, (135-425)*, Paris, 1964.

35 İngiliz hükümetinin kurduğu Filistin Taksim Komisyonu'na Yahudi Ajansı (*Jewish Agency*) tarafından sunulan 1 Temmuz 1938 tarihli memorandum: John Norton Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Volume III: *Documents*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1974, s. 202.

Yahudiler için ikinci mutlu hadise, Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Suriye ve Mısır'ı almasıdır. Suriye ile birlikte Filistin'in de Türk egemenliğine girmesi üzerine, bilhassa Kudüs'e, Avrupa ülkelerinden yeniden Yahudi göçleri başlamış ve müteakip yıllarda bu göçler giderek artmıştır. Öyle ki, 18. yüzyılın ortalarında Yahudiler Kudüs'te nüfusun çoğunluğunu meydana getiriyordu.³⁶

Bununla beraber, daha sonraki yüzyıllarda Filistin ve Kudüs'e yönelen bu göçler frenlenecektir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da yeniden canlanan Yahudi düşmanlığı (anti-semitizm), bir yandan Filistin'e dalgalar halinde Yahudi göçlerinin başlamasına, öte yandan da Siyonizm denen, bir Yahudi bütünlüğü hareketinin doğmasına sebep olacaktır.

3. Aliyah

Dünyanın her tarafına dağılmış (diaspora) bulunan Yahudilerin milli bir şuur etrafından birleşmeleri, yani Siyonizm hareketinin doğuşu³⁷ 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da hızlanan milliyetçilik hareketleriyle yakından bağlantılıdır. Bilindiği gibi, Alman milli birliğinin kuruluşu (1871), hemen bütün Avrupa'da milliyetçilik akımlarına hız vermiştir. Fransa'nın 1871'de Prusya'ya yenilmesi, bir yandan intikamcılık ve öte yandan da Fransız milliyetçiliğini kıskırtırken, Balkanlarda da Slav milliyetçiliği (*Pan-Slavisme*) ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da milliyetçilik akımlarının kuvvetlenmesi, Yahudiler üzerinde biri müspet, diğeri menfi olmak üzere, birbiriyle çelişkili gibi görünen iki tesir meydana getirmiştir.

Avrupa'daki milliyetçilik, Avrupa ülkelerine dağılmış bulunan Yahudileri de milliyetçiliğe sevk etmiş ve bu milliyetçilik daha ziyade bir din-kültür milliyetçiliği şeklinde kendisini göstermiştir. Çünkü Yahudiler başka başka ülkelerin insanları olmuşlardı. Bu sebeple, Yahudiler de kendi milli kültürlerini incelemeye ve geliştirmeye başlamışlar, eski Yahudi kültürünün incelenmesi, ise, Yahudilerde dine dayanan milli duyguların uyanmasına, gözlerini Zion'a, Kudüs şehrinin kurulduğu ve İbrani Kralı Süleyman'ın kutsal mabedi yaptırdığı yere çevirmelerine sebep oldu. Dolayısıyla Siyonizm, bir bakıma Avrupa milliyetçiliğinin bir eseri halinde doğmaya başladı.

Ne var ki, Avrupa milliyetçiliği, aynı zamanda, her ülkede Yahudi aleyhtarlığını, yani anti-semitizmi tahrir etti. Eskiden beri Yahudileri sevmeyen bu

36 Aynı Memorandum, Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 204.

37 Siyonizm veya Zionism, Yahudilerin Kudüs'ün kutsal bir kısmı saydıkları Zion'dan gelmekle beraber, zamanla Zion, Kudüs için kullanılan kutsal bir isim olmuştur. Siyonizm ise, giderek, Filistin'i bir Yahudi anavatanı sayan hareket haline gelmiştir. Siyonizm konusunda bak.: Nahum Sokolov, *History of Zionism, 1600-1918*, New York, Longmans, 1919 (2 vols.), (Siyonizm'in tarihi gelişimi hakkındaki en mühim kaynaklardan biridir); Israel Cohen, *The Zionist Movement*, New York, Zionist Organization of America, 1950, Oskar K. Rabinowicz, *Fifty Years of Zionism*, London, Robert Anscombe, 1950; Richard J.H. Gottheil, *Zionism*, Philadelphia, 1914; Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism*, London, Weidenfeld and Nicholson, 1982; Marcel Bernfeld, *Le Sionisme*, Paris, Jouve, 1920.

millî toplumlarda, Yahudi aleyhtarlığı birdenbire şiddetlendi.³⁸ Bu ülkelerden biri de, ilginçtir, Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerinin hemen hemen en az tesirinde kalan ve sınırları içinde 3 milyon Yahudi'yi barındıran Rusya oldu. Rusya'da Yahudilere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktaydı ve Yahudiler bulundukları şehirlerde, diğer Rus vatandaşları ile karışmıyorlar, ayrı yerleşim merkezlerinde (getto) yaşıyorlardı.³⁹

1881'de Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesi üzerine Rusya'da yoğun bir Yahudi düşmanlığı (anti-semitizm) ve Yahudilere saldırılar (pogroms) başladı. Bu hadise, Yahudilerin kitleler halinde Rusya'dan, başka ülkelere göç etmelerine sebep oldu. Bu kitle halindeki göçlere *aliyah* denilmektedir.⁴⁰ Bu göçlerin ilk dalgası 1881-1891 arasında olmuştur ve 134.000 Yahudi Amerika'ya, 15.000 Yahudi de başka ülkelere gitmiştir ki, bu 15.000'in 5.000'i Filistin'e göç etmiştir.⁴¹ Bu sırada Filistin'deki Yahudi nüfusunu çok azdır. 1837'de Filistin'deki Yahudi nüfusunun 9.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.⁴² Buna karşılık bazı kaynaklar Filistin'in 1881'deki nüfusunun 40.000 kadar olduğunu söylemektedir.⁴³ Bazıları da 1882'de Filistin'in nüfusunun 35.000'i geçmediğini ileri sürmektedir.⁴⁴ Bazılarına göre de, 1840-1900 arasında Filistin'e göç eden Yahudi sayısı 35.000 civarındadır.⁴⁵ Bu rakamlar bazı farklılıklar gösterse bile, bu tarihlerde Filistin'de mevcut Yahudi nüfusunun, rakam olarak, genel görüntüsünü ortaya koymaktadırlar.

Filistin'in bu tarihlerdeki Arap nüfusuna gelince; 1890'da Filistin'in toplam nüfusu 532.000 olup, bunun 431.800'ü Müslüman,⁴⁶ 57.400'ü Hristiyan

38 19. yüzyılda Avrupa'daki Yahudi aleyhtarlığı için bak.: Howard M. Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, Cleveland, The World Publishing Co., 1958, s. 221-239.

39 Yahudileri ayrı bir toplum olarak yaşamaya mecbur tutan ilk gettolar 14. yüzyılın sonlarında İspanya ve Portekiz'de kurulmuştur. Bu gettoların etrafı duvarla çevrili olup, kapıları vardı. Bu kapılar akşamları belirli bir saatte kapanmak zorundaydı. Ve bu saatten sonra Yahudilerin gettonun dışına çıkmaları yasaktı. Getto içinde Yahudiler bir çeşit özerkliğe sahiptiler. Kendi kendilerini idare ederlerdi. Kendi usullerine, kanunlarına ve örf ve âdetlerine göre yaşarlardı. Gettonun dışına çıktıklarında kollarına sarı bir band (pazubent) takmak zorundaydılar. Avrupa'nın en meşhur gettoları, 1460'ta kurulan ve küçük bir alana bir sürü Yahudi'nin doldurulduğu Frankfurt gettosu ile, 1516'da kurulan Venedik gettosuydu.

40 Bu göçler için bak.: Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 305-322.

41 Sachar, *a.g.e.*, s. 309.

42 Alfred M. Lienthal, *The Zionist Connection II - What Price Peace?*, New Brunswick, N.J., North American Inc., 1982, s. 11. 904 sayfalık bu eser tamamen Siyonist aleyhtarı olup, Arapları savunmakta, Amerikan Yahudilerinin, Amerikan seçimleri, basın ve yayın organları, Kongre ve kamuoyu üzerindeki tesir ve oyunlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

43 Joan Peters, *From Time Immemorial*, s. 203. Filistin'deki Arap nüfusun, yerli halk olmayıp dışardan gelen göçlerle meydana geldiği tezini işleyen bu eser, Yahudi göçlerine ve Filistin'deki Yahudi nüfusunda bu göçlerle meydana gelen değişikliklere mümkün olduğu kadar değinmemeye çalışmıştır.

44 *İslâm Ansiklopedisi*, 1945 basımı, "Filistin" maddesi.

45 Sachar, *a.g.e.*, s. 315.

46 Filistin'de Arap nüfusunun miktarı söz konusu olduğunda, Yahudi kaynakları Arap deyi-mi yerine Müslüman deyimini kullanmaya özen göstermektedirler.

ve 42.900'ü de Yahudi idi.⁴⁷ Yahudiler hakkındaki bu rakam da genellikle doğru görünmektedir.⁴⁸

1881'de Rusya'da başlayan Yahudi düşmanlığını ve göç dalgasını Romanya takip etmiştir. Rusya ile beraber, Romanya'da da büyük bir Yahudi düşmanlığı başladı. Bunun üzerine Romanya Yahudileri de kendilerine daha güvenli ülkeler aramak için yola çıktılar. Bir örnek vermek gerekirse, 1899 ile 1904 yılları arasındaki beş yıllık dönemde Romanya'dan 60.000 Yahudi'nin göç ettiğini söylemek yeterli olacaktır.

Aliyahın yeni bir göç dalgası, 1892'de Rusya'da Yahudilerin karşılaştığı yeni baskılar neticesinde ortaya çıkmıştır. Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinden 500.000 kadar Yahudi, yurtlarını terk ederek başka ülkelere ve fakat bilhassa Birleşik Amerika'ya göç etmiştir. 1880 ile 1914 arasında Avrupa'dan Amerika'ya göç eden Yahudilerin sayısı 3 milyonu bulmuştur. Aynı süre içinde, 300.000 kadarı da İngiltere, Kanada ve Güney Afrika'ya yerleşmiştir.⁴⁹

Rusya'da başlayan bu anti-semitizm ve göçlerin en mühim neticesi, 1800 yıldan beri ilk defa olarak, diasporanın örgütlenmeye başlamasıdır. Bu Yahudi aleyhtarlığı neticesi Yahudiler 1881 yılında Odessa'da *Hovevei Zion*, Zion'u Sevenler veya Zion Âşıkları, adıyla bir dernek kurdular. Bu dernek ile Siyonizm'in ilk adımı atılmış olmaktadır. Çünkü derneğin amacı, Yahudilerin Filistin ve Kudüs'e yerleşmelerini sağlamaktır.

Hovevei Zion içinden ayrılan 500 kadar Yahudi genci de *Biluim* hareketi adı ile ayrı bir hareket başlatmışlardır.⁵⁰ Biluim hareketi İstanbul Yahudilerine kadar uzanmış⁵¹ ve İstanbul'daki Bilu grubu 1881'de Bilu Manifestosu adıyla bir deklarasyon yayınladı ki Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını isteyen ilk Siyonist belgenin bu olması gerekir.⁵²

"Bilu'nun Öncüleri"⁵³ imzasını taşıyan manifesto, Yahudi milletinin, matbetleri yüzlerce yıl önce yıkılıp yıkıldıktan sonra dünya üzerinde bir sürgün

47 Arie L. Avneri, *The Claim of Dispossession - Jewish Land-Settlement and the Arabs, 1878-1948*, New Brunswick and London, Transaction Books, 1984, s. 12. Joan Peters'in *From Time Immemorial* adlı eseri gibi bu eser de, Filistin'de Yahudilerin topraklarını nasıl genişlettiklerini açıklarken, Filistin'in Arap nüfusunun yerli nüfus olmayıp, zamanla diğer Arap ülkelerinden göç eden Araplar olduğu iddiasını ileri sürmektedir.

48 Nadav Safran, *From War to War - The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967*, New York, Pegasus, 1969, s. 23'te, 1897'de Filistin'deki Yahudi nüfusunu 50.000 kadar vermektedir.

49 Karasapan, *Filistin ve Şarkül-Ürdün*, Cilt II, s. 37.

50 Biluim hareketi için bak.: Shulamit Laskov, *Biluim*, Jerusalem, 1979. İbranice olan bu eserin mühim kısımları İngilizce olarak da verilmiştir.

51 Biluim hareketine mensup gençlerden küçük bir grup 1882 Haziran'ında İstanbul'dan geçerek Yafa'ya gitmek istemişlerse de, Osmanlı Devleti'nin yasakları dolayısıyla bunlardan ancak birkaç kişi Filistin'e ulaşabilmiş, lakin orada herhangi bir organize hareket yaratamamışlardır (Bak.: Joan Peters, *From Time Immemorial*, s. 204-205).

52 Bilu Manifestosu metni: Walter Laqueur (ed.), *The Israel-Arab Reader (A Documentary History of the Middle East)*, 2nd ed., New York, Bantam Books, 1969, s. 34.

53 Bilu kelimesi Tevrat'ın bir pasajının (Isaiah, Bölüm 2, Ayet 5), ilk harflerinden meydana gelen bir isimdir.

hayatı yaşamaya başladığını, fakat bu sürgünün bir uyku ve rüyadan başka bir şey olmadığını, Yahudilerin canlanmak için hiçbir şey yapmadığını söyledikten sonra, bütün Yahudi toplumlarının Bilu derneklerini kurmalarını istiyor ve Bilu derneklerinin merkezinin Kudüs olacağını ve yönetim kurulunun da Kudüs'te bulunacağını bildiriyordu.

Bilu Manifestosu, esas olarak şu istekleri ileri sürmekteydi:

1. Ülkemizde (yani Osmanlı Devleti'nde) bir vatan bize Allah tarafından verilmiştir. Tarihimizin arşivinde kayıtlı olduğu gibi, bu vatan (yani Filistin) bizimdir.
2. Bu vatana bize vermesini Sultan'dan rica edeceğiz. Eğer bu vatana elde etmek mümkün olmaz ise, hiç değilse, bu büyük devletin (yani Osmanlı Devleti'nin) içinde bizim de küçük bir devlete sahip olmamızı rica edeceğiz. Bu devletin iç idaresi bize ait olacak (yani özerklik) ve medenî ve siyasi haklarımıza sahip bulunacağız. Dış politikada Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte hareket edeceğiz.

Bilu hareketi Yahudiler arasında fazla bir ilgi uyandırmadı. Diaspora içinde yaygın bir hareket olamadı. Dolayısıyla elle tutulur bir netice de vermedi.

Diğer taraftan, aliyah Osmanlı Devleti'ni de harekete geçirdi. Bu göçlere karşı Osmanlı Devleti sınırlayıcı tedbirler aldı. Bir defa, göç eden Yahudilerin ve hatta Osmanlı vatandaşı Yahudilerin dahi Filistin'de toprak satın almaları yasaklandı.⁵⁴ Hac için, yani Kudüs'ü ziyaret için Filistin'e girecek Yahudiler ise, Osmanlı Devleti'nin konsolosluklarından vize almak, Filistin'e girerken, geri döneceklerine dair bir garanti olmak üzere bir para teminatı yatırmak⁵⁵ ve girişlerinden itibaren en geç 30 gün içinde Filistin'i terk etmek zorundaydılar.⁵⁶

Osmanlı Devleti'ni bu tepkilere ve tedbirlere sevk eden sebeplerin başında, başına yeni bir milliyetler meselesi açmak istememesi gelmekteydi. İkincisi, Filistin'in Arap halkı da Yahudi göçlerine tepki göstermiştir. Üçüncüsü, Filistin'in yerli Yahudileri "Sefardim" (Sephardim veya *Sephardic Jews*), diğer ülkelerdeki Yahudilerden yardım almaktaydı. Doğu Avrupa'dan ve bilhassa Rusya'dan Aşkenazi (*Ashkenazi*) Yahudilerinin gelmesi demek, bu yardımları onlarla paylaşmak demek olacağından, bu göçlere karşı çıktılar. Nihayet, bu sırada İngiltere Mısır'ı işgal etmiş olduğundan, Osmanlı Devleti'nin bu devletle çatışmaları vardı ve bundan dolayı da Yahudilere karşı cephe aldı.⁵⁷

54 Daha aşağıda ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz üzere, bu yasak zamanla gevşediği gibi, dışardan para ile desteklenen Yahudiler Filistin'de toprak iktisabı için çeşitli hukuki kaçamak yollarını bulmuşlar ve devamlı olarak, Filistin'in Arap nüfusu aleyhine topraklarını genişletmişlerdir. Para sebebiyle Arapların da Yahudilere yardımcı oldukları bir gerçektir. Yahudilerin Filistin'de toprak iktisabının en güzel hikâyesi şu eserdir: Arie L. Avneri, *The Claim of Dispossession, Jewish Land-Settlement and the Arabs, 1878-1948*, New Brunswick and London, Transactions Books, 1984.

55 Bugün Batı Almanya gibi bazı Avrupa Topluluğu ülkelerinin Türk turistlerine vize verirken bir para teminatı aldığını bu vesile ile hatırlatalım.

56 Joan Peters, *From Time Immemorial*, s. 205.

57 Joan Peters, *a.g.e.*, s. 203.

Bununla beraber, Filistin'e Yahudi göçleri, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kurulması ile daha da hızlanacak ve Siyonizm'in teşkilatlı bir hareket haline gelmesi ise, İsrail'in kuruluşuna giden yolu açacaktır.

4. Theodor Herzl ve Dünya Siyonist Teşkilatı

Göçlerin dışında, Siyonizm'i ve Yahudilerin dünya çapında teşkilatlanması hareketini hızlandıran ikinci hadise, Fransa'da Yahudi düşmanlığının bir göstergisi haline gelen Dreyfus Hadisesi ve Theodor Herzl'in ortaya çıkışıdır.

1894 Eylül'ünde bir gün Fransız ordusunda Almanlar lehine bir casusluk hadisesi meydana geldi. Alfred Dreyfus adlı Yahudi asıllı bir yüzbaşı hadisenin faili olarak yakalandı ve yeterli delil olmadığı halde, hapse mahkûm edilip ordudan çıkarıldı. Fakat hadise kapanmadı ve Dreyfus'un suçlu olup olmadığı Fransız kamuoyunda yıllarca tartışıldı. Birçok politikacı ve Émile Zola gibi birçok tanınmış yazar Dreyfus'un suçsuzluğunu savundu. Neticede, 1899 yılında Dreyfus için af çıkarıldı ve hatta kendisine *Legion d'Honneur* nişanı bile verildi.

Ne var ki, Dreyfus Hadisesi Fransa'da yeni bir anti-semitizm dalgasının patlak vermesine de sebep oldu. Bütün bu hadiseler ve gelişmeler, Dreyfus davasını takip eden Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl'i çok etkiledi.

Aslen Macar Yahudi'si olan Theodor Herzl,⁵⁸ zengin bir Avusturyalı Yahudi ailesine mensuptu.⁵⁹ Hukuk öğrenimi görmekle beraber, gazeteciliğe merak sarmış ve Dreyfus Davası sırasında, Viyana'da yayınlanmakta olan *Neue Freie Presse*'nin Paris muhabirliğini yapmıştır. Daha üniversite yıllarında, Avrupa'daki Yahudi düşmanlığı ile yakından ilgilendiğinden, bir anti-semitizm şeklinde ortaya çıkan Dreyfus Davası kendisini çok etkilemiştir. Bunun neticesi olarak, Yahudilerin geleceği konusuna eğilen Herzl, çareyi, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasında gördü ve 1896'da *Der Judenstaat* (Yahudi Devleti) adlı bir kitapçıkta fikirlerini yayınladı.⁶⁰

Herzl'e göre, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulabilmesi için, her şeyden önce, dünyadaki bütün Yahudilerin teşkilatlanması gerekliydi. Herzl, "Bugünkü duruma tek bir cevap vardır: Kitleleri hemen teşkilatlandırmak" diyordu.⁶¹

Batı Avrupa Yahudileri Herzl'in bu fikirlerini gerçekçi bulmadılar ve kendisini desteklemediler. Lakin Aşkenazim, yani Rusya, Almanya ve Galiçya Yahudileri kendisini hararetle destekledi.

58 Geogre Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Ithaca, Cornell University Press, 1953, s. 260

59 Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 271.

60 *Der Judenstaat*'ın önsözü için bak.: Walter Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 6-11. Herzl bu önsözünde şöyle diyordu: "Bu kitapçığı yazmaya beni sevk eden fikir, çok eski bir fikirdir: Yahudi devletinin yeniden kurulması."

61 Sachar, *a.g.e.*, s. 271.

Fakat teşkilatlanmak için para gerekliydi. Herzl, zengin Yahudi bankerlerden Baron Maurice de Hirsch ile Edmond de Rothschild'a mali yardım için başvurduğunda, kendisine yüz vermediler. Buna rağmen Herzl, 29 Ağustos 1897'de İsviçre'de Basel'de ilk Siyonist kongresini toplamaya muvaffak oldu. Kongreye 204 delege katılmıştı ve bunlardan 80 tanesi Rusya Yahudilerinden idi. Amerika'dan çok az kişi gelmişti.

Basel Kongresi'nde Dünya Siyonist Teşkilatı kuruldu ve başkanlığına da Theodor Herzl getirildi.⁶² Birinci Siyonist Kongresi'nin aldığı kararlara göre,⁶³ Filistin'de bir yurt⁶⁴ edinilmesi için çalışılacak, her yerdeki Yahudiler, dernekler ve federasyonlar halinde organize olacaklar, Yahudi millî şuuru kuvvetlendirilecek ve gerekli devletlerin desteğinin sağlanması için çaba harcanacaktı. Bu kararlarda dikkati çeken husus, bir Yahudi devletinin kurulması değil, bir yurt edinilmesinin söz konusu olmasıydı.

Böylece Filistin toprakları teşkilatlı Siyonizm'in ilk hedefi olarak ilan edilmekle beraber, bu topraklar Osmanlı Devleti'nin toprağıydı. Lakin, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın ilk başkanı ve kurucusu Herzl, Padişah Abdülhamid'den, Filistin'e yerleşme müsaadesini alacağına inanıyordu.

5. Herzl ve II. Abdülhamid

Herzl'i yukarıdaki iyimserliğe sevk eden sebep, 1893 yılında Padişah II. Abdülhamid ile Türkiye'deki Musevi liderliği arasında geçen bazı görüşmeler olsa gerektir.

1891-92 yıllarında Rusya'da yeniden Yahudi aleyhtarlığı şiddetlenince, Yahudiler için yeni bir göç dalgası (aliyah) başlamış ve bunlardan binlercesi de transit olarak İstanbul'a gelmişlerdir. Bu Yahudiler İstanbul'dan Selanik, İzmir, İskenderiye ve Marsilya'ya sevk edilmişler ve mühim bir kısmı da bu şehirlerden, o sırada Yahudilerin en fazla göç ettikleri Arjantin'e gitmişlerdir.

Yahudilerin bu göçleri ve perişan halleri Padişah Abdülhamid'e de çok tesir etmiş olmalı ki, 1893 Nisan'ında bir gün Yahudi Hahambaşısı (Hahambaşı Efendi, *locum tenens*) Moşe Levi'yi huzuruna çağırarak, Rusya'dan ve diğer yerlerden kaçan Yahudilerden Türkiye'ye gelmek isteyenleri, Doğu Anadolu'ya yerleştirmek ve bunları IV. Ordu'ya asker olarak almak istediğini,

62 Theodor Herzl, 1860-1904 yılları arasında yaşamıştır. 1904'te ölünceye kadar Dünya Siyonist Teşkilatı'nın başkanlığını yapmıştır. Öldüğünde Viyana'da toprağa verildi. 1948'de İsrail Devleti kurulduktan sonra ve 1948-49 Birinci Arap-İsrail savaşının kazanılması üzerine, Herzl'in kemikleri (bakiye-i izâmı) Viyana'dan alınarak Kudüs'te gömülmüştür.

63 Basel Deklarasyonu da denen bu kararların metni: John Norton Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Volume III: *Documents*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1974, s. 4 ve Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 11-12.

64 Herzl, *Judenstaat* adlı kitabında, aynen Bilu Manifestosu'nda olduğu gibi, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasından söz etmiş iken, Birinci Siyonist Kongresi Filistin'de sadece bir yurt (*homeland*) edinilmesi kararını almıştır.

böylece Yahudilerle birlikte 10 bin kişilik bir kuvvet teşkil etmeyi düşündüğünü söylemiştir.⁶⁵

Hahambaşı Osmanlı padişahının Yahudi toplumuna bahşettiği bu şereften dolayı teşekkür etmiş ve konuyu Hahambaşılık Konseyi'ne (*Conseil du Grand-Rabbinat*) aktaracağını bildirerek, Türk Museviliği adına minnettarlığını ifade etmiştir.

Hahambaşı Moşe Levi, bu görüşmeyi ve padişahın teklifini bütün hahamlara, konseye ve Musevi toplumunun genel kuruluna bir mektupla bildirmiş ve 17 hahamın imzası ile hahambaşısına verilen cevapta,⁶⁶ Sultan'ın bahşettiği bu lütuftan duyulan minnettarlık ifade edildikten sonra, Yahudi göçmenlerin askerliği kabul edilmekle beraber, bunların kendi dinî ibadetlerine devam etmelerine izin verilmesinin de Padişah'tan rica edilmesi isteniyordu.

Abdülhamid, konuyu Heyet-i Vükelâ'ya (Bakanlar Kurulu) gönderdiğinde, Heyet-i Vükelâ, Musevi toplumunun Osmanlı saltanatına olan bağımlılığı teyit etmesinden çok memnun kalmakla beraber, diğer gayrimüslimlerin de durumunu göz önüne alarak, Musevilerin Osmanlı ordusunda istihdamını zamansız bulmuştur.⁶⁷ Konu böylece kapanmıştır.

Siyonizm peşinde koşan Herzl'in bu hadiseyi bilmemesine imkan olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü kendisi de Abdülhamid nezdinde yapacağı teşebbüslerde Hahambaşılığın aracılığına başvuracaktır.

Mamafihi, Herzl, doğrudan doğruya Abdülhamid'e başvurmadan önce, bu sırada Osmanlı Devleti ile yakın münasebetlere ağırlık vermiş olan ve Doğuya Açılma (*Drang nach Osten*) politikasını takip eden, Alman İmparatoru (Kayzer) II. Wilhelm'den yararlanmak istedi. Ve Kayzer'in Osmanlı Devleti'ni ziyareti sırasında, 1898 Ekim'inde, İstanbul'da bir yolunu bulup, II. Wilhelm ile konuşmaya muvaffak oldu. Wilhelm kendisine, Yahudilerin Filistin'e yerleşme meselesini Osmanlı Padişahı ile görüşeceğini söyledi. Herzl, Alman İmparatorunun Suriye ve Filistin ziyareti sırasında da, kendisiyle tekrar karşılaştı. Fakat imparatorun hiç ses seda çıkmadı.

65 Bu konuşmanın Hahambaşılık tarafından düzenlenen bir özeti için bak: Abraham Galanté, *Une Page Inédite d'Histoire: Abdul Hamid II et le Sionisme*, İstanbul, Fratelli Haim, 1933, s. 14-15. Ayrıca bak: Abraham Galanté, *Documents officiels turcs concernant les juifs de Turquie* (Recueil des 114 lois, règlements, firmans, bérats, ordres et décisions des Tribunaux), Stamboul, Etablissement Haiz Rozio et Cie., 1931, s. 29-30. Aynı müellifin Türkiye Museviliği hakkındaki diğer eserleri şunlardır: Abraham Galanté, *Histoire des juifs d'Anatolie*, Vol. I, İstanbul, Imprimerie M. Babok, 1937, Vol. II, İstanbul, Imprimerie M. Babok, 1939; Abraham Galanté, *Histoire des juifs d'Istanbul* (Depuis la prise de cette ville en 1453 par Fatih Mehmed II jusqu'à nos jours), Vol. I, İstanbul, Imprimerie Hüsnütabiat, 1941, Vol. II, İstanbul, Imprimerie Hüsnütabiat, 1942. II. Abdülhamid'in Siyonizm karşısındaki politikası için ayrıca bak: Mim Kemal Öke, "The Ottoman Empire, Zionism and the Question of Palestine, 1880-1908", *Middle East Studies*, No. 14, 1982, s. 329-341.

66 Hahambaşının mektubunun ve 17 hahamın imzasını taşıyan cevabın metni: Galanté, *Abdul Hamid II et le Sionisme*, s. 15-16.

67 *A.g.e.*, s. 15.

Bunun üzerine Theodor Herzl, Osmanlı Padişahı ile doğrudan doğruya görüşmenin yollarını aradı ve sonunda da, İstanbul'a tekrar geldiğinde, 17 Mayıs 1901 günü Abdülhamid tarafından huzura kabul edildi.⁶⁸ Abdülhamid'in, Herzl'i kabul etmek suretiyle kendisine gösterdiği bu alâkanın sebebi, bu sırada Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Makedonya meselesi ile yakından ilgilenmesi ve Herzl'in de, bu ülkenin nüfuzlu gazetelerinden *Neue Freie Presse*'nin muhabiri bulunmasıydı.⁶⁹

Abdülhamid ile 1901 Mayıs'ındaki bu görüşmesinde Herzl, Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine izin verilmesine karşılık, Avrupa'daki zengin Yahudi bankerlerin Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyeceğini söyledi. Halbuki yalan söylüyordu. Hiçbir Yahudi bankerle bu konuyu görüşmemişti. Fakat Padişah'ın, Filistin'i Yahudi yurdu yapma iznine karşılık, bu bankerlerin Osmanlı borçlarını ödeyeceğine inanıyordu. Halbuki, bu konuşmadan sonra Herzl, hemen Paris'e dönerek Baron Hirsch ve Baron de Rothschild'a konuyu açtığında, bu iki banker Herzl'in teklifine yanaşmadılar.

Ord. Prof. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* eserinde, herhangi bir tarih zikretmeksizin, Abdülhamid'in, Herzl ile bu görüşmesine ait olduğu anlaşılan, şu sözlerini nakletmektedir: "...Viyana'da çıkan *Krabe Pres* gazetesinin sermuhariri (başyazarı) vardı. Yahudi idi. Âlim bir adamdı. Şimdi öldü. Bir vakit onu bana zengin Museviler mebus (yani temsilci, delege) gönderdiler. Yafa, Kudüs taraflarında arazi satın alıp, Yahudileri her taraftan oraya iskân etmek istediler. Âdeta orada bir hükümet tesis etmek isterler. Teklifleri de devletin Düyun-u Umumiye'sini kâmilten deruhte etmekteydi. Güzel bir şey. Zira Düyunu Umumiye, bir gün gelip de borçlarımızı ödemez isek, devletin mâliyesini murakabeye almak gibi bir tehlike mevcuttur. Ben o zaman onlara bazı şartlar teklif ettim. Sonra bu adam öldü. İnkılap oldu (1908 Meşrutiyeti). İş nâtamam kaldı."⁷⁰ Abdülhamid'in Yahudi göçlerine karşı ileri sürdüğü şartların ne olduğu bilinmemekle beraber, Yahudi kaynakları, Abdülhamid'in, müsaadeyi vermeden önce, borçlar meselesinin çözümünü istediğini ve bu sebepten de Herzl'in, bu görüşmeden sonra hemen Paris'e gittiğini belirtmektedirler.⁷¹

68 Herzl'in İstanbul maceraları için aynı zamanda bak.: Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 273-274.

69 Abraham Galanté, *Abdul Hamid II et le Sionisme*, s. 7, 2 no'lu dipnot. Bu sebeptendir ki, Abdülhamid, bu görüşme sonunda Herzl'e Birinci Sınıf Mecidiye Nişanı ve kıymetli taşlarla süslü bir kravat iğnesi hediye ederek kendisini onurlandırmıştır (Galanté, *a.g.e.*, s. 3, 1 no'lu dipnot). Mamefih Herzl'in İstanbul'a gelişi ve Padişah tarafından huzura kabulü, Türk basınında yer almamıştır. Herzl'e nişan ve hediyelerin verilmesi ise 21 Mayıs 1901 tarihli *İkdam* gazetesinde küçük bir haber olarak zikredilmiştir. (Bak.: Galanté, *a.g.e.*, s. 11, 1 no'lu dipnot.)

70 Ord. Prof. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 8, Türk Tarihi Kurumu Yayını, 2. Baskı, 1982, s. 486.

71 Sachar, *a.g.e.*, s. 274.

Herzl, Abdülhamid nezdinde ikinci şansını 1902 yılında denedi. 1902 yılı Haziran başında İstanbul'a tekrar gelen Herzl, Musevi Hahambaşılığı vasıtasıyla, padişah'tan, tekrar huzura kabul edilmesini istedi ve bu konuda Saray ile Hahambaşılık arasında yazışmalar oldu.⁷² Bu yazışmalarda dikkati çeken husus, Herzl'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu vatandaşı olmasına rağmen, neden bu devletin büyükelçiliği vasıtasıyla değil de, Hahambaşılık kanalı ile başvuruda bulunmuş olmasının sebebini sormasıydı. Verilen cevapta ise, Herzl'in, "mensubu olduğu Yahudi milleti" hakkında Padişah ile görüşmek istediği bildirilmiştir.

Abdülhamid Herzl'i, yanında Hahambaşı Moşe Levi, Hahambaşılık Kapı Kâhyası Aciman Efendi olduğu halde 4 Temmuz 1902 Cuma günü kabul etmiş ve Münir Paşa da tercümanlık yapmıştır. Padişahın ilk sorusu, Herzl'in İstanbul'a neden geldiği olmuştur.⁷³ Herzl ise, kalbinden rahatsız olması sebebiyle istirahat için İstanbul'a geldiğini ve bu vesileden yararlanarak da Yahudilerin meselesini Sultan ile bir kere daha görüşmek istediğini bildirmiştir. Padişahın iznini alarak konuya giren Herzl, tekliflerini şu şekilde açıklamıştır: Zât-ı Şahaneleri Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine izin verdiği takdirde, Mısır'ın durumunda olduğu gibi, Filistin'in bir iç özerkliği söz konusu olmayacaktır. Filistin'in kendi bayrağı falan da olmayacaktır. Filistin'e, Girit'e verilen statünün bir benzeri verilmelidir.⁷⁴ Eğer bu teklif kabul edilirse, Dünya Siyonist Teşkilatı, Osmanlı Devleti'ne istediği parayı verecektir.

Abdülhamid verdiği cevapta, bu teklifi doğrudan doğruya reddetmemiş, kabul edilmesi ihtimalini belirterek, konuyu Heyet-i Vükelâ'ya intikal ettireceğini, uygun görülmesi halinde, pratik bir çözümün bulunmasına çalışacağını bildirmiştir.⁷⁵ Esasında bir menfi evet olan bu cevap Herzl'i çok sevindirmiş ve meseleyi çözümlemiş gibi Viyana'ya çektiği telgraf, bütün Siyonist çevrelerde heyecan uyandırmıştır.⁷⁶ Halbuki Abdülhamid, üç gün sonra Hahambaşı Moşe Levi'yi huzuruna çağırarak, Herzl'in niyetini bile bile bu adamı kendisine getirdiği için Hahambaşını haşlamış ve şöyle demiştir: "Siz, Hahambaşı, İmparatorluğumun bir santim toprağının bile terk edilemeyeceğini çok iyi bildiğiniz halde, bu adamı böyle bir teklifte bulunması için buraya nasıl getirirsiniz? Ki söz konusu olan topraklara gerek Müslüman dünyasının, gerek Hristiyan dünyasının gözleri çevrilmiştir. Bu adamın teklifinin yüzde birini bile kabul ettiğimde, benim başıma ve hükümetin başına neler gelir?"⁷⁷ Padişahın

72 Bu yazışmalar için bak.: Abraham Galanté, *Abdül Hamid II et le Sionisme*, s. 4-7.

73 *A.g.e.*, s. 7.

74 Theodor Herzl'in Girit'in bu sıradaki durumunu iyi bilmediği anlaşılmaktadır. Zira Girit Rumlarının 1896 Aralık ayından itibaren, bir Yunan prensinin yönetiminde, anayasası, Mebuslar Meclisi, bayrağı, posta pulu ve polis teşkilatı olan bağımsız bir Hristiyan devleti haline gelmiştir. (Bak.: Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 8, s. 125.)

75 Galanté, *a.g.e.*, s. 9.

76 *A.g.e.*, s. 9, 1 no'lu dipnot.

77 *A.g.e.*, s. 11. Lienthal, *The Zionist Connection*, s. 11, 3 no'lu dipnotta, Herzl'in hatıratı olan *Tagebücher* (Tel Aviv, 1934) ve Nevil Barbour, *Palestine: Star or Crescent?*, New York,

mabeyinde üç gün beklettikten sonra kabul ettiği Hahambaşı, bu sözler üzerine ağlamaya başlamış ve bir süre de hasta yatmıştır.

Abdülhamid'in, Yahudilerin Filistin'e yerleşme istekleri hakkındaki şu sözleri çok ilginçtir: "Para kuvveti her şeyi yapar. Onlar bugün hükümet teşkil edecek değiller ya! Bu bir mukaddemedir. Gaye ve emeldir. Şimdi işe başlayıp, birçok sene, hatta bin sene sonra maksatlarında muvaffak olabilirler ve zannedirim olacaklardır da..."⁷⁸

Herzl, Kudüs'e giden yolun Berlin ve İstanbul'dan geçmediğini görmüştü. Londra belki daha iyi bir yol olabilirdi. Bu sebeple, teşebbüslerini İngiltere'ye çevirmeye karar verdi.

Yalnız bu arada dünya Siyonizm hareketi de, 1897 Basel Kongresi'nden çok farklı olarak, hızla gelişmeye başlamıştı. Bu sırada dünyadaki Siyonist derneklerinin sayısı 913'ü bulmuştu. Filistin'de Yahudilerin toprak satın almalarını kolaylaştırmak için Yahudi Milli Fonu (*Jewish National Fund*) ile Siyonizm hareketine ve Filistin Yahudilerine malî destek sağlamak üzere *Jewish Colonial Trust* ile *Anglo-Palestine Company* gibi finansman müesseseleri kurulmuştu.

Şüphesiz bu durum da Herzl'e güç vermekteydi. Bu sebeple, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, İngiltere Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain ile görüştü. Herzl, bu görüşmede; Sina Yarımadası'ndaki al-Ariş'in (el-Ariş) Yahudi yerleşim yurdu olmasını teklif etti. Çünkü burası Filistin'e bitişikti. Chamberlain bu teklifi kabul etmeyerek, Mısır topraklarında başka bir yer teklif etti. Bunu da Herzl, "Sayın Bakan, biz oraya gitmeyiz. Zaten daha önce orada bulunduk," diyerek, İsrailoğullarının Mısır'daki dönemine atıfta bulunmuştur. Fakat ne var ki, Yahudilerin el-Ariş'i istediğini duyan gerek Mısır hükümeti, gerek Osmanlı Devleti, buna şiddetle itiraz ettiler ve el-Ariş meselesi de böylece suya düştü.

Fakat 1903 yılında İngiltere hükümeti Herzl'i birdenbire Londra'ya davet etti. Herzl'e Uganda'da bir Yahudi yurdu kurulması teklifi yapıldı. 1903 Ağustos'unda yapılan bu teklifi Theodor Herzl kabul etmek zorunda kaldı. Yine Basel'de toplanan 6. Siyonist Kongresi de, Uganda'nın geçici yurt olması şartıyla ve az bir oy farkı ile kabul etti.

Uganda'nın geçici olarak da olsa, yurt olarak kabulü Siyonistler arasında görüş ayrılıklarına ve tartışmalara sebep oldu.⁷⁹ *Territorialist*ler denen bir grup, Yahudi muhacirlerinin acil durumu dolayısıyla nerede olursa olsun Yahudi yurdu kurulmasına taraftardı. Buna karşılık, sosyalist ve daha sonra komünist

Odyssey Press, 1947'den naklen, Abdülhamid'in Herzl'e şöyle dediğini söylemektedir: "Topraklarımın parçalanmasına razı olamam. Halkım bu topraklar için dövüştü ve bu toprakları kanları ile suladı. Yahudilerin milyonları kendilerine kalsın."

78 Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 8, s. 486.

79 Bu konuda bak.: George Lenczowski. *The Middle East in World Affairs* (1953), s. 260-261. İngiltere'nin Uganda'da Yahudi yurdu kurulması için teklif ettiği topraklar 6.000 milcare (10.000 kilometrekare) idi. Bak.: Karasapan. *Filistin ve Şarkül-Ürdün*, Cilt II, s. 42.

Yahudiler ise, Siyonizm'i, gerici bir burjuva hareketi olarak görmüşlerdir. Bağnaz dinciler ise, Filistin konusunda her türlü siyasî faaliyetin aleyhinde olup, Filistin'i İllâhî Kuvvet'in vermesine taraftardılar.

Chaim Weizmann'ın liderliğini yaptığı ve *Ostjuden* (Doğu Yahudileri) denen Rusya Yahudileri (Aşkenazim) tarafından desteklenen çoğunluk görüşü ise, Yahudi yurdu olarak Filistin'den başkasını kabul etmiyordu.

1904 yılında Dünya Siyonist Teşkilatı'nın 7. Kongresi bu atmosferde yapıldı. Kongre, Yahudi yurdu olarak İngiltere'nin teklif ettiği Uganda'yı kesinlikle reddetti ve Filistin'den başka toprağın, Yahudi yurdu olarak nazari itibara alınmamasını kararlaştırdı.

1897 Birinci Siyonist Kongresi ve Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kuruluşu, Siyonizm hareketinde nasıl ilk ve en mühim adımı teşkil etti ise, 1904 Kongresinin Filistin kararı da ikinci mühim adımı teşkil etmekteydi.⁸⁰

80 Siyonizm'in bu Yahudi milliyetçiliği çabaları yanında, bilhassa II. Meşrutiyet sırasında, Arap milliyetçiliğinde de büyük bir hareket vardır. Arap milliyetçilerinden, bir Hristiyan Arap olan Nacib Azuri, bu sırada Paris'te *L'Indépendance Arabe* (Arap Bağımsızlığı) adı ile bir dergi yayınlamaktaydı. Azuri, 1906 yılında *Réveil de la Nation arabe dans l'Asie Turque* (Türk Asya'da Arap Milletinin Uyanışı) adı ile bir kitap yayınlamış ve bu kitapta Arap topraklarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması fikrini savunarak, Arap Anavatanı Ligi'nin Programı adı ile bir program yayınlamıştır. Bu programa göre (Bak: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 5) Dicle ve Fırat nehirlerinden Süveyş Kanalı'na, Akdeniz'den Arabistan Denizi'ne (yani Hint Okyanusu'na) kadar uzayan topraklarda bir Arap imparatorluğu kurulacaktı. Bu imparatorluğun hükümet şekli laik olacak, din ve devlet işleri birbirinden ayrılacak, bütün dinler için tam serbestiyi ve bütün vatandaşların kanun önünde eşitliğini öngören meşruti bir sultanlık, yani bir meşruti monarşi kurulacaktır. Bu sultanlık, Avrupa'nın menfaatlerine ve Türkler tarafından o güne kadar Avrupa'ya tanınmış olan imtiyazlara (yani kapitülasyonlara) saygı gösterecektir. Keza Lübnan'ın özerkliğine ve Yemen, Necid (Necid Emirliği'nin başkenti Riyad olup, bugünkü Suudi Arabistan topraklarının Hicaz Emirliği dışında kalan kısmıydı) ve Irak prensliklerinin de bağımsızlığına saygı gösterilecektir. Bu Arap imparatorluğunun başına, bütün enerjisini ve vaktini bu imparatorluğa hasretmek üzere, Mısır Hıdiv ailesinden bir prens getirilecektir. Bununla beraber, Mısır bu imparatorluğa dahil edilmeyecektir. Çünkü Mısırlılar Arap ırkından olmayıp, Afrika'nın Berber ırkındandır. İslâm'dan önce konuştukları dilin Arapça ile hiçbir alakası yoktur.

Bu arada Paris'te 18-24 Haziran 1913 günlerinde bir Arap-Suriye kongresi yapılmıştır. Bu kongreye, 3 tanesi Amerika'dan, 2 tanesi Irak'tan ve gerisi de Suriye ve Lübnan'dan olmak üzere 22 delege katılmıştır. Kongrenin aldığı 11 maddelik kararlarda (Kararların metni: J.C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics - A Documentary Record*, Vol. I: 1935-1914, New Haven and London, Yale University Press, 1975, s. 566-567), Suriye ve Arap vilayetleri için özerklik öngörülmüş ve Arapçanın, gerek Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında, gerek Suriye ve Arap vilayetlerinde resmî dil olarak kabulü istenmiştir. (Arap milliyetçiliği konusunda bak: Y. Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929*, London, Frank Cass, 1974 ve Y. Porath, *The Palestinian-Arab National Movement, 1929-1939, From Riots to Rebellion*, London, Frank Cass, 1977; George Antonius, *The Arab-Awakening*, New York, Lippincott, 1939; Sylvia G. Haim (Ed.), *Arab Nationalism: An Anthology*, Berkeley, University of California Press, 1962;

Yahudilerin Filistin'de bir yurt edinmek için Osmanlı Devleti nezdinde ki çabaları, Herzl'in 1904'te ölümünden sonra da devam etti. Bilhassa 1908 Meşrutiyeti Osmanlı Musevilerine yeni bir ümit verdi.⁸¹ İttihat ve Terakki Partisi ve liderleri de Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerini yeni bir yaklaşım ve müspet bir tutumla değerlendirdiler. Hac için Filistin'e gidecek Yahudilere tatbik edilen kısıtlamalar (Kırmızı Tezkere) kaldırıldığı gibi, Yahudilerin Filistin'de toprak satın almaları da serbest bırakıldı.⁸²

Fakat bu tatlı hava uzun sürmedi. 31 Mart (13 Nisan 1909) hadisesinden sonra ve bilhassa azınlıkların, hürriyet atmosferinden yararlanarak bağımsızlık için faaliyetlerini arttırmaları, bütün etnik unsurları Osmanlılık şuuru içinde birleştirme amacını günden Meşrutiyet hareketini, imparatorluğun parçalanmasına yarayacak bir vasıta haline getiriyordu. Bu sebeple İttihat ve Terakki, Siyonizm'i, eninde sonunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir devlet koparmak isteyen bir akım olarak gördü.⁸³

Böylece Siyonistlerin bu son teşebbüsü de neticesiz kaldı. Fakat Birinci Dünya Savaşı, Siyonizm'in önünde yeni ufuklar açacaktır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin yıkılması, Siyonizm'in Filistin davasının önünden büyük bir engeli kaldırmaktaydı.

6. Filistin'de Yahudilerin Toprak Mülkiyeti

Osmanlı Devleti'nin yasaklama ve kısıtlamalarına rağmen, Filistin'e yine de birtakım Yahudi göçleri olmuş ve Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Filistin'deki Yahudi nüfusu da artmış bulunmaktaydı. 20. yüzyıla girerken Filistin'deki Yahudi nüfusunun 50.000 kadar olduğunun ileri sürülmesine⁸⁴ karşılık, İslâm Ansiklopedisi 1914'te Filistin'de 46 tane Yahudi kolonisi bulunduğunu ve bunların nüfuslarının da toplam 85.000 kadar olduğunu söylemektedir.⁸⁵ Buna karşılık başka bir kaynak, Osmanlı resmî bilgilerine dayanarak, 1915'te Filistin'in toplam nüfusunun 689.275 ve Yahudi nüfusunun

Hisham Sharabi, *Arab Intellectuals and the West, The Formative Years, 1875-1914*, Baltimore, John Hopkins Press, 1970; Eugène Jung, *La Révolte Arabe*, Paris, Colbert, 1925; Eugène Jung, *Les Puissances devant la Révolte Arabe: La Crise mondiale de Demain*, Paris, Hachette, 1906; Prof. Dr. İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No.335, 1973.)

81 II. Meşrutiyet ve Siyonistlerin faaliyeti için bak.: Dr. Mim Kemal Öke, "Siyonistlerin irtihatçıları Nezdindeki Başarısız Girişimleri, 1908-9" İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi, *Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan*, Cilt 2, İstanbul 1982, s. 121-132.

82 *A.g.m.*, s. 125.

83 Mim Kemal Öke, *a.g.m.*, s. 128. Filistin'de Yahudi göçmenlerin artması meselesi, Meclis-i Mebusan'da tartışma konusu olmuş ve hükümet adına söz alan Talât Paşa, Osmanlı Devleti'nin Yahudi muhabbeti ile bir alakası bulunmadığını beyan etmiştir. (Bak.: Karasapan, *Filistin ve Şarkül-Ürdün*, Cilt II, s. 42.)

84 Lilienthal, *The Zionist Connection*, s. 11.

85 *İslâm Ansiklopedisi*, "Filistin" maddesi.

da 83.000 kadar olduğunu bildirmektedir ki, bu rakam İslâm Ansiklopedisi'nin rakamına çok yakındır.⁸⁶ Fakat bir Yahudi müellif, 1917'de Filistin'de 56.000 Yahudi olduğunu söylerken⁸⁷ bir diğeri de 1920'deki Yahudi nüfusunun 66.000 olarak vermektedir.⁸⁸ Filistin'de Yahudilerin toprak mülkiyetinin gelişmelerini en iyi incelemiş yazarlardan biri olan Arie Avneri ise, Filistin'in 1922'deki Yahudi nüfusu olarak 83.790 rakamını vermektedir ki, Müslüman nüfusu da 486.177 olarak belirtmektedir.⁸⁹ Büyükelçi Karasapan da yine İngiliz belgelerine dayanarak, 1919 Mart'ında Filistin'in toplam nüfusunun 647.850 olduğunu, bunun 515.000'inin Müslümanlara, 65.300'ünün de Yahudilere ait bulunduğunu söylemektedir.⁹⁰

Bu rakamlar arasındaki farklılıklara rağmen, 1880'lerde 35.000 civarında bulunan Filistin'in Yahudi nüfusunun, Birinci Dünya Savaşı çıktığında veya içinde, iki misline çıkmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nüfus artışında, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kuruluşunun, Filistin'e göçleri tahrik etmek suretiyle, mühim bir rol oynadığı inkâr edilemez. Fakat Siyonizm'in bu şekilde teşkilatlı hale gelmesinin, Filistin Yahudileri üzerindeki en mühim tesiri, bunlara mali bakımdan yardım etmek suretiyle, bunların giderek topraklarını genişletmiş olmalarıdır.

20. yüzyıla gelinceye kadar, Filistin'de yaşayan veya sonradan göç eden Yahudilerin topraklarını genişletmeleri, çok yavaş olmuştur. Bunun da iki sebebi vardır: Biri, Osmanlı Devleti'nin, genellikle yabancılara, fakat Filistin'de bilhassa Yahudilere, toprak satın almayı yasaklamış olmasıdır. İkincisi ise, Filistin Yahudileri topraksız oldukları için, ekonomik bakımdan çok güçsüzdüler ve bu sebepten de dünyanın çeşitli yerlerindeki Yahudilerin mali desteklerine dayanmaktaydılar. Fakat bu desteğin uzun süre yetersiz kaldığı bir gerçektir.

Yahudilerin Filistin'de toprak mülkiyetlerinin gelişmesi, moşav denen koloniler (*Moşavot*) halinde olmuştur. Yahudi belgelerine göre, Filistin'de ilk moşav 1860 yılında, küçük bir arazi üzerinde *Petah-Tikva* adı ile kurulmuştur.⁹¹ Dışardan gelen göçmenlerin katılması ile Petah-Tikva'nın nüfusu çoğalırsa, arazisi de, satın almalar yoluyla büyümüştür. 20 yıl sonra 14.000 dönüm kadar arazisi olmuştur. Petah-Tikva'dan sonra, 1882'de Rishon-Le-Zion moşavı kurulmuştur. Başlangıçta, satın alınan 3340 dönüm toprakla işe başlayan bu moşav, bir süre sonra 30.000 dönüme yakın araziye sahip bulunuyordu.⁹² Daha sonraki yıllarda, Arap-Yahudi karma moşavı olma özelliğini

86 Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 25'ten naklen: Arthur Ruppin, *Syriens als Wirtschaftsgebiet*, Berlin, 1917, s. 14-15.

87 Nadav Safran, *From War to War*, s. 25.

88 Michael J. Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1982, s. 3.

89 Avneri, *a.g.e.*, s. 30.

90 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt II, s. 19.

91 Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 79.

92 *A.g.e.*, s. 83-84.

taşıyan Nes-Zion, 1882-84 yılları arasında da Hule Gölü civarında Rosh-Pinna, Yessud-Hama'ala ve Mishmar-Hayarden moşavları kurulmuştur. Bunlardan Rosh-Pinna'nın arazisi 1900 yılında 34.000 dönümü bulmaktaydı.⁹³

Hemen belirtelim ki, başlangıçta müsaade ile küçük topraklar üzerine kurulan bu Yahudi kolonilerinin, topraklarını hızla büyütmelelerinde, satın alınan toprakların, Yahudilere sempati gösteren Araplar üzerine tescili gibi muvazaa yolu büyük rol oynamıştır. Bilhassa Dünya Siyonist Teşkilatı kurulduktan sonra, Filistin Yahudilerinin, topraklarını genişletmek için çeşitli kuruluşlar ortaya çıkmış ve bunlar Filistin'e para akıtmışlardır. Arap toprak sahipleri, kendilerine teklif edilen yüksek bedellerin cazibesinden kendilerini kurtaramamışlar ve topraklarını devamlı olarak ellerinden çıkarmışlardır. Diğer taraftan Yahudiler, borçlarını ödeyemeyen Arapların topraklarının haciz yoluyla ve açık arttırma ile satılmasından da yararlanmışlardır.⁹⁴

Yahudilerin satın aldıkları toprakları Araplar üzerine tescil ettirmeleri usulü, 1920'de İngiltere tarafından, Yahudilere toprak satın alma izninin verilmesiyle sona erdirilmiştir.

Filistin Yahudilerinin topraklarını genişletmeleri, şu kuruluşların yardımları ile mümkün olmuştur:⁹⁵

1. Zion'u Sevenler (Hovevei Zion) tarafından kurulan dernekler ve mali gücü yüksek olan Yahudiler. Şunu da belirtelim ki, Filistin'de Yahudilerin tarım alanına girmeleri, esas itibarıyla, Rusya'dan gelen Hovevei Zion göçmenleri ile olmuştur.
2. Zengin Yahudi banker Baron Rotschild ve 1900'den sonra da, onun kurduğu ve desteklediği Yahudi Kolonizasyon Derneği (Jewish Colonization Association - I.C.A.).
3. Siyonist hareketin Filistin ofisi tarafından 1901'de ve münhasıran toprak satın almayı desteklemek üzere kurulan Yahudi Millî Fonu (*Jewish National Fund*) ve Filistin Toprak Geliştirme Şirketi (*Palestine Land Development Company*).

Bu kuruluşlar esas itibarıyla 1908'den itibaren toprak kazanma faaliyetlerini arttırmakla beraber, Baron Rotschild'in, Filistin Yahudilerine toprak satın almaları için yardımları çok daha önceden başlamıştır.

Filistin'in tarıma elverişli toprakları 7.120.000 dönüm olarak tahmin edilmekteydi.⁹⁶ 1918 yılında ise, Filistin'deki Yahudi topraklarının miktarı 418.000 dönümü bulmuştu.⁹⁷ Filistin Türk egemenliğinden çıkıp İngiliz

93 *Ag.e.*, s. 85-89. Bu moşavların gelişmeleri için bak.: *ag.e.*, s. 74-110.

94 Bu konuda bak.: Avneri, *ag.e.*, s. 62-73.

95 *Ag.e.*, s. 76.

96 Karasapan, *ag.e.*, Cilt II, s. 89.

97 Avneri, *ag.e.*, s. 76. Karasapan, *ag.e.*, Cilt II, s. 89'da bu miktarı 650.000 dönüm olarak vermektedir.

yönetimi altına girdikten sonra, 1939'da Yahudilerin elindeki toprakların miktarı 1.543.000 dönüme çakacaktır.⁹⁸

Bütün bu gelişmeler içinde dikkati çeken husus, Filistin Yahudilerinin elindeki toprak miktarının, Yahudi nüfusundan daha hızlı artmasıdır. Bu toprak genişlemesi ve Yahudilerin toprağa bağlı hale gelmesidir ki, ilk Arap-Yahudi çatışmalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öyle görünüyor ki, Yahudiler toprak unsurunun dışında kaldıkları sürece, Filistin'de bir Arap-Yahudi çatışması pek göze çarpmamıştır. Fakat ne zaman ki, Yahudiler de Araplar gibi toprağa bağlanmaya ve toprakla uğraşmaya başlamışlardır, o andan itibaren de bu iki ayrı millet arasında çatışmalar kendisini göstermiştir.

Bu çatışmalar, başlangıçta Siyonizm'e karşı organize bir direnme şeklinde olmaktan ziyade, toprağın kullanımında, Yahudilerin tatbikatının Arap geleneğine ters düşmesi neticesi, doğrudan toprakla ilgili olarak kendisini gösterdi. Bunlardan bir tanesi hayvan otlatma meselesiydi. Arap geleneğine göre, hasat yapıldıktan sonra, isteyen, hayvanını otlatmak için istediği tarlaya sokabilirdi. Yahudiler ise bunu mülkiyet hakkına bir tecavüz olarak kabul ettiler. Böylece hayvan sahipleri ile Yahudi tarla sahipleri arasında, zaman zaman sert tartışma ve çatışmalar patlak verdi.

Bir ikinci husus da, su kaynaklarının kullanılmasıydı. Araplara göre, bütün su kaynakları Allah'ın insanlara bir lütfuydu ve dolayısıyla, bu kaynaklardan herkesin yararlanmaya hakkı vardı. Halbuki yeni gelen Yahudiler su kaynaklarını sulama için islah ettiklerinden bu kaynaklar üzerinde de özel mülkiyet hakkını tesis edip, bunların kamu malı gibi kullanılmasına karşı geldiler.⁹⁹

Toprak çatışmaları üzerine Yafa ve Kudüs'teki Arap liderleri, 1911 yılında bir araya gelerek, İstanbul hükümetine telgraf çektiler ve Yahudi göçleri ile Yahudilere toprak satılmasının yasaklanmasını istediler. Bunun üzerine İstanbul hükümeti, Kudüs Valisine talimat vererek, Türk vatandaşı olsalar, bile Yahudilere toprak satışının kesinlikle yasaklanmasını ve engellenmesini istedi.¹⁰⁰

Diğer taraftan Arap liderler, Siyonizm'e karşı mücadeleyi ve Yahudilere toprak satışını engellemeyi organize etmek üzere, 1913 Temmuz'unda Nablus'ta, Filistin'in bütün şehir ve kasabalarından gelen temsilcilerin katılacağı bir toplantı düzenlemek istediler. Fakat teşebbüs neticesiz kaldı ve toplantı yapılamadı. Fakat bu tarihten sonra, Yahudilere toprak satışı meselesi, Siyonizm'e ve Yahudi yerleşimine karşı Arap millî hareketini seferber etmenin başlıca vasıtalarından biri oldu.¹⁰¹

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti yıkılıp da Filistin, İngiliz yönetimi (manda rejimi) altına girince, Filistin'e bir Yahudi göçü furçasının

98 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt II, s. 89.

99 Bu hususlarda bak.: Avneri, *a.g.e.*, s. 77.

100 *A.g.e.*, s. 95.

101 *A.g.e.*, s. 114.

başlamasıyla birlikte, topraktan başlayan bu Arap-Yahudi çatışmaları, Siyonizm'e karşı Arap milliyetçiliğinin direnme mücadelesine dönüşecek ve bu mücadeleler günümüze kadar uzanacaktır.

7. Osmanlı Devleti'ne Karşı Araplar ve 1917 Balfour Deklarasyonu

Birinci Dünya Savaşı çıktığında Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki sınırları Meriç Nehri'ndeydi. Rumeli dediğimiz Balkanlardaki bütün topraklarımızı, 1789 Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımlarının neticesiyle, 1878'den itibaren kaybetmiş bulunuyorduk.

Avrupa'daki milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri, esasında Hristiyan karakterli olduğu için, Osmanlı Devleti'nin Müslüman halklarını hemen etkilememiştir. Fakat hiç etkisiz kalmış da değildir. Bilhassa II. Meşrutiyet, imparatorluğun anasır-ı muhtelifesi içinde en büyük kitleyi teşkil eden Araplar üzerinde çok etkili olmuştur. Hiç şüphe yok, Araplar II. Meşrutiyet ile birlikte, artık Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma safhasına girdiğini de görmüşlerdir.

Bundan dolayı, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Arap dünyasında da bağımsızlık faaliyetlerinin birdenbire hızlandığını görüyoruz. Fakat ne var ki, Siyonizm'in son derece organize bir Yahudi milliyetçiliğine öncülük etmesine karşılık, Arap milliyetçiliği bütün Arap dünyasını kapsayan bir organizasyondan yoksun kalmıştır.

Bununla beraber, savaş ile birlikte eylem alanına geçen Arap milliyetçiliği ile Siyonizm arasında ortak bir nokta vardır. Siyonizm, adını bile dinî efsanelerden alan, her şeyden önce dine dayalı bir milliyetçiliktir. En az son 19 yüzyıldır Yahudiler dünyanın çeşitli ülkelerine yayılıp oraların halkları ile karışukları için, diasporayı birbirine bağlayan, millî karakter değil, din bağı olmuştur. Musevilik, yani Musa dinine bağlılık, Yahudilerden başka diğer millî toplumlara yayılmadığı için, buna İslâmiyet'teki gibi Ümmetçilik de diyemiyoruz. Yahudiler millî karakterlerini dine bağlılıkları ile korumuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte eyleme geçen Arap milliyetçilik ve bağımsızlık hareketinin liderliğini de, Mekke Şerifi Hüseyin gibi Hazreti Peygamber'in torunlarından biri üstlenmek suretiyle, Peygamberlik müessesesi, yani din faktörü, Arap milliyetçiliğine dayanak yapılmıştır. Tabiatıyla, Şerif Hüseyin'in şahsı ile, kişi faktörünün ön plana geçmesi, Arap milliyetçiliğinin birleştirici değil ayırıcı faktörü olmuştur. Çünkü, Yahudilerden çok farklı olarak, 20. yüzyıl geldiğinde her Arap halkının tarihe dayanan, bir bakıma millî bir ülkesi vardır. Bu gerçek karşısında, Mekke Şerifi Hüseyin'in Arap dünyası adına ortaya çıkışı ve bir Arap devleti veya imparatorluğunun başına geçmek istemesi, bir şahsî ihtiras olmaktan öteye gidememiştir. Kısacası, Siyonizm'de olduğu gibi, İslâmî faktör, Arap milliyetçiliğine gereken gücü ve istikameti verememiştir.

Bununla beraber, bir Arap imparatorluğu kurma ihtirası ile Arap dünyasını birleştirme ve Arap birliğini gerçekleştirme çabalarının Mekke Şerifi Hüseyin'den geldiği de bir gerçektir.¹⁰²

Hüseyin, tasarılarını gerçekleştirmek için, Osmanlı Devleti'yle savaş halinde bulunan İngiltere'ye dayanma yoluna gitmiş ve İngiltere ile temaslarını da, İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri Henry McMahon ile yürütmüştür. Hüseyin ile McMahon arasında Temmuz 1915'ten Mart 1916'ya kadar süren birtakım mektuplaşmalar olmuştur.¹⁰³

Şerif Hüseyin McMahon'a yazdığı 14 Temmuz 1915 tarihli ilk mektubunda, istisnasız bütün Arap milletin hürriyetlerini gerçekleştirmeye ve yönetimlerini kendi ellerine almaya karar verdiğini, böyle bir gayenin gerçekleşmesini desteklemenin ve buna yardım etmenin İngiltere'nin de menfaatine olduğunu belirterek şu teklifleri ileri sürmekteydi:

1. Kuzeyde 37. enleme kadar olup Mersin, Adana, Biröçik, Urfa, Mardin ve Midyat'ı da içine alıp İran sınırına kadar uzanan topraklar; doğuda İran sınırından Basra Körfezi'ne kadar uzanan topraklar; güneyde, Aden hariç, Hint Okyanusu, batıda ise Kızıldeniz ve oradan da Mersin'e kadar uzanan Akdeniz kıyıları arasında kalan Arap ülkelerinin bağımsızlığını İngiltere tanıyacaktır.
2. İngiltere, Arap İslâm Hilâfeti'nin ilanını da onaylayacaktır. (Yani, Şerif Hüseyin İslâm'ın Halifesi olacak ve bunu da Hristiyan İngiltere onaylayacaktır.)
3. Bütün Arap ülkelerindeki ekonomik teşebbüslerde İngiltere'ye tercih hakkı tanınacaktır. (Yani, kapitülasyonlar)
4. İngiltere ile, Şerif Hüseyin'in başında olacağı bu Arap devleti veya imparatorluğu arasında 15 yıl süreli bir ittifak imzalanacaktır.

McMahon, Mekke emirinin bu mektubuna 30 Ağustos 1915'te verdiği cevapta, Hüseyin'in, Arap menfaatlerini İngiliz menfaatleri ile ve İngiliz menfaatlerini de Arap menfaatleri gibi görmesinden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra, gerek Arap bağımsızlığının, gerek hilâfetin gerçek Arap ırkından biri tarafından tekrar başlatılmasını İngiltere'nin desteklediğini ifade etmekle beraber, bu bağımsız Arap devletinin sınırlarını, savaşın bu sıcak günlerinde tartışmanın zamansız olacağını bildirmiştir.

Buna rağmen Hüseyin toprak pazarlığının peşini bırakmadı. Kendisine verilecek Arap topraklarının sınırlarını asil İngiliz İmparatorluğu'na¹⁰⁴ peşinen

102 Osmanlı İmparatorluğu'nda Mekke Şerifliği'nin tarihçesi ve Mekke emirlerinin statüleri için bak.: Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mukerreme Emirleri*, Türk Tarih Kurumu yayını (VII. Dizi - S. 59a), 2. baskı, 1984.

103 Hüseyin ile McMahon arasında teati edilen mektupların metinleri için bak.: John Norton Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III: *Documents* Princeton University Press, 1974, s. 6-18. Bu mektuplar 1939 yılında İngiltere hükümeti tarafından *Command Paper 5957* (1939) olarak yayınlanmıştır.

104 Hüseyin'in McMahon'a 9 Eylül 1915 tarihli mektubundan. Mektubun metni: Moore, *ag.e.*, Vol. III, s. 8-10.

kabul ettirmek istiyordu. Hüseyin'in bu ısrarı İngiltere'yi, görüşlerini yavaş yavaş daha açık hale getirme zorunda bıraktı. İngiltere, baklayı ağzından çıkararak, Mersin ve İskederun bölgeleri ile Suriye'nin Şam, Humus, Hama ve Halep bölgelerinin dışında kalan kısımlarının tamamen (*purely*) Arap olmamaları ve Bağdat ve Basra vilayetlerinde de İngiltere'nin özel çıkarları bulunması hesabıyla¹⁰⁵ Arap devletinin sınırları içinde mütalaa edilemeyeceğini, diğer Arap topraklarında ise, durum elverdikçe uygun hükümet şekillerinin kurulmasına yardımcı olacağını, kutsal yerlerin dokunulmazlığının korunmasının da İngiltere tarafından garanti altına alınacağını bildirdi.

İngiltere'nin bu kararlı tutumu karşısında Hüseyin, İslâmiyet'e hizmet için, Büyük Britanya hükümetinin mümtaz vasıflarına duyulan saygı dolayısıyla ve bir anlaşmayı kolaylaştırmak amacıyla¹⁰⁶ Mersin ve Adana'nın Arap Krallığı'na dahil edilmesinden vazgeçmişse de, Suriye ve Irak konusunda ısrara devam etmiştir. Ne var ki, Hüseyin-McMahon yazışmalarında bu konu, yani Arap devletinin sınırları, bir çözüme bağlanamamıştır. Filistin toprakları ise, kutsal yerlerin dışında, hiç söz konusu olmamıştır.¹⁰⁷ Daha doğrusu bir Filistin tartışması yapılmamıştır.¹⁰⁸

- 105 İngiltere'nin bu cevabı 24 Ekim 1915 tarihlidir. Basra'yı ise, İngilizler ancak 1915 Kasım'ında almışlar ve Kürtü'l-Amare'yi da alarak, Bağdat üzerine harekete geçmeyi planlamışlardı. Lakin bu plan gerçekleşmeyecek ve Türk kuvvetleri 1916 Nisan'ında Kut'u geri alacaklardır. Kut'ta General Towshend ve on üç binden fazla İngiliz askeri, Türk kuvvetlerine esir düşecektir.
- 106 Mekke Şerifi'nin McMahon'a 5 Kasım 1915 tarihi mektubundan. Mektubun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 13-14.
- 107 Bununla beraber, Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III, Kısım 3, s. 243'te (Türk Tarih Kurumu Yayını, 3. Baskı, 1983), McMahon'un 24 Ekim 1915 tarihli mektubundan da söz ederken (Mektubun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 10-12 ve Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 16-17), "Musul bölgesiyle, daha belirsiz olarak Palestin'i şüpheli bırakır," demektedir. Bu ifade Musul için doğru olmakla beraber, Filistin için doğru değildir. Çünkü, bu mektupta Palestine kelimesi hiçbir şekilde geçmediği gibi, sadece kutsal yerler ifadesi kullanılmıştır.
- 108 1930'larda Filistin'de Arap-Yahudi çatışmalarının şiddetlenmesi üzerine ve Avam Kamarası'nda 22 Haziran 1937 tarihli Peel Komisyonu raporunun tartışılması dolayısıyla, McMahon'un 1915'te Şerif Hüseyin'e Suriye'ye dahil olan Filistin topraklarını da vadedip etmediği meselesi ortaya atılmış, o zaman Araplar, Suriye ifadesinin içine Filistin'in de dahil olduğunu ileri sürerken, Yahudiler aksini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Henry McMahon, 23 Temmuz 1937 tarihli *The Times*'ta bir açıklama yayınlamıştır. Bu açıklamada McMahon meseleye pek de açıklık getirmemiş ve "Bu taahhüdü ben Kral (?) Hüseyin'e verirken, Arap bağımsızlığının vadedildiği bölgeye Filistin'i dahil etme niyeti yoktu" gibi garip bir ifade kullanmıştır. Bu ifadenin İngilizce metni aynen şöyledir: "... that it was not intended by me giving this pledge to King Hussein to include Palestine in the area in which Arap independence was promised." (Açıklamanın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 23.) Müellif Sachar ise, McMahon'un mektubunda Şam, Humus, Hama ve Halep'in batısında kalan Suriye'den söz edildiğini, o sırada Filistin topraklarının üç sancağa ayrılmış olup, bunların Akkâ, Nablus ve Kudüs sancakları olduğunu, ilk ikisinin Beyrut vilayetine bağlı olmasına karşılık, Kudüs sancağının bağımsız olduğunu söyledik-

Hüseyin, sınırlar konusundaki bu belirsizliğe rağmen, Osmanlı Sevleti aleyhine harekete geçecek ve İslâm'ın Halifesi'ne karşı ayaklanacaktır.¹⁰⁹

Buna karşılık, İngiltere'nin sınırlar konusunda Hüseyin'e fazla angaje olmamak istemesinin sebebi, Orta Doğu konusunda Fransa ile anlaşmak istemesiydi. Fransa'nın da Orta Doğu ile, geçmişten gelen yakın bir ilgisi vardı. Bu sebepten, Osmanlı Devleti Orta Doğu'dan tasfiye edilirken, İngiltere Orta Doğu'yu Fransa ile paylaşmak zorunluluğunu hissediyordu. Bundan dolayı İngiltere, Hüseyin'in kendisi ile girişmiş olduğu pazarlıktan, 1915 Kasım'ında Fransa'yı da haberdar etti. Bunun üzerine Fransa Orta Doğu'nun paylaşılması için İngiltere ile müzakerelere girişti ve iki devlet arasında 16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot Anlaşması denen anlaşma imzalandı.¹¹⁰

Bu anlaşma ile, Beyrut dahil, Akkâ'dan itibaren kuzeye doğru Suriye'nin bütün kıyı bölgeleri ile Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'ya, Bağdat-Basra arasındaki Dicle-Fırat bölgesi de İngiltere'ye veriliyordu. Fakat Filistin için yine bir açıklık yoktu.¹¹¹

İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e oynadığı oyun bu kadarla da kalmadı. Filistin'i bağımsız Arap Krallığı'na bırakmadığı gibi, burada Yahudilere bir yurt edinmeyi vadeden Balfour Deklarasyonu'nu da kaleme aldı.

Balfour Deklarasyonu, denebilir ki, Chaim Weizmann'ın eseridir.¹¹² Weizmann 1874'te Rusya'da doğmuş, Berlin'de üniversite öğrenimini tamamlamış ve Cenevre Üniversitesi'nde Kimya hocalığı yapmıştır. Daha sonra Manchester Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Weizmann, 1910 yılında İngiliz vatandaşlığına geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında deniz kuvvetleri laboratuvarlarında çalışırken, patlayıcı maddelerin imalinde kullanılan sentetik asetonu bulması, kendisini hükümet çevrelerinde birinci plana çıkarmıştır. Deniz Kuvvetleri Bakanı Winston Churchill, daha sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Arthur James Balfour ve 1916 Aralık ayında başbakanlığa gelecek olan David Lloyd George gibi nüfuzlu politikacılar şahsi dostları arasında yer

ten sonra, şöyle demektedir: “Eğer sonradan İngilizlerin ısrarla belirttikleri gibi, Şam ile kasıt Şam şehri değil de Şam vilayeti ise, o zaman bütün Filistin toprakları Arap kontrolü dışında bırakılmış olmaktadır. Fakat Araplara göre, Şam deyimi Şam şehrini ifade etmekte idi” (Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 371). Burada Arapların iddiası daha mantıklı görünmektedir. Çünkü McMahon'un mektubunda sayılanlar şehirlerdi.

- 109 Hüseyin'in bir yandan İngilizlerle olan bu müzakereleri yürütürken, öte yandan Osmanlı Devleti'yle olan münasebetleri için bak.: Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III, Kısım 3, s. 236-258 ve Hüseyin ve oğullarının ayaklanması için bak.: s. 258-274.
- 110 Sykes-Picot Anlaşması'nın metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III: *Documents*, s. 25-28 ve J. C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record*, Vol. II: *1914-1945*, New Haven and London, Yale University Press, 1979; s. 62-64; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 12-15.
- 111 Yusuf Hikmet Bayur bu konuda, “Palestin uluslararası bir bölgedir” demektedir (*Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III, Kısım 3, s. 245) ki, bununla Kudüs'ün milletlerarası statüsünü mü kasdettiği anlaşılamamaktadır.
- 112 Balfour Deklarasyonu'nun hikâyesi için bak.: Sachar, *a.g.e.*, s. 374-376.

almıştır. Gençliğinden beri Siyonizm hareketiyle yakından ilgilenen ve 1907 yılında Filistin'i ziyaret etmiş olan Weizmann, bu siyasî nüfusundan yararlanarak, Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasında İngiltere'nin desteğini kazanmak için 1909 Ocak ayından itibaren harekete geçti.

Weizmann ve arkadaşları İngiltere hükümetine verdikleri ilk muhtıradan (memorandum) Filistin'de bir yurt değil, Filistin'in Yahudi yurdu olarak kabul edilmesini, Filistin'e özerklik verilmesini ve Filistin'e Yahudi göçlerinin serbest bırakılmasını istediler.

Bu muhtıra İngiliz kabinesi içinde tartışmalara sebep oldu. Çünkü kabinede Siyonizm aleyhtarları da vardı. Bu sebeple kabine Filistin'in Yahudi yurdu olmasını değil, Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul etti. Bu konuda Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'ın muvafakati alınınca, Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917'de, İngiltere Siyonist Dernekleri Federasyonu Başkanı Lord Rotschild'a, bundan sonra Balfour Deklarasyonu adını alacak olan mektubu yazdı.¹¹³ Kısa olan bu mektupta şöyle deniyordu:

"Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt tesisini müsait karşılamaktadır ve bu gayenin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için her türlü çabayı harcayacaktır."

Bununla beraber, bu ifadenin hemen arkasından, Yahudiler için bir yurt kurulmasının, bu ülkede yaşayan ve Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinî haklarını hiçbir şekilde ihlâl etmeyeceği de vurgulanıyordu. Bu ifade, Filistin'in bir Yahudi yurdu yapılmadığını belirtmek için kabine müzakerelerinde konulmuştu. Ayrıca, yine bu çerçeve içinde, Yahudi göçleri için hiçbir taahhüde girilmemiş ve bir Yahudi devletinin kurulmasının da söz konusu olamayacağı kararlaştırılmıştı.¹¹⁴

Balfour Deklarasyonu'ndan sonra İngiltere ve Fransa 7 Kasım 1918'de Orta Doğu konusunda yayınladıkları ortak bir deklarasyonda da¹¹⁵ "uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurutulması için" savaştıklarını belirterek, Orta Doğu ülkelerinde halkların kendi serbest seçimlerine dayanan milli hükümetler ve yönetimler kuracaklarını bildirdiler. Oldukça müphem ifadelerin yer aldığı bu deklarasyonun Arap halkları üzerinde uyandırdığı izlenim şuydu ki, bu iki devlet Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kabul etmektedirler.¹¹⁶

113 Balfour Deklarasyonu'nun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 32; Laqueur, *a.g.e.*, s. 18; Walter C. Langsam, *Documents and Readings in the History of Europe since 1918*, New York, Lippincott Co., 1951, s. 377; Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. II, s. 106; J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II; 1914-1956, Princeton, N.J., D. Van Nostrand Co. Inc., 1956, s. 26; Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, (1953), s. 81.

114 Balfour Deklarasyonu'nun kabine içindeki tartışmaları için bak.: T.G. Fraser, *The Middle East, 1914-1979*, New York, St. Martin's Press, 1980, s. 11-18 ve Hurewitz, *The Middle East and North Africa...*, s. 103-106.

115 Deklarasyonun metni: Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, s. 112 ve Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 30.

116 Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988 (5. Baskı), s. 197.

İngiltere Şerif Hüseyin'i, Balfour Deklarasyonu'ndan, 1919'un Ocak ayında bir bildirimle haberdar etti.¹¹⁷ İngiltere, İtilâf Devletleri'nin tek bir Arap devletinin kurulmasında da kararlı olduğunu belirttikten sonra, Filistin'de hiçbir halkın diğerine tâbi olmayacağı, Filistin'de özel bir rejimin tatbik edileceği ve Hazreti Ömer Camii'nin münhasıran Müslümanlara ait olacağı hususunda da teminat verdi.

Nihayet İngiltere bu bildirimde, Yahudilerin Filistin'e dönmelerini de destekleyeceğini belirterek şöyle demektedir: "Siyonizm hareketinin liderleri, Siyonizm'in başarısını, Araplarla dostluk ve işbirliği yaparak sağlamaya kararlıdır ve böyle bir teklif de bir kenara atılacak teklif değildir." Böylece İngiltere Filistin'de bir Arap-Yahudi işbirliğini gerçekleştirmek istiyordu.

Filistin Araplarının Yahudilerin kontrolü altına sokulmayacağı hususunda İngiltere'nin verdiği teminattan rahatlayan¹¹⁸ Şerif Hüseyin, bildirimde verdiği cevapta, Arapların malı olan bir evde oturtulacak olan akraba bir Samî ırka karşı iyi niyet gösteren bir dil kullanır.¹¹⁹

İngiltere'nin arzu ettiği Arap-Yahudi işbirliği, Hicaz Arap Devleti adına, Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile Dünya Siyonist Teşkilatı lideri Chaim Weizmann arasında 3 Ocak 1919'da Londra'da imzalanan bir anlaşma ile gerçekleşti.¹²⁰

"Araplarla Yahudi halkı arasındaki ırkî akrabalığın ve çok eski bağların varlığının idraki içinde" ve "millî gayeleri gerçekleştirmenin en emin vasıtasının" Arap Devleti ile Filistin arasında işbirliği olduğunun inancı ile imzalandığı belirtilen 9 maddelik bu anlaşmada, Paris Konferansı sona erer ermez, Arap devleti ile Filistin arasındaki sınırın tespitine geçileceği belirtiliyordu ki, bu ifade ile Chaim Weizmann Filistin adına konuşmuş olmaktadır. Bu ise, Balfour Deklarasyonu'na aykırıydı.

Diğer taraftan; Filistin Araplarının medeni ve dinî haklarının korunmasına ait garantilerin de teyit edildiği anlaşmanın 4. maddesine göre de, Filistin'e mümkün olduğu kadar geniş bir Yahudi göçünün teşvik edilmesi de kabul ediliyordu. Bu dahi Balfour Deklarasyonu'na aykırıydı.

Diğer maddelerde ise, Filistin'deki İslâm'ın kutsal yerlerinin tamamen Müslümanların kontrolünde olacağı, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın Arap devletine ekonomik ve teknik yardım yapacağı ifade ediliyordu.

Şerif Hüseyin'in hayal ettiği Arap devleti ile Yahudiler arasındaki bu yakınlaşma ve hatta kucaklaşma bu kadarla da kalmadı. Emir Faysal, Arap devletinin kurulması için kulis yapmaya gittiği Paris Barış Konferansı'nda, Amerikan delegasyonunun nüfuzlu üyelerinden ve Dünya Siyonist Teşkilatı'ndan

117 Bildirimin metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 34. Bu bildirim İngiltere hükümeti tarafından 1939 yılında *Cmnd. 5974 (1939)* olarak yayınlanmıştır.

118 Bayur, *a.g.e.*, Cilt III, Kısım 3, s. 347.

119 Bayur, *a.g.e.*, Cilt III, Kısım 3, s. 344.

120 Anlaşmanın memi: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 40-41; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 18-20. Orijinal metnin faksimilesi: Joan Peters, *From Time Immemorial*, s. 421-422.

Felix Frankfurter'e yazdığı 3 Mart 1919 tarihli mektupta¹²¹ şu sıcak ifadeleri kullanıyordu:

“Biz, Araplarla Yahudilerin ırk bakımından yeğen olduklarına inanıyoruz... Biz Araplar, bilhassa içimizde aydın olanlar, Siyonist hareketine derin bir sempati ile bakıyoruz... Biz, Yahudilere, yurtlarına hoş geldiler diyoruz. Hareketinizin liderleri ve bilhassa Dr. Weizmann ile yakın münasebet içinde olmuştuk ve olmaya da devam ediyoruz. Dr. Weizmann davamıza çok yardım etti ve ümit ederim Araplar da yakında onun bu nazik davranışına mukabele etme durumunda olurlar... Her iki hareketimiz birbirini tamamlamaktadır. Yahudi hareketi millî bir harekettir ve emperyalist değildir. Bizim hareketimiz de millidir ve emperyalist değildir. Ve Suriye’de her ikimize de yer vardır. İki hareketimizden hiçbirisi diğeri olmadan gerçek bir başarıya ulaşamaz.”

Felix Frankfurter de 5 Mart 1919’da verdiği cevapta¹²² memnuniyetini ve Faysal’ın şahsında kuvvetli bir desteğe sahip bulundukları inancını belirtmiştir.

Fakat Emir Faysal’ın bu Yahudi sempatisi uzun sürmedi. 1919 yılının yaz aylarında Suriye’de ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin neticesi, Şam’da toplanan bir Millî Kongre, Faysal’ı Suriye’nin başına getirme kararı aldığı gibi, Filistin’in Suriye’den hiçbir zaman ayrılamayacağını belirten ve dolayısıyla, Filistin’de bir Yahudi yurdu kurulması şöyle dursun, Filistin’e Yahudi göçlerine bile karşı çıkan kararlar aldı.¹²³ Halktan gelen bu tepkiler üzerine, Emir Faysal, Filistin ve Siyonizm konusundaki bütün fikirlerini tamamen değiştirerek, Siyonistlerle yaptığı anlaşmaların üzerinden de sünger geçirdi. Suriye Millî Kongresi 1920 Mart’ında Şam’da toplanarak Faysal’ı Suriye Kralı ilan etti. Kongrenin Suriye dediği topraklar, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün’ü içine alan Büyük Suriye idi.

Fakat Faysal’ın Suriye Krallığı da yürümedi. İngiltere ve Fransa 24 Nisan 1920 günü San Remo’da yaptıkları toplantıda, Orta Doğu’yu paylaştılar. Suriye ve Lübnan Fransız mandasına, Filistin, Ürdün ve Irak da İngiliz mandasına verildi.¹²⁴

121 Mektubun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 43-44; Laqueur, *a.g.e.*, s. 21-22.

122 Cevabın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 44; Laqueur, *a.g.e.*, s. 22.

123 Amerika Cumhurbaşkanı Wilson’ın, Arapların düşünce ve isteklerini tespit amacıyla teşkil ettiği King-Crane Komisyonu’nun 25 Haziran 1919’da Şam’a gelmesi üzerine, Arap milliyetçileri, komisyona bildirecekleri görüşlerini tespit için, Lübnan ve Filistin’den gelen delegelerin katılması ile, Şam’da bir Suriye Genel Kongresi düzenlemişlerdir. Kongre, 2 Temmuz 1919’da aldığı kararları King-Crane Komisyonu’na bildirmiştir. Kararlarda, kuzeyde, Anadolu’daki Toros Dağları’ndan güneyde Akabe Körfezi’ne, batıda Akdeniz kıyılarından doğuda Fırat ve Habur nehirlerine kadar uzanan topraklarda bağımsız bir Suriye krallığının kurulması (buna, Büyük Suriye Projesi denir) isteniyor ve Fransa’nın Suriye’yi işgaline itiraz ediliyordu. Ayrıca kararlar, Filistin denen güney Suriye’de bir Yahudi yurdu kurulmasına, bu topraklara Yahudi göçlerine izin verilmesine ve Filistin denen güney Suriye’nin Suriye’den koparılmasına da karşı çıkıyordu. Bu kararların metni için bak: Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. II, s. 180-182.

124 Manda rejimleri hakkında bak.: Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Cilt I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1968 (3. baskı), s. 203-209.

Faysal, Suriye Kralı olarak Fransız mandasına karşı direnmek istediye de, Fransız işgal kuvvetleri karşısında fazla dayanamadı ve Suriye'den kaçarak İngiliz işgalindeki Filistin'e sığındı. İngiltere de Mekke Emiri Hüseyin'i tamamen tavizsiz bırakmamak için, Faysal'ı Irak'ın başına ve Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah'ı da (bugünkü Ürdün Kralı Hüseyin'in büyükbabası), Ürdün topraklarını Şeria Nehri'nden itibaren Filistin'den ayırarak kurduğu Ürdün Emirliği'nin başına getirdi. Hüseyin ise Hicaz Kralı olarak kalıyordu.¹²⁵

San Remo kararları üzerine Kudüs ve Yafa'da Araplar Yahudi aleyhtarı gösterilere başladılar ve çıkan çatışmalarda bir miktar Yahudi öldürüldü. Bunun üzerine İngiltere, Filistin'e yönelen Yahudi göçlerine bir sınır koyma ihtiyacını duydu ve ilk elden ancak 16.500 kişilik bir Yahudi göçüne izin verdi. Fakat artık ok yaydan çıkmıştı.

8. İngiliz Mandası Altında Filistin

İngiltere'nin Filistin üzerinde manda yönetimine sahip olması, açıklar ki, hem Mekke Emiri ile olan anlaşmalarına ve hem de Emir Faysal ile Weizmann arasındaki 3 Ocak 1919 anlaşmasına ters düşmekteydi. Bu durumun hem Araplarda ve hem de Yahudilerde, fakat bilhassa Araplarda, birtakım tepkilere sebep olması gayet tabiiydi. Bu sebeple İngiltere, mandater devlet olarak Filistin politikasını açıklığa kavuşturmak amacıyla 3 Haziran 1922'de Dünya Siyonist Teşkilatı'na bir açıklama gönderdi.¹²⁶ Bu açıklamada, 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'nun ne olduğu ve ne olmadığı belirtilerek, Yahudilere bir Yahudi Filistin yaratma yetkisi verilmediği, Yahudiler için sadece bir yurt tesisinin söz konusu olduğu, Filistin'de Araplarla Yahudilerin beraber yaşayacağı vurgulandıktan sonra, İngiltere hükümetine sadece Dünya Siyonist Teşkilatı'nın muhatap olacağı, Filistin'deki diğer Yahudi kuruluşlarının, Filistin'in yönetimini İngiliz makamları ile paylaşmasının söz konusu olmayacağı, Filistin'de yaşayan herkesin Filistin vatandaşı olduğu, Yahudilerin de Filistin'de sadece bir toplum teşkil ettiği, Yahudilerin Filistin'e göçlerinin bu ülkenin ekonomik kapasitesine bağlı olacağı söylenmiş ve Filistin'in İngiltere'nin kontrolüne girmesinden beri 25.000 Yahudi'nin Filistin'e göç ettiği bildirilmiştir.

Bu açıklama, bundan sonraki 27 yıl boyunca, Balfour Deklarasyonu'ndaki erozyonun başlangıcını teşkil ediyordu.¹²⁷

125 Hicaz, 1925'in Aralık ayında Necid Sultanı Abdülaziz İbni Suud tarafından işgal edilmiş, ve Abdülaziz kendisini 1926'ın Ocak ayında Hicaz Kralı ve Necid Sultanı ilan etmiştir. 1932 yılında da bütün Arap Yarımadası üzerindeki Suudi egemenliği Suudi Arabistan Krallığı adını almıştır.

126 Bu açıklamanın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 65-70; Laqueur, *The Israel-Arap Reader*, s. 45-50; Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. II, s. 302-305; T.G. Fraser, *The Middle East, 1914-1979*, New York, St. Martin's Press, 1980, s. 21-22. Bu açıklama İngiltere Sömürgeler Bakanı Winston S. Churchill tarafından gönderildiği için buna *Churchill White Paper* da denilmekte olup, *Cmd. 1700 (1922)* olarak da yayınlanmıştır.

127 Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 377.

Öte yandan, Milletler Cemiyeti Konseyi de 24 Temmuz 1922'de aldığı 28 maddelik bir kararda, Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin esaslarını belirledi. Kararlarda, 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu destekleniyor ve İngiltere hükümetinin 3 Haziran 1921'de yaptığı açıklamadaki politika esasları hemen hemen aynen benimseniyordu.¹²⁸

Filistin'in sınırları ise, İngiltere hükümetinin Milletler Cemiyeti Konseyi'ne verdiği ve konseyin de 16 Eylül 1921'de onayladığı memorandumla¹²⁹ çizilmiştir ki, bu sınırlar şöyleydi:

Akabe Körfezi'nde Akabe şehrinin 2 mil batısında başlayıp, Araba Vadisi ve Ölü Deniz'den geçip, Şeria Nehri'nin Yarmuk Nehri ile birleştiği noktaya uzanan ve oradan Suriye sınırına varan çizgi. Bu çizginin doğusu Ürdün toprakları oluyordu. Filistin'in batı sınırı da Mısır ile Filistin arasında esasen mevcut olan sınırdı¹³⁰ (bak. 1 no'lu harita).

Amerikan Senatosu gerek Versay Barış Antlaşması'nı, gerek Milletler Cemiyeti'ne üye olmayı reddettiği için, bütün bu anlaşmaların dışında kaymak-taydı. Halbuki Siyonizm'in en kuvvetli dayanağı bu sırada Amerika'dır. Bu sebeple Amerikan Senatosu 21 Eylül 1921'de aldığı ortak bir kararla¹³¹ Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul etti. Kararın metni hemen hemen Balfour Deklarasyonu'ndaki gibidir.

Bu karardan sonra Amerika, 3 Aralık 1924'te İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile¹³² İngiltere'nin Filistin üzerindeki mandasını tanımış ve Amerikan vatandaşları için Filistin'de birtakım haklar kabul ettirmiştir. Fakat bu anlaşmanın en mühim tarafı 7. maddesidir. Çünkü bu maddeye göre, İngiltere'nin manda yönetiminde yapacağı değişiklik Amerika'nın onayına tâbi tutuluyordu.

128 Kararın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 75-83; Laqueur, *a.g.e.*, s. 34-42; Hurewitz, *a.g.e.*, Vol. II, s. 305-309.

129 Memorandumun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 83-84.

130 Mısır ile Filistin arasındaki sınır 1906 yılında çizilmiştir. Hikâyesi de şöyledir: İngiltere 1881'de Mısır'ı işgal ettikten sonra, Filistin ve Hicaz'a sahip olan Osmanlı Devleti'ni Süveyş Kanalı'ndan uzak tutmak istemiştir. Mısır ile bu iki toprak arasında ise Sina Yarımadası bulunmaktaydı ve Mısır'ın işgaline ses çıkaramayan Osmanlı Devleti Sina Yarımadası'nı kendi toprağı olarak telâkki etmekteydi. Bu ise, Osmanlı Devleti'nin Süveyş Kanalı'nın doğu yakasına kadar gelmesiydi. Bu sebeple İngiltere 1 Ekim 1906'da Osmanlı Devleti ile yaptığı bir anlaşma ile Sina'nın doğu sınırını çizmiş ve Sina'yı Filistin ve Hicaz'dan ayırmıştır. Fakat gerek Mısır, gerek Sina hukuken Osmanlı toprağı olduğu için, bu çizgiye milletlerarası mahiyette bir sınır olarak bakılmayıp, anlaşmadaki adı ile İdari Ayırım Çizgisi (*Administrative Separating Line*) denilmiştir. Ayırım çizgisi, kuzeyde Akdeniz kıyısında er-Refah'tan başlayıp, Akabe Körfezi'nde Akabe şehrinin 6 mil güney batısındaki Ras Taba'ya ulaşyordu. Anlaşmanın 1. maddesinde bütün ayrıntıları ile belirtilen bu çizgi, sonradan Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır olmuştur. 8 maddelik 1 Ekim 1906 anlaşmasının metni: Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. I, s. 537-538.

131 Kararın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 108.

132 Anlaşmanın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 112-123.

Amerika bundan sonra, bu maddeye dayanarak, Filistin'deki bütün gelişmelerle yakından ilgilenecektir. Bu madde, bir bakıma, Filistin'in kaderi ile Amerika arasında sıkı bir bağ kurmuş olmaktadır. Amerika bundan sonra Filistin'deki her gelişmede söz sahibi olacaktır.

İngiltere, şimdiye kadar elde ettiği anlaşmalarla Filistin üzerinde hukukî ve meşru bir kontrole sahip olmakla beraber, Orta Doğu'nun iki ülkesi İngiltere için ciddi bir problem teşkil edecektir. Bunlardan biri Mısır'daki bağımsızlık hareketi, diğeri de Filistin'deki Arap-Yahudi çatışmalarıdır. Denebilir ki, Filistin İngiltere için, 1920'den, İsrail'in devlet olarak kurulduğu 1948'e kadar, Mısır'dan çok daha büyük bir gaile teşkil etmiştir. Çünkü Filistin, İngiltere'nin Şerif Hüseyin'in şahsında Araplara vaat etmiş olduğu geniş alanlı bir bağımsızlığın bir parçasıydı ve üstelik, burasını Yahudi göçlerine açmak suretiyle âdeta Arap'tan koparıyordu. Üstelik, Arap bağımsızlığı gerçekleşmediği gibi, bir de yüzyılların bir Arap toprağı - hem de kutsallaşmış bir toprak- yavaş yavaş kopararak başka bir toplumun yurdu haline getiriliyordu.

Filistin Araplarının daha ilk günden bu durumu ve tehlikeyi gördükleri söylenebilir. Filistin Araplığı, Balfour Deklarasyonu'nun ne demek olduğunu daha İngiliz manda idaresi başlar başlamaz anladığı için, ilk günden itibaren direnmeye geçmiştir. Bu ise, günümüze kadar süren bir Arap-Yahudi çatışmasının başlangıcını teşkil etmiştir. Denebilir ki, iki-savaş arası dönemde (1919-1939) Filistin meselesinin esasını, Yahudilerin Balfour Deklarasyonu'nu fiiliyatta daha sağlam hale getirme ve bir yurt kurmanın ötesinde bir devlet kurma çabaları, buna karşılık Arapların da, bu deklarasyonu etkisiz kılma, bu belgeyi sifıra indirme ve Yahudilerin değil devlet kurmalarına, bir yurt dahi kurmalarına imkan vermemeye çabaları teşkil eder.

Bu sebeple, Yahudiler bu dönemde Filistin'e mümkün olduğu kadar fazla Yahudi göçünü sağlamaya çalışırken, Araplar da, bir yandan bu göçleri engellemeye ve öte yandan da, Filistin nüfusunun çok büyük çoğunluğunun Arap olmasını göz önünde tutarak, Filistin'de bağımsız bir Arap devletinin kurulması için çaba harcamışlardır.

Buna karşılık Filistin'deki İngiliz yönetimi de, bir yandan Balfour Deklarasyonu ile manda rejimi arasında bir denge, öte yandan da Araplarla Yahudiler arasında bir denge ve mümkünse işbirliği kurma çabasında olmuştur. Bu denge amacını, Filistin'de yürütme, yasama ve yargı fonksiyonlarının nasıl yürütüleceğine dair, 10 Ağustos 1920'de yayınlanan Kraliyet Kararnamesi'nde görmekteyiz.¹³³ Bu kararname, 12 üyesi seçimle gelen bir yasama konseyi kurmaktaydı. Fakat Arapların hiçbirisi seçimlere katılmadı. Bunun üzerine İngiliz yönetimi, 10 üyesi halkın temsilcilerinden oluşan 20 üyeli bir danışma konseyi kurma yoluna gitti. 10 üyenin, 4 tanesi Müslüman, 3 tanesi Hristiyan ve 3 tanesi de Yahudi olacaktı. Araplar bu 4 üyeyi de vermeyi reddettiler.

133 Kararnamenin metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III: *Documents*, s. 86-106.

Diğer taraftan, manda yönetimi, kendilerine muhatap olmak üzere, Yahudi Ajansı gibi, Arapların da bir Arap Ajansı kurmalarını istediye de, Araplar bunu da reddettiler.¹³⁴

Görüldüğü gibi, Araplar, İngiliz yönteminin Araplarla Yahudiler arasında bir uzlaşma yaratmak isteyen politikası ile işbirliği yapmaya yanaşmıyorlardı. Çünkü Araplara göre, Yahudiler Filistin meselesinin bir unsuru değildi. Halbuki İngiliz yönetimi, bu görüşün aksine, Yahudileri bir unsur olarak ele almaktaydı. İşte bu durum, yani İngiliz yönetiminin Yahudileri de hesabın içine katma çabalarına karşılık Arapların Yahudileri hiç yokmuş gibi kabul etmeleri, Araplarla İngiliz manda yönetimi arasındaki çatışmanın da başlıca ve ana sebebini teşkil etmiştir.

Şüphesiz, Araplarla İngiliz yönetimi arasındaki bu görüş ayrılığı ve çatışma ister istemez bir Arap-Yahudi çatışmasına da dönüşmüştür. Arap-Yahudi çatışmaları ise, 1920'den 1939'a kadar derece derece şiddetlenerek gelişmiştir.¹³⁵ Bununla beraber, 1920-1939 döneminin Arap-Yahudi çatışmalarını da iki bölümde ele almak gerekir:

1. 1920-1933 dönemi: Bu dönemde Arap-Yahudi çatışmaları genellikle mahallî çapta ve dağınık şekilde olmuştur. Bunun da sebebi, bilhassa tepkilerin kaynaklandığı Arap toplumunun, Yahudiler gibi sıkı bir dayanışmaya ve Filistin çapında bir örgütlenmeye gidememiş olmasıdır.
2. Filistin'deki Arap-Yahudi çatışmalarının şiddetlenmesinde 1933 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Zira 1933 yılı başında Almanya'da, Yahudi düşmanlığını kendisine bayrak yapmış olan Nazi Partisi'nin iktidarı ele geçirmesi, Yahudiler arasında panik yaratmış ve Almanya ile Almanya'ya yakınlaşma içinde olan ülkelerden Filistin'e Yahudi göçlerini hızlandırmıştır. Bu ise, Arapların, tehlikeyi görerek, tepkilerini şiddetlendirmelerine sebep olmuştur. Dolayısıyla, 1933'ten sonra Filistin'de Arap-Yahudi çatışmaları giderek şiddetini arttırmaya başlamıştır.

1920-1933 arasındaki gelişmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bu dönemde başlıca büyük Arap ayaklanmaları ve dolayısıyla Arap-Yahudi çatışmaları üç tanedir: 1920, 1921 ve 1929.

Arapların ilk ayaklanmaları 1920 Nisan'ında Kudüs'te olmuş ve Araplarla Yahudiler arasında kanlı çatışmalar çıkmıştır. Ancak askerî kuvvetlerin müdahalesi ile önlenebilen bu çatışmalarda Yahudilerden 5 kişi ölmüş ve 211 kişi yaralanmıştır. Araplardan ise 4 kişi ölmüş ve 21 kişi yaralanmıştır.¹³⁶

134 Manda yönetiminin Araplarla işbirliği yapma çabalarına rağmen Arapların direnmeleri için bak.: Neil Caplan, "The Yishuv, Sir Herbert Samuel and the Arap Question in Palestine, 1921-1925", Elie Kedourie and Sylvia G. Haim (Eds.), *Zionism and Arabism in Palestine and Israel*, London, Frank Cass, 1982, içinde s. 1-42. Aynı zamanda 1917-1925 arası Filistin gelişmelerinin bir incelemesi için bak.: Neil Caplan, *Palestine Jewry and the Arab Question, 1917-1925*, London, Frank Caas, 1978.

135 Filistin'de 1920-1940 arasındaki Arap-Yahudi çatışmaları için bak.: Karasapan, *Filistin ve Şark'ül-Ürdün*, Cilt II, s. 144-199.

136 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 148.

İkinci çatışma ise 1921 Mayıs'ında Yafa'da patlak vermiş ve Arapların Yahudilere ve civardaki Yahudi yerleşimlerine saldırımları neticesi, Yahudilerden 47 kişi ölüp 146 kişi yaralanırken, Araplardan da 48 kişi ölmüş ve 73 kişi yaralanmıştır.¹³⁷

Filistin'de bu dönemde asıl büyük karışıklık ve ayaklanma hareketi, Yahudilerin ve Arapların karşılıklı olarak büyük ve tahrik edici gösteriler düzenlediği 1929 Ağustos'unda patlak vermiştir. 15 Ağustos'ta Yahudiler Kudüs'te kalabalık kabileler halinde Ağlama Duvarı'na yürümüşler, ertesi gün de Araplar buna cevap olarak büyük bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Bir hafta sonra yangın alevlenmiş ve 23-29 Ağustos arasında Araplar ülkenin çeşitli yerlerinde Yahudilere kanlı saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırıların en şiddetlileri Halilü'r-Rahman (Hebron) ve Safed gibi şehirlerdeki eski Yahudi mahallelerine yapılmıştır. Halilü'r-Rahman'da Yahudilerden 60 kişi ölmüş ve 50'den fazla insan da yaralanmıştır. Ayrıca Yahudi mülkleri tahrip edilmiş, bir Yahudi havrasına saldırıda bulunulmuş ve bir Yahudi hastanesi yağma edilmiştir. Safed'de ise 45 kişi ölmüş veya yaralanmıştır. Yahudiler de Araplara karşılık vermede kusur etmemişler, Yafa'da bir cami imamı ile altı Müslüman öldürülmüş ve Kudüs'te de eski mescitlerden birine saldırıp kirletmişlerdir. Hadiseler yatıştıktan sonra İngiliz yönetiminin yaptığı tespitlere göre, Yahudilerden 133 kişinin öldüğü ve 232 kişinin de yaralandığı anlaşılmıştır.¹³⁸

Filistin Arapları bir yandan İngiliz yönetimine, öte yandan Yahudilere karşı direnirken, esasında bir birlikten ve milli şuurdan yoksun bulunuyordu. Başka bir deyişle, Arap halk kitlesi Araplıkla Müslümanlık hislerini daima birbirine karıştırmakta ve Arap milliyetçiliğini ancak İslâmî görüş açısından ele almaktaydı. 1920'den itibaren yapılan gösterilerde, Arap değil Osmanlı bayraklarının ortaya çıkarılması ve Türk Milletinin bağımsızlığı için çalışan Mustafa Kemal Paşa'nın resimlerinin asılması, hep bu anlayışın ifadesiydi.¹³⁹

Arap ayaklanmalarının lideri, manda yönetiminin 1922'de yürürlüğe girmesinden sonra, Arap toplumunun dini işlerini görmek üzere kurulan, fakat biraz sonra Arapların siyasi organı haline gelen Yüksek İslâm Konseyi'nin başkanlığına seçilen Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî Efendi olmuştur. Hacı Emin el-Hüseynî sadece Siyonizm'in değil, aynı zamanda İngiliz sömürgeciliğinin de en büyük düşmanıydı.¹⁴⁰ Ne var ki, Filistin Arap liderliğinin en büyük hastalığı, büyük aileler arasındaki rekabetler ve Filistin davasında bu rekabetlerden doğan görüş ayrılıklarıydı.

137 *A.g.e.*, s. 148.

138 *A.g.e.*, s. 156.

139 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 156.

140 Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 385. Hüseyinî ailesi Filistin'in önde gelen ailelerinden olup, Güney Filistin'de geniş topraklara sahip bulunuyordu. Kudüs ve Hayfa belediye başkanları hemen daima bu aileden olurdu.

1930'lara gelindiğinde, Filistin Arapları siyasî görüşler açısından şu gruplara ayrılmış bulunuyordu:¹⁴¹

Filistin Arap Partisi: Hüseyinî ailesinin partisi. Lideri Cemal el-Hüseyinî Efendi'ydi. Gücünü Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyinî Efendi'den alıyordu. Yayın organı *el-Liva* idi.

Millî Savunma Partisi: Lideri Neşâşibî ailesinden Ragıp en-Neşâşibî Bey'di. Bu aile Hüseyinîlerle koyu bir rekabet içindeydi. Ragıp Bey Osmanlı Meclisi Mebusan'ında milletvekilliği yapmıştı. Bu parti, Hüseyinîler gibi Yahudilere ve Siyonizm'e düşman olmakla beraber, şiddet metotlarına karşıydı ve İngiliz yönetimine karşı da ılımlı bir tutumun taraftarıydı. Partinin organı *Filâstin* idi.

Bağımsızlık (İstiklâl) Partisi veya Bağımsızlık Hareketi: Millî Savunma Partisi'nin karşısında yer almış olup, 1931 Aralık ayında Kudüs'te toplanan Pan-İslâm Kongresi kararlarına dayanarak, 1932 yılında Avni Abdülhâdi liderliğinde kurulmuştur. Geniş Arap dünyasının birlik ve bütünlüğü içinde Filistin Araplarının bağımsızlığını, manda yönetiminin sona erdirilmesini, Balfour Deklarasyonu'nun feshedilmesini ve Filistin'in tamamen Arap kontrolü altında bulunmasını savunmuştur.¹⁴² Bağımsızlık Hareketi, ancak şehir aydınlarına (*intelligentsia*) dayanması, kırsal alanda desteğe sahip olmaması ve bilhassa Kudüs Müftüsü ile geçinememesi sebebiyle, ancak iki yıl devam edebilmiştir.¹⁴³ Yayın organı *ed-Difâ'ah* idi.

Diğer siyasî gruplar ise, Kudüs Belediye Başkanı Dr. Hüseyin el-Halidî Efendi'nin de üyesi bulunduğu Reform Partisi, Yakup el-Guseyn Efendi'nin lideri olduğu Arap Gençlik Örgütü ve Abdül Lârif Salâh Bey'in liderliğindeki Millî Blok'tu.

Arapların bu dağınıklığına karşılık, Dünya Siyonist Teşkilatı ile Filistin'deki Yahudi Ajansı, sıkı işbirliği içinde gayet sistemli ve tutarlı bir politika takip etmişler ve İngiliz manda yönetimi ile İngiltere hükümetini zaman zaman yoğun baskı altına almaya muvaffak olmuşlardır. Bu politikanın neticesi olarak da, Filistin'de hem Yahudi nüfusunu ve hem de Yahudi toprak mülkiyetini genişletmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 60-80 bin kadar tahmin olunan Filistin'deki Yahudi nüfusu, 1929'da 170.000'e çıkmıştır ki bu, toplam nüfusun %17'si demekti. Halbuki 1923'te Yahudiler tüm nüfusun %11'ini teşkil ediyordu.¹⁴⁴ 1930-1936 yılları arasında Filistin'deki Yahudi nüfusu 200.000 artacak¹⁴⁵ ve 1936'da Yahudi nüfusun miktarı 400.000'e çıkarak, toplam nüfusun %31'ini teşkil edecektir.¹⁴⁶

141 Bu konuda bak.: Arnold Toynbee, *Survey of International Affairs, 1936*, London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1937, s. 720, 5 no'lu dipnot.

142 Kedourie and Haim, *a.g.e.*, s. 54.

143 *A.g.e.*, s. 55.

144 *A.g.e.*, s. 28.

145 Sachar, *a.g.e.*, s. 387.

146 Michael J. Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton University Press, 1982, s. 6.

Nüfus artışına paralel olarak, Yahudilerin toprak mülkiyetinde de aynı dönemde bir genişleme görülmektedir. Yahudilerin elindeki toprak 1925'te 944.000 dumandan (dönüm) 1927'de 1.024.000 dönüme çıkmıştır.¹⁴⁷ Yahudiler 1914'te Filistin'de 400.000 dönüm toprağa sahipken, 1930'da bu miktar 1.170.000 dönüm olacaktır.¹⁴⁸

1933 yılı başlarında Almanya'da Nazi (Nasyonal-Sosyalist) Partisi'nin iktidara gelmesi, hem Filistin meselesinde, hem Arapların tutumunda, hem de Yahudilerin ve Siyonistlerin tutumunda bir dönüm noktası teşkil edecektir. Çünkü Nazilerin Yahudi düşmanlığı, Almanya'daki ve komşu ülkelerdeki Yahudilerin kitleler halinde yeni bir göç dalgasına (aliyah) sebep oldu. Almanya, Polonya ve Romanya'daki Yahudiler, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Rus programlarından daha çetin şartlarla karşılaştılar. Yahudiler gözlerini, Allah'ın kendilerine vadettiği toprağa, *arz-ı mev'ud'a* (*terre promise, promised land*), yani Filistin'e çevirdiler. Berlin sokaklarında ürkek ürkek dolaşan Yahudilere Genç Naziler bile "*Nach Palestina*" yani "Filistin'e!" diye bağırırmaktaydılar.¹⁴⁹

Bunun üzerine Yahudiler 1933'ten itibaren Filistin'in kapılarını zorlamaya başladılar. Filistin'deki İngiliz yönetimi 1920 ile 1936 arasında Filistin'e 290.000 Yahudi'nin göç etmesine resmen müsaade etmiştir. Bu sayının 164.000'i 1933-36 arasına aittir.¹⁵⁰ 1932'de Filistin'e 9.500 Yahudi göç etmişken, 1934 yılı için bu sayı 42.539'dur.¹⁵¹ 1935'te göç eden Yahudi miktarı 62.000'dir.¹⁵² 30 Haziran 1938 tarihi itibarıyla Filistin'in nüfusu 1.418.619'dur.

Bunun 895.159'u (%63.1) Müslüman yani Arap iken, Yahudi nüfusu 399.808 (%28.2) olmuştur.¹⁵³

Bu göçlere paralel olarak Yahudiler, 1932'de 18.895 dönüm toprak satın almışken, 1933'te 36.991 ve 1934'te de 62.114 dönüm toprak satın almışlardır.¹⁵⁴

Mesele bununla da kalmamış, 1933 yılında Dünya Siyonist Kongresi'nin Prag'da yapılan toplantısında, Almanya'daki Yahudilerin durumu ele alınmış ve Yahudi millî yurdunun mümkün olan süratle ve en geniş şekilde kurulması için karar alınmıştır.

Bütün bu gelişmeler Arapları daha da tahrik etmiştir. Filistin Arapları bir Yahudi istilası karşısında kaldıklarını görmüşlerdir. Bu sebeple 1933'ten sonra Filistin Arapları üç istikamette harekete geçmişlerdir:

147 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 154.

148 Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. I: *Readings*, s. 289.

149 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 162.

150 *Survey of International Affairs*, 1936, s. 706.

151 Kadourie and Haim, *a.g.e.*, s. 53.

152 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 164.

153 *Keesing's Contemporary Archives*, 1937-1940, s. 3337. Kadourie ve Haim, *Zionism and Arabism in Palestine and Israel*, s. 67'de 1937 ilkbaharında Yahudi nüfusunun 400.000'e çıktığını ve Yahudilerin tüm nüfusun %31'ini teşkil ettiğini ileri sürmektedir.

154 Kadourie and Haim, *a.g.e.*, s. 53.

1) Siyasî Birlik: Filistin mücadelesinde Araplar Yahudiler kadar teşkilatlı olamamışlarsa da, işbirliği ve cephe birliği yapmak için zaman zaman bazı teşebbüslerde bulunmaktan da geri kalmamışlardır. Bilhassa 1917 Balfour Deklarasyonu ve bunun arkasından Filistin'in İngiltere'nin mandası altına girmesi, Arapları harekete geçiren ilk faktör olmuştur. Bunun neticesi olarak da 1921'de Kudüs'te bir Yüksek İslâm Konseyi kurulmuştur.¹⁵⁵

1929 Arap ayaklanmaları ise, Araplar arasındaki işbirliğine yeni bir hareket getirmiş ve 1931 yazında Nablus'ta yapılan bir Arap Kongresi'nde Filistin Araplarının millî amaçlarının gerçekleşmesi için silahlı mücadeleye karar verilmiştir.¹⁵⁶

7-17 Aralık günlerinde de Kudüs'te diğer Arap ülkelerinden de gelen delegelerin de katılması ile bir İslâm Kongresi toplanmış ve bu kongrede Arap dünyasının çeşitli meseleleri yanında Filistin ve Kudüs meselesi de ele alınmış ve bir Arap misakı (*el-Misakü'l-Arabî*) kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Bu Misak, Filistin'in Arap egemenliği altında bağımsızlığını savunuyordu.

Bundan sonra, 26 Mart 1933'te Yafa'da yapılan ve başkanlığını Hacı Emin el-Hüseynî Efendi'nin yaptığı bir toplantıya her sınıf ve partiden 500-600 kadar Arap delege katılmıştır. Bu toplantıda manda yönetimi ile her türlü münasebeti kesme, işbirliği yapmama ve İngiliz ve Yahudi mallarını boykot etme kararı alınmıştır.¹⁵⁸

1934'te birbirlerine muhalif bulunan altı Arap siyasî kuruluşu ertesi yıl, 1935'te, Bağımsızlık Partisi hariç, ortak gaye uğrunda birleşmişler ve millî bir hareket grubu meydana getirmişlerdir. Bu grupta, Gençlik Hareketi (*Cemiyetü'ş-Şubbanü'l-Müslimin*) bilhassa teşvik görmüş ve Arap gençleri bilhassa etkili olmaya başlamıştır.¹⁵⁹

15 Nisan 1936 hadiselerinin patlak vermesi üzerine, ayaklanma ve grevleri yönetmek amacıyla, önce 20 Nisan'da Nablus'ta, arkasından diğer şehirlerde millî komiteler kuruldu. Bu komiteler 25 Nisan 1936'da bir araya gelip Yüksek Arap Komitesi'ni kurdular. Buna diğer partilerle beraber bu sefer Bağımsızlık Partisi de katıldı.¹⁶⁰ Yüksek Arap Komitesi'nin başkanlığına, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî getirildi. Bu komite daha önce faaliyet gösteren Arap İcra Komitesi'nin yerini almaktaydı. Komitenin genel sekreterliğine Avni el-Hâdi Bey, sayman üyeliğe Arap Bankası Müdürü Ahmed Hilmi Paşa,

155 Bu konuda bak.: *Survey of International Affairs, 1925*, Vol. I, London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1926, s. 364-365.

156 Kadourie and Haim, *a.g.e.*, s. 52.

157 Bu kongre için bak.: Arnold Toynbee, *Survey of International Affairs, 1934*, London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1935, s. 99-109 ve Kadourie and Haim, *a.g.e.*, s. 54.

158 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 163.

159 Karasapan, *a.g.e.*, s. 165. Ayrıca bak.: *Survey of International Affairs, 1936*, s. 720, 5 no'lu dipnot.

160 *Survey of International Affairs, 1936*, s. 730-731.

üyeliklere Ragıp en-Neşâşibî Bey, Cemal el-Hüseynî Bey, Abdüllâtîf Salâh Bey, Kudüs Belediye Başkanı Dr. Hüseyin el-Halidî, Yakup el-Guseyn Efendi, Yakup Ferrac Efendi ve Alfred Rock seçilmişlerdi. Yakup Efendi Ferrac Ortodoksları ve Alfred Rock da Katolikleri temsil ediyorlardı.

Komite hemen toplanarak, Yahudi göçleri durdurulmadığı sürece grevlere devam edilmesine karar vermiş ve Arapların temel istekleri olarak şu ilkeleri ilan etmiştir: 1) Yahudi göçlerinin durdurulması; 2) Arap topraklarının Yahudilere satışının yasaklanması; ve 3) Seçilmiş ve temsili bir Halk Meclisi'ne karşı sorumlu bir millî hükümetin (yani Arap çoğunluğa dayanan bir hükümetin) kurulması.¹⁶¹

2) Terörizm: Filistin Araplarını terörizme başvurmaya sevk eden sebep, İngiliz manda idaresinin, Yahudi göçlerine ve Yahudilerin silahlanmasına göz yumduğu kanaatiydi. 1931'de Nablus'ta yapılan Arap Kongresi'nde bu nokta açıklıkla dile getirilmiş ve Arap millî amaçlarının gerçekleşmesi için silahlı mücadeleden başka çare olmadığına karar verilmişti.¹⁶² Başka bir deyişle, Arapların hayal kırıklığı, Arap radikalizmini şiddetlendirmiştir. Radikal liderlerden biri 1933 Şubat'ında şöyle diyordu: "Yahudiler bütün cephelerde ilerlemektedir. Devamlı olarak toprak satın alıyorlar ve illegal yollardan Filistin'e Yahudi getiriyorlar... Eğer bunlara çabalarının boş olduğunu ve bir darbeye bunları yok edebileceğimizi kesinlikle gösteremezsek, kutsal topraklarımızı kaybetmiş ve bir Yahudi devletinde ikinci sınıf vatandaş durumuna düşmüş olacağız."¹⁶³

Bu suretle Arap milliyetçiliği, ılımlıların kontrolünden çıkıp militan ve radikallerin kontrolüne girdi. Radikalizmin de iki esas kaynağı vardı: Biri Pan-Arap hareketini destekleyenler, diğeri de Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'ye dayanan din adamları ve fanatik Müslüman gençliği.

Kudüs Müftüsü'nün liderliğindeki militan Arap hareketi 1936-1939 arasındaki Arap ayaklanmalarının itici gücünü teşkil etti. Militan hareket içinde de, 1936'dan önceki ayaklanmalarda aktif rol oynayan kuruluş Genç Müslümanlar Dernekleri (*Cemiyetü's-Şubbanü'l-Müslimin*) olmuştur.

1929 ayaklanmalarından sonra ortaya çıkan gizli terörist örgütlerinin başında "Yeşil El" (*el-Kaf'ül-Hadra*) gelmektedir. Kuzeyde Yukarı Galile (Celile) ve Safed'de faaliyet gösteren örgütün lideri Ahmed Tafiş idi ve bilhassa Dürziler tarafından destekleniyordu. Bu terör örgütünün üyeleri kendilerine *Mücahidin* adını vermişlerdi. Bu örgüt 1931 Ocak ayında İngiliz polisi tarafından yakalandı ve örgüt dağıtıldı.

Fakat buna rağmen, bundan sonra Arap gizli terör örgütlerinin Filistin Arapları arasında daha hızlı yayıldığı görülmüştür. *Cemiyet-i Sırrıya Cihadi* denen bu gizli mücadele derneklerinin üç mühim merkezi bulunuyordu: Kudüs-

161 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 168.

162 Arap terörist kuruluşları ve faaliyetler için bak.: Shai Lachman, "Arap Rebellion and Terrorism in Palestine, 1929-1939", Kedourie and Haim, *a.g.e.*, s. 52-99.

163 *A.g.m.*, s. 53.

Ramallah bölgesi, Tulkerem (Tulkarim) - Kalkilya bölgesi ve Hayfa-Galile (Celi-le) bölgesi. Bunlar birbirlerinden tamamen bağımsız olarak faaliyette bulunmakla beraber, hepsinin de şu veya bu şekilde Kudüs Müftüsü ile bağlantısı vardır.

Bunlardan Kudüs-Ramallah bölgesindeki örgütün ilk adı *Munazamatu'l-Mukaveme ve'l-Cihad* idi. Daha sonra bu isim *Cihadü'l-Mukaddes* yani Cihad-ı Mukaddes şeklini almıştır. Lideri Abdülkadir el-Hüseynî idi ve Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî'nin yeğeniydi. 1934 yılında bu örgütün 63 gizli hücresi vardı. Hacı Emin el-Hüseynî 1934 yılında bu örgütün liderliğini üzerine almıştır.

Tulkarim-Kalkilya bölgesinde faaliyet gösteren bu ikinci gizli örgüt ise, 1932'de Yafa'da kurulan Arap Gençliği Kongresi'ne bağlı olup, bilhassa izci birlikleri kurarak gençleri askerî eğitime tâbi tutmuştur. Bu örgütün en mühim faaliyeti ise, Yahudilerden, İngilizlerden ve ihanette bulunan Araplardan intikam almak için Asi Gençlik Teşkilatı'nı (*Cemiyetü'l-Şebabü'l-Sâir*) kurmasıdır. Bu ikinci örgüt de 1935 Temmuz'unda İngiliz polisi tarafından yakalandı ve dağıtıldı.

Üçüncü terör örgütü ise, Hayfa-Aşağı Galile bölgesinde silahlı mücadeleye girişen Şeyh İzzetin el-Kasım hareketidir.

El-Kasım (el-Qassam), Suriye'nin Lazkiye şehrinde doğmuş olup, Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'nden âlim olarak mezun olmuştur. Kasım, 1921 yılında Hayfa'ya gelip yerleşmiş ve bundan sonra bilhassa Genç Müslümanlar hareketinde aktif rol almıştır. Kasım'ın çok farklı bir İslâmiyet anlayışı vardı. Ona göre İslâm dayanışma, kardeşlik ve birlik demektir. Ayrıca, İslâm demek Arap demektir. İslâm'ın en saf ve en sadık müminleri Araplardır. Araplığa ve İslâm'a olan bu koyu inancı dolayısıyla, koyu bir yabancı düşmanı ve bilhassa Yahudi düşmanıydı. Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasına karşı amansız bir mücadele açılmalı ve bu mücadele Kur'an-ı Kerim'in daima zikrettiği veçhile, bir cihat ruhu içinde, organize ve metodik bir silahlı mücadele olmalıydı. Bu sebeple Kasım, 1930'ların başında Filistin'de Kara El (*el-Kafû'l-Esved*) adlı gizli bir örgüt kurdu. Örgütün amacı Yahudileri öldürmek ve Yahudilere karşı terör hareketlerine girişmekti. Örgütün merkezi Hayfa olmakla beraber, Nazareth, Nablus ve Cenin (Jenin) bölgelerinde köylere kadar yayılmıştı.

Şeyh Kasım'ın ilk terör hareketleri, İngiltere Başbakanı MacDonald'ın 13 Şubat 1931'de Weizmann'a bir mektup yazarak, İngiltere hükümetinin Balfour Deklarasyonu'na tamamen bağlı olduğu hususunda teminat vermesi üzerine¹⁶⁴ 1931 Nisan'ında başlamıştır. Şeyh Kasım'ın faaliyetleri, zaman zaman durarak, zaman zaman da şiddetlenerek 1935 Kasım'ına kadar devam etti. Şeyh Kasım Cenin taraflarında faaliyette bulunurken, İngiliz kuvvetleri kendisinin peşine düştü. Nihayet 20 Kasım'da Cenin'in batısında Ya'bad köyü civarında

164 Mektubun metni: Moore, a.g.e., Vol. III, s. 143-149; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 50-56.

bir mağarada sekiz arkadaşı ile birlikte muhasara edildi. Dört saatlik bir çarışmadan sonra Şeyh Kasım ve üç arkadaşı öldürüldü. Diğerleri teslim oldu.

Şeyh Kasım'ın cenazesi Hayfa'ya getirildi ve orada toprağa verildi. Ölümü dolayısıyla Filistin'in bütün camilerinde törenler yapıldı ve dualar okundu. Şeyh Kasım şimdi, hayatta olduğundan çok daha büyük tesire sahipti. Bir aziz, bir evliya haline gelmişti. David Ben Gurion bile Şeyh Kasım için şöyle diyordu: "Araplar ilk defa görmektedirler ki, bir insan bir fikir için hayatını verebilir ve bu da hiç şüphesiz Arap kitleleri ve bilhassa Arap gençliği için mühim bir öğretici faktör olacaktır... Bu hikâye yeni terörizm teşebbüslerini getirecektir."¹⁶⁵

Ben Gurion'un tahmin ettiği gibi, Şeyh Kasım'ın öldürülmesi 1936'dan itibaren Arapların mücadelesini ve terör faaliyetlerini şiddetlendirdi. Bir yandan Arap siyasî partileri bir birliğe doğru yönelirken, diğer yandan terör örgütlerinin sayıları da, faaliyetleri de arttı. Kasım taraftarları, Şeyh Ferhan es-Sa'di liderliğinde *Ihvanü'l-Kassam* adı terör örgütünü faaliyete geçirirken¹⁶⁶ Cemal el-Hüseyni liderliğindeki Filistin Arap Partisi, 1936 başlarında, Hider'in gençlik teşkilatına benzeyen *el-Fütuvva* (Yiğitler, Yiğit Gençler) teşkilatını, Neşâşibilerin Millî Savunma Partisi de, Mussolini'nin Kara Gömlekliler'ine benzeyen bir örgüt, bir teşkilat kurmuştur. Bunun yanında izci teşkilatları ve Arap işçi dernekleri de kurulmuştu. Kasımcıların bir grubu da İbrahim el-Kebir'in liderliğinde ed-Daraviş örgütünü kurmuşlardır.

Diğer taraftan, Suriye'ye kaçan Arap liderleri, de, Filistin'deki ayaklanmaları ve terör hareketlerini bir merkezden yönetmek üzere, Filistin Millî Cihadı Merkez Komitesi'ni kurdular.

Arapların bu terör örgütlerine karşılık Yişuv, yani Filistin Yahudileri de kendi örgütlerini kurmuşlardır. Bunların başında 1920'de kurulan Haganah gelmektedir. Haganah, savunma manasına gelmekteydi ve Filistin Araplarının manda yönetimine karşı mücadelesi sırasında, Arap saldırılarına karşı Filistin Yahudilerinin (Yişuv) kendilerini savunmak için kurdukları bir çeşit askerî teşkilatıydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Yahudi Lejyonu'nun kurucusu, tanınmış Siyonistlerden Vladimir Jabotinsky tarafından ortaya atılan, Filistin Yahudilerinin güvenliğini sağlama ilkesine dayanmaktaydı. Bu bakımdan, Haganah gizli bir örgüt olmayıp, bir savunma organizasyonuydu. Bundan dolayı da, kendi başına hareket etmeyip, Yişuv'un siyasî organlarının emri altında bulunuyordu.

Haganah, Yahudilerin 1920'lerdeki ve 1930'lardaki mücadelelerinde çok etkili olmuştur. Sosyalist eğilimli olan Haganah'a karşı İngiliz manda yönetimi daima büyük hoşgörü göstermiştir. Hatta, Filistin'deki İngiliz subayları Haganah'ın askerlerinin eğitimde görev almışlardır. Bu subayların en meşhuru ise,

165 Shai Lachman, *a.g.m.*, Kedourie and Haim, *a.g.e.*, s. 92.

166 Şeyh Fersan es-Sa'di 1937 Kasım'ında İngiliz polisi tarafından yakalanmış ve 75 yaşında olmasına rağmen asılarak idam edilmiştir. Bu hadise ise Filistin Araplarını yeni ayaklanmalara sevk etmiştir.

hararetili bir Siyonist olan Yüzbaşı Orde Wingate'dir.¹⁶⁷ Yahudi Direnme Haraketi'nin yayın organı olan *Qol Yisrael* (İsrail'in Sesi) radyosu da Haganah'ın kontrolündeydi.¹⁶⁸ Haganah bütün Filistin'e yayılmıştı ve bir de Palmah adı ile vurucu bir gücü de vardı.¹⁶⁹ Haganah'ın lideri Moşe Sneh idi.

İsrail 1948'de bağımsız olduktan sonra, Haganah İsrail Savunma Kuvvetleri (ZHL) adını almıştır ki, bugünkü İsrail Silahlı Kuvvetleri (IDF) budur.

Yahudilerin ikinci örgütü, gizli bir terör örgütü olan *Irgun Zevdi Leumi* (Millî Askerî Örgüt) idi. 1929'daki Arap ayaklanmaları karşısında Haganah'ın siyasi organının pasif davranmasına karşı tepki gösteren bir grup, 1931'de Haganah'tan ayrılarak ve bağımsız bir yeraltı örgütü olarak, Irgun'u kurmuşlardır. Başlangıçta bu örgüt *Irgun Bet* yani Örgüt-B adı ile kurulmuş iken, sonradan adı Irgun Zeva'i Leumi olmuştur. Bu örgütün adının ilk harfleri olan IZL, İbranice *Etsel* diye okunduğundan, İsrail kaynakları Irgun'u genellikle Etsel diye zikrederler.

Irgun, bir terörist örgüt olarak, Filistin meselesine, katı milliyetçi ve dinî görüşleri ile tanınan, 1978 Camp David Anlaşmaları'nın ve 1979 Mart'ındaki Mısır-İsrail barışının İsrail Başbakanı Menahem Begin ile yazdırmıştır. Begin, Irgun'un en tanınmış liderlerindendi. Menahem Begin ile, Haganah'ın lideri Dr. Moşe Sneh, beraber okudukları Varşova Üniversitesi'nden arkadaşılar. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Polonya'dan ayrılıp Filistin'e yerleşmişlerdi.¹⁷⁰

Yahudilerin üçüncü terörist örgütü ise, 1940 yılında, Irgun'un İngilizlere karşı tutumunu yumuşak bularak ondan kopmuş olan ve Filistin Yahudiliği içinde en şiddetli İngiliz düşmanlığını temsil eden, son derece fanatik Stern Grubu'ydü. Asıl adı *Lohamei Herut Israel* (İsrail'in Hürriyeti İçin Savaşanlar) olup, adının LHI şeklindeki ilk harflerinin İbranice okunuşu *Lehi* olduğundan, bu örgüt Lehi adı ile de anılmıştır. Lehi'nin lideri, gayet acımasız bir terörist olan ve siyasi Siyonizm'in, yani Siyonizm'i siyasi metotlarla gerçekleştirme fikrinin daima karşısında olmuş bulunan Avraham "Yair" Stern'di.¹⁷¹

3) Arap-Yahudi Çatışmaları: 1920-1933 dönemindeki çatışmalara daha yukarıda değinmiştik. 1933'ten sonra daha da şiddetlenen Arap Yahudi çatışmalarını da şu şekilde özetleyebiliriz:

167 Sachar, *a.g.e.*, s. 389.

168 George Kirk, *The Middle East, 1945-1950* (Survey of International Affairs), London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1954, s. 196.

169 *A.g.e.*, s. 4, 1 no'lu dipnot.

170 Kirk, *a.g.e.*, s. 195, 2 no'lu dipnot ve George Kirk, *The Middle East in the War*, (Survey of International Affairs, 1939-1946), London, Oxford University Presse (for Royal Institute of International Affairs), 1952, s. 322, 1 no'lu dipnot.

171 Yahudi örgütleri konusunda bak: Yigal Elam, "Haganah, Irgun and Stern: Who did what?", *The Jerusalem Quarterly*, No.23, Spring 1982, s. 70-78; Giora Goldberg, "Haganah, Irgun and Stern: Who did what?", *The Jerusalem Quarterly*, No.25, Fall 1982, s. 116-120.

1933 başlarından itibaren Filistin'e Yahudi göçlerinin artmasına ilk tepki, Arap İcra Komitesi'nin 1933 Mart'ında Araplara hitaben yayınladığı beyanname olmuştur. Bu beyanname, Filistin'e meşru ve gayrimeşru yollardan yapılan Yahudi göçlerine, İngiliz manda yönetiminin göz yumduğu, bu yönetimin kötü niyetinin aşikâr olduğu belirtiliyordu.¹⁷²

Göçlerin giderek artması üzerine, Araplar, 13 Ekim 1933 günü Kudüs'te bir gösteri yürüyüşü yaptılar.¹⁷³ Aynı zamanda genel grev ve boykotun da ilan edildiği bu yürüyüş, hükümet tarafından alınan geniş tedbirlere rağmen, çok büyük bir Arap kitlesi katılmıştır. Bu gösteri yürüyüşü, polis kuvvetlerinin sert müdahalesi ile ancak dağıtılabilmiştir. Gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasına rağmen, 28 Ekim günü Yafa'da da gösteriler yapılmış ve polis burada silah kullanmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine hükümet, sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Akşam da, Nablus ve Kudüs'te karışıklıklar çıkmış, halk hükümet binalarına saldırmıştır. Polis halkın üzerine ateş açmıştır. Aynı şekilde gösteriler Hayfa'da da meydana gelmiştir.¹⁷⁴

6 Kasım 1933 günü resmi makamlarca yapılan açıklamaya göre, bu karışıklıklarda 1 polis ve 24 sivil ölmüş, 28 polis ve 205 sivil yaralanmıştır.¹⁷⁵

1933 yılı sonundaki bu şiddet hareketleri ve insan kayıpları üzerine, Arap genel grevleri sona erince, durum bir süre için tavsamıştır. Yalnız 23 Mayıs 1934 günü Yahudi Milli Konseyi (*Vaad Leumi*) 7 saatlik bir grev ilan etmiş ve bu grevler sırasında polisle meydana gelen çatışmalarda yaralananlar olmuştur.¹⁷⁶

Filistin'de en şiddetli Arap-Yahudi çatışmaları 1936 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun da sebebi, İngiltere'de Avam Kamarası'nın, Filistin meselesine bir çözüm bulmak amacıyla bir kraliyet komisyonu kurulmasına karar vermesiydi. Buna dair haberler, 1936 Nisan'ında, Arapların geniş çaplı ayaklanmalarına sebep oldu. Arap İhtilâl Hareketi denen bu ayaklanmalar 15 Nisan 1936 gecesi Tul-Kerem-Nablus yolu üzerinde Arap çetelerinin iki Yahudi'yi öldürmesiyle ve ertesi gece de Tel Aviv civarında Yahudilerin iki Arap'ı öldürmesiyle başlamış ve Araplarla Yahudiler arasındaki bu çatışmalar ve çarpışmalar bütün Filistin'e yayılarak altı ay sürmüştür. Bu çarpışmalar sırasında komşu Arap ülkeleri de Filistin Araplarına yardım etmek üzere gönüllüler göndermişlerdir.¹⁷⁷ Suudi Arabistan ve Irak gibi Filistin'e komşu olmayan ülkeler de dahil, Orta Doğu'nun bütün Arap ülkelerinin Filistin meselesiyle yakından ilgilenmeleri bu tarihten sonra başlar.¹⁷⁸ Keza Mısır ile, bu ülkede faaliyetini

172 Karasapan, *Filistin ve Şarkül-Ürdün*, Cilt 2, s. 163.

173 *Keesing's Contemporary Archives, 1931-1934*, s. 981.

174 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 163-164 ve *Keesing's... 1931-1934*, s. 999.

175 *Keesing's... 1931-1934*, s. 1009.

176 *Keesing's... 1931-1934*, s. 1235.

177 Sachar, *a.g.e.*, s. 389.

178 Bu konuda bak.: Aaron S. Klieman, "The Arap States and Palestine", Kedourie and Haim, *a.g.e.*, s. 118-136.

arttırmaya başlayan Müslüman Kardeşler Cemiyeti (Cemiyetü'l-İhvanü'l-Müslimin) de Filistin meselesine bu tarihten itibaren eğilmeye başlamıştır.¹⁷⁹

28 Ağustos 1936'da Filistin İngiliz resmi makamlarının yaptığı açıklamalara göre, 19 Nisan - 15 Ağustos arasındaki Arap-Yahudi çatışmalarında toplam 211 kişi ölmüş, 371 kişi ağır ve 649 kişi de hafif yaralanmıştır. Din gruplarına göre kayıplar şöyledir:¹⁸⁰

Müslümanlar: 125 ölü, 169 ağır yaralı, 408 hafif yaralı.

Hristiyanlar: 5 ölü, 21 ağır ve 19 hafif yaralı.

Yahudiler: 58 ölü, 98 ağır ve 121 hafif yaralı.

Geriye kalan kayıplar İngiliz polis ve askerine aittir.

Nisan-Ekim arasında altı ay süren bu çatışmalarda Yahudilere ait 80.000 narenciye ve 62.000 meyve ağacı sökülüş, Yahudilere ait özel ormanlarda 64.000 ağaç tahrip edilmiş ve 16.500 dönüm arazideki ürün de yakılıp yok edilmiştir.¹⁸¹ Arapların Yahudi tarım alanlarına yaptıkları bu saldırılar, Yahudilerin toprak politikasında iki netice doğurmuştur: Biri, dağınık Yahudi yerleşim merkezleri arasında toprak bağlantısı kurmak, yani aradaki toprakların ele geçirilmesi; diğeri de, yerleşim merkezlerinin nüfuslarının arttırılmasıydı. Bu ise, her iki konuda da Filistin'de Yahudiler için, bir millî planın tatbiki konusunu ortaya çıkardı.¹⁸²

Yahudilerin bu millî planı, Araplarla olan amaç çelişkisini daha da şiddetlendirici mahiyettedir. Çünkü, Arap Yüksek Komitesi 13 Eylül 1936'da yayınladığı bildiride şu üç temel isteği ileri sürüyordu.¹⁸³

1. Yahudi göçlerinin durdurulması.
2. Yahudilere toprak satışının yasaklanması.
3. Filistin'de millî bir hükümetin, yani Arap çoğunluğuna dayanan bir hükümetin kurulması.

Bu üç istek, bundan sonra, Filistin Araplarının, İsrail kuruluncaya kadar ısrarla savunacakları üç temel ilke olacaktır.

Arap-Yahudi çatışmaları 1937 yılında da devam etmiştir.¹⁸⁴ Temmuz 1937 ile Temmuz 1938 arasında, Araplar, Arap polisler de dahil olmak üzere 213 ölü ve 371 yaralı vermişken, Yahudiler, Yahudi polisler de dahil olmak

179 Bu konuda bak.: Thomas Mayer, "The Military Force of Islam: The Society of Muslim Brethren and the Palestine Question," Kedourie and Haim, *a.g.e.*, s. 100-117. Müslüman Kardeşler Filistin'de ilk şubelerini 26 Ekim 1945'te açmıştır. 1947'de bu sayı 25'e ulaşmıştır ki, bu tarihte Filistin'deki üye sayısı 12.000-20.000 olarak tahmin edilmektedir.

180 *Keesing's Contemporary Archives, 1934-1937*, s. 2233; Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 172'de, Nisan-Ekim altı aylık döneminde Araplardan 195 kişinin öldüğünü ve 804 kişinin yaralandığını, Yahudilerden ise 80 kişinin öldüğünü ve 308 kişinin yaralandığını söylemektedir.

181 Karasapan, *a.g.e.*, s. 172.

182 Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 182.

183 *Keesing's...1934-1937*, s. 2256.

184 Bu çatışmalar için bak.: *Keesing's...1934-1937*, s. 2541; *Keesing's...1937-1940*, s. 2783, 2820, 2875-2876.

üzere 89 ölü ve 308 yaralı vermişlerdir. İngilizlerin kaybı ise, asker, polis ve sivil olmak üzere, 14 ölü ve 49 yaralıdır. Ölenlerden %70'i ve yaralananlardan da %50'si Arap'tı.¹⁸⁵

1937 yılının en mühim hadisesi, 26 Kasım 1937'de Celile'de (Galilee) iki İngiliz görevlisinin öldürülmesi üzerine, Arap liderlerinden pek çoğunun tutuklanması ve Filistin'den sürülmesidir.¹⁸⁶ Bu arada Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî de Yüksek İslâm Konseyi başkanlığından alınmıştır.

1938 yılı Haziran ayı sonundan itibaren Arap-Yahudi çatışmaları yeniden şiddetlenmiştir.¹⁸⁷ Bu çatışmalarda sadece Eylül ayında, 52'si Yahudi, 299'u Arap olmak üzere 359 kişi ölmüş ve 36'sı İngiliz, 69'u Yahudi ve 75'i Arap olmak üzere 180 kişi yaralanmıştır. Temmuz-Eylül bilançosu ise 833 ölü ve 829 yaralıdır. Bu rakamlardan 159 ölü ve 373 yaralı Yahudilere aittir.¹⁸⁸

1938 Ekim ayında ise, resmi açıklamalara göre, ölü sayısı 520, yaralı sayısı ise 240'tır. Ölenlerin 376'sı Arap, 58'i Yahudi ve 14'ü de İngiliz'dir. Yaralananların 66'sı İngiliz, 61 Yahudi olup, gerisi Arap'tı.¹⁸⁹

Yine resmi açıklamalara göre 1938 yılı içindeki çatışmalarda toplam ölü sayısı 1.997 ve yaralı sayısı da 1.720'dir. Ölenlerden 1.624'ü Arap, 292'si Yahudi ve yaralananlardan da 832'si Arap ve 649'u Yahudi'dir. Gerisi İngilizlere vs. aittir.¹⁹⁰

1938 yılının mühim hadisesi ise, 7-11 Ekim tarihlerinde Kahire'de bir Arap Millî Kongresi'nin toplanması ve Filistin, Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Ürdün, Fas, Mısır ve Hindistan'dan 2000 kadar delegenin katıldığı bu toplantıda, Filistin konusunda Balfour Deklarasyonu'nun geçersizliğine, Filistin'e Yahudi göçlerinin durdurulmasına, Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimi fikrinin reddedilmesine, Filistin'de nüfusun nisbî temsili (yani Arap çoğunluğa dayanan) esasına göre seçilmiş bir millî anayasal hükümetin kurulmasına ve bu hükümetin, işbirliği çerçevesinde İngiltere ile bir anlaşma imzalamasına dair kararlar alınmasıdır.

1939 yılında da devam eden çatışmalarda, yılın ilk altı ayında, 491'i Arap ve 87'si Yahudi olmak üzere 643 kişi ölmüştür.¹⁹¹

1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve İngiltere'nin daha ilk günden itibaren bu savaşa katılması üzerine, Filistin nisbî bir sükûna kavuştu. Çünkü daha 1939 Ağustos'unda, Avrupa'da savaş bulutlarının kararmaya

185 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 181.

186 Bunlar Arap Partisi lideri Cemal el-Hüseynî Efendi, Arap Yüksek Komitesi'nin saymanı Ahmed Hilmi Paşa, Arap Yüksek Komitesi'nin sekreteri Fuad Saba Efendi, Arap Gençlik Derneği'nin başkanı Yakup el-Guseyn Efendi, Kudüs Belediye Başkanı Dr. Hüseyin Fahri el-Halidî Efendi idi.

187 *Keesing's...1937-1940*, s. 3177, 3312-3313 ve Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 181-183.

188 *Keesing's...1937-1940*, s. 3312.

189 *Keesing's...1937-1940*, s. 3313.

190 *Keesing's...1937-1940*, s. 3407.

191 *Keesing's...1937-1940*, s. 3642.

başladığı bir sırada, hem Araplar ve hem de Yahudiler İngiltere'ye bağlılıklarını bildirdiler. Kudüs Müftüsü'ne muhalif olan Ragıp en-Neşâşîbî Bey liderliğindeki Millî Savunma Partisi, 28 Ağustos 1939'da İngiliz Yüksek Komiserine, Filistin Araplarının büyük çoğunluğunun İngiltere'ye bağlı olduğunu ve onu desteklediğini bildirdi. Bununla beraber, bu sırada Suriye'ye kaçmış bulunan Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseynî'ye bağlı olan Filistin Arapları, tedhiş ve ayaklanma faaliyetlerini durdurmuşsalarsa da, İngilizlerle bir işbirliğine girmekten kaçınmışlardır.

Buna karşılık, Siyonist lideri Dr. Weizmann da 29 Ağustos'ta İngiltere Başbakanına gönderdiği mektupta, Yahudilerin İngiltere'nin yanında yer alacağını ve demokrasiler yanında dövüşeceğini ve ayrıca, Yahudi insan gücünün de savaş için kullanılabileceğini bildirdi. Nitekim Filistin Yahudilerinden 135.000 kişi İngiliz ordusuna gönüllü yazılmak için başvurmuş bulunuyordu.¹⁹² Mamafih İngiltere, Arapların tepkisinden çekinerek, bu Yahudi isteklerini kabulde çok hevesli davranmamıştır. 1941 Ekim'inde İngiliz ordusunda 10.000 Yahudi asker varken, savaşın sonunda bu miktar 27.000'e çıkacaktır. İngiliz ordusundaki Filistin Araplarının sayısı ise ancak 12.500 olmuştur.¹⁹³

9. İngiltere'nin Çözüm Çabaları

İngiliz manda yönetiminin daha başlangıçta Filistin'de bir Yahudi-Arap işbirliğini sağlayarak bir özerk yönetim kurmak istediğini, fakat Arapların manda yönetimiyle her türlü işbirliğini reddetmesi üzerine, bu tasarının yürümediğini daha önce belirtmiştik.

Arapların bu tepkisi ayaklanmalara dönüşünce ve bilhassa Arapların 1929 ayaklanmaları üzerine, İngiltere Filistin'de yeni bir çözüm arayışı içine girdi. 1929 ayaklanmalarından sonra, İngiltere Walter Shaw başkanlığında bir hukukçular komitesiyle, Sir John Hope Simpson başkanlığında bir iktisatçılar komitesini, incelemelerde bulunmak ve rapor hazırlamak üzere Filistin'e gönderdi. Her iki komite de Filistin'de üç ay süren incelemeleri sonunda sundukları raporlarında, Yahudi göçlerinin durdurulmasını ve Yahudilere toprak satışının yasaklanmasını tavsiye ediyorlardı.¹⁹⁴

Bu raporlardan sonra, İngiltere Sömürgeler Bakanı Fabian sosyalistlerden ve Siyonizm'i emperyalist ve sömürgeci olarak gören¹⁹⁵ Sidney Webb (diğer adı

192 *Keesing's...1937-1940*, s. 3738.

193 *Keesing's...1940-1943*, s. 4842 ve Dan Tschirgi, *The Politics of Indecision - Origins and Implications of American Involvement with the Palestine Problem*, New York, Praeger Special Studies, 1983, s. 71. İngiliz ordusunda dağınık bir şekilde hizmet eden 30.000 kadar Filistin Yahudisinin ayrı bir tugay haline getirilmesi, 1944 Eylül'ünde olmuştur. Ayrı bir tugay isteği ise Yahudi Ajansı'ndan gelmiştir. (Bak.: *Keesing's Contemporary Archives 1943-1946*, s. 6750.) Böylece Yahudiler, savaş tecrübesi görmüş bir kuvveti savaş sonrası silahlı mücadele için hazırlamış olmaktadır.

194 Sachar, *a.g.e.*, s. 386.

195 Sachar, *a.g.e.*, s. 387.

ile Lord Passfield) Filistin meselesine bir çözüm bulmak amacıyla, Başbakan Ramsay MacDonald'ın da muvafakatiyle, bir rapor hazırladı. *Passfield Beyaz Kitabı* (*Passfield White Paper*) adını alan ve Ekim 1930'da yayınlanan bu rapor,¹⁹⁶ 1922'de olduğu gibi, Arap ve Yahudi işbirliğine dayanan bir yönetim tavsiye etmekte idiyse de, raporunun esas ağırlığı, Filistin'deki toprak meselesi ve Yahudi göçleri konusunda söyledikleriydi. Şöyle ki:

1. Filistin'de ekilebilir toprakların miktarı 6.544.000 dönümdür. Yahudilerin, iyi bir teşkilatlanmayla ve başarılı bir toprak politikası takip ederek, 1 milyon dönüm toprağa sahip olmasına karşılık, Arap nüfusun üçte biri topraksızdır. Her Arap ailesinin normal yaşantısı için kuru arazide 130 dönüme ihtiyacı olduğu halde, ortalama ancak 90 dönüm araziye sahip bulunmaktadır. Arap kitlesinin nüfusunu göz önüne alınca, aradaki farkı kapatabilmek için daha 8 milyon dönüm ekilebilir toprağa ihtiyaç vardır.
2. İngiliz manda yönetiminin esas görevi, Yahudi göçlerinin, Filistin halkının diğer kesimlerinin zararına olmamasını sağlamak iken, bu göçler Araplar için hem toprak yetersizliğine ve hem de Arap işsizliğine sebep olmaktadır.
3. Dolayısıyla, hem göçler ve hem de Yahudilere toprak satışı sınırlandırılmalıdır.

Denebilir ki, İngiltere'nin Filistin meselesine çözüm bulmak için hazırlattığı belgeler içinde, Arapları destekleyen ve Arap görüşlerini benimseyen tek belge Passfield Beyaz Kitabı olmuştur. Bu yüzdendir ki, bu belgenin yayınlanması üzerine, Dr. Chaim Weizmann Dünya Siyonist Teşkilatı başkanlığından istifa etti. Weizmann'a göre, Passfield Beyaz Kitabı, Siyonizm'e bir ihanetti. Beyaz Kitap, gerek İngiltere'deki, gerek dünyadaki Yahudilerin sert protestolarına sebep oldu. Protestolar o derece şiddetli oldu ki, Başbakan MacDonald 13 Şubat 1931'de Dr. Weizmann'a bir mektup yazarak¹⁹⁷ Passfield Beyaz Kitabı'nın, İngiltere'nin 1917 Balfour Deklarasyonu ile bağlı olduğu politikada hiçbir değişiklik meydana getirmediğini söylemek ve gerek Yahudi göçleri, gerek toprak konusunda gayet yumuşak ve ümit verici ifadeler kullanmak zorunda kaldı. Başbakan MacDonald'ın bu mektubu, Araplar bakımından, Passfield Beyaz Kitabı'nın değerinin sıfıra inmesi demektir. Bu sebeple Araplar, tepki olarak şiddetli gösterilere ve ayaklanmalara başvurmak istedilerse de, İngiliz yüksek komiserliği bunları önlemek için sert tedbirler aldı. Ne var ki, Passfield Beyaz Kitabı ve Başbakan MacDonald'ın mektubundan sonra, 1931-1935 döneminde, Yahudilerin nüfusları da, toprakları

196 Uzun bir rapor olan *Passfield White Paper*'ın en mühim olan 10-29. paragraflarının metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 130-141. Passfield Raporu aynı zamanda *Cmnd. 3692 (1930)* olarak da yayınlanmıştır.

197 MacDonald'ın mektubunun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 143-149; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 50-56.

da iki misli arttı.¹⁹⁸ 1930-1936 yılları arasında Yahudi nüfusundaki artış, sayı olarak 200.000 dir.¹⁹⁹

1936 yılındaki Arap ayaklanmaları İngiltere'yi Filistin konusunda yeni bir çözüm arayışına itti. Çünkü Avrupa'da krizlerin ve gerginliklerin başlaması ile birlikte, Nazi Almanyası ile Faşist İtalya Orta Doğu'ya ve Arap dünyasına dönük propaganda faaliyetlerine hız verdiler. İtalya, İngiltere'yi Akdeniz'de zayıflatmak için Arap dünyasının millî hislerini ve bağımsızlık arzularını tahrik ederken, Nazi Almanyası da İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki durumlarını sabote etmek ve sarsmak için geniş bir propaganda kampanyasına girişti. Bu propagandalar gerek Arap dünyasında, gerek Filistin Arapları üzerinde tesirsiz kalmadı. Bir halde ki, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî, Nazi Almanyasının Orta Doğu'daki en kuvvetli dostu haline geldi. Kudüs Müftüsü İngiltere'ye karşı Nazi Almanyasına dayanıyordu.

Bu gelişmeler İngiltere üzerinde de tesirsiz kalmadı. Fransa 1936'da Suriye ve Lübnan'a birtakım bağımsızlık hakları tanıırken, İngiltere de Mısır'a bağımsızlığını verip, bir kriz halinde limanları stratejik ehemmiyet kazanacak olan Filistin'de de Arapları yatıştıracak bu formül arama çabasına girişti.

1936-37 Arap ayaklanmaları üzerine İngiltere hükümeti, eski Hindistan İşleri bakanlarından Lord William Robert Peel başkanlığında kurulan ve Kraliyet Filistin Komisyonu adını alan bir heyeti, bir rapor hazırlamak üzere Filistin'e gönderdi. Peel Komisyonu, Filistin'de iki ay süreyle incelemeler yapıp, Arap ve Yahudi pek çok kimseyle görüştü ve Peel Komisyonu Raporu adını alan 404 sayfalık raporunu 1937 Temmuz'unda hükümete sundu.²⁰⁰

Peel Komisyonu Raporu, Arapların şikayetlerini şöyle sıralamaktaydı: Toprakların Yahudilerin eline geçmesi, Yahudi göçlerine izin verilmesi, İngilizce ile İbranice'nin resmî dil olarak kullanılması, İngiliz ve Yahudi subaylarının istihdamına karşılık Araplara yüksek memuriyetlerin verilmemesi, vs.²⁰¹

Yahudilerin şikayetleri ise şöyleydi: Yahudi millî yurdunun kurulmasında İngiliz manda yönetiminin ağır ve savsaklayıcı davranması, Yahudi göçlerinin kolaylaştırılmasında manda yönetiminin isteksizliği, buna karşılık Filistin'e gayrimişru Arap göçlerine göz yumulması.²⁰² Ürdün topraklarının da Yahudi göçlerine açılması, bürokrasinin Araplara eğilim göstermesi, Yahudilerin öldürülmesi

198 Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 181.

199 Sachar, *a.g.e.*, s. 387.

200 23 bölümden oluşan Peel Komisyonu Raporunun tavsiyeler ve netice kısımlarını ihtiva eden 19-23. bölümlerinin metni için bak.: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III: *Documents*, s. 151-183. Ayrıca bak.: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 56-58; Peel Komisyonu Raporu *Cmd. 5479 (1937)* olarak da yayınlanmıştır.

201 Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 153; Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 173.

202 Siyonistler, Filistin'in Arap nüfusunun tümünün yerli nüfus olmayıp, bilhassa manda yönetimi sırasında, komşu Arap ülkelerinden vâki göçlerin de Arap nüfusunu arttırdığını iddia etmişlerdir. Bu konuda bak.: Joan Peters, *From Time Immemorial-The Origins of Arab-Jewish Conflict over Palestine*, New York, Harper and Row, 1984, s. 221-233.

hadiselerinde cezaların yetersiz olması, Kudüs Müftüsü'nün yıkıcı faaliyetleri-ne karşı manda yönetiminin hoşgörü ile davranması, vs.²⁰³

Rapor çözüm için şöyle diyordu: Görüldüğü kadarıyla, mesele, Araplara veya Yahudilere bütün istediklerini vermekle çözümlenemez. "Hangisi Filistin'i yönetecek," sorusuna verilecek cevap "hiçbiri" olmalıdır.²⁰⁴

Peel Raporu, bu "hiçbiri" ifadesinin gerektirdiği çözüm olarak da, Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimini öngörmekteydi.²⁰⁵ Bu sebeple Peel Raporu'na Taksim Raporu da denilmektedir. Bu taksim formülü içinde, Filistin topraklarında bağımsız Arap ve Yahudi devletleri kurulmakla beraber (bak. 2 no'lu harita), bu iki bağımsız devlet, İngiltere'nin 1931'de Irak'la ve Fransa'nın da 1936'da Suriye ve Lübnan'la yaptığı gibi, antlaşmalarla İngiltere'ye bağlı kalacaktı.

Bu taksimde Kudüs, bütün büyük dinler için kutsal olduğundan, oldukça geniş bir bölge olarak İngiliz manda yönetimine veriliyor ve ayrıca Kudüs bölgesinin, Ramle üzerinden Yafa'ya bağlanmasıyla denize çıkması sağlanıyordu.

Keza, bu taksim çözümünde, Arap toprakları Yahudi topraklarından daha geniş tutulmuştu. Çünkü, Yahudilere verilmesi öngörülen kıyı bölgeleri gayet verimli tarım topraklarından meydana gelmekteydi.

Taksim, Arapların savunduğu görüşlere ters düşmekle beraber, Peel Komisyonu Raporu Araplardan fazla Yahudiler tarafından tepki ile karşılandı. Filistin'de bir Arap devletinin kurulmasını savuna gelmiş olan ve bir Yahudi yurdu kurulmasını dahi hazmedemeyen Araplar için de Filistin topraklarının bölünmesini ve bir Yahudi devletinin kurulmasını kabul etmek elbette ki mümkün değildi. Fakat taksim formülü karşısında en fazla gürültüyü koparan da Yahudiler ve Siyonistler oldu. Peel Raporu, otuz yıl önce Uganda'nın Yahudi yurdu yapılması teklifi kadar tepkiyle karşılandı.²⁰⁶

1937 Ağustos'unda toplanan 20. Siyonist Kongresi'nde bilhassa Peel Komisyonu'nun taksim teklifi tartışıldı ve reddedildi. Kongrede alınan kararlar ise²⁰⁷ Siyonistlerin 1917 Balfour Deklarasyonu'nda sözü edilen Yahudi yurdu ile kafalarında nasıl bir harita çizmiş olduklarını göstermekteydi. Çünkü kararlara göre, 1917 Deklarasyonu'nun, Yahudi millî yurdunun kurulmasını öngördüğü Filistin, tarihi Filistin'in tamamıdır ve buna Ürdün toprakları da dahildir, yani Şeria Nehri'nin iki tarafı. Kongre, bu şekilde belirtilen Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devletinin kurulması için, Siyonist Teşkilatı'nın yürütme kuruluna İngiltere hükümeti ile müzakerelere girme görevini vermektedir.

203 Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 153-156; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 57-58; Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 174.

204 Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 162.

205 Taksim formülünün ayrıntıları ve Arap ve Yahudi devletlerinin sınırları için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 167-180; Ayrıca bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1937-1940*, s. 3317-3318.

206 Sachar, *a.g.e.*, s. 390.

207 Kararların metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 185-186.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bu tarihten iki yıl sonra, 31 Aralık 1939 tarihi itibarıyla Filistin'in nüfusu 1.435.145 olup, bunun 881.293'ü Müslüman ve 463.535'i de Yahudi'dir.²⁰⁸ Yani Yahudiler üçte bir oranındaki nüfusları ile, üçte iki oranındaki Arap kitlesini egemenlikleri altına almak istiyorlardı.

Peel Komisyonu Raporu'nun en çetrefil tarafı, taksimin sınırlarıydı. Vaka komisyon bu taksim için bir plan çizmişti; fakat bu taksim planı İngiltere hükümetini tatmin etmemiş olmalı ki, taksimin sınırlarını ayrıntılı bir şekilde belirtmek amacıyla Filistin'de incelemeler yapmak üzere, 1938 Nisan'ında, Sir John Woodhead başkanlığında yeni bir komisyonu Filistin'e gönderdi.

Komisyon Filistin'in her tarafını incelemiş, İngiliz yönetimi ile Yahudi ve Hristiyan temsilcilerini dinlemek için 41 oturum yapmış, fakat Araplar Woodhead Komisyonu'nu boykot etmişlerdir.²⁰⁹

Woodhead Komisyonu temmuz sonuna kadar Filistin'de kaldı ve hazırladığı rapor Kasım 1938 başlarında yayınlandı.²¹⁰ Rapor, Filistin'i Arap devleti, Yahudi devleti ve İngiltere mandası olmak üzere üçe ayırmış ve sınırlarını çizmişti. Bu sınırlara göre; Arap devletinin 453.000 nüfusu ve 7.393.000 dönüm toprağı, Yahudi devletinin 436.000 nüfusu ve 1.257.000 dönüm toprağı, İngiltere mandasının ise 508.800'ü Arap ve 157.500'ü Yahudi olmak üzere 666.300 nüfusu ve 6.971.000 dönüm toprağı olacaktı.

Ne var ki, Woodhead Komisyonu'nun bu teklifi kendi içinde de oybirliği ile kabul edilmemiş ve raporda farklı teklifler de ileri sürülmüştü. Kaldı ki, komisyonun oy çoğunluğu ile teklif ettiği taksim şeklini İngiltere hükümeti de beğenmedi ve taksim fikrinden vazgeçti. İngiltere hükümeti kasım ayında yaptığı bir açıklamada,²¹¹ Filistin'de barış ve gelişmenin en sağlam temelini, Araplarla Yahudilerin anlaşması olduğunu bildirdi.

İngiltere Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için Londra'da bir yuvarlak masa toplantısı düzenlemeye de karar verdi, Londra Konferansı 7 Şubat 1939'da başlayıp 17 Mart 1939'da sona ermiştir.²¹² Konferansa sadece Filistin Araplarının temsilcileri değil Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Yemen ve Ürdün delegeleri de katılmışlardır.²¹³

İngiltere hükümeti Londra Konferansı dolayısıyla, 1937 Kasım'ında tutuklayıp Seyşeller adalarına sürdüğü Filistin Arap liderlerini de serbest bırakmıştı. Bu

208 *Keesing's Contemporary Archives, 1940-1943*, s. 4742.

209 *Keesing's...1937-1940*, s. 3177.

210 Woodhead Komisyonu'nun taksim esasları için bak.: Karasapan, *Filistin ve Şarkül-Ürdün*, Cilt 2, s. 185-187.

211 Açıklamanın metni: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 62-63.

212 Londra Konferansı için bak.: Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 188-191; *Keesing's...1937-1940*, s. 3511-3512.

213 Londra Konferansı'nda Mısır'ı Prens Abdülmunnaim ve Ali Mahir Paşa, Irak'ı Hariciye Nazırı Nuri Said Paşa ve Tevfik es-Süveydi Bey, Suudi Arabistan'ı Kral İbnissuud'un büyük oğlu Emir Faysal ve Hariciye Nâzırı Fuad Hamza, Yemen'i İmam Yahya'nın oğlu Seyfu'l-İslâm, Ürdün'ü de Reisül-Vüzera Tevfik Abdilhuda Paşa temsil etmekteydi.

liderler 16 Ocak 1939'da Lübnan'da Cuniye'de Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî ile bir toplantı yaparak Filistin delegasyonunu tespit etmişlerdir.²¹⁴

Konferans yuvarlak masa etrafında olmadı. Zira Araplar, Dr. Weizmann başkanlığındaki Yahudi delegasyonu ile aynı masaya oturmayı reddettiler. Bu sebeple, İngiliz hükümeti yetkilileri delegasyonlarla ayrı ayrı müzakere yaptılar. Fakat tarafların görüşlerini uzlaştırmak ve bir neticeye varmak mümkün olmadı.

Araplar, Londra Konferansı'nda, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasından vazgeçilmesi, Yahudi göçlerinin durdurulması, Yahudilere toprak satışının yasaklanması ve nihayet Filistin'de Arap bağımsızlığının tanınması hususundaki isteklerinden hiç taviz vermediler.

Buna karşılık Yahudiler de, manda rejiminin devam etmesi, Yahudi göçlerinin engellenmemesi ve Yahudi yurdu politikasının devam ettirilmesi konularında kararlı ve ısrarlı oldular.

Bu durum karşısında İngiltere, Londra Konferansı'nı kapatmaya karar verdi ve taraflara da, kendisinin hazırlayacağı bir formülü tatbik edeceğini bildirdi.

İngiltere'nin, kendisinin hazırlayacağını söylediği formül, İngiltere Sömürgeler Bakanı Malcolm MacDonald tarafından hazırlanan ve *The MacDonald White Paper* veya resmi adı ile *British Policy on Palestine (Cmnd.6019)* olan 17 Mayıs 1939 tarihli resmî belgeyle açıklandı.²¹⁵ Buna göre İngiltere, on yıl içinde Filistin'e bağımsızlık verecek, yani bağımsız bir Filistin Devleti kurulacaktı. Bunun için de gerek Arapların, gerek Yahudilerin Filistin'in yönetimine katkıları artan bir şekilde sağlanacaktı. Yani bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması, bu iki toplumun göstereceği karşılıklı işbirliği zihniyetine bağlı olacaktı.

Diğer yandan bu belgeyle İngiltere, 1939 Nisan'ında başlamak üzere, beş yıl içinde 75.000 Yahudi'nin Filistin'e göç etmesine izin verecekti. Bununla beraber, İngiltere, Filistin'e kaçak Yahudi göçlerini önlemek için gerekli tedbirleri almaya kararlı olduğunu da belirtmekteydi.

MacDonald Beyaz Kitabı, beş yıl için 75.000 kişilik bir Yahudi göçünü öngörerek Yahudilere bir taviz vermekle beraber, toprak satın alma bakımından gayet ağır sınırlamalar getirmekteydi. Çünkü bu belge, Filistin'i (A), (B) ve (C) diye üçe ayırmış ve (A) bölgesini münhasıran Araplara ayırarak burada Yahudilerin toprak satın almasını kesinlikle yasaklamıştı. Bu bölge bir hayli geniş tutulmuştu.

214 Filistin delegasyonuna şu liderler dahil bulunuyordu: Kudüs Müftüsü'nün şahsî temsilcisi olarak Musa el-Âlemî Efendi, Müftü ailesinden Cemal el-Hüseynî Efendi, Avni Abdülhâdi Bey, Dr. Hüseyin Fahri el-Halidi, ilimlilerden Ragıp en-Neşâşibi Bey, George Antonius, Alfred Rock ve Yakup Ferrac.

215 4500 kelimelik MacDonald Beyaz Kitabı'nın metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III: *Documents*, s. 211-221; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 64-75; Hurrewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. II: *1914-1945*, s. 532-538; ayrıca bak.: Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 192-195; Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 183; *Keesing's...1937-1940*, s. 3575-3576.

(B) bölgesinde Yahudilerin toprak satın almaları ancak bazı şartlara ve İngiliz yüksek komiserinin iznine bağlanmıştı. Keza bu bölgede Arapların toprak satın alması serbestti.

Yahudiler, Hayfa Körfezi'nden güneye doğru uzanan ve kıyı şeridini ihtiva eden (C) bölgesinde toprak satın almada tamamen serbesttiler. Ne var ki bu bölge Filistin'in ancak %5'ini teşkil etmekteydi. Böylece Filistin'in %95'inde Yahudilerin toprak satın almaları yasaklanmış olmaktaydı.

Buna rağmen MacDonald Beyaz Kitabı Araplar tarafından tepki ile karşılandı. Kudüs Müftüsü'nün başkanlığında Beyrut'ta toplanan Arap Yüksek Komitesi, Yahudi göçlerine müsaade etmesi ve Yahudilere toprak satışını tamamen yasaklamamış olması hasebiyle, MacDonald Beyaz Kitabı'nın tümünden reddedilmesine karar verdi.²¹⁶ Keza Bağdat ve Kahire hükümetleri de bu belgeyi reddetmişlerdir.²¹⁷ Arap Yüksek Komitesi, Beyrut toplantısında hazırlamış olduğu ve MacDonald Beyaz Kitabı'na cevap teşkil eden 10 sayfalık beyannameinde, 1918'den önce Filistin nüfusunun %2'sini teşkil eden Yahudilerin, MacDonald'ın formülü ile %33,5'a çıkarılmasına Arapların razı olamayacağı bildiriliyordu.²¹⁸

Buna karşılık, Neşâşibi ailesinin Millî Savunma Partisi, Arap millî isteklerini tamamen karşılamamakla beraber, bu Beyaz Kitabı'n millî isteklere ulaşmada bir esas olabileceği kararını aldı.²¹⁹ On yıl sonra Filistin'e bağımsızlık verilmesi ümidi, ılımlıların aşırılarından kopmasına sebep oluyordu. Bilhassa kırsal alanda köylüler silahlarını teslim etmeye bile başlamışlardı.²²⁰ Bu suretle Filistin Arapları bir kere daha bölünmekteydiler. Bu bölünmüşlük Arap aktivesini tamamen zayıflatmıştır.

MacDonald Beyaz Kitabı'na Yahudiler de tepki gösterdiler. Daha bu belge açıklanmadan önce, Sömürgeler Bakanlığı'ndaki bir memur belgeyi Dr. Weizmann'a ulaştırmıştır. Belgeyi okuyan Weizmann küplere binmiş ve Bakan MacDonald'ın yüzüne karşı, onu ihanetle itham etmiştir.²²¹

Filistin'deki Yahudi Ajansı da, Beyaz Kitap'ın yayınlandığı aynı gün, yani 17 Mayıs 1939'da, yayınladığı 5 maddelik bir bildiriyle²²² Yahudi göçlerinin sınırlandırılmasını eleştirirken, İngiltere'nin tespit ettiği yeni politikanın, Yahudi halkına, kendi ata yurdunda kendi millî yurdunu yeniden kurma hakkını

216 *Keesing's...1937-1940*, s. 3590. Hacı Emin el-Hüseyni'nin oğlu Cemal el-Hüseyni ile kayınbiraderi ve yakın arkadaşı Musa el-Âlemi 1940 yılında Bağdat'ta Nuri Said Paşa'nın evinde, MacDonald Beyaz Kitabı'nın parafe etmişlerdir. (Bak.: Michael J. Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton University Press, 1982, s. 188.)

217 Karasapan, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 195.

218 *A.g.e.*, s. 196.

219 *Keesing's...1937-1940*, s. 3590.

220 George Kirk, *The Middle East in the War* (Survey of International Affairs, 1936-1946), s. 228-229.

221 Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 392.

222 Bildirinin metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 223-224 ve Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 76-77. Ayrıca bak.: *Keesing's...1937-1940*, s. 3590.

reddettiğini, İngiltere'nin Arap terörizmine boyun eğmiş olduğunu ve kendisinin dostu olan Yahudileri Arapların eline teslim ettiğini söylüyordu.

MacDonald kitabının ne Arapları ve ne de Yahudileri tatmin etmemiş olması, Arap-Yahudi çatışmalarını yeniden şiddetlendirmiştir. 1939'un Nisan ve Mayıs aylarında Filistin'de terörizm bütün şiddeti ile devam etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu çatışmalarda, 1939 yılının ilk altı ayında, 491'i Arap, 87'si Yahudi olmak üzere 643 kişi hayatını kaybetmiştir.²²³ Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Filistin'de durum sakinleşirken, gelişmelerin mahiyeti de değişmeye başlamıştır.

10. İkinci Dünya Savaşı'nda Filistin

İkinci Dünya Savaşı içinde Filistin meselesinin birkaç özelliği vardır. Bunların birincisi Arapların durumudur. Burada da göze çarpan ilk nokta, Arapların bölünmüşlüğü, ikinci nokta lidersizlik ve üçüncü nokta da Arapların Mihver Devletleri'ni, daha doğrusu Nazi Almanyası'nı desteklemesidir.

Arapların bölünmüşlüğüne, MacDonald Beyaz Kitabı'yla savaşın çıkması üzerine İngiltere'ye karşı alınan tutumlar dolayısıyla değinmiştik. Esasında bu bölünmüşlük, ta başlangıçta, manda yönetimi ile birlikte, Hüseyinî ailesi ile Neşâşibî ailesi arasındaki rekabet ile başlamıştır. Hüseyinîler aşırıları, Neşâşibîler ılımlıları temsil etmiş ve bu ikisi bir türlü uzlaşamamıştır. Zamanla ve bilhassa Arap terörist örgütlerinin ortaya çıkması ile, bu bölünmüşlük daha da artmıştır. Terörist örgütlerin çeşitliliği bakımından, aynı şey belki Yahudiler için de söylenebilir. Lakin, Yahudilerin örgütleri Araplarınkı kadar çeşitlenmediği gibi, Yahudi örgütlerinin hemen hepsi, siyasî bakımdan Dünya Siyonist Teşkilatı'na sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bu bakımdan, mesela Hacı Emin el-Hüseyinî'nin, hiçbir zaman bir Dr. Weizmann'ın gerek bütün Yahudiler, gerek Batılı hükümetler üzerinde sahip olduğu otorite ve nüfuza sahip olduğu söylenemez.

Filistin Arapları için ikinci bir mesele liderlik olmuştur. Burada Weizmann'ın avantajı ile, Hacı Emin el-Hüseyinî'nin handikap veya şanssızlığı karşımıza çıkmaktadır. Weizmann Filistin dışında yaşamasına rağmen, kendisini gerek İngiltere'ye, gerek diğer Batılı hükümetlere kabul ettirmiş ve aşırılık bakımından Kudüs Müftüsü'nden hiç de aşağı kalmadığı halde, Siyonizm'in lideri olarak itibar görmüş, buna karşılık İngiltere Kudüs Müftüsü'nü Filistin'de bile barındırmamıştır. İkinci Dünya Savaşı çıktığında, Filistin Araplarının liderlerinden hiçbiri Filistin'de bulunmuyordu. Savaş yıllarında, esasen kendi içinde bölünmüş olan Filistin Arapları lidersizdir.

1937 tutuklamaları sırasında Suriye'ye kaçıp Beyrut'a yerleşen Hacı Emin el-Hüseyinî, savaşın çıkması üzerine, 1939 Ekim'inde, daha fazla serbestinin mevcut olduğu Bağdat'a gitti. Lakin 1941 Nisan'ında, Raşid Ali Geylanî liderliğinde patlak veren Mihver taraftarı darbenin başarısızlığı üzerine

223 *Keesing's...1937-1940*, s. 3642.

İngiltere Irak'ı sıkı bir kontrol altına alınca, Kudüs Müftüsü de Bağdat'tan kaçarak 1941 Ekim'inde Roma'ya gitti.²²⁴

İngiltere'nin Kudüs Müftüsü'ne karşı bu reddedici tutumu, Hacı Emin el-Hüseynî'yi, Filistin davasında, İngiltere'ye karşı mihver devletlerine ve bilhassa Nazi Almanyası'na dayanmaya sevk etmiştir. Bundan dolayı Kudüs Müftüsü, 1941 Mayıs'ında Bağdat ve Mihver radyolarında yayınlanan bir fetvasıyla, bütün dünyadaki Müslümanları İngiltere'ye karşı cihada çağırdı.²²⁵ Bu fetvada Mihver Devletleri'ne en küçük bir atıf yoktur. Fakat Müftü, Roma'ya gittikten sonra, Nazi Almanyası ile daha yakın temasa geçmiş ve savaş yıllarının bir kısmını Almanya'da geçirmiştir. Bu arada 28 Kasım 1941'de Berlin'de Hitler'le de bir buçuk saate yakın bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede²²⁶ Kudüs Müftüsü, kendisinin yapacağı bir çağrıyla Arap ülkelerindeki pek çok Arap'ı harekete geçirebileceğini, fakat bundan önce Hitler'in Araplara hitaben bir deklarasyon yayınlamasının uygun olacağını bildirdi. Hitler, böyle bir deklarasyonun yayınlanmasını uygun görmemiştir. Hitler'e göre, 1941 Nisan'ındaki Irak hadisesi başarılı olsaydı, Arapların kurtuluş yolu açılabilirdi. Fakat bu olmayınca, Kafkas cephesinin gelişmelerini beklemek gerekiyordu. Şimdi Rostov önlerinde bulunan Alman ordularının hedeflediği Kafkaslar ele geçirilince ve Alman orduları Kafkaslar'ın güneyine inince, Arapların da kurtuluşu başlayacak ve Hitler, Müftünün istediği deklarasyonu o zaman yayınlıyaktı. Hacı Emin el-Hüseynî, Hitler'den kendisiyle gizli bir anlaşma yapmasını istemişse de, Hitler böyle bir anlaşmanın gizli kalamayacağını bildirerek, bu teklifi reddetmiştir.²²⁷

Yahudilere gelince; Yahudiler İngiltere'nin savaş çabalarını destekleyip onunla işbirliği yapmakla beraber, iki konuda İngiltere'nin başına dert oldular. Konulardan biri, daha savaş öncesi yıllarında başlamış olan, fakat savaş içinde temposunu gittikçe arttıran, kaçak Yahudi göçleridir. Mesela, Yahudi kaynaklarına göre, 1939 Mayıs'ında, Filistin'de 37.000 kaçak, yani izinsiz girmiş Yahudi bulunmaktaydı.²²⁸ Yine 1939 yılının Temmuz-Eylül döneminde 6.323 Yahudi Filistin'e kaçak olarak girmişti.²²⁹ İngiliz yönetiminin kaçak göçleri önlemek için tedbir alması, Yahudilerle İngilizler arasında bir çatışma döneminin başlamasına sebep oldu. Bu çatışmalar, Mihver Devletleri'nin savaş yıldızının sönmeye başladığı 1943 yılından sonra bilhassa şiddetlenmiştir.

Diğer taraftan, şimdi Yahudi terör örgütleri yeni bir faaliyete başlıyorlardı. Bu da Yahudilerin İngiliz birliklerinden yaptığı silah ve cephane hırsızlığıydı. Bu silah hırsızlığı ve kaçakçılığında İngiliz askerleri de Yahudilere

224 Bu konuda bak.: Kirk, *The Middle East In the War*, s. 229 ve 249.

225 Fervanın metni: Joan Peters, *From Time Immemorial*, s. 435-436.

226 Görüşmenin metni için bak.: Joan Peters, *From Time Immemorial*, s. 436-438; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 80-84; *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, Sériés D, Vol. 13, London, Her Majesty's Stationery Office, 1964, s. 881 vd.

227 Kudüs Müftüsü'nün diğer Nazi liderleri ile yaptığı bazı yazışmalar için bak.: Peters, *a.g.e.*, s. 439-442.

228 Kirk, *The Middle East in the War*, s. 229, 1 no'lu dipnot.

229 *A.g.e.*, s. 229.

yardımcı olmuşlardır.²³⁰ Böylece Yahudiler, savaş sonrasında İngiltere'ye karşı kendilerini silahlı mücadeleye hazırlıyorlardı.

Savaşla birlikte Arapların lidersiz ve dağınık kalmaları, Yahudileri bir diğer konuda da faaliyetlerini arttırmaya sevk etti. Bu da, Yahudi göçleriyle Yahudilerin toprak satın almalarının serbest bırakılması için İngiltere'ye baskı yapmalarıydı. İngiltere ise buna yanaşmadı. Çünkü, savaş içinde böyle bir şey yapmak, sadece Filistin Araplarını değil, bütün Orta Doğu Araplarını ayağa kaldırabilirdi.²³¹ Bu sebeple İngiltere, tamamen aksi istikamette hareket ederek, 1939 MacDonald Beyaz Kitabı'nın öngördüğü, Yahudilere toprak satışı sınırlamalarını 28 Şubat 1940'ta yayınladığı bir yönetmelikle yürürlüğe koydu.²³² Hatırlanacağı üzere, 1939 Beyaz Kitabı, Filistin topraklarını (A), (B) ve (C) diye üç bölgeye ayırmış ve ancak %5'i teşkil eden (C) bölgesinde Yahudilere toprak satışını serbest bırakmıştı.

Araplar İngiltere'nin bu kararından çok hoşnut kalırken, Yahudi Ajansı, milyonlarca Yahudi Nazi zulmü altında inlerken alınan bu karardan dolayı İngiltere'yi protesto etmiştir.²³³

Yahudiler, savaş sonrası için bir yandan silahlı mücadele hazırlıklarını yaparken, öbür yandan da siyasî mücadele hazırlıklarını da ihmal etmediler. 9-11 Mayıs 1942 günlerinde New York'ta Biltmore Otelinde yapılan Dünya Siyonist Teşkilatı'nın olağanüstü kongresinde, 11 Mayıs 1942 günü Biltmore Programı denen bir belge kabul edildi.²³⁴ 8 maddelik kararlardan ibaret olan bu programda, 1939 MacDonald Beyaz Kitabı tûmden reddedilip, geçersiz sayıldığı belirtildikten sonra, "Yahudilerin yurtsuzluk meselesi nihai bir şekilde çözümlenmedikçe, zaferden sonraki dünya düzeninin, barış, adalet ve eşitlik üzerine inşa edilemeyeceği" söyleniyor ve Filistin'in kapılarının Yahudilere açılması ve Yahudi göçlerinin

230 *Ag.e.*, s. 306-307.

231 Daha savaş içinde Mısır hükümeti, biri 21 Ocak 1943 ve diğeri de 23 Mart 1943'te olmak üzere, Amerikan hükümetine verdiği iki memorandumda, Filistin konusundaki endişelerini ifade etmişti. 24 Şubat 1944'te verdiği diğeri bir memorandumda da (metin: Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. II, s. 694-695) Siyonistlerin Filistin'i münhasıran bir Yahudi devleti yapmak istediklerine dikkati çekmiş ve bunun Araplarda uyandıracığı tepkileri belirtmişti. Ayrıca bak.: *Memoirs of Cordell Hull*, Vol. II, New York, Macmillan Company, 1948, s. 1532. Keza, Suudi Arabistan'ın tepkileri için de bak.: Kenneth Ray Bain, *The March to Zion* (United States Policy and the Founding of Israel) Texas, A and M Press, 1979, s. 13-20. Bu konu ileride, Amerika ve Filistin kısmında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

232 *Keesing's...1937-1940*, s. 3945. Yönetmeliğin resmi adı *Land Transfer Regulations*'tır (*Cmnd. 6180*). Ayrıca bak.: Karasapan, *ag.e.*, Cilt 2, s. 198-199 ve Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Volume I: *Readings*, s. 290.

233 Yahudilerin bu yönetmeliğe tepkileri için bak.: Kirk, *The Middle East in the War*, s. 233-236.

234 Biltmore Programı'nın metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 231-232; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 77-79; Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. II, s. 596-597. Biltmore Programı *Zionist Review*'un 22 Mayıs 1942 tarihli sayısında yayınlanmıştır.

kontrolünün Yahudi Ajansı'na verilmesi isteniyordu. Kısacası, Filistin'de Yahudilerin çoğunluğuna dayanan bir Yahudi devletin kurulması öngörülüyordu.

Buna karşılık, İkinci Dünya Savaşı, Filistin Arapları arasında değilse bile, Arap ülkeleri arasında nispeten bir dayanışma ve birliğin doğmasını da sağladı. Arap devletleri 25 Eylül - 7 Ekim 1944 günlerinde, İskenderiye'de, Arap Ligi'nin kurulmasını sağlayacak ilk toplantılarını yaptılar. Bu toplantıda, Filistin Araplarının daha önce reddetmiş olduğu 1939 MacDonald Beyaz Kitabı benimsenmiş ve İskenderiye Protokolü adıyla kabul edilen kararlarda da, bu kitap için "Filistin Araplarının müktesep hakları" ifadesi kullanılmıştır.²³⁵

Yahudiler savaş sonu hazırlıklarını yaparken, İngiltere de savaş biter bitmez Filistin meselesinin başına nasıl bir dert olacağını iyi gördüğünden, o da birtakım çalışmalar içine girdi. Savaşın sona erdiği 1945 Eylül'üne kadar İngiltere'nin bu çalışmalarında üç tane mühim kilometre taşı vardır. Bunlar şöyledir:

- 1) İngiliz Savaş Kabinesi, İngiltere'nin uzun vâdeli Filistin politikasını tespit etmek üzere, kendi içinden bir komite teşkil etmiş ve bu komitenin başkanlığına da İçişleri Bakanı Herbert Morrison getirilmiştir.²³⁶ Komite, çalışmalarında, 1937 Peel Komisyonu raporunun taksim formülünden hareket edecekti. Komite, Morrison Beyaz Kitabı adını alan raporunu 26 Eylül 1944'te verdi.²³⁷ O zaman açıklanmayan bu rapor, esas itibarıyla, Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimini öngörmekteydi.
- 2) İngiltere'nin Kahire'deki Orta Doğu Devlet Bakanı da 4 Nisan 1945'te hükûmetine sunduğu raporunda²³⁸ Filistin'de üniter (*unitaire*) bir devlet, yani tek bir bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasını teklif etmiştir.
- 3) Sömürgeler Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığı'nın ortaklaşa hazırladıkları 11 Haziran 1945 tarihli bir rapor ise²³⁹ muhtelif alternatifleri değerlendirecek, herhangi bir formül üzerinde kesin karar verme yerine, bu alternatiflerin elde bulundurulmasını tavsiye etmiştir. Bu alternatifler şöyle sıralanıyordu:
 - a) Taksim,
 - b) Üniter devlet,
 - c) Yahudi göçlerine müsaadeye devam etmek,
 - d) Filistin'i, bugünkü idare şekliyle, yani manda yönetimi altında götürmek.

Görülüyor ki, İngiltere, savaş sonrasında Filistin'in kaderinin çizileceği şartlara, çözüm için kesin bir formül bulamamış olmanın kararsızlığı içinde girmekteydi. Bu kararsızlık, tabir caizse, İngiltere'yi Filistin'i bırakıp kaçmaya sevk edecektir.

235 *Keesing's Contemporary Archives, 1943-1946*, s. 6800 ve Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, s. 8.

236 Komitenin diğer üyeleri şunlardı: Lord Cranborne (Mührü Has Lordu), Leopold Amery (Hindistan Bakanı), Albay Oliver Stanley (Sömürgeler Bakanı), Sir Archibald Sinclair (Hava Bakanı) ve Richard Law (Devlet Bakanı).

237 *Morrison Paper*'ın, Tavsiyeler kısmının metni: Hurewitz, *a.g.e.*, Vol. II, s. 708-730.

238 Raporun metni: Hurewitz, *a.g.e.*, Vol. II, s. 761-779.

239 Raporun metni: *a.g.e.*, Vol. II, s. 800-804.

II

İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE 1948-49 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

II

İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE 1948-49 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

1. İkinci Dünya Savaşı Sonunda Yahudiler ve Araplar

A) Yahudi Terörü

Daha savaş sona ermeden önce, Filistin'deki Yahudi toplumunun (Yişuv) liderlerinden ve Yahudi Ajansı'nın Yürütme Komitesi Başkanı Ben Gurion, Yişuv'un bundan sonra karşılaçağı esas meselenin Araplarla bir savaş olduğunu görmüştü. Bu sebeple Ben Gurion, 1 Temmuz 1945'te New York'ta, Siyonizm'e sempati gösteren 17 Yahudi milyoneri ile bir toplantı yapmış ve onlardan, hem Yişuv'un savunması için ve hem de Filistin'e Yahudi göçlerine yardım için, bir fon kurmalarını istemişti. Bunun üzerine bir komite kurulmuş ve bu Yahudi milyonerlerden birinin adına izafeten *Sonnenborn Institute* diye fiktif bir şirket tesis edilmiştir. Görünüşte bu şirket, tarımsal ve tıbbî teçhizat alımıyla uğraşıyordu. Lakin bu şirketin uzmanları, savaşın sona ermesi dolayısıyla kapanmak üzere olan silah fabrikalarını ziyaret ederek, modası geçmiş askeri teçhizat ve malzemeyi satın almaya başladılar. 1946 yılı ortalarında bu şirket, Yahudi Ajansı'nın silahlı yeraltı örgütü olan Haganah'ın Amerika kolu haline gelmiş ve gemiler, uçaklar, cipler ve ihtiyaç fazlası malzeme alıp, bunları Amerika ve Avrupadaki depolarda stok etmeye başlamıştır. Bu malzeme ve silahlar bu depolardan Filistin'e sevk ediliyordu.¹

Bu sırada Filistin'de faaliyette bulunan Yahudi terör örgütlerinde de bir birleşme eğilimi meydana geldi. Daha önce de belirttiğimiz gibi,² bunlar Moşe Sneh'in liderliğindeki Haganah, Menahem Begin liderliğindeki Irgun ve Hürriyet Mücahitleri, Lohmei veya Sternistlerdi. Fakat bunlar birleşip tek bir örgüt haline gelediler. Irgun ve Lohmei, yani iki aşırı örgüt, böyle bir birleşmeye yanaşmadı. Bununla beraber, bir koordinasyon ve işbirliği içinde olma kararı aldılar. Haganah'ın, insan öldürmenin karşısında oluşu, diğer iki aşırı örgütün Haganah ile birleşmesini engelledi.

1 Michael J. Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, Princeton University Press, 1982, s. 68.

2 Bakınız s. 56-57.

Bu işbirliği kararı üzerine Ben Gurion, 1 Ekim 1945'te, bu terör örgütlerine, harekete geçme emrini verdi.³ Söz konusu olan, kaçak Yahudi göçlerini önlemekle görevli İngiliz kuvvetlerine karşı terör hareketlerine girişilmesiydi. Biraz aşağıda göreceğimiz gibi, bu sırada Amerika'da, Avrupa'daki Yahudi mültecilerden 100.000 kişinin Filistin'e kabulü için İngiltere'yi sıkıştırmakta ve İngiltere de buna karşı koymaktaydı. Terör faaliyetlerine yeniden başlanmasında bu durum büyük rol oynamıştır.

Mamafih, terör örgütleri arasındaki işbirliği de daha ilk günden itibaren yürümedi. Haganah, terörle birlikte siyasî faaliyete de ağırlık verirken, Irgun ve Lohmei'ye göre, İngiltere'nin Filistin'den çıkarılması için silahlı mücadele tek yoldu.⁴ Neticede bu görüş ayrılıkları, müzakereler yoluyla, Yahudi Ajansı'nın özel bir komitesinin terör faaliyetlerini koordine etmesine karar verilmesiyle neticeye bağlandı. Bunun üzerine, ekim sonundan itibaren Yahudi terör faaliyetleri birdenbire hızlandı.⁵ 31 Ekim'i 1 Kasım'a bağlayan gece, bu üç terör örgütünün işbirliğiyle, Filistin'deki demiryolu şebekesinin 153 noktasına birden sabotaj yapıldı. Hayfa limanında, kaçak Yahudi göçmeni getiren gemileri kontrol etmek ve kovalamakla görevli iki polis botu ve Yafa limanında da bir polis botu batırıldı. Hayfa'daki petrol rafinerisine sabotaj yapıldı ve hasar meydana getirildi.

1945 başlarında Filistin'de 50.000 kişilik bir İngiliz kuvveti bulunuyordu. Tethiş hareketlerinin artması üzerine, 1945 sonunda bu kuvvetler 80.000'e ve Yahudi terörünün en yüksek noktaya ulaştığı 1947 yılına ise bu kuvvetlerin miktarı 100.000'e çıkacaktır. 1945 Aralık ayında ise, Filistin kıyılarını 4 destroyer, 2 kruvazör ve pek çok uçak, kaçak Yahudi göçlerine karşı abluka altına almış bulunuyordu. Bununla beraber, biraz aşağıda göreceğimiz üzere, 1945 sonlarından itibaren Filistin meselesinin içine Amerikan faktörünün girmesi dolayısıyla, İngiltere, Amerikan kamuoyunun duygusallığını tahrik etmemek için, Yahudi terörüne karşı gereken sertliği göstermekten kaçınmıştır.⁶ Fakat İngiltere'nin bu tutumu Yahudi terörünün azalmasını sağlayamamıştır.

1946 yılı içinde Yahudi terörüyle ilgili belli başlı hadiseleri şöyle sıralayabiliriz:

- 27 Aralık 1945'te polise ve askerî mahallere terörist saldırılar yapıldı ve polis olarak 10 kişi öldürüldü ve 11 kişi de yaralandı.
- 20 Şubat 1946'da Haganah'ın komando kolu Palmach, kaçak Yahudi göçmeni getiren gemileri izleyen Hayfa radar istasyonunu havaya uçurdu.
- 25 Nisan 1946 gecesi Tel Aviv'de 7 İngiliz askeri öldürüldü. Bu hadise Filistin'deki İngiliz askerleri arasında büyük tepkiyle karşılandı.

3 Cohen, *a.g.e.*, s. 71.

4 Cohen, *a.g.e.*, s. 71.

5 1945 yılı sonundaki Yahudi terörü için bak.: *Keesing's... 1943-1946*, s. 7560-7563. Ayrıca bak.: Cohen, *a.g.e.*, s. 73-90 ve 230-238.

6 Cohen, *a.g.e.*, s. 82.

- İngiltere'nin, Filistin'e komşu ülkelerdeki İngiliz askerlerinden bir kısmını Filistin'e nakletmeye karar vermesi üzerine, ülkedeki ulaşım sistemini felce uğratmak amacıyla, Filistin'i komşularına bağlayan kara ve demiryolları üzerinde bulunan 11 köprüden 10 tanesi, 16-17 Haziran 1946 gecesi Haganah tarafından tahrip edildi.
- 17 Haziran akşamı Sternistler Hayfa'daki demiryolu atölyelerine saldırdılar.
- 18 Haziran günü de Menahem Begin'in İrgun örgütü, Tel Aviv ve Kudüs'teki askeri kulüplere baskın yapıp 6 İngiliz subayını kaçırdı.

Bu son hadise bardağı taşıran damla oldu. İngiltere, Yahudi terörüne karşı tutumunu sertleştirme kararı aldı. Agatha Operasyonu denen ve 17.000 İngiliz askerinin katılımıyla bütün Filistin'de bir arama ve tutuklama operasyonuna girildi. 29 Haziran 1946 günü sabaha karşı başlatılan operasyonda, Yahudi Ajansı'nın Kudüs'teki bütün binalarına baskın yapıldı. Kudüs de dahil, bütün Filistin'de 2700 Yahudi tutuklandı. Bunlar arasında Yahudi Ajansı'nın Yürütme Kurulu üyeleri Moşe Şertok (Şaret) ile Itzhak Grünbaum da vardı. Weizmann ile Golda Myerson'a (Meir) dokunulmadı. Fakat bu sırada Filistin'de bulunmayan Ben Gurion için tutuklama kararı çıkarıldı. Bu ise Ben Gurion'un Filistin'e dönmesini önleyecekti.

Yine Agatha Operasyonu sırasında Hayfa yakınlarındaki Yagur adlı Yahudi yerleşiminde yapılan aramalarda, kreşin taban tahtaları altına saklanmış 33 sandık silah yakalandı. Bu silahlardan 10 tanesi makineli tüfek, 325 tanesi piyade tüfegi, 96 havan topu, 800 pound patlayıcı madde ve 425.000'i de mermiydi. Ayrıca, 28 Ağustos ve 2 Eylül'de güney Filistin'deki bazı yerleşim merkezlerinde yapılan aramalarda da Haganah tarafından savaş sırasında Mısır'dan kaçırılan ve İngiliz birliklerinden çalınmış çeşitli silahlar ele geçirildi.⁷

Weizmann'a göre Agatha Operasyonu Yahudilere karşı gerçek bir savaş ilanıydı.⁸

Ne var ki, Agatha Operasyonu Yahudileri şiddet ve terör yolundan döndüremedi. Aksine, Yahudi terörü, operasyona cevap olmak üzere King David Otel katliamını düzenledi. Menahem Begin'in İrgun örgütü, İngiliz kuvvetlerinin karargâhı olan Kudüs'teki King David Otel'i'nin içine sızıp, binanın güney kanadına bombalar yerleştirdi ve 22 Temmuz 1946 günü bu bombaları infilâk ettirdi. Otelin güney kanadı hemen tamamen çöktüğü gibi, İngiliz memur ve subaylarının yanında, Arap ve Yahudi erkek ve kadınlarından 92 kişi öldü ve pek çok kişi de yaralandı.⁹

Yahudi terörü bu hadiseden sonra da devam etti. Fakat İngiltere de tepkilerini daha da şiddetlendirdi. 1946 Kasım'ında, Filistin'e kaçak giren 3900

7 George Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 219.

8 Cohen, *a.g.e.*, s. 87.

9 King David Otel katliamı için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1946-1948*, s. 8019 ve 8055.

Yahudi'yi yakalayıp Kıbrıs'a sürdü. 1946 Ekim ayında bir İngiliz karakoluna saldırıda bulunan dört İrgun üyesi idama mahkûm oldu ve 1947 Nisan'ında da idam edildiler. Lakin İrgun da 1 Mart günü Tel Aviv'deki İngiliz subay kulübüne bombalarla saldırıp on iki İngiliz subayını öldürdü.

Terörün devam etmesi¹⁰ ve bilhassa insanların öldürülmesi, ılımlılarla aşırıların görüş ayrılıklarını şiddetlendirdiği gibi, Haganah ile İrgun arasında da bir mücadele başlattı. Lakin, Palmach tarafından da desteklenen Haganah'ın İrgun'a karşı mücadelesi bir netice vermediği gibi, BM Filistin Özel Komisyonu'nun 1947 yaz aylarında Filistin'de yaptığı incelemeler sırasında da İrgun'un terör faaliyetleri devam etti. İngilizler de İrgun mensuplarını zaman zaman idam etmekten geri kalmadılar.

Şunu da ilave edelim ki, İngiltere'nin bütün tedbirlerine rağmen, Yahudi Ajansı'nın Avrupa'daki teşkilatı Mossad, 1945-1948 yılları arasında 69.878 Yahudi'yi Filistin'e kaçak olarak sokmaya muvaffak olmuştur. Mossad'ın karargâhı Paris'teydi ve Fransız, İtalyan ve Yugoslav limanlarından kiraladığı gemilerle, Avrupa'dan topladığı Yahudileri Filistin'e gönderiyordu.¹¹

B) Filistin Arapları

Mareşal Rommel'in kuzey Afrika'da yenilmesi ve Müttefiklerin kuzey Afrika cephesinde duruma hâkim olmaları neticesi, Orta Doğu'ya yönelen Alman tehlikesinin bertaraf edilmesi üzerine İngiltere, bu bölgedeki yönetimini yumuşatma yoluna gitti. Filistin'de siyasî faaliyete yeniden izin verdi. Bunun üzerine Araplar Yüksek Arap Komitesi'ni yeniden canlandırmak için harekete geçtiler. Komitenin liderliğini İstiklâl Grubu almak istedi. Durum müsait görünüyordu. Çünkü Kudüs Müftüsü'nün Nazilerle işbirliği yapması Hüseyinlerin prestijini gölgelemişti.¹² Kudüs Müftüsü'nün oğlu Cemal Hüseyinî (Cemal el-Hüseyinî Bey) ise, savaş içinde İngilizler tarafından Rodezya'ya (bugünkü Zimbabve) sürgün edilmişti. Orada 1945 yılının sonuna kadar kalacaktır.¹³

10 1946 ve 1947'deki Yahudi terörü için bak.: *Keesing's...1946-1948* s. 8407-8408.

11 Cohen, *ag.e.*, s. 250. Bu arada, *Exodus* adlı 5.000 tonluk bir geminin 5.000 kaçak Yahudi'yi Filistin'e sokmak için 18 Temmuz 1947 günü Gazze açıklarına gelmesi ve İngiliz donanmasının da buna engel olması, Avrupa ve Amerika'daki Siyonistlerin geniş propagandalarına sebep olmuştur.

12 Hacı Emin el-Hüseyinî savaş sırasında Berlin'de bulunduğu süre içinde Nazi Almanyası'nın radyo propagandalarında rol almıştır. Bu sebeple kendisi savaş suçlusu sayılmaktaydı. Almanyalı'nın teslim olması üzerine 7 Mayıs 1945 günü İsviçre'ye geçtiyse de, tutuklandı ve Fransa'ya gönderilip, Paris yakınlarındaki Rambouillet civarında bir eve hapsedildi. Fakat bir yolunu bulan Kudüs Müftüsü buradan kaçmayı başardı ve sahte isim ve Suriye pasaportu ile 29 Mayıs 1945 günü Orly'de bir Amerikan yolcu uçağına binerek aynı gün Kahire'ye geldi. 19 Haziran'da Kral Faruk tarafından kabul edilen müftüye, Mısır hükümeti 20 Haziran'da siyasî mülteci statüsü tanıdı. Müftünün bu kaçış hikâyesi için bak.: *Keesing's...1946-1948*, s. 7896 ve 7878.

13 Cemal el-Hüseyinî, Irak'ta 1941 Nisan'ındaki Raşid Ali Geylani darbesinin başarısızlığı üzerine Bağdat'tan Tahrân'a kaçmıştı. İran'ın müttefik işgaline girmesi üzerine oradan da

Neşâşibiler ise dağılmıştı. İstiklâl grubu, Cemal Hüseyinî'nin büyük kardeşi Tevfik Hüseyinî ile de bir işbirliği kuramadı. Çünkü bu sırada Filistin Arap Partisi, Hristiyan Gençlik Kongresi ve Millî Blok gibi yeni siyasî gruplar ortaya çıkmıştı ve Tevfik Hüseyinî, kardeşi Cemal Hüseyinî'nin dönüşüne kadar Filistin Arap Partisi'nin liderliğini üzerine almıştı. Bu sebeple bağlayıcı münasebetler içine girme tarafı değildi. Kaldı ki, Hüseyinilerin Nazi damgasını yemiş olmalarına karşılık, İstiklâl grubu da İngilizlerin işbirlikçisi olarak tanınıyordu. Ayrıca, İstiklâl grubunun 1939 MacDonald Beyaz Kitabı'nı desteklemesine karşılık, Hüseyiniler Filistin'in bağımsızlığını savunuyorlardı.

Filistin Araplarının bu bölünmüşlüğü, kendilerini sevk ve idare edecek ve harekete geçirecek etkin bir siyasî ve askeri güçten yoksun kalmalarına sebep olmuş ve Arap devletleri ile, yeni oluşmaya başlayan Arap Ligi, Filistin Araplarının davasını üzerine almıştır.

Arap Ligi'nin kuruluş toplantısı 25 Eylül-7 Ekim 1944'te İskenderiye'de yapıldı. Toplantıda İskenderiye Protokolü diye adlandırılan 5 karar kabul edilmiştir ki, ilk dört karar kuruluşa ve Arap devletleri arasındaki siyasal, sosyal ve ekonomik münasebetlere aittir. Beşinci karar ise Filistin'e ait olup, İngiliz hükümetinin 1939 Beyaz Kitabı'nda yer alan, Yahudi göçlerinin durdurulması, Yahudilere toprak satışının yasaklanması ve Filistin'in bağımsızlığı konusundaki taahhütleri, Arapların müktesep hakları (*acquired rights*) olarak kabul etmekteydi.¹⁴

Arap Ligi veya resmî adıyla Arap Devletleri Birliği¹⁵ Suriye, Ürdün, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan, Mısır ve Yemen arasında imzalanan bir paktıyla 22 Mart 1945'te kuruldu.¹⁶ Pakta ek olarak yayınlanan Filistin Hakkında Deklarasyon'da, Filistin'in, Arap ülkelerinin "ayrılmaz bir parçası" olduğu ifade edildikten sonra, İskenderiye Protokolü aynen teyit edilerek, 1939 Beyaz Kitabı'ndaki hususların Arapların müktesep haklarını teşkil ettiği belirtiliyordu.¹⁷

Arap devletleri arasındaki bu birlik teşebbüsleri Filistin Araplarına da tesir etmiş olmalı ki, 25 Kasım 1945'te Yüksek Arap Komitesi yeniden kuruldu. Komitede 5 Hüseyinî, 5 tane diğer partilerden birer temsilci ve 2 tane de tarafsız üye bulunuyordu. Neşâşibiler, kendilerine geniş temsil imkanı verilmediği için komiteyi boykot ettiler. Komitenin başına, Rodezya'daki sürgünden dönen Cemal Hüseyinî getirildi. Lakin Cemal Hüseyinî Yüksek Arap Komitesi'ne bir canlılık getiremedi. Çünkü diğer grupların Hüseyinilere güveni yoktu. Nitekim, Cemal Hüseyinî 1946 Mart'ında komiteyi toplantıya çağırdığında,

kaçmak isterken İngilizler tarafından yakalandı ve Rodezya'ya sürüldü. İngilizler kendisini 29 Kasım 1945'te serbest bıraktılar. Cemal Hüseyinî 7 Şubat 1946'da Yüksek Arap Komitesi'nin başına geçecektir.

14 *Keesing's...1943-1946*, s. 6800.

15 Arap Ligi: *Camîyatü'l-Arabîyya*, Arap Ligi Devletleri: *Camîatü'd-Düvelü'l-Arabîyye*.

16 20 maddelik Arap Ligi Pakti'nin metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 236-242. Ayrıca bak.: Robert W. MacDonald, *The League of Arab States: A Study in Dynamics of Regional Organizations*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1965.

17 *Keesing's...1943-1946*, s. 6800.

Hüseyinlerden başka kimse gelmedi. Gelmediği gibi, diğer siyasi gruplar kendi aralarında birleşip, 29 Mayıs 1946'da Yüksek Arap Cephesi'ni teşkil ettiler.¹⁸ Bu gruplar, Millî Savunma Partisi, Reform Partisi, Milli Blok, Arap Gençlik Kongresi ve İstiklâl Partisi'ydi.

Arap Ligi Konseyi de 9-12 Haziran 1946 günlerinde Suriye'de Bludan'da yaptığı toplantıda Filistin için 10 maddelik kararlar aldı.¹⁹ Bu kararlara göre, bütün Arap devletlerinin temsilcilerinden meydana gelen bir Filistin komitesi ile bir Filistin fonu teşkil ediliyordu. Toplantıda bir de, Filistin İçin Yüksek İcra Komitesi kuruluyordu ki, bunun başına Hacı Emin el-Hüseyinî getirilmiştir. Komitede, Cemal el-Hüseyinî Başkan Yardımcısı, Kudüs eski belediye başkan Dr. Hüseyin el-Halidî Genel Sekreter, Ahmed Hilmi Paşa ile Emin el-Huri üyeydi.

Şunu da belirtelim ki, Arap Ligi'nin kurulmasıyla beraber Arap devletleri Filistin meselesini ortak bir şekilde ele almışsalar da, bunların her birinin, Filistin konusunda, zaman zaman birbirlerinden çok farklılık gösteren görüşleri ve menfaat kavramları olmuştur. Bu görüş farklılıkları ve menfaat çatışmaları içinde, Ürdün Kralı Abdullah, diğer Arap devletlerinin husumet merkezi haline gelmiştir. 1920'lerden beri Siyonist çevrelerle temaslarını sürdüren Kral Abdullah,²⁰ Filistin'in Yahudilerle Araplar arasında taksimi halinde, Filistin'in Arap kısmını Ürdün'e katmanın peşindeydi.²¹ Suriye ve Suudi Arabistan ise bu fikrin tamamen karşındaydılar. Kaldı ki, Kral Abdullah'ın Haşimî ailesi de, Suudları en büyük düşman olarak görmekteydi.²² Çünkü, Abdullah'ın babası Hüseyin'in Hicaz Krallığı'na 1925'te son veren Suudlardı. Nihayet, diğer Arap devletlerinin Filistin'in bağımsızlığını savunmaları da Ürdün Kralı'nın işine gelmiyordu.

Diğer taraftan, Ürdün Kralı'nın Suriye, Lübnan ve Filistin'i Ürdün'le birleştiren Büyük Suriye tasarısına karşılık, Irak'ın değişmez başbakanı Nuri Said

18 Cohen, *a.g.e.*, s. 189 ve *Keesing's...1946-1948*, s. 7934.

19 Kararların metni: *Keesing's...1946-1948*, s. 7978.

20 Cohen, *a.g.e.*, s. 194.

21 Kral Abdullah, BM Genel Kurulu'nun 29 Kasım 1947 tarihli Filistin'i taksim kararından iki hafta kadar önce, Yahudi liderlerinden Bn. Golda Myerson (Meir) ile Şeria Vadisi'nde Naharyim köyünde buluşmuş ve bu görüşmelerde, Hacı Emin el-Hüseyinî'nin her iki tarafın da düşmanı olduğu hususunda mutabık kalmışlardır. Ayrıca Kral Abdullah, Golda Meir'a, Filistin'in Arap kısmını ilhaka niyetli olduğunu, bu sebeple de Yahudilere hiçbir zaman saldırmayacağını söylemiştir. Lakin, BM'nin taksim kararından sonra Yahudilerin silahlı mücadeleye başlamaları Kral Abdullah'ın tutumunu değiştirmiş ve Golda Meir'ın 10 Mayıs 1948'de Amman'a yaptığı gizli ziyarette, Filistin'in tümüyle Ürdün'e ilhakını ve Yahudilere gerek hükümette, gerek parlamentoda %50 temsil imkanı vermeyi teklif etmişse de, Golda Meir bu teklifi reddetmiştir. Bak: Michael J. Cohen, *Palestine and the Great Powers, 1945-1948*, s. 331-334.

22 Mesela Suudi Arabistan veliahtı Prens Suud, 17 Ocak 1947 günü Washington'da Dışişleri Bakanı James Byrnes ile Filistin meselesini görüşürken, Ürdün Haşimileri aleyhinde uzun bir konuşma yapmaktan çekinmemiştir. Bak.: *Foreign Relations of the United States (Diplomatic Papers)*, Vol. V, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office 1971 (Department of State Publication 8592), s. 738-741.

Paşa da Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i içine alan Bereketli Hilâl (*Fertile Crescent*) projesinin peşindeydi. Bu sebeptendir ki, Arap Ligi Paktı, Araplararası birleşmeyi öngörmekten ziyade, Amman ve Bağdat'taki Haşimîlerin tasarılarını engellemek ve frenlemek amacını gütmüştür.²³

2. Filistin Meselesi'nin Yeni Faktörü: Birleşik Amerika

Savaşın sonunda İngiltere, maddî gücünün azalmasına karşılık, Libya'da Trablus'tan Hürmüz Boğazı'na kadar olan 3.000 millik bir alanın güvenliğini de sağlamak zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştı. Bu şartlar içinde, bir yandan Siyonist propagandası ve istekleri İngiltere'nin üzerine çökerken, Araplar da 1939 Beyaz Kitabı'nın tatbiki için İngiltere'yi sıkıştırmaya başladılar. Bu durum karşısında İngiltere Amerika'nın desteğini sağlamak istedi. Temmuz 1945 seçimlerinde iktidara gelen İşçi Partisi'nin Başbakanı Attlee, Potsdam Konferansı sırasında Başkan Truman ile Filistin meselesini müzakere ettiyse de, bir netice alamadı. Çünkü bu sırada Amerikan kamuoyu, çocuklarının bir an önce evlerine dönmelerini istiyordu ve denizaşırı taahhütlere bulaşılmasının karşısındaydı.²⁴

Esasında, gerek Amerikan Senatosu, gerek Roosevelt yönetimi, savaş sırasında Filistin meselesi ile meşgul olmuştur. Amerikan Senatosu, 1943'ten itibaren ortaya çıkmaya başlayan, Avrupa'daki Yahudi mülteciler meselesini zaman zaman ele almaktan geri kalmamıştır.²⁵ Bunu da normal karşılamak gerekir. Çünkü 3 milyondan fazla Yahudi'nin yaşadığı Amerika, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın en güçlü merkezlerinden biriydi. Bu durum Amerikan hükümetini ve bilhassa Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı da ister istemez Filistin meselesinin içine çekmiştir.²⁶ Şunu da belirtelim ki, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, daha

23 Nadav Safran, *From War to War, The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967*, New York, Pegasus, 1969, s. 64-65.

24 George Kirk, *The Middle East, 1945-1950* (Survey of International Affairs), London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1954, s. 192.

25 Bu konuda bak.: U.S. House of Representatives, *Problems of World War II and Its Aftermath*, Part 2: *The Palestine Question, Problems of Postwar Europe*, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C., 1976, Palestine Question: s. 5-374.

26 İkinci Dünya Savaşı içinde Amerika'nın Filistin meselesi ile ilgilenmesi için bak.: *Foreign Relations of the United States (Diplomatic Papers)*, 1939, Vol. IV, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1955, (Department of State Publication 5849), s. 694-823; *Foreign Relations of the United States*, 1940, Vol. III, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1950, (Dept. of State Public. 6638), s. 830-889; *Foreign Relations of the United States*, 1941, Vol. III, Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, 1959 (Dept. of State Public. 6809), s. 596-623; *Foreign Relations of the United States*, 1942, Vol. IV, Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, 1963 (Dept. of State Public. 7534), s. 538-558; *Foreign Relations of the United States*, 1943, Vol. IV, Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, 1964, (Dept. of State Public. 7665), s. 747-829; *Foreign Relations of the United States*, 1944, Vol. V, Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, 1965 (Dept. of State Public. 7859), s. 560-657; *Foreign Relations of the United States*, 1945, Vol. VIII, Washington, D.C. U.S. Govt. Print. Office, 1969 (Dept. of State Public. 8427), s. 678-

savaş içinde, Filistin meselesine daima Amerika'nın Orta Doğu'daki petrol ve stratejik menfaatleri açısından bakarak, Yahudi davasına değil, Arap görüşlerine ağırlık vermiştir.

Daha önce de biraz değindiğimiz gibi, Filistin meselesinde İngiltere'nin tutumundan memnun olmayan Arap ülkeleri, mesela Mısır, daha savaş içinde Amerika'nın dikkatini Filistin meselesine çekmeye çalışmıştır.²⁷ Hatta Mısır'dan önce Türkiye'nin dahi, daha 1941 yılında, Amerika'yı uyarmaya çalıştığına şahit oluyoruz. Yetmiş Amerikalı senatörün, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmeleri için bir kampanya açacaklarını işiten, Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün 22 Nisan 1941 günü, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Dairesi Başkanı Paul H. Alling'i ziyaret ederek, Türkiye'nin Araplarla uzun tecrübeleri olduğunu, Amerika'nın Filistin'e Yahudi göçlerini teşvik etmesinin sadece Arapların tepkisine değil, Hindistan Müslümanlarının da tepkisine sebep olacağını, böyle bir durumun İngiltere için yaratacağı güçlüklerin Türkiye'yi de yakından ilgilendirdiğini söylemiştir.²⁸ Bu uyarının raporu Dışişleri Bakanlığı'nın diğer ünitelerine de iletilmiştir.

Bununla beraber, Arap ülkeleri içinde Suudi Arabistan'ın Filistin konusuna en fazla ilgi gösterdiği görülmektedir. Suudi Arabistan Kralı Abdülaziz İbni Suud daha 29 Kasım 1938'de Başkan Roosevelt'e mektup yazıp²⁹ Arap ve Müslüman lideri olarak Arap meseleleri, fakat bilhassa Suriye ve Filistin ile yakından ilgilendiğini belirtmiş ve bu konularda Amerika'nın görüşlerini öğrenmek istemiştir. Başkan Roosevelt de 9 Ocak 1939'da verdiği cevapta,³⁰ hem Araplara ve hem de Yahudilere tam manasıyla danışmadan, Filistin konusunda esaslı bir karar almayacağını söylemiştir. Denebilir ki, Kral Suud Başkan Roosevelt'i Filistin meselesinin içine çekmiş olmaktaydı.³¹

Aynı zamanda Riyad'a da akredite olan Amerika'nın Kahire elçisi Alexander Kirk de, 1943 Nisan'ında Dahran'da Kral Suud ile yaptığı görüşmede³² Kral bilhassa şu iki nokta üzerinde durmuştur:

- 1) Filistin konusunda Amerikan hükümeti herhangi bir harekette bulunmadan önce kendisinin fikri alınmalıdır.

844. Ayrıca bak.: Philip J. Baram, *The Department of State in the Middle East, 1919-1945*, University of Pennsylvania Press, 1978, s. 245-319.

27 Bakınız s. 69, 231 no'lu dipnot.

28 *Foreign Relations of the United States, 1941*, Vol. III, s. 601-602.

29 Mektubun metni: *Foreign Relations of the United States, 1938*, (Diplomatic Papers), Vol. II, Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, (Dept. of State Public.), s. 994.

30 Cevabın metni: *Foreign Relations of the United States, 1939*, Vol. IV, s. 696.

31 Başkan Roosevelt'in Filistin politikasının bir incelemesi için bak.: Dan Tschirgi, *The Politics of Indecision*, s. 71-140. Başkan Roosevelt'i, Avrupa'daki Yahudi mültecilerine sırt çevirmekle itham eden bir eser için bak.: David S. Wyman, *L'Abandon des Juifs, Les Américains et la Solution finale*, Paris, Flammarion, 1987.

32 Elçi Kirk'ün görüşmeye ait raporunun metni: *Foreign Relations of the United States, 1943*, Vol. IV, s. 768-771.

- 2) Irak, Filistin ve Suriye'nin bir Haşimî kontrolü altına girmesine Suudi Arabistan karşıdır. Kral Suud'un Haşimî kontrolü ile kastedtiği şey, Ürdün Kralı (o zaman Emir) Abdullah idi.

Kral Suud bu görüşlerini, 30 Nisan 1943'te Başkan Roosevelt'e yazdığı bir mektupta da aynen dile getirmiştir.³³ Kral Suud mektubunda, âdetâ kehanette bulunurcasına, "Allah korusun, Yahudiler arzularına nail olurlarsa, Filistin ebediyen karşılıkların ve güçlüklerin kaynağı olacaktır," diyordu.

Başkan Roosevelt bu mektuba 26 Mayıs'ta cevap vermiş³⁴ ve "Araplara ve Yahudilere tam manasıyla danışılmadan", Filistin'in esas durumunda hiçbir değişiklik yapılmayacağı hususunda teminat vermiştir. Bununla beraber, Roosevelt, Filistin meselesinin bir Arap-Yahudi uzlaşması ile çözümlenebileceği inancı ile, Siyonist lideri Dr. Chaim Weizmann ile Suudi Arabistan Kralını buluşturmak istedi. Bu amaçla, Arapçayı çok iyi konuşan ve Orta Doğu'yu iyi bilen Albay Harold B. Hopkins'i, 1943 Ağustos'unda Kral Abdülaziz İbni Suud'a gönderdiyse de kral, Weizmann ile görüşmeyi reddettiği gibi, "Arap dünyasının lideri durumunda olmasına rağmen", daha önce bir danışmada bulunmadan Filistin adına konuşamayacağını ve hele hele Filistin'i Yahudilere teslim edemeyeceğini bildirdi.³⁵

Roosevelt'in Siyonizm konusuna çok fazla ilgi gösterdiği veya bu konuda geniş bir bilgi sahibi olduğu söylenemez. Bu sebeple de, Siyonizm ve Filistin meselelerinin nasıl çözümleneceği hakkında sarîh bir fikri de yoktur. Bununla beraber, Roosevelt'in iki faktör arasında kaldığı görülmektedir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, Orta Doğu'nun hem petrol bakımından hem de Asya'ya ve Uzak Doğu'ya giden yolların geçtiği stratejik bir bölge olarak ehemmiyetini görmüştür. Ayrıca, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasındaki güçlüğü de çok iyi sezmıştır. Lakin buna karşılık, gerek Temsilciler Meclisi, gerek Senato'daki Siyonist destekçisi dostlarının da baskısı altında kalmıştır. Amerikan Siyonistlerinin lideri Felix Frankfurter, kendisinin çok eski bir dostuydu. Bundan dolayıdır ki, 1944 Başkanlık seçimlerinde, Yahudi oylarını kazanabilmek için, Filistin meselesini seçim platformuna aldı ve sonunda da seçildi.³⁶

Fakat Yalta Konferansı'ndan (4-11 Şubat 1945) hemen sonra, Mısır'da Suudi Arabistan Kralı ile yaptığı görüşme, Roosevelt'in Filistin konusundaki görüşlerinin Araplar yararına kaymasına sebep oldu. Mısır'da Süveyş Kanalı üzerindeki Büyük Acı Göl'de U.S.S. Quincy adlı Amerikan savaş gemisinde

33 Mektubun metni: *aynı kaynak*, Vol. IV, s. 773-775.

34 Cevabın metni: *aynı kaynak*, s. 768-787.

35 *Memoirs of Cordell Hull*, Vol. II, New York, Macmillan, 1948, s. 1533.

36 Kenneth Ray Bain, *The March to Zion*, s. 26. Amerika'da Siyonizm lehine faaliyet gösteren 32 kuruluşun bu faaliyetleri için bak.: Lee O'brien, *American Jewish Organizations and Israel*, Washington, D.C., The Institute of Palestine Studies, 1986. Amerika'da Siyonizm aleyhtarı faaliyet de olmuş ve birtakım dernekler de kurulmuşsa da, bunlar hiçbir zaman başarılı olmamışlardır. Bu hususta bak.: Dan Tschirgi, *The Politics of Indecision*, s. 57-67.

yapılan bu görüşmede³⁷ Kral Abdülaziz İbni Suud Başkan Roosevelt'i çok etkilemiştir. Kral, konuşması sırasında, birkaç defa, Arapların kendilerini silahlı savunmada tereddüt etmeyeceklerini anlatmaya çalışmıştır.³⁸ Daha sonra Başkan Roosevelt bu görüşmeden söz ederken, beş dakikada Filistin konusunda bütün hayatınca öğrendiklerinden çok daha fazla şey öğrendiğini söyleyecektir. Bunun neticesi olarak da Kral Suud'a, Amerika'nın Araplara karşı Yahudileri desteklemeyeceği konusunda kesin taahhütte bulunmuştur. Ölümünden bir hafta önce, 5 Nisan 1945'te Kral Suud'a yazdığı mektupta³⁹ da bu taahhüdünü tekrarlamış ve Filistin meselesinde Arap halkın aleyhine olabilecek hiçbir harekette bulunmayacağını bildirmiştir.

Roosevelt, Kral Suud'la görüşmesinden bir süre sonra, 3 Mart 1945'te, bir dışişleri yetkilisine, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının ve devam ettirilmesinin ancak askerî kuvvet yoluyla mümkün olabileceği kaanatinde olduğunu söylüyordu.⁴⁰

Roosevelt'ten sonra Harry Truman, kendinden önceki başkanların Orta Doğu hakkında ne yaptıkları konusunda çok az bilgi sahibi olarak başkanlığa geldi. Filistin meselesi hakkında böyle yerleşmiş bir kanaati yoktu.⁴¹ Zaten kendisi de, "Arapların, Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine karşı olduğunun farkındaydım. Fakat birçok Amerikalı gibi, Avrupa'daki Yahudilerin durumu benim de kafamı karıştırmaktaydı," diyordu.⁴² Filistin konusunda kesin bir politikanın sahibi olmaması dolayısıyla, başkanlığa gelir gelmez Kongre üyeleri, hahamlar, diplomatlar ve daha birçokları, başkanı kendi görüşlerine göre eğitmek için faaliyete geçtiler. Siyonistler ve birçok politikacı, kendisinden Yahudi milliyetçiliğini desteklemesini istedi. Buna karşılık Dışişleri Bakanlığı'nın çoğunluğu, kendisine aksi istikamette tavsiyelerde bulundu. Siyonistlerin oyununa gelmemesi için uyardılar.⁴³ Hatta, Dışişleri Bakanlığı, Başkan Truman'a 16 Haziran 1945'te gönderdiği bir memorandumda, Yahudi liderlerinin kendisine başvurması halinde, fazla ileri giden beyanlarda bulunmamasını, çünkü Araplar

37 Bu görüşme için bak.: Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins*, New York, Bantam Books, 1950, Vol. II, s. 517-518.

38 1945 yılının Ocak-Nisan döneminde Arap ülkeleri de Amerika nezdinde teşebbüste bulunarak, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmeleri halinde Arapların kesinlikle karşı koyacağını bildirmişlerdir. Bak.: *Foreign Relations of the United States*, 1945, Vol. VIII, s. 679-704.

39 Mektubun metni: *Foreign Relations of the United States*, 1945, Vol. VIII, s. 698 ve *A Decade of American Foreign Policy, Basic Documents, 1941-1949*, Washington, D.C., Department of State, 1985, s. 688.

40 Harry S. Truman, *Years of Trial and Hope, 1946-1952*, Garden City, N.J., Doubleday and Co., 1956, s. 133.

41 Truman'ın Filistin politikası için bak.: Truman, *Years of Trial and Hope, 1946-1952*, s. 133-164; Dan Tschirgi, *The Politics of Indecision*, s. 143-254; Bain, *The March to Zion*, s. 61-182.

42 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 133.

43 Bain, *The March to Zion*, s. 61.

ve Yahudilerle tam bir danışma gerçekleşmedikçe, Filistin konusunda bir karar alınamayacağını bildirdi.⁴⁴

Diğer taraftan, Dışişleri Bakanlığı'nda, 1945 Ağustos'u içinde, Filistin'de İngiltere'nin vesayeti altında bir Yahudi *commonwealth*'i kurulması, Filistin'de bağımsız bir Arap devletinin kurulması, Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimi ve İngiltere yönetiminde vesayet rejimi olmak üzere dört alternatif ihtiva eden bir plan da hazırlandı.⁴⁵

Bununla beraber, savaşın sonunda ortaya çıkan, Avrupa'daki Yahudi mülteciler meselesi, Başkan Truman'ı giderek Siyonist davasının içine sürüklemiştir. Bu sırada Avrupa'daki Yahudi mültecilerin sayısı 200.000-250.000 civarındaydı.⁴⁶ Truman, bu Yahudi mültecilerin durumlarını incelemek üzere, Pennsylvania Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Earl G. Harrison'ı görevlendirdi. Harrison, Avrupa'daki mülteci kamplarında yaptığı incelemelerden sonra, raporunu Ağustos 1945 içinde Truman'a verdi. Rapor, Yahudi mültecilerin durumları çok acıklı bir şekilde anlatıyor ve en az 100.000 Yahudi'nin Filistin'e gönderilmesi gerektiğini bildiriyordu.⁴⁷

Burada dikkati çeken bir husus da, bu Yahudi göçmenleri kabul etmek hususunda Amerika'nın en küçük bir harekette bulunmaması ve göç kanunlarında, bunlara Amerika'nın kapılarını açmak için herhangi bir kolaylık yapmaya yanaşmamasıydı. Halbuki bu göçmenlerin büyük kısmı Amerika'ya göç ümidini taşımaktaydı. Amerika'nın, bu 100.000 Yahudi'nin Filistin'e göçüne izin vermesi için artan bir şekilde İngiltere'ye baskı yapması üzerine, İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Amerika'nın bu konudaki ısrarının bu Yahudileri New York'ta görmek istememesinden ileri geldiğini söylemekten çekinmeyecektir.⁴⁸

Harrison Raporu üzerine Başkan Truman 31 Ağustos 1945'te İngiltere Başbakanı Attlee'ye bir mektup yazarak, bu 100.000 Yahudi'nin Filistin'e kabulünü istemiş üzerine, Truman ile Attlee arasında eylül ayında birtakım mektuplaşmalar olmuştur.⁴⁹ Filistin'in ekonomik kaynaklarının bu kadar mülteciyi kabule imkan vermeyeceğini bildiren Attlee, teklifi kabul etmediği gibi, Truman'ın bu teşebbüsü Arap ülkelerinin de tepkilerine sebep olmuştur.⁵⁰

44 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 134.

45 Bu plan için bak.: *Foreign Relations of the United States, 1945*, Vol. VIII, s. 727-733.

46 Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nca 31 Ağustos 1945'te hazırlanan bir raporda, Avrupa'da göç etmek isteyen Yahudilerin sayısı yarım milyon olarak verilmektedir. (Bak.: *Foreign Relations of the United States, 1945*, Vol. VIII, s. 735.) Halbuki Yahudi mültecilerin gerçek sayısı 200-250 bin civarındadır. (Bak.: Cohen, *Palestine and the Great Powers*, s. 57; Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 461; *Keesing's Contemporary Archives, 1948-1950*, s. 9530.)

47 Raporun bazı kısımları için bak.: Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 137-138.

48 George Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 189 1 no'lu dipnot.

49 Bu mektupların metinleri: *Foreign Relations of the United States, 1945*, Vol. VIII, s. 737-741. Ayrıca bak.: Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 139-142.

50 Arap ülkelerinin bu uyarımları için bak.: *Foreign Relations... 1945*, Vol. VIII, s. 743-758

Washington'daki Mısır, Irak, Suriye ve Lübnan elçilikleri 12 Ekim'de Dışişleri Bakanlığı'na verdikleri ortak notada, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasının ancak yabancı kuvvetlerin yardımı ile mümkün olabileceğini bildirerek, silahlı direnme niyetlerini belirtmekteydiler.⁵¹ Amerika ise, bu tepkilere verdiği cevapta, Araplara ve Yahudilere danışılmadan Filistin'in esas durumu hakkında bir karar alınmayacağı hususundaki eski teminatını tekrarladı.

Diğer taraftan, Truman'ın 100.000 Yahudi için İngiltere nezdinde teşebbüsle bulunduğunun öğrenilmesi üzerine, Hindistan Müslümanlarının lideri Cinnah 3 Ekim 1945'te Başbakan Attlee'ye bir telgraf çekerek, Filistin'e Yahudi göçlerine izin verilmesinin "canavarca ve son derece gayri âdil" (*monstrous and highly unjust*) bir şey olacağını bildirdi ve 1939 Beyaz Kitabı'na bağlı kalınmasını istedi. Cinnah 8 Kasım'da bir mitingte yaptığı konuşmada da, Arapların gerek İngiliz emperyalizmine, gerek Yahudi göçlerine karşı yapacakları mücadelede Hindistan Müslümanlarının seyirci kalmayacağını söyledi.⁵² Türkiye'nin Washington büyükelçisinin 1941 Nisan'ında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na yaptığı uyarı ve belirttiği ihtimal dört yıl sonra gerçekleşmiş olmaktadır.

Truman'ın teşebbüsü İngiltere'ye, Amerika'yı da Filistin meselesinin yükü altına sokma fırsatını verdi. Halbuki Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü, Filistin meselesinin yükünün İngiltere'nin sırtında bırakılmasıydı ve bunu da Truman'a bildirmişlerdi.⁵³

Truman ile Attlee arasında yapılan bu yazışma ve temaslardan sonra, 10 Aralık 1945'te, sadece Yahudi mültecileri konusunu değil, Truman'ın ısrarı üzerine, Filistin meselesini de incelemek için bir Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi kuruldu. Komite, altısı Amerikalı, altısı İngiliz olmak üzere on iki üyeden meydana geliyordu. Komite raporunu yüz yirmi gün içinde hazırlayacaktı.

Diğer taraftan, Anglo-Amerikan Komitesi'nin kurulması üzerine, 17 Aralık'ta Temsilciler Meclisi ve 19 Aralık'ta da senatonun kabul ettiği ortak bir kararda, Filistin'in, tarımsal ve ekonomik potansiyelinin kaldırabildiği kadar, Yahudi göçlerine açılması isteniyordu.⁵⁴

Diğer bir ilginç gelişme de Amerika'nın işin içine girmeye başlamasıyla birlikte, Filistin'deki İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla durmuş bulunan Yahudi terörünün 1945 Ekim'inden itibaren İngiltere'ye yönelik olarak tekrar başlaması ve ayrıca, Filistin'e kaçak Yahudi göçlerinin hızlandırılması ve bunun da Filistin'deki İngiliz kuvvetleriyle çatışmaları şiddetlendirmesiydi. Yahudiler, bu faaliyetleri ile İngiltere'ye baskı yapma amacını güttükleri kadar, Amerika'yı ve Amerikan kamuoyunu da tahrik etmek istiyorlardı.

ve müteakip sayfalar.

51 *Keesing's...1943-1946*, s. 7561.

52 *Keesing's...1943-1946*, s. 7563.

53 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 137.

54 Kararın metni: *Foreign Relations...1945*, Vol. VIII. s. 841-842.

Anglo-Amerikan Komitesi de 4 Ocak 1946'da Washington'da çalışmalara başladı ve ondan sonra da Avrupa ve Orta Doğu'da incelemeler yaparak, 20 Nisan 1946 tarihli raporunu 22 Nisan'da Başkan Truman'a sundu.⁵⁵ Raporun anahatları şöyleydi:

- 1) Avrupa'daki Yahudi mültecilerinden ilk elden 100.000 kişinin Filistin'e yerleştirilmesi,⁵⁶
- 2) Filistin'de toprağın satılması, kiralanması ve kullanımında ırk, toplum ve din farkının gözetilmemesi. Yani Yahudilere toprak satışı yasasının kaldırılması,
- 3) Filistin'de Araplar Yahudilere ve Yahudiler de Araplara egemen olamayacak ve Filistin, ne bir Arap, ne de bir Yahudi devleti olacaktır,
- 4) Birleşmiş Milletler vesayet rejiminin işlemesine kadar, Filistin İngiltere'nin yönetiminde kalacaktır.

Anglo-Amerikan komitesinin raporuna ilk tepki İngiltere'den geldi. Başbakan Attlee, 1 Mayıs 1946 günü Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Yahudilerin gayrimeşru silahlı kuvvetleri dağıtılmadıkça, ve bu kuvvetler silahlarını teslim etmedikçe, gerek Yahudiler, gerek Araplar silahsızlandırılmadıkça, Yahudi Ajansı Yahudilerin İngiliz tesislerine ve İngilizlere yaptıkları saldırıların durdurulmasını sağlamadıkça, İngiltere'nin 100.000 Yahudi'nin göçüne razı olamayacağını bildirdi. Dışişleri Bakanı Bevin de, 100.000 Yahudi'nin Filistin'e göçünün sağlanabilmesi için İngiltere'nin buraya 1 tümenlik yeni bir kuvvet sevk etmesi ve 200 milyon sterlin de masraf yapması gerektiğini söylüyordu.⁵⁷ 1945 yılı sonunda İngiltere'nin Filistin'deki kuvvetli 80.000'e çıkmış bulunuyordu. 1947 yılında bu kuvvet 100.000 olacaktır.⁵⁸

Öte yandan, İngiliz basını da Amerika'ya ateş püskürürken, İngiltere'nin tutumu dolayısıyla bilhassa Dışişleri Bakanı Bevin aleyhine Amerikan kamuoyunda ve Amerikan Yahudileri arasında büyük tepkiler ortaya çıktı.

Arap hükümetleri ise, raporun bilhassa 100.000 Yahudi'nin Filistin'e göçünü öngörmesi ve bir de Yahudilerin toprak satın almalarının serbest

55 Raporun tavsiyeler kısmının metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*. Vol. III, s. 244-253; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 85-94. Raporun geniş bir özeti için bak.: *Keating's...1946-1948*, s. 7891-7895; *A Decade of American Foreign Policy, Basic Documents, 1941-1949*, s. 688-691; *Foreign Relations of the United States, 1946*, (Diplomatic Papers), Vol. VII, Washington, D.C., U.S. Government, Printing Office, 1969, (Department of State Publication 8490), s. 585-587. *Report of the Anglo-American Committee of Inquiry Regarding the Problems of European Jewry and Palestine* adını taşıyan bu rapor İngiliz hükümeti tarafından *Cmd. 6806 (1945-1946)* olarak yayınlanmıştır.

56 1945 yılı sonunda Filistin'deki Yahudi nüfusunun miktarı 554.000 kadardır (Kedourie and Sylvia, *Zionism and Arabism in Palestine and Israel*, s. 137). Birleşmiş Milletler'in bir raporuna göre de, 31 Aralık 1946 tarihi itibarıyla Filistin'in toplam nüfusu 1.845.560 olup, bunun 1.076.780'i Müslüman, 608.230'u Yahudi ve 145.060'ı da Hristiyan'dır. Geri kalanın çoğunluğu Dürzi olup miktarı 15.490'dır. (Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 252.)

57 Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 218.

58 Cohen, *Palestine and the Great Powers*, s. 74.

bırakmasına şiddetle karşı geldiler.⁵⁹ Arapların tepkisi Amerika'yı hedef aldı. Araplar, Filistin meselesinde Amerika'nın hiçbir yetkisi bulunmadığını söylüyorlardı.⁶⁰ Arap devlet başkanları 27-28 Mayıs'ta Mısır, İnşas'ta, Arap Ligi de 8-12 Haziran'da Suriye, Bludan'da yaptıkları toplantılarda, Anglo-Amerikan Raporu'nu reddettiler. Bludan toplantısında alınan gizli bir karara göre, Anglo-Amerikan Raporu tatbik edilecek olursa, İngiltere ve Amerika'nın bölgedeki ekonomik menfaatlerine karşı boykot yapılacaktı.⁶¹

İşin tuhafı, Anglo-Amerikan raporu, 100.000 Yahudi'nin Filistin'e göç etmesini tavsiye ettiği halde, raporun diğer kısımları Yahudilerin tepkisine sebep oldu. Ben Gurion'a göre bu rapor, 1939 Beyaz Kitabı'nın bir başka şekli, utanç verici bir belgeydi. Siyonizm'in yok edilmesini meşrulaştırıyordu. Yahudi devletinin kurulması yerine, Filistin'de İngiliz askerî yönetimini devam ettirmeyi öngörüyordu.⁶² (Yahudilerin teklifi için 3 no'lu haritaya bakınız.)

Bu tepkilere karşılık Amerikan kamuoyu da Yahudiler için bir şeyler yapılmasını istiyordu. Halbuki, İngiltere ile ortak bir hareketin mümkün olamayacağı da İngiltere'nin tepkisinden görülmekteydi. Bu sebeple Başkan Truman, 100.000 Yahudi'yi Filistin'e yerleştirmek için Amerika'nın tek başına harekete geçmesini düşündüyse de, böyle bir teşebbüs için askerî kuvvet kullanmanın gerekli olduğu anlaşıldı. Amerikan askerinin Filistin'de kullanılması ihtimaline de Amerikan Genelkurmayı karşı çıktı. Çünkü Amerikan askerinin Filistin'e girmesi bütün Orta Doğu'yu karıştırabilir ve bu da Arapların tepkisi dolayısıyla, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'ya girmesi neticesini verebilirdi.⁶³

Bu durum karşısında Başkan Truman İngiltere ile uzlaşma yolunu aramaya karar verdi. Her iki ülkenin kabineleri kendi içlerinden birer komite teşkil etti. Amerikan komitesinin başkanlığına Bakan yardımcılarında Henry F. Grady, İngiliz komitesinin başkanlığına da, kabinenin Filistin Komitesi başkanı ve Kabine üyesi Herbert Morrison getirildi. Bu iki komitenin görevi, iki taraf arasında, bilhassa Anglo-Amerikan Komitesi Raporu dolayısıyla ortaya çıkan görüş ayrılıklarını müzakere etmek ve bir uzlaşma sağlamaktı.

Her iki komite Temmuz 1946 ortalarında Londra'da bir araya gelip çalışmalarına başladı⁶⁴ ve temmuz sonunda da vardığı neticeleri Grady-Morrison Planı veya Avam Kamarası'nda Herbert Morrison tarafından açıklandığı için Morrison Planı adını alan bir rapor haline getirdi.⁶⁵ Planın esaslarını şu şekilde belirtebiliriz:

59 *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 592-595.

60 Cohen, *a.g.e.*, s. 119.

61 Cohen, *a.g.e.*, s. 192-193.

62 Cohen, *a.g.e.*, s. 106.

63 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 149.

64 Londra görüşmeleri için bak.: *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 646-670 ve Cohen, *a.g.e.*, s. 120-134.

65 26 Temmuz 1946'da İngiltere tarafından *Palestine: Statement of Policy* başlığı ile yayınlanan Morrison Planı'nın metni: *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 652-667 ve Dan Tschirgi, *The Politics of Indecision*, s. 188-196.

Filistin; "Arap Eyaleti", "Yahudi Eyaleti" ve bir de İngiltere'ye ait olan merkezî yönetim olmak üzere üç kısma ayrılıyordu. Kudüs, Beytüllahim (Bethlehem) ve Negev, merkezî yönetimin kontrolünde olacaktı. Yahudi eyaleti, 4.500 milkmarelik Filistin toprağının 1.500 milkmaresine sahip oluyordu. Merkezî yönetimin dışında kalan topraklarda da bir Arap eyaleti kurulacaktı. Esasında merkezî yönetim bir hayli geniş toprakları kontrolü altına tutuyordu. Hayfa limanı da merkezî yönetime veriliyordu.

Arap ve Yahudi eyaletlerinin birer yasama ve yürütme organları olacak ve iç işlerinde özerkliğe sahip bulunacaklardı. İlerde bu iki eyalet, ya bir federal devlet meydana getirecek veya Filistin bu iki eyalet arasında taksim edilecekti.

Merkezî yönetimin eyaletler üzerindeki yetkileri de geniş tutulmuştu. Mesela eyalet meclislerinin kabul ettiği kanunlar merkezî otoritenin onayından geçecekti. Keza, Avrupa'daki 100.000 Yahudi mülteci Yahudi eyaletine göç edebilecekti; fakat bu da merkezî otoritenin onayı ile olacaktı.

Morrison Planı'na ilk tepki bu sefer Başkan Truman'dan geldi. 100.000 Yahudi mültecinin göçü meselesini çözümleyemediği için, Başkan Truman bu planı kabule şayan görmedi. Bu ise Başbakan Attlee için büyük hayal kırıklığı oldu.⁶⁶

Bu planı Siyonistler ile bilhassa Ben Gurion da reddetti.⁶⁷ Ben Gurion'a göre, Morrison Planı bir Yahudi devleti kurmuyor, sadece 1939 Beyaz Kitabı'nı devam ettiriyordu. Bilhassa 100.000 Yahudi'nin Filistin'e göçünün, merkezî yönetimin onayına bağlanması, âdeta Arapların onayına bağlanması demekti.⁶⁸

Esasında Morrison Planı, Filistin'de bir Yahudi devletinin kuruluşunun ilk adımını atması dolayısıyla Arapları da tatmin etmedi.

Bu tepkilere rağmen İngiltere, Morrison Planı'nın Araplar ve Yahudilerle tartışmak üzere Londra'da bir konferans düzenlemeye karar verdi. Siyonistler bu konferansa katılmayı reddetti.⁶⁹ Keza Arap Yüksek Komitesi de katılmadı. Buna karşılık Arap ülkelerinden Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Ürdün ve Yemen ile Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa, konferansa katılmayı kabul ettiler ve konferans 9 Eylül 1946'da Londra'da Lancaster House'de açıldı.⁷⁰ İngiltere, Morrison Planı'nı ve bilhassa Amerika'nın baskısı dolayısıyla, Yahudi mültecilerin Filistin'e göçlerini Arap devletlerine kabul ettirmek istediye de, Arapların hepsi, bu planı kabul etmeyeceklerini bir kere daha

66 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 153.

67 Yahudilerin tepkisi için bak.: *Foreign Relations... 1946*, Vol. VII, s. 679-682.

68 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 152.

69 Dünya Siyonist Teşkilatı içinde bu konferansa katılıp katılmama hususunda tartışmalar olmuş ve aşırıların görüşü üstün gelerek konferansa katılma fikri reddedilmiştir. Bak.: Cohen, *Palestine and the Great Powers*, s. 151-162.

70 Londra'da Ocak-Şubat 1947'de bir konferans daha yapılacağı için buna Birinci Londra Konferansı denir. Birinci Londra Konferansı için bak.: *Keesing's... 1946-1948*, s. 8104, 8121, 8197-81-98 8410; Cohen, *a.g.e.*, s. 197-202 ve *Foreign Relations... 1946*, Vol. VII, s. 696-701.

belirttiler. Buna karşılık Arap devletleri altı maddelik kendi tekliflerini ortaya attılar.⁷¹ Buna göre:

Filistin üzerindeki İngiliz mandası hemen sona erdirilerek bağımsız bir Filistin Devleti kurulacaktır. Demokratik bir anayasa ile Filistin Yahudilerine her türlü azınlık hakları tanınacaktır. Yahudi göçlerine bağımsız Filistin Devleti karar verecektir. Filistin'deki kutsal yerlere giriş-çıkış tamamen serbest olacaktır. Bağımsız Filistin Devleti İngiltere ile bir ittifak antlaşması yapacaktır.

İngiltere bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasını prensip itibarıyla kabul etti. Ayrıntılarda ise görüş farklılıkları vardı. Fakat bu arada İngiltere'nin Yahudilerle yaptığı temaslar, tarafların hepsinin katılacağı bir konferansın toplanabileceğini gösterdiğinden, Birinci Londra Konferansı 3 Ekim'de, 16 Aralık tarihine ertelendi. Fakat aralık ayı içinde Siyonist Kongresi'nin yapılması sebebiyle erteleme Ocak 1947'nin sonuna sarktı.

Fakat Londra Konferansı bir kere daha gösterdi ki, Araplar Filistin'in taksimine ve taksime götürebilecek bir formüle amansız bir şekilde karşıydılar.⁷²

Londra Konferansı'nın 3 Ekim'de bir netice alamadan ertelenmesi Başkan Truman'ın sinirlendirmiş görünüyor. İngiltere Başkanı Attlee'nin şimdilik yayınlanamaması hususundaki ricalarına rağmen⁷³ Truman 4 Ekim'de yayınladığı bir demeçte⁷⁴ kış şartları dolayısıyla 100.000 Yahudi mültecinin, Filistin meselesinin çözümü beklenmeden, Filistin'e göçlerinin sağlanmasını istedi. Truman, aynı amaçla, Amerikan göç kanunlarında da değişiklik yapılması için Kongre'ye tavsiyede bulunacağını bildiriyordu. Başkan Truman'ın bu tutumu Suudi Arabistan Kralı'nın şiddetli protestolarına sebep olmuştur.⁷⁵

Başkan Truman'ın Birinci Londra Konferansı'na karşı bu fevri sayılabilecek tepkisi, 1946 Kasım'ında Kongre seçimlerinin yapılacak olmasıydı.⁷⁶ Bu sebeplerdir ki Truman, 4 Ekim demecinde, Filistin'in bir kısmında bir Yahudi devleti kurulması hususundaki Yahudi Ajansı'nın teklifini destekler bir ifade kullanmaktaydı. Truman'ın bu tutumu, 9-29 Aralık 1946 günlerinde Basel'de yapılan 22. Dünya Siyonist Kongresi'nde aşırılarla ılımlıların tartışma ve çatışmalarını şiddetlendirmiştir. İlimliler Filistin'in taksimi suretiyle bir Yahudi devletinin kurulmasını savunurken, aşırılar Filistin'in tümünde bir Yahudi bir Yahudi devleti kurulması kararının alınmasını istemişlerdir.⁷⁷ İşin enterasan tarafı, artık hiç kimse 1917 Balfour Deklarasyonu'nun Yahudi yurdundan söz

71 Altı maddelik Arap teklifleri için bak.: *Keesing's...1946-1948*, s. 8197; *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 698; Cohen, *a.g.e.*, s. 199-200.

72 Cohen, *a.g.e.*, s. 201.

73 *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 704-708.

74 Demecin metni: *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 701-703; ve *A Decade of American Foreign Policy, Basic Documents, 1941-1949*, s. 692-693.

75 Bu konuda Suudi Arabistan Kralı ile Başkan Truman arasındaki mektuplaşmalar için bak.: *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 707-708 ve 714-72.

76 George Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 226.

77 *Foreign Relations...1946*, Vol. VII, s. 736-737.

etmiyor, Yahudi devletinin, Filistin'in tümünde mi, yoksa bir kısmında mı kurulması gerektiği tartışmasını yapıyordu.

II. Londra Konferansı 27 Ocak-13 Şubat 1947 tarihleri arasında yapıldı. Fakat bu konferanstan önce iki gelişme dikkati çekmektedir. Bunlardan biri, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda Filistin konusunda 14 Ocak 1947 tarihinde hazırlanan bir belgedir. Bu belge⁷⁸ Filistin'in Araplarla Yahudiler arasında taksimini, 100.000 Yahudi'nin göçünün sağlanmasını, taksim olmadığı takdirde, Filistin'e Yahudi göçünün serbest bırakılmasıyla, Yahudilerin toprak satın alma yasağının kaldırılmasını ve bütün bu hususlarda da Arapların da onayını almak gibi bir çelişkiyi öngörmekteydi.

Diğer gelişme ise, Suudi Arabistan veliahtı Prens Suud'un 17 Ocak günü Washington'da Amerika Dışişleri Bakanı James Byrnes ve Bakanlık yetkilileri ile yaptığı toplantıdır. Prens, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına şiddetle karşı gelerek, bunun Amerika'nın da menfaatlerine aykırı olduğunu şu sebeple belirtmiştir:⁷⁹

1. Siyonizm komünizmle bağlantılıdır,
2. Anti-demokratik, saldırgan ve totaliterdir,
3. Allah'a karşıdır.

27 Ocak-13 Şubat günlerinde yapılan İkinci Londra Konferansı'na gelince;⁸⁰ bir defa, Araplarla Yahudiler bir masa etrafına oturmazdılar. İngiltere her ikisi ile de ayrı ayrı müzakerelerde bulundu. Diğer taraftan, İngiltere yine Morrison Planı'ndaki özerk eyaletler sistemini, özerkliğin sınırlarını biraz daha genişleterek ortaya attı. Bunu ne Araplar, ne de Yahudiler kabul etti. Bunun üzerine İngiliz kabinesi 6 Şubat'ta, Bevin Planı adını alan yeni bir plan kabul etti.⁸¹ Buna göre, Filistin beş yıl içinde bağımsızlığa hazırlanacaktı. Bu süre içinde Filistin toprakları, Arap veya Yahudi çoğunluğa dayanan kantonlara bölünecekti. Kantonlar geniş özerkliğe sahip olacak ve kantonlardaki Arap veya Yahudi azınlıkları da yönetime katılacaktı. Yani, özerk eyaletler sisteminde olduğu gibi, kantonlarda bir Arap- Yahudi işbirliğinin gerçekleşmesi öngörülmekteydi. Diğer yandan, Bevin Planı'na göre, Filistin'e ayda 4.000 Yahudi'nin göçüne izin verilmek suretiyle iki yılda 96.000 Yahudi mülteci kabul edilecekti.

78 Belgenin metni: *Foreign Relations of the United States, 1947*, Vol. V, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1971, (Department of State Publication 8592), s. 1005.

79 *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1007.

80 İkinci Londra Konferansı için bak.: *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1015-1048, Cohen, *a.g.e.*, s. 203-221; *Keesing's...1946-1948*, s. 8410, 8591-8592.

81 Bevin Planı için bak.: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 275; Cohen, *a.g.e.*, s. 217-218; *Keesing's...1946-1948*, s. 8591. İkinci Londra Konferansı'ndaki İngiliz teklifleri *Cmd. 7044, Palestine No. 1 (1947)* olarak yayınlanmıştır. Bevin Planı'nın İngiliz kabinesindeki müzakereleri için bak.: T.G. Fraser, *The Middle East, 1914-1979*, New York, St. Martin's Press, 1980, s. 35-38.

Yahudiler, 10 Şubat'ta kendilerine sunulan Bevin Planı'nı kabul etmeyecek, taksim üzerinde ısrar ettiler. Fakat Yahudilerin düşündüğü taksim formülünde 600.000 kadar Arap Yahudi topraklarında kalıyordu ki, İngiltere buna yanaşmadı.⁸²

Bevin Planı 12 Şubat'ta Araplara da sunulunca onlar da kabul etmediler. Birinci Londra Konferansı'nda olduğu gibi, Araplar tek bir bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasında ısrarlıydılar ve bu istekleri kabul edilmez ise, İngiltere'nin Filistin meselesini Birleşmiş Milletler'e götürmesini istediler. Yahudiler ise Filistin meselesinin Birleşmiş Milletler'e götürülmesinin karşıındaydılar. Çünkü orada bir sürü devlet işe karışacaktı.⁸³

II. Londra Konferansı 13 Şubat'ta bu şekilde hiçbir neticeye varmadan sona erdi. Bunun üzerine İngiliz kabinesi, 18 Şubat 1947'de, hiçbir teklif yapmaksızın Filistin meselesini Birleşmiş Milletler'e götürme kararı aldı.⁸⁴ Avam Kamarası'nda 25 Şubat'ta yapılan görüşmelerde, İşçi Partisi hükümetinin bu kararı Muhafazakâr Parti tarafından da desteklendi.

3. Filistin Meselesi Birleşmiş Milletler'de

İngiltere 2 Nisan 1947'de Birleşmiş Milletler'e resmen başvurarak, Filistin meselesinin Genel Kurul'un gündemine alınmasını, kurulun bu konu için özel bir oturum yapmasını, meseleyi incelemek üzere özel bir komite kurmasını ve meselenin sonbahardaki normal toplantısında da ele alınmasını istedi.⁸⁵

İngiltere'nin isteği üzerine Genel Kurul 28 Nisan'da toplandı ve 15 Mayıs'ta da, 7 oya karşı 45 oyla⁸⁶ Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi'nin (*United Nations Special Committee on Palestine*, UNSCOP) kurulmasına, bu komitenin 11 üyeden oluşmasına⁸⁷ ve komitenin raporunu en geç 1 Eylül 1947'de sunmasına karar verdi.⁸⁸

Genel Kurul'un bu kararı üzerine, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Ankara da dahil 20 ülkedeki diplomatik temsilciliklerine 13 Haziran'da gönderdiği talimatta, Amerika adına Filistin konusunda hiçbir görüş açıklamamalarını, sadece şimdilik meselenin Birleşmiş Milletler'e ait olduğunu söylemekle yetinmelerini bildirdi.⁸⁹

BM Filistin Özel Komitesi ise 16 Haziran'da Kudüs'te ilk toplantısını yaptı. Komite bundan sonra Filistin'in çeşitli yerlerine giderek görüşmelerde

82 Cohen, *a.g.e.*, s. 219.

83 *A.g.e.*, s. 221.

84 *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1053.

85 Başvuru mektubunun metni: *Yearbook of the United Nations, 1946-47*, s. 276-278 ve *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1067-1068.

86 Ret oyu verenler: Afganistan, Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Suriye ve Türkiye'dir.

87 BM Filistin Özel Komitesi'ne seçilen devletler şunlardır: Avustralya, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, İran, Hollanda, Peru, İsveç, Uruguay ve Yugoslavya.

88 Genel Kurul'un bu kararının metni: *Yearbook of the United Nations, 1946-47*, s. 301-303.

89 Talimatın metni: *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1103.

bulundu. Yahudiler komiteyle her türlü görüşmeyi yaptığı halde⁹⁰ Arap Yüksek Komitesi, Filistin Özel Komitesi ile her türlü temas ve işbirliğini reddetti. Bununla beraber Özel Komite, Arap ülkelerinden Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye temsilcileriyle 23 Temmuz'da Beyrut'ta ve Ürdün Kralı Abdullah ile de 25 Temmuz'da Amman'da görüştü.

Komite ile görüşmelerinde Yahudiler Filistin'in münasip bir bölgesinde bir Yahudi devletinin kurulmasını isterken, Siyonizm'in lideri Weizmann doğrudan doğruya Filistin'in taksimini istedi. Arap devletleri ise bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını ve bu devletin resmî dilinin Arapça olmasını savunurken, Yahudi göçlerinin de kesinlikle karşısında olduklarını belirttiler.

Filistin'in taksimine taraftar görünen Ürdün Kralı Abdullah ise, yine bir sürpriz yaparak, Filistin'de bir Arap devleti kurulması gerektiğini bildirdi.⁹¹

Bu arada Suudi Arabistan 7 Temmuz 1947'de BM Genel Sekreteri'ne başvurarak, "Filistin üzerindeki manda rejiminin sona erdirilmesine ve Filistin'in tek bir bağımsız devlet olarak tanınmasına" ait bir maddenin Genel Kurul'un gelecek toplantı gündemine konulmasını istedi. Aynı talep 14 Temmuz'da da Irak tarafından yapıldı.⁹²

BM Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) Filistin'deki temaslarını tamamladıktan sonra 28 Temmuz'dan itibaren Cenevre'de raporunu hazırlamaya başladı. Bu arada komite içinden bir grup Münich, Salzburg, Viyana, Berlin, Hamburg ve Hannover'deki Yahudi mülteci kamplarını da ziyaret etti.

Özel Komite raporunu 31 Ağustos'ta tamamladı ve 1 Eylül 1947'de de genel sekretere teslim etti.⁹³ Raporda, Filistin meselesinin çözümü için, komite üyelerinin oy çoğunluğu ile kabul edilen bir çoğunluk planı ile, birkaç üye tarafından desteklenen bir azınlık planı teklif edilmekteydi. Bir de komitenin oybirliği ile kabul ettiği birtakım temel ilkeler vardı ki, bunlar, Filistin'deki manda yönetimine son verilmesi, ister tek, ister birden fazla devlet şeklinde

90 Yahudilerin Özel Komite ile görüşmeleri için bak.: *Foreign Relations...* 1947, Vol. V, s. 1107-1131.

91 Cohen, *a.g.e.*, s. 264-266. Bu eserin 266-267. sayfalarında İngiliz belgelerine dayanılarak şu iddiaya yer verilmiştir: Komite ile görüşmesinden iki gün sonra Kral Abdullah, Londra'ya gönderdiği mesajda, bir Arap devleti olarak taksimi açıkça savunması imkansız olduğu için böyle yaptığını, taksim halinde Filistin'in Arap kısmının Ürdün'e ilhaki için işbirliği yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Buna karşılık Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni de, kendisinin Arap devletinin başına geçirilmesi şartıyla taksime taraftar olduğunu Filistin Özel Komitesi'ne bilvasıta bildirmiştir.

92 *Yearbook of the United Nations*, 1947-48, s. 228.

93 Bu Rapor BM tarafından A/364: *United Nations Special Committee on Palestine - Report to General Assembly* olarak yayınlanmıştır. Ayrıca, raporun büyük bir bölümü için bak.: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 260-312 ve Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 108-112. Rapor 5 kısım halindeydi. Birinci kısım raporun kendisini 2. kısım Ekler ve Haritaları, 3. ve 4. kısım komitenin Filistin'deki konuşma ve görüşmelerinin zabıtlarını ve 5. kısım da indeksi ihtiva ediyordu.

(yani taksim) olsun Filistin'in bağımsızlığı, Filistin'in ekonomik bütünlüğü-nün korunması, kutsal yerlerin BM tarafından korunması gibi şeylerdir.

Komite de Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay tarafından desteklenen çoğunluk planına göre⁹⁴ Filistin, Arap devleti, Yahudi devleti ve Kudüs Bölgesi olmak üzere üçe taksim edilmekteydi. Arap ve Yahudi devletleri 1 Eylül 1947 tarihinden itibaren iki yıllık bir geçiş döneminden sonra bağımsız olacaklardı. Ayrıca bu iki devlet arasında bir ekonomik birlik mevcut olacaktı. Komite, Arap ve Yahudi devletlerine verilecek toprakların sınırları ile Kudüs bölgesinin sınırlarını da çizmişti. Kudüs şehri Birleşmiş Milletler'in vesayeti altına konuyordu.

Raporun çizdiği sınırlara göre (bak. 4 ve 5 no'lu haritalar), Arap devletinin yüzölçümü 4.476 milkare olup Filistin topraklarını %42.88'ini, Yahudi devletinin yüzölçümü ise 5.893 milkare olup Filistin topraklarının %56.47'sini teşkil etmekteydi.⁹⁵

Nüfus dağılımına gelince; bu sınırlar içinde Yahudi devletinin toplam nüfusu 905.000 olup, bunun 498.000'i Yahudi, 407.000'i Arap'tı. Arap devletinin nüfusu ise 725.000 Arap ve 10.000 Yahudi olmak üzere 735.000 oluyordu. Kudüs şehrinde nüfus miktarı ise 205.000 olup bunun 100.000 kadarı Yahudi, 105.000 kadarı da Arap'tı.⁹⁶

Hindistan, İran ve Yugoslavya tarafından teklif edilen (Avustralya her iki plana da çekimser kalmıştır) azınlık planı da⁹⁷ esasında Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında taksim etmekle beraber, Kudüs başşehir olmak üzere, Arap ve Yahudi devletlerinden meydana gelen bağımsız bir Filistin federal devleti kurulmasını öngörmekteydi.

Genel Kurul, Filistin Özel Komitesi raporunu 15 Eylül'de ele aldı. Birtakım müzakerelerden sonra, 23 Eylül'de, Özel Komite raporunu incelemek ve tartışmak üzere, bütün BM üyelerinin temsil edildiği bir *ad hoc* komite teşkiline karar verdi.

İngiltere temsilcisi 26 Eylül'de *ad hoc* komitede yaptığı konuşmada, azınlık veya çoğunluk planları hakkında hiçbir fikir söylemeden, ülkesinin Filistin'den çekilmeye kararlı olduğunu açıkladı ve Filistin'de bir çözüm formülünün ancak hem Arapların ve hem de Yahudilerin kabulü halinde başarılı olabileceğini belirtti.⁹⁸

Filistin Araplarının görüşlerini Komite'nin 30 Eylül günlü toplantısında Arap Yüksek Komitesi temsilcisi dile getirdi. Temsilci, Arapların kendi

94 Çoğunluk planı için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 280-299 ve özeti için de: *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 230.

95 Sami Hadawi, *Bitter Harvest, Palestine 1914-1967*, New York, The New World Press, 1967, s. 81.

96 Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 295.

97 Azınlık planı için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 299-312; *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 230-231.

98 *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 231-232.

toprakları olan Filistin'i sadece Siyonistlerin saldırılarına karşı değil, bütün saldırılara karşı korumaya kararlı olduğunu, Balfour Deklarasyonu'nun hukukî ve moral hiçbir dayanağı olmadığını, Arapların bütün Yahudi göçlerine karşı koyacağını bildirdikten sonra, Filistin'in tümünde tek bir bağımsız Arap devleti kurulmasını istedi.⁹⁹

Yahudi Ajansı'nın temsilcisi ise 2 Ekim günü yaptığı konuşmada¹⁰⁰ azınlık planını tümünden reddettikten sonra, çoğunluk planının da kendileri için tatmin edici olmadığını söyledi. Çünkü temsilciye göre, Balfour Deklarasyonu Ürdün toprakları da dahil bütün Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını öngörmüştü. Halbuki İngiltere 1922'de Ürdün'ü Filistin topraklarından ayırmıştı ve şimdi de kurulması öngörülen Yahudi devletine bu Filistin topraklarının sekizde biri ayrılmıştı. "Böyle bir fedakârlık Yahudi halkından istenemezdi."¹⁰¹ Dolayısıyla, Filistin'in tümünde bir Yahudi devleti kurulmalıydı.

Balfour Deklarasyonu'nun macerası otuz yıl sonra nereye gelip dayanıyordu. Mamafih, *ad hoc* komitede tartışmalar ilerledikçe, Yahudiler Filistin'in taksimini öngören çoğunluk planını benimseyeceklerdir.

Amerika'ya gelince; Dışişleri Bakanlığı'nın teknik servislerinde hazırlanıp, Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunulan 22 Eylül 1947 tarihli bir raporda,¹⁰² taksim aleyhinde görüşler belirtiliyor ve taksimi desteklemenin. Amerika'nın Arap ve Müslüman dünyası ile münasebetlerini sabote edeceği, taksimi gerçekleştirmenin ise askerî kuvvet kullanarak mümkün olabileceği ve nihayet, taksimin Birleşmiş Milletler antlaşmasının ilkelerine de ters düşeceği ifade ediliyordu.

Lakin 3 Ekim günü Dışişleri Bakanı'nın ofisinde yapılan yüksek düzeydeki bir toplantıda taksimin desteklenmesi kararı alındı.¹⁰³ Başkan Truman da taksimi destekliyordu. Halbuki Başkan Truman'a, taksim planı üzerine, Arap Ligi Konseyi'nin, Arap devletlerine, daha sonra harekete geçmek üzere, Filistin sınırlarına asker yığma talimatının verdiği bildirilmişti.¹⁰⁴

Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda taksimin desteklenmesi kararının alındığı 3 Ekim günü Birleşmiş Milletler'deki Suudi Arabistan ve Irak daimi temsilcileri, Amerikan delegasyonunu ziyaret ederek Sovyet Rusya'nın Arap ülkelere yaptığı uvertürlere dikkati çekmişler ve Amerika bir Yahudi devletinin kurulmasını önlemediği takdirde, Arap ülkelerinin bu uvertürlere yaklaşım göstermelerinin kaçınılmaz olacağını söylemişlerdir.¹⁰⁵ Birçok Arap ülkesi de

99 Aynı kaynak, s. 232-233.

100 Aynı kaynak, s. 233-235.

101 Aynı kaynak, s. 234.

102 Raporun metni: *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1154-1158.

103 Toplantı için bak.: aynı kaynak, s. 1173-1174.

104 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 155 ve Cohen, *Palestine and the Great Powers*, s. 319-320.

105 *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1171-1174.

ekim ayı içinde Amerika nezdinde teşebbüste bulunup Amerikan hükümetini uyarmaya çalışmıştır.¹⁰⁶

Mamafih, Arapların bu teşebbüsleri, aralarında tam bir dayanışma ve birliğin kurulduğu ve var olduğu manasında alınamazdı. Arap Ligi Konseyi'nin 7-15 Ekim 1947'de Suriye'de yaptığı toplantıda, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseynî, Yahudilere karşı mücadeleyi yürütmek için geçici bir Filistin hükümeti kurulmasını istediği zaman, Haşimîlerin kontrolündeki Ürdün ve Irak buna karşı geldi. Suriye ile Mısır ise bu teklifi desteklediler. Lübnan kesin bir tutum almadı. Ürdün Kralı Abdullah, Kudüs Müftüsü'ne her türlü yardımın karşısındaydı. Filistin'de askeri harekât için kullanılabilecek en müessir askeri kuvvet Kral Abdullah'ın Arap Lejyonu olduğu için, Abdullah'ın itirazlarına kimse pek ses çıkarmadı.¹⁰⁷ Fakat biraz sonra Abdullah Filistin'in taksimi için Siyonistlerle anlaşacaktır.¹⁰⁸

Ad hoc komite, çeşitli teklifler ve formüller üzerinde çalışmalar yapmak üzere birtakım alt-komiteler kurdu ve bu komitelerde hazırlanan raporlar, günlerce tartışılmasına rağmen, hiçbirini gerekli oy çoğunluğunu sağlayamadı.¹⁰⁹ Bunun üzerine *ad hoc* komite bazı değişiklikler yaptığı çoğunluk planının 25 Kasım 1947 günü, 25 lehte, 13 aleyhte ve 17 çekimser oyla kabul etti.

Ad hoc komitenin 25 Kasım'da kabul ettiği karar tasarısı, bir tavsiye kararı olarak Genel Kurul'a gönderildi. Genel kurul, çoğunluk planını 26-29 Kasım günlerinde tartıştı. Bu tartışmalarda, Filistin halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine dair BM Anayasasının temel ilkesine ihlâl ettiği gerekçesi ile, Filipinler, Yemen, Yunanistan, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan, Haiti, Pakistan, Küba ve Irak çoğunluk planına karşı çıktılar. Mamafih, bu arada Arap ülkeleri, federal bir Filistin Devleti'nin kurulmasını öngören azınlık planını destekleyen, fakat Arap ve Yahudi devletleri içinde karşı tarafın azınlığından en az miktarda bırakılmasını isteyen bir teklif ileri sürdülerse de Amerikan delegesi, azınlık planının esasen *ad hoc* komitede reddedilmiş olduğunu bildirerek Arap teşebbüsünü öldürdü.¹¹⁰ Sovyet Rusya da bu teklife karşı geldi. Sovyetler de Amerika ile birlikte taksimi savunmaktaydılar.

Neticede, BM Genel Kurulu'nda 29 Kasım 1947 günü saat 17:35'te yapılan oylamada, çoğunluk planı, Genel Kurul'un 181 (II) A sayılı kararı olarak, 13 ret ve 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul edildi.¹¹¹ Bu suretle

106 Aynı kaynak, s. 1185-1202.

107 Cohen, *a.g.e.*, s. 320.

108 Bu bölümdeki 21 no'lu dipnota bak.

109 *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 237-245.

110 *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 246 ve *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1293.1294.

111 Genel Kurul bu kararının metni: *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 247-256; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 134-338; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 113-122; *A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949*, s. 965-709; John Norton Moore, *The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents)*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977, s. 907-

Birleşmiş Milletler Filistin'in, Araplarla Yahudiler arasında bölüştürülmesine karar vermiş olmaktadır (bak. 4 ve 5 no'lu harita).

Şunu da belirtelim ki, Sovyet Rusya, BM'deki müzakerelerde taksimin başta gelen savunucularından olmuş ve 29 Kasım 1947 kararında da Amerika ile birlikte taksim lehinde oy kullanmıştır. Amerika Yahudileri desteklediği için taksimi savunuyordu. Fakat Sovyet Rusya ise Yahudi aleyhtarıydı. Stalin Yahudi düşmanlığında eski Rus geleneğini devam ettiriyordu lakin Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'daki ihtirasları gerçekleşecek ise, İngiltere bu bölgeden atılmalı ve bölgede bir boşluk yaratılmalıydı. Kendisi Orta Doğu'ya girmek için bu boşluktan yararlanabilirdi. Ne var ki, Sovyetlerin bu hesaplarla, Amerika ile birlikte taksimi desteklemeleri, birçok üyenin de aynı şekilde oy kullanmasına sebep olmuştur.¹¹²

Mamafih, Sovyet Rusya'nın taksim lehinde oy kullanması, bütün Arap ülkelerinin sinirlenmesine sebep olmuş ve Filistin'deki çarpışmalar şiddetlen-
dikçe, Arap ülkelerinde Sovyet Rusya aleyhine gösteriler yapılmıştır.

4. Arap İsrail Savaşı

Daha önce de açıkladığı gibi İngiltere, Genel Kurul'un 29 Kasım 1947 kararı üzerine, aralık ayından itibaren Filistin'deki kuvvetlerini yavaş yavaş çekmeye başladı. Bu sebeple, Yahudiler taksim kararıyla kendilerine ayrılan toprakları İngiltere çekilmeden önce ele geçirmek ve Araplar da buna engel olmak için harekete geçince Genel Kurul kararının hemen ertesinden itibaren Filistin'de Arap-Yahudi çatışmaları başladı. Dolayısıyla, 1948-49 Birinci Arap-İsrail savaşı, 1947'nin sonunda başlamıştır denebilir.¹¹³

Öte yandan, BM'nin taksim kararı Arap ülkeleri arasında geniş tepkilere sebep oldu. Irak Dışişleri Bakanı Fadıl Cemali, 11 Aralık 1947 günü

932; *Foreign Relations of the United States, 1948*, Vol. V, Part 2, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1976 (Department of State Publication, 8840), s. 1709-1730; Arthur M. Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power - A Documentary History of the United States Policy, 1945-1973*, New York, Chelsea House Publishers, 1973, Vol. V, s. 359-375. 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararına müspet oy verenler Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Beyaz Rusya, Kosta Rika, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Fransa, Guatemala, Haiti, İzlanda, Liberya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, İsveç, Ukrayna, Güney Afrika, Sovyet Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay, Venezuela; aleyhte oy verenler Afganistan, Küba, Mısır Yunanistan, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Yemen; *çekimsizler* ise Arjantin, Şili, Çin, Kolombiya, El Salvador, Etiyopya, Honduras, Meksika, İngiltere, Yugoslavya'dır.

112 Sachar, *The Course of Modern Jewish History*, s. 275. Sovyetlerin bu sıradaki Filistin politikası için bak.: Wm. Roger Louis and Robert W. Stookey, *The End of Palestine Mandate*, Austin, University of Texas Press, 1986, s. 61-76.

113 Aralık 1947'de başlayan Arap-Yahudi çatışmalarının Nisan 1948 sonuna kadar olan dönemi için bak.: *Keesing's...1946-1948*, s. 9237-9241.

Washington'da Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile yaptığı görüşmede, Arapların taksimi kabul etmektense ölmeyi tercih edeceklerini söylüyordu.¹¹⁴ Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen dışişleri bakanları da, 8-12 Aralık 1947'de Kahire'de yaptıkları toplantı sonunda yayınladıkları bildiride, BM kararına karşı mücadeleye kararlı olduklarını, "Allah'ın izni ile bu mücadeleyi başarılı bir neticeye ulaştıracaklarını", taksimi önlemek için "kesin tedbirler" almaya karar verdiklerini, taksim kararının self-determinasyon prensibinin bir ihlâli olduğu, taksim kararı ile 500.000 Arap'ın Yahudi boyunduruğu altına gireceğini söylüyorlardı.¹¹⁵ Ayrıca, Suriye'de eğitim görmekte olan 3.000 kişilik bir gönüllü kuvvetiyle, 10.000 tüfek ve hafif silahla, gerekli cephanenin de Filistin'e sevkine karar verildi.¹¹⁶ Filistin Arapları dışında Suriyeli ve Iraklı gönüllülerin de katıldığı bu kuvvetlere Arap Kurtuluş Ordusu deniyordu.

1948 Şubat'ında Arap Ligi Kahire'de bir kere daha toplandı. Askerî tedbirlerin tartışılması dışında, bu toplantıda Batı ülkelerine karşı petrolün bir silah olarak kullanılması meselesi de ortaya çıktı. Şu manada, Batı ülkelerine yeni petrol imtiyazları verilmeyeceği gibi, yeni petrol boru hattı (*pipe-line*) inşasına da izin verilmeyecekti. Tabii bu kararlar bir petrol boykotu değildi.¹¹⁷

Arap Ligi 10 Nisan 1948'de Kahire'de yeniden toplandı. Toplantı başlar başlamaz, Ürdün ile Mısır arasında tartışma çıktı. Ürdün temsilcisinin, manda rejimi sona erer ermez Arap Lejyonu'nun Filistin'e gireceğini söylemesi, Mısır'ın şiddetli itirazı ile karşılaştı. Gerek Mısır, gerek diğer Arap devletleri, Ürdün'ün Filistin'i yutmasına karşıydılar. Fakat, askerî harekât bakımından en müessir kuvvet olarak da Arap Lejyonu görülmekteydi. Bu sebeple Mısır, Arap Lejyonu'nun Filistin'i işgalinin geçici bir dönem olması gerektiğini ileri sürdüyse de, Ürdünlüler, Filistin'in Ürdün'ün bir hinterlandı olduğunu bildirdiler.¹¹⁸

Mart ayında Yahudilerin Araplarla çarpışmalarında elde ettiği başarılar dolayısıyla, Arap Ligi 24-25 Nisan'da Amman'da tekrar toplandı. Yapılan açıklamada, toplantının amacının, Filistin Araplarını kurtarma planlarının hazırlanması olduğu söyleniyordu.¹¹⁹ Gerçekten, yapılan durum muhakemesi sonunda, Suriye, Irak ve Lübnan askerlerinin 8 Mayıs'tan itibaren gönüllü kisvesi altında Filistin'e sokulmasına karar verildi.¹²⁰ Ürdün Parlamentosu da 26 Nisan'da, Arap Lejyonu'nun Filistin'e gönderilmesi kararını aldı. Kral Abdullah yaptığı basın toplantısında, "Filistin'i kurtarma şerefi bana düşmüştür," diyordu.¹²¹ Savaş ise resmen 15 Mayıs 1948'den itibaren başlayacaktır.

114 *Foreign Relations...1947*, Vol. V, s. 1311.

115 *Keesing's...1946-1948*, s. 9244.

116 Cohen, *a.g.e.*, s. 321.

117 *A.g.e.*, s. 321.

118 *A.g.e.*, s. 322.

119 *Keesing's...1946-1948*, s. 9244.

120 Cohen, *a.g.e.*, s. 322-323.

121 *A.g.e.*, s. 322.

Bu arada Arap-Yahudi çatışmalarına gelince; Aralık ayında başlayan bu çarpışmaların Ocak 1948'den itibaren şiddetlenmesinde, İngiltere'nin 1 Ocak 1948'de yaptığı açıklamada, 15 Mayıs 1948'de Filistin'den çekilmiş olacağını bildirmesi büyük rol oynamıştır. Aralık ayında başlayan çarpışmalarda ise, Yahudiler 1948 Şubat'ına kadar olan dönemde, esas itibarıyla savunmada kalarak, Tel Aviv, Hayfa ve Kudüs gibi şehirleri ve bunlara gelen anayolları tutmak olmuştur. Saldıran taraf ise daha ziyade Araplardır. Sömürgeler Bakanlığı'ndan 5 Şubat 1948'de yapılan bir açıklamaya göre, 30 Kasım 1947-1 Şubat 1948 döneminde meydana gelen çarpışmalarda, 427'si Arap, 381'i Yahudi ve 56'sı da İngiliz olmak üzere 864 kişi ölmüş ve 1035'i Arap, 725'i Yahudi ve 181'i de İngiliz olmak üzere 1941 kişi de yaralanmıştır. Buna karşılık, Kudüs'teki İngiliz askerî komutanlığınca 1 Mart 1948'de yapılan açıklamada ise, 30 Kasım 1947-1 Mart 1948 dönemi için ölü sayısı 1.378 ve yaralı sayısı da 3.000'den fazla olarak verilmekteydi.¹²² Mart ayı içinde ölü ve yaralı sayısının artması, çarpışmaların ne derece şiddetlendiğini göstermekteydi.

Nisan ve mayıs aylarında çarpışmalar daha da kötü bir durum aldı. Nisan ayı çarpışmalarının en mühim hadisesi, Yahudilerin yaptığı Deir Yasin katliamıdır. Mart ayında Araplar Kudüs'ü muhasara etmeye başlamışlardı. Kudüs'te ise 100.000 kadar Yahudi vardı. Yahudiler, muhasarayı kırıp Kudüs Yahudilerine ulaşmak için, Kudüs'e giden yollardaki birçok Arap köylerini ele geçirdikten sonra, Irgun ve Stern teröristleri 9 Nisan gecesi, Kudüs yakınlarındaki Deir Yasin köyüne saldırdılar. Köyü ele geçiren Irgun ve Stern kuvvetleri, hamile kadınların ve çocukların da dahil olduğu 250 kadar Arap köylüsünü önce sokaklarda dolaştırdıkları sonra, hepsini kurşunlamışlardır. Arap Yüksek Komitesi ise, daha sonra köye girdiğinde, 250 ölü bulduklarını ve 100-200 kişinin de kayıp olduğunu bildirmiştir. Hadisenin duyulması o derece tepki yarattı ki, Haganah yaptığı açıklamada, kendisinin Deir Yasin katliamı ile hiçbir ilgisi bulunmadığını bildirdi. Yahudi Ajansı da 12 Nisan'da verdiği demeçte, Deir Yasin hadisesini "dehşet ve nefretle" ("*with horror and disgust*") karşıladığını söylemiştir.¹²³

Araplar da Deir Yasin katliamını karşılıksız bırakmadılar. Ürdün'ün Arap Lejyonu 13 Mayıs'ta, Kudüs'ün güneyinde bulunan Kfar Etzion Yahudi yerleşim merkezini ele geçirmişti. Bunun üzerine, burada bulunan 27'si kadın 127 kişiyi, üç kişi hariç olmak üzere, Arap köylülerin eline teslim ettiler. Onlar da bütün Yahudileri öldürdüler.¹²⁴

10 Nisan'dan itibaren Kudüs için çarpışmalar başladı. Bir diğer büyük çarpışma ise Hayfa limanı için oldu. Hayfa'da da geniş bir Arap nüfusu vardı. Fakat Hayfa limanının ehemmiyeti dolayısıyla, her iki taraf da buranın kontrolünü ele geçirmek istedi. Şiddetli çarpışmalar oldu. 22 Nisan'da Araplar

122 *Keesing's...1946-1948*, s. 9241.

123 *Keesing's...1946-1948*, s. 9240.

124 Cohen, *a.g.e.*, s. 339.

Hayfa'dan çekilmeyi kabul ettiler. Beş gün içinde Hayfa'dan 15.000 Arap tahliye edildi. Daha önceki çarpışmalar sırasında ise 40.000 kadar Arap şehri terk etmiş bulunuyordu. 14 Mayıs tarihi geldiğinde ise Taberiye, Safed, Samakh, Hayfa ve Yafa Yahudilerin eline geçmiş bulunuyordu.

Bu arada Amerika bir fikir değişikliği yaptı. Taksimin yürümeyeceğini gördüğünden, Başkan Truman 25 Mart'ta Filistin'in, Birleşmiş Milletler'in geçici olarak vesayeti altına konulmasını teklif etti. Amerika, bu konuda 47 maddelik bir vesayet anlaşması tasarısı da hazırladı.¹²⁵ Amerika'nın Filistin için vesayet teklifi, Genel Kurul'un 1. Komitesi'nde uzun tartışmalara sebep oldu ve 13 Mayıs'a kadar yapılan tartışmalarda gereken desteği sağlayamadı.¹²⁶ İngiltere ve Fransa Amerika'nın bu fikir değişikliğini desteklemedikleri gibi, Yahudiler de taksimden döndüğü için kıyameti kopardılar. Araplar ise, 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararını yürürlükten kaldırdığı takdirde vesayet teklifini kabul edebileceklerini bildirdiler.¹²⁷

Sovyetler ise, Filistin için BM vesayet rejimini ileri sürmekle Amerika'yı, taksimi öldürmekle ve Filistin'i bir Amerikan veya bir Anglo-Amerikan üssü haline getirmek istemekle itham etti.¹²⁸

Arap-Yahudi çatışmalarının Nisan ayından itibaren şiddetlenmesi üzerine Güvenlik Konseyi 17 Nisan'da, bütün taraflardan, her türlü askerî harekâtı, şiddeti, terörizm ve sabotajları durdurmalarını, silahlı personel, kişi veya gruplar ile her türlü silah ve savaş malzemesini Filistin'e sokmaktan kaçınmalarını ve Filistin'deki kutsal yerlerin güvenliğini tehlikeye sokmamalarını isteyen bir karar¹²⁹ aldığı gibi, 23 Nisan'da aldığı kararında da, Güvenlik Konseyi üyelerinden Kudüs'te konsoloslugu bulunan ülkelerin katıldığı bir Filistin Mütareke Komisyonu teşkil etti.¹³⁰ Fakat ne ateşkes çağrısını ve ne de Mütareke Komisyonu'nu dinleyen olmadı.

İngiltere'nin Filistin üzerindeki manda yönetimi, kendisinin daha önce açıkladığı gibi, 14-15 Mayıs gecesi saat 24:00'te sona eriyordu. 14 Mayıs günü, Filistin'deki İngiliz manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce, Tel Aviv'de toplanan Yahudi Millî Konseyi (Vaad Leumi) yayınladığı bir deklarasyonla, İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti.¹³¹ Deklarasyon, "Eretz

125 Tasarının metni: *Foreign Relations...1948*, Vol. V, Part 2, s. 778-796. Esasında Filistin için vesayet teklifi 19 Mart'ta Amerika'nın BM temsilcisi tarafından ilk önce Güvenlik Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada (Konuşma: *A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949*, s. 709-710) ortaya atılmış ve daha sonra da Başkan Truman'ın 25 Mart'taki bir açıklamasında daha kuvvetle desteklenmiştir. (Bak.: *A Decade...* s. 711.)

126 Bu tartışmalar için bak.: *Yearbook of the U.N., 1947-48*, s. 259-264. 273-279, ve 409-412.

127 *Yearbook of the U.N., 1947-48*, s. 261-262, 411.

128 André Fontaine, *Histoire de la Guerre Froide*, Vol. II: 1950-1967, Paris, Fayard, 1967, s. 159.

129 Bu kararın metni: *Yearbook of the U.N., 1947-48*, s. 414-415 ve Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 341-342.

130 Kararın metni: *Yearbook...1947-48*, s. 415-416 ve Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 344.

131 Deklarasyonun metni: *Keesing's...1946-1948*, s. 9275; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 349-351;

İsrail yani İsrail Ülkesi, Yahudi milletinin doğduğu yerdir ve Yahudi milleti ilk defa burada devlet olmuştur” diye başlıyor ve “Biz, İsrail ülkesindeki Yahudi toplumunun ve Siyonist hareketinin temsilcisi olan Halk Konseyi’nin üyeleri olarak... tabii ve tarihî hakkımızı kullanarak... Eretz İsrail’de, bundan sonra İsrail Devleti diye tanınacak olan Yahudi devletinin kurulduğunu ilan ediyoruz,” demektedir. Deklarasyonda ayrıca, Birleşmiş Milletler’den üyeliğe kabul isteniyor, İsrail Devleti içinde kalacak olan Arapların tam ve eşit vatandaşlık haklarına sahip olacakları belirtiliyor ve Arap ülkeleri ile de barış ve iyi komşuluk münasebetlerinin kurulması arzusu vurgulanıyordu.

Deklarasyonun altında 37 kişinin imzasıyla 5 İyar 5708 tarihi, yani 14 Mayıs 1948 tarihi bulunmaktaydı.

Bağımsızlığın ilanıyla birlikte Ben Gurion başkanlığında 13 kişilik bir kabine kuruldu. Geçici İsrail Hükümeti adını alan bu kabinede Ben Gurion Savunma Bakanlığı’nı da üzerine almıştı. Moşe Shertok ise dışişleri bakanıydı.

Yahudilerin bağımsızlık ilan edecekleri Başkan Truman’a daha önceden bildirildiğinden ve Dışişleri Bakanlığı’nın Orta Doğu dairesinin hemen tamamı Yahudi devleti fikrine muhalif olduğundan,¹³² Dışişleri Bakanlığı’nın kendisine engel olmasına fırsat vermemek için¹³³ İsrail Devleti’nin bağımsızlık ilanından tam on bir dakika sonra, Başkan Truman İsrail geçici hükümetinin *de facto* tanındığını, basın sekreteri vasıtasıyla basına açıklıyordu.¹³⁴

Amerika’yı iki gün sonra Sovyetler takip etti ve 17 Mayıs’ta İsrail’i tanıdılar. Sovyetler bu suretle açıkça Araplara karşı cephe almış olmaktaydılar. Nitekim bu tutumlarını savaş sırasında daha da yoğunlaştıracaklardı.

Sovyet Rusya’dan sonra 18 Mayıs’ta Polonya ve Uruguay, 19 Mayıs’ta Çekoslovakya ve Yugoslavya ve 24 Mayıs’ta da Güney Afrika İsrail’i tanımışlardır.¹³⁵

İsrail’in kuruluşunun ilanından birkaç saat sonra, 14-15 Mayıs gecesi, Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak kuvvetleri üç istikametten Filistin’e girmeye başladı. Birinci istikamet güneyde olup, Mısır piyade ve zırhlı kuvvetlerinin Negev yönünde çöle girmeleri idi. Amaç, Gazze ve Birüsbebi’yi (Bersheba) ele geçirmektir. İkinci olarak, doğuda Ürdün’ün Arap Lejyonu Şeria Nehri’ni aşarak Filistin’e girmeye ve Jericho istikametinde ilerlemeye başladı. Üçüncü olarak da Suriye ve Lübnan kuvvetleri kuzeyden Filistin’e sarkmaya başladı. Mamafih, bu kuvvetlerin Celile (Galilee) ve Taberiye’yi (Teveria) almaları gerekirken, hemen hiçbir şey yapamamışlar ve bu bölgeler İsrail’in kontrolü altında kalmıştır.

Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 125-128.

132 Truman, *Years of Trial and Hope*, s. 162.

133 *Ag.e.*, s. 164.

134 Açıklamanın metni: *Foreign Relations...1948*, Vol. V, Part 2, s. 992. Ayrıca bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 280. İsrail’de 25 Ocak 1949’da ilk seçimlerin yapılması üzerine Amerika 31 Ocak 1949’da İsrail’i resmen (*de jure*) de tanımıştır.

135 *Keesing’s...1946-1948*, s. 9282.

Mısır, Suriye ve Lübnan ile Irak'ın gönderdiği kuvvetlerin toplamı 50.000 kadardı. Lakin bunlar iyi eğitilmiş değildi. Bilhassa Mısır kuvvetleri, suistimal ve çeşitli disiplinsizlikler dolayısıyla hiç iyi durumda değildi. İsrail için en ürkütücü kuvvet, Ürdün'ün 75.000 kişilik Arap Lejyonu'ydu. Bunlara ek olarak, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'nda hizmet etmiş olan ve 1936-39'da Filistin'deki Arap ayaklanmalarının liderliğini yapmış bulunan Fevzi Kavukçu'nun komutasındaki Filistin Kurtuluş Ordusu vardı.

Yaakov Dori komutasındaki İsrail kuvvetleri ise, İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda savaşmış olan 32.000 kadar Yahudi ile Haganah'ın, yine tecrübeli askerlerinden meydana gelen 75.000 kişiydi. Keza, Irgun da, bir terör örgütü olarak kendisini 15 Mayıs'ta feshetti ve İsrail ordusuna katıldı. Ayrıca, yardımcı hizmetleri Yahudi kadınları üzerlerine aldığı gibi, yerleşim merkezlerinin sivil savunmasını yapan Mishmar teşkilatı vardı. Diğer taraftan, İngiltere ve Amerika, savaşın uzamasını önlemek için Filistin kıyılarını abluka altına alıp, Filistin'e silah sevkiyatına ambargo koyarken Sovyetler, kurdukları hava köprüsüyle, Çekoslovakya'dan İsrail'e hafif toplar ve otomatik silahlar sevk etmeye başladı.¹³⁶ Kaldı ki, bütün dünyadaki Yahudiler İsrail'e geniş bir yardım kampanyası da açtılar. Bunlara bir de Yahudilerin bir vatan kazanma hırs ve azimlerini katmak gerekir.

Savaş durumuna gelince; 15-22 Mayıs haftası içinde¹³⁷ Mısır kuvvetleri önce Gazze'yi ve sonra da Birüssebi'yi ele geçirdi. Ürdün kuvvetleri de Şeria Nehri üzerindeki Allenby Köprüsü'nü aşıp Jericho'ya doğru ilerledi. Bir başka Ürdün kuvveti de Galilee Gölü istikametinde harekete geçti. Fakat savaşın esas yoğunluğu Kudüs üzerinde olmuştur. Ürdün kuvvetleri 20 Mayıs'ta Eski Kudüs (Old Jerusalem) denen ve nüfusun çoğunluğunu Arapların teşkil ettiği Doğu Kudüs'e hemen hemen hâkim oldu. Doğu Kudüs'teki Yahudi mevzileri çok güç duruma girmiş bulunuyordu.

Buna karşılık, kıyı bölgesinde, üç günlük şiddetli çarpışmalardan sonra, 18 Mayıs'ta, Akkâ İsrail kuvvetlerinin eline düştü.

Bu arada Mısır uçakları da devamlı olarak Tel Aviv üzerine saldırılarda bulundu.

22-29 Mayıs arasındaki çarpışmaların¹³⁸ yoğunluk noktası yine Kudüs olmuştur. İkinci hafta içinde Arap Lejyonu Doğu Kudüs'ü tamamen kontrol altına almaya muvaffak olmuş ve Ürdün Kralı Abdullah 27 Mayıs'ta Doğu Kudüs'e gelerek Hazreti Ömer Camii'nde namaz kılmıştır.

136 André Fontaine, *Histoire de la Guerre Froide*, Vol. II, s. 162. İngiltere hükümetinin 1948 Aralık ayında yaptığı açıklamaya göre, 1948 Haziran'ında İsrail'in elinde 40 tane avcı uçağı ile 22 tane bombardıman uçağı bulunuyordu ve avcı uçaklarının hepsi Çekoslovakya'dan gelmişti. (Bak.: *Keesing's... 1948-1950*, s. 9743-9744.)

137 15-22 Mayıs çarpışmalarının ayrıntıları için bak.: *Keesing's... 1946-1948*, s. 9281-9282.

138 Bu çarpışmalar için bak.: *aynı kaynak*, s. 9301.

1-11 Haziran arasındaki üçüncü hafta içinde¹³⁹ Filistin'in birçok yerinde İsrail ve Arap kuvvetleri arasında çarpışmalar devam ederken, hava üstünlüğü de İsrail'in eline geçti. 2 Haziran günü iki motorlu bir Mısır bombardıman uçağı Tel Aviv üzerinde İsraililer tarafından düşürüldü. Ayrıca, 1 Haziran günü bir İsrail uçağı Ürdün'ün başşehri Amman'ı bombaladı ve 12 kişi öldü, 30 kişi de yaralandı. 11 Haziran günü de İsrail uçakları Şam'ı bombaladılar.

Bu arada 2 Haziran'da Macaristan ve 14 Haziran'da da Romanya İsrail'i resmen tanıdılar. Dikkat edilirse tanımlar hep Sovyet uydu ülkelerden gelmekteydi.

10 Haziran 1948 akşamı saat 18:00'den itibaren taraflar arasında 30 günlük bir ateşkes sağlandı. Bu ateşkesin hikâyesi kısaca şöyle idi:

Genel Kurul, 29 Kasım 1947 kararı ile birlikte, taksim kararının tatbikini sağlamak ve Güvenlik Konseyi'ne yardımcı olmak üzere ve Bolivya, Çekoslovakya, Danimarka, Panama ve Filipinler temsilcilerinden meydana gelen bir Filistin Komisyonu kurmuştu. Çünkü Genel Kurul, 29 Kasım 1947 kararında, bu kararın tatbikini sağlamak için Güvenlik Konseyi'nin de gerekli tedbirleri almasını istemişti. Bu suretle Güvenlik Konseyi de Filistin meselesinin içine girmiş olmaktaydı.

Komisyon 1948 Mayıs'ına kadar çalıştı. Fakat Arap-İsrail savaşının çıkması üzerine Genel Kurul Filistin Komisyonu'nu sona erdirdi ve onun yerine 14 Mayıs'ta bir arabulucu tayinine karar verdi.¹⁴⁰ Arabulucuyu Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi seçecekti. Bunlar da 20 Mayıs 1948'de, İsveç Kralı'nın yeğeni ve İsveç Kızılhaç Teşkilatı'nın başkanı Kont Folke Bernadotte'u BM Filistin Arabulucusu seçti.

Fakat bu arada da, Arap ülkelerinin saldırısı üzerine, İsrail 15 Mayıs'ta Güvenlik Konseyi'ne şikayette bulunmuş ve Arap saldırılarının durdurulmasını istemişti. Bu istek Amerika tarafından da desteklendi. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 22 Mayıs'ta aldığı S/773 sayılı kararında¹⁴¹ tarafları 36 saat içinde her türlü askerî harekâtı ve çarpışmayı durdurmaya çağırdı. Bu karar İsrail tarafından kabul edilmekle beraber, Arap devletlerinin kimisi kabul etti, kimisi bazı şartlar ileri sürdü. Tartışmalar uzayınca, Güvenlik Konseyi 29 Mayıs'ta S/801 sayılı kararıyla¹⁴² 1 Haziran 1948 günü saat 18:00'den itibaren olmak üzere, yeniden ateşkes çağrısında bulundu. Bu seferki çağırısı taraflar kabul etmekle beraber, bu sefer de ateşkesin şartları konusu ortaya çıktı. Neticede, arabulucu Kont Bernadotte'un 8 Haziran'da Araplara ve İsrail'e sunduğu

139 1-11 Haziran çarpışmaları için bak.: *aynı kaynak*, s. 9322.

140 186 (S-2) sayılı bu kararın metni: *Yearbook of the U.N., 1947-48*, s. 281, Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 346-347; *A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949*, s. 711-712.

141 Kararın metni: *Yearbook of the U.N., 1947-48*, s. 422 ve Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 359.

142 Kararın metni: *Yearbook... 1947-48*, s. 427; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 361; Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power*, Vol. V, s. 379; *Keesing's...1946-1948*, s. 9302.

9 maddelik şartları¹⁴³ her iki tarafça da kabul edilince, 10 Haziran 1948 günü New York saati ile 18:00 de ateşkes yürürlüğe girdi.

Bu ateşkes üzerine arabulucu Kont Bernadotte, tarafları uzlaştırmak için, karargâhının bulunduğu Rodos'ta, 29 Haziran'da Arap ve İsrail temsilcilerine, 29 Kasım 1947 taksim kararını değiştiren bir anlaşma tasarısı sundu.¹⁴⁴

Buna göre, Filistin ve Ürdün, biri Yahudi, diğeri Arap olmak üzere iki üyeli bir birlik meydana getirecekler, Kudüs'ün tamamı ile güneydeki Necef Arap devletine, Batı Galilee'nin tamamı da Yahudi devletine verilecekti. Hayfa serbest liman ve Lydda (Lod veya Ludd) havaalanı da serbest olacaktı. Diğer topraklar 29 Kasım 1947 kararındaki gibi kalacaktı. Esasında Kont Bernadotte, Filistin'i Ürdün'le birleştirmek isteyen Kral Abdullah'ın görüşlerini paylaşıyordu.¹⁴⁵

Bu anlaşma tasarısını hem Arap devletleri ve hem de İsrail reddetti. Reddettikleri gibi, 30 günlük ateşkes daha 10 Temmuz'da sona erecekken, 8 Temmuz'dan itibaren çarpışmalar yeniden başladı ve 18 Temmuz'a kadar sürdü.¹⁴⁶ Bu çarpışmalarda İsrail kuvvetleri 10 Temmuz'da, Arap kasabaları olan Lydda (Ludd) ile Ramleh'i ve 16 Temmuz'da da Nazareth'i ele geçirdiler. 25.000 kadar Arap Nazareth'ten kaçmak zorunda kaldı.

Güvenlik Konseyi ateşkesi yenilemek için 7 Temmuz'dan 15 Temmuz'a kadar yaptığı müzakereler sonunda, 15 Temmuz'da, üç gün içinde tarafların ateşi kesmelerini isteyen S/902 sayılı bir karar aldı.¹⁴⁷ Kararda, taraflar üç gün içinde ateşkesi kabul etmedikleri takdirde, Güvenlik Konseyi'nin, BM Antlaşmasının 39. maddesine göre (yani barışın ihlâli) harekete geçeceği bildiriliyordu.

Taraflar, 17 Temmuz'da ateşkesi kabul ettiklerini bildirdiklerinden, 18 Temmuz'dan itibaren ateşkes yürürlüğe girdi. 20 Temmuz'da da, Mütareke Komisyonu aracılığı ile, Kudüs'te Arap ve Yahudi kesimlerini ayıran sınır anlaşması yapıldı.

Bununla beraber, 15 Temmuz ateşkesi de doğru dürüst yürümedi. Çarpışmalar eksik olmadı. Mamafih bu çarpışmalar mühim sayılmazdı.

Fakat bu sefer de, arabulucu Kont Bernadotte 17 Eylül 1948 günü, Kudüs'ün Yahudilerin kontrolü altındaki kesiminde Stern teröristleri tarafından öldürüldü. Öldürenler, Stern grubuna bağlı Anavatan Cephesi (*Hazit ha-Moledeth*) örgütüydü. Bernadotte'un yerine, arabulucu vekili olarak, Bernadotte'un yardımcısı Dr. Ralph Bunche tayin edildi. Dr. Ralph Bunche, Güvenlik Konseyi'nin 14 Ekim günlü toplantısındaki konuşmasında, hadisede, yeterli tedbiri almamış olan İsrail'in büyük ihmali bulunduğunu söylemiştir.¹⁴⁸

143 Bu 9 madde için bak.: *Keesing's... 1946-1948*, s. 9321.

144 Tasarının metni: *Keesing's... 1948-1950*, s. 9408; *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 432.

145 George Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 280.

146 Bu çarpışmalar için bak.: *Keesing's... 1948-1950*, s. 9411.

147 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 441; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 363-364; Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power, 1945-1973*, Vol. V, s. 380-381.

148 *Keesing's... 1948-1950*, s. 9649. Bu sırada Stern grubunun başına Nathan Friedman-Yellin geçmişti ve komünist ülkelerle bağlantısı olduğu söyleniyordu. Nitekim, Bernadotte'ı öldürenle-

Bernadotte'un 29 Haziran'daki teklifinde Kudüs'ü Araplara bırakmak istemesi, cinayetin sebebiydi.

Kont Bernadotte, öldürülmeden bir gün önce, 15 Eylül'de BM'ye gönderdiği raporunda, tarafları uzlaştırmayı amaçlayan bir plan veya uzlaşma ilkelere teklif etti.¹⁴⁹ Bu plana göre, İsrail adı ile bir Yahudi devletinin varlığı artık kabul edilmeli, bu devletin sınırları ya trafların anlaşmasıyla veya BM tarafından ve coğrafi tecanüs ve bütünlük (*geographical homogeneity and integration*) prensibine göre çizilmeli, Kudüs şehri özel ve ayrı bir statüye kavuşturulmalı ve terör ve savaş sebebiyle yerlerinden ve yurtlarından olan masum insanların (yani Arap mültecilerin) yuvalarına dönmeleri sağlanmalıydı. Ayrıca Bernadotte, İsrail'in sınırlarının nasıl olması gerektiği hakkında da tavsiyelerde bulunuyordu. Nihayet, Bernadotte, Filistin meselesi için bir uzlaştırma komisyonu kurulmasını da teklif etmekteydi.

Bu plan 20 Eylül'de açıklandı. Bunun üzerine Arap Yüksek Komitesi 22 Eylül'de Şam'da yaptığı toplantıda, bütün Filistin topraklarını içine almak üzere, Gazze'de bir Filistin hükümeti kurulduğunu ilan etti. 1 Ekim'de de bu hükümetin cumhurbaşkanlığına Hacı Emin el-Hüseynî getirildi. Ahmed Hilmi Paşa başbakan, Dr. Cemal el-Hüseynî dışişleri bakanıydı.¹⁵⁰ Bu Filistin hükümeti, 12 Ekim'de Mısır ve Irak tarafından, 14 Ekim'de Suriye ve Lübnan tarafından ve 15 Ekim'de de Suudi Arabistan tarafından tanındı.¹⁵¹

Buna karşılık Ürdün Kralı Abdullah ise, ülkesinin güvenlik bölgesinde böyle bir hükümetin kurulmasını kabul etmediğini bildirdi. Abdullah'a göre, Ürdün'ün güvenlik bölgesi, Mısır sınırından başlayıp Filistin'den geçerek Suriye ve Lübnan'ı da içine alıyordu.¹⁵² Diğer yandan Kral Abdullah taraftarı 5000 kadar ileri gelen Filistinli de Ürdün temsilcilerinin de katıldığı ve Filistin Millî Kongresi denen bir toplantıda Kral Abdullah'tan Filistin'i himayesi altına almasını istedi.¹⁵³

Bernadotte'un uzlaşma planına gelince; bu rapor ve teklifler Genel Kurul'un 1. Komitesi'nde 15-20 Ekim ve 15 Kasım-14 Aralık 1948 günlerinde tartışıldı.¹⁵⁴ Amerika ve Fransa, Bernadotte'un tekliflerini benimsediler. Arap ülkeleri ise reddettiler. İsrail ise bazı noktalarına itiraz etti. Neticede 1. Komite'de

rin, hadiseden hemen sonra uçakla Çekoslovakya'ya kaçırıldığı belirtilmiştir. Bernadotte'un öldürülmesi üzerine Friedman-Yellin ve yardımcısı, 10 Şubat 1949'da 8 ve 5'er yıl hapse mahkûm olmuşsa da, aynı anda çıkarılan bir genel af ile serbest bırakılmışlardır. Arkasından Friedman-Yellin İsrail Parlamentosu'na milletvekili seçilmiştir. (Kirk, *a.g.e.*, s. 285.)

149 Bernadotte'un uzlaşma planı için bak.: *Keesing's...1948-1950*, s. 9532; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 368-372; *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 304-313; *A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949*, s. 713-718; Schlesinger, Jr., *The Dynamics of World Power, 1945-1973*, Vol. V, s. 381-384.

150 *Keesing's...1948-1950*, s. 9530 ve 9649.

151 *Aynı kaynak*, s. 9562.

152 *Aynı kaynak*, s. 9649.

153 Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 286.

154 Bu tartışmalar için bak.: *Yearbook of U.N.*, 1948-49, s. 167-176.

4 Aralık 1948'de kabul edilen karar tasarısı, Genel Kurul'un 11 Aralık günlü oturumunda, 35 lehte, 15 aleyhte ve 8 çekimser oyla ve 194 (III) sayısı 15 maddelik uzun bir karar olarak kabul edildi.¹⁵⁵

Karar üç ana unsuru ihtiva etmekteydi. Birincisi, Filistin için çok geniş yetkilere sahip bir BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu kuruluyordu ki, 3 üyeli bu Komisyona Amerika, Fransa ve Türkiye seçilmiştir. İkincisi, Kudüs şehri, sınırları güneyde Bethlehem (Beytüllahim) ve kuzeyde Nazareth'i (Nâsiriye) de ihtiva etmek üzere, ayrı bir varlık olarak ve gayri askerî hale getirilerek Birleşmiş Milletler'in gözetimine veriliyordu. Üçüncü unsur, Filistin mültecileriyle ilgiliydi. Buna göre de, komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanması ve dönmek istemeyenlerin de, kayıpları ile zararlarının ödenmesi öngörülüyordu.

Bütün bunlar olurken, ekim ayı ortalarından itibaren Filistin'de çarpışmalar yeniden başladı.¹⁵⁶ Halbuki 18 Temmuz tarihli ateşkes yürürlükteydi. Çarpışmalar bilhassa güney Filistin'de Necef bölgesinde İsrail ile Mısır kuvvetleri arasındaydı. Çarpışmalar ekimin ilk yarısında ateş teatileri şeklindeyken, 14 Ekim'den itibaren şiddetlendi. İki taraf kuvvetleri arasında sokak sokak yapılan muharebelerden sonra İsrail kuvvetleri, Kudüs'ün 54 mil güneyindeki Beersheba'yı (Birüssebi) Mısırlılardan almaya muvaffak oldu. Bir kısım İsrail kuvvetleri de Gazze yakınlarına kadar ilerlemeye muvaffak oldu.

Bu durum üzerine Güvenlik Konseyi, 19 Ekim'de tarafları ateşkese uymaya çağırarak bir karar aldı.¹⁵⁷ İsrail ve Araplar, 22 Ekim'de bu çağırışı kabul ettiklerini bildirdiler. Fakat bu bildirimlere rağmen, İsrail ile Mısır kuvvetleri arasında çarpışmaların arkası kesilmedi. İsrail Birüssebi'yi aldığı sırada el-Feluce'de bir Mısır tugayını da muhasara etmişti. Mısır tugayı uzun süre muhasaraya dayandı. İsrail kuvvetleri ise 23 Aralık'ta Birüssebi'den hareketle, Mısır cephesinin sağ kanadını arkadan çevirdi ve 26 Aralık'tan itibaren de Mısır kuvvetlerinin yığınak merkezleri olan Gazze, Han Yunis ve Rafa'yı birbirinden ayırarak, derinlemesine bir şekilde Sina Yarımadası'ndan içeri girdi. Mısır için bu bir hezimetti.¹⁵⁸

Bu hezimet Mısır'da iç karışıklıklara sebep oldu. Esasında, cephedeki başarısızlıklar ve bilhassa Birüssebi'nin kaybı üzerine, daha 4 Aralık'tan itibaren üniversite öğrencileri gösterilere başlamışlardı. Bu gösterilerin Müslüman Kardeşler örgütü tarafından kısıktıldığı kanaati vardı. Bu sebeple, Başbakan Nokraşi Paşa, 8 Aralık 1948'de yayınladığı bir bildiriyle, 500.000 kadar üyesi olduğu iddia edilen, Şeyh Hasan el-Banna liderliğindeki Müslüman Kardeşler örgütünün

155 Kararın metni: *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 174-176; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 374-376; Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power, 1945-1973*, Vol. V, s. 384-386. Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda Türkiye'yi *Ulus* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın temsil etmiştir.

156 Bu çarpışmalar için bak.: *Keesing's...1948-1950*, s. 9649-9650.

157 S/1044 sayılı bu kararın metni: *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 178.

158 Bu askerî harekât için bak.: *Keesing's...1948-1950*, s. 9743.

bütün teşkilatının kapatıldığını ve bütün mallarına el konulduğunu açıkladı. 14 Aralık'ta yayınlanan bir bildiriyle de, boykot halindeki öğrencilere bir uyarı yapılarak, öğrencilerin siyasî nitelikteki örgütlere üye olmaları ve siyasî gösterilere katılmaları yasaklandı.¹⁵⁹ Ne var ki, Nokraşi Paşa da, Kahire'deki Fuad Üniversitesi'nde Veteriner öğrencisi olan ve Müslüman Kardeşler üyesi bulunan Abdülhamid Ahmed Hasan tarafından 28 Aralık 1948 günü öldürüldü.¹⁶⁰

Fakat Müslüman Kardeşler'in lideri Şeyh Hasan el-Banna da 13 Şubat 1949 günü Kahire'de, bilinmeyen kişilerce vurulacak öldürüldü.

Mısır'ın dışarda ve içerde karşılaştığı bu kötü durum üzerine İngiltere, Mısır ile arasında mevcut olan 26 Ağustos 1936 ittifakına¹⁶¹ dayanarak, İsrail'den, derhal Mısır topraklarından çıkmasını istedi. Aksi halde kendisinin de müdahale edeceğini bildirdi. İsrail İngiltere'nin bu baskı ve tehdidine boyun eğmek zorunda kaldı.¹⁶²

Diğer taraftan, yeni Mısır Başbakanı İbrahim Abdülhâdi, 6 Ocak 1949'da BM arabulucusuna başvurarak, ülkesinin ateşkesi kayıtsız ve şartsız kabul ettiğini ve BM gözetiminde İsrail ile mütareke için doğrudan doğruya görüşmelere hazır olduğunu bildirdi.¹⁶³

Bu sırada İsrail kuvvetlerinin bir bölümü de güneye inerek, Arabâ Vadi-si'nden Kızıldeniz'in Akabe Körfezi'ne ulaşmıştır. Bu suretle bütün güney Filistin İsrail'in kontrolü altına düşmüş oluyordu.

5. Mütareke Anlaşmaları

A) İsrail-Mısır Mütarekesi

İsrail-Mısır mütareke görüşmeleri 12 Ocak 1949'da Rodos'ta, BM arabulucusu Ralph Bunche'un gözetiminde başladı. 42 gün süren müzakerelerden sonra, 12 maddelik İsrail-Mısır Genel Mütareke Anlaşması (*General Armistice Agreement*) 24 Şubat 1949'da imzalandı.¹⁶⁴

159 Bu hadiseler için bak.: *aynı kaynak*, s. 9676.

160 *Aynı kaynak*, s. 9712.

161 İttifakın metni: Walter C. Langsam, *Documents and Readings in the History of Europe since 1918*, New York, J.B. Lippincott, 1951, s. 364-369; Stephen Heald, *Documents on International Affairs, 1936*, London, Oxford University Press (for Royal Institute of International Affairs), 1937, s. 478-492; J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II: 1914-1956, Princeton, N.J., D. Van Nostrand Co., Inc., 1946, s. 205-211; J.C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics, 1945-1973*, Vol. II, s. 486-493; Claude-Albert Colliard, *Droit International et Histoire Diplomatique* (Documents Choisis), Paris, Domat, Monchrestien, 1950, s. 106-109; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.1544, 3 Novembre 1951, s. 9-18.

162 Bu konuda bak.: *Keesing's...1948-1950*, s. 9743-9747.

163 *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 184.

164 İsrail-Mısır mütareke anlaşmasının metni: *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 184-185; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 381-389 *Keesing's...1948-1950*, s. 9829; Schlesinger Jr. (Ed.), *The Dynamics of World Power, 1945-1983*, Vol. V, s. 387-389. Gerek

Bu mütareke anlaşmasına göre, taraflar bu mütareke süresince hiçbir askerî ve siyasî avantaj sağlamamaya çalışacaklar ve karada, havada ve denizde hiçbir saldırgan harekette bulunmayacakları gibi, bu anlaşmanın hükümleri, tarafların, Filistin meselesinin müstakbel çözümüyle ilgili tutumlarına hiçbir şekilde tesir etmeyecek ve mütareke çizgisi de taraflar arasındaki siyasî sınır ve toprak sınırı olarak telâkki edilmeyecektir.

Mütarekenin bu hükümleri, diğer Arap devletleriyle imzalanan bütün mütareke anlaşmalarında da yer almıştır.

Bu mütareke ile Gazze bölgesi Mısır'a bırakılmakla beraber, uzunluğu 25 mil, genişliği 3.5-5.5 mil arasında değişen bir toprak şeridi haline geliyordu. Yani Mısır 135 milkare büyüklüğünde bir toprak kazanıyordu. Fakat Gazze'nin bazı köyleriyle, bazı köylerin tarlaları İsrail tarafında kalmıştı. Kaldı ki, bu sınır düzenlemesiyle birlikte, Gazze'nin normalde 70.000 civarında olan nüfusuna, şimdi, Filistin'in diğer yerlerinden gelen 200.000 mülteci de eklendi. Mısır, bu mültecileri kendi nüfusundan ayrı tutmak için bunları Gazze bölgesinde muhafaza etmiştir.¹⁶⁵ Biraz aşağıda göreceğimiz üzere, bundan sonra Arap ülkeleri, Filistin mültecilerini İsrail'e karşı bir koz ve bir baskı aracı olarak kullanmaya çalışacaklardır.

Nihayet, mütareke anlaşması ile İsrail-Mısır sınırında el-Avja kesimi gayri askerî hale getiriyordu.

B) İsrail-Lübnan Mütarekesi

Lübnan Arap-İsrail savaşına gönülsüz katılmıştı. Bunun da sebebi, Lübnan'ın çeşitli din ve mezhep topluluklarından meydana gelmesi ve bunların her birinin Filistin meselesine farklı açıdan bakmasıydı. Bundan dolayı Lübnan savaşa küçük bir kuvvetle katılmış ve 10 ölü, 20 yaralıyla savaşı kapamıştı. Bu sebeple, Mısır'dan hemen sonra İsrail ile ikinci mütareke anlaşmasını, 23 Mart 1949'da Ras Nakura'da Lübnan imzaladı. Bu mütareke ile İsrail- Lübnan sınırı, eski Lübnan-Filistin sınırı olarak aynen kalıyordu. Yalnız bu sınır gayri askerî hale getiriliyordu ve her iki taraf da sınır bölgelerinde 1500'den fazla asker bulundurmuyacaktı.¹⁶⁶

C) İsrail-Ürdün Mütarekesi

Bu mütarekeden önce Kudüs'teki İsrail kuvvetleri ile Ürdün'ün Arap Lejyonu arasında 30 Kasım 1948'de bir ateşkes anlaşması yapıldı. 1 Aralık'ta ise, 2.000 kadar Filistinli delegenin katıldığı Jericho Kongresi yapıldı ve bu

Mısır'ın, gerek diğer Arap devletlerinin İsrail ile imzaladıkları bütün mütareke anlaşmalarının metinleri: *Documentation Française-Notes et Etudes Documentaires*, No.1238, 1 Décembre 1949, s. 3-22.

165 Nadaf Safran, *From War to War*, s. 38.

166 İsrail-Lübnan mütareke anlaşmasının metni: Moore, *ag.e.*, Vol. III, s. 391-396; *Keating's...1948-1950*, 10100.

kongrede Filistin topraklarının Ürdün'le birleştirilmesine ve Kral Abdullah'ın da Bütün Filistin'in Kralı olarak ilan edilmesine karar verildi. Ürdün kabinesi bu kararları 7 Aralık'ta, Ürdün Parlamentosu da 13 Aralık'ta onayladı. 20 Aralık'ta da, Kudüs Müftülüğü'ne, Hacı Emin el-Hüseynî'nin yerine, onun muhaliflerinden bir Filistinli tayin edildi. Kral Abdullah ise 20 Aralık günü Amman'da verdiği demeçte "Filistin meselesini Yahudilerle barışçı bir şekilde çözmek için zamanın gelmiş olduğunu," söylüyordu.¹⁶⁷

Diğer yandan, Ürdün'ün eline geçen Filistin topraklarının ilhakına Ürdün Parlamentosu 24 Nisan 1950'de karar vermiştir.¹⁶⁸

Bu gelişmeler sebebiyle, İsrail-Ürdün mütareke görüşmeleri ancak 2 Mart 1949'da Rodos'ta başladı. Görüşmeler kolay yürümedi. Güneyde Arabâ Vadisi ile Ölü Deniz kuzeyindeki İsrail-Ürdün sınırı başlıca tartışma konuları oldu.¹⁶⁹ Bu anlaşmazlıklar, İsrail Dışişleri Bakanlığı'ndan Reuven Shiloah ile Albay Moşe Dayan'ın¹⁷⁰ gizlice Ürdün'e gidip Kral Abdullah ile yaptıkları görüşmede çözümlendi. Ürdün Kralı İsrail'in hemen bütün isteklerini kabul etti. Ancak Hebron bölgesinde küçük bir taviz alabildi. Bunun üzerine İsrail-Ürdün mütareke anlaşması 3 Nisan 1949'da imzalandı.¹⁷¹

Bu mütareke ile Ürdün, bugün İsrail'in kontrolü altında bulunan ve Batı Şeria denen 2.200 milkarelik bir toprak parçasını kontrolü altına sokmuş olmaktadır. İsrail'den sonra, savaştan, toprak bakımından en kazançlı çıkan Ürdün oldu.

Diğer taraftan, bu mütareke ile Kudüs şehri, kuzeydoğu-güneybatı istikametinde bir çizgiyle ikiye ayrıldı. Yeni Kudüs (yani Batı Kudüs) İsrail tarafında, Eski Kudüs (yani Doğu Kudüs) de Ürdün tarafında kaldı. Bu bölünme ile Kudüs'ün büyük kısmı İsrail'e, küçük kısmı ise Ürdün'e geçiyordu. Lakin kutsal yerlerin büyük çoğunluğu Ürdün tarafında kalmıştı.

D) İsrail-Suriye Mütarekesi

İsrail-Suriye mütarekesi, Suriye'nin iç gelişmeleri sebebiyle en son imzalanan anlaşma olmuştur. Suriye'de 1943 ve 1947 seçimlerini kazanan Millî Blok hükümeti, İsrail'e karşı başarılı bir savaş yapamamıştı. Savaşta başarısızlıklar üzerine Şam, Halep, Humus ve Hama ile diğer yerlerde öğrenci ayaklanmaları çıktı. Buna ekonomik sıkıntılar, menfaatçilik, rüşvetçilik, suistimal ve genel grevler de eklenince, 23 Ağustos 1948'de kurulan Cemil

167 *Keesing's...1948-1950*, s. 9748.

168 *Aynı kaynak*, s. 10672. Kral Abdullah'ın bu Filistin politikasının uyandırdığı tepki neticesidir ki, 20 Temmuz 1951 günü Kudüs'teki Aksâ Camii'nde, Hacı Emin el-Hüseynî taraftarı bir genç Filistinli Arap tarafından öldürülecektir.

169 Bu tartışmalar için bak.: Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 296-299.

170 Albay Moşe Dayan, 1967 Arab-İsrail savaşının kahramanlarından olacaktır.

171 İsrail-Ürdün mütarekesinin metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 398-406; *Keesing's... 1948-1950*, s. 10100.

Mardam hükümeti, 1 Aralık 1948'de istifa etti. Yeni kabine, 17 Aralık'ta, eski başkanlardan ve tarafsız devlet adamlarından Halid el-Azm tarafından partisiz kişilerden kuruldu. Yeni Başbakan 28 Aralık'ta Suriye Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, Filistin'in kurtarılmasının esas amaç olduğunu ve Filistin'in taksimini ve bir Yahudi devletinin kurulmasını kabul etmeyeceklerini söyledi.

Lakin işler yeni başbakanın söylediği gibi gitmedi. Halid el-Azm, genelkurmay başkanlığına, Osmanlı ordusundan yetişmiş Albay Hüsnü Zaim'i getirmişti. Hüsnü Zaim, halkın kendisine gösterdiği sevgi ve sempatiden cesaret alarak, 30 Mart 1949'da yaptığı bir darbeyle iktidarı ele aldı.¹⁷²

Bu sebeple İsrail-Suriye mütareke görüşmeleri ancak 12 Nisan 1949'da Mişmar HaYarden'de başladı. Görüşmeler, toprak anlaşmazlığı dolayısıyla 17 Mayıs'ta kesildiyse de 5 Temmuz'da yeniden başladı ve 20 Temmuz 1949'da da mütareke anlaşması imzalandı.¹⁷³ Bu mütareke ile İsrail-Suriye sınırı hemen hemen eski Filistin-Suriye sınırı olmakla beraber, sınırın her iki taraf için de hassas olan üç bölgesi gayri askerî hale getirildi.¹⁷⁴

İsrail'e savaş ilan eden Irak ve Suudi Arabistan'a gelince; bunların İsrail ile sınırları olmadığı için, bir mütareke imzalamaları söz konusu olmamıştır. Fakat Suudi Arabistan, BM arabulucusunun 30 Ocak 1949'da yaptığı mütareke çağrısına verdiği cevapta, mütareke çağrısını kabul ettiğini, Irak ise diğer Arap devletlerinin imzalayacağı mütareke anlaşmalarını kendisinin de kabul edeceğini bildirmiştir.¹⁷⁵

Bu mütareke anlaşmalarıyla Filistin meselesi bir barışa kavuşmuyor, ama birinci Arap-İsrail savaşı sona ermiş oluyordu. Şüphesiz, bu savaşın en kazançlısı İsrail'di. Ürdün hariç, diğer bütün Arap ülkelerini muharebe meydanlarında yenen İsrail, bu savaştan topraklarını daha da genişleterek çıkıyordu. 29 Kasım 1947 tarihli BM taksim kararının Yahudilere verdiği toprağın miktarı hakkındaki rakamlar birbirinden biraz farklıdır. Bir kaynağa göre, taksim kararı Yahudilere Filistin'den 5.600 milkare toprak vermiş, fakat İsrail savaşı sonunda buna 2.500 milkare daha toprak ilave etmiştir.¹⁷⁶

Bazı kaynaklar ise, BM taksim kararının, Filistin'in 10.000 milkarelik (26.000 km²) toprağından 6.000 milkaresini (15.500 km²) Yahudilere vermesine karşılık, savaş sonunda İsrail'in bu miktarı 8.000 milkareye (20.500 km²)

172 Bütün bu gelişmeler için bak.: *Keesing's... 1948-1950*, s. 9471, 9713, 9928 ve Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 299-301. Hüsnü Zaim de, İsrail ile mütareke yaptıktan biraz sonra, 14 Ağustos 1949'da Albay Hınnavi darbesi ile iktidardan düşürüldü. Bak.: *Keesing's... 1948-1950*, s. 10188.

173 8 maddelik İsrail-Suriye mütarekesinin metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 408-414; ayrıca bak.: *Keesing's... 1948-1950*, s. 10117.

174 Bütün mütareke anlaşmalarının öngördüğü gayri askeri bölgelerin ayrıntılar için bak.: Sami Hadavvi, *Bitter Harvest*, s. 119-143.

175 Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 378-379.

176 Nadav Safran, *From War to War*, s. 33.

çıkardığını belirtmektedir¹⁷⁷ ki bu nisbet tüm Filistin topraklarının %77'si demektir.

Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda Arapların 29 Ağustos 1949'da ileri sürdükleri bir iddiaya göre de, BM taksim kararı Yahudilere 14.700 km² toprak vermişken, Yahudiler bu miktara savaş sonunda 17.000 km² daha ilave etmişlerdir.¹⁷⁸ (Sınırların durumu için 6 ve 7 no'lu haritalara bak.)

Nüfus miktarına gelince; 1914'te Filistin'deki Yahudi nüfusu 85.000, 1943'te 539.000, 1946'da 608.000 iken, 1947 taksim planı sırasında 650.000 olmuş ve mütarekenin imzalandığı 1949 yılı sonunda da 758.000'e ulaşmıştır.¹⁷⁹

Gerek bu toprak kazançları, gerek İsrail'in Orta Doğu'da yeni bir varlık olarak ortaya çıkması, günümüze kadar sürecek olan bir Arap-İsrail çatışmasını, Orta Doğu politikasının en ciddi meselesi haline getirecektir. İsrail'in ortaya çıkmasında Amerika'nın aktif bir rol oynaması, tam bu sırada Suudi Arabistan petrollerine el atmış olan Amerika'yı, bundan sonra, hem bu çetin anlaşmazlığın ve hem de Orta Doğu'daki milletlerarası politikanın aktif bir unsuru yapacaktır.¹⁸⁰ Bu iki gelişme Amerika'yı âdeta bir Orta Doğu devleti haline sokmuştur. 1956 Süveyş Savaşı ve bunun arkasından 1957 Eisenhower Doktrini, bu gelişmeyi daha da gerginleştirecektir.

Diğer taraftan, Arap ülkeleri İsrail ile mütareke imzalamış olmakla beraber, barış yapmaya yanaşmamışlardır. Barışın olmaması ise, bundan sonra yeni savaşları kolaylaştıracaktır.

Mütareke anlaşmalarının bir diğer neticesi de Güvenlik Konseyi'nin bir raporu üzerine Genel Kurul'un, 11 Mayıs 1949 tarihli ve 273 (III) sayılı kararı ile İsrail'i Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul etmesidir.¹⁸¹ Kararda İsrail'in Genel Kurul'un 29 Kasım 1947 ve 11 Aralık 1948 tarihli kararlarını tatbik etmeyi kabul ettiği ve BM Antlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirebilecek durumda olması dolayısıyla ve "İsrail'in barışsever bir devlet" olması hasebiyle, BM üyeliğine kabul edildiği bildirilmekteydi.

177 Willard A. Beling, (Ed.) *Middle East Peace Plans*, New York, St. Martin's Press, 1986, s. 13 ve Donald Neff, *Warriors at Suez, Eisenhower takes America into the Middle East*, New York, The Linden Press/Simon and Schuster, 1981, s. 104.

178 *Keesing's...1948-1950*, s. 10268.

179 Moore, *a.g.e.*, Vol. I: *Readings*, s. 286-288; Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 252; Lienthal, *The Zionist Connection*, s. 96. 1949 yılında İsrail'e 239.576 Yahudi göç etmiştir. 1949'u takip eden dört yıl içinde göç edenlerin toplamı 686.748 dir. 1954'te İsrail'in nüfusu, 1948'e nisbetle, %120 artmış olacaktır. Bak.: Donald Neff, *Warriors at Suez*, s. 45.

180 Bu sırada Amerikan petrol şirketi ARAMCO'nun Suudi Arabistan'daki faaliyetleri için bak.: Thomas A. Bryson, *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975: A Survey*, Metuchen, N.J., The Scarecrow Press Inc., 1977, s. 149-154.

181 Kararın metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 419 ve *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 405. 12 aleyhte ve 9 çekimsere karşı 37 oyla kabul edilen bu karara aleyhte oy verenler şunlardır; Afganistan, Birmanya, Mısır, Habeşistan, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen. Türkiye çekimsiz kalmıştır.

6. Mülteciler Meselesi

BM Genel Kurulu'nun İsrail'i üyeliğe kabul ederken sözünü ettiği 29 Kasım 1947 ve 11 Aralık 1948 tarihli kararların tatbikatında iki mühim konu kalıyordu. Toprak meselesi, mütarekelerle geçici de olsa bir statüye bağlandığına göre, geriye kalan iki konudan biri mülteciler meselesi, diğeri de Kudüs meselesidir.

1948-49 Arap-İsrail savaşı, günümüze kadar devam edecek olan bir mülteciler veya Filistin mültecileri meselesini ortaya çıkarmıştır. Bir yandan, savaşla birlikte Yahudilerin intikamından korkarak kaçmak suretiyle, öte yandan Arap liderlerinin muhtemel savaş alanlarını boşaltmalarını istemeleri sebebiyle¹⁸² yüz binlerce Filistin Arap'ı yerlerini, yurtlarını terk ederek, ya komşu Arap ülkelerine kaçmışlar veya Filistin'in Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelerine sığınmışlardır. Bunların sayıları çeşitli kaynaklara göre değişmektedir. Bu sayılar 500.000 ilâ 1 milyon arasında oynamaktadır, İsrail'in iddiasına göre, Filistin mültecilerinin sayısı 500.000 kadardır.¹⁸³ Bazı Yahudi eserleri, Filistin'i terk eden Arap mültecilerinin sayısının 627.000-633.000'den fazla olamayacağını ileri sürmektedirler.¹⁸⁴

Arabulucu Kont Bernadotte, öldürülmeden iki gün önce, 16 Eylül 1948'de gönderdiği son raporunda, Filistin mültecilerinin sayısını 360.000 olarak tahmin etmişse de, kendisinden sonraki arabulucu Ralph Bunche, 18 Ekim 1948 tarihli raporunda bu sayının eksik olduğunu söylüyor ve son haftalarda mülteci sayısının artarak 500.000'e çıkmış olduğunu belirtiyordu.¹⁸⁵

Buna karşılık Filistin Uzlaştırma Komisyonu 22 Haziran 1949 tarihli raporunda Filistin mültecilerinin sayısını 900.000-1.000.000 olarak tahmin ederken,¹⁸⁶ 1949 Ağustos'unda yaptığı açıklamada, uzmanlarının yaptığı incelemelere dayanarak bu sayıyı 711.600 olarak vermiştir.¹⁸⁷ Uzlaştırma Komisyonu tarafından teşkil edilen ekonomik inceleme misyonu ise, 1949 Kasım'ında mültecilerin sayısını 757.000 civarında tahmin etmekteydi.¹⁸⁸ Son yayınlar da bu sayıya yaklaşmakta ve savaşın sonundaki mülteci sayısını 725.000 olarak vermektedirler.¹⁸⁹

Halbuki, birazdan göreceğimiz üzere, BM tarafından kurulan Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatı, 1949 Kasım'ında 940.000 Arap mülteciye yardım yapmaktaydı.¹⁹⁰ Bu miktarın ülkelere göre dağılımı şöyleydi: Lübnan

182 George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Ithaca, Cornell University Press, 1980 (4th ed.), s. 410.

183 *Aynı kaynak*, s. 410, 43 no'lu dipnot.

184 Avneri, *a.g.e.*, s. 273.

185 *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 307 ve *Keesing's...1946-1948*, s. 9652.

186 *Keesing's...1948-1950*, s. 10101.

187 *Aynı kaynak*, s. 10268.

188 Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 315.

189 Willard A. Beling, *The Middle East Peace Plans*, s. 315.

190 Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, s. 410, 43 no'lu dipnot ve Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 304.

127.800, Suriye 78.200, Ürdün 94.000, Filistin'in Arap kısmı 357.400, İsrail 37.600 ve Gazze Şeridi 245.000.

Mülteciler meselesi ilk olarak 1948 Ağustos'unda Güvenlik Konseyi'nde ele alındı. Fakat birkaç gün tartışılmasına rağmen, herhangi bir karar alınmadı.¹⁹¹ Bilhassa Arap ülkeleri bu mültecilerin evlerine ve yurtlarına dönmelerinin sağlanması üzerinde ısrar ederken, Sovyet delegesi, mülteciler meselesinin yükünün Amerika, İngiltere ve Arap ülkeleri tarafından paylaşılması gerektiğini, çünkü Genel Kurul'un 29 Kasım 1947 taksim planını bu ülkelerin sabotaje etmeye çalıştığını söylemiştir.

Filistin mültecileri meselesinin ciddiyetine ilk defa arabulucu Bernadotte 16 Eylül 1948 tarihli raporunda temas etmiş ve Genel Kuruldan acele tedbir alınmasını, mültecilere yardım edilmesini ve bunların İsrail İşgali altındaki yurtlarına dönmelerinin de sağlanmasını istemiştir.¹⁹²

Bunun üzerine Genel Kurul mülteciler meselesini 24 Eylül 1948 günlü toplantısında ele alarak, meseleyi Üçüncü Komite'ye havale etti. Üçüncü Komite çalışmaları bir buçuk aydan fazla sürdü. Bu çalışma ve tartışmalar sırasında, gerek Arap ülkeleri, gerek Sovyet Rusya ile Polonya ve Beyaz Rusya gibi uyduları, mülteciler meselesinin sadece insanî bakımdan ve yardım açısından ele alınmasına karşı çıkıp, meselenin aynı zamanda siyasî çerçevede ele alınmasını istediler.¹⁹³ Neticede Üçüncü Komitenin hazırlamış olduğu bir karar tasarısı, 19 Kasım 1948 günü 212 (III) sayılı bir Genel Kurul kararı olarak oybirliği ile kabul edildi.¹⁹⁴

Kararda, Filistin mültecilerine 1 Aralık 1948'den 31 Ağustos 1949'a kadar olan dönem için 29.500.000 dolarlık bir yardım yapılması öngörülüyor ve ayrıca bütün üye devletlerle, Dünya Sağlık Teşkilatı, Gıda ve Tarım Teşkilatı, Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı ve UNICEF gibi kuruluşlar da yardıma çağrılıyordu.

Bu karar üzerine BM Sekreteri, mültecilere yapılacak yardımları yönetmek üzere, BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatı'nı (*UN Relief for Palestine Refugees*, UNRPR) kurdu.

Genel Kurul 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararı ile Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nu kurarken, kararın 11. paragrafında da, yurtlarına dönüp "komşuları ile barış içinde yaşamak isteyen" mültecilerin yurtlarına dönmelerinin sağlanması ile, dönmek istemeyenlerin de, maddî kayıplarının hukuk ve hakkaniyet çerçevesinde ilgili hükümetler veya makamlar tarafından tazmininin sağlanmasını, Uzlaştırma Komisyonu'na görev olarak vermekteydi.

Bu arada İsrail'in BM üyeliğine başvurusu konusu Genel Kurul'un *ad hoc* siyasî komitesinde ele alındığında, Lübnan delegesi, konunun incelenmesine

191 *Yearbook of the U.N.*, 1947-48, s. 445-448.

192 *Yearbook of the U.N.*, 1948-49, s. 199-200.

193 *Yearbook of the U.N.*, 1948-49, s. 199-200.

194 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 202-203. Aynı zamanda bak: *Keating's...1946-1948*, s. 9652.

geçmeden önce, İsrail'in, mültecilerin evlerine dönmelerini kabul ettiğini bildirmesini istedi. İsrail delegesi ise, mülteciler meselesinin, genel barış görüşmelerinin bir parçası olduğunu, ancak o zaman ele alınabileceğini bildirdi.¹⁹⁵ Böylece mülteciler konusunu, Arap ülkelerini barışa zorlamak için bir kez olarak kullanmak istiyordu. Siyasî komite de, Lübnan görüşünü reddetmekle âdeta İsrail görüşüne dolaylı bir destek vermiş oldu.

Uzlaştırma Komisyonu, gerek Mayıs 1949, gerek Temmuz 1949'da, Lozan'daki iki dönem çalışmalarında da, Arap ve İsrail delegeleri ile mülteciler meselesini de ele aldı.¹⁹⁶ Başlangıçta Araplar, İsrail'in dönmek isteyen mültecileri kabul etmesinde ısrar ederken, daha sonra bu tutumlarını değiştirerek, Filistin mültecilerinin yerleştirilmesi için, Galilee'nin tamamıyla Negev'in İsrail tarafından kendilerine terk edilmesini ve Filistin'in Arap toprakları ile Hayfa limanı arasında bir koridor tesisini istemişlerdir, İsrail'in bu isteklere cevabı, bir karış toprak bile terk etmeyeceği şeklinde oldu.

İsrail ise başlangıçta, mülteciler meselesinin çözümü için, önce toprak meselesinin çözümünü, yani sınırların kesin olarak çizilmesini şart koştu ki, bu da Arap ülkelerinin İsrail ile barış yapmaları demekti. Buna da Araplar yanaşmadı.

Uzlaştırma Komisyonu'nun daha sonraki toplantılarında İsrail, geri kalan mültecileri Arap ülkelerinin kabul etmesi şartıyla, ancak 100.000 Filistin mültecisini kabul edebileceğini zira zaten topraklarında 160.000 Arap'ın bulunduğunu, bu suretle sınırları içindeki Arap nüfusun 260.000'e çıkacağını bildirdi, İsrail'in bir diğer şartı da, milletlerarası kuruluşların da bu 100.000 mültecinin yerleştirilmesine yardımcı olmalarıydı. Fakat, Uzlaştırma Komisyonu'nun bundan sonraki çalışmalarında bu şarta yenilerini eklemiştir. Buna göre, İsrail 100.000 mülteciyi kabul edecekti: fakat bunlar, İsrail'in düşmanları ile temas edemeyecekleri yerlere ve ayrıca, İsrail'in kalkınma planlarına göre yerleştirilecekti. Araplar bu şartların, Genel Kurul'un 11 Aralık 1948 kararına aykırı olduğunu bildirdiler.

Bu müzakereler sırasında İsrail, Gazze'nin kendisine bırakılması şartıyla, gerek Gazze'nin kendi nüfusunu, gerek buradaki 250.000 kadar mülteciyi İsrail vatandaşlığına kabul etmeyi teklif ettiyse de, Araplar bunu da reddettiler.

Uzlaştırma Komisyonu'nun bu görüşmeleri yansıtan raporları, önce siyasi komitede, sonra da Genel Kurul'da görüşüldü. Genel Kurul, mülteciler konusunda 8 Aralık 1949'da 302 (IV) sayıyla ve 47 lehte, 6 çekimser¹⁹⁷ ve sıfır aleyhte oy ile 22 maddelik uzun bir karar kabul etti.¹⁹⁸ Bu karar ile Filistin

195 *Yearbook of the U.N.*, 1948-49, s. 203.

196 Bu konuda bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1948-49, s. 203-209; *Keesing's...1948-1950*, s. 10100,10268,10473-10474. Ayrıca bak.: *Moore a.g.e.*, Vol. III, s. 485-567.

197 Çekimser oylar: Sovyet Rusya; Polonya, Çekoslovakya, Ukrayna, Beyaz Rusya gibi Sovyet uydusu sosyalist ülkeleri ile Güney Afrika'ydı.

198 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1948-49, s. 211-212.

mültecilerine, 1 Ocak-31 Aralık 1950 dönemi için 33.700.000 dolarlık bir yardım öngörülürken, İsrail'e de mülteciler hakkındaki 11 Aralık 1948 tarihli kararını hatırlatmaktaydı. Irak ve Lübnan'ın isteği üzerine, BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatı'nın (UNRPR) İngilizce adı şimdi *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees* (Kısaca UNRWA) oluyordu. Kararın büyük kısmı, bu teşkilatın çalışma esaslarına aitti. Bir de teşkilata yardımcı olmak üzere Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye ile mültecilere yardım yapan iki ülkenin temsilcilerinden meydana gelen bir Danışma Komisyonu (*Advisory Commission*) kuruluyordu.

Bu arada Amerikan Senatosu da Başkan Truman'ın isteği üzerine, 24 Mart 1949'da aldığı ortak bir kararda (*joint resolution*) başkana, Filistin mültecilerine 16 milyon dolara kadar yardım yapma yetkisini verdi.¹⁹⁹ Amerikan Senatosu ayrıca, Mayıs sonunda kabul ettiği ve 5 Haziran 1950'de Başkan Truman tarafından onaylanan ve 1 Temmuz'da başlayacak bir yıllık dönem için 3.121.450.000 dolarlık dış yardım kanununda, Filistin mültecilerine de 27.450.000 dolarlık bir yardım yapılmasını öngördü.²⁰⁰

1952 Haziran'ına kadar, üye ülkeler toplam 66 milyon dolar yardım taahhüt etmişler ve bu tarihte bunun 41 milyon doları gelmişti. 1952-53 dönemi için de 80 milyon dolar taahhüt edilmişti ki, bunun 60 milyon doları Amerika'nın taahhüdüydü.²⁰¹

1951 yılında 881.991 Filistin mültecisi, 1952 yılı Haziran'ında ise 881.673 Filistin mültecisi Birleşmiş Milletler yardımından yararlanmaktaydı.²⁰²

Genel Kurul'un *ad hoc* komitesi de, 30 Ekim 1952'de, 30 Haziran 1953'e kadar olan dönem için 23 milyon dolarlık yardım yapılması hususunda bir tavsiye kararı aldı ve Genel Kurul bu kararı, 6 Kasım 1952'de, 6 çekimser ve sıfır aleyhte oya karşılık 48 oyla kabul etti.²⁰³

Tabiatıyla bu yardımların hiçbirisi Filistin mültecilerinin yurtlarına dönmelerini sağlamıyordu.

7. Kudüs Meselesi

Kudüs şehri, Yahudiler için olduğu kadar, belki onlardan çok daha fazla Müslümanlar için kutsal bir şehirdi.²⁰⁴

Filistin M.S. 1. yüzyılda Roma istilasına uğradığı zaman nasıl bütün Yahudi mabedleri yakılıp yıkılmış ve Yahudiler kılıçtan geçirilmiş ise, M.S. 2.

199 Ortak kararın metni: *A Decade of American Foreign Policy, 1941-1949*, s. 720. Ayrıca bak.: *Keating's... 1948-1950*, s. 10101.

200 *Keating's... 1948-1950*, s. 10747-10748.

201 *Keating's Contemporary Archives, 1952-1954*, s. 12907.

202 *Aynı kaynak*, s. 12907.

203 *Aynı kaynak*, s. 12753.

204 Kudüs'ün kısa fakat özlü bir tarihçesi için bak.: İbrahim Abu-Lughod (Ed.), *The Arab-Israeli Confrontation of June 1967: An Arab Perspective*, Evanston, Northwestern University Press, 1970, s. 10-48, A.L. Tibawi, "Jerusalem: Its Place in Islam and Arab History."

yüzyıl başlarında da İmparator Aelius Hadrianus, Kudüs'te kalan bir miktar Yahudi'nin ayaklanması (*Bar Kochbar*) üzerine, şehirdeki Yahudi hayatının son kalıntılarını da silip süpürmüştür. Esasında şehir tamamen yıkılmış ve bunun yerine Hadrianus, kendi ismine izafeten Aelia Capitolina adıyla bir Roma kolonisi kurmuştur. Yahudilerin mabedinin (bugünkü Ağlama Duvarı) yerinde de, Jüpiter adına bir mabed yaptırmıştır. İmparator Konstantin'in M.S. 313 tarihinde Hristiyanlığa izin vermesi üzerine Kudüs, Hristiyanlar için de birdenbire ehemmiyet kazanmıştır.

Roma egemenliğini, M.S. 614'te Pers istilası takip etmiştir. Galilee'de (Celile) yaşamakta olan Yahudiler bu istila sırasında Perslere yardım ettiklerinden, 14 yıl sonra Roma İmparatoru Heraklius Persleri yenerek tekrar Kudüs'ü aldığı anda, Yahudilerden korkunç bir intikam almaktan geri kalmamıştır.

Bu sırada Hazreti Muhammed, Allah'ın son peygamberi olarak İslâmiyeti yaymaktaydı. Kur'an-ı Kerim'in Bakarâ sûresinde, ilk Müslümanların Kudüs'ü kible ittihaz etmelerinden ve sonra kiblenin Mekke, Kâbe'ye çevrilmesinden söz edilmektedir.

Hazreti Peygamber'in Mi'rac hadisesinin Kudüs'te vukubulması, bu şehri Müslümanlar için çok daha kutsal hale getirmiştir. Bundan dolayıdır ki, Hazreti Ömer M.S. 638 yılında Kudüs'ü alıp İslâm'a hediye ettiğinde, ilk işi, Mi'rac'ın vukubulduğu yeri tespit etmek olmuş ve burada Mescid-i Aksâ (veya Camiü'l-Aksâ) yapılmıştır.²⁰⁵ Bundan sonra Kudüs'te İslâm eserleri büyük bir hızla çoğalmıştır.

Diğer taraftan Hazreti Ömer, Avrupa'da dinî müsamahasızlığın yoğun olduğu bir dönemde, Kudüs'ün (Aelia) Hristiyan halkına, hayatları, malları ve kiliseleri için tam güvenlik sağlayıp, dinî ibadetlerinde hiçbir zorlamaya ve kötü muameleye maruz kalmayacaklarını bildirdi.

Kudüs İslâm'ın kutsallığına kavuşunca adı Beyt'ül-Mukaddes (kutsal ev) ve daha sonraları da Beyt'ül-Makdis veya sadece el-Kuds (kutsal şehir) ve nihayet el-Kuds eş-Şerif olmuştur.

Kudüs Emeviler ve Abbasiler döneminde de İslâmiyet bakımında büyük gelişmeler göstermiş ve büyük eserler ve müesseseler kazanmıştır.

Kudüs 1099 yılında Haçlıların işgaline uğradı. Haçlılar şehre girince sadece Yahudileri değil, bütün Müslümanları, kutsal yerlere ve camilere sığınan kadın ve çocukları dahi katlettiler. Harem-i Şerif denen İslâm'ın en kutsal yerlerinin bulunduğu kesime el konarak buraları Haçlı şövalyelerine verildi.

Selâhaddin-i Eyyubi'nin Kudüs'ü 1187'de Haçlılardan geri almasından sonra şehir tekrar İslâm egemenliği altına girmiştir. Ayrıca, Avrupa'dan gelen göçlerle Kudüs'te Yahudilerin sayısı artmaya başlamıştır. Selâhaddin-i Eyyubi Yahudilere Kudüs'ün kapılarını açmıştır.

205 Mescid-i Aksâ'nın gerçekten Mi'rac'ın vukubulduğu yer olup olmadığı ve yine Kudüs'te Mescid-i Aksâ'ya yakın bir yerde olabileceği konusunda tereddütler vardır. Bu konuda bak.: *İslâm Ansiklopedisi*, "Kudüs" maddesi.

Kudüs şehri daha sonra Memlûklerin kontrolüne geçmiş ve bilhassa Sultan Kayıtbay zamanında büyük gelişme göstermiştir. Aksâ Camii yakınındaki meşhur Eşrefiyye Medresesi Sultan Kaytbay tarafından yaptırılmıştır.

Memlûkler, Mekke, Medine ve Kudüs'ün hâdimleri ve muhafızları unvanını almışlardır ki, Yavuz Sultan Selim Mısır seferi sırasında Kudüs'ü de Türk egemenliğine geçirdikten sonra, Ocak 1517'de Kahire'ye girmiş ve bu unvanı kendi üzerine almıştır. Bundan dolayıdır ki, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı padişahlarının bir unvanı da *Hâdimü'l-Haremeyn* (veya *Hâdimü'l-Haremeynü ş-Şerifeyn*) olmuştur.

Kudüs, 1917'de General Allenby komutasındaki İngiliz kuvvetlerinin Filistin'e girmeleri ile Türk egemenliğinden çıkmıştır.

Kudüs'te Yahudi nüfusunun artması bilhassa 19. yüzyılda olmuş ve Filistin topraklarından farklı olarak, Kudüs'te Yahudiler genel nüfusun hemen daima yarısını oluşturmuşlardır. Mesela 1800 yılında Kudüs'ün nüfusu 8.570 olup bunun 2.000'i (%23) Yahudi, 4.000'i Müslüman (%46) ve 2.750'si de (%31) Hristiyan'dır. Sırasıyla Yahudi, Müslüman ve Hristiyan olmak üzere Kudüs'te nüfus kompozisyonunun yıllar itibarıyla gelişimi şöyledir: 1850'de 6.000 (%40), 5.400 (%36) ve 3.600 (%24) ki toplam nüfus 15.000 olmuştur. 1880'de 17.000 (%55), 8.000 (%26) ve 6.000 (%19). 1900'de 35.000 (%64), 10.000 (%18) ve 10.000 (%18). 1921'de 33.971 (%55), 13.403 (%22) ve 14.699 (%23). 1946'da, yani taksimden önce, Kudüs'ün nüfusu 164.400 olup, Yahudiler 99.400 (%60), Müslümanlar 33.700 (%21) ve Hristiyanlar da 31.300'dür (%19).²⁰⁶

Kudüs şehrinin üç büyük dinden herbiri için ifade ettiği bu ehemmiyet dolayısıyla, BM'nin 29 Kasım 1947 taksim kararının üçüncü bölümü, 14 madde halinde, Kudüs için ayrı bir statü öngörmektedir. Buna göre Kudüs şehri, milletlerarası özel bir rejim altında ayrı bir varlık, bir *corpus separatum* olacak ve BM Vesayet Konseyi tarafından yönetilecekti. Kararda Kudüs şehrinin sınırları belirtildikten (bak. 4 no'lu harita) sonra Vesayet Konseyine beş ay içinde Kudüs'ün tâbi olacağı ayrıntılı bir statü hazırlama görevi veriliyor ve bu statünün temel ilkeleri de belirtiliyordu. Vesayet Konseyi, 21 Nisan 1948'de Kudüs için 44 maddelik bir statü tasarısı kabul etti.²⁰⁷

Bu tasarıya göre, Kudüs şehri gayri askeri ve tarafsız olup, ancak iç güvenliğin gerektirdiği kadar polis kuvveti bulunacaktı. Şehir, Vesayet Konseyi tarafından tayin edilen bir genel vali tarafından yönetilecekti. Genel vali yürütme görevini, üyeleri kendisi tarafından seçilen bir yönetim kurulu (*council of administration*) vasıtasıyla ifa edecekti. Yasama görevi ise, 40 kişilik bir yasama konseyine veriliyordu. Konseyin 18 üyesi, şehirde ikamet eden Arap nüfus ve 18 üyesi de Yahudi nüfus tarafından seçilecekti. 2 üye de ne Arap, ne Yahudi olan nüfus tarafından ve kendi içinden seçilecekti. Geri kalan 2 tanesi

206 Avneri, *The Claim of Dispossession*, s. 255.

207 Tasarının metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 424-445.

de, ne Arap, ne Yahudi olan Kudüslüler arasından valinin seçtiği 6 kişi içinden, bütün Kudüs halkı tarafından seçilecekti. Arapça ve İbranice Kudüs'te resmi dil olacaktı. Nihayet, Arap ve Yahudi devletlerinin vatandaşları Kudüs'e serbestçe girip çıkacaklardı. Kutsal yerleri ziyaret de tamamen serbest olacaktı.

Bu tasarının kabulünden üç hafta sonra Arap-İsrail savaşı çıktığı için, tabiatıyla bu tasarımı yürütmek mümkün olmadı.

BM Kudüs meselesini bundan sonra, Filistin için bir Uzlaştırma Komisyonu kuran Genel Kurul'un 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararında ele aldı. Kararın 7. paragrafı, kutsal yerlerin serbestisini ve korunmasını öngörüyor, 8. paragrafı da, Kudüs'ün sınırlarını belirttikten sonra, Uzlaştırma Komisyonu'na, Kudüs'ün gayri askeri hale getirilmesinin ve milletlerarası bir rejime kavuşturulmasının sağlanması görevini veriyordu.

Uzlaştırma Komisyonu, 1949 yılı içinde daha önce sözünü ettiğimiz çalışmalar sırasında, Arap devletleri ve İsrail'in temsilcileri ile yaptığı görüşmelerde ele aldı. Ne var ki, Kudüs şehri şimdi ikiye bölünmüştü. Bu ikiye bölünmüşlük, Kudüs konusunda Arapları da ikiye bölmüştü. Çünkü Kudüs'ün Arap kısmı Ürdün'ün eline geçmişti. Bu sebeptendir ki, Uzlaştırma Komisyonu'nda diğer Arap ülkeleri Kudüs meselesinden fazla mülteciler konusuna ağırlık vermişlerdir.

İsrail'e gelince; Uzlaştırma Komisyonu 7 Nisan 1949'da Tel Aviv'de İsrail Başbakanı ile yaptığı görüşmede, Ben Gurion komisyona, Kudüs'teki kutsal yerlerin milletlerarası rejim ve kontrol altına konulmasını kabul edebileceklerini, fakat Kudüs şehrinin milletlerarası statüye tâbi olmasını kabul edemeyeceklerini söylemiştir.²⁰⁸ Ürdün gibi İsrail de Kudüs'ü elinden çıkarmaya niyetli değildi. Kaldı ki, İsrail Kudüs hakkındaki bu görüşünü kasım ayında, BM'de değiştirecek ve daha katı bir tutum olacaktı.

Uzlaştırma Komisyonu, Arap ülkeleri ve İsrail ile bu görüşmelerinden sonra, Kudüs Bölgesi (*Jerusalem area*) için bir Devamlı Milletlerarası Rejim (*Parmanent International Regime*) taslağı hazırladı ve 1 Eylül 1949'da bu taslağı Birleşmiş Milletler'e sundu.²⁰⁹

25 maddelik bu taslağa göre, Kudüs bölgesi, Yahudi kesimi ve Arap kesimi olmak üzere ikiye ayrılıyor ve bu ayırım çizgisi ekli bir haritada belirtiliyordu. Her iki kesim de kendi belediye hizmetlerini kurmada ve yürütmeye özerkliğe sahip olmakla beraber, Kudüs şehrinin yönetimi, BM Genel Kurul tarafından seçilmiş bir Birleşmiş Milletler komiserine (*commissioner*) verilecekti. Komiserin başkanlığında, üyeleri Arap ve Yahudilerden eşit sayıda seçilmiş ve diğer dinlerin de temsil edildiği bir genel konsey (*general council*), ortak konularda karar alacaktı.

Kudüs şehri gayri askeri ve tarafsız hale getirileceği gibi, Kudüs'ün her iki kesimine de göçler yasaklanıyordu.

208 *Yearbook of the U.N.*, 1948-49, s. 198.

209 Taslağın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 447-456. Ayrıca bak: Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 304-305 ve *Keesing's...1948-1950*, s. 10268.

Uzlaştırma Komisyonu'nun bu Kudüs Planı, Kasım sonu ve Aralık 1949 başında, Genel Kurul'un önce *ad hoc* siyasi komitesinde ve sonra da Genel Kurul'da tartışıldı.²¹⁰ Fakat, bilhassa Kudüs'ün bölünmüşlüğüne esas aldığı için hiç benimsenmedi. Tartışmalar sırasında İsrail delegesi, İsrail'in Kudüs'ten çekilmesi halinde birçok hizmetlerin aksayacağını, milletlerarası rejimin tatbik imkanının olmadığını ve Genel Kurul'un bu istikamette karar alması halinde neticenin fiyasko olacağını bildirdi.

Ürdün temsilcisi ise, Kudüs'ün milletlerarası rejim altına konulmasının, ülkesinin güvenliği, bütünlüğü ve çıkarlarına zararlı olacağını ve bu rejimin bir yarar sağlayamayacağını belirterek, milletlerarası rejime karşı çıktı.

Irak delegesi de, Kudüs'ün, Filistin Arap devleti içinde bir Arap şehri olarak kalması gerektiğini, fakat iş isten geçtiğini, bu sebeple de milletlerarası rejimi ehven-i şer (*lesser evil*) olarak kabul ettiklerini ve bu yönde oy kullanacağını bildirdi.

Suriye ise, birleştirilmiş Kudüs'ün milletlerarası rejim altına konulması gerektiğini vurgulayarak, Kudüs'ün hem İsrail'in ve hem de Ürdün'ün elinden alınması görüşünü ileri sürdü.

Uzlaştırma Komisyonu'nun Kudüs planı İngiltere ve Amerika tarafından desteklenmiştir. Neticede Genel Kurul, Uzlaştırma Komisyonu'nun tekliflerini bir kenara attı ve 9 Aralık 1949 tarih ve 303 (IV) sayılı kararıyla²¹¹ *corpus separatum* ilkesini, yani Kudüs'e milletlerarası statü verilmesini benimsedi ve Vesayet Konseyine de, 29 Kasım 1947 tarihli taksim kararında Kudüs için öngörülen statüyü hazırlama görevi verdi.

Vesayet Konseyi bu görevi 13 Aralık 1949'da ele aldı ve 19 Aralık tarihli kararında da, konsey başkanından Kudüs'ün öngörülen statüsü için bir rapor hazırlamasını istedi. Vesayet Konseyi bu arada da, 20 Aralık 1949'da aldığı bir kararda, İsrail'in bazı hükümet organ ve dairelerini Kudüs'e nakletmekle, Kudüs'ün milletlerarası statüsünün tatbikini güçleştirildiğini belirterek, İsrail hükümetinden bu tedbirleri geri almasını ve Genel Kurul kararlarının tatbikini güçleştirecek hareketlerden kaçınmasını istedi.²¹²

Bu uyarıya rağmen, İsrail Parlamentosu 23 Ocak 1950 günü Kudüs'te toplanarak, Kudüs'ü İsrail'in başşehri ilan etti.²¹³

Öte yandan, Vesayet Konseyi de 4 Nisan 1950 de aldığı bir kararla²¹⁴ daha önce 21 Nisan 1948'de hazırlamış olduğu statü tasarısını bir iki ufak değişikliklerle, aynen kabul etti. Fakat bütün bunlardan hiçbir netice çıkmadı ve Kudüs tartışmaları bundan sonra da devam etti.

210 Tartışmalar için bak: *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 190-196.

211 Kararın metni: *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 196-197; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 458-459; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 135-136.

212 *Yearbook of the U.N., 1948-49*, s. 197.

213 Kirk, *The Middle East, 1945-1950*, s. 308.

214 Kararın ve statünün metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 461-483.

III

1956 SÜVEYŞ SAVAŞI

III

1956 SÜVEYŞ SAVAŞI

1956 Süveyş Savaşı esasında bir Arap-İsrail savaşı değildir. Çünkü ne doğrudan doğruya İsrail ile alakası vardır ve ne de Filistin meselesi ile. 1956 savaşı bir Nâsır Meselesi'nden çıkmıştır. Her ne kadar Nâsır'ı ortaya çıkaran 1948-49 Arap-İsrail savaşı olmuşsa da, 1956 Süveyş Savaşı'nın Arap-İsrail meselesi ile doğrudan bağlantısı yoktur. Nâsır'ın Arap dünyasının liderliğine oynaması, Pan-Arabizm veya Arap milliyetçiliği politikası ve bu liderliğin ve bu politikanın Batı'nın bölgedeki çıkarlarına ters düşmesi, 1956 Süveyş Savaşı'nın gerçek sebebidir. Süveyş Kanalı'nı işgale teşebbüs eden İngiltere ve Fransa'nın ve onlarla işbirliği yapan İsrail'in temel amaçları Nâsır'ı düşürmektir. Lakin Nâsır'ın bu savaşta uğradığı askerî hezimet, onun düşmesini sağlamak şöyle dursun, aksine ona siyasî zafer kazandırmış ve Arap dünyasındaki durumunu daha da kuvvetli hale getirmiştir.

Şüphesiz Nâsır Pan-Arabizm politikası ile İsrail'i de ortadan kaldırmayı hedeflemişti ve bu da İsrail'de korkular uyandırmıştı. Fakat Nâsır'ın uyandırdığı korkular İsrail'i çok aşmış ve Batı'nın bölge çıkarlarını birinci derecede etkilemiştir. Nâsır, İsrail'den fazla Batı için problem olmuştur.

Diğer taraftan, 1956 Süveyş Savaşı İsrail'e siyasî bir zafer sağlamamışsa da, bu devleti Orta Doğu'nun bir askeri gücü olarak ortaya çıkarmıştır.

Nâsır'ın siyasî gücü ile İsrail'in bu askeri gücü, 1967'de birbirlerine meydan okuyacaklardır. Dolayısıyla, 1956 Süveyş Savaşı'nın neticeleri, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın tohumlarını atmıştır.

1956 savaşında Mısır ile Batılıları karşı karşıya getiren sadece Nâsır'ın Arap dünyasının liderliğini eline alıp, Batı'nın şüphelendiği gibi, bir Nâsır İmparatorluğu kurma hevesi' değildir. Birinci Arap-İsrail savaşından sonra, 1950-55 arasında milletlerarası politikada ve bölgede meydana gelen gelişmeler de, Batı ile Nâsır arasındaki münasebetlere bir zemin hazırlamıştır ki, 1955-56 yıllarının gelişmelerini bu zemine oturtmadan değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple bu zemini ortaya çıkaran gelişmeleri ana hatları

1 *The Memoirs of Sir Anthony Eden - Full Circle*, London, Cassell, 1960, s. 577. Bundan sonra bu kaynağı *Full Circle* diye zikredeceğiz.

ile belirttikten sonra, 1956 Süveyş Savaşı ile doğrudan bağlantılı konuları da ayrı ayrı ele alarak, bu savaşın incelemeye çalışacağız.

1. Orta Doğu'da Yapı Değişikliği, 1950-55

1948-49 Arap-İsrail savaşıyla, İsrail 1950 yılından itibaren Orta Doğu politikasına dahil olduğu sırada, yine 1950 yılında patlak veren bir savaş, Soğuk Savaş döneminin Doğu ve Batı bloklarını karşı karşıya getirdi. Bu da Sovyet Rusya'nın kontrolü altındaki komünist Kuzey Kore'nin, 25 Haziran 1950'de, Amerika'nın koruması altındaki Güney Kore'ye saldırmasıyla ortaya çıkan Kore Savaşı'dır.² 1945-49 döneminde Avrupa'da Doğu ve Batı blokları arasındaki mücadelelerden sonra, Kore Savaşı, ilk defa olarak Sovyet Rusya'nın eylemli saldırısını teşkil ediyordu. Sovyet politikasında ortaya çıkan bu açık saldırganlık, 1881 yılından beri Mısır'ı ve dolayısıyla Süveyş Kanalı'nı kontrolü altında tutan İngiltere için kanalın ehemmiyetini büsbütün arttırdı. Süveyş Kanalı şimdi Batı Avrupa'nın Orta Doğu ve Uzak Doğu ile mevcut en mühim ve stratejik bağlantısı oluyordu. Bu bağlantının düşman ellerin ve bilhassa Sovyet Rusya'nın kontrolü altına girmemesi fevkalade ehemmiyetliydi.

Daha Kore Savaşı sona ermeden, İngiltere'nin karşısına Orta Doğu'daki menfaatleri için başka bir komünizm tehlikesi kendisini gösterdi. Bu da 1951-54 yılları arasında İngiltere ile İran'ı çatışma durumuna sokan İngiliz-İran petrol anlaşmazlığıdır.³

İran petrolleri 20. yüzyılın başından beri *Anglo-Iranian Oil Company* isimli bir İngiliz şirketi tarafından işletilmekteydi. Fakat şirket İran'a çok az para veriyordu. Bu sebeple, Dr. Musaddık liderliğindeki Milli Cephe adlı siyasi grup, petrollerin millileştirilmesi kampanyasını açtı. Dr. Musaddık, sadece aşırı sağcılar tarafından değil, komünist Tudeh Partisi tarafından bilhassa desteklendi. Bu atmosferde başbakanlığa da getirilen Dr. Musaddık, 1951 Nisan'ında, petrollerin millileştirilmesini öngören kanunu meclisten geçirdiği gibi, 1952 Mayıs seçimlerinde de Milli Cephe ile komünist Tudehçiler mecliste çoğunluğu elde etmeye muvaffak oldular. Bundan cesaret alan Musaddık, dış politikada tamamen Batı'ya ve bilhassa Amerika'ya dayanan İran Şahını da 1953 Mayıs'ında tahtından feragat ettirdi. Fakat ülke komünistlerin kontrolüne girmek üzere iken ordunun 1953 Ağustos'un da yaptığı darbe ile Dr. Musaddık devrildi ve tutuklandı. Şah tekrar tahtına döndü ve İran petrollerinin işletilmesi de, büyük hissesi Amerikan ve İngiliz şirketlerine ait olan bir milletlerarası konsorsiyuma verildi.

İran petrolleri meselesi 1951'de patlak verdiği zaman, İngiltere'nin Mısır'da da başı dertteydi. Bu da, 1946 yılından beri devam etmekte olan İngiliz-Mısır Süveyş anlaşmazlığıdır.⁴

2 Kore Savaşı ve neticeleri için bak.: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. Baskı, 1986, s. 453-458.

3 İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı için bak.: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, s. 489-491.

4 İngiliz-Mısır Süveyş Anlaşmazlığı için bak.: F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 492-496.

Bir Fransız şirketi tarafından yapılan Süveyş Kanalı 1869'da dünya deniz trafiğine açılmıştır. Bu tarihten sonra İngiltere Hindistan sömürgesini ve Uzak Doğu'yu kendisine bağlayan "İmparatorluk Yolu" üzerindeki bu su geçidinin stratejik ehemmiyetini görmüş ve burasını ilk fırsatta kontrolü altına almaya karar vermişti. 1875'te Kanal Şirketi hisselerinin bir kısmını satın almaya muvaffak olan İngiltere, 1881'de de bir Osmanlı toprağı olan Mısır'ı hodbahod işgal etti. Fakat Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da başlayan Arap milliyetçiliğı hareketlerinin baskısı altında kalan İngiltere, 26 Ağustos 1936'da Mısır hükümetiyle imzaladığı bir anlaşma⁵ ile, Mısır'a bağımsızlık verip askerini bu ülkeden çekmekle beraber, Süveyş Kanalı bölgesinde 10.000 asker ve 500 pilot bulundurma hakkını elinde tutuyor ve ayrıca bir ittifak bağı da kuruyordu.

Faşist İtalya'nın 1940 Haziran'ın da İkinci Dünya Savaşı'na katılarak, Kuzey Afrika'daki sömürgesi Libya'dan Mısır'a karşı harekete geçmesi ve arkasından da Nazi Almanyası'nın da bu cepheye asker sevk edip Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek istemesi üzerine İngiltere, 1936 ittifakına dayanarak, Mısır'a 200.000 kişilik bir kuvvet sevk etti. 1942 yılı sonlarına kadar devam eden Kuzey Afrika muharebelerini İtalya ve Almanyaya kaybetti.

Savaş bittikten sonra Mısır hükümeti İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesini istedi. Fakat 1945-46 yıllarında Sovyetlerin İran, Türkiye ve Yunanistan'ı kontrolü altına alma çabaları üzerine İngiltere, Mısır ve Süveyş Kanalı'nın ehemmiyet kazandığını gördüğünden, Mısır'dan tamamen çekilip gitmeyi göze alamadı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kore Savaşı İngiltere'nin Mısır'dan çekilmeme hususundaki karararını daha da pekiştirdi.

Sovyet komünizminin yayılmacılığı karşısında Amerika'nın da bu yayılmacılığı durdurma (*containment*) politikası takip etmekte olması,⁶ Mısır ve Orta Doğu konusunda İngiltere ile Amerika arasında bu sırada tam bir işbirliğinin doğmasını sağlamıştır.

İngiltere ile Mısır arasındaki müzakereler 1945 yılı sonunda başladı ve zaman zaman şiddetli gerginlik safhalarından geçti. Bu gerginlikler Mısır'da İngiliz kuvvetleri ile halk arasında sert çatışmalara sebep oldu. Ülkede yoğun bir İngiliz aleyhtarlığı ortaya çıktı. İngiliz düşmanlığının öncülüğünü ve militanlığını, muhalefetteki Vafd Partisi ile, gizli Komünist Partisi ve aşırı dinci Müslüman Kardeşler örgütü yapmaktaydı.⁷ Komünistler yayın organlarına, siyasi partilere ve fabrikalarla sendikalara kadar sızmışlardı.

5 Bu anlaşmanın metni için, II. Bölüm'ün 161 no'lu dipnotuna bakınız.

6 Amerika'nın bu tarihlerdeki *containment* politikası için bak.: Terry L. Deibel and John Lewis Gaddis (Eds.), *Containment: Concept and Policy*, 2 Vols., Washington, D.C., National Defense University Press, 1986 ve John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, New York, Oxford University Press, 1982.

7 Mısır'daki komünizm faaliyetleri ile aşırı sağ faaliyetler için bak: Walter Z. Laqueur, *Communism and Nationalism in the Middle East*, London, Routledge-Kegan Paul, 1957, s. 31-62 ve 236-252. Ayrıca bak.: "Les Partis communistes Moyen-Orientaux", *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2295, 21 Mai 1957.

İsrail devletinin kuruluşu ve 1948-49 savaşında Arapların yenilgisi de, Mısır'da Batı, fakat bilhassa Filistin'in mandater yöneticisi olan İngiltere aleyhine yoğun bir düşmanlık havasının ortaya çıkmasında büyük rol oynadı.

Biraz aşağıda ayrıntıları ile belirtceğimiz üzere, yine bu savaşta yenilginin tesir ve tepkisiyle, Mısır ordusuna mensup bir kısım subayların kurduğu Hür Subaylar grubu, 23 Temmuz 1951'de bir darbe yaptılar ve Kral Faruk'u devirerek monarşiye son verdiler. Askeri yönetim içeride otoritesini kurabilmesi için, bu mühim meseleyi sona erdirmek amacıyla ve İngiltere de, monarşinin gidişiyle kaybettiği desteği yeni askeri yönetimde bulmak ümidiyle, 19 Ekim 1954'te 13 madde ve 2 Ek'ten meydana gelen bir anlaşma imzalandılar.⁸ Bu anlaşma ile, bir yandan 26 Ağustos 1936 tarihli İngiliz-Mısır ittifakıyla, öte yandan, Sudan üzerindeki İngiliz-Mısır ortak egemenliğini kuran 19 Ocak 1899 tarihli *condominium* anlaşması⁹ yürürlükten kaldırılıyor ve aynı zamanda da, hem Sudan'ın bağımsızlığı tanınıyor ve hem de İngiliz kuvvetlerinin Mısır ve Süveyş Kanalı'ndan 20 ay içinde çekilmesi sağlanıyordu. Bununla beraber, Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişi sağlayan 29 Ekim 1888 tarihli İstanbul Anlaşması¹⁰ da teyit ediliyordu (mad. 8). Anlaşmanın 6. maddesine göre de, Arap Ligi Ortak Savunma Antlaşması¹¹ devletlerinden birine veya Türkiye'ye silahlı bir saldırı halinde, Mısır, İngiltere'ye her türlü kolaylığı sağlayacaktı. Böylece Türkiye, İngiliz-Mısır anlaşmasının veya anlaşmazlığının ve dolayısıyla İngiltere'nin Orta Doğu politikasının bir parçası haline gelmekteydi. Osmanlı Devleti'nin yıkılarak bölgeden çekilmesinden sonra, bu durum Türkiye için mühim bir gelişmeydi. Osmanlı İmparatorluğu'nu Orta Doğu'dan tasfiye eden İngiltere, 35 yıl sonra, Orta Doğu'da tutunabilmek için, onun yerini alan Türkiye'yi kullanmak zorunda kalıyordu.

8 Antlaşmanın metni: Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 383-384; *American Foreign Policy - Current Documents, 1950-1955*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1957, Vol. II, s. 2223-2226; *Keesing's...1952-1954*, s. 13833; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.1996, 17 Mars 1955.

9 İngiliz-Mısır *condominium* anlaşması için bak.: *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.1116, 23 Avril 1949, s. 28 ve No.1544, 3 Novembre 1951, s. 8-9.

10 İstanbul Anlaşması için bak.: Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. I, s. 202-205; Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics*, Vol. I, s. 455-456; John Norton Moore, *The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents)*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977, s. 1000-1004; John Norton Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol III: *Documents*, s. 596-600; Colliard, *Droit International et Histoire Diplomatique (Documents Choisis)*, s. 106-109 *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2205, 16 Août 1956, s. 6-7. 17 maddelik bu anlaşmayı imzalayan devletler şunlardır: İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan, İtalya, Hollanda ve İspanya.

11 17 Haziran 1950 tarihli bu anlaşmanın metni: *American Foreign Policy, 1950-1955 - Basic Documents*, Vol. I, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1957, Department of State Publication 6446, s. 1249-1253; Denise Foliot, *Documents on International Affairs, 1951*, London, Oxford University Press, 1954, s. 422-424; Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 311-314.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya girmesi ve bölgenin karmaşık politikasına bu-
laşması bu kadarla da kalmadı. İngiliz-Mısır Süveyş anlaşmasından birkaç ay
sonra ortaya çıkan Bağdat Paktı, bölgeyi karıştırdığı gibi, Türkiye'nin Arap
dünyasıyla münasebetlerini de bozdu.¹²

Albay Abdünnasır, 17 Haziran 1954'te cunta lideri General Necib'i
bertaraf ederek başbakanlığa geldi. Aynı yılın Temmuz ayında İngiliz-Mısır
Süveyş anlaşması parafe edildi ve 19 Ekim 1954'te de imzalandı. Nâsır'ın bu
politikasına Batılılar ümitte baktılar. Çünkü Nâsır Batı taraftarı görünmekteydi.¹³
Nitekim, daha Süveyş Anlaşması 27 Temmuz'da parafe edildiği zaman
Nâsır, "Mısır ve İngiltere ile Batılı ülkeler arasında, karşılıklı inan, güven ve
işbirliğine dayanan yeni bir dostane münasebetler dönemi açılmıştır," diyor ve
şunu ekliyordu: "Kalplerimizdeki nefret duygularından kurtulmak ve İngiltere-
re'yle, 70 yıldır münasebetlerimizde eksik bulunan karşılıklı inan ve güvenin
sağlam temeline dayanan münasebetler inşasına başlamak istiyoruz."¹⁴ Fakat
Bağdat Paktı Nâsır'ın bütün tasarılarını yıktı ve politikasında derin değişiklere
sebepe oldu.

Bağdat Paktı'nın gerçekleştirmek istediği, Orta Doğu'da bir kolektif
savunma sistemi kurma fikri, esasında Amerika Dışişleri Bakanı John Foster
Dulles'ten gelmiştir. Amerika, Avrupa'daki Sovyet yayılcılığına ve emper-
yalizmine karşı 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulmasını sağladıktan sonra,
1950-53 Kore Savaşı üzerine de, 1951'de Japonya, Filipinler, Avustralya ve
Yeni Zelanda ile bir dizi ittifak yapmış ve güneydoğu Asya ülkelerini de SE-
ATO denen bir ittifak sistemi içinde toplayarak milletlerarası komünizmin
Asya'daki yayılmasına karşı da durdurma (*containment*) tedbirleri almıştı.¹⁵
NATO ile beraber Atlantik'ten Pasifik'e uzanan bu ittifak sistemleri içinde
bir tek açık nokta olarak Orta Doğu kalıyordu. Bölgede, Sovyet emperyaliz-
mine karşı kurmak istediği ittifak sistemine Kuzey Seddi (*Northern Tier*)
diyen Dulles, 1953 Mayıs'ında, Ankara da dahil, bölge ülkelerini ziyaret
ettikten sonra, şartların böyle bir ittifaka müsait olmadığını görerek bu ta-
sarıdan vazgeçti.

Fakat Amerika'nın bıraktığı bu tasarıyı Türkiye ele aldı. Türkiye'nin,
bilhassa Süveyş Anlaşması'nda kendisine de yer verilmiş olmasından ve bunu
Nâsır'ın da kabul etmiş bulunmasından cesaret aldığı anlaşılmaktadır. Bu an-
laşmadan sonra Türkiye'nin yaptığı zemin yoklamaları, ne Mısır'ın ve ne de
diğer Arap devletlerinin bu ittifak sistemine katılmayacaklarını göstermesi-
ne rağmen, Mısır'ın dışındaki diğer Arap ülkelerinin sonradan katılacakları

12 Bağdat Paktı için bak.: Dr. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No.340, 1972, s. 51-81; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, s. 524-528.

13 Dwight D. Eisenhower, *Waging Peace - The White House Years (A Personal Account, 1956-1961)*, New York Doubleday and Co. 1965, s. 23.

14 *Keesing's... 1952-1954*, s. 13704.

15 Bu ittifaklar için bak.: F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, s. 456-462.

ümidiyle, Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı adını alan ittifakı imzaladılar.¹⁶

İttifakın ilk yanlışlığı şuradaydı ki, Vahhabilerin Suudi Arabistan'ın, Haşimilerin Irak'ın tarihi düşmanı olduğu gibi, ilerici ve sosyalist Nâsır da, Arap dünyasını kendi etrafında birleştirebilmek için önce gerici monarşileri yıkmaya kararlıydı. Nâsır ilerici rejimlerin hakim olduğu Arap dünyasından, Doğu ile Batı arasında bir denge rolü oynayabilecek bir Üçüncü Blok yaratmayı düşünüyordu ve bunun ilk adımı olarak da bir İslâm Konferansı toplamayı tasarlamaktaydı. Bağdat Paktı şimdi bu tasarımlara, Nâsır'ın bu büyük hayallerine darbe indiriyordu. Çünkü, ona göre, Türkiye ve Irak, Orta Doğu'nun liderliğini ele almak için ortaya çıkmışlardı.

Hele İngiltere'nin 4 Nisan 1955'te Bağdat Paktı'na katılması, Orta Doğu'nun geleneksel sömürgecisi olması dolayısıyla, Bağdat Paktı'nı daha da bir umacı haline getirdi. Bu sebeple, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen arasında, Bağdat Paktı'na karşı, hemen bir blok teşekkül etmiştir. Bölgenin bu bloklaşması karşısında, Ürdün ve Lübnan bunların dışında kalmak suretiyle, Bağdat Paktı sayesinde Orta Doğu, İsrail'i de hesaba katarsak, dörde bölünmüş olmaktadır ki, bu bölünmüşlük Sovyet Rusya'nın, Çar Petro'dan beri ilk defa olarak, Orta Doğu'ya girmesini kolaylaştıracak bir atmosfer yaratacaktır.

Eğer Türkiye, Nâsır'ın, Orta Doğu'yu kendi egemenliği altında birleştirme tasarımlarını kösteklemek için Bağdat Paktı'nı ortaya çıkarmışsa, doğrusu amacına ulaşmıştı. Fakat ne var ki, Nâsır'ın tasarımlarının önlenmesi de, daha sonra Türkiye'nin başına, bugüne kadar dert olan Orta Doğulu Rusya faktörünü ortaya çıkaracaktır.

Bağdat Paktı'na İsrail dahi tepki gösterdi. İsrail'e göre Bağdat Paktı kendisine karşı kurulmuştu ve İsrail'e karşı Arap saldırganlığını arttıracak mahiyettedir. Bu sebeple de Amerikan ve İngiliz hükümetlerine bu endişelerini bildirerek, bu iki ülkenin dikkatini çekmiştir.¹⁷

Bir yandan Arapların, öte yandan İsrail'in bu tepkileri karşısında, daha önce Türkiye'ye fiili destek vaadeden Amerika,¹⁸ pakta katılmaktan vazgeçmiştir. Nasıl İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılması bu ittifakı zayıflatmış ise, Amerika'nın katılmaması da daha da zayıflatmıştır.

İsrail'in Mısır ile sınır çatışmalarının yoğunlaştığı ve Mısır için silahlanma ihtiyacının ön plana çıktığı 1955 yılı ortalarında, Orta Doğu'nun

16 8 maddelik Bağdat Paktı'nın metni: *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 36, s. 422-425; *Ayın Tarihi*, Şubat 1955, No.255, s. 185-188; *Keesing's Contemporary Archives*, 1955-1956, s. 14105; Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II: 1914-1956, s. 390-391, *American Foreign Policy*, 1950-1955, Vol. I, s. 1257-1259; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2142, 21 Février 1956, s. 15-16.

17 *Keesing's...* 1955-1956, s. 14106.

18 Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 68.

milletlerarası çerçevesi böyle bir yapıya sahiptir. Bununla beraber, doğrudan doğruya Arap-İsrail münasebetlerine tesir eden diğer bazı faktörlere temas etmeden de, 1956 Süveyş Savaşı'nın zeminini tam olarak çizmek mümkün olmayacaktır.

2. Mısır'da Monarşinin Yıkılması

1948-49 savaşında beş Arap devletinin İsrail'e saldırmasına rağmen, ancak 75.000 kişilik düzenli bir askeri kuvvete sahip bulunan İsrail'in, muharebelerde Arap ordularını perişan etmesi ve Arapların ağır yenilgileri, Arap dünyasında milliyetçilik duygularının uyanmasına sebep olmuştur. Yenilgi Arapları silkelemiş ve uyandırmıştır. Fakat bu millî duygular başlangıçta herhangi bir fikrî ve sistemli bir muhtevaya dayanmaktan ziyade, intikamcılığın başıboş tepkisi şeklinde ortaya çıkmıştır. Arap milliyetçiliğinin bir fikrî sisteme sahip olması ve ilkeleri ve amaçları ile bir bütünlük kazanması, Mısır'da monarşiyi deviren askeri darbe ve onun lideri Yarbay Cemal Abdünnasır ile mümkün olmuştur.

Mısır'da kaynağını Mehmet Ali'den alan monarşinin askerler tarafından devrilmesi de yine 1948-49 Arap-İsrail savaşının bir neticesi olmakla beraber, Kral Faruk'un sefiş hayatı ve saray skandalları, etrafında çöreklenmiş olan bir grup insanın ülkeyi sömürmesi de, mühim sebeplerden birini teşkil etmiştir. Bunun içindir ki, Mısır ordusunda bir grup genç subay, daha 1947 Kasım'ında, Kral Faruk'u öldürmeye teşebbüs etmiş, fakat darbeciler ihbar edildiğinden yakalanmışlardır. Darbenin liderlerinden Teğmen Abdülkadir Taha, kralın muhafızları tarafından hemen vurularak öldürülmüş ve bir grup subay da tutuklanmıştır.¹⁹

Bu darbe teşebbüsüne rağmen Kral Faruk'un hayatında ve skandallarında bir değişme meydana gelmediği gibi, Arap-İsrail savaşı ordu içinde, kral ve hükümet aleyhine olan havayı daha da şiddetlendirdi. Mısır, en kuvvetli orduya sahip olması gerekirken, savaşta en kötü neticeyi alan ülke oldu. Bunda iki sebep bilhassa rol oynamıştı. Biri, ihale ve satın almalarındaki suistimal ve rüşvetten dolayı, cepheye gönderilen bütün silah ve askeri malzemenin bozuk veya kusurlu olmasıydı. İkincisi, Kahire'deki yüksek komutanlığın, cephedeki muharebeleri masa başından yönetmeye kalkması ve durumu yakından takip etmemesi neticesi, yanlış emirler vermesiydi.

Bundan dolayı, birliği Felluce'de İsrail kuvvetleri tarafından muhasara edilip, bu muhasaradan güçle kurtulan subaylardan Cemal Abdünnasır, cepheden döner dönmez, hükümeti devirmek amacıyla, önce beş arkadaşı ile daha sonra dokuz subay ile Hür Subaylar Komitesini (ez-zubbatü'l-ahrar) kurdu.²⁰ Hür Subaylar Komitesi daha sonra ordu birlikleri içinde alt komiteler kurmuştur.

19 Peter Calvocoressi, *Survey of International Affairs, 1952*, London, Oxford University Press, 1955 (issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs), s. 208-209.

20 Bu dokuz subay şunlardır: Yarbay Cemal Abdünnasır, Binbaşı Salah Salim, Yarbay Enver Sedat, Havacı Filo Komutanı Cemal Salim, Binbaşı Halid Muhiddin, Binbaşı Abdülhakim Amr, Binbaşı Kemaleddin Hüseyin, Havacı Filo Komutanı Abdüllatif Bağdadi ve

1950 Ocak seçimlerinde Mısır Parlamentosu'nda yine çoğunluğu elde eden ve 1952 Ocak ayına kadar hükümette bulunan Vafd Partisi'nin, boğazına kadar suistimallerin içine girmesi, 1948-49 savaşı sırasındaki suistimal ve rüşvet hadiselerini araştırmaktan kaçınması, Vafd ile Kral Faruk'un çatışmaları, İngiliz-Mısır Süveyş anlaşmazlığının giderek şiddetlenmesi, siyasi istikrarsızlıkların ülkeyi gittikçe artan karışıklıkların içine atması, Hür Subayların darbe kararlılıklarını her gün daha da kesinleştirdi.

Ayrıca ordunun yüksek kademelerindeki suistimal söylentileri, terfilerin gayet yavaş yürümesi ve bilhassa Filistin savaşındaki suistimal skandallarının açıklanması da Hür Subayları tahrik etti. Bu açıklamalara göre, Kral Faruk'un yakınları da dahil birtakım nüfuzlu kişiler ordu ihalelerinde rüşvet alarak, orduya bozuk silah ve malzeme alınmasına sebep olmuşlar ve Mısır'ın savaşta ki hezimetinde bu bozuk ve kusurlu silah ve cephane büyük rol oynamıştı. Bilhassa rüşvetçiler hakkında hiçbir adli kovuşturma yapılmaması ordunun huzursuzluğunu artırmıştı.²¹

Bu atmosfer içinde Kral Faruk'un yaptığı bir hata daha, bardağı taşıran damla oldu. Gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz:

1951 Ekim'inden itibaren Süveyş Kanalı bölgesinde İngilizlere karşı tethiş ve saldırılar başladı. İngilizlerle Mısırlılar arasındaki bu çatışmalar şiddetini arttırarak devam ederken, 25 ve 26 Ocak 1952 günlerinde İngiliz askerleri İsmailiye'de Mısır karakollarına saldırınca, Kahire'de de halk İngiliz mağazalarına saldırıp, bu mağazaları yağma ve tahrip etti. Milyonlarca sterlinlik zarar meydana geldi. Bu hadiselerin arkasında Vafd Partisi ile onun içişleri bakanı Fuad Seraceddin Paşa'nın olduğunu gören Kral Faruk, Nahas Paşa kabinesini azletti ve yeni kabineyi kurmakla, yaşlı devlet adamı ve güvendiği bir kimse olan Ali Mahir Paşa'yı görevlendirdi. Yani parlamentoda çoğunluğa sahip olan Vafd Partisi iktidardan uzaklaştırıldı.

Fakat Ali Mahir Paşa hükümeti beş haftadan fazla dayanmadı. Ali Mahir Paşa Vafd Partisi'nin bütün kirli çamaşırlarını ortaya dökmeye ve kovuşturma yapmaya kararlıydı. Lakin kardeşinin öldürülmesi, işleri yavaşlatmasına sebep oldu.²² Neticede Ali Mahir Paşa Vafd Partisi ile çatışmayı göze alamayarak 1 Mart 1951'de istifa etti.

Kral 2 Mart'ta, daha önce Vafd kabinelerinde görev almış olan ve dürüstlüğü ve namusluluğu ile tanınan Ahmed Necib Hilâli Paşa'yı başbakanlığa getirdi.

Havacı Filo Komutanı Hasan İbrahim. Darbeyi yaptıklarında hepsi de 40 yaşın altında olan bu subaylardan Yarbay Enver Seda'nın, Nazi Almanyası'nın istihbarat servisleri ile işbirliği yapması sebebiyle 1941'de hapis cezasına mahkûm olduğu ileri sürülmektedir. Bak.: *Survey of International Affairs*, 1952, s. 209, 3 no'lu dipnot. Diğer taraftan, Donald Neff, *Warriors at Suez*, New York, The Linden Press/Simon and Schuster, 1981, s. 68'de, Hür Subaylar Komitesi'nin 1941'de Nâsır tarafından üstegmen iken kurulduğunu ileri sürmektedir.

21 *Keesing's Contemporary Archives*, 1952-1954, s. 12361.

22 Anthony Eden, *Full Circle*, s. 232-233.

Hilâli Paşa, Mısır'ın yıllardan beri tanıdığı en iyi başbakanıydı.²³ Bilhassa Vafd Partisi'nin suistimallerinin peşinden gitmeye kararlıydı. Fakat, saraya yakın olan ödenmemiş vergi borçları milyonlarca İngiliz sterlinini bulan, muazzam zengin ve ayrıca servetinin kaynağını sadece Vafd Partisi'nin bildiği Ahmed Abud Paşa, gerek kendisinin, gerek Vafd Partisi'nin başına gelecekleri görerek, sarayın iki adamı, Elias Andraos Paşa ile kralın basın danışmanı Kerim Sabit Paşa'ya İsviçre frankı olarak muazzam bir para ödeyerek, Hilâli Paşa'nın düşürülmesini sağladı.²⁴ Kral Faruk 28 Haziran'da Hilâli Paşa'yı başbakanlıktan azletti.

O sırada İngiltere'nin Dışişleri Bakanı olan Anthony Eden, "Hilâli Paşa'nın düşürülmesi, Mısır'da monarşinin sona ermesinin başlangıcı olmuştur," demektedir.²⁵

Hilâli Paşa'nın azlinden dört gün sonra, 1950 Ocak seçimlerinin tarafsız başbakanı, yaşlı ve bağımsız devlet adamı Hüseyin Sırrı Paşa yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi. Sırrı Paşa silik bir şahsiyetti. Üstelik kralın danışmanını Kerim Sabit Paşa'yı da kabineye almıştı. Fakat Hüseyin Sırrı Paşa kabinesi ile birlikte, kral ile Hür Subaylar arasındaki bir çatışma, ihtilâlin patlak vermesine sebep oldu.

Hür Subaylar Komitesi kendilerine lider olarak, orduda kendisine sevgi ve saygı duyulan, Filistin savaşında üç defa yaralandığı için rütbesi tümgeneralliğe yükseltilen, dürüstlüğü ve namusluluğuyla tanınan, General Necib'i seçmişlerdi. General Necib, 31 Aralık 1951'de Ordu Subay Kulübü Yönetim Kulübü başkanlığına seçilmiş, fakat Kral Faruk kendi yakınlarından Tümgeneral Hüseyin Sırrı Amr'ı seçmedikleri için Subay Kulübü'nü kapatmıştı. Halbuki Subay Kulübü, Mısır silahlı kuvvetlerinin çok ehemmiyet verdiği bir müesseseydi. Kaldı ki, Savunma Bakanlığı bu sırada Kral Faruk'a, Başkomutan General Muhammed Haydar ile General Hüseyin Sırrı Amr'ın Filistin savaşındaki yeteneksizlikleri sebebiyle ordudan azillerini teklif etmişti.²⁶

1 Temmuz'da yeni kabineyi kurmakla görevlendirilen Hüseyin Sırrı Paşa, önce yeni savunma bakanının kim olacağı konusunda kral ile anlaşmazlığa düştü. Arkasından General Necib'i Subay Kulübü başkanlığına teklif edip de kral da bu teklifi reddedince²⁷ Hüseyin Sırrı Paşa 20 Temmuz'da istifa etti. Bunun üzerine kral Hilâli Paşa'yı yeni kabineyi kurmakla görevlendirdi. Lakin geç kalmıştı.

23 Temmuz sabahının ilk saatlerinde, General Necib liderliğindeki Mısır silahlı kuvvetleri Kahire'nin kontrolünü ele geçirdi ve polis de subayların emirlerine itaat etti. Darbeciler önce Kahire yakınlarındaki Abbasiye garnizonunu kontrol altına aldılar. Sabah saat 07.00'de, Kahire'deki askeri birliklerin General Necib'i destekledikleri belli oldu. General Necib yine saat 07.00'de

23 *Full Circle*, s. 236.

24 *Full Circle*, s. 236-237. Ayrıca bak.: *Survey of International Affairs*, 1952, s. 208.

25 *Full Circle*, s. 237.

26 *Survey of International Affairs*, 1952, s. 210.

27 *Survey of International Affairs*, 1952, s. 210.

Kahire radyosundan yayınladığı beyannamesinde, “Mısır son zamanlarda çok güç bir dönemden geçmiştir. Büyük suistimler ve hükümet istikrarsızlığı olmuştur ve bunlar ordu üzerinde büyük tesir yapmıştır. Rüşvetçiler, Filistin savaşındaki hezimetimize sebep olmuşlardır. Hainler, Filistin savaşından sonra da orduyu sabote etmeye çalışmışlardır,” diyerek ihtilâlin Filistin savaşıyla ne derece yakından bağlantılı olduğunu vurguluyordu.²⁸

İhtilâlin derin ve esas sebebi bu olmakla beraber, kralın Hilâlî Paşa kabinesine savunma bakanı olarak, kayınbiraderi olan genç bir subayı sokmak istemesi ile, kralın Hür Subayları tutuklatıp öldüreceğine dair söylentilerin kendilerine ulaşmasının, Hür Subayları hemen darbeye sevk ettiği anlaşılmaktadır.²⁹

İhtilâlin liderinin General Necib olduğu görülüyordu. Gerçekte General Necib darbeden ancak 24 saat önce haberdar edilmişti.³⁰ Çünkü ihtilâlin cuntasını teşkil eden subaylar, General Necib’i lider olarak seçerken, “Arkamızdan gelecek bir lider istiyoruz,” demişlerdi.³¹ Esasında Necib de ne bir Atatürk, ne de bir Nehru idi.³²

23 Temmuz darbesi yapıldığında Kral Faruk İskenderiye’de yazlık sarayındaydı. Keza hükümet ve kordiplomatik de İstenderiye’de yazlıktaydı. Kral, 23 Temmuz sabah 08.00’den itibaren, İngiltere ve Amerika’nın müdahale etmesi için bu iki devletin büyükelçileri nezdinde teşebbüste bulunduyorsa da bunların hiçbiri müdahaleye yanaşmadılar.³³ Bu durum karşısında kral, darbecilerin her isteğine boyun eğmek zorunda kaldı. Askerî cuntanın isteği üzerine Hilâlî Paşa istifa etti ve yine cuntanın isteğine uygun olarak Ali Mahir Paşa Başbakanlığa getirildi. Bunun arkasından, kral General Necib’i korgeneralliğe terfi ettirip Mısır Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı’na tayin etti. Ayrıca, kral, yine cuntanın istekleri doğrultusunda, etrafındaki birçok adamını da azletti. Bunlar arasında Alias Andraos ve Kerim Sabit Paşalar da vardı.

Ama bütün bunlar Kral Faruk’un tahtını kurtaramadı. 25 Temmuz’da General Necib askeri birlikler, tanklar ve toplar eşliğinde İskenderiye’ye geldi. 26 Temmuz sabahı Başbakan Ali Mahir Paşa, cuntanın, kralın tahtından feragat etmesi isteğini Faruk’a bildirdi. Zaten sabah 07.00’den itibaren tanklar, zırhlı araçlar ve topçu birlikleri kralın sarayını kontrole almaya başlamıştı. Üç tane bombardıman uçağı da sarayın üzerinde dolaşıp duruyordu.³⁴

28 *Keesing’s 1952-1954*, s. 12361.

29 *Survey of International Affairs, 1952*, s. 210. Bu kaynak, 1952 Mısır ihtilali konusunda, birinci kaynak tellakki edilen şu esere dayanmıştır: Dr. Rashed el-Barawy, *The Military Coup in Egypt - An Analytic Study*, Cair., The Renaissance Bookshop, 1952. Mısır ihtilali için ayrıca bak.: *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.1682, 24 Novembre 1952 (Les Evénements d’Egypte, 20 Juillet-8 Septembre 1952).

30 *Survey...1952*, s. 210, 3 no’lu dipnot.

31 *Aynı kaynak*, s. 209, 4 no’lu dipnot.

32 *Aynı kaynak*, s. 216.

33 Eden, *Full Circle*, s. 240.

34 *Survey... 1952*, s. 211.

32 yaşında olmasına rağmen, sefahat yüzünden orta yaşlı bir adam gibi görünen Faruk,³⁵ 26 Temmuz akşamı, 7 aylık oğlu II. Ahmed Fuad lehine tah-tından feragat ederek³⁶ *Mahrusa* yatı ile Capri'ye gitmek üzere İskenderiye' en ayrıldı. Kralın yatı İskenderiye'den ayrılırken 21 pare top atışı ile selâmlandı.

26 Temmuz akşamı General Necib radyodan yayınlanan demecinde, halkı sükûnetê, dayanışmaya ve askerî yönetimin emirlerine uymaya çağırırdı.³⁷ Cuntanın, kralın düşürülmesinin halkta bir tepki yaratmasından çekindiği an-laşılıyordu. Esasına bakılırsa, 23 Temmuz darbesi, gerek halk için, hatta gerek silahlı kuvvetler için bir sürpriz olmuş ve beklenmedik bir zamanda gelmiştir. Bundan dolayı ihtilâlin veya darbenin bir yandan halka ve politikacılara, öte yandan da ordunun bir kesimine kabul ettirilmesi mesele olmuştur.

Kralın gitmesinden sonra hükûmette geniş tasfiyeler yapılırken, Genel Sekreter Fuad Seraceddin Paşa olmak üzere, Vafd Partisi' nin bütün liderleri de tutuklandı. Ağustos ayından itibaren bütün siyasi partilerden kendi içlerinde tasfiye yapmaları istenirken, basına da ağır baskılar yöneltildi. Başta Vafd ol-mak üzere bütün siyasi partiler bu baskılara karşı koyunca, cunta siyasi parti liderlerinden elli kadarını tutukladı. Bunun üzerine Başbakan Ali Mahir Paşa 7 Eylül 1951'de istifa etti. General Necib başkanlığı da üzerine aldı.³⁸ Ekim ayında Vafd Partisi direnmekten vazgeçip pes etti.

Ağustos ve eylül aylarında hem sivil sektörde ve hem de orduda tutuk-lama ve tasfiyeler devam etti.³⁹ Ne var ki, Hür Subaylar darbeyi yaptıkları zaman, 1953 yılı başında seçimlerin yapılacağını vaad etmişlerdi. Şimdi halk ve siyasiler seçim beklemekteydiler. Bilhassa Müslüman Kardeşler, cunta üze-rinde alenî baskıya geçerek, Kur'an'ın devlet yönetiminin hukukî temeli olarak kabul edilmesini istemeye başladılar.⁴⁰ Bunun üzerine askerî yönetim, 14 Ka-sım'da yayınladığı bir kararnameyle, General Necib'e, 23 Temmuz 1952'den 23 Ocak 1953'e kadar olan altı aylık dönem için olağanüstü yetkiler verdi.⁴¹

1953 Ocak ayından itibaren, cuntacılar ile ordu içindeki muhalifleri ara-sında mücadele başladı. Daha Ağustos ayında ordu içinde darbecilere karşı bir direnme başlamış ve birçok subay tutuklanmıştı. Fakat Ocak 1953'ten itibaren General Necib'in olağanüstü yetkilerinin 23 Temmuz 1953'e kadar uzatılma-sı ve General Necib'in de 16 Ocak 1953'te, üç yıllık bir olağanüstü dönem ilan etmesi, ordu içindeki çatışmaları iyice su yüzüne çıkardı. 16 Ocak günü,

35 Faruk, babası I. Fuad'ın 1936'da ölmesi üzerine 16 yaşında kral olmuştu.

36 Kral Faruk'un feragati üzerine oğlu Mısır ve Sudan Kralı ilan edilmiş ve Albay Reşad Muhanna, Dr. Bahaeddin Bereket ve Prens Abdülmunim'den meydana gelen bir niyabet meclisi kurulmuştur.

37 *Keesing's... 1952-1954*, s. 12362.

38 *Aynı kaynak*, s. 12445.

39 Ağustos ve eylül ayları gelişmeleri için bak.: *aynı kaynak*, s. 12445-12447 ve 12537-12539.

40 *Survey... 1952*, s. 217.

41 *Keesing's... 1952-1954*, s. 12593.

hükümeti devirmeye teşebbüs ettikleri ithamı ile yirmi beş subay tutuklandı. Aynı gün bütün siyasî partiler kapatıldı.⁴² Genelkurmay Başkan Vekili Yarbay Abdünnâsır, yaptığı açıklamamada, tutuklanan yirmi beş subaydan ikisinin albay, on tanesinin binbaşı, on birinin yüzbaşı ve iki tanesinin de teğmen olduğunu bildiriyordu.

16-19 Ocak arasında tutuklanan subayların sayısı ise iki yüz otuzu bulundu. Bunların hepsi rejimi devirmeye teşebbüs etmekle suçlanıyordu.⁴³ Cuntanın ordu içinde ciddi bir muhalefet ve direnişle karşılaştığı açıktı.

10 Şubat 1953'te geçici bir anayasa ilan edildi. Bu anayasa ile, hem hükümet ve hem de yasama görevi yapacak on üç kişilik bir devrim konseyi kuruldu.⁴⁴ Devrim Konseyi, 18 Haziran 1953'te Mısır'da krallık rejiminin sona erdiğini ve cumhuriyetin kurulduğunu ilan etti. General Necib cumhurbaşkanı oldu. Arkasından, yapılan yeni düzenlemelerle, Nâsır başbakan yardımcısı ve içişleri bakanı olurken, cuntanın diğer üyeleri de çeşitli bakanlıklara getirildiler.⁴⁵

1954 Şubat'ından itibaren cunta kendi içinde bir mücadeleye sahne oldu.⁴⁶ 25 Şubat 1954 sabahı Devrim Konseyi yayınladığı bir bildiride, cumhurbaşkanı General Necib'in, konseyin diğer on bir üyesiyle görüş ayrılığına düşmesi sebebiyle istifa ettiğini açıkladı. Bildiride, Necib için ağır ithamlarda bulunulması, ev hapsinde olduğunun belirtilmesi ve Nâsır'ın başbakanlığa getirildiğinin bildirilmesi, Necib'in bir darbeyle düşürüldüğünün açık işaretleriydi. Lakin aslen Sudanlı olan Necib'in istifasının Sudan hükümeti tarafından büyük tepki ile karşılanması, ordudan gelen tepkiler, Kahire'de halkın Necib için sokaklara dökülüp gösteriler yapması, 23 Temmuz sabahı darbecilere ilk katılan Abbasiye garnizonunun Necib lehine ayaklanması üzerine, Devrim Konseyi 28 Şubat'ta General Necib'in görevine dönmeyi kabul ettiğini bildirdi.

Necib tekrar cuntanın başında görünmekle beraber, Necib lehine gösteri yapan Kahire ve İskenderiye üniversiteleri kapatıldığı gibi, 3 Mart günü de, Müslüman Kardeşler'den kırk altı, sosyalistlerden yirmi bir kişi ile Vafd Partisi ile komünistlerden de bazı kişiler dahil olmak üzere, toplam yüz on dokuz kişi tutuklandı. Bilhassa Müslüman Kardeşler Necib lehine gösteri yapanların başında geliyordu.

7 Mart 1954'te Nâsır, daha önce Necib'in üzerinde bulunan, Mısır Askerî Valiliğine, yani sıkıyönetim komutanlığına getirildi. Nihayet General Necib 17 Nisan 1954'te kesin olarak istifa etti.⁴⁷

Şimdi meydan Nâsır'a kalıyordu.

42 Aynı kaynak, s. 12748.

43 Aynı kaynak, s. 12748.

44 Bu anayasanın esasları için bak.: aynı kaynak, s. 12847.

45 Aynı kaynak, s. 13034.

46 Bu gelişmeler için bak.: aynı kaynak, s. 13449-13450.

47 Bu hadisenin ayrıntıları için bak.: aynı kaynak, s. 13554.

3. Orta Doğu'ya Silah Ambargosu

1948-49 Arap-İsrail savaşının bir diğer mühim neticesi de, üç Batılı devlet, Amerika, İngiltere ve Fransa'nın 25 Mayıs 1950'de yayınladıkları ortak bir deklarasyonla, Orta Doğu'ya silah ambargosu tatbik etmeleridir. Üç büyük devlet, İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki mütareke anlaşmalarının bölgede ne kadar hassas ve nazik bir denge kurduğunu ve bölge barışının böyle nazik bir dengeye dayanacağını görmüşlerdi. Bilhassa, yenilmiş ve Filistin'i kaybetmiş olan Arapların ilk fırsatta bir intikam savaşına girişip Filistin'i kurtarmaya çalışacaklarını tahmin etmek büyük bir kehanet değildi. Yalnız, ister İsrail olsun, ister Araplar olsun, tek kaynak olan Batı'dan silah almadıkça yeni bir maceraya girişemeyecekleri de aşikârdı. Başka bir ifadeyle, büyük devletlerden silah alabildikleri ölçüde yeni bir çatışmayı göze alabilirlerdi. İşte Orta Doğu'ya tatbik edilmek istenen silah ambargosunun mantığı buydu. Yani ambargo, bölge barışının korunmasının temel unsurunu teşkil ediyordu. Lakin bu ambargonun yürütülememesi, İsrail-Arap silahlanma yarışını hızlandırmış ve neticede ambargonun fiyaskosu, 1956 Süveyş Savaşı'nın başta gelen sebeplerinden biri olmuştur.

İsrail ile Arap ülkeleri arasında imzalanan mütareke anlaşmaları Güvenlik Konseyi'nin Ağustos 1949 başında yaptığı toplantıda ele alınmış ve Güvenlik Konseyi, 11 Ağustos 1949'da aldığı S/1376.II sayılı kararı ile Filistin arabulucusunun görevini sona erdirmiş ve mütareke anlaşmalarının da, Güvenlik Konseyi'nin 15 Temmuz 1948 tarih ve S/902 sayılı ateşkes kararının yerini aldığını bildirmiştir.⁴⁸ Bu müzakerelerin yapıldığı toplantının 4 Ağustos 1949 günlü oturumunda söz alan İngiltere delegesi, ülkesinin gerek Orta Doğu'da, gerek dünyanın diğer yerlerinde silahlanma yarışını arzu etmediğini, bundan dolayı İngiltere'nin Orta Doğu'ya sevk edeceği silahların, bu ülkelerin iç güvenlik ve savunma ihtiyaçlarından fazla olamayacağını ve Orta Doğu hükümetlerine meşru savunma ihtiyaçlarından fazla silah verilmesine taraf olmadığını söylemiştir. Kendisinden sonra söz alan Amerikan delegesi de, Amerika'nın Orta Doğu'da rekabete dayanan bir silah yarışını başlatabilecek bir silah ihracatına müsaade etmeyeceğini açıklamıştır.⁴⁹

Amerika ve İngiltere bu görüşlerini, aralarına Fransa'yı da alarak, 25 Mayıs 1950'de yayınladıkları bir deklarasyon haline getirdiler. Üçlü Deklarasyon (Tripartite Declaration) denen bu belge şu esasları ihtiva etmekteydi.⁵⁰

- 1) Üç devlet, Arap ülkeleri ile İsrail'e, ancak iç güvenliklerinin veya meşru savunmalarının gerektirdiği kadar silah satacaklardır.

48 *Yearbook of the United Nations, 1948-49*, s. 176.

49 *Aynı kaynak*, s. 187.

50 Üçlü Deklarasyon'un metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 575; Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 308-309; Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power, 1945-1972*, Vol. V, s. 390-391; *Keesing's... 1948-1950*, s. 10745; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.1340, 14 Juin 1950, s. 6-7.

- 2) Üç devlet, Arap ülkeleri ile İsrail arasında bir silahlanma yarışının karışındadırlar.
- 3) Arap ülkeleri ile İsrail'e silah satılırken, bu silahların saldırgan amaçlarla kullanılmayacağına dair, kendilerinden taahhütte bulunmalarını isteyeceklerdir.
- 4) Üç devlet, bölgede barış ve istikrarın kurulması ve devamı taraftarı olduklarından, sınırları veya mütareke çizgisini ihlâl eden herhangi bir devlete karşı, Birleşmiş Milletler çerçevesinde veya onun dışında, gereken tedbirleri derhal alacaklardır.

Bu sonuncu madde, silah ambargosunun da ötesine gidip, barışın ihlâline teşebbüs halinde, bu üç devletin bilfiil yani eylemli müdahalede bulunacağını ve bu müdahalenin saldırgana yönelik olacağını belirtmek suretiyle bu üç devleti mütareke anlaşmalarının kurduğu düzenin teminatçısı haline getiriyordu.

Bu üç Batılı devletin, Orta Doğu barışını bu şekilde BM dışında, bir deklarasyonla garanti etmelerinin sebebi, o sıralarda çok görülen, Sovyet vetosundan yakalarını kurtarmak istemeleri idi. Fakat bu taktik ters netice verecek mahiyetteydi. Zira, Sovyet Rusya böyle bir deklarasyonun ve dolayısıyla böyle bir taahhüdün dışında kaldığı için, Orta Doğu'ya silah sevk etmede elleri serbest kalıyordu. Nitekim, Nâsır ve Sovyetler, 1955 sonbaharında bu boşluktan yararlanarak silah alışverişine girişeceklerdir. Halbuki, Başkan Eisenhower'a göre, üç Batılı devlet, iki tarafa verilen silahların dengeli olmasına dikkat ederken, bu ülkelerin silah almak için komünistlere dönmesini de önlemeye çalışacaklardı.⁵¹

Üçlü Deklarasyon'a ilk müspet tepki İsrail'den geldi. İsrail Başbakanı, Knesset (İsrail Parlamentosu) önünde 31 Mayıs 1950 günü yaptığı konuşmada,⁵² İsrail'in bu deklarasyonu memnuniyetle karşıladığını ve İsrail ile Araplar arasında silahlanma yarışının önlenmesini desteklediklerini bildirmekle beraber, bu ambargonun tek tarafı işlediğini, çünkü İsrail'e silah satışı yasaklanırken, Arap ülkelerinin silah almakta olduğunu söyledi. Her ne kadar Arap ülkeleri bu konuda teminat vermişseler de, bu teminatın pratik garantileri olmadığından şikayet etti. Mamafih, deklarasyonda sınırların ve mütareke çizgilerinin ihlâli halinde bu üç devletin müdahale edeceğinden ve bu müdahalenin saldırgana karşı olacağından söz edilmesi, İsrail'i çok memnun etmişti.

Arap Ligi Konseyi de 12 Haziran 1950'de yaptığı toplantısından sonra, 21 Haziran'da yayınladığı bildiride⁵³ Üçlü Deklarasyon için şu hususları belirtmekteydi:

- 1) Arap devletleri barışın korunmasında herkesten fazla isteklidirler.

51 Dwight D. Eisenhower, *Waging Peace - The White House Years (1956-1961)*, New York, Doubleday and Co., 1965, s. 22.

52 Konuşmanın metni: Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 309-310.

53 Bildirinin metni: Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 309-310.

- 2) Arap devletleri silah alıyorsa, bu, münhasıran meşru savunma amaçlarına yöneliktir ve Arap Ligi de BM Antlaşmasının 52. maddesi çerçevesinde, üyelerinin güvenliğinden sorumludur.
- 3) Her devletin meşru savunma ve güvenliği için sağladığı silahların miktarı, onun nüfusuna, yüzölçümüne ve sınırlarının uzunluğu ile çeşitliliğine bağlıdır.
- 4) Orta Doğu'da barışın korunması ve devamı, BM kararlarının tatbiğiyle mümkündür.
- 5) Sınırların ve mütarekenin korunması hususunda, üç devletin, deklarasyonda müdahale konusunda yaptıkları uyarıyı, Arap Ligi de desteklemekteydi.

Arap Ligi bildirisinin 3. ve 4. maddeleri doğrudan doğruya İsrail'i hedef almaktaydı. 3. madde, meşru savunma için silahlanmada, görünüşte çok mantıkî maddî ölçüler koymaktaydı. Fakat gerçeklere uygun değildi. Mesela bütün Arap devletleri İsrail'e düşman olduklarına göre, İsrail'in meşru savunma silahlarının miktarının ölçüsü yine nüfus, yüzölçümü vs. mi olacaktı?

4. madde, Arapların önce reddettikleri, yenilgiden sonra dört elle sarıldıkları, Genel Kurul'un 29 Kasım 1947 tarihli kararını kastediyordu ki böylece Araplar, İsrail'in sınırları bu karara uygun hale getirilmedikçe barışın mümkün olamayacağını söylemek istiyorlardı.

Nitekim Arap Ligi'nin bu toplantısında, 17 Haziran 1950 günü, İsrail'e karşı bir askeri ittifak demek olan, Arap Ligi Devletleri Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması da imzalanmıştır.⁵⁴ Bu anlaşma, Üçlü Deklarasyon'un silah ambargosuna başka bir cevaptı. Hatta bu cevabın gerçek mahiyetini görmek için, bu antlaşmayla 21 Haziran bildirisini bir arada değerlendirmek gerekemekteydi.

23 Haziran'da yürürlüğe giren ve Irak'ın 2 Şubat 1951'de, Ürdün'ün ise 16 Şubat 1951'de katıldığı ve Suriye, Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen arasında imzalanan bu antlaşma, esasında, İsrail'e karşı imzalanmıştı. Amacı ise, 1948-49 savaşında Araplar arasında mevcut olan işbirliği ve dayanışma noksanlığı ile dağınıklığı gidermekti. Antlaşmanın 2. maddesine göre, taraflardan birine yapılacak bir silahlı saldırı, hepsine yapılmış sayılacaktı. 5. maddeyle, tarafların genellikmaylarından meydana gelen Daimi Askeri Komite ile tarafların dışişleri ve savunma bakanlarından müteşkil bir Ortak Savunma Konseyi kuruluyordu. Ekonomik işbirliği için de, ekonomik işlerden sorumlu bakanlardan Ekonomik Konsey meydana getirilmekteydi.

Görülüyor ki, Arap devletleri Üçlü Deklarasyon'un silah ambargosuna bir askeri ittifakla cevap vermektedirler. Doğal olarak bu, İsrail'in dikkatinden kaçacak bir husus değildi. Bu sebeple, her iki taraf da 1950'den sonra, bu ambargoyu delerek silahlanmanın çaresini aramış ve bu konuda da şu veya bu şekilde

54 Antlaşmanın metni: Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 311-314; *American Foreign Policy, 1950-1955*, Vol. I, s. 1249-1253; Denise Foliot, *Documents on International Affairs, 1951*, s. 422-424.

kaçamaklar bulmuşlardır. Tabii bu kaçamaklarda, deklarasyon sahibi üç ülkenin kolaylaştırıcı veya hoşgörülü tutumları da mühim bir rol oynamıştır.

Mamafih, şunu da ilave edelim ki, 1950'den sonra İsrail'in mütareke sınırlarında artan bir şekilde devam eden ve biraz aşağıda ele alacağımız Arap-İsrail çatışmaları, her iki tarafı da âdeta silahlanmaya zorlamıştır. Bu çatışmalar içinde, 1955 Şubat'ındaki Gazze çatışmaları bir dönüm noktası teşkil eder.

Bu çatışmalara geçmeden önce, 1950 Üçlü Deklarasyon'un, daha 1955'ten önce Batılılar tarafından nasıl delindiğine dair birkaç örnek verelim.

İngiltere hükümetinin 19 Ocak 1956'da yayınladığı bir Beyaz Kitap'a (Cmd.9676) göre, İngiltere ihtiyaç fazlası askeri malzemenin dışarıya satışından, 1945-1955 döneminde 800 milyon sterlin elde etmiştir.⁵⁵ Bu miktarın 675 milyonu 1945-49 dönemine, gerisi de 1950-1955 dönemine aittir.

Bu askeri malzeme en fazla Belçika firmaları tarafından satın alınmış ve oradan da başka ülkelere satılmıştır. Bu suretle, 1955 Mart'ında elli beş Sherman tankı İsrail'e intikal etmişti. Buna karşılık 1955 Aralık ayında da elli bir tane Valentine tankı Mısır'a satılmıştı.

Kanada Dışişleri Bakanı Lester Pearson da, 24 Ocak 1956'da Kanada Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada;⁵⁶ Kanada'nın silah satışları hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, Kanada 1955 yılında İsrail'e 1.332.110 dolarlık malzeme satmış olup, bu rakam 1954'tekinden 596.536 dolar fazlaydı. İsrail esas itibarıyla tank parçaları satın almıştı. Mısır ise yine Kanada'dan, 1955 yılında, çoğunluğu tank yedek parçası olmak üzere 770.925 dolarlık askeri malzeme satın almıştı. Kanada hükümeti bütün bu satışlardan Amerika ve İngiltere'yi haberdar ederek onların onayını sağlamıştı.

BM Ticari İstatistikler Dairesi'nin 17 Şubat 1956'da yayınladığı rakamlara göre, 1951 yılı başından 1955 yılı Haziran'ına kadar olan dört buçuk yıl içinde, uçaklar hariç, tanklar dahil olmak üzere, Batılı ülkeler tarafından Arap ülkeleri ile İsrail'e satılan askeri malzemenin değeri 22 milyon dolardır.⁵⁷ Silah satan ülkelere Amerika ve İngiltere de dahildir. Diğer ülkeler ise, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Batı Almanya, İtalya, Lüksemburg ve İsveç'tir.

1950'den sonra Araplarla İsrail arasındaki çatışmalar şiddetlendikçe, her iki taraf da silahlanmaya ve dışardan silah alma işine hız verecektir.

4. Arap-İsrail Çatışmaları

1949 mütareke anlaşmaları ile 1950 Deklarasyonu'na rağmen, 1950 yılının ikinci yarısından itibaren, İsrail ile komşuları Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan arasında çatışmalar ortaya çıkmaya başladı.⁵⁸

55 Bu Beyaz Kitap'ın bir özeti için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1955-1956*, s. 14726-14727.

56 Konuşma için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 14728.

57 *Keesing's...1955-1956*, s. 1478.

58 Bu çatışmaların ayrıntıları için bak.: *Keesing's...1950-1952*, s. 11164.

1951 Mart'ında Suriye-İsrail arasında gerginlik patlak verdi. Çünkü Mart ayı içinde, kuzeyde Huleh Gölü ile güneyde Taberiye Gölü (Teveria veya bugünkü adıyla Yam Kinneret) arasındaki mütareke çizgisinin askeri hale getirilen kuzey kesiminde, İsrail ve Suriye askerleri arasında devamlı çatışmalar oldu. Fakat 4 Nisan'daki çatışmalar en şiddetlisiydi ve her iki taraftan da ölen ve yaralananlar vardı. 5 Nisan'da İsrail uçakları Suriye mevzilerine saldırdı. 11 Nisan'da yine hava saldırıları oldu. Her iki taraf da bu saldırılardan diğerini sorumlu tutuyordu. Güvenlik Konseyi 17 Nisan'dan itibaren meseleye el koyp müzakereye devam ederken, 2 Mayıs'ta Suriye-İsrail çatışmaları yeniden şiddetlendi ve iki gün sürdü. Nihayet, Güvenlik Konseyi'nin, mütareke anlaşmaları ile BM kararlarına uyulmasını isteyen çağrısını, 15 Mayıs'ta, her iki taraf da kabul edince ortalık yatıştı.⁵⁹

1953 yılında İsrail'in hem Suriye ve hem de Ürdün ile çatışmaları oldu. İsrail-Suriye gerginliği, İsrail'in 2 Eylül 1953'te Taberiye Gölü'nün kuzeyinde Şeria şehri üzerinde bir hidroelektrik santrali inşasına başlaması ile patlak verdi. Suriye 21 Eylül'de Karma Mütareke Komisyonu'na protestoda bulunarak, bu santralin Şeria Nehri'nden su çekilerek çalıştırılacağını, bunun ise gayri askeri bölgede ve Şeria'nın doğusunda bulunan Suriye çiftçisini gerekli sudan yoksun bırakacağını, dolayısıyla İsrail'in mütareke anlaşmasını ihlâl ettiğini ve önlenmesi gerektiğini bildirdi.⁶⁰ Mütareke Komisyonu ve BM yetkilileri, yaptıkları incelemede, Suriye'yi bütün itirazlarında haklı buldular ve İsrail'den bu santralin inşasını durdurmasını istediler. İsrail 1 Ekim'de santralin inşasını geçici olarak durdurduğunu bildirdi.

Şeria suları anlaşmazlığı yeni bir İsrail-Arap gerginliği yaratmakla birlikte, Başkan Eisenhower'a, Şeria'da bir barış köprüsü ilhamını da vermiş olmalı ki, Eric Johnston'u özel temsilci tayin ederek ve Şeria sularının ortak kullanımı için bir proje hazırlaması görevini vererek Orta Doğu'ya yolladı.

Eric Johnston İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır'ı ziyaret ettikten sonra 17 Kasım 1953'te raporunu Başkan Eisenhower'a sundu. Rapora göre, Amerika tarafından finanse edilecek bir proje ile, Şeria Nehri'nin suları İsrail ve Arap ülkeleri tarafından ortak olarak kullanılacaktı. Bunun için de Şeria Nehri üzerinde, maliyeti 121 milyon doları bulan iki baraj yapılacaktı. Elektrik üretiminin yanında bu barajlarla 230.000 dekar arazinin sulanması ve sayıları 875.000'i bulan Filistin mültecilerinden 300.000 kişiye de toprak sağlanması mümkün olacaktı. Şeria sularının üçte ikisi Suriye, Lübnan ve Ürdün tarafından kullanılacaktı.

Daha rapor ortaya çıkmadan, Ürdün 24 Ekim'de yaptığı açıklamada, bu tasarıya karşı çıktı ve bu projenin esas itibarıyla İsrail'e yardım için düşünüldüğünü iddia etti. Ayrıca Ürdün, İsrail Filistin mültecilerini kabul edinceye

59 Ayrıntılar için bak.: *Keasing's...1950-1952* s. 11524-11525.

60 *Keasing's...1952-1954*, s. 13200.

veya, tazminat ödeyinceye kadar, bu projeyi kabul etmeyeceğini bildirdi.⁶¹ Ürdün'ün arkasından Suriye ve Lübnan da Johnston'un projesini reddettiler. Gerçekte bir barış köprüsü olabilecek bir tasarı böylece suya düştü.

Mamafih, Ürdün'ün bu projeye bu derece sert tepki göstermesinde, bu sırada İsrail ile Ürdün arasında patlak veren, İsrail'in Kibya Katliamı'nın büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır.

12-13 Ekim gecesi Ürdün birliklerinin İsrail köylerine saldırmaları ve bir kadın ile iki çocuğu öldürmeleri üzerine⁶² Ariel Şaron komutasında bulunan ve Birlik 101 denen⁶³ beş yüz kişilik bir komando birliği 14-15 Ekim gecesi aynı bölgedeki Kibya adlı Filistin köyüne saldırdı.⁶⁴ Yedi saat kadar sürdüğü anlaşılan saldırının neticesinde, dörtte üçü kadın ve çocuk olmak üzere 67 kişi öldürülmüş ve bazıları ağır olmak üzere 75 kişi de yaralanmıştı. Köy okulu ile köyün su deposu da dahil olmak üzere 45 ev de enkaz haline gelmişti. İsrail kuvvetleri Şukba ve Badrus köylerini de ateşe tuttular.

Amerika ve İngiltere hadiseyi tepkiyle karşıladılar. Amerika, Dış Yardım Kanunu çerçevesinde İsrail'e yapmayı tasarladığı 60 milyon dolarlık yardımı askıya aldı.

Güvenlik Konseyi meseleyi 19 Ekim'den itibaren müzakere etmeye başladı. Neticede, 24 Kasım'da, 2 çekimsere karşılık 9 oyla kabul edilen karar⁶⁵ İsrail'i kınamaktaydı. Lübnan ile Sovyet Rusya çekimsere oy kullanmışlardı. Lübnan, çok sert ve zorlama tedbirlerinin tatbikini isteyen bir karar için çaba harcamış, bu olmayınca çekimsere kalmıştı.

1954 yılının çatışmaları şubat ve mart aylarında ve esas itibarıyla Ürdün ile İsrail arasında oldu.⁶⁶ Fakat 1955 yılı başından itibaren itibaren Mısır ile İsrail arasında peşpeşe gayet şiddetli çatışmalar meydana geldi.

1955 yılı geldiğinde Mısır ile İsrail'in münasebetleri Süveyş Kanalı'ndan geçiş meselesi dolayısıyla zaten bir gerginlik içindeydi.

1948-49 Arap-İsrail savaşından sonra Mısır hükümeti, Süveyş Kanalı'ndan geçen gemilerin İsrail'e herhangi bir malzeme götürüp götürmediklerini kontrol etmeye başladığı gibi, İsrail limanlarına uğrayan gemilerin de kanaldan geçişini zorlaştırmaya başladı. İsrail'in şikayeti üzerine Güvenlik Konseyi 1 Eylül 1951'de aldığı bir kararla⁶⁷ Mısır'ın bu tatbikatının, konseyin taraflara her türlü çatışmadan kaçınmayı tavsiye eden 11 Ağustos 1949 tarihli (S/1376)

61 Aynı kaynak, s. 13306.

62 *Keesings...1952-1954*, s. 13283.

63 Donald Neff, *Warriors at Suez - Eisenhower takes America into the Middle East*, New York, The Linden Press/Simon and Schuster, 1981, s. 49.

64 Hadisenin ayrıntıları için bak.: *Keesing's...1952-1954*, s. 13283-13284 ve Neff, *a.g.e.*, s. 49-50.

65 Kararın metni: *Keesing's...1952-1954*, s. 13283; *American Foreign Policy, 1950-1955 Basis Documents*, Vol. II, Washington, D.C., U.S. Government Office, 1957, s. 2246-2247.

66 Bu çatışmaların ayrıntıları için bak.: *Keesing's...1952-1954*, s. 13283.

67 Kararın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 581-582 ve *U.N. Doc. S/2322* (1951).

kararı ile, tarafların Filistin'de devamlı bir barış için çalışmalarını tavsiye eden 17 Kasım 1950 tarihli (S/1907) kararına aykırı olduğunu belirterek, Mısır'ı bu tatbikattan vazgeçmeye çağırdı.

Güvenlik Konseyi'nin bu kararının Mısır üzerinde tesirli olduğu söylemez. Aksine, Mısır her geçen gün kanal üzerindeki kontrollerini arttırdı. Mesela Mısır hükümeti 24 Ocak 1954'te aldığı bir kararla, Akabe Körfezi'ne gitmek için kanaldan geçen gemiler üzerinde daha sıkı kontroller kurarak, bu gemilerin İsrail'e gıda maddesi götürmesini yasakladı.⁶⁸ Mısır, İsrail'i Akabe Körfezi'nde de abluka altına almak istiyordu.

Mısır'ın, İsrail'e ait *Bat Galim* adlı gemiyi Ekim 1954'te tutuklaması yeni bir krize sebep oldu. İsrail'in 14 Ekim'de Güvenlik Konseyi'ne başvurması üzerine konsey 1955 Ocak ayı ortalarına kadar yaptığı yedi toplantıda Bat Galim hadisesini tartıştı.⁶⁹ Ortaya herhangi bir karar tasarısı gelmedi. Fakat müzakerelerde Güvenlik Konseyi üyelerinin çoğu, Mısır'ın 1888 İstanbul anlaşmasına aykırı hareket ettiğini, alacağı güvenlik tedbirlerinin kanaldan serbest geçişi kısıtlayamayacağını, kanaldan geçen gemileri aramayacağını, bu hakkın Mısır'ın muharip olması haline ait bulunduğunu, halbuki Mısır'ın mütareke imzalamış olması hasebiyle muharip sayılamayacağını bildirerek, Güvenlik Konseyi'nin 1 Eylül 1951 tarihli kararını vurguladılar.

Buna rağmen, İsrail 10 Ağustos 1955'te Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta *Bat Galim* gemisinin Mısır tarafından serbest bırakılmadığını bildiriyordu. Üstelik, Mısır Savunma Bakanlığı 11 Eylül 1955'te yayınladığı bir bildiriye, Akaba Körfezi'ne giriş-çıkış üzerine yeni kısıtlamalar koydu ve Akabe Körfezi'ne gidecek olan gemilerin 72 saat önce İskenderiye'de ilgili makamlardan izin alma şartını getirdi. İngiltere ile İsrail, Akabe Körfezi'nin bir milletlerarası su yolu olduğunu bildirerek protesto ettilerse de, hiçbir şey değişmedi.⁷⁰

İşte İsrail ile Mısır arasında 1955 Şubat'ındaki Gazze çarpışmaları bu atmosfer içinde meydana geldi.

Gazze Şeridi, güneybatıda İsrail topraklarına bir bıçak gibi girmişti ve bu da İsrail'i rahatsız ediyordu.⁷¹ Ayrıca Gazze Şeridi'ne Orta Doğu'nun en yoğun Arap nüfusu yığılmıştı. Gazze'nin kendi nüfusu 80.000 kadarken, 1955 yılında burada 214.600 Filistin mültecisi bulunuyordu.⁷²

1949 yılından beri en şiddetli İsrail-Mısır çatışması olan Gazze hadisesi 28 Şubat 1955 gecesi meydana geldi. Çatışmalarda 38 Mısırlı ile 8 İsrailli öldü ve 31 Mısırlı ile 13 İsrailli yaralandı. Mısır'a göre, tam silahlı iki İsrail birliği (takım), Mısır'ın kontrolündeki topraklardan 2 mil içeri girmiş, bir askeri karakolu, bir su pompasını tahrip etmiş ve Gazze istasyonu şefinin evine de el

68 *Keesing's...1952-1954*, s. 13499.

69 *Yearbook of the U.N.*, 1954, s. 70-72 ve *Yearbook of the U.N.* 1955, s. 31.

70 *Keesing's...1955-1956*, s. 14436.

71 Ezer Weizman, *On Eagles' Wings*, Tel Aviv, Steimatzky, 1979, s. 124.

72 *Yearbook of the U.N.*, 1955, s. 37.

bombaları atmıştır. Bir başka İsrail birliği de, daha güneyde mütareke sınırını aşarak Mısır kuvvetleri ile çarpışmıştır.

Buna karşılık İsrail de Mısır birliklerinin İsrail topraklarına girip İsrail birlikleriyle çarpıştığını ileri sürüyordu.

İsrail Başbakanı 2 Mart'ta Knesset'te yaptığı konuşmada, Amerika ve İngiltere'nin desteklediği Bağdat Pakti'ndan sonra Arapların tutumlarının sertleştiğini söylüyor ve Batılıların, İsrail'in sınırlarını ve toprak bütünlüğünü garanti etmelerini istiyordu. İsrail Başbakanı'na göre Mısır, İsrail ile savaş halinde olduğunu söylediğine göre, bu durumun neticelerine de katlanılmalıydı. Nâsır ise 3 Mart'ta buna verdiği cevapta, "kuvvete kuvvete" karşılık verileceğini bildirecek, bir savaş başlarsa "İsrail'e hiçbir zaman unutmayacağı bir ders vereceğiz," diyordu.⁷³

Güvenlik Konseyi meseleyi 17 Mart'ta ele aldı. Bu arada Karma Mütareke Komisyonu'nun Gazze çarpışmaları ile ilgili raporu da gelmişti. Rapor, saldırılardan İsrail'i sorumlu tutuyor ve İsrail saldırılarının önceden hazırlanmış ve planlanmış olduğunu söylüyordu.⁷⁴ Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 29 Mart'ta, İsrail'i kınayan ve tarafları, mütareke anlaşmalarına bağlı kalmaya çağırarak bir karar aldı.⁷⁵

Bu karar, çatışmaları önleyemedi. Saldırı sırası şimdi Mısır'daydı. 24-25 Mart gecesi Mısırlılar İsrail tarafındaki bir düğüne saldırıp, 1 kişiyi öldürdüler ve 18 kişiyi de yaraladılar. 28 Mart, 1 Nisan ve 2 Nisan'da Mısırlılar yine saldırdılar ve İsrail askerlerinden ölenler ve yaralananlar oldu. Karma Mütareke Komisyonu bu sefer Mısırlıları suçlu buldu.⁷⁶ 3 Nisan'da Mısırlılar İsrail topraklarındaki Nahal Oz Yahudi yerleşimine saldırdılar. 2 İsrail askerini öldürdüler ve 12'sini de yaraladılar. İsrail de buna topçu ateşi ve havan toplarıyla cevap verdi. 2 Mısır askeri öldü ve 4 tanesi de yaralandı.⁷⁷ Güvenlik Konseyi bu çarpışmaları müzakere ederken⁷⁸ Mısır, 11 Nisan'da, İsrail de 20 Nisan'da ateşkesi kabul etti.

İsrail'in Gazze saldırısı üzerine Nâsır silahlanmaya karar vermiştir. Nâsır'a göre Batı, Orta Doğu'da bir barış istiyorsa, Mısır'a silah satıp onu kuvvetlendirmeliydi. Ancak kuvvetli bir Mısır İsrail ile barış görüşmelerine oturabilirdi. Kaldı ki, 1954 yılı içinde Nâsır'ın adamları barış konusunda İsrail temsilcileriyle gizli görüşmeler yapmıştı. Fakat Gazze hadisesinden sonra her şey bitmişti.⁷⁹ Bu sebeple Nâsır, Gazze çarpışmaları üzerine Amerika'ya başvurup, bu ülkeden 27 milyon dolarlık silah almak istedi. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Nâsır'ın parası

73 *Keesing's...1955-1956*, s. 14157.

74 *Yearbook of the U.N.*, 1955, s. 32-33.

75 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 36; *American Foreign Policy, 1950-1955 - Basic Documents*, Vol. II, s. 2247-2248.

76 *Keesing's...1955-1956*, s. 14157.

77 *Aynı kaynak*, s. 14158.

78 Müzakereler için bak: *aynı kaynak*, s. 14157-14158.

79 Neff, *Warriors at Suez*, s. 72.

olmadığını bildiğinden, ödemenin nakit olarak yapılmasını istedi. Mal mukabili ödemeyi kabul etmedi. Bu cevap üzerine Nâsır'dan bir daha ses çıkmadı.⁸⁰ Bu tarihten itibaren Nâsır silah almak için Sovyetlere döndü.

Gazze çatışmalarının bir diğer neticesi ise, Nâsır'ın Gazze'deki Filistinlileri komando olarak yetiştirmeye karar vermesidir. Nâsır Gazze'deki Filistinlilerin Mısır ordusu tarafından komando yani *fedayin* olarak yetiştirilmesi ve bunların İsrail topraklarına saldırı düzenlemeleri emrini vermiştir.⁸¹ Fedayin, İsrail topraklarına ilk saldırısını 25 Ağustos 1955'te yapacaktır.⁸²

İsrail-Mısır çarpışmaları bütün 1955 yılı içinde de devam etti. Bu ise Orta Doğu'daki havayı iyice gerginleştirdi.

Haziran ve temmuz aylarındaki ufak tefek çarpışmalardan sonra, 22 Ağustos'ta Gazze yakınlarında, İsrail ile Mısır askerleri arasında, zırhlı araçların da kullanıldığı karşılıklı saldırılar oldu. Ağustosun son haftası boyunca devam eden bu saldırılarda her iki taraftan da ölen ve yaralananlar oldu. 29-30 Ağustos gecesi Mısırlı silahlı gruplar Tel Aviv'in 25 mil güneyine kadar sokularak sivil Yahudi yerleşim merkezlerine saldırdılar. Mısır askeri sözcüsü bu saldırılar için ilk defa "fedayin" deyimini kullanıyordu.⁸³ Bunun üzerine 31 Ağustos-1 Eylül gecesi bir İsrail birliği, Gazze'nin 10 mil güneyindeki Han Yuni'steki fedayin karargahına saldırdı. İsraillilere göre 40 Mısırlı öldürülmüş ve 40 Mısırlı da yaralanmıştı. 1 Eylül'de ise, İsrail makamları 2 Mısır uçağının İsrail toprakları üzerinde uçarken düşürüldüğünü bildiriyordu.⁸⁴

Güvenlik Konseyi'nin 3 Eylül'de yaptığı ateşkes çağrısını 4 Eylül'de hem İsrail ve hem Mısır etti.⁸⁵

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu çatışmalara Mısır 11 Eylül'de Tiran Boğazı'nı kapamakla cevap verdi. Tiran Boğazı'ndan Akabe Körfezi'ne giriş için Mısır hükümetinden 72 saat önce izin almak gerekiyordu. Tiran Boğazı'nın kapatılmasına Moşe Dayan "bardağı taşıran damla" diyordu.⁸⁶

Orta Doğu'da durumun gerginleşmesi üzerine Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 26 Ağustos'ta New York'ta yaptığı bir konuşmada⁸⁷ Orta Doğu için bir barış planı ortaya attı. Bu plana göre, Araplarla İsrail, doğrudan görüşmeler yoluyla sınırlarını kesin olarak tespit ederlerse, Amerika resmi bir anlaşma ile bu sınırları garanti edecek ve ayrıca Amerika, Filistin mültecilerinin yurtlarına yerleştirilmesi için İsrail'i finanse edecekti. Bölgedeki sulama projelerinin de, 1953 Ekim'inde olduğu gibi Amerika tarafından finansmanı da söz konusuydu.

80 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 24.

81 Neff, *a.g.e.*, s. 35.

82 Aynı kaynak, s. 85.

83 *Keesing's...1955-1956*, s. 14389.

84 Aynı kaynak, s. 14389.

85 Çağrı için bak: aynı kaynak, s. 14419.

86 Neff, *a.g.e.*, s. 103.

87 Konuşmanın metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 14392.

İngiltere Dulles Planı'nı destekledi. İsrail planı gayet müspet karşıladı. Fakat Arap ülkelerinin kimisi açıkça, kimisi dolaylı olarak bu planı reddettiler.⁸⁸

20 Eylül'den itibaren İsrail ile Mısır arasında yeniden başlayan çatışmalar tam bir Arap-İsrail çatışmasına dönüştü. Bu seferki çatışmalar mütareke ile gayri askerî hale getirilmiş bulunan el-Auja bölgesinde yoğunlaştı. El-Auja'nın gayri askerî hale getirilmesinin sebebi, buranın, İsrail ile Mısır arasında mevcut iki yolun birleştiği bir dörtyol ağzında bulunması ve stratejik mevkide olmasıydı. Burasını kontrol eden, bütün yollar akim olurdu. İki yoldan en mühimi ise Beersheba (Birüssebi) İsmailiye yoluuydu.

22 Eylül'de her iki taraf da kendi karakollarından hareketle el-Auja'da birbirlerine saldırmaya başladılar. Çarpışmalar kasım ayı başına kadar sürdü. Mısır İsrail'e karşı Sherman tanklarını kullandı. Neticede, İsraillilere göre, Mısır gayri askerî bölgeden çıkarıldığı gibi, 50 ölü verdi. Kendisinin kaybı ise 4 ölü, 19 yaralıydı. Mısırlıların iddiası ise, İsrail'in 200 ölü ve birçok esir verdiği. Mısırlılara göre, kendilerinin kaybı sadece 70'ti.⁸⁹

Diğer taraftan, ekim ayında İsrail-Suriye ve kasım ayında da İsrail-Ürdün sınırlarında çatışmalar oldu.

El-Auja çarpışmaları üzerine Başkan Eisenhower 9 Kasım 1955'te yayınladığı demecinde, tarafları barış yapmaya davet ederek, sınırların taraflarca karşılıklı olarak kabulü halinde, Amerika'nın bu sınırların kuvvet yoluyla bozulmasına karşı garanti verebileceğini ve Amerika'nın Orta Doğu barışı için Birleşmiş Milletler'de aktif rol oynamaya kararlı olduğunu bildirdi. Amerika Dışişleri Bakanlığı da 10 Kasım'da yayınladığı bildiride, Amerika'nın, Orta Doğu savaşını başlatanın karşısında, barışı korumak isteyen de yanında olacağını açıkladı.⁹⁰ İngiltere Başbakanı Anthony Eden da⁹¹ 9 Kasım 1955 günü yaptığı konuşmada,⁹² Dulles'in 26 Ağustos 1955 planını destekleyerek, İngiltere'nin, Araplarla İsrail arasında aracılık yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Başbakan Eden'a göre, İsrail'in komşuları ile olan sınırları, BM'in 29 Kasım 1947 kararıyla, mütareke anlaşmalarının çizdiği sınırlar arasında bir yerde olmalıydı.

Eden'in bu teklifine İsrail'in tepkisi sert oldu. İsrail'e göre, Eden'in teklifi bir "Yakın Doğu Münih'i" idi.⁹³

88 Aynı kaynak, s. 14450.

89 El-Auja çarpışmaları için bak.: *Keesing's... 1955-1956*, s. 14525 ve Neff, *Warriors at Suez*, s. 112-115.

90 Aynı kaynak, s. 14526.

91 Anthony Eden, dışişleri bakanıyken, Sir Winston Churchill'in istifası üzerine 6 Nisan 1955'te başbakanlığa gelmiştir.

92 Konuşmanın metni: *Keesing's... 1955-1956*, s. 14519; Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 413-415.

93 Simon Jargy, *Guerre et Paix en Palestine ou l'Histoire du Conflit Israëlo-Arabe, 1917-1967*, Neuchatel, Editions de la Baconnière, 1968, s. 109.

Amerika ve İngiltere'nin barış çağrıları neticesiz kaldığı gibi, bu iki devletin uyarmalarına rağmen, İsrail ile Suriye arasında yeni ve çok şiddetli çatışmalar patlak verdi.

Taberiye Gölü'ndeki balıkçılara ve polis devriyelerine 10 Aralık günü Suriyeliler tarafından ateş açılması üzerine, İsrail kuvvetleri 11-12 Aralık gecesine, Taberiye Gölü'nün kuzey doğusundaki Suriye mevzilerine saldırdılar. Bu çatışma, 1949'dan beri Suriye ile İsrail arasında en şiddetlisi oldu. Suriyelilerden 49 asker ve sivil öldü. İsrail kuvvetleri 30 Suriyeliyi de esir aldı. Kendilerinden ise 6 kişi ölmüştü.

Hadise bütün Arap dünyasında büyük tepkiyle karşıladı. Nâsır 15 Aralık'ta Güvenlik Konseyi üyelerine gönderdiği mektupta, İsrail'in Mısır veya Suriye'ye bir kere daha saldırması halinde, Mısır'ın bütün silahlı gücünü İsrail'e karşı harekete geçireceğini bildirdi.⁹⁴ Suriye ise İsrail'in Birleşmiş Milletler'den çıkarılmasını istiyordu.

Güvenlik Konseyi'nde yapılan müzakerelerde⁹⁵ Amerika, İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, Türkiye, Belçika ve Yeni Zelanda, İsrail aleyhinde konuşup, İsrail'i kınadılar. BM Mütareke Gözetim Teşkilatı'nın (UNTSO) raporu da İsrail'i suçlu bulmuştu. Güvenlik Konseyi'nin 19 Ocak 1956 günü oybirliği ile kabul ettiği karar⁹⁶ da, İsrail'i şiddetle kınayarak, İsrail'in hem mütareke anlaşmalarını ve hem de BM Antlaşmasının ilkelerini açık bir şekilde ihlâl ettiğini ve bu gibi saldırıların tekrerrürü halinde, Güvenlik Konseyi'nin, barışı korumak için BM Antlaşması çerçevesinde gerekli tedbirleri alacağını bildiriyordu. Yani İsrail, BM Antlaşmasının 39. maddesinin öngördüğü zorlama tedbirlerinin tatbikiyle tehdit edilmekteydi.

Böylece 1955 yılı, yılın ikinci yarısında meydana gelen şiddetli çarpışmaların neticesi olarak, İsrail-Arap münasebetlerinde tam bir gerginlikle kapanıyordu. Bu gerginlikte, çarpışmaların şiddetlenmesi büyük rol oynamakla beraber, bilhassa eylül ayından itibaren çarpışmaların şiddetlenmesinde de, Nâsır'ın Sovyet blokundan silah alacağını açıklamasının da büyük tesiri olduğu bir gerçektir.

5. Nâsır'ın Çekoslovakya'dan Silah Satın Alması

Nâsır'ın daha sonra söylediğine göre, 28 Şubat 1955'teki Gazze çatışmaları kendisi için bir alarm çanı olmuş⁹⁷ ve daha önce de belirttiğimiz üzere, İsrail karşısında silah dengesizliği içinde olduğunu görerek, Amerika'dan 27 milyon dolarlık silah almak istemişti. Fakat Amerika silahların bedelini peşin isteyince, iş gerçekleşmemişti.

94 *Keesing's...1955-1956*, s. 14643.

95 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 3-4 ve *Keesing's...1955-1956*, s. 14643-14644.

96 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 17.

97 *Keesing's...1955-1956*, s. 14449.

Bunun üzerine Nâsır, silah için o zamanki adıyla Demir Perde ülkeleri-ne, yani Sovyet blokuna dönmeye karar verdi. Nâsır, 18-24 Nisan 1955 gün-lerinde Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanan Asya-Afrika Konferansı'na katılmak üzere 9 Nisan'da Kahire'den ayrıldıktan sonra, Yeni Delhi ve Ran-geon'a da uğrayıp, Nehru ile Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Chou En-lai ile de görüşmüştür. Chou En-lai ile görüşmelerinde Nâsır, İsrail'in bir saldırısından korktuğunu, Batı'dan silah alamadığını bu sebeple Sovyet Rus-ya'dan silah almak istediğini söylemiştir. Chou En-lai Nâsır'ın bu düşüncesini Mao'ya aktarmış ve o da durumu Moskova'ya iletmıştır.⁹⁸

18 Mayıs 1955 günü Kahire'de bir kordiplomatik resepsiyonunda, Sov-yet büyükelçisi Solod, Nâsır'ın koluna girip kendisini bir köşeye çekerek, Sov-yet Rusya'dan silah almak isteyip istemediğini sormuştur. Nâsır da, bu konuda müzakerelere girmeye hazır olduğu cevabını vermiştir.⁹⁹

Bununla beraber Nâsır, hemen Sovyetlerle müzakerelere girmeden önce, bir kere daha Amerika'nın kapısını çalmış ve 9 Haziran'da Amerikan büyükel-çisine, Fransa'nın İsrail'i silahlandığını, eğer Amerika Mısır'a silah vermez-se, Demir Perde'nin öbür tarafına başvuracağını söylemiştir.¹⁰⁰

Fakat Amerika yine kulak tıkamıştır. Başkan Eisenhower'a göre, Nâsır'ın Sovyetlerle silah alışverişi tehdidi, Amerika'ya bir şantaj kokusu vermiştir.¹⁰¹

Bunun üzerine, bir Mısır askeri heyeti, silah anlaşmasını müzakere et-mek için 20 Temmuz'da Prag'a giderken, *Pravda* başyazarı Dimitri Şepilov da aynı konuyu görüşmek üzere 26 Temmuz'da Kahire'ye geliyordu.¹⁰²

Mısır-Çekoslovakya görüşmeleri gizli cereyan ederken, Amerika Dışişle-ri Bakanı Dulles 30 Ağustos'ta yaptığı bir konuşmada, resmi olmayan, fakat güvenilir kaynaklardan Amerika'nın elde ettiği bilgilere göre, Sovyetlerin Orta Doğu ülkelerine silah vermeyi teklif ettiğini söylüyordu.¹⁰³

Mamafih, 22 Eylül'de İsrail ile Mısır arasında el-Auja çatışmalarının şiddetlenmesi üzerine Nâsır, 27 Eylül'de yaptığı bir konuşmada,¹⁰⁴ Mısır ile Çekoslovakya arasında yapılan bir ticarî anlaşma ile Mısır'ın Çekoslovakya'dan silah alacağını ve buna karşılık bu ülkeye pamuk ve pirinç vereceğini açıkladı. Nâsır yine bu konuşmasında, ihtilalin amaçlarına uygun bir şekilde, yani Batı'ya bağlanmaksızın, Batı'dan silah almak istediklerini, fakat muvaffak ola-madıklarını, Çekoslovakya'nın hiçbir şart koşmadığını söyledi ve anlaşmanın ticarî karakterini bilhassa vurguladı.

98 Bu konuda bak.: Neff, *Warriors at Suez*, s. 77-81.

99 André Fontaine, *Histoire de la Guerre Froide*, Tome II, Paris, Fayard, 1967, s. 183.

100 *Ag.e.*, s. 183.

101 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 24.

102 André Fontaine, *ag.e.*, Tome II, s. 184.

103 *Keesing's...1955-1956*, s. 14449.

104 Konuşmanın metni: Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II, s. 401-405; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, 23 Février 1956, No.2143; ayrıca bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 14449.

Nâsır bu açıklamayı Sovyetlerin onayı ile yapmıştı.¹⁰⁵

Nâsır'ın bu açıklaması üzerine Amerika'nın ünlü sağcı dergilerinden *U.S. News and World Report*, "Moskova bugün kapının eşiğinden adımını atmıştır ve onu geri çevirmek kolay olmayacaktır,"¹⁰⁶ diyerek gerçekten büyük bir kehanette bulunuyordu.

Nâsır, 2 Ekim 1955 günlü *The Times* (London) gazetesinde çıkan demecinde¹⁰⁷ Çekoslovakya ile silah alışverişine daha fazla aydınlık getiren şu açıklamaları yapmıştır:

- 1) 1955 Şubat'ındaki Gazze çatışmalarından sonra Mısır kendisini güvensiz hissetmiştir. Çünkü, bir yandan İsrail İngiltere'den Sherman tankları, Fransa'dan da avcı uçakları, tanklar ve toplar alırken, öte yandan da bazı İsrail yetkilileri İsrail'in topraklarını genişletmesi gereğinden söz etmekteydiler. Bu durumda Mısır, ne acz içindeki BM'e ve ne de yarsız hale gelmiş olan 25 Mayıs 1950 Deklarasyonu'na güvenebilirdi.
- 2) Mısır ordusu eskiden beri İngiliz silahları ile donatıldığı için, İngiltere'den silah alınmak istenmişse de, İngiltere vermemiştir. Kahire radyosu, yayınları ile Cezayir bağımsızlık hareketini desteklediğinden, Fransa da Mısır'a silah vermeyi kesmiştir. Amerika ise, önce İngiltere'nin etkisiyle silah satmamış, sonra da karşılıklı bir güvenlik paktını şart koşmuştur ki, bunu da Mısır kabul etmemiştir.
- 3) Mısır, buna rağmen, Demir Perde'den silah alacağını Amerika ve İngiltere'ye bildirmiştir.
- 4) Bir komünist ülkeden silah almakla, Mısır kapılarını komünizme açacak değildir.
- 5) Mısır'ın silahlanması, Orta Doğu'da bir silahlanma yarışını başlatmayacaktır. Çünkü İsrail esasen tek taraflı olarak bu yarış sürdürmektedir.

Nâsır 2 Ekim günü Mısır Harp Okulu'nda yaptığı konuşmada¹⁰⁸ elinde mevcut gizli Amerikan ve İngiliz belgelerine dayanarak, İsrail'in elindeki silahları şu şekilde belirtmekteydi: 120 uçak, 115 tank ve 100 zırhlı araç. Uçaklar arasında 20 Meteor avcı uçağı, 50 Mustang uçağı, 20 Mosquito uçağıyla, tanklar arasında da 100 Amerikan Sherman tankı ve 15 İngiliz Churchill tankı bulunmaktaydı.

İsrail kabinesi 3 Ekim günü yaptığı açıklamada, bu rakamları yalandı ve ayrıca, Çekoslovak anlaşmasının bölgedeki askeri dengiyi büyük ölçüde Mısır lehine çevirdiğini ve bundan İsrail'in büyük endişe duyduğunu bildirdi.¹⁰⁹

105 Hurewitz, *a.g.e.*, Vol. II, s. 406.

106 Simon Jargy, *Guerre et Paix en Palestine*, s. 107.

107 Demecin metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 14449.

108 Konuşma için bak: *Keesing's...1955-1956*, s. 14449.

109 *Aynı kaynak*, s. 14450.

Diğer taraftan İsrail Başbakanı 18 Ekim'de Knesset'te yaptığı konuşmada,¹¹⁰ Çekoslovak anlaşmasının Mısır'ı Sovyet blokuna bağladığını, bunun ise İsrail'in güvenlik durumunda radikal bir değişme meydana getireceğini söyledi. Başbakana göre, silahların nereden geldiği mühim değildi. Mühim olan silahların kalitesi ile miktarıydı. Hal böyle olunca, İsrail için silahlanmak bir mecburiyet oluyordu ve Amerika'yla da bir güvenlik paketi yapılmalıydı.

Amerika Dışişleri Bakanı Dulles ise, İsrail'in güvenlik paketi isteğine verdiği cevapta, Amerika'nın mütarekede sınırlarını garanti edemeyeceğini, böyle bir garanti için bu sınırların kesin hale getirilmesi, yani İsrail'in, komşuları ile barış yapması gerektiğini bildirdi.¹¹¹

Diğer taraftan, Knesset 24 Ekim'de kabul ettiği bir kararla, silahlanma kampanyasını başlattı.

Nâsır'ın 27 Eylül açıklaması üzerine Eisenhower yönetimi, Mısır-Çekoslovakya silah anlaşmasının imzasını önlemek için Mısır nezdinde teşebbüse bulunduydu da bir netice elde edemedi ve anlaşma Ekim ayında imzalandı. Anlaşmanın portesi hakkındaki tahminler 90 ilâ 100 milyon dolar arasında değişmiştir. Ne var ki, Çekler silah karşılığı Mısır'dan aldıkları pamuğu Batı Avrupa piyasasında satmışlar ve bu da Mısır pamuğunun fiyatının düşmesine sebep olmuştur. İşin daha da garip yanı, Mısır-Çekoslovakya anlaşmasının imzasından bir hafta sonra Sovyetlerin İsrail'e de silah satmayı teklif etmeleri idi. İsrail bu teklifi hemen reddetmiştir.¹¹²

Mısır-Çekoslovakya anlaşması üzerine, bir yandan Amerika ve İngiltere Mısır'a endişelerini bildirirken, ekimin ikinci haftasında da Dulles, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'a Mısır'a çek silahlarının verilmesinin Orta Doğu'da savaş ihtimalini arttırdığını söylüyordu.¹¹³ Fakat ne olursa olsun, işin gerçeği şuydu ki, Çek-Mısır anlaşması, 25 Mayıs 1950 Deklarasyonu'nu, yani Orta Doğu'ya silah ambargosunu öldürmüştür.

Bu gelişmeler olurken, Mısır ile Suriye 20 Ekim 1955'te bir askeri pakt imzaladılar. Bu pakt Bağdat Paketi'ne karşı yapılmıştı. Fakat esasında, doğuda düşman bir İsrail, güneyde İngiliz nüfuzu altında bir Sudan, batıda Amerikan nüfuzu altında bir Libya ve kuzeyde de Bağdat Paketi tarafından kendisini çember içinde hisseder Mısır'ı, yalnızlıktan kurtarma amacına yönelikti. Fakat İsrail Başbakanı Ben Gurion, Mısır-Suriye Paketi'ni İsrail'e yönelik bir tehdit olarak gördü. 23 Ekim'de, Savunma Bakanı Moşe Dayan'a, Tiran Boğazı'nı ele geçirmek için hazır olması ve Gazze'nin işgali ile Sina'ya yapılacak bir taarruzun planlarını hazırlaması talimatını verdi.¹¹⁴

110 Konuşmanın metni: Hurewitz, *a.g.e.*, Vol. II, s. 406-412, ve *Keesing's... 1955-1956*, s. 14485-14486.

111 Neft, *a.g.e.*, s. 104.

112 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 25.

113 Aynı kaynak, s. 25.

114 Neft, *a.g.e.*, s. 108-109.

Öte yandan, 1956 yılı ile beraber İsrail de silahlanmasını hızlandırdı. 1956 yılı girdiğinde Amerika'da da başkanlık seçimi kampanyası başladı ve bu kampanya ile beraber, Bayan Roosevelt ile eski Başkan Truman tarafından desteklenen İsrail lobisi, İsrail'in silahlandırılması kampanyasını başlattı.¹¹⁵ Fakat Başkan Eisenhower ile Dışişleri Bakanı Dulles bu baskılara karşı koydular ve İsrail'e silah vermemekte direndiler.

Amerika'nın bu tutumu karşısında İsrail Fransa'ya döndü. Fransız genelkurmayı İsraillilerin askerî yeteneğine hayran olduğu gibi, Fransız politikacılarının çoğu İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız direnme örgütünde Nazilere karşı savaşmışlar ve bu arada Nazilerin Yahudilere yaptığı zulümlere şahit olmuşlardı. Bu sebeple Yahudilere sempatileri vardı. Nihayet, 1954 Kasım'ından başlayan Cezayir mücahidlerinin bağımsızlık mücadelesinin Nâsir ve Kahire radyosu tarafından hararetle desteklenmesi, Fransa'nın gözünde İsrail'i Nâsir'a karşı bir denge unsuru haline getirmişti. Bu sebeplerle, Fransa İsrail'e 1950'lerin başından itibaren silah vermeye başlamakla beraber, 1954 Kasım'ından sonra Fransa ile İsrail arasında silah-alışverişi birden beri yoğunluk kazanmıştır. İsrail Savunma Bakanlığı'nda genç bir müdür olan Şimon Peres, 1954 Aralık ayında Paris'e gelip Fransız Savunma Bakanı Koenig'i ziyaret ettiğinde, silah almak istediğini söyleyince, Koenig hiçbir şey sormamış ve sadece "Bana listenizi verin," demekle yetinmişti.¹¹⁶

1955 Şubat'ından itibaren Fransa'nın verdiği 155 mm'lik toplar, hafif tanklar ve jet uçakları İsrail limanlarına gelmeye başlamıştı. Ouragan uçakları Atina üzerinden sevk edilmiştir. Lakin Atina havaalanındaki bazı nahoş tecrübelerden sonra, Fransa'dan alınan uçaklar İtalya'nın Brindizi şehrinde benzin ikmali yaparak İsrail'e sevk edilmişlerdir.¹¹⁷

Mısır-Çekoslovakya anlaşmasından sonra Fransa İsrail'e Mystère IV uçakları vermeye başlamıştır. Bu uçaklar, İsraillilerin kendilerinin de yaptığı değişikliklerden sonra, o sırada Mısır'ın elinde bulunan MiG-15'lerden çok daha üstün bir hale getirilmiştir.¹¹⁸ Fransa Mystère IV uçaklarından İsrail'e 1956'nın Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında 6'şar tane ve Temmuz 1956'da da 36 tane olmak üzere 60 tane vermiştir.¹¹⁹

Fransa'nın İsrail ile bu uçak alışverişinde Tel Aviv büyükelçisi M. Gilbert o derece yardımcı olmuştur ki, İsrail'de büyükelçiye Mister [Bay] Gilbert manasında Mystère Gilbert denilmiştir.¹²⁰

Buna karşılık, Mısır hükümeti de 19 Nisan 1956'da yaptığı açıklamada, Çekoslovakya'dan satın alınan 19 torpidobotun İskenderiye limanına geldiğini

115 Bu kampanyalar için bak.: *a.g.e.*, s. 156-160.

116 Neff, *a.g.e.*, s. 162.

117 Ezer Weizman, *On Eagles' Wings*, s. 133.

118 Aynı kaynak, s. 132.

119 Aynı kaynak, s. 129-137.

120 *Keesing's...1955-1956*, s. 14985.

bildirdi.¹²¹ Mısır hükümeti bu suretle, Çekoslovak anlaşmasında deniz silahlarının da mevcut olduğunu ilk defa açıklamış olmaktaydı.

El-Cumhuriye gazetesi de 6 Haziran'da verdiği haberde, Sovyet hükümetinin Mısır'a 2200 tonluk iki destroyer sattığını açıklarken, 11 Haziran'da bu iki destroyerin İskenderiye'ye geldiği bildirildi. Bu açıklamadan dokuz gün sonra İsrail, İngiltere'den satın alınan 1700 tonluk iki destroyerin İsrail'e geldiğini bildirdi.¹²²

Londra'daki İsrail büyükelçiliği 6 Temmuz 1956'da yayınladığı bir belgede,¹²³ Mısır ve İsrail'in silah mukayesesi yaparak, İsrail'in Araplarla silah dengesini kurabilmesi için ihtiyacı olan malzeme listesini Amerika, İngiltere ve Fransa'ya verdiğini, fakat bu isteklerden çoğunun reddedildiğini bildiriyordu. İngiltere, bilhassa Centurion tankları vermeyi reddetmişti.

6. Orta Doğu'da Gerginlikler

Nâsır'ın Sovyet blokundan silah alması İngiltere'yi, 25 Mayıs 1950 Deklarasyonu dolayısıyla, Amerika ile bir işbirliği arzusuna şevketti. Başbakan Eden İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri Amerika ile işbirliğine ehemmiyet vermekteydi. Savaştan sonra ise, Sovyet emperyalizmine karşı bu işbirliğini çok daha ehemmiyetli görüyordu. Eden'a göre İngiltere'nin Orta Doğu'daki genel politikası Irak ve Basra Körfezi'ndeki çıkarlarına dayanıyordu ve bu çıkarlara esas tehdit de, Batı aleyhtarı ideolojisi ve Sovyetlerle silah alışverişi dolayısıyla ve Sovyetlerle yaptığı işbirliği ile Nâsır'dı.¹²⁴

Bu sebeple, Başbakan Eden ile Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd 30 Ocak-3 Şubat 1956 günlerinde Washington'u ziyaret edip, Başkan Eisenhower ve Amerikan yetkilileriyle görüştüler.¹²⁵ Lakin iki tarafın Orta Doğu konusundaki görüşleri arasında büyük farklılıklar ortaya çıktı. İngiltere tarafı 1950 Deklarasyonu'nu kuvvetlendirmek ve daha dışlı hale getirmek için Amerika, İngiltere ve Fransa arasında bir ittifakın imzasını isterken, Amerika tarafı böyle bir ittifaka yanaşmadığı gibi, 1950 Deklarasyonu'nun tatbikatında İsrail ve Araplara karşı eşit tutum ilkesini savundu.

Diğer taraftan, İngiltere'ye göre Bağdat Paktı fikri Amerika'dan geldiği halde ve İngiltere de bunun için pakta katıldığı halde, Amerika katılmamıştı. Amerika tarafı ise, Bağdat Paktı'na, hem Mısır ve Arapların ve hem de İsrail'in karşı çıktığını, bu durumda Amerika'nın Bağdat Paktı'na katılmasının mümkün olmadığını ve İngiltere'nin de pakta katılmakta acele ettiğini söyledi.

121 *Keesing's...1955-1956*, s. 14985.

122 *Keesing's...1955-1956*, s. 14985.

123 Belge için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 14985-14986.

124 Eden, *Full Circle*, s. 352.

125 Bu görüşmeler için bak.: Eden, *Full Circle*, s. 332-339; Neff, *Warriors at Suez*, s. 149-155; *Keesing's...1955-1956*, s. 14685 ve 14794.

Bu görüş ayrılıklarına rağmen, 1 Şubat'ta yayınlanan bildiri bir amaç birliğinden söz etmekteydi.¹²⁶ Bildiride, iki tarafın 1950 Deklarasyonu'na bağlılıktan ifade edildikten sonra, bölge ülkelerinin güvenliklerinin sade silahlara değil, daha ziyade milletlerarası hukukun üstünlüğüne ve komşular arasındaki dostane münasebetlere dayanması gerektiği vurgulanıyordu ki, bu ifade esas itibarıyla Amerika'nın görüşünü aksettirmektedir. Bildiride, ayrıca, Sovyet blokunun Orta Doğu'ya silah sokmakla bölgede gerginliği ve savaş tehlikesini artırdığı belirtiliyordu.

Eden ve Selwyn Lloyd'un Washington'dan ayrılmasından sonra, yine de bir ortak politika tespiti konusunda Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy ile İngiltere ve Fransa büyükelçileri arasında 8 Şubat'ta görüşmeler¹²⁷ yapılması üzerine, Sovyet Dışişleri Bakanlığı 13 Şubat'ta yayınladığı bildiride, bu görüşmelerde, İngiltere ve Amerika'nın Orta Doğu'ya asker gönderme meselesinin söz konusu olduğunu, böyle bir şey yapılırsa bunun, BM Antlaşması'nın vahim bir ihlâli olacağını ve bölge barışı için bir tehdit teşkil edeceğini söylüyordu. Sovyetler şimdi Nâsır'ın arkasında yerlerini daha açık bir şekilde almaya başlıyordu.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de buna verdiği cevapta, bölgeye asker göndermenin söz konusu olmadığını, lakin 1950 Deklarasyonu'na göre, bir saldırganlık halinde üç devletin işbirliğine kararlı olduğunu ve bir Sovyet vetosunun da BM Teşkilatı'nı paralyze etmesine müsaade edilmeyeceğini bildiriyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı da, 15 Şubat'ta yaptığı açıklamada¹²⁸ Amerika'yı hemen hemen aynı ifade ile desteklemiştir.

Üç devletin bu cephe birliği görüntüsüne rağmen, Washington görüşmelerinden sonra Eden, Orta Doğu konusunda ve bilhassa Nâsır'a karşı Amerika ile işbirliği yapamayacağını anlamış ve Fransa ile işbirliğine ağırlık vermeye başlamıştır.

1955 sonundan itibaren Orta Doğu'nun havası daha da karardığı gibi, meydana gelen gelişmeler İngiltere'nin Nâsır'a karşı tepkilerinin de giderek sertleşmesine sebep olmuştur.

Nâsır Bağdat Paktı'na karşı kendi blokunu oluşturmak için 20 Ekim 1955'te Suriye ile anlaşma¹²⁹ yaptıktan sonra, 27 Ekim 1955'te de Mısır ile Suudi Arabistan arasında bir savunma antlaşması¹³⁰ imzalandı ki, buna 1956 Nisan'ında Yemen de katılacaktır.

Mısır-Suudi antlaşmasından sonra Nâsır Ürdün'e döndü. Çünkü bu sırada İngiltere Ürdün'ün Bağdat Paktı'na katılmasını sağlamaya çalışmaktaydı.¹³¹ Buna karşılık Kahire radyosu da Ürdün halkına yönelik olarak olanca gücü ile

126 Ortak bildirinin metni; *Keesing's...1955-1956*, s. 14685.

127 Bildirinin metni: *Keesing's...1955-1956*, 14793-14894.

128 Açıklamanın metni: *aynı kaynak*, s. 14794.

129 Mısır-Suriye anlaşmasının metni: *Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires*, No.2143, 23 Février 1956, s. 3-5.

130 Mısır-Suudi Arabistan antlaşmasının metni: *aynı kaynak*, s. 5-7 ve ayrıca *aynı kaynak*, No.2351, 23 Novembre 1957, s. 33-35.

131 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 27.

kışkırtıcı yayınlar yapıyordu. Bu yayınlar tesirsiz kalmadı ve 16-18 Aralık 1955 günlerinde Ürdün'ün, Batı Şeria dahil, bütün büyük şehirlerinde yoğun Batı aleyhtarı gösteriler yapıldı ve karışıklıklar çıktı.¹³² Eden'a göre, bunlar karışıklık değil ayaklanmaydı.¹³³ Bu karışıklar ocak ve şubat aylarında da devam etti.

Bu atmosfer içinde Ürdün Kralı Hüseyin, Arap ülkeleri içinde en güçlü ve muntazam askeri kuvveti teşkil eden Arap Lejyonu'nun İngiliz komutanı General John Bagot Glubb'ı, veya çok bilinen adıyla Glubb Paşa'yı 2 Mart 1956'da azletti. Kral Hüseyin bunu daha sonra, Nâsır'ın propagandasının tesiri altında Batı aleyhtarlığı için değil, Glubb Paşa ile geçinememesi sebebiyle yaptığını söyleyecektir.¹³⁴ Fakat ne olursa olsun, Glubb Paşa'nın azlı Nâsır'ın bir zaferiydi ve bu sebeple de İngiltere'de büyük tepkiyle karşılandı.¹³⁵ Hadise Başbakan Eden'ı son derece sinirlendirmiş ve Nâsır aleyhindeki hislerini daha da sertleştirmişti.¹³⁶

Glubb Paşa'nın azlı üzerine Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan hükümetleri bir araya gelip müzakerelerde bulunduktan sonra, Ürdün İngiltere'den aldığı yardımdan vazgeçtiği takdirde, üç hükümetin Ürdün'e 20 milyon sterlin yardım yapmaya hazır olduğunu bildirdiler. Bu teklifin arkasından, Kahire'deki Sovyet maslahatgüzarı Ürdün maslahatgüzarına, Sovyetlerin Ürdün ile iyi münasebetler geliştirmek istediğini, bu sebeple de Ürdün'e malî veya askerî yardım yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Bu teklif, üç Arap devletinin yaptığı teklifin arkasında Sovyetlerin olduğu hususunda Ürdün'ün şüphelerini kuvvetlendirdi.¹³⁷

Tam bu sırada Kıbrıs meselesindeki bir gelişme, İngiltere'de Amerikan aleyhtarlığının yeni bir faktörü oldu. İngiliz hükümetinin, Kıbrıs Rum lideri Makarios'u 9 Mart 1956'da Şeyşeller adalarına sürgün etmesi,¹³⁸ Rum lobisinin de tesiriyle, Amerika'da Yunanistan lehine bir sempatinin doğmasına sebep oldu. Bu durum, Avam Kamarası'nda muhalefetteki İşçi Partisi'nin bile Amerika aleyhtarlığını tahrik etti. Böylece bir yandan Cezayir, öte yandan Kıbrıs, Fransa ve İngiltere'nin Amerika ile münasebetlerine bir soğukluk sokmuş olmaktadır.¹³⁹

6-11 Mart 1956 günlerinde Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan liderleri arasında Kahire'de yapılan toplantılar sonunda yayınlanan bildiride,¹⁴⁰ İsrail saldırılarına ve Bağdat Paktı'na karşı Arap ülkelerinin güvenlik ve savunmalarını

132 Bu konuda bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 14646.

133 Eden, *Full Circle*, s. 345.

134 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 27 ve Neff, *a.g.e.*, s. 181.

135 Bu tepkiler için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 14737-14738.

136 Neff, *Warriors at Suez*'de (s. 181-182) Eden'ın bu hadise üzerine Nâsır'ı mahvetmeye (*to destroy*) karar verdiğini ve bundan sonra Orta Doğu'daki en küçük hadiseden bile Nâsır'ı sorumlu tuttuğunu söylemektedir.

137 Eden, *Full Circle*, s. 351.

138 Bu konuda bak.: Fahir H. Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi, 1954-1959*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1963, s. 214-217.

139 Neff, *a.g.e.*, s. 208-210.

140 Bildirinin metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 14795.

sağlayacak planların yapıldığı ve Ürdün'e yapılacak dış baskılara ve Siyonist saldırısına karşı her türlü yardımın sağlanacağı belirtilmekteydi. Bu toplantıya davet edilmesine rağmen, Kral Hüseyin katılmayı reddetmiştir.

Mart sonunda Arap Ligi Konseyi'nin yayınladığı deklarasyonda, üye devletlerin, silahsız ve zayıf Cezayir halkına her türlü yardımı yapacaklarının açıklanması ise, İngiltere ve Fransa'nın, zamanı gelince, Nâsır'a karşı harekete geçme kararlılıklarını pekiştirmiştir.¹⁴¹

Bütün bunlar olurken, Mart ayı başından itibaren Gazze bölgesinde İsrail ile Mısır arasında başlayan çatlamalar nisan ortalarına kadar devam ederken, aynı anda Taberiye Gölü bölgesinde de İsrail ile Suriye arasında çatışmalar oldu.¹⁴²

İsrail Başbakanı Ben Gurion bu çatışmaların başlaması üzerine Kneset'te 6 Mart günü yaptığı konuşmada, Orta Doğu'da bir savaş çıkarsa, bunun sorumluluğunun, Mısır'ı silahlandırmakta olan Sovyet Rusya'ya ait olacağını bildirdi. Bu sebeple İsrail Amerika'dan silah almak için tekrar harekete geçtiyse de, Amerika bu istekleri yine reddetti.¹⁴³

Buna karşılık, 21 Nisan 1956'da Cidde'de Kral Suud, Nâsır ve Yemen İmamı Ahmed arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.¹⁴⁴ Buna göre, taraflardan birine yapılmış bir saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı. Bunun arkasından, mayıs ayı başında, Mısır ile Ürdün silahlı kuvvetleri arasında bir koordinasyon anlaşması yapılırken, mayıs ayı sonunda da Ürdün ile Suriye arasında ortak harekât için bir askerî danışma mekanizması kuruldu.¹⁴⁵

Orta Doğu'da çıkan bu gerginlikler, Amerika'nın teşebbüsü üzerine Güvenlik Konseyi tarafından ele alındı ve yine Amerika'nın teklif ile Konsey, 4 Nisan'da, genel sekreterin Orta Doğu ülkelerini ziyaretle, bölgedeki gerginliklerin azaltılması ve mütareke anlaşmasının korunması için gerekli tedbirleri tavsiye eden bir rapor hazırlamasını isteyen bir karar aldı.¹⁴⁶ Bu karar üzerine 8 Nisan'da New York'tan ayrılan Genel Sekreter Dr. Hammarskjöld Mısır, İsrail, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı ziyaret ettikten sonra 6 Mayıs'ta New York'a döndü ve 9 Mayıs'ta Güvenlik Konseyi'ne oldukça hacimli bir rapor sundu.¹⁴⁷ Bu rapora göre, meşru savunma hakkı saklı kalmak üzere, bu beş devlet de mütareke anlaşmalarına kayıtsız şartsız bağlı olduklarını bildirmişlerdi.

Güvenlik Konseyi genel sekreterin bu raporunu müzakere ettikten sonra,¹⁴⁸ İngiltere'nin teklifi üzerine, 4 Haziran 1956 günü, genel sekretere, bir

141 André Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 191.

142 Bu çatışmalar için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 14796-14797.

143 Aynı kaynak, s. 14797.

144 İttifakın esasları: aynı kaynak, s. 14886.

145 Aynı kaynak, s. 14986.

146 Kararın metni: *Yearbook of the United Nations*, 1956, s. 17-18 ve ayrıca: *Keesing's... 1955-1956*, s. 14793.

147 Raporun anahatları: *Keesing's...1955-1956*, s. 14885-14886 ve *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 7-9.

148 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 9-11.

çözüm için taraflar arasında aracılık yapmasını isteyen bir karar aldı.¹⁴⁹ Bu karar üzerine genel sekreter temmuz ayı içinde ikinci defa bir Orta Doğu turu yaptı ve 23 Temmuz günü Kahire'den ayrılırken verdiği demeçte, bütün tarafların İsrail sınırlarında sükuneti bozacak hareketlerden kaçınacakları taahhüdünde bulunduklarını söylüyordu.¹⁵⁰

Bu demeçten üç gün sonra Nâsır, 26 Temmuz'da yaptığı bir konuşmada Süveyş Kanal Şirketi'ni millileştiriyor ve Süveyş Kanalı'na el koyuyordu. Bu ise, Orta Doğu'da yeni bir savaş başlatan zincirin ilk halkası oluyordu.

7. Asvan Barajı'ndan Süveyş Kanalı'na

Nâsır, Mısır'ın ekonomik kalkınması bakımından Nil Nehri üzerinde bir baraj kurulması meselesini 1953'ten beri düşünmekteydi. Asvan'da (Assouan veya Aswan) kurulması tasarlanan bu baraj projesine göre, baraj gölü 750 milikarelik bir alanı kaplayacak ve Mısır'ın tarıma elverişli topraklarını üçte bir oranında ve elektrik enerjisini de %50 civarında arttıracaktı. Barajın maliyeti 1.3 milyar dolar kadar hesaplanmıştı. Yapılan hesaplara göre, bu maliyetin üçte biri için dış finansmana ihtiyaç vardı. Gerisi Mısır'ın iç kaynaklarından karşılanacaktı. İşte bu dış finansman meselesi Orta Doğu'da yeni bir krizin doğmasına sebep oldu.

Bu projenin gerçekleşmesi için Nâsır 240 milyon dolarlık bir kredi sağlamak üzere Dünya Bankası'na başvurunca, İngiltere ve Amerika bu projeye ilgi gösterdiler. Çünkü bu suretle, Nâsır'ın Çekoslovakya'dan silah almasıyla Sovyet blokuna kayması engellenmiş ve bir denge kurulmuş olacaktı. Bu sebeple Mısır Maliye Bakanı Kaysuni 1955 Kasım ayında, dış finansmanı sağlamak üzere Washington'a geldiğinde, müzakerelere İngiliz büyükelçisi de katılmış ve görüşmeler sonunda bir ön anlaşma da ortaya çıkmıştı. Bu anlaşmaya göre, barajın 1.3 milyar dolar tutan maliyetinin 200 milyonunu Dünya Bankası, 200 milyonunu da, bir kısmı hibe olmak üzere, Amerika ve İngiltere karşılayacaktı. Gerisini de mahalli para olarak Mısır sağlayacaktı.

Bu arada, gerek İngiltere, gerek Amerika, Asvan barajına yapacakları bu yardımı, bir Arap-İsrail barışını gerçekleştirmek için vasıta olarak kullanmak istedilerse de Mısır, mevcut mütareke sınırlarını kabul etmediği gibi, İsrail de elindeki topraklardan bir santimini bile terk etmeye razı olmayınca, barış konusu suya düştü.¹⁵¹

Bununla beraber, Amerika ve İngiltere Asvan projesinden çekilmediler. Bu arada Dünya Bankası Başkanı Eugene Black 29 Ocak-9 Şubat 1956 günlerinde Kahire'yi ziyaret etti. Kahire'de, Dünya Bankası'nın bu projeyi 200 milyon dolarlık bir krediyle katılması hususunda prensip anlaşmasına varıldı.

149 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.* 1956, s. 18 ve *Keesing's...1955-1956*, s. 14985.

150 *Keesing's...1955-1956*, s. 15149.

151 Bu konuda bak.: Neff, *a.g.e.*, s. 128-136; André Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 186.

İş buraya kadar iyi gitti. Fakat bundan sonra terslikler ortaya çıkmaya başladı. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Dünya Bankası ile müzakereler sırasında Mısırlılar, bankanın kredi şartları konusunda güçlük çıkarmaya başladılar. Bu şartlar, barajın inşasının diğer projelerin üstünde tutulması, ihalelerin rekabet sistemine göre yapılması ve komünist ülkelerden bu baraj için yardım alınmamasıydı. Mısırlılar, bu şartların Mısır ekonomisinin kontrolü demek olacağını ileri sürdüler.¹⁵²

Esasında Mısır bu baraj meselesinde Amerika ile Sovyet Rusya'yı birbirine karşı oynamaktaydı. Çünkü Sovyetler 1955 Ekim'inde Mısır'a, %2 faizle ve 30 yılda pirinç ve pamukla ödenmek üzere 200 milyon dolarlık bir kredi teklif etmişlerdi.¹⁵³ Bununla beraber Nâsır, başlangıçta Batı'yla bir anlaşmaya girmeyi tercih etmişti. Fakat Dünya Bankası ile müzakerelerde Sovyet tekliflerini bir koz olarak elinde tutmayı da ihmal etmedi. Eisenhower'a göre ise, Nâsır bir yandan Amerika'nın teklifini elinde tutarken, öte yandan da Sovyetlerden daha iyi bir teklif alıp alamayacağını araştırıyordu.¹⁵⁴

- 2) Aylar geçtikçe Mısır'ın gelirleri Demir Perde'den alınan silahların bedelinin ödenmesine gitmeye başladı. Ülkenin ekonomisi âdeta Demir Perde'nin ipoteği altına girmişti. Nâsır ise kendisine yapılan uyarılara kaçamak cevaplar veriyordu. Bu durumda, barajın finansmanını Mısır'ın ödeyemeyeceği hususunda İngiltere ve Amerika'nın şüpheleri arttı.¹⁵⁵
- 3) Nâsır bir yandan Batı'dan kredi almaya çalışırken, bir yandan da bütün Orta Doğu'da Batı aleyhtarı kışkırtmalara yoğunluk vermişti ve bu da bilhassa İngiltere'yi sinirlendiriyordu. İngiltere'nin bu sinirliliğini ve endişesini Amerika da paylaşıyordu.¹⁵⁶ Bilhassa, Mısır'ın kışkırtmaları ile aralık ayından itibaren Ürdün'de karışıklıkların çıkması ve neticede Ürdün Kralı Hüseyin'in 2 Mart 1956'da Arap Lejyonu komutanı Glubb Paşa'yı azletmesi İngiltere için ağır bir darbe oldu. Glubb Paşa'nın azlinin haberi, bu sırada Kahire'de Nâsır ile birlikte yemek yemekte olan İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a bizzat Nâsır tarafından bildirilmişti.¹⁵⁷ Londra'ya döndükten sonra Selwyn Lloyd Nâsır için bir tek kelime kullanıyordu: Mussolini. Hele bunun arkasından Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın, İngiltere'nin yardımından vazgeçmesi halinde 60 milyon dolarlık yardım yapacaklarını Ürdün'e bildirmeleri, Eden'dan sonra Selwyn Lloyd'u da, Kahire'ye karşı kuvvet kullanma politikasının hararetli taraftarı yapmış ve Fransızların da hemen

152 Eden, *Full Circle*, s. 420.

153 *Keesing's...1955-1956*, s. 14486.

154 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 31.

155 Eden, *Full Circle*, s. 420-421.

156 Eden, *Full Circle*, s. 421.

157 Andre Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 189.

aynı görüşe katılmalarını sağlamıştır.¹⁵⁸ Zaten Fransız Başbakanı Guy Mollet'ye göre Nâsır'ın *Philosophy of the Revolution* adlı kitabı ikinci bir *Mein Kampf* idi ve Mollet, Nâsır'ı bir Arap Hitler olarak görüyordu.¹⁵⁹

- 4) Bütün bunların üstüne Nâsır, 16 Mayıs 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıdı. Bu hadise Amerika için bir şok oldu. Bu sırada Amerikan dış politikasının en alerjik konularından biri Çin Halk Cumhuriyeti'ydi ve Pekin'i tanıyan ülkelere Amerika hiç de iyi gözle bakmıyordu. Amerikan Senatosu ise, Çekoslovakya ile silah alışverişine girdiğinden beri Mısır hakkında hiç de iyi kanaate sahip bulunmuyordu. Şimdi Mısır'ın bir de Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması kongrede büyük tepkilere sebep oldu. Bundan dolayı senatonun ödenekler komisyonu, temmuz ortalarında, senatonun izni olmaksızın, Amerikan hükümetinin Asvan projesini finanse edemeyeceği kararını aldı.

Bu gelişmeler üzerine, 19 Temmuz'da Amerika ve 20 Temmuz'da da İngiltere, yaptıkları açıklamalarda, Asvan Barajı projesinin, mevcut şartlar altında finansmanının mümkün olamayacağını bildirdiler.¹⁶⁰ Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, Mısır Washington büyükelçisine, daha 19 Temmuz'da, mesele- nin kapanmış olduğunu bildirmişti.¹⁶¹

Amerika'nın bu kararı Nâsır'ı çok sarsmış görünüyor. Bunun sebebi herhalde, bir kredi kaynağının kaybolmuş olmasından ziyade, Batı'nın kendisine bir prestij darbesi vurmuş olmasıydı. Mamafih, Süveyş Kanalı'na el koymayı tasarlamış olması sebebiyle, bu tepki hazırlamış olduğu senaryosunun bir parçası da olabilir.

Nâsır 24 Temmuz günü yaptığı bir konuşmada bilhassa Amerika'ya hücum ederek, "Biz Mısırlılar, hiçbir sömürgeci veya despotun politik, ekonomik ve askerî bakımından bize egemen olmasına müsaade etmeyeceğiz. Ne kuvvete ve ne de dolara boyun eğmeyeceğiz," diyordu.¹⁶²

Fakat Batılılar için asıl şok 26 Temmuz'da geldi. İhtilalin 4. yıldönümü dolayısıyla İstenderiy'e'de yaptığı üç saatlik konuşmada Cumhurbaşkanı Nâsır,¹⁶³ Süveyş Kanalı şirketinin, bütün tesisleri ve malları ile millileştirdiğini ilan etti ve

158 *A.g.e.*, Vol. II, s. 189.

159 Neff, *a.g.e.*, s. 203-204.

160 *Keesing's...1955-1956*, s. 14991.

161 Eden, *Full Circle*, s. 422; Eisenhower, *Waging Peace*, s. 32-33. Neticede Nâsır Asvan Barajı inşaatını Sovyetlere vermiş, Sovyetlerin 554 milyon dolarlık kredileri ve 35.000 Mısır işçisi ile 2.000 Sovyet teknisyeninin çalışması ile yapılan baraj Nâsır'ın ölümünden bir yıl sonra 1971'de işletmeye açılmıştır.

162 *Keesing's...1955-1956*, s. 14991.

163 Mısır'da 23 Haziran 1956 günü yapılan bir halk oylamasıyla Nâsır, oyların %99.9'unu alarak cumhurbaşkanı seçildi ve yeni bir anayasa kabul edildi. Bu anayasa ile, 1952 yılından beri ülkeyi yöneten 9 kişilik cunta lağvedildi (bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 14953). Bu hadise, İngiltere ile Mısır arasındaki 19 Ekim 1954 anlaşmasına göre, son İngiliz askerinin Mısır'dan çekilmesinden sonra meydana geliyordu.

kanalın yıllık 100 milyon dolarlık gelirinin Asvan Barajı'nın inşasına harcanacağını bildirdi. Kanal Şirketi'nin imtiyaz süresi 1869'dan itibaren 99 yıl olduğu için, Nâsır, esasen şirketin 1968 yılında Mısır'a geçeceğini söylüyordu. Diğer taraftan Nâsır, konuşmasında, 1888 İstanbul Anlaşması'nın öngördüğü şekilde, Süveyş Kanalı'ndan serbest geçiş hakkında teminat verdi. Aynı gün yayınlanan 6 maddelik millileştirme kararnamesiyle, kanalı yönetmek üzere Mısırlılardan meydana gelen 12 kişilik bir yönetim kurulu teşkil edilmekteydi.¹⁶⁴

8. Süveyş Krizi

Nâsır, 28 Temmuz'da Kahire'de yaptığı bir konuşmada da kanaldan serbest geçişe kesinlikle saygı gösterileceğini tekrarlariken, 31 Temmuz'da Kahire'deki yabancı elçiliklere gönderilen aynı metinli notalarda,¹⁶⁵ Kanal Şirketi'nin esasen Mısır şirketi olduğu, dolayısıyla millileştirme konusunda Mısır'ın her türlü yetkiye sahip bulunduğu, Mısır'ın 1888 İstanbul Anlaşması¹⁶⁶ ile 1954 İngiliz-Mısır anlaşmasından¹⁶⁷ doğan bütün milletlerarası taahhütlere bağlı kalacağını bildirdi.¹⁶⁸ Nâsır, 24 Temmuz konuşmasında olduğu gibi, Batı'nın askeri müdahalesi halinde Mısırlıların savaşıma kararlı olduklarını da vurgulamaktan geri kalmadı.

Bununla beraber, kanalın Mısır tarafından millileştirilmesi kararı, İngiltere ve Fransa tarafından gayet şiddetli tepkiyle karşılandı. Hatta Londra ve Paris'te bir panik yarattı denebilir.

164 Kararnamenin metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 602-604; *American Foreign Policy - Current Documents*, 1956, Washington, D.C. U.S. Government Printing Office, 1959, State Department Publication 6811, s. 604-606; *Keesing's...1955-1956*, s. 15001; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2205, 16 Aout 1956, s. 14-15.

165 Metin: *Keesing's...1955-1956*, s. 15001.

166 İstanbul Anlaşması için bu bölümün 10 no'lu dipnotuna bakınız.

167 1954 İngiliz-Mısır anlaşması için bu bölümün 8 no'lu dipnotuna bakınız.

168 Süveyş Kanalı 17 Kasım 1869'da deniz trafiğine açılmıştır. İnşası 10 yıl sürmüştür. Uzunluğu Port Said'den Süveyş'e 103 mildir. Kanalı inşa eden Süveyş Kanalı Şirketi'nin merkezi Paris olmakla beraber bir Mısır şirketi olarak tescil edilmiş ve kanalı işletme hakkı da 99 yıl için verilmişti. Bu sürenin sonunda, yani 1968'de Şirket Mısır'ın olacaktı. Şirketin 800.000 hissesinin 353.504 adedi (%43) İngiltere'nin, %50'si de Fransa'nın elindeydi. Şirketin milletlerarası bir yönetim kurulu vardı. Üyelerin 16'sı Fransız, 9'u İngiliz, 5'i Mısırlı, bir tanesi Amerikalı ve bir tanesi de Hollandalı idi. Kanalın geliri 1955 yılında 32.176.600 Mısır lirası olmuştu. Batı Avrupa'nın yarıdan fazla ham petrolü Süveyş'ten geçmekte idi ki, bunun da %75'i İngiltere'ye aitti. Amerika'nın da petrolünün %15'i kanaldan geçiyordu. 1955 yılında Süveyş Kanalı'ndan 116.000.000 ton gemi geçmişti ki bunun 76.000.000 tonu petrol tankerlerine aittir. Keza yine 1955 yılında kanaldan geçen yük miktarının da üçte ikisini petrol teşkil ediyordu. Geçiş ücretleri geminin tipine ve yüküne göre değişiyordu. O tarihteki orta boy bir tankerin geçiş ücreti 5.000-8.000 sterlin arasındaydı. Basra Körfezi'nden Süveyş vasıtasıyla İngiltere'ye ulaşan yol 6.500 mil olduğu halde, Ümit Burnu'ndan dolaşıldığında bu yol 11.300 mil oluyordu. Bu tarihte en büyük tankerler 45.000 tondur. Bunlar boş iken kanalı geçmekle beraber, dolu iken geçemiyorlardı. Yine bu sırada 60.000-80.000 tonluk tankerler yapılmaya başlanmıştı.

Eden hükümeti 28 Temmuz'da Süveyş Kanalı'nın İngiliz bankalarındaki bütün hesaplarını bloke etti. Şirket, kanal gelirlerinin genellikle üçte birini Mısır bankalarına, üçte ikisini de İngiliz bankalarına yatırırdı. Ayrıca, Mısır hükümetinin İngiliz bankalarındaki hesapları da donduruldu. Londra, bu hesaplardaki para miktarını hiçbir zaman açıklamamıştır.

İngiltere sadece bu tedbirlerle yetinmiyordu. Eden'a göre, bu çeşit ekonomik baskılarla siyasî baskılar Nâsır'ı kontrol altına almak için yeterli olmayabilirdi. Bu baskıları askeri harekât ile de desteklemek gerekliydi. Bu sebeple İngiliz kabinesi 27 Temmuz'da yaptığı toplantıda "Kanalı işgal etmek ve güvenlik altına almak üzere", gerekli planların yapılması için genelkurmaya talimat verilmesi kararını aldı.¹⁶⁹ Eden 27 Temmuz akşamı Başkan Eisenhower'a çektiği telgrafta,¹⁷⁰ kabinenin bu kararını kendisine bildiriyor ve "Ben ve meslekdaşlarım, en son çare olarak mecbur kalırsak, Nâsır'ın aklını başına getirmek için, kuvvet kullanmaya hazır olma gereğine inandık ve böyle de yapacağız," diyordu.

Cezayir meselesi dolayısıyla esasen Mısır'a dış bileyen Fransa'nın tepkisi ise daha sert oldu. Fransa da İngiltere gibi, 29 Temmuz'da Mısır'a karşı malî dondurma tedbirleri aldığı gibi, Sosyalist Başbakan Guy Mollet, 30 Temmuz'da yayınladığı bir basın bildirisinde, Nâsır'a, metodları Hitler'e benzeyen diktatör çırağı diyor ve Nâsır'ı, Basra Körfezi'nden Atlantik kıyılarına uzanan bir Arap imparatorluğu kurmak istemekle itham ediyordu. Mollet, ayrıca, Fransa'nın Mısır diktatörüne diğer Batılı devletlerle birlikte enerjik ve sert karşı darbeler indireceğini söylüyordu.¹⁷¹

Amerika'ya gelince; Dışişleri Bakanlığı 27 Temmuz'da yayınladığı bildiride, Nâsır'ın hareketini "çok geniş neticeleri olabilecek" bir hadise diye nitelendirirken, Başkan Eisenhower da 1 Ağustos'taki basın toplantısında, "vahim bir durum" diyordu. Amerika da Mısır hükümetinin ve Kanal Şirketi'nin Amerika'daki mal varlığını bloke etti.¹⁷²

Bununla beraber, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a karşı kuvvet kullanma düşüncesine Amerika katılmadı. Eden 27 Temmuz akşamı Eisenhower'a gönderdiği telgrafta, "İngiltere ile Amerika'nın menfaatleri aynıdır" demekle beraber, Başkan Eisenhower, durumu İngiltere kadar ciddi görmemiş ve paniğe kapılmamak gerektiğine inanmıştı. Bu sebeple de fevri bir askeri harekâtı önlemeye karar verdi.¹⁷³ Çünkü Amerika'ya göre, İngiltere ve Fransa, kuvvete başvurmak için yeterli hukuki sebeplere sahip değildiler. Dünya kamuoyu da, Nâsır'ın kanalı nasyonalize etmesini haklı görüyordu. Kanal tamamen Mısır toprakları içindeydi

169 Eden, *Full Circle*, s. 427.

170 Telgrafın metni: *aynı kaynak*, s. 427-428.

171 Keesing's...1955-1956, s. 15003.

172 *Aynı kaynak*, s. 15003 ve *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No. 2205, s. 19.

173 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 37.

ve Mısır'ının egemenliği altındaydı. Yine Amerika'ya göre, bu çeşit meseleleri kuvvet yoluyla çözmeye kalkmak, haksızlık olacağı gibi, Birleşmiş Milletler'in otoritesini zayıflatıp, tahrip edecekti. Birleşmiş Milletler bütün çareleri denenceye kadar, Batı tarafından kuvvet kullanılması mantıkî olmayacaktı.¹⁷⁴ Eisenhower 31 Temmuz'da Eden'a gönderdiği mesajında, bu fikirleri belirtiyor ve aksi takdirde Amerikan kamuoyunu karşısına alacağını söylüyordu.¹⁷⁵

Sovyetlerin tepkisine gelince; bu tepkiler Batılılara karşı çok sert olmakla beraber, Sovyet Rusya hemen Nâsır'ın yanında yer almıştır. Kruşçev 31 Temmuz'da verdiği demeçte, Nâsır'ın yaptığından telaşlanmak için hiçbir sebep görmediğini, çünkü Mısır'ın bağımsız devlet olarak bunu yapmaya hakkı olduğunu söyledikten sonra, Mısır'a karşı kuvvet kullanılması ihtimali için de, İngiltere ve Fransa'ya üstü kapalı bir uyarıda bulunuyordu. *Izvestiya* ve *Pravda* gazeteleri de, Nâsır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesini bir bağımsızlık mücadelesi olarak övmüşlerdir.¹⁷⁶

Amerika İngiltere'nin görüşlerini paylaşmamakla beraber, Amerika, İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları durumu müzakere etmek üzere, 29 Temmuz-2 Ağustos günlerinde Londra'da bir araya geldiler.¹⁷⁷ Bu görüşmelerde Amerika kendi görüşlerini müttefiklerine kabul ettirmeye ve kuvvet kullanma işini erteletmeye muvaffak oldu. 2 Ağustos'ta yayınlanan uzun bildiride,¹⁷⁸ kanal toprakları üzerinde Mısır'ın egemenlik haklarının tartışılmayacağı belirtilmekle beraber, Kanal Şirketi'ne keyfi ve tek taraflı olarak el konduğu, bunun ise kanalın Mısır tarafından tamamen millî amaçlarla kullanılması endişesini doğurduğu, 1888 anlaşmasının milletlerarası amacının ortadan kalkacağı, kanaldan serbest geçiş güvenliğinin tehdit altına girdiği ifade edildikten sonra, 29 Ekim 1888 İstanbul Anlaşması'nın öngördüğü milletlerarası sistemin kurulması amacıyla, Kanal ile en fazla ilgili 24 devlet, 16 Ağustos'ta Londra'da toplantıya çağırılıyordu. Bu devletler, 1888 anlaşmasını imzalayanlarla, tonaj itibarıyla kanaldan en fazla gemi geçiren devletlerdi.

Londra'da üçlü görüşmeler devam ederken, İngiltere Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (*Admiralty*) 31 Temmuz'da yayınladığı bildiride, İngiliz donanmasının bazı faaliyetlere giriştiğini açıklıyor, fakat bunların ne olduğunu söylemiyordu. 2 Ağustos'ta ise, Plymouth limanında bulunan *Bulwark*, *Theseus* ve *Ocean* uçak gemileri Akdeniz'e açılırken, yine 2 Ağustos'ta Paris'te yapılan bir açıklamada da, Fransız donanmasının Toulon limanında toplanmakta olduğu bildiriliyordu.¹⁷⁹

174 Aynı kaynak, s. 41.

175 Aynı kaynak, s. 41.

176 *Keesing's...1955-1956*, s. 15004.

177 Londra görüşmeleri için bak.: Eden, *Full Circle*, s. 433-439.

178 Bildirinin metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15003; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2205, 16 Avril 1956, s. 19-20.

179 *Keesing's...1955-1956*, s. 15002.

Fransa Dışişleri Bakanı Pineau ise, Londra görüşmeleriyle tam bir çelişki halinde, 3 Ağustos'ta Fransız Millî Meclisi'nde şöyle diyordu: "Ya Nâsır boyun eğecek ve hatasını kabul ederek, almış olduğu bütün tedbirlerden vazgeçecek, veya boyun eğmeyecektir. Böyle bir durumda, onu boyun eğmeye zorlayacak tedbirleri almak zorundayız."¹⁸⁰

Başbakan Eden da, 8 Ağustos'ta radyo ve 'TV'de yayınlanan uzun konuşmasında,¹⁸¹ "Bir yağmacılık hareketini kabul edemeyiz," diyor ve "Bizim kavgamız Mısır'la değildir. Arap dünyası ile hiç değildir. Bizim kavgamız Albay Nâsır iledir," diye ekliyordu.

Bu ifadeler, milletlerarası konferans konusunda İngiltere ve Fransa'nın hangi havada olduğunu gayet açık olarak gösteriyordu. Buna karşılık, Amerika Dışişleri Bakanı Dulles 8 Ağustos'ta Amerikan radyo ve 'TV'lerinde yaptığı konuşmada,¹⁸² milletlerarası konferansın başarısızlığı ihtimali için, "Böyle bir şanssız (*unhappy*) durumda, Birleşik Amerika'nın ne yapacağı hususunda hiç kimseye hiçbir zaman hiçbir taahhütte bulunmuş değiliz," diyerek, Amerika ile İngiltere ve Fransa arasındaki mesafeyi iyice açıyordu. Dulles bu sözleriyle, iki müttefikini frenlemek ve kuvvet kullanılması halinde kendileriyle beraber olamayacaklarını anlatmak istiyordu. Fakat İngiltere ve Fransa zarflarını daha 27 Temmuz'da atmışlardı.

2 Ağustos Londra Üçlü Bildirisine Nâsır'ın verdiği cevap ise, kanala milletlerarası statü vermenin sömürgecilik olduğuydu. Kanal artık Süveyş Kanalı değil, Arapların Kanalı'ydı. Nâsır, bütün Arap dünyasının kendisini desteklediğini söylüyordu. Halbuki gerçek böyle değildi.¹⁸³

Amerika, İngiltere ve Fransa'nın 2 Ağustos'taki ortak bildirileriyle 24 ülkeye yaptıkları davet neticesi, söz konusu milletlerarası konferans, 22 ülkenin¹⁸⁴ katılımıyla 16-23 Ağustos günlerinde Londra'da yapıldı.¹⁸⁵ Mısır ve Yunanistan Londra Konferansı'na katılmayı reddettiler.

Londra Konferansının 20 Ağustos günlü oturumunda Dulles bir plan sundu.¹⁸⁶ Buna göre, Mısır'ın kanal üzerindeki egemenlik hakları ve kanaldan

180 Konuşmanın metni: *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2205, s. 22-25.

181 Konuşmanın metni: *aynı kaynak*, s. 27-28 ve *Keesing's...1955-1956* s. 15015-15016.

182 Konuşmanın metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15016.

183 Eden, *Full Circle*, s. 442-443.

184 Bu 22 ülke şunlardır: İngiltere, Fransa, Federal Almanya, Amerika, Türkiye, Hollanda, İspanya, Avustralya, Japonya, İtalya, İran, Norveç, Pakistan, Avusturya, Portekiz, Etiyopya, Yeni Zelanda, Danimarka, Sovyet Rusya, Endonezya, Hindistan ve Seylan. Yunanistan bu sırada Kıbrıs meselesi dolayısıyla İngiltere ile anlaşmazlık halinde olduğundan konferansa katılmayı reddetmiştir.

185 Londra Konferansı için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 15049-15055; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249, 12 Janvier 1957, s. 29-47.

186 Planın metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15053 ve *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249, s. 43.

serbest geçiş ilkesi vurgulanıyor, fakat kanalın yönetimi, Mısır'ın da dahil olacağı bir milletlerarası yönetim kuruluna veriliyordu.

Hindistan tarafından sunulan başka bir plan ise,¹⁸⁷ kanalı Mısır'ın yönetmesini, fakat Mısır'ın yanında istişarî mahiyette bir milletlerarası organın da bulunmasını ve bu organın Mısır ile kanalı kullanan ülkeler arasında *liaison* görevi yapmasını öngörüyordu. Hindistan planı Sovyet Rusya, Seylan ve Endonezya tarafından desteklendi.

Dulles'in planına Pakistan, Türkiye, İran ve Habeşistan tarafından yapılan değişiklik teklifleri¹⁸⁸ Dulles tarafından da kabul edilince, plan 21 Ağustos'ta yapılan oylamada 18 devlet tarafından kabul edildi. Bu plana, Beş Devlet Planı denilmiştir.

Gayri dostane bir poker oyununun bütün görüntüsüne sahip olan Londra Kongresi'nde Sovyet Dışişleri Bakanı Şepilov, bir yandan alem demeçlerinde Mısır'ı desteklerken, bir yandan da, Dulles ile yaptığı özel görüşmelerinde, hem Sovyetleri ve hem de Amerika'yı tatmin edecek bir anlaşma peşinden koşmuştur. Sovyetler, Kanal üzerinde milletlerarası kontrollerini tesisini kabul etmekle beraber, bu plan o şekilde hazırlanmalıydı ki, Arap ülkeleri ile Sovyetlerin arası bozulmamalıydı. Şepilov'un söylemek istediği, hangi formül söz konusu olursa olsun, bu formül, Amerika ile Sovyetlerin ortak formülü görüntüsünü vermeliydi. Bu ise, Eisenhower'a göre Amerika'yı müttefiklerinden ayırmak isteyen çocukça bir teşebbüstü.¹⁸⁹

Konferansın son günü olan 23 Ağustos'ta, Beş Devlet Planı'nı Mısır'a izah etmek üzere, Avustralya Başbakanı Menzies'in başkanlığında İran, Habeşistan, İsveç ve Birleşik Amerika temsilcilerinden oluşan bir heyetin Kahire'ye gönderilmesine karar verilmişti. Bu beş devlet beş kıt'ayı temsil ediyordu. Menzies Misyonu veya Menzies Komitesi, Kahire temaslarını 3-9 Eylül günlerinde yaptı.¹⁹⁰

Kahire görüşmeleri hiçbir netice vermedi. Nâsır şu üç noktada hiçbir tavize yanaşmadı:¹⁹¹

- 1) Mısır, Beş Devlet Planı'nın öngördüğü gibi, kanal üzerinde hiçbir milletlerarası kontrolü kabul edemez.
- 2) Mısır, kanal üzerindeki egemenlik haklarından hiçbirini terk edemez.
- 3) Eğer bu iki şart kabul edilirse, Mısır, hiçbir fark gözetmeksizin kanaldan serbest geçiş garantisi vermeye hazırdır.

187 Hindistan planının metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15053 ve *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249 s. 43.

188 Pakistan, Türkiye ve İran teklifinin metni: *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249, s. 44-45; Kabul edilen Beş Devlet Planı'nın metni: *aynı kaynak*, s. 47.

189 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 45.

190 Menzies Misyonunun Kahire temasları ile ilgili belgeler için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 15081-15082 ve *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249, s. 48-56.

191 *Keesing's...1955-1956*, s. 15079.

Heyet başkanı Menzies Kahire'de o derece sert hareket etmiştir ki, bir Mısırlı gazeteci kendisini porselen mağazasına girmiş bir boğaya benzetmiştir.¹⁹²

Menzies misyonunun başarısızlığı İngiltere ve Fransa'nın askerî hareket konusundaki kararlılıklarını pekiştirdi. Zaten bu sırada askerî hazırlıklar hemen hemen tamamlanmıştı. Bu sebeple 15 Eylül'de Mısır'a karşı harekete geçilmesine karar verildi.¹⁹³ 7 Eylül'de ise Fransızlar, Mısır'a karşı ortak hareket için İsrail ile görüşmelere başladılar.¹⁹⁴ Guy Mollet ve Dışişleri Bakanı Pineau'nun 11-12 Eylül günlerinde Londra'da yaptıkları görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride,¹⁹⁵ Menzies Komitesi tekliflerinin Nâsır tarafından reddedilmiş olması karşısında alınacak tedbirler konusunda iki devletin tam mutabakat içinde oldukları belirtiliyordu.

Bununla beraber 15 Eylül'de harekete geçilemedi. 12-13 Eylül günlerinde Avam Kamarası'nda yapılan müzakerelerde,¹⁹⁶ muhalefetteki İşçi Partisi Mısır'a karşı kuvvet kullanılmasına şiddetle karşı çıktı. Bu durum Eden'i frenledi. Bunun üzerine Eden, 18 devletin katılmasıyla bir Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği (*Suez Canal Users' Association*) kurulması ve kanalın bu birlik tarafından yönetilmesi fikrini ortaya attı. Fransızlar bu şekilde askerî harekâtın gecikmesinden memnun kalmadılar.¹⁹⁷ Amerika ise bu birliğe katılmayı kabul etti. Fakat Dulles, 13 Eylül'deki basın toplantısında, "Mısır, birlik üyelerinin gemilerine kanaldan geçirmezse, Amerika ne yapacaktır?" sorusuna, "Kanal-dan zorla geçecek değiliz," cevabını veriyordu.¹⁹⁸

Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'ni kuran İkinci Londra Konferansı 19-21 Eylül'de yapıldı ve buna sadece 15 devlet katıldı.¹⁹⁹ Pakistan, Japonya ve Habeşistan birliğe katılmadılar. Konferansın sonunda yayınlanan deklarasyon²⁰⁰ birliğin kuruluş esaslarını belirtiyordu. Ne var ki kanala fiilen el konmadıkça bu teşkilatın görev yapmasının imkanı yoktu. Bu noktayı görmüş olmalı ki, Sovyetler Birliği daha 15 Eylül'de yayınladığı bildiride, birliğin kurulmasının tehlikeli bir tahrik olacağını ve Mısır'a karşı kuvvet kullanmak için sun'î bahanelerin yaratılmak istendiğini söylüyordu.²⁰¹

Bir yandan Amerika'yı İngiltere'nin yanma çekebilmek ümidi ve öte yandan İşçi Partisi muhalefетinin, meselenin Birleşmiş Milletler'e götürülmesinde

192 Neff, *Warriors at Suez*, s. 303.

193 André Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 203.

194 Neff, *a.g.e.*, s. 309.

195 Bildirinin metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15082.

196 Bu müzakereler için bak: *aynı kaynak*, s. 15101-15106.

197 Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 204-205.

198 *Keesing's...1955-1956*, s. 15106.

199 İkinci Londra Konferansı için bak: *aynı kaynak*, s. 15125-15127; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249, s. 56-63.

200 Deklarasyonun metni: *aynı kaynak*, s. 15125 ve *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249, s. 63-64.

201 Bildirinin metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15128.

ısrar etmesi, Başbakan Eden'ı, son bir çare olarak, bu yola başvurmayaya zorladı. Bu sebeple İngiltere ve Fransa, Nâsır'ın Süveyş'e el koyma meselesini, bilhassa serbest geçiş açısından, 23 Eylül'de Güvenlik Konseyi'ne götürdüler. Ertesi günü de Mısır Güvenlik Konseyi'ne başvurup, İngiltere ve Fransa'nın barış için tehlike teşkil eden ve BM antlaşmasına aykırı olan faaliyetlerini Güvenlik Konseyi'nin ele almasını istedi.²⁰²

Bunun arkasından, Eden ile Selwyn Lloyd 26-27 Eylül'de Paris'i ziyaret ettiler. Görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride²⁰³ iki ülkenin gayelerinde ayniyet ve çıkarlarında ortaklık bulunduğu belirtiliyordu. Lakin, Paris görüşmelerinde Fransızlar, BM'ye başvurulmuş olmasından duydukları hoşnutsuzluğu da dile getirmekten geri kalmamışlar ve geciken her günün Nâsır'ın durumunu kuvvetlendirdiğini, Amerika'nın kararsız tutumunun ise Sovyetleri Nâsır'ı desteklemekte cesaretlendirdiğini ileri sürerek, Nâsır'a karşı bir an önce harekete geçilmesini istemişlerdir.²⁰⁴

Paris dönüşü Eden, Sovyet Başbakanı Bulganin'den bir mesaj aldı. Bu mesajda Sovyetler, Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'ne karşı çıkıyorlardı. Bunun üzerine Eden 1 Ekim'de Başkan Eisenhower'a bir telgraf göndererek²⁰⁵ Nâsır tehlikesine işaret ettikten sonra, Sovyetlerin kucağına düşmüş Nâsır'ı, Hitler'in kucağına düşmüş Mussolini'ye benzeterek, Amerika'nın Nâsır'a karşı göstereceği kararlılığın Sovyetleri düşünmeye sevk edeceğini ve aynı zamanda barışa hizmet olacağını söyledi. Dışişleri Bakanı Dulles ise 2 Ekim'de yaptığı basın toplantısında sömürgecilik aleyhine uzun bir nutuk çekiyordu. Eden'in telgrafına Amerika'nın cevabı buydu.

Bu arada, 25 Eylül'den itibaren İsrail kabinesi, Mısır'la yapılacak savaş için Fransa ile müzakerelere girişmek üzere gizlice Paris'e bir heyetin gönderilmesi kararını alırken, İngiliz-Fransız askerî hazırlıkları da devam ediyordu. Mısır'a yapılacak çıkarma için, Müttefiklerin 6 Haziran 1944'teki meşhur çıkarmalarından esinlenerek, Küçük Normandiya deniyordu. Çıkarma için 80.000 kişilik bir kuvvet hazırlanmış olup, bunun 50.000'i İngiliz askeri idi. Ayrıca 200 kadar İngiliz ve 30 kadar de Fransız savaş gemisi harekâta katılacaktı. Bunlar arasında 5 İngiliz uçak gemisi ile 2 Fransız uçak gemisi bulunuyordu. Ayrıca avcı ve bombardıman filoları da hazırlanmıştı. Harekâtın kod adı önce, Kartacalı generalin adı olarak *Hamilcar*, veya *Amilcar*, iken sonradan bu ad *Musketeer* (silahşor) olarak değiştirilmişti.²⁰⁶

Güvenlik Konseyi'nin müzakerelerine gelince; konsey, Süveyş Kanalı meselesini 3 Ekim'de müzakereye başladı.²⁰⁷ Bu müzakereler, esas itibarıyla,

202 *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 21.

203 Bildirim metni: *Keesing's*, 1955-1956, s. 15127-1512S ve Eden, *Full Circle*, s. 496-497.

204 Eden, *Full Circle*, s. 496.

205 Telgrafın metni: *Full Circle*, s. 498.

206 Neff, *a.g.e.*, s. 310-314.

207 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 21-24; *Keesing's*, 1955-1956, s. 15255-15254, *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249, s. 66-95.

İngiltere ve Fransa'nın sundukları bir karar tasarısı üzerinde olmuştur. Bu tasarının birinci kısmı²⁰⁸ 6 maddelik olup, bir yandan Mısır'ın Kanal üzerindeki egemenlik hakkını teyit ederken, öte yandan kanaldan serbest geçişi vurguluyor ve bilhassa 3. maddesi, kanalın yönetiminin herhangi bir devletin politikasından soyutlanmasını öngörüyordu.

Fakat karar tasarısının ikinci kısmı,²⁰⁹ Mısır hükümetinden, bu kararın uygulanmasında ve 18 Devlet teklifleri konusunda İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmasını istiyordu. İngiltere ve Fransa için kararın bu ikinci kısmı bilhassa mühimdi. Çünkü, 18 Devlet teklifi, kanalda milletlerarası bir yönetimin kurulmasını öngörmekteydi.

Karar tasarısı 13 Ekim'de Güvenlik Konseyi'nde oylandı ve birinci kısmının oybirliğiyle kabul edilmesine karşılık, Mısır'ın İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmasına dair ikinci kısmı Sovyet Rusya tarafından veto edildi. Yugoslavya da aleyhte oy vermişti. Bu netice ile Kanalı Kullananlar Birliği de pratikte sifıra inmiş olmaktaydı.²¹⁰ "Kanalı bir tek adamın kontrolüne bırakamayız," diyen Eden'in bu kanaati, Sovyet vetosundan sonra daha da keskinleşmişti.²¹¹ Eden kabinesi, bu hadiseden sonra görüşlerini Fransa hükümetiyle uyumlu hale getirme kararı almıştır.²¹²

Bundan sonra gelişmeler hızlandı. Çünkü daha Güvenlik Konseyi toplantılarından önce, Paris'te Fransızlarla İsraililer arasında 30 Eylül ve 1 Ekim günlerinde yapılan gizli toplantılarda, Mısır ordusu yeni Sovyet silahlarına henüz alışmadan Mısır'a karşı saldırıya geçilmesine karar verildi. Saldırı tarihi 20 Ekim'di.²¹³

Fransa, İsrail ile bu gizli müzakerelerinden İngiltere'yi haberdar etmemişti. Eden ve Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd 16 Ekim'de Paris'e gittiler. İki gün süren görüşmelerde, Mısır'a karşı yapılacak harekâtın planları ele alındı ve bilhassa İsrail'in, İngiltere'nin 1948 ittifakıyla bağlı bulunduğu Ürdün'e saldırmamasına ve Fransa'nın bunu sağlamasına karar verildi.²¹⁴

Mısır'a yapılacak saldırı konusunda İngiltere, Fransa ve İsrail arasındaki ilk ve son üçlü toplantı, 22-23 Ekim günlerinde, Paris'in banliyösü Sevres'teki *Bonnier de la Chapelle* şatosunda gayet gizli olarak yapıldı.²¹⁵ O kadar ki, Selwyn Lloyd 22 Ekim sabahı, çalışma arkadaşlarına, keyifsiz olduğunu, evine gidip istirahat edeceğini söylemiş ve öğleden sonra gizlice bir uçağa binip Sevres

208 Birinci kısmın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 25; Eden, *Full Circle*, s. 504; Eisenhower, *Waging Peace*, s. 54; *Keating's...1955-1956*, s. 15254; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 608; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2249; s. 96.

209 Kararın ikinci kısmının metni: *Keating's...1955-1956*, s. 15254.

210 *Full Circle*, s. 505-506.

211 *Aynı kaynak*, s. 509.

212 *Aynı kaynak*, s. 510.

213 Neff, *a.g.e.*, s. 323-326.

214 Eden, *Full Circle*, s. 511-513.

215 Bu toplantı için bak.: Neff, *a.g.e.*, s. 342-348.

yakınlarındaki bir askeri havaalanına inmişti. Fransa Dışişleri Bakanı Pineau ise, makam arabasını almamış, kendi özel arabasını kendisi kullanarak ve takip edilip edilmediğini kontrol ederek toplantı yerine geldi. Bu gizli toplantı ancak 1964 yılında açıklanmıştır.²¹⁶

Toplantıda üç devlet tarafından imzalanan bir belge hazırlandı. Buna göre, ilk saldırıyı İsrail yapacaktı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa taraflara çağrıda bulunarak, ateşi durdurmalarını ve kuvvetlerini kanalın iki kıyısının 10 mil (16 km) gerisine çekmelerini isteyeceklerdi. Fakat bu çağrı, İsrail kuvvetlerinin kanala ulaşmasını sağlamak için 30 Ekim'de yapılacaktı.²¹⁷ İsrail'in saldırısı ise 29 Ekim için görülmüştü. Mısır bu çağrıyı kabul etmeyeceği için, İngiltere ve Fransa, savaşan tarafların arasında girmek amacıyla 36 saat içinde Süveyş Kanalı'na çıkarma yapacaklardı. Süveyş Kanalı'nda Port Said, İsmaliye ve Süveyş işgal edilecekti.²¹⁸

Bu sırada, Ekim ayında, Ürdün'de yapılan seçimleri Nâsırcılar kazandı ve hemen arkasından da, 25 Ekim'de, Mısır, Ürdün ve Suriye arasında bir ortak komutanlık kuruldu. Ürdün Genelkurmay Başkanı Ebu Nuvar ise, 16 Ekim'de yaptığı bir açıklamada, Irak birliklerinin Ürdün'e geldiğini ve Ürdün Başkomutanlığı'nın emrine girdiğini bildirmişti.²¹⁹

25 Ekim'de Mısır, Ürdün ve Suriye ortak komutanlığının kurulması üzerine İsrail genel seferberlik ilan etti.

Başkan Eisenhower, "1956 Ekim'inin son kısmında dünya mukadder günlere yaklaşmaktaydı," demektedir.²²⁰ Amerika'nın Amman büyükelçisi dahil, Amerikalılar İsrail'in Ürdün'e saldırmasını beklemekteydiler.

Yine 25 Ekim günü, Sovyetlerin başını derde sokacak olan Macar milli ihtilâli patlak verdi. Bu ise İngiltere, Fransa ve İsrail ortaklığı için beklenmedik bir fırsattı.²²¹

29 Ekim 1956 günü öğleden sonra, Kuntilla'dan hareket eden İsrail birlikleri Sina'ya girmeye başladılar.

9. Süveyş Savaşı

Albay Ariel Şaron'un komutasındaki 3.000 kişilik bir zırhlı kuvvet 29 Ekim günü öğleden sonra Kuntilla'dan Mısır topraklarına girerken, aynı anda İsrail Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bildiride, herakâtın sebebi olarak, Mısır'ın Sina'daki fedayin üslerinden devamlı olarak İsrail'e yaptığı saldırıları

216 André Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 269. Eden hatıralarında (*Full Circle*) bu toplantıdan hiç söz etmemektedir.

217 André Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 269.

218 Eden, *Full Circle*, s. 523.

219 *Keating's...1955-1956*, s. 15150-15151.

220 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 57.

221 Macar milli ayaklanması için bak.: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, s. 475-480.

göstermekteydi.²²² Sina'da söz konusu olan başlıca fedayin üsleri, Quesima, Kuntilla ve İsrail sınırı ile Süveyş Kanalı arasındaki mesafenin tam ortasında bulunan Nakhl idi.

Bu kara harekâtı ile birlikte, yine Şaron'un tugayından, Albay Rafael Eytan komutasındaki 300 kişilik bir paraşütcü birliği de, daha sonra Savunma Bakanı olacak olan Ezer Weizman'ın jetleri himayesinde, Mısır radarlarına yakalanmamak için alçaktan uçarak, 29 Ekim günü saat 17:00 sıralarında Mitla Geçidi'ne indirildi.²²³ Mitla Geçidi Süveyş Kanalı'ndan 20 mil ve İsrail sınırından da 100 mil mesafedeydi (bak. 8 no'lu harita). Bu sebeple İsrail kargo uçakları gece bu birliğe silah, cıp, cephaneye, ilaç, yiyecek ve su indirdi. 31 Ekim'de, karadan ilerleyen Şaron kuvvetlerinin Mitla Geçidi'ne ulaşmasıyla 3 Kasım'da İsrail kuvvetleri Süveyş'e vardılar.

Başka bir İsrail kuvveti ise 29 Ekim'de Bir Gafgafa istikametinde hareket ederek, Quesima'yı aldıktan sonra, 31 Ekim'de Bir Gafgafa'ya ilerledi. Burasını ele geçirdikten sonra da 2 Kasım'da İsmailiye'ye doğru harekete geçti.

Bir Gafgafa'ya ilerleyen kuvvetlerden bir kısmı kuzeye Abu Ageila'ya yöneldi. Abu Ageila'da Mısır ve İsrail kuvvetleri arasında iki gün çok şiddetli muharebeler oldu. Sonunda Abu Ageila teslim oldu.

Bir dördüncü İsrail kuvveti ise, Refah ve el-Ariş'i ele geçirerek Gazze'nin Mısır'la bağlantısını kesti. Gazze 1 Kasım'da İsraililerin elindeydi.

Nihayet başka bir İsrail kuvveti de Kuntilla'dan 1 Kasım'da hareketle Sina'nın güneyine sarktı ve 4-5 Kasım'da Tiran ve Şarm el-Şeyh İsrail kuvvetlerine teslim oldu.

İsrail 50.000 askerle harekete geçmişti. Mısır'ın ise Sina'da 75.000 askeri, 90 MiG avcı uçağı ve 50 tane de İlyuşin jet bombardıman uçağı bulunuyordu.

İsrail beş gün içinde, Mısır ordusunun yarısının bulunduğu Sina'yı tamamen kontrol altına aldığı gibi, Mısır kuvvetlerinden de 5.000 askeri esir etmişti. Ayrıca, 100 tane Sovyet yapısı T-34 tankı ile bir miktar Sherman tankı da İsrail'in ganimetleri arasındaydı.²²⁴

İsrail'in Sina'daki bu hızlı başarısında, 31 Ekim'den itibaren İngiltere ve Fransa'nın da savaşa müdahalesi üzerine Nâsır'ın, Süveyş Kanalı'nı savunmak üzere, Sina'daki Mısır kuvvetlerine 2 Kasım'da geri çekilme emri verilmesinin de rolü olmuştur. Ne var ki, Mısır kuvvetleri bu geri çekilmeyi çok kötü ve dağınık bir şekilde yapmışlardır. Bu da İsrail'in işini kolaylaştırmıştır.

Daha önceden planlandığı gibi, İngiltere ve Fransa, 30 Ekim'de Mısır'a ve İsrail'e verdikleri notada, 12 saat içinde yerine getirilmek üzere şu üç istekte bulundular:²²⁵

222 1956 Temmuz-Ekim ayları, boyunca İsrail-Ürdün ve İsrail-Mısır sınırlarındaki çalışmalar için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 15149-15150.

223 Ezer Weizman, *On Eagles' Wings*, s. 143-144.

224 İsrail'in Sina harekâtı için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 15173-15174.

225 *Keesing's...1955-1956*, s. 15173.

1. Her iki taraf kara, deniz ve hava harekâtını durduracaktır.
2. İsrail kuvvetleri Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısının 10 mil (16 km) gerisine ve Mısır kuvvetleri de kanalın batı kıyısının 10 mil (16 km) gerisine çekilecektir.
3. Mısır hükümeti, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin kanalın üç noktasına, Port Said, İsmailiye ve Süveyş'e geçici olarak yerleşmesine ve kanalda geçişin güvenliğini sağlamalarına müsaade edecektir. Yani, Mısır'dan Süveyş Kanalı'nı İngiltere ve Fransa'ya teslim etmesi isteniyordu.

İsrail, İngiliz ve Fransız ültimatoomunu kabul etti ve kuvvetlerini kanalın 16 km gerisine çekti. Fakat Mısır kabul etmedi ve sonuna kadar çarpışacağını bildirdi. Bunun üzerine, Malta ve Kıbrıs'tan kalkan İngiliz ve Fransız uçakları, 31 Ekim'den itibaren, Mısır havaalanlarını ve askeri hedefleri bombalamaya başladı.²²⁶ 31 Ekim günü kanal bölgesi ile Nil deltası arasında dört, 1 Kasım günü de 5 havaalanı bombalandı. 2 Kasım günü hava saldırıları Kahire yakınlarındaki askeri hedeflere yöneldi. 3 ve 4 Kasım'da radar tesisleri, kıyılardaki uçaksavar bataryaları ve İsmailiye bölgesindeki askeri hedefler bombalanırken, İngiliz uçakları Kahirenin 400 mil güneyindeki Luxor Havaalanı'nı bombadılar. Müttefik Kuvvetler karargâhı 4 Kasım'da yaptığı açıklamada, artık Mısır hava kuvvetleri diye bir kuvvetin kalmadığını bildiriyordu.

Bu bombardımanlar üzerine Mısır, 1 Kasım'da Timsah Gölü'nün hemen güneyinde çimento yüklü bir gemiyi batırdı. Bunu, aynı bölgede diğer gemilerin batırılması takip etti ki, 7 Kasım'da ateşkes yürürlüğe girdiğinde, kanalın bu kısmında irili ufaklı 50 kadar gemi enkazı yatıyordu. Halbuki İngiltere ve Fransa bu savaşı kanalı açık tutmak için düzenlemişlerdi. Daha savaşın başında kanal kapanmıştı.

5 Kasım günü şafakla birlikte İngiliz ve Fransız paraşütçüleri Port Said bölgesine inmeye başladılar. Öğleden sonra da komandolar denizden çıkarma yaptılar. Sivil halkın bulunması dolayısıyla Port Said'in havadan bombardıman yapılmasından kaçınılmıştı. Bu sebeple Port Said sert bir direnme gösterdi ve bütün 5 Kasım günü burada şiddetli çarpışmalar oldu. Aynı gün öğleden sonra Port Said'teki Mısır kuvvetleri teslimi kabul edip ateşi kestilerse de, akşam saatlerinde yeniden çarpışmalara başladılar. Çünkü hoparlörlerle halka yapılan anonslarda Sovyet yardımının gelmekte olduğu, Londra ve Paris'in bombalandığı ve Üçüncü Dünya Savaşı'nın çıktığı bildirilmekteydi. Port Said'deki Sovyet konsolosu da harekete geçmiş halkı direnmeye teşvik ediyor ve Sovyet yardımının geleceğini söylüyordu.

Mısırlıların direnmesi daha ziyade gerilla muharebeleri şeklinde oldu. 6 Kasım sabahı Malta'dan gelen İngiliz birliklerinin Port Said'e ve Fransız birliklerinin de Port Fuad'a çıkması üzerine, 6 Kasım günü öğleden sonra Mısırlılar yeniden ateşi kesmek zorunda kaldılar.

226 İngiltere ve Fransa'nın Süveyş harekâtı için bak.: *Keesing's...1955-1956*, s. 15183-15185.

7 Kasım akşamı saat 02.00'den itibaren Kanal bölgesinde taraflar arasında ateşkes yürürlüğe girdi. Çünkü 5 Kasım'dan itibaren işler değişmeye başlamıştı.

10. Tepkiler ve Birleşmiş Milletler

Arap ülkeleri savaş karşısında Mısır'ı desteklediler. Fakat bu destekleme diplomatik olmaktan öteye gitmedi. Mesela, İsrail'in komşuları Suriye ve Ürdün İsrail'e saldırmaya cesaret edemediler. Bunlar seferberlik ilan etmekle beraber, Suriye ve Suudi Arabistan İngiltere ve Fransa ile, Irak ve Ürdün ise sadece Fransa ile diplomatik münasebetlerini kestiler. Fakat orada kaldılar.²²⁷ Bağlantısızların büyük çoğunluğu da Nâsır'ı destekledi.

Ekimin son günlerinde Macar milli ayaklanması iyice şiddetlendiğinden Sovyetler Macaristan'da çok meşguldü. Bundan dolayı Süveyş Savaşı'nın ilk günlerinde tepkileri o kadar sert olmadı. Sovyet hükümeti 4 Kasım'da İngiltere ve Fransa'ya verdiği notalarda²²⁸ bu iki devletin saldırısını protesto ediyor, fakat herhangi bir tehditte bulunmuyordu. Sadece, bu hareketin neticesinde doğacak sorumluluğun bu iki devlete ait olacağını bildiren genel bir ifade kullanıyordu.

Savaşla birlikte İngiliz kamuoyu Başbakan Eden'in aleyhine döndü. İşçi Partisi muhalefeti Eden'a ateş püskürüyor ve İngiliz basını Süveyş savaşına Eden'in savaşı diyordu. Eden'in yakın arkadaşları yavaş yavaş istifa etmeye başlamıştı.

Fakat asıl tepki Amerika'dan geldi. İngiltere, Fransa ve İsrail'in saldırıdan Amerika'yı daha önce haberdar etmemiş olmaları Washington'da büyük bir sinirliliğe sebep oldu. Amerika hemen, İsrail'e yaptığı askeri ve ekonomik yardımı durdurduğunu ilan etti. "Bu çarpışmalara Amerika'nın bulaşması söz konusu değildir... Barış için en sağlam ümit Birleşmiş Milletler'dir," diyen Başkan Eisenhower,²²⁹ Sovyetlerin Orta Doğu'da kuvvet kullanılmasına karşı mücadelenin liderliğini ellerine almasına ve bu suretle de dünyanın, yeni bağımsızlığını almış ülkelerinin güvenini kazanmasına müsaade etmemek ve Sovyetlerin bu konuda insiyatifi ele almalarını önlemek için²³⁰ derhal Birleşmiş Milletler'de harekete geçilmesi talimatını verdi.

Amerika 29 Ekim'de Güvenlik Konseyi'ne müracaat edip, İsrail'in Mısır-İsrail mütareke anlaşmasını ihlâl ederek, Mısır topraklarına girdiğini ve İsrail'in bu askeri harekâtının hemen durdurulması için Güvenlik Konseyi'nin derhal toplanmasını istedi. Güvenlik Konseyi Amerika'nın başvurusunu 30 Ekim'den itibaren ele aldı.²³¹ Amerika sunduğu karar tasarısında, İsrail'in yaptığı

227 Keesing's...1955-1956, s. 15211.

228 Notaların metni: *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.2483, 15 Novembre 1958, s. 21-22.

229 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 81.

230 Aynı kaynak, s. 83.

231 Güvenlik Konseyi'nin 30 Ekim günkü müzakereleri için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 25 ve Keesing's...1955-1956, s. 15177-15178.

saldırı ile barışı bozduğunu, askerî herakâtın derhal durdurulması ve İsrail'in kuvvetlerinin derhal geri çekilmesi gerektiğini belirtmekteydi.²³²

İngiltere ve Fransa bu karar tasarısını veto ettiler.²³³ Karar tasarısının hiçbir çözüm teklif etmemesi, sadece İsrail'in kınamak için sunulmuş olması İngiliz ve Fransız vetolarının başlıca sebebiydi.²³⁴

Bunun üzerine Sovyet Rusya, Mısır ve İsrail'den ateşkes isteyen ve İsrail kuvvetlerinin çekilmesini öngören bir karar tasarısını sunduysa da, bu da İngiltere ve Fransa tarafından veto edildi. Bu karar tasarısına Amerika ve Belçika çekimser kaldılar.

Güvenlik Konseyi'nde herhangi bir karar almanın imkansızlığı karşısında, İngiltere ve Fransa'nın Mısır havaalanlarını bombardımana başladığı 31 Ekim günü Yugoslavya, Genel Kurul'un olağanüstü toplanmasını isteyen bir karar tasarısı sundu.²³⁵ İngiltere ve Fransa bu karar tasarısına da aleyhte oy verdyseler de, karar usule ait olduğundan, 2 aleyhte, 2 çekimser oya karşılık 7 oyla kabul edildi. Amerika müspet oy vererek konunun Genel Kurul'da görüşülmesini destekledi.

Genel Kurul 1 Kasım'da toplandı. Bu toplantıya ilk karar tasarısını sunan da yine Amerika oldu. Bu karar tasarısı, 2 Kasım sabahının ilk saatlerinde, 5 aleyhte ve 6 çekimsere karşı, Türkiye'nin de dahil olduğu 64 devlet tarafından kabul edildi. 997 (ES-I) sayılı bu kararda,²³⁶ İsrail'in 24 Şubat 1949 tarihli mütareke anlaşmasını ihlâl ederek Mısır topraklarına girdiği ve İngiltere ve Fransa silahlı kuvvetlerinin de Mısır topraklarına karşı askerî harekâta giriştikleri belirtilerek, tarafların derhal askerî harekâtı durdurmaları ve ateşkes gitmeleri ve mütareke sınırlarının arkasına çekilmeleri, ateşkes gerçekleşir gerçekleşmez de Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması isteniyordu.

Başbakan Eden'ın, bir ceza verme havası içinde olduğunu söylediği,²³⁷ Genel Kurul'un bu kararı dolayısıyla Amerika Başkan Yardımcısı Nixon, "Tarihte ilk defa olarak, bize göre sömürgecilik geleneğini yansıtan... İngiliz-Fransız politikalarına karşı bağımsızlığımızı gösterdik," diyordu.²³⁸

Genel Kurul'un 2 Kasım kararını İsrail aynı gün ve Mısır da 3 Kasım günü kabul ettiğini bildirdi. Fakat İngiltere ve Fransa, bu kararı kabul etmeden önce bir barış gücü kurulmasını, bu barış gücünün Arap-İsrail barışı yapılıncaya ve

232 Amerika'nın bu karar tasarısının metni: Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power, 1945-1973*, Vol. V, s. 393; *Keessing's... 1955-1956*, s. 15177.

233 Bu karar tasarısına Avustralya ve Belçika çekimser kalmış, Çin, Küba, İran, Peru, Sovyetler Birliği, Amerika ve Yugoslavya müspet oy vermiştir.

234 Eden, *Full Circle*, s. 529.

235 Metin: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 34.

236 Kararın metni için bak.: *Yearbook... 1956*, s. 35; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 610, *Keessing's... 1955-1956*, s. 15186; Schlesinger Jr., *a.g.e.*, Vol. V, s. 402-403.

237 Eden, *Full Circle*, s. 541.

238 Aynı kaynak, s. 541-542.

Süveyş Kanalı için de tatmin edici bir anlaşma oluncaya kadar görev yapmasını istediler.²³⁹

Bunun üzerine Kanada tarafından sunulan ve bir barış gücü teşkili hususunda genel sekreterden 48 saat içinde bir plan hazırlanmasını isteyen karar tasarısı, 4 Kasım günü 998 (ES-I) sayılı karar olarak 0 aleyhte ve 19 çekimsere karşı 57 oyla kabul edildi.²⁴⁰ Türkiye de bu karara müspet oy verirken, çekimsere oylar İngiltere, Fransa, İsrail, Avustralya, Yeni Zelanda, Mısır ve Sovyet Rusya ile sosyalist ülkelere ait bulunuyordu.

Genel Kurul'un barış gücü kurma kararına rağmen İngiltere ve Fransa'nın 5 Kasım sabahından itibaren, yani Amerika'da başkanlık seçimlerinden bir gün önce, Süveyş Kanalı'na çıkarma yapmaya başlamaları Sovyet Rusya'ya harekete geçirdi. Mısır topraklarının işgalinin Nâsır'ın başına neler getireceğini gören Sovyetler, Nâsır'ı kurtarmak üzere ağırlıklarını ortaya koydular. Çünkü Macaristan'da durum akim olmaya ve Sovyet işgal kuvvetleri Macar milli ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırmaya başlamışlardı. Bu sebeple Sovyet başbakanı Bulganin 5 Kasım 1956 günü İsrail, Fransa ve İngiltere başbakanlarına gayet tehditkâr ifadeler taşıyan mesajlar gönderdi.²⁴¹

Başbakan Eden'a gönderilen mesajda, Mısır'daki savaşın bir Üçüncü Dünya Savaşı'na dönüşebileceği bildiriyor ve Sovyet Rusya'nın, İngiltere kıyılarına donanma ve hava kuvveti göndermeye ihtiyacı olmadığı, fakat füzeler kullanabileceği belirtildikten sonra, böyle bir saldırı halinde İngiltere'nin acaba ne durumda kalacağı soruluyordu. Mesajın sonunda, "Saldırganları ezmek ve Doğu'da barışı tesis etmek için tam bir kararlılık içinde bulunuyoruz. Ümit ederiz, gerekli ihtiyatı gösterip, bundan gerekli neticeleri çıkarırsınız," deniyordu. Fransa Başbakanı Guy Mollet'ye gönderilen mesaj da aynı mahiyette olup aynı tehditleri ihtiva ediyordu.

İsrail Başbakanı David Ben Gurion'a gönderilen mesaja ise, İsrail'in Doğu halkları arasında kendisine karşı, kendi varlığını tehlikeye sokan bir şekilde nefret tohumları ektiği belirtildikten sonra, Sovyet hükümetinin savaşa son vermeye kararlı olduğu ve saldırganları durdurmak için gerekli tedbirleri alacağı ve Tel Aviv'deki elçisini geri çekmeye karar verdiği bildiriliyordu.

Bulganin 5 Kasım günü Başkan Eisenhower'a da bir mesaj gönderdi.²⁴² Bunda, Amerika ve Sovyet Rusya'nın Mısır'a ortak bir kuvvet göndererek

239 Aynı kaynak, s. 542.

240 Kararın metni; *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 36; Moore, *a.g.e.*, s. 612 ve *Keesing's...* 1955-1956, s. 15201.

241 Bu mesajların metinleri: *Keesing's...1955-1956*, s. 15218-15210 ve *Documentation Française, Notes et Etudes Documentaires*, 15 Novembre 1958, No.2483, s. 23-26. Bulganin'in Ben Gurion'a mesajının tam metni için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 623-624. Ben Gurion bu mesaja 7 Kasım'da cevap vermiş, Bulganin de 15 Kasım'da bunu cevaplamıştır. Ben Gurion'un da buna 17 Kasım cevabı ile mesajlaşmalar sona ermiştir. Bu karşılıklı mesajların metinleri için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 624-633.

242 Mesajın metni: *Keesing's... 1955-1956*, s. 15217; Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power*, Vol. V, s. 565-566.

savaşı durdurmaları isteniyor ve bu savaş durdurulmadığı takdirde, bu durumun Üçüncü Dünya Savaşına varabileceği tehdidi ileri sürüyordu. Bir gün önce de Eisenhower, 4 Kasım'da, Macaristan konusunda Bulganin'e bir mesaj göndermişti.²⁴³ Bu sebeple, 5 Kasım günü Beyaz Saray yayınladığı bildiride,²⁴⁴ Sovyetlerin önce BM Genel Kurul'un kararına uyararak,²⁴⁵ Macaristan'a müdahaleden vazgeçmeleri ve askerlerini geri çekmek suretiyle barışa hizmet etmeleri istendikten sonra, Sovyet hükümeti Mısır'a asker gönderdiği takdirde, Amerika da dahil, Birleşmiş Milletler'in etkili tedbirler almak zorunda kalacağı ifade ediliyordu.

Başbakan Eden Bulganin'e 6 Kasım'da,²⁴⁶ Başbakan Guy Mollet ise 8 Kasım'da²⁴⁷ cevap verdi. Her ikisinin de Bulganin'e cevabı sertti. Eden cevabında, Bulganin'in İngiltere ve Fransa'yı, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin milli bağımsızlıklarına karşı savaş açmakla itham ederken Sovyet Rusya'nın gerçekten milli bağımsızlık için yapılan kahramanca bir direnmeyi acımasızca ezdiğini söylüyor ve Sovyet Rusya'nın BM kararlarına uyararak Macaristan'dan askerlerini çekmesini istiyordu.

Sovyet Rusya'nın bu müdahalesi tehlikeli bir Doğu-Batı gerginliği ortaya çıkarmıştı. Türk hükümeti, 6 Kasım günü, toprakları üzerinden milliyeti meçhul jet uçaklarının geçtiğini ve Sovyet hükümetinin de boğazlardan Sovyet savaş gemilerinin geçeceği hususunda Türk hükümetini haberdar ettiğini bildiriyordu. İsviçre hükümeti de barışı kurtarmak için dört büyüklerin Cenevre'de toplanmalarını istedi.²⁴⁸

Amerika Sovyetlere sert çıkmakla beraber, Orta Doğu'daki gerginliği daha ileri götürmek istemiyordu. Bu sebeple, İngiltere ve Fransa'dan, derhal Mısır'dan çıkmalarını istedi. Eisenhower, 6 Kasım günü Eden'a telefon ederek, BM'nin ateşkes çağrısını şartsız olarak kabul etmelerini istedi ve bu suretle Sovyet Rusya'nın eline mesele çıkarma fırsatının verilmemiş olacağını bildirdi.²⁴⁹ Eden, Amerika ile bir işbirliği sağlamak amacıyla, Guy Mollet ile birlikte Washington'u ziyaret etmeği teklif ettiyse de, Eisenhower bu teklifi kabul etmediği gibi, İngiltere ve Fransa'dan, Mısır'dan derhal (*without delay*) çekilmelerinde

243 Mesajın metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15217.

244 Bildirinin metni: Schlesinger Jr., *a.g.e.*, Vol. V, s. 392-393.

245 BM Genel Kurulu, 4 Kasım 1956 tarihli ve 1004 (ES-II) sayılı olup, 15 çekimser ve 8 aleyhte oya karşılık 50 oyla kabul ettiği kararında, Macaristan ile Müttefik Devletler arasında yapılan 10 Şubat 1947 tarihli barış antlaşmasının Macaristan halkına bütün temel hak ve hürriyetleri tanıdığını, Macaristan'daki son hadiselerin bu hak ve hürriyetlerin kullanılması ile ilgili olduğunu belirterek, Macar halkının bu amaca yönelik hareketinin Sovyetler tarafından silahlı kuvvetler kullanılarak bastırılmasını mahkûm ediyor ve Sovyetlerden Macaristan'daki askerlerini hemen geri çekmesini istiyordu. Tasarısı Amerika tarafından sunulan bu kararın metni için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 84-85.

246 Eden'in cevabının metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15218; *Full Circle*, s. 555-556.

247 Guy Motlet'nin Bulganin'e cevabının metni: *Keesing's...1955-1956*, s. 15218-15219.

248 André Fontaine, *a.g.e.*, Vol. II, s. 280-281.

249 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 92.

ısrar etti.²⁵⁰ Bunun üzerine Eden 6 Kasım akşamı İngiliz kuvvetlerine ateşkes emrini verdi. Fransa bundan hoşlanmadıysa da ateşkesi kabulden başka yapacağı bir şey yoktu, İsrail'in ise daha önce ateşkesi kabul etmişti. Bu suretle 7 Kasım 1956 sabahı Kahire saatiyle 02.00 de, Süveyş Savaşı denen Orta Doğu savaşı sona ermiş oluyordu.

Genel Kurul 7 Kasım günü aldığı 1001 (ES-1) sayılı kararla²⁵¹ Süveyş Kanalı için kurulacak barış gücünün esaslarını belirttikten sonra, yine aynı gün aldığı 1002 (ES-1) sayılı kararla²⁵² da İsrail'den mütareke sınırlarına çekilmesini, İngiltere ve Fransa'dan da askerlerini Mısır topraklarından çekmelerini istedi.

Bununla beraber, bu kararı hemen yürürlüğe koymak mümkün olmadı. Çünkü 24 devletin asker verdiği BM Barış Gücü'nün (*United Nations Emergency Force-UNEF*) hassas bölgelere yerleştirilmesi ocak (1957) ayını bulmuştur. Mamafih, Genel Kurul'un 24 Kasım 1956 tarih ve 1120 (XI) sayılı sert kararı²⁵³ üzerine, İngiltere ve Fransa 22 Aralık 1956'da Mısır topraklarından tamamen çekildiler.

İsrail ise Gazze Şeridi ile Şarm el-Şeyh'ten, ancak Tiran Boğazı ile Şarm el-Şeyh'e barış gücünün gelmesiyle 8 Mart 1957'de buralardan çekilmiştir.

Genel Kurul, 997 (ES-I) sayılı ve 2 Kasım tarihli kararında, ateşkes gerçekleşir gerçekleşmez, Süveyş Kanalı'nın deniz trafiğine açılması için gerekli tedbirlerin hemen alınmasını istemişti. Genel sekreterin 16-18 Kasım günlerinde Kahire'de Başkan Nâsır ile yaptığı görüşmelerden sonra ve kanalın temizlenmesi için gerekli tedbirler hakkındaki raporu üzerine, Genel Kurul 24 Kasım 1956 tarihi aldığı 1121 (XI) sayılı kararla²⁵⁴ genel sekretere istediği yetkileri verdi. Bu suretle kanalın temizlenmesi ve açılmasında BM aktif bir rol almış olmaktaydı.

Neticede Süveyş Kanalı bütün batıklardan temizlenerek 10 Nisan 1957 günü milletlerarası trafiğe açıldı. Fakat bu, kanalın İsrail gemilerine de açılması değildi.²⁵⁵

11. Savaşın Sonu

Mısır'a çıkarma yapan İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin toplamı 22.000 olup, bunun 13.000'i İngiliz askeri idi. Savaşın sonunda İngilizlerin kayıpları 16 ölü, 96 yaralı ve Fransızların kayıpları da 10 ölü, 33 yaralıydı. Mısırlıların kayıpları ise 650

250 Eden, *Full Circle*, s. 561-563.

251 1001 (ES-I) sayılı kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1956, s. 37-38. Türkiye bu karara müspet oy vermiştir.

252 1002 (ES-I) sayılı kararın metni: *Yearbook...* 1956, s. 38-39 ve Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 621.

253 Kararın metni: *Yearbook...* 1956, s. 56-57 ve *Keesing's Contemporary Archives*, 1957-1958, s. 15316-15317.

254 Kararın metni: *Yearbook...* 1956, s. 57 ve *Keesing's...* 1957-1958 s. 15317.

255 Kanal açıldıktan sonra, kanaldan geçiş konusunda İngiltere, Fransa ve İsrail ile Mısır arasındaki tartışmalar için bak.: *Keesing's...* 1957-1958, s. 15545-15549.

ölü ve 900 yaralıydı.²⁵⁶ İsraililer ise 171 ölü ve 4 esir vermişlerdir ki, sonradan bu 4 esiri, ellerindeki 6.000 Mısırlı esiri vererek geri almışlardır.²⁵⁷

Gerçek şuydu ki, askeri bakımdan Süveyş Savaşı Nâsır için tam bir hezimettti. Fakat savaşın siyasî neticeleri tamamen aksi oldu. *The New York Times* gazetesi 17 Kasım'da şöyle yazıyordu: "Nâsır askeri hezimetinden siyasi bir zafer çıkardı. Arap dünyasında gücünü kaybetmenin yerine, kuvvetlendirdi."²⁵⁸

Başbakan Eden da, hemen hemen aynı kanaati ifade ederek, "Mısır silahlı kuvvetlerinin zayıflığı gözler önüne serilmiş ve bu da bilhassa komşuları tarafından gereken şekilde not edilmişti," dedikten sonra, "Ne Arap-İsrail barışını sağlayabilmiş, ne de kanalda milletlerarası kontrolü tesis edebilmiştik," diye eklemektedir.²⁵⁹ Eden'a göre, bu durumun sorumlusu Amerika ve Başkan Eisenhower idi. Nâsır'ın muharebe meydanlarında haysiyet kırıcı (*humiliating*) bir yenilgiye uğramasından sonra ve Port Said de Müttefikler'in elinde bir ipotek olarak kalacağına göre, Eden'ın kanaatince, akıllı bir devlet adamlığı bu durumdan, Arap-İsrail anlaşmazlığı ve kanalın istikbâli için devamlı bir anlaşma çıkartabilirdi. Amerika'nın, bütün bu avantajları fırlatıp atılmasını istemesi, Eden'a göre, hataların en fecisiydi.²⁶⁰ Süveyş Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Dulles'un, Washington'da İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a, "Süveyş harekâtına neden devam etmediniz?" diye sorması²⁶¹ ise, Amerika'nın tutumu bakımından dikkat çekicidir.

Süveyş Savaşı Başbakan Anthony Eden'in da siyasi kariyerini sona erdirdi. Ocak 1957'de başbakanlıktan istifa etti ve yerine Harold Macmillan başbakan oldu.

Diğer taraftan, Amerika İsrail'e karşı sert çıkmakla beraber ve Araplara sempatik görünme çabasına girdiği halde, savaştan sonra Amerika-İsrail münasebetleri tekrar eski yakınlığına döndüğü gibi, Amerika'nın Araplar nezdindeki imajı da çok fazla bir gelişme göstermemiştir.

İkinci bir nokta ise, İngiltere ile Amerika'nın münasebetlerine bir soğukluk girerken, 5 Ocak 1957 tarihli Eisenhower Doktrini ile Amerika'nın Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerini almaya başlamasıydı.

Süveyş Savaşı'nın en mühim neticelerinden biri de, şüphesiz, 1955'te Mısır'a silah sağladıktan sonra, Sovyetlerin yapmış oldukları müdahale ile şimdi de Mısır'ı ve Nâsır'ı kurtarmış olmaları ve Arap dünyasında kazandıkları prestijle, Macaristan müdahalesinin kanlı lekelerini silmeye çalışmalarıydı.

Süveyş Savaşı, iki süper devleti Orta Doğu'ya sokarken, bundan sonraki Orta Doğu gelişmelerine, bu iki süper devletin rekabet, mücadele ve çatışmaları egemen olacaktır.

256 Eden, *Full Circle*, s. 560.

257 Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, (4th ed.), s. 434.

258 Neff, *a.g.e.*, s. 422.

259 Eden, *Full Circle*, s. 577.

260 Aynı kaynak, s. 558.

261 John Colville, *The Fringes of Power*, s. 725.

IV

YEMEN İÇ SAVAŞI

YEMEN İÇ SAVAŞI

Yemen iç savaşı,¹ 1952 Mısır ihtilâli ve 1958 Irak darbesinden sonra, Nâsırcılığın yıktığı üçüncü monarşinin, oldukça uzun süren bir çöküş hikâyesidir. Lakin Yemen’de monarşinin yıkılması da, Mısır ve Irak’ta olduğu gibi, bir askerî darbe ile gerçekleşmiş ise de, bu askerî darbenin arkasından gelen iç savaş yedi yıl kadar sürmüştür.

Diğer taraftan, 1962 sonlarında başlayan Yemen iç savaşına Nâsır’ın daha ilk günden itibaren müdahale edip, 80.000 kadar bir Mısır kuvvetini Yemen’e bağlaması, 1967 Haziran’ındaki üçüncü Arap-İsrail savaşındaki hezimetinde mühim bir rol oynaması sebebiyle, Nâsır’ın vahim hatalarından birini teşkil etmiştir. Nâsır, Yemen’de monarşinin ve gerici bir rejimin yıkulmasını ve ilerici bir rejimin kurulmasını sağlamıştır; fakat kendisi de 1967 Haziran savaşında, İsrail karşısında, hayatının en ağır hezimetine maruz kalmıştır. Kaldı ki, Yemen’de bir cumhuriyet rejiminin ortaya çıkışı Arap-İsrail mücadelesinden Nâsır’a hiçbir şey sağlamazken, Orta Doğu bölgesi Yemen’de yeni bir istikrarsızlık rejimi daha kazanıyordu.

1. Yemen’in Kısa Tarihçesi

Bugün 75.000 milkare yüzölçümü ve 6.5 milyon kadar nüfusu ve bu nüfusun da yarısı Zeydî,² yarısı da Şâfiî³ olan ve bugünkü adıyla Yemen Arap

1 Yemen iç savaşı hakkında, bazı makalelerin dışında, yayınlanmış fazla bir eser yoktur. Bu konuda başlıca şu eserlere bakılabilir: Edgar O’Ballance, *The War in Yemen*, London, Faber and Faber, 1971 ve Manfred W. Wenner, *Modern Yemen, 1918-1966*, Baltimore, John Hopkins Press, 1967.

2 Zeydilik, İmâmiye Şiasının dördüncü imamı, Hazreti Peygamber’in torunu, Ali bin Hüseyin Zeynelâbidin oğlu Zeyd’e (699-740) ve ondan sonra da oğlu Yahya’ya uyarak, onların imâmetini ileri sürenlerin mezhebidir. Ehl-i Beyt içinde en mutedili ve ilk üç halifeyi kabul etmesinden dolayı da Ehl-i Sünnet’e en yakın olanıdır. Bak.: *Mezhepler ve Tarikatler Ansiklopedisi*, İstanbul, Tercüman Yayını, 1987, “Zeydilik” maddesi. Ayrıca bak.: R. B. Serjeant, “The Zaydis”, A. J. Arberry (Ed.), *Religion in the Middle East*, Vol. II, Cambridge University Press, 1969, s. 285-301; C. Van Arendonk, *Les Debuts de l’Imamat Zaidite au Yemen*, (traduit par Jacques Ryckmans), Leiden, 1960; G. H. Bousquet et J. Berque, *Recueil de la Loi musulmane de Zaid ben Ali*, Alger, 1941; Muhammed Abû Zuhra, *al-Imam Zaid*, Kahire, 1959; R. Strothmann, *Kultus des Zaiditen*, Strasbourg, 1912.

3 Şâfilik, Sünnî bir mezhep ve görüştür. İmam Ebu Abdullah Muhammed bin İdris eş-

Cumhuriyeti'nin (el-Cumhuriyetü'l-Arabiye el-Yemeniye) (bak. 9 no'lu harita) tarihi, günümüze kadar daima karışık ve çalkantılı olmuştur. Fakat buna rağmen hiçbir yabancı devlet hiçbir zaman Yemen üzerinde tam ve güçlü bir kontrol kurmaya muvaffak olamamıştır.

Milattan önceki yıllarda Saba Melikesi Belkis ile bilinen ülke, uzun yıllar Habeşistan'ın nüfuzu altında kalmıştır. Bundan sonra Perslerin ve Romalıların istilasına uğrayan Yemen, Hazreti Muhammed'in damadı Hazreti Ali tarafından M.S. 632 yılında İslâm egemenliğine girmiştir. Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra Yemen kabileleri ayaklanmışlarsa da ilk Halife Ebubekir Yemen'i de kontrol altına alarak Arap Yarımadası'nın bütünlüğünü sağlamıştır.

Yemen halkı Hazreti Ali'yi sevdiği için onun şehadeti (M.S. 661) Şiiliğin Yemen'de yayılmasına sebep olmuştur.

Zeydilerin Irak'tan Yemen'e gelip ayrı bir hanedan kurmaları ise M.S. 9. yüzyılda olmuştur. Keza diğer mezhepler de kendi hanedanlarını kurmuşlardır. Bundan dolayı Yemen'in 10. ve 11. yüzyıllardaki tarihi mezhep ve kabile mücadeleleri ile geçmiştir.

Selâhaddin Eyyubi'nin kardeşi Turhan Şah 1173'te Yemen'i ele geçirerek Eyyubi devletine katmış ve Taiz'i de başkent yapmıştır. Eyyubilerden sonra Yemen Memlûkların kontrolü altına girmişse de Yemen fiilen bağımsızlığını sürdürmüştür.

Yavuz Sultan Selim 1517'de Mısır'ı Memlûklardan alınca, Yemen'deki Memlûk valisi de Yemen'i Osmanlı Devleti'ne teslim etmiştir. Bu suretle Yemen'de Türk egemenliği başlamış oluyordu.⁴

Bununla beraber, Osmanlı Devleti 1536'dan itibaren, bilhassa Büyük Kâsım'ın liderliğindeki Zeydilerle mücadele etmek zorunda kaldı ve 1630'da Yemen'den çekildi. Lakin, 1676'da İmam İsmail'in ölümünden sonra Yemen tekrar Türk egemenliğine geçmiştir. Yine de Osmanlı Devleti'nin Yemen üzerinde tam bir kontrol kurduğu söylenemez. Zira, 18. yüzyıl ortalarından itibaren, bilhassa kıyı kesimleri, çeşitli kabilelerin kontrolünde fiilen bağımsızlığını sürdürmüştür.

Şâfi'nin takipçiliğidir. Hayatı hakkındaki bilgiler bir hayli efsanevi olmakla beraber, 767 yılında Gazze'de doğduğu ve Kahire'nin güneyindeki Fusta'ta öldüğü bilinmektedir. Kureys'tendi. Hâşimi olup Hazreti Peygamber ile akrabalığı vardı. Fıkhnın temellerini atmış olup Usul-i Fıkh'ın kurucu sayılır. Bağdat ve Kahire'de ders verdiği için Şâfilik bu iki şehirden yayılarak Arap Yarımadası'na ve Orta Asya'ya kadar uzanmıştır. Şâfi'nin pek çok eseri vardır. Bak: *İslâm Ansiklopedisi* ve *Encyclopediae Britannica* "Şâfi" maddeleri. Ayrıca bak.: Kamil Mustafa as-Saibi, *At Tariqa as Şafaiyya. The Şafavid Order and its Remnants in Contemporary Iraq*, Baghdad, al-Mahda Bookshop, 1967.

- 4 Yemen tarihi ile ilgili Türk kaynakları arasında şunları zikredebiliriz: Y. Doç. Dr. Hulusi Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti, 1517-1571*, İstanbul, 1984 (Bu eser, aynı zamanda, bu döneme ait zengin bir bibliyografya da ihtiva etmektedir); Ahmet Raşit, *Yemen ve Sana Tarihi*, İstanbul, 1291 (eski yazı); Âtuf Paşa, *Yemen Tarihi*, İstanbul, 1326 (eski yazı); Asaf Tanrıkut, *Yemen Notları*, Ankara, 1965, (1911-1918 yıllarını anlatmaktadır); Zeki Ehilöglü, *Yemen'de Türkler*, İzmir, 1952.

1816-1818 yıllarında Yemen, Mehmed Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'nın işgalı ile Mısır'ın kontrolüne girdi. Hemen bunun arkasından da İngilizler, 1839'da, Kızıl Deniz'in Hint Okyanusu'na açıldığı noktadaki Aden'i işgal ettiler. İngiltere, İmparatorluk Yolu'nun geçtiği Kızıl Deniz'in her iki ucuna birden Mehmed Ali'nin egemen olmasından endişe etmişti.

1849'da Osmanlı Devleti tekrar Yemen'e döndü ve yapılan mücadeleler sonunda Türk kuvvetleri 1871'de Sana'a'ya girmeye muvaffak oldu.

Zeydi İmamlığı, mezhebin kuralları gereği, daima seçimle tespit edilirken, 1891'de İmam Muhammed İbni Yahya Hamidüddin kendi hanedanını kurdu. Bu hanedan 1962 yılına kadar Yemen'i yönetecektir.

İmam Yahya 1910 sonunda Osmanlı Devleti'ne karşı cihat ilan edince, Osmanlı Devleti Yemen'e 31 tabur asker ve pek çok silah gönderdi. Denizden ilerleyen Türk kuvvetleri başkent Sana'a'ya girmeye muvaffak olunca, Osmanlı Devleti bu suretle 1911 Mayıs'ında Yemen'de duruma hâkim olmuş oldu. Bunun üzerine İmam Yahya 13 Ekim 1911'de Osmanlı Devleti ile bir anlaşma imzaladı.⁵ Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, İmam Yahya'nın, hemen hemen bağımsızlığa varan bütün isteklerini kabul etti. İmam Yahya Yemen'in tek yöneticisi oluyordu. Sadece yabancı devletlerle diplomatik münasebetlere giremeyecek ve yabancı devletlerle herhangi bir anlaşma veya antlaşma yapamayacaktı. Diğer taraftan, bu anlaşma Hanefi ve Şâfiilerin haklarını korumakla beraber, İmam Yahya dolayısıyla Zeydilere açık bir üstünlük sağlamaktaydı.

Yemen'e egemen olan İmam Yahya sonuna kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. O kadar ki İngilizlerin kendisine yaklaşma çabalarına yüz vermediği gibi, 1915 Haziran'ında Türk kuvvetlerinin Aden'i İngilizlerden almak için giriştiği harekâta İmam Yahya da kuvvetleri ile katılmıştır. Aden alınamamıştır, fakat Türk ve Yemen kuvvetleri Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Aden'i muhasara altında tutmuşlardır.⁶

Osmanlı Devleti'nin 1917'de Filistin cephesinde yenilmesi ve çekilmesi bütün Orta Doğu'yu terk etmesi demektir. Bunun üzerine İmam Yahya bağımsızlığını resmen de ilan etti.

İmam Yahya'nın yönetimini Zeydilere dayandırması Sünni Şâfiilerin tepkisiyle karşılaştığından, Zeydi-Şâfiî mücadelesi bundan sonra Yemen'in iç politika hayatına hâkim olacaktır.

İmam Yahya 1948 Ağustos'unda Sana'a'da yapılan bir suikastte öldürüldü ve arkasından bir ayaklanma çıktı, imam Yahya'nın yerine geçen Seyfülislâm Ahmed, Suudi Arabistan'ın da yardımıyla ayaklanmayı bastırdı, İmam Ahmed başkenti Sana'a'dan Taiz'e nakletti. Fakat 1955 Nisan'ı ile 1959 Mayıs-Haziran aylarında Taiz'de de İmam Ahmed'e karşı ayaklanmalar oldu. 1961 Mart'ında kendisini öldürmek istedilerse de, suikast başarılı olamadı.

5 Anlaşmanın metni: Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II, Kısım 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1983 (2. basım), s. 46-47.

6 *Ag.e.*, Cilt III, Kısım 3, s. 205.

İmam Ahmed'in yönetimi tam bir monarşik diktatörlüktü. Halbuki 1952 Mısır ihtilâli Yemen'de askerlere ve aydınlara çok tesir etmişti, İmam Ahmed'in yönetiminden kaçan Yemenliler, Kahire'de Ahmed Muhammed Numan'ın liderliğinde Hür Yemen hareketini, Yemen'den kaçıp Aden'e sığınanlar da (ki sayıları 80.000 kadardı) orada Halkın Sosyalist Partisi ile Sendika Kongresi'ni kurmuşlardı. Bu son ikisi Aden ile Yemen'in birleştirilmesini istiyordu.⁷ Esasında İmam Ahmed de Aden'e göz koymuştu.

İmam Ahmed 18 Eylül 1961'de kendi eceliyle öldü. Yerine 38 yaşındaki oğlu İmam Muhammed el-Bedr geçti. Fakat İmam Bedr ancak sekiz gün hükümdarlık yapabildi. 26 Eylül 1962 günü Albay Sallal liderliğinde yapılan bir askerî darbeyle Yemen'de imamlık rejimine son verildi.

2. Darbeden İç Savaşa

İmam Ahmed'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu İmam Bedr, reformcu fikirlere sahipti ve tahta geçer geçmez de ülkenin feodal yapısına son vereceğini açıklamıştı. İmam Bedr aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığına Albay Abdullah Sallal'ı getirmişti. Halbuki Sallal, İmam Ahmed'e karşı bir darbe hazırlamıştı ve İmam Ahmed'in ölümü üzerine darbeyi ertelemişti.⁸ Bu sebeple, 26 Eylül 1962 sabahı darbe imam Bedr'e yöneltildi, imam ve taraftarları direnince, imamın sarayı topa tutuldu. Darbecilerin yaptığı açıklamada, sarayın tamamen yıkıldığı ve İmam Bedr'in öldürüldüğü bildiriliyordu. Halbuki İmam Bedr, sarayın topa tutulması sırasında kaçmayı başarmıştı.

San'a radyosu 28 Eylül'de yaptığı açıklamada, Albay Sallal'ın başkanlığında 5 kişilik bir Devrim Konseyi kurulduğunu ve Albay Sallal'ın aynı zamanda Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olduğunu duyurdu.⁹ Konsey'in diğer üyeleri, Muhsin el-Aynî, Muhammed Azuberî, Abdülatif Dayfallah ve Hasan Amr'dı. Aynı gün teşkil olunan kabinede Sallal Başbakan, Dr. Abdurrahman Beydanî başbakan yardımcısıydı. Devrim Konseyi'nin diğer asker üyeleri de kabinede görev almışlardı. Mesela Muhsin el-Aynî dışişleri bakanıydı. Sallal'ın Zeydî olmasına karşılık, başbakan yardımcısı Beydanî Şâfiî idi.

Devrim Konseyi yayınladığı ilk deklarasyonda¹⁰ devrimin amaçlarını şöyle belirtiyordu: Yemen'de monarşiye (imamlığa) son vermek ve bir Yemen

7 *Keesing's Contemporary Archives, 1963-1964, s. 19297.*

8 *Aynı kaynak, s. 19297.*

9 45 yaşındaki Abdullah Sallah, Irak'ta eğitim gördükten sonra 1939'da Yemen'e gelmişse de, birtakım yıkıcı faaliyetleri dolayısıyla 8 ay hapse mahkûm olmuştu. Hapisten çıktıktan sonra tekrar orduya dönmüş, fakat İmam Yahya'nın 1948 Ağustos'unda öldürülmesi ve darbe hadisesine karıştığı için 7 yıl hapse mahkûm olmuştur. Hapisten çıktıktan sonra tekrar orduya dönen Sallal, İmam Ahmed tarafından 1959'da Hudeyde Valiliğine tayin edilmiştir. İmam Bedr'in ilk işi ise, kendisini Genelkurmay Başkanı yapmak gibi bir gariplik olmuştur. Aralık 1963'te Sallal'ın rütbesi mareşalliğe yükseltilmiştir.

10 Deklarasyon için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1961-1962 s. 18997.*

cumhuriyeti kurmak. Sosyal adaleti gerçekleştirmek ve kabile imtiyazlarını kaldırmak. Monopollere izin vermeksizin kapitalizmi geliştirmek.

Deklarasyon dış politika ilkelerini şöyle ortaya koyuyordu: Arap ülkeleriyle dayanışma, Arap dünyası ile ekonomik bağların geliştirilmesi ve Arap milliyetçiliği, emperyalizme ve dış müdahaleye karşı koyma, Yemen'in bağımsızlığını tanıyan herkesle iyi münasebetler.

Yeni rejimi ilk tanıyan 28 Eylül'de Sovyet Rusya oldu. 29 Eylül'de Birleşik Arap Cumhuriyeti¹¹ tanıdı. Aralık ayı ortalarına kadar Sallal rejimini 30 kadar devlet tanıdı. 27 Aralık'ta Sovyetlerle yeni rejim arasında bir ekonomik yardım anlaşması imzalandı. Dış politikadaki bu ilk gelişmeler yeni rejimin dış politikadaki ana istikametini de ortaya koyuyordu.

31 Ekim'de, beş yıl süre ile yürürlükte kalmak üzere geçici bir anayasa yayınlandı. Bu anayasaya göre, Devrim Konseyi ile hükümet üyelerinden meydana gelen bir Millî Konsey ülkeyi yönetecekti.¹² Bu anayasa ile Sallal cumhurbaşkanı, başbakan ve silahlı kuvvetler başkomutanıydı.

Dr. Abdurrahman Beydanî ise cumhurbaşkanı yardımcısı oluyordu. Yine bu anayasaya göre, İslâm devletin resmî diniydi ve bütün kanunlar gerçek İslâm doktrinine göre yapılacaktı.¹³

15 Ekim'deki bir açıklamada ise, 2 yıllık bir kalkınma planı hazırlandığı ve bu planın ne komünizmi ve ne de Nâsır sosyalizmini model aldığını, planın şartları içinde yabancı sermayeye ağırlık verileceği bildiriliyordu.¹⁴

Fakat darbeden birkaç gün sonra, ekim ayı başından itibaren, işler darbeciler için sıkıntılı olmaya başladı. Çünkü darbe bir iç savaşa dönüşürken, bu iç savaş da milletlerarası bir mahiyet alıyor, yani enternasyonalize olmaya başlıyordu.

Bir defa darbe Yemen halkının tümü tarafından desteklenmedi. Washington, Londra, Bonn ve Amman büyükelçilikleri monarşiye, yani İmam Bedr'e bağlılıklarını açıklarken Kahire, Rabat, Roma ve Belgrad elçilikleri cumhuriyet rejimini desteklediklerini ilan ettiler. Bunun arkasından, 26 Eylül sabahı saraydan kaçmayı başaran İmam Bedr, 9 Ekim'de ülkenin kuzeybatısında ortaya çıktı. Kendisini destekleyen Zeydi kabilelere ulaşmıştı. İmam Bedr hemen sürgünde bir hükümet kurdu. Öte yandan, Suudi Arabistan ve Ürdün Sallal rejimini tanımadıklarını açıklarken, yeni rejime de cephe aldılar ve Suudi Arabistan Yemen'in Riyad'daki büyükelçiliğini kapattı. İmam Bedr'in yakınları Suudi Arabistan'da toplanırken, 1 Ekim'den itibaren Suudi birliklerinin Yemen

11 Suriye ile Mısır 1 Şubat 1958'de bir birlik kurmuşlar ve yeni devletin adı Birleşik Arap Cumhuriyeti olmuştu. Bu birlik 28 Eylül 1961'de sona ermesine rağmen, Nâsır bundan sonra da Mısır için Birleşik Arap Cumhuriyeti adını kullanmaya devam etmiştir. Bununla beraber biz, bu tarihten sonrası için Mısır adını kullanacağız.

12 Milli Konsey 15 Şubat 1963'te Cumhurbaşkanlığı Konseyi adını almış ve daha da genişletilmiştir.

13 Yeni anayasa için bak.: *Keesing's...1963-1964*, s. 19297.

14 *Aynı kaynak*, s. 19298.

sınırlarına yığınak yaptıkları haberi geldi. Nâsır, yine 1 Ekim günü verdiği demeçte, Yemen'e yapılacak her türlü yabancı müdahalesine karşı koyacağını bildirdi. 4 Ekim'den itibaren hava ve deniz yoluyla Yemen'e Mısır paraşütçü birlikleri gelmeye başladı.¹⁵

5 Ekim'den itibaren Suudi Arabistan sınırlarında ilk çatışmalar patlak verirken, ülkenin dağlık bölgelerinde de Kralcılarla¹⁶ Cumhuriyetçiler çarpışmalara başladılar. Çarpışmalar bilhassa, Kralcıların hâkim olduğu kuzey ve doğu bölgelerinde yoğundu.¹⁷

Mısır'ı, Yemen'deki darbeyi hemen desteklemeye sevk eden sebepler şöyle özetlenebilir: Bir defa, Yemen'de gerici ve muhafazakâr bir rejim yıkılıyordu ve darbeyi yapanlar tamamen 1952 Mısır ihtilâlini ve Nâsır'ın Arap milliyetçiliğini örnek almışlardı. İkincisi, 1956 Süveyş Savaşı'nın askerî hezimetinden sonra Nâsır'ın iki darbe daha yemiş olmasıydı. Bunlardan biri, 1956'dan önce ittifaka yakın münasebetler içinde olduğu Suudi Arabistan ile münasebetlerin bozulması ve şimdi Nâsır'ın, Suudi Arabistan'ı, Arap dünyasına karşı mücadele eden emperyalizmin bir ajanı gibi görmeye başlamasıydı. Diğeri ise, Nâsır'ın prestiji için büyük başarı sayılan ve 1958 Şubat'ında kurulan Mısır-Suriye birliğinin, yani Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961 Eylül'ünde dağılması ve Mısır'ın Suriye'yle de münasebetlerinin bozulmasıydı. Bu şartlarda Nâsır kendisini bir yalnızlık içinde hissediyordu ve Yemen'de elde edeceği bir başarının prestijini tekrar yükselteceğine inanıyordu.¹⁸

Fakat Nâsır, Yemen'e müdahale etmekle bir hesap hatası yaptığını ve bu işin neticesini tahmin edemediğini daha sonra itiraf edecektir.¹⁹ Zira, Birleşmiş Milletler yetkililerinin 1963 Mart'ında 25.000 olarak tahmin ettikleri²⁰ Mısır kuvvetleri, Mısırlıların kendi açıklamalarına göre, 1965 Ekim'inde 70.000'i bulacaktır.²¹ Bazı kaynaklara göre de bu miktar 88.000'e kadar çıkmıştır.²²

Nâsır'ın yaptığı hesap hatalarından bir diğeri de, kuzeyin Zeydî kabilelerinin İmam Bedr'i destekleyeceklerini tahmin etmemesiydi. Nâsır darbenin ilk günlerinde, Yemen halkının büyük çoğunluğunun cumhuriyetçi darbeyi desteklediğini sanıyordu.²³

Sekiz yıl sürecek olan ve 1970'te Cumhuriyetçilerin iktidarı ile sona eren Yemen iç savaşının neticesini, Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasındaki

15 Aynı kaynak, s. 192-99.

16 Yemen iç savaşında imam taraftarlarına Kralcılar (*Royalists*) denilmiştir.

17 Bu çarpışmaların ayrıntıları için bak.: *Keesing's... 1963-1964*, s. 19299-19300.

18 A.I. Dawisha, "Intervention in the Yemen: An Analysis of Egyptian Perceptions and Politics", *The Middle East Journal*, No.29, Winter 1975, s. 47-48.

19 Aynı makale, s. 48.

20 *Keesing's... 1963-1964*, s. 19303.

21 *Keesing's... 1965-1966*, s. 21542.

22 John B. Lynch, "The Superpowers' Tug of War over Yemen", *Military Review*, March 1981, No.3, s. 17.

23 Dawisha, *adı geçen makale*, s. 49.

muharebeler değil, Yemen konusundaki milletlerarası politikanın gelişmeleri tayin etmiştir. Bu gelişmelerin başlıca aktörleri, Cumhuriyetçilerin arkasındaki Mısır ile Kralcıların arkasında Suudi Arabistan olmuştur. Bu iki devlet arasındaki münasebetlerin iniş ve çıkışları, Yemen iç savaşına da şekil vermiştir. Yoksa, muharebe veya çatışmalarda, ne Suudiler tarafından desteklenen Kralcılar, ne de 70-80 bin Mısır askerini arkasına alan Cumhuriyetçiler, iç savaşın neticesini tayin edecek kadar büyük bir üstünlük ve başarı elde edememişlerdir.

Ekimde Kralcılar büyük bir saldırı düzenleyerek, 4 Kasım'da, kuzeydeki Harad'ı ele geçirdiler. Aynı gün, Suudi Arabistan ile Ürdün arasında bir askerî ittifak imzalandı.²⁴ Bu suretle, Nâsır'ın Arabistan Yarımadası'nda monarşilere karşı yeni bir köprübaşı elde etmesi, bu iki monarşiyi bir cephe birliğine sevk ediyordu. Nâsır'ın bu ittifaka cevabı, Mısır uçaklarının 4 Kasım günü beş tane Suudi Arabistan köyünü bombalaması oldu. Şimdi Mısır ile Suudi Arabistan karşılıklı olarak gövde gösterisine giriyorlardı.

Mısır'ın, hava saldırılarına 5 Kasım günü de devam etmesi üzerine, Suudi Arabistan 6 Kasım'da Mısır ile diplomatik münasebetlerini kesti. Mısır'ın buna cevabı, 10 Kasım 1962 günü Sana'a'da Sallal ile, Mısır Cumhuriyet Konseyi üyesi Yarbay Enver Sedat arasında bir ortak savunma paktının imzası oldu.²⁵ Bu şekilde, Mısır'ın Yemen'e asker göndermesi ve iç savaşa müdahalesi, bu ortak savunma paktıyla meşrulaşmış olmaktaydı.

Mısır uçaklarının, Amerika'nın petrol açısından büyük yatırımlar yaptığı (Aramco) Suudi Arabistan topraklarına 4 ve 5 Kasım'da yaptıkları hava saldırıları Amerika'yı telaşlandırdı. Amerika, Avrupa'daki uçak filolarından bir kısmını Suudi Arabistan'a gönderdiği gibi, bazı savaş gemileri de Cidde önlerine geldi. Bu, Mısır ve Yemen'e bir uyarıydı.

Bununla beraber, Başkan Kennedy dostane teşebbüste bulunmak amacıyla 16 Kasım'da, Nâsır'a, Sallal'a ve Kral Hüseyin ile Kral Faysal'a birer mektup gönderdi.²⁶ Mektupların metni açıklanmamakla beraber, Kennedy'nin bir uzlaşma planı sunduğu anlaşıyordu. Buna göre, Mısır Yemen'deki kuvvetlerini kademeli olarak çekecek, Suudi Arabistan ile Ürdün de Kralcılara yardımdan vazgeçecekler ve ayrıca Suudi Arabistan Yemen sınırındaki askerlerini geri çekecekti. Mısır, 28 Kasım'da açıkladığı cevabında, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın Kralcılara yardımdan vazgeçmesi ve Suudi Arabistan'daki Ürdün kuvvetlerinin de Ürdün'e dönmeleri şartıyla, Mısır'ın da Yemen'deki askerlerini geri çekmeye hazır olduğunu bildirdi. Nâsır Başkan Kennedy'ye yumuşak bir cevap vermişti. Amacı ise, Sallal rejiminin Amerika tarafından tanınmasını sağlamak ve böylece diplomatik bir başarı elde etmekte.²⁷

24 *Keesing's... 1963-1964*, s. 19300.

25 Bu pakt için bak: *Keesing's... 1963-1964*, s. 19300-19301.

26 *Aynı kaynak*, s. 19301.

27 *Dawisha, a.g.m.*, s. 51.

Ürdün ise, verdiği cevapta, Yemen'deki durumu incelemek üzere tarafsız gözlemciler gönderilmesini, Mısır kuvvetlerinin Yemen'den çekilmesini ve Yemen halkına istediği rejimi seçme hakkının tanınmasını istedi.

Kralcılar ise, İmam Bedr'e danışılmadan Başkan Kennedy'nin böyle bir teşebbüste bulunmasını protesto ettiler. Dolayısıyla, Kennedy'nin barış teşebbüsü bir netice vermedi.

Bu durum Amerika'yı Sallal rejimi ile doğrudan müzakereye şevketti. Ürdün ve Suudi Arabistan'ın Yemen'e ve Yemen'in de bu iki ülkeye saldırma-yacaklarına dair verdikleri garantiler üzerine ve Sallal ile bir aylık müzakere-lerden sonra, Amerika 19 Aralık 1961'de Sallal rejimini resmen tanıdı.²⁸ Bu tanıma Nâsır için bir başarıydı. Çünkü Amerika'yı, İtalya, Kanada ve Avust-ralya ile birçok devlet takip etti.

Başkan Kennedy'yi böyle bir tutuma sevk eden sebep, Başkan Eisen-hower'dan farklı bir politika takip etmeye karar vermesiydi. Eisenhower baş-ta Suudiler olmak üzere, bölgenin muhafazakâr hükümetleri ve gruplarıyla yakınlık sağlamaya ehemmiyet vermişti. Buna karşılık, ilerici güçlerin uzun vâdede bölgede duruma hâkim olacağına inanan Kennedy ise, bu güçlere ağır-lık verme eğilimindeydi. Fakat, Suudi Arabistan ile Mısır'ın mücadelesinde Mısır'ın ağır basması halinde, Suudi Arabistan'daki Amerikan petrol çıkarları-nın tehlikeye gireceğini de bildiğinden, Mısır ile Suudi Arabistan arasında bir uzlaşmayla, Yemen iç savaşının bir an önce sona erdirmek istedi.²⁹ Fakat ne var ki, Yemen'den çekilmenin Sallal rejiminin de sonu demek olacağını bilen Nâsır'ın Yemen'den ayrılmaya hiç niyeti yoktu.³⁰

Amerika'nın ve diğer Batılı devletlerin Sallal rejimini tanımasının arka-sından daha birçok devlet yeni rejimi tanıdığı gibi, BM Genel Kurulu da 20 Aralık'ta, 23 çekimser ve 4 aleyhte oya karşılık 73 oyla Sallal'ın cumhuriyet rejimini tanıma kararı aldı.³¹

Bu gelişmeler Kralcılar için bir başarısızlıktı. Bu gelişmeler Suudileri de etkilemiş olmalı ki, Mekke radyosu 7 Ocak 1963'te yaptığı bir yayında, gerek Suudi Arabistan'ın, gerek Mısır'ın, Yemen ile her türlü bağlarını kesmesini ve Mısır kuvvetlerinin çekilmesini ve bu tedbirlerin milletlerarası gözetim altında tatbikini öngören bir planı kabule hazır olduğunu açıkladı. Bunun arkasından Suudi Arabistan başbakanı Prens Faysal, 25 Ocak'ta, Yemen meselesinin Arap-lararası hakemliğe götürülmesini teklif etti.³²

Suudilerin bu uvertürlerine Nâsır'ın cevabı 14 Şubat'ta, Suudi Arabis-tan'ın Necran, Caizan, Khamis, Mushati ve Minya şehirlerini bombalaması

28 *American Foreign Policy - Current Documents, 1962*, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1966, Department of State Publication, 8007, s. 784.

29 Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, (4th ed., 1980), s. 629.

30 Dawisha, *a.g.m.*, s. 51.

31 Genel Kurul'un 1871 (XVII) sayılı bu kararı için bak: *Yearbook of the U.N.*, 1962, s. 148-149.

32 *Keesing's... 1963-1964*, s. 19302.

oldu. Çünkü Mısır orduları başkomutanı Mareşal Abdül Hakim Amr, yanında Yarbay Enver Sedat olduğu halde ve Cumhuriyetçilerin askerî harekâtını yönetmek üzere 30 Ocak 1963 günü Sana'a'ya gelmişti.

1962 Eylül'ünden 1964 Eylül'üne kadar Nâsır'ın Yemen politikası, ister savaş, ister diplomasi yoluyla olsun, Sallal rejiminin yaşamasını sağlamak olmuştur.³³ Bu sebeple de, bu dönemde Nâsır Yemen konusunda uzlaşmaz bir tutum içinde olmuştur.

1963 yılının en mühim gelişmesi ise, BM Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Ralph Bunche'in Mart ayı başında San'a ve Kahire'yi ziyareti³⁴ ile Başkan Kennedy'nin temsilcisi Elsworth Bunker'ın Suudi Arabistan ve Mısır ziyaretleri³⁵ sonunda, Suudi Arabistan'ın Kralcılara yardımı durdurmasıyla birlikte Mısır kuvvetlerinin de Yemen'den çekilmesini öngören ve Suudi Arabistan, Mısır ve Yemen tarafından da kabul edilen bir planın³⁶ 30 Nisan 1963 günü Birleşmiş Milletler tarafından açıklanması olmuştur. Bu anlaşmayla, ayrıca, Yemen-Suudi Arabistan sınırlarının iki tarafında 20'şer km'lik gayri askerî bölgeler tesis edilecekti.

Bu anlaşma da yürümedi. Zira bu anlaşmaya göre, İmam Bedr'in Yemen'i terk etmesi gerekiyordu. İmam ise bunu kabul etmedi. Suudi Arabistan bakımından İmam Bedr'in bu tutumu dikkat çekiciydi.

Diğer taraftan, Mısır da bir kısım kuvvetini çekmiş gibi görünürken, öte yandan yeni takviye birlikleri sevk etmiş ve Suudi Arabistan da Kralcılara yardıma devam etmiştir.

Bu anlaşmanın başarısızlığı üzerine Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasında çarpışmalar tekrar başladı ve Kralcılar daha önce kaybettikleri toprakları yeniden ele geçirdiler. Bu çarpışmalar üzerine Güvenlik Konseyi 11 Haziran'da, Yemen'in birçok noktalarında, üye devletlerin kuvvetlerinden meydana gelen gözlem postaları (*United Nations Observation Mission in Yemen*, UNYOM) tesis etme kararı aldı.³⁷ Bundan sonra ağustos ve ekim aylarında yapılan aracılık çabaları da netice vermedi.

3. Uzlaşma Çabaları

1963 Ağustos ayında itibaren Cumhuriyetçiler arasında Zeydi-Şâfi mücadelesi şiddetlenirken,³⁸ 1964 yılı başından itibaren Mısır-Suudi münasebetlerinde

33 Lenczowski, *a.g.e.*, s. 630.

34 *Keesing's... 1963-1964*, s. 19303.

35 *Aynı kaynak*, s. 19891.

36 Planın metni: *aynı kaynak*, s. 19891; ayrıca bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1963, s. 63-64. Bu anlaşma konusunda Genel Sekreter Thant'ın 29 Nisan 1963 tarihli raporunun metni için bak.: *American Foreign Policy - Current Documents*, 1963, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1967, Department of State Publication 8111, s. 603-605.

37 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1963, s. 68; *American Foreign Policy - Current Documents*, 1963, s. 607.

38 *Keesing's... 1963-1964*, s. 19893-19894.

bir yumuşama ortaya çıktı. İsrail'in Şeria sularını kullanmak istemesinden doğan Arap-İsrail meselesini müzakere etmek amacıyla, Nâsır'ın daveti üzerine 13-16 Ocak 1964 günlerinde Kahire'de Arap ülkelerinin yaptığı toplantı sırasında³⁹ Suudi Arabistan Kralı ile Nâsır ve Sallal arasında görüşmeler oldu. Bu görüşmelerin yarattığı yumuşak hava içinde, Mart 1964 başlarında, Mısır ile Suudi Arabistan, 1962 Kasım'ından kesmiş oldukları diplomatik münasebetlerini yeniden tesis ettiler. Bu konuda yayınlanan bildiride, her iki ülkenin de Yemen'in kayıtsız şartsız bağımsızlığını destekledikleri bildiriliyordu.⁴⁰

1964 yılının ilkbahar ve yaz aylarındaki gelişmeler Nâsır'ın Yemen politikasını daha da yumuşattı. Bir defa, Nâsır 23-29 Nisan günlerinde Yemen'i ziyaret ettiğinde büyük hayal kırıklığına uğradı. Cumhuriyetçilerin kendi aralarındaki mücadeleleri, suistimalleri, idaresizlik ve beceriksizlikleri görmek Nâsır için acı bir sürpriz oldu. Bunun arkasından, Yemen'deki Mısır kuvvetleri ağustos ayında Kralcılara karşı giriştiği büyük saldırıda ağır bir başarısızlığa uğradı. Esir ve malzeme olmak üzere büyük kayıplar verdi. Bilhassa bu askeri başarısızlık, Nâsır'ın Yemen politikasının ikinci safhasını açmıştır. Nâsır'ın şimdiye kadar Yemen'de cumhuriyetçi rejimin her ne pahasına olursa olsun yaşaması için her türlü çatışmayı göze almıştı. Şimdi bu çatışma politikasının yürümeyeceğini görerek uzlaşma (*reconciliation*) politikasına dönmeye karar verdi.⁴¹ Yemen meselesini uzlaşma yoluyla çözümleyecekti.

Bu politikanın ilk neticesi, Arap Ligi'nin 13 üyesinin Filistin meselesini ele almak üzere devlet başkanları seviyesinde 5-11 Eylül 1964'te İskendirey'de yaptıkları toplantıda ortaya çıktı.⁴² Toplantı sırasında Cezayir Cumhurbaşkanı Bin Bella ile Irak Cumhurbaşkanı Arif'in aracılık faaliyetleri neticesi, Nâsır ile Prens Faysal arasındaki görüşmeler sonunda, Kralcılarla Cumhuriyetçilerin müzakere masasına oturmalarına karar verildi. Nâsır, Yemen'e müdahalenin ne kadar pahalıya mal olduğunu gördüğü için iki tarafın anlaşmasını gerçekten istiyordu.

Kralcılarla Cumhuriyetçilerin temsilcileri 1-3 Kasım 1964 günlerinde güney Sudan'da Erkowit'te bir araya gelerek şu noktalarda anlaşmaya vardılar:⁴³ 8 Kasım 1964 gecesı 01:00'den itibaren taraflar arasında ateşkes yürürlüğe girecek ve bir uzlaşma amacıyla, 23 Kasım'da bir Yemen şehrinde millî bir kongre toplanacaktı. Bu kongreye kabile reisleri, ulema ve askerlerin ileri gelenleri katılacaktı.

Birkaç defa ertelenmesine rağmen bu kongreyi toplamak mümkün olmadı. 13 Aralık'ta yapılan açıklamada kongrenin süresiz ertelendiği bildirildi.

Kongrenin toplanamamasının sebebi, taraflar arasındaki uzlaşmaz görüş ayrılığıydı. Kralcılara göre Mısır kuvvetleri Yemen'den çekilmeli ve Yemen'in

39 Kahire toplantısı için bak: *Keesing's...1963-1964*, s. 19975-19977.

40 Aynı kaynak, s. 19998.

41 Dawisha, *a.g.m.*, s. 54 ve Lenczowski, *a.g.e.*, s. 631.

42 Toplantı için bak: *Keesing's...1963-1964*, s. 20335-20336.

43 Aynı kaynak, s. 20530.

siyasî rejimi meşrutî monarşi olmalıydı. Yani imam tahtına dönmeliydi. Cumhuriyetçiler ise, Mısır kuvvetlerinin çekilmesini söz konusu olamayacağını ve cumhuriyet rejiminden vazgeçilemeyeceğini bildirdiler. Hele imamın dönmesi hiç söz konusu olamazdı. Cumhuriyetçiler, herhangi bir anlaşma yapılırsa bile, Mısır kuvvetleri çekilir çekilmez Kralcıların bu anlaşmayı geçersiz hale getireceklerini biliyorlardı.⁴⁴

Böylece hem Mısır'ın ve hem de Suudi Arabistan'ın bir anlaşmayı arzu etmelerine rağmen, Yemenlilerin kendileri bir uzlaşmadan kaçmaktaydılar.⁴⁵

1965 Ocak ayında Cumhuriyetçiler ile Kralcılar arasındaki çarpışmalar, patronlarının istememesine rağmen, yeniden başladı.

4. Cumhuriyetçilerin İç Kavgaları

Sallal'ın giderek tam bir diktatörlük kurması, öte yandan iç yönetimde suistimaller, iç ve dış politikada görüş ayrılıkları, 1964 yılından itibaren Cumhuriyetçilerin kendi aralarında kavga etmelerine ve iktidar mücadelelerine sebep oldu.

Cumhurbaşkanı Sallal 16-24 Mart günlerinde Moskova'yı, 31 Mart-4 Nisan günlerinde Çekoslovakya'yı, 4-9 Nisan'da Bulgaristan'ı, 20 Mayıs'ta Romanya'yı ve 1-11 Haziran günlerinde de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiş ve bunların her biriyle dostluk ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalararak krediler sağlamıştır.⁴⁶ Bu ziyaretlerden sonra, iç savaştan önce 20 milyon dolar olan Sovyet ekonomik yardımı 1965 yılında üç misline çıktığı gibi, yine iç savaş sırasında Sovyetlerin Yemen'e yaptıkları askerî yardımın toplamı da 70 milyon doları bulacaktır.⁴⁷ Bu dönemde Amerika'nın Yemen'e ciddi bir yardımı söz konusu değildir.

Sallal'ın bu sol politikasının tepkilere sebep olduğu anlaşılıyor. Zira, Aralık 1964 başlarında, aralarında subayların da bulunduğu ve ileri gelen Cumhuriyetçilerin teşkil ettiği ve kendilerine Yemen Gençlik Teşkilatı diyen 60 kişilik bir grup Aden'e kaçtı. Bunların hepsi Şâfiî olup, Yemen'e her türlü yabancı müdahalesinin, yani Kralcılara Suudi Arabistan'ın, Cumhuriyetçilere de Sovyet Rusya ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin yardım etmesinin karşısında idiler ve Mısır askerinin de Yemen'den çekilmesini istiyorlardı.

Bu hadisenin arkasından, 12 Aralık 1964'te başbakan yardımcılarını Abdurrahman el-Iryani ile Muhammed ez-Zubeyri, Sallal'ın yeteneksizliğini ve yönetimdeki suistimalleri ileri sürerek, görevlerinden istifa ettiler. Bunlar, Sallal'ın yetkilerinin de kısılmasını istiyorlardı.

Bu kriz, Sallal'ın durumunu zayıflatacağına, kuvvetlendirdi. 27 Aralık 1964-5 Ocak 1965 arasında Kahire'yi ziyaret eden ve Nâsır'dan destek sağlayan

44 Lenczowski, *a.g.e.*, s. 631.

45 Dawisha, *adı geçen makale*, s. 55.

46 Bu konuda bak.: *Keesing's...1963-1964*, s. 20006 ve *Keesing's...1965-1966*, s. 20530.

47 John B. Lynch, "The Super-Powers' Tug of War over Yemen", s. 17.

Sallal, Kahire dönüşünde General Hasan Amri başkanlığında yeni bir hükümet teşkil etti. Yeni kabinenin ilk işiyse, çok geniş yetkilere sahip bir Millî Savunma Konseyi kurmak oldu. Konseyin başkanı da Sallal idi.

Fakat bu da duruma çare olmadı. Zira, cumhuriyetçi Haşid ve kralcı Bakil gibi büyük Zeydi kabileleri Sallal'a karşıydılar ve bunlar 2 Nisan 1965'te Kahire'ye gönderdikleri bir ultimatonda, Mısır askeri 21 Nisan'a kadar Yemen topraklarından çekilmediği takdirde, Mısır'a karşı harekete geçeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Amri 15 Nisan'da başbakanlıktan istifa etti ve Sallal yeni kabineyi kurma görevini mahalefet liderlerinden ve bir Şâfiî olan Ahmed Muhammed Numan'a verdi.

Ahmed Numan başbakanlığı kabul ederken, Kralcılarla bir uzlaşma ve yeni bir Anayasa yapılarak Sallal'ın yetkilerinin kısıtlanması şartını ileri sürmüş ve Sallal da bu şartları kabul etmişti. Bunun üzerine, ilk Şâfiî başbakan olan Numan, 24 Nisan'da, Zeydilerle Şâfiîlerin eşit sayıda temsil edildiği bir kabine kurdu. Zaten Nâsır da Ahmed Numan'a, Kralcılarla bir uzlaşma aramasını ve Yemen için cumhuriyet deyimi yerine Yemen Devleti ifadesinin kullanılmasını tavsiye etmişti.⁴⁸

Ahmed Numan kabinesinin ömrü uzun olmadı. Bir defa, Numan'ın, Mısır askerinin Yemen'den çekilmesini istemesi Nâsır'ı kızdırdı. İkincisi, Sallal'ın yetkilerini sınırlayan ve Sallal tarafından onaylanan yeni anayasa Sallal'ı hiç hoşnut etmedi.⁴⁹ Nâsır'ın da Sallal'ı desteklemesi üzerine, Ahmed Numan 1965 Haziran'ı sonunda istifa etti ve Kahire'ye gitti. Sallal ise, o da Nâsır'la konuştuktan sonra, Amri başkanlığında, askerlerin de dahil olduğu yeni bir kabine kurdu.

5. Cidde Anlaşması ve Sonrası

Ahmed Numan, iç savaşın sona erdirilmesi hususunda aracılık yapmaları için, 1965 Mayıs'ında, bazı Arap ülkeleri nezdinde teşebbüste bulunmuştu.

Bu teşebbüsün neticesi olarak, Ürdün Kralı Hüseyin ile Cezayir cumhurbaşkanı Bin Bella ve Kuveyt Emiri, Haziran ayı içinde aracılık için harekete geçtiler. Bu arabuluculuk teşebbüslerini Nâsır hareretle destekledi. Çünkü artık Yemen'den yakasını kurtarmak istiyordu. Nâsır, Mısır ihtilâlinin yıldönümü dolayısıyla 26 Temmuz 1965 günü yaptığı konuşmada, kendisinin bir barış planı hazırladığını, bu planın Suudi Arabistan tarafından da kabul edilmesi halinde, Yemen'deki Mısır kuvvetlerinin altı ay içinde çekileceğini bildirdi. Nâsır, "Barışçı bir çözüme ulaşmayı samimiyetle arzu ediyoruz," diyordu.⁵⁰

Nâsır, şimdi Suudi Arabistan krallığına gelmiş bulunan Faysal ile görüşmek üzere 22 Ağustos'ta Cidde'ye geldi. Nâsır'ın ve Kral Faysal'ın anlaşmaları

48 Lenczowski, *a.g.e.*, s. 631; Dawisha, *a.g.m.*, s. 56.

49 *Keesing's...1965-1966*, s. 21002-21003.

50 Dawisha, *a.g.m.*, s. 56.

zor olmadı. 24 Ağustos 1965'te imzalanan ve Cidde Anlaşması denen bu anlaşmanın esasları şöyledi:⁵¹

Yemen'de en geç 23 Kasım 1966'da bir halk oylaması (plebisit) yapılacaktı. Yemen'in bütün gruplarını temsil eden 50 kişi, 23 Kasım 1965'te Herad'da toplanıp, halk oylamasına kadar görev yapacak geçici hükümetin esaslarını tespit edecekti. Mısır ile Suudi Arabistan, Herad Konferansı kararları ile halk oylamasının neticesine saygı gösterecekler ve Suudi Arabistan Kralcılara yaptığı yardımı keserken, Mısır da 23 Kasım 1965'te başlamak üzere, 10 ay içinde Yemen'deki bütün kuvvetlerini geri çekecekti. Yemen'de hemen ateşkes sağlanacaktı.

Cidde Anlaşması, bütün Arap ülkeleri ile Amerika ve Sovyetler tarafından da memnuniyetle karşılandı. Kralcılar da bu anlaşmayı kabul ile 25 Ağustos sabahından itibaren bütün çatışmaları durdurdular.

Kral Faysal da 10-12 Eylül 1965 günlerinde Kahire'yi ziyaret etti ve Cidde Anlaşması tekrar teyit edildi.

Cidde Anlaşması'nın öngördüğü Herad Konferansı 23 Kasım 1965'te açıldı.⁵² Toplantıya 25 kralcı ve 25 cumhuriyetçi delege katıldı. Suudi Arabistan ve Mısır hükümetleri de ikiye gözlemci gönderdi. Cumhuriyetçi delegasyonda ılımlılar çoğunlukta idi. Abdurrahman el-Iryani delegasyon başkanı ve Ahmed Numan da üyeydi.

Herad Konferansı hiçbir netice vermeden 24 Aralık'ta sona erdi. Cumhuriyetçiler geçici hükümetin esas itibarıyla Cumhuriyetçilerden oluşmasında ısrar ederken Kralcılar, haklı olarak, her iki tarafın bu hükümette eşit temsili fikrini ileri sürdüler.

Buna karşılık Kralcılar da, Mısır kuvvetlerinin Yemen'den hemen çekilip derhal halk oylamasına gidilmesini isterken, Cumhuriyetçiler Mısır kuvvetlerinin çekilmesi fikrine karşı çıktılar.

Bu sebeple, Herad Konferansı'nın 1966 Şubat'ında toplanması öngörül-müş iken, bu toplantı hiçbir zaman yapılamadı.

Bununla beraber, Mısır Aralık 1965'te yaptığı bir açıklamada, 7 ay süre ile Yemen'den her ay 10 bin askerini geri çekeceğini ve bütün Mısır kuvvetlerinin çekilmesinin 1966 Haziran'ında tamamlanacağını bildirmişti. Fakat Herad Konferansı'nın yapılamaması üzerine, Nâsır yeniden sertlik politikasına döndü ve 22 Şubat 1966'da yaptığı bir konuşmada, Suudiler ve Kralcılara çatarak, "Yemen'de bir veya iki yıl, veya üç, dört, beş yıl kalabiliriz," dedi.⁵³ Bu konuşma Nâsır'ın Yemen politikasının üçüncü safhasını teşkil eden çatışma (*confrontation*) dönemini açıyordu.⁵⁴

51 Cidde Anlaşması'nın metni: *Middle East Journal*, Winter 1966, No.1, s. 93-94; *Keesing's... 1845-1966*, s. 21003; *American Foreign Policy - Current Documents, 1965*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1968, Department of State Publication 8372, s. 623-624.

52 Herad Konferansı için bak.: *Keesing's... 1965-1966*, s. 21541-21542.

53 Dawisha, *ag.m.*, s. 57.

54 Dawisha, *ag.m.*, s. 57 ve Lenczowski, *ag.e.*, s. 632.

Nâsır'ı böyle bir tutum değişikliğine sevk eden sebepler şöyle sıralanabilir:⁵⁵

1. Bu sırada Suudi Arabistan, İran ve Ürdün arasında yakınlaşma ve bunun Mısır'ı Orta Doğu'dan izole etmeye yönelik olması,
2. 1960'ta İsrail'i tanıyan İran'ın, bu ülkeye petrol sevkiyatında bulunması ve ayrıca, Kralcılara yardım etmeye başlaması,
3. İngiltere ve Amerika'nın Suudi Arabistan'a 125 milyon dolarlık, jet uçakları da dahil, silah satma kararı alması,
4. İngiltere'nin 22 Şubat 1966'da yaptığı bir açıklamada Güney Arap Federasyonu ve Aden'den 1968'de çekileceğini bildirmesi. Aden şimdi Nâsır için yeni ufuklar açabilecekti. Bu sebeple 1966 ilkbaharından itibaren Mısır propagandası yoğun bir şekilde Aden'e yöneldi.⁵⁶ Yemen'den sonra Nâsır Aden'e de göz dikmeye başlamıştı.

6. İç Savaşın Sonu

Nâsır'ın Yemen politikasının üçüncü safhasını teşkil eden *confrontation* dönemi uzun sürmedi. Çünkü, bir defa, Yemen Cumhuriyetçileri de Nâsır'dan uzaklaşarak Kralcılarla uzlaşma yolunu aramaya başladılar. İkincisi, 1967 Haziran'ında üçüncü Arap-İsrail savaşının çıkması, Nâsır'ın bütün hesaplarını alt-üst etti.

1966 Temmuz'unda Cumhuriyetçilerden ılımlı bir grup Kralcılarla temasa geçip, hem Mısır'ı ve hem de Suudi Arabistan'ı dışarda bırakacak şekilde barış planları hazırlamaya başladılar. Esasında Mısır taraftarı olmakla beraber, Kralcılarla barış konusunda Nâsır'dan bağımsız bir politika takibine başlayan Başbakan Hasan el-Amri de, ılımlıların bu düşünce ve teşebbüslerini onayladı. Ne var ki, Nâsır bunu haber alıp, kendisinin dışarda bırakılacağını öğrenince, hemen duruma müdahale etti ve ılımlılarla geçinemediği için aylardan beri Kahire'de âdeta rehin tuttuğu cumhurbaşkanı Sallal'ı, yönetimi ele alması için Ağustos 1966'da hemen Sana'a'ya yolladı. Başbakan Amri Sallal'ı başkente sokmak istemediyse de, Mısır kuvvetlerinin müdahalesiyle Sallal'ın uçağı Sana'a'ya indi ve Sallal yönetimi derhal ele aldı.

Nâsır'ın bu müdahalesi Cumhuriyetçilerin tepkisine sebep oldu. Cumhuriyetçi şeyhlerden bir grup, 17 Ağustos'ta Nâsır'a gönderdikleri bir mektupta, kendisini, Yemen'in iç işlerine müdahale etmekle itham ettiler ve Sallal'ı Yemen halkına empoze ettiği için de kınadılar.⁵⁷ Bunun arkasından, Başbakan Hasan el-Amri'nin başkanlığında ve cumhuriyetçi şeyhlerin de dahil olduğu 60 kişilik bir heyet, Mısır'ın müdahalesini protesto etmek için Kahire'ye gitti. Bu heyete Nâsır'ın verdiği cevap ise, Amri dahil, heyetin 24 üyesini tutuklatmak

55 Dawisha, *ag.m.*, s. 57-58.

56 *Ag.m.*, s. 59.

57 Dawisha, *ag.m.*, s. 60.

oldu. Diğerleri ise ev hapsine alındı. Bu suretle Nâsır Yemen'i Sallal'ın diktatörlüğüne bırakıyordu.

Bundan sonra Yemen'deki Mısır kuvvetleri Kralcılara karşı yeniden saldırıya geçti iseler de, dağlık arazide yapılan bu saldırı, Kralcıların sert direnmeleriyle başarısızlığa uğratıldı.

Bu son saldırının başarısızlığı, Nâsır'ın Yemen politikasının üçüncü safhası olan silahlı çatışma ve sertlik politikasının da sonucu getirdi. Zira bu sırada yeni bir Arap-İsrail gerginliği oluşmaya başlamıştı ki, bu gerginlik 1967 Haziran'ındaki Arap-İsrail Altı Gün Savaşı'na varacaktır. Bu savaş ise, Mısır'ın İsrail karşısında çok ağır bir hezimetıyla sona erdi. Bu hezimet, Nâsır'ın, Arap devletlerinin iç işlerine devrimci müdahalesinin iflasını da göstermekle kalmayıp, Mısır kuvvetlerinin Yemen'de kalmasını da imkansız hale getirdi.⁵⁸ Çünkü şimdi Mısır'ın, kendi toprağını savunmak için bir tek askere ve ekonomisi için de bir tek kuruşa bile ihtiyacı vardır.⁵⁹

Bunun neticesi olarak, Altı Gün Savaşı'nın neticelerini tartışmak için Arap Ligi'nin 1-6 Ağustos 1967 günlerinde yaptığı Birinci Hartum Konferansı⁶⁰ ile, 26-27 Ağustos günlerinde yapılan İkinci Hartum Konferansı'nda⁶¹ Yemen meselesi de masaya geldi. Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in kazandığı tartışmasız zafer Suudi Arabistan'ın Yemen konusundaki tutumuna da tesir etmiş olmalı ki, Kral Faysal ile Nâsır arasında 31 Ağustos'ta Hartum'da bir anlaşma meydana geldi.⁶² Bu anlaşmaya göre, Mısır askerlerini Yemen'den çekecek ve Suudi Arabistan da Kralcılara yardım etmekten vazgeçecekti. Buna karşılık, Cumhuriyetçilerin çoğunlukta öldüğü, imam ailesinden hiç kimsenin bulunmadığı, fakat Kralcılar da dahil bütün siyasî grupların temsil edildiği bir hükümet kurulacaktı. Bu anlaşmadan sonra, son Mısır askeri Aralık 1967 ortalarında Yemen'den ayrıldı.

Bu anlaşmaya rağmen, Kralcılar direnmeye devam ettiyseler de, bundan sonra Yemen meselesi, esas itibarıyla, Cumhuriyetçilerin kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri şeklinde devam etmiştir. 5 Kasım 1967'de cumhuriyetçi diktatör Sallal bir darbeye devrildi ve Kadı Abdurrahman el-Iryani⁶³ başkanlığında,

58 Lenczowski, *a.g.e.*, s. 633.

59 Dawisha, *a.g.m.*, s. 61.

60 Birinci Hartum Konferansı için bak.: *Keesing's Contemporary Archives*, 1967-1968, s. 22192.

61 İkinci Hartum Konferansı için bak.: *aynı kaynak*, s. 22275-22276.

62 Hartum Anlaşması için bak.: *aynı kaynak*, s. 21891 ve 22547.

63 Yemen'de Seyyid ve Kadı aileleri, sosyal tabakalaşmanın en üst kademesini teşkil etmekteydiler. Hazreti Peygamber'in bu sevdiği küçük kızı Fatimatü'z-Zehra ve İmam Ali'nin iki oğlu Hasan ve Hüseyin'di. İmam Hasan'dan gelenlere Şerif, İmam Hüseyin'den gelenlere Seyyid denilmektedir. (Bak.: Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1984 (2. baskı), s. 4-8). Seyyidlerden sonra sosyal tabakalaşmada Kadılar geliyordu. Bunlar Zeydiliğin din âlimleri ve Zeydi şeriatinin hukukçularıydı. Bu vasıfları ile, sadece dinî alanda değil, aynı zamanda idarî

Ahmed Numan ile Şeyh Muhammed Ali Osman'ın dahil olduğu üç kişilik bir başkanlık konseyi Yemen'in yönetimini ele aldı.⁶⁴ Bu darbe Sallal'a karşı olduğu kadar, aynı zamanda Mısır'a karşı da yapılmıştı.⁶⁵

Kadı İryanî muhafazakâr ve İslâmcıydı. 2 Ocak 1971'de sivil, fakat İslâmî karakteri ağır basan bir anayasa kabul edildi.

İryanî aynı zamanda hem Suudi Arabistan ve hem de Kralcılarla bir uzlaşma politikası takip etti. İryanî'nin dışişleri bakanı Muhsin el-Aynî 23-26 Mart 1970'te Ciddé'de yapılan İslâm Konferansı toplantısına⁶⁶ katılmak için Suudi Arabistan'a gittiğinde, Suudiler tarafından büyük alâka ve sempatiyle karşılandı.

Bu konferans sırasında yapılan temaslar sonunda, 19 Mayıs 1970'te, İryanî Kralcılarla bir anlaşma yapmaya muvaffak oldu.⁶⁷ Buna göre, İmam Muhammed el-Bedr ile ailesi Yemen'e dönmeyecekti. Buna karşılık, cumhuriyetçi rejim, başkanlık konseyine 1, hükümete 4 ve 63 üyeli Millî Danışma Meclisi'ne de 12 kralcı üye alacaktı. Bu suretle Yemen iç savaşı kapatılmış olmaktadır.

Bu anlaşma üzerine Suudi Arabistan 23 Temmuz'da ve İngiltere de 29 Temmuz 1970'te Yemen Cumhuriyeti'ni resmen tanıdılar. İngiltere'yi Fransa ve İran takip etti.

28 Eylül 1970 günü Başkan Nâsır 51 yaşında iken aniden öldü.

İmam Muhammed el-Bedr ailesi ise, bir kısmı Beyrut'a, bir kısmı da Avrupa'ya yerleşerek dağıldı. İmam Bedr'in bir oğlu bir suikastte, bir diğer oğlu ise Yemen'de, Cumhuriyetçilere karşı çarpışırken öldü.

Yemen'in ezeli hastalığı Zeydî-Şâfiî mücadelesi, İryanî yönetiminin de yakasını bırakmadı. İryanî'nin bu mücadeledeki kararsız tutumu ve diğer yönetim hataları sebebiyle, 13 Haziran 1974'te, 35 yaşındaki yarbay İbrahim Muhammed el-Hamdi'nin kansız bir darbesiyle düşürüldü.⁶⁸ Hamdi'nin başkanlığında bir devrim hükümeti kuruldu.⁶⁹ Fakat Yarbay Hamdi de kuzeyin Zeydîlerini tatmin edecek bir yönetim kuramayınca, 11 Ekim 1977 günü Sana'a'da, bilinmeyen kimselerce öldürüldü.⁷⁰ Ölümü Zeydî-Şâfiî mücadelesini daha da şiddetlendirdi.

alanda da toplumun yöneticilik kadrolarına hâkim olmuşlardır. Yemen'de başlıca Kadî aileleri şunlardır: el-İryanî, es-Siyagî, el-Akva, eş-Şâmî, el-Amrî ve el-Arşî. (Robert Stookey, "Social Structure and Politics in the Yemen Arab Republic," Part I, *The Middle East Journal*, Summer 1974, Vol. 28, No.3, s. 251.)

64 Bu darbe ve müteakip gelişmeler için bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22548-22549.

65 Lenczowski, *a.g.e.*, s. 633.

66 Bu İslâm Konferansı için bak.: *Keesing's Contemporary Archives*, 1969-1970, s. 23929.

67 Anlaşma için bak.: *aynı kaynak*, s. 24053.

68 Bu darbe için bak.: *Keesing's Contemporary Archives*, 1974, s. 26634.

69 İbrahim el-Hamdi'nin yönetimi için bak.: Stookey, *a.g.m.*, Part, II, *The Middle East Journal*, Autumn 1974, Vol. 28, No.4, s. 414-418.

70 *Keesing's Contemporary Archives*, 1977, s. 28715-28716.

Yarbay Hamdi'nin yerine devlet başkanlığına, Haşid kabilesinden olan Yarbay Ahmed Hüseyin el-Gaşmi geçti. Fakat başkanlığı fazla devam edemedi. Güney Yemen (Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti) üzerindeki Sovyet ve Küba nüfuzunu kırmak için çalışırken, 24 Haziran 1978 günü, Güney Yemen tarafından düzenlenen bir suikastte öldürüldü. Hemen kurulan beş kişilik bir başkanlık konseyi, 17 Temmuz 1978'de, Konsey üyelerinden ve Taiz eyaleti valisi Yarbay Ali Abdullah Salih'i devlet başkanlığına seçti.⁷¹ Yemen bugün onun yönetimindedir.⁷²

Bu arada şunu da belirtelim ki, Güney Yemen ile 1972 ve 1973'teki silahlı çatışmalar Kuzey Yemen'i Sovyet Rusya ile silah alışverişine sevk etmişse de Amerika ile Suudi Arabistan da hemen sahneye girmişler ve 200 milyon dolarlık askerî yardım teklifinde bulunmuşlardır. Sovyet Rusya ise 500 milyon dolarlık yardım teklifiyle karşılık vermiştir. Fakat Başkan Gaşmi'nin 1978 Haziran'ında Güney Yemen'in komplosu sonucu öldürülmesi üzerine, Amerika ve Suudi Arabistan Yemen Arap Cumhuriyeti'ne, 1978 Eylül'ünde, 400 milyon dolarlık askerî kredi açmışlardı.⁷³ Bundan sonra Yemen Arap Cumhuriyeti Suudi Arabistan'a kayacaktır. Aynı tarihlerde Enver Sedat yönetimindeki Mısır'ın da Batı'ya açılmaya başladığını hatırlatalım.

7. Güney Yemen'in Bağımsızlığı

Esasına bakılırsa, kuzey Yemen'de monarşi ancak 1962 yılı sonunda yıkılırken, Güney Yemen ve Aden çok daha önce kaynamaya başlamıştı. Aden'deki bağımsızlık hareketinde bilhassa iki hadisenin tesirli olduğu görülmektedir. Biri, kuzey Yemen'deki cumhuriyetçi harekette olduğu gibi, 1952 Mısır ihtilâli; diğeri de kuzey Yemen'deki askerlerin 1962 Eylül'ünde bir darbe ile monarşiyi devirmeleridir. Fakat Güney Yemen'in bağımsızlığını kazanmasında askerlerin hiç rolü olmamış, aksine bağımsızlık sivil bir hareketle sosyalistler tarafından gerçekleştirilmiştir.⁷⁴

İngiltere 1763'te Hindistan'a yerleştikten sonra, Hindistan yolu üzerinde mühim transit noktalarını ele geçirme ihtiyacını duydu. Daha 1704'te ele geçirdiği Cebelitarık'tan sonra, 1800'de Akdeniz'in ortasında mühim bir geçit noktasında bulunan Malta'yı işgal ve 1814'te burasını imparatorluğuna ilhak etti. Napolyon'un 1798-99 Mısır seferi İngiltere'ye Mısır'ın da stratejik ehemmiyetini gösterirken, İngiltere 1799'da Kızıl Deniz'in Hint Okyanusuna açıldığı Mendep Boğazı'ndaki (Bâbü'l-Mendeb) küçük Perim Adası'nı işgal etti.⁷⁵

71 *Keesing's...1978*, s. 29291-29292.

72 Ali Abdullah Salih'in yönetimi hakkındaki bir inceleme için bak: Yves Heller, "Le Colonel Salih, Champion du compromis," *Le Monde*, 14 Octobre 1987.

73 John B. Lynch, "The Superpowers' Tug of War over Yemen", s. 19.

74 Güney Yemen'in bağımsızlık gelişmeleri için bak: Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, (4th ed., 1980), s. 638-653.

75 Araplar Perim Adası'na Mayun derler. Aden'in 100 mil batısında olup, 1960'taki nüfusu 500 kadardı. Adanın yüzölçümü 5 mil-kare, yani 13 km²'dir. Volkanik bir yapıya sahip

Arkasından da 1834'te, daha doğudaki Socotra Adası'nı⁷⁶ işgal etti. Nihayet 1839'da da, o sırada nüfusu 500 kişiyi geçmeyen, fakat Mendep Boğazı'nı kontrol eden ve gayet güzel bir tabii limana sahip bulunan Aden'i ele geçirdi.⁷⁷ 1869'da Süveyş kanalının açılmasından sonra, Aden sade stratejik değil, aynı zamanda ticaret, bankacılık ve ekonomik yönden de büyük ehemmiyet kazandı. Hele Orta Doğu petroleri ortaya çıktıktan sonra ve Basra Körfezi bir petrol kaynağı haline gelince Aden'in ehemmiyeti daha da arttı. Çünkü Basra petrolü Süveyş'ten önce Aden'den geçiyordu.

Aden'in bu ekonomik gelişmesi, kuzey Yemen, Hindistan, Somali ve Habeşistan'dan buraya büyük bir işçi akımına sebep oldu. Bunun neticesi olarak Aden'de bir işçi kitlesi ortaya çıktı ve sendikacılık hareketi de hızla gelişti.

Diğer taraftan, İngiltere Aden'in güvenliğini sağlamak için, güney Arabistan Yarımadası'ndaki kabileleri de kontrolü altına almaya başladı. 1866 ile 1914 yılları arasında imzaladıkları anlaşmalarla, Güney Arabistan Yarımadası'nın bu kabileleri İngiltere'nin himaye ve kontrolü altına girdiler. Buna karşılık İngiltere de bunlara para yardımı yaptı.

1917'de kuzey Yemen'de bağımsızlığını ilan eden İmam Yahya, İngiltere'nin kontrolü altındaki güney Arabistan Yarımadası'nı Yemen'in bir parçası saydığından, zaman zaman buralara saldırılarda bulundu ve bu kabileleri İngiltere'ye karşı kıskırttı. Bu durum karşısında İngiltere, kuzey Yemen'in saldırılarına karşı daha dirençli hale getirmek için bu kabileleri birleştirmeye karar

olan adanın 786 metre genişliğinde güzel bir tabii limanı vardır. 16. yüzyılın başlarında Portekizliler tarafından işgal edilen Perim adasını, Fransızlar 1738'de Portekizlilerden almış ve 1799'da İngiltere burasını ele geçirmiştir. 1937'de Aden'e bağlanan Perim'i İngiltere 1963'te Aden'den ayırmıştır.

- 76 Socotra adası (Araplar Sukutra derler) Hint Okyanusu'nda, Somali kıyılarından 150 mil (240 km) doğudadır. Uzunluğu 70 mil (110 km) ve ortalama genişliği 20 mil (30 km) olan adanın yüzölçümü de 1200 milkaredir (3100 km²). Nüfusu 12.000 kadardır. Halk esas itibarıyla Mahri'dir. Socotra, adı ilk çağların efsanelerine karışmış bir adadır. Efsanelerde Hayat Ağacı veya Ölümsüzlük Ağacı'nın bulunduğu ülke olarak yer almıştır. Socotra 1507'de Portekizliler tarafından işgal edilmişse de, 1511'de adayı tekrar adanın hâkimi Mahri Sultanlığına iade ettiler. İngiltere bu adada gemileri için kömür depolamak amacıyla 1834'te sultan ile bir anlaşma yapmıştır. Daha sonra İngiltere adayı satın almak için sultana baskı yapmışsa da, sultan diretmemiş ve adayı satmamıştır. Bununla beraber, 1886 ve 1888'de yapılan anlaşmalarla Socotra Sultanlığı İngiltere'nin himayesine girmiştir. Sokotra halkı Müslüman'dır.
- 77 Aden Protektorası 75 milkare (194 km²) yüzölçümünde olup nüfusu 250.000 kadardır. Nüfusun %90'ı Müslüman'dır. Orta çağlarda Aden Avrupa'nın ve Orta Doğu'nun Uzak Doğu ile ticaretinde, bilhassa dokuma ve baharat için bir antrepo görevini yapmıştır. Aden 1538'de Türkler tarafından ele geçirildikten sonra, yüz yıl kadar Türk egemenliğinde kalmış ve kuzeyden gelen Yemen Araplarının istilasına uğramıştır. 1728'de Lahej (Lahij) Sultanı Yemen'e karşı ayaklanmış ve 1735'te Aden'i ele geçirmiştir. İngiltere burasını 1839'da işgal ederek Hindistan sömürgesine bağlanmıştır. Aden 1937'de *Crown Colony* olmuştur.

verdi ve 1937'de bu kabileler, Batı Protektorası ve Doğu Protektorası diye iki ünite haline getirildi.⁷⁸ Aden de bir protektora oldu.

1952 Mısır ihtilâli ve 1956 Süveyş Savaşı İngiltere'nin Orta Doğu'daki prestijini zayıflatınca, bunun Güney Yemen üzerinde de tesirsiz kalması beklenemezdi. Bu sebeple İngiltere Güney Yemen'i daha sıkı bir kontrol altına almak için, buradaki protektoralarını birleştirmeye karar verdi ve 11 Şubat 1959'da Güney Arap Emirlikleri Federasyonu'nu kurdu. Aynı gün İngiltere ile federasyon arasında bir Dostluk ve Koruma Anlaşması imzalandı.⁷⁹ Federasyon, büyük çoğunluğu itibarıyla Şâfilerden meydana geldiği için, aynı zamanda kuzeyin Zeydilerine karşı da bir denge unsuru teşkil etmiş oluyordu.⁸⁰

Bu federasyona 1962 Eylül'ünde Aden de katılınca, yeni birleşmenin adı Güney Arabistan Federasyonu oldu. Ne varki, Aden'in federasyona katılması, Halkın Sosyalist Partisi tarafından tepki ile karşılandı ve gösterilere ve dolayısıyla tutuklamalara sebep oldu. Sosyalist Parti kuzey Yemen'le birleşme taraftarıydı.⁸¹ Diğer taraftan, kuzey Yemen'in cumhuriyetçi hükümeti de, yayınladığı bildiride, Aden'in federasyona katılmasını protesto etti ve Aden'in tarih, dil, din, coğrafya ve kardeşlik bakımından Yemen'in bir parçası olduğunu, bu sebeple de Aden'in federasyona katılmasını geçersiz saydığını bildirdi.⁸² Adenli milliyetçileri eğitmekte olan Mısır da, Kahire radyosunun yayınları ile Yemen'in bütünlüğü fikrini işlemekteydi.⁸³

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1952 Mısır ihtilâli ve Nâsır'ın Arap milliyetçiliği propagandası Aden'in Arap halkını da uyandırmaya başladı. Bunun neticesi olarak Lahej'de Muhammed Ali Cifri liderliğinde Güney Arabistan Ligi kuruldu. Bunun amacı, Lahej'in liderliğinde Güney Arabistan Federasyonu'nu bağımsız bir devlet haline getirmektir.

Fakat bağımsızlık hareketleri asıl 1962'den sonra başladı. Bu tarihte Abdullah Asnaj liderliğinde Halkın Sosyalist Partisi kuruldu. Bu Parti, Aden Sendika Kongresi'nin siyasî örgütü idi ve sade bağımsızlık değil, aynı zamanda kuzey Yemen'le birleşme amacını da gütmekteydi.

Bu gelişmenin arkasından, Kahire'de sürgün hayatı yaşamakta olan Kah-tan eş-Şaabi 1963 Ekim'inde San'a'da Milli Kurtuluş Cephesi'ni (NLF) kurdu ve faaliyetlerini oradan Aden'e yaymaya çalıştı. NLF, sadece bağımsızlık ve Yemen ile birleşmeyi amaçlamıyor, aynı zamanda, kabilelerin ve Adenli kapitalistlerin nüfuzunun kırılması gerektiğine de inanıyordu.

78 Protektora, bir devletin, dış münasebetlerinin yönetimini kendisinden daha kuvvetli bir devletin eline bırakmasıdır. Bu da bir anlaşmayla olur. Konunun ayrıntıları için bak.: Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, Cilt I, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, 1968, s. 192-199.

79 *Keesing's...1956-1960*, s. 16656.

80 Lenczowski, *a.g.e.*, s. 644.

81 Bu gelişmeler için bak.: *Keesing's...1961-1962*, s. 19045-19047.

82 *Aynı kaynak*, s. 19047.

83 Lenczowski, *a.g.e.*, s. 645.

Bu siyasî grupların dışında daha başkaları da kuruldu. Fakat Güney Yemen'in bağımsızlığını gerçekleştiren NLF, yani Millî Kurtuluş Cephesi oldu. Bilhassa İngiltere'de 1964 yılında İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ve bu partinin, Süveyş'in doğusundaki sömürgelerden çekilme kararı, Millî Kurtuluş Cephesi'nin faaliyetlerini arttırmasını sağladı. İşçi Partisi hükümetinin, 22 Şubat 1966'da yayınladığı Beyaz Kitap'ta, en geç 31 Aralık 1968'de Güney Arabistan Federasyonu'na bağımsızlık vereceğini açıklaması üzerine, Millî Kurtuluş Cephesi, kabileleri bazen ikna, bazen da tehdit ve kuvvet yoluyla kendi tarafına çekmeye ve hemen bütün güney Arabistan'da kontrol tesisine muvaffak oldu. Bu durumda İngiltere 1968 sonunu beklemeden Kahtan eş-Şaabi liderliğindeki Millî Kurtuluş Cephesi'yle bağımsızlık müzakerelerine girişti ve neticede 30 Kasım 1967'de güney Yemen'de bağımsız bir Güney Yemen Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilân edildi. Yeni devletin başkanlığına Kahtan eş-Şaabi getirildi.

Kahtan eş-Şaabi, 22 Haziran 1969'da, Millî Kurtuluş Cephesi'nin sol kanat aşırıları tarafından iktidardan düşürüldü.⁸⁴ Onun yerini Marksist bir rejim aldı. Kurulan üç kişilik Başkanlık Konseyi'nin başkanlığına Salim Rubai Ali getirildi. Yeni rejimin iki numaralı adamı, Marksist görüşleri ile tanınan Abdülfettah İsmail'di.

Güney Yemen'in adı 30 Kasım 1970'te Güney Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.

Salim Rubai Ali, bütün yabancı şirketleri millileştirmesine rağmen, partinin Marksist-Maoist aşırıları tarafından yeteri kadar sol politika takip etmemekle itham edildi ve Kuzey Yemen'de Gaşmi'nin 24 Haziran 1978'de öldürülmesinden birkaç gün sonra, iktidardan düşürüldü ve idam edildi. Bundan sonra Güney Yemen'in yönetimi, iki tane koyu Marksist olan Ali Nâsır Muhammed ile Abdülfettah İsmail'in eline geçecek ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, Sovyet Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ve Küba ile çok yakın münasebetler içine girecektir.

8. Kuzey ve Güney Çatışmaları

Güney Yemen bağımsızlığının ertesi günü, 1 Aralık 1967'de, Kahtan eş-Şaabi yeni cumhuriyetin politikasının temel ilkelerini şöyle açıklamıştı:

Bağımsızlık, Arap Birliği, sosyalizm, bağlantısızlık, Filistin'in kurtarılması, devrimci hareketleri desteklemek ve kuzey ve güney Yemen'in birleştirilmesi.⁸⁵ Ne var ki, kuzey ve güney Yemen'in birleştirilmesi, yani Yemen'in bütünlüğünün sağlanması mümkün olmadığı gibi, bundan sonraki 12 yıl boyunca iki Yemen birbiriyle öyle bir çatışma içine girdi ki, bu çatışmalar zaman zaman tam bir savaşa dönüştü.

⁸⁴ *Keesing's... 1969-1970*, s. 23451-23452.

⁸⁵ *Lenczowski, a.g.e.*, s. 649.

Esasına bakılırsa, Yemen gerek tarih, gerek coğrafya bakımından gerçekten bir bütündür. Bu bütünlük 1839'da İngiltere'nin Aden'i işgali ile bozulmuştur. Bundan dolayı da, kuzeydeki Yemen, bütünlüğün sağlanabilmesi için gözlerini daima Aden'e çevirmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, İmam Yahya ve Osmanlı Devleti Aden'i ele geçirmek için 1915'te askerî harekâta başvurmuşlar da, İngiltere'yi buradan çıkarmaya muvaffak olamamışlardır.

Aden konusunda bir başka nokta da, Aden ile Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki Yemen arasında resmen çizilmiş bir sınırın mevcut olmayışydı. Bundan dolayı, kuzey Yemen kabileleri sık sık güneye iniyorlar ve Aden bölgesine giriyorlardı. Bu sınır ancak 9 Mart 1914'te İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan bir anlaşmayla tespit edilebildi. Fakat Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi ve Yemen'in bağımsızlığını elde etmesi üzerine İmam Yahya, Aden'in, Yemen sınırlarına bitişik olan topraklarını işgal etti. İngiltere İmam Yahya'yı ancak 1928'de buralardan çıkarabildi.

Mamafih İmam Yahya, İngiltere'nin kontrolündeki bölgelerde bulunan Arap kabileleri İngiltere'ye karşı kışkırtmaktan da geri kalmadı. Bunun üzerine İngiltere 11 Şubat 1934'te İmam Yahya ile bir anlaşma imzalayarak, kuzey Yemen'in bağımsızlığını resmen tanıdı ve Aden-Yemen sınırı da antlaşma tarihindeki sınır olarak kabul edildi. Fakat bu antlaşma da İmam Yahya'yı Aden konusundaki faaliyetlerinden vazgeçiremedi.

1956 Süveyş savaşı ve İngiltere'nin uğradığı diplomatik hezimet ve Orta Doğu'daki prestij kaybı, Kuzey Yemen'in Aden'e karşı faaliyetlerini tahrik etmiş görünüyor. Çünkü 1956 Aralık ayı ile 1957 yılının Ocak ve Şubat ayları içinde, Aden protektorasındaki İngiliz kuvvetleri ile Yemen kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar oldu.⁸⁶ Bu çarpışmalar 1957 yılının Haziran- Eylül döneminde de devam etti.⁸⁷

Sana'daki 1962 Eylül darbesiyle birlikte Cumhuriyetçiler de hemen gözlerini güneye çevirdiler.

İngiltere'nin, monarşinin devrilmesi üzerine Cumhuriyetçileri tanıması Cumhuriyetçileri kızdırdı ve Sallal ile İngiltere'nin münasebetlerini gerginleştirdi. Sallal, 26 Aralık 1962'deki bir demecinde İngiltere'nin Güney Arap Federasyonunun Kralcılara yardım gönderdiğini iddia etti. Sallal aynı demecinde, "Güneyin çocukları Yemen'in çocuklarıdır," diyordu.⁸⁸

1963 Ocak ve Şubat aylarında federasyonun kuzeyindeki Beihan bölgesinde de federasyon askerleriyle cumhuriyetçi kuvvetler arasında çarpışmalar oldu.⁸⁹

86 Bu çarpışmalar için bak.: *Keesing's...1957-1958*, s. 15502-15503.

87 *Aynı kaynak*, s. 15910.

88 *Keesing's...1963-1964*, s. 19302.

89 Çarpışmalar için bak.: *Keesing's...1963-1964*, s. 19302-19303.

Kuzey-güney çatışmaları güneyin bağımsızlığından sonra da devam etti. 1972'deki çatışmalar gerçek bir savaş mahiyetinde olmuştur. Bu çatışmalar 1972 Mayıs'ında başlamış, eylül ayında tam bir savaş haline geldikten sonra Arap Ligi'nin aracılığıyla 12 Ekim 1971'de yapılan bir ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir.⁹⁰

1972 savaşının garip neticelerinden biri de, Libya lideri Kaddafi'nin aracılığıyla, iki tarafın Tripoli'de 28 Kasım 1971'de bir birleşme anlaşması imza etmeleri olmuştur.⁹¹ Bu anlaşmaya göre, her iki Yemen Yemen Cumhuriyeti adıyla ve başkenti San'a olmak üzere tek bir devlet olacaktı. Bu devletin resmî dini İslâm'dı. Yine bu devlette Yemen Arap Sosyalist Birliği adıyla tek bir siyasi parti bulunacaktı.

Lakin bu anlaşmayı tatbik etmek ve gerçekleştirmek hiçbir zaman mümkün olmadı. Mümkün olmadığı gibi, 1979'da çıkan savaş, Amerika ile Sovyet Rusya gibi iki süper devleti de işin içine çekti.

Kuzey Yemen lideri Gaşmi'nin 1978 Haziran'ında öldürülmesi üzerine kuzey-güney münasebetleri bozuldu. Sana'a'ya göre suikasti güneyliler düzenlemişlerdi. Buna karşılık güneyliler de, kuzeylilerin boyuna sınırlarda saldırı yaptıklarını iddia ediyorlardı. Buna karşılık da, kuzeyliler, yeni Başkan Ali Abdullah Salih'i devirmek için girişilen 1978 Ekim'indeki darbe teşebbüsünde güneylilerin parmağı olduğunu ileri sürdüler. Nihayet, güneyliler, Kuzey Yemen'de faaliyete geçmiş bulunan, çoğunluğu kabilelerden oluşan ve Güney Yemen'den yönetilen, ayrılıkçı Millî Demokratik Cepheyi (NDF) desteklemekteydiler.

İşte bu atmosfer içinde, 24 Şubat 1974'te, Küba ve Sovyet Rusya danışmanları tarafından desteklenen Güney Yemen kuvvetleri geniş bir cephede Kuzey Yemen topraklarına girdiler. Bu suretle kuzey-güney savaşı yeniden başlamaktaydı.⁹²

Bu savaş karşısında ilk tepki Suudi Arabistan'dan geldi ve hemen Kuzey Yemen'in yanında yer aldı. Suudi Arabistan, güneyin Marksist rejimine karşı, şimdi kuzeyin cumhuriyetçi rejimini bir denge unsuru olarak görmekteydi. Diğer taraftan, Amerika da 28 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada, kuzey Yemen'e derhal 100 milyon dolarlık silah ve malzeme göndereceğini bildirdi. Ayrıca, Kongre'nin onayını bekleyen 390 milyon dolarlık askerî yardımın da hızlandırılması için harekete geçileceği açıklandı. Böylece Amerika, 1976'dan beri Kuzey Yemen'e toplam 540 milyon dolarlık silah satmış olacaktı ki, bu paranın çok büyük bir kısmını Suudi Arabistan ödemekteydi.⁹³ Amerika bu silahlarla beraber Yemen'e askerî personel de gönderdi.

90 *Keesing's Contemporary Archives*, 1973, s. 25654-25655.

91 Anlaşma için bak.: *aynı kaynak*, s. 25655.

92 Bu savaş için bak.: *Keesing's Contemporary Archives*, 1980, s. 30197-30201.

93 *Aynı kaynak*, s. 30197.

Kuzey-güney savaşı Arap Birliği'nin (Arap Ligi) aracılık çabalarıyla, 16 Mart 1979'da bir ateşkesle sona erdi. Bu ateşkes ile birlikte kuzeyin Başkanı Salih ile güneyin Başkan Abdülfettah İsmail, 30 Mart 1979'da, iki ülkenin birleşmesini öngören yeni bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma da 1972 anlaşmasının ve 1972'deki durumun bir tekrarıydı. Lakin, 1972 birleşme anlaşmasından olduğu gibi, bu anlaşmayı da gerçekleştirmek mümkün olmadı.

Bu savaştan sonra manzara daha da karıştı. Ağustos 1979 sonunda Kuzey Yemen, Amerikan yardımlarının yavaş işlediğinden şikayet ederek, Sovyet Rusya'ya döndü ve bu ülkeden MiG-21 uçakları ile T-55 tankları almaya başladı.

Kuzey Yemen bu zigzagları çizerken, Güney Yemen de bu savaştan sonra Sovyet Rusya'nın iyice dümen suyuna girdi. Başkan Abdülfettah İsmail'in 23-26 Ekim 1979'da Moskova'ya yaptığı ziyarette, 25 Ekim günü, Başkan İsmail ile Brejnev, 20 yıl süreli 16 maddelik bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladılar.⁹⁴ Aynı zamanda, Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Güney Yemen Halk Cumhuriyeti Sosyalist Partisi arasında da bir işbirliği antlaşması imzalandı.

Bu anlaşmalardan sonra Sovyetlerin Güney Yemen'de nükleer denizaltılar için üsler inşa ettiği ve sayıları 9.000 kadar olan Kübalı personelin de 15.000'e çıkarıldığı ileri sürülmüştür.⁹⁵

Güney Yemen 2 Aralık 1979'da Etiyopya'nın Marksist rejimi ile 15 yıl süreli ve 19 maddelik bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladı. Bu antlaşma iki ülke arasında bilhassa sıkı bir ekonomik işbirliğini öngörmekteydi.⁹⁶ Aca-ba bu anlaşma Etiyopya için, M.S. 3-6. yüzyıllar arasındaki Yemen hâkimiyetinin özlemini mi ifade ediyordu?

94 Güney Yemen-Sovyet Rusya münasebetleri için bak.: Norman Cigar, "State and Society in South Yemen," *Problems of Communism*, May-June 1985, s. 41-58.

95 Sovyet Rusya'nın Kuzey ve Güney Yemen'e karşı takip ettiği politika için bak.: Mark N. Katz, "Moscow's Double Track Policy: Sanaa and the Soviets," *Problems of Communism*, January-February 1984, s. 21-34.

96 Bütün bu antlaşmalar için bak.: *Keesing's...1980*, s. 30199.

V

1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

1948-49 Arap-İsrail savaşı İsrail'in bir kuruluş savaşıydı. 1956 Süveyş Savaşı ise, Mısır ile Batı'yı karşı karşıya getiren savaş olmuş ve İsrail bir bakıma yardımcı veya yan kuvvet rolünü oynamıştı. 1967 Arap-İsrail savaşıysa, İsrail ile bütün Arap dünyasını karşı karşıya getiren ve neticeleri bakımından da Orta Doğu'da, tesirlerini günümüze kadar devam ettirecek yeni bir dönem açmıştır.

1956 Süveyş Savaşı'ndan 1967 Arap-İsrail savaşına 11 yıllık bir dönem uzanır. Bu 11 yıllık dönem içine, hem genel milletlerarası politikanın, hem Orta Doğu politikasının ve hem de Arap dünyasının pek çok gelişmeleri sığmıştır. Bu gelişmeleri özetlemeden, 1967 savaşının atmosferini çizmek mümkün değildir.

1. Milletlerarası Politikanın 11 Yılı: 1956-1967

Milletlerarası politikanın 11 yıllık döneminin yapısı iki unsura dayanır: Dönemin birincisi yarısı, Doğu-Batı çatışmalarının yoğun olduğu ve bu çatışmaların bilhassa Orta Doğu üzerinde yoğunlaştığı yılları kaplar. Dönemin ikinci yarısı ise, bir yumuşama sürecinin Doğu ile Batı blokları arasındaki münasebetlere hâkim olmaya başladığı bir safhadır.

Orta Doğu gelişmelerini ve bu gelişmeler içindeki Doğu-Batı çatışmalarını, oldukça ayrıntılı bir şekilde ve ana noktaları vurgulayarak, biraz aşağıda ele alacağız.

Milletlerarası politikada yumuşama ihtiyacının doğmaya başladığı dönemin ikinci yarısını şekillendiren iki hadise mevcut olup, bunlardan biri 1962 Küba Krizi,¹ diğeri ise 1961'den itibaren iyice sertleşen ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sovyet Rusya'dan kopmasına sebep olan Moskova-Pekin çatışmasıdır.²

1962 Küba Krizi, dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine kadar getirmiş ve nükleer füzeleri harekete geçirecek düğmeye basma işlemi son anda durdurulabilmiştir. Bu kriz, gerginliklerin kontrol altına alınamaması ve bir kontrol

1 1962 Küba krizi için bak.: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını, 1987 (4. Baskı), s. 602-612.

2 Moskova-Pekin çatışması için bak.: *a.g.e.*, s. 547-554.

mekanizmasının bulunamaması halinde, insanlığın nasıl bir felâkete, ne kadar kolaylıkla sürüklenebileceğini gösterdiği için, her iki blokta da münasebetlerin yumuşatılması ihtiyacını doğurmuştur.

Moskova-Pekin çatışması ise, Sovyet Rusya'nın Batı'ya karşı politikasının değişmesine ve münasebetlerini yumuşatmasına sebep olmuştur. Sovyet Rusya, 1949'dan 1960'ların başına kadar olan dönemde, Çin Halk Cumhuriyeti'ne her bakımdan yardım etmekle beraber, görülmüştür ki, bu yardım ve desteğinde gayet ihtiyatlı gitmiş ve Çin devini kontrol altında tutmaya bilhassa dikkat etmiştir. Fakat ideolojik anlaşmazlığın giderek bir kuvvet mücadelesi şekline dönüşmesi, Sovyet Rusya'yı, Avrupa'da Batı'nın askerî gücüyle, Asya tarafında Çin devî arasında sıkışmış duruma sokmuştur. Çin ile uzlaşma çabalarının netice vermemesi, Sovyet Rusya'yı, Batı'yla yumuşamaya ve Batı'dan yönelen baskıyı hafifleterek, dikkatini Doğu üzerinde yoğunlaştırmaya sevk etmiştir. Bu gelişmeyle Küba Krizi'nin neticeleri hemen hemen aynı yıllara rastlar.

Bununla beraber Sovyet Rusya, Orta Doğu meselesinde 1956 Süveyş Savaşı'nın kendisine kazandırdığı siyasî ve diplomatik avantajları kaybetmek için, Arap-İsrail çatışmalarında ağırlığını aktif bir şekilde Arapların ve bilhassa Mısır'ın tarafına koymaktan ve Orta Doğu'da Batı ile tam bir rekabet içine girmekten çekinmemiştir. Hatta denebilir ki, 1967 Arap-İsrail savaşının patlak vermesinde Sovyetlerin belirli bir sorumluluk payı vardır.

2. Eisenhower Doktrini ve Neticeleri

1956-67 döneminin ilk yarısına Orta Doğu'daki Doğu-Batı çatışmaları hâkim olmakla beraber, bu çatışmaları yansıtan gelişmelerin başlangıç noktasını da, 1957 Ocak ayında ortaya çıkan Eisenhower Doktrini'nde bulmak yanlış olmayacaktır. Şu sebeple ki, 1952 Nâsır İhtilâli ile Mısır'da monarşi yıkıldıktan sonra, Orta Doğu'da Nâsır'ın başlattığı Arap milliyetçiliği hareketine ilk darbe 1955 Bağdat Pakti'nden gelmiş, fakat 1956 Süveyş Savaşı Batı'nın prestijine ağır bir darbe indirdiği için Bağdat Pakti ehemmiyetini ve tesirini bir hayli kaybetmiştir. 1956 Süveyş Savaşı, Orta Doğu'nun klasik sömürgecileri İngiltere ve Fransa'yı da bölgeden tasfiye ettiği için bu, hem Nâsır ve hem de onun destekçisi olan ve şimdi Arap dünyasında yıldızı parlamaya başlayan Sovyetler için de mutlu bir gelişmeydi. Lakin Eisenhower Doktrini ile Amerika'nın Orta Doğu'ya girmesi, her ikisinin de tepkilerini sertleştirmiş ve bölgede peşpeşe krizlere sebep olmuştur.

Bu gelişmeleri anahatlarıyla belirtelim:

1956 Süveyş Savaşı'nda Sovyet Rusya'nın yönelttiği tehditler üzerine Amerika, İngiltere ve Fransa'ya sert bir çıkış yaparak, bu iki devletin Mısır'a karşı giriştikleri saldırıyı önlemekle beraber, Süveyş krizi geçtikten sonra Orta Doğu'da meydana gelen durumu Amerika kendisi de beğenmedi. Bir defa, Batı'nın prestiji Arap dünyasında büyük darbe yemişti. Bu savaş sonunda Mısır,

Batı ile olan bütün bağlarını koparmış bulunuyordu. İkinci olarak, Amerika bu krizde dürüst ve tarafsız davranmış ve İngiltere ile Fransa'nın savaşı ve Mısır'ın işgalini durdurmasında en az Sovyet Rusya kadar büyük rol oynamıştı. Fakat Arap dünyası bunu takdir ediyor muydu?

Bundan da öte, Batı'nın bölgedeki bu prestij kaybı bölgede büyük bir boşluk meydana getirirken, bu boşluğu şimdi Sovyet Rusya doldurmaya çalışmaktaydı. Sovyet Rusya sanki Arap dünyasını Batı'nın elinden kurtarmıştı. Sanki Macaristan'a 200 bin kişilik askeri ile 4.000 tankını sokup, 50.000 ölü ve yaralıya mal olan Macar millî bağımsızlık hareketini öldüren bu Sovyet Rusya değildi. Üstelik, Başbakan Bulganin'in Başkan Eisenhower'a gönderdiği 5 Kasım tarihli mesajında da görüldüğü üzere, şimdi Sovyetler Orta Doğu'ya asker sokmak için de fırsat kollamaktaydılar.

Bu durum karşısında Amerika'nın, 1956 sonundan itibaren yeni bir Orta Doğu politikası oluşturmaya başladığını görüyoruz. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 1956 yılı sonunda verdiği bir demeçte, Sovyet emperyalizminin Orta Doğu'ya yayılmasını önlemenin, Birleşik Devletler için esaslı bir sorumluluk olduğunu vurgularken,³ Başkan Eisenhower da 1 Ocak 1957 günü öğleden sonra, Kongre'deki siyasi parti liderlerini Beyaz Saray'da topladığında, onlara şöyle diyordu: "Halihazırda Orta Doğu'da mevcut olan boşluk, Amerika tarafından doldurulmalıdır... Bu bölgeye bir Sovyet saldırısı olduğu takdirde, bu saldırıyı durdurmak için Amerika'nın hemen harekete geçmesinden başka bir alternatif görmüyorum."⁴ Eisenhower'a göre, yapılacak iki şey vardı: Biri, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak; diğeri de, bu ülkelere, komünizm hegemonyasının neler getirebileceğini anlatmak ve bu ülkelerin komünizme karşı koymalarına yardım etmektir.⁵

İşte bu noktalardan hareket eden Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957 günü Kongreye gönderdiği ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajında⁶ bütün bu hususları açıkladıktan sonra, Kongre'den şu hususlarda kendisine yetki verilmesini istiyordu:

- 3 D. F. Fleming, *The Cold War and Its Origins*, New York, Doubleday and Co., 1961, Vol. II, s. 842.
- 4 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 178.
- 5 Aynı kaynak, s. 177-178.
- 6 Mesajın metni: *Documents on American Foreign Relations*, 1957, s. 195-204; Richard P. Stebbins (Ed.), *United States in World Affairs*, 1957, New York, Harper (for Council on Foreign Relations), 1958, s. 36-46; Arthur M. Schlesinger Jr. (Ed.), *The Dynamics of World Power - A Documentary History of the United States Foreign Policy, 1945-1973*, New York, Chelsea House Publishers, 1973, Vol. II, s. 567-573 ve Vol. V, s. 408-414; Ralph H. Magnus (Ed.), *Documents on the Middle East*, Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1969, s. 86-93; Ruhl J. Bartlett (Ed.), *The Record of American Diplomacy (Documents and Readings)*, New York, Knopf, 1964, s. 842-845; *Keesing's... 1957-1958*, s. 15305-15306; *Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, 15 Novembre 1958, No.2483, s. 40-43.

- 1) Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak.
- 2) Bunlardan, isteyen ülkelere askeri yardım da yapmak.
- 3) Milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan herhangi bir devletten gelecek açık silahlı saldırıya karşı ve bölge devletleri istediği takdirde, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması.

Bu amaçları gerçekleştirmek için Başkan Eisenhower, Kongre'den, üç yıl süreyle, her yıl 200 milyon dolar harcama yetkisi istemekteydi.

Eisenhower Doktrini'nin, bilhassa Orta Doğu'da Amerikan askerinin kullanılmasına dair kısmı, Amerikan Senatosu'nda büyük tartışmalara sebep oldu.⁷ Buna rağmen, Senato 5 Mart'ta 19 oya karşı 72 oyla, Temsilciler Meclisi de 7 Mart'ta 60 oya karşı 350 oyla, Eisenhower'a istediği yetkileri verdi ve *Joint Resolution to Promote Peace and Stability in the Middle East* adını alan Kongre kararı⁸ 9 Mart'ta yürürlüğe girdi.

Eisenhower Doktrini, iki bakımdan Amerikan dış politikasında mühim bir gelişmeyi ifade etmekteydi: Birincisi, bu doktrinle Amerika'nın Orta Doğu ile bağlantı alanı esaslı bir şekilde genişlemekteydi. Her ne kadar Amerika, Orta Doğu ile siyasî ilgisini ilk defa 1947 Truman Doktrini ile ortaya koymuş ise de, bu ilgi sadece bölgenin kuzey parçasına inhisar etmekteydi. Halbuki Eisenhower Doktrini, bütün bir Orta Doğu bölgesini içine alıyor ve Amerikan askerinin kullanılması ihtimali ile de, bölgedeki ülkelerin komünizme karşı savunulması gibi son derece geniş muhtevalı bir sorumluluğu üstleniyordu.

İkinci olarak, bu doktrinle Amerika, İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da bıraktıkları boşluğu, çok daha farklı bir yapıyla doldurmak üzere harekete geçiyor ve Sovyet Rusya'nın karşısına dikiliyordu. Amerika ile Sovyet Rusya, ilk defa olarak Orta Doğu'da karşı karşıya gelmeye başlıyordu.

Eisenhower Doktrini'ne tepkilere gelince; tepkiler bakımından Orta Doğu ikiye ayrılmıştır. İngiltere ve Fransa, Amerika'nın bölgede kendi yerlerini almasına rağmen, Amerika'nın bu politikasını desteklerken, Orta Doğu ülkelerinden ilk müspet cevap, 6 Ocak 1957'de Lübnan'dan gelmiştir. Lübnan, bu doktrini kabul ettiğini ilan etmekle, şimdiye kadar takip ettiği tarafsızlık politikasını terk etmiş oluyordu. Lübnan'ın arkasından Pakistan, Irak, Türkiye ve hatta Yunanistan Eisenhower Doktrini'ni kabul ettiklerini açıkladılar. Arkasından Afganistan, Libya, Tunus ve Fas ve en sonunda da İsrail bu doktrinin şemsiyesi altına girdiklerini bildirdiler.

Böylece Eisenhower Doktrini, Orta Doğu'da genellikle ve hatta çoğunlukla desteklenmiş olmaktadır. Buna karşılık, en şiddetli tepki Suriye, Mısır ve Sovyetler Birliği'nden geldi. Hatta Hindistan bile buna karşı çıktı. Başbakan Nehru, Başkan Eisenhower'a yazdığı mektupta, meselelere askeri yaklaşımla baktığı için Eisenhower'ı kınayarak, böyle bir yaklaşımın Arap ülkeleri arasında

7 Kongredeki müzakereler için bak: *Keesing's...1957-1958*, s. 15417-15419.

8 Kararın metni; Magnus, *Documents on the Middle East*, s. 93-94.

bölünmelere sebep olabileceğini ve dolayısıyla yeni gerginliklerin ortaya çıkabileceğini bildirdi.⁹ Mısır, Suriye ve Sovyetler Birliği doktrini, Orta Doğu ülkelerinin içişlerine doğrudan doğruya bir müdahale ve Siyonizm tarafından beslenen emperyalist bir manevra olarak görmüşler, Nâsır ve milliyetçilik karşıtı bir plan olarak yorumlamışlardır.¹⁰

Nâsır'ın resmî sözcüsü 9 Ocak'ta yaptığı açıklamada, Eisenhower Doktrini'ni, İngiliz-Fransız saldırganlık politikasının bir benzeri şeklinde değerlendirdikten sonra, "İngiliz-Fransız nüfuzunun, ister Batılı olsun, ister Doğulu olsun, başka bir devlet tarafından üstlenilmesine Mısır müsaade etmeyecektir," diyordu.¹¹ Suriye Cumhurbaşkanı Kuvvetli de 8 Ocak'ta verdiği demecinde, aynı paralelde konuşarak, "İster batıda olsun, ister doğuda olsun, Suriye herhangi bir blokun siyasî veya askerî uydusu olmayacaktır," demişti.¹²

Fakat tepkilerin en şiddetlisini Rusya gösterdi. Eisenhower Doktrini'nin, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu planları için beklenmedik bir sürpriz ve tatsız bir engel teşkil ettiği anlaşıyordu. Moskova radyosu, "Amerikan politikasının sömürgeci niteliği gün ışığına çıkmıştır" derken, 7 Ocak'ta Moskova'da yapılan bir açıklamada, Eisenhower Doktrini, Orta Doğu ülkelerini esaret altına alma amacını güden bir tedbir, Amerikan tekeli sermayesinin ve askerî çevrelerinin Orta Doğu'nun içişlerine kaba bir müdahalesi olarak nitelendiriliyor ve bunun, bölgedeki durumun yeniden ve ciddi bir şekilde bozulmasına sebep olacağı iddia ediliyordu.¹³

Sovyet Dışişleri Bakanı Şepilov ise, 12 Şubat 1957'de Sovyet Yüksek Şurası'nda yaptığı konuşmada, Eisenhower Doktrini'yle, Amerika'nın bölgeye atom üsleri yayacağını ve bu üslerden saldırganlık savaşı başlatacağını ileri sürdükten sonra Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa arasında, Orta Doğu konusunda, şu 6 ilkeye dayanan bir Dörtlü Anlaşma imzasını teklif etti:¹⁴

1. Bölgedeki meselelerin münhasıran barışçı yollarla çözümü,
2. Orta Doğu ülkelerinin içişlerine karışmama ve egemenlik ve bağımsızlıklarına saygı,
3. Orta Doğu ülkelerinin bloklararası politikaya bulaştırılmaması,
4. Orta Doğu ülkelerindeki üslerin kaldırılması ve yabancı kuvvetlerin çekilmesi,
5. Orta Doğu ülkelerine silah verilmemesi,
6. Bölge ülkelerine, egemenlikleri ile uyuşmayan siyasî ve askerî şartlar ileri sürülmeksizin, ekonomik yardım yapılması.

9 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 181.

10 Doç. Dr. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1979, s. 152.

11 André Fontaine, *Histoire de la Guerre Froide*, Vol. II, s. 288.

12 *Keesing's... 1957-1958*, s. 15306.

13 *Keesing's... 1957-1958*, s. 15370.

14 *Keesing's... 1957-1958*, s. 15370.

Sovyet Rusya'nın bu teklifleri Batı'da hiçbir yankı uyandırmadı. Hiç kimse bu teklifleri ciddiye almadı. Fakat açıkça görülüyordu ki, Eisenhower Doktrini Sovyetlerin hiç mi hiç hoşuna gitmemişti.

Suudi Arabistan'a gelince; Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan devlet başkanları 17 Ocak'ta Kahire'de Nâsır'la buluştular. Görüşmelerden sonra yayınlanan bildiride, Orta Doğu'da doldurulacak hiçbir boşluk bulunmadığı belirtiliyordu. Fakat Suudi Arabistan Kralı Suud 30 Ocak'ta Amerika'ya gidip, Amerika'yla, Amerika'nın Dahran hava üssünü beş yıl daha kullanmasına karşılık Amerika'dan 250 milyon dolarlık silah alınca, tutumunu değiştirdi ve "Eisenhower Doktrini iyidir ve müspet bir şekilde karşılanmaya layıktır," dedi.¹⁵

Görülüyor ki, Eisenhower Doktrini de Bağdat Paktı gibi Arap dünyasında bölünmelere sebep oldu. Mamafih, şunu da belirtmeliyiz ki, Bağdat Paktı şartların olgunlaşmasını beklemeden ortaya çıkmış iken, Eisenhower Doktrini tam zamanında sahneye gelmiştir denebilir. Sovyetler Birliği ile Nâsır'ın şiddetli tepkileri, kendi tasarıları açısından, Amerika'nın pişmiş aşı soğuk su katmasından kaynaklanmaktaydı. Fakat ne olursa olsun, bu tepkilerin Orta Doğu'da bir krizler dönemini başlattığı da bir gerçektir.

Ürdün başlangıçtan itibaren Eisenhower Doktrini'ne cephe almakla birlikte, bu doktrinden yardım isteyen veya yardım gören ilk devlet olmuştur. Kral Hüseyin, Eisenhower Doktrini meselesinde Nâsır ile işbirliği yapmakla beraber, Nâsır'ın daha iktidara geldiği ilk günden itibaren Ürdün monarşisini devirmek ve Ürdün'de de ilerici bir rejim kurmak istediği kimsenin meçhulü değildi. Nâsır'ın, bir yandan Ürdün ordusunda, diğer yanda yarısı İsrail'den gelen 900.000 kadar Filistinli arasında yaptığı propagandalar sonunda, 1957 Nisan'ında, Ürdün'de bir kısım solcu subaylar ayaklandı.¹⁶ Bu ayaklanmaya genel grevler ve halkın sokak gösterileri de eklendi. Kahire ve Şam radyoları, Kral Hüseyin aleyhine yayınlarına hız verdiler. Kral Hüseyin 24 Nisan'da verdiği demeçte, hadiselerin milletlerarası komünizm ve onun taraftarlarınca yaratıldığını söylemek suretiyle, bir bakıma Eisenhower Doktrini'nin tatbikini davet ediyordu.¹⁷ Ürdün'deki bu iç karışıklıklar en fazla Lübnan'ı telâşlandırdı. Irak ve Ürdün, bütün ağırlıkları ile Ürdün'ün yanında yer aldılar. Irak, Ürdün'de monarşinin yıkılması halinde Ürdün'e müdahale edeceğini açıkladı. Bunun arkasından Amerikan VI. Filosu Beyrut açıklarına demir attı. Amerika, Ürdün'ün bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü hayati ehemmiyette telâkki ettiğini bildiriyordu.¹⁸ Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi üç monarşinin cephe birliği ve Amerika'nın desteği Kral Hüseyin'in bu iç savaşı ve krizi atlatmasını sağladı. Arkasından, Kral Hüseyin resmen istememesine rağmen Amerika

15 André Fontaine, *ag.e.*, s. 289.

16 Ürdün hadiseleri için bak.: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980*, s. 504-506.

17 Fleming, *The Cold War and Its Origins*, Vol. II, s. 849.

18 Eisenhower, *Waging Peace*, s. 195.

Ürdün'e 10 milyon dolarlık ekonomik ve 10 milyon dolarlık askeri yardım yapacağını açıkladı.

Ürdün krizinin arkasından Suriye krizi patlak verdi. Suriye'de 1956 başından itibaren komünistlerin faaliyetlerinin artması, bu gelişmenin liderliğini yapan Savunma Bakanı Halid el-Azm'ın 1957 Temmuz'unda Moskova'ya yaptığı ziyarette Sovyetlerle 500 milyon dolarlık bir yardım anlaşması imzalaması, krizin başlangıcını teşkil etti.¹⁹ Bu anlaşmaya göre²⁰ Suriye'ye yapılacak bu askeri ve ekonomik yardım çerçevesi içinde, Lazkiye'de yeni bir liman, karayolları ve demiryolları inşa edilecek, sulama ve enerji projeleri finanse edilecek ve Sovyetler Suriye'de 6 tane yeni havaalanı yapacaklardı. Bu anlaşmanın arkasından ağustos ayında Suriye Genelkurmay Başkanlığına, gençliğinde Fransız Komünist Partisi'ne üye olmuş bulunan ve komünist eğilimleri ile tanınan Albay Afif el-Bızri'nin getirilmesi bardağı taşıran damla oldu. Zira bu gelişmelerden Türkiye, Irak ve Ürdün ile Lübnan ve İsrail son derece telaşlandılar. Çünkü bu anlaşma ile Sovyetler bir bakıma Orta Doğu'ya ayak basıyorlardı. Bundan dolayı Türkiye, Suriye sınırlarına asker yığdı. Bu ise Türkiye-Suriye münasebetlerini gerginleştirdi. Suriye Türkiye'yi Birleşmiş Milletler'e şikayet ederken, hemen Suriye'nin yanında yer alan Sovyetler Birliği de Türkiye'ye tehditler yağdırmaya başladı. Bunun üzerine Amerika Türkiye'nin yanına ağırlığını koyarak Sovyetlerin karşısına dikildi. Sovyetler bu durum karşısında gerilemek zorunda kaldı ve Suriye krizi 1957 Ekim'inde sona erdi.

Lakin Suriye'nin komünizmin kontrolü altına girmesi tehlikesi Başkan Nâsır'ı da korkutmuş olmalı ki, bu sırada komünistlerle arası bozulan Suriye Baasçılarının ısrarı üzerine, Suriye'yle birleşmeyi kabul etti ve 1 Şubat 1958'de, Suriye ve Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleştiler.

14 Temmuz 1958'de Irak'ta monarşinin General Kasım liderliğindeki bir askeri darbeye yıkılması, bölgede yeni bir krize sebep olurken,²¹ aynı anda Lübnan'da da iç savaşa yaklaşan gelişmeler ortaya çıktı.²² Patlak veren iç karışıklıklarda Nâsırcılar yine ön planda ve aktiftiler. Lübnan zaten Eisenhower Doktrini'ni kabul etmişti ve doktrinin tatbikini isteyince Amerika Lübnan'a asker çıkararak durumu kontrol altına aldı ve ortalık yatıştı.

Eisenhower Doktrini ile ortaya çıkan krizler böylece sona ermiş olmaktadır. Kabul etmek gerekir ki, Eisenhower Doktrini, Nâsır'ın Orta Doğu'daki nüfuz ve otoritesine meydan okuyan bir gelişmeydi.

Mamafih, Lübnan krizinden sonra bu doktrinin de etkisinin fazla devam ettiği söylenemez. Yalnız ne var ki, şimdi Arap dünyasının kendi içinde Nâsır'a

19 1957 Suriye krizi için bak.: Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 506-510.

20 Bu anlaşma için bak.: Fleming, *a.g.e.*, Vol. II, s. 888-889; *Keesing's...1957-1958*, s. 15705; Dr. Ömer Kürküoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara, S.B.F. Yayını, 1972, s. 103.

21 Bu konuda bak.: Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 512-514.

22 *A.g.e.*, s. 510-512.

meydan okuyan yeni bir gelişme ortaya çıkıyordu. Bu da Baas faktörüdür. Baas faktörü, Nâsır'ın 1970 yılı Eylül'ünde ölümüne kadar, bazan Nâsır'la işbirliği yapacak, bazan onunla çatışacak, fakat her halükârda Nâsır'ı uğraştıran bir Arap unsuru olacaktır.

3. Orta Doğu'da Baas Faktörü

1960'lara girilirken Orta Doğu bölgesinin iç gelişmelerinde ve bölge politikasında yeni bir unsur aktif olarak rol oynamaya başlamıştır. Bu da, Arap Baas Sosyalist Partisi'nin birinci planda Suriye ve Irak'ın iç politikalarına hâkim olması ve bunun neticesi olarak da, Nâsır'ın Arap dünyasındaki faaliyetlerine zaman zaman ağırlıklı tesirler yapmasıdır.

Sosyalist Baas Partisi'nin gelişmelerini, Suriye ve Irak olarak ayrı ayrı ele almak gerekir. Çünkü Baas'ın her iki ülkedeki gelişmelerinde mühim farklılıklar vardır.

A) Suriye'de Baas

Arap Baas Sosyalist Partisi'nin vatanı Suriye'dir.²³ 1943 yılında partiyi kuranlar şunlardır: Mişel Eflak (Michel Eflaq), Salâh Bitar (veya Selâhaddin el-Bitar), yeğeni Dr. Mithat Bitar, Dr. Razzaz, Beyrutlu Dr. Ali Cabir, Dr. Abdurrahman Aldüldaim, Dr. Vehib el-Ganîm, Dr. Cemal el-Atassi, Dr. Musa Rizik, Bedii el-Kasım, Sami ed-Drubi ve Abdul Birr İyun es-Sud.

Bununla beraber, Baas denildiği zaman daima iki isim akla gelir: Mişel Eflak ve Salâh Bitar. Çünkü Baas Partisi, bütün felsefesi ve tüm görüşleri ile bu ikisinin kafasından çıkmıştır.

Mişel Eflak 1910 yılında Şam'da doğmuş olup, kendisi Rum Ortodoks kilisesine mensuptu. Babası hararetli bir Arap milliyetçisiydi ve bu sebepten de hem Osmanlı Devleti zamanında ve hem de Fransızlar tarafından tutuklanmıştır. Bundan dolayı Mişel Eflak küçük yaştan itibaren Arap milliyetçiliğine inanmıştı. 18 yaşındayken Paris'e gitmiş ve Sorbonne'da Edebiyat Fakültesine devam etmiştir. Burada Arap Öğrenciler Birliği'ni kurarak, bir Arap milliyetçiliği hareketini başlatmıştır. Öğrenimi sırasında Karl Marx'ı okumuş ve tesiri altında kalmışsa da, hiçbir zaman komünist olmamıştır. Çok fazla hümanisttir.

1931'de Suriye'ye dönen Eflak okullarda tarih öğretmenliği yapmıştır. Bu arada, 1933-36 yılları arasında, Suriye'nin bağımsızlığı için mücadele eden komünistlerle işbirliği yaptığı için, Millî Eğitim Bakanlığı kendisine iyi gözle bakmamıştır.

23 Baas Partisi hakkında şu eserlere bakılabilir: Kemal Abu Jaber, *The Arab Ba'ath Socialist Party - Ideology and Organization*, Syracuse, Syracuse University Press, 1966; John Devlin, *The Ba'ath Party: A History from Its Origins to 1966*, Stanford, Calif., Hoover Institute Press, 1976; Itamar Rabinovich, *Syria under the Baas, 1963-1966*, New York, Halsted Press, 1972. Biz bu kısmı yazarken, esas itibarıyla, birinci eserden yararlandık.

Salâh Bitar'a gelince; onun hayatını Mişel Eflak'tan ayırmaya imkan yoktur. Ve Bitar, Eflak'ın çok tesiri altında kalmıştır.

Bitar da Şam'da orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Orta öğrenimini Şam'da tamamladıktan sonra, Eflak ile birlikte 1928 yılında o da Sorbonne'a gitti ve fizik öğrenimi gördü. 1931'de Suriye'ye döndü ve o da öğretmenlik yapmaya başladı. Batı sosyalizminin emperyalist olduğu inancı Bitar'ı komünizme doğru itmiştir.

Gerek Eflak, gerek Bitar, okullardaki eğitim sistemini eleştirip, bu sistemin emperyalist bir mahiyet taşıdığını söyleyince, her ikisi de Eğitim Bakanlığı'na cezalandırıldılar. Bunun üzerine her ikisi de öğretmenlikten istifa ettiler (1940'ların başında). Suriye bağımsızlığını aldıktan sonra Eflak ve Bitar, askeri diktatörlükler zamanında birkaç defa tutuklanmışlardır.²⁴

Eflak ve Bitar, 1940-43 yılları arasında bir siyasi parti kurma fikri üzerinde çalışmışlar ve neticede 1943 yılında Arap Baas Sosyalist Partisi'ni kurmuşlardır. Baas veya Ba's, rönesans anlamındaydı.

Parti, kurulduğu günden itibaren Suriye milliyetçiliğini değil, tam bir Arap milliyetçiliğini savunmuştur. Baas, Büyük Suriye projesini de, yani Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün birliğini de benimsemişti. Hatay meselesi ise Baas'ın ağırlık verdiği konuların başında gelir. Hatta, Hatay Suriye'ye geri verilinceye kadar, Arap Birliği ülkelerinin Türkiye ile münasebetlerini kesmelerini istemiştir.²⁵

Baas Partisi'nin ilk kongresi 1947 yılında yapılmıştır. Bu kongrede partinin programı²⁶ ve tüzüğü kabul edilmiştir. Bu programa göre Baas Partisi evrensel bir Arap Partisidir. Parti, millî, sosyalist, halkçı ve devrimcidir. 7. maddeye göre, "Arap anavatanı, Toros dağlarından Basra Körfezi'ne, Arap Okyanusu'na (Hint Okyanusu), Etiyopya dağlarına, Büyük Sahra'ya, Atlantik Okyanusu'na ve Akdeniz'e kadar uzanan topraklardır." Program, tek bir Arap Milleti ile tek bir Arap devletinden söz eder. Partinin dış politikadaki temel ilkesi Arap milliyetçiliğidir. Kamu hizmetleri, tabii kaynaklar, büyük endüstriler, ulaştırma, milletin malı olup devlet tarafından yönetilir. Özel şirketlere ve yabancı imtiyazlarına izin verilemez. Çiftçiye, başkasının emeğini sömürmeden işleyebileceği kadar toprak verilir. Mülkiyet sınırlıdır. Ülkede ancak tek bir banka olacaktır. Evlenme millî bir görevdir. Eğitim,

24 Suriye'de 1949 ile, Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1958 yılı arasındaki askeri darbeler ve askeri hükümetler şöyledir: 30 Mart 1949'da Albay Hüsnü Zaim'in darbesi. 14 Ağustos 1949'da Hüsnü Zaim'in Albay Sami Hinnavi tarafından devrilmesi. 20 Aralık 1949'da Albay Hinnavi de Albay Edip Çiçekli tarafından devrilmiştir. Çiçekli, Eflak, Bitar ve Ekrem Hourani'yi tutuklatmışsa da, bunlar birkaç gün sonra Lübnan'a kaçmaya muvaffak olmuşlardır. 25 Şubat 1954'te Albay Çiçekli, yine askerler tarafından düşürüldü. Bundan sonra Suriye'de çok partili siyasi hayat başlamışsa da, bu rejim dahi Suriye'ye istikrar getiremedi.

25 Kamel Abu Jaber, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 25.

26 49 maddelik programın metni için bak: *a.g.e.*, s. 167-174.

Arap Milleti'nin birliğine inanmış yeni bir kuşağın yaratılması amacını güdecektir, vs.²⁷

1943'te partinin genel sekreterliğine Mişel Eflak getirilmişti. Mişel Eflak 1965 yılına kadar bu görevde kalacaktır.

Baas Partisi'nde en yüksek mevki genel sekreterlikti.²⁸ Genel sekreter parti kongresi tarafından seçilirdi. Genel sekreterden sonra, yine parti kongresi tarafından seçilen 13 üyeli millî komutanlık geliyordu. Genel komutanlığa bölgeler (*region*), bölgelere kesimler (*branch*), kesimlere bölümler (*division*), bölümlere bölükler (*company*) ve bölüklere de hücreler (*cell*) bağlıydı. Bu askerî hiyerarşi içinde Suriye ile Irak, Arap anavatanının birer bölgesini teşkil etmekteydi. Diğer taraftan, hücreler hariç, her kademedeki birimin başında bir sekreter ve bir komutan bulunmaktaydı. Baas Partisi askerî bir hiyerarşi içinde çalışmaktaydı.

1947-48 Arap-İsrail savaşının Baas bakımından en mühim neticesi, 1948-55 yılları arasında hemen bütün Arap ülkelerinde şube açmaya muvaffak olmasıydı. Bununla beraber, yine de fazla gelişememiş, fakat bilhassa Suriye, Irak ve Ürdün silahlı kuvvetleri içine sızmıştı. Suriye'deki ilk mühim başarısı ise, sol partilerle işbirliği yaparak 1954 seçimlerinde, 140 milletvekilliğinden 16'sını elde etmesi olmuştur.

Baas'ın mühim bir siyasî varlık olarak kendisini göstermesi, 1958 Şubat'ında Mısır ile Suriye'nin birleşmesinde olmuştur. Bu tarihte Suriye'nin komünizmin kontrolü altına düşmesi tehlikesi²⁹ Suriye'de artık iyice yerleşmiş bulunan Baas'ı, Mısır'a ve Nâsir'a yönelmiş ve Baas çareyi Mısır-Suriye birleşmesinde görmüştür. 1 Şubat 1958'de bu birleşme, Birleşik Arap Cumhuriyeti adıyla gerçekleştiğinde, birleşik devletin kabinesinde 4 Baasçı bakan bulunuyordu. 4 başkan yardımcısından biri de yine Baasçıydı.

27 Baas Partisi'nin programında din konusunda hiçbir şey söylenmemiştir. Bu haliyle de parti laiktir. Lakin parti 1963 Mart'ında Suriye'de bir darbeyle iktidara geldikten sonra, partiye yöneltilen dinsizlik tepkileri ve Suriye halkından gelen tepkiler sonunda, 25 Nisan 1964'te kabul edilen geçici anayasa, devletin resmî dini olarak İslâm'ı kabul ediyor ve ayrıca, bütün kanunların şeriata uygun olacağını belirtiyordu. Bundan sonra Suriye'de General Hafız Esad'ın 16 Kasım 1970'te yaptığı darbeyi müteakip, hazırlanıp 1973 Ocak ayında açıklanan yeni anayasa da din konusunda hiçbir şey söylemeyince, Suriye'nin birçok yerlerinde dinci ayaklanmalar ve tepkiler meydana gelmiştir. Bunun üzerine, 1973 Şubat'ında yayınlanan yeni anayasa, Baas'ın bütün ilkelerini benimsemekle beraber, 3. maddesinde, bütün kanunların esas kaynağının İslâm Fıkhi olacağını belirttiği gibi, 83. madde de, devlet başkanının Müslüman olması şartını getiriyordu. Buna karşılık, 35. maddede de inanç hürriyeti garanti ediliyor ve devletin bütün dinlere saygılı olduğu söyleniyordu. Diğer taraftan, Baasçıların Arap Milleti deyimine karşılık, 1973 Suriye Anayasası, "Arap Cumhuriyetleri Birliği" ve "Suriye Arap ülkesi" deyimlerini kullanarak, Baas'ın ilk programından bir hayli bir farklılık göstermekteydi. (1973 Suriye Anayasasının metni: *Al Baas* [Baas Partisi'nin 15 günde bir yayınlanan resmî organı], 16 Février, 1973, No.58.)

28 Baas Partisi'nin teşkilat şeması için bak.: Abu Jaber, *a.g.e.*, s. 145.

29 Bu konuda bak.: Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 506-510 ve *Keesing's...1957-1958*, s. 15721-15722 ve 15745-15746.

Fakat Nâsır ile Baasçıların balayı fazla sürmedi. Birleşmeden sonra Nâsır'ın bütün siyasi partileri kapatması (ki bunun üzerine Baas, merkezini Beyrut'a nakletmiştir), ve Baasçıların, birleşmeyi federal bir sistem olarak düşünmelerine karşılık, Nâsır'ın tamamen merkezîyetçi bir sistem kurması, Baasçıların hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Nâsır'ın Pan-Arabizmi Suriye milliyetçiliğine, Nâsır'ın diktatörlüğü ise Suriye'nin demokratik zihniyetine ters düşmüştü.³⁰ Bu durum, Baas Partisi içinde Nâsır konusunda görüş ayrılıklarının çıkmasına sebep oldu. Esasına bakılırsa Nâsır da, 1959 başlarından itibaren Baasçılardan yakasını kurtarmaya karar vermişti.³¹ Nâsır Suriye üzerindeki kontrolünü arttırdıkça, kabinedeki Baasçılar teker teker ayrılmaya başladılar.

Nihayet, 28 Eylül 1961 sabahı bir grup subay ve bir kısım muhafazakâr politikacılar bir darbe yaparak Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne son verdiler. Nâsır bu darbeyi kuvvet kullanarak bastırmak istedi ise muvaffak olmadı.³² Baas ise darbeye karşı bir tutum almadı. Suriye Arap Sosyalist Partisi lideri Ekrem Hourani ise, Nâsır aleyhtarı darbeyi hararetle destekledi. Hourani'ye göre, Suriye ile Mısır'ın birleşmesi, Suriye'nin Mısırlılaştırılmasından başka bir şey değildi.³³

28 Eylül darbesini bu kere doğrudan askerler tarafından yapılan 28 Mart 1962 darbesi takip etti.³⁴ General Zahreddin liderliğindeki cunta bütün siyasi partileri kapattı. Bunun üzerine, Bass'ın kalesi sayılan Hama ve Humus gibi şehirler ile Lazkiye ve Banyas gibi şehirlerde halk ayaklandı. Bu durum karşısında cunta geriledi ve sivil bir hükümetin kurulacağını, hürriyetlerin verileceğini bildirdi. Durum yatıştı. Fakat bu sırada Nâsır'ın Suriye aleyhine yürüttüğü yoğun kampanya, Suriye-Mısır münasebetlerini iyice gerginleştirdi.³⁵

8 Şubat 1963'te Irak'ta Baasçıların yaptığı darbe, Suriye Baasçılarını da cesaretlendirdi ve 8 Mart 1963'te yapılan bir darbe ile Baasçılar iktidarı ele aldılar. Salâh Bitar başbakan oldu. Ülkenin yönetimi Devrim Komutanlığı'nın elindeydi.³⁶

Baasçıların bu darbesi Baas ile Sosyalist Birliği, Arap Millî Hareketi, Birleşik Arap Cephesi gibi Nâsırcı partilerle arasını açtı ve Nâsır da, kıskırtma ve müdahalelerine hız verdi. Nâsırcıların kıskırtması ile, 8-11 Mayıs 1963 günlerinde Halep ve Şam'da çıkan karışıklıkların arkasından, 18 Temmuz'da Nâsırcılar başarısız bir darbe teşebbüsünde bulundular. Baas hükümeti darbeyi kanlı bir şekilde bastırdı. Asker ve sivil pek çok kişi idam edildi. Pek çok Nâsırcı subay da ordudan çıkarıldı. Salâh Bitar'ın 4 Ağustos'ta kurduğu yeni kabinede artık bir tek Nâsırcı bile bulunmuyordu. Suriye ile Mısır'ın

30 Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, (1980), s. 347.

31 Abu Jaber, *a.g.e.*, s. 51.

32 Suriye'de 28 Eylül 1961 darbesi için bak.: *Keesing's...1961-1962*, s. 18437-18440.

33 Abu Jaber, *a.g.e.*, s. 62-63.

34 Darbe ve gelişmeler için bak.: *Keesing's...1961-1962*, s. 18663-18664.

35 Bu konuda bak.: *Keesing's...1961-1962*, s. 18913 ve 18957.

36 Bu gelişmeler için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1963-1964*, s. 19581-19583.

münasebetleri iyice gerginleşmişti. Nâsır şimdi Suriye'deki Baas rejimini Faşist olarak isimlendiriyordu.

Irak'ta 18 Kasım 1963'te General Abdüsselâm Arif'in darbesi ile Baasçıların iktidardan uzaklaştırılması, bir yandan Irak-Mısır yakınlaşmasına sebep olurken, öte yandan da Irak ile Suriye Baasçılarının kapışmasına sebep oldu. Irak Baasçılarının lideri, Marksist ve koyu bir Nâsır düşmanı olan Sa'di ile, Bitar-Eflak grubu çetin bir mücadele içine girdiler ve sonunda Sa'di'yi Baas Partisi'nden atmaya muvaffak oldular.³⁷

Fakat bu kere, 1963 Kasım'ından itibaren, Suriye Baas'ı içinde bir ikilik meydana geldi. Suriye Baas'ı aşırılar ve ılımlılar diye ikiye bölündü. Radikallerin, yani aşırıların lideri, Genelkurmay Başkanı olan General Salih Cedid'di ve Dr. Nureddin Atassi, Dr. Yusuf Zuayen ve Dr. İbrahim Makus bu gruba dahil bulunuyordu. Mişel Eflak ve Salâh Bitar da ılımlıların lideriydi.

Baas bu şekilde kendi içinde bir mücadeleye sahne olurken, 1964 Nisan'ında Suriye'de ayaklanmalar çıktı. Baas, laiklik politikasını benimsemekle beraber, Suriye nüfusunun yüzde 70'ini teşkil eden Sünni halk tarafından dinsiz (ateist) olarak biliniyor ve bu da halkı rahatsız ediyordu. Ayrıca, orduda Baasçı subayların Alevî olmalarına karşılık, askerler Sünni idi.

İşte bu şartlarda Hama'da 15 Nisan 1964 günü ayaklanmalar çıktı. Bu ayaklanmalar Nâsırcılar ve Müslüman Kardeşler tarafından desteklendi. Ayaklananlar camilere sığınınca askerler camileri topa tuttular. Hama'dan sonra ayaklanmalar Şam'a sıçradı. 20 Nisan'da Humus'ta Baas'ın Millî Muhafızları ile Müslüman Kardeşler arasında çarpışmalar meydana geldi. Halep'te de aynı karışıklıklar oldu. Yalnız, Alevilerin merkezi olan Lazkiye sakindi.

Neticede hükümet duruma hâkim oldu. Fakat Baas da biraz sağa kaymak zorunda kaldı. 25 Nisan 1964'te kabul edilen geçici anayasa, devletin resmî dininin İslâm olduğunu belirtiyor ve bütün kanunların şeriate uygun olması ilkesi kabul ediliyordu.³⁸

Ne var ki, Baas içindeki sol radikallerle ılımlılar arasındaki mücadele sona ermedi ve bu mücadele, sonunda, şiddet yoluyla çözümlendi. Cumhurbaşkanı Emin el-Hafız ve Başbakan Salâh Bitar yönetimi, General Salih Cedid ve Baas'ın Suriye Bölge Komutanlığı içindeki müttefikleri tarafından 23 Şubat 1966'da yapılan kanlı bir darbe ile iktidardan düşürüldü. Eflak ve Bitar başta olmak üzere, ılımlıların birçok liderleri tutuklandı.

Darbeden sonra, Dr. Nureddin Atassi devlet Başkanı, Dr. Yusuf Zuayen başbakan, Dr. İbrahim Makus başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı, Hava Generali Hafız Esad da savunma bakanı oldu. Suriye'nin bu sol kanat rejimi dış politikada, muhafazakâr Ürdün ve Suudi Arabistan ile İsrail düşmanlığı sebebiyle Amerika'ya karşı cephe alırken, Sovyet Rusya ile yakın

37 Bu mücadeleler için bak.: Abu Jaber, *a.g.e.*, s. 85-88 ve Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1985, s. 188-190.

38 Bütün bu gelişmeler için bak.: *Keesing's...1963-1964*, s. 20213-20214.

münasebetler içine girdi. Yapılan anlaşmalarla Sovyetler Suriye'ye ekonomik ve askeri yardım yapmaya başladılar. Ayrıca, bu sol kanat Baasçıları Suriye Komünist Partisi'yle de münasebetlerini düzelttiler ve kaç yıldır Moskova'da bulunan, Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş Şam'a döndüğü gibi, kabinede komünistlere de iki bakanlık verildi.

Diğer taraftan, Suriye'de sol kanat Baasçılarının iktidarı ele almalarından sonra, Irak Baas'ı ile Suriye Baas'ı birbirinden koptu. Çünkü gerek Bağdat, gerek Şam partinin Pan-Arap milli komutanlığını kendisi üzerine almak istedi. Bu anlaşmazlık kopmaya sebep oldu. Artık Pan-Arap Baas mevcut değildi.

Buna karşılık, Suriye'de Eflak ve Bitar'ın düşürülmesi Nâsır'ı memnun etti. Ayrıca, yeni Suriye rejiminin Sovyetlerle yakın münasebet kurması, bu sırada zaten kendisi de Sovyetlerle bir yakınlık içinde olan Nâsır'ı Suriye'ye yaklaştırdı. Suriye, 1967 Arap-İsrail Savaşına bu şekilde girdi.³⁹

B) Irak'ta Baas

Baas'ın Irak'a girişi, 1949 yılından itibaren Filistin mültecileriyle Suriye ve Lübnan'da okuyan Iraklı öğrenciler vasıtasıyla olmuştur.⁴⁰ Bununla beraber, Irak Baas'ı uzun süre aktif olmaktan uzak kalmış, ancak 1952 yılındaki monarşi aleyhtarı öğrenci gösterileri ile kendisini belli etmeye başlamıştır. Bu dönemde partinin liderliğini Fuad er-Rikabî yapmaktaydı. Parti, Suriye'deki

39 1967 Arap-İsrail savaşı ve yenilgi, Suriye'de Baas aşırıların da kendi içinde bölünmesine sebep oldu. Suriye Baasçıları Milliyetçiler ve İlericiler diye ikiye ayrıldı. Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı General Hafız Esad ile Genelkurmay Başkanı General Mustafa Tlass'ın liderliğindeki milliyetçilere göre, İsrail'e karşı daha aktif bir politika yürütülmeli ve bunun için de, Irak başta olmak üzere, bütün Arap ülkeleriyle sıkı işbirliğine girilmeliydi.

Buna karşılık, Devlet Başkanı, Başbakan ve Baas'ın Genel Sekreteri Dr. Nureddin Atassi ile, Genel Sekreter Yardımcısı General Salih el-Cedid, dışarıdan fazla içeriye ehemmiyet verilmesini ve katı ve doktriner bir ekonomik politika tatbikini savunuyorlardı.

Neticede, milliyetçilerin lideri General Hafız Esad, 16 Kasım 1970'te bir darbe yaparak, Dr. Nureddin Atassi'yi bütün görevlerinden attı. Devlet başkanlığına Ahmed Habib getirilirken, Hafız Esad Başbakanlık ile Baas Partisi genel sekreterliğini üzerine aldı. Bu suretle Suriye'de, günümüze kadar devam edecek bir dönem başlıyordu. 43 yaşındaki Hafız Esad, 12 Mart 1971'de yapılan halk oylamasında %99.2 oy alarak, Suriye'nin 1943'te bağımsızlığını almasından bu yana 14. devlet başkanı ve Sünni olmayan ilk devlet başkanı oluyordu. Hafız Esad Lazkiyeli olup, Alevi idi. (Bütün bu gelişmeler için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1969-1979*, s. 23421-23422 ve 24309-24310.)

40 Baas'ın Irak'taki gelişmeleri için bak.: Kamel Abu Jaber, *The Arab Ba'th Socialist Party*, Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements in Iraq*, Princeton, N. J., Princeton University Press, 1978; Marion Farouk-Sluggett and Peter Sluggett, *Iraq since 1958 - From Revolution to Dictatorship*, London, KPI Ltd., 1987; *Revolutionary Iraq, 1968-1973*, Baghdad, Arap Ba'th Socialist Party, 1974; Majid Khadduri, *Socialist Iraq*, Washington, D.C., Middle East Institute, 1978; Tariq Aziz, *The Revolution of the New Way*, Milan, Grafis, 1977; Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1985, s. 184-241.

ana partiye bağlı olmakla beraber, 1954'e kadar organize olamamıştır. Mama-fih, 1952 ile 1958 yılları arasında okullarda geniş şekilde yayılmıştır.

Baas, General Kasım'ın 14 Temmuz 1958 darbesini desteklemiş ve Rika-bî, Kasım'ın kurduğu ilk kabinede yer almıştır. Bu durum, Baas'ın ordu içine sızmasına imkan vermiştir.

Baas ile General Kasım arasındaki balayı uzun sürmedi. Kasım'ın Nâsır'la arasının bozulması ve bir de, içerde komünistlere ve Kürtlere dayanması, koyu bir Nâsırcı olan Rikabî ile arasının açılmasına sebep oldu.

Buna paralel olarak, 1958'de Suriye ile Mısır'ın birleşmesinden biraz sonra Suriye Baasçılarının hayal kırıklığına uğraması, Irak Baasçılarını ikiye böldü. Bir kısmı Suriye'deki ana partinin görüşlerini benimserken, koyu bir Nâsırcı olan Rikabî, Baas'ın feshedilmesini ve Nâsırcı bir hareket haline getirilmesini isteyecek kadar ileri gitti. Hele 1959 Eylül'ünde Kasım'ı öldürmek için başarısız bir teşebbüse girişince, partiden atıldı ve Mısır'a kaçtı. Bu hadiseden sonra parti yeraltına girdi.⁴⁰

1962 yılı, Irak Baas'ının yeni bir liderler grubunun yönetiminde yeni-den aktif bir duruma geçtiği bir tarihtir. Bu yeni liderler, 24 yaşında bir Şii olan Cevad Hamza, yine bir Şii olan Mühendis Talip Şebib, Sünni bir Arap şeyhinin oğlu Faysal Habib el-Hayzaran ve bilhassa Salih es-Sa'di idi. 1963 Şubat'ında Kasım'ı deviren askerî darbenin liderlerinden Albay Abdüsselam Arif, Baasçı değildi, fakat es-Sa'di ile yakın teması vardı.

General Kasım, Ramazan'ın 14. gününe rastladığı için 14 Ramazan Darbesi denen ve 8 Şubat 1963 günü başlayıp 9 Şubat'ta sona eren kanlı bir askerî darbe ile düşürüldü ve hemen kurşuna dizildi.⁴¹

Darbe üzerine askerler Devrim Komutanlığı Millî Konseyi'ni kurdular. Millî Konsey, cumhurbaşkanlığına Albay Abdüsselam Muhammed Arif'i⁴² tayin etti ve Arif'in rütbesi 15 Şubat'ta da yine Millî Konsey tarafından mareşallığa yükseltildi.⁴³

Başbakanlığa darbenin lideri ve Baas Partisi üyesi olan General Hasan el-Bekr getirildi. Kabinede kilit mevkileri, Nâsırcı olmayan Baasçılar işgal ediyordu.

41 Bu darbenin ayrıntılar için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1963-1964*, s. 19323-19324.

42 42 yaşındaki Abdüsselam Arif, General Kasım'ın çok yakın arkadaşıydı ve 1958 Temmuz darbesinde çok mühim rol oynamıştı. Bu sebeple Kasım başbakanlığı üzerine aldığında, Arif de başbakan yardımcısı oldu. Lakin bu işbirliği ancak iki buçuk ay kadar devam edebildi. Çünkü Arif'in hem Batı'ya ve hem de Sovyet Rusya'ya cephe alması ve Nâsır ile yakın münasebetlere taraftar olması, komünistlere dayanan Kasım ile arasının açılmasına ve kabine dışında bırakılmasına sebep oldu. 1958 Aralık ayında Kasım'ı öldürmeye teşebbüsten ölüme mahkûm edilmişse de, Kasım bu ölüm cezasını onaylamamış ve 1961 yılında da kendisini affederek serbest bırakmıştır. Arif, muhafazakâr bir Müslüman ve koyu bir Sünni idi.

43 Abdüsselâm Arif bu suretle Irak ordusunun tarihinde ilk mareşal oluyordu. Bu sırada Arap ülkelerindeki diğer mareşallar şunlardı: Mısır Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdülhakim Amir, Sudan Cumhurbaşkanı İbrahim Abud ve Yemen Cumhurbaşkanı Sallal.

21 kişilik kabinede sadece 2 bakan Nâsır taraftarıydı. Yeni hükümetin bu durumu dolayısıyla Nâsır, daha ilk günden itibaren Baas rejimine karşı cephe aldı.

Diğer taraftan, Baas rejiminin Sovyet Rusya ile de münasebetleri gerginleşti. Baasçılar, Kasım'ın komünistlerinden çok çektikleri için, pek çok komünisti tutuklatıp idam ettirdikleri gibi, Kürtlere karşı da geniş bir askerî operasyona giriştiler. Halbuki her ikisinin de arkasında Moskova vardı. Bu sebeple, Moskova'da yayınlanan *Kızıl Yıldız* gazetesi, Baasçıları soykırımı için Nazi metodları kullanmakla itham etti.⁴⁴

Irak'ta 8 Şubat'ta 1963 darbesinin arkasından Şam'da da Suriye Baasçılarının 8 Mart'ta darbe yaparak iktidara gelmeleri, Baas için büyük bir başarı olurken, Nâsır için de hoş gitmeyecek bir gelişmeydi.

Fakat bu başarılı gelişmelere rağmen, Irak Baas'ı, darbeden bir süre sonra, kendi içinde bir sağ-sol mücadelesine sahne oldu.

Aşırı sol grubun lideri, Başbakan Yardımcısı Salih es-Sa'di idi. Sa'di, sosyalist planlama, kolektif çiftlikler ve üretim araçlarının proletaryanın mülkiyetinde olması şeklindeki görüşleriyle tam bir Marksistti. Ona göre, Arap Birliğinden önce, sosyalizm gerçekleştirilmeliydi. Sa'di, Baas Partisi'nin 50.000 kadar tahmin edilen Millî Muhafızlarını kontrolü altında tuttuğu için de, kendisine Bağdat Sultanı deniyordu.⁴⁵

Sağdaki ılımlıların liderleri ise, Dışişleri Bakanı Talip Şebib, İçişleri Bakanı Hazım Cevad ile askerlerden Hardan et-Takritî, Abdülsettar Abdülatif ve Tahir Yahya idi. Bunlar orta sınıfa dayanıyorlar ve ordudan destek görüyorlardı. Mısır'a karşı da daha uzlaşmacıydılar.

Aşırıların ılımlılar arasındaki bu görüş ayrılıkları, 1963 Ekim'inde Şam'da yapılan ve bütün Arap ülkelerinden gelen Baas delegelerinin katıldığı millî kongrede ele alındığında, aşırıların görüşleri kabul edildi.⁴⁶ Lakin 11 Kasım akşamı Bağdat'ta yapılan bölge konseyi toplantısında, ılımlılar Sa'di'yi, Partinin yönetiminden atınca, kendisine bağlı olan Hava Kuvvetleri, 13 Kasım'da ılımlılara karşı ayaklandı. Bağdat'ta tam bir iç savaş başladı. Bu durum üzerine, cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in kardeşi Abdurrahman Arif liderliğindeki askerler, 18 Kasım'da bir darbe yaparak Baas'ın iktidarına son verdiler. Ordunun müdahale sebepleri şu noktalarda toplanıyordu:⁴⁷ 1) Baas'ın orduya çok fazla müdahalesi ve lâıyk olmadıkları halde, kendi adamlarını mühim komutanlıklara getirmek istemesi; 2) Baas'ın Millî Muhafızlar'ının imtiyazlı durumunun ordunun tepkisine sebep olması; 3) Baas'ın Nâsır'la münasebetlerinin bozuk olması; 4) Kürtlere karşı yapılan mücadelenin yavaş gitmesi, ekonomik sıkıntılar, vs.

44 Lencowski, *The Middle East in World Affairs*, (4th ed., 1980), s. 301.

45 *Keesing's...1963-1964*, s. 19879.

46 Baas bütün Arapları tek bir millet saydığı için, bu kongre de millî kongre niteliğini taşı-maktaydı.

47 *Keesing's...1963-1964*, s. 19880.

Darbe üzerine Abdüsselam Arif yeni bir devrim konseyi kurdu. Kendi başkanlığında olan bu konseye, başkomutan yardımcısı olarak General Hardan Takritî, Genelkurmay Başkanı General Tahir Yahya ile, General Abdurrahman Arif'in de dahil bulunduğu 5 tümenin komutanları üyeydi.

Yeni kabineyi Genelkurmay Başkanı General Tahir Yahya kurdu. Kabinenin 8 üyesi askerdi. Kabineye bir kısım Baasçılar da dahil edilmişti. Lakin Başbakan Tahir Yahya, bir süre sonra, General Haşan el-Bekr, General Ammaş ve Abdülsettar Abdüllatif gibi Baasçıları kabine dışı bıraktı.

Askerî rejimin hem Sovyetlere ve hem de Nâsır'a karşı ılımlı bir tutum alması, bu iki devletle münasebetlerin yumuşamasını sağladı. Lakin, Abdüsselam Arif Mısır'la münasebetlerini yumuşatırken, esasında Baasçıları tasfiye etmek için Mısır'a dayanma yoluna gitmişti. Yoksa, Mısır'la birleşmeyi hiçbir zaman düşünmemişti.⁴⁸ Bu durumu Nâsır da gördüğünden, askerî rejim bir süre sonra hem Baasçılardan ve hem de Nâsırcılardan gelen darbe teşebbüslerine maruz kaldı. O kadar ki, Kralcılarla komünistler bile darbe şanslarını denemekten geri kalmadılar.⁴⁹

Fakat 1965 Eylül'ünde yapılan Nâsırcı darbe teşebbüsü en tehlikelisi oldu.

Başbakan Tahir Yahya'nın hiçbir sebep göstermeksizin 3 Eylül 1965'te istifasından sonra, yeni kabineyi 6 Eylül'de Hava Kuvvetleri komutanı ve Nâsırcı olarak bilinen General Arif Abdürrezzak kurmuştu. Lakin Cumhurbaşkanı Arif'in 11 Eylül'de Arap Birliği zirvesine katılmak üzere Casablanca'ya gitmesini fırsat bilen Başbakan Abdürrezzak, hava kuvvetlerine dayanarak 15-16 Eylül gecesi bir darbeye teşebbüs etti. Bunun üzerine Arif'in kardeşi Abdurrahman Arif, kuvvetleri ile harekete geçti ve Bağdat'ta silahlı çatışmalar başladı. Abdürrezzak darbeyi başaramayacağını anlayınca, bir grup subayla birlikte Kahire'ye kaçtı. Bu hadise Bağdat ile Kahire arasındaki münasebetleri iyice soğuttu.

Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif, 45 yaşında iken, 13 Nisan 1966 günü bir helikopter kazasında öldü. Millî Savunma Konseyi ve Bakanlar Kurulu, 17 Nisan'da, cumhurbaşkanlığına, kardeşi General Abdurrahman Arif'i getirdi. Abdürrezzak'tan sonra başbakanlığa getirilen ve 1958'den beri ilk sivil başbakan olan Dr. Abdurrahman el-Bazzaz, yine başbakan olarak muhafaza edildi.

Abdurrahman Arif ile Başbakan Dr. Bazzaz'ın ilk işi, yıllardan beri süregelen Kürt meselesini bir çözüme ulaştırmak oldu ve uzun müzakerelerden sonra, Dr. Bazzaz'ın hazırladığı 12 maddelik Özerklik Planı 1966 Haziran'ında Molla Mustafa Berzani tarafından kabul edildi.⁵⁰

Lakin Kürtlere bu derece geniş özerklik verilmesi orduda hoşnutsuzluk uyandırdı. Bu atmosferden yararlanmak isteyen eski başbakan ve hava kuvvetleri

48 Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, s. 194.

49 Bu darbe teşebbüsleri için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1965-1966*, s. 20994-20995.

50 Bu planın metni: *Keesing's... 1965-1866*, s. 21539.

komutanı, “Nâsırcı” Arif Abdürrezzak gizlice Musula gelerek, 30 Haziran’da bilhassa havacıların ayaklanmasını sağlamışsa da , bu darbe teşebbüsü de bastırıldı ve Arif Abdürrezzak Musul’da tutuklandı.⁵¹

Bu darbe teşebbüsü üzerine Başbakan Dr. Bazzaz 9 Ağustos 1966’da istifa etti. Başbakanlığa, 48 yaşındaki emekli general, ılımlı Nâsırcı Naci Talip getirildi. Naci Talip de, 1967 savaşı çıkmadan biraz önce. 10 Mayıs 1967’de istifa etti ve Abdurrahman Arif Başbakanlığı da üzerine aldı. Irak 1967 Arap-İsrail savaşına böyle girdi.⁵²

4. Araplararası Birleşme Çabaları

Sosyalist Baas Partisi’nin 8 Şubat 1963’te Irak’ta ve 8 Mart 1963’te de Suriye iktidara gelmesi ve Baas ideolojisinin, ülke farkı gözetmeksizin bütün Arapları tek bir millet olarak, bir bayrak altına toplamayı amaçlaması, bir süre için Arap Birliği teşebbüslerini de ön plana çıkardı. Lakin, Baasçılar şunu da biliyorlardı ki, Arap dünyasını bir bayrak altında toplayabilmek için, Arap milliyetçiliği sancağını elinde tutan Nâsır ile işbirliği yapmak zorunluydu. Kaldı ki, söz konusu Arap Birliği esas itibarıyla İsrail meselesine yönelik olduğuna göre, İsrail’e karşı mücadelenin liderliğini de yine Nâsır yapmaktaydı.

Arap Birliği’ni gerçekleştirme teşebbüsü, Suriye’deki Baas darbesinin hemen arkasından, Irak Baasçılarından geldi. Esasında birlik fikri Suriye Baasçılarındı. Suriye Baasçıları, Mısır ile, yeni şartlar altında bir birlik meydana getirmek istemişler, fakat bu işin Irak Baasçıları tarafından desteklenmesine ihtiyacı duymuşlardı.⁵³

1963 Mart ayı içinde Bağdat, Şam ve Kahire arasında birtakım temaslara ve Kahire’de de bir dizi toplantılar yapıldı. Suriye ile Mısır arasında 1958 Şubat’ında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin, 1961 Eylül’ünde Suriye’de yapılan bir darbeyle yıkılmasını bir türlü hazmedemeyen Nâsır, Suriye ve Irak

51 Darbe teşebbüsü için bak.: *aynı kaynak*, s. 21539.

52 Savaşın sonra Baas Partisi, 17 Temmuz 1968’de yeniden bir darbeyle iktidara gelmiş ve General Hasan el-Bekr önce devlet başkanı olmuş, arkasından, 31 Temmuz’da da başbakanlığı da üzerine almıştır. General el-Bekr 11 yıl iktidarda kaldı. 16 Temmuz 1979 günü yapılan bir açıklamada, General Hasan el-Bekr’in, Devrim Konseyi Başkanlığı’ndan ve Baas Partisi Bölge Komutanlığı Genel Sekreterliği’nden kendi isteği ile istifa ettiği bildirilmiştir. Yine aynı açıklamada, Hasan el-Bekr’in, Baas Partisi Genel Sekreterliği ile Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı’na, 1969’dan beri başkan yardımcısı olan, 42 yaşındaki Saddam Hüseyin’i halef olarak tayin ettiği söylenmekteydi. Saddam Hüseyin, Devrim Komuta Konseyi tarafından hemen cumhurbaşkanlığına da seçildi. Saddam Hüseyin başbakanlığı da üzerinde tuttuğundan, yeni ihdas edilen Birinci Başbakan Yardımcılığı’na Taha Yasin Ramazan’ı ve 4 başbakan yardımcılıklarından birine de Tarık Aziz’i getirmiştir. Dr. Sadun Hammadi de dışişleri bakanı oldu. (Irak’ın 1967’den sonraki gelişmeleri için bak.: Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, s. 213-241; *Keesing’s Contemporary Archives, 1967-1968*, s. 22868-22871; *Keesing’s...1969-1979*, s. 24292; *Keesing’s...1980*, s. 30103-30107.)

53 Phebe Marr, *a.g.e.*, s. 187.

Baasçıların bu birleşme çabaları karşısında fazla istekli görünmedi. Açık ki Nâsır, kurulmak istenen birliğin Baasçıların kontrolü altında kalması ihtimalinden hoşlanmıyordu. Bu sebeple, Kahire’de yapılan görüşmelerde, Suriye kabinesinde Baasçılarla Nâsırcıların eşit olarak temsil edilmesi şartını ileri sürünce, bir ara görüşmeler kesildi.

Neticede, Irak, Suriye ve Mısır liderlerinin 7-17 Nisan 1963 günlerinde Kahire’de yaptıkları müzakereler sonunda Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu’nun 13 maddelik anayasa taslağı hazırlandı.⁵⁴

Bu anayasaya göre, federasyonun bir başkanı olacak ve üye devletlerin devlet başkanları da başkan yardımcısı görevini ifa edecekti. Federal hükümetin dışında her üye devletin kendi hükümeti ve başbakanı bulunacaktı. Federasyon başkanı, her üç devletin silahlı kuvvetlerinin de başkomutanıydı. Böylece üç devlet arasında, bir askeri ittifaktan daha ileri bir askeri bütünleşme meydana gelmiş oluyordu. Diğer taraftan, federasyon meclisi içinden seçilmiş olan federal hükümet dışişleri, savunma, millî güvenlik, maliye, iktisadî planlama, eğitim, adalet ve ulaştırma işlerinden sorumlu olacaktı. Federasyonun resmi dini İslâm’dı.

Kuveyt ile Ürdün de bu Federasyona ilgi gösterdilerse de, 17 Nisan’da Kahire’de yayınlanan bir deklarasyonda, federasyonun sosyalist Arap ülkelerine açık olduğu belirtiliyordu ki, bu suretle Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan, Libya ve Fas gibi Arap monarşilerine federasyonun kapısı kapatılmış olmaktaydı. Yani Arap dünyası birleştirilmek istenirken, bu dünya ikiye ayrılıyordu. Bundan dolayıdır ki, bir İsrailli yazar, galiba haklı olarak, “Arapları bölen şey, Arap birliği çabalarıdır,” demiştir.⁵⁵

Lakin bu Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu, ölü doğan bir çocuk olmaktan öteye gidemedi. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi,⁵⁶ Suriye’deki Sosyalist Birliği, Arap Millî Hareketi, Birleşik Arap Cephesi ve Arap Sosyalist Cephesi gibi Nâsırcı partilerin hükümette eşit temsil istemeleri, Baas’ın da buna yanaşmaması, Nâsır’ın bu partileri ve 1963 Mayıs’ında Suriye’nin çeşitli yerlerinde patlak veren Baas aleyhtarı karışıklıkları kışkırtması ve desteklemesi, ve sonunda da temmuz ayında Nâsırcıların başarısız bir darbe teşebbüsünde bulunmaları⁵⁷ Suriye ile Mısır arasındaki bütün ipleri kopardı. Irak devlet başkanı Abdüsselâm Arif’in 21-25 Ağustos günlerinde Kahire’ye yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, artık üçlü federasyondan hiç söz edilmiyordu.

Bununla beraber, Arif Kahire’den sonra 26 Ağustos’ta Şam’a geldi. 2 Eylül’de sona eren ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, iki ülkenin savunma

54 Bu anayasa taslağı için bak.: *Keesing’s...1963-1964*, s. 19387-19388. Walter Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 129-131.

55 Netanel Lorch, *One Long War*, s. 102.

56 Bakınız s. 212.

57 Bu konuda bak.: *Keesing’s...1963-1964*, s. 19681-19683.

alanında işbirliği yapmaya ve tam bir ekonomik birlik kurmaya karar verdikleri açıklanıyordu. 28 Eylül'de Suriye Baas hükümeti tarafından yapılan açıklamada da, Suriye ile Irak'ın halkçı, demokratik, sosyalist bir devlet kurma niyetlerinden söz edilmekteydi.⁵⁸ Bu devletin kuruluş çalışmaları 29 Eylül'de Şam'da başlarken, Bağdat'ta da Başkan Arif 8 Ekim'de yaptığı açıklamada, Suriye ve Irak silahlı kuvvetleri için ortak bir Yüksek Savunma Konseyi kurulduğunu duyuruyordu.⁵⁹

Lakin bu birlik teşebbüsü de ömürlü olamadı. Irak'taki Baas rejimi 18 Kasım'da askerler tarafından devrildi. Suriye Baasçıları ise birbirlerine düşerler. Bu gelişmeler neticesinde, Suriye hükümeti 28 Nisan 1964'te, Irak ile 1963 Ekim'inde yapmış olduğu askerî anlaşmaları feshetti.⁶⁰

Irak'ta 18 Kasım 1963'teki askerî darbeyle Baas yönetimine son verildikten sonra, Başkan Abdüsselâm Arif Mısır'a yanaşmaya başladı. Asvan Barajı'nın ilk bölümlerinin tamamlanması dolayısıyla yapılan törenlere katılmak için gittiği Kahire'de, 26 Mayıs 1964'te Nâsır'la bir Arap birliği anlaşması yaptı.⁶¹ Bu anlaşmaya göre, Kahire'de, her iki tarafın devlet başkanlarıyla, her iki taraftan 6'şar üyenin meydana getireceği bir başkanlık konseyi kuruluyordu. Bu konsey, üç ayda bir toplanarak iki ülkenin siyasî, ekonomik, askerî, sosyal ve kültürel politikalarını koordine edecekti. Yine Kahire'de, iki ülke arasında, silahlanma, eğitim ve strateji meselelerini koordine etmek ve taraflardan birine bir saldırı halinde askerî harekâtı yönetmek üzere bir ortak komutanlık teşkil olunuyordu.

Yine 26 Mayıs 1964 günü yayınlanan bildiride, Suriye'deki terörist rejim kınanıyor ve Suriye halkı Arap Birliği'ne katılmaya çağrılıyordu.

Bu arada Irak ve Mısır, 28 Eylül 1964'te yaptıkları bir açıklamada da, 48 ülkede ortak diplomatik temsil kararı aldıklarını duyurdular.⁶²

Irak-Mısır Başkanlık Konseyi'nin Bağdat'ta yaptığı toplantı sonunda, 16 Ekim 1964'te yayınlanan bir bildiride, iki ülkenin Ortak Siyasî Komutanlık kurmaya karar verdikleri açıklanıyordu. Bu organ, iki ülkenin anayasal birleşmesini sağlayacak tedbirleri alacak ve iki ülkenin dış politikasına, silahlı kuvvetlerine, savunmaya, ekonomik planlamaya vs. nezaret edecekti.⁶³

Sözü edilen ortak siyasî komutanlık, Birleşik Siyasî Komutanlık adı altında ilk toplantısını, Başkanlar Arif ve Nâsır'ın katılmalarıyla, 19-26 Mayıs 1965 günlerinde Kahire'de yaptı.⁶⁴ Yayınlanan bildiride, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün destekleneceği, bu örgüte maddî ve manevî destek verileceği belirtiliyor, fakat bir Irak-Mısır birleşmesinden söz edilmiyordu.

58 *Keesing's... 1963-1964*, s. 19683.

59 *Aynı kaynak*, s. 19684.

60 *Aynı kaynak*, s. 20156.

61 *Aynı kaynak*, s. 20156.

62 *Aynı kaynak*, s. 20498.

63 *Aynı kaynak*, s. 20388.

64 *Keesing's... 1965-1966*, s. 20995.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Abdüsselâm Arif'in Mısır ile yakınlaşma politikası, tamamen Irak'ın iç politikası ve Baasçılardan kurtulma amacıyla ilgiliydi. Mamafih, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve ondan sonraki tecrübeler dolayısıyla, Nâsır'ın da Irak'la birleşme konusunda çok hevesli olduğu söylenemez. Kaldı ki, İsrail'e karşı mücadele bakımından Nâsır'ın ağırlık ve ehemniyet verdiği ülke, İsrail ile sınırı olmayan Irak değil, İsrail'e karşı stratejik durumda bulunan Suriye'di.

Nitekim Nâsır, Suriye ile 4 Kasım 1966'da ittifak mahiyetinde bir anlaşma yapmaya muvaffak oldu. Bu anlaşmaya göre, taraflardan birine yapılan bir saldırı, her iki tarafa da yapılmış sayılacak ve taraflar böyle bir durumda, bütün güçleriyle birbirlerine yardım edeceklerdi. Ayrıca, iki taraf genelkurmaylarından meydana gelen bir Ortak Askerî Komutanlık kuruluyordu.⁶⁵

Irak cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif 7 Kasım'da verdiği demeçte, Irak'ın şimdilik bu anlaşmaya katılmayacağını, fakat bu anlaşmanın Cezayir gibi ilerici Arap ülkelerini de içine alması gerektiğini, Suriye'ye bir tehlikenin yönelmesi halinde, Irak'ın da kendisine düşen yükümlülükleri yerine getireceğini bildirdi.

Suriye-Mısır anlaşması, onayladıktan sonra, 1967 Mart'ında yürürlüğe girmiştir.

5. Orta Doğu'da FKÖ Faktörü

1967 Arap-İsrail savaşından önce Arap dünyasında meydana gelen en mühim gelişmelerden biri de, tesirlerini günümüze kadar sürdüren, Arap-İsrail mücadelesinin en mühim faktörlerinden biri haline gelen ve günümüzde Filistin halkının siyasî varlığının tek temsilcisi sayılan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulmasıdır.

Meseleye kronolojik olarak bakacak olursak, Filistin halkının Yahudilere karşı mücadelesi ta 1920'lere kadar gitmekle beraber, İsrail devletine karşı örgütlü mücadelenin, 1955 yılında, Başkan Nâsır'ın Gazze'deki Filistinlileri komando eğitimine tâbi tutarak, bunları "fedayin" adı altında İsrail'e saldırtmasıyla başladığı bir gerçektir. Mamafih, fedayin hareketi kısa ömürlü olmuş ve 1956 savaşında Gazze'nin İsrail tarafından işgali üzerine, bütün fedayin mensuplarının listesi İsrail makamlarının eline geçmiştir.

Filistinlilerin bundan sonraki fedayin, yani komando örgütlenmesinin ikinci merhalesi el-Fetih'in kurulmasıdır. Doğrusu el-Fetih için kesin bir başlangıç tarihi tespit etmek güçtür. Bazı kaynaklar, el-Fetih'in Yaser Arafat tarafından 1958'de Kuveyt'te kurulduğunu belirtirken,⁶⁶ yine Batılı bazı

65 *Keesing's... 1965-1966*, s. 21710.

66 Netanel Lorch, *One Long War*, Jerusalem, Keter Publishing House, 1976, s. 106. Avi Plascov, *A Palestinian State? Examining the Alternatives*, Adelphi Papers No.163, London, I.I.S.S., 1981, s. 6, 4 no'lu dipnotunda el-Fetih liderlerinden Salah Khalaf'a (Ebu İyad) arfen el-Fetih'in 1958'de Kuveyt'te kurulduğunu söylemektedir.

kaynaklar da el-Fetih'in 1950'lerde Batı Almanya'da Stuttgart Üniversite-si'nde okuyan Filistinli öğrenciler tarafından kurulduğunu ileri sürer.⁶⁷ Bazı kaynaklara göre de el-Fetih, 1956'da, Gazze'nin İsrail tarafından işgalinden sonra bazı Gazzeli Filistinlilerin İsrail'e karşı nasıl mücadele edileceğine dair yaptıkları tartışmalar sırasında doğmuş ve daha sonra başkanlığına Yaser Arafat seçilmişti.⁶⁸

Örgüt ismi Ebu Ammar olan Yaser Arafat, 1929 doğumlu olup, aslen Gazzeliydi. Asıl ismi Abdurrahman Abdulrauf Arafat el-Kudva el-Hüseyin'dir. Arafat Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyin ile akraba olduğu için, asıl ismini açıklamaktan daima kaçınmıştır. Zira Hüseyin ailesi Arap dünyasında prestijini kaybetmişti. Bu sebeple, asıl ismini daha işin başında açıklamış olsaydı, örgüt içindeki prestiji ve nüfuzu daha başlangıçta tehlikeye girerdi.⁶⁹

Arafat 1951'de Kahire'de mühendislik öğrenimi gören bir öğrenciydi ve 1953'te Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz birliklerine saldırılar düzenleyen öğrencilere katılmıştı. 1952-1956 yılları arasında Filistin Öğrenci Federasyonu başkanırken, Müslüman Kardeşler'le bağları olmuş ve bu örgüt 1957'de Mısır hükümeti tarafından yasaklandığında Arafat da Mısır'dan kaçmıştır. Bununla beraber, adı Mısır hükümetinin kara listesinde bulunuyordu. Bu sebeple de kendisi ve arkadaşlarının Mısır'a girmeleri 1968 yılına kadar yasaklanmıştır.

Mısır'dan kaçan Arafat Kuveyt'e gitti ve orada inşaat müteahhitliğine başladı. Bu arada da el-Fetih'i örgütleyip, Filistin'in kurtuluş fikrini yaymaya ve örgüte üye toplamaya çalıştı. el-Fetih (veya al-Fatah) ismi, Filistin'in Kurtuluşu İçin Hareket'in Arapçası olan Herâkat al-Tahrir al-Vatanî al-Filastani'nin tersten okunuşunun ilk harflerinden meydana gelmektedir. Kaldı el-Fetih kelimesi, Türkçemizdeki fetih kelimesiyle aynı manadadır.

Arafat, Kuveyt'te birtakım Filistin kökenli işadamları ile aydınları örgütünde topladığı gibi, Kuveyt ve Batı Almanya'da bulunan Filistinli öğrenciler arasında da hücreler teşkil etti. Ayrıca, Cezayir'de de Filistinlilerin askeri eğitimi başlamıştı. Mamafih, bütün bunlara rağmen el-Fetih'in hızla geliştiği söylenemez.

Arafat ve arkadaşları kendilerini "intikam kuşağının" temsilcileri olarak görüyorlar ve Filistin davasının liderliğini "hezimet kuşağının" elinden almışlardı.⁷⁰ Arafat bu düşüncesinde bir bakıma haklıydı. Çünkü bu sırada her Arap devleti Filistin meselesini kendi amaçları için kullanmaya çalışıyordu. Mesela Nâsır 1959'da bir Filistin hareketini başlatmak üzere ayrı bir Filistin varlığı (*Palestinian entity*) sloganını ortaya atmıştı. Nâsır, Filistin milliyetçiliğini kendisinin Arap dünyasındaki liderliği için bir vasıta olarak kullanırken, gerek Mısır gerek General Kasım'ın Irak'ı, Filistin davasını birbirlerine karşı kullanmaya çalıştılar.

67 *The Middle East*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1986 (6th Ed.), s. 18.

68 John Laffin, *Fedayeen - The Arab-Israeli Dilemma*, London, Cassel, 1973, s. 5-6.

69 *A.g.e.*, s. 6.

70 Laffin, *Fedayeen*, s. 7 ve *The Middle East*, s. 18.

Ayrıca, her ikisi de, Ürdün'deki Haşimi hükümdarlığını yıkmak için ülkedeki Filistin mültecilerini ayaklandırma çabası içine girdiler.⁷¹

Suriye de bu iki devletten geri kalmadı. el-Fetih'in karargâhını Kuveyt'ten Lübnan'a taşıyan Arafat, Nâsır'a olan muhalefeti dolayısıyla, Suriye'nin Baas hükümeti tarafından desteklendi ve Baas rejimi, Arafat'ın Suriye topraklarında eğitim kampları kurmasına ve İsrail'e yapılacak saldırılarda Suriye topraklarını kullanmasına izin verdi.⁷² Fakat Arafat Suriye'nin her dediğine evet demeyince, Baasçılarla arası açıldı.

Diğer taraftan Suriye, Ürdün'ün başını İsrail ile derde sokmak için ve İsrail'i tahrik amacıyla el-Fetih gerillalarını hep Ürdün topraklarından İsrail'e saldırtmıştır.⁷³

Başkan Nâsır daha başlangıçtan itibaren el-Fetih'e cephe almış ve el-Fetih'i ve faaliyetlerini, kendi otoritesine bir meydan okuma şeklinde telâkki etmiştir. Bu sebeple Arap Ligi Konseyi 9-19 Eylül 1963 günlerinde Kahire'de yaptığı toplantıda, bir Filistin varlığı (*Palestinian entity*) teşkiline, Filistinlilerin bir sürgünde hükümet kurmalarına, bir milli meclis seçmelerine ve bir de Filistin Kurtuluş Ordusu teşkiline karar verdiği zaman, bu karar Mısır tarafından hararetle desteklendi. Fakat Filistin varlığı esas itibarıyla Ürdün'ün elindeki eski Filistin toprakları olan Batı Şeria'da kurulacağı için Ürdün, bu topraklar üzerindeki egemenliğinin sona ermesi demek olan böyle bir teşebbüsten hoşlanmadı.⁷⁴

Şunu da belirtelim ki, bu kararın alınmasında 1962 yılının mühim bir gelişmesi de rol oynamış görünüyor. Cezayir'in 1961'de bağımsızlığını kazanması Filistin kurtuluş hareketi için bir örnek oldu. Cezayirli, Fransa'nın askerî gücüne karşı gerilla taktikleri kullanarak tek başlarına başarılı olduklarına göre, neden Filistin meselesi için de aynı şey söz konusu olmasındı?⁷⁵

Filistin mültecilerinin ilk kongresi 28 Mayıs-3 Haziran 1964 günlerinde Kudüs'ün Arap kesiminde yapıldı. Bu Kongrede Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulmasına karar verildi ve bu örgütün anayasası mahiyetinde olmak üzere, 29 maddelik, Filistin Millî Misakı (el-Misak el-Vatanî el-Filastani) kabul edildi.⁷⁶ Bu Misak'a göre, Filistin, İngiliz mandası zamanındaki Filistin topraklarıydı. Ve bu toprak bir Arap anavatanıydı. Yine bu misaka göre, Filistin halkı Arap birliğine inanıyordu ve Arap birliği ile Filistin'in kurtuluşu birbirini tamamlayan iki temel hedefti. Filistin'in kurtarılması, bir bütün olarak Arap milletinin sorumluluğundaydı. Filistin'in kurtarılması bir meşru

71 Laffin, *a.g.e.*, s. 7-8.

72 Lorch, *a.g.e.*, s. 106.

73 el-Fetih'in 1969'a kadar İsrail'e yaptığı saldırılar için bak.: Laffin, *a.g.e.*, s. 15-41.

74 Keesing's...1963-1964, s. 20335.

75 Netanel Lorch, *One Long War*, s. 102.

76 Bu misakın metni için bak.: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 374-379 ve Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III: *Documents*, s. 699-704.

savunma olup bu bakımdan da Filistin'in 1947'deki taksimiyle 1917 Balfour Deklarasyonu geçersiz ve hükümsüzdür.

FKÖ ve örgütün ilk genel sekreteri, daha ilk günden itibaren Mısır'ın kontrolü altına girdi. Zaten örgütün merkezi de Kahireydi. el-Fetih ile FKÖ'nün bu rekabeti 1967 Arap-İsrail savaşına kadar sürecektir. Bu savaştan sonra el-Fetih'in ağırlık kazanması ve genel sekreter Şukeyrî'nin 1967 Aralık ayında istifası üzerine, FKÖ'nün kontrolü el-Fetih'in eline geçecektir. Bu sebeple, FKÖ'nün 1964 Misakı, 1968 Temmuz'undaki Kahire Kongresi'nde el-Fetih görüşleri istikametinde sertleştirilerek değiştirilmiştir.⁷⁷

1968 Misakı'nın da 1. maddesinde "Filistin, Filistin halkının vatanıdır" denirken, 1964 Misakı'nda olduğu gibi, bu misakın 2. maddesinde de, Filistin olarak, İngiliz mandası altındaki Filistin toprakları kabul ediliyor, dolayısıyla İsrail'in varlığı reddediliyordu.

Diğer taraftan, misakın 18. maddesi, Filistin'in kurtarılması, milletlerarası açıdan meşru savunmanın gerektirdiği bir savunma hareketidir, diyordu.

19. madde ise, Filistin'in 1947'deki taksimının ve İsrail devletinin kurulmasını, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, *keenlemye-kûn* yani geçersiz ve yokmuş gibi farzedilmesinin gerektiğini söylüyordu. Zira, yine misaka göre, bu karar Filistin halkının arzusuna ve bir yurda sahip olma hususundaki tabii hakkına ters düşmüş olup, Birleşmiş Milletler antlaşmasının, başta *self-determination* ilkesi olmak üzere, temel ilkelerine aykırıydı.

Başka bir deyişle misak, 1917 Balfour Deklarasyonu'nun, Yahudilere Filistin'de yurt kurma hakkını tanımasının karşısına, Filistin halkının yurt kurma hakkını çıkarıyordu. Yalnız 50 yıllık bir gecikmeyle.

Bu misakın kabulünden sonra, Nâsir'ın da desteklemesiyle, Arafat 1969 Şubat'ında FKÖ'nün başına getirilmiştir.⁷⁸

77 FKÖ'nün 33 maddelik 1968 Misakı'nın metni için bak.: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. I: *Readings*, s. 537-543 ve Vol. III: *Documents* s. 706-711; U.S. House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, *The Search for Peace in the Middle East - Documents and Statements, 1967-79*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, s. 235-238; Larry L. Fabian and Ze'ev Schiff (Eds.), *Israelis Speak*, New York, Carnegie Endowment for International Peace, 1977, s. 203-207.

78 FKÖ, kuruluşundan itibaren, monolitik bir yapıya sahip olmaktan uzak kalmış, kendi içinde gruplaşmalar meydana geldiği gibi, kopmalar da olmuştur. Bu çeşitli grup veya örgütler üç ana kesimde yer almaktadır:

1) FKÖ'nün Ana Grupları: A) el-Fetih: Bu örgütün, diğer bazı Filistin örgütleri gibi Marksizm ile ilgisi olmayıp, koyu bir Filistin milliyetçisidir. Hiçbir Arap devletine dayanmayıp, bağımsızlığını korumaya dikkat etmiştir. Tahmin edilen gücü 10.000-15.000 kişidir; B) Arap Kurtuluş Cephesi (*Arab Liberation Front*, ALF): 1969 yılında Irak tarafından ve Suriye kontrolündeki Saika'ya karşı kurulmuş olup, Irak Baas'ının görüşlerini benimsemiştir. Oldukça küçük bir örgüt olup, gücü 800 kadar tahmin edilmektedir; C) Filistin Kurtuluş Cephesi (*Palestine Liberation Front*, PLF): Çok küçük bir gruptur. 100 kadar mensubu bulunduğu tahmin edilmekteydi. 1977'de kurulan bu örgüt, üyelerinden Muhammed Ebu Abbas'ın 1985 Ekim'inde *Achille Lauro* adlı İtalyan yolu gemisini kaçırması ile ismini duyurmuştur.

FKÖ'nün kuruluşu, el-Fetih'in, fedayin faaliyetlerini 1965 başından itibaren birdenbire arttırmasına sebep olmuştur. 1965 yılının ilk üç ayında el-Fetih, 7 tanesi Ürdün topraklarından, 3 tanesi de Gazze'den olmak üzere, İsrail'e 10 sabotaj saldırısında bulunmuştur. el-Fetih'in bu saldırıları, 1965 yılının sonuna kadar, 28 tanesi Ürdün topraklarından olmak üzere ve İsrail'deki sivil hedeflere yönelik olarak, 35'i bulmuştur. Bu arada da, 1965 Ağustos'unda el-Asifa (Fırtına) örgütü de kurulmuştur.⁷⁹

El-Fetih'in bu faaliyetlerine Mısır, Lübnan ve Ürdün karşı çıkmıştır. Mısır'ın muhalefetine yukarıda değinmiştik. Lübnan ve Ürdün ise, İsrail'in sert karşılık vererek, başlarının İsrail ile derde girmesini istememişlerdir. Buna karşılık, bilhassa 1966 Şubat'ındaki darbeden sonra, Suriye el-Fetih'e büyük destek verip, İsrail'e karşı sertlik politikası takibine başladı. Suriye'nin yeni devlet başkanı Dr. Atassi, İsraille karşı sınırsız savaştan söz ederken, savunma bakanı Hafız Esad da, "Hiçbir zaman barış istemeyeceğiz ve hiçbir zaman

- 2) Demokratik İttifak: Bu grubu başlangıçta Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe ve Filistin Komünist Partisi meydana getirmekteydi ve ittifak, Filistin meselesinin diplomatik yolla çözümünün karşısındaydı. Lakin Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'nin ittifaktan ayrılmasından sonra bu grupta esas itibarıyla Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe (*Democratic Front for the Liberation of Palestine*, DFLP) kalmıştır. Bu örgüt 1968'de kurulmuş olup, lideri Nayif Havatmeh'tir. Esasında, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'nin aşırı sol kanadının bu cepheden kopmasıyla meydana gelmiş, koyu Marksist-Leninist bir örgüttür. Üye sayısı 3.000 kadar tahmin edilmektedir.
- 3) Milli Selâmet Cephesi (*National Salvation Front*): Bu gruba dahil örgütler, FKÖ'den ayrılan ve Suriye kontrolü altında bulunan örgütlerdir. A) el-Fetih'i Düzeltme Hareketi (*Fatah Corrective Movement*): Suriye tarafından desteklenen bu örgütün lideri Ebu Musa'nın, 1983 yılında Arafat'ın liderliğine isyan etmesi sonucu kurulmuştur. Hadise Bika'a Vadisinde meydana gelmiştir. Bu örgüt, Arap-İsrail barış sürecine Ürdün'ün katılmasının karşısındadır. B) Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi (*Popular Front for the Liberation of Palestine*, PFLP): 1967'de George Habbaş tarafından kurulmuştur. el-Fetih gibi bağımsız ise de, Neo-Marksist bir görüşe sahip bulunmaktadır. Ürdün aleyhtarı olmakla beraber, Arafat ve Suriye konusunda da zikzakları vardır. Üye sayısı 4.000 olarak tahmin edilmektedir. C) Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi - Genel Komutanlık (*Popular Front for the Liberation of Palestine - General Command*, PFLP-GC): 1968'de Ahmed Cibril tarafından kurulmuş olup, tam bir terörist örgüttür. Amacı, nerede ve ne şekilde olursa olsun İsraililere ve İsrail'e saldırmaktır. Filistin meselesinin diplomatik çözümünün karşısındadır. Üye sayısı 500 kadar tahmin olunuyor. D) Saika: Arapça "yıldırım" demektir. 1968'de Suriye Baas'ı tarafından kurulmuş olan bu örgüt, Arafat aleyhtarı Filistin örgütlerinin başında gelir. Lideri İssam el-Kadı'dır. Üye sayısı 3.000 kadardır. E) Filistin Halkçı Mücadele Cephesi (*Popular Palestinian Struggle Front*, PPSF): Üye sayısı 200 kadar olan küçük bir örgüttür. 1968'de kurulmuştur ve Arafat'a karşıdır (*The Middle East*, s. 14-15. Ayrıca bak.: Aaron David Miller, *The PLO and the Politics of Survival*, Washington, D.C., Center for Strategic and International Studies, 1983).

79 Laffin, *The Fedayeen*, s. 16-17.

barışı kabul etmeyeceğiz. Sadece savaşı ve gaspedilen toprakların iadesini kabul edeceğiz,” diyordu.⁸⁰

Suriye'nin el-Fetih'e sağladığı bu destek ve takip etmeye başladığı bu sertlik politikası iki netice meydana getirdi. Birincisi, İsrail'in Güvenlik Konseyi'ne 16 Mayıs 1966'da Suriye'yi şikayetinde, el-Fetih ve el-Asifa adlı terörist örgütlerinden ilk defa söz edilmekteydi.⁸¹ Fakat İsrail'in başlangıçta bu iki örgütün saldırılarına karşı beklenen ve yeterli tepkiyi göstermemiş olması Mısır, Ürdün ve Lübnan'ı da cesaretlendirmiş ve Mısır da el-Fetih'i desteklemeye başlamıştır. Bilhassa Suriye 1966 Şubat darbesi ile Baasçıların düşürülmesinden sonra, bir Mısır-Suriye yakınlaşması da meydana gelmiştir. Bunun neticesi olarak el-Fetih, 1965 yılında İsrail'e karşı 35, 1966 yılında da 41 operasyon düzenlemiş iken, 1967 yılının ilk altı ayında 41 operasyona girişmiştir. Bu 41 operasyonun 13 tanesi Suriye, 13 Tanesi Ürdün ve 11 tanesi de Lübnan topraklarından yapılmış bulunuyordu.⁸²

6. Arap Birliği ve Filistin Meselesi

1956-1967 yılları arasında Arap dünyası İsrail'e karşı ne güçlü bir birlik ve ne de güçlü ittifaklar meydana getirmeye muvaffak olamamıştır. Fakat kendi içindeki bölünmelere rağmen, Filistin konusunda ilgisini azaltmadığı gibi, siyasî açıdan belirli bir cephe ve görüş birliğini gerçekleştirmeye de muvaffak olmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz üzere,⁸³ Arap Ligi Konseyi'nin 9-19 Eylül 1963 günlerinde Kahire'de yaptığı toplantıda, bir Filistin varlığı teşkiline karar verilmiş ve bu kararın neticesi olarak da, 1964 Haziran'ında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuştur.

İlk Arap Birliği zirvesi 13-17 Ocak 1964 günlerinde Kahire'de yapıldı. Zirveye katılan devlet başkanları arasında, Mısır-Suriye birliğinin (Birleşik Arap Cumhuriyeti) 1961 Eylül'ünde dağılması üzerine kurulan Suriye hükümetini ilk tanıyan devlet olduğu için, Nâsır'ın diplomatik münasebetlerini kestiği Ürdün Kralı Hüseyin, Yemen meselesinden dolayı Nâsır'ın münasebetlerinin bozuk olduğu Suudi Arabistan Kralı Suud, ve Nâsır'ın hiç hoşlanmadığı, Suriye'nin Baasçı lideri General Hafız da bulunuyordu. Mamafih, bu zirve esnasında Nâsır, Ürdün ile diplomatik münasebetlerini yeniden tesis etti.

Zirve esas itibarıyla, İsrail'in Şeria sularını kullanma projesinden dolayı⁸⁴ Nâsır'ın daveti üzerine yapılmıştı. Bu sebeple, ağırlık bu konuya verilmekle beraber, Filistin meselesinin tartışılması da geniş bir yer işgal etmiştir. Yayınlanan bildiride⁸⁵ Filistin konusunda şu kararların alındığı belirtiliyordu:

80 Laffin, a.g.e., s. 19.

81 Yearbook of the United Nations, 1966, s. 167.

82 Laffin, a.g.e., s. 21.

83 Bakınız s. 221.

84 Bu konuda bak.: aşağıda s. 241-242.

85 Bildirinin metni: Keesing's...1963-1964, s. 19976 ve American Foreign Policy - Current Documents, 1964, Washington, D.C., Government Printing Office, 1967, Department of State Publication 8253, s. 675-676.

- 1) Filistin halkının, kendi anavatanlarını kendilerinin kurtarmasını ve kendi kaderlerine kendilerinin egemen olmasını sağlayacak şekilde organize edilmesi.
- 2) Bu iki amacın gerçekleşmesini desteklemeleri ve İsrail saldırılarının defedilmesi için diğer ülkelere çağrı.
- 3) Arap ülkelerinin, diğer ülkelerle olan siyasî ve ekonomik münasebetlerini, Siyonist ihtiraslarına karşı Arapların meşru hakları konusunda bu devletlerin alacağı tutuma göre düzenlemeleri. Burada söz konusu edilen ekonomik münasebetlerle, şüphesiz petrol kasdedilmekteydi ve petrol silahının kullanılması tehdidi vardı.
- 4) Keza, Asya-Afrika ülkelerine de, Arapların meşru haklarının desteklenmesi hususunda çağrıda bulunulması.

İkinci Arap Zirvesi, 5-11 Eylül 1964 günlerinde İskenderiye'de yapıldı.⁸⁶ Üç maddelik gündemin birinci maddesini Filistin meselesi teşkil ediyordu. Toplantının 7 Eylül günlü oturumunda Ortak Arap Kuvvetleri'nin teşkiline karar verildi. 10 Eylül günlü oturumda da, Filistin mültecilerinden kurulu bir askerî kuvvet teşkiline, bu kuvvetin Gazze ve Sina'da bulundurulmasına, Arap devletleri ordularında görev yapan Filistinlilerin bu kuvvete transfer edilmesine ve bu kuvvetin Ortak Arap Kuvvetleri'nin bir parçası sayılmasına karar verilmiştir.

1965 yılı, Filistin konusunda Arap Birliği içinde bir krize sahne oldu. Çünkü, Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba, 21 Nisan 1965 günü Destur Partisi'nin Gençlik Kolları Federasyonu'nda yaptığı konuşmada, Filistin meselesinin, İsrail ile Arap ülkeleri arasında müzakere yoluyla çözümlenmesini teklif edince kıyamet koptu. Burgiba bu konuşmasında, Orta Doğu ülkelerine yaptığı ziyaretlerde⁸⁷ Filistin mültecilerinin perişan halini gördüğünü, bunların yurtlarına dönmeleri konusunda yıllardır hayalî ümitler ve kısır nefret duyguları beslendiğini, Filistin meselesi için bir savaş yapılamayacağını herkesin bildiğini, çünkü büyük devletlerin böyle bir savaşı birkaç saat içinde durduracaklarını, dolayısıyla, İsrail'in komşusu Arap ülkelerinin almakta oldukları silahların da hurda demirden başka bir şey olmadığını söyledi ve Birleşmiş Milletler'in 1947 taksim planını desteklediğini bildirdi.⁸⁸

Burgiba'nın konuşması ve teklifleri, bütün Arap ülkelerinde büyük tepkiyle karşılandı. Mısır'ın yarı-resmî *el-Ahram* gazetesi, Mısır'ın bundan sonra Arap Birliği toplantılarında Tunus ile aynı masaya oturmayacağını yazarken, Ürdün Başbakanı Vasfı Tel de, Filistinlilerin yarım çözümleri asla kabul etmeyeceğini söylüyordu. Mısır Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad ise, 27 Nisan günü yaptığı bir konuşmada, İsrail konusunda, ne aracı, ne müzakere ve ne

86 İskenderiye Zirvesi için bak.: *Keesing's... 1963-1964*, s. 20335. 11 Eylül'de yayınlanan bildirinin metni: *American Foreign Policy - Current Documents*, 1964, s. 688-691.

87 Burgiba bu ziyaretleri sırasında Türkiye'ye de gelmiş ve TBMM'de bir konuşma da yapmıştır.

88 *Keesing's... 1965-1966*, s. 20745.

de uzlaşma ilkesini ortaya atıyordu. Buna karşılık aynı gün, Tunus şehrinde öğrenciler Mısır ve Irak elçiliklerine saldırırken, ertesi gün de Kahire'de Mısırlı öğrenciler de Tunus büyükelçiliğine saldırdılar ve büyükelçinin evini yaktılar.⁸⁹

Buna karşılık, İsrail Başbakan Yardımcısı Abba Eban ise, 24 Nisan'da verdiği demecinde, Burgiba'nın demecini "mühim" olarak değerlendiriyor, fakat İsrail bakımından BM'nin 1947 taksim planına dönmenin söz konusu olamayacağını bildiriyordu.⁹⁰

Burgiba, 21 Nisan konuşmasında belirttiği hususları ihtiva eden bir mesajı da 27 Nisan'da Nâsır'a gönderdiği gibi, mesaj Tunus'ta yayınlanan *Action* gazetesinin 30 Nisan günlü sayısında da çıktı.⁹¹

İşte bu şartlar altında Arap devletlerinin başkanlarının temsilcileri 28-29 Nisan 1965'te Kahire'de toplandılar. Arap dünyasından gelen sert tepkiler karşısında Tunus bu toplantıyı boykot etti. Toplantıda alınan kararlarda, İsrail'i tanıma, İsrail ile uzlaşma ve İsrail'le bir arada yaşama, kesinlikle reddedildi. Diğer taraftan Nâsır da, Burgiba'nın 27 Nisan mesajına, 1 Mayıs günü Kahire'de İşçi Bayramı mitinginde yaptığı konuşma ile cevap verdi ve Burgiba'yı ağır şekilde eleştirdi.⁹²

Yine Tunus tarafından boykot edilen 3. Arap Zirvesi, bütün Arap devletleri başkanlarının katılmasıyla 13-17 Eylül 1965 günlerinde Fas'ın Casablanca şehrinde yapıldı.⁹³ Yayınlanan bildiride⁹⁴ Filistin konusunda, Filistin topraklarının kurtarılmasına ve FKÖ ile Filistin Kurtuluş Ordusu'nun güçlendirilmesine ait planların gözden geçirildiği, Arap devletlerinin, gerek Birleşmiş Milletler'de, gerek diğer milletlerarası toplantılarda Filistin meselesinde daima ortak hareket edecekleri ve Filistin mütecileri meselesinin göz ardı edilmesine daima karşı çıkacakları bildirilmektedir.

Filistin meselesinde Arap ülkeleri arasında bir cephe birliği sağlandığı bir sırada Burgiba'nın Filistin ve İsrail konusundaki farklı görüşleri ile başlayan bölünme, 1966 yılı içinde daha da şiddetlendi. Casablanca Zirvesi'nde, dördüncü zirvenin 1966 yılı içinde Cezayir'de yapılmasına karar verilmişti. Fakat Suudi Arabistan ile İran'ın, bir İslâm Konferansı kurma teşebbüsleri, Nâsır'ın gayet şiddetli tepkisiyle karşılaştı ve Mısır zirveyi boykot edeceğini açıklayınca, zirve yapılamadı. Ancak 1967 savaşından sonra yapılacaktır.

İslâm Konferansı ile ilgili gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz: Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın 8-14 Aralık 1965 günlerinde Tahran'a yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, bütün İslâm ülkelerinin katılacağı bir milletlerarası

89 Aynı kaynak, s. 20745.

90 Aynı kaynak, s. 20745.

91 Mesaj için bak.: *American Foreign Policy - Current Documents, 1965*, Washington, D.C., Government Printing Office, 1968, Department of State Publication, 8372, s. 591-593.

92 Konuşmanın metni için bak.: *American Foreign Policy - Current Documents, 1965*, s. 593-595.

93 Bu zirve için bak.: *Keesing's... 1965-1966*, s. 21011-21012.

94 Bildirinin metni: *American Foreign Policy... 1965*, s. 587-589.

konferansın davet edilmesine karar verildiği açıklanıyordu. Anlaşıyordu ki Kral Faysal, Nâsır'ın Arap liderliğini çok daha geniş çerçeveli bir İslâm dünyası içinde eritmek ve Nâsır'ın nüfuzunu kırmak istiyordu. Nâsır da bunu fark etmekte gecikmedi ve verdiği demeçlerde⁹⁵ İslâm konferansı fikrine şiddetle karşı geldi. Nâsır, İslâm konferansı fikrinin gerici Müslüman devletlerinin, kendisinin Arap liderliğine meydan okumak için kurmak istedikleri bir ittifak olduğunu, ortaya atılan İslâm paktı tasarısının, ise, Bağdat Paktı'nın yerini almak üzere Anglo-Sakson nüfuzu altındaki İslâm ülkelerinin, ilerici Arap rejimlerini sahneden silmek için hazırlanmış bir tertip olduğunu söylüyordu. Nâsır'a göre bu pakt, emperyalizmin ve Siyonizm'in bir oyunuydu.

Bu tepkilere rağmen Kral Faysal, İslâm Konferansı'nı gerçekleştirmek üzere, 1966 yılının ilk dokuz ayında Ürdün, Kuveyt, Sudan, Pakistan'ı ziyaret etti ve 30-31 Ağustos günlerinde de Ankara'ya geldi. Lakin Ürdün, Pakistan, Fas ve Tunus bu konferans fikrini desteklerken, Kuveyt, Lübnan, Libya ve Sudan tarafsız kaldılar. Arap dünyası bir kere daha bölünmüştü. Çünkü bu arada, Yemen meselesi de Suudi-Mısır münasebetlerinin gerginleşmesine sebep oldu.

Bu şartlar içinde Nâsır, 22 Temmuz 1966 günü yaptığı konuşmada⁹⁶ İslâm Paktı'nın Arap dünyasının ilerici güçlerine karşı hazırlanmış Batı kaynaklı bir komplo olduğunu ileri sürdü ve "Gericilerle bir masaya oturmayız," diyerek, 5 Eylül 1966 günü için planlanmış olan Cezayir Zirvesi'ni boykot ettiğini açıkladı. Bu durumda zirve yapılamadı.

İş bu kadarla da kalmadı. Diğer Araplar arasındaki münasebetler de bozulmaya ve hatta gerginleşmeye başladı. Mısır-Suudi münasebetlerinin giderek gerginleşmesinin yanında, Ürdün ile FKÖ'nün de arasının bozulması, Ürdün ile Suriye'nin münasebetlerini gerginleştirirken, Mısır ile Suriye birbirlerine yaklaştırmaya başladılar. Bu gelişmelerin kısa hikâyesi şöyledir:

1965 yılı sonunda FKÖ Ürdün hükümetine başvurup, Filistin asıllı Ürdünlüleri askerî eğitimden geçirmek, Ürdün'deki Filistinlilerden vergi almak, bu Filistinliler arasında gençlik örgütleri kurmak ve İsrail sınırı yakınındaki Ürdün köylerini tahkim etmek için izin istedi. Devlet içinde devlet olma manasına gelen bu istekleri Ürdün Kralı kabul etmedi. Ayrıca, 1966 Nisan'ında, Nâsırcılar, Baasçılar ve komünistler için çalıştıkları gerekçesiyle, çoğu FKÖ üyesi 200 kadar Filistinli tutuklandı. Ürdün'e göre FKÖ bir komünist örgüt olmuştur. Gerçekten, FKÖ lideri Ahmet Şukeyri 1966 Haziran'ında yaptığı bir açıklamada, Viet-Cong'un yanında savaşmak için bazı FKÖ elemanlarının Vietnam'a gönderileceğini bir kısım Filistinlilerin Çin'de askerî eğitim gördüğünü ve ağustos ayında yaptığı açıklamada da, FKÖ'nün Çin'den silah aldığını söyledi.⁹⁷

95 Bu demeçler için bak.: *Keesing's...1965-1966*, s. 21661.

96 Konuşmanın metni için bak.: *American Foreign Policy - Current Documents*, 1966, Washington, D.C., Government Printing Office, 1969, Department of State Publication 8423, s. 516-520. Ayrıca: *Keesing's...1965-1966*, s. 21662.

97 *Keesing's...1965-1966*, s. 21662.

Ürdün Başbakanı Vasfi Tâl de, 4 Temmuz 1966 günlü demecinde 100 kadar Baasçı, Nâsırcı ve komünistin tutuklandığını, Ürdün rejimini devirmek için Suriye'nin, yeraltı örgütü şeklinde çalışan Baasçıları parayla desteklediğini, Şukeyrî'nin komünistlerin aleti olduğunu, bu durumda Ürdün'ün FKÖ ile işbirliği yapamayacağını bildirdi ve Ürdün Parlamentosu da, 18 Temmuz'da, FKÖ ile münasebetleri kesme kararı aldı.

Bu suretle Arap dünyası ilerici-gerici bölünmesi içine girerken, 1966 Temmuz'undan itibaren de Suriye ile Mısır arasında bir yakınlaşma meydana geldi. Bu gelişmede, Suriye ile İsrail arasındaki sınır çatışmalarının giderek artması da büyük rol oynadı.

7. İsrail-Arap Çatışmaları

1956 savaşından sonra, İsrail'in, komşularıyla olan mütareke sınırlarında çatışmalar ve çarpışmalar hiçbir zaman eksik olmamışsa da, 1962 yılına gelinceye kadar, bunlar büyük ve ciddi krizler haline gelmemiştir. Fakat 1962 yılından itibaren durum değişmeye başladı. Bu değişimde bir yandan el-Fetih ile FKÖ'nün ortaya çıkışı rol oynadığı kadar, 1962 yılında Cezayir milliyetçilerinin Fransa'ya karşı yürüttükleri mücadele sonunda bağımsızlıklarını kazanmalarının da mühim tesiri olmuştur.

Suriyelilerin daha önce İsrail mevzilerine saldırımları üzerine, İsrail kuvvetleri 16-17 Mart 1962 gecesi, Taberiye Gölü'nün doğu kıyısındaki Yahudi yerleşim merkezi olan Ayn Gev'den hareketle, birkaç mil kuzeydeki Suriye mevzilerine saldırdılar. İsrail'e göre, 70 dakika kadar süren bu çarpışmalarda 6 İsrail askeri ile 11 Suriye askeri ölmüş ve Suriye mevzilerinin bütün tahkimatı tahrip edilmişti. Buna karşılık, Suriyelilere göre de, İsrail kuvvetleri hiçbir şey yapamadan geri püskürtülmüşler ve 36 İsrail askerine karşılık 1 Suriye askeri ölmüştür.

17 Mart günü ise, Suriye topçusu bütün gün, gölün batı yakasındaki Taberiye kasabası ile Ayn Gev Yahudi yerleşim merkezini topçu ateşine tutmuştur. Ayrıca, Taberiye Gölü'nde de, İsrail devriye botları ile Suriye mevzileri arasında ateş teati edilmiş ve iki İsrail polisi yaralanmıştır.

Gerek İsrail'in, gerek Suriye'nin birbirlerini şikayet etmeleri üzerine Güvenlik Konseyi 28 Mart 1962 günü meseleyi müzakere etmeye başladı ve 6 Nisan'da Amerika ve İngiltere tarafından sunulan bir karar tasarısını 9 Nisan'da, 1 çekimser oya karşılık 10 oyla kabul etti.⁹⁸ Karar, yapmış olduğu saldırılardan dolayı İsrail'i kınıyor ve her iki taraftan da, gerek daha önceki Güvenlik Konseyi kararlarına, gerek mütareke anlaşmalarına uymalarını istiyordu.

Bu karar İsrail tarafından tepkiyle karşılandı. İsrail Parlamentosu (Knesset), Komünist Partisi'ne mensup 3 milletvekili hariç, 11 partiden 10 tanesine ait milletvekillerinin oy birliğiyle aldığı kararda, İsrail'in saldırganlığa boyun eğmeyeceğini, BM ilkelerine bağlı olmaya devam etmekle beraber egemenliğini,

98 Kararın metni: *Keesing's...1961-1962*, s. 18779.

topraklarını ve sularını hangi şartlar altında olursa olsun korumaya kararlı olduğu belirtiliyordu.⁹⁹

1962 yılının ikinci yarısında da İsrail ile Suriye arasında çatışmalar eksik olamamıştır. Haziran, ağustos ve aralık aylarında meydana gelen çatışmalar, genellikle Suriye askerlerinin İsrail topraklarına sızmaları ve ateş açmaları sebebiyle olmuştur.

Bu durum 1963 yılında da devam etmiştir. İsrail Başbakanı Levi Eşkol'un 26 Ağustos 1963 günü yaptığı açıklamaya göre, Aralık 1962'den o tarihe kadar olan sürede Suriyeliler 104 defa saldırıda bulunmuşlardı. Suriye saldırıları 1963 Haziran-Ağustos aylarında da devam edince, İsrail, 20 Ağustos'ta Suriye'yi Güvenlik Konseyi Konseyine şikayet etti. Ertesi günü de Suriye İsrail'i şikayet etti. Güvenlik Konseyi, bu karşılıklı şikayetleri 23 ve 28 Ağustos ile 3 Eylül günlü toplantılarında ele aldı. Bu arada gelen BM gözlemcilerinin raporları da İsrail'i haklı çıkarıyordu. Bunun üzerine Amerika ve İngiltere tarafından, 29 Ağustos'ta hazırlanan ve Suriye'yi kınayan bir karar tasarısı sunuldu. Fakat 3 Eylül günü bu karar tasarısı oya konulduğunda, Sovyet Rusya Güvenlik Konseyi'ndeki 101. vetosunu kullandı ve karar çıkmamış oldu.¹⁰⁰

1964 yılının Arap-İsrail münasebetlerindeki veya mücadelesindeki en mühim hadisesi, İsrail'in Şeria sularını kullanmasını öngören Milli Su Şebekesi (*National Water Carrier*) projesini 1964 yazında işletmeye açması üzerine kopan gürültüdür.

Lübnan'dan çıkan Hasbani, Suriye'den çıkan Banyas, kısmen İsrail'den fakat esas itibarıyla Suriye'den çıkan Dan ırmakları, İsrail toprakları içinde birleşerek Şeria Nehri'ni meydana getirirler. Şeria Nehri Huleh Vadisi'nden geçerek Taberiye (Kinneret) Gölü'ne dökülür ve oradan da çıkıp Ölü Deniz'e (Yam Ha-Melah) varan 100 mil uzunluğunda bir nehir olur.

Huleh Vadisi ile Taberiye Gölü arasında Şeria'ya hiçbir akarsu katılmaz. Fakat Taberiye ile Ölü Deniz arasında Şeria'ya iki büyük ırmak katılır. Bunlardan biri, Suriye ve Ürdün topraklarından geçen ve bu iki ülke arasında sınır teşkil eden Yarmuk, diğeri de tamamen Ürdün topraklarından gelen Zerka'dır. 1963'teki duruma göre, Şeria Nehri, Taberiye Gölü'nün güney kıyısından itibaren 20 mil boyunca İsrail ile Ürdün arasında sınır teşkil ediyordu. Ölü Deniz'e kadar olan 40 millik kısım ise, tamamen Ürdün toprakları içinde kalıyordu.

Bu duruma göre, Şeria Nehri sularının %77'si Arap topraklarından, %23'ü de İsrail topraklarından kaynaklanıyordu. Fakat Şeria suları anlaşmazlığı patlak verdiğinde, bu suların ancak 1/7'si kullanılabilirdi.¹⁰¹

Şeria sularının İsrail ile Arap komşuları tarafından ortak kullanımı için daha önce çeşitli projeler ortaya atılmış ve Şeria sularının bir Arap-İsrail barışının

99 Aynı kaynak, s. 18780.

100 Bu gelişmeler için bak.: *Keesing's...1963-1964*, s. 19697-19698.

101 *Keesing's...1963-1964*, s. 19975.

kapısını açabileceği bile düşünülmüştü.¹⁰² Bunların en tanınmış, daha önce de belirtmiş olduğumuz, Başkan Eisenhower'ın özel temsilcisi Eric Johnston tarafından 1953 Kasım'ında ortaya atılan ve finansmanını Amerika'nın üstleneceği İsrail-Arap Şeria Ortak Projesi idi. Bunun dışında Arap Birliği de, hatta İsrail'i de ortak eden bazı projeler hazırlamışsa da, kendi aralarında anlaşmazlığa düştükleri için, bu projeler tatbik edilememişti.

Buna karşılık İsrail'in kendisinin hazırladığı ve 1963 yılından itibaren inşasına başladığı Milli Su Şebekesi (*National Water Carrier*), Taberiye-Negev su kanalı projesi olup, bunun 50 millik kısmı boru hattı, 25 millik kısmı açık su kanalı ve 5 millik kısmı da toprak altı tüneli olup, arada rezervuarlar ve pompa istasyonlarından meydana gelmekteydi. Bu proje ile İsrail Şeria'dan yılda 400 milyon metreküp su çekecekti. Bu miktar, Johnston projesinde İsrail'e tahsis edilmiş miktar olup, Şeria sularının %40'ını teşkil etmekteydi.

İsrail'in bu Milli Su Şebekesi projesi, Arap dünyasında tepkiyle karşılandı. 13-17 Ocak 1964'te yapılan birinci Arap zirvesi sonunda yayınlanan bildiride¹⁰³ İsrail'in bu su projesinin Siyonist bir yayılmacılık ve yeni bir saldırı olduğu belirtiliyor ve bu projenin Arap ülkelerinin güvenlik ve gelişmesiyle, dünya barışına bir saldırı teşkil ettiği söyleniyordu. Arap Birliği Genel Sekreteri Dr. Abdülhalik Hassuna tarafından 17 Ocak'ta düzenlenen basın toplantısında da, Arap zirvesinin, 18 ayda tamamlanmak üzere ve 160 milyon dolara mal olacak Arap Şeria Nehri Projesi'ni gerçekleştirme kararı aldığı açıklanıyordu.¹⁰⁴

Bu bildiri üzerine İsrail Başbakanı Levi Eşkol de, 20 Ocak 1964'te Knesset'te yaptığı konuşmada¹⁰⁵ 11 yıl önceki Johnston Planı'na atıfta bulunarak, Arap devletlerinin Johnston Planı'na itiraz etmediklerini, bu sebeple de İsrail'in bu planda kendisine ayrılan miktarda su alacağını, bu suyu esas itibarıyla Taberiye Gölü'nden çekeceğini belirttikten sonra, "İsrail, Arap devletlerinin kendisine karşı alacağı gayri kanunî (illegal) tedbirlere karşı koyacak ve hayatî menfaatlerini korumak için harekete geçecektir," demiştir.

İsrail, ilk suyun akmaya ve su şebekesinin denemesinin başladığını 5 Mayıs 1964'te ilan etti. İsrail'in bu açıklaması Arap dünyasında protestolara sebep olduysa da, ve bu sırada Mısır'da bulunan Sovyet lideri Kruşçev 11 Mayıs günü Mısır Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada¹⁰⁶ da, bu su kanalının Arapların haklarını ihlâl eden emperyalist bir plan olduğunu söylediye de sonunda hiçbir şey değişmedi.

102 Bu çeşitli projeler için bak.: *aynı kaynak*, s. 19975-19976.

103 Bildirinin metni için bu bölümdeki 85 no'lu dipnota bakınız.

104 *Keessing's...1963-1964*, s. 19976-19977 ve *American Foreign Relations - Current Documents*, 1964, s. 676, 6 no'lu dipnot.

105 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy...1964*, s. 701-702 ve *Keessing's...1963-1964*, s. 19977.

106 Konuşmanın metni için bak.: *American Foreign Policy...1964*, s. 685-686.

5-11 Eylül 1964'te yapılan İkinci Arap Zirvesi sonunda yayınlanan bildiride ise, İsrail'in Milli Su Şebekesi projesine hiçbir atıf yoktur. Buna karşılık, gayri resmi olarak açıklandığına göre zirvede Hasbani, Banyas ve Dan ile Yarmuk ırmakları konusunda ortak bir proje geliştirilmesi meselesinde Lübnan, Suriye ve Ürdün anlaşamamışlardır.¹⁰⁷

Bu sırada Suriye'deki Baas rejimi ile Nâsır'ın münasebetleri iyi olmadığı gibi, İsrail meselesinde de görüş ayrılıkları vardı. İsrail'in Milli Su Şebekesi projesine Suriye gayet sert tepki gösterilmesi ve Şeria sularının çevrilerek İsrail'e gidecek suyun azaltılması fikrini savunurken, Nâsır buna karşı çıkmıştır. Çünkü Nâsır'ın bu sıradaki politikası, İsrail'i tahrik etmemektir. Nâsır 1956 savaşımdan aldığı dersle, iyice hazırlanmadan ve milletlerarası atmosfer müsait hale gelmeden, hadiselerin peşine takılarak İsrail ile bir savaşa sürüklenmek istemiyordu.¹⁰⁸ Nâsır 11 Temmuz 1965'te de şöyle diyecektir: "İsrail ile hesaplaşma, eğer sabır gösterirsek, önümüzdeki beş yıl içinde olacaktır. Müslümanlar Haçlıları Filistin'den kovmak için 70 yıl beklediler."¹⁰⁹

Bu arada 1964 yılının temmuz, ağustos ve kasım aylarında İsrail-Suriye sınırlarında çatışmalar şiddetlendi. Her iki taraf da birbirlerinin sınır bölgelerine saldırmaktan geri kalmadılar. İsrail 7 Temmuz'da Suriye'yi, Suriye de 8 Temmuz'da İsrail'i Güvenlik Konseyi'ne şikayet etti. Suriye 6 Ağustos'ta yeni bir şikayette bulundu. Kasım ayındaki çatışmalar üzerine de, 14 Kasım'da Suriye ve 15 Kasım'da da İsrail, Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istediler. Güvenlik Konseyi bu karşılıklı şikayetleri 16 Kasım-21 Aralık 1964 tarihleri arasında ele aldı.¹¹⁰ 8 Aralık'ta Fas'ın sunduğu karar tasarısı, sınır çarpışmaları ve ihlallerden İsrail'i sorumlu tutuyor ve kınıyordu. Buna karşılık Amerika ve İngiltere tarafından sunulan bir karar tasarısı ise, hiçbir tarafı sorumlu tutmadan ve kınamadan, tarafları mütareke anlaşmalarına uymaya ve bunun için de gerekli tedbirleri almaya davet ediyordu. Fas tasarısı 17 Aralık'ta yapılan oylamada 8 çekimser oy alınca, kabul edilmemiş oldu. Amerikan-İngiliz ortak tasarısıysa, bazı değişiklik önergelerinin kabulünden sonra, 21 Aralık'ta oya konulduğunda, 8 lehte oya karşılık 3 aleyhte oy aldı. Ne var ki, aleyhte oylardan biri Sovyet Rusya'ya ait bulunuyordu. Yani Sovyetler veto etmişlerdi. Aleyhte oyların biri Fas'a, diğeri de Çekoslovakya'ya aitti.

Mamafih, bu sırada Suriye-İsrail sınırlarında esasen ateşkes teessüs etmiş bulunuyordu.

26 Ocak 1965'te de Ürdün, genel sekretere gönderdiği mektupta, İsrail'in Kudüs'teki mütareke sınırında kışkırtıcı faaliyetlerde bulunduğundan

107 *Keating's...1963-1964*, s. 20335-20336.

108 Nadav Safran, *From War to War - The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967*, New York, Pegasus, 1969, s. 273.

109 Lorch, *One Long War*, s. 104.

110 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the United Nations, 1964*, s. 174-176. Gelişmeler için bak.: *Keating's...1965-1966*, s. 20541.

şikayet ederken, İsrail de 1 Mart 1965'te genel sekretere gönderdiği mektupta, Ürdün sınırlarından İsrail topraklarına sızmalar olduğunu ve İsrail topraklarında sabotajlar yapıldığını ve bundan Ürdün hükümetinin sorumlu olduğunu bildirdi. İsrail ile Ürdün arasındaki çatışmalar ve Birleşmiş Milletler'e karşılıklı şikayetler 1965 yılının mart, mayıs, haziran ve kasım aylarında da devam etti.¹¹¹ İsrail-Ürdün sınırlarında bunlar olurken mart, mayıs, ağustos ve eylül aylarında da İsrail-Suriye sınırlarında ve Haziran ve Kasım aylarında da İsrail-Lübnan sınırlarında çatışmalar meydana geldi.¹¹²

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1965 yılında bilhassa Ürdün topraklarından İsrail'e yapılan saldırı ve sabotajlarda el-Fetih'in fedayin yani komando faaliyetleri mühim rol oynamaya başlıyordu. el-Fetih'in Ürdün topraklarından İsrail'e yaptığı saldırıların daha da yoğunlaşması üzerine İsrail 1 Ekim'de Amerika, İngiltere ve Fransa'ya başvurup Ürdün'e uyarıda bulunmalarını istedi. Bu devletlerin uyarıları üzerine de Ürdün Kralı Hüseyin, Ürdün Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada¹¹³ Arapların, Ürdün'ü İsrail ile bir savaşa sürüklemek istediklerini, fakat Ürdün'ün bunu hoşgörüsüyle karşılayamayacağını bildirdi. Bu uyarıdan sonra Ürdün'den İsrail'e yönelen el-Fetih saldırıları tavsadı.

El-Fetih'in sabotaj ve terörist faaliyetleri 1966 Ocak ayından itibaren 47 millik İsrail-Suriye sınırlarına intikal etti. Nisan ayı el-Fetih saldırılarının en yoğun olduğu dönem oldu. Bu saldırıların 1966 'nın mayıs, haziran ve temmuz aylarında da devam etmesi üzerine, İsrail uçakları 14 Temmuz günü Suriye topraklarını bombaladı. Suriye MiG'leri ile İsrail Mirageları arasında hava muharebesi oldu ve İsrailliler bir MiG uçağını düşürdüler. Suriye hükümeti 21 Temmuz'da, İsrail saldırısından doğan vahim durumu görüşmek üzere Güvenlik Konseyi'nin olağanüstü toplanmasını isterken, Suriye basını ve Şam radyosu, İsrail saldırılarının Suriye'nin Filistin'i kurtarma kararlılığını engelleyemeyeceğini ilan ediyorlardı.

Güvenlik Konseyi 25 Temmuz'dan itibaren Suriye'nin şikayetini incelemeye başladı. Ürdün ve Mali, 29 Temmuz'da her bakımdan İsrail'i kınayan ve 14 Temmuz hava saldırısı dolayısıyla İsrail'i sorumlu tutan bir karar tasarısı sundular. Bu tasarı 3 Ağustos'a kadar müzakere edildi ve tartışıldı.¹¹⁴ Bulgaristan, Ürdün, Mali, Nijerya ve Sovyetler bu müzakerelerde İsrail'e hücum edip Suriye'yi savunurken, Amerika, İngiltere, Arjantin, Çin, Fransa, Japonya, Hollanda ve Yeni Zelanda İsrail saldırılarından dolayı üzüntülerini ifade etmekle beraber, tarafların mütareke anlaşmalarına uymalarını isteyen konuşmalar yaptılar. Neticede Ürdün ve Mali'nin karar tasarısı 3 Ağustos'ta

111 Ayrıntılar için bak.: *Yearbook of the United Nations*, 1965, s. 215-216 ve *Keesing's... 1965-1966*, s. 21515-21516.

112 *Yearbook of the U.N.*, 1965, s. 216-217 ve *Keesing's...1965-1966*, s. 21516.

113 Konuşma için bak.: *Keesing's...1965-1966*, s. 21516.

114 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the United Nations*, 1966, s. 167-169, *Keesing's... 1965-1966*, s. 21614.

oya kondu ve 6 lehte ve 9 çekimser oy aldı. Yani gerekli çoğunluğu sağlayamamıştı. Karara müspet oy verenler Bulgaristan, Ürdün, Mali, Nijerya, Uganda ve Sovyetler Birliği'ydi.

Güvenlik Konseyi'nden bir kararın çıkmaması, Suriye'nin tutumunu sertleştirdi. Suriye Dışişleri Bakanı Dr. Makhous, 16 Ağustos'ta verdiği demeçte, "Bundan sonra Suriye şikayetlerini millerlerarası forumlara götürmeyecektir. Fakat her İsrail saldırısına, işgal edilmiş topraklarda acımasızca cevap verecektir," derken, cumhurbaşkanı Atassi de 20 Ağustos'taki konuşmasında hemen hemen aynı sözleri tekrarlıyordu.¹¹⁵

16 Ağustos ile 10 Ekim arasında, İsrail-Suriye sınırında sürtüşmeler ve çatışmalar yine devam ettiyse de taraflar Güvenlik Konseyi'ne şikayetle yetinip, konseyin toplanmasını istemediler. Dolayısıyla bu dönemde nisbi bir sükûn mevcut oldu.

Fakat 10 Ekim'den itibaren çarpışmalar yeniden şiddetlenirken,¹¹⁶ Suriye de İsrail'e karşı tam bir husumet kampanyası açtı. Suriye Başbakanı Dr. Züayen, 11 Ekim'de Şam radyosundan yaptığı konuşmada, el-Fetih sızmalarını ve faaliyetlerini destekleyerek şöyle diyordu: "Biz, İsrail'in güvenliğinin koruyucusu değiliz. Anavatanlarını kurtarmaya çalışan Filistin halkının ihtilâlini hiçbir zaman engellemeyeceğiz... İsrail'in Suriye'ye saldırması halinde, bütün bölgeyi ateşe vereceğiz ve bölgeyi İsrail, emperyalizm ve onun ajanları için bir mezarlık haline getireceğiz." Şam'da yayınlanan *el-Baas* gazetesi de 12 Ekim'de, İsrail saldırısını karşılamak için bütün hazırlıkların tamamlandığını yazıyor ve Şam'da, İsrail sınırlarına yeni kuvvetler yığıldığı söyleniyordu. Ayrıca, işçi ve köylü milislerden yeni kurulmuş bulunan halk ordusu için de seferberlik ilan edilmiş ve Suriye hava kuvvetleri alarma geçirilmişti. Ürdün Kralı Hüseyin de, 11 Ekim'deki demecinde, Suriye ile İsrail arasında çarpışmaların başlaması halinde, Ürdün'ün İsrail'e karşı ikinci bir cephe açacağını bildirirken, FKÖ lideri Ahmed Şukeysi de, Filistin Kurtuluş Ordusu'nun Suriye'nin çağrısına hemen cevap vermeye hazır olduğunu söylüyordu.¹¹⁷

Bu durum karşısında İsrail, 12 Ekim'de Güvenlik Konseyi'ne başvurup, Suriye topraklarından sızan silahlı grupların İsrail'e saldırdıklarını ve Suriye'nin, İsrail'in bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı açık bir şekilde savaş tehdidinde bulunduğunu bildirerek, konseyin olağanüstü toplanmasını istedi.

Güvenlik Konseyi İsrail'in şikayetini, 14 Ekim ile 4 Kasım arasında yaptığı on bir oturumda müzakere etti.¹¹⁸ Amerika ve İngiltere, 27 Ekim'de, topraklarını saldırı hareketleri için üs olarak kullandırmaması hususunda Suriye'ye yumuşak bir uyarıda bulunan ve tarafları, mütareke anlaşmalarına riayete davet

115 *Keesing's...1965-1966*, s. 21614.

116 1966 Ekim-Kasım aylarındaki çarpışmaların kronolojisi için bak.: *Keesing's...1965-1966*, s. 21817.

117 *Aynı kaynak*, s. 21817.

118 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1966, s. 170-172.

eden bir karar tasarısı sundular. Bu tasarının müzakeresinde Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır Suriye'yi destelerken, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği, İsrail'e ağır bir şekilde hücum ettiler. Buna karşılık Arjantin, Çin, Fransa, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, İngiltere, Amerika ve Uruguay da İsrail'i desteklediler. Bu ülkelerin bazıları tarafından hazırlanıp sunulan ve Amerikan-İngiliz karar tasarısına benzeyen ve tarafları itidale davet eden bir karar tasarısı 4 Kasım'da oylandığında, 1 çekimser ve 4 aleyhte oya karşılık 10 müspet oy aldıysa da, Sovyet Rusya aleyhte oy vermiş olduğu için veto edilmiş sayıldı.¹¹⁹ Amerika ve İngiltere bu durum karşısında kendi karar tasarılarını oya koymadılar. Çünkü bu da Sovyetler tarafından veto edilecekti.

İsrail-Suriye meselesi bu şekilde ortada kaldığı bir sırada, bu sefer İsrail-Ürdün gerginliği ortaya çıktı. Esasında İsrail-Ürdün sınırlarında mayıs ayı içinde bir hayli çatışmalar olmuş ve taraflar birbirlerini Güvenlik Konseyi'ne şikayet etmişlerdi.¹²⁰ Fakat 13 Kasım'da İsrail'in yaptığı Samu saldırısı, bütün Orta Doğu'da birdenbire bir gerginliğin patlak vermesine sebep oldu.

12 Kasım 1966 günü bir İsrail zırhlı aracı bir mayına çarpmış ve araçtaki 3 asker ölmüş ve 6 asker de yaralanmıştı. Yola mayın koyma işinin Ürdün topraklarındaki Samu kasabasında yuvalanan el-Fetih tarafından yapıldığına inanan İsrail, 13 Kasım sabahı, Ürdün'ün iddiasına göre havadan Mirage uçakları ve karadan da 20 tank tarafından desteklenen bir tugaylık bir kuvvetle, Hebron güneyindeki 4.000 nüfuslu Samu kasabasına saldırmıştır. BM Genel Sekreteri'nin raporuna göre, İsrail birlikleri Samu'da 135 evi, bir okulu ve bir kliniği yerle bir etmişlerdir. Bir diğer köyde de 15 evi tahrip etmişlerdir. Bu çarpışmalarda 15 Ürdün askeri ile 3 sivil ölmüş ve 37 Ürdün askeri ile 17 sivil yaralanmıştır.¹²¹

Samu hadisesi bütün Arap dünyasında büyük tepki ile karşılanırken, Güvenlik Konseyi de Ürdün'ün şikayetini 16-25 Kasım arasında yaptığı dokuz oturumda müzakere etti.¹²² Neticede, 24 Kasım'da Nijerya ile Mali'nin sunduğu ve İsrail'i ağır şekilde suçlayan karar tasarısı, 25 Kasım'da 1 çekimsere karşı (Yeni Zelanda), 14 oyla kabul edildi. Güvenlik Konseyi'nin 228 (1966) sayılı bu kararı¹²³ İsrail'in, bu geniş çaplı askerî harekâtıyla, hem Birleşmiş Milletler antlaşmasını ve hem de mütareke anlaşmalarını ihlâl ettiğini söylüyor ve İsrail'in bu şekildeki askerî mukabele bilmisillerinin müsamaha ile karşılanamayacağını belirtiyordu.

Samu hadisesinin Arap dünyasındaki tepkilerine gince; Suriye hariç, bütün Arap ülkeleri Ürdün'ün yanında yer aldılar ve bir çatışma halinde

119 Karar tasarısının metni: *American Foreign Policy - Current Documents*, 1966, s. 530, 30 no'lu dipnot.

120 *Yearbook of the U.N.*, 1966, s. 172-173.

121 *Keesing's...1965-1966*, s. 21819.

122 Müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1966, s. 173-175.

123 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1966, s. 178; *American Foreign Policy...1966*, s. 536-537; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 713.

Ürdün'ü destekleyeceklerini bildirdiler. Suriye'ye göre de Samu hadisesi İsrail'in Suriye'ye karşı planladığı saldırıdan, dikkatleri başka yere saptırmak için düzenlenmiş bir oyundu.¹²⁴

Diğer taraftan, Samu hadisesi karşısında Arap dünyasının Ürdün ile dayanışması çok kısa ömürlü oldu ve kısa sürede Arap dünyasını yine ileri-gerici bölünmesine uğrattı. Zira, hadisede ölenlerin 19 Kasım'da yapılan cenaze törenleri, Nablus'tan başlayarak Ürdün'ün Hebron, Jericho, Cenin, Beytüllahim (Bethlehem) ve Tulkarim gibi şehirlerinde, Filistinlilerin yaygın gösterilerine sebep oldu. Ne var ki, önce İsrail aleyhine başlayan bu gösteriler, birkaç gün içinde Kral Hüseyin aleyhtarı gösteri ve çatışmalara dönüştü. FKÖ ile Kral Hüseyin bir kere daha karşı karşıya geldi. Bu karışıklıklar ve gösteriler Şam ve Kahire radyoları tarafından kışkırtılıyordu. FKÖ lideri Şukeyri, 22 Kasım'da Kahire radyosundan yaptığı konuşmada, Ürdün'ün, İsrail sınırındaki köylerinin savunulmasının Filistin Kurtuluş Ordusu'na bırakılmasını istedi. Kral Hüseyin'in bu teklife cevabı, "Kafamı cellâda teslim etmek için sebep görmüyorum," oldu.¹²⁵ Bunun üzerine Şukeyri, yine Kahire radyosundan yaptığı ikinci konuşmasında, Kral Hüseyin için katil, emperyalizmin uşağı, dinsiz, İslâm'ın ve Araplığın düşmanı ifadelerini kullanıyordu. Şukeyri 9 Aralık'taki bir demecinde de, Kral Hüseyin istese de istemese de Filistin Kurtuluş Ordusu'nun Ürdün'e gireceğini söylüyordu.

Ürdün'ün, Suriye ile Mısır arasındaki bu sıkışmış durumu karşısında Amerikan Dışişleri Bakanlığı 22 Kasım'daki açıklamasında, Ürdün'e, 36 adet F-104 uçağı da dahil, askerî yardım yapılacağını bildirirken, Suudi Arabistan da, gerektiğinde Ürdün'e yardım etmek üzere, Ürdün sınırlarına yakın Tabuk bölgesine 20.000 kişilik bir kuvvet yığdı.

Buna rağmen, aralık ayından itibaren Ürdün-Suriye münasebetleri iyice gerginleşti ve sınırlarda çatışmalar başladı. Her iki tarafın radyoları, birbirleri aleyhine geniş bir kampanya açtılar. Suriye Devlet Başkanı Atassi, 'Hain Kral'ı devirmek için Ürdün halkını ayaklanmaya çağırırken, Amman radyosu da Suriye halkını Suriye'yi yöneten Baasçı çoluk-çocuğu devirmeye davet ediyordu.¹²⁶

Mamafih, Ocak 1967'den itibaren İsrail-Suriye sınırlarında çatışmaların artması ve savaşa kadar gidecek gelişmelerin başlaması dikkatleri o yöne çevirdi.

1967 Ocak ayının 1, 2, 3, 6, 8, 9, 10 ve 11. günlerinde Taberiye Gölü'nün kuzey ve güney kesimlerinde İsrail ve Suriye askerleri arasında çarpışmalar oldu; fakat can kaybı meydana gelmedi. Sadece her iki taraf da birbirlerine maddî zarar verdirdiklerini iddia ettiler. Ayrıca, iki taraf arasında bir gerginlik de ortaya çıktı. İsrail hükümeti 8, 9, 11, 15 ve 17 Ocak günlerinde Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği şikayet mektuplarında, Suriye'nin, İsrail sınırları boyunca ve

124 *Keesing's...1965-1966*, s. 21820.

125 *Aynı kaynak*, s. 21820.

126 *Aynı kaynak*, s. 21821.

İsrail topraklarına yönelik olarak, saldırılarını gittikçe arttırdığını, makineli tüfek ve tanklarla İsrail köylerine, çiftliklerine ve Taberiye Gölü'ndeki balıkçı kayıklarına ve gayri askeri bölgeye ateş açtığını, İsrail-Suriye müterake anlaşmasını ihlâl ederek bölgede barışı tehlikeye soktuğunu bildirdi.

Suriye hükümeti de 10 ve 13 Ocak günlerinde Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektuplarda, İsrail'in, daha geniş bir saldırıya bahane yaratmak için sınırlarda gerginlik yarattığını ve Suriye tarafından açılan her ateşin, İsrail kuvvetlerinin açtığı ateşe bir karşılık olduğunu bildirdi.¹²⁷

İsrail ile Suriye arasındaki bu Ocak 1967 krizi, bölgede birdenbire bir gerginliğe sebep oldu. Suriye hükümeti 10 Ocak 1967 günü yaptığı açıklamada, İsrail'in saldırması halinde, Mısır-Suriye Savunma Paktı'nın yürürlüğe gireceğini bildirirken,¹²⁸ Mısır basını da Mısır'ın bu pakt çerçevesindeki taahhütlerini yerine getireceğini yazıyordu. Irak basını ve Bağdat radyosu da Filistin anavatanının nihaî kurtuluş savaşında Suriye'nin yanında yer almak üzere tamamen hazır olduğunu söylüyorlardı.¹²⁹

İsrail-Suriye sınırlarındaki gerginliğin ciddi olduğu ve müterake sınırlarının her iki tarafında kuvvet yığınağı yapıldığı BM Müterake Gözetim Teşkilatı'nca (UNTSO) da doğrulanınca, Genel Sekreter U Thant 15 Ocak'ta İsrail ve Suriye'ye başvurarak, durumu silahlı bir çatışmaya götürebilecek hareketlerden kaçınmalarını istedi. Bunun üzerine gerginlik yumuşadıysa da, iki taraf arasındaki çatışmalar tamamen durmadı. İsrail, mart ayında Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği bir mektupta, 6 Şubat ile 16 Mart arasındaki Suriye saldırılarının bir listesini vermektedir.¹³⁰

Fakat 7 Nisan 1967 günü meydana gelen İsrail-Suriye çatışması, 1956 yılından beri vukubulan çatışmaların en şiddetlisi ve ciddisi oldu. Çünkü bu bir hava muharebesiydi.

İsrail ile Suriye arasındaki gayri askeri bölgede tarla sürmekte olan İsrailillere Suriye topçusunun ve tanklarının ateş açması üzerine, İsrail kuvvetleri de Suriye mevzilerine saldırdılar. Bunun üzerine Suriye MiG'leri havalandı ve arkasından da İsrail jetleri harekete geçti. Yapılan hava muharebesinde, İsrail uçakları hiçbir kayıp vermeden 6 Suriye MiG uçağını düşürdüler. Suriyeliler ise, kendilerinin 4 MiG uçağı kaybetmelerine karşılık, İsrail'in de 4 MİRAGE uçağını düşürdüklerini iddia etmişlerdir.¹³¹

Tabii bu hadise de tarafların birbirlerini karşılıklı olarak Güvenlik Konseyi'ne şikayetlerine sebep olmuştur.¹³²

127 Bu konuda bak.: *Yearbook of the United Nations*, 1967, s. 158.

128 Suriye'nin sözünü ettiği anlaşma 4 Kasım 1966'da Kahire'de imzalanmış olup (Anlaşmanın esasları için bak.: *Keesing's...1965-1966*, s. 21710) onay belgelerinin teatisi ile 9 Mart 1967'de yürürlüğe girecektir (bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 21936).

129 *Keesing's...1967-1968*, s. 21822.

130 Bu saldırılar için bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22062.

131 Aynı kaynak, s. 22062.

132 *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 159-160.

Diğer taraftan, İsrail ile Ürdün arasında da şubat-mayıs aylarında bilhassa Hebron (Halilü'r-Rahman veya el-Halil) bölgesinde hadiseler eksik olmamıştır.¹³³

8. Savaş Doğru

Gerçek şuydu ki, 1967 yılının Mayıs ayı gelindiğinde, ne Mısır ve ne de İsrail bir savaşı düşünmüyordu. Nâsir, 1956 savaşından aldığı derse, tam on bir yıl süreyle sınırsız sarılmış ve iyice hazırlanmadan ve milletlerarası atmosfer müsait hale gelmeden, hadiselerin peşine takılıp İsrail ile bir maceraya sürüklenmemeye bilhassa dikkat etmekteydi.¹³⁴ Savaştan beş hafta önce, 7 Nisan günü İsrail uçakları Golan Tepeleri'ndeki Suriye mevzilerini bombaladığı ve o gün 6 Suriye uçağını düşürdüğü zaman, Mısır kılını bile kıpırdatmamıştır.¹³⁵ Kaldı ki, bu sırada Mısır ordusunun mühim bir bölümü de Yemen'de bulunmaktaydı.

İsrail'e gelince; Dışişleri Bakanı Abba Eban, 1966'nın son günlerinde yaptığı tahminde, 1967 yılının ne barış, ne de savaş yılı olacağını söylüyordu.¹³⁶ Mayıs ayı geldiğinde, sınır çatışmalarının artması ve İsrail-Suriye münasebetlerinin gerginleşmesi üzerine, İsrailliler Suriye'ye karşı bir askerî harekâtı düşünmeye başladıklarında dahi, Mısır'ın herhangi bir tepki göstermeyeceğine inanıyorlardı.¹³⁷

Fakat Suriye meselesi savaşı ateşleyen kıvılcım oldu ve 13 Mayıs'tan itibaren hadiseler tam bir gerginlik halinde, büyük bir hızla savaşa doğru akmaya başladı.

Suriye meselesini ateşleyeninin ise Sovyet Rusya olduğu anlaşılmaktadır. 13 Mayıs günü Kahire'ye gelen bir Sovyet parlamento heyeti, Nâsir'a, İsrail'in Suriye sınırlarına 11-13 tugaylık bir kuvvet yığdığını söylemiştir. Sovyetler bu bilgileri Suriye'ye de vermiş olmalı ki, Nâsir'a göre, Suriyeliler de kendisine, İsrail sınırlarında 18 tugay tespit ettiklerini ve İsraillilerin yoğun yığınak yapmakta olduğunu bildirmişlerdir.¹³⁸ Nâsir da verilen bu bilgilere inanmış olmalı ki, o günden itibaren tutumunu birdenbire sertleştirdi.

133 Aynı kaynak, s. 160-161.

134 Nadav Safran, *From War - The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967*, New York, Pegasus, 1969, s. 273.

135 A.g.e., s. 274.

136 Netanel Lorch, *One Long War - Arab versus Jew since 1920*, Jerusalem Keter Publishing House, 1976, s. 113.

137 Nadav Safran, *From War to War*, s. 306.

138 Bu konuda bak.: Lorch, *One Long War*, s. 113-114 ve Nadav Safran, *From War to War*, s. 274 ve 277-278. Nadav Safran'ın belirttiğine göre, 1967'de Mısır Savunma Bakanı olan Şemseddin Badran, Nâsir'ı devirmek için darbeye teşebbüs etmekten suçlanarak mahkemeye verildiğinde, 1968 Şubat'ındaki bir duruşmasında, İsrail'in Suriye sınırlarında kuvvet yığınağı yaptığı hakkında Sovyet istihbaratının alınması üzerine, o zamanki Genelkurmay Başkanı General Fevzi'nin, bu istihbaratı kontrol ve Suriye hükümeti ile hareket birliğini sağlamak için Şam'a gittiğinde, İsrail'in kuvvet yığınağı yaptığına dair hiçbir işaret göremediğini ve Rusların hayal gördüğünü söylediğini ifade etmiştir. (Bak.: Safran, a.g.e., s. 274, 8 no'lu dipnot; Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, The University of Chicago Press, 1985, s. 137.) Diğer taraftan, Sovyetler, Suriye ve Mısır'ın

14 Mayıs'ta Mısır silahlı kuvvetleri en yüksek alarm durumuna geçirildi ve Sina'ya askeri birlikler sevk edilmeye başlandı. Mısır basını bu tedbirlerin, İsrail'in Suriye'ye saldıracağına dair inanılır bilgilerin alınması üzerine ve böyle bir saldırıyı yaptığında Mısır'ın da İsrail'e saldıracağına dair bir uyarı olarak, alındığını bildirmekteydi.¹³⁹

16 Mayıs'ta Mısır ve Suriye'de olağanüstü hal ilan edildi. Kahire radyosu bütün silahlı kuvvetlerin savaş için tam hazırlık durumunda olduğunu bildirirken, Suriye'de de, tank ve topçu birliklerinin İsrail sınırındaki savunma mevzilerine doğru hareket ettiği açıklanıyordu.¹⁴⁰ Suriye ve Mısır'ın İsrail sınırlarına asker yığmaları 17 Mayıs'ta da devam ederken, Ürdün de seferberlik ilan etti. BM Genel Sekreteri durumu çok vahim olarak nitelendirmekteydi.

18 Mayıs'ta Mısır savaşa doğru ikinci ve mühim bir adım daha attı. Mısır hükümeti, BM Genel Sekreteri'ne 18 Mayıs günü gönderdiği telgrafta, Mısır-İsrail sınırlarında bulunan ve Mısır'ın isteği üzerine yerleştirilmiş olan BM Barış Gücü kuvvetlerinin (UNEF, *United Nations Emergency Force*) derhal geri çekilmesini istedi.¹⁴¹ Bu sırada 117 millik Mısır-İsrail sınırının Mısır tarafında 3.393 kişilik bir BM kuvveti bulunuyordu.¹⁴² Bu durum karşısında BM Genel Sekreteri 18 Mayıs akşamı, BM kuvvetlerine geri çekilme emri verdi.¹⁴³ Çekilme emrine Akabe Körfezi çıkışındaki Şarm el-Şeyh'teki BM kuvvetleri de dahildi. 19 Mayıs'tan bütün barış gücü kuvvetlerinin çekilmesi tamamlandı ve boşaltılan mevziler Mısır kuvvetlerinin kontrolü altına girdi.

gözünde inandırıcı olmak için, hemen İsrail'e bir protesto notası verdiklerinde, İsrail Başkanı Levi Eşkol Sovyet büyükelçisine, kendisini Suriye sınırlarına götürmeyi ve bu suretle durumu kendi gözleri ile görmesini teklif ettiğinde, büyükelçi buna yanaşmayıp, "Benim görevim protesto etmektir; teftiş etmek değil," diyerek işin içinden sıyrılıvermiştir (Lorch, *a.g.e.*, s. 114). Diğer taraftan Nâsir, Mısır ihtilâlinin 15. yıldönümü dolayısıyla 23 Temmuz 1967 günü Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, Sovyetlerin, İsrail'in Suriye'ye saldıracağına dair gerek Suriye'ye, gerek Mısır'a verdikleri istihbaratın da Mısır'ın tutumunda rol oynadığını imâ ederek, âdeta Sovyetleri sorumlu tutmuştur. (Bak.: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 200. Konuşmanın metni: s. 197-207.) Buna karşılık, BM Genel Sekreteri'nin Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 19 Mayıs 1967 günlü raporda da, Orta Doğu'da durumun gerginleşmesinin sebepleri arasında İsrail'in son zamanlarda bilhassa Suriye sınır bölgelerinde kuvvet yığınağı yapması da zikredilmekteydi. (Raporun metni: *American Foreign Policy - Current Documents*, 1967, Washington, D.C., Government Printing Office, 1969, Department of State Publication 8495, s. 488-490.)

139 Safran, *a.g.e.*, s. 269.

140 16-27 Mayıs arasındaki gelişmeler için bak.: *Keesing...1967-1968*, s. 22063-22068.

141 Kısaca UNEF denen bu kuvvetler BM Genel Kurulu'nun 4 Kasım 1956 tarihli ve 998 (ES-I) sayılı kararıyla teşkil olunmuştu.

142 Bu kuvvetin kompozisyonu şöyledi: Kanada 800, Hindistan 798, Yugoslavya 580, İsveç 528, Brezilya 432, Norveç 72 ve Danimarka 3 asker.

143 Genel sekreterin bu çekilme ile ilgili olarak Genel Kurul'a verdiği 18 Mayıs 1967 tarihli raporun metni: *American Foreign Policy...1967*, s. 480-487; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 715-719; Ralph E. Magnus (Ed.), *Documents on the Middle East*, Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1969, s. 192-195.

Bütün bunlar olurken, İsrail de ihtiyatları silah altına almaya başlamıştı. Buna karşılık Mısır, Suriye ve Ürdün'den sonra, Irak ve Kuveyt de seferberlik ilan ederken, Mısır Diyanet İşleri Başkanlığı da bütün din adamlarına gönderdiği genelgede, Filistin'in yeniden kazanılması için cihat duası yapmalarını istiyordu.

21 Mayıs'ta hava biraz daha gerginleşti. Kahire kaynaklı haberler, Mısır zırhlı kuvvetlerinin Sina'dan İsrail sınırlarına doğru ilerlemekte olduğunu bildirirken, Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Şukeyri de, 8.000 kişilik Filistin Kurtuluş Ordusu'nun Mısır, Suriye ve Irak silahlı kuvvetlerinin emrine girdiğini açıklıyordu. Şukeyri'ye göre, savaş patlak verirse, İsrail tamamen yok edilecekti. Yine aynı gün, Suriye Savunma Bakanı Hafız Esad da, Suriye silahlı kuvvetlerinin sadece İsrail saldırısını defetmeye değil, Filistin'i kurtarmaya ve Arap anavatanındaki Siyonist varlığını da yok etmeye hazır olduğunu söylüyordu.¹⁴⁴

Nâsir 22 Mayıs'ta, savaşa doğru üçüncü adımını attı.

22 Mayıs günü İsrail Başbakanı Eşkol, Knesset'te yaptığı konuşmada, son günlerde Sina'daki Mısır kuvvetlerinin 35.000'den 80.000'e çıkarıldığını, bu durumda İsrail'in de aynı tedbirleri almak zorunda kaldığını, İsrail'in ne Mısır'a, ne de Suriye'ye karşı saldırgan bir niyeti olmadığını, Mısır da aynı şeyi yaparsa İsrail'in Mısır sınırındaki kuvvetlerini azaltmaya hazır olduğunu söyledi.¹⁴⁵ Bu konuşmadan biraz sonra Nâsir, fakat bu konuşmadan haberi olmadan, İsrail sınırlarından 100 mil uzaklıkta, Sina'daki Bir Gafgafa hava üssünde subaylara yaptığı konuşmada,¹⁴⁶ İsrail'in Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'e çıkışını sağlayan Tiran Boğazı'nı kapadığını ilan etti.¹⁴⁷ Tiran Boğazı'nın biraz güneyinde, Sina Yarımadası'nın güney ucundaki Şarm el-Şeyh'in de şimdi Mısır kuvvetlerinin kontrolünde olduğu düşünülürse, İsrail Akabe Körfezi'ne hapsedilmiş ve Kızıldeniz'le bağlantısı tamamen kesilmiş oluyordu. Mısır'ın, bu sırada, Süveyş Kanalı'nı da İsrail gemilerine kapamış olduğunu da unutmamalıyım.

Ayrıca, Nâsir'in bu konuşmasının üslûbu da çok sertti. Nâsir, bu konuşmasında 13 Mayıs'ta aldıkları doğru bilgilere göre İsrail'in Suriye sınırlarına 11-13 tugaylık bir kuvvet yığdığını, bu kuvvetlerin birinin Taberiye Gölü'nün kuzeyinde, diğerinin ise gölün güneyinde olmak üzere iki cepheye ayrıldığını ve

144 *Keesing's...1967-1968*, s. 22064.

145 *Aynı kaynak*, s. 22064.

146 Konuşmanın metni: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 169-174; *American Foreign Policy...1967*, s. 490-493; *Keesing's...1967-1968*, s. 22065; Magnus, *Documents on the Middle East*, s. 195-199; Moore, *The Arab-Israeli Conflict - Readings and Documents*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977, s. 1036-1041.

147 Akabe Körfezi 100 mil uzunluğunda olup, genişliği 10-30 mil arasında değişmektedir. Körfezin kuzeyinde İsrail ve Ürdün 6'şar millik bir kıyıya sahiptir. Körfezin doğu kıyıları Suudi Arabistan'a, batı kıyıları Sina Yarımadası olup Mısır'a aittir. Körfez Tiran Boğazı ile Kızıldeniz'e açılır. Boğazda Tiran ve Sanafir adıyla iki kayalık ada vardır. Tiran Adası'nın doğusunda deniz mercan kayalıklarıyla kaplı ve sığ olduğu için boğaz, Tiran Adası'nın batı kısmında geçit verir. Fakat burada da denizin derin su kanalının genişliği ancak 800-1.000 metre kadardır.

İsrail'in 17 Mayıs'ta Suriye'ye karşı harekete geçme kararı alması üzerine, BM barış gücünün çekilmesini istediklerini, bugün İsrail ile karşı karşıya bulunduklarını, yalnız artık 1956'da olduğu gibi İngiltere ve Fransa'nın İsrail'in yanında olmadığını, ayrıca hiçbir İsrail gemisini Akabe Körfezi'nden geçirmeyeceğini söyledikten sonra, şöyle diyordu: "Yahudiler bizi savaşa tehdit ediyorlar. Biz de diyoruz ki, *ehlen ve sehlen* (Hoş geldiniz). Biz de savaşa hazırız." Nâsır, zafer yolunda ilerlemeye devam edeceklerini belirterek konuşmasını bitirdi.

Nâsır'ın, bir milletlerarası su yolu sayılan Tiran Boğazı'nı kapaması, İsrail başta olmak üzere bütün Batı dünyasında tepkiyle karşılandı. İsrail Başbakanı Eşkol, 23 Mayıs günü Knesset'te yaptığı konuşmada, Tiran Boğazı'nın kapatılmasını İsrail'e karşı bir saldırı hareketi olarak nitelendiriyordu.¹⁴⁸ Nâsır'ın bu sertleşmesini Sovyet faktörünü arkasına almasına bağlayan askerler, buna aynı sertlikle cevap verilmesini savunurken, İsrail hükümeti, krizi diplomatik teşebbüslerle dağıtmaya ve Dışişleri Bakanı Abba Eban'ı Batı başkentlerine göndermeye karar verdi.¹⁴⁹

Abba Eban, Akabe Körfezi'nde seyrüsefer serbestisinin sağlanması hususunda Amerika ve İngiltere'nin desteğini kazanmakla beraber, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle, Fransa'nın sempatisine güvenerek savaşı başlatmaması işin İsrail'e dostane bir uyarıda bulundu.¹⁵⁰

Gerçekten Başkan Johnson 23 Mayıs günü Amerikan halkına yaptığı konuşmada,¹⁵¹ Amerika'nın Akabe'yi milletlerarası bir su yolu saydığını, bu su yolunun İsrail'e kapanmasının hukuka aykırı ve barış için vahim bir durum olacağını belirterek, Amerika'nın bölgedeki bütün milletlerin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini korumaya kararlı olduğunu söyledi. Tabii, bu son cümleyle Başkan Johnson Amerika'nın, İsrail'in de bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumaya kararlı olduğunu ifade etmek istiyordu.

Buna karşılık Sovyet hükümeti, yine 23 Mayıs'ta, sert bir açıklama yaparak¹⁵² açıkça Arapları destekledi ve İsrail'e çattı. Açıklamada, İsrail'in 7 Nisan'da yaptığı saldırıdan itibaren durumu vahimleştirdiği, 9 Mayıs'ta İsrail

148 Nadav Safran, *a.g.e.*, s. 269; *American Foreign Policy...1967*, s. 493, 27 no'lu dipnot.

149 Safran, *a.g.e.*, s. 307-309.

150 Safran, *a.g.e.*, s. 309. De Gaulle, kehanette bulunurcasına, Eban'a şöyle diyordu: "Savaş yapmayınız. Çünkü bütün dünya ve benim tarafımdan saldırgan sayılacaksınız. Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'ya daha derin bir şekilde girmesine sebep olacaksınız ve bunun acısını da İsrail çekecek. Filistin milliyetçiliğini tahrik edeceksiniz ve bu milliyetçilikten hiçbir zaman yakanızı kurtarmayacaksınız," (Edward R.F. Sheehan, *The Arabs, Israelis and Kissinger - A Secret History of American Diplomacy in the Middle East*, New York, Reader's Digest Press, 1976, s. 31). Abba Eban'ın Washington temasları için bak.: Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 138-142.

151 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy...1967*, s. 494-495; *Keesing's...1967-1968*, s. 22066; aynı zamanda bak.: *The Search for Peace in the Middle East - Documents and Statements, 1967-1979*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, s. 285.

152 Açıklamanın metni: *American Foreign Policy...1967*, s. 493-494 ve *Keesing's...1967-1968*, s. 22066.

Parlamentosu'nun hükümete Suriye'ye karşı harekâta geçme yetkisi verdiği ve Suriye sınırlarına yığılmış bulunan İsrail kuvvetlerinin de alarma geçirilmiş olduğu belirtildikten sonra, Sovyetlerin yıllardan beri Arap ülkelerine yardım ettiği, bir saldırı halinde Sovyet Rusya'nın bu saldırıya karşı koyacağından kimse'nin şüphesi olmaması gerektiği vurgulanıyordu. Böylece Sovyetler, bir savaş halinde Arap ülkelerinin yanında yer alacaklarını belirtmiş olmaktadır.

Diğer taraftan, İngiltere hükümeti Malta'daki Akdeniz donanmasını alarma geçirirken, 50 parçalık (3 tanesi uçak gemisi) Amerikan VI. Filosu'nun, Akabe Körfezi'ni açma amacıyla yapılan diplomatik çabalara destek olmak üzere, Doğu Akdeniz'de mevzilendiği bildiriliyordu. Öte yandan, 24 Mayıs günü Amman'dan yapılan açıklamada, Irak ve Suudi kuvvetlerinin Ürdün topraklarına girmelerine izin verildiği ve 20.000 kişilik bir Suudi kuvvetinin de Ürdün-Suudi Arabistan sınırında beklediği ifade edilmekteydi.¹⁵³

Kanada ve Danimarka'nın teşebbüsü üzerine, 24 Mayıs günü toplanan Güvenlik Konseyi, yine bu iki devlet tarafından sunulan ve tarafları, durumu kötüleştirecek hareketlerden kaçınmaya davet eden bir karar tasarısını müzakere ettiyse de, hiçbir neticeye varamadı.¹⁵⁴ Amerika, İngiltere ve Japonya karar tasarısını desteklerken, Sovyet Rusya ve Bulgaristan Güvenlik Konseyi'nin bu toplantısını gereksiz buldular ve İsrail'e karşı ithamlarını tekrarladılar.

Öte yandan, gittikçe sertleşen durumu yumuşatmak için BM Genel Sekreteri U Thant 23-25 Mayıs günlerinde Kahire'yi ziyayret ettiyse de, Nâsır tutumunu değiştirmede.¹⁵⁵ Aksine Nâsır, savaşa giden adımlarını sıklaştırdı. 26 Mayıs'ta yaptığı gayet sert bir konuşmada, savaşın çıkması halinde, hedefin İsrail'i yok etmek olduğunu söyledi ve "Bu sefer 1956'daki gibi olmayacaktır," dedi.¹⁵⁶

Mısır Savunma Bakanı Şemseddin Badran da 10 kişilik bir heyetle 26-28 Mayıs günlerinde Moskova'yı ziyaret ederken,¹⁵⁷ Nâsır da 29 Mayıs günü kendisini ziyaret eden bir parlamento heyetine yaptığı konuşmada, Sovyet Rusya'dan övgü ile söz ederek, Sovyet Rusya'nın şimdiye kadar Mısır'dan hiçbir şey istemediğini, fakat Mısır'ın Rusya'dan çok şey istediğini, Sovyet Rusya'nın Mısır'ın gerçek dostu olduğunu söylüyordu.¹⁵⁸

Yine 29 Mayıs günü, Suriye Devlet Başkanı Atassi ile Dışişleri Bakanı Makhus ve bir Suriye heyeti de Moskova'ya geldi. Savaşın çıkmasına bir hafta kala Moskova bazı Arap ülkelerinin kâbesi haline gelmişti. Türk hükümeti 30

153 *Keating's...1967-1968*, s. 22067.

154 Bu toplantı için bak.: *Yearbook of the United Nations*, 1967, s. 165-167 ve *Keating's...1967-1968*, s. 22067-22068.

155 Genel sekreterin bu ziyarete ait 26 Mayıs 1967 tarihli raporunun metni: *American Foreign Policy... 1967*, s. 496-499. Aynı zamanda bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 167-174 ve *Keating's...1967-1968*, s. 22068.

156 *Keating's...1967-1968*, s. 22068 ve *American Foreign Policy... 1967*, s. 497, 44 no'lu dipnot.

157 *Keating's...1967-1968*, s. 22068.

158 *American Foreign Policy...1967*, s. 503, 59 no'lu dipnot.

Mayıs'ta yaptığı açıklamada, Montreux Boğazlar Sözleşmesi gereğince, 10 Sovyet savaş gemisinin boğazlardan Akdeniz'e geçişi için kendisine bilgi verildiğini açıklıyordu. Aynı gün Washington'da yapılan bir açıklamada da, Amerikan VI. Filosu'nun Yunanistan ile Girit Adası arasında toplanmakta olduğu ve iki Sovyet savaş gemisinin de Amerikan donanmasını gözetlemekte olduğu bildirildi.¹⁵⁹

Yine 30 Mayıs günü Ürdün Kralı Hüseyin de Kahire'ye geldi ve altı saat süren ziyareti sırasında Mısır ile bir askeri ittifak imzaladı. Beş yıl süreli bu ittifaka 4 Haziran'da Irak da katıldı. Kahire radyosu, Kral Hüseyin aleyhine yaptığı yayınlarını 30 Mayıs akşamı durdurdu. Çünkü Ürdün ile Mısır barışmışlardı.

Orta Doğu'da gittikçe artan bu gerginlik İngiltere'de Avam Kamarası'nın 31 Mayıs ve 1 Haziran günlü oturumlarında tartışılırken¹⁶⁰ iktidar ve muhalefet İsrail'i destekliyor ve İşçi Partisi'nin Dışişleri Bakanı George Brown, Akabe Körfezi'nin Mısır tarafından kapatılmasını bir savaş hareketi olarak nitelendiriyordu. Başbakan Wilson da, konuşmasında, "Devamlı bir barışın şartlarından biri de, İsrail'in yaşama hakkının tanınması olmalıdır," dediğinde, Avam Kamarası tarafından heyecanla alkışlanıyordu.

İsrail'e gelince; Dışişleri Bakanı Abba Eban'ın ziyaretinde, Başkan Johnson kendisine, Amerika'nın İsrail'in bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumayı taahhüt etmiş olduğunu, Amerika'nın, Akabe meselesinde kendisini taraf saydığını, Nâsır'ı kararından caydırmaya kararlı olduğunu, fakat İsrail'in de sabırlı olması gerektiğini söylemişti.¹⁶¹ Abba Eban'ın Washington dönüşü, 27 Mayıs'ta yapılan kabine toplantısında, sabır konusu görüş ayrılıklarına sebep oldu. Askerler, Başbakan Levi Eşkol ve bazı bakanlar, zamanın Mısır'ın lehine işlediğini, dolayısıyla Amerikan teşebbüsünün beklenmemesi ve savaşa gidilmesi görüşünü savundular. Lakin toplantıda bir karara varılamadı. Müteakip günler içindeyse, gerek kamuoyu, gerek muhalefet partileri sertleşmeye ve hükümeti eleştirmeye başladılar. Bu şartlar içinde, 31 Mayıs günü komünistler hariç bütün partilerin katıldığı "duvardan duvara" bir koalisyon hükümeti¹⁶² kuruldu. Savunma Bakanlığı'na, 1956 Süveyş Savaşı'nın Genelkurmay Başkanı Moşe Dayan getirildi. Dayan hemen harekete geçilmesine taraftartı. Kabinne, 3 Haziran 1967 günü yaptığı toplantıda Moşe Dayan'ın askeri durumla ilgili bütün açıklamalarını dinledikten sonra, Dayan'a "harekete geçebilirsiniz" yetkisini verdi. Harekete geçme tarihinin tespiti de yine Dayan'a bırakılmıştı. Dayan ise bu tarihi 5 Haziran olarak tespit etmişti.¹⁶³

Bu sırada Kahire ve Şam'da bazı generaller, savaşın çıkması halinde, İsrail 4-5 gün içinde haritadan sileceklerini söylemekte ve halk sokaklarda sevinç gösterileri yapmaktaydı.

159 *Keesing's...1967-1968*, s. 22076.

160 Bu müzakereler için bak.: *aynı kaynak*, s. 22095-22098.

161 Nadav Safran, *From War to War*, s. 310-311.

162 *A.g.e.*, s. 315.

163 *A.g.e.*, s. 316.

9. Altı Gün Savaşı¹⁶⁴

Haziran ayının ilk günlerinde, İsrail'in komşusu Arap ülkelerinde tam bir savaş havası esmekle beraber, ilk saldırıyı İsrail'in yapması beklenmekteydi. Bu suretle İsrail saldırgan ve suçlu duruma düşürülmüş, dolayısıyla dünya kamuoyunu da kendi yanlarına çekmiş olacaktı.

Gerçekten ilk saldırıyı 5 Haziran 1967 sabahı İsrail yaptı. Fakat bu saldırı Arapların akıllarından geçirmedikleri bir şekilde oldu ve daha savaşın ilk günü Arapların hezimetini hazırladı.

Bu saldırıya ve savaşın gelişmelerine geçmeden önce, savaşa dahil olan devletlerin askerî güçlerini anahatlarıyla belirtelim.

A) Savaşın Tarafların Askerî Güçleri¹⁶⁵

İsrail:

İsrail'in karşılaştığı ilk mesele, ülkenin küçük ve sınırların düz arazide bulunması ve bunun da stratejik savunma veya stratejik çekilmeye imkan vermemesiydi. Bu sebeple, savunma değil, saldırı ilkesi benimsendi. Saldırının temel unsurları ise, saldırının zırhlı kuvvetlerle ve süratle yapılması, ikincisi, bu saldırıya hava desteğinin sağlanabilmesi için, hava üstünlüğünün elde tutulmasıydı.

İsrail'in kara kuvvetleri, 60.000'i muvazzaf olmak üzere, toplam 250.000-265.000 kadardı. 1948-49 savaşından sonra İsrail'de erkeklerin 49 yaşına ve kadınların 39 yaşına kadar, her yıl bir ay eğitim görmesi zorunluluğu getirilmişti. Bu sebeple, terhis yerine izin deyimi kullanılıyordu. Bu sistem sayesinde, saldırı yapılırken, gerideki yerleşim birimleri halkının, hem ihtiyat kuvvetlerini teşkil etmesi, hem de statik savunmayı sağlaması mümkün olmuştur.

Cephede birinci hatta görev yapacak kara kuvveti, 11 tugayı zırhlı ve 4 tugayı paraşütcü olmak üzere, 24-26 tugay kadardı. Bu kuvvetlerin arkasında ikinci hattı meydana getiren 14 tugaylık bir ihtiyat vardı.

Zırhlı kuvvetler ise, 900 adet orta ve 150 hafif tanktan ve 700-800 kadar zırhlı personel taşıyıcısından (APC) meydana geliyordu. Ayrıca, İsrail tanksavar füzelerine de sahip bulunuyordu. Tanklar, Amerikan Patton ve Sherman ve İngiliz Centurion tanklarıydı.

Hava kuvvetleri ise, en az yarısı Mirage, Mystère ve seston hızlı Super-Mystère (24 adet) olmak üzere 300 uçaktan meydana geliyordu.

164 Arap-İsrail savaşlarının en ilginç sayılan 1967 Altı Gün Savaşı'nın askerî harekâtı hakkında pek çok kitap yazılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: Randolp S. Churchill and Winston S. Churchill, *The Six Day War*, London, Penguin Books, 1968; W. Byford Jones, *The Lightning War*, New York, Robert Hales, 1968; Robert J. Donovan and the Staff of Los Angeles Times, *Six Days In June: Israel's Fight for Survival*, New York, New American Library, 1967; Edgar O'Ballance, *The Third Arab-Israeli War*, London, Faber and Faber, 1972; Eliahu Ben Elissar et Zeev Schiff, *La Guerre Israëlo-Arabe, 5-10 Juin 1967*, Paris, Julliard, 1967; Yves Cuau, *Israël attaque (5 Juin 1967)*, Paris, R. Laffont, 1968.

165 Bu konuda bak.: Safran *a.g.e.*, s. 435-444 (Appendix B).

Mısır:

O zaman için Mısır'ın askeri gücü hakkında verilen rakamlar 300.000-310.000'dir. Bunun 120.000 kadarını Milli Muhafızlar ve ihtiyatlar teşkil etmekteydi. Geri kalan kısım gerçek savaş yapabilecek bir güç olmakla beraber, bunun da 30.000 kadarı o sırada Yemen'de bulunuyordu. Savaş çıktığında Mısır'da 400-500 kadar Sovyet askerî uzmanı vardı.

Mısır zırhlı kuvvetleri, esas itibarıyla Sovyet yapısı (T-34, T-54 ve T-54B gibi) 1.300 kadar tanka sahip bulunmaktaydı.

Hava Kuvvetleri ise, 100 tanesi avcı-bombardıman olmak üzere 360 kadar uçaktan meydana geliyordu. Bu uçakların 55 tanesi Sukhoi-7, 163 tanesi MiG-21, 40 tanesi MiG-19 idi ki, bunların hepsi seston hızlı uçaklardı.

Ürdün:

Ürdün silahlı kuvvetleri, 2 tanesi zırhlı tugay olmak üzere, 11 tugay olup 50-55.000 kadardı. Ürdün'ün 20-25 bin kadar da ihtiyatları vardı.

Zırhlı kuvvetleri ise, 70-80 tanesi Centurion, gerisi M-48 Patton tankları olmak üzere 200 kadar tanka dayanıyordu.

Ürdün Hava Kuvvetleri ise, 20 tane İngiliz Hawker-Hunter uçağından ibaretti.

Suriye:

1967'de Suriye silahlı kuvvetlerinin mevcudu 60-70.000 muvazzaf ve 40-45.000 ihtiyattan müteşekkildir. Zırhlı Kuvvetleri ise, 400 kadar T-34 ve T-54 Sovyet yapısı tanktan meydana geliyordu. 200 kadar da personel taşıyıcısı vardı.

Hava kuvvetleri ise, 26 tanesi MiG-21F ve 48 tanesi MiG-17 avcı uçağı olan 130 uçaktan ibaretti.

B) Cepheler ve Muharebeler¹⁶⁶*5 Haziran*

1967 Arap-İsrail savaşı, 5 Haziran sabahı İsrail uçaklarının Mısır hava alanlarına yaptığı bir sürpriz baskın ile başladı. Sürpriz diyoruz, zira bunun birçok sebepleri vardır. Bir defa, normal olarak hava baskınları gün aydınlanırken yapıldığı halde, İsrail'in hava baskını Kahire saati ile sabah 08:45'te başlamıştır. Bunun da sebebi, Mısır radarlarının bu saatlerde, artık bir baskın beklemeyerek işi gevşetmiş olmalarının tespit edilmiş olmasıydı.¹⁶⁷

166 Bu kısım esas itibarıyla Nadav Safran'ın *From War to War* isimli kitabından özetlenmiştir. Ayrıca daha özet olarak bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22099-22102; Lorch, *One Long War*, s. 117-131.

167 1968 Şubat'ında İsrail'i ziyaret ettiğimizde, Tel Aviv komutanı olan albay, sorumuz üzerine şöyle demişti: "Esasında Mısırlılar daima İsrail'in bir hava baskını beklemişlerdir. Fakat 1956'dan itibaren 11 yıl süreyle yaptığımız istihbaratta şunu tespit ettik ki, Mısır radarlar saat 09:00'dan itibaren, bir hava baskını askerî bakımdan mümkün görme-

İkincisi, Mısır İsrail'in hava saldırılarını daima ya doğudan İsrail tarafından veya kuzeyden Akdeniz istikametinden beklemiştir. Halbuki saldırı batıdan çöl istikametinden gelmiştir. Bu da şu şekilde gerçekleşmiştir: Uçaklar İsrail havaalanlarından kalktıktan sonra batıya Akdeniz istikametine yönelmişler ve sonra telsiz konuşmalarını tamamen keserek deniz üzerinde 150 fitlik (50 metre) yükseklikten uçmuşlardır. Bunun da sebebi, 16 tanesi Sina'da görev yapan 26 Mısır radarıyla, Ürdün'ün çok kuvvetli olan Marconi 247 radar istasyonuna, Kıbrıs'taki İngiliz radarlarına ve Amerikan VI. filosunun radarlarına yakalanmamaktır.

İsrail uçakları Mısır'ın batı sınırlarına yaklaşıncı güneye dönmüşler ve meskûn yerlerden geçmeden, çöl sahalarının üzerinden geçtikten sonra gruplara ayrılarak, Mısır'ın 16 havaalanından en mühim 10 tanesine yönelmişlerdir. Bu havaalanlarına yapılan saldırılar her 12-19 dakikada bir tekrarlanmış ve uçaklar Mısır havaalanlarının üzerinde 8-9 dakika kalabilmişlerdir.¹⁶⁸ Bu şekilde yapılan İsrail hava saldırıları 2 saat 50 dakika sürmüş ve bu sürenin sonunda Mısır'ın 280 uçağı yerde ve havalanabilen 20 uçağı da havada tahrip edilmiştir.

Aynı şekilde Suriye ve Ürdün'e de yöneltilen saldırılarda 50 Suriye uçağı ile 20 Ürdün uçağı yerde tahrip edilmiştir. Bütün bu saldırılar esnasında İsrail'in kaybettiği uçak sayısı 19'dur.¹⁶⁹

Böylece İsrail başkomutanlığı hazırlamış olduğu planı başarıyla tatbik etmiş ve başta Mısır olmak üzere, savaşan Arap ülkelerinin hava gücü daha ilk günde sıfıra indirilmiş ve İsrail havalarda mutlak üstünlüğü elde etmiş olmaktaydı ki, bu durum bilhassa kara muharebelerinde İsrail'e büyük avantaj sağlamıştır.¹⁷⁰

diklerinden, alarm durumlarını ve taramalarını gevşetmektedirler. Bu sebeple 5 Haziran sabahı baskınımızı bu saate aldık."

168 İsrail Başkomutanlığı bu hava saldırısını şöyle planlamıştı: Bir uçağın kanal bölgesindeki bir havaalanını bombardıman edip üssüne dönmesi 1 saatten fazla sürmeyecekti. Bu bir saatlik süre de şöyle hesaplanmıştı. 22.5 dakika kalkıştan itibaren hedefe varış; 8 dakika hedefe saldırma ve 20 dakika üsse dönüş. Uçaklar bombalarını attıktan sonra hafifleyeceğinden üsse dönüş zamanı daha kısa olacaktı. Üsse dönüşte 7.5 dakikada benzin ve silah ikmali yapılacaktı. 2 dakika da emniyet payı olarak bırakılmıştı. Bu plan hiç aksamadan tatbik edilmiştir.

169 5 Haziran günü bu hava harekâtında her İsrail pilotu bir günde 5-8 sorti yapmıştır. Halbuki Vietnam savaşında Amerikan pilotları günde ancak 2 sorti yapabilmişlerdir.

170 Mısır Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı 6 Haziran günü yayınladığı bir bildiri (Metin: *American Foreign Policy*..1967, s. 506-507). İsrail uçaklarının bir gün önceki saldırısını Amerikan ve İngiliz uçak gemilerinden kalkan uçakların da desteklediğini, bu suretle Amerikan ve İngiltere'nin silahlı bir müdahalede bulunduklarını ileri sürerek Süveyş Kanalı'nın kapatıldığını ilan etmiştir. Yine aynı gün yayınlanan Mısır Dışişleri Bakanlığı'nın bildirisinde de (Metin: *aynı kaynak*, s. 507-508) tekrarlanan bu iddia, yine 6 Haziran günü Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından düzenlenen basın toplantısında kesinlikle yalanlanmıştır. Mısır ise, iddiasından geri dönmeyerek Amerika ve İngiltere ile diplomatik münasebetlerini kesmiştir. Buna karşılık, İsrail hükûmeti de 8 Haziran'da yaptığı açıklama-

Kara muharebelerine gelince (bak. 10/1 no'lu harita):

Sina cephesinde Mısır kuvvetleri, bu yarımada'nın topoğrafyasına göre yayılmıştı. Sina'da İsrail sınırları ile Süveyş Kanalı arasında üç ana yol bulunmaktaydı. Bunlar: a) En kuzeyde, eski Filistin sınırındaki Refah'ı, Akdeniz kıyısındaki el-Ariş vasıtasıyla Süveyş Kanalı'nın kuzeyinde ve doğu kıyısında bulunan Kantara'ya bağlayan ve Akdeniz kıyısını takip eden yol; b) Bu yolun güneyinde, ortada, İsrail toprakları içindeki Nitzana'dan başlayıp, Abu Agheila, Cebel Libni, Bir Hama ve Bir Gafgafa'dan geçip, kanalın doğu kıyısının hemen ortasındaki İsmailiye'ye ulaşan yol; c) İsrail-Mısır sınırının güney kısmında ve Mısır toprakları içinde bulunan Kuntilla ile, daha güneyde Resû'l-Naqab'da başlayan iki ayrı yolun Thamad civarında birleşerek, Nakhl'den ve Mitla Geçidi'nden geçip, kanalın güneyindeki Süveyş'e ulaşan yol.

Mısır kuvvetleri Sina'da esas itibarıyla bu üç ana yolu kontrol altında tutmak üzere ve derinlemesine üç kademe halinde yayılmış bulunuyordu. Mısır'ın bu derinliğine savunma sistemi, İsrail'in ilk darbelerini absorbe edebileceği gibi, hemen arkasından da bir karşı-saldırıyı da gerçekleştirebilecekti.

İsraililer ise, ateşkes için bir milletlerarası baskının hemen geleceğini bildiklerinden, taarruz planlarını sürat unsuruna dayandırmışlar ve Sina'nın üç ana yolunu ele geçirmeyi planlamışlardır. İkinci bir nokta ise, yapılan planların, Mısır'ın Sina'daki kuvvetlerinin tamamını veya büyük kısmını imha etme amacına yönelmiş olmasıydı.

İsrail taarruzu 5 Haziran sabahı önce Gazze Şeridi'nin güneyindeki Han Yunis'e saldırıyla başladı. Han Yunis ele geçirildikten sonra, cephe komutanı General Tal, kuvvetlerinin bir kısmını Gazze üzerine sevk ederken, bir kısmı da güneyde Refah üzerine yürüdü. Gazze muharebeleri çok çetin oldu. Gazze ancak 6 Haziran günü yapılan çok şiddetli sokak ve tank muharebelerinden sonra İsrail kuvvetlerinin eline geçti.

Refah muharebeleri de çok şiddetli oldu. Mısır kuvvetleri Refah'ta çok güçlü bir direnme gösterdi. Refah'taki Mısır cephesi birkaç defa delinmesine rağmen, Mısırlılar bu gedikleri hemen kapattılsa da, 5 Haziran akşamı İsrail kuvvetleri Mısır mevzilerine girmeye başlamıştı.

Cephenin bu kesiminde İsrail kuvvetleri bir günde 40 millik bir mesafe almıştır ki, Akdeniz kıyısındaki el-Ariş de 6 Haziran sabahı teslim oldu. Fakat bundan daha mühimi, Mısır cephesinin kuzey kesiminin 5 Haziran günü çöktürülmüş olmasıydı.

20 mil güneyde ise, bir başka İsrail kuvveti de Bir Lahfan'ı ele geçirmek üzere harekete geçti. Çünkü, Bir Lahfan, el-Ariş'e ve Abu Agheila'ya giden ve

da, 6 Haziran günü Nâsir ile Kral Hüseyin arasında yapılan bir telefon konuşmasında bu gerçek dışı iddianın düzenlendiğini, bu konuşmanın İsrail istihbaratınca banda alındığını ileri sürmüş ve bandı yayınlamıştır (Bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22103) Mamafih daha sonra Mısır bu iddiasını geri almış ve 5 Haziran sabahı İsrail'in tek başına hareket ettiğini kabul etmiştir (bak.: Safran, *a.g.e.*, s. 327'den naklen: *El-Ahram*, 13 Ekim 1967).

Abu Agheila'yı Cebel Libni'ye bağlayan yolların kavşak noktasıydı. Mısırlılar burada da çok sert bir direnme gösterdiler. Hatta bir ara karşı taarruza da geçtiler. Bu sebeple çarpışmalar bütün gün ve bütün gece devam etti. Ancak 6 Haziran sabahı el-Ariş'ten gelen İsrail kuvvetlerinin yardımıyla Bir Lahfan düşürülebildi.

Daha güneyde ise, General Şaron komutasındaki İsrail kuvvetleri 5 Haziran sabahı Nitzana'dan hareketle Abu Agheila'ya yöneldi. Abu Agheila, Bir Lahfan üzerinden kuzeyde el-Ariş'e, batıda Cebel Libni üzerinden İsmailiye'ye ve güneyde de Kusseima'ya giden yolların kavşak noktasını teşkil ediyordu. General Şaron gündüzü birtakım hazırlıklarla geçirdikten sonra, gece taarruzuna başladı. Yoğun topçu ateşinden sonra, piyadeler harekete geçti. Sabaha kadar siperlerde süngü süngüye, boğaz boğaza çarpışmalar oldu. 20 saat süren Abu Agheila muharebeleri, 6 Haziran sabahı Abu Agheila'nın İsrail kuvvetlerinin eline geçmesiyle sona erdi. Lakin ne var ki, Abu Agheila'nın düşmesi ile Mısır savunmasının da beli kırılmıştı.

Ürdün cephesine gelince, İsrail 5 Haziran günü BM Mütareke Gözetim Teşkilatı Komutanı vasıtasıyla Ürdün Kralı Hüseyin'e haber gönderip, İsrail'in Ürdün topraklarında gözü olmadığını, Ürdün-İsrail sınırı sakin tutulduğu takdirde, Ürdün'e hiçbir zarar verilmeyeceğini bildirdiyse de, Kral Hüseyin bunu kabul etmeyip, Ürdün topçusu İsrail yerleşim merkezlerini topa tuttu.

Kral Hüseyin'in kendisinin daha sonra söylediğine göre, İsrail uçaklarının Mısır baskınına ait haberlere İsrail hükümeti karartma tatbik ettiğinden, Mısır Başkomutanlığı'nın kendisine gönderdiği mesajda, İsrail'in saldırdığı, fakat Mısır uçaklarının İsrail hava kuvvetlerinin %75'ini tahrip ettiği, İsrail hava üslerine saldırılara devam edildiği ve Mısır kuvvetlerinin İsrail topraklarına girdiği şeklindeki haberlere inanmıştır. Ayrıca, Ürdün radarları Mısır baskınından dönen İsrail uçaklarını tespit ettiğinde, Mısır Başkomutanlığı'nın sözünü ettiğimiz mesajı dolayısıyla, bunların İsrail'e saldıran Mısır uçakları olduğu sanılmıştır.¹⁷¹

5 Haziran günü İsrail-Ürdün çarpışmaları, her iki tarafın da şehrin tümünü ele geçirmek istemesi dolayısıyla, Kudüs'ün doğu ve batı kesimleri arasında cereyan etmiştir.

İsrail planlarında esas ağırlık Sina'ya verildiğinden ve Ürdün cephesi ikinci derecede tutulduğundan, 5 Haziran günü Suriye'ye karşı hiçbir hareket yapılmamıştır. Mafih Golan Tepeleri'ne yerleştirilmiş bulunan Suriye topçusu da, sınırdaki İsrail yerleşim merkezlerini topa tutmaktan başka bir şey yapmamıştır.

6 Haziran

Sina cephesinde, kuzeydeki General Tal kuvvetlerinin bir bölümü Gazze'yi kontrol altına alırken, General Tal esas kuvvetlerini ikiye ayırdı. Birinci kolon Akdeniz kıyısını takiben ilerlemesine devam ederek, el-Ariş'i aldıktan

171 Lorch, *One Long War*, s. 119 ve 121.

sonra, Süveyş Kanalı kıyısındaki Kantara'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu kuvvetler bir günde Kantara yolunun yarısını geçtiler.

General Tal kuvvetlerinin büyük kısmı güneye Bir Lahfan üzerine dönerek, diğer İsrail kuvvetleriyle birleşti ve burasını aldı. Sonra da güneye Cebel Libni'ye yöneldi.

General Şaron kuvvetleri de 6 Haziran'da Abu Agheila'yı aldıktan sonra, daha güneyde Kusseima'ya yönelerek Mısır mevzilerine karşı harekete geçti.

Bütün bu muharebeler İsrail hava kuvvetlerinin desteğinde yapılmıştır.

Ürdün cephesinde ise, Kudüs muharebeleri 6 Haziran günü de devam etti. Yalnız bu arada İsrail kuvvetleri Kudüs'ün kuzeyindeki Latrun ve Ramallah'ı ele geçirerek kuzeye, Batı Şeria'nın merkezine doğru da ilerlemeye başladılar. İsrail Kuzey Komutanlığına ait kuvvetler de doğu istikametinde harekete geçerek Tulkarim ve Kalkilya ile Cenin'i aldılar ve Nablus'a yöneldiler. Cenin muharebesi sırasında İsrail kuvvetleri Ürdün zırhlı birlikleri karşısında bir ara çok zor durumda kaldıysa da, İsrail jetlerinin Ürdün mevzilerine peşpeşe yaptığı saldırılar, İsrail kuvvetlerine toparlanma imkanı verdi.

40 millik Suriye cephesinde ise, 6 Haziran günü fazla bir faaliyet olmadı. Suriye kuvvetleri, bazı İsrail yerleşim merkezlerine, küçük kuvvetler ve az miktarda tanklarla saldırıda bulundular, fakat İsrail milisleri tarafından geri püskürtüldüler. Bu sebeple Suriyeliler 7 Haziran gününü sadece topçu ateşiyle geçirmişlerdir.

7 Haziran

Sina'daki İsrail kuvvetleri bugün de ilerlemelerine hızla devam etmişlerdir. General Yaffe komutasındaki kuvvetler 7 Haziran günü Cebel Libni'yi aldıktan sonra, Mısır savunmasının ikinci hattının son kuvvetli merkezi olan Bir Hassana üzerine yürüdüler. Lakin, Mısırlılar burasını daha önce boşaltmış olduklarından Bir Hassana'nın alınması kolay oldu. Bir Hassana'nın ele geçirilmesiyle Mısır savunmasının birinci ve ikinci hatları çökmüş olmaktaydı.

Öte yandan, Kusseima'ya yönelen General Şaron da 7 Haziran günü burasını kolaylıkla kontrol altına aldı. Çünkü Mısırlılar burasını da boşaltmışlardı.

Cebel Libni ve Bir Hassana'yı ele geçiren İsrail kuvvetleri 7 Haziran günü ikiye ayrılarak batı istikametinde, biri Bir Gafgafa, diğeri de Mitla Geçidi'ne doğru ilerlemeye başladı. Bu geçitler Mısır savunmasının üçüncü hattını teşkil ediyordu. General Tal kuvvetleri 18 saatlik bir cebri yürüyüşle ve yolda Bir Hama'yı da ele geçirerek, Bir Gafgafa önlerine geldiler. Mısır ve İsrail tankları arasında altı saat süren şiddetli çarpışmalardan sonra Bir Gafgafa kontrol altına alındı. Buradan bir kısım kuvvet, kuzeyde Kantara istikametinde Romani'ye doğru ilerlemekte olan İsrail kuvvetlerine katılmak üzere kuzeye döndü.

General Yaffe komutasındaki ikinci kısım kuvvetler de Bir Thamada'yı aldıktan sonra Gidi ve Mitla geçitleri önüne geldi. Mitla Geçidi Süveyş Kanalı'ndan 30 mil mesafede bulunuyordu.

15 mil uzunluğundaki Gidi Geçidi 7 Haziran günü İsrail kuvvetlerinin eline geçti.

Bu suretle gün sona ererken, İsrail kuvvetleri, kuzeyde Kantara'ya, merkezde İsmailiye'ye ve güneyde de Port Tefvik ve Süveyş'e giden üç ana yolu kontrol altına almışlar ve aynı zamanda da Mısır kuvvetlerinin arkasına düşmüşlerdi. Bu durum üzerine Mısır Başkomutanlığı Mısır kuvvetlerini geri çekerek, bu kuvvetleri Gidi ve Mitla geçitlerinin önüne yığdı.

Çok daha güneyde de, Kuntilla'dan hareket eden bir başka İsrail kuvveti Şarm-el-Şeyh'e ilerleyerek, paraşütcü birliklerinin de katılmasıyla, Mısırlıların boşalttığı Şarm el-Şeyh'i ele geçirerek Tiran Boğazı'nı kontrol altına aldılar. Nâsir, savaşın çıkmasında başlıca rolü oynayan Tiran Boğazı'nı tek kurşun atmadan İsrail'e teslim etmiş oluyordu.

Ürdün cephesinde ise, şiddetli çarpışmalardan sonra, İsrail kuvvetleri 7 Haziran günü Doğu Kudüs'ü almaya muvaffak oldular. Böylece Kudüs'ün tamamı İsrail'in eline geçmiş olmaktadır. İki bin yıldan beri ilk defa olarak Yahudiler Kudüs'e tekrar sahip oluyorlardı. Osmanlı Devleti'nin 400 yıl elinde tuttuğu kutsal Kudüs'ü, Araplar 50 yıldan fazla ellerinde tutamamışlardı (bak. 10/2 no'lu harita).

Ürdün'ün diğer kesimlerinde ise, İsrail ve Ürdün kuvvetleri arasında Nablus için çok çetin muharebeler oldu. Ürdün kuvvetleri Nablus'u vermek için çok kuvvetli bir direniş gösterdiler. Ancak İsrail hava kuvvetlerinin işe karışması üzerine Ürdün birlikleri Nablus'u terk etmek zorunda kaldılar.¹⁷² Nablus'un 7 Haziran günü düşmesiyle de, Kudüs'ten sonra bütün Batı Şeria İsrail'in eline geçmiş olmaktadır. Bunun üzerine Ürdün, Birleşmiş Milletler'in ateşkes çağrısını kabul etti ve 7 Haziran akşamı saat 20:00'den itibaren Ürdün cephesinde ateşkes yürürlüğe girdi.

Üç günlük muharebelerde Ürdün kuvvetleri 10-15.000 kadar kayıp vermiştir.

Suriye Cephesinde, savaşın üçüncü gününde de topçu ateşinden başka bir şey olmadı. Savaşın başından beri Suriye kuvvetleri yerinden kılmıdamamıştı. Lakin Şam radyosu, İngiliz uçaklarının Suriye mevzilerini bombaladığını, buna rağmen Suriye kuvvetlerinin kuzey İsrail'deki Huleh Ovası'nı kontrol altına aldıktan sonra, Safad ve Nazareth'e doğru ilerlemekte olduğunu bildiriyordu.¹⁷³

8 Haziran

Sina cephesinin 8 Haziran günü en mühim muharebesi, Mısır Generali Şazli ile General Şaron kuvvetleri arasında Nakhl'de oldu. Mısır kuvvetleri esas itibarıyla Gidi ve Mitla geçitlerine yığıldığı için ve Gidi Geçidi ele geçirildikten

172 İsrail birlikleri Nablus'a girerken halk büyük gösteri yapmıştır. Biraz sonra anlaşılmıştır ki, Nablus halkı, Şeria Vadisi'ndeki Irak kuvvetlerinin Ürdün birliklerinin yardımına geldiğini sanmıştır. (Safran, *a.g.e.*, s. 364.)

173 *Keesing's...1967-1968*, s. 22100.

sonra en mühim nokta Mitla Geçidi olduğundan, Kusseima'daki Şaron kuvvetlerinin Mitla Geçidi'ne gelmesi istendi. Lakin arada bulunan Nakhl'de General Şazli komutasında mühim bir Mısır kuvveti bulunmaktaydı. Muharebe 8 Haziran sabahı 10:00'da başladı ve İsrail hava kuvvetlerinin Mısır mevzilerine ateş yağdırdığı muharebe dört buçuk saat sürdü. Ve Nakhl düştü. Mısır kuvvetleri 50 tank, iki topçu alayı, 300 araç kaybetmiş ve 1.000 kadar ölü vermişti. General Şaron muharebenin yapıldığı alana Ölüm Vadisi diyor ve "Bu muharebeden ihtiyarlamış olarak çıktım," diye ekliyordu.¹⁷⁴

Nakhl'den sonra Şaron, Mitla Geçidi'nde General Yaffe kuvvetleri ile birleşti. 8 Haziran akşamı Mitla Geçidi'ne doğru hareket edildiğinde, geçidin 30 kadar Mısır tankı tarafından kapatıldığı görüldü. Üç saatlik muharebeden sonra Mitla Geçidi de İsraililerin eline geçmiş oluyordu.

Kuzeydeki İsrail kuvvetlerinin de Kantara'ya ulaştığı göz önüne alınırsa, Süveyş Kanalı'na giden bütün yollar ve geçitler İsrail kuvvetlerine açılmış demektir. Hemen hemen bütün Sina Yarımadası İsrail'in elindeydi. Artık Mısır'ın yapacağı bir şey kalmamıştı. Bu sebeple Birleşmiş Milletler'e başvurarak, İsrail de kabul ettiği takdirde, ateşkesi kabule hazır olduğunu bildirdi. 8 Haziran akşamı Sina cephesinde de ateşkes yürürlüğe girdi.

Başkan Nâsır'ın 23 Kasım 1967'de yaptığı bir konuşmaya göre, Mısır ordusu Sina'da silah ve teçhizatının %80'ini kaybetmiştir ki, bunun üçte biri kullanılır halde İsrail'in eline geçmiştir. Sina'da 10.000 asker ve 1.500 subay ölmüş ve 5.000 asker ve 500 subay da esir düşmüştür.¹⁷⁵

İsrail'in kayıplarına gelince; 275 subay ve asker ölmüş ve 800 kişi de yaralanmıştır. İsrail'in tank kaybı 61'dir.¹⁷⁶

Suriye cephesinde ise, topçu ateşi 8 Haziran günü de devam etmekle beraber, Mısır'ın ateşkes istemesi Suriye için soğuk bir sürpriz oldu. Bu sebeple Şam radyosu yaptığı yayında, İsrail ortadan kaldırılınca kadar Suriye'nin savaşa devam edeceğini bildiriyordu.¹⁷⁷

İsrail hava kuvvetleri ise ertesi günü Suriye cephesinde girişilecek genel taarruza hazırlık olmak üzere, 8 Haziran günü Suriye mevzilerini bombardıman ederek, Suriye kuvvetlerinin herhangi bir harekete teşebbüs etmelerini önledi.

9 Haziran

Mısır ve Ürdün ateşkesi kabul ettiklerinden, İsrail kara ve hava kuvvetlerinin elleri serbest kalmıştı. Şimdi Suriye cephesine yüklenebilirlerdi.

174 Safran, *a.g.e.*, s. 348.

175 Aynı kaynak, s. 349. 11 Haziran günü Tel Aviv'den yapılan bir açıklamada ise, İsrail'in elinde 3.000 Mısır esirinin bulunduğu ve Mısır'ın 700 tank kaybettiği bildirilmiştir. (*Keesing's...1967-1968*, s. 22102.)

176 Aynı kaynak, s. 350. *Keesing's...1967-1968*, s. 22101'de İsrail'in savaşta toplam kaybını 679 ölü ve 2.563 yaralı olarak ve Netanel Lorch, *One Long War*, s. 130'da da 777 ölü ve 2.586 yaralı olarak verilmiştir.

177 *Keesing's...1967-1968*, s. 22102.

Ayrıca, Suriye hiç muharebe yapmadığı için taze bir kuvvet olarak duruyordu. Halbuki İsrail kuvvetleri muharebe yapmış yorgun kuvvetlerdi. Nihayet, Suriye cephesinde yapılacak bir taarruzun çok süratli olması gerekiyordu. Zira İsrail hükümeti, işin uzaması halinde Sovyetlerin Suriye'nin yardımına gelmesinden korkuyordu.¹⁷⁸

İsrail kuvvetleri Suriye cephesinin kuzey kesiminde 9 Haziran sabahı 07:00'den itibaren beş kolon halinde saldırıya geçti. Saldırı, Suriye'nin BM'de ateşkesi kabulünden dört saat sonra yapılıyordu. Saldırı esas itibarıyla zırhlı kuvvetlerle hava kuvvetlerine dayanıyordu. Fakat çarpışmalar çok şiddetli oldu. Suriyeliler yıllardan beri bilhassa topçu mevzilerini çok iyi tahkim etmişlerdi. Muharebelerin en şiddetlisi, Suriye'nin en kuvvetli 13 müstahkem mevkiinden biri olan ve Kuneitra'ya 3 mil mesafedeki Za'ura ile Tel Fakher'de oldu. Za'ura'nın öğleden sonra, üç saatlik muharebelerden sonra düşmesini müteakip, yine bir müstahkem mevki olan Tel Fakher'de, yedi saatlik bir muharebeden sonra düştü. 9 Haziran akşamı Suriye cephesinde birçok gedikler açılmış bulunuyordu.

10 Haziran

İsrail kuvvetleri sabahın erken saatlerinden itibaren ve bilhassa Kuneitra istikametinde saldırılarına devam ettiler. Anlaşılmaz bir sebeple Şam radyosu sabah 08:45'te Kuneitra'nın düştüğünü ilan etti. Halbuki İsrail kuvvetlerinin Kuneitra'ya daha bir hayli mesafesi vardı. Şam radyosunun bu açıklaması üzerine, Şam'dan yardım gelmeyeceğini gören Suriye kuvvetleri Kuneitra'yı boşaltarak geri çekildiler. Bu suretle İsrail'in Kuneitra'yı ele geçirmesi zor olmadı.

Şam'a 40 mil mesafede bulunan Kuneitra'nın İsrail'in eline geçmesiyle İsrail Suriye topraklarından 12 mil içeri girmiş ve bütün Golan Tepeleri'ne hâkim olmuş bulunuyordu. Golan Tepeleri'ndeki Suriye topçusu 1956'dan beri aşağıdaki İsrail yerleşim merkezlerini topa tutmuştu. Şimdi bu tehlike de ortadan kalkıyordu (bak. 10/3 no'lu harita).

10 Haziran günü Sovyetler İsrail ile diplomatik münasebetlerini keserken, GMT ile saat 16.30'da İsrail ile Suriye arasında da ateşkes yürürlüğe giriyordu. Böylece İsrail ile Araplar arasındaki 6 Gün Savaşı da sona ermiş oluyordu.

Suriye'nin resmî açıklamasına göre, iki günlük savaşta Suriye'nin kaybı 145 ölü ve 1.645 yaralıydı. Fakat daha sonra Şam'dan verilen bilgiler, ölü sayısının 2.500 ve yaralı sayısının da 5.000 kadar olduğunu göstermiştir. İsrail'in elinde 591 Suriyeli esir vardı ki, bu esirler daha sonra Suriye'nin elinde esir olan iki İsrail pilotu ile değiştirilmiştir. Ayrıca İsrail 80 Suriye tankını tahrip etmiş ve 40 tankı da esir almıştı. Suriye'nin 18 topçu taburundan 15'i imha edilmişti, İsrail'in kayıpları ise 115 ölü ve 306 yaralıydı.¹⁷⁹

178 Safran, *a.g.e.*, s. 375; Lorch, *a.g.e.*, s. 127.

179 Safran, *a.g.e.*, s. 381.

Savaşın Kârı

Savaşın sonunda İsrail, 8.000 milcare olan topraklarına, 23.622 milkaresi Sina Yarımadası, 444 milkaresi Golan Tepeleri, 2.270 milkaresi Batı Şeria ve 140 milkaresi de Gazze Şeridi olmak üzere 26.475 milcare toprak katmıştır.¹⁸⁰ Kazanılan bu topraklar, İsrail sınırları içindeki 300.000 Arap'a 1 milyon daha katmaktaydı. Bu sırada İsrail nüfusunun 2.3 milyon olduğu düşünülürse, Yahudi/Arap nüfusunun nisbeti 63/37 olmaktaydı.¹⁸¹

Bu topraklara karşılık savaş İsrail'e 750 milyon dolara mal olmuştur.¹⁸²

C) Nâsır'ın istifası

Başkan Nâsır, İsrail karşısında Sina'da dört gün içinde ağır bir yenilgiye uğrayarak bütün bir Sina Yarımadası'nı kaybetmişti. Halbuki bu savaşı kendisi istemiş ve kendisine çok güvenmişti. Şimdi ise durum 1956 savaşının tam tersi olmuştu. 1956'da muharebeyi kaybetmişti lakin diplomaside kazanmıştı. İngiltere ve Fransa'nın prestiji ağır bir darbeyemiştir ve Nâsır'ın da Arap dünyasındaki prestiji yükselmişti. Fakat bu sefer öyle olmamıştı. Mısır ordularının dört günde uğradığı hezimet, bu sefer Nâsır'ın prestijine ağır bir darbe indirmişti. Halbuki savaştan önce neler söylemişti?

Bu sebeple, 9 Haziran sabahı radyodan Mısır halkına hitaben yaptığı konuşmada¹⁸³ bir yandan istifasını açıklarken, öte yandan da, yenilginin şu üç sürprizden doğduğunu belirterek, Batılıları sorumlu tuttu:

- 1) Düşman doğudan ve kuzeyden beklenirken, batıdan gelmiştir. Başkasının yardımı olmadan düşman buna muvaffak olamazdı.
- 2) Düşman bir anda Mısır'ın askeri ve sivil havaalanlarına saldırmış ve kendi hava sahasının korunmasını başka devletlere bırakmıştır.
- 3) Emperyalizm, düşmanla tam bir işbirliği yapmıştır. Amerikan ve İngiliz uçak gemileri, düşmanın savaş çabalarına yardımcı olmak için, düşman kıyılarının açıklarına gelmiştir.¹⁸⁴

Bundan sonra Nâsır, kahramanca dövüşükleri için Ürdün ve Irak ile, "büyük Suriye halkına" ve aldıkları müspet tutumlardan dolayı da Sudan, Kuveyt, Yemen, Lübnan, Tunus ve Fas'a (Suudi Arabistan'ın adı geçmiyor) teşekkür ettikten sonra, bütün bunlara rağmen sorumluluğu üzerine aldığını, bu sebeple de her türlü resmî görevden ve siyasi faaliyetten tamamen ve nihai olarak

180 Lorch, *One long War*, s. 130. Buna karşılık Nadav Safran (*From War to War*, s. 403 ve 405) İsrail'in, 3.000 milkaresi Golan Tepeleri, Batı Şeria ve Gazze olmak üzere 47.000 milcare toprak kazandığını ileri sürmektedir ki, bu rakam doğru değildir.

181 Safran, *a.g.e.*, s. 403.

182 Walter Laqueur, *Confrontation - The Middle East and World Politics*, New York, Quadrangle/The New York Times Book Co., 1974, s. 1. Lorch ise (*a.g.e.*, s. 130) savaşın maliyetinin 1 milyar dolardan fazla olduğunu söylemektedir.

183 Nâsır'ın istifa konuşmasının metni: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 189-194; *American Foreign Policy-Current Documents*, 1967, s. 520-523; *Keesing's...1967-1968*, s. 22110-22111.

184 Bu noktanın tartışması için yukarıda 172 no'lu dipnotu bakınız.

çekildiğini ve halkın arasına dönüp, görevlerini bir vatandaş olarak yapmaya karar verdiğini bildirdi. Nâsır, Mart 1964 tarihli Geçici Mısır Anayasası'nın 110. maddesi çerçevesinde devlet başkanlığını Zekeriya Muhiddin'e bırakmaktaydı.

Nâsır'ın istifası üzerine bütün Mısır'da Nâsır lehine gösteriler oldu. Halk "Nâsır bizi bırakma" diye ağlıyordu. Halkın bu ısrarı ve gösteriler üzerine Nâsır istifasını geri aldı.

Buna karşılık, Mısır Silahlı Kuvvetleri Başkomutan Yardımcısı (Başkomutan Nâsır idi) Mareşal Abdülhakim Amr 9 Haziran'da istifa etti ve yerine General Mahmud Fevzi getirildi. Bu tayinden sonra da, 11 Haziran'da, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri komutanları istifa ettiler.

Ne var ki, bir Filistinlinin dediği gibi, "Nâsır şimdi çatlamış bin Çin vazosuna benziyordu. Artık hiçbir zaman eskisi gibi olamayacaktı."¹⁸⁵

10. Savaş ve Arap Ülkelerinin Tepkileri

Savaş karşısında ilk tepki tabiatıyla Arap ülkelerinden geldi. Savaş çıkmadan bir gün önce, yani 4 Haziran 1967 günü, Irak, Suudi Arabistan, Libya, Cezayir, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Abu Dabi (bu son üçü o sırada İngiltere'nin himayesinde emirliklerdir) ve Mısır temsilcileri Bağdat'ta toplanarak, 5 Haziran'da aldıkları kararda, herhangi bir Arap devletine saldıran veya İsrail'e yardım eden devletlere petrol ambargosu tatbik edileceğini bildirdiler. Mısır'ın 6 Haziran'da, İsrail'in hava baskınına Amerika ve İngiltere'nin yardım ettiğini iddia etmesi üzerine, bu iki ülkeye petrol ambargosu tatbiki kararı alındı. Kuveyt, Bahreyn, Katar, Abu Dabi ve Suudi Arabistan Amerika ve İngiltere'ye petrol sevkiyatını durdurdu. Cezayir, Mısır, Sudan, Suriye, Yemen, Tunus, Amerika ve İngiltere ile diplomatik münasebetlerini kestiler. Irak ve Lübnan, Amerikan ve İngiliz büyükelçilerinin 48 saat içinde ülkeyi terk etmelerini istediler. Libya hükümeti ise, Amerika ve İngiltere'den, Libya'daki üslerini tasfiye etmelerini ve bütün kuvvetlerini geri çekmelerini istedi. Bütün Arap başkentlerinde Amerika ve İngiltere aleyhine geniş gösteriler yapıldı.¹⁸⁶

Lakin, Arap ülkeleri tepkilerini daha ileri götüremeden savaş Arap dünyası için tam bir hezimet olarak sona erdi. Şimdi Araplar için mesele, artık İsrail Devleti'nin ortadan kaldırılması değil, bu hezimetin neticelerinin nasıl ortadan kaldırılacağıydı. Başka bir deyişle, bundan sonra başta Mısır, Suriye ve Ürdün olmak üzere Arap ülkelerinin İsrail politikasının temelini, 1967 savaşında kaybedilmiş toprakların geri alınması veya İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi veya çıkarılması teşkil edecektir. 1967 Arap-İsrail savaşının, İsrail meselesinde meydana getirdiği en mühim değişiklik budur. Bu bakımdan da, 1967 savaşı, Arap-İsrail meselesinde veya genel deyişle Filistin Meselesi'nde, bir dönüm noktası ortaya çıkarmış, yeni bir safha açmıştır.

185 Laqueur, *Confrontation*, s. 10.

186 *Keesing's...1967-1968*, s. 22135-22136.

Buna karşılık, şimdi İsrail de yeni bir politikanın tatbiki içine giriyordu. İsrail Başbakanı Levi Eşkol, 12 Haziran 1967 günü İsrail Parlamentosu'nda, bütün dünya milletlerine hitaben yaptığı konuşmada¹⁸⁷ şunları söylüyordu: "İsrail Devleti'nin, bir hafta önceki (yani savaştan önceki) duruma avdet edeceğine dair hiç kimse hayale kapılmasın... Bugüne kadar mevcut olan durum artık bir daha geri gelmeyecektir." Böylece İsrail, 1967 savaşında ele geçirdiği Arap topraklarını geri vermeyeceğini açıklamış oluyordu. Mamafih, Başbakan Eşkol, 20 Haziran'da Şarm el-Şeyh'te yaptığı konuşmada Nâsır, Kral Hüseyin ve diğer Arap liderleriyle nerede ve ne zaman olursa olsun, barışı görüşmeye hazır olduğunu söylemek suretiyle duruma bir açıklık getirdi. Yani, bundan sonra İsrail'in politikası, elinde tuttuğu bu toprakları bir koz olarak kullanmak suretiyle, Arap ülkelerini kendisile ikili müzakereye zorlamak olacaktır. İkili müzakere, Arap ülkelerinin İsrail'i tanımaları demek olacağından, Araplar da buna yanaşmayacaklardır.

Yenilgiden sonra 10-17 Temmuz 1967 günlerinde Kahire'de bir Arap Zirvesi yapıldı.¹⁸⁸ Bu zirveye Nâsır, Irak Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, Suriye Cumhurbaşkanı Atassi, Cezayir Cumhurbaşkanı Bumedjen ve Sudan Cumhurbaşkanı İsmail el-Ezheri katıldı. Yapılan açıklamaya göre, başkanlar, İsrail saldırısının neticelerinin nasıl bertaraf edileceğiyle, Arap olmayan ülkelerle münasebetlerin geleceğini görüşmüşlerdi. Bu sonuncu noktayla, İsrail'i destekleyen bazı Batı ülkeleri kasdedilmekteydi. Ayrıca, başkanlar bütün bu konuların, dışişleri bakanlarının yakın bir gelecekte Hartum'da toplanarak, önce onlar tarafından müzakere edilmesine karar vermişlerdir.

Dışişleri bakanları 1-6 Ağustos günlerinde Sudan'ın başkenti Hartum'da toplandılar.¹⁸⁹ Toplantıda, İsrail ile her türlü barış fikri reddedilmiş ve İsrail'i desteklediği için Amerika, İsrail'e sempatik tutum aldıkları için de İngiltere ve Federal Almanya ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Öte yandan Suriye, Irak ve Cezayir'in Amerika, İngiltere ve Federal Almanya'ya petrol ambargosu tatbik edilmesi fikri Tunus, Suudi Arabistan ve Libya gibi ılımlıların muhalefetiyle karşılaşmıştır. Cezayir, aynı zamanda, İsrail'e karşı Vietnam usulü gerilla savaşı tatbikini teklif etmiştir. Tunus ise, Arap ülkelerinin kılıç bileme yerine, etkin propaganda ve diplomasi yolunu tercih etmeleri fikrini savunmuştur.

Yayınlanan bildiride ise, Arap topraklarındaki Siyonist-emperyalist saldırısının bütün kalıntılarını temizlemek için her türlü çabanın harcanmasına karar verildiği söylenmekteydi. Artık İsrail Devleti'nin ortadan kaldırılmasından söz edilmiyordu. Bu, Arap ülkelerinin İsrail gerçeğini bir manada kabul etmeye başladıklarının bir işaretiydi.

Dışişleri bakanlarının bu toplantısında, İsrail sempatzanı Batı ülkelerine petrol ambargosu tatbiki meselesini incelemek üzere, Arap ekonomi ve maliye

187 Aynı kaynak, s. 22120.

188 Kahire Zirvesi için bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22136.

189 Bu toplantı için bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22192.

bakanlarının Bağdat'ta toplanmalarına karar verilmişti. Bu toplantı 15-20 Ağustos günlerinde yapıldı.¹⁹⁰ Toplantı sonunda yayınlanan bildirimde, petrol ambargosundan hiç söz edilmiyordu. Çünkü, Irak'ın hazırladığı ve bütün ülkelere üç ay süreyle petrol satılmaması, üç ay sonra ise ancak dost ülkelere petrol verilmesi hususundaki plan, Suriye ve Cezayir tarafından hararetle desteklenmesine rağmen, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya bu ambargonun Arap ülkelerinin ekonomilerine çok zarar vereceği gerekçesiyle bu plana karşı çıkmışlardır. Bu bölünme ve görüş ayrılığı, bir Arap zirvesinin gündemini hazırlamak için 26-27 Ağustos günlerinde yine Hartum'da toplanan dışişleri bakanları toplantısına da hâkim olmuş ve Zirve'nin gündeminde petrol ambargosu yer almamıştır. Böylece petrolün bir silah olarak kullanılması imkanı ortadan kalkıyordu.

Arap Zirvesi 29 Ağustos-3 Eylül 1967 günlerinde Hartum'da yapıldı. Dışişleri Bakanları toplantısına 13 ülke katıldığı halde, Zirve'ye 8 devlet başkanı gelmiştir. Fas, Libya, Tunus, Suriye ve Cezayir devlet başkanları zirveye gelmediler. Libya Kralı İdris es-Sunusi ile Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba, hasta oldukları için, sertlik taraftarı Suriye ve Cezayir devlet başkanları, ılımlıların çoğunluğu karşısında bir şey yapamayacaklarını anladıkları için zirveye katılmamışlardır.

Hartum Zirvesi şu kararları almıştır.¹⁹¹

- 1) Muhtemel bir saldırıya karşı Arap ülkeleri arasındaki askerî işbirliği ve güçlenmeyi sağlamak için gerekli tedbirler alınacak ve aynı zamanda Arap topraklarındaki üslere son verilecektir. Burada söz konusu olan, bilhassa Libya ile Suudi Arabistan'daki Amerikan üsleriydi.¹⁹²
- 2) Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya, savaşın ekonomik tahribatını telâfi etmek üzere, Mısır ve Ürdün'e toplam 135 milyon sterlin yardım yapacaklardır. Bu miktarın 55 milyonunu Kuveyt, 50 milyonunu Suudi Arabistan ve 30 milyonunu da Libya sağlayacaktı. Yine bu paradan 95 milyon sterlin Mısır'a ve 40 milyon sterlin de Ürdün'e verilecekti.
- 3) Zirve, İsrail konusunda da şu üç temel ilkeyi kabul etti: İsrail'i tanımak yok; İsrail ile müzakere yapmak yok; İsrail ile barış yapmak yok. (*No recognition of Israel, No negotiation with Israel, No peace with Israel*).

Bilhassa bu üçüncü maddede kabul edilen üç temel ilke, bundan sonra uzun yıllar Arapların İsrail politikasının üç ana unsuru olacaktır.

190 Bağdat toplantısı için bak.: *aynı kaynak*, s. 22275.

191 Kararların metni için bak.: *aynı kaynak*, s. 22276; *American Foreign Policy..1967*, s. 590-591; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 788.

192 Libya Krallığı Hartum Konferansı'nın bu kararına uymamışsa da, 1 Eylül 1969'da monarşinin askerî bir darbeyle yıkılması üzerine, yeni rejimin lideri Kaddafi, Amerika'nın Libya'daki Wheelus hava üssünden çekilmesini isteyince, yapılan müzakereler sonunda, Amerikan ile Libya hükümeti arasında 23 Aralık 1969'da varılan anlaşmayla, Wheelus hava üssünün Haziran 1970 sonuna kadar boşaltılmasına karar verilmiştir. Libya'daki son Amerikan askerî 11 Haziran 1970'te bu ülkeden ayrılmıştır. Aynı şey İngiltere için de söz konusu olmuştur. (Bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1969-1970*, s. 23836.)

Hartum Konferansı kararları İsrail için bir hayal kırıklığı oldu. Çünkü, İsrail'in kararlılığına Araplar da aynı kararlılıkla cevap vermişlerdi. İsrail Başbakanı Eşkol 3 Eylül günü verdiği demeçte, bu kararları sorumsuzluk olarak nitelendiriyor ve bu kararların "Bölgede bir barış ümidini iyice azalttığını" söylüyordu. İsrail kabinesi de 10 Eylül'de, 19 Eylül'de başlayacak olan Birleşmiş Milletler toplantısında, İsrail ile Araplar arasında doğrudan doğruya görüşmeleri öngörmeyen her türlü aracılık teşebbüsünün reddedilmesi kararını aldı. İsrail dolaylı görüşmelere de katılmayacaktı.¹⁹³

11. Birleşmiş Milletler'in Barış Çabaları, 242 Sayılı Karar

A) 5 Haziran Öncesi

Mısır'ın isteği üzerine, BM barış gücü kuvvetlerinin Orta Doğu'dan çekilmesiyle, bölgedeki kriz mühim bir safhaya girmekle beraber, durumu savaşa götüren esas hadisenin, Mısır'ın 23 Mayıs'tan itibaren Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapaması olduğunda hiç şüphe yoktur. Bundan dolayıdır ki, Kanada ve Danimarka, Orta Doğu'daki son derece vahim durumu görüşmek üzere, 23 Mayıs'ta Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istemişlerdir.

Güvenlik Konseyi barış için tehdit teşkil eden bu durumu 24 Mayıs'ta müzakereye başlamış ve 9 Temmuz'a kadar müzakerelerini sürdürmüştür.

24 Mayıs'tan, savaşın çıktığı 5 Haziran sabahına kadar olan dönemdeki Güvenlik Konseyi müzakerelerinde¹⁹⁴ krizi önleyecek herhangi bir karar alınmadığı gibi, konseyde tam bir kamplaşma kendisini göstermiştir. Bu kamplaşma ise, krizi yumuşatacağı yerde, aksine gerginleştirmiştir. Sovyet Rusya başta olmak üzere, bütün sosyalist ülkelerle Arap ülkeleri, Birleşmiş Milletler'de bir blok oluşturup, bütün gerginlik gelişmelerinden İsrail'i sorumlu tutmaya çalışırken, İsrail'in en büyük destekçisi olan Amerika kesin bir tutum almak yerine, tereddütlere maruz kalmıştır. Amerikan dış politikasına hâkim olan çevrelerin herbiri, bir sürpriz olarak gelen bu Orta Doğu krizi karşısında farklı görüşlere sahip olmuşlardır.¹⁹⁵ Fakat hemen belirtelim ki, Vietnam meselesi Amerika'nın tutumuna en fazla tesir eden faktör olmuştur.

Görüşlerden birincisi, bilhassa Akabe ve Tiran boğazları meselesinde, çok taraflı bir kuvvetin teşkili ve kullanılması taraftarıydı. Lâki, Avustralyalılar, Hollandalılar ve İngilizlerin dışında, hiçbir Batılı devlet bu görüşe destek vermemiştir.

İkinci görüş, Dışişleri Bakanlığı'na ait olup, Amerika'nın Arap ülkelerile münasebetlerine zarar vermeyecek diplomatik yolların kullanılmasını savunuyordu. Başkan Johnson ve Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından da desteklenen

193 *Keesing's...1967-1968*, s. 22285.

194 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 165-174.

195 Bu konuda bak.: Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1985, s. 136-150.

bu görüş, birinci görüşün de karşısına çıkmıştır. Çünkü, çok taraflı bir deniz kuvveti, Araplarla münasebetleri yıkabilirdi.

Savunma Bakanlığı'nın (Pentagon) temsil ettiği üçüncü görüşse, esas itibarıyla Vietnam meselesinden kaynaklanmaktaydı ve Amerika'nın Orta Doğu'da askerî bir maceraya bulaşmasını istemiyordu.

Johnson yönetimi ise Kongre'yi kollamaktaydı. Kongre'nin genel havası ise, İsrail'i tutmakla beraber, fiilî bir müdahalenin taraftarı değildi.

Bu durumda Amerika, krizin önlenmesinde Birleşmiş Milletler'e ve diplomatik yollara ağırlık vermiştir. Tabii bu da İsrail'i memnun etmemiştir. Lakin İsraililere şu ilke hatırlatılmıştır: "Sıcağı sevmiyorsanız, mutfağa girmeyiniz."¹⁹⁶

Tabiatıyla Amerika'nın bu tutumu dolayısıyla Batı'nın Güvenlik Konseyi'ndeki etkinliği de azalmıştır. Bununla beraber, Amerika ve Batı'nın BM'ye ağırlık vermesi de, Sovyet bloku ile Arap dünyasının, kendi lehlerine ve kendi görüşlerine uygun bir karar çıkarmalarını engellediği de bir gerçektir. Ne var ki, Güvenlik Konseyi'nin krizi giderici bir karardan yoksun kalması, silahların konuşmasına imkan hazırlamıştır.

B) Savaş ve Birleşmiş Milletler

Güvenlik Konseyi 5 Haziran sabahı, bir yandan İsrail'in, öte yandan da Mısır'ın müracaatı üzerine toplandı. Güvenlik Konseyi başkanının toplantıda yaptığı açıklamaya göre, İsrail delegesi 5 Haziran sabahı New York saatiyle 03:10'da kendisini arayarak, Mısır kara ve hava kuvvetlerinin İsrail'e karşı harekete geçtiğini bildirmiştir. Halbuki bu sırada İsrail'in Mısır'a karşı hava saldırısı başlamış bulunuyordu.

İsrail'in arkasından, yine New York saati ile 03:30'da Mısır delegesi Güvenlik Konseyi başkanını aramış ve İsrail'in Kahire ve Süveyş bölgesi dahil, Mısır havaalanlarına karşı saldırıda bulunduğunu söylemiştir.

BM Mütareke Gözetim Teşkilatı (UNTSO) komutanı da, mahalli saatle 11:25'te Kudüs'te çarpışmaların başladığını ve yine mahalli saatle 11:10'da da Şam havaalanına bir saldırı yapıldığını bildiriyordu.

Güvenlik Konseyi bu şekilde, 5 Haziran sabahından, savaşın sona erdiği 10 Haziran'a kadar gayet tartışmalı bir döneme giriyordu.¹⁹⁷

Savaşın önceki kriz sırasında Güvenlik Konseyi'ne hâkim olan hava bu sefer de mevcuttu. Sovyet Rusya ile Güvenlik Konseyi üyesi olan Bulgaristan, İsrail'in derhal mütareke sınırları gerisine çekilmesini ve Fransa, Kanada ve Danimarka gibi Batılılar da derhal bir ateşkesi savunurken, Irak ve Fas İsrail'in sorumluluğunu vurgulayan bir ateşkes üzerinde ısrar ettiler. Suriye ise, Amerika ve İngiltere'nin İsrail ile işbirliği yaptığını ileri sürerek, Cezayir, Irak ve Mısır ile birlikte, Amerika ile diplomatik münasebetlerini kesti.

196 Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 145.

197 Güvenlik Konseyi'ndeki bu tartışmalar için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 174-189 *Keesing's...* 1967-1968, s. 22108-22109.

Amerika ise, ateşkesin sağlanmasında Sovyet Rusya'nın desteğini elde etmek istedi ve Küba krizinden sonra kurulan kırmızı telefon (*hotline*) ilk defa kullanılarak Kremlin'e bu savaşa Amerika'nın bulaşmayacağı ve hemen bir ateşkes tarafı olduğu bildirildi.¹⁹⁸ Lakin Sovyetlerin cevabı başka türlü oldu. Moskova'nın endişesi, o kadar silahlandığı ve birçok Sovyet uzmanının bulunduğu Suriye'ye karşı İsrail'in harekete geçmesi ve Şam'a yürümesi ihtimaliydi. Bu sebeple Amerika'dan, bu konuda İsrail'e baskı yapmasını istedi ve aksi takdirde kendisinin harekete geçeceğini bildirdi. Bunun üzerine Amerika İsrail'in dikkatini bu konuya çekerken, bir Sovyet müdahalesi ihtimaline karşı da Amerikan VI. Filosu'nu da Suriye kıyılarına gönderdi. Başkan Johnson daha sonra, "Bu da benim Küba krizimdi," diyecekti.¹⁹⁹

Bu şartlar içinde Güvenlik Konseyi, 6 Haziran'da, tarafları, derhal çarpışmaları durdurmaya ve ateşkese çağırarak 233 (1967) sayılı kararı oybirliği ile kabul etti.²⁰⁰ Bu karar Ürdün tarafından kabul edilmekle beraber, Ürdün kuvvetleri Mısır Başkomutanlığı'na bağlı olduğu için, kararın yürürlüğe girmesinin Mısır'a bağlı olduğunu bildirdi.²⁰¹

Yani ateşkes kararı yürümedi. Bu sebeple, Sovyetlerin teşebbüs ve ısrarı üzerine, Güvenlik Konseyi 7 Haziran'da oybirliğiyle, bütün savaşan taraflardan, o akşam saat 20:00'ye kadar ateşkesi kabul etmelerini isteyen 234 (1967) sayılı kararı kabul etti.²⁰² Sovyetler, Arap müttefiklerini, maruz kaldıkları askeri hezimetten bir an önce kurtarmak istiyorlardı.

Mamafih, Ürdün 7 Haziran'da ve Mısır da 8 Haziran'da Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararlarını kabul ettiklerini bildirdiler. Bunun arkasından Suriye de 9 Haziran'da Güvenlik Konseyi'ne başvurarak, konseyin 233 ve 234 sayılı kararlarını, İsrail'in de kabul etmesi şartıyla, kabule hazır olduğunu bildirdi. Lakin İsrail, Suriye topraklarındaki askeri harekâtına devam etmekteydi. Bu durum, Güvenlik Konseyi'nde Sovyet Rusya, Bulgaristan ve Hindistan'ın şiddetli tepkilerine sebep oldu. Çünkü, BM mütareke yetkilileri de, Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen, İsrail'in Suriye içlerine doğru askeri harekâta devam ettiğini doğrulamışlardı. Halbuki İsrail 7 Haziran'da konseyde yaptığı açıklamada, karşı tarafların kabulü halinde kendisinin de 233 ve 234 sayılı ateşkes kararlarını kabul edeceğini söylemişti.

Bu durum üzerine Güvenlik Konseyi 9 Haziran'da, Suriye ve İsrail'in çarpışmaları durdurmalarını isteyen 235 (1967) sayılı kararı aldı.²⁰³ Bu karara

198 Spiegel, *a.g.e.*, s. 150.

199 *A.g.e.*, s. 151.

200 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 189; *American Foreign Policy...1967*, s. 506; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 731.

201 *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 178.

202 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 189; *American Foreign Policy...1967*, s. 516; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 733.

203 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 190; *American Foreign Policy...1967*, s. 517-518; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 735.

rağmen, İsrail kuvvetlerinin 10 Haziran'da Kuneitra'yı işgali üzerine Sovyetler, yayınladıkları bir bildiriye, İsrail ile diplomatik münasebetlerini kestiklerini açıkladılar ve İsrail, askeri harekâta son vermez ise, diğer barışsever ülkelerle birlikte, İsrail'e yaptırımlar (sanksiyonlar) tatbik edeceklerini açıkladılar. Bunun üzerine İsrail 10 Haziran günü saat 16:30'dan itibaren bütün askeri harekâtı durdu.

6 Günlük savaş da bu suretle sona ermiş oluyordu.

C) Savaş Sonrası BM Genel Kurulu

Savaş sona erer ermez, şimdi Sovyetler, sosyalist ülkeler ile Arap ülkeleri ve Hindistan gibi bazı bağlantısızlar, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamak için Güvenlik Konseyi'nde faaliyete geçtiler. Fakat bu konuda bir karar çıkartma çabaları başarısızlıkla neticelendi. Mamafih, Araplara diplomatik alanda bir başarı sağlamak ve bunun için de İsrail aleyhine ve işgal edilmiş topraklardan çıkarmak kararında olan Sovyetler, Güvenlik Konseyi'nde bir şey yapamayınca, daha kolaylıkla taraftar toplayabilecekleri Genel Kurulu toplamaya karar verdiler. BM Antlaşması'nın 11. maddesine dayanarak, genel sekreterden, saldırının neticelerinin ortadan kaldırılması ve İsrail'in mütareke sınırlarının derhal gerisine çekilmesini sağlamak amacıyla, Genel Kurul'un toplantıya çağrılmasını istedi.

Bu istek üzerine, 17 Haziran'da olağanüstü toplanan BM Genel Kurulu 5 Temmuz'a kadar 25 toplantı yaptı.²⁰⁴

Genel Kurul, savaşın neticeleriyle ilgili olarak birçok karar tasarısı ortaya atılmasına rağmen, bu konuda hiçbir neticeye varamamakla beraber, bir yandan mülteciler meselesi ve Kudüs ile ilgili kararlar alırken, Orta Doğu'daki bu yeni şartlar içinde nasıl bir barış yapılması gerektiği konusunda da çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

D) Mülteciler Meselesi

1967 Arap-İsrail savaşı mülteciler meselesine de yeni unsurlar getirdi.

Bilindiği gibi, Filistin mültecileri meselesinin başlangıcı 1948-49 birinci Arap-İsrail savaşı olmuş ve BM Genel Kurulu daha 1948 sonundan itibaren Filistinli mültecilere yardım meselesini ele alarak, BM Mültecilere Yardım Teşkilatı'nı (UNRWA) kurmuş ve o tarihten beri bu teşkilat Filistin mültecilerine yardım etmekteydi.²⁰⁵ Sovyet Rusya ve sosyalist ülkeler, mülteciler meselesinin

204 Bu toplantılar için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1967, s. 191-215; *Keesing's... 1967-1968*, s. 22153-22161.

205 1948 yılı sonundan itibaren Genel Kurul'un Filistin mültecilerine yardım için aldığı kararların tarih ve sayıları şöyledir: 11 Aralık 1948, 194 (III); 8 Aralık 1949, 302 (IV); 2 Aralık 1950, 393 (V); 14 Aralık 1950, 394 (V); 26 Ocak 1952, 512 (VI) ve 513 ve (VI); 6 Kasım 1952, 614 (VII); 27 Kasım 1953, 720 (VIII); 4 Aralık 1954, 818 (IX); 3 Aralık 1955, 916 (X); 28 Şubat 1957, 1018 (XI); 12 Aralık 1957, 1191 (XII); 12 Aralık 1958,

doğuşundan Batılıları sorumlu tuttuklarından, Filistin mültecilerine yapılan yardımlara hiçbir zaman katılmamışlar ve yardımın yükü, başta Amerika olmak üzere, diğer ülkelerin sırtında kalmıştır. Mesela 32 ülkenin 1967 yılı için yardımı taahhüdü toplamı 30.1 milyon dolar olup, bunun 22.2 milyon doları Amerika tarafından taahhüt edilmiş bulunuyordu.²⁰⁶

Diğer taraftan, BM Mültecilere Yardım Teşkilatı'nın raporuna göre, 1965 yılı sonunda mültecilerin sayısı ülkelere göre şöyle idi: Ürdün 697.658, Gazze 301.879, Lübnan 162.499 ve Suriye 138.081. Toplam ise 1.300.117 olmaktaydı.²⁰⁷

Güvenlik Konseyi'nin, 14 Haziran 1967 günlü olup, işgal edilmiş topraklarda sivil halka insanî muamele yapılmasına ve yurtlarından ayrılmış olanların evlerine dönüşlerinin kolaylaştırılmasına dair 237 sayılı kararının²⁰⁸ tatbiki çerçevesinde, BM Genel Sekreteri konuyla ilgilenmek üzere bir özel temsil tayin etmişti. Özel Temsilci Nils G. Gussing'in ağustos ayında verdiği rapora göre, Batı Şeria'nın 430.000'i esasen Filistin mültecisi olan 1.1 milyon nüfusundan 200.000'i Şeria Nehri'nin doğusuna göç etmişti.²⁰⁹ Suriye'ye göre 110.000, İsrail'e göre de 85.000 kişi, İsrail işgaline giren topraklardan Suriye'ye göç etmişti. Sina ve Gazze'den kanalın ötesine göç edenlerin sayısı ise 35.000 kadardı.²¹⁰

Diğer taraftan, özel temsilci raporunda, sivil halka İsrail tarafından fena bir muamele yapılmadığını belirtiyordu.

Genel sekreterin mülteciler konusundaki bu çalışmaları devam ederken, olağanüstü toplanan Genel Kurul da, 2 çekimser, sıfır aleyhte oya karşılık 116 oyla 4 Temmuz 1967'de kabul ettiği 2252 (ES-V) sayılı kararında²¹¹ bir yandan Güvenlik Konseyi'nin 237 sayılı kararını desteklerken, öte yandan da Mültecilere Yardım Teşkilatı'nın faaliyetlerine devam etmesini ve üye devletlerin de bu faaliyetleri desteklemesini istiyordu.

Bu arada BM Mültecilere Yardım Teşkilatı'nın başkanı, genel sekretere verdiği raporda, Altı Gün Savaşı sonunda mültecilerin sayısında 350.000-400.000 kişilik bir artış olduğunu ve bunun büyük çoğunluğunun da Batı Şeria göçlerinden kaynaklandığını söylüyordu.²¹²

Bu rapor, BM Genel Kurulu'nun 19 Eylül 1967 günü başlayan toplantılarında ele alındı ve bilhassa Genel Kurul'un, mültecilerin yurtlarına dönmelerini

1315 (XIII); 9 Aralık 1959, 1456(XIV); 21 Nisan 1961, 1604 (XV); 20 Aralık 1961, 1725 (XVI); 20 Aralık 1962, 1856 (XVII); 3 Aralık 1963, 1912 (XVIII); 10 Şubat 1965, 2002 (XIX); 15 Aralık 1965, 2052 (XX); 17 Kasım 1966, 2154 (XXI).

206 *American Foreign Policy - Current Documents, 1966*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1969, Department of State Publication 8423, s. 537-538.

207 *Yearbook of the United Nations, 1965*, s. 219.

208 Kararın metni: *Yearbook of the U.N. 1967*, s. 190-191.

209 *Aynı kaynak*, s. 239.

210 *Aynı kaynak*, s. 241.

211 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 221-222.

212 *Yearbook of the U.N. 1967*, s. 261.

öngören 11 Aralık 1948 tarihli ve 194 (III) sayılı kararının tatbik edilmemiş olması tartışmalara sebep oldu.²¹³ Neticede, Genel Kurul, 19 Aralık 1967'de, 3 çekimsere karşı 98 oyla aldığı 2341 A (XXII) sayılı kararında²¹⁴ 1948 tarihli 194 (III) sayılı kararın tatbik edilmemiş olmasından duyduğu üzüntüyü belirterek, bütün üyeleri bu kararın tatbikine ve Mültecilere Yardım Teşkilatı'na yardımcı olmaya davet etti.

E) Kudüs Meselesi

1967 savaşı ile İsrail Kudüs'ün tümünü ele geçirince, durum İslâm dünyası için büyük ehemmiyet arz ediyordu. İslâm'ın bu kutsal şehriyle İslâm dünyasının bağlantısı tamamen kesildiği gibi, İsrail'in, her üç din için de kutsal olan bu şehri tam bir İsrail şehri haline getirmesi tehlikesi de ortaya çıkıyordu. Bu sebeple, Pakistan 16 Haziran 1967'de genel sekretere bir mektup gönderecek, BM Genel Kurulu'nun, Kudüs'ün milletlerarası statüsünün korunmasına dair 29 Kasım 1947 tarih ve 181 (II) sayılı kararı ile 11 Aralık 1948 tarih ve 194 (III) sayılı kararını²¹⁵ ve ayrıca 9 Aralık 1949 tarih ve 303 (IV) sayılı kararını²¹⁶ hatırlatarak, Kudüs'ün İsrail'in bir parçası haline getirilmesinin önlenmesini istedi.

Pakistan'ın bu teşebbüsü üzerine Genel Kurul'un Kudüs meselesini tartışmaya başladığı bir sırada²¹⁷ İsrail hükümeti, 27 Haziran 1967 günü Doğu Kudüs'ü de İsrail yönetimine sokan birtakım kararnameler yayınladı.²¹⁸ Bu gelişmeler Genel Kurul tartışmalarını daha da hararetlendirdi. Konu üzerinde, en az İslâm ülkeleri kadar hassasiyet gösterenlerin başında Latin Amerika ülkeleri geliyordu. İslâm ülkeleri Kudüs'ün İsrail tarafından işgalini tanımazken, katolik Latin Amerika ülkeleri Kudüs'ü ayrı bir varlık, bir *corpus separatum* kabul edip, milletlerarası bir rejim altına alınmasını istediler.

Sonunda Genel Kurul, 4 Temmuz 1967'de, Pakistan tarafından teklif edilip Türkiye, Gine, Mali ve İran tarafından da desteklenen karar tasarısını, 20 çekimsere karşı (Amerika da çekimser oy kullanmıştır) 99 oyla 2253 (ES-V) sayılı karar olarak kabul etti.²¹⁹ Kararda, İsrail'in Kudüs konusunda aldığı

213 Bu tartışmalar için bak.: *aynı kaynak*, s. 261-268.

214 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 267-268.

215 Bu kararın metni: *Yearbook of the United Nations*, 1948-49, s. 174-176.

216 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 196-197.

217 Bu tartışmalar için bak.: *Yearbook...1967*, s. 211.

218 Bu kararnameler için bak.: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 950, 952, 954.

219 Kararın metni: *Yearbook...1967*, s. 221; *American Foreign Policy...1967*, s. 571; *a.g.e.*, Vol. III, s. 956; Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power, 1945-1973*, Vol. V, s. 427; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), *Documents on American Foreign Relations, 1967*, New York, Council on Foreign Relations/Simon and Schuster, 1968, s. 158; *The Search for Peace in the Middle East-Documents and Statements, 1967-79*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, s. 91; Ralph H. Magnus (Ed.), *Documents on the Middle East*, Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1969, s. 203.

tedbirlerden duyulan endişe belirtiliyor ve bu tedbirlerin geçersiz sayıldığı vurgulanarak, İsrail'den bu tedbirleri geri alması isteniyordu.

Bu karar üzerine İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban, 10 Temmuz'da BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta²²⁰ Kudüs'ün 7 Haziran'da İsrail'in eline geçmesiyle bütün dinlerin ibadetine açıldığını, söz konusu 5727-1967 sayılı Kutsal Yerlerin Korunması Kanunu'nun, kutsal yerlerin her türlü saldırıdan ve ziyaret serbestisinin ihlâlinden korunması amacını taşıdığını, şehirde Araplarla Yahudilerin birbiriyle temasının teşvik edildiğini, başta su olmak üzere, bütün şehre belediye hizmetlerinin götürülmekte olduğunu, bütün tedbirlerin, Kudüs'ün üç büyük din için arz ettiği evrensel ehemmiyet dolayısıyla ve bu üç büyük dinin hizmetine sunmak için olduğunu bildiriyor, fakat Genel Kurul'un 4 Temmuz kararına hiç değinmiyordu. Yani 4 Temmuz kararının kabul edildiğine dair hiçbir işaret yoktu.

İsrail'in bu tutumu üzerine Türkiye, Afganistan, Gine, İran, Malezya, Mali ve Somali tarafından da desteklenen Pakistan, 12 Temmuz'da Genel Kurul'a, İsrail'den 4 Temmuz kararına uymasını isteyen bir karar tasarısı sundu. Bu karar tasarısının iki gün süren müzakereleri sırasında Amerika yine çekimser kalacağını belirtirken, Amerikan temsilcisi Goldberg, çekimserlik gerekçesini şöyle açıklıyordu:²²¹ "Kudüs meselesi ayrı bir mesele olmayıp, barışın bir parçasıdır. Dolayısıyla, Kudüs meselesi barış meselesiyle birlikte ele alınmalıdır. Kudüs'ün statüsü, milletlerarası garantileri de ihtiva etmek üzere, üç büyük dinin liderleri arasında tespit edilmelidir. Amerika, Kudüs'ün statüsünün tek tarafı olarak tespitinin karşısındadır ve bu sebeple de İsrail'in almış olduğu tedbirleri tasvip etmemektedir. Lakin, Amerika, bu tedbirlerin geçici mahiyette olduğuna ve Kudüs'ün nihai statüsüyle ilgili olmadığına inanmaktadır."

Yapılan tartışmalardan sonra Genel Kurul, 14 Temmuz'da, 18 çekimsere karşılık 99 oyla 2254 (ES-V) sayılı kararı kabul etti. Karar, 4 Temmuz tarihli 2253 sayılı karara uymamasından dolayı İsrail'i kınadıktan sonra, Kudüs konusundaki tedbirleri geri almasını ve Kudüs'ün statüsünü değiştirecek mahiyetteki her türlü hareketten kaçınmasını istiyordu.²²²

2254 sayılı kararın 3. paragrafı genel sekreterden, bu kararın tatbiki hakkında hem Genel Kurul'a ve hem de Güvenlik Konseyi'ne bilgi vermesini istiyordu. Bu sebeple Genel Sekreter U Thant, Kudüs'ün durumuyla, Arap halkına ve mallarına yapılan muamelelerle, kutsal yerlerin durumu hakkında bilgi toplayıp iki hafta içinde rapor vermek üzere, İsviçreli diplomat Ernesto A. Thalmann'ı özel temsilci tayin etti.

220 Mektubun metni: *American Foreign Policy...1967*, s. 573-575; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 958-961. Ayrıca bak.: *Yearbook...1967*, s. 216 ve *Keesing's...1967-1968*, s. 22182.

221 Goldberg'ün konuşmasının metni: *American Foreign Policy...1967*, s. 578-581; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 963-967. Ayrıca bak.: *Yearbook...1967*, s. 218.

222 2254 sayılı kararın metni: *Yearbook...1967*, s. 223; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 969; *American Foreign Policy...1967*, s. 577-578; *The Search for Peace in the Middle East...1967-79*, s. 92; *Keesing's...1967-1968*, s. 22161.

Thalmann 21 Ağustos'ta Tel Aviv'e vardı ve incelemelerini yaptıktan sonra 4 Eylül'de New York'a dönerek raporunu genel sekretere verdi.²²³

Thalmann'ın raporuna göre Batı Kudüs'ün nüfusu 200.000 olup tamamı Yahudi idi. Buna karşılık Doğu Kudüs'ün nüfusu 70.000'di ve bu nüfusun din bakımından kompozisyonu da şu nisbetleri veriyordu: %81.0 Müslüman, %8.1 Katolik, %6.5 Ortodoks, %2.4 Ermeni ve %2.0 de diğerleriydi. İsrail yetkililerinin Thalmann'a söylediklerine göre, Doğu Kudüs'ün Müslüman vakıflarına hiç karışılmadığı gibi, Doğu Kudüs'ün belediye memurları da aynen muhafaza edilmişti. Bununla beraber İsrailliler, Doğu Kudüs'ü tam kontrolleri altına almak için her türlü tedbire başvurmakta idiler. İsrail'e göre, Doğu Kudüs'ün Batı Kudüs ile entegrasyonundan geri dönülemezdi ve İsrail bu bütünleştirme konusunu hiç kimseyle tartışmayacaktı. Buna karşılık, Doğu Kudüs'ün Müslüman halkı İsrail'den ve politikasından şikayetçiydi. İslâm'ın kutsal yerlerine yeteri saygı gösterilmediği gibi, Müslümanların kurduğu Yüksek İslâm Konseyi'nin kararlarını da İsrail makamları kabul etmemekteydiler. Arap ilkokullarında da, İsrail kendi eğitim sistemini tatbik etmekteydi. Yahudilerin çoğunluğu karşısında Araplar, kendi yaşam biçimlerinin kendi gelenek ve kültürleriyle Arapçanın, giderek kaybolmasından endişe etmekteydiler.

Katoliklere gelince; Thalmann'ın raporuna göre, Papalık, Kudüs'ün ve kutsal yerlerin korunmasının yeterli garantisini, ancak Kudüs şehrinin ve civarının ayrı bir varlık, yani *corpus separatum* şekline getirilmesi ve bir milletlerarası rejime kavuşturulması ile mümkün görmekteydi ve bu hususta da İsrail hükümetle müzakerelere girişmişti.

Bu arada İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban da 11 Eylül 1967'de BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta²²⁴ Kudüs'te sükûnet ve asayişle, bütün dinlerin serbest ibadeti için gerekli şartlar sağlanmadıkça, milletlerarası bir düzenleme düşünülemeyeceğini, İsrail'in bu şartları sağlamaya çalıştığını ve halihazırda alınan tedbirlerin nihaî çözümü engellemeyeceğini bildiriyordu.

Artık atı alan Üsküdar'ı geçmişti. Bundan sonra da hem Güvenlik Konseyi ve hem de Genel Kurul, Kudüs konusunda daha birçok kararlar alacak²²⁵ fakat durumda hiçbir şey değişmeyecektir. Sonunda da, İsrail, 1978 Ekim'i sonunda Kudüs'ü resmen başkent yapacak ve 1980 Temmuz'unda da Doğu Kudüs'ü Batı Kudüs'e ilhak ettiğini ilanla, Kudüs'ü kendi egemenliği altında tek bir şehir haline getirecektir.

F) Barış Meselesi

Sovyetlerin isteği üzerine 17 Haziran'da başlayan Genel Kurul'un olağanüstü toplantısı Sovyetler için tam bir gövde gösterisi oldu. Sovyetler İsrail'e

223 Raporun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 973-989.

224 Mektubun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 988-989.

225 Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul'un 1967-1971 yılları arasında Kudüs için aldığı kararlar için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 950-1004.

karşı yoğun bir diplomatik kampanya açarak, Arap dostlarını hiç değilse diplomatik alanda kurtarmaya çalıştılar. Bu sebeple de tartışmalar bir yanda Sovyet bloku ve Arap devletleriyle, öte yanda İsrail arasında, tabir câizse, tam bir sözlü savaş halinde geçti.

Bu savaşın üzerinde yoğunlaştığı iki nokta vardı: Biri, savaşın sorumluluğunun kimde olduğu; ikincisi de, savaşın neticelerinin ve kazançlarının bertaraf edilmesi. Başka bir deyişle, Sovyetler ve Arap ülkeleri, savaşın neticelerinin silinmesi ve barışın gerçekleşmesini, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesinde görürken, İsrail, barışı prensip olarak kabul etmekle beraber, ikili müzakereler üzerinde ısrar etti ve elindeki toprakları, Arapları ikili müzakerelere getirmek için bir koz olarak kullanmak istedi.

Bu iki taraflı mücadele karşısında, Amerika daha tarafsız bir tutumla, Orta Doğu'da genel bir barışın esaslarını ortaya koymaya ve bu esaslara dayanacak bir barışı gerçekleştirmeye çalıştı.²²⁶

Sovyetler bu Genel Kurul müzakerelerine o derece ehemmiyet vermişlerdi ki, Genel Kurul'da Sovyet Rusya'yı Başbakan Kosygin temsil etti ve 19 Haziran günü uzun bir konuşma yaptı.²²⁷ Konuşmasına, Amerika'nın Vietnam halkına karşı saldırısını kınamakla başlayan Kosygin, Batı Almanya'nın da militarist intikamcılarına çattıktan sonra, salvolarını İsrail'e çevirdi ve savaştan sadece ve sadece İsrail saldırganlığının sorumlu olduğunu ileri sürdükten sonra, ülkesinin, İsrail'in saldırı sonunda kazandığı toprakları tanımadığını, saldırının neticelerini bertaraf etmek ve bölgede devamlı bir barışı sağlamak için, Birleşmiş Milletler'in içinde ve dışında, elinden gelen bütün tedbirleri alacağını söyledi ve bir de karar tasarısı sundu.

Kosygin'in karara tasarısı, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan derhal ve kayıtsız şartsız çekilmesini ve mütareke sınırlarının ötesine gitmesini, ve yapmış olduğu saldırı ile meydana getirdiği zararlardan dolayı, Mısır, Suriye ve Ürdün'e tazminat ödemesini öngörüyordu. Kısacası, karar tasarısındaki bu üç unsur, Sovyetler için, Orta Doğu barışının temel ilkeleriydi.

Başbakan Kosygin'in bu konuşmasına cevaben, yine 19 Haziran günü yaptığı konuşmada İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban²²⁸ savaşın sorumluluğunun başta Mısır olmak üzere, İsrail'in Arap komşularına ait olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra, 5 Haziran öncesine ve mütareke anlaşmaları dönemine geri gitmenin artık imkansız olduğunu, ileriye, barışa doğru gitmek gerektiğini, mütareke ve ateşkes anlaşmaları gibi ne barış ne savaş olan, yamama ve geçici çözümleri kabul etmeyeceklerini, barışın tek

226 Genel Kurul'un bu müzakereleri için bak.: *Yearbook of the U.N.* 1967, s. 191-219; *Keesing's...1967-1968*, s. 22153-22162.

227 Kosygin'in konuşmasının metni: *Keesing's... 1967-1968*, s. 22153-22154; *American Foreign Policy...1967*, s. 534-537. Aynı zamanda bak.: *Yearbook... 1967*, s. 192-193.

228 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy...1967*, s. 537-538; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 207-229; *Keesing's...1967-1968*, s. 22154-22156.

çözüm yolunun İsrail ile komşuları arasında samimi ve berrak diyalog olduğunu, İsrail'in bu ikili ve doğrudan doğruya müzakerelerde devamlı ve âdil çözümler teklif edebileceğini söyledi, fakat bu çözümlerin ne olduğunu açıklamadı. Başka bir deyişle İsrail, barışın ilkelerini değil, barışın metodunu ortaya koyuyordu.²²⁹

Bu iki konuşmanın yapıldığı aynı 19 Haziran günü, Başkan Johnson da, Washington'da yaptığı bir konuşmada²³⁰ Orta Doğu barışı için şu beş ilkeyi ortaya atıyordu:

- 1) Bölgede her devlet yaşama hakkına sahiptir. Her devlet, diğerlerinin de yaşama hakkına saygı göstermelidir.
- 2) Mülteciler meselesine âdil bir çözüm bulunmalıdır.
- 3) Milletlerarası su yollarından herkesin zararsız geçiş hakkı vardır.
- 4) Bölgedeki silahlanma yarışı sınırlandırılmalıdır. Burada esas görev bölge dışı büyük devletlere düşmektedir.
- 5) Bölgedeki bütün devletlerin siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmelidir.

Amerikan delegesi Arthur Goldberg de 20 Haziran'da yaptığı konuşmada²³¹ savaşın çıkmasında iki mühim sebep olarak, Mısır'ın isteği üzerine BM barış gücünün çekilmesini ve ikinci olarak da Akabe Körfezi'nin Mısır tarafından abluka edilmesini zikretmiş ve İsrail'in tek taraflı olarak mahkûm edilmesinin ifadesi olan Sovyet karar tasarısının Genel Kurul'un görüşlerine uymadığını belirttikten sonra, Amerikan karar tasarısını sunmuştur.

Amerikan karar tasarısı, önce bütün tarafları ateşkese sıkı bir şekilde riayete davet ettikten sonra, esas amacın Orta Doğu'da müstakar ve devamlı bir barış olması gerektiğini vurguluyor ve barışın metodu olarak da üçüncü bir tarafın yardımıyla müzakereler yapılmasını teklif ediyordu. Amerika'nın ileri sürdüğü bu üçüncü taraf yardımı ile müzakerelerin, İsrail'in doğrudan doğruya ikili müzakereler prensibi ile çelişkili olduğu açıktır.

Amerikan karar tasarısının en mühim kısmı ise, Orta Doğu barışının temel ilkelerini belirtmesiydi. Buna göre barış, Başkan Johnson'un bir gün önce yaptığı konuşmada açıkladığı beş ilkeyi ihtiva edecekti. Şöyle ki:

- 229 Abba Eban 14 Ağustos'ta yaptığı basın toplantısında da, 5 Haziran'dan önce mevcut olan Orta Doğu haritasının eski haline getirilemeyecek şekilde tahrip edilmiş olduğunu söylecektir (bak.: *Keesing's... 1967-1968*, s. 22285).
- 230 Johnson'un konuşmasının metni: *American Foreign Policy... 1967*, s. 532-534; U.S. House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, *The Search for Peace in the Middle East, Documents and Statements, 1967-79*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979, s. 286-289; Magnus, *Documents on the Middle East*, s. 204-205; *The Quest for Peace, Principal U.S. Public Statements and Related Documents on Arab-Israeli Peace Process, 1967-1983*, Washington, D.C., Department of State, 1984, s. 1-4.
- 231 Goldberg'ün konuşmasının metni: *American Foreign Policy... 1967*, s. 538-542; *Keesing's... 1967-1968*, s. 22157; *The Quest for Peace*, s. 5-10.

- 1) Bölgedeki bütün ülkelerin siyasi bağımsızlıkları ile toprak bütünlüklerinin tanınması ve bu tanınmanın, sınırları ve kuvvetlerin geri çekilmesini de kapsamaması.
- 2) Denizlerde zararsız geçiş serbestisi.
- 3) Mülteciler meselesi için adil ve hakkaniyete dayanan bir çözüm
- 4) Bölgeye silah sevkiyatının sınırlandırılması ve kontrolü.
- 5) Bütün egemen milletlerin barış ve güvenlik içinde yaşama haklarının kabulü.

Arap ülkelerinden Mısır, Suriye ve Irak, Amerika'nın bu tekliflerini hemen reddettiler. Diğerleri ise, açık bir ret ifade etmemekle birlikte, her şeyden önce İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesi üzerinde ısrar ettiler.

Varşova Paktı üyeleri içinde Romanya gayet ilginç bir tutum almıştır. Romanya Başbakanı Maurer, 23 Haziran'da yaptığı konuşmada, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini isterken, Arap ülkelere de meseleleri müzakereler yoluyla çözmelerini tavsiye etmiş ve bölgedeki bütün devletlerin bağımsız ve egemen varlığına saygı gösterilmesini istemiştir.²³²

Bu arada Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de 22 Haziran 1967 günü yaptığı konuşmada²³³ Türkiye'nin dış politikasının, siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne dayandığını belirttikten sonra, kuvvet yoluyla toprak kazanılmasının karşısında olduğunu söylemiş ve Türk milletinin Kudüs'teki kutsal yerlere karşı büyük ilgisi olduğunu, dolayısıyla, İsrail'in bu şehirde birtakım olup-bittiler yaratmaması gerektiğini bildirmiştir. Bu arada Türkiye Dışişleri Bakanı, Türk milletinin, Arap ülkeleri halklarına karşı beslediği derin dostluk ve sempatiyi de vurgulamıştır.²³⁴

Genel Kurul'un bu müzakereleri sırasında, çoğunluğu, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngören karar tasarıları ortaya atılmakla beraber, bunların hiçbirisi üçte iki çoğunluğu sağlayamadığından, kabul edilmemiş oldu.

Bu durum karşısında Genel Kurul müzakerelerinin kilitlendiği açıktı. Bu sebeple, Avusturya ve Finlandiya tarafından desteklenen İsveç, Genel Kurul müzakere zabıtlarıyla birlikte, meselenin Güvenlik Konseyi'ne transferini öngören bir karar tasarısı sundu. Bu karar tasarısı karşısında Arnavutluk, Cezayir, Gine, Irak, Kuveyt, Mali, Suudi Arabistan, Somali, Sudan ve Tanzanya gibi, çoğunluğunu Müslüman ülkelerin teşkil ettiği ülkeler, bu karar tasarısına karşı çıkarak, Genel Kurulu, sorumluluğunu yerine getirmemesinden dolayı eleştirdiler. Lakin İsveç karar tasarısı 21 Temmuz'da, Genel Kurul'da

232 *Keesing's...1967-1968*, s. 22157.

233 Konuşmanın metni: *Dışişleri Bakanlığı BELLETENİ*, Haziran 1967, Sayı 33, s. 54-57.

234 Türkiye savaş patlayınca Ürdün, Suriye ve Mısır'a Kızılay vasıtasıyla, 100.000 dolarlık yiyecek yardımı yapmış ve savaştan sonra da bu yardıma 500.000 dolarlık bir yardım daha ilave edilmiştir. Bu hususta bak.: *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Ağustos 1967, Sayı 35, s. 47-49.

27 çekimser ve 26 aleyhte oya karşılık 63 oyla kabul edilince, Genel Kurul'un görevi sona ermiş oluyordu.²³⁵

G) 242 Sayılı Karar

Güvenlik Konseyi'nin Orta Doğu barışı meselesini ele alması, 7 Kasım'da Mısır'ın Konsey'e yaptığı müracaat üzerine oldu. Mısır, bu müracaatında, İsrail'in, 5 Haziran 1967'de Mısır, Ürdün ve Suriye'ye yaptığı saldırı sonunda işgal ettiği topraklardan çekilmemekte diretmesinin, Orta Doğu'da tehlikeli bir durum yarattığını ileri sürerek, Güvenlik Konseyi'nin bu konuyu ele almasını istedi. Konsey Mısır'ın bu başvurusunu, 9, 16, 20 ve 22 Kasım günlerinde ele aldı ve konuyu tartıştı.²³⁶

Konsey müzakerelere başladığında, önünde iki karar tasarısı bulunuyordu. Karar tasarılarından biri Hindistan, Mali ve Nijerya tarafından sunulmuş olan üçlü tasarı, diğeri de Amerika'nın sunduğu karar tasarısıydı. Her iki tasarı da Başkan Johnson'un 19 Haziran 1967 günü yaptığı konuşmada ortaya attığı ve 20 Haziran'da da Amerika'nın BM temsilcisi Goldberg'ün sunduğu karar tasarısında yer alan 5 temel ilkeyi, farklı ifadelerle ihtiva etmekteydi. Yalnız, üçlü tasarı, ifade bakımından daha dengeli olup, her iki tarafa da eşit yükümlülükler getirmekteydi.²³⁷

Müzakereler sırasında yaptığı konuşmada²³⁸ Amerikan temsilcisi bilhassa iki prensip üzerinde durmuştur. Biri, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi, diğeri de Arap ülkelerinin İsrail ile savaş haline son vermesi; yani İsrail ile barışa yanaşmalarıydı.

Sovyetler Birliği de 20 Kasım günü bir karar tasarısı ortaya attı.²³⁹ Bu karar tasarısı da, diğer karar tasarılarındaki ana unsurları ihtiva ediyor gibi görünmekteyse de, birçok bakımlardan İsrail'in aleyhineydi ve İsrail'in, işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesine ağırlık veriyordu. Diğer karar tasarılarında mevcut olan, İsrail için tanınmış ve güvenli sınırlar deyimlerini ihtiva etmiyordu. Ayrıca bu karar tasarısı, diğerlerinde olduğu gibi, genel sekreterin bir özel temsilci tayin etmesinden de söz etmiyordu.

Bu arada İngiltere, 16 Kasım'da bir karar tasarısı sundu. İngiltere bu tasarısı Arap ülkeleriyle temaslar yaptıktan sonra hazırlamıştı. İngiltere'nin tasarısı Hindistan, Mali ve Nijerya'nın üçlü tasarısının bilhassa giriş kısmında bazı değişiklikler yapmıştı. Hindistan, Mali ve Nijerya, İngiltere'nin bu karar tasarısı karşısında kendi karar tasarılarını geri çektiklerini ve İngiliz karar tasarısını desteklediklerini

235 Genel Kurul kararının metni: *Yearbook...* 1967, s. 223 ve *American Foreign Policy...* 1967, s. 587.

236 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook...* 1967, s. 245-255; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 1008-1033.

237 Her iki tasarının metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1009-1010; *Keesing's...* 1967-1968, s. 22473.

238 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy...* 1967, s. 606-614.

239 Tasarının metni: *American Foreign Policy...* 1967, s. 616, 38 no'lu dipnot; *Keesing's...* 1967-1968, s. 22473.

açıkladılar. Bunun üzerine İngiltere'nin sunduğu karar tasarısı, 22 Kasım 1967 günü, Güvenlik Konseyi'nde 242 sayılı karar olarak oybirliğiyle kabul edildi. Suriye hariç, Arap ülkelerinin bu karar karşısında müspet tutum almaları üzerine Sovyetler de bu karara müspet oy vermek zorunda kalmıştır.

242 sayılı kararın esasları şöyledir:²⁴⁰

Kararın başında, savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemeyeceği ve bölgedeki her devletin güvenlik içinde yaşayabileceği âdil ve devamlı bir barış ihtiyacı belirtildikten sonra, 1. paragrafta, böyle bir barışın şu iki ilkeye dayanması gerektiği söyleniyordu: 1) İsrail'in son savaşta işgal ettiği topraklardan askerini çekmesi; 2) Savaş durumuna son verilmesi. Bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığıyla, kuvvet tehdidinden ve kuvvet kullanımından uzak olarak, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde barış halinde yaşama hakkının tanınması.

Kararın 2. paragrafında, milletlerarası su yollarında seyrüsefer serbestisinin garanti altına alınması, mülteciler meselesinin âdil bir çözüme kavuşturulması, gayri askeri bölgeler ihdası suretiyle, bölgedeki her devletin toprak bütünlüğünün ve siyasî bağımsızlığının garanti altına alınması ihtiyacı vurgulanmaktaydı.

3. paragrafta ise, genel sekreterden, bu kararın ilkelerine uygun barışçı ve kabul edilmiş bir çözümün gerçekleşmesinde taraflarla gerekli temasları yapmak üzere bir özel temsilci tayin etmesi isteniyordu.

Geçerliliğini günümüze kadar korumuş olan, 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararı, daha kabul edildiği anda farklı yorumlara konu olmuş ve bu yorumlar, o günden bugüne hiç değişmeden devam etmiştir.

Kararın kabulü üzerine Sovyet delegesi yaptığı konuşmada²⁴¹ 242 sayılı kararın, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini, Orta Doğu'da âdil ve devamlı bir barışın ilk ve esas şartı olarak kabul ettiğini, dolayısıyla, güvenli ve tanınmış sınırların gerçekleşmemiş olmasını İsrail'in, işgal edilmiş topraklardan çekilmesini geciktirmek için bir bahane olarak kullanamayacağını ileri sürdü ve kararın başlangıç kısmının da ilk önce, savaş yoluyla toprak kazanılmasını kabul etmediğini belirtti.

Sovyetlerin bu yorumu, Mısır ve Ürdün delegeleri tarafından aynen paylaşıldı.²⁴² Bu iki ülke de barışın ilk adımının İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi olacağını söylüyorlardı.

240 242 sayılı kararın metni için bak.: *Yearbook...1967*, s. 257-258; *Keesing's...1967-1968*, s. 22473; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1035; Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 373-374; Schlesinger Jr., *The Dynamics of World Power*, Vol. V, s. 425; Stebbins and Adam (Eds.), *Documents on American Foreign Relations*, 1967, s. 169-170; *The Search for Peace in the Middle East...1967-79*, s. 93-94; Magnus, *Documents on the Middle East*, s. 205-206; Harold H. Saunders, *The Other Walls - The Politics of the Arab-Israeli Peace Process*, Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1985, s. 149; *The Quest for Peace*, s. 17-18.

241 Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1029.

242 Bu yorum tartışmaları için bak.: *Yearbook...1967*, s. 253-254; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1029-1032.

Üstü kapalı bir şekilde de olsa, Fransa da, kararın ağırlık noktasının, İsrail'in işgal altındaki topraklardan çekilmesi olduğunu belirtiyordu.

İsrail Dışişleri Bakanı Eban ise, tamamen aksi görüşü savundu. Ona göre, kararın esas unsuru, bir barış anlaşmasının yapılmasıydı. Karar, bu barışı güvenli ve tanınmış sınırlara dayandırıyor. Dolayısıyla, güvenli ve tanınmış sınırlara dayanan bir barış gerçekleşmedikçe, İsrail'in, işgal altındaki topraklardan kuvvetlerini çekmesi söz konusu olamazdı. Güvenlikli ve tanınmış sınırlara dayanan barış gerçekleştiği zaman, kararın diğer unsurlarının tatbikine sıra gelecekti.

Suriye 242 sayılı kararı tûmden reddetti. Bu hususu Güvenlik Konseyi'ndeki Suriye delegesi aynı gün açıklarken, Suriye devlet başkanı Atassi de 23 Kasım günü verdiği demeçte, 242 sayılı kararın, "Araplara saldırısı dolayısıyla İsrail'e bir ödül olduğunu" söylüyordu. Yine 23 Kasım günü Suriye hükümet sözcüsü de yaptığı açıklamada, mütareke anlaşmalarını ortadan kaldırması, Arap sularında İsrail'e seyrüsefer hakkı vermesi ve yeni gayri askerî bölgeler ihdas etmesi dolayısıyla, Suriye hükümetinin 242 sayılı kararı kabul etmediğini bildirdi.²⁴³

Başkan Nâsır da 242 sayılı karara tepki gösterdi. 23 Kasım günü Mısır Millî Meclisi'nde yaptığı konuşmada, Mısır'ın İsrail'i tanımayacağını, İsrail ile herhangi bir barışı müzakere etmeyeceğini, İsrail gemilerini Süveyş Kanalı'ndan geçirmeyeceğini ve Filistin halkının haklarını göz ardı etmeyeceğini söyledi ve İsrail'in, işgal altındaki topraklardan çekilmesinin bir müzakere konusu olmadığını belirterek, Mısır ordusunun Altı Gün Savaşı öncesinden daha güçlü olduğunu ileri sürerek şöyle dedi: "Size söylüyorum ki, eğer bir askerî harekât zamanı gelecek olursa, bu sefer savunmada olmayacağız. Düşmanın işgal ettiği toprakları kurtarmak için saldıracağız. Bu bizim meşru hakkımızdır. Yeni bir yenilgiyi kabul edemeyiz."²⁴⁴

Böylece 242 sayılı karar, Güvenlik Konseyi'nden çıktığı andan itibaren tartışmalı bir mahiyet almış olmaktadır. "Güvenlikli ve tanınmış sınırlar" ifadesiyle "İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi" ifadesinden hangisinin öncelikli olduğu, daha ilk günden tavuk ve yumurta hikâyesine dönüştü ve bu konudaki tartışma, hiçbir çözüm bulamadan bugüne kadar geldi. Bunun da sebebi, kararın herkese bir mavi boncuk vermiş olmasıydı. Zaten böyle olmasaydı, birbiriyle gayet çelişkili görüş ve politikaların oybirliği desteğini kazanamazdı.

Bununla beraber, bu niteliğine ve çelişkili yorumlarına rağmen, 242 sayılı karar, 1973 savaşında Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararıyla güçlendirildikten sonra, geçerliliğini bugüne kadar devam ettirmiş ve ettirmektedir. Bu tarihten sonra ortaya atılan bütün Arap-İsrail barış planları, daima, 242 sayılı kararın şu veya bu tarafını hareket noktası olarak almışlardır.

243 *Keesing's...1967-1968*, s. 22474.

244 *Aynı kaynak*, s. 22474.

VI

1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SONRASI

1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SONRASI

1967 savaşında Arapların uğradığı hezimetin, Filistin davasına baş koyanların tutumları üzerinde büyük bir değişiklik meydana getirdiği söylenemez. Hezimet ağır olmuş ve büyük topraklar kaybedilmiştir. Fakat, İsrail'e karşı mücadele kararlılığında herhangi bir azalma olmamıştır.

Yalnız bir tek değişiklikten söz edilebilir: 1967 savaşına gelinceye kadar, hemen bütün Arap dünyasının temel hedefi, İsrail devletinin ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü Filistin topraklarının kurtarılması ancak bu suretle mümkün görülmüştür. Fakat 1967 savaşının neticesi bu görüşü değiştirmiştir. 1967'den sonra, bir miktar aşırının dışında, gerçekleri gören hiç kimse, artık İsrail'in ortadan kaldırılmasından söz etmeyecektir. Şimdi hedef, 1967 savaşında kaybedilen toprakların geri alınmasıdır. Nâsır, koca bir Sina Yarımadası'nı kaybetmenin ızdırabını çekmektedir. Hatta, Nâsır için Filistin toprakları, Sina'dan sonra gelmektedir. Filistinliler ve Filistin davasının takipçileri için de şimdi hedef, tabir câizse, Filistin topraklarının göbeği sayılabilecek olan Batı Şeria ile, bir Filistin yurdu haline gelen Gazze'nin İsrail'in elinden geri alınmasıdır. Arap dünyası ise, İslâm âlemiyle birlikte, kutsal Kudüs'ü kaybetmiş olmanın telâfi çarelerini aramaktadır. Suriye için de, Filistin meselesi, bundan sonra, Golan Tepeleri'ni geri almanın ancak bir politik vasıtası olacaktır.

Sina-Batı Şeria ve Gazze-Kudüs-Golan, bunlar İsrail'e karşı değişmeyen Arap kararlılığının temel taşlarıdır. Dolayısıyla, şimdi İsrail'in bizatihi varlığı değil, lakin bu toprakları eline geçirmiş olması, bundan sonra günümüze kadar Orta Doğu barışının en büyük engelini teşkil edecektir. İsrail bu toprakları, Arapları barışa zorlamanın, İsrail barışını Araplara kabul ettirmenin bir vasıtası olarak kullanmak isteyecektir. Halbuki, bu toprakların İsrail'in elinde kalması, barışa giden yolu tıkayacaktır.

Orta Doğu barışının bu toprak-barış kördüğümünü çözmek isteyen Amerika'nın, Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı çerçevesinde giriştiği barış çabaları ise, Arapların kaybedilen toprakları geri alma kararlılığı karşısında çok güdük kalacaktır. Bu sebeptendir ki, "Reis" Nâsır'ın yerini, Nâsırcıların "Aptal" dedikleri Enver Sedat aldıktan sonra, o dahi, İsrail ile son bir

mücadeleyi denemekten kaçınmayacaktır. Bu sefer netice hiç de fena değildir. Bu denemenin, şüphesiz en mühim neticesi, "Aptal" sanılan Enver Sedat'ın, gerçeklerin özüne nüfuz ederek, Mısır'ı hem Sina'ya kavuşturması ve hem de Orta Doğu barışında büyük bir hamle yapmış olmasıdır.

Bu bölümün hikâyesi budur.

1. Sertleşen Terörizm

1967 savaşının sona ermesinden sonra Arap dünyasındaki ve bilhassa İsrail'in komşularındaki hava, hezimetin verdiği bir yumuşama değil, aksine intikamcılığın planlanması olmuştur. Şüphesiz, Batı Şeria'nın kaybı Filistinliler için, geleceğe yönelen hesaplar bakımından büyük bir darbeydi. Fakat bu darbe, Filistin terörizminin 1967 savaşının hemen ertesinden itibaren daha da şiddetlenmesine sebep olmuştur. Bu sertlik politikası, İsrail sınırları içinde ve işgal altındaki Arap topraklarında istenen neticeyi vermeyince, bilhassa 1969'dan itibaren, İsrail dışına taşan bir alan genişlemesi yapacaktır.

Savaşın sona ermesinden tam iki hafta sonra, el-Fetih'in Merkez Komitesi Şam'da toplanarak, bir durum değerlendirmesi yapıp, bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiğini tartıştı. Neticede, bilhassa Arafat'ın ısrarı üzerine, terör faaliyetlerin arttırılmasına karar verildi. Arafat, "Dinamizmini kaybeden bir devrim, sönmeye mahkûmdur," diyordu.¹ Arafat'a göre, İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'yı kontrol altına almasıyla, şimdi sınırlarının içine 1 milyon kadar daha Arap katılmış oluyordu. Bu ise, Viet Cong'un Vietnam'da, Cezayir milliyetçilerinin Fransa'ya karşı Cezayir'de, Mau Muların İngiltere'ye karşı Kenya'da yaptığı gibi, bir halk kurtuluş savaşı için potansiyel bir kuvvetti. Bu potansiyel kuvvet dolayısıyla şu hesap yapılmaktaydı: İşgal altındaki topraklarda İsrail, askeri bir yönetim tatbik etmekteydi. Askeri yönetimin sert tedbirleri halkın tepkisine sebep olacaktı. Ayrıca, el-Fetih'in terör faaliyetleri de askeri yönetimi sertliğe sevk edeceğinden, Arap halkın tepkisi daha da şiddetlenecekti.

Arafat, bu halk kurtuluş savaşını bizzat yönetmek üzere 1967 Temmuz'unda Şam'dan ayrılarak Batı Şeria topraklarına sızdı ve Nablus'a gelerek karargâhını burada kurdu. Bu suretle örgütünü Batı Şeria'da genişletebileceğini düşünüyordu.²

Batı Şeria'daki sabotaj ve terör faaliyetleri eylül ayında başladı ve ekim, kasım ve aralık aylarında devam etti.³ el-Fetih'in bu faaliyetlerini Suriye desteklerken, İsrail'in karşı-darbelerine kendisi hedef olacağı için Ürdün karşı çıktı. Nâsır ise, ekim ayından itibaren moral destek verdi. Nâsır, İsrail'e karşı yürütülen bu el-Fetih terörizmine pasif caydırma diyordu.⁴

1 Netanel Lorch, *One Long War*, s. 139.

2 Lorch, *ag.e.*, s. 140.

3 Bu terörizm faaliyetlerinin ayrıntıları için bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22348.

4 Lorch, *ag.e.*, s. 140.

El-Fetih'in Batı Şeria'daki bu gerilla ve terör faaliyetleri karşısında İsrail ikili bir yol takip etti. Birincisi, Batı Şeria ile Ürdün toprakları arasındaki bağlantıyı kesmeyip, devam ettirmesiydi. Batı Şeria halkı Ürdün'deki yakınlarıyla devamlı temas halinde kaldığı gibi, ticaretlerini de serbest bir şekilde devam ettirdiler. Bu şartlarda, el-Fetih'in terörist faaliyetleri bu ticarete ve bu duruma sekte vurur bir hal aldı. Bu da halkın el-Fetih'e tepkisine sebep oldu.

İkinci olarak, İsrail makamları kitlevi bir şiddet politikası değil, selektif bir şiddet politikası takip ettiler. Yani el-Fetih ile işbirliği yapan ve ona yardım edenler şiddetle cezalandırıldılar. Bu da halkın el-Fetih'e yardımını frenledi.

Tabii bu arada pek çok terörist de ya İsrail askerleri tarafından yakalandı veya öldürüldü.⁵ Bu sebeple, kasım ayında, el-Fetih liderleri, kayıplarının büyük olduğunu ve istenilenin elde edilemediğini gördüler. Bundan dolayı, el-Fetih'i, Batı Şeria'dan Şeria Nehri'nin ötesine, doğuya Ürdün topraklarına nakletme kararı alındı.

Arafat'a gelince; İsrail kuvvetlerinin Nablus'ta el-Fetih karargâhına yaptığı baskında 33 gerillayı ele geçirmesi üzerine, Arafat da yakalanmamak için, Ramallah'a geçti ve bir dostunun villasına yerleşti. Lakin İsrail güvenlik kuvvetleri bu villaya da baskın yapınca, Arafat kaçıp kurtulmaya muvaffak oldu. Hemen Şeria Nehri'ni geçip Ürdün topraklarına sığındı. Arkasında, tutuklanmış 1.000 terörist ve öldürülmüş 200 terörist bırakmıştı.⁶

El-Fetih'in Ürdün topraklarına girmesi, Ürdün'ün, bir yandan İsrail ile başını derde sokarken, öte yandan da Kral Hüseyin'in tahtını tehlikeye sokacak ve daha aşağıda göreceğimiz üzere, 1970-71'de çıkan iç savaş sonunda el-Fetih Ürdün'den de kovulacaktır.

El-Fetih terörünün bu başarısızlığı, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne de tesir etmiş olmalı ki, örgütün 24 Aralık 1967'de Kahire'de yaptığı Merkez Komitesi toplantısında, Ahmet Şukeyri başkanlık görevinden alındı ve yerine ılımlı olarak bilinen Yahya Hammuda getirildi. Hammuda, 2 Ocak 1968 günü basına yaptığı açıklamada, Yahudiler ile Arapların birbirine ihtiyacı olduğunu ve bir Yahudi-Arap Filistin Devleti'nin kurulmasını tercih ettiğini söylüyordu.⁷

El-Fetih'in Ürdün topraklarına sığınması, 1968 yılı başından itibaren İsrail-Ürdün sınırlarında silahlı çatışmaların birdenbire artmasına sebep oldu.⁸ Çünkü el-Fetih şimdi İsrail'e saldırıları için Ürdün topraklarını kullanmaya başlamıştı. Bu saldırıları zaman zaman Ürdün hükümeti de destekledi. Bunun neticesi olarak Ürdün ile İsrail kuvvetleri arasında ilk şiddetli çarpışma 1968 Şubat'ında meydana geldi. İki İsrail kibutzuna Ürdün topraklarından açılan ateş, kısa sürede Şeria Vadisi boyunca tank ve topçu düellosuna dönüştü. İsrail

5 Bu konuda bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22348.

6 Lorch, *a.g.e.*, s. 142.

7 *Keesing's...1967-1968*, s. 22475.

8 1968 yılındaki İsrail-Ürdün sınır çarpışmaları için bak.: *Keesing's...1967-1968*, s. 22474, 23028-23028; *Yearbook of the United Nations*, 1968, s. 131-233; Lorch, *a.g.e.*, s. 143-146.

jetleri de Ürdün topçu mevzilerini, askeri üsleri ve Ürdün ileri karakollarını bombaladı.

Fakat İsrail'in mart ayındaki Karameh operasyonu gerçek bir muharebe halini aldı. Karameh, Şeria Vadisi'nde 17.000 nüfuslu bir kasaba olup, nüfusun 7.000'ini Filistin mültecileri meydana getiriyordu. Arafat da karargâhını Karameh'te kurmuş ve birtakım gerilla eğitim merkezleri tesis etmişti. Kasabanın bütün elektrik ve su sistemleri el-Fetih tarafından yönetilmekteydi. Karameh, aynı zamanda İsrail topraklarına yapılan sızmaların da merkeziydi. Bu sebeple İsrail bu terör üssünü dağıtmak üzere 21 Mart 1968 günü geniş bir askeri harekâta girişti. Operasyona tanklar, paraşüt birlikleri, topçular, istihkâm birlikleriyle uçaklar da katıldı. Sabah şafakla beraber başlayan operasyon, çetin bir direnişle karşılaştı. Akşam olduğunda İsrail kayıpları 28 ölü ve 69 yaralıydı. Karşı tarafın kayıpları ise 150'si gerilla ve 25'i Ürdün askeri olmak üzere 175 ölüydü. 130 kişi de esir alınmıştı.⁹

Karameh operasyonuna paralel bir operasyon da güneyde Lut Gölü'nün güneyinde Safi köyüne karşı yapıldı. Bu operasyonda el-Fetih 74 ölü verdi.

İsrail'in bu saldırıları üzerine Ürdün, Güvenlik Konseyi'ne şikayette bulundu. Konsey 24 Mart 1968 günü oybirliğiyle aldığı 248 sayılı kararında, İsrail'i kınıyor ve İsrail'i Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararlarına ihlâlden kaçınmaya çağırıyordu.¹⁰

Karameh operasyonu üzerine Arafat, kendisini emniyete almak için Şeria Nehri'nin daha doğusuna çekilmek zorunda kaldı. Lakin el-Fetih gerillalarının bir arada toplu halde bulunmaları bu sefer İsrail hava kuvvetleri için bir açık hedef teşkil etmekteydi. Nitekim bu hedefler ağustos ayında İsrail uçakları tarafından bombalandı. Güvenlik Konseyi 16 Ağustos'ta, İsrail'i kınayan ve bu saldırılara devam ettiği takdirde kendisi hakkında sert tedbir alınacağını bildiren bir karar aldıysa da¹¹ el-Fetih bu şekilde de barınamayacağını anlayarak ağustostan itibaren, şehirlere, köylere, mağaralara ve tarım bölgelerine, mülteci kamplarının içine dağılarak, İsrail'in hava saldırılarından kendisini korumak istedi. Lakin bu dağınıklık da koordinasyonu zayıflattığından, el-Fetih terörizminin etkinliği azaldı ve faaliyetleri yavaşladı.

Fakat Filistin terörü, 1968 sonundan itibaren İsrail toprakları dışına çıkarak başka bir mahiyet kazandı. Bu da uçak kaçırma, Batı ve bilhassa İsrail ve Amerikan uçaklarına yapılan bombalı saldırılar şeklinde ortaya çıktı. Bu uçak kaçırma hadiselerinin yöneticisi George Habbaş'ın liderlik ettiği, Marksist-Leninist Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'ydi. Bu örgüt 1967 savaşından sonra kabul ettiği 6 maddelik bir programda¹² sınıf şuuruna dayanan bir

9 Lorch, *a.g.e.*, s. 144.

10 Kararın metni: *Yearbook of the U.N. 1968*, s. 234; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 792.

11 256 sayılı bu kararın metni: *Yearbook of the United Nations, 1968*, s. 235; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 795.

12 Programın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 386-390.

halk savaşı ilkesini benimsemişti. Halkın savaşı bir sınıf savaşı olmalıydı. Sınıf savaşı ise, uzun süreli bir gerilla savaşı şeklinde yürütülmeliydi.

İlk uçak kaçırma hadisesi 22 Temmuz 1968'de oldu ve Roma'dan İsrail'e gitmekte olan bir İsrail El-Al uçağı, Arap teröristler tarafından kaçırılarak Cezayir'e indirildi. İsrail'in elindeki 15 tutuklu Arap'ın serbest bırakılması üzerine, uçak ve yolcuları da serbest bırakıldı.

Fakat bu hadisenin arkasından, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi mensubu iki Filistinli gerilla, 26 Aralık günü, Atina havaalanında 41 yolcu ve 10 mürettebatıyla Paris ve New York'a hareket için bekleyen Boeing-707 El-Al uçağına makineli tüfek ve bombalarla saldırdılar. 1 yolcu öldü ve mürettebatın da 1 kişi yaralandı. Bunun üzerine İsrail komandoları da 28 Aralık günü Beyrut havaalanına saldırdılar ve Orta Doğu Hava Yollarına (MEA) ait 13 yolcu uçağını tahrip ettiler.

Lübnan ve İsrail'in karşılıklı şikayeti üzerine Güvenlik Konseyi 29 Aralık'ta meseleyi ele aldı ve yapılan müzakereler¹³ sonunda Konsey, Beyrut havaalanına yaptığı saldırıdan dolayı İsrail'i kınayan bir karar aldı.¹⁴

Beyrut baskının arkasından, 18 Şubat 1969 günü, biri kadın (Leyla Halid) dördü erkek, beş Filistin gerillası Zürih'te, Tel Aviv'e hareket için hazırlanmakta olan bir El-Al uçağına makineli tüfek ve patlayıcı maddelerde saldırdılar. Uçakta büyük hasar meydana geldi ve yolculardan 17 kişi yaralandı.

Bu şekilde başlayan uçak kaçırma ve İsrail uçaklarına saldırılar bütün 1969 ve 1970 yılları ile ondan sonraki yıllarda da devam edecektir.¹⁵

1969 yılının Filistin terörizmi bakımından bir başka özelliği de, İsrail topraklarıyla işgal edilmiş Arap topraklarında, İsrail'e karşı terör ve sabotaj faaliyetlerinin birdenbire yoğunlaşmasıdır.

1969'un ikinci bir özelliği ise, terörün Avrupa'ya yayılarak, Avrupa'daki İsrail hedeflerine saldırmaya başlamasıdır.

El-Fetih terörünün bu iki şekilde şiddetini arttırmasında, Arafat'ın FKÖ liderliğini ele almasının büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün sürgündeki hükümeti rolünü oynayan Filistin Milli Konseyi, 1-5 Şubat 1969 günlerinde Kahire'de yaptığı toplantıda, 11 üyeli yeni bir yürütme komitesi seçti. Bu 11 üyeden 4 tanesi el-Fetih, 2 tanesi Suriye Baas Partisi'yle bağlantılı olan es-Saika üyesi, 3 tanesi bağımsız, 1 tanesi FKÖ üyesi ve 1 tanesi de Filistin Milli Fonu temsilcisiydi. Bu Fon, FKÖ'nün mali kuruluşuydu.

Yeni Yürütme Komitesi başkanlığa, yani FKÖ liderliğine 39 yaşındaki Yaser Arafat'ı, diğer adı ile Ebu Ammar'ı seçti.

13 Bu müzakereler için bak.: *Keesing's Contemporary Archives, 1969-1970*, s. 23150-23152.

14 31 Aralık 1968 tarihli ve 262 sayılı bu kararın metni: *Yearbook of the U.N., 1968*, s. 236-237; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 798; *Keesing's...1969-1970*, s. 23152.

15 1969 ve 1970 yıllarındaki uçak kaçırma ve İsrail uçaklarına yapılan saldırılar için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23670, 23788, 23867.

Filistin Milli Konseyi, ayrıca aldığı kararlarda, Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı kararını kesinlikle reddederek, barışın ancak, "Bütün Filistinlilerin, Hristiyanların, Müslümanların ve Yahudilerin eşit ve Siyonist ırkçılığından arınmış olan hür ve demokratik bir Filistin Devleti'nin kurulması ile mümkün olacağını" bildiriyordu.¹⁶ Bu karar ve diğerleri, el-Fetih Merkez Komitesi'nin 1969 Ocak ayında kabul ettiği 7 maddelik kararların¹⁷ hemen hemen aynen tekrarından başka bir şey değildi.

FKÖ'nün el-Fetih'in kontrolüne girmesiyle birlikte, başta Kudüs olmak üzere, işgal edilmiş Arap topraklarında, Gazze'de ve hatta Eylat'ta, Arap gerillalar, İsrail'in sivil hedeflerine karşı yoğun bir şekilde bombalı saldırılara giriştiler. Bu saldırı ve sabotajlar Avrupa'daki İsrail elçilikleri ve El-Al bürolarına da yöneldi. Mesela 8 Eylül günü Filistinli teröristler Lahey ve Bonn'daki İsrail elçilikleriyle Brüksel'deki El-Al ofisine bombalarla saldırdılar.¹⁸

Bu gelişmeler İsrail ile Ürdün arasındaki çatışmaları da arttırdı. Bilhassa İsrail'in Ürdün topraklarındaki el-Fetih üslerini devamlı bombalaması, İsrail-Ürdün çatışmalarına sebep oldu.¹⁹

Ayrıca, şimdi Lübnan da sahneye çıkmaya başlıyordu. Çünkü el-Fetih şimdi Lübnan topraklarından da saldırmaya başlamıştı. Bu ise, İsrail'in askerlerini Lübnan topraklarına sokmasına sebep oldu. Böylece, daha ileriki yıllarda İsrail'in karşısına daha geniş bir şekilde çıkan Lübnan meselesi, 1969 yılında böyle başlamış olmaktadır. Bu konuyu ileride daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

1967 savaşıdan sonra el-Fetih ve Filistinliler İsrail'e karşı bu mücadeleyi yürütürlerken, Mısır da İsrail'i Sina'dan söküp atmak için başka bir mücadeleye, yıpratma savaşına girişmiş bulunuyordu.

2. Mısır'ın Yıpratma Savaşı

1967 savaşının sonunda Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına İsrail kuvvetleri, batı kıyısına da Mısır kuvvetleri yerleşmiş bulunmaktaydı. 1-3 Temmuz 1967 günlerinde bu kuvvetler arasında karşılıklı top ateşi açıldı. Güvenlik Konseyi, 8 ve 9 Temmuz'da, tarafların karşılıklı ithamlarını dinledikten sonra, 10 Temmuz'da, BM Mütareke Gözetim Teşkilatı'nın (UNTSO) gözetiminde kanalın her iki tarafına gözlemciler yerleştirilmesine karar verdi.²⁰ Bununla beraber, ağustos-ekim aylarında da Süveyş Kanalı'nda çatışmalar eksik olmadı.²¹ Bilhassa İsrail'e ait *Eilat* destroyerinin 21 Ekim 1967 günü Sina'nın kuzey kıyılarında, Port Fuad ve Port Said açıklarında, Mısırlılar tarafından

16 *Keesing's...1969-1970*, s. 23328.

17 Bu kararların metni: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 379-380.

18 1969 ve 1970 yıllarındaki bu çeşitli saldırılar için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23327-23328, 23668-23669, 23786-23787, 23917-23919, 24020-24021, 24152-24153.

19 Bu çatışmalar için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23667-23668.

20 *Keesing's...1967-1968*, s. 22193.

21 Bu çatışmalar için bak.: *aynı kaynak*, s. 22347-22348.

Sovyet yapısı Komar füzeleriyle batırılması ve 47 kişinin ölmesi, Kanal cephesinde durumu iyice gerginleştirdi. Çünkü buna misilleme olarak, 24 Ekim'de, İsrail jetleri, Süveyş şehrindeki rafinerileri, petro-kimya tesislerini ve petrol tanklarını bombaladılar. Bombalanan iki rafinerinin yıllık kapasitesi 5 milyon tondur ki, Mısır'ın yıllık akaryakıt ihtiyacı zaten 6.5 milyon tondur. Geri kalan 1.5 milyon ton İskenderiye'deki rafineriden sağlanmaktaydı.²²

Bu çatışmalar üzerine Birleşmiş Milletler, gözlemci sayısını arttırarak cephenin her iki tarafını da kontrol altında tutmaya çalıştı. Buna rağmen, kanalın iki kıyısı arasında çatışmalar ve ateş teatisi eksik olmadı.

Başkan Nâsır, 23 Temmuz 1968 günü Arap Sosyalist Partisi'nin Millî Kongresi'nde yaptığı konuşmada²³ şöyle diyordu: "Bir yıl önce, hezimetten sonra, silahlı kuvvetlerimiz mevcut değildi. Şimdi ise silahlı kuvvetlerimiz, muharebeden öncekinden çok daha güçlüdür. Silahlı kuvvetlerimizi daha da geliştirmek için çalışıyoruz... Bundan sonradır ki, siyasî ve askerî çözümleri tartışacağız." Böylece Nâsır, kaybedilen toprakları geri almak için yeniden savaşa hazırlanıyordu, lakin ordu böyle bir savaşa hazır değildi. Bu sebeple Nâsır, yıpratma savaşına (*war of attrition*) başvurmayaya karar vermiştir.

Savaşın sonra İsrail, 1968 Ocak ve Şubat aylarında, iki ay gibi kısa bir sürede, Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısını, 100 kadar betonarme mevzilerle tahkim ederek Bar-Lev Hattı'nı kurmuştu. Savaşın sonra İsrail'in politikası, toprak ve barış ikilisine dayandığı için, Sina'yı ne kadar uzun süre elinde tutarsa, Nâsır'ı o kadar kolay barışa zorlayabilirdi. Bu sebeple, İsrail'in Sina'ya sıkı bir şekilde yapışması gerekiyordu.

Buna karşılık Nâsır da, İsrail'in Sina'ya yapışmaması gerektiği inancındaydı. Savaş yapamadığına göre, yıpratma savaşıyla İsrail'i Sina'dan çekilmeye zorlamak istedi. Nâsır, İsrail'e karşı el-Fetih terörünü desteklerken buna pasif caydırma demişti. Şimdi ise aktif caydırma metodunu kullanmaya karar verdi. Bu metoda göre, karşı tarafa devamlı ateş açılarak ve devamlı saldırılarla, mümkün olduğu kadar, çok İsrail askeri öldürülecekti. Çünkü, görmüştü ki, İsrail'in savaş planları hep birkaç günlük muharebe süratine dayanmaktaydı. İsrail uzun süreli bir muharebeye dayanamazdı. Çünkü insan gücü kaynağı zayıftı. İsrail devamlı insan kaybını göze alamayacağı gibi, İsrail ekonomisi de uzun süreli bir savaşı kaldıramazdı. Dolayısıyla İsrail Süveyş Kanalı'ndan çekilmenin yollarını arardı. İşte bu metod, Nâsır'a göre, yıpratma savaşı olacaktı.²⁴

Yıpratma savaşı, Mısır topçusunun 9 Mart 1969 günü kanalın doğu yakasındaki İsrail mevzilerini yoğun top ateşine tutması neticesi, iki taraf arasında nisan sonlarına kadar süren topçu düellosu ile başladı. 11, 13 ve 14 Nisan günlerinde İsrail ve Mısır uçakları arasında hava muharebeleri de oldu.

22 Lorch, *One Long War*, s. 147.

23 Konuşmanın metni: Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 235.

24 Lorch, *a.g.e.*, s. 148. Aynı zamanda bak.: Hassanain Haykal, "The Strategy of the War of Attrition", Laqueur, *The Israel-Arab Reader*, s. 421-434.

16,17,18 ve 19-20 Nisan günleri, topçu düellosunun en şiddetlisi oldu. Mısır askeri makineleri 20 Nisan'da yaptıkları açıklamada, bir gece önce Mısır komandolarının Timsah Gölü'nün doğusunda, kanalın doğu yakasına çıkarak 30 kadar İsrail askerini öldürdükten veya yaraladıktan sonra üslerine döndüğünü bildiriyordu. 21 Nisan gecesi ise, başka bir komando birliği Kantara'nın 20 mil kadar kuzeyinde kanalın doğusuna çıkış operasyonuna giriştiler. Bu çatışmalar karşısında BM Genel Sekreteri 22 Nisan'da Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği raporunda, Süveyş Kanalı boyunca gerçek bir savaş halinin sürdüğünü bildiriyordu.²⁵

1969 Temmuz'undan itibaren durum Mısır'ın aleyhine bir şekil almaya başladı. Yıpratma savaşı sırasında, başlangıçta İsrail, hava kuvvetlerini kullanmadı. Çünkü kanalın batı kıyısında Sovyetlerin Mısır'a verdiği ve uçaklara karşı kullanılan yerden havaya SAM-2 füzeleri bulunuyordu.²⁶ Fakat İsrail uçakları 20 Temmuz 1969 günü giriştikleri hava saldırısında Mısır'ın uçaksavar top mevzileriyle füze rampalarını tahrip ettiler. Bu ise, yıpratma savaşının tırmanması (*escalation*) idi.²⁷

1969 Eylül'ünden itibaren Amerika'nın İsrail'e Phantom uçaklarını vermeye başlaması üzerine²⁸ İsrail Mısır'ın içerlerine kadar hava akınları (*deep penetration*) yapmaya başladı ve bu hava saldırıları Mısır'ı iyice hırpaladı.

İsrail Savunma Bakanı Dayan 1 Ocak 1970'te Knesset'te yaptığı açıklamada²⁹ 1969 Nisan-Kasım döneminde Süveyş cephesindeki kayıpları şöyle veriyordu: 1) Mısır cephesinde İsrail'in 113 ölü ve 330 yaralıya karşılık, Mısır kayıpları 1.000'den fazla olmak gerekir. 2) 1967 Haziran sonundan 1 Ocak 1970'e kadara olan dönemde Süveyş cephesinde 62 Mısır uçağı düşürülmüştür.

25 *Keesing's...1969-1970*, s. 23326. Daha önce de belirttiğimiz gibi (Bak. Bu bölümün 18 no'lu dipnotu), İsrail'in gerek Kanal, gerek Suriye, Ürdün ve Lübnan sınırlarında 1969-1970 yıllarındaki çarpışmalarının kronolojisi ve ayrıntıları için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23327-23338, 23668-23669, 23786-237897, 23917-23919, 24020-24021, 24152-24153.

26 Sovyetlerin bu sırada Mısır'a vermiş oldukları SAM-2 (Guideline) füzeleri iki kademeli olup, ilk defa 1957'de servise girmiştir. Boyları 12 m olup, 2.215 kg ağırlığındadır. *Radar-Computer* sistemiyle yöneltilip radyo sinyalleri ile hedefe tevcih edilmekteydi. Başlığının ağırlığı 130 kg olup hızı 3.5 Mach'tır. 13.000 metreye kadar çıkmakla beraber 1.000 metrenin altında uçan ve hızla manevra yapabilen uçaklara karşı etkili değildi. Mısır'a daha sonra verilen SAM-3 (Goa) füzeleri ise daha küçük ve daha fazla hareket kabiliyetine sahipti. Uzunluğu 9 m kadar olan bu füzenin menzili 10 mildi. Bu füzeler bilhassa alçaktan ve 500 fitin altında uçak uçaklara karşı etkiliydi.

27 Walter Laqueur, *Confrontation - The Middle East and World Politics*, New York, Quadrangle/New York Times Book Co., 1974, s. 4.

28 Bu Phantom'lar, 1969 Eylül'ünde Washington'da Başbakan Meir ile Başkan Nixon arasında yapılan görüşmeler üzerine verilmiştir. Bak.: Lorch, *a.g.e.*, s. 151; Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1985, s. 185-186.

29 *Keesing's...1969-1970*, s. 23787.

3) Haziran 1967 sonundan beri Süveyş cephesinde 3.971 düşman faaliyeti olmuştur

1970 Ocak ayı başlarında İsrail uçaklarının Kahire'nin yakınları da dahil, Mısır toprakları içinde birçok hedefleri bombalaması üzerine, Nâsır tekrar Moskova'nın kapısını çalmak zorunda kaldı. İsrail Başbakanı da Washington'un kapısını çalmıştı.

Nâsır 22 Ocak 1970'te Sovyetlerden daha fazla silah ve malzeme almak için Moskova'ya gitti. Lakin Sovyetler şunu da gördüler ki, Nâsır'ın istediği karmaşık (*sophisticated*) silahları Mısır'a vermek yeterli olmayacaktı. Sovyet askeri uzman ve teknisyenlerinin, Mısır'ın savunmasının her kademesinde görev almaması halinde, bu yardımlardan bir netice alınamazdı. Böylece Sovyetler Mısır'ın savunmasına fiili bir şekilde katılmaya karar verdiler.³⁰

Sovyetlerin vereceği karmaşık silahlar arasında bilhassa SAM-3 füzeleri de bulunuyordu. Bu sebeple Mart ayından itibaren İsrail uçakları, Nâsır'ın Sovyetlerden alacağı bu SAM-3 füzelerinin yerleştirilmesini önlemeye çalıştılar. Çünkü SAM-2 füzeleri yüksekten uçan uçaklara etkili olduğu halde, SAM-3'ler Phantom gibi alçaktan uçan jetlere karşı etkiliydi.

1970 Şubat ve Mart aylarında İsrail'in hava saldırılarının yanında, her iki taraf da birbirlerinin Süveyş Kanalı'ndaki kıyılarına komando akınları düzenlemişlerdir.

İsrail hava akınlarının en büyüğü, 12 Şubat günü Kahire'nin 15 mil kuzeydoğusundaki el-Khanka metalürji fabrikasına olmuştur. 2.000 işçinin çalıştığı bu fabrikanın bombalanması sırasında 68 işçi ölmüş ve 98 işçi de yaralanmıştı. İsrail sonradan bu sivil hedefin yanlışlıkla bombalandığını bildirmiştir.

İsrail uçakları 24-27 Mart günlerinde bütün Süveyş Kanalı boyunca füze rampalarını bombalamışlar ve bu arada da hava muharebelerinde 5 tane MiG uçağı düşürmüşlerdir. İsrail'in iddiasına göre, bu suretle Süveyş cephesinde düşürülen Mısır uçaklarının sayısı 85'e yükselmiş oluyordu. Aynı dönemde (Haziran 1967-Mart 1970) İsrail'in uçak kaybı 18'di.

İsrail uçakları 8 Nisan günü Nil deltasında bir askeri hedefe yaptıkları saldırıda, yakındaki bir ilkokulu da bombalamışlar ve 30 çocuk ölmüş ve 50 çocuk da yaralanmıştır.

Mart 1970 ortalarından Mayıs 1970 sonuna kadar olan dönemin özelliği ise, gerek hava saldırılarında, gerek komando akınlarında, Mısır'ın ağır basmasıdır. Mısır uçakları Sina Yarımadası'nda birçok İsrail hedeflerini bombaladıkları gibi, Mısır komandoları da İsrail askeri tesislerinde mühim zararlar meydana getirmişlerdir. İsrail bu çarpışmalarda 46 ölü ve 106 yaralı vermiştir.³¹

İsrail hükümeti 29 Nisan'da yayınladığı bildiride³² SAM-3 füzelerinin Sovyet personeli tarafından kullanılması yanında, Mısır uçaklarının İsrail'e

30 Laqueur, *Confrontation*, s. 5.

31 *Keesing's...1969-1970*, s. 24020-24021.

32 Bildirinin metni: *aynı kaynak*, s. 24019.

karşı şimdi Sovyet pilotları tarafından kullanılmasının tehlikeli milletlerarası neticeler yaratabileceğini söylüyordu. Başbakan Golda Meir ise, 29 Nisan'daki demecinde, "Rus pilotlarını vurmak istemiyoruz. Lakin, kendisini savunmadığı zaman başına neler geldiğini Yahudiler çok iyi bilmektedirler," diyordu.³³

Mısır bu iddiaları reddetti. Amerika ise, Sovyet pilotlarının Mısır uçaklarını kullandıklarını bildiğini, fakat İsrail uçaklarıyla hava çatışmalarına girdiklerine dair bir bilgisi olmadığını bildirdi.³⁴

Haziran ayı başından itibaren İsrail'in hava bombardımanları birdenbire yoğunlaştı. 1-7 Haziran günlerini kapsayan bir hafta içinde İsrail uçakları 42.000 ton bomba attılar.³⁵ Bütün haziran ayı boyunca bu bombardımanlar devam ederken, İsrail komandoları da kanalın batı kıyısına akınlarını arttırdılar.

Lakin 30 Haziran'dan itibaren durum değişmeye başladı. Çünkü Mısırlılar 30 Haziran günü, yerden havaya ateşle İsrail'in 2 Phantom ve 2 Skyhawk uçağını düşürdüler ve kurtulan üç pilotu da esir aldılar. Kahire'de yapılan açıklamada, İsrail uçaklarının hava savunmasında kullanılan yeni metotlarla düşürüldüğü bildiriliyordu.³⁶ Bu yeni metod ise, şimdi kanal cephesinde SAM-3 füzelerinin İsrail uçaklarına karşı kullanılmasıydı.

İsrail Genelkurmay Başkanı General Bar-Lev, 7 Temmuz'da yaptığı açıklamada, Sovyetlerin 15 kadar SAM-2 rampası ile en az 2 tane SAM-3 rampası kurduklarını, SAM-2 rampalarından 5 tanesinin İsrail uçakları tarafından tahrip edildiğini, SAM-3 füzelerinin ise doğrudan doğruya Sovyet personeli tarafından kullanılmakta olduğunu ileri sürüyordu.³⁷

SAM-3 füzelerinin sahneye çıkması neticesi, temmuzun ilk yarısında Mısırlılar 5 Phantom uçağı daha düşürdüler. Buna karşılık, İsrailliler de Süveyş Kanalı'nın kuzey bölgesinde 11 Temmuz günü yapılan hava muharebesinde 3 tane MiG-21, yine aynı bölgede 27 Temmuz'da yapılan hava muharebesinde de 2 tane MiG-21 uçağı düşürmüşlerdir.

30 Temmuz günü İsrail uçakları ile Sovyet pilotlarının kullandığı Mısır uçaklarıyla İsrail uçaklarının arasında yapılan hava muharebesindeyse, İsrail uçakları, 4 Mısır MiG-21 uçağını düşürdüler. Fakat ne Sovyetler, ne de İsrail bu hadiseyi açıklamadılar.³⁸ İsrail, Sovyet prestijine darbe vurup Sovyetleri karşısına almaktan kaçınırken, Sovyetler de şüphesiz, Arap dünyası önünde küçük duruma düşmek istememişlerdir. Böylece, Nâsır'ın yıpratma savaşının, Sovyet Rusya ile Amerika'yı karşı karşıya getirmesi tehlikesi bertaraf edilmiş oluyordu.

33 Aynı kaynak, s. 24019.

34 Aynı kaynak, s. 24019.

35 Aynı kaynak, s. 24152.

36 Keesing's... 1969-1970, s. 24152.

37 Aynı kaynak, s. 24152-24153.

38 Lorch, a.g.e., s. 153 ve Laqueur, *Confrontation*, s. 5.

Nâsir'in yıpratma savaşı neticesiz kalmış ve hedefine varamamıştı. Bu sebeple bu sırada Amerika'nın harcadığı barış çabaları içinde yer alan ateşkes teklifini 7 Ağustos'ta kabul etti.

Kanal Cephesi'nde bunlar olurken, doğu cephesinde Kudüs ve Ürdün taraflarında ise, hadiseler yeni gerginlikler doğurmaya başlamıştı.

3. El-Aksâ'dan İslâm Konferansı'na

1967 savaşının mühim neticelerinden biri de, o tarihe kadar yarısı (batı kısmı) İsrail'in, yarısı da (doğu kısmı) Ürdün'ün elinde bulunan ve Müslümanlar için Mekke'den sonra en kutsal şehir olan Kudüs'ün, bu savaş ile tümünün İsrail'in eline geçmesiydi.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Kudüs şehri, daha 1947'de, BM de Filistin'in taksim kararı alındığı zaman dahi, ayrı bir varlık, bir *corpus separatum* olarak ve statüsü de hep milletlerarası nitelikte düşünülmüştü. Kudüs'ün bu niteliği, 1947'den 1967'ye kadar olan dönemdeki BM kararlarında daima vurgulanmıştı. 1948-49 savaşı sonunda İsrail Kudüs'ün batı yarısını eline geçirdiği zaman dahi, BM kararları İsrail'e uyarıda bulunarak, Kudüs'ün milletlerarası niteliğini bozabilecek tedbirler almaktan vazgeçmesini ve bu tedbirlerin geçersizliğini bildirmişti.

Yine daha önce de belirttiğimiz gibi, 1967 savaşında İsrail'in Kudüs'ün tümünü ele geçirmesi ve şehirde tamamen kendi kanunlarını ve kendi yönetimini hâkim kılması, Müslüman ülkelerin tepkileriyle karşılaşmış ve BM Genel Kurulu 4 Temmuz 1967 ve 2253 (ES-V) sayılı ve 14 Temmuz 1967'de de 2254 (ES-V) sayılı kararlarıyla İsrail'e sert uyarılarda bulunmuştu.

Denebilir ki, 1967 savaşından sonra İsrail'in işgal ettiği toprakların geri alınması, esasında, Arap devletlerinin bir meselesi haline geldiği halde, Kudüs'ün tümünün İsrail'in işgaline girmesi bütün Müslüman dünyasının en hassas konusu olmuştur.

Şunu da belirtelim ki, BM'de Kudüs konusunun teşebbüsü, 1967'den sonra, en fazla Pakistan'ın elinde olmuştur. Bu sebeptendir ki, Pakistan ve Senegal'in teşebbüsü ile, Güvenlik Konseyi 21 Mayıs 1968'de, 2 çekimsere (Amerika ve Kanada) karşı 13 oyla kabul edilen 252 sayılı kararında, Genel Kurul'un 2253 ve 2254 sayılı kararlarına aykırı hareket etmesinden dolayı İsrail'i kınayarak, İsrail'in Kudüs ile ilgili olarak aldığı bütün tedbirleri geçersiz saydığını bildirmiş ve bu tedbirleri geri almasını İsrail'den istemiştir.³⁹

Güvenlik Konseyi 3 Temmuz 1969'da aldığı 267 sayılı kararında da, 252 sayılı kararını hemen hemen aynen tekrarlamıştır.⁴⁰ Ama bu kararların hiçbirisi İsrail'in tutumu üzerinde tesirli olmadığı gibi, Birleşmiş Milletler de, kararlarında sözünü ettiği sert tedbirlere başvurmamıştır.

39 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.* 1968, s. 264-265.

40 267 sayılı kararın metni: *Yearbook of the United Nations*, 1969, s. 220.

İşte Kudüs'te durum bu iken, Ürdün hükümeti 21 Ağustos 1969 günü Güvenlik Konseyi başkanına bir telgraf çekerek, o sabah saat 07:20'de Kudüs'teki el-Aksâ camiinde çıkan ve üç saat süren yangında, caminin bazı mühim kısımlarının yandığını, Kudüs, tamamen İsrail'in işgali altında olduğuna göre, bu yangından da İsrail'in sorumlu bulunduğunu belirterek, BM kararlarına saygı göstermeyen İsrail'e karşı etkin tedbirler alınmasını istedi.⁴¹

İsrail ise 22 ve 25 Ağustos günlerinde Güvenlik Konseyi başkanına gönderdiği mektuplarda, üzüntüsünü ifadeyle, hadisenin bir komisyon tarafından soruşturulmakta olduğunu bildirdi.

Lakin el-Aksâ yangını Arap ve Müslüman dünyasını yerinden oynattı. Arap dünyası bu yangını İsrail'in kasten çıkardığı inancındaydı. Fakat kısa sürede anlaşıldı ki, yangın, Denis Michael Rohan adındaki Avustralyalı bir din yobazı tarafından çıkarılmıştır.

Yangın haberi üzerine Amman, Bağdat, Şam ve Kahire ile diğer Arap başkentlerinde, İsrail'e karşı cihat, yani kutsal savaş ilan edilmesini isteyen gösteriler yapıldı. Pek çok Müslüman ülke 21 Ağustos ile 2 Eylül arasında Güvenlik Konseyi'ne kınama ve protesto telgrafları gönderdiler. Bütün İslâm dünyasında İsrail'e karşı bir kampanya başladı.

Ürdün Kralı Hüseyin de Arap liderlerine mesajlar göndererek, bir Arap zirvesi yapılmasını istedi. Arap Dışişleri Bakanları 25 Ağustos 1969'da Kahire'de toplandılar. Fakat bir Arap zirvesine değil, bir İslâm zirvesine karar verdiler. Toplantıda, Ürdün ve FKÖ bir Arap zirvesi yapılmasında ısrar etmişseler de, Suudi Arabistan'ın ağır basmasıyla İslâm zirvesine karar verilmiştir. Bu görüş farklılığı, birinin meseleye Filistin gibi siyasî açıdan bakmasına karşılık, öbürünün meseleye Kudüs gibi dinî açıdan bakmasından ileri geliyordu.

Bu sırada, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 25 ülke, 28 Ağustos'ta, Güvenlik Konseyi'nin olağanüstü toplanarak el-Aksâ meselesini ele almasını istediler.⁴²

Güvenlik Konseyi el-Aksâ konusunu 9 Eylül'de müzakereye başladı. 15 Eylül'de, Pakistan tarafından sunulan karar tasarısını 4 çekimsere (Amerika

41 El-Aksâ yangınının Güvenlik Konseyi'ndeki müzakereleri için bak.: *aynı kaynak*, s. 214-219.

42 El-Aksâ yangını dolayısıyla Türkiye'nin tepkili fakat daha soğukkanlı olduğu görülmüştür. Başbakan Süleyman Demirel, hadisenin ertesi günü 22 Ağustos'ta verdiği demeçte, "Türkiye, Mescid-i Aksâ'nın yangın felâketi karşısında diğer dünya Müslüman memleketlerinin yanında yer almaktadır" derken, "Hükümetimiz hadisenin sebeplerinin bir an önce öğrenilmesi üzerinde durmaktadır," diye ilave ediyor ve bu sebeplerin siyasî nitelikte olması halinde durumun vahim olacağını belirtiyordu. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de verdiği demeçte, "Mescid-i Aksâ bütün Müslümanların kalbinde çarpan mukaddes bir mahaldir" diyor ve o da işin siyasî yanı üzerinde durarak, "...işte siyasî bir veçhe varsa, bu durum tarih ve insanlık için kara bir leke teşkil edecektir" diyordu. Fakat her ikisi de doğrudan doğruya İsrail'i itham etmekten kaçınıyorlardı. (Her iki demeç için bak.: *Dışişleri Bakanlığı BELLETENİ*, Sayı 58-59, Temmuz-Ağustos 1969, s. 66-67.)

Finlandiya, Kolombiya, Paraguay) karşı 11 oyla, 271 sayılı karar olarak kabul etti.⁴³ Kararda, Güvenlik Konseyi'nin Kudüs hakkındaki daha önceki 252 (1968) ve 267 (1969) sayılı kararlarıyla, Genel Kurul'un 2253 (ES-V) ve 2254 (ES-V) sayılı kararları hatırlatılarak, İsrail'in, Kudüs'ün statüsünü değiştirici mahiyetteki tedbirleri hemen geri alması isteniyor ve İsrail bu karara cevap vermez ise, Konsey'in, İsrail'e karşı alınacak tedbirleri görüşmek üzere tekrar toplanacağı bildiriliyordu.

İslâm Zirvesi ise, 22-25 Eylül 1969 günlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta toplandı.⁴⁴ Zirveye, 36 ülke davet edilmiş olmakla beraber, Türkiye dahil 25 ülke katıldı. Türkiye zirvede Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından temsil edilmiştir. Irak, üye olarak değil de gözlemci olarak davet edildiği için FKÖ ve Fas ile (zirvenin ev sahipliğini Suudi Arabistan ile Fas yapıyordu) diplomatik münasebetleri olmadığı için Suriye, zirveye katılmamışlardır.

İslâm Zirvesi sonunda yayınlanan kararlarda⁴⁵ İsrail'in Kudüs'ten çıkması ve Kudüs'e, 1967 Haziran'ından önce, 1300 yıldır devam eden statüsünün iadesi ile, İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesi isteniyordu. Konferansta, İsrail'i tanımış olan devletlerin İsrail ile diplomatik münasebetlerini kesmeleri istenmişse de, Türkiye ve İran ile Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal gibi Afrikalı Müslüman ülkeler bunu kabul etmemişlerdir.

Türkiye'nin, gerek İslâm Zirvesi, gerek alınan kararlar karşısındaki tutumu, çok fazla bağlanmamak şeklinde ifade edilebilir.⁴⁶ Çünkü, Rabat'taki Türk delegasyonu, 25 Eylül günü şu açıklamayı yayınlamıştır: "Türkiye Dışişleri Bakanı, konferansta yaptığı konuşmada, Türkiye'nin konferans sonunda yayınlanan beyannameyi ilgili konularda Birleşmiş Milletlerde kabul veya tavsiye ettiği kararlara uygunluğu nisbetinde desteklediğini açıklamıştır."⁴⁷

Bu karmaşık açıklamanın sebebi şuydu: O sırada bilhassa CHP muhalefeti, Türkiye'nin bir laik devlet olarak İslâm Zirvesi'ne katılmasına karşı çıktığı gibi, kamuoyunda da bu katılma ile ilgili sert tartışmalar olmuştur. Bu sebeple o zamanki hükümet, İslâm Zirvesi'ne katılma kararı alarak, bilhassa Arap dünyasına bir yaklaşma eğilimi gösterirken, zirveye sadece Dışişleri Bakanı seviyesinde katılmak suretiyle, bu yaklaşmayı sınırlı bir seviyede tutmaya dikkat etmiştir. Bu sebeple, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in 30 Eylül'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada⁴⁸ el-Aksâ ve Arap-İsrail meselesine değinen sözleri, 25 Eylül günü Rabat'ta yapılan açıklamayı aydınlığa kavuşturmaktan uzak kalmıştır.

43 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1969, s. 221.

44 Zirve için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23689.

45 Kararların metni için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23689-2369; *Dışişleri Bakanlığı BEL-LETENİ*, Eylül-Ekim 1969, No.60-61, s. 43-48.

46 Türkiye'nin İslâm Zirvesi'ndeki tutumunun bir tahlili için bak.: Dr. Ömer E. Kürkcüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1950*, s. 162-172.

47 Açıklamanın metni: *Dışişleri Bakanlığı BEL-LETENİ*, No.60-61, s. 45.

48 Aynı kaynak, s. 51-52.

Fakat ne olursa olsun, el-Aksâ yangını dolayısıyla ilk defa toplanmış olan İslâm Konferansı, bundan sonra Müslüman dünyasının anlaşmazlıklarının çözümünde güçlü ve etkin bir kuruluş olarak varlığını sürdürecektir.

4. Ürdün İç Savaşı

Daha önceki bölümlerde de gördüğümüz gibi, Ürdün'ün Filistin meselesi-ne bakışı, ta Birinci Dünya Savaşı yıllarından beri, diğer Arap ülkelerinden farklı olmuş ve Siyonistler kadar Ürdün de Filistin topraklarını ele geçirmenin çabası içinde olmuştur. Hatta zaman zaman Ürdün hükümdarları gerek Siyonistler, gerek İsrail ile, Filistin konusunda bir uzlaşma aramaktan geri kalmamışlardır.

Bunun bir sebebini tarihî bir gerçekte aramak gerekir. Her ne kadar bugünkü Şeria Nehri İsrail toprakları ile Ürdün'ü birbirinden ayıran bir sınır teşkil ediyorsa da, bu coğrafi sınırın bu iki toprağı tarihte bugünkü kadar kesinlikle ayırmadığı da bir gerçektir. Hele Osmanlı İmparatorluğu zamanında, böyle ayrı ayrı iki toprağın varlığı hiç söz konusu değildir. İngiltere 1920'de Filistin mandasını üzerine aldıktan sonra, 1922'de, Filistin mandası ile Ürdün topraklarını Şeria'yla bölen kendisi olmuş ve bu bölünmeyi de Milletler Cemiyeti'ne onaylatmıştır. Ne var ki, İngiltere'nin bu toprakları ikiye bölmesi, bu ikisi arasındaki tarihî ve coğrafi bağları kesip atamamıştır.

Diğer taraftan, 1948-49 ve 1967 savaşından sonra Filistin mültecilerinin çoğunluğu da, sadece coğrafi yakınlık sebebiyle değil, bir bakıma ikinci bir vatan saydıkları için Ürdün'e sığınmışlardır. Hele 1949'dan sonra yirmi yıla yakın bir süreyle Batı Şeria ile Doğu Kudüs'ün Ürdün'ün elinde ve yönetiminde kalması, Filistin ve Filistinliler ile Ürdün arasında tabii bir bağın teşekkülünü sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki, 1967 savaşı arifesinde toplam 1.300.000 kadar olan Filistin mültecilerinin yaklaşık 700.000'i Ürdün'de yaşamaktaydı. Filistinliler için Ürdün ikinci bir vatan olmuştu. Ayrıca, mülteciler meselesinin en ağır yükünü de Ürdün çekmekteydi.

Bu gerçeğe ters orantılı olan bir durum ise, Ürdün monarşisi ile diğer ilerici-sosyalist Arap ülkeleri arasındaki dış politika farklılıklarıydı. Bilhassa Nâsır, 1951'de Mısır'ın yönetimini eline aldığı günden itibaren, iki monarşiyi kendisinin Arap dünyasındaki liderliği için büyük engel görüyordu: Ürdün ve Suudi Arabistan. Irak monarşisi zaten 1958'de ortadan kalmıştı.

Diğer taraftan Nâsır, Ürdün'de yığılmış bulunan Filistin mültecilerini Ürdün'ün Haşimî krallığını yıkacak mühim bir güç olarak görmekteydi ve bundan dolayı da Ürdün'deki Filistin mültecileri arasında yoğun bir propaganda faaliyeti içindeydi.

Bunun yanında, el-Fetih terörizmi de, bilhassa 1967 savaşından sonra, Ürdün Kralı Hüseyin ile Nâsır arasındaki görüş ayrılıklarını derinleştiren başka bir faktör oldu. Kral Hüseyin'in gerek Filistin mültecileri, gerek el-Fetih üzerinde kuvvetli bir kontrole sahip olamaması, İsrail'e karşı gösterilecek

tepkiler meselesinde görüş ayrılıklarının mühim bir hareket noktası oldu. Kral Hüseyin kendi topraklarında bulunan, fakat kontrolüne, ve dolayısıyla sorumluluğuna sahip olmadığı gerillaların faaliyetleri sebebiyle, İsrail'in vurduğu darbeleri kendisi göğüslemek zorunda kaldı. Yani, Nâsir'in pasif caydırma politikasının faturasını Nâsir değil, Kral Hüseyin ödemek zorunda kalıyordu.

Diğer taraftan, İsrail'in iki komşusu Mısır ve Suriye ile mukayese edilince Ürdün, Arap ülkeleri içinde en zayıf askeri güce sahip bir İsrail komşusuydu. Bu sebeple, diğer ikisi hep İsrail ile savaşı ve çatışmayı kendi politikalarının temel vasıtası olarak kabul etmişken, Ürdün Kralı militarist opsiyonlar yerine diplomatik alternatiflere ağırlık vermeyi tercih etmiştir.

Bundan dolayıdır ki, Kral Hüseyin daha 6 Kasım 1967'de Washington'da Georgetown Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada⁴⁹ İsrail'in varlığının bir gerçek olduğunu, bu varlığın Araplarca da kabul edilmesi gerektiğini söylemekten çekinmemiş, yalnız, "Hangi İsrail 1947'nin mi, 1949'un mu, yoksa 1967'nin mi İsrail'i?" sorusunu ortaya atarak toprak meselesinin ehemmiyetini vurgulamıştır.

Ürdün'ün İsrail meselesine Mısır ve Suriye'den daha farklı baktığının daha sonraki açık bir delili ise, 10 Nisan 1969'da Washington'da Millî Basın Kulübü'nde yaptığı konuşmada ortaya attığı 6 maddelik Barış Planı'dır. Bu Barış Planı'nın esasları şöyle idi:⁵⁰

- 1) Savaş haline son vermek.
- 2) Bölgedeki bütün devletlerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına saygı.
- 3) Herkesin, savaştan veya savaş tehdidinden uzak olarak ve güvenli ve kabul edilmiş sınırlar içinde yaşama hakkının tanınması.
- 4) Akabe Körfezi'nde ve Süveyş Kanalı'nda herkes için seyrüsefer serbesliğinin garanti edilmesi.
- 5) Gayri askeri bölgeler tesisi dahil, her türlü tedbir ile, devletlerin toprak dokunulmazlıklarının garanti edilmesi.
- 6) Mülteciler meselesine âdil bir çözüm bulunması.

Kral Hüseyin, bu 6 şarta karşılık İsrail'in de 1967 Haziran savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesini istiyor ve "İsrail ya barışa, ya topraklara sahip olur; ama ikisine birden sahip olamaz," diyordu.

Görülüyor ki, Kral Hüseyin'in bu planı esasında 242 sayılı kararın esaslarıydı. Yalnız, 242 sayılı karara rağmen Mısır ve Suriye, İsrail'in varlığını kabul etmeye yanaşmadıkları halde, Kral Hüseyin'in İsrail gerçeğini peşinen kabul edip, sadece barışın esaslarını tartışması, diğer Arap ülkelerine nisbetle büyük bir görüş ve tutum farklılığını ifade ediyordu. Diğer Arap ülkeleri ne İsrail'in varlığını ve ne de İsrail ile barışı kabul ediyorlardı. Hartum'da böyle karar almışlardı. Onların tek şartı İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesiydi.

49) Konuşmanın metni: *American Foreign Policy... 1967*, s. 605-606.

50) Bu planın metni için bak.: Magnus, *Documents on the Middle East*, s. 211-212; *Keessing's... 1969-1970*, s. 2.3325.

Hatta denebilir ki, İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilse bile acaba İsrail'in varlığını kabul edecekler miydi? Bunun somut bir delili yoktu.

İşte 1970 yılı Haziran'ında patlak veren Ürdün iç savaşını oluşturan gelişmeler ve sebepler bunlardır.⁵¹

İç savaşı başlatan gelişmeler, başkent Amman'ın 10 mil kuzeyinde bulunan Zerka mülteci kampındaki Filistinlilerle Ürdün askerleri arasında 7 Haziran günü patlak veren çatışmalar olmuştur. Zerka çatışmalarının ertesi günü, George Habbaş'ın lideri bulunduğu Marksist-Leninist, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi (*Popular Front for the Liberation of Palestine*, PFLP) gerillaları da başkent Amman'a saldırarak birçok noktaları kontrolleri altına aldılar. Bunun üzerine Amman'da dört gün süren kanlı çarpışmalar oldu.

Bu sırada el-Fetih gerillaları da Ürdün birlikleriyle çatışmaya giriştiği için, el-Fetih ve FKÖ lideri Arafat ile Kral Hüseyin arasında Filistin mültecilerinin kamplarına dönmeleri ve bütün mahpusların serbest bırakılmalarını öngören bir anlaşma yapılmışsa da Habbaş bu anlaşmayı kabul etmemiş, bütün anti-gerilla kuruluşlarının dağıtılmasını, Ürdün askerinin kıışlasına dönmesini ve hapisteki bütün gerillaların serbest bırakılmasını istemiştir.

Habbaş'ın gerillaları bu isteklerini kabul ettirmek için, 10 Haziran'da, Amman'daki Intercontinental ve Philadelphia otellerini basarak, buralardaki yabancıları rehin almıştır. Bu arada, da, Amman'daki Amerikan büyükelçiliğinin siyasi kısım şefi Maurice Draper de Habbaş'ın gerillaları tarafından kaçırmıştır.

Habbaş bu faaliyetlerini fazla sürdüremedi. el-Fetih'in baskısı üzerine 11 Haziran'da çarpışmalara son verdi ve 12 Haziran'da da rehinelere serbest bıraktı. Bu suretle, Ürdün iç savaşının başlangıç safhası sona ermiş oluyordu.

Lakin, Ürdün'ün iç görüntüsünde şu tablo ortaya çıkıyordu: Kral Hüseyin'in otoritesinin yanında, Arafat liderliğindeki el-Fetih ile Habbaş'ın örgütü, Ürdün'ün iç düzeninde birer iktidar ortağı olarak sivrilmekteydi. Mesele bu kadarla da kalmadı. 16 Haziran'da, Ürdün'deki bütün gerilla örgütleri, kendi temsilcilerinden oluşan 6 kişilik bir organ, bir yürütme komitesi kurdular. el-Fetih'in lideri Arafat ile Habbaş'tan başka bu Komiteye, Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi lideri Nayef Hawatmeh, küçük gerilla teşkilatlarının temsilcisi olarak Dafi Jamani, Dr. Issam Sartawi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün temsilcisi olarak da Kemal Nâsir üye olarak katılmaktaydı.

Gerilla örgütleri bu şekilde Kral Hüseyin'in karşısına ayrı ve birleşmiş bir kuvvet, bir otorite olarak çıkmaktaydılar. Yalnız bu kuvvet ve otoritenin Ürdün toprakları içindeki statüsü ne olacaktı? Bu konuda, Ürdün hükümeti ile gerilla örgütlerinin Yürütme Komitesi arasında üç hafta sürecek olan görüşmeler başladı.

Ürdün gelişmelerinin bu safhasında Arap Birliği işin içine girdi.

51 Ürdün iç savaşı için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 24059-24060, 24148, 24230.

Biraz aşağıda ele alacağımız üzere, bu sırada BM Özel Temsilcisi Dr. Jar-ring, bilhassa Amerika'nın da aktif desteği ile ve Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı çerçevesinde barış çabalarını sürdürmektedir. Bu çabalarla ilgili olarak, Arap Birliği'ne dahil 14 ülke, 20-22 Haziran 1970 günlerinde, Libya'nın başkenti Tripoli'de (Trablus) bir zirve toplantısı yaptılar.⁵² Bu toplantıda, aynı zamanda, Ürdün'deki iç savaş gelişmeleri de ele alındı ve gerilla örgütleri ile Ürdün hükümeti arasında aracılık yapmak üzere Mısır, Libya, Cezayir ve Sudan temsilcilerinden meydana gelen bir aracılık heyeti teşkiline karar verildi.

Bu aracılık heyetinin de çabalarıyla, 10 Temmuz 1970'te, Ürdün hükümeti ile gerilla örgütleri arasında 16 maddelik bir anlaşma imzalandı.⁵³ Bu anlaşmayla gerillalar, Ürdün topraklarında tam bir hareket serbestisi kazanıyorlardı ve Ürdün hükümeti gerillaların İsrail'e karşı faaliyetlerini destekleyecekti. Buna karşılık, gerillalar ve gerilla kuruluşları da, Ürdün'ün güvenliğine, düzenine ve disiplinine saygı göstereceklerdi.

10 Temmuz anlaşması da duruma çözüm getiremedi. 26 Ağustos'tan itibaren gerillalar ile Ürdün askerleri arasında yine çatışmalar patlak verdi. Bu sefer gerillaların liderliğini Arafat üzerine almıştı. Onun arkasında ise Mısır, Suriye ve Irak bulunuyordu. Anlaşıyordu ki, bu üç Arap devleti Kral Hüseyin'i devirmeye ve Ürdün'ü Filistinlilere bir yurt yapmaya kararlı idiler. Herhalde bu, İsrail'i ortadan kaldırmaktan daha kolay görünüyordu.

1 Eylül'de Kral Hüseyin'e karşı bir suikast teşebbüsü yapıldıysa da, başarılı olamadı. Bu, üç ay içinde ikinci öldürme teşebbüsüydü.

26 Ağustos'ta yeniden başlayan çatışmalar, 17 Eylül'den itibaren tam bir iç savaş halini aldı. Zira taraflar artık tanklar ve toparla muharebe ediyordu. 20 Eylül'de, Ürdün silahlı kuvvetlerinin duruma hâkim olmaya başladığı bir sırada, Suriye zırhlı birlikleri Ürdün'ün kuzey sınırlarından içeri girerek Ürdün ordusu ile muharebeye başladı. Suriye kuvvetleri 250-300 tankla saldırıya geçmişlerdi. Kral Hüseyin'in tahtı tehlikedeydi.

İşte gelişmelerin bu safhasında Amerika sahneye girdi.⁵⁴ Amerika, başlangıçta Suriye'nin değil. 1967 savaşından beri Ürdün topraklarında bulunan Irak kuvvetlerinin müdahalesinden endişe etmiştir. Fakat ne olursa olsun, daha başlangıçta, ister Suriye'nin, ister Irak'ın müdahalesi halinde, İsrail'in müdahalesini teşvike ve Sovyet Rusya'nın müdahalesini de önlemeye kararlı olmuştur.

Fakat daha 17 Eylül'den itibaren Ürdün silahlı kuvvetlerinin duruma hâkim olmaları ve Irak kuvvetlerinin de hiçbir müdahalede bulunmaması karşısında, Amerika fazla endişelenmemiştir. Sovyetler de krizin genişlemesini ister görünmemişlerdir.

52 Tripoli zirvesi için bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 24120.

53 Anlaşmanın metni: *aynı kaynak*, s. 24148.

54 Ürdün iç savaşı karşısında Amerika'nın tutumu ve tepkileri için bak.: William B. Quandt, *Decade of Decisions - American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976*, Berkeley, University of California Press, 1977, s. 113-127; Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 196-201.

20 Eylül'den itibaren Suriye zırhlı birliklerinin kuzey Ürdün topraklarına girmeleri üzerine Amerika'nın durumu sertleşti. Başkan Nixon'ın güvenlik işleri danışmanı Dr. Henry Kissinger, "Hüseyin'in, Sovyetlerin kışkırttığı bir ayaklanma ile devrilmesine müsaade edemeyiz. Eğer bu ayaklanma başarılı, olursa, bütün Orta Doğu'da savaş patlar," derken⁵⁵ Kral Hüseyin de hem Amerika'dan ve hem de İngiltere'den yardım istedi.

Amerika bir yandan Kral Hüseyin'e teminat verirken ve Sovyetlere de sert bir uyarıda bulunurken, öte yandan da, Kral Hüseyin'in güç bir durumda kalması halinde İsrail'in müdahale etmesi için, İsrail hükümetiyle anlaştı. İsrail müdahalesi için Kral Hüseyin'in de muvafakati alındı. İsrail sadece kara kuvvetleriyle harekete geçecekti.

Bu arada Amerika'nın Akdeniz donanmasına ait bazı uçak gemileri ile helikopter gemileri ve deniz piyadesi taşıyan bazı gemiler Doğu Akdeniz'e doğru hareket etti.

Amerika'nın bir yandan bu tedbirleri alması ve öte yandan da Sovyetlere ve Sovyetler vasıtasıyla Suriye'ye uyarıları üzerine, her ikisi de geriledi. 22 Eylül'de Washington'daki Sovyet maslahatgüzarı Dr. Kissinger'a, Suriye'nin Ürdün'e müdahalesine Kremlin'in taraftar olmadığını, bu sebeple de Amerika'nın gelişmeler karşısında gereğinden fazla sert tepki gösterdiğini söylüyordu.⁵⁶

Kaldı ki, bu sırada Ürdün kuvvetleri de Suriye zırhlı kuvvetleri karşısında çok başarılı bir direnme gösterdi ve Suriyeliler çekilmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Kral Hüseyin 23 Eylül'de ateşkes ilan etti.

Bunun arkasından, Arap devletlerinin aracılığı ile 27 Eylül 1970'te Ürdün hükümeti ile gerilla örgütleri arasında 14 maddelik bir anlaşma imzalandı.⁵⁷ Bu anlaşmayla iki taraf arasında ateşkes sağlanıyor ve Ürdün asker kışlasına çekilirken, gerillalar da şehirlerden ve kasabalardan İsrail sınırlarındaki mevzilerine çekiliyorlardı.

George Habbaş'ın Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi bu anlaşmaya sert tepki göstermiş ve 27 Eylül'ü "Kara Eylül" olarak kabul ederek, bundan sonra bütün Avrupa'da son derece kanlı terör faaliyetlerine girişecek olan Kara Eylül (Aylul al-Asvad) adlı terör örgütünü kurmuştur.

Ürdün iç savaşına Suriye'nin 20 Eylül'den itibaren müdahale etmesinin bir neticesi de, Amerika, Ürdün ve İsrail arasında bir cephe birliği yaratması gibi ilginç bir durumun ortaya çıkması olmuştur.

Diğer taraftan, Suriye'nin Ürdün'e müdahalesi Suriye Baas Partisi içinde görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Amerikan istihbarat kaynaklarının iddiasına göre, Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad Kral Hüseyin'e haber

55 Spiegel, *a.g.e.*, s. 199.

56 Spiegel, *a.g.e.*, s. 200.

57 Anlaşmanın metni: *Keesing's... 1969-1970*, s. 24229.

göndererek kendisine teminat vermiştir.⁵⁸ Nitekim Hafız Esad 13 Kasım 1970'te bir darbeyle iktidarı ele almıştır.

27 Eylül 1970 ateşkes anlaşmasına rağmen Ürdün iç huzura kavuşamadı ve 1971 yılının ilk altı ayı içinde, bilhassa ülkenin kuzeyinde, Ürdün kuvvetleri ile gerillalar arasında çatışmalar hiç eksik olmadı.⁵⁹ Bu çatışmaların en şiddetlileri 7-14 Ocak 1971 günlerinde, Amman ile bilhassa kuzey bölgelerinde patlak verdi. 11-16 Şubat'ta Amman'da ve bundan üç hafta sonra da kuzeyde Irbid'de şiddetli çatışmalar oldu. 7-14 Ocak çatışmalarında Ürdün kuvvetleri 384 Suriye gerillasını yakalayıp Suriye'ye iade etti.

Nisan ayının ilk haftasında gerillalar Ajlun ve Jerash yakınlarındaki Marak garnizonuna saldırdılar. 9 Nisan'da, Ürdün, Suriye ve FKÖ temsilcilerinden meydana gelen bir ateşkes gözetim komitesi kurulduysa da, bu da çare olmadı. Gerillalar saldırılarına devam ettiler. Bunun üzerine Ürdün hükümeti, 13 Temmuz 1971'de, gerillalara karşı bilhassa kuzeyde geniş bir askeri operasyonu girişti. 15 Temmuz'da ise, Ürdün'ün hiçbir kasaba ve şehrinde Filistin gerillalarının kalmadığı bildiriliyordu. Yüzlerce gerilla bu operasyonda öldürülmüştü. Kalanlar ise Suriye ve Lübnan'a geçtiler.

Ürdün Başbakanı Vasfi Tell, 19 Temmuz'daki açıklamasında, Ürdün'de artık hiçbir Filistin gerilla kampının bulunmadığını ve çeşitli suçlardan da 2.300 gerillanın tutuklanmış olduğunu söylüyordu.

Kral Hüseyin, sırtındaki bu el-Fetih kamburundan kurtulmuş olmakla beraber, el-Fetih'in Ürdün'den temizlenmiş olması, Arap dünyasında büyük tepki ile karşılandı. Libya lideri Kaddafi, 20 Temmuz'daki konuşmasında, Arap ülkelerinin Ürdün'e müdahale etmesini ve Filistin gerillalarının kurtarılmasını istiyordu. Enver Sedat ise, 23 Temmuz'daki konuşmasında Kral Hüseyin'e "Kasap" diyordu. Cezayir 29 Temmuz'da ve Suriye de 12 Ağustos'ta Ürdün ile diplomatik münasebetlerini kestiler.

Arap ülkelerinin 30 Temmuz'da Libya'nın başkenti Trablus'ta yaptıkları bir günlük zirve sonunda yayınlanan bildiride de, bütün Arap devletleri Filistin halkının meşru haklarını, münferiden veya kollektif olarak savunmaya davet ediyor ve Ürdün, "Filistin ihtilâlini tasfiye etmekle" suçlanıyordu.

Ürdün Başbakanı Vasfi Tell ise, bir toplantı için gittiği Kahire'de, 28 Kasım 1971 günü, Kara Eylül terör örgütü tarafından öldürüldü.⁶⁰

Filistin gerillalarından yakasını kurtardıktan sonra Kral Hüseyin'in Filistin meselesine yeni bir açıdan bakmaya başladığı anlaşıyor. Zira 15 Mart 1972 günü, Ürdün'deki Filistin ve Ürdün ileri gelenlerinin bir araya geldiği bir toplantıda yaptığı konuşmada⁶¹ Birleşik Arap Krallığı adıyla yeni bir tasarı

58 Spiegel, *a.g.e.*, s. 201.

59 Bu çatışmalar ve gelişmeler için bak.: *Keesing's...1971-1972*, s. 24769-24770.

60 *Keesing's...1971-1972*, s. 24980.

61 Konuşmanın metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 1128-1135.

ortaya attı. 12 maddelik bu Birleşik Arap Krallığı tasarısına göre⁶² bu yeni krallık, Ürdün Bölgesi ve Filistin Bölgesi olmak üzere, iki bölgeli bir federasyon olacaktı. Filistin Bölgesi ile kastedilen, Batı Şeria topraklarıydı. Ürdün bölgesinin başkenti Amman, Filistin Bölgesi'nin başkenti ise Kudüs olacaktı. Her iki bölgenin birer genel valisi, yürütme görevini yapacak bir halk konseyi ve yasama görevini yapacak birer halk meclisi olmakla beraber, bir merkezi icra organıyla, üyeleri yine halk tarafından seçilen merkezi bir yasama organı bulunacaktı. Amman, Birleşik Krallığın da merkezi ve Ürdün Kralı Birleşik Krallığın da hükümdarıydı.

Görülüyor ki, bu plan veya tasarı, Batı Şeria ile Kudüs'ün İsrail'in elinden kurtarılmasına bağlıydı. Lakin bu planı ortaya atmakla Kral Hüseyin, âdeta Filistin mücadelesinin liderliğini eline alıyor ve gerek Batı Şeria halkının, gerek Ürdün'deki Filistin mültecilerinin ümidini kendisine bağlıyordu. Tabiatıyla, bu durumda Kral Hüseyin, bütün Arap dünyasına ters düşmüş olmaktadır.

Bu plana ilk tepki İsrail'den geldi.⁶³ İsrail Başbakanı Bayan Golda Meir, Kral Hüseyin'in bu planını iddialı ve tek taraflı diye nitelerken, bu planın barış için bir esas olamayacağını, gerçekte Kral Hüseyin'in de barıştan söz etmediğini, barışın ancak İsrail ile müzakereler yoluyla gerçekleşebileceğini söyledi.

El-Fetih ise, Beyrut'ta yayınladığı bildirisinde, Kral Hüseyin planı için, "Son yarım yüzyılda davamızın karşılaştığı en büyük sabotaj" derken, Mısır "Arapları bölmek için bir sabotaj" diyor ve Mısır hükümeti, gerillalara darbe indirdikten sonra, şimdi Filistin davasından kopan Ürdün ile, 6 Nisan 1971'de diplomatik münasebetlerini kesiyordu.

Böylece, 1973 Arap-İsrail savaşıma bir buçuk yıl kala Arap dünyası bir bölünmenin daha içine giriyordu.

Öte yandan, 242 sayılı karar gereğince BM'in, Araplarla İsrail arasında bir barış sağlama çabaları da neticesiz kalmış bulunuyordu. Bu gelişme ise, 1973 savaşının yolunu açmıştır.

Şimdi bu barış çabalarını ele alalım.

5. Barış Çabaları: Jarring Misyonu ve Rogers Planları

BM Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı kararında genel sekretere, taraflar arasında barışı sağlayacak aracılık⁶⁴ çabalarını harcamak

62 12 maddelik metin: Moore, *a.g.e.*, s. 1133-1134, *The Search for Peace in the Middle East...* 1967-79, s. 271; Harold H. Saunders, *The Other Walls*, Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1985, s. 150-151; *Keesing's...1971-1972*, s. 25191.

63 Bu plana bütün tepkiler için bak.: *Keesing's...1971-1972*, s. 25191.

64 BM Genel Sekreteri U Thant, 16 Eylül 1969 günü Genel Kurul toplantısını açarken yaptığı konuşmada, Dr. Jarring'in görevinin niteliği hakkındaki tereddütleri dağıtmak için, Jarring'in görevinin sadece tarafları bir masa etrafına oturtmak gibi dar çerçeveli olmadığını, tarafların görüşlerini birbirine yaklaştırmamanın Jarring'in görevine dahil olduğunu söylemiştir. (Bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23623.)

üzere bir özel temsilci tayin etmesi görevi de verilmişti. Genel Sekreter U Thant, 23 Kasım'da, İsveç'in Moskova Büyükelçisi Dr. Gunnar Jarring'i özel temsilci olarak seçti.⁶⁵ Dr. Jarring hemen New York'a gelip, tarafların BM'deki temsilcileriyle ilk temaslarını yaptıktan sonra, Aralık ayında Kıbrıs'a giderek karargâhını orada kurdu ve Orta Doğu temaslarını oradan yürüttü.

BM Genel Sekreteri'nin, Jarring'in çalışmaları ile ilgili olan ve Haziran 1967-Aralık 1970 dönemini kapsayan ve Güvenlik Konseyi'ne sunduğu 4 Ocak 1971 tarihli raporuna göre⁶⁶ Jarring'in ilk dönem temasları ve neticeleri şöyle olmuştur:

İsrail'e göre, Orta Doğu barışı İsrail ile diğer ilgili devletler arasında doğrudan doğruya müzakerelerle gerçekleştirilebilirdi. Ve böyle bir barış yapılmadıkça, yani doğrudan doğruya müzakerelerle sağlanmış bir barış olmadıkça, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi söz konusu olamazdı. Hatta İsrail hükümeti Jarring'e, bu müzakerelerin gündem maddelerini dahi teklif etti.⁶⁷ Bu gündem maddeleri esasında İsrail'in kendi isteklerini ihtiva etmekteydi.

Öte yandan İsrail, 242 sayılı karara bağlılığını teyit ediyordu; fakat bu kararın amacı olan barışı gerçekleştirmenin en iyi yolu (*the best way*) olarak doğrudan doğruya müzakereleri görüyordu.

Nihayet İsrail'e göre, taraflarla dolaylı (*indirect*) müzakereler de yapılabildi; fakat yeter ki bu dolaylı müzakereler doğrudan doğruya müzakerelerin ve bir anlaşmanın kapısını açsın. Yani bu ifadesi ile İsrail, 1967 savaşının ertesinde katı bir şekilde ortaya koyduğu doğrudan doğruya müzakereler prensibini bir miktar yumuşatmış olmaktadır.

İsrail'in bu teklifleri Mısır ve Ürdün tarafından, daha başlangıçta da olduğu gibi, kabul edilmedi. Mısır, İsrail'in önce işgal ettiği topraklardan çekilmesini şart koşarken Ürdün, İsrail'in 242 sayılı kararı tatbik etme taahhüdünde bulunmasını istedi. Ayrıca her iki devlet de İsrail ile doğrudan doğruya müzakerelere girişmeyeceklerini bildirdiler.

Suriye daha ilk günden 242 sayılı kararı kabul etmediğini açıkladığı için, Jarring'in Suriye ile temas etmesi söz konusu olmamıştır.

Böylece Jarring'in çabaları daha başlangıçta düğümlendi. İsrail, doğrudan doğruya müzakereler prensibinde ayak diretirken, Mısır ve Ürdün de, her şeyden önce, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamadan hiçbir şey yapmaya niyetli olmamışlardır.

65 60 yaşındaki Dr. Jarring, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İsveç'te üniversitede Türk Dilleri profesörü olup, Orta Asya'da çok gezmiştir. Orta Asya diyalektlerinin bir uzmanıydı. Kendisi gayet güzel Türkçe, Farsça ve Rusça ile birçok Avrupa dillerini biliyordu. Savaştan sonra diplomasi mesleğine intisap etmişti. Addis-Ababa, Yeni Delhi ve Washington'dan sonra İsveç'in Moskova büyükelçiliğine tayin edilmişti. 1957'de Keşmir konusunda Hindistan ile Pakistan arasında BM arabuluculuğu görevini yapmıştır.

66 BM belge sayısı *U.N. Doc.S/10070 (January 4, 1971)* olan bu raporun tam metni: Moore, *o.g.e.*, Vol. III, s. 1072-1100.

67 *A.g.e.*, Vol. III, s. 1073-1074.

Bu durum karşısında Jarring, 1968 Mayıs'ından Ağustos ayına kadar çalışmalarına ara verdi. 16 Ağustos'ta çalışmalarına yeniden başladı. Lakin değişen bir şey yoktu. Her üç devlet de, eski görüşlerinde ısrara devam ediyorlardı. Kaldı ki, şimdi yeni bir görüş ayrılığı daha ortaya çıkmıştı. Şöyle ki:

Arap ülkelerine göre, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesi hususu, 242 sayılı karara göre, işgal altındaki tüm toprakları kapsamaktaydı. İsrail'e göre ise, tüm topraklar söz konusu olmayıp, 242 sayılı kararın öngördüğü güvenli ve tanınmış sınırların gerektirdiği toprakların dışında kalan topraklardan çekilmek söz konusuydu.

Tarafların değişmeyen bu tutumları üzerine Jarring, birinci dönem çalışmalarını 1968 Kasım'ında sona erdirmiştir.

Jarring, ikinci dönem çalışmaları için 1969 Şubat'ında New York'tan ayrılarak, Mart ayı içinde Mısır, Lübnan, Ürdün ve İsrail'i ziyaret etti. Dr. Jarring, tarafları daha net ve açık bir tutum almaya sevk etmek için, bu ziyaretleri sırasında ilgili hükümetlere 14 soruyu ihtiva eden birer muhtıra da verdi.⁶⁸ Sorular esas itibarıyla şu noktalarda toplanmaktaydı:

Taraflar 242 sayılı kararı barışın temeli olarak kabul ediyorlar mı? Savaştan vazgeçmeye kararlı mıdır? Güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde ve kuvvet tehdidinden uzak olarak yaşamayı arzu ediyorlar mı? Güvenlikli ve tanınmış sınırları nasıl anlıyorlar? Tiran Boğazı, Akabe Körfezi ve Süveyş Kanalı gibi su yollarından serbest geçişin garantisi edilmesini istiyorlar mı? Mülteciler meselesindeki görüşleri nedir? vesaire...

Dört devletin verdikleri cevaplardan görüldü ki⁶⁹ herbirinin daha önce ifade ettiği görüşlerde hiç mi hiç değişiklik meydana gelmemişti. Hepsi, cevaplarında, dönüp dolaşıp eski görüşlerini tekrarlamaktaydılar.

Böyle olunca, Jarring için artık göreve devam etmenin gereği kalmamıştı. Bu sebeple, çalışmalarını keserek, 1969 Nisan'ında, esas görev yeri olan Moskova'ya döndü.

Jarring Misiyonu'nun bu başarısızlığı üzerine Amerika harekete geçti.

Amerikan Dışişleri Bakanı William Rogers, 28 Ekim 1969 günü Sovyet Büyükelçisi Dobrynin'e 3 maddelik bir İsrail-Mısır anlaşması planı teklif etti.⁷⁰ Bu sırada Süveyş cephesinde yıpratma savaşı devam etmekteydi. Bu planın esası, İsrail ile Mısır'ın barış taahhüdünde bulunarak, birbirlerine karşı her türlü çatışma ve saldırılardan kaçınmaları ve buna karşılık İsrail'in de kendisine gerek Sina'da gerek Şarm el-Şeyh'te bazı güvenlik tedbirlerinin sağlanması suretiyle, işgal ettiği Sina topraklarından çekilmesiydi. Bu esaslar üzerinden Dr. Jarring aracılık çabalarına devam edecekti.

68 14 sorunun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1085-1086: *The Search for Peace...1967-79*, s. 124-125.

69 Cevapların metinleri: Moore, *a.g.e.*, s. 1087-1096: *The Search for Peace... 1967-79*, s. 126-139.

70 Bu üç maddenin metni için bak.: *Keessing's...1969-1970*, s. 23875.

İsrail bu sırada, bilhassa Mısır'ın yeni bir saldırısından endişe ettiği cihetle, Dışişleri Bakanı Rogers, Mısır'dan alacağı bir saldırmama taahhüdü karşılığında, İsrail'den de Sina'dan çekilme taahhüdünü almak ve bunu sağlamak için de, İsrail'in Amerika'dan devamlı silah isteklerini koz olarak kullanmak istiyordu.⁷¹

Amerika, Birinci Rogers Planı denen bu planı, Dışişleri Bakanı Rogers'ın bir konuşmasıyla açığa vurdu. Çünkü Orta Doğu'daki gelişmeler Amerika'yı, bir şeyler yapmaya sevk etti. Ürdün'de, Kral Hüseyin ile FKÖ gerillaları arasındaki münasebetler gerginleşirken, Süveyş Kanalı boyunca da yıpratma savaşı yoğunlaşmaktaydı. Nâsır ise Rogers Planı'nı öğrendikten sonra Amerika'yı bir numaralı düşman ilan etmişti. Amerikalı diplomatlar ise, aralık ayında toplanacak olan Arap Birliği'nden önce bir şeyler yapılmasını isterken, Amerikan petrol şirketleri de, Amerika'nın Araplar için bir şeyler yapmasını istiyorlar, aksi takdirde bölgede Sovyet nüfuzunun artacağını söylüyorlardı.⁷²

Bunun üzerine, yukarıda belirttiğimiz üç maddelik teklif, Rogers Planı olarak 9 Aralık 1969'da açıklandı.⁷³ Sovyet Rusya ve Mısır bu planı reddettiler. Mısır bu planı, İsrail'i kayıran bir plan olarak nitelendiriyordu. Sovyetler ise, resmî cevaplarını 23 Aralık 1969'da vermekle beraber bu cevaplarını 13 Ocak 1970'te açıkladılar.⁷⁴

Fakat en şiddetli tepki İsrail'den geldi. 22 Aralık'ta yapılan kabine toplantısından sonra, Başbakan Golda Meir verdiği demeçte şöyle diyordu: "Biz üç savaşın içinden intihar etmek için ve Ruslar Nâsır'ın zaferini kutlasın diye çıkmadık."⁷⁵

Birinci Rogers Planı, gerek İsrail'de, gerek Amerikan Siyonistleri arasında o derece şiddetli tepki uyandırdı ki, bu hadise, 1947 Kasım'ındaki Taksim Planı'nı Birleşmiş Milletler'de destekleyen Amerika'nın, Arapların tepkisi karşısında, 1948 Mart'ında, Filistin'i BM vesayetine veren bir plan sunmasına benzetildi.⁷⁶ Bu veyaset planı da o zaman Siyonist çevrelerde büyük tepki uyandırmıştı.

71 Bu konuda bak.: Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 182-186.

72 *A.g.e.*, s. 186.

73 Bu plan, Dışişleri Bakanı William Rogers'ın 9 Aralık 1969'da yaptığı bir konuşmayla açıklanmıştır. Rogers'ın bu konuşmasının metni: Edward R.F. Sheehan, *The Arabs, Israelis and Kissinger (A Secret History of American Diplomacy in the Middle East)*, New York, Reader's Digest Press, 1976, s. 221-227; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), *Documents on American Foreign Relations, 1968-1969*, New York, Council on Foreign Relations/Simon and Schuster, 1972, s. 212-219; *The Search for Peace in the Middle East, 1967-79*, s. 292-300. Rogers planları ve Rogers'ın teşebbüsleri için bak.: William B. Quandt, *Decade of Decisions - American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976*, University of California Press, 1977, s. 72-104; *The Quest for Peace*, s. 23-29.

74 Sovyet cevabının metni: *The Search for Peace in the Middle East, 1967-79*, s. 141-143. Ayrıca bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23913.

75 *Keesing's...1969-1970*, s. 23785.

76 Spiegel, *a.g.e.*, s. 187.

İsrail'in bir diğer tepkisi de, Rogers Planı üzerine, Süveyş cephesindeki saldırılarını arttırması oldu. Mısır'ın buna cevabı ise, Nâsır'ın Ocak 1970 Moskova'yı ziyareti ve Ruslardan SAM-3 füzelerini sağlaması oldu. Tabii, Sovyet teknisyenleri ile birlikte⁷⁷ Sovyetler bu füzelerin kullanılmasını Mısırlılara bırakmadılar.

Bir yandan Süveyş cephesinde yıpratma savaşının şiddetlenmesi, öte yandan, İsrail'in diğer komşularıyla olan sınırlarındaki çatışmalar karşısında, Amerika Dışişleri Bakanı William Rogers ikinci bir plan ortaya attı.

Rogers 19 Haziran 1970'te İsrail, Mısır ve Ürdün dışişleri bakanlarına gönderdiği mektuplarda⁷⁸ Amerika'nın Orta Doğu'da devamlı bir barışın kurulmasına çok ehemmiyet verdiğini, barışın gerçekleşmesinin en etkin yolunun ise, tarafların Jarring ile işbirliği yapmaları olduğunu, bu işbirliğinin temel ilkesinin de 242 sayılı karar olduğunu belirterek, tarafların 1 Temmuz'dan 1 Ekim'e kadar 90 gün süreyle, oldukları yerde (*standstill*) ateşi kesmelerini ve Jarring'le müzakerelere oturmalarını istedi.

İsrail cevabında Jarring'in başkanlığı altında yapılacak müzakerelere hiçbir ön şart koşmadan katılacağını bildirirken, Ürdün ve Mısır, barış konusunda bazı görüşler ileri sürmekle beraber, onlar da Rogers'ın tekliflerini kabul ettiklerini bildirdiler.⁷⁹ Rogers Planı'nın veya teklifinin kabulü, tarafların aynı zamanda 242 sayılı karara bağlı olduklarının da bir delilini teşkil etmekteydi. Bu sebeple, bu ikinci Rogers planı, daha önce 242 sayılı kararın desteklenmesi kararını almış bulunan⁸⁰ Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından da desteklendi.⁸¹

Amerikan hükümeti 7 Ağustos 1970 günü yaptığı açıklamada⁸² Mısır ile İsrail'in, 7 Ağustos gecesi saat 22:00'den itibaren oldukları yerde (*standstill*) bir ateşkesi kabul ettiklerini bildirdi. İsrail-Mısır ateşkesi anlaşmasına göre⁸³ taraflar ateşkes hattının iki tarafında 50'şer km'lik bölgelerde hiçbir askeri faaliyette bulunmayacaklardı.

Böylece yıpratma savaşı sona ermiş oluyordu.

İsrail'in 7 Ağustos ateşkesini kabul etmesinde, 30 Temmuz günü kanal cephesinde İsrail uçaklarıyla, Sovyet pilotlarının kullandığı Mısır uçakları arasında bir hava muharebesi olması ve İsraillilerin 4 tane MiG uçağını düşürmesi üzerine, Amerika'nın bir Sovyet tepkisinden çekinerek, bir an önce ateşkesi gitmesi hususunda İsrail'e yaptığı baskı mühim rol oynamıştır.⁸⁴ Ayrıca Amerika, Jarring ile müzakerelere girmesini teşvik için, İsrail'e askeri ve ekonomik

77 Spiegel, *a.g.e.*, s. 189; Laqueur, *Confrontation*, s. 28.

78 Aynı metinli bu mektuplar için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1044-145.

79 Üç devletin cevaplarının metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1049-1050, 1052-1053, 1055-1058.

80 Bu konuda bak.: *Keesing's...1969-1970*, s. 23669.

81 Aynı kaynak, s. 24120.

82 Açıklamanın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1060.

83 Anlaşmanın metni: *a.g.e.*, s. 1065.

84 Spiegel, *a.g.e.*, s. 194.

yardım da vaad etti. Bu askeri yardıma yerden havaya Hawk füzeleri ile F-4 Phantom uçakları da dahil edilmişti.⁸⁵

İkinci Rogers Planı ve Mısır'ın İsrail ile ateşkesi kabul etmesi Araplar arasında yeni bir görüş ayrılığı doğurdu. Mısır'ın ateşkes anlaşması Ürdün tarafından desteklendi. Suriye ise 242 sayılı kararı kabul etmediğini bir kere daha vurguladı. Irak ise, Filistin davasını ve Filistinlilerin haklarını bertaraf eden hiçbir planı kabul etmeyeceğini söylerken, Arafat da el-Fetih gerillalarının mücadeleye devam edeceğini bildiriyordu. Bunlar hep, Mısır'a bir tepki mahiyetindeydi.

7 Ağustos'ta 90 gün için yürürlüğe giren ateşkes, Genel Kurul'un 4 Kasım 1970'te aldığı, 242 sayılı kararın bütün unsurlarını tekrarlayan ve genel sekreterin özel temsilcisinin müzakerelere devamını öngören, 2628 (XXV) sayılı kararıyla bir 90 gün daha uzatıldı.⁸⁶

Taraflar ikinci Rogers Planı'nı kabul ettiklerine göre, Jarring görevine devam edebilirdi. Bu sebeple özel temsilci 21 Ağustos'ta tarafları görüşmelere davet etti. Lakin İsrail hükümeti 8 Eylül'de verdiği cevapta⁸⁷ Mısır'ı 7 Ağustos ateşkes anlaşmasını vahim surette ihlâl ettiğini, bu ihlâlin fasılasız bir şekilde devam ettiğini, kanalın batı yakasına SAM füzeleri yerleştirmekte olduğunu, halbuki ateşkesin *standstill* olması, yani 7 Ağustos'taki durumu aynen muhafaza etmesi gerektiğini, ateşkesin Amerikan teşebbüsünün ana unsurunu teşkil etmesi sebebiyle İsrail'in görüşmelere katılmayacağını bildirdi.

Böylece Jarring'in teşebbüsü daha başlarken kesilmiş oluyordu. Bundan dolayıdır ki, Genel Sekreter Kurt Waldheim, 14 Eylül'de Genel Kurul'a sunduğu yıllık raporunda, Orta Doğu'da barış çabalarının ağır bir başarısızlığa uğramış olduğunu söylemekteydi.⁸⁸

Bu durum karşısındadır ki Genel Kurul, yukarıda sözünü ettiğimiz 2628 (XXV) sayılı kararı ile taraflardan ateşkese bir 90 gün daha uymalarını istedi.

İsrail'in katılmama durumu dört ay sürdü. Neticede İsrail Dışişleri Bakanı Abba Eban 28 Aralık 1970'te Jarring'e gönderdiği mesajda,⁸⁹ mevcut siyasî ve askeri şartların İsrail'e, görüşmelere katılmayı erteleyen kararını kaldırmayı mümkün kıldığını bildirerek, İsrail'in yeniden başlayacak görüşmelere katılacağını açıkladı. Eban'ın sözünü ettiği, mevcut siyasî ve askeri şartlar, herhalde

85 Laqueur, *Confrontation*, s. 30.

86 Bu kararın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1069-1070; *Yearbook of the U.N.*, 1970, s. 261; *The Search for Peace in the Middle East, 1967-79*, s. 95; Elaine P. Adam and William P. Lineberry (Eds.), *Documents on American Foreign Relations, 1970*, New York, Council on Foreign Relations/Simon and Schuster, 1973, s. 137-138. Bu ikinci 90 günlük süre de 5 Şubat 1971'de sona erdiyse de Enver Sedat bu süreyi uzatmayacağını bildirmesine rağmen, çatışmalar başlamadı. Mamafih, biraz sonra ateşkes 30 gün daha uzatıldı ve bu süre de 7 Mart 1971'de bitti; fakat yine çatışma olmadı.

87 Cevabın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1083-1084. Ayrıca bak.: Laqueur, *Confrontation*, s. 30 ve *Yearbook of the U.N.*, 1970, s. 253.

88 *Yearbook of the U.N.*, 1970, s. 253.

89 Mesajın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1100.

Amerika'nın İsrail'e daha fazla silah vermek hususundaki teminatıyla, Kongre'nin İsrail'e silah satışını tamamen krediye bağlama kararı ve Amerika'dan istediği kadar konvansiyonel silah satın alması izni olmalıydı.⁹⁰

İsrail'in bu tutum değiştirmesi üzerine Jarring yeniden harekete geçti. Fakat 1971 Ocak ayında başlayıp Mart ayı sonlarına kadar devam eden temaslarından hiçbir müspet netice alamadı. Çünkü tarafların ta başlangıçtaki görüşlerinde hiçbir değişiklik meydana gelmemişti. Mısır'a göre⁹¹ âdil ve devamlı bir barış, ancak İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesiyle mümkün olabilirdi.

İsrail'in görüşü ise,⁹² güvenli, tanınmış ve kabul edilmiş sınırlar tespit edilmedikçe, İsrail'in 5 Haziran öncesine dönmesinin söz konusu olamayacağıydı.

Bu durum karşısında özel temsilci Jarring, bir kere daha çabalarından vazgeçerek. 11 Mart'ta temaslarını kesti ve 25 Mart'ta Moskova'ya görevi başına döndü.

BM Genel Sekreteri de 5 Mart 1971'de Genel Kurul'a sunduğu raporunda⁹³ Mısır'ın daha anlayışlı bir tutum alması dolayısıyla, Mısır hakkında daha sempatik ifadeler kullanırken, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan çekilmesi hususunda kesin ve açık bir taahhütte bulunmaması sebebiyle, İsrail'i oldukça kınamaktaydı.

Jarring misyonu tam bir başarısızlıkla sona ermekle beraber, İsrail ile Mısır arasında bir uzlaşma için bazı tartışmalar da olmadı değil.

Bunların birincisi, 1971 Ocak ayında İsrail Savunma Bakanı Dayan'ın ortaya attığı bir formüldü. Geçici bir anlaşma mahiyetindeki bu formüle göre, İsrail kuvvetleri kanaldan 20 mil geriye çekilecek, buna karşılık Mısır da Süveyş Kanalı'nı dünya trafiğine açacaktı. Lakin Mısır'ın yeni lideri Enver Sedat'a göre bu teklif, İsrail'in Sina'nın ancak küçük bir parçasından çekilmesi demek olup, 242 sayılı karara göre İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi demek değildi. Bundan dolayı da teklifi reddetti.⁹⁴ Halbuki Washington, Dayan'ın formülünde ileriye doğru bir adım görmüştü.⁹⁵ Çünkü, İsrail'in Sina'dan bir miktar çekilmesi, işgal ettiği topraklardan adım adım çekilmesinin bir başlangıcı olabilirdi.

Bununla beraber Amerika, Süveyş Kanalı konusunda geçici bir anlaşmayla, İsrail'in Sina'dan kısmen çekilmesini sağlamak üzere harekete geçtiyse de - ki bu

90 Spiegel, *a.g.e.*, s. 203.

91 Mısır'ın Jarring'e 15 Şubat 1971 tarihli mektubu metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1107-1108.

92 İsrail'in Jarring'e 26 Şubat 1971 tarihli mektubu metni: *a.g.e.*, s. 1110-1111.

93 Raporun metni: Moore, *a.g.e.*, s. 1113-1116; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1971-A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1976, s. 195-198.

94 Laqueur, *Confrontation*, s. 31.

95 Spiegel, *a.g.e.*, s. 205.

Rogers'ın üçüncü planı oluyordu- Dayan Planı'na Mısır'ın gösterdiği tepkiden sonra İsrail tutumu da sertleşmişti. Dışişleri Bakanı Rogers ile yardımcısı Joseph Sisco'nun 1971 Mayıs'ında Kudüs ve Kahire'ye yaptığı ziyaretler, İsrail'in, işgal ettiği topraklardan adım adım çekilmesini sağlayabilecek bir geçici veya kısmi anlaşma sağlayamadı. Çünkü İsrail, kanalın doğu yakasından çekilse bile, buraya Mısır kuvvetlerinin yerleştirilmesine razı olmazken, Mısır da, Kanal milletlerarası trafiğe açılrsa bile, İsrail gemilerinin kanaldan geçmesine izin vermiyordu.⁹⁶

Bütün bunlar olurken de Mısır, 1971 Mayıs'ı sonunda, Sovyetlerle yeni bir işbirliği antlaşması imzaladı. Artık Jarring misyonu için veya Orta Doğu'da herhangi bir uzlaşma için ümit kalmamıştı. Buna rağmen Jarring Eylül ve Ekim 1971 aylarında New York'a gelerek temaslarına devam etmek istediysede, yine bir şey elde edemedi. Bu son durum üzerine Genel Sekreter Waldheim, Genel Kurul'a sunduğu 30 Kasım 1971 tarihli raporunda, "Orta Doğu'da barışçı bir çözüm çabalarındaki tıkanıklık devam edecek olursa, er veya geç yeni bir savaşın çıkmasında çok az şüphe vardır," diyerek⁹⁷ isabetli bir kehanette bulunuyordu.

BM Genel Kurulu da Orta Doğu konusunu ve Jarring'in çabalarını 3-14 Aralık 1971 günlerinde tartıştı.⁹⁸ İlginçtir, Sovyet Rusya dahil hepsi, 242 sayılı kararın kabulünden beri söyledikleri aynı şeyleri tekrar etmekten başka bir şey yapmadılar.

Neticede Genel Kurul, 13 Aralık 1971 günü, 36 çekimser ve 7 aleyhte oya karşılık, 76 oyla kabul ettiği 2799 (XXVI) sayılı kararında⁹⁹ kanal bölgesinde ateşkesle ilgili 2628 (XXV) sayılı karara hiçbir atıfta bulunmadan, 242 sayılı kararı bir kere daha vurgulayıp, bu karar çerçevesinde özel temsilciyle işbirliğine devam edilmesini isterken, 5. paragrafta, Jarring'in teşebbüslerine müspet tutumundan dolayı Mısır'a takdirlerini bildiriyor, 6. paragrafta da, İsrail'i, Jarring'in teşebbüslerine müsait (*favourably*) cevap vermeye davet ediyordu.

Ne var ki, artık iş işten geçmiş ve Jarring misyonunun hikâyesi Orta Doğu tarihinin arşivlerine initikal etmişti.

Buna rağmen BM Genel Kurulu, Orta Doğu barışının peşini bırakmadı. Genel Kurul 29 Kasım ile 8 Aralık 1972 arasındaki 11 toplantıda Orta Doğu barışını müzakere etti.¹⁰⁰ Sonunda 31 çekimser ve 7 aleyhte oya karşılık 86 oyla kabul ettiği 8 Aralık 1972 tarih ve 2949 (XXVII) sayılı kararında¹⁰¹

96 *A.g.e.*, s. 205 ve Laqueur, *Confrontation*, s. 32.

97 *Yearbook of the U.N.*, 1971, s. 169.

98 Genel Kurul'un bu müzakereleri için bak.: *aynı kaynak*, s. 170-175.

99 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.* 1971, s. 176-177; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1127-1128; *American Foreign Relations*, 1971, s. 220-222.

100 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the United Nations*, 1972, s. 175-179.

101 2949 sayılı kararın metni: *Yearbook...* 1972, s. 180-181; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1130-1131; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1972-A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1976, s. 218-220.

İsrail'e iyice çattı. Karar, 242 sayılı kararın iki temel ilkesi olan, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesiyle, güvenli ve tanınmış sınırları vurguladıktan sonra, İsrail'i kuvvet yoluyla toprak ilhak edilemeyeceği (*nonannexation*) prensibine katıldığını belirtmeye ve işgal altındaki topraklarda yaptığı fiziki ve demografik değişiklikleri geri almaya ve bütün üye devletleri de bu değişiklikleri tanımamaya davet ediyordu. Nihayet karar, Filistinlilerin haklarına saygı gösterilmesini, âdil ve devamlı bir barışın zaruri bir unsuru olarak belirtiyordu.

1972 yılının sonu geldiğinde, artık Orta Doğu yeni bir savaşın eşiğindedeydi. Bu arada Nâsır ölmüş ve onun yerini alan Enver Sedat, İsrail ile bir uzlaşma imkanı arayıp bir neticeye varamayınca, bu devlete karşı son bir defa daha şansını denemeye karar verdi.

6. Nâsır'ın Ölümü, Enver Sedat

Başkan Nâsır, yanında Arap Sosyalist Birliği Partisi Yüksek İcra Komitesi üyesi ve yakın arkadaşı Ali Sabri ile, Savunma Bakanı General Fevzi ve Dışişleri Bakanı Dr. Mahmud Riyad olduğu halde, 29 Haziran 1970 günü Moskova'ya geldi. Ziyaret mütadın dışında uzun oldu ve Nâsır 17 Temmuz'a kadar üç hafta süreyle Moskova'da kaldı. O zaman bu uzamanın sebebi olarak, Nâsır'ın bir deveran bozukluğundan rahatsız olduğu, bunu tedavi ettirdiği söylenmişti¹⁰² zaman gizlenen bu hastalığın bir kalp hastalığı olduğu, ölümünden sonra açıklanmıştır.

Nâsır, Ürdün iç savaşı dolayısıyla Kahire'de bir Arap zirvesi toplamış ve 27 Eylül günü Arafat ile Kral Hüseyin arasında 14 maddelik bir anlaşmanın imzasını sağladıktan sonra, ertesi günü, 28 Eylül 1970'te, Kuveyt Emirini havaalanında yolcu ettikten sonra birden fenalaşmış ve akşama da evinde ölmüştür. Öldüğünde 52 yaşındaydı.

Nâsır'ın ölümü üzerine devlet başkanlığı görevini anayasa gereğince, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Enver Sedat üzerine aldı. Enver Sedat 20 Aralık 1969'da Nâsır tarafından Cumhurbaşkanı Yardımcılığına getirilmişti. Aynı zamanda, Arap Sosyalist Birliği Partisi'nin de 9 kişilik Yüksek İcra Komitesi üyesiydi. Hür Subaylar Komitesi'nin de üyesi olarak 1952 ihtilâlinde aktif rol oynamış ve bundan sonra daima yüksek mevkilerde bulunmuştu.

Esasında Nâsır'ın yerini alacak çok aday vardı. Bunlar Nâsır'ın yakın arkadaşlarıydı ve esasen yönetimde bulunuyorlardı. Bu grubun önde gelen liderleri, Rusya Partisi'nin lideri olarak bilinen Ali Sabri, Enformasyon Bakanı Muhammed Faik, Başkanlık İşleri Bakanı Sami Şeref, Savunma Bakanı General Fevzi, İçişleri Bakanı Şarafi Cuma, gizli servis şeflerinden Ahmed Kâmil, Emin Huveydi, Fethi Deeb ve partinin ileri gelen yöneticilerinden Abdul Muhsin Abdul Nur'du. Daha ilk günden itibaren, Nâsır'ın yerini almak üzere

102 *Keesing's... 1969-1970*, s. 24117. Laqueur, *Confrontation*, s. 10'da, Nâsır'ın bir yıl önce bir kalp krizi geçirdiğini, lakin bunu ancak yakınlarının bildiğini söylemektedir.

bu grubun ileri sürdüğü ilk isim, kolaylıkla manipüle edilebilecek bir aptal (*stupid*) olarak tanımladıkları Enver Sedat'tı. Diğer isimler de tartışılmışsa da, çabuk vazgeçilmiştir. Grup, Ali Sabri'ye büyük saygı duymaktaydı. Fakat halk ondan nefret ediyordu. Zekeriya Muhiddin vardı. Fakat ona da itiraz ettiler. Çünkü onlara göre, Zekeriya Muhiddin "kontrol edilmesi çok güç kuvvetli bir şahsiyetti." Nâsır'ın eski silah arkadaşı Hüseyin Şafei ise, görev için yeterli bulunmamıştı. Geriye bir tek Enver Sedat kalıyordu. Seçimi de uygun düşüyordu. Çünkü esasen cumhurbaşkanı yardımcısıydı.¹⁰³

Mısır Mafyası denen bu grubun, Enver Sedat'ın kolay manipüle edilemeyecek bir kişi olduğunu ve aksine ne kadar kurnaz, ne yapacağı belli olmayan, gerek iç politikada gerek dış politikada kendi dediğinden şaşmayan bir kişiliğe sahip olduğunu anlamaları için sadece altı ay yetecektir.¹⁰⁴

Nâsır'ın cenazesi kaldırıldıktan sonra, Arap Sosyalist Partisi'nin Yüksek İcra Komitesi 5 Ekim 1970'te yaptığı toplantıda, oybirliğiyle Enver Sedat'ı cumhurbaşkanlığına aday gösterdi. Mısır Millî Meclisi de 7 Ekim günü 353 üyenin oybirliğiyle Sedat'ı Cumhurbaşkanı seçti. Bu seçim, 15 Ekim'de de halk oylamasına sunuldu ve Sedat kullanılan oyların %90.4'ünü aldı.¹⁰⁵

Enver Sedat'ın siyasî ve sosyal felsefesi ortanın soluydu. Aynen Nâsır gibi koyu bir İsrail düşmanı olarak biliniyordu. Zaten, 7 Ekim'de Millî Meclis tarafından seçilmesi üzerine yaptığı konuşmada da, Nâsır'ın politikasını aynen devam ettireceğini söylüyordu.¹⁰⁶

Enver Sedat'ın cumhurbaşkanı seçilmesine ilk tepki, Millî İstikamet (*National Guidance*) Bakanı ve Nâsır'ın en yakın arkadaşı Muhammed Hassaneyn Heykel'den geldi. Heykel, Nâsır'ın biyografisini yazacağını ileri sürerek 17 Ekim'de görevinden istifa etti.

Enver Sedat 21 Ekim'de başbakanlığa, Nâsır'ın dış politika danışmanı Mahmud Fevzi'yi getirdi. 1 Kasım 1970'te de, Mafya'nın önde gelen isimlerinden, Rusya Partisi lideri Ali Sabri ile Hüseyin Şafei'yi cumhurbaşkanı yardımcılıklarına tayin etti. Böylece Nâsır'ın iktidarından Enver Sedat'ın iktidarına geçiş, bir yumuşak inişle gerçekleştirilmiş oluyordu.

Ne var ki, 2 Mayıs 1971 günü yapılan ani bir açıklamada, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ali Sabri'nin görevinden alındığı bildirildi. Bu hadise üzerine, 13 Mayıs günü, Başbakan Yardımcısı Şarafî Muhammed Cuma istifa etti. Bu istifayı aynı gün, Savunma Bakanı Muhammed Fevzi'nin de dahil olduğu, beş bakanın istifası takip etti. Bu bakanların istifasının arkasından, aynı gün, Arap Sosyalist Birliği Partisi Yüksek İcra Komitesi üyelerinden üçünün istifası geldi.

103 Laqueur, *Confrontation*, s. 10-11. Müellif, bu bilgileri, 13 Mayıs 1971 darbesinden sonra bunların tutuklanmaları üzerine, yargılanmalarına ait mahkeme tutanaklarından aldığını söylemektedir.

104 Laqueur, *Confrontation*, s. 11.

105 *Keesing's...1969-1970*, s. 24261-24262.

106 *Keesing's...1969-1970*, s. 24262.

Bu istifalar, Mısır Mafyası'nın Sedat'ı devirmek için hazırlamış olduğu bir senaryoydu. Çünkü bu istifalar üzerine, yine bunlar tarafından düzenlenen ve Sedat aleyhine ve bunlar lehine birtakım sokak gösterileri yapılmak isten-diyse de, fazla bir şey yapamadılar.

13 Mayıs 1971 akşamı Enver Sedat, radyoda yaptığı konuşmada, va-randaşların hürriyetlerini kısıtlayan bütün polis tedbirlerinin kaldırıldığını, telefonların dinlenmesinin yasaklandığını ve kitlenin çıkarları aleyhine çalışan bazı unsurlar hakkında kovuşturma yapılacağını bildirdi.¹⁰⁷ Enver Sedat dar-becilere karşı halkı yanına alıyordu.

Enver Sedat, 14 Mayıs günü yaptığı açıklamada, siyasi muhaliflerinin bu hareketleri karşısında yeni bir kabine kurulduğunu ve bir darbe teşebbüsüne girişmeleri dolayısıyla, Savunma Bakanı General Fevzi ile diğer eski bakan-lardan bazılarının tutuklandığını, haklarında soruşturma açıldığını bildirdi. Bu arada, Başkan Enver Sedat'ın isteği üzerine, Milli Meclis 14 Mayıs'ta, 15 milletvekilinin dokunulmazlığını kaldırdı.

Neticede darbeciler mahkemeye sevk edildi ve uzun hapis cezalarına mahkûm oldular.

Enver Sedat 20 Mayıs'ta Milli Meclis'ten yeni bir anayasa hazırlanmasını isterken, aynı gün, yani bir parti kurulmasını sağlamak için, Arap Sosyalist Birliği'ni feshetti.¹⁰⁸

Enver Sedat'a karşı darbe teşebbüsüne girişenler arasında Moskova ta-raftarlarıydı, lakin darbecilerin Moskova'nın bilgisi dahilinde hareket ettikle-rine dair herhangi bir delil yoktur. Ama, Enver Sedat'ın darbecileri tutuklayıp mahkemeye sevk etmesi, Batı'da, Sovyetlere karşı yapılmış bir hareket şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰⁹

Fakat ne olursa olsun, Nâsir'in ölümüyle Sovyetler, yakın bir dostlarını kaybettiklerini görüyorlardı. Ve aynı şekilde, Enver Sedat'a da şüpheyle bakı-yorlardı. Bu sebeple, Enver Sedat bir yandan Sovyetlerle münasebetlere ağırlık verirken, öte yandan da, Amerika'nın Mısır ile İsrail arasındaki uzlaştırma te-şebbüslerine yumuşak bakmıştır.¹¹⁰

7. Enver Sedat ve Sovyetler

Nâsir'in ölümü Sovyetlerin Ortadoğu politikasına büyük darbe oldu. Sovyetler Orta Doğu'da kuvvetli bir dayanağı kaybetmişlerdi. Bundan daha mühimi ise, Nâsir'in yerini Sovyet taraftarı Ali Sabri'nin değil de, geri planda-ki Enver Sedat'ın almış olmasıydı.

Doğrusu aranırsa, Enver Sedat Amerika için de bir soru işareti olmuş-tur. Amerika bu sorunun cevabını aramak için, Dışişleri Bakanı Rogers ile

107 *Keesing's Contemporary Archives, 1971-1972*, s. 24653.

108 *Aynı kaynak*, s. 24654.

109 Laqueur, *Confrontation*, s. 13.

110 Spiegel, *a.g.e.*, s. 205.

yardımcısı Joseph Sisco'yu 15 Mayıs'ta Kahire'ye gönderdi. Bu ziyaretten iki gün önce, Enver Sedat, Ali Sabri ve ekibini tutuklatmıştı. Bu ise Amerikalılara, Enver Sedat'ın yeni bir dış politika takip edeceğinin işareti olarak görünmüştü. Nitekim, Rogers ve Sisco, Kahire'de Enver Sedat ile yaptıkları görüşmelerde, Mısır'ın yeni liderinin İsrail ile bir anlaşmaya ve Amerika'yla daha iyi münasebetlere eğilimi olduğunu ve Sovyetlerle münasebetlerini de azaltmak istediğini tespit etmişlerdir.¹¹¹ Hatta, Rogers ve Sisco'nun intibalarına göre, eğer İsraillilerden kabul edilebilecek bir anlaşma koparabilirlerse, Sedat Ruslardan uzaklaşabilirdi. Lakin her ikisi de Kahire'den Kudüs'e geçtiklerinde, Sedat hakkındaki bu intibalarının, İsrailliler tarafından hiçbir şekilde paylaşılmadığını gördüler.

Amerikalıların Kahire ziyareti, esasen Enver Sedat'a şüphe ile bakan Sovyetleri büsbütün endişelendirdi. Şimdi Ali Sabri de gittiğine göre, artık Sedat'ın yerine gelmesini ümit edebilecekleri kimse de kalmamıştı. O halde hiç değilse Enver Sedat'ı ellerinden kaçırmamalıydı. Bu sebeple, Amerikalılar gittikten ve Ali Sabri'nin darbe teşebbüsünden iki hafta sonra, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorny alelacele Kahire'ye geldi.

25-28 Mayıs 1971 günlerinde yapılan ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride¹¹² "Yeni Mısır liderliğinin Cemal Abdünnâsır'ın açmış olduğu ilerici ve anti-emperyalist yolda devam kararlılığının" Sovyet Rusya tarafından takdirle karşılandığı belirtiliyordu.

Ziyaretin en mühim tarafı ise, 27 Mayıs 1971 günü, Podgorny ile Enver Sedat arasında 12 maddelik bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzasıydı.¹¹³ Antlaşmanın 2. maddesinde Sovyet Rusya'dan sosyalist devlet, Mısır'dan da, sosyalist bir toplum inşa etme amacını güden bir devlet diye söz ediliyor ve bu iki devlet arasında her alanda işbirliği yapılacağı belirtilirken, 7. maddenin 2. paragrafında da, barışın korunmasında ve gerçekleştirilmesinde her iki tarafın uyumlu bir tutum içinde olacakları söyleniyordu.

Antlaşmanın 8. maddesinde ise, herhangi bir saldırıya karşı Mısır'ın savunma yeteneğini güçlendirmek amacıyla, tarafların askerî alanda da işbirliği yapacakları bu işbirliğinin, Mısır askerî personelinin verilecek silahlara uyumunu sağlayacak gerekli eğitimi de ihtiva edeceği bildirilmekteydi.

Antlaşma 15 yıl süreliydi. Sovyetlerle yapılan bu antlaşma, Amerika'da Sedat'ın gerçek niyetleri hakkında bir şaşkınlık uyandırırken, Enver Sedat yeni bir sürpriz daha yaptı. Sürpriz bu defa Ruslaraydı.

Sudan diktatörü, 25 Mayıs 1969'da askerî bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş olan Cafer Nimeyri, Şubat 1971'de yaptığı bir açıklamada, komünistleri ezmeye kararlı olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine komünistler Nimeyri'ye kafa tutmaya başladılar. Bu başkaldırma üzerine Nimeyri, mart ortalarında

111 Spiegel, *a.g.e.*, s. 205.

112 Bildirinin metni: *Kessing's... 1971-1972*, s. 24684.

113 Mısır-Sovyet antlaşmasının metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 806-809; *Kessing's... 1971-1972*, s. 24684.

ordu, polis ve devlet teşkilatının kilit mevkilerinde bulunan 60 kadar komünisti azletti. Buna karşılık, komünist sempatzıları askerlerle onları destekleyen komünistler de 19 Temmuz'da bir darbe yapıp Nimeyri'yi devirdiler. Fakat ancak birkaç gün duruma hâkim olabildiler. Nimeyri 22 Temmuz'da yaptığı karşı-darbe ile komünist yönetimi devirdi ve iktidarı tekrar ele geçirdi.¹¹⁴ Darbeyi yapanlar tutuklandı ve Komünist Partisi'nin genel sekreteri de dahil birçok kimse idam edildi.

Hadise Nimeyri ile Moskova'nın münasebetlerini iyice gerginleştirdi. Enver Sedat ile Libya lideri Muammer Kaddafi, Nimeyri'nin komünistleri temizlemesinde kendisine her türlü yardımı yaptılar. Darbe teşebbüsü üzerine Enver Sedat, hemen emir verip, Süveyş'te bulunan Sudan tugayını Sovyet nakliye uçaklarıyla Nimeyri'ye gönderdi.

Bütün bunlar olurken, Enver Sedat Amerika'yla da temas halindeydi. Daha doğrusu, Amerika Dışişleri Bakanı William Rogers, Mısır ile İsrail arasında geçici (*interim*), fakat uzunca süreli bir anlaşma sağlamak için uğraşmaktaydı. Tasarlanan anlaşmanın esası, bir kısım Mısır kuvvetinin Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına yerleştirilmesi ve bunun için de İsrail kuvvetlerinin bir miktar çekilmesi, buna karşılık üç yıllık bir ateşkesin sağlanmasıydı.¹¹⁵ Fakat Amerika'nın, İsrail'i, Süveyş'in doğu kıyısından birazcık bile çekilmeye ikna etmesi mümkün olmadı.

İşte bu durum Enver Sedat'ı yeni bir savaş kararına götürdü. Görülüyordu ki, bir uzlaşma ile İsrail'i Sina'dan çıkarmak mümkün olmayacaktı. Fakat savaş yapabilmek için de Enver Sedat'ın ofansif, yani ağır saldırı silahlarına ihtiyacı vardı. Halbuki 1971 Mayıs anlaşmasına rağmen Sovyetler, bu ofansif silahları vermekte isteksiz görünüyorlardı. Çünkü, İsrail ile Mısır arasında yeni bir silahlı çatışmayı istemiyorlardı. Bu sebeple de Mısırlıların en çok istediği, yerden yere atılan Scud füzeleri ile tanklar, personel taşıyıcıları ve MiG-25 uçaklarını vermiyorlardı. 1971 ilkbaharında bir miktar MiG-25 uçağı verildilerse de, bunlara Mısır pilotlarını bindirmemişler, Sovyet pilotlarının kontrolünde tutuyorlardı.¹¹⁶

Enver Sedat bu silahları alabilmek için 11-13 Ekim 1971 günlerinde Moskova'yı ziyaret etti. Yayınlanan ortak bildiride¹¹⁷ Sovyetlerin, her türlü yardıma devam edecekleri, İsrail saldırısının neticelerini tasfiye etmek için Mısır'ın askerî gücünü arttırmak hususunda gerekli tedbirleri alacakları belirtiliyordu.

114 Sudan'daki bu komünist darbe teşebbüsünün ayrıntıları için bak.: *Keesing's... 1971-1972*, s. 24749-24752; Laqueur, *Confrontation*, s. 14-15. Nimeyri, 6 Nisan 1985'te General Abdurrahman Svar-ed-Dahab tarafından yapılan askeri bir darbeyle iktidardan düşürülecekti.

115 Bu konuda bak.: Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 206-208.

116 Yair Evron, *The Role of Arms Control In the Middle East*, Adelphi Papers No.138, London, International Institute for Strategic Studies, 1977, s. 6.

117 Bildirinin metni: *Keesing's... 1971-1972*, s. 24937.

Bu ziyaretten sonra Enver Sedat, 2-4 Şubat 1971'de ve 27-29 Nisan 1971'de olmak üzere iki defa daha Moskova'ya gitti¹¹⁸ Her iki ziyaretin sonunda yayınlanan bildirilerde askeri işbirliğinin güçlendirilmesinden söz edildiği gibi, sonuncu ziyaretten sonra yayınlanan bildiride de, İsrail'in siyasi bir çözümü engellemesi karşısında, saldırıya uğrayan Arap ülkelerinin, kaybettikleri topraklarını geri almak için başka vasıtalarla başvurmaya hakları olduğu söyleniyordu. Bunun manası, bilhassa Mısır'ın savaşa başvurmaya hakkı olduğunun Sovyet Rusya tarafından kabulü olması gerekirdi.

Ne var ki, Enver Sedat'ın son ziyareti Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki SALT-I anlaşmasının imzasından kısa bir süre önce yapılıyordu. Şimdi Sovyetleri bütün endişesi Amerika ile bir uzlaşma sağlamaktı. Bu sebeple, Sovyetlerin, bildiride, Arap ülkelerinin savaşa başvurmaya hakları olduğunu belirtmeleri, bu savaşın kendileri tarafından da destekleneceği manasında değildi. Sovyetler, Sedat'ın bu son ziyaretinde kendisine, eğer muhakkak istiyorsa savaş açabileceğini söylemek zorunda kalmışlardı. Mamafih, her şeye rağmen, Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Greçko, hemen Mayıs ayında Kahire'yi ziyarete gelmiş ve gelirken de bir miktar da MiG-23 uçağı getirmişti. Kaddafi, Greçko'nun ziyareti için "Greçko, arkasında genel bir iyimserlik ile boş ümitlerden başka bir şey bırakmamıştır," demektedir.¹¹⁹

Enver Sedat'ın Moskova'ya son ziyaretinin hemen arkasından, Başkan Nixon 22-30 Mayıs 1972 günlerinde Moskova'yı ziyaret etti ve 26 Mayıs 1971'de de, tarihi bir belge olan SALT-I anlaşmaları imzalandı.¹²⁰ SALT-I belgelerinden biri de, 29 Mayıs 1972 günü imzalanmış olup, "Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliği Arasındaki Karşılıklı Münasebetlerin Temel İlkeleri" başlığını taşımaktaydı¹²¹ ve iki ülke münasebetlerine hâkim olacak 12 temel ilkeyi belirtmekteydi.

Barış içinde bir arada yaşamanın ve askeri çatışmaları ve nükleer bir savaş önleme amacının vurgulandığı bu belgenin 2. maddesinin 2. paragrafında, tarafların doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, birbirlerinin aleyhine tek taraflı avantaj teminine çalışmayacakları, birbirlerinin güvenliklerini göz önünde tutacakları belirtildikten sonra, 3. maddede de anlaşmazlıkların, milletlerarası gerginliğe dönüşmesini önlemenin, Amerika ile Sovyet Rusya'nın sorumluluğu olduğu ifade ediliyordu. 5. maddede ise, karşılıklı çıkarlarını ilgilendiren meselelerde görüş teati edileceği ve gerekirse, liderler-arası toplantılar dahil, en yüksek seviyede temaslar yapılacağı söyleniyordu.

118 Bu ziyaretler için bak.: *aynı kaynak*, s. 25279.

119 Laqueur, *Confrontation*, s. 17. Greçko'nun ziyareti için bak.: *Keesing's...1971-1972*, s. 25397.

120 SALT-I anlaşmalarının metin kaynakları için bak.: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını, 1987 (4. Baskı), s. 641'de 37 no'lu dipnot.

121 Belgenin metni için bak.: *Historic Documents, 1972*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1973, s. 442-444.

Tabiatıyla, Orta Doğu konusunun, iki süper devletin münasebetlerinin bu ilkelerinin tatbikat alanı dışında kalması mümkün değildi.

Diğer taraftan, 29 Mayıs günü yayınlanan ortak bildiride de¹²² Orta Doğu'ya da bir kısım ayrılmış ve tarafların bu konudaki görüşlerinin karşılıklı olarak belirtildiği söylendikten sonra, her iki tarafın da 242 sayılı kararla, Jar-ring misyonunu destekledikleri ifade edilmiştir. Şüphesiz, karşılıklı görüşlerin belirtilmesi meselenin esasındaki görüş farklılığını ortaya koymakta idiye de bu görüş farklılığının, yukarıda belirtilen ilkelerin çerçevesi içinde kalacağı açıktı. Bu bakımdan da, SALT-I anlaşmaları, Enver Sedat'ın savaşa gitme niyeti ve çabasıyla bir çelişki teşkil ediyordu.

Haziran 1972 sonunda, artık Sovyetlerin, Enver Sedat'ın ofansif, yani saldırı silahları konusundaki isteklerini tamamen kulak arkasına attıkları gör-ülüyordu. Üstelik, Suriye Komünist Partisi liderlerinin Moskova'ya yaptıkları ziyarette, kendilerine, Arapların İsrail ile bir savaşa girmeleri tavsiye edilmemiş ve böyle bir savaşın neticesi hakkında çok az şüpheleri olduğu söylenmişti.¹²³ Yani Sovyetler, yeni bir Arap-İsrail savaşının Araplar için yeni bir hezimet ola-cağına inanıyorlardı.

İşte bu şartlar altındadır ki, Mısır Başbakanı Aziz Sıdkı ile Dışişleri Baka-nı Murad Galip, 13 Temmuz 1972 günü Moskova'ya uçtular. Programa göre, Moskova'da üç gün kalacaklardı. Fakat bir gün sonra döndüler. Moskova'nın yayınladığı bildiriye göre, Araplar kaybettikleri toprakları tekrar kazanabilmek için kendi ellerindeki bütün kuvvetleri kullanabilirlerdi.¹²⁴ Moskova'nın söy-lemek istediği, Araplar İsrail ile savaş yapmak istiyorlarsa yapsınlar: ama bu işe beni karıştırmasınlar, idi. Tabiatıyla bu durum Sovyetlerin, Arap ve Filistin davasını SALT-I'e feda etmelerinden başka bir şey değildi.

Sovyetlerin yaptığı bu dönüşü Enver Sedat cevapsız bırakmadı. 18 Tem-muz 1972 günü Arap Sosyalist Birliği Partisi'nin toplantısında yaptığı konu-şmada¹²⁵ sayısı 17.000-20.000. arasında bulunan Sovyet teknisyen ve uzman-larını Mısır'dan çıkarmaya, açıkçası kovmaya karar verdiğini bildirdi. Enver Sedat, bu kararının gerekçesi olarak, 27 Mayıs 1971 antlaşmasının imzası üzerine, İsrail ile savaş için gerekli belirli silahların belirli zamanlarda teslimi hususunda anlaşmaya varıldığını, buna rağmen bu silahların verilmemiş ol-duğundan şikayet ediyor, Nixon'ın SALT-I anlaşması için Moskova'yı ziyareti arifesinde, Sovyetlere şu 3 noktayı açıklıkla belirttiğini söylüyordu:

- 1) Bize verilen silahlara sınırlama konmasını kabul edemeyiz. Çünkü bol miktarda silaha sahip olan İsrail karşısında, bu sınırlama bir eşitsizlik yaratır.

122 Bildirinin metni: *aynı kaynak*, s. 445452.

123 Laqueur, *Confrontation*, s. 18.

124 Laqueur, *Confrontation*, s. 18.

125 Konuşmanın metni: *Keesing's...1971-1972*, s. 25397.

2) “Ne Savaş Ne Barış” (*No-War, No-peace*) durumunu sürdürecektir olan hiçbir anlaşmayı kabul edemeyiz. Çünkü böyle bir durum, İsrail’in uzun vâdeli çıkarlarına hizmet eder.

3) Hiçbir Arap toprağından vazgeçemeyiz.

Enver Sedat ayrıca, meseleyi bütün cepheleri ile inceledikten sonra Sovyet personelini geri gönderme kararını aldığını söylüyordu.

Enver Sedat’ı bu tepkilere sevk eden bir sebep de, 10 Haziran 1971’de Mısır radyo ve televizyonlarında yaptığı konuşmada¹²⁶ 1971 yılı sonundan önce İsrail’e savaş açılacağını Mısır halkına bildirmiş olmasıydı.

Enver Sedat’ın Sovyet personelini kovması üzerine, Sovyet Tass Ajansı 19 Temmuz’da yayınladığı bildirimde¹²⁷ Mısır’daki Sovyet personelinin görevlerini tamamlamış olmaları dolayısıyla ve her iki tarafın da şayan-ı arzu görmesi üzerine çekildiğini bildiriyordu.

Tass’ın bu bildirisi şüphesiz gerçeklere uymuyordu. İşin gerçeği şuydu ki, Enver Sedat, Sovyetlerin Orta Doğu’daki prestijine çok ağır bir darbe vurmuştu. Prestij kaybının yanında, Sovyetler, Mısır gibi Orta Doğu’nun stratejik bir ülkesinden de çıkarılmış oluyorlardı. Keza, İskenderiye’deki Sovyet deniz üssü de kapanıyordu.¹²⁸

Enver Sedat’ın Ruslara yaptığı bu muamele, Amerika’yı biraz ümitlendirmiş görünüyor. Çünkü Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco 19 Ağustos’ta Yahudi Eski Muharipler Derneği’nin Milli Konvansiyonu’nda yaptığı konuşmada¹²⁹ “ne barış ne savaş” durumunun, bölgede istikrarsızlıktan başka bir şey yaratmadığını ve bu durumdan da Sovyetlerin yararlandığını, bu sebeple konuşmanın yani müzakere etmenin en iyi yol olduğunu, bu konuşmalar bir yıl, iki yıl, üç yıl sürse bile, sonunda bu konuşmaların, bütün tarafları tatmin edebilecek bir barışa götürebileceğini söyledi. Bu sözlerin, Enver Sedat’ın görüşlerine uyduğu şüphesizdi. Lakin yine de barış istikametinde herhangi bir şey meydana gelmedi. Çünkü 1972 yılı Amerika’da başkanlık seçimi yılıydı. Bu ise Nixon yönetimini İsrail’e iyice yaklaştırdı. Başkan Nixon ile Başbakan Meir arasında şahsî bir dostluk geliştiği gibi, şimdi Washington’da İsrail’in silah isteklerine ve barış konusundaki görüşlerine daha fazla ehemmiyet veriliyordu.¹³⁰

Buna karşılık, Mısır-Sovyet küskünlüğü de fazla sürmedi. Başta Suriye olmak üzere, bazı ülkelerin aracılık çabaları neticesi, münasebetler düzelmeye başladı. Enver Sedat 1972 Eylül’ünde verdiği bir demeçte, Sovyet Rusya ile Mısır arasındaki münasebetlerin biraz daha mutlu olduğunu söylüyordu.¹³¹

126 Konuşmanın metni: *Keesing’s...1971-1972*, s. 25031.

127 Tass bildirisinin metni: *aynı kaynak*, s. 25397.

128 Lawrence L. Whetten, *The Arab-Israeli Dispute - Great Power Behaviour*, Adelphi Papers No.128, London, I.I.S.S., 1977. s. 23.

129 Konuşmanın metni: Stebbins and Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1972*, s. 201-206.

130 Spiegel, *a.g.e.*, s. 202.

131 Laqueur, *Confrontation*, s. 20.

1973 Şubat'ından itibaren Mısır'a Sovyet silahları yeniden akmaya başladı. Bu silahlar, bilhassa, tanklar, SAM-6 füzeleri ile Saggar anti-tank füzeleri ve yerden-yere atılan Scud füzeleriydi.¹³² 1973 yılı başında, Mısır silahlı kuvvetleri, dört yıl öncesine nisbetle, fevkalâde kuvvetlendirilmişti. Mesela o sırada son derece gelişmiş bir uçak olan MiG-23'ler de Mısır'a verilmişti. Yine o sırada Sovyetlerin en gelişmiş tankları olan T-54/5 ve T-62 tanklarından Mısır'ın elinde 1.700 tane bulunuyordu.¹³³

Bununla beraber, Sovyetlerin Mısır'la yaptığı anlaşmaya göre, Mısır İsrail'e savaş açacak, fakat Süveyş Kanalı'nın doğu yakasının ele geçirilmesinden öteye gitmeyecekti.¹³⁴ Sovyetlerin Mısır üzerindeki bir diğer frenlemesi de, bazı füzelerin Mısır askerine teslim edilmeyip, Sovyet personelinin kontrolünde olmasıydı.

Sovyetlerle arasının düzelmesine rağmen, Enver Sedat, Rusları kovduktan sonra, 1972 Ağustos'undan itibaren Amerika ile başlattığı diyalogu, sürdürmeye devam etti. Bu diyalog 1973 Mart'ına kadar sürdü. Başkan Nixon'ın güvenlik işleri danışmanı Dr. Henry Kissinger, bu diyalogda aktif bir rol oynadı. İsrail ve Mısır'la gizli müzakereler yürüttü. Bu müzakerelerde söz konusu olan, Mısır'ın savaştan tamamen vazgeçmesine, yani İsrail ile barış yapmasına karşılık, İsrail'in de Sina'dan tamamen çekilmesiydi. Lakin bir anlaşma olamadı.¹³⁵ 1973 Ekim'inde İsrail'de genel seçimlerin yapılacak olması bu neticede mühim rol oynadı.

Savaş artık Enver Sedat için kaçınılmaz olmuştu. 26 Mart 1973'te Mısır Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, Başbakanlığı kendi üzerine almaya karar verdiğini, bunu da, Mısır'ı İsrail ile topyekûn bir çatışmaya hazırlamak için yaptığını söylerken, Nisan ayında da Amerikan *Newsweek* dergisine verdiği demeçte de, "Ülkemizde şimdi her şey, artık kaçınılmaz hale gelmiş bulunan savaşın başlaması için seferber edilmektedir," diyordu.¹³⁶

Mısır Dışişleri Bakanı'nın 1973 Mayıs'ında Moskova'ya yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride de, Sovyetlerin, saldırının (yani 1967 savaşının) neticelerini tasfiye etmek, hususunda Mısır'ın çabalarını desteklemeyi taahhüt ettikleri açıklanıyordu.¹³⁷ Bunun içindir ki, Sedat kesin savaş kararını 1973 Mayıs'ında vermiştir.

Savaş konusunda Enver Sedat'ın bu kere Sovyetlerin desteğini sağladığını gösteren başka bir işaret ise, Başkan Nixon ile Sovyet lideri Brejnev arasında 16-25 Haziran 1973 günlerinde Washington ve San Clemente'de yapılan

132 Yair Evron, *The Role of Arms Control in the Middle East*, s. 6.

133 Laqueur, *a.g.e.*, s. 21.

134 Whetten, *The Arab-Israeli Dispute*, s. 24.

135 Spiegel, *a.g.e.*, s. 236-238.

136 Laqueur, *Confrontation*, s. 46.

137 *A.g.e.*, s. 47.

ikinci zirve toplantısı olmuştur.¹³⁸ Bilhassa San Clemente görüşmelerinde Brejnev, Orta Doğu konusunda Nixon ile uzun tartışmalar yapmış ve Nixon'ı Arap görüşlerine yakın bir formüle razı etmeye çalışmışsa da, Nixon İsrail'in aleyhine olabilecek böyle empoze edilmiş bir barışı kabul edemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Brejnev de, savaşın tekrar başlamamasını garanti edemeyeceğini ihsas etmiştir.¹³⁹

Enver Sedat savaşa karar verdikten sonra Arap devletleriyle de bir cephe birliği kurmak istedi, Libya mali bakımdan kendisine destek olabilecek bir devletti ve bu devlet ile yakın münasebetleri vardı. Lakin Burgiba'nın "Taş Devrinden kalma adam" dediği¹⁴⁰ Kaddafi ile Sedat bir türlü anlaşamadı. 1971 Ağustos'unda, Libya, Mısır ve Suriye arasında bir Arap Cumhuriyetleri Federasyonu kurulduysa da, yürümedi.¹⁴¹ Kaddafi'nin istikrarsız karakteri, kendisiyle işbirliğine imkan vermedi. Mali bakımdan Mısır'a destek olabilecek ikinci devlet Suudi Arabistan, Nâsır'dan sonra Enver Sedat'a daha sempatik bakmakla beraber, gerici saydığı Suudilere yaklaşmayı da Sedat uygun görmedi. Çünkü Mısır, hâlâ ilerici Arap devletlerinin lideri durumundaydı.

Buna karşılık Enver Sedat'ın İsrail'in iki komşusu, ön saf (*frontline*) devletleri Suriye ve Ürdün ile temasları hızlı gelişti. Suriye savaş için çoktan hazırды. Hafız Esad, İsrail'e bir darbe indirilmesine en az Sedat kadar taraftardı.

Ürdün'e gelince, daha önce de açıkladığımız gibi, Kral Hüseyin 1972 Mart'ında Batı Şeria ile Ürdün arasında Birleşik Arap Krallığı adıyla bir federasyon kurulması fikrini ortaya atınca, Enver Sedat Ürdün ile diplomatik münasebetlerini kesmişti. Fakat 1973 Mayıs'ında savaşa karar verince, haziran ve temmuz aylarında Ürdün ile bir yakınlaşma çabası içine girdi.

Neticede, 10 Eylül 1973'te Kahire'de Enver Sedat, Hafız Esad ve Kral Hüseyin arasında yapılan zirvede, savaşla ilgili askerî ve siyasî meseleler müzakere edildi ve bir üçlü pakt imzalandı. Suriye'nin savaşa aktif olarak katılmasına karşılık, Ürdün'ün askerî kuvvetinin fazla olmaması sebebiyle, savaş doğrudan doğruya katılmayıp, bir üçüncü cephe açacakmış gibi yapıp bir kısım İsrail kuvvetini Ürdün karşısında tutmasına karar verildi. Yapılan planlara göre, İsrail haftalar, hatta aylar sürecektir bir savaşa zorlanacak ve böylece kıyma makinesi taktığı (*meatgrinder war*) tatbik edilecekti.¹⁴²

138 Bu zirvenin belgeleri için bak.: *Historic Documents, 1973*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1974, s. 590-609.

139 Spiegel, *a.g.e.*, s. 239.

140 Laqueur, *Confrontation*, s. 49.

141 Arap Cumhuriyetleri Federasyonu'nun kuruluşu için bak.: *Keesing's...1971-1972*, s. 24320, 24604, 24820. Bu federasyonun kurulması üzerine, Mısır'ın 1958'den beri Birleşik Arap Cumhuriyeti şeklindeki resmi adı, 2 Eylül 1971'de Mısır Arap Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir.

142 Netanel Lorch, *One Long War*, s. 172.

8. 1973 Savaşı: Yom Kippur Savaşı¹⁴³

Hemen şunu belirtelim ki, 1967 savaşı sonundaki açıklamalarımızda da ifade ettiğimiz üzere, 1973 savaşının, bundan önceki Arap-İsrail savaşlarına nazaran iki mühim özelliği ve farklılığı vardır. Birincisi, Mısır tarafından başlatılan bu savaşın temel amacı, artık daha öncekilerde olduğu gibi, İsrail'in haritadan silinmesi değil, savaşa katılan bütün Arap ülkeleri için, 1967 savaşında kaybedilen ve İsrail'e kaptırılan toprakların geri alınmasıdır. Bu amaç bugüne kadar da devam edeceği için bu savaş, Arap-İsrail meselesinde bir dönüm noktası teşkil etmiş olmaktadır.

İkincisi, 1956 ve 1967 savaşlarına nazaran, 1973 savaşının en büyük farklılığı İsrail'in değil, bu sefer Mısır ve Suriye'nin, yani Arapların bir sürpriz saldırı ile savaşı başlatmasıdır. Bu sürprizin neticesi ise, insan ve malzeme bakımından İsrail'e önceki savaşlardan daha pahalıya mal olmasıdır. Nihayet son bir nokta ise, bilhassa Mısır'ın bu savaşta daha başarılı askerî harekâta bulunmasıdır.

21 Nisan 1973'te Arap ülkelerinin genelkurmay başkanları, İsrail'in durumunu tartışmak için Kahire'de toplandıklarında şu değerlendirmeyi yapmışlardı: İsrail'in dört temel avantajı vardı; bunlar, hava üstünlüğü, teknik becerisi, etkin askerî eğitimi, ve Amerika'dan hemen yardım alabileceğine dair güvencesi. Lakin buna karşılık İsrail'in mühim dezavantajları da vardı: 1) Birçok cepheye ve geniş topraklara yayıldığı için, ulaşım hatları uzundu. Bu ise, bu hatların savunmasını güçleştirmekteydi. 2) İsrail'in insan gücü kaynağı kısıtlı olduğu için, bir savaşta büyük insan kayıplarına tahammülü yoktu. 3) Keza, İsrail'in ekonomik durumu da uzun süreli bir savaşa imkan vermiyordu. 4) İsrail kendisine gereğinden fazla güveniyordu.¹⁴⁴

Bu faktörlerden hareket eden Mısır Genelkurmayı, İsrail'e saldırıda şu iki unsura ağırlık verdi: Biri, saldırının bir sürpriz şeklinde yapılmasıydı. Saldırı, düşmanın beklemediği bir yerde ve zamanda, ve büyük kuvvetlerle yapılmalıydı.

143 Yahudilerin kutsal bir ayı olan Yom Kippur'a rastlaması dolayısıyla Yom Kippur Savaşı adıyla tanınmış olan 1973 savaşı konusunda da oldukça zengin bir bibliyografya vardır. Biz bunlardan bazılarını verelim: Sunday Times Inside Team, *The Yom Kippur War*, London, Andre Deutsch, 1975; Galia Golan, *Yom Kippur and After*, Cambridge University Press, 1977; Chaim Herzog, *The War of Atonement*, London, Weidenfeld and Nicholson, 1975; Zeev Schiff, *October Earthquake: Yom Kippur, 1973*, Tel Aviv, University Publishing Project, 1974; Mohammad Heikal, *The Road to Ramadan*, London, Collins, 1975; Riad N. el-Rayyes and Dumia Nahas (Eds.), *The October War*, Beirut, an-Nahar Press, Services, 1974; Louis William, *Military Aspects of the Arab-Israeli Conflict*, Tel Aviv, University Publishing Projects, 1975; Elizabeth Monroe and A.H. Farrar-Hockley, *The Arab-Israeli War, October 1973 - Background and Events*, Adelphi Papers No.111, London, I.I.S.S., 1974. Biz savaşla ilgili açıklamalarımızda bu sonuncu kaynak ile şu eserlerden yararlandık: Netanel Lorch, *One Long War*, Jerusalem, Keter Publishing House, 1976; Walter Laqueur, *Confrontation: The Middle East War and World Politics*, London, Wildwood House, 1974; *Keesing's Contemporary Archives*, 1973, s. 26173-26177.

144 Lorch, *One Long War*, s. 170.

Bunun için de, mehtaplı bir gecede Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısına büyük kuvvetlerin çıkarılması planlanmıştı.

İkinci unsur ise, İsrail'e karşı kıyma makinesi savaşı (*meatgrinder war*) tatbik etmektir. Mısır genelkurmayı, İsrail'in yaptığı gibi birkaç gün içinde bitirilecek bir yıldırım savaşının imkansızlığını gördüğünden, İsrail'i uzunca süreli bir savaş içinde öğütmeye karar vermişti.¹⁴⁵ Kısacası, Mısır'ın planı sürpiz ve zaman unsurlarına dayanmaktaydı.

Mısır bilim adamları, mehtabın durumunu, kanal sularının akıntıları ve diğer meteorolojik verileri tespit ettikten sonra, kanal çıkarmasının 6 Ekim'de yapılmasına karar verilmişti. Bu tarih ise Yahudilerin Yom Kippur denen kutsal bir bayraına rast geliyordu. Bu sebeple bu savaşa Yom Kippur Savaşı denildiği gibi, Ramazan ayında yapıldığı için Ramazan Savaşı da denilmiştir. 6 Ekim günü, aynı zamanda, Hazreti Muhammed'in, kendisine Mekke kapılarını açan Bedr muharebesi hazırlıklarına başladığı güne de tesadüf ettiğinden, Mısırlılar harekâta kod adı olarak Bedr Operasyonu adını vermişlerdir. Enver Sedat ise bu operasyona *Stark* yani kıvılcım adını koymuştu. Arap basını ise Selâhaddin Harekâtı demeyi tercih etti. Savaş, Selâhaddin Eyyubi'nin Haçlılara karşı mücadelesi gibi telâkki edilmişti.

Adı ne olursa olsun, harekâtın gece yapılması mümkün olmadı. Kanal çıkarması, aynı anda Suriye'nin de İsrail'e saldırısı ile birlikte yapılacağından, Suriyeliler harekâtın sabah güneş doğarken yapılmasını istemişlerdir. Çünkü, Suriyeliler doğuda ve İsrailliler batıda olduğu için, sabahleyin güneş mevzilerindeki İsrail askerlerinin gözüne girecek ve onların hareket kabiliyetini azaltacaktı. Halbuki Mısır için harekâtın gece yapılması gerekliydi. Kanal üzerinde pontonların kurulması ve bilhassa zırhlı birliklerin karşıya geçirilmesi için gece şartları çok daha müsaitti. Neticede hem Suriye ve hem de kanal cephesinde harekâtın 6 Ekim günü saat 14.00 de başlamasına karar verildi.¹⁴⁶ (Bak. 11 no'lu harita.)

Gerçekten 6 Ekim 1973 Cumartesi günü saat tam 14.00'te, kanalın batı kıyısından doğu kıyısına yoğun bir topçu ateşi açılırken ve Mısır komandoları da kauçuk sandallarına atlayıp Süveyş Kanalı'nı geçmeye başlarken, Golan Tepeleri'nde de Suriye topçusu İsrail mevzilerine yoğun bir ateşe başladı. Arkasından, 300 tanesi Kuneitra, 400 tanesi de Nafak istikametinde olmak üzere, 700 Suriye tankı harekete geçti.¹⁴⁷ Kuneitra ve Nafak, Golan'dan İsrail'e giden anayolu tutmaktaydı. Ayrıca, Nafak, Golan'daki İsrail kuvvetlerinin karargâhıydı. Suriye saldırısını iki zırhlı tugay yapıyor ve 3 piyade tugayı da onları destekliyordu. Suriye kuvvetlerinin karşısında ancak 180 İsrail tankı bulunuyordu.

145 Lorch, *One Long War*, s. 170-171.

146 *A.g.e.*, s. 171.

147 *Keesing's... 1973*, s. 26175'te Suriyelilerin 1.400 tank ile harekete geçtikleri ileri sürülmektedir.

Kanal Cephesine gelince; Mısır'ın çıkarma harekâtı o derece sürpriz oldu ki, Mısır topçusu ateşe başladığı ve Mısır kuvvetleri de kanalın doğu kıyısına çıkmaya başladığında, İsrail askerlerinin bir kısmı çamaşır yıkıyor, bir kısmı da terlikle dolaşiyor veya futbol oynuyordu. Kimisi de Yom Kippur duasına gitmişti.

6 Ekim akşamı Mısır kuvvetleri, 9 saatlik bir muharebeden sonra, 60 noktayı tutmuşlar ve 10 köprü kurmuşlardı. Bir hamlede 8.000 kişilik bir piyade kuvvetini karşıya geçirdiler.

6-7 Ekim gecesi ise, Mısırlılar Süveyş Kanalı'nın karşı tarafına 5 piyade tümeni ile 400 tankı aktarmaya muvaffak olmuşlardı. Harekâttan 24 saat sonra ise, Mısırlılar, kanalın doğu yakasında 100 mil boyunca tutunmuşlar ve 8 Ekim'de de, kuzeyde Kantara'da, merkezde İsmailiye'nin karşısında ve güneyde de, kanalın güney ucu olan Süveyş'te, üç esaslı köprübaşı tutmuşlar ve İsraililerin 1967'den sonra o derece kuvvetle tahkim ettikleri Bar-Lev hattını zorlamaya başlamışlardı. İsraililer, bir karşı-saldırı yapmak istedilerse de, bu çok dağınık ve başarısız oldu. Mısır uçakları Sina'nın içlerine doğru bombardıman faaliyetlerini sürdürürken, İsrail Phantom'ları da harekete geçtiyse de, Mısır'ın iddiasına göre, Mısır'ın köprübaşlarına ve pontonlara saldıran İsrail Phantom'larından 43 tanesi 6 ve 7 Ekim günleri düşürüldü.¹⁴⁸ Yine Mısır'ın iddiasına göre, kendileri 16 uçak kaybetmişlerdi.¹⁴⁹

Mısır'ın 6 Ekim günü başlattığı harekât, hem İsrail ve hem de Amerika için tam bir sürpriz olmuştur. Gerek Amerikan, gerek İsrail istihbaratı, ekimin ilk günlerinden itibaren, hem Süveyş Kanalı bölgesinde ve hem de Golan cephesinde, Mısır ve Suriyelilerin yığınak yaptıklarını tespit etmişse de, bu yığınakların bir saldırı hazırlığı olduğuna ihtimal vermemişlerdir. Çünkü,

148 Lorch, *One Long War*, s. 183 ve Laqueur, *Confrontation*, s. 89'un dipnotu. İsraililer başlangıçta bu söylentileri reddetmiş ve yalanlamışsalar da, savaştan sonra, 31 Ekim 1973 seçimlerini müteakip, Başbakan Golda Meir'in talimatı ile, Yom Kippur savaşına giden gelişmeleri incelemek ve sorumlulukları tespit etmekle görevlendirilen 5 kişilik bir komisyon kurulmuştur. Yüksek Mahkeme üyesi Şimon Agranat, bu komisyonun başkanlığını yaptığı için buna Agranat Komisyonu denilmiştir. Agranat Komisyonu, gizli olarak yürüttüğü çalışmaları sonunda, 1.512 sayfalık bir rapor hazırlayıp, bu raporunu 30 Ocak 1975'te başbakanlığa sunmuştur. Bu raporun tam metni hiçbir zaman açıklanmamış olup, o zaman 43 sayfalık bir özeti yayınlanmıştı. Fakat Agranat Komisyonu 2 Nisan 1974'te Başbakan Meir'e bir ara (*interim*) raporu vermiş ve savaş hazırlıklarının yetersizliğinden ve yapılan hata ve noksanlıklardan Genelkurmay Başkanı David Elazar'ın sorumluluğuna işaret etmiştir. Bunun üzerine David Elazar ile Askeri İstihbarat Başkanı hemen istifa ettiler ve bu arada birçok subay da emekliye sevk edildi. Rapor siyasi liderliğe, yani hükümete, hiçbir sorumluluk yüklemiyordu. Lakin buna rağmen istifalarla mesele kapanmadı. Taştırmalar ve tenkitler devam etti. Bilhassa Savunma Bakanı Moşe Dayan'ın da sorumluluğu üzerinde duruldu. Bunun üzerine Başbakan Golda Meir, "Ben artık yolun sonuna geldim," diyerek başbakanlıktan istifa etmiştir. İşçi Partisi Meir'in yerine, başbakanlığa Yitzhak Rabin'i getirmiştir. Rabin kabinesinde Şimon Peres Savunma Bakanı oldu.

149 *Keesing's...1973*, s. 26173.

gerek Suriye, gerek Mısır, genellikle sonbahar aylarında manevralar düzenlemekte olduklarından, bu kuvvet yığınak ve hareketleri de, bu manevraların hazırlığı olarak telâkki edilmişti.¹⁵⁰ Kaldı ki, İsraililer ne Mısır'ın ve ne de Suriye'nin bir saldırı hareketinde bulunabileceğine inanmıyorlardı. O kadar ki, Genelkurmay Başkanı David Elazar, 5 Ekim akşamı aldığı bilgiler ışığında genel seferberlik ilan etmek istediğinde, Savunma Bakanı Dayan bu fikre karşı çıkmıştır.¹⁵¹ İsraililer, Mısır ve Suriye saldırısı başladıktan ancak iki saat sonra savaşın başlamış olduğuna karar vermişlerdir.

Aynı durum Washington için de söz konusu olmuştu. Başkan Nixon'ın danışmanlığını yapan ve en sorumlu bir organ olan Millî Güvenlik Konseyi'nin, Orta Doğu gelişmelerini takiple görevli özel istihbarat grubu, Mısır ve Suriye saldırıları başladıktan tam bir saat sonra Millî Güvenlik Konseyi'ne verdiği raporda, gerek kanal cephesinde, gerek Golan Tepeleri'nde ortak bir Mısır-Suriye saldırısına dair kuvvetli bir işaret bulunmadığını bildirmekteydi.¹⁵²

Bu büyük yanlışmanın birinci sebebi, Amerikan istihbaratının İsrail istihbaratına dayanması ve İsrail istihbaratının da atlamasıydı. İkinci sebebi ise, İsrail'in askerî gücü karşısında Arapların bir saldırıda bulunamayacağı hususundaki Amerika'nın kökleşmiş inancıydı. Üçüncüsü, bilhassa Mısır, niyetini çok iyi gözlemişti. Savaş başladığında, Mısır Dışişleri Bakanı'nın bile durumdan haberi yoktu. Dördüncüsü, 1972 ve 1973'teki Moskova ve San Clemente zirvelerinde Rusların, Orta Doğu'da bir gerginlik çıkması ihtimalinde, Başkan Nixon'ı haberdar edeceklerine dair taahhütte bulunmaları, buna karşılık Ruslardan hiçbir uyarı gelmemesi idi.¹⁵³

Bununla beraber, Mısır ve Suriye, "sürpriz" faktörünü çok iyi kullanmalarına rağmen, "zaman" faktörünü iyi işletemediler ve bir süre sonra askerî harekât, hem Mısır'ın ve hem de Suriye'nin aleyhine döndü.

8 Ekim'de Mısır Yüksek Komutanlığı, yaptığı açıklamada, Süveyş Kanalı'nın Mısır kuvvetlerinin elinde olduğunu bildirirken, İsrail Genelkurmay Başkanı David Elazar da Mısırlıların Kantara, İsmailiye'nin karşısı ve Süveyş civarında olmak üzere üç yerde köprübaşı kurduklarını doğruluyordu.¹⁵⁴

8 Ekim günü İsrail Genelkurmayı Süveyş cephesini üç kısma ayırdı ve bilhassa cephenin kuzey bölümünün, kanalın Batı kıyısına geçmesi için bir plan hazırladı. Saldırı, İsmailiye'nin karşısına düşen Ferdan Köprüsü'ne yapıldı. Saldırı bir hezimet oldu ve saldırıyı yapan 190. İsrail tugayı Mısırlılar tarafından silinip süpürüldüğü gibi, tugay komutanı Yaguri de Mısırlılara esir düştü. Yardıma gelen orta cephe komutanı General Şaron'un kuvvetleri Büyük Acı Göl'ün (Buheyraat Murrat el-Kübra) kuzey ucuna ulaşıtıysa da, kayıpları o

150 Lorch, *a.g.e.*, s. 172-173.

151 Laqueur, *Confrontation*, s. 90.

152 Spiegel, *a.g.e.*, s. 245-246.

153 *A.g.e.*, s. 246-247.

154 *Keating's... 1973*, s. 26173.

derece fazlaydı ki, İsrail başkomutanlığı Şaron'a harekâtı durdurmasını emretti. İsrail'in uçak ve pilot kayıpları da büyüktü.¹⁵⁵

Hemen burada şunu belirtelim ki, 1967 savaşının aksine, Sina muharebelerinde İsrail hava kuvvetleri büyük kayıplar vermiş ve İsrail uçakları esas itibarıyla, Sovyetlerin SAM-6 ve SAM-7 uçaksavar füzeleri ve CSU-23 uçaksavar topları ile düşürülmüştür. İsrail Sina'daki savaş boyunca 115 uçak kaybetmiştir. Bunlardan sadece 4 tanesi, Mısır uçaklarıyla yapılan hava muharebelerinde düşürülmüştür.¹⁵⁶

9 Ekim'de kanalın doğu kıyısında çok şiddetli tank muharebeleri oldu. Kahire'ye göre bu muharebelerde 100 İsrail tankı tahrip edilmişti. Bu, bir tank tugayının yok edilmesi demekti. Mısır'a göre tugay komutanı da esir edilmişti. Nitekim İsrail Genelkurmay Başkan Yardımcısı General Aharon Yariv'in Tel Aviv'de yaptığı açıklamaya göre, İsrail kuvvetleri, kanalın doğu kıyısındaki Bar-Lev hattının büyük kısmını boşaltarak geri çekilmişler ve Mısırlılar kanalın doğu kıyısında 2-4 mil genişliğinde bir arazi şeridine yerleşmişlerdi. Gayet karamsar konuşan General Yariv, "Bu öyle kısa süreli bir savaş olmayacaktır," diyordu.¹⁵⁷

Bundan sonra Sina cephesinde hareket üç gün boyunca yavaşladı. Zira Golan Tepeleri'ndeki askerî faaliyet birdenbire hızlanmıştı.

Saldırının sürprizine rağmen, İsrailliler seferberliklerini kısa sürede tamamladılar ve bundan önceki savaşların aksine, birinci derecede ağırlığı Suriye cephesine verdiler. Bunun iki sebebi vardı: Birincisi, Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısının kontrolü zaten kendi ellerindeydi ve burada Bar-Lev hattını kurmuşlardı. İkincisi ise, daha önceki savaşlardan çok daha farklı olarak Suriyeliler, Golan Tepeleri'nde büyük zırhlı kuvvetlerle saldırıya geçmişlerdi ve İsrail bu cephede, kanal cephesine nazaran, çok daha zayıf durumda bulunuyordu.

Nitekim, Suriye tanklarının 6 Ekim günü başlayan saldırıları karşısında İsrail kuvvetleri, yaptıkları muharebeleri kaybederek geri çekilmek zorunda kaldılar. İsrail uçaklarıysa, İsrail zırhlı birliklerini desteklemek için Suriye mevzilerine yaptıkları akınlarda, Sovyetlerin SAM-6 füzelerine hedef oldular ve İsrail o gün 30 Skyhawk ve 10 Phantom uçağı kaybetti. 6 Ekim günü akşam olduğunda, Suriye kuvvetleri Taberiye Gölü'ne (*Sea of Galilee*) giden yola hâkim oldukları gibi, uç kuvvetler de göle çok yaklaşmışlardı.

7 Ekim günü, İsrail için, kuzey cephesinin en güç günlerinden biri oldu. 6-7 Ekim gecesi, enfraruj optik aletlerle donatılmış olan Sovyet yapısı tanklar, 1967'den çok farklı bir şekilde, geceyi de değerlendirerek taarruz hazırlıklarına giriştiler. Ertesi sabah şafakla beraber taarruza geçen Suriye kuvvetleri, öğleden sonra, karşısındaki 188. İsrail tugayını hemen tamamen yok etti. Tugay komutanı ve yardımcısı muharebede ölmüş ve tankların çoğu tahrip edilmişti. Suriye tankları Nafak'ı ele geçirerek Kuneitra'ya doğru ilerlemeye başladılar ve

155 Lorch, *ag.e.*, s. 188.

156 *Ag.e.*, s. 189.

157 *Keesing's...* 1973, s. 26173.

Kuneitra'yı da aldılar. Mamefih bundan sonra Kuneitra birkaç defa el değiştirecektir. Çünkü 8 Ekim'den itibaren Suriye ilerlemesi bir duraklama içine girdi. 9 Ekim'de Suriyelilerin Kuneitra ve Kuşniya bölgesinde giriştikleri taarruzlar, İsrail kuvvetleri tarafından durduruldu ve Suriyeliler ağır kayıplara uğradılar.

10 Ekim'den itibaren muharebe inisiyatifi İsrail'in eline geçti. 9 Ekim günü İsrail uçakları, savaşın başından beri ilk defa olarak, Şam'daki Savunma Bakanlığı ile Suriye Hava Kuvvetleri karargâhı dahil, Suriye'deki stratejik hedefleri bombaladılar. 10 Ekim günü de İsrail kuvvetleri karşı taarruza geçtiler ve Suriye kuvvetlerini geri iterek Golan Tepeleri'nde 1967 ateşkes çizgisine kadar ulaştılar (bak. 12 no'lu harita).

Bu durum üzerine Irak 10 Ekim günü 18.000 askeri ve 200 uçağıyla kuzey cephesi muharebelerine dahil oldu¹⁵⁸ Fakat Irak müdahalesi Suriyelilerin durumunu kurtaramadı. Çünkü, İsrail istihbaratına göre, 10 Ekim günü geldiğinde Suriye 1500 tankından 800'ünü kaybetmişti.¹⁵⁹

İsrail kuvvetleri ilerlemelerine 11 Ekim günü de devam ettiler. 12 Ekim'de Suriye kuvvetleri, 1967 ateşkes çizgisinin gerisine atıldı ve Kuneitra tekrar ele geçirildi. İsraililer Suriye topraklarında 5 mil kadar içeri girmişler ve Şam'dan 35 mil mesafede bulunuyorlardı. Bu durum üzerine 13 Ekim'de Ürdün ve Suudi Arabistan, savaşa katıldıklarını resmen açıkladılar. Suudi Arabistan'ın 1967'den beri Ürdün'de 3.000 kişilik bir kuvveti bulunuyordu. Yalnız şunu da belirtelim ki, Ürdün, İsrail'e karşı bir cephe açmıyor, sadece Suriye'ye yardım ile yetiniyordu.

15 Ekim'de İsrail kuvvetleri ile 2 tugaylık Irak zırhlı kuvvetleri arasında yapılan çetin bir tank muharebesinde Iraklılar ağır kayıplara uğradılar.

Bundan sonra kuzey cephesinde bir durgunluk meydana geldi. 24 Ekim'de ateşkes yürürlüğe girdiğinde, İsrail kuvvetleri Şam'dan 20 mil mesafede bulunuyordu.¹⁶⁰

Kuzey cephesinde 15 Ekim'den itibaren bir durgunluğun meydana gelmesinin sebebi, güney cephesinin, yani kanal cephesindeki muharebelerin bir dönüm noktasından geçmeye başlamasıydı.

Kanal cephesinde 9 Ekim'den itibaren, Suriye cephesindeki harekât sebebiyle bir-iki günlük bir duraklama oldu, lakin Suriyeliler kuzey cephesinde sıkışınca, kendi üzerlerindeki İsrail baskısını hafifletmek için Mısır'ın kanal cephesinde harekâtı arttırmasını istediler. Esasen bu sırada Mısır Başkomutanlığı da, kanalın doğu yakasındaki Mısır kuvvetlerinin durumunu iyi görmediği için yeni bir harekât planlamıştı. Mısır kuvvetlerinin kanalın doğusunda kuzeyden güneye 100 mil boyunca tutundukları toprak şeridinin genişliği ortalama 5-6 mil kadardı. Bu ise tehlikeli bir durumdu ve genişletilmesi gerekiyordu. Aksi takdirde, bu kadar dar bir toprak şeridi İsrail'in bir karşı saldırısına dayanamazdı.

158 *Keesing's...1973*, s. 26175.

159 Laqueur, *Confrontation*, s. 105.

160 *Keesing's...1973*, s. 26175.

Bu sebeple Mısır Başkomutanlığı, kanalın batı yakasını korumak için geride bıraktığı 500 tankı da doğu kıyısına geçirerek buradaki tank sayısını 1.000'e çıkardı. Bunun arkasından, Mısır kuvvetleri 14 Ekim sabahı Sina'da doğu istikametinde dört noktada harekete geçtiler.¹⁶¹ Hedef, Sina'nın en güneydeki geçidi olan Mitla Geçidi'ydi. 14 Ekim günü çok şiddetli kara ve hava muharebeleri oldu. İsrail uçakları bir Mısır tugayını hemen tamamen yok etti. Mısırlılar 200'den fazla tank kaybetmişler, fakat hiçbir ilerleme kaydedememişlerdi. Sina muharebeleri daha iki gün devam ettiyse de, Mısır Başkomutanlığı, İsrail'in bir karşı taarruz ihtimalini göz önünde tutarak, Mısır kuvvetlerini kanalın doğu kıyısında toplama kararı aldı.

Mısır Başkomutanlığının tahmini doğru çıktı, lakin başka türlü doğru çıktı. İsrail Başkomutanlığı, Mısır'ın 14 Ekim'de Sina'da giriştiği harekâtın arkasını getiremeyeceğini görünce, savaşın başından beri düşünülen¹⁶² bir planı tatbik kararla verdi: Süveyş Kanalı'nın batı kıyısına çıkarma yapmak. Bunun için, Mısır'ın, kuvvetlerinin mühim bir kısmını doğu kıyısına geçirmesi ve batı kıyısının zayıf bir duruma gelmesi beklenmişti.¹⁶³

Kanalın batı kıyısına çıkma görevi, İsrail cephesinin orta kısmına komuta etmekte olan General Ariel Şaron'a verildi. Çıkarma noktası olarak da Şaron, Büyük Acı Göl ile İsmailiye arasını seçti. Çıkarma kuvvetleri, her birinde 90-100 tankın bulunduğu üç zırhlı tugay, paraşüt birliklerinin de dahil olduğu bir piyade tugayı, ekskavatörlerle donatılmış istihkâm birlikleri, pontonlar ve köprü malzemesinden meydana geliyordu.

Harekât planı sürat ve sürpriz unsurlarına dayanıyordu. Sürat unsurunun kaybedilmesi demek, kanalın batı kıyısında bekleyen yüzlerce Mısır tankının çıkarma noktasına yığılması demektir.¹⁶⁴

Fakat ne sürat ve ne de sürprizi tatbik etmek mümkün olmadı. Ama harekât sonunda başarılı oldu ve amacına ulaştı.

Harekât 15 Ekim akşamı karanlık basarken başladı. Fakat 16 Ekim sabahı köprübaşı hâlâ kurulamamıştı. Kaldı ki, şaşırtma yapmak için kuzey istikametine giden bir zırhlı tugay da, birkaç kilometre sonra, çok yoğun bir Mısır topçu ateşi ile karşılaştı. Bu ise, zırhlı tugayın, iki gün sürecek bir muharebe için orada çakılıp kalması demektir.

General Şaron, bu iki günlük muharebeler sebebiyle, 17 Ekim sabahı kanalın batı kıyısına ancak 30 tank ile 2.000 kadar asker çıkarmış bulunuyordu. Bu, orijinal planda 30 saatlik bir gecikme demektir. Mamafih, 17 Ekim sabahı birinci köprüünün arkasından ikinci bir köprü daha kuruldu. Lakin, çıkarmanın sürpriz etkisi artık tamamen kaybolmuştu. Ayrıca, gerek her iki köprüünün

161 Keesing's...1973, s. 26173, bu sırada kanalın doğu kıyısındaki Mısır kuvvetlerinin miktarını 100.000 olarak vermektedir.

162 Lorch, a.g.e., s. 199.

163 Laqueur, *Confrontation*, s. 107-108.

164 Lorch, a.g.e., s. 201.

kurulması, gerek askerlerin köprülerden geçişi sırasında, Mısır topçusunun yoğun ateşi İsraillilere ağır kayıplar verdirdi.

Tabiatıyla bu gelişmeler harekât planlarını da değiştirdi. Başlangıçta kuzeye İsmailiye üzerine yürünmesi düşünülmüş iken, bundan vazgeçildi ve 3. Mısır Ordusu'nun Kahire bağlantısını ve arkasını kesmek için güneye, Süveyş istikametine dönülmesine karar verildi. Lakin, Mısır kuvvetleri o derece çetin bir direnme gösterdi ve o kadar çetin muharebeler oldu ki, bu plan da hemen tatbik edilemedi.

15 Ekim'de Mısır Yüksek Komutanlığı, İsraillilerin, kanalın batı yakasına karşı sınırlı bir komando harekâtına giriştiklerini, lakin bunların çember içine alınıp temizlenmekte olduğunu söylerken, Tel Aviv'de aynı anda yapılan açıklamada, İsrail kuvvetlerinin kanalın batı kıyısında 25 mil uzunluğunda ve 20 mil derinliğinde bir köprübaşını tutmakta olduğunu bildiriyordu.¹⁶⁵

15 Ekim günü ise, İsrail kuvvetleri Süveyş yolunun büyük bir kısmını kontrolleri altına almışlar ve buralardaki SAM uçaksavar füze rampalarını tahrip etmişlerdi. Bu ise, İsrail uçaklarına belirli bir hareket serbestisi sağladı. Mısır MiG'leri İsrail ilerlemesini durdurmak için müdahale edince, 21 Ekim günü MiG'lerle, İsrail'in Mirage ve Phantom'ları arasında esaslı bir hava muharebesi oldu. Mısırlılar bir günde 17 tane MiG uçağı kaybettiler. Bu hava üstünlüğü İsrail kuvvetlerinin ilerlemesini kolaylaştırdı ve 3. Mısır Ordusu'nun arkasını kesmek üzere Süveyş-Kahire yoluna doğru ilerlemelerine devam ettiler.

22 Ekim 1973 günü ilk ateşkes yürürlüğe girdiğinde, 200 tankı ile 12.000 kişilik bir İsrail kuvveti, kanalın batı yakasında, Büyük Acı Göl'ün kuzeyinden güneye 30 mil uzunluğunda ve 20 mil derinliğinde 500 milkarelik bir Mısır toprağını kontrolünde tutarken, Kahire-İsmailiye yolunu da keserek, cephe ile Kahire arasındaki ulaşımı da tehlikeye sokmuş bulunuyordu.

Buna karşılık Mısırlılar da kanalın doğu yakasında Port Said'den Süveyş'e uzanan 100 millik bir toprak şeridini ellerinde tutuyor idiyse de, bu şerit, Şaron'un batıya çıkarma yaptığı Büyük Acı Göl kuzeyinde İsrail tarafından kesintiye uğratılmış bulunuyordu. Mısırlıların kanalın doğu kıyısında kontrollerinde tuttukları topraklar da 400-450 milkare kadardı. Ama ne var ki, 22 Ekim'de ilk ateşkes yürürlüğe girdiğinde güneyde, Süveyş yakınlarında 3. Mısır Ordusu İsrail kuvvetleri tarafından muhasara edilmiş ve ilaç, gıda ve su bağlantıları tamamen kesilmiş durumdaydı.¹⁶⁶

3. Mısır Ordusu'nun mevcudu 20.000 olup, 300-400 kadar tanka sahip bulunuyordu.¹⁶⁷

İsrail Genelkurmay Başkanlığı'nın 6 Kasım 1973 günü yaptığı açıklamaya göre, bu savaşta, İsrail'den 1.854 subay ve asker ölmüş ve 1.850 kişi de yaralanmıştı. 450 kişi de kayıptı. Bunların, Arapların elinde esir oldukları

165 *Keesing's...1973*, s. 26174.

166 *Keesing's...1973*, s. 261174.

167 Lorch, *One Long War*, s. 206.

tahmin ediliyordu. Buna karşılık, Mısır ve Suriye ile diğer Arap ülkeleri, kayıpları hakkında bilgi vermemişlerdir.¹⁶⁸

9. Arap Tepkileri¹⁶⁹

Daha yukarıda da belirttiğimiz gibi, savaş gelişmeleri ilerledikçe Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün Suriye'nin yanında savaşa katılırken, bütün Arap dünyası da Mısır ve Suriye'ye destek vermiştir.

Enver Sedat 18 Ekim'de, yani İsrail'in kanalın batı kıyısına çıktığının ertesini günü, Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin başkomutanlığını kendi üzerine aldı ve ayrıca, özel cihat tedbirleri ilan etti. Fakat bu arada, İsrail kuvvetlerinin kanalın batı kıyısına yaptıkları çıkarma teşebbüsünü bir komando harekâtı olarak değerlendiren Enver Sedat, Amerika Başkanı Nixon'a bir açık mektup şeklinde 5 maddelik Mısır'ın barış teorisini yayınladı. Bu 5 maddede, Enver Sedat, İsrail'in, işgal ettiği toprakların tümünden çekilmesi şartıyla, Filistinliler de dahil, bütün Arap ülkelerini müzakere masasına oturmaya ikna edebileceğini ve Süveyş Kanalı'nı da milletlerarası trafığa açabileceğini söylüyordu. Tabii, İsrail'in Süveyş'in batı kıyısına çıkmasıyla, Enver Sedat'ın bu barış teorisi tamamen manasını kaybediyordu.

Diğer taraftan Ürdün hükümeti de, 17 Ekim'de yaptığı açıklamada, Ürdün birliklerinin Suriye'nin yardımına gönderilmesine rağmen, Ürdün'ün, bu savaşın şerefli ve âdil çözümlere dayanan bir barış getireceği umidini taşıdığı belirtiliyor ve Ürdün'ün "haklarımızdan, toprağımızdan ve Kudüs'teki haklarımızdan" vazgeçmeyeceği söyleniyordu.

Libya lideri Kaddafi ise, İsrail'e karşı yürütülen askerî harekâtın stratejisini tasvip etmediğini ve Mısır ve Suriye tarafından hazırlanan askerî planları uygun bulmadığını söylemekle beraber, para ve petrol olarak Arap davasını destekleyeceğini bildiriyordu. Savaş başlamadan önce, Mısır-Suriye-Ürdün arasındaki askerî koordinasyonun dışında bırakılması Kaddafi'ye dokunmuştu.

Mamafih, Arap ülkelerinin bu savaş ve neticeleri karşısındaki asıl tepkileri, daha aşağıda değineceğimiz, petrol ambargosuyla çok daha kuvvetli bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Öte yandan, bütün sosyalist ülkeler, bağlantısızlar ve Afrika ülkeleri de Arapları desteklediler. Birçok Afrika ülkesi İsrail ile diplomatik münasebetlerini kestiler.

10. Büyük Devletler, Siyasî Gelişmeler, Krizler, ve Ateşkesler

1972 Moskova ve 1973 San Clemente zirvelerinde, Orta Doğu konusunda ve bilhassa kriz dönemlerinde, karşılıklı bir danışma süreci hususunda mutabakata varılmış olmasına rağmen, 1973 Arap-İsrail savaşı, daha ilk andan

168 *Keesing's...* 1973, s. 26176.

169 *Aynı kaynak*, s. 26176.

itibaren Amerika ile Sovyet Rusya arasında, hemen bir rekabeti harekete geçirmiş görünüyor. Bu rekabet, savaş gelişmeleri ilerledikçe, neredeyse bir çatışmaya dönüşecektir.

Savaş başlar başlamaz her iki taraf da kendi müşterisinin yardımına koşmuştur.

Savaş başladıktan sonra, Moskova radyosu bütün Arap ülkelerinin Mısır ve Suriye'nin yanında savaşa katılmalarını isterken, İsrail kaynaklarına göre, 6 Ekim'den 12 Ekim gününe kadar Sovyet nakliye uçakları Şam ve Kahire'ye 60 uçuş yaptılar.¹⁷⁰ Bir başka kaynağa göre, bu iki ülkeye sevk edilen savaş malzemesi miktarı 3.000 tondur.¹⁷¹ 15 Ekim'de Washington'da yapılan bir tahmine göre de, 10 Ekim'den 15 Ekim'e kadar, Sovyet nakliye uçakları Mısır ve Suriye'ye 4.000 ton savaş malzemesi getirmişlerdir.¹⁷² Sovyetlerin bu yoğun silah sevkiyatı karşısında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, 10 Ekim'de verdiği demeçte, Sovyet silah sevkiyatının, duruma yeni bir şekil verebileceğini söylüyor ve bütün ilgililerin itidal ile hareket etmelerini istiyordu.¹⁷³

Amerika'nın tutumuna gelince; Amerika ilk defa bu savaşta silah ambargosu ilan etmemiştir. Bununla beraber, savaşın ilk üç gününde Amerika'nın İsrail'e silah sevk etmesi söz konusu olmamıştır. Çünkü Washington'da herkes, İsrail'in bu sefer de Arapları yeneceğine inanmaktaydı. Lakin Amerika Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, İsrail'e bu silahları hemen vermekte acele etmedi. Çünkü bu savaş karşısında Kissinger şöyle düşünüyordu: Araplar, 1967'de kırılan gururlarını tamir etmek için bu savaşta belirli bir başarı elde etmeliler. Fakat bu başarı İsrail'in ezilmesi şeklinde olmamalı ve Sovyetlere de propaganda açısından fazla avantaj sağlamamalı. Ayrıca, İsrail'in istediği silahları Amerika, İsrail'i müzakere masasına oturtmak için bir baskı vasıtası olarak kullanmalıydı.¹⁷⁴ Bu düşünce tarzıyla Kissinger, İsrail'i feda etmemekle beraber, Arapları da kazanmak istiyordu. İsrail ve Araplarla olan münasebetlerde bir denge kurmak suretiyle, bir Orta Doğu barışının yolunu açabileceğini ümit ediyordu.

Bu düşüncelerden hareket eden Kissinger, 12 Ekim'de, mevcut durum üzerinden (*in situ*), yani Mısır'ın kanalın doğu kıyısında kalması esası üzerinden, bir ateşkes sağlamak istediye de, Enver Sedat bu formülü kabul etmedi. Ona göre, yegâne ateşkes, uzun süreli bir çözüme dayanmalıydı ve bu da ancak İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesi ve Filistin halkının meşru

170 Lorch, *a.g.e.*, s. 197.

171 Laqueur, *Confrontation*, s. 168.

172 *Keesing's...1973*, s. 26177.

173 *Keesing's...1973*, s. 26176.

174 Bu konuda bak.: Lorch, *a.g.e.*, s. 197; Laqueur, *Confrontation*, s. 166-167; Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 251, Sheehan, *The Arabs, Israelis and Kissinger*, s. 36. Dr. Henry Kissinger 1957-1969 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptıktan sonra, Ocak 1969-Ocak 1973 arasında Başkan Nixon'ın Millî Güvenlik İşleri Başdanışmanı olmuş ve 1973 Eylül'ünde Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir. Bu görevde 1977 yılına kadar kalmıştır.

haklarının tanınmasıyla olabilirdi. Sovyetler, Kissinger'ın bu ateşkes teklifini desteklediyseler de, Enver Sedat yine kabul etmedi. Bunun üzerine Amerika İsrail'e yoğun silah sevkiyatına karar verdi ve sevkiyat 14 Ekim'de başladı.¹⁷⁵ İsrail'e bilhassa Phantom ve Skyhawk uçaklarının gönderilmesi söz konusuydu.

Lakin bu silahların İsrail'e sevk edilmesi meselesi, Amerika'nın Avrupalı müttefikleri ile arasının açılmasına sebep oldu. Amerika, İsrail'e silah götüren uçakların Avrupa havaalanlarını kullanmasını istediğinde, başta Federal Almanya olmak üzere, müttefiklerinin hiçbiri buna izin vermedi. Zira savaşın üçüncü günü, yani 8 Ekim'de Kuveyt, petrol üreten Arap ülkelerine bir çağrıda bulunarak, petrolün silah olarak kullanılmasını müzakere etmek üzere bir toplantı yapılmasını istedi. Arapların bu tepkisi ve petrol ambargosu korkusu, Amerika'nın Avrupalı müttefiklerini, bu savaşa bulaşmamaya sevk etti. Batı Avrupa, petrolünün %70'ini Orta Doğu'dan sağlıyordu. Amerika'nın NATO müttefiklerinin bu tutumu, Dışişleri Bakanı Kissinger'ı son derece sinirlendirmiştir. NATO üyelerinden bir tek Portekiz, Açores adaları ile kendi havaalanlarının Amerikan uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir.

Keza, Türkiye de Araplara silah götüren Sovyet uçaklarının kendi hava sahasından geçmesine müsaade ederken, Amerika'nın Türkiye'deki hava üslerini kullanmasına razı olmamıştır.¹⁷⁶

Amerika'nın İsrail'e silah sevkiyatı, Araplarla da arasını açtı. Zira Araplar, 17 Ekim'de yaptıkları bir açıklamada, İsrail 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilinceye kadar, petrol üretimlerini her ay %5 nispetinde azaltacaklarını bildirdiler.¹⁷⁷

Diğer taraftan Amerika, savaş başlar başlamaz hem Güvenlik Konseyi'ni toplamayı düşünmüş ve hem de Konsey'de Sovyet Rusya ile bir işbirliğini tasarlamıştı. Fakat Brejnev işbirliğine yanaşmadığı gibi, durumun kesin olarak belli olmaması sebebiyle, Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını gereksiz ve erken buldu.¹⁷⁸ Herhalde Brejnev, Mısır ve Suriye'nin zaferinden emin görünüyor ve zafirin meyvelerini toplamak için, Mısır ve Suriye'ye zaman kazandırmak istiyordu.

Bu durumda Amerika tek başına hareket edip 7 Ekim'de Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını isterken, bir yandan da Amerikan VI. Filosu'ndan bir kısım savaş gemilerini de, Süveyş Kanalı'ndan yarım günlük mesafeye, Girit adasının güney-doğu açıklarına gönderdi.

Güvenlik Konseyi ise 8 ve 9 Ekim günlerinde üç toplantı yaptı. Lakin bir netice alınamadı. Çünkü, herhangi bir karar tasarısı üzerinde bir uzlaşma meydana gelmedi.¹⁷⁹

175 Lorch, *a.g.e.*, s. 198.

176 Spiegel, *a.g.e.*, s. 256.

177 Spiegel, *a.g.e.*, s. 257; Laqueur, *Confrontation*, s. 173.

178 Laqueur, *Confrontation*, s. 164.

179 Bu toplantılar için bak.: *Keesing's...1973*, s. 26197. Savaş sırasında BM'de yapılan bütün müzakereler için bak.: *Yearbook of the United Nations*, 1973, s. 192-253.

Fakat 16 Ekim'den itibaren gelişmeler yeni bir istikamet alınca, Güvenlik Konseyi'ne de epey iş düştü.

Savaşın başından beri Amerika ile işbirliğinden kaçınan Sovyetler, 16 Ekim'den itibaren İsrail'in kanalın batı kıyısına geçmeye başlaması üzerine, birdenbire tutum değiştirdiler. 16 Ekim'de Sovyet Başbakanı Kosygin, muharebe durumunu bizzat tetkik etmek üzere Kahire'ye uçtu ve 18 Ekim'e kadar Kahire'de kaldı. Önce Mısırlılar gerçek durumu Kosygin'den sakladılar ve doğru bilgi vermediler.¹⁸⁰ Lakin Kosygin, 18 Ekim'de İsrail'in kanalın batı kıyısına çıkmış olduğunu görünce, 19 Ekim'de hemen Moskova'ya döndü. Hemen arkasından Brejnev, yine 19 Ekim'de Nixon'a bir mesaj göndererek, Orta Doğu konusunda danışmada bulunmak üzere, ya Gromiko'nun Washington'a gelmesini veya Kissinger'in Moskova'ya gelmesini istedi. Sovyetlerin bir Arap zaferi hakkındaki ümitlerinin kaybolduğu anlaşıyordu ve Arap müttefiklerini bir an önce hezimetten kurtarmak istiyorlardı.

Sovyetlerin bu teşebbüsü üzerine Dr. Kissinger 20 Ekim'de Moskova'ya hareket etti.

21 Ekim akşamı toplanan Güvenlik Konseyi, Kissinger ile Sovyet meslektaşları tarafından hazırlanmış olan Amerikan-Sovyet ortak karar tasarısını, 22 Ekim gününün ilk saatlerinde 338 sayılı karar olarak kabul etti.¹⁸¹ Karar 14 oyla kabul edildi. Çin Halk Cumhuriyeti oylamaya katılmamıştı.

Karar her iki taraftan da, kararın Konsey'ce kabulünden itibaren 12 saat içinde, bulundukları noktada (*in situ*) ateş kesmelerini istiyordu.

Kararın 2. paragrafı, taraflardan, ateşkesi müteakip 242 sayılı kararı, bütün unsurlarıyla tatbik etmelerini ve 3. paragrafı da, uygun aracılık vasıtasıyla (*under appropriate auspices*), taraflar arasında, Orta Doğu'da adil ve devamlı bir barışın tesisini amaçlayan müzakerelerin başlamasını istiyordu.

2. paragraf, 242 sayılı kararın tatbikini öngörmesi dolayısıyla Araplara, 3. paragraf ise taraflar arasında barış müzakerelerini öngörmesi dolayısıyla de İsrail'e verilmiş bir taviz mahiyetindeydi.

Ateşkes 22 Ekim 1973 günü saat 17:58'de yürürlüğe girdi. Lakin askeri harekât durmadığı gibi, siyasî gelişmeler daha da gerginleşti.

338 sayılı karara göre, taraflar, kararın Konsey'ce kabul edildiği saatten itibaren 12 saat içinde ateşi keseceklerdi. Lakin kanalın batı yakasında 3. Mısır Ordusu'nu muhasara etmiş ve Süveyş-Kahire yolunu kesmiş bulunan İsrail

180 Lorch, *a.g.e.*, s. 205; Laqueur, *Confrontation*, s. 182.

181 338 sayılı Güvenlik Konseyi kararının metni: *Yearbook of the U.N.*, 1973, s. 213; Moore, *The Arab-Israeli Conflict, (Readings and Documents)*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977, s. 1189; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1973 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1976, s. 459; *Survival*, January-February 1974, s. 38; Sheehan, *The Arabs, Israelis and Kissinger*, s. 228; Saunders, *The Other Walls*, s. 152; *Keesings...* 1973, s. 26197; *The Search for Peace...1967-79*, s. 97; *The Quest for Peace*, s. 38.

kuvvetlerine karşı, 3. Ordu muhasarayı kırmak için harekete geçmek isteyince, bu 12 saatlik süreden yararlanan İsraililer, muhasarayı daha da sıkı bir hale getirmek için, güney istikametinde ilerleyip, Süveyş'in daha da güneyinde bulunan Adabia'yı işgal ettiler.

Bu durum karşısında Enver Sedat'ın şikayeti üzerine, Güvenlik Konseyi 23 Ekim'de, yine bir Amerikan-Sovyet ortak karar tasarısını, 339 sayılı karar olarak kabul etti.¹⁸² Bu karar, 338 sayılı karara atıfta bulunarak, ona uyulmasını isterken, 338 sayılı karardan mühim bir farkı, genel sekreterden, bölgeye BM gözlemcilerinin gönderilmesini istemesiydi.

Fakat bu karara rağmen ortalık durulmadı. 24 Ekim sabahı, Kahire'den 3. Orduya ilaç ve kan taşıyan bir sağlık konvoyunu İsraililerin geri çevirmesi üzerine Enver Sedat, Nixon ve Brejnev'e başvurup ateşkesin tatbik edilebilmesi için Amerika ve Sovyetlerin bölgeye ortak bir barış gücü göndermelerini istedi. Enver Sedat, bu başvurusuyla Sovyet askerlerini bölgeye davet etmiş olmaktadır. Bu mesaj 24 Ekim günü öğleden sonra Washington'a ulaştığında, gerek CIA gerek Pentagon, Sovyetlerin Mısır'a asker nakletmek üzere büyük bir hava filosu hazırladığına, 7 tümenlik Sovyet paraşüt birliklerinin yığınak halinde olduğuna, hava filolarının Macaristan ve diğer uydu ülkelerde toplandığına ve nükleer başlıklı iki Scud¹⁸³ füze bataryasının Mısır'a gönderildiğine dair haberler aldılar. Ayrıca, 6.000 kişilik bir deniz piyade kuvveti de Sovyetlerin Akdeniz donanmasına nakledilmişti.¹⁸⁴

24 Ekim akşamı Nixon'a Brejnev'den de mesaj geldi. Brejnev, Enver Sedat'ın isteğini tekrarladıktan sonra, mesajında, "Açık söyleyeyim, bu meselede bizimle beraber hareket etme imkanını bulamazsanız, gerekli tedbirleri tek tarafı olarak alma meselesini acil olarak mütalaa etme mecburiyeti ile karşı karşıya kalacağız. Bu ateşkesleri İsrail'in boyuna ihlâl etmesine izin veremeyiz," diyordu.¹⁸⁵

Brejnev 26 Ekim'de, Moskova'da toplanan Barış Güçleri Dünya Kongresi'nde yaptığı konuşmada da¹⁸⁶ bu konuya tekrar değinmiş ve Enver Sedat'ın başvurusu üzerine Orta Doğu'ya Sovyet gözlemcileri gönderdiğini söylemiş, fakat ayrıntılara girmemiştir.

182 339 sayılı kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1973, s. 213; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1138; Stebbins and Adam, *American Foreign Relations*, 1973, s. 459-460; *The Search for Peace...1967-79*, s. 97; *Keesing's...1973*, s. 26198.

183 Scud füzeleri, yerden yere atılan kısa menzilli Sovyet füzeleridir. Menzilleri 300 km idi. Bu füzelerin yerini 1985'ten itibaren 500 km menzilli ve isabet nisbeti çok daha yüksek SS-23 füzeleri almıştır. 1985'te Scud füzelerinden 500 kadarı NATO'nun Avrupa cephesinin karşısına, 100 kadarı Sovyetlerin Çin ve Uzak Doğu sınırlarına, 75 tanesi de Güneybatı Asya ile Türkiye sınırlarının karşısına yerleştirilmişti.

184 Laqueur, *Confrontation*, s. 200; Spiegel, *a.g.e.*, s. 263.

185 Spiegel, *a.g.e.*, s. 263.

186 Konuşmanın metni: *Keesing's...1973*, s. 26201.

Başkan Nixon, Brejnev'e verdiği cevapta, Sovyetlerin tek taraflı müdahalesini Amerika'nın hiçbir şekilde kabul edemeyeceğini bildirmekle beraber¹⁸⁷ Sovyetlerin bu tutumu Amerikan-Sovyet münasebetlerini birdenbire gerginleştirmiş ve Orta Doğu'ya bir Sovyet müdahalesi ihtimaline karşı Amerikan hükümeti 25 Ekim'de *Def.Con. Three* (*Defense Condition 3*) denen alarm tedbirlerini yürürlüğe koydu. Barış zamanı alarımının sadece bir derece üzerinde olan bu alarmda birlikler "hazır ol!" (*stand-by*) durumuna getirilip izinler kaldırılıyordu.¹⁸⁸

Bölgesel ve bilhassa Orta Doğu krizlerinde birbirlerine danışmaya söz verdikleri 1973 San Clemente zirvesinden 16 ay sonra, Amerika ve Sovyetler, 1962 Ekim'indeki Küba krizinin tekrarı ihtimali ile karşı karşıya geliyorlardı.

Mamafih, ne Amerika'nın ne de Sovyetlerin daha ileri gitmeye niyetleri vardı. Gerçek şudur ki, Sovyetler Arapların bu defa da, yenilmesi demesek bile, çok kötü duruma düşmeleri karşısında, kendi prestijlerini kurtarmak için bir çıkış yapmak zorunda kalmışlardı. Mamafih, bu çıkışın yararsız kaldığı söylenemez. Çünkü, Kissinger, İsrail üzerinde baskı yaparak, 3. Ordu'ya gıda, su ve sağlık malzemesi yardımı yapılmasını sağlamak suretiyle, durumun daha fazla gerginleşmesini önledi.

Öte yandan, Güvenlik Konseyi de 25 Ekim'de aldığı 340 sayılı kararda¹⁸⁹ taraflardan, 338 ve 339 sayılı kararlar uyarınca, 22 Ekim 1973 mevkillerine dönmelerini ve derhal tüm olarak ateşi kesmelerini istedi ve bundan önceki kararlardan farklı olarak, genel sekretere, Güvenlik Konseyi'nin devamlı üyelerinin dışındaki üyelerin askerlerinden oluşacak bir BM Barış Gücü (*United Nations Emergency Force*, UNEF) teşkili talimatını verdi.

Genel Sekreter Kurt Waldheim, 27 Ekim günü Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporunda¹⁹⁰ 340 sayılı kararda sözü edilen Barış Gücü'nün 7.000 kişi kadar olması gerektiğini¹⁹¹ ve bu kuvvetin 6 aylık masrafının 30 milyon dolar kadar tuttuğunu ve bu masrafın üyeler tarafından paylaşılması gerektiğini bildirdi. Güvenlik Konseyi aynı gün aldığı 341 sayılı kararıyla, genel sekreterin raporunu onayladı ve istediği yetkiyi kendisine verdi.¹⁹²

187 Spiegel, *a.g.e.*, s. 265.

188 *Def.Con. Three*, aynı zamanda bir nükleer alarm olduğundan, Amerika'nın Avrupalı müttefikleri, kendilerine danışmadan böyle bir alarma gittiği için Amerika'yı desteklememişler ve bu da 1973 savaşı içinde iki taraf arasında ikinci bir soğukluk sebebi olmuştur.

189 340 sayılı kararın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1139; Moore *The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents)*, s. 1190; *Yearbook of the U.N.*, 1973, s. 213; Stebbins and Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1973*, s. 469-470; *The Search for Peace...1967-79*, s. 98; Sheehan, *a.g.e.*, s. 229; *Keesings...1973*, s. 26200.

190 Raporun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1141-1143; Stebbins and Adam, *a.g.e.*, s. 472-475.

191 Esasında 6.788 kişiden oluşan bu BM Barış Gücü'nün kompozisyonu şöyle olmuştur: Avusturya 613, Kanada 1.074, Finlandiya 602, Gana 508, Endonezya 551, İrlanda 266, Nepal 571, Panama 406, Peru 352, Polonya 824, Senegal 399, İsveç 622.

192 341 sayılı kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1973, s. 214; Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s.

27 Ekim 1973 günü, yani 4. Arap İsrail Savaşı'nın 21. günü, bütün cep-
helerde silahlar sustu.

28 Ekim günü Mısır ve İsrail askerî delegeleri, Kahire'ye 101 km mesa-
fedeki bir noktada, İsrail muhasarası altındaki 3. Mısır Ordusu'nun ihtiyaç-
larının nasıl karşılanacağına dair müzakerelere başladılar, iki tarafın askerleri,
1956 savaşından beri ilk defa böyle bir toplantıda karşı karşıya geliyorlardı.

11 Kasım 1973 günü 101 km'de, İsrail ile Mısır arasında, mevcut durum
üzerinden 6 maddelik bir mütareke imzalandı.¹⁹³ Bu mütareke anlaşması ile
 taraflar, 22 Ekim durumlarına çekilmek için müzakerelere başlayacaklar ve
 ateşkese titizlikle uyacaklardı. Ayrıca, 3. Ordu ile Süveyş kentine her türlü
 gıda, su, ilaç ve tıbbi malzeme yardımı serbestçe yapılabilecekti.

11 Kasım 1973 mütarekesi, bundan sonra ta 1978 Eylül'ündeki Camp
David Anlaşmaları'na kadar uzanacak gelişmelerin de başlangıcı oluyordu.
Zira, gelişmelerin bundan sonrasına, Amerika Dışişleri Bakanı Henry Kissin-
ger'in, mekik diplomasisi (*shuttle diplomacy*) ile İsrail'in işgal ettiği toprak-
lardan parça parça çekilmesini sağlayan adım adım diplomasisi (*step by step
diplomacy*) hâkim olacak ve İsrail ile Mısır arasında adım adım meydana gelen
bu yaklaşımlar, sonunda Camp David Anlaşmaları'na varacaktır.

1973 savaşını kapatmadan önce şunu belirtelim ki, 1973 savaşından
maddî bakımdan kazançlı çıkan yine İsrail olmuştur. Savaşın sonunda İsrail,
Süveyş Kanalı'nın batı yakasında 1.600 km²'lik (625 milkare) bir toprak ele
geçirmiş ve Kahire'den de 100 km mesafede bulunuyordu. Kuzeyde Golan
Tepeleri'nde ise 600 km² (234 milkare) daha toprağı ele geçirmişti.

Amerika'nın yaptığı tahminlere göre de, Araplar bu savaşta 2.000 kadar
tank ve 450 uçak kaybetmişlerdi. İsrail'in kayıpları ise 800 tank ve 115 uçak-
tı.¹⁹⁴ Şüphesiz İsrail'in bu seferki başarıları, 1967'deki kadar ucuz bir maliyetle
elde edilmemişti. Çünkü, bir kere daha belirtelim ki, bu savaşta İsrail'den 1.850
subay ve asker ölmüş ve 1.850 kişi de yaralanmıştı. 450 kişi de kayıptı.¹⁹⁵

İsrail'in 24 Ekim'de yaptığı açıklamaya göre, İsrail'in elinde 988'i Mısırlı,
295'i Suriyeli, 12'si Iraklı ve 5'i de Faslı olmak üzere 1.300 Arap esir bulun-
maktaydı.¹⁹⁶

11. Ayırma (*Disengagement*) Anlaşmaları, 1974

Bu anlaşmalar 1973 savaşının neticelerini kısmen olsun tasfiye amacını
gütmekle beraber, aynı zamanda ve hatta bundan daha mühim olmak üzere,

1139; Stebbins and Adam, *American Foreign Relations*, 1973, s. 475-476.

193 11 Kasım 1973 tarihli mütareke anlaşmasının metni için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s.
1150; *Keesing's...1973*, s. 26203; Laqueur, *Confrontation*, s. 222.

194 Lorch, *One Long War*, s. 212. *Strategic Survey*, 1974 (London, International Institute for
Strategic Studies, 1975), s. 15'te tarafların silah kayıpları için şu rakamları vermektedir:
İsrail 810 tank ve 91 uçak; Suriye 1.050 tank ve 165 uçak; Mısır 900 tank ve 182 uçak.

195 *Keesing's...1973*, s. 26176. Lorch, s. 230'da İsrail'in ölü sayısını 2.500 olarak vermektedir.

196 Lorch, *a.g.e.*, s. 211.

en azından Mısır ile İsrail'i bir barışa götüren ilk adımlardır. Yalnız bu ilk adımların atılabilmiş olmasında, daha savaş sırasında belirmeye başlayan siyasi şartların büyük rolü olmuştur. 1973 savaşı sırasında ve sonrasında ortaya çıkan bu siyasi şartların kurduğu çatıyı ana hatları ile görmeden, barışa giden ilk adımları değerlendirmek mümkün değildir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1973 Arap-İsrail savaşında Amerika'nın politikası, ne Arapların ve bilhassa Mısır'ın ve ne de İsrail'in ezilmesine müsaade etmemekti. Arapların 1967'de kırılan gururlarının tamirine imkan verirken, İsrail'i de barış için müzakereye ve tavize yöneltmek, bu politikanın ana noktalarını teşkil ediyordu. Amerika, İsrail'e silah sevkiyatını da bu politikaya uygun bir şekilde düzenlemeye çalışmıştır. Tabiatıyla, Kongre'nin ve Yahudi lobisinin ağırlıklarını bertaraf edebildiği ölçüde Amerika, bir denge politikasının tatbikine itina gösterdi.

Öte yandan, savaşın sonunda gerek Başkan Nixon, gerek Dışişleri Bakanı Kissinger, şuna kanaat getirdiler ki, Mısır'ın Arap dünyası üzerinde bir ağırlığı vardır. Bu sebeple, Amerika Mısır'ı kazanmalı ve bilhassa onu Sovyet kampından çekip çıkarmalıydı. Nixon, Mısır için "Arap dünyasının kilidi" diyordu.¹⁹⁷ Dolayısıyla, İsrail Amerika'nın Orta Doğu'daki stratejik dayanağı olurken, Mısır ve Suudi Arabistan da Arap dünyasıyla münasebetlerin anahtarı olacaktı. Burada, Nâsır'ın ölümünden sonra Suudilerin Enver Sedat'a çok daha sempatik bakmaya başladığını da hatırlatalım.

Çerçeve bu şekilde ortaya çıkınca, bilhassa Dışişleri Bakanı Kissinger, Mısır ile İsrail'i bir barışa doğru götürmenin metodolojisini de ortaya koydu: Bu da "adım adım diplomasi" idi. Bu diplomasinin esası, İsrail ile Araplar arasında veya İsrail ile Mısır arasında, bir kertede, bir hamlede global, toptan bir barış antlaşmasını gerçekleştirmek değil, fakat küçük küçük, kademe kademe anlaşmalarla iki taraf arasında güvenliğin kurulması ve bu güvenlik havasının geliştirilmesi suretiyle, daha geniş çaplı anlaşmalara ve barışa gidilmesi idi.

Mısır'a gelince; Enver Sedat 1973 savaşını başlatmakla beraber, yine de uzlaşma kapılarını kapamış değildi. Kissinger'ın, Mısır'ın kanalın doğu yakasında kalması esası üzerinden bir ateşkes yapılmasına dair 12 Ekim'de ileri sürdüğü teklife, Enver Sedat'ın verdiği cevap ilginçti. Enver Sedat, İsrail ile bir anlaşmayı, bir barışı reddetmiyordu. Lakin bu barışın şartı olarak, İsrail'in, sade Sina'dan değil, işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesini ve bir de Filistin halkının meşru haklarını tanınmasını istiyordu. Bunun manası şuydu: Enver Sedat, İsrail'e toprak kaptırmış bütün Arap ülkeleriyle, Filistin davasının ipoteğini sırtında taşıyordu. Enver Sedat, sırtındaki bu ipoteğin gereklerini, İsrail ile bir barış yaparak gerçekleştirmek istiyordu. Politikasının ağırlık noktası İsrail ile barıştı.

Diğer taraftan her şey gösteriyor ki, Enver Sedat 1973 savaşını son şansını denemek için başlatmış ve bunu yaparken, savaş sırasında da Sovyetlerden

silah alırken de, Sovyet faktörünün Mısır'ın için artık sona ermiş olduğunu görmüştü. Bundan dolayıdır ki, bütün savaş boyunca, Dışişleri Bakanı Kissinger ve Başkan Nixon'a mesajlar göndermiş ve onlar da bu mesajları cevapsız bırakmayarak, Amerika'nın her attığı adımın ve İsrail'e yapılan silah yardımlarının sebeplerini Enver Sedat'a izah etmişlerdir. Bu mektuplaşmalarda Sedat, devamlı olarak, savaştan sonra Amerika ile daha iyi münasebetlere sahip olma ihtimalinden söz etmiş ve İsrail ile barışçı bir çözüme kendisinin de ilgi duyduğunu belirtmekten geri kalmamıştı.¹⁹⁸

Enver Sedat'ın Sovyetler konusundaki hoşnutsuzluğu da daha savaş biter bitmez arttı. Sovyetler, Amerika ile işbirliğine gitmediği için Suriye'yi âdeta ödüllendirircesine, Suriye'nin bütün silah ve malzeme kayıplarını telâfi etmek için harekete geçmişler ve bir-iki ay içinde Suriye'ye MiG-23 uçakları, Scud füzeleri ve çoğunluğu T-62 tankı olmak üzere tanklar vermeye başlamışlardır. 1974 yılının sonunda Suriye'de 3.000 kadar Sovyet askerî danışmanı bulunuyordu. Sivil, ekonomik ve idarî danışmanlar bu sayının dışındaydı.¹⁹⁹

Bu durum karşısında Enver Sedat, Batılı ziyaretçilerine, Sovyetlerin kendisine çok sınırlı miktarda silah vermekte olduğundan yakınınıyordu.²⁰⁰

İşte bu şartlardadır ki, Kissinger, yardımcılarıyla birlikte 7 Kasım 1973 günü Kahire'ye geldi ve Enver Sedat'la görüştü. Bu, ilk karşılaşmalarıydı. Kissinger Sedat'a şöyle dedi: "Şimdilik uzlaşılması imkanı olmayan şeyleri bir kenara bırakalım. Önce güven sağlamalıyız. Önce küçük anlaşmaları harekete geçirelim. Adım adım gidelim."²⁰¹ Sedat'ın bu teklifi hemen kabul etmesi ve uysallık göstermesi, Kissinger'ı son derece memnun etti ve bu görüşme, hem Kissinger ile Sedat arasındaki dostluğun ve hem de Amerika'nın Enver Sedat'a dayanan yeni politikasının başlangıcı oldu. Yine bu görüşmede, Nâsır zamanında 1967 savaşında kesilmiş olan diplomatik münasebetlerin yeniden kurulmasına karar verildi.²⁰² Enver Sedat, bütün yumurtalarını Kissinger'in sepetine koymuştu.²⁰³ Çünkü, ancak Amerika'nın İsrail'den taviz koparabileceğine inanıyordu.

İsrail'e gelince; Savaştan sonra da İsrail'in temel görüşlerinde bir yumuşama olduğu söylenemez. Hatta, İsrail'in tutumu şimdi daha sertti. Bu tutumun birinci unsuru, FKÖ ile hiçbir zaman müzakereye girişmemekti. İkincisi, İsrail'in toprak tavizi verebilmesi için, tümünden bir barış söz konusu olmasa bile, kendisine birtakım siyasî avantajlar sağlanmalıydı. Başbakan Rabin'in ifadesiyle, "Bir parça toprağa karşılık bir parça barış." İsrail çok taraflı müzakerelerin de aleyhindeydi. Hiç değilse Mısır'la ikili müzakereleri tercih ediyordu.²⁰⁴ İsrail'in tutumundaki bu son iki unsur, 1967'deki politikasından bir

198 Spiegel, *a.g.e.*, s. 267.

199 Strategic Survey, 1974, s. 20.

200 Strategic Survey, 1974, s. 15.

201 Sheehan, *a.g.e.*, s. 50.

202 *A.g.e.*, s. 51.

203 *A.g.e.*, s. 92.

204 Strategic Survey, 1974, s. 12-13.

hayli uzaklaştığını gösteriyordu. Bu da, 1973 savaşının İsrail için doğurduğu neticelerden biriydi.

Güvenlik Konseyi'nin 22 Ekim 1973 tarihli ve 338 sayılı kararı, uygun bir aracılık ile (*under appropriate auspices*), tarafların âdil ve devamlı bir barış için müzakerelere girmelerini istiyordu. Bu müzakerelerin ilk kademesi, 21-22 Aralık 1973 günlerinde Cenevre'de yapıldı. Aracı devletler olarak Amerika adına Dr. Kissinger ve Sovyet Rusya adına da Dışişleri Bakanı Gromiko'nun ve BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim ile İsrail ve Mısır dışişleri bakanlarının katıldığı Cenevre Konferansı'nda herhangi bir belge imzalanmayıp, yapılan iki açık, bir gizli toplantıda taraflar esas itibarıyla Kissinger'ın adım adım diplomasisini benimsediler.²⁰⁵ Bu arada bir Mısır-İsrail komitesinin kurulmasına ve bu komitenin, Mısır ve İsrail kuvvetlerinin birbirinden ayrılması meselesini müzakere etmesine de karar verildiyse de, bu müzakerelere fazla ihtiyaç olmadı. Çünkü Cenevre Konferansı inisiyatifi zaten Kissinger'a bırakmıştı. Bununla beraber, askeri komite de Cenevre'de 26 ve 28 Aralık 1973 ve 2, 4, 7 ve 9 Ocak 1974'te olmak üzere 6 toplantı yapmıştır.

Cenevre Konferansı'nın Orta Doğu politikası bakımından en mühim neticesi barışın inisiyatifini Sovyetlerin, Amerika'nın eline teslim etmiş olmasıydı.

Cenevre Konferansı'na Suriye katılmadı. Kissinger 16 Aralık günü Şam'da Hafız Esad ile yaptığı görüşmede, Suriye'nin de konferansa katılmasını ve bu suretle daha geniş bir barış sürecinin başlatılmasını istediysen de Hafız Esad, bu konferanstan önce kuvvetlerin ayrılmasını (*disengagement*), yani İsrail'in bütün Golan Tepeleri'nden çekilmesini istedi. Kissinger ise Hafız Esad'ın imkansız istediğini bildirdi.²⁰⁶

Cenevre Konferansı'ndan sonra Kissinger adım adım diplomasisini gerçekleştirmek için, mekik diplomasisine (*shuttle diplomacy*) başladı ve iki taraf arasında, kuvvetlerin birbirinden uzaklaştırılması hususunda bir uzlaşma sağlamak için Kudüs ile, Asvan'da bulunan Enver Sedat arasında mekik dokudu.²⁰⁷

Neticede, İsrail ve Mısır kuvvetlerinin birbirinden ayrılmasını öngören esaslar tespit edildi ve bu esasları ihtiva eden anlaşma, 18 Ocak 1974 günü, yine Süveyş-Kahire karayolunun 101. kilometresinde Mısır ve İsrail askeri heyetleri arasında imzalandı.²⁰⁸ (Bak. 13 no'lu harita.)

205 Cenevre Konferansı için bak.: Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Boston and Toronto, Little, Brown and Co., 1982, s. 792-798; Cenevre Konferansı hakkında BM Genel Sekreteri'nin 24 Aralık 1973 tarihli raporunun metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1157-1160; ayrıca bak.: *Keesing's Contemporary Archives*, 1974, s. 26317-26318; *Yearbook of the U.N.*, 1973, s. 208-209; Sheehan, *a.g.e.*, s. 106-108.

206 Sheehan, *a.g.e.*, s. 92-97.

207 Kissinger, *Years of Upheaval*, s. 799-853.

208 101. Km Anlaşması da denen bu ayırma anlaşmasının metni için bak.: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1167-1168; Moore, *The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents)*, s. 1197-1198; *Keesing's...* 1974, s. 26319-26320; Sheehan, *a.g.e.*, s. 239-240; *Historic Documents*, 1974, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1975, s. 31-32; Richard P. Steb-

9 maddelik bu İsrail-Mısır Ayırma Anlaşması'nın 1. maddesine göre taraflar karada, havada ve denizde ateşkese titizlikle uyacaklar ve bu anlaşmanın imzasından itibaren, birbirlerine karşı herhangi bir askeri ve paramiliter hareketlerden kaçınacaklardı.

Bu madde bir bakıma İsrail'e verilmiş bir tavizdi. Çünkü İsrail, Mısır'ın bir daha savaşa başvurmayacağı taahhüdünde bulunmasını istemiştir.

Lakin Mısır, İsrail tüm topraklardan çekilmedikçe, böyle bir taahhütte bulunmaya yanaşmamıştır. Şimdi bu madde, bir ara formül, bir adım oluyordu.

2. maddeye göre de, kanalın batı yakasındaki İsrail kuvvetleri tamamen Sina'ya çekiliyordu. Bu suretle İsrail, bir yandan 3. Mısır Ordusu üzerindeki muhasarayı kaldırırken, aynı zamanda da işgal etmiş olduğu bir toprağı terk etmiş oluyordu. Tabiatıyla bu da bir adım olmaktaydı. Zaten Kissinger'ın da yapmak istediğı buydu.

İsrail'in, işgal ettiği bir topraktan çekilmesi bu kadarla da kalmadı. Yine 2. madde ile 3. maddeye göre, kanalın doğu kıyısı bir toprak şeridi halinde Mısır'a bırakılıyor, fakat Mısır burada sınırlı bir kuvvet, 7.000 kişilik bir kuvvet bulundurabilecekti. Fakat ne olursa olsun, İsrail, 1967'den beri işgali altında tuttuğı ve hatta Bar-Lev hattını inşa ettiği toprakların bir kısmını daha terk etmiş olmaktaydı.

Yine bu maddelere göre, Sina'daki İsrail kuvvetleri, kanaldan 20 mil doğuya çekiliyor ve bu kuvvetlerle, kanalın doğu şeridindeki Mısır kuvvetleri arasına bir ayırma bölgesi veya bir tampon bölge konularak, bu bölgeye BM Barış Gücü kuvvetleri yerleştiriliyordu. Ayrıca, İsrail'in bu ayırma bölgesine veya tampon bölgeye bitişik bir toprak şeridinde de, aynen Mısır bölgesinde olduğu gibi, ancak 7.000 kişilik bir kuvvet ile 30-40 kadar tank bulunabilecekti. Bu kuvvetler ancak hafif silahlara sahip olabilecekti. İsrail'in bu sınırlı kuvvet bölgesinin doğu sınırı, Mitla Geçidi'nin önünden başlıyordu. Yani Mitla ve Gidi geçitleri İsrail'in elinde kalıyordu.

Görülüyor ki, bu ayırma anlaşması ile İsrail, Sina'da küçümsenemeyecek bir toprak parçasından çekilmiş olmaktaydı. Doğrusu Kissinger İsrail'e, geriye doğru mühim bir adım attırmıştı.

Nihayet, anlaşmanın en mühim bir maddesi de 9. madde olup, buna göre taraflar, bu anlaşmayı bir barış antlaşması olarak telâkki etmemekle beraber, Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararıyla, Cenevre Konferansı esasları çerçevesinde nihaî, âdil ve devamlı bir barışın ilk adımı olduğunu kabul ediyorlardı.

Nihayet, bu anlaşmanın imzası sırasında söylenmeyen, fakat İsrail Dışişleri Bakanı Allon'un 3 Aralık 1974 günü İsrail Parlamentosu'nda yaptığı açıklamaya göre, bu Ayırma Anlaşması'nın gizli bir bölümünde, Süveyş Kanalı'nın

bins and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1974 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1977, s. 17-18; *Survival*, July-August 1974, s. 192; *The Search for Peace... 1967-79*, s. 1.

milletlerarası trafiğe açılması halinde, kanaldan İsrail'in de yararlanacağı belirtilmekteydi.²⁰⁹

Bu anlaşmanın imzasından sonra, gerekli temizliğin yapılmasını müteakip, Süveyş Kanalı, 1967'den beri ilk defa olarak 5 Haziran 1975 günü dünya deniz trafiğine açıldı.

Doğrusu Kissinger'ın adım adım diplomasisinin bu ilk adımı gerçekten başarılı olmuştu. Bütün Amerikan basını Kissinger'a övgü yağdırıyor, *Chicago Tribune* "diplomatik darbe" derken, *The New York Times* "olağanüstü bir diplomatik maharet" diye yazıyordu.²¹⁰

Lakin Amerikan Dışişleri Bakanının bu başarısı Sovyetleri hiç memnun etmedi. Arap ülkeleri ise, Batı'ya karşı petrol ambargosunun peşindeydiler. Bu konuya biraz aşağıda değineceğiz.

Kissinger Suriye ile bir ayırma anlaşması için harekete geçtiğinden, Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko 26 Şubat 1974 günü Şam'a geldi ve arkasından da 1-4 Mart günlerinde Kahire'yi ziyaret etti. Şam görüşmeleri sonunda yayınlanan bildiriye, İsrail işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmedikçe ve Filistin halkının meşru hakları tanınmadıkça, Orta Doğu'da devamlı ve âdil bir barışın kurulamayacağı belirtilirken, herhangi bir ayırma anlaşmasının, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilme takvimini de belirlemesi gerektiği ifade ediliyordu. Yani, Sovyetlere göre, bu hususların hiçbirini ihtiva etmediği için İsrail-Mısır Ayırma Anlaşması yetersiz ve eksiz bir anlaşmaydı. Sovyetlerin bu ayırma anlaşmasına eleştirileri bu oluyordu.

Buna karşılık, Gromiko'nun Kahire ziyareti sonunda yayınlanan bildiriye ise, devamlı ve âdil bir barışın, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği söyleniyordu.²¹¹ Enver Sedat da zaten 18 Ocak 1974 Ayırma Anlaşması'nı 242 sayılı kararın bütün unsurlarını destekleyen 338 sayılı karar çerçevesinde yaptığını göre, Şam bildirisinin eleştiri durumuna nazaran Kahire bildirisi bir çeşit Enver Sedat'ın desteklenmesi oluyordu.

Pravda gazetesi de Mart ayındaki bir yazısında, Sedat'ın Amerika ile yakın münasebetlere girmiş olmasını ve Nâsır'ın kurduğu sosyalist sistemi zayıflatmasını eleştiriyordu. *Pravda*'ya göre Enver Sedat nankörlük ediyordu.²¹² *Pravda*'nın, Mısır'da sosyalist sistemin zayıflatılması ile kastettiği şey, Mısır'ın ekonomik durumunun bozulması ve enflasyonun %25'e çıkması dolayısıyla, Enver Sedat'ın, dış politikada Amerika'ya yanaşırken, ekonomik politikada

209 To Implement The United States Proposal for the Early-Warning System in Sinai, Report of the Committee on International Relations, House of Representatives, Washington, D.C., October 1975, s. 5.

210 Spiegel, *a.g.e.*, s. 275.

211 *Keesing's...* 1974, s. 26494.

212 Sheehan, *a.g.e.*, s. 92. Bu sırada Mısır'ın Sovyetlere olan borcu, 4,5 milyar doları askeri olmak üzere 15 milyar dolardı (*Strategic Survey*, 1974, s. 19).

da, yabancı sermayeyi çekmek için *infıtab* (açılma) denen liberalizm yoluna gitmesiydi. Sedat'ın bu politikası bir yandan komünistlerin, öte yandan da İslâmî radikallerin tepkisine sebep olmuş ve hatta, 1974 Nisan'ında, Kaddafi tarafından desteklendiği ileri sürülen İslâm Kurtuluş Partisi mensupları Enver Sedat'a karşı suikast düzenlemişlerdi.²¹³

İsrail-Mısır Ayırma Anlaşması'nın Sovyetlerde ve Arap dünyasında (Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri hariç) uyandırdığı bu tepkilere rağmen, Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger, şimdi de bir İsrail-Suriye Ayırma Anlaşması'nı gerçekleştirmek için harekete geçti. Suriye ile Amerika arasındaki diplomatik münasebetlerin kesik olmasına rağmen, Kissinger Şam ile Kudüs arasında aylarca mekik dokudu.²¹⁴ İşin garibi, Hafız Esad da bu ziyaretleri reddetmedi. Görüşmeler çetin oldu. Ama sonunda Hafız Esad da Ayırma Anlaşması'na yanaştı ve Suriye-İsrail Ayırma Anlaşması 31 Mayıs 1974'te her iki tarafın parlamentolarınca aynı günde onaylandı ve 5 Haziran 1974'te de Cenevre'de imzalandı.²¹⁵ Bununla beraber, bu anlaşmanın tarihi olarak 31 Mayıs 1974 kabul edildi.

7 maddelik olan bu anlaşma, Mısır-İsrail Ayırma Anlaşması'nın hemen hemen aynıdır. Şu farkla ki, sınırlı kuvvetlerin bulunacağı ve arada BM kuvvetlerinin yer alacağı bölgeler, Sina yerine, Golan Tepeleri'dir (bak. 14 no'lu harita).

Keza bu ayırma anlaşması ile de İsrail, Golan Tepeleri'nde bir kısım topraktan vazgeçmiş ve bilhassa Kuneitra'nın batısına, yani geriye çekilmiş oluyordu. Tabii buna karşılık, taraflar anlaşmanın 1. maddesinde, karada, havada ve denizde ateşkese titizlikle uyacaklarını ve her türlü askerî harekâtı durduracaklarını söylüyorlardı ki, Suriye'nin böyle bir taahhüdü İsrail için ehemmiyetliydi. Bu, en azından, savaş halinin fiilen sona ermesi demektir.

Keza, anlaşmanın 7. maddesinde de, bunun bir barış antlaşması olmadığı, fakat Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı çerçevesinde, âdil ve devamlı bir barışın ilk adımı olduğu belirtiliyordu ki, Suriye'nin İsrail ile barış için bir ilk adım atması, daha altı ay önceki tutumunun tam tersiydi. Bu da Kissinger'ın mekik diplomasisiyle adım adım diplomasisinin ne derece başarılı olduğunu gösteriyordu.

Şimdi Kissinger için bir üçüncü ayırma anlaşması daha sağlama görevi ortaya çıkıyordu. Bu da Ürdün ile İsrail arasında da bir ayırma anlaşmasının gerçekleştirilmesiydi. Her ne kadar Ürdün 1973 savaşına katılmadıysa da, İsrail elinde tuttuğu Batı Şeria topraklarını 1967'de Ürdün'den almıştı. Şimdi İsrail'in Batı Şeria'da da bir miktar geri çekilme yapmak suretiyle barışın ilk

213 *Strategic Survey*, 1974, s. 20.

214 Bu konuda bak.: Kissinger, *Years of Upheaval*, s. 935-978, 1032-1110.

215 31 Mayıs 1974 tarihli Suriye-İsrail Ayırma Anlaşması'nın metni: Moore, *a.g.e.*, Vol. III, s. 1194-1196; *Historic Documents*, 1974, s. 437-439; Stebbins and Adam (Eds.), *American Foreign Relation*, 1974, s. 157-161; *The Search for Peace... 1967-79*, s. 2; Sheehan, *a.g.e.*, s. 241-244; *Survival*, July-August 1974, s. 192-193; *Keesing's... 1974*, s. 26565-26566.

adımını atması gerekiyordu. Fakat bu o kadar kolay değildi. Yani Batı Şeria'da da bir ayırma anlaşması yapmanın güçlükleri vardı. Her ne kadar Ürdün ile Batı Şeria arasında tarihi bir bağ mevcut idiyse de, FKÖ de Batı Şeria'yı kendi tabii ve tarihi vatani telâkki etmekteydi. Başka bir deyişle, FKÖ faktörünü hesaba katmadan Batı Şeria konusunda yapılacak bir anlaşmayı ne FKÖ ve ne de diğer Arap ülkeleri kabul ederdi.

Diğer taraftan, FKÖ'yü de müzakere süreci içine almak mümkün değildi. Çünkü bir defa, 1970 Eylül'ünden beri, yani Ürdün'den kovulduğundan beri, FKÖ Kral Hüseyin'i bir düşman olarak görmekteydi. İkincisi İsrail, FKÖ'yü bir siyasî kuruluş olarak değil, bir terör örgütü olarak görüyor ve kendisini muhatap kabul etmeyip, onunla her türlü görüşmeyi reddediyordu. Buna karşılık FKÖ de İsrail'in varlığını kabul etmiyordu. Amerika da tamamen İsrail'in görüşünü benimsemişti. Ona göre de FKÖ bir terör örgütüydü. FKÖ'nün bütün arzusuna rağmen, FKÖ'yü tanımayı reddediyordu. Nihayet bütün bunlara bir de, İsrail'in Batı Şeria konusundaki tutumunu eklemek gerekiyordu. İsrail Batı Şeria'yı, güvenliğinin mühim bir dayanağı olarak telâkki ettiği gibi, İsrail'de fanatik sağ çevreler ve siyasî gruplar, Batı Şeria'yı tarihi ve dinî bakımdan bir Yahudi toprağı sayarak buraya Judea (Yahudiye) ve Samaria (Samiriye) adını koymuşlardı ve buradan bir karış toprağın verilmesine bile karşıydılar.

Kissinger bu düğümü çözmek için, FKÖ'yü saf dışı bırakıp, Amerika'ya yakın bir politika takip eden Kral Hüseyin ile anlaşmayı ve bunun için de İsrail üzerinde baskıda bulunmayı tercih etti.²¹⁶ Fakat Kissinger'ın bu mekanizmayı işletmesine fırsat kalmadan, Arap ülkeleri kendisine beklemediği bir oyun oynadılar. Bu da FKÖ'nün Arap ülkeleri tarafından, saf dışı bırakılma yerine, tamamen aksine, Ürdün'ün yerini almak üzere FKÖ'yü birinci plana çıkarmalarıdır.

Önce şunu belirtelim ki, FKÖ'nün İsrail-Mısır ve İsrail-Suriye ayırma anlaşmalarına tepkisi, 9 Haziran 1974'te kabul ettiği 10 maddelik bir siyasî program oldu.²¹⁷ Bu Siyasî Program, Filistin halkı yurduna dönmedikçe ve *self-determination* hakkına kavuşmadıkça, devamlı ve âdil bir barışın olamayacağını vurguladıktan sonra, 1. maddesinde 242 sayılı kararı ve Cenevre Konferansı'nı tümünden reddediyor ve 2. maddesinde de, Filistin toprağının kurtarılması ve bağımsız millî bir otorite (devlet deyimi kullanılmıyor) kurulmasını temel amaç olarak ilan ediyordu. FKÖ'nün kuruluşu kısmında da belirttiğimiz üzere, gerek 1964 gerek 1968 tarihli Filistin Millî Misakı, Filistin toprağı olarak, İngiliz mandası altındaki Filistin'i esas alıyordu ki, bu da İsrail'in varlığını reddetmekten başka bir şey değildi.

Diğer taraftan Siyasî Program, 5. maddesinde de, Ürdün millî kuvvetleri ile bir Ürdün-Filistin cephesinin kurulması ve Ürdün'de, Filistin varlığı (*entity*) ile yakın temas halinde olacak bir millî demokratik otorite kurulması için mücadele edileceği bildirilmekteydi. Bunun manası ise, Kral Hüseyin'in

216 Spiegel, *a.g.e.*, s. 285.

217 Programın metni: *The Search for Peace... 1967-79*, s. 242.

devrilmesi ve dedesi Kral Abdullah'ın büyük projesi olan, Filistin ile Ürdün'ün birleştirilmesi, fakat bunun FKÖ tarafından yapılacağıydı.

Siyasi Program'ın 8. maddesinde ise, Filistin millî otoritesi kurulur kurulmaz, sertlik (*confrontation*) taraftarı ülkeler ile bir birlik meydana getirileceği söylenmekteydi ki, bu devletlerin başında da şüphesiz Suriye geliyordu.

İş bu kadarla da kalmadı. 26-29 Ekim 1974 tarihleri arasında Fas'ın başkenti Rabat'ta toplanan 7. Arap Zirvesi'nde FKÖ meselesi de ele alındı ve uzun uzun tartışıldı. Bilhassa Suriye ve Cezayir'in önderlik etmesi ve Kral Hüseyin'i muhalefet etmekten vazgeçirmek için büyük mali yardım vaadinde bulunan Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın da bu iki devleti desteklemesi üzerine²¹⁸ Rabat Zirvesi 29 Ekim 1974 günü yayınladığı bildiride²¹⁹ FKÖ'yü, İsrail işgali altındaki topraklarda ve bu toprakların dışında yaşayan 3 milyon Filistinlinin tek meşru temsilcisi olarak ilan etti. Bildiride 7. Arap Zirvesi'nin şu hususlara karar verdiği belirtiliyordu: Filistin halkının *self-determination* hakkı ile anavatanına dönme hakkı ve kurtarılan herhangi bir Filistin toprağında, Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yönetimi altında, Filistin halkının bağımsız millî bir otorite kurma hakkı teyit edilmiştir. Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak FKÖ'nün millî (yani Araplar seviyesinde) ve milletlerarası planda sorumluluklarını yerine getirmesinde, bütün Arap ülkeleri kendisini destekleyeceklerdir.

Bildiri, Filistin meselesinin önde gelen üç unsuru Ürdün, Suriye ve Mısır'a çağrıda bulunarak, FKÖ ile münasebetlerini bu bildiri çerçevesinde düzenlemelerini, yani bu üç devletin, FKÖ'nün Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olduğu ilkesinden hareket etmelerini istemekteydi. Bu çağrının esas muhatabının Kral Hüseyin ve onun üzerinden Amerika Dışişleri Bakanı Kissinger olduğu şüphesizdi.

Nihayet, son olarak, bildiride bütün Arap devletlerinin Filistin'in millî birliğini savunmayı taahhüt ettikleri açıklanmaktaydı.

FKÖ'yü Batı Şeria'nın yeni hükümdarı yapan Rabat zirvesinde, ileri sürüldüğüne göre, Gazze ve Batı Şeria'nın 1967 sınırları içinde bir Filistin Devleti kurulmasına da karar verilmişti.²²⁰ Nitekim Rabat zirvesinden sonra bir süre, FKÖ içinde, sürgünde bir hükümet kurulması tartışmaları da yapılmış, lakin şartlar dolayısıyla bundan vazgeçilmiştir.²²¹

Rabat Zirvesi kararları Dr. Kissinger için tam bir süperiz olurken, FKÖ ile ilgili gelişmeler bu kadarla da kalmadı. Türkiye'nin de dahil olduğu ve başta Arap ülkeleri ile Bağlantısızlar olmak üzere 56 ülke, 11 Eylül 1974'te genel sekretere başvurup, Genel Kurul gündemine ayrı bir madde olarak Filistin

218 *Strategic Survey*, 1974, s. 21.

219 Rabat Zirvesi bildirisinin metni: *The Search for Peace...1967-79*, s. 273; Saunders, *The Other Wall*, s. 152-153; ayrıca bak.: *Keesing's...1974*, s. 26813.

220 Sheehan, *a.g.e.*, s. 149.

221 *Strategic Survey*, 1974, s. 22.

Meselesi'nin konmasını istediler. Bu istek kabul edildiği gibi, Genel Kurul'un 14 Ekim günlü toplantısında, yine Türkiye'nin de dahil olduğu 72 ülke, Filistin meselesinin bir tarafı olarak FKÖ'nün Genel Kurul toplantısına davet edilmesini istediler. Bu teklif Genel Kurul'da 4 aleyhte (Amerika, İsrail, Bolivya ve Dominik Cumhuriyeti) ve 20 çekimsere karşı 105 oyla kabul edildi. Bunun arkasından, Genel Kurul Yaser Arafat'ı 13 Kasım günü konuşmaya davet etti. Arafat yaptığı konuşmada²²² Filistin meselesinin tarihini anlatmış, 1881'de Filistin topraklarında 10.000 Yahudi yaşarken, 1947'de bu sayının 600.000'e çıktığını, çünkü Filistin'e, hep dışardan göçlerin yapılması suretiyle, Filistin'in âdeta işgal edildiğini söyledikten sonra, Arap-İsrail savaşlarının kısa bir tarihçesini anlatarak ve Filistin mültecilerinden söz ederek, sonunda Filistin halkının kendi anavatanlarına dönmesinin sağlanmasını, Filistin halkının kendi yurtlarında kendi milli otoritesi ile milli varlığını tesis etmesinin sağlanmasını istemiştir. Arafat, açıkça ifade etmemekle beraber, bu konuşmasıyla da İsrail'in varlığını reddediyor ve bu varlığı sona erdirilerek, Filistin Devleti'nin kurulmasını istiyordu.

BM Genel Kurulu ise 22 Kasım'da aldığı 3236 ve 3237 sayılı kararlar-
da:²²³ 1) Filistin halkının *self-determination*, milli bağımsızlık ve Filistin için-
de egemenlik haklarını tanıdı. 2) Filistinlilerin Orta Doğu barışının esas tarafı
olduğunu kabul etti. 3) FKÖ'ye, Birleşmiş Milletler'in bütün toplantılarında
gözlemci statüsü verildi.

Genel Kurul'un bu kararları ile, FKÖ'nün milletlerarası bir varlığa kavuştuğu ve Orta Doğu'nun genel barış süreci için, hem Amerika ve hem de Dışişleri Bakanı Kissinger açısından ciddi bir engel yarattığı şüphesizdi.

Bu şekilde Kissinger'ın Batı Şeria için de bir ayırma anlaşması gerçekleştirmesi imkansız hale gelmiş oluyordu. Ayrıca, FKÖ içindeki gelişmeler şartları daha da güçleştirdi. Çünkü, George Habbaş'ın liderliğindeki Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi ve onu destekleyen küçük fraksiyonlar, Rabat bildirisini barışçı bir teşebbüs sayarak reddettikleri gibi, tarihî Filistin toprağında Müslümanların, Yahudilerin ve Hristiyanların eşitlik içinde yaşayacakları demokratik ve laik bir Filistin Devleti'nin kurulması için İsrail'e karşı terör faaliyetlerini artırdılar. Arafat'ın el-Fetih'i de bu teröre katılmaktan geri kalmadı. 1974 sonlarından itibaren İsrail'e karşı terör faaliyetleri tekrar yaygınlaştı.²²⁴

12. Mısır-İsrail 2. Ayırma Anlaşması, 1975

Rabat zirvesinde FKÖ'nün siyasi bir varlık olarak tanınması, Ürdün-İsrail ayırma anlaşması ihtimalini ortadan kaldırdıktan sonra ve bu meselede

222 Arafat'ın konuşması için bak.: *The Search for Peace... 1967-79*, s. 244-247 ve *Keesing's... 1974*, s. 26861.

223 3236 ve 3237 sayılı kararların metni: *The Search for Peace... 1967-79*, s. 101-102; *Yearbook of the U.N.*, 1974, s. 226-227; Galia Golan, *The Soviet Union and the PLO*, Adelphi Papers, No.131, London, I.I.S.S., 1976, s. 33-34; *Keesing's... 1974*, s. 26862.

224 Bu konuda bak.: *Keesing's... 1974*, s. 26312, 26416, 26500, 26536, 26624.

Suriye'nin oynadığı aktif rol dolayısıyla, Suriye'yle de ikinci bir ayırma anlaşması imkanı kalmadığından, Kissinger bütün çabasını Sina'da yeni bir ayırma anlaşmasını gerçekleştirmeye yöneltti. Hemen belirtelim ki, Kissinger bu çabalarında, bilhassa Mısır'ı kazanma amacını güderken, Mısır'ın kazanılmasının İsrail'in de menfaatine olacağını düşünmüş ve bu sebeple de Amerika, bütün 1975 yılı boyunca İsrail'e baskı yapmıştır. Bu baskıda kullandığı vasıta ise, İsrail'in Amerika'dan devamlı silah istemesiydi.

Diğer taraftan, 1974 yılında Mısır ile Amerika arasındaki münasebetlerin hızlı gelişmesi de, Amerika'nın belirttiğimiz politikasına yardımcı oldu.

18 Ocak 1974 Mısır-İsrail Ayırma Anlaşması, Mısır-Amerikan münasebetlerinin gelişmesinin ilk adımını teşkil etti ve 28 Şubat 1974'te Amerika ile Mısır arasında diplomatik münasebetler yeniden kuruldu. Bu münasebetler 6 Haziran 1967 günü Nâsır tarafından kesilmiş bulunuyordu. Münasebetlerin yeniden tesisi, Mısır-Amerika yakınlaşmasına yeni bir hız verirken, Amerikan hükümeti de 18 Mart'ta yaptığı açıklamada, 1967 savaşından beri kapalı bulunan Süveyş Kanalı'nı açma çalışmalarına Amerika'nın da katılacağını bildirdi. Bundan bir ay sonra Enver Sedat, 18 Nisan'da verdiği bir demeçte Mısır'ın silah bakımından artık sadece Sovyetler Birliği'ne bağlı kalmayacağını bildiriyordu.

İşte bu şartlar altındadır ki, Başkan Nixon, Amerika'nın Orta Doğu ile münasebetlerini geliştirmek amacıyla, 12-18 Haziran 1974 günlerinde Orta Doğu ülkelerine yaptığı ziyaretler çerçevesinde, 12-14 günlerinde de Mısır'ı ziyaret etti.²²⁵ Nixon'ın Kahire'yi ziyareti, bütün ziyaretlerin en heyecanlısı oldu. On binlerce Mısırlı Nixon'a sevgi gösterisinde bulundu. Nixon'ın geçtiği yerlerde halk, elini sıkamak için birçok defalar polis kordonunu yardı. Nixon da Kubbe Sarayı'nın balkonundan halka hitap etti ve konuşmasında Enver Sedat'ı övdü. Ayırma Anlaşması'nı kabul etmesi dolayısıyla, "Dünya ona çok şey borçludur," dedi. Başkan Sedat da konuşmasında Başkan Nixon'ı övdü.

14 Haziran günü imzalanan ve Birleşik Amerika ile Mısır Arasındaki Münasebetlerin ve İşbirliğinin İlkeleri" adını taşıyan belgede²²⁶ de iki devlet arasında nükleer enerji alanı da dahil, birçok alanlarda işbirliğinin yapılması öngörülüyor ve bu işbirliğini yürütmek için de 6 tane çalışma grubu teşkil olunuyordu.

Yine bu belgede, Orta Doğu barışının temel ilkeleri olarak Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları zikrediliyor ve barışın, Filistin halkı da dahil, bütün ülkelerin meşru menfaatleri ile bölgedeki bütün devletlerin varolma hakkına (*right of existence*) dayanması gerektiği belirtiliyordu.

225 Başkan Nixon'ın Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, İsrail ve Ürdün'e yaptığı bu ziyaretler için bak.: *Keesing's...1974*, s. 26597-26599. Bu ziyaretlerin bir enteresan tarafı da, Amerika-Suriye münasebetlerinin 1967 savaşında kesilmiş olmasına rağmen, Nixon'ın 15-16 Haziran'da Şam'ı da ziyaret etmesi ve bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki diplomatik münasebetlerin yeniden kurulmasına karar verilmesidir.

226 Bu belgenin metni: *Historic Documents*, 1974, s. 456-459 ve *Keesing's...1974*, s. 26597.

Nihayet, Nixon bu ziyarette Enver Sedar'ı 1974 yılı içinde Amerika'yı ziyarete de davet etmiştir. Fakat bu ziyaret 1974 yılı içinde değil, 26 Ekim-5 Kasım 1975 günlerinde, yani ikinci Mısır-İsrail Ayırma Anlaşması'nın imzasından sonra yapılabilecektir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Mısır-Amerikan münasebetleri bu samimi gelişmeyi gösterirken, Sovyet lideri Brejnev'in 1974 Aralık ayında Kahire'ye yapması beklenen ziyaret de Moskova tarafından iptal edildi.

Başkan Nixon ile Başkan Enver Sedar 30-31 Mayıs 1975 günlerinde Avusturya'nın Salzburg şehrinde bir kere daha buluştular ve üç toplantı yaptılar. Bu toplantılar, Dr. Kissinger'in Mart ayında yürüttüğü mekik diplomasisi ve ikinci ayırma anlaşması çabalarıyla ilgili olmak beraber, aynı zamanda, Dünya Bankası ile Export-Import Bank ve Suudi Arabistan ile İran'ın katkılarıyla Mısır'a 2 milyar dolarlık bir yardım yapılması meselesi de ele alınmıştır.²²⁷ Bu sırada silah kaynaklarını Batı'ya yöneltmeye başlamış bulunan Enver Sedar'ın, silah satın almak için Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden 2.5-5 milyar dolarlık bir yardım sağlamış olduğu söyleniyordu.²²⁸

Nixon-Sedar Salzburg zirvesi de ikinci ayırma anlaşmasını sağlayamadı. "Bir parça barışa, bir parça toprak" diyen İsrail, yeni bir ayırma anlaşmasının şartı olarak güvenlik unsurunu ileri sürüyordu. Yani Mısır, İsrail ile savaştan tûmden vazgeçtiğini (*non-belligerency*) ilan ve taahhüt etmedikçe, İsrail'in Sina'dan çekilmesi söz konusu değildi. Enver Sedar'ın bu isteğe verdiği cevap ise şuydu: "Bir tek İsrail askeri bile benim toprağımı işgal ederken, ben böyle bir savaşmama deklarasyonuna razı olursam bu, işgalci askeri toprağımda kalmaya davet olur. Ben böyle bir daveti yapamam."

Tarafların bu çelişkili görüşlerini uzlaştırmak ve daha yukarıda da belirttiğimiz gibi, bilhassa İsrail üzerinde baskıda bulunmak için Kissinger 1975 Mart'ında Mısır ile İsrail arasında gerçekten mekik dokudu.²²⁹ Lakin, tarafların görüşlerinde bir-iki ufak değişikliği sağlamanın dışında, bir uzlaşma meydana getiremedi. Bu sebeple 23 Mart günü Tel Aviv'den ayrılırken üzüntüsünü şöyle ifade ediyordu: "Bu kadar ümit ve inanca kapılan Amerika için üzücü bir gün. Fakat şunu da biliyoruz ki, barışı gerçekten isteyen ve barışa o derece ihtiyacı olan İsrail için de üzücü bir gün."²³⁰ Dr. Kissinger'ın bu sözleri, İsrail'e yöneltilmiş nazik bir kınamaydı. Çünkü bütün bu temasların başarısızlığının tek sebebi İsrail'in Süveyş Körfezi'nin güneyindeki Ebu Rudeis petrol kaynakları ile

227 Nixon-Sedar Salzburg zirvesi için bak.: *Keesing's Contemporary Archives*, 1975, s. 29231.

228 *Strategic Survey*, 1975, London, I.I.S.S., 1976, s. 80.

229 Kissinger'ın Mart 1975 mekiği için bak.: *aynı kaynak*, s. 27230. Bu mekiğini kronolojisi şöyledir: 7 Mart Asvan'da Sedar'la görüşme; 9 Mart Şam; 9 Mart Kudüs; 12 Mart Asvan; 14 Mart Kudüs; 15 Mart Şam; 15 Mart Amman; 16 Mart Kudüs; 17 Mart Asvan; 18 Mart Kudüs; 19 Mart Riyad; 20 Mart Asvan; 21 Mart Kudüs; 23 Mart Tel Aviv'den Washington'a hareket.

230 *Keesing's...1975*, s. 27230.

Mitla ve Gidi geçitlerini terk etmek istemeyişi idi. Tabii bu durumda Mısır da savaşmama taahhüdüne yanaşmıyordu.

Mekik diplomasisinin başarısızlığında en mühim faktör İsrail olunca, 23 Mart'tan sonra Amerika'dan ve Mısır'dan İsrail'e yoğun baskılar yönelmeye başladı. Başkan Gerald Ford²³¹ İsrail'e bir tepki olarak, 24 Mart'ta, Amerika'nın Orta Doğu politikasının yeniden gözden geçirilmesi talimatını verirken, Mısır yetkilileri de 30 Mart'ta yaptıkları açıklamada, Süveyş Kanalı'nın yakında açılacağını, fakat İsrail gemileri ile üçüncü devlet gemileriyle taşınıp İsrail boşaltmalı olan kargonun Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin verilmeyeceğini bildiriyorlardı. Mısır ayrıca, 1 Nisan'da Amerika ve Sovyet Rusya'dan Orta Doğu için Cenevre Konferansı'nın toplanmasını resmen istedi.²³² Mısır bu suretle, Orta Doğu barışını Amerika'nın inisiyatifinden çıkararak İsrail'e bir gözdağı vermek istiyordu. Mısır'ın bu taktiği yürüdü. Çünkü Başkan Ford 10 Nisan 1975 günü Kongre'de yaptığı bir dış politika konuşmasında, Amerika'nın da Cenevre Konferansı'nı toplantıya çağıracağını, lakin taraflar arzu ettiği takdirde Dışişleri Bakanı Kissinger'in temaslarını yeniden canlandırabileceğini söyledi. Başkan Ford bu şekilde yine İsrail için bir açık kapı bırakıyordu.

Bu baskılar İsrail'i yumuşatmış görünüyor. Zira, 1967 savaşından beri Süveyş Kanalı'nın ilk defa 5 Haziran 1975 günü millerlerarası trafiğe açılmasıyla birlikte İsrail, 1974 Anlaşması ile Süveyş bölgesinde bulundurduğu ağır topçusunu kanaldan 20 mil geriye çekeceğini ve sınırlı kuvvet bölgesinde bulundurmaya yetkili olduğu 7.000 kişilik kuvvetini de yarı yarıya azaltacağını ilan etti.²³³

İsrail Başbakanı Rabin 2.5 milyar dolarlık askeri ve ekonomik yardımın pazarlığı için 11-12 Haziran günlerinde Washington'u ziyaret ettiğinde²³⁴ Mısır'la yapılacak yeni ayırma anlaşması konusunda hem Başkan Ford'un ve hem de Dışişleri Bakanı Kissinger'in ağır baskılarına maruz kaldı. Bunun üzerine uzlaşmanın ilk esasları da ortaya çıkmaya başladı.²³⁵ Nitekim Rabin Washington'dan döndükten sonra, İsrail kabinesi, 17 Haziran'da ikinci ayırma anlaşmasının müzakerelerine başlanmasını kabul ederken, 18 Haziran'da Mısır da aynı mahiyette bir karar aldı. Bu suretle Kissinger'in 23 Mart'ta bıraktığı yerden, müzakerelere yeniden başlanıyordu.

Kissinger ile İsrail Başbakanı Rabin arasında Bonn'da eski bir Alman şatosunda 12 Temmuz'da yapılan görüşmelerde ise, ikinci ayırma anlaşmasının tatbikatında Amerika'nın da rol alması prensibi kabul edildi. Ayrıca, Abu Rudeis'in bazı şartlarla Mısır'a bırakılması ve Amerika'nın İsrail'e ekonomik,

231 Watergate skandalı dolayısıyla Richard Nixon başkanlıktan istifa zorunda kalınca, Amerikan Anayasası gereğince Başkan Yardımcısı Gerald Ford 9 Ağustos 1974'te başkan olmuştur.

232 *To Implement the United States Proposal...*, s. 6-7.

233 *Strategic Survey*, 1975, s. 76.

234 Bu ziyaret için bak.: *Keessing's... 1975*, s. 27231-27232.

235 Spiegel, *a.g.e.*, s. 298.

siyasi ve askerî yardımlar yapması prensipleri üzerinde mutabakat meydana geldi.²³⁶ İsrail Sina'daki güvenliğini Amerika'ya dayandırıyorlardı.

Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Kissinger uzlaşmayı tamamlamak üzere 21 Ağustos'ta ikinci mekiğine başladı. Nihayet, 1 Eylül'de Kudüs ve İskenderiye'de, İsrail ve Mısır liderleri İkinci Ayırma Anlaşması'nı ve İkinci Geçici Anlaşmayı parafe ettiler. Bu anlaşmayı meydana getiren belgeler, 4 Eylül 1975 günü Cenevre'de İsrail ve Mısır temsilcileri tarafından, kısa bir törenle imzalandı.

4 Eylül 1975 Ayırma Anlaşması, Mısır-İsrail Anlaşması ve Ekleri ile, Amerika'nın İsrail ve Mısır'a verdiği teminat muhtıralarından ibarettir.²³⁷

Mısır-İsrail Ayırma Anlaşması'nın (buna Esas Anlaşma denilmektedir) 1. maddesiyle taraflar, Orta Doğu anlaşmazlığının askerî kuvvetle değil, barışçı vasıtalarla çözümlenebileceğini, 18 Ocak 1974 Anlaşmasının âdil ve devamlı bir barışın ilk adımını teşkil ettiğini belirtiyorlar ve Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararının öngördüğü müzakereler yoluyla nihaî ve âdil bir barışa ulaşma kararlılıklarını ve bu anlaşmanın da bu istikamette mühim bir adım olduğunu teyit ediyorlardı.

Anlaşmanın 2. maddesi ile taraflar, birbirlerine karşı kuvvete ve askerî ablukaya başvurmamayı taahhüt ediyorlardı.

Anlaşmanın 3. maddesinde ise, karada, havada ve denizde ateşkese titizlikle uyacaklarını belirtiyorlardı.

8. maddeye göre de, taraflar için bu anlaşma, nihaî bir anlaşma olmamakla beraber, âdil ve devamlı bir barışa doğru atılmış bir adımdı. Taraflar, Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı çerçevesinde nihaî barış için çaba harcayacaklardı.

Anlaşmanın 7. maddesi ise Mısır-İsrail münasebetlerine bir yenilik getiriyordu. Buna göre, İsrail gemilerinin değil, fakat üçüncü bir devlet gemileri ile taşınan ve askerî olmayan İsrail'e ait kargoların Süveyş Kanalı'ndan geçişine izin veriliyordu. Bu suretle, 1948-49 savaşından beri ilk defa olarak Süveyş Kanalı İsrail kargosunun geçişine açılmış olmaktadır.²³⁸

Anlaşmanın bu maddelerine bakıldığında, adı konulmamış bir barışa ne kadar yaklaşılmış olduğu görülmekteydi.

236 *To Implement the United States Proposal...*, s. 8.

237 Bütün bu anlaşmaların ve bağlı belgelerin metinleri için bak.: *To Implement the United States Proposal...*, s. 21-24, 33-36, 37-38; Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, s. 1299-1312; *Historic Documents*, 1975, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1976, s. 576-586; *Survival*, November-December 1975, s. 282-285; Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1975 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1977, s. 401-415; *The Search for Peace in the Middle East, 1967-79*, s. 3-20; Sheehan, *The Arabs, Israelis and Kissinger* s. 245-256; *Keesing's...* 1975, s. 27429-27432.

238 Bu hüküm çerçevesinde ilk defa olarak 2 Kasım 1975 günü, İsrail'in Eilat limanına çimento götürmekte olan *Olympus* adlı Yunan bandıralı şilep, Akdeniz'den Kızıldeniz'e geçmek üzere Süveyş Kanalı'nı kullanmıştır.

Anlaşmanın 4. maddesinde iki taraf kuvvetlerinin birbirinden nasıl ayrılacağı, sınırlı kuvvet bölgelerinin ve BM Barış Gücü'nün kontrolünde tampon bölgeler kurulacağı belirtilmekteydi ki, bunların bütün ayrıntıları anlaşmanın ekinde yer almaktaydı. Bu konuda taraflar arasında çizilen haritaya göre, İsrail Sina'nın %87'sini elinde tutmaktaydı.²³⁹

Yine bu haritaya göre, Gidi ve Mitla geçitleriyle, Süveyş Körfezi'nin güneyinde ve Sina kıyısında bulunan Ebu Rudeis petrol kuyuları Mısır'a terk ediliyordu (bak. 15 no'lu harita). Mamafih, İsrail bu petrolden yılda 4.5 milyon ton satın alma hakkına sahip olacaktı.

Diğer taraftan, iki taraf kuvvetlerini birbirinden ayıran ve BM Barış Gücü'nün (UNEF) bulunacağı bir tampon bölge tesis ediliyordu ki, bu bölgenin genişliği, çizilen haritaya göre, 8-35 mil arasında değişmekteydi.²⁴⁰ Bu tampon bölgenin hem Mısır ve hem de İsrail tarafında, 1974 Ayırma Anlaşması'nda olduğu gibi, belirli genişlikte birer sınırlı kuvvet bölgeleri tesis olunuyordu. Her iki tarafın da bu bölgelerde bulundurabileceği kuvvetin miktarı, azami, 8.000 kişi, 75 tank ve 72 toptu.

Şüphesiz tampon bölgeyle buna bitişik sınırlı kuvvet bölgeleri, iki taraf arasında çatışma ihtimalini azaltmak için alınmış güvenlik tedbirleriydi. Fakat İsrail için bu güvenlik tedbirleri yeterli olmadı. İsrail'in bütün ısrarlarına rağmen, Mısır'ın bir savaşmama taahhüdüne girmemesi dolayısıyla ve İsrail'in baskısı üzerine, bu ayırma anlaşmasına Amerika bir güvenlik unsuru olarak girdi. Erken Uyarı Sistemi Anlaşmasına göre, Gidi ve Mitla geçitlerinin önünde ve BM tampon bölgesinde, 3 tane elektronik erken uyarı istasyonu kuruluyordu. Bu istasyonlardan biri İsrail personeli, bir tanesi Mısır personeli ve diğeri de 200 kişilik Amerikan personeli tarafından çalıştırılacaktı. Amerikan erken uyarı sistemi, elde ettiği bilgileri her iki tarafa da verecekti.

Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger'ın gerçekleştirdiği bu 1975 Ayırma Anlaşması, İsrail'i, işgal ettiği topraklardan bir adım daha çekilmeye zorladığı için, mühim bir başarı olmakla beraber, bu başarının pek ucuza mal olduğu söylenemez. Çünkü 1 Eylül günü Kissinger ile İsrail Dışişleri Bakanı Yigal Allon arasında gizli olarak imzalanıp, 16 Eylül 1975'te *The Washington Post* gazetesi tarafından açıklanan Teminat Muhtırası demenin daha doğru olacağı (bu belgeye *Memorandum of Agreement* veya *Memorandum of Understanding* denilmektedir) belgeyle Amerika İsrail'e pek çok taviz vermekteydi. 1975 Anlaşması'nın Amerika'ya gerçek maliyetini gösterebilmek için, verilen tavizleri biraz ayrıntılı olarak açıklamak istiyoruz. Bu tavizler şöyleydi:

- 1) Amerika F-16 uçakları da dahil olmak üzere, İsrail'in bütün askeri ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

239 *Historic Documents*, 1975, s. 575.

240 Stebbins and Adam, *American Foreign Relations*, 1975, s. 401.

- 2) 1975 anlaşmasına İsrail, Mısır'a bırakılan Ebu Rudeis ve Ras Sudar petrollerinden her yıl 4.5 milyon ton petrol satın alacaktı. Bu konuda bir aksama olursa, yani Mısır bu petrolü satma meselesinde bir anlaşmazlık çıkarırsa, Amerika İsrail'in petrol ihtiyacını karşılamayı taahhüt ediyordu.
- 3) Mısır bu anlaşmalara uymayacak olur veya bu anlaşmaları herhangi bir şekilde ihlâl ederse, Amerika, alınacak tedbirler konusunda İsrail'e danışacaktı. Bu suretle Amerika 1975 Anlaşması'nın teminatçısı (garantörü) haline geliyordu.
- 4) Amerika, bundan sonra Mısır ile İsrail arasında yapılacak anlaşmanın nihai barış antlaşması olması hususunda mutabıktır. Bu madde ile İsrail, Amerika'ya, Mısır ile bir barış antlaşması gerçekleştirilmesi görevini de yüklemiş olmaktaydı ki, sanırız, 1978 Camp David Anlaşmaları'nın başlangıç noktasını burada bulmak yanlış olmayacaktır.
- 5) Amerika, Güvenlik Konseyi'ne bu anlaşmaya aykırı olarak sunulan her karar tasarısına aleyhte oy verecektir. Bu maddenin ise, Amerika'nın Birleşmiş Milletler'deki politikasını İsrail'in ipoteği altına soktuğu inkâr edilemez.
- 6) Amerika, İsrail'in aleyhine olan hiçbir teklife katılmayacaktır. Bu madde de, bundan önceki madde ile aynı mahiyette değerlendirilmelidir.
- 7) Amerika, İsrail'in varlığını ve güvenliğini devamlı olarak garanti etmesi sebebiyle, İsrail'in güvenlik ve egemenliğine yönelen her türlü tehdit halinde, İsrail hükümetiyle danışma halinde olacak ve Anayasa imkanları içinde İsrail'i her şekilde destekleyecektir. Amerika'nın, İsrail'in güvenlik ve egemenliğini destekleme taahhüdü 1967'den beri mevcut olmakla beraber, bu taahhüdün bir belgeyle teyidinin, Amerika ile İsrail arasında ittifaka yakın bir bağ kurduğu açıktır.
- 8) Amerika ve İsrail, bir kriz halinde Amerika'nın yapacağı yardımları respit etmek üzere, bu anlaşmanın imzasından itibaren iki ay içinde bir anlaşma yapacaklardır.
- 9) Amerika'nın bu taahhütleri yerine getirmesi, ne Mısır'ın tutumuna ve ne de Araplarla İsrail arasındaki münasebetlerin şekline bağlı olmayacaktır.
- 10) Amerika, İsrail ile Ürdün münasebetlerinin doğrudan doğruya barışa yönelik olması gerektiği hususundaki İsrail görüşünü paylaşmaktadır. Bunun manası ise, Amerika'nın, İsrail ile Ürdün arasında da bir barışın gerçekleştirilmesi yükümlülüğü altına girdiğiydi.
- 11) BM Barış Gücü, Mısır ve İsrail'in önceden muvafakatini almadan çekilecek olursa, Amerika ve İsrail bu anlaşmanın bütün hükümlerine bağlı kalacaklardır.

Amerika'nın ikinci bir ayırma anlaşmasını gerçekleştirmek ve Sina'da biraz daha toprak terk etmeye razı etmek için İsrail'e verdiği tavizler bu kadarla da kalmadı.

Sözünü ettiğimiz bu Teminat Anlaşması'na ekli gizli bir belge (*Secret Addendum*) ile de, Amerikan hükümeti, F-16 uçakları da dahil, İsrail'e her türlü modern silahların verilmesi ve ekonomik yardımların yapılması hususunda, Kongre nezdinde her türlü çabayı harcamayı da taahhüt ediyordu.

Amerika'nın İsrail'e verdiği tavizlerin bir üçüncü belgesi de, 18 Eylül 1975 tarihli *The New York Times*'ta yayınlanan ve Cenevre Konferansı konusunda Amerika ile İsrail arasında yapılan Mutabakat Muhtırası'ydı. Bu muhtıranın esasları da şöyle idi:

- 1) Cenevre Konferansı'nın, Amerika ve İsrail'e uygun gelen bir tarihte yapılması sağlanacaktır.
- 2) FKÖ, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmedikçe ve İsrail'in varlığını tanımadıkça, Amerika da FKÖ'yü tanımayacak ve onunla müzakereye girmeyecektir. Amerika'nın bu taahhüdü, 29 Ekim 1974'teki Rabat Arap Zirvesinin FKÖ'yü Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi sayan kararına, İsrail'in bir cevabı oluyordu. Yine bu maddeye göre, Cenevre Konferansı'na herhangi bir devletin, grubun ve örgütün katılması meselesinde, Amerika ile İsrail birbirlerine danışacaklardır.
- 3) Milletlerarası konferansta, Amerika esas barış müzakerelerinin ikili olmasını sağlamak için her türlü çabayı harcayacaktır.
- 4) Amerika, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını değiştirmek isteyen her teşebbüse, karşı koyacaktır.
- 5) Amerika ve İsrail, Cenevre Konferansı'nın, İsrail ile komşuları arasında barışın müzakere yoluyla gerçekleştirilmesi amacına yöneltilmesi için işbirliği yapacaklardır.

Görülüyor ki, Amerika İsrail'e bu kadar çok taviz verdikten ve âdetâ Amerika'nın Orta Doğu politikasını İsrail'in ipoteği altına soktuktan sonra, bu devletin Sina'da bir parça gerilemesini kabul ettirebilmişti. Bu durumun, Kissinger'ın mekik diplomasisiyle adım adım diplomasisinin başarısına gölge düşürdüğü tartışma götürmez.

Diğer taraftan Kissinger, Mısır ile de bir teminat anlaşması imzaladı. 17 Eylül 1975 tarihli *The New York Times*'ta açıklanan bu belge, İsrail ile yapılan anlaşmaların yanında çok mütevazı tavizleri ihtiva ettiği gibi, bu tavizler devede kulak seviyesinde kalmaktaydı. Bu anlaşmayı da şöyle özetleyelim:

- 1) Amerika, Suriye ile İsrail arasında da müzakerelerin gelişmesi için çaba harcayacaktır.
- 2) 1975 Ayırma Anlaşması'nın İsrail tarafından ihlâli halinde Amerika alınacak tedbirler konusunda Mısır'a danışacaktır.

- 3) Mısır'ın Sina'da kuracağı erken uyarı sistemi için Amerika Mısır'a teknik yardımda bulunacaktır.
- 4) Amerika, Birleşik Devletler Kongresi'nin onayının alınması şartıyla, Mısır ekonomisine yardım etme arzusunu teyit eder.

Bu anlaşmaların imzası üzerine Başkan Ford 30 Ekim 1975 günü Kongre'ye gönderdiği mesajda²⁴¹ İsrail'e 1.5 milyar askeri ve 740 milyon dolar ekonomik, Mısır'a 750 milyon dolar askeri, Ürdün'e 100 milyon dolar askeri hibe, 75 milyon dolar askeri kredi ve 78 milyon dolar ekonomik destek kredisi ve Suriye'ye de 90 milyon dolarlık destek kredisi için Kongre'den yetki istedi. Başkan Ford bu yardımların gerekçelerini şöyle belirtmekteydi:

- 1) İsrail'in, ihtiyacı olan güvenliğini sağlamak ve barış müzakerelerine devamını teşvik etmek. Yani, belki barışa en fazla ihtiyacı olan İsrail'in, barış görüşmelerine devamını sağlamak için Amerika nakdi bir bedel ödemektedir.
- 2) Barış konusunda, Amerika'nın, doğrudan doğruya ilgili Arap ülkeleri ile teessüs eden yeni ve verimli münasebetlerine elle tutulur bir mahiyet kazandırmak ve barış için çalışmaya ciddi bir şekilde hazır olanları teşvik etmek.
Birinci cümlede söz konusu olan Mısır ve ikinci cümlede söz konusu olan da Ürdün'dü.
- 3) Bölgede şiddet ve anlaşmazlık sebeplerini azaltarak, bölgenin barışçı gelişmesini teşvik etmek.

Burada da Suriye'nin tutumunun yumuşatılması ve barışa doğru sevk edilmesi söz konusuydu.

13. 1973 Petrol Krizi

1973 Arap-İsrail savaşının bir neticesi gibi görünen 1973 Petrol Krizi, esasında, birdenbire patlak vermiş olmayıp, en az yirmi yıldan beri iki veçheli olarak ortaya çıkan gelişmelerin bir neticesidir. Başka bir deyişle, Orta Doğu petrolünün 1950'lerden itibaren iki meselesi olmuştur: Biri, petrolün çıktığı Orta Doğu ülkeleriyle, bu petrolü çıkaran ve işleten ve genellikle Amerikan uyruklu petrol şirketleri arasındaki münasebetler; diğeri de, bilhassa 1967 Arap-İsrail savaşı ile birlikte ortaya çıkan, petrolün bir siyasî silah olarak kullanılması konusudur.

Bu ikinci meselede de söz konusu olan, ilginçtir, petrolün İsrail'e karşı değil de (çünkü İsrail Arap ülkelerinden petrol almıyordu), Batı'ya karşı, fakat bilhassa İsrail'i Orta Doğu'daki stratejik bir uzantısı olarak kullanan Amerika'ya karşı, bir vurucu silah olarak kullanılmasıdır.

Petrol üreticisi ülkelerle, petrol şirketleri arasında, bilhassa şirketler tarafından üretici ülkelere ödenen paraların azlığından doğan ilk kriz, daha önce

241 Mesajın metni: Stebbins and Adam (Eds.), *American Foreign Relations*, 1975, s. 498-504.

genel olarak değindiğimiz, 1951-1954 arasındaki İngiliz-İran petrol anlaşmazlığıdır.²⁴² Denebilir ki, bu kriz veya anlaşmazlık, bütün petrol dünyasında yeni bir dönemi başlatmış ve petrol şirketlerine karşı, üretici ülkelerin teşkilatlanması dönemini açmıştır. Bunun neticesi olarak, 1960 Ağustos'unda Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı, OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*) kurulmuştur. Üye sayısı o tarihte 13 kadar olan ve Suudi Arabistan, Irak ve Kuveyt gibi üç Arap ülkesinin de dahil olduğu bu kuruluşun amacı, petrol fiyatlarının tespiti başta olmak üzere, hepsini ilgilendiren ortak meselelerin birlikte çözümünü sağlamaktır. Petrol fiyatlarıyla ilgili olarak şunu belirtelim ki, 1982 yılı başında 34 dolara kadar yükselmiş olan ham petrolün varil fiyatı, 1970 yılı Ocak ayında, Orta Doğu petrolleri için 1.80 dolar, daha yüksek vasıflı Libya petrolünün varil fiyatı da 2.17 dolardı.²⁴³

1967 Arap-İsrail savaşında Arapların ağır hezimetini, İsrail'in silah ve savaş üstünlüğüne karşı Arapları petrol silahını kullanmaya sevk etti.

Daha önce de açıkladığımız gibi, savaşın başladığı 5 Haziran 1967 günü, petrol üreten Arap ülkeleri, herhangi bir Arap ülkesine saldıran veya İsrail'e yardım eden devletlere, petrol ambargosu tatbik edeceklerini bildirmişlerdi. Bu karar çerçevesinde de, 6 Haziran'dan itibaren, İsrail'e yardım ettiklerine inandıkları Amerika ve İngiltere'ye petrol sevkiyatını durdurdular. Fakat bir yandan savaşın kısa sürmesi, öte yandan da Amerika ve İngiltere hakkındaki iddiaların doğru çıkmaması üzerine, bu petrol ambargosu uzun ömürlü olamadı.

Fakat savaş sona erdikten sonra, bilhassa 1967 Ağustos ayında Hartum'da yapılan toplantılarda Irak, Cezayir ve Suriye'nin liderlik ettiği bir grup Arap devleti, Amerika, İngiltere ve Batı Almanya'ya petrol ambargosu tatbikinde ısrar ettilerse de Tunus, Libya ve Suudi Arabistan gibi ılımlıların direnmesi üzerine, bu konuda herhangi bir karar alınamadı. Bunda bilhassa iki sebep rol oynamıştır. Birincisi, Batı'nın ve bilhassa Amerika'nın tek petrol kaynağı Orta Doğu değildi. Amerika'nın kendi üretimi olduğu gibi Venezuela, Nijerya ve Endonezya gibi başka petrol ihracatçısı ülkeler de vardı. Petrol ambargosunda dayanışmayı sağlamak zordu. İkincisi, petrolün fiyatının gayet düşük olduğu bir sırada, Arap ülkeleri için mühim bir gelirden yoksun kalmak, kolay göze alınamayacak bir şeydi. ılımlıların, ambargo taraftarlarına karşı dayatmalarının en mühim sebebi buydu.

Bununla beraber, petrol üreten Arap ülkeleri, 9 Ocak 1968'de Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı'nı, OAPEC'i (*Organization of Arab Petroleum Exporting Countries*) kurmak suretiyle, bir ortak politika teşkilatı meydana getirmeye muvaffak oldular. OAPEC'in kuruluşunda liderliği Suudi Arabistan, Libya ve Kuveyt yapmışlardır ve bu teşebbüslerinde de bir bakıma

242 İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı için bak.: Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, s. 489-490.

243 7.3 varil ham petrol 1 ton etmektedir. Günde üretilen 1 varil petrol yıllık olarak 50 ton etmektedir.

siyasî hareket etmişlerdir. Çünkü, OAPEC'in statüsüne göre, bu teşkilata üye olabilmek için, o Arap ülkesinin petrolden başka bir ihraç maddesinin olmaması ve kurucuların oybirliğiyle karar almaları gerekliydi. Birinci şart, Cezayir ve Mısır'ı bu teşkilatın dışında bırakıyordu.²⁴⁴

OAPEC'in kurulmasından sonra gelişmeler yeni bir istikamet almaya başladı. 1 Eylül 1969'da Libya'da krallığın devrilmesi ve Kaddafi'nin iktidara gelmesi, Libya'yı ılımlılar grubundan çıkarıp radikaller grubuna soktu. Aynı zamanda Muammer Kaddafi, petrolün siyasî bir silah olarak Batı'ya karşı kullanılmasında ısrar ederken, OAPEC'in de Suudi Arabistan'ın kontrolünden çıkarılması için mücadeleye başladı. Bu mücadele başarılı oldu ve 1970 yılında Cezayir, Bahreyn, Katar, Abu Dabi ve Dubai OAPEC üyeliğine kabul edildiler. Çetin mücadelelerden sonra, 1971'de Irak, Suriye ve Mısır da OAPEC üyesi oldular. Bu tarihten itibaren de OAPEC, bir petrol dayanışma örgütü olmaktan ziyade, Arapların petrol kaynaklarını bir silah olarak kullandıkları siyasî bir alet haline geldi.²⁴⁵

Bu gelişmelere paralel olarak, Batı'ya karşı her ne kadar petrol ambargosu tatbiki mümkün olmadıysa da, 1970'ten itibaren hemen bütün Orta Doğu ülkelerinde, petrol şirketlerine el koyma eğilimi baş gösterdi. Mesela, Irak 1971'de *Iraq Petroleum Company*'yi millileştirdi. İran da 1973'te hemen hemen aynı şeyi yaptı ve yabancı petrol şirketlerini sadece bir yönetici haline getirerek, üretimi tamamen İran Millî Petrol Şirketi'nin (INOC) eline verdi. Diğer Arap ülkeleri ve bilhassa Basra Körfezi ülkeleri de, yabancı şirketlerdeki hisselerini arttırdılar.

OAPEC 1973 savaşına bu atmosferde girdi ve savaşla beraber petrolün siyasî silah olarak kullanılması meselesi birdenbire ve 1967'de olduğundan çok daha ciddi ve sert bir şekilde gündeme geldi ki, bu, 1973 petrol krizinin başlaması demektir.²⁴⁶

1973 savaşına ilk tepki Irak'tan geldi. Irak hükümeti 7 Ekim 1973'te yayınladığı bir bildiride, emperyalizmin İsrail ile işbirliği yaparak Arap milletine

244 Benjamin Shwadran, *Middle East Oil Crises since 1973*, Boulder, Colo. Westview Press, 1986, s. 45.

245 *A.g.e.*, s. 46.

246 1973 petrol krizi için bak.: Benjamin Shwadran, *Middle East Oil Crises since 1973*, Boulder, Colo. Westview Press, 1986; Jordan J. Paust and Albert P. Blaustein, *The Arab Oil Weapon*, New York, Oceana Publications, Inc., 1977; Raymond Vernon (Ed.), *The Oil Crisis* New York, W.W. Norton Co., 1976; Naeim A. Sherbiny and Mark A. Tessler, (Eds.), *Arab Oil - Impact on the Arab Countries and Global Implications*, New York, Praeger, 1976; Russell A. Stone, *OPEC and the Middle East*, New York, Praeger, 1977; Richard N. Cooper, *The Middle East and International System, Part II: Security and the Energy Crisis*, London, I.I.S.S., 1974, Adelphi Papers No.115; Hanns Maull, *Oil and Influence: The Oil Weapon Examined*, London, I.I.S.S., 1975, Adelphi Papers No.117; Edward N. Krapels, *Oil and Security-Problems and Prospects of Importing Countries*, London, I.I.S.S., 1977, Adelphi Papers No.136; *Strategic Survey*, 1974, London, I.I.S.S., 1975, s. 28-32; *Keesing's... 1973*, s. 26224-26228; *Keesing's... 1974*, s. 26845-26849.

saldırması dolayısıyla, Amerikan petrol şirketlerinin (Mobil-Exxon) Basra Petrol Şirketi'ndeki %23.75 tutarındaki hisselerini devletleştirdiğini ilan etti. 21 Ekim'de de, bir Hollanda Şirketi olan Royal Dutch-Shell şirketinin yine Basra Petrol Şirketi'ndeki hisselerini de devletleştirdi. Irak için Amerika ve Hollanda İsrail'in en büyük yardımcısı ve destekleyicisiydi. Irak bunları yaparken, bir yandan da, bütün Arap ülkelerinden Amerika'ya petrol ihracatını durdurmalarını istedi. Irak hükümetinin resmî organı olan *et-Thawra*, Orta Doğu'daki Amerikan menfaatlerine darbe vurulmasını istiyor ve "Düşmanımız, bizim petrolümüzü bizimle savaşmak için kullanıyor," diyordu.²⁴⁷

Irak'ın bu çağrısı üzerine Kuveyt harekete geçti ve 9 Ekim'de, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı'nın (OAPEC) Kuveyt'te bir toplantıya çağırıldı. Gündem ise, bu savaşta petrolün nasıl bir rol oynayacağını tartışılmasıydı. Bu davete ilk cevap veren Irak oldu. Lakin Kuveyt toplantısı ancak 17 Ekim'de yapılabilirdi.

17 Ekim'e kadar geçen sürede Amerika'nın göstermiş olduğu tutum OAPEC'in tepkilerini daha da arttırdı. Amerika'nın 12 Ekim'den itibaren İsrail'e silah yardımı yapmaya karar vermesi ve 14 Ekim'den itibaren de silah sevkiyatına başlaması, bütün Arap dünyasında duyuldu. Bunun üzerine Suudi Arabistan, bir yandan Amerika'ya uyarıda bulunarak, İsrail'e silah sevkiyatının Suudi-Amerikan münasebetlerine tesir edebileceğini söylerken, öte yandan da ARAMCO'yu harekete geçirdi. ARAMCO'yu meydana getiren dört büyük şirketin (Mobil, Exxon, Chevron, Texaco) genel müdürleri, 13 Ekim'de Başkan Nixon'a ortak bir mektup gönderdiler. Amerika'nın İsrail'e silah yardımını durdurmasını, aksi takdirde, başta Suudi Arabistan ve Kuveyt olmak üzere, Amerika'nın bütün ılımlı Arap ülkeleriyle münasebetlerinin bozulabileceğini bildirdiler. Fakat bu mektup ne Nixon ve ne de Kissinger üzerinde hiçbir tesir yapmadı.²⁴⁸

OAPEC'in 17 Ekim'deki Kuveyt toplantısı bu atmosfer içinde yapıldı. 10 üye devletin (Abu Dabi, Cezayir, Bahreyn, Mısır, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudi Arabistan ve Suriye) katıldığı toplantıda, İsrail işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin halkının meşru hakları iade edilinceye kadar, Eylül 1973 sonu rakamları esas alınarak ve 1 Ekim'den başlamak üzere, petrol üretiminin her ay %5 nispetinde azaltılmasına karar verildi.²⁴⁹ Fakat bazı ülkeler bu azaltmada %10 nispetini tatbik ettiler.

4-5 Kasım 1973 günlerinde yine Kuveyt'te yapılan bir diğer OAPEC toplantısında ise, aylık %5 kısıntılara devam edilmekle beraber, toplam kısıntının %25'i geçmemesine ve bu kısıntıların dost ülkelere yapılan sevkiyata tesir etmemesine karar verildi.²⁵⁰

247 Laqueur, *Confrontation*, s. 237.

248 Bu konuda bak.: Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 257-259.

249 Bildirinin metni: Jordan Paust and Albert P. Biaustein, *The Arab Oil Weapon*, New York, Oceana Publications, Inc., 1976, s. 44-45 ve *The Search for Peace... 1967-79*, s. 272.

250 Bu toplantının bildirisi: *The Arab Oil Weapon*, s. 46.

Diğer taraftan, Başkan Enver Sedat ile Başkan Hafız Esad'ın daveti üzerine 26-28 Kasım günlerinde Cezayir'de bir Arap Zirvesi yapıldı. Üç gün süren ve kapalı kapılar arkasında yapılan ve Irak ile Libya'nın katılmadığı toplantılar sonunda bir bildiri yayınlandı.²⁵¹ Bildirinin Siyasi Deklarasyon adını taşıyan birinci kısmında, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi isteniyordu. İkinci kısım ise, Batı Avrupa Hakkında Deklarasyon olup, 1973 savaşı sırasında Batı Avrupa'nın tutumundan övgüyle söz ediliyor ve Filistin halkının haklarının iadesi için Batı Avrupa'nın desteği isteniyordu. Bildirinin 3. kısmı sosyalist ülkelere, 4. kısmı Afrika'ya ve 5. kısmı da bağılantısızlara hitap ediyordu.

Batı Avrupa hakkındaki bu övgülü tutumun iki sebebi vardı. Birincisi, daha önce de sözünü ettiğimiz veçhile²⁵² Portekiz hariç, Avrupa ülkelerinin, İsrail'e silah taşıyan Amerikan uçaklarına iniş ve ikmal izni vermemeleri idi. Batı Avrupa'dan destek istenmesinin sebebiyse, Avrupa Topluluğunun (EEC) 6 Kasım'da yayınladığı bildiride²⁵³ Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararını desteklediğini ve kuvvet yoluyla toprak kazanılmasını kabul etmediğini belirtmesi ve İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bununla beraber, bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığıyla, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde barış içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesini istemesiydi.

Cezayir Zirvesi'nin en mühim belgesi ise, Arap Petrol Politikası Hakkında Karar adını taşımaktaydı.²⁵⁴ Bu kararda İsrail işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin halkının hakları sağlanıncaya kadar, petrolün bir silah olarak kullanılacağı belirtildikten sonra, bu politikanın tatbik ilkeleri şu şekilde açıklanıyordu:

- 1) İsrail'i destekleyen bütün ülkelere petrol ambargosu tatbik edilecektir.
- 2) Petrol üreten Arap ülkelerinin gelirleri dörtte bir azalıncaya kadar, petrol üretiminin kısılması.
- 3) Petrol üreten ülkelerin dışişleri ve petrol bakanlarından meydana gelen bir komite teşkili ve bu komitenin devletleri, dost ülkeler, tarafsız ülkeler ve düşmanı destekleyen ülkeler şeklinde sınıflandırılması ve tutumları değişen ülkeleri bir sınıftan diğer sınıfa nakletmesi. Ayrıca, dost bir ülkeye verilen petrolün başka bir ülkeye intikal ettirilmemesinin sağlanması.

Arap ülkelerinin bu petrol ambargosu, sadece gelişmiş sanayici ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de büyük panik yarattı. Fakat en büyük paniğin Avrupa'da olduğu bir gerçektir. Çünkü Amerika'ya tatbik edilen ambargo, Amerika'nın petrol tüketimine ancak %6 nispetinde tesir ediyordu. Fakat Avrupa ülkeleri, bir yazara göre, petrol ambargosuna korkmuş tavşanlar

251 Bildirinin metni: *The Arab Oil Weapon*, s. 54-62 ve *Keesing's...* 1973, s. 26245-26246.

252 Bakınız yukarıda s. 320.

253 Bildirinin metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, s. 1192-1193; *Keesing's...* 1973, s. 26227.

254 Metin: *The Arab Oil Weapon*, s. 63-64.

gibi tepki gösterdiler.²⁵⁵ Petrol ambargosu neticesinde şöyle manzaralar ortaya çıktı: Washington ve Londra'da ışıklar söndürüldü. Arapların listesinde dost ülke olarak yer almasına rağmen, Yunanistan'da bile Akropol'ün aydınlatılmasından vazgeçildi. Hollanda Kraliçesi Juliana'nın bisiklete binmesi sürpriz olmadı. Hindistan'da ise, Bayan Indira Gandhi iki atlı bir arabaya biniyordu. Hindistan daima Arapları desteklemesine rağmen, yapılan kamuoyu araştırmalarından halkın büyük kısmının İsrail'i tuttuğu görülmüştü. Bütün dünyada akaryakıt fiyatları birdenbire fırladı. Birçok ülkeler akaryakıtı karneye bağladı. Bazılarında otomobiller için hız sınırlaması konuldu. Bazılarında ise, bazı günler araba kullanılması yasaklandı.²⁵⁶

Petrol ambargosundan, en büyük darbeyi Hollanda yedi. Çünkü Hollanda'nın Rotterdam rafinerileri birçok Avrupa ülkesine akaryakıt sağlamak-taydı. Avrupa ülkeleri petrol ithalatının %17'sini Rotterdam vasıtasıyla yapmakta idiler.

1973 petrol krizi, petrol üreten ülkelerinin, ambargo tatbiki ve üretimi kısımları şeklinde başlamakla beraber, bu iki tedbir uzun ömürlü olmadı. Her iki tedbir de 1974 Ocak ayından itibaren gevşetilmeye başlandı ve nihayet üretim kısıntısı ve ambargolar 1974 Mart'ında sona erdi. Gerçekten üretim rakamlarına baktığımızda, üretim kısıntılarının 1973 yılı itibarıyla çok da fazla olmadığı, bazı Arap ülkelerinin üretim artışına bile gittikleri görülmektedir. Bunun için birkaç örnek verelim: Arap olmadığı için OAPEC'e üye olmayan İran Şahı, 5 Kasım'da verdiği demeçte, İran'ın üretimini kısımayacağını, fakat OAPEC'in üretim kısıntısından yararlanmak için İran'ın üretimini arttırmayacağını söylemesine rağmen, 1971'de petrol üretimi 252 milyon ton olan İran'ın 1973 üretimi 293 milyon ton olmuştur ki, artış %16.4 dür. 1972 Haziran'ındaki millileştirmeden sonra petrolüne müşteri bulmakla sıkıntı çeken Irak ise, 1971'de 72 milyon ton üretmişken, 1973'te 97 milyon ton üretmiştir ki, artış nispeti, bütün Arap ülkeleri içinde en yüksek olarak %34.7 idi. Bu artış nispetleri Suudi Arabistan için %27.8 (285 milyon tondan 364 milyon tona), Abu Dabi için %23.8 (50 milyon tondan 63 milyon tona) ve Katar için de %17.9 (23 milyon tondan 27 milyon tona) idi. Buna karşılık, Kuveyt'in üretimi 1972'den 1973'e %8.5 gerileyerek 151 milyon tondan 138 milyon tona, Libya'nın üretimi %2.9 gerileyerek 108 milyon tondan 105 milyon tona düşmüştür. Cezayir'in üretimi ise 50-51 milyon ton civarında hemen hemen aynı kalmıştır. Cezayir ve Libya hariç, sadece Orta Doğu ülkelerinin 1973 yılındaki toplam 1.045 milyon tonluk üretimi, 2.837 milyon tonluk dünya üretiminin %36.8'ini teşkil etmekteydi.²⁵⁷

255 Laqueur, *Confrontation*, s. 239.

256 Laqueur, *Confrontation*, s. 242; Bu tedbirler konusunda bak.: *Keesing's... 1973*, s. 26226-26228 ve *Keesing's... 1974*, s. 26357.

257 Rakamlar için bak.: The British Petroleum Company Ltd., *BP Statistical Review of the World Oil Industry*, 1974, s. 6.

OAPEC'in 1974 üretim rakamlarının, 1973'e nispetle daha düşük olduğu görülmektedir. Üretim düşmesinde Libya başta gelmektedir. Libya 1974'teki 73.5 milyon tonluk üretimiyle, 1973'e nispetle, %29.9 üretim kaybına uğramıştır. Libya'yı, 1974 üretimi 114 milyon tona düşen ve 1973'e nispetle %17.3 üretim gerilemesine maruz kalan Kuveyt takip etmiştir. Kuveyt'i ise, %9.1 üretim azalmasıyla Katar, %5.3 üretim azalmasıyla Cezayir ve %4.2 üretim azalmasıyla da Irak takip etmiştir. Buna karşılık, 1974 yılında Suudi Arabistan'ın üretimi %11.8, İran'ın üretimi ise %2.7 nispetinde artmıştır. 1974 yılında 2.850 milyon ton dünya üretimi içinde Orta Doğu'nun (yine Cezayir ve Libya hariç payı 1.077 milyon ton ile %37.8 olmuştur).²⁵⁸

1973 yılında üretimin beklendiği kadar düşmemiş olmasının iki sebebi vardır: Birincisi, üretim kısıntıları ile birlikte, petrol fiyatlarının da artırılmasına gidilmesidir, üretim kısıntısıyla meydana gelen gelir kaybının, fiyat artırımıyla telâfisi yoluna gidilmiştir, İkincisi, üretim kısılması ve petrol ambargosuna karşı, Amerika'nın 1974 Ocak ayından itibaren gayet sert tepkiler göstermesidir.²⁵⁹ Amerika'nın bu tepkileri, petrol üreticisi Arap ülkelerinin petrol ambargosunda vitesi yavaşlatmalarına sebep olmuştur. Bunun neticesi olarak da, 1973 üretiminde çok fazla veya çok göze batan bir düşme olmamıştır.

258 Rakamlar için bak.: The British Petroleum Company Ltd.. *BP Statistical Review of the World Oil Industry 1974*, s. 6.

259 1973 petrol krizi Amerika'da ve Kongre'de o kadar büyük heyecan ve panik uyandırmıştır ki, Amerikan Senatosu bu kriz ve neticeleriyle ilgili pek çok inceleme ve araştırma yaptırmıştır. Bunlardan bazılarını zikredelim: U.S. Congress, House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, *New Perspectives on the Persian Gulf*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1973; U.S. Congress, House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, *The United States Oil Shortages and the Arab-Israeli Conflict: Report of a Study Mission to the Middle East, from October 22 to November 3, 1973*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1973; U.S. Congress, House of Representatives, Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Foreign Economic Policy, *Hearings: Foreign Policy Implications of the Energy Crisis*, Washington, D.C., U.S. Govt. Print. Office, 1973; U.S. Congress, House of Representatives. Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Foreign Economic Policy and Subcommittee on the Near East and Asia, *Hearings: Oil Negotiations, OPEC, and the stability of Supply*, Wash. D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1973; U.S. Congress, Library of Congress, Congressional Legislative Reference Service, *The Arab Oil Embargo and the United States Shortages, October 1973 to March 1974*, Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1974; U.S. Congress, Senate, Committee on Finance, *World Oil Developments and U.S. Oil Import Policy*, Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1973; U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, *Data and Analysis Concerning the Possibility of a U.S. Food Embargo as a Response to the Present Arab Oil Boycot*, Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1973; U.S. Congress, Senate, Committee on Foreign Relations, *The Middle East Between War and Peace, November-December, 1973: A staff Report*, Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1974; U.S. Congress, Senate, Committee on Interior and Insular Affairs, *Implications of Recent Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) Oil Price Increases*, Wash., D.C., U.S. Govt. Print. Off., 1974; U.S. Federal Energy Administration. *The Economic Impact of the Oil Embargo on the American Economy*, Wash., D.C., U.S., Govt. Print. Off., 1974.

1974 üretimindeki azalma ise, doğrudan doğruya, daha petrol ambargosunun ve üretim kısıtlamalarının başından itibaren başvurulmuş fiyat yükseltmelerinin sebep olduğu tüketim kısıtlamaları ile ilgilidir.

Daha OAPEC'in ilk Kuveyt toplantısından önce, 16 Ekim'de, Körfez ülkeleri petrolün afişe (*posted*) fiyatına²⁶⁰ %70 zam yaptıklarını açıkladılar ki, bunun manası, petrolün varil fiyatını yaklaşık 3 dolardan yaklaşık 6 dolar civarına çıkarmaktı. Körfez ülkelerini diğer Arap ülkeleri de takip etmekte gecikmedi. Cezayir ham petrolün fiyatını varil başına 3.60 dolardan 5 dolara, Irak 2.977 dolardan 5.061 dolara, Libya 4.604 dolardan 6.979 dolara ve Umman da 3.043'ten 5.787 dolara çıkardı. Bolivya, Nijerya, Ekvator, Venezuela ve Endonezya da, Körfez ülkelerini takip ederek fiyatlarını arttırdılar.²⁶¹

Fakat fiyat artışları burada durmadı. Kasım 1973'te Körfez ülkeleri, ortalama 5.11 dolar olan petrolün varil fiyatını, 1 Ocak 1974'ten itibaren 11.651 dolara çıkardılar. Bunun üzerine Cezayir de kasım ayında 9.25 olan varil fiyatını 1 Ocak'tan itibaren 16.216 dolara ve Libya da 9 dolara çıkardığı fiyatını 1 Ocak 1974'ten itibaren 15.786 dolara çıkardı. Bolivya, Ekvator, Venezuela, Nijerya ve Endonezya da aynı yolu takip ettiler. Fiyatların bu son derece hızlı artışı karşısında OAPEC, 24-25 Aralık'ta yaptığı toplantıda, Ocak 1974 için öngörülmüş olan ek %5'lik üretim kısıtlamasından vazgeçmiştir.²⁶²

Bu hızlı fiyat artışları, en büyük petrol tüketicisi sanayileşmiş ülkelerde, tüketimin kısılması için geniş çaplı tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, 1974 yılında üretimin düşmesinde bu anormal denebilecek fiyat artışları büyük rol oynamıştır. Fakat bu üretim düşmesi, ister Arap olsun, ister diğerleri, petrol üreten ülkelerin gelirlerinin düşmesine değil fiyatların yükselmesi dolayısıyla, bu gelirlerin artmasına sebep olmuştur. Ne var ki, petrol üreten ülkelerin bu gelirleri, bir yandan sanayileşmiş ülkelere yatırım olarak dönerken, öte yandan da, petrol fiyatlarındaki yükselmeler, petrol üreten ülkelerin sanayileşmiş ülkelere aldıkları sanayi mamullerine aynen ve belki de daha fazla olarak yansımıştır.

Petrol krizinin değil, fakat petrol ambargosunun kalkmasında, Amerika'nın tepkilerinin mühim bir rol oynadığı görülmektedir. Amerikan Savunma Bakanı James Schlesinger, petrol üreten Arap ülkelerine uyarıda bulunarak, sanayici ülkeleri felce uğratmaya niyetlendikleri takdirde, Amerika'nın buna askeri karşılık vereceğini bildirdi. Amerika'da hükümet ve Kongre çevrelerinde, petrolü Arap ülkelerinin Batı'nın sanayiini boğmak isteyip istemedikleri ve böyle bir durumda, Amerika'nın Körfez'de ne şekil bir askeri harekâta başvurabileceği, bunun imkanları ve sakıncaları ciddi olarak tartışılmıştır.²⁶³

260 Afişe fiyatlar veya *posted prices*, vergi ve *royalty*'ye esas olan fiyatlardır.

261 *Keesing's...* 1973, s. 26225.

262 *Keesing's...* 1974, s. 26355-26356.

263 Bu konuda bak.: *Strategic Survey*, 1974, s. 30-32.

Amerika için Körfez Meselesi ilk defa bu şekilde ortaya çıkmaktaydı. 1979'da Sovyetlerin Afganistan işgali ve 1980 Irak-İran savaşı karşısında Amerika'nın telaşlanmasının başlangıcını herhalde petrol ambargosu tarihine bağlamak yanlış olmayacaktır.

Amerika'nın askeri müdahale ihtimaline dair ortaya çıkan söylentilere her ne kadar Arap ülkeleri tepki gösterdilerse de, 13-17 Mart 1974'te Viyana'da yapılan OAPEC toplantısında petrol ambargosunun tümden kaldırılmasına karar verdiler.²⁶⁴

Petrol ambargosunun kaldırılmasında, hem siyasî mahiyetteki (Cezayir, Libya ve Suriye gibi sertlik taraftarları bir yanda, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan gibi ılımlılar bir yanda idi) ve hem de ambargo konusundaki çeşitli görüş ayrılıkları da rol oynamış olmakla beraber²⁶⁵ Amerika'nın Ocak 1974'ten itibaren, en çok petrol tüketen sanayici ülkeleri, petrol şokuna karşı organize etmek üzere harekete geçmesi de, bir yandan bu görüş ayrılıklarını tahrik ederken, öte yandan da ambargo konusundaki tutumlarının yumuşamasına sebep olmuştur.

Ambargo devam ederken aynı zamanda petrol fiyatlarının da yükselmeye ve hızla artmaya başlaması, Amerika'yı harekete geçirdi ve Başkan Nixon 10 Ocak 1974'te, en çok petrol tüketen 8 ülkenin (Kanada, Fransa, Batı Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç ve İngiltere) hükümet başkanlarına gönderdiği mektuplarda, şubat ayında bu sekiz ülkenin dışişleri bakanlarını Washington'da bir toplantıya çağırdı. Başkan Nixon, aynı zamanda 13 OPEC ülkesinin hükümet başkanlarına da gönderdiği mesajlarda, toplantının amacını ve konunun önemiyetini belirtiyordu.²⁶⁶

Başkan Nixon'ın sözünü ettiği toplantı 11-13 Şubat 1974 günlerinde Washington'da yapıldı ve 13 ülke (Belçika, Kanada, Danimarka, Batı Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İngiltere ve Birleşik Amerika) katıldı. Toplantıda alınan kararlarda, enerji tasarrufu ve talebin kısılması, bunalım dönemlerinde enerji sağlanmasında işbirliği yapılması, yeni enerji kaynaklarının bulunması ve bu konuda yapılacak araştırmalarda milletlerarası işbirliği öngörülmekteydi.

Toplantı çok tartışmalı geçti. Çünkü Amerika, petrol şokuna karşı muhtemel tedbir olmak üzere, sanayici ülkeler arasında yeni bir organizasyon kurulmasını isterken, Avrupa Topluluğu ülkeleri petrol ambargosu karşısında paniğe kapılınca, Arap-İsrail meselesinde, Araplara eğilim gösteren bir tutum almak suretiyle ambargodan yakasını sıyırmıştı. Bu sebeple, Washington toplantısında, alınacak tedbirleri tespit etmek üzere kurulan Koordinasyon Komitesi,

264 Toplantı sonunda yayınlanan bildirinin metni: *Keesings...1974*, s. 26617. Bildiride petrolün bir silah olarak kullanılmasının gayet müessir bir şekilde işlediği ve Batı'nın, Arap dünyasının, dünya ekonomisi için değerini anlamış bulunduğu söylenmektedir.

265 Bu konuda bak.: Shwadran, *Middle East Oil Crises since 1973*, s. 49-57.

266 Mektup ve mesajların metinleri: *Keesings...1974*, s. 26358.

13-14 Mart'ta yaptığı toplantıda, yeni bir organizasyon kurulması yerine, mescelenin Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECD) içinde ele alınmasına ve ayrıca, petrol üreten ülkeler ile petrol tüketen ülkelerin katılması ile bir konferans toplanmasına da karar verdi.

Bundan sonra yapılan çalışmalar sonunda, 15 Kasım 1974'te, Paris'te OECD çerçevesinde, Washington toplantısına katılan 12 devlet (Fransa hariç) ile, Avusturya, İsveç, İsviçre ve Türkiye'nin de dahil olduğu 16 devlet tarafından (Norveç sonradan çekildi) Milletlerarası Enerji Ajansı (*International Energy Agency*, IEA) kuruldu.²⁶⁷ Kuruluşun amacı, Washington toplantısında alınan kararların hemen hemen aynıydı. Yani enerji konusunda işbirliği ve dayanışmayı gerçekleştirmekti.

Bu arada Avrupa Topluluğu da Mayıs-Ekim 1974 döneminde, yine aynı mahiyette kararlar almakla, beraber, bir yandan Arap Ligi, öte yandan da OAPEC ülkeleri ile diyalog toplantıları yapılmasına karar vermek suretiyle, meseleyi yumuşak bir çerçeve işine sokmaya çalıştı.

1974 yılının ilk yarısında petrol fiyatları yükselmeye devam ederken, üretici ülkeler de, yabancı petrol şirketlerini ya millileştirdiler veya bu şirketlerdeki hisselerini arttırdılar. Mesela Libya, 1974 Şubat'ında, üç büyük Amerikan petrol şirketini tamamen millileştirdi. Abu Dabi, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ise ülkelerinde bulunan petrol şirketlerindeki hisselerini %25'ten %60'a çıkardılar. Venezuela, 1983'ten itibaren millileştirme kararı aldı. Ekvator, yabancı petrol şirketlerinden %25 hisse alırken, Nijerya da hissesini %35'ten %55'e çıkardı.²⁶⁸

1974 yılının sonlarına doğru dünya artık petrol şokunu atlarmış görünüyordu. Üreten de, tüketen de, bu yeni şartlara artık ayak uydurmaya başladı. Petrol üreticisi ülkeler her altı ayda bir zam yaparken, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri de kendilerini bu zamlara intibak ettirdiler. Çünkü, eski adıyla dolar, fakat şimdi yeni adı ile petrodolarlar, sonunda sanayileşmiş ülkelere dönmeye başladı. Buna rakamlarla birkaç örnek verelim:²⁶⁹ OPEC ülkelerinin, 1973'ten sonra artan fiyatlar dolayısıyla, 1974-78 yılları arasında petrolden elde ettikleri gelirin toplamı 573 milyar dolar tahmin edilmiştir. Yine bu tahminlere göre de, bu ülkelerin 1978 yılı sonunda dış ülkelere yaptıkları yardımların toplamı da 188 milyar doları bulmuştur. Amerikan Hazine Bakanlığı'nın tahminlerine göre, petrol üreticisi ülkelerin Amerika'daki yatırımları 1971'de 1 milyar dolar-ken, 1977 Mart'ında bu miktar 32 milyar dolara ve 1978 sonunda da 52 milyar dolara çıkmıştır. Bu 52 milyar doların 32 milyarı banka mevduatı ve 20 milyar doları da hazine tahvilleri, şirketlerin hisse senetleri ve şirket tahvillerine yatırım şeklindeydi. Yine adı verilmeyen bazı ülkelere yapılan yatırımlar ise 22 milyar

267 Milletlerarası Enerji Ajansı'nın kuruluş belgesinin tam metni: *Keesing's...1974*, s. 26845.

268 Bu konuda bak.: *Keesing's...1974*, s. 26619-26620 ve *Strategic Survey*, 1974, s. 28.

269 Rakamlar Shwadran, *Middle East Oil Crises since 1973*, s. 135-137'den alınmıştır.

dolar, gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar da 16 milyar dolardır. Hatta komünist ülkelere bile 4 milyar dolar civarında bir yatırım yapılmıştır.

Petrol üreticisi ülkelerin bu yatırımlardan elde ettikleri gelirler 1971'de 781 milyon dolar iken, 1978'de bu gelir 10.296 milyon dolar olmuştur. Fakat şunu da belirtelim ki, Amerika'nın 1978 Mayıs'ı itibarıyla Suudi Arabistan'da aldığı askeri projelerin toplam bedeli de 26 milyar doları bulmaktaydı.

1973-74 birinci petrol krizi bu neticeyi vermekle beraber, 1979-80'de ikinci bir petrol krizi ve şoku patlak verdi. İran'da 1979 Şubat'ında Şah'ın devrilmesi ve Humeyni rejiminin Batı ile münasebetlerini kesmesi, Batı'yı İran petrolünden yoksun bırakınca, fiyatlar birdenbire fırladı. 1979 Haziran'ında 23.50 dolar olan petrolün varil fiyatı, Ocak 1980'de 35 dolara fırladı.²⁷⁰

1982'den itibaren, fiyat yükselmelerine karşı stokların artmış olması dolayısıyla, dünya petrol piyasasında talebin düşmeye başlaması ve Irak ve İran'ın da savaş için para kazanmak amacıyla üretimlerini arttırmaları, 1983-84'ten itibaren yeni bir krizin, fakat bu sefer üretici ülkeler aleyhine, fiyatların düşmesi şeklinde ortaya çıkan yeni bir krizin patlak vermesine sebep oldu. 1985 yılı ortalarında fiyatlar 26 dolar civarına ve daha sonraları 10-11 dolara inerken, neticede 18 dolar civarında istikrar buldu.²⁷¹

14. Enver Sedat'ın Kudüs Seferi

A) Enver Sedat'ın Batı'ya Kayması

1975 Eylül'ünde İsrail ile yaptığı Ayırma Anlaşması'ndan sonra Enver Sedat bir kere daha görmüştü ki, Amerika ile münasebetlerini geliştirdikçe, parça parça da olsa, Sina'yı İsrail'in elinden kurtarmak mümkün olmaya başlamıştı. Bu sebeple Enver Sedat'ın 1975 sonundan itibaren Batı'ya, fakat bilhassa Amerika'ya kayması daha hızlı bir şekil aldı. Tabiatıyla, buna paralel olarak da Sovyetlerle münasebetleri gittikçe zayıfladı. Yani Enver Sedat, Amerika ile münasebetlerini geliştirirken, aynı zamanda Sovyet Rusya ile de münasebetlerini muhafaza etmek gibi bir hevese kapılmadı. Herhalde bu ikisinin bir arada yürüemeyeceğini veya kendisinin böyle bir politikayı yürütemeyeceğini görmüştü.

Esasına bakılırsa, Enver Sedat, daha 1974'teki birinci Ayırma Anlaşması'ndan sonra yeni bir silahlanma politikası takibine başlamış ve Sovyet silahları yerine Batı silahlarını sağlama çabası içine girmişti. Batı silahları bakımından şüphesiz en iyi kaynak Amerika'ydı. Fakat Amerika ile İsrail arasındaki stratejik münasebetler ve Amerika'daki İsrail lobisinin gücü dolayısıyla, bunun kolay olamayacağını gördüğünden, önce Batı Avrupa'ya dönmüştür.

Silahlanma bakımından Enver Sedat'ın gerçekleştirmek istediği ikinci husus da, Mısır'da bir silah endüstrisinin geliştirilmesiydi. Bunun için de, teknik bakımdan Avrupa'ya dönerken, finansman bakımından da, Suudi

270 İkinci petrol krizi için bak.: Shwadran, *Middle East Oil Crises since 1973*, s. 147-169.

271 Üçüncü petrol krizi için bak.: *a.g.e.*, s. 172-209.

Arabistan başta olmak üzere, ılımlı Körfez ülkelerinin kapısını çalmıştır. Bu amaçla Enver Sedat, 20-29 Şubat 1975 günlerinde Suudi Arabistan, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuveyt'i ziyaret ederek birtakım imkanlar sağlarken²⁷² 29 Mart-10 Nisan tarihlerinde de Batı Almanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Avusturya'yı ziyaret etti. Bu ziyaretler sırasında Fransa ile uzun vâdeli silah satışı ve üretimi için 2.2 milyar dolarlık bir anlaşma ve 44 Mirage F-1 uçağının satın alınması ve pilotların eğitimi için bir anlaşma yapıldı. Hatta İngiltere ile de 200 adet Jaguar avcı uçağı için bir anlaşma da gerçekleştirildi. Yine İngiltere ve İtalya ile, Mısır'ın elindeki Sovyet yapısı T-54, T-55 ve T-62 tanklarının, Batı yapısı motorlar ve 105 mm'lik toplarla donatılması için de anlaşmalar yapıldı.²⁷³

1975 Ayırma Anlaşması'nın arkasından Enver Sedat, 26 Ekim-5 Kasım 1975 günlerinde Washington'u ziyaret etti.²⁷⁴ Bu, bir Mısır devlet başkanının Washington'a ilk ziyaretiydi. Enver Sedat Washington'da o kadar iyi karşılandı ki, Amerikan Senatosu'nda bile bir konuşma yaptı. Bütün arzusu Amerika'dan bazı silahları alabilmektir. Bu sebeple, Amerika'dan, F-5A avcı uçakları ile uçaksavar HAWK füzeleri ve TOW anti-tank füzeleri istedi. Fakat İsrail'in itirazı ve İsrail lobisinin Amerikan hükümeti üzerindeki baskısı dolayısıyla, ancak C-130 Hercule nakliye uçaklarından 6 tane alabildi. Bununla beraber, Başkan Ford, 30 Ekim'de Kongre'ye gönderdiği mesajında, Mısır'a 1975-76 dönemi için 750 milyon dolarlık ekonomik yardım yapmak hususunda yetki istedi. Bu miktarın 250 milyon doları gıda yardımı olacaktı.

Mamafih, Amerikan ekonomik yardımı bu kadarla da kalmadı. Amerikan Hazine Bakanı William Simon, 1976 Mart'ında Mısır'ı ziyaret etmiş ve yapılan görüşmeler sonunda Simon, gelecek iki yıl için Mısır'a 1.885 milyon dolarlık ekonomik yardım yapılacağını açıklamıştır.

Buna karşılık Amerika'nın 1975 ayırma anlaşmaları ile İsrail'e vadettiği silahlar, 1976 yılı başından itibaren bu ülkeye akmaya başlamıştır.²⁷⁵ Verilen silahların değeri 2.2 milyar dolardı.

Bu arada İsrail de, 1975 Ayırma Anlaşması'nı aksatmadan tatbik etti. İsrail'in çekilmesi ve Mısır kuvvetlerinin, anlaşma ile kendilerine verilen topraklara girip yerleşmesi, 1976 Ocak ayında başladı ve 23 Şubat'ta tamamlandı. Keza Gidi ve Mitla geçitleri de BM kuvvetleri tarafından İsrail'den alınarak Mısır'a teslim edildi. İsrail, Ebu Rudeis petrol kuyularını da şubat ayında Mısır'a terk etti. Her iki tarafı da gözetleyecek olan elektronik erken uyarı sistemi de, 200 kişilik Amerikan personeli ile çalışmaya başladı. Bu suretle Mısır, Sina'daki topraklarından bir kısmını daha geri almış oluyordu.

272 Bu ziyaretler için bak.: *Keesing's... 1976*, s. 27809.

273 *Strategic Survey*, 1975, s. 80.

274 Bu ziyaret için bak.: *Keesing's... 1976*, s. 27808.

275 *Strategic Survey*, 1975, s. 79 ve *Strategic Survey*, 1976, s. 82.

B) Enver Sedat Moskova'dan Kopuyor

İşte tam bu sıradadır ki, Enver Sedat bir bomba daha patlattı. 14 Mart 1976 günü Mısır Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, 27 Mayıs 1971 tarihli ve 15 yıl süreli, Mısır-Sovyet Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı feshetti.²⁷⁶ Hem bu fesih, Sedat'ın 1972 Temmuz'unda Sovyet uzman ve teknisyenlerini Mısır'dan kovmasına benzemiyordu.

Enver Sedat 14 Mart konuşmasında, bu antlaşmanın feshine gerekçe olarak şu noktaları belirtiyordu: 1973 savaşından sonra Sovyetlerin Mısır'a karşı ilgileri azaldığı gibi, Arap dünyasında mihverler yaratarak, Arap dünyasını bölmeye çalışmaktadırlar. Mısır-Sovyet münasebetleri tam bir çıkmaz içindedir. Çünkü Sovyetler artık Mısır'a silah vermedikleri gibi, 1973 savaşında verdikleri silahların borçları için Mısır'ın istediği moratoryumu da reddetmişlerdir. Ayrıca, bu borçların faizlerinin de ödenmesini istemişlerdir. Sovyetlerin yedek parça vermemesi sebebiyle, eldeki silahlar bir yıl içinde hurda hale gelecektir. Hindistan, MiG-21 uçaklarının yedek parçalarından Mısır'a vermek istediğinde, Sovyetler buna engel olmuşlardır. Sovyetler Mısır'a diz çöktürmek için ekonomik baskı yapmaktadırlar. Enver Sedat, "Ben Allah'tan başka kimsenin önünde diz çökmem," diyordu.

Bu arada Sedat, Mısır'ın politikasının, Amerika'yı, İsrail'i desteklemekten vazgeçirip, Araplarla işbirliğine şevket olduğunu da belirtmekteydi.

Konuşmasının sonunda Sedat, bu antlaşmanın artık bir yararı kalmadığını, dolayısıyla feshedilmesi gerektiğini söylüyordu. Nitekim, Mısır Parlamentosu da 15 Mart'ta, yani ertesi gün aldığı bir kararla 1971 antlaşmasını feshetti. 4 Nisan'da alınan bir kararla da, Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan antlaşma feshedildi. Mısır artık Sovyetlerle tüm bağlarını koparıyordu.

Enver Sedat'ın bu hareketi Amerika'yı son derece sevindirdi. Buna karşılık Sovyetler için hadise gerçekten bir şok oldu. Tass Ajansı 15 Mart günü yayınladığı bildiride, Mısır'ın bu antlaşmayı feshetmesinin, uzun zamandan beri Sovyetlere karşı takip etmekte olduğu gayri dostane politikanın bir neticesi olduğunu söylüyordu. Mamafih, aynen 1972 Temmuz'undaki krizde olduğu gibi, Sovyetler yine de Mısır'ın yakasını bırakmadılar. Bu kopmanın şokunu azaltmak için 28 Nisan 1976'da Mısır'la gayet geniş çerçeveli bir ticaret antlaşması imzaladılar. Enver Sedat da şimdilik daha ileri gitmeyi uygun bulmadı. Mayıs ayında yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Sovyetler Birliği ile kavga etmek niyetinde değiliz. Bağımsız tutumumuzun anlaşılacağı ve kabul edileceği günün geleceğini ümit ediyorum ve o zaman Sovyetlerle olan münasebetlerimiz daha sağlam bir zemine oturmuş olacaktır."²⁷⁷

276 Konuşmanın metni: *Historic Documents of 1976*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1977, s. 171-175; ayrıca: *Keesing's...1976*, s. 27666.

277 *Keesing's...1976*, s. 27810.

C) 1976 Yılı gelişmeleri, Filistin Meselesi

Bundan sonra, 1976 yılının hem Mısır ve hem de Orta Doğu politikası açısından, başlıca gelişmeleri şu noktalarda toplanmaktadır:

- 1) 1975 Mayıs'ında başlayan Lübnan iç savaşı. Filistin meselesi ile çok yakından ilgili olan 1975-76 Lübnan iç savaşını ve bunu takip eden gelişmelerin neticesi olan, 1981'de İsrail'in Lübnan'ı işgalini, bundan sonraki bölümlerde ele alacağız.
- 2) 1976 yılında Amerika'nın Orta Doğu politikası aktif değildir. Çünkü Amerika'da başkanlık seçimi kampanyası vardır. Başkanlık seçimlerinden sonra, 1977 yılı başından itibaren Amerika'nın harekete geçmesiyle, Orta Doğu gelişmeleri yeni bir hız kazanacaktır.
- 3) 1975 yazından itibaren Enver Sedat'ın başına bir de Libya meselesi çıkmıştır. Libya meselesinin gelişmeleri, kısa bir özet olarak şöyledir:

Hatırlanacağı üzere, 1970 Eylül'ünde Enver Sedat'ın, Nâsır'ın yerini aldığı ilk andan itibaren, Libya lideri Kaddafi, Sedat'ın hoşuna gitmemiştir. Kaddafi'nin, Arap dünyasında Nâsır'ın yerini almak istercesine, devamlı olarak her şeyi eleştirmesi ve Arap dünyasında her şeyin kendi görüşlerine göre yapılması gerektiği iddiası, Enver Sedat'ı, Kaddafi'ye karşı daima bir mesafe muhafaza etmeye sevk etmiştir. 1973 savaşından önce Sedat'ın, Suriye ve Ürdün ile yakın bir işbirliği içine girmesi ve Kaddafi'ye hiçbir şeyi danışmaması, münasebetlerin iyice soğumasına sebep olmuştu.

Diğer taraftan, 1973'ten sonra Enver Sedat, Amerika ve Batı'ya doğru yer değiştirirken, Libya lideri de Sovyet Rusya tarafına kaymaya başladı. Bu suretle istikametler birbiriyle çelişiyordu. Bu ise, Kaddafi'yi, Enver Sedat'ı yıkmak için birtakım teşebbüslere sevk etmiş görünüyor. Bunun neticesi olarak, Mısır ile Libya arasında, 1975 Temmuz'undan itibaren, gerginlikler ve çatışmalar başlamış ve bunlar 1977 Ekim'ine kadar devam etmiştir.

1975 Temmuz'unda Mısır sınır makamları, Mısır'da karışıklık çıkarmak isteyen birtakım Libyalıları yakaladı. Bu hadise iki ülke münasebetlerini o derece gerginleştirdi ki, Libya, Mısır sınırına 400 tank sevk etti ve Mısır da buna karşılık vererek, Libya sınırlarına kuvvet yığdı. Bu gerginlik 1975 Ekim ayına kadar sürdüyse de, her iki taraf da daha ileri gitmedi.

Fakat 8-9 Mart 1976 günlerinde, Mısır'da yüksek düzeydeki kişileri öldürmekle görevlendirilen 30 kadar Libyalı komandonun yakalanması, Mısır-Libya münasebetlerini yeniden gerginleştirdi. Bunun üzerine Libya, ülkesinde çalışmakta olan 22.000 kadar Mısırlıyı sınır dışı etti. Mamafih bu hadise de burada kaldı.²⁷⁸

1977 yılında Mısır ve Libya savaş durumuna girdiler. 12 Temmuz 1977 günü, dört kişilik bir sabotaj grubunun Libya'dan Mısır'a girmek isterken Mısırlılar tarafından yakalanması üzerine, 14 Temmuz'dan itibaren Libya-Mısır

278 Bu hadiseler için hak.: *Keesing's...* 1976, s. 27673.

çarpmaları başladı. Bu çarpışmalar, 17 Temmuz'dan itibaren iki taraf tanklarının ve uçaklarının muharebesine dönüştü. Libya ile Mısır arasında gerçek bir savaş durumu ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla, Arap Birliği'nin ve diğer Arap ülkelerinin araya girmesi üzerine, Libya topraklarına girmiş bulunan Mısır kuvvetleri geri çekilerek, Mısır 24 Temmuz'da savaşı durdurdu. Fakat iki devlet arasında münasebetlerin normale dönmesi, ancak 1977 Ekim'inde mümkün olabildi.²⁷⁹

Mısır'ın Libya ile çatışma durumuna girmesi, Enver Sedat'ı, İsrail ile barış projesine ağırlık vermeye sevk eden faktörlerden biri olmuştur.²⁸⁰

4) 1976 yılında Filistin meselesi ve FKÖ de Orta Doğu gündeminin ön planına çıktı. Bu da iki şekilde oldu:

A) FKÖ, 1975 Ayırma Anlaşması'ndan sonra ve 1975 sonundan itibaren milletlerarası planda tanınma bakımından birtakım çabalar içine girdi. Güvenlik Konseyi, Golan'daki BM barış gücünün görev süresini uzatma meselesini 12 Ocak 1976'dan itibaren tartışmaya başlayınca, mesele dönüp dolaşıp FKÖ'ye geldi.²⁸¹ Mısır ile Ürdün, Güvenlik Konseyi'nden, FKÖ'nün Filistin halkının tek temsilcisi olduğuna ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilerek, bu topraklarda bir Filistin Devleti'nin kurulmasına dair bir karar almasını istedilerse de, bu karar tasarısı 27 Ocak 1976'da Amerika tarafından veto edildi. İsrail Amerikan vetosunu alkışlarken, FKÖ, moral bir zafer kazandığını ilan ediyordu.

B) Bu gelişmeler karşısında İsrail, barış istikametinde bir harekette bulunarak, 1976 Aralık ayında Genel Kurul'a sunduğu karar tasarısında, Orta Doğu barışı için Cenevre Konferansı'nın toplanmasını ve konferansa, 1973 Aralık ayındaki Cenevre Konferansı'nın iştirakçileri olan İsrail, Mısır, Suriye ve Ürdün'ün katılmasını istedi. Bu karar tasarısında doğal olarak FKÖ'nün adı geçmiyordu, İsrail'in bu teşebbüsü FKÖ ve Filistin meselesini yeniden hareketlendirdi.²⁸² Enver Sedat, İsrail İşgal ettiği topraklardan çekilmeyi kabul ettiği takdirde, bu çekilme yapılmadan önce, İsrail ile bir "Savaşmama Paketi" (*Non-Belligerency Pact*) imzalamaya hazır olduğunu bildirdi, öte yandan Arafat da, şartları bir anlaşmada belirtmek suretiyle, bir Filistin Arap devletinin kurulmasından söz etti. Arafat'ın söylemek istediği, böyle bir devletin kurulması kabul edilsin de, şartlarını hep beraber tespit ederiz, idi. Tabii burada bütün mesele, Filistinlilerin İsrail ile bir arada yaşamayı kabul edip etmeyecekleriydi.

279 Bu çarpışmalar için bak.: *Keesing's...1977*, s. 28710-28711.

280 Bu konuda bak.: Jimmy Carter, *Keeping Faith - Memoirs of a President*, New York, Bantam Books, 1982, s. 282-284.

281 Bu konuda bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1976, s. 29; *Strategic Survey*, 1975, s. 78.

282 *Strategic Survey*, 1976, s. 83 ve *Yearbook of the U.N.*, 1976, s. 241-242. İsrail'in karar tasarısına verilen değişiklik önergelerinde FKÖ de Cenevre Konferansı'na sokulmak istenince, İsrail karar tasarısını geri aldı.

Fakat ne var ki, İsrail'in Cenevre Konferansı konusundaki teşebbüsü, bu konferansa FKÖ'nün ne şekilde katılacağı tartışmasını kızıştırdı. Aralık 1975 sonunda, Cenevre Konferansı için tek bir Arap delegasyonu fikrini, yani FKÖ'nün de bu delegasyon içinde yer almasını savunmuş olan Mısır ve Suriye, bu tutumlarını değiştirdiler ve şimdi, Cenevre Konferansı'na FKÖ'nün kendi ayrı delegasyonu ile katılmasını savunmaya başladılar. İsrail'in buna cevabı ise, FKÖ ile hiçbir yerde beraber oturmayaacağı, ancak Ürdün'ün Filistinliler adına konuşabileceğiydi.

Böylece, 1976 yılının başında ve sonunda, Filistin Varlığı ve FKÖ'nün tanınması, Orta Doğu gündeminin başına gelmiş bulunuyordu.

Fakat 1977 yılının başından itibaren Filistin Meselesi daha da büyük bir hamle yapmaya başladı. Çünkü, Amerika'da 2 Kasım 1976'da yapılan başkanlık seçimlerini Jimmy Carter'ın kazanması ile, Amerika'nın Filistin politikasında, radikal olmasa bile, mühim değişiklikler ortaya çıktı.

Fakat bundan önce şunu belirtelim ki, 1977 Ocak ayında Kahire'de patlak veren gösteri ve ayaklanmalar, Mısır-Sovyet münasebetlerinin yeniden gerginleşmesine ve Enver Sedat'ın Moskova'dan biraz daha uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu da şüphesiz, Amerika'nın Orta Doğu politikası bakımından mühim bir gelişmeydi. Bu sebeple, bu gösteri ve ayaklanmalara kısaca da olsa değinmekte yarar vardır.

D) Mısır'da Gösteriler ve Ayaklanmalar

Mısır hükümeti 17 Ocak 1977 günü, 1977 bütçesini Halk Meclisi'ne sunarken, IMF, alacaklı Amerikan bankaları ve Amerikan hükümetiyle, Mısır'a devamlı malî yardım yapan Suudi Arabistan ve Kuveyt'in baskıları dolayısıyla, bütçe açığını kapatmak için, gıda maddelerine yapılan sübvansiyonların kaldırılacağını açıkladı. Bu ise, gıda maddelerinin pahalılaşması, fiyatların artması demektir.

Bunun üzerine 18 Ocak günü Kahire civarındaki fabrikaların işçileri gösterilere başladılar. Gösterilere öğrenciler de katıldığı gibi, gösteriler, başta İskenderiye olmak üzere diğer büyük şehirlere de yayıldı ve kısa sürede Enver Sedat'a yönelik bir şekil aldı. Göstericiler, varlıklı insanların devam ettiği mağazalara, kahvelere ve gece kulüplerine saldırdılar. Şiddete başvurulması üzerine, hükümet göstericiler üzerine asker sevk etti. Gösteriler 19 Ocak günü öğleden sonra kontrol altına alındı. 22 Ocak'ta yapılan resmî açıklamada, gösteriler esnasında 79 kişinin öldüğü ve 800 kadar insanın da yaralandığı bildiriliyordu. Çoğunluğu eski komünistlerin teşkil ettiği 1.273 kişi de tutuklanmıştı.²⁸³

Enver Sedat 29 Ocak'ta Kahire Üniversitesi profesörlerine yaptığı konuşmada, Nâsır sosyalizmine çatarak, "Ekonomimiz sıfırı tüketinceye kadar sosyalizme taptık," diyordu.²⁸⁴ Enver Sedat, göstericiler sokaklarda "Nâsır" diye bağırarak zaman da, "Nâsır 1967'de öldü," demişti.²⁸⁵

283 *Keesing's...1977*, s. 28264.

284 *Keesing's...1977*, s. 28264.

285 *Strategic Survey*, 1977, s. 45.

Enver Sedat 3 Şubat'ta da halka hitaben yaptığı konuşmasında, ayaklanmanın, Moskova'nın emriyle hareket eden komünistlerin eseri olduğunu söylüyordu.²⁸⁶ Yine 3 Şubat'ta yayınlanan bir kararnameyle de, gösteri ve grevler yasaklanırken, servet beyanı mecburiyeti getiriliyordu. Resmi makamlarca istendiğinde, herkes servetinin ve kazancının kaynağını göstermek zorunda olacaktı.

Enver Sedat'ın gösteri ve ayaklanmalardan Moskova'yı sorumlu tutması, Mısır-Sovyet münasebetlerini yeniden gerginleştirdi. Sedat, Sovyetlerle olan münasebetleri, "bir hayli gergin" (*highly strained*) diye nitelendirirken. *el-Ahram* gazetesi de, Sovyet Rusya'nın, "Kahire'nin kan Gölünde boğulmasını istediğini" yazıyordu. Buna karşılık *Pravda* da Enver Sedat'a eleştiri yağdırdı.²⁸⁷

İşte Başkan Jimmy Carter'ın göreve başladığı sırada, Mısır böyle bir iç kırışıklıktan geçiyor ve Moskova ile münasebetleri de böyle bir duruma giriyordu.

E) Başkan Carter ve Yeni Amerikan Politikası

Jimmy Carter'ın Başkanlık seçimini kazanması üzerine Amerikan politikasındaki ilk değişiklik işareti, yeni Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in 1977 Şubat'ında Orta Doğu'ya yaptığı ve bütün Arap ülkelerinin bir Filistin Devleti'nin kurulmasında ısrar ettiği ziyaretten sonra ortaya çıkmıştır. Sadece Mısır, Filistin Devleti'nin bir konfederasyon şeklinde Ürdün ile birleşmesini savunmuştur.²⁸⁸

Carter yönetimini daha göreve başlar başlamaz Filistin meselesi üzerine eğilmeye sevk eden ve 1977 Şubat'ında Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i Orta Doğu'ya gitmeye sevk eden gelişmeler şunlar olmuştur:

- 1) Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 19-21 Aralık 1976 günlerinde Kahire ziyaretini müteakip Enver Sedat, Filistin faktörüne dayalı bir Orta Doğu barış planı ortaya attı. 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararını esas alan bu plan, Ürdün'e bağlı bir Filistin Devleti'nin kurulmasını ve işgal ettiği topraklardan süratle çekilmesi şartıyla, İsrail'e her türlü garantinin verilmesini öngörüyordu.²⁸⁹ İsrail, bu planda Filistin Devleti'nin Ürdün'e bağlanmasını müspet karşılamakla beraber, diğer kısımları kabul etmedi.
- 2) Hafız Esad'ın arkasından, Ürdün Kralı Hüseyin'in 13-15 Ocak 1977 günlerinde Kahire'ye yaptığı ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride de, Orta Doğu krizine 1977 yılı içinde bir çözüm bulunması ve bu çözümün de Enver Sedat'ın ortaya attığı barış planına dayanması gerektiği ifade ediliyordu.²⁹⁰

286 *Keesing's...1977*, s. 28265.

287 *Aynı kaynak*, s. 28266.

288 *Strategic Survey*, 1976, s. 84. Cyrus Vance'in Orta Doğu ziyaretleri için bak.: *Keesing's...1977*, s. 28383.

289 *Keesing's...1977*, s. 28382.

290 *Keesing's...1977*, s. 28382.

Enver Sedat'ı 1977 Kasım'ında Kudüs'e kadar gitmeye sevk eden sebeplerden biri de, 1977 yılını, Filistin meselesinin çözümü ve barış için bir karar yılı olarak görmesiydi.

Cyrus Vance'in 1977 Şubat'ındaki Orta Doğu temaslarına FKÖ'nün verdiği cevap ise, FKÖ'nün parlamentosu sayılan Filistin Milli Konseyi'nin 12-20 Mart günlerinde yaptığı Kahire toplantısı oldu. Açılışını Enver Sedat'ın yaptığı toplantıya, çoğunluğunu ılımlıların teşkil ettiği 292 delege katılmıştır. Toplantıda 15 maddelik bir program kabul edildi.²⁹¹ Bu programa göre, milli topraklar üzerinde bağımsız milli bir devlet kurulması öngörülüyor ve milli topraklar ile de, 1921'de İngiliz mandasına verilen tüm Filistin topraklarının kastedildiği belirtiliyordu. Yani İsrail devletinin varlığı reddediliyordu.

Bu gelişmelerin tesiriyle harekete geçen Amerika'nın, Orta Doğu politikasındaki değişiklik, bilhassa 242 sayılı kararın yorumu üzerinde yoğunlaşıyordu. İsrail Başbakanı Rabin'in 7-8 Şubat 1977 günlerinde Washington'a yaptığı ziyaretin ilk günündeki konuşmasında Başkan Carter, İsrail'in ihtiyacı olarak savunulabilir sınırlar (*defensible borders*) kavramını ortaya attı ve diplomatik çabaların hedefinin bu olması gerektiğini söyledi.²⁹² İsrail Başbakanı Rabin ise, buna verdiği cevapta, Başkan Carter'ın ortaya attığı bu kavramın, İsrail'in düşüncelerine uymadığını söyleyerek, "Hukuki bakımdan biz sınırların müzakere edilmesi hakkına sahip bulunuyoruz," dedi.²⁹³

Bununla beraber Carter, sınırlar konusundaki bu görüşlerini 9 Mart'ta yaptığı bir basın toplantısında da tekrarlayarak²⁹⁴ sınırlar konusunun müzakere yoluyla resptini belirtmekle beraber, 1967 sınırlarında (yani 5 Haziran 1967 öncesi sınırlarında) bazı küçük düzeltmeler (*minor adjustments*) yapılabilceğini, İsrail'in sınır güvenliğinin, gayri askeri bölgeler tesisi yoluyla da sağlanabileceğini söylemiştir. Açıktır ki, Carter, bu sözleriyle, İsrail'in işgal ettiği toprakların büyük kısmından çekilmesi gerektiğini anlatmaktaydı.

Carter, 16 Mart 1977 günü verdiği demeçteyse²⁹⁵ bir adım daha ileri giderek, Filistin meselesi üzerinde de ayrıntılı bir şekilde durmuş ve her şeyden önce Filistinlilerin, İsrail'i haritadan silme düşüncesinden vazgeçmelerini söyledikten sonra, "yıllardan beri ızdırıp çekmekte olan Filistinlilere bir yurt sağlanması zorunludur," demiştir. Başkan Yardımcısı Walter F. Mondale de,

291 Program'ın metni: *aynı kaynak*, s. 28384 ve 28386.

292 Elaine P. Adam (Ed.), *American Foreign Relations, 1977 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations/New York University Press, 1979, s. 49; *Keesing's... 1977*, s. 28383.

293 *Keesing's... 1978*, s. 29149.

294 Bu basın toplantısı için bak.: Elaine P. Adam, *American Foreign Relations, 1977*, s. 254-256; *American Foreign Policy - Basic Documents, 1977-1980*, Washington, D.C., Department of State, 1983, s. 610-611.

295 Demecin metni: *Am. For. Rel.*, 1977, s. 256-258; *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 611-612; *The Search for Peace... 1967-79*, s. 311.

17 Haziran'da Kaliforniya'da yaptığı konuşmada²⁹⁶ Başkan Carter'ın 9 ve 16 Mart'ta söylediklerini hemen hemen aynen tekrar ettikten sonra, İsrail'in yaklaşık 1967 sınırlarına dönebileceğini, 1967 sınırlarında (yani 5 Haziran öncesi) küçük değişiklikler yapılabileceğini belirtmiş ve Filistinliler için de şunları söylemiştir: "Önce, Filistinliler İsrail ile yan yana barış içinde yaşamayı kabul etmelidirler. İkincisi, Filistinlilere barış müzakerelerinde söz hakkı verilerek, şiddetten vazgeçmeleri ve meşru siyasi isteklerini barışçı bir şekilde ifade etmeleri imkanı sağlanmalıdır. Üçüncüsü, Filistinlilere bir yurt verilmeli, fakat bu yurt tercihen Ürdün ile bağlantılı (*in association with Jordan*) olmalıdır."

Bundan sonra Orta Doğu liderlerinin Washington resmi geçitleri başladı. İsrail Başbakanı Rabin'in şubatta yaptığı ziyaretten sonra, Başkan Enver Sedat da 4-6 Nisan 1977 günlerinde Washington'u ziyaret etti. Sedat, Carter ile görüşmelerinden sonra verdiği demeçte, görüşmelerin ağırlığını Filistin meselesinin teşkil ettiğini söyledikten sonra, Başkan Carter'ın bu konuda 16 Mart'ta söylediklerinin, Filistin meselesinin çözümüne çok yakın bir formül olduğunu açıklamıştır. Yayınlanan ortak bildiride de, tarafların, 1977 yılının ikinci yarısında, Orta Doğu barışı için Cenevre Konferansı'nın toplanmasında mutabık kaldıkları belirtiliyordu.²⁹⁷

Enver Sedat'ın arkasından, 25-26 Nisan tarihlerinde Washington'da Başkan Carter ile görüşen Ürdün Kralı Hüseyin de, 27 Nisan'da verdiği demeçte, Ürdün'ün, Filistin varlığı (*Palestinian entity*) ile "gönüllü ve kardeşlik esasları üzerinden (...) kuvvetli bağlar tesisine hazır" olduğunu, bu Filistin varlığının Batı Şeria ve Gazze topraklarında tesis edilmesi gerektiğini ve Ürdün'ün, Filistin halkının *self-determination* hakkını savunmakta olduğunu söylemiştir.²⁹⁸ Bu suretle Kral Hüseyin Amerika'nın görüşlerini benimsemiş olmaktadır.

Bütün bu gelişmeler İsrail'i ciddi olarak endişelendirmekten geri kalmadığı gibi, Carter yönetiminin de, Orta Doğu barışında, İsrail'in görüşlerinden bir hayli uzaklaştığı da görülmekteydi. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın 27 Haziran'da yayınladığı ve şimdiye kadar ifade edilen Amerikan görüşlerini özetleyen bildirisi ise, Arap devletlerini çok hoşnut bıraktı. İsrail hükümeti ise, bu bildiriye cevaben yayınladığı 28 Haziran bildirisinde, İsrail'in elindeki toprakların her türlü müzakereye açık olduğunu tekrarladı.²⁹⁹ Ne var ki, bu toprakları müzakere konusu yapmakla, bu topraklardan vazgeçmek ayrı şeylerdi. Nitekim mayıs ayında İsrail'de yapılan genel seçimler bunu açık olarak ortaya koydu.

F) İsrail'de Seçimler, Begin Hükümeti ve Amerika

Rabin hükümetindeki bazı bankaların mali skandalları sebebiyle, Başbakan Rabin 7 Nisan'da istifa etti ve 17 Mayıs'ta da İsrail'de genel seçimler yapıldı.

296 Mondale'in konuşmasının metni: *Am. For. Rels.* 1977, s. 264-272; *American Foreign Policy...* 1977-1980, s. 613-617; *The Search for Peace...* 1967-79, s. 312-315

297 *Keesing's...* 1978, s. 29149.

298 *Keesing's...* 1978, s. 29149.

299 *Keesing's...* 1978, s. 29150.

Bu seçimlerde, 1948 yılından beri iktidarda bulunan İşçi Partisi yenilgiye uğradı³⁰⁰ ve yeni hükümeti 21 Haziran'da, Menahem Begin liderliğindeki Likud Partisi kurdu. Likud Partisi'nin seçim platformunda, işgal edilmiş topraklar ve bilhassa Batı Şeria için "Judea ve Samaria hiçbir yabancı devlete teslim edilmeyecektir. Deniz ile Şeria Nehri arasındaki topraklar üzerinde münhasıran İsrail egemenliği vardır" diyor ve İsrail gençleri işgal edilmiş topraklara yerleşmeye çağırıyordu. Yani, işgal edilmiş topraklarda Yahudi yerleşimlerinin kurulmasının teşvik edileceği belirtiliyordu.

Likud'un seçim platformu, FKÖ'yü, bir milli kurtuluş hareketi olarak değil, bir katiller örgütü olarak nitelendiriyor ve ortadan kaldırılacağını söylüyordu.³⁰¹

Başbakan Begin'in 20 Haziran'da Knesset'te okuduğu hükümet programında, işgal edilmiş topraklar deyimi ve isimleri geçmemekle beraber, bu toprakların 4.000 yıl önceki İsrail toprakları olduğu söyleniyor ve şöyle deniyordu: "Yahudi halkının Eretz İsrail (İsrail Ülkesi) üzerinde, babalarının bir mirası olarak, ebedi ve tarihi hakkı vardır ve bu hak tartışma konusu yapılamaz."³⁰²

Görülüyor ki, Carter yönetimi, Filistin halkına Batı Şeria ve Gazze'de bir yurt sağlanması görüşünü savunurken, İsrail'in yeni hükümeti bu topraklar üzerindeki ebedi ve tarihi haklarından söz ediyor ve bu topraklardan bir karış bile vermeyeceğini açıkça ortaya koyuyordu. Bu durumda İsrail'in, topraklar konusunu Arap komşuları ile müzakereden bahsetmesi tam bir çelişkiydi. Olsa olsa, geriye bir tek Sina Yarımadası kalıyordu.

Yeni İsrail Başbakanı Begin, 19-20 Temmuz günlerinde Washington'u ziyaret etti. Görüşmeler esas itibarıyla Cenevre Konferansı konusunda, fakat daha ziyade konferansın prosedürü hakkında yapılmıştır. Fakat prosedür konusu da, Filistin yurdu ve FKÖ'nün Cenevre Konferansı'na katılması meselesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Carter, Begin'e Orta Doğu barışı konusundaki ilkelerini şöyle belirtmiştir:³⁰³ 1) İsrail'in bütün komşularını içine alan kapsamlı bir barış yapılmalıdır. 2) Bu barış, 242 sayılı karara dayanmalıdır. 3) Bu barış, serbest ticaret ve açık sınırlar da dahil, çok geniş çerçeveli olmalıdır. 4) Yine bu barış, İsrail'in işgal ettiği topraklardan güvenli sınırlara çekilmesini sağlamalıdır. 5) Bağımsız olmamak kaydıyla, bir Filistin varlığı (*Palestine entity*) yaratılmalıdır.

300 Seçimlerin neticesinde Partilerin kazandığı millervekillikleri şöyledir: Likud Bloku 43, İşçi Partisi 32, Değişiklik İçin Demokratik Hareket 15, Milli Dinci Parti 13, Barış ve Eşitlik İçin Demokratik Cephe 5, Şlomzion (Ariel Şaron'un Partisi) 2, Şelli (sol kanat) 2, Flatto-Şaron (Ariel Şaron ile ilgisi yok) 1, Birleşik Arap Listesi 1, Bağımsız Liberaller 1, Medeni Haklar Hareketi 1, Toplam: 115. Begin, hükümeti kurabilmek için Milli Dinci Parti ve Değişiklik İçin Demokratik Hareket ile koalisyon yaptı.

301 *The Search for Peace...*, s. 201.

302 *Keesing's...1977*, s. 28537.

303 Jimmy Carter, *Keeping Faith*, s. 290-291.

Begin buna verdiği cevapta, Filistin varlığı hariç, diğerlerinin hepsiyle muhabakat olduğunu söylemiştir. Buna karşılık Carter, barışın mühim engellerinden birinin de, işgal altındaki topraklarda kurulan Yahudi yerleşim merkezleri olduğunu söyleyince, Begin buna cevap vermediği gibi, İsrail'e dönünce, Batı Şeria'daki bu yerleşimlerin daimiliğini tanımıştır.³⁰⁴

Böylece Amerika ile İsrail arasındaki derin görüş ayrılıklarının bilhassa iki noktada yoğunlaştığı ortaya çıkıyordu: Biri, Amerika'nın, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve 1967 sınırlarında küçük değişiklikler yapılmasını istemesine karşılık, İsrail'in Batı Şeria'yı ebedî ve tarihî bir hak olarak iddia etmesi, yani çekilmeyi düşünmemesiydi. İkincisi ise, İsrail'in bu topraklarda Yahudi yerleşimleri kurarak bu toprakları Yahudileştirmesi ve bu topraklarda bir Filistin varlığının kurulmasının imkanlarını bertaraf etmeye çalışmasıydı.

FKÖ'nün Cenevre Konferansı'na katılmasına gelince; daha önce de belirttiğimiz üzere, Amerika, Filistinlilerin barış sürecine katılmalarını, hiç değilse bazı şartlarla kabul etmiş iken, İsrail bunu kesinlikle reddetmiştir. Begin 20 Haziran'da Washington'da bu hususu kesin olarak açıklamış, Batı Şeria Filistinlilerinin ise, ancak Ürdün heyetine dahil olabileceklerini söylemiştir. Begin, Washington ziyareti sırasında bu konuda Carter'ı da ikna etmiş olmalı ki, Carter 28 Temmuz'da yaptığı basın toplantısında³⁰⁵ Filistinliler İsrail'in varlığını tanımadıkça ve İsrail ile barış içinde yaşamayı kabul etmedikçe, Amerika'nın, Filistinlilerin barış müzakerelerine katılmalarını desteklemeyeceğini söyledi. Tabii bu sözlerin muhatabı doğrudan doğruya FKÖ idi. Böylece Filistinliler, biri FKÖ, diğeri de Batı Şeria ve Gazze Filistinlileri olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bu ikinciler de, barış süreci için Ürdün'e bağlanmaktaydı.

Böylece 1977 yılı gelişmeleri Cenevre Konferansı'na doğru yönelmekteydi. Bu sebeple, Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Cenevre Konferansı için temaslarda bulunmak üzere, 31 Temmuz-11 Ağustos 1977 günlerinde Mısır, Lübnan, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve İsrail'i ziyaret etti.³⁰⁶ Bu ziyaret ise, Amerika ile İsrail arasındaki münasebetleri bir kere daha tatsızlaştırdı. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance 9-10 Ağustos günlerinde İsrail'i ziyaret etmişti. Cyrus Vance 10 Ağustos'ta Kudüs'te verdiği demeçte, Amerika ile İsrail'in ana meselelerde birbirlerinden ayrıldıklarını, eğer bir çözüme ulaşılabilecek ise, bu görüş ayrılıklarının giderilmesi gerektiğini söylüyordu. Görüş ayrılıklarının bir konusunun da Batı Şeria olduğu anlaşıyordu. çünkü, Cyrus Vance, Batı Şeria ve Gazze'nin, geçici olarak bir millederarası yönetime bırakılmasını, bu geçiş döneminden sonra, Batı Şeria ve Gazze halkının kendi kaderlerine, bir halk oylaması ile karar vermesini teklif etmiş, fakat bu teklif Begin tarafından reddedilmişti.³⁰⁷

304 Aynı kaynak, s. 291.

305 Bu basın toplantısı için bak.: *Am. For. Rels.*, 1977, s. 272-273; *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 618-619.

306 Bu konuda bak.: *Keesing's... 1978*, s. 29151.

307 *Am. For. Rels.*, 1977, s. 54.

Amerika ile İsrail arasındaki bu görüş ayrılığı, Amerika'nın yeniden fikir değiştirmesine sebep olmuş olmalı ki, Amerikan Dışişleri Bakanlığı 12 Eylül 1977 günü yayınladığı bir bildiriye,³⁰⁸ "Bir barış antlaşmasının devamlı olabilmesi için, anlaşmazlığa taraf olan Filistinlilerin de dahil olduğu bütün taraflarca desteklenmesi gerekir. Bunun manası, barış sürecine Filistinlilerin de katılması demektir," denilmektedir.

Başkan Carter da 16 Eylül günü gazete yöneticileriyle yaptığı toplantıda bu noktayı bir kere daha vurguladıktan sonra, FKÖ için gayet hayati olan bir noktada da şöyle diyordu: "FKÖ, İsrail'in varlığını tanıır ve 242 sayılı kararı kabul ederse, Amerika, Filistinlilerin geleceği için FKÖ ile müzakereye oturur."³⁰⁹ Amerika böylece her iki tarafı da barışa zorlamaya çalışıyordu.

Amerika'nın bu tutumu İsrail'i telâşlandırdı ve Avrupa başkentleriyle Brüksel'de NATO merkezinde temaslarda bulunan Dışişleri Bakanı Moşe Dayan, Avrupa'dan Amerika'ya geçerek 19 Eylül'de Başkan Carter ile görüştü. Görüşmeler ortaya bir uzlaşma çıkarmadı. Carter, Dayan'a, İsrail'in varlığının tanınması halinde, toplanması tasarlanan Cenevre Konferansı'nda, Filistinlilerin birleşik Arap delegasyonu içinde yer alması gerektiğini belirtmiştir. Bu arada Moşe Dayan'ın, Ürdün Kralı Hüseyin ve Başbakan Madran ile Avrupa'da buluşarak görüşmeler yaptığı ileri sürülmüştür.³¹⁰

Bu sırada sertlik taraftarı Arap ülkeleri ise, Cenevre Konferansı'na FKÖ'nün ayrı bir delegasyon olarak katılmasında ısrar etmekteydiler.

G) Sovyet-Amerikan Ortak Deklarasyonu

Tam bu sıradadır ki, Cyrus Vance ile Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko, 30 Eylül günü New York'ta bir araya geldiler. Esas konusu SALT-II müzakereleri olmakla beraber, bu arada Orta Doğu konusuna da ağırlık verildi. Bu görüşmeler sonunda, 1 Ekim günü Washington ve Moskova'da aynı anda ortak bir deklarasyon yayınlandı.³¹¹ Cenevre Konferansı'nın ortak başkanlar olarak iki süper devlet şunları söylüyordu:

- 1) Her iki devlet de, âdil ve devamlı bir barışın bir an önce yapılmasının, bölge ülkelerinin yararına olacağına inanmaktadırlar. Bu barış şu meselelere çözüm getirmelidir: İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan askerini çekmesi, Filistin halkının meşru hakları da dahil olmak üzere, Filistin meselesinin çözümü, savaş haline son verilmesi, egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlıkların karşılıklı olarak tanınmasına dayanan barışçı münasebetlerin kurulması.

308 Bildirinin metni: *aynı kaynak*, s. 620. Aynı zamanda bak.: *Keesing's... 1978*, s. 29151.

309 Bu toplantı için bak.: *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 620-621.

310 *Keesing's... 1978*, s. 29152.

311 1 Ekim deklarasyonunun metni: *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 622; *Am. For. Rels. 1977*, s. 276-278; *The Search for Peace... 1967-79*, s. 159-160; William B. Quandt, *Camp David - Peacemaking and Politics*, Washington, D.C., The Brookings Institution, 1986, s. 343-344; *Keesing's... 1978*, s. 29152; *The Quest for Peace*, s. 70-71.

- 2) Her iki devlet, böyle bir barışın Cenevre Konferansı'nda yapılacak müzakerelerle mümkün olacağına inanmaktadırlar. Cenevre Konferansı en geç Aralık 1977'de toplanmalıdır.
- 3) Her iki devlet, bölgedeki bütün devletlerden, birbirlerinin meşru hak ve menfaatlerini göz önünde tutmanın zarureti kabul ve buna göre hareket etmelerini isterler.

FKÖ ve sertlik taraftarı Arap ülkeleri 1 Ekim deklarasyonunu büyük hoşnutsuzlukla karşıladılar. Fakat İsrail kabinesinin 2 Ekim'de yaptığı toplantıdan sonra yayınlanan açıklamada, FKÖ katıldığı takdirde, İsrail'in Cenevre Konferansı'na katılmayacağı bildirilmekteydi.³¹² Esasında Sovyet-Amerikan bildirisinde, FKÖ'nün Cenevre Konferansı'na katılmasına dair herhangi bir şey söylenmiyordu. Zaten Amerika açısından söylenmesi de mümkün değildi. Bu sebeple, Moşe Dayan'ın 5 Ekim'de Washington'da Başkan Carter ile yaptığı görüşmeden sonra yayınlanan bildiride,³¹³ FKÖ'nün Cenevre Konferansı'na katılmasının şart olmadığı dolaylı bir şekilde belirtiliyor ve Cenevre Konferansı'nın 242 ve 338 sayılı kararlar çerçevesinde toplanması gerektiği vurgulanıyordu ki, bu sırada FKÖ her iki kararı da reddetmekteydi.

Diğer taraftan, İsrail hükümetinin 2 Ekim açıklamasında, 1 Ekim Amerikan-Sovyet deklarasyonunun, 1975 Eylül'ünde yapılan 2. Ayırma Anlaşması'nın eklerinden olan Mutabakat Muhtırası'na (*Memorandum of Understanding*) aykırı olduğu söyleniyordu ki, bu iddia Cyrus Vance tarafından reddedilmiştir.³¹⁴

İsrail, 1 Ekim deklarasyonuna tepkilerinde bu kadarla da yetinmedi. Dışişleri Bakanı Moşe Dayan, 5 Ekim'de Washington'da Başkan Carter ve Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile yaptığı görüşmelerde, Cenevre Konferansının prosedürü konusunda kendilerine bir de bir çalışma planı (*working paper*) sundu.³¹⁵ Amerika tarafından ilgili Arap ülkelerine de bildirilen ve Amerika tarafından da kabul edilen³¹⁶ bu belgeye ait haberlerin Amerikan basınında yer alması üzerine, bu çalışma planı 13 Ekim'de İsrail hükümeti tarafından resmen açıklandı. Bu belgeye göre:

Araplar Cenevre Konferansı'na tek bir delegasyon olarak katılacaklar ve Filistinliler de bu tek delegasyon içinde yer alacaklardır. FKÖ'nün Cenevre Konferansı'na katılması kabul edilmiyordu. Buna karşılık, İsrail planına göre, İsrail'in komşularıyla olan barış müzakereleri, bu tek Arap delegasyonu ile değil, İsrail-Mısır, İsrail-Ürdün, İsrail-Suriye ve İsrail-Lübnan şeklinde teşkil edilecek komitelerde ikili olarak yapılacaktı. Batı Şeria ve Gazze meselesi ise,

312 *Keesing's... 1978*, s. 29152.

313 Bildirinin metni: *Am. For. Rel.*, 1977, s. 278.

314 *Keesing's... 1978*, s. 29153. Bu Mutabakat Muhtırası için yukarıda s. 303'e bak.

315 Bu belgenin metni: *Am. For. Rel.* 1977, s. 278-279; *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 622-623; *Keesing's... 1978*, s. 29153.

316 Bu konuda bak.: *Am. For. Rel.* 1977, s. 57.

İsrail, Ürdün, Mısır ve Filistin delegelerinden meydana gelen dörtlü karma komitede ele alınacaktı. İsrail, Filistin mültecileri ile "Yahudi mülteciler" (?) meselesinin de görüşülmesini kabul ediyor, fakat bunun, önceden tespit edilmiş ilkeler çerçevesinde olacağını söylüyordu. Nihayet, Cenevre Konferansı'nın hareket noktası 242 ve 338 sayılı kararlar olacaktı ki, bu FKÖ'yü Cenevre Konferansı'nın barış süreci dışında bırakmaktaydı.

Suriye ve FKÖ, İsrail'in bu çalışma planını kesinlikle reddederken, Enver Sedat da FKÖ'nün Cenevre görüşmelerine katılması gerektiğini söylüyordu.

Fakat gerçek şuydu ki, İsrail'in Cenevre Konferansı için ileri sürdüğü şartlar ve bu şartların Amerika tarafından desteklenmesine karşılık, bunun Araplar tarafından reddedilmesi, Cenevre Konferansı'nın başarı ihtimalini azaltmıştı. İşte bu şartlar içindedir ki, Enver Sedat yeni bir bomba patlattı.

H) Enver Sedat Kudüs'e Gidiyor

Enver Sedat 9 Kasım günü Mısır Halk Meclisi'nde ve Arafat'ın da hazır bulunduğu toplantıda yaptığı konuşmada,³¹⁷ Cenevre Konferansı'na gitmeye, işgal altındaki Arap topraklarını geri istemeye ve kendi devletlerini kurma hakkı da dahil olmak üzere, Filistin halkının haklarını savunmaya kararlı olduğunu, Cenevre'ye barış için gideceğini söyledikten sonra, "Eğer bu, bir askerimizi, bir subayımızı ölmek değil fakat yaralanmaktan bile koruyacak ise, dünyanın öbür ucuna kadar gitmeye hazırım," diyordu. Sonra sözlerini şöyle tamamlıyordu: "Şimdi söylüyorum ki, dünyanın öbür ucuna kadar gitmeye hazırım. Şimdi sizin önünüzde, onların evlerine kadar, Knesset'e kadar gitmeye ve onlarla konuşmaya hazır olduğumu söylersem, İsrail şaşıracaktır."

Enver Sedat'ın bu konuşması sadece İsrail'i şaşırtmadı. Bütün dünya şaşırды. Çünkü, tasavvuru mümkün olmayan bu konuşma, Arap-İsrail mücadelesinin son otuz yıllık tarihine bir dönüm noktası getirecek mahiyetteydi.

Enver Sedat'ın bu konuşmasına ilk müspet tepki, İsrail Başbakanı Menahem Begin'den geldi. Begin, 11 Kasım'da verdiği demeçte, Enver Sedat'ın konuşmasını memnuniyetle karşıladığını belirtmekle birlikte, Mısır vatandaşlarını bir daha savaş olmaması, bir daha kan akması ve bir daha tehditlere başvurulmaması için bir sessiz yemine (*silent oath*) davet etti. 15 Kasım'da da İsrail Parlamentosu (Knesset), hemen hemen oybirliğiyle, Enver Sedat'ın resmen davet edilmesine karar verdi. Davet Amerika vasıtasıyla yapıldı. Diğer taraftan İsrail, Suriye devlet başkanı Hafız Esad, Kral Hüseyin ve Lübnan cumhurbaşkanı Elias Serkis'e de aynı daveti yapmayı düşünmüşse de, sonra vazgeçmiştir.³¹⁸

İlk menfi tepki ise, Enver Sedat'ın Dışişleri Bakanı İsmail Fehmi'den geldi. Başkan Sedat'ın, İsrail'in resmi davetini kabul etmesi üzerine, İsmail Fehmi,

317 Bu konuşma için bak.: *The Search for Peace...1967-79*, s. 223; *Keesing's...1978*, s. 29157.

318 *Keesing's...1978*, s. 29154.

bu şartlar altında sorumluluğu artık paylaşamayacağını, bildirerek istifa etti. Sedat, İsmail Fehmi'nin yerine, dışişlerinden sorumlu Devlet Bakanı Muhammed Riad'ı tayin ettiyse de, o da tayininden birkaç saat sonra istifa etti. Bunun üzerine, Dışişleri Bakanlığı'na Dr. Boutros Ghali getirildi. Bu sivil muhalefete karşılık, Mısır Silahlı Kuvvetleri Enver Sedat'ın teşebbüsünü desteklemiştir.³¹⁹

İkinci muhalefet Suriye'den geldi. Enver Sedat, Hafız Esad'ı ikna etmek için 16-17 Kasım günlerinde Şam'ı ziyaret ettiyse de, muvaffak olamadı. Hafız Esad, İsrail ile ikili münasebetlere girişmeyi kesinlikle reddetti.

Keza Sovyetler Birliği de Enver Sedat'ın Kudüs'e gitme teşebbüsünü tepkiyle karşıladı. Hatta Amerika bile Sedat'ın Begin ile ikili görüşmelere girişmek istemesinden endişe duydu. Çünkü, böyle bir teşebbüs, Arapların tepkisi dolayısıyla, bir genel barışın imkanlarını yok edebilirdi. Amerika'nın çok ehemmiyet verdiği Cenevre Konferansı böyle bir genel barış için tasarlanmıştı.³²⁰

Enver Sedat'ın bu beklenmeyen konuşması ve teşebbüsü, birdenbire ortaya çıkmış gibi görünmekteyse de, konu esasında ağustos ayından beri oluşmaktaydı ve İsrail ile tek diplomatik münasebeti olan Doğu Avrupa ülkesi Romanya'nın Devlet Başkanı Nikolae Ceausescu, bu oluşumda başlıca rolü oynamıştı. İsrail Başbakanı Begin, 1977 Ağustos'unda Romanya'ya yaptığı ziyarette, Enver Sedat ile yüz yüze görüşmek istediğini bildirmiş ve bu da Bükreş tarafından Kahire'ye intikal ettirilmişti. Bu sebeptendir ki, Enver Sedat, 1 Ekim'deki Sovyet-Amerikan ortak deklarasyonu üzerine, Dışişleri Bakanı İsmail Fehmi eliyle Başkan Carter'a gönderdiği mektubunda, Carter'dan, Cenevre Konferansı'ndan önce veya sonra Mısır ile İsrail arasında doğrudan doğruya müzakereleri engelleyebilecek herhangi bir şey yapmamasını istemiştir. Hatta Carter'a göre, İsmail Fehmi, böyle doğrudan doğruya müzakerelere kendisinin muhalif olduğunu Carter'a ihsas ettirmişti.³²¹ Enver Sedat'ın ekim ayı sonlarında Bükreş'e yaptığı ziyarette de konu müzakere edilerek oluşturulmuştu.³²² Romanya'nın bu aracılık faaliyetinden Amerika'nın haberi ve tasvibi olduğu anlaşılmaktadır.³²³ Romanya'nın bu faaliyeti dolayısıyla, Enver Sedat'ın İsrail'in davetini kabul etmesi üzerine Begin, 18 Kasım'da Romanya Devlet Başkanı Ceausescu'ya bir teşekkür mesajı göndermiştir.

Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti 19-21 Kasım 1977 günlerinde yapıldı ve 44 saat sürdü. Bir gün önce, 18 Kasım'da, 60 kişilik bir Mısır teknisyenler

319 Aynı kaynak, s. 29155. İsmail Fehmi, 1979 Nisan'ında *The Middle East*'e verdiği mülakatta (mülakatın metni: *The Search for Peace...1967-79*, s. 232-233), istifasının gerekçelerini açıklarken, Enver Sedat'ın teşebbüsünün, genel bir barışı sağlayacak olan Cenevre Konferansı'nı baltalayacağını belirttiikten sonra, FKÖ'nün Arap delegasyonu içinde yer almasını Amerika'nın kabul ettiğini, hatta bu konuda kendisinin Amerika ile FKÖ arasında aracılık yaptığını ileri sürmüştür.

320 *Am. For. Rel.*, 1977, s. 58.

321 Carter, *Keeping Faith*, s. 294.

322 *Am. For. Rel.*, 1977, s. 58; *Strategic Survey*, 1977, s. 49; *Keesing's...* 1978, s. 29155.

323 *Am. For. Rel.*, 1977, s. 58.

heyetini getiren Mısır yolcu uçağı Tel Aviv'deki Ben Gurion havaalanına indi. Bu, İsrail devletinin tarihinde ilk defa olarak bir Arap yolcu uçağının İsrail'e gelmesiydi.

Enver Sedat ise, 19 Kasım günü, İsrail ile Mısır arasında diplomatik münasebetler olmamasına rağmen, tam bir devlet başkanı olarak ve çok büyük gösteriler ve merasimlerle karşılandı. İsrail halkı kendisine büyük sevgi gösterilerinde bulundu. FKÖ, işgal altındaki toprakların Arap halkını genel greve davet ettiyse de, bu davet fazla bir yankı bulmadı. Enver Sedat'ın uçağı 21 Kasım günü Ben Gurion havaalanında ayrılırken de, İsrail'in kendi yaptığı Kfir jet avcı uçaklarından 4 tanesi Enver Sedat'ın uçağına refakat etti.

Şüphesiz, Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinin en mühim tarafı, 20 Kasım'da Knesset'te yaptığı uzun konuşma ve Begin'in buna verdiği cevaptı. Her men belirtelim ki, Enver Sedat ile Begin'in Kudüs'teki görüşmeleri son derece samimi ve nazik bir hava içinde geçmekle beraber, yaptıkları konuşmalar, her iki tarafın da, son derece katı ve uzlaşmaz görünen görüşlerini yansıtmaktaydı.

Knesset'teki konuşmasına,³²⁴ "Bugün size, sağlam bir temel üzerinde yeni bir hayatı şekillendirmek için geldim. İsrail halkının önüne bütün gerçekleri sermeye geldim," diye başlayan Enver Sedat, "hiç kimse mutluluğunu başkalarının ızdırabı üzerine inşa edemez. Belirli bir amaca erişmenin en yakın ve en başarılı metodu, yüz yüze gelmektir," dedikten sonra, konuşmasına şu noktaları vurgulayarak devam etti:

- 1) Ben buraya İsrail ile Mısır arasında ayrı bir barış yapmak için gelmedim. Çünkü mesele, Mısır ile İsrail'in meselesi değildir.
- 2) Ben buraya kısmi bir barış yapmak için de gelmedim. Savaş haline son verip, esas meseleleri daha sonraya bırakmak için de gelmedim. Çünkü, böyle bir metod bizi devamlı bir barışa götüremez.
- 3) Ben buraya, Sina ve Golan'da üçüncü bir "ayırma" anlaşması yapmaya da gelmedim.

"Ben buraya, her iki taraftan da bir damla kanın bile akmasını önlemek için, beraberce devamlı bir barışı kurarız diye geldim," diyen Enver Sedat şöyle devam etti:

"Dünyanın bu bölgesinde bizimle beraber yaşamak istiyorsunuz. Size samimiyetle söylüyorum ki, güven ve emniyet için de aramıza hoş geldiniz. Bu, muazzam bir dönüm noktası, kesin bir tarihî değişimin işaretidir. Biz sizi daima reddettik. Çünkü sebeplerimiz ve korkularımız vardı... Bugün size şunu söylüyor ve bütün dünyaya ilan ediyorum ki, sizinle, adalete dayalı bir barış içinde beraberce yaşamayı kabul ediyoruz."

324 Konuşmanın metni: *The Search for Peace... 1967-79*, s. 224-227; *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 625-632; *Historic Documents of 1977*, s. 830-841; Quandt, *Camp David*, s. 345-355; Saunders, *The Other Walls*, s. 153-164; *Keesing's... 1978*, s. 29155-29158; ayrıca bak.: *Survival*, January-February 1978, s. 36-37. Enver Sedat bu konuşmayı yaptığı sırada Knesset Başkanı, bugün İsrail Başbakanı olan İzak Şamir'di.

Enver Sedat, İsrail'in varlığının bütün dünyaca tanınan bir gerçek olduğunu belirttiikten sonra, İsrail ile Araplar arasında korkunç bir duvarın mevcut olduğunu, bu duvarın da tırmanan bir psikolojik savaştan ibaret bulunduğunu, önce bu psikolojik duvarın ortadan kaldırılması gerektiğini söyledikten sonra, barışın temel ilkelerini şu şekilde vurguladı:

- 1) 1967'den beri işgal altında tutulan Arap topraklarının bu işgalinin sona erdirilmesi.
- 2) Filistin halkının temel haklarının ve kendi devletini kurma hakkı da dahil, *self-determination* hakkının gerçekleştirilmesi.
- 3) Bölgedeki bütün devletlerin güvenli sınırlar içinde yaşama hakkının kabulü. Bu sınırların güvenliğinin, karşılıklı olarak kabul edilecek vasıtalarla ve aynı zamanda milletlerarası garantilerle sağlanması.
- 4) Bölgedeki bütün devletlerin, birbirleriyle olan münasebetlerini, Birleşmiş Milletler antlaşmasının ilkeleri çerçevesinde, yani anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü esası dahilinde yürütmeleri.
- 5) Bölgede savaş haline son verilmesi.

Enver Sedat konuşmasını şu patetik, dokunaklı sözlerle sona erdirdi:

"Size açık kalple ve açık bir zihniyetle geldim. Size evinizde gerçekleri, herhangi bir hesaptan uzak olarak sunmaya geldim. Bir manevra yapmak veya bir raundu kazanmak için değil, modern tarihte mücadelesi yapılmış en tehlikeli raundu, adalete dayanan devamlı bir barışın mücadelesini beraberce kazanmak için geldim."

Enver Sedat sözlerini "Selamun Aleyküm", yani "Allah'ın selâmı üzerinize olsun" diye bitirdi.

Enver Sedat'ın bu çok duygusal ve dokunaklı konuşmasına, 45 dakikalık bir konuşmayla cevap veren Başbakan Begin ise³²⁵ sözlerinde daha katıydı ve görüşlerinde de çok müphem kaldı. Zaman zaman Tevrat'a da atıfta bulunduya da üslubu Enver Sedat'ın duygulu üslubundan çok uzaktı.

Konuşmasının başında, Kudüs'e gelmekle gösterdiği cesareten dolayı Sedat'ı kutlayan Begin, "Misafirimizin yaptığı gibi, biz Yahudiler cesareti takdir ederiz. Çünkü biz cesaret sayesinde doğduk ve cesaret sayesinde varlığımızı devam ettireceğiz," diyerek hafif bir gösteri yaptıktan sonra, İsrail'in daha kurulduğu ilk günden itibaren komşularıyla barış içinde yaşamak istediğini, 14 Mayıs 1948 günü yayınlanan Bağımsızlık Deklarasyonu'nda bunu açıkça belirttiklerini, lakin uzattıkları barış elinin reddedildiğini ve hemen ertesi gün de üç cephede saldırıya uğradıklarını, Yahudi halkının daha ilk günden yok edilmek istendiğini belirterek, "Biz Arap milleti ile münasebetlerimizi hiçbir zaman kuvvete dayandırmadık. Fakat bize karşı kuvvet kullanıldı," demiştir.

Barış meselesine de değinen Begin, "Biz Yahudi halkı ile Arap halkı arasında gerçek ve tam bir barış, kesin bir uzlaşma arıyoruz. Bu sebeple geçmişin

325 Begin'in konuşmasının metni: *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 632-634; *Historic Documents of 1977*, s. 841-847; *Keesing's...1978*, s. 29158-29160.

hatıralarının, yolumuzun üzerinde engel teşkil etmesine müsaade etmemeliyiz,” demiş ve “Geçmişin hatıraları acı da olsa, bunları bertaraf etmeliyiz,” dedikten sonra da, bir barış antlaşmasının ilk ve temel şartının savaş haline son vermek olduğunu söylemiştir. Begin, barış için ikinci şart olarak da, bölgenin bütün ülkeleri arasında ekonomik münasebetlerin geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede Begin, Hafız Esad’ı da, Kral Hüseyin’i de barış müzakereleri için İsrail’e davet etmiş, onlar gelmezlerse, kendilerinin Şam’a, Amman’a, Beyrut’a gitmeye hazır olduğunu vurgulamıştır.

Begin, toprak meselesinde İsrail’in ne kadar katı olduğunu şu sözleri ile göstermekteydi: “Sayın Başkan (Enver Sedat) Balfour Deklarasyonu’ndan söz etti. Hayır Sayın Başkan, biz yabancı bir toprağı almadık. Biz kendi anavatanımıza döndük. Halkımız ile bu topraklar arasındaki bağ ebedidir. Bu bağ, insanlık tarihiyle birlikte yaratılmıştır.” Batı Şeria konusunda da, “Burası Judea ve Samaria krallarının tanrıları önünde diz çöktüğü yerdir. Burası bizim bir millet olduğumuz yerdir,” diyen Begin, gerek toprak gerek barış meselesinde hep müzakere üzerinde ısrar etmiştir. İsrail’in, bütün komşuları ile hangi meseleyi olursa olsun, müzakere etmeye hazır olduğunu, bu müzakereleri her yerde yapabileceklerini, Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan temsilcileriyle masaya oturmaya hazır olduklarını söylemiş ve şöyle demiştir: “Eğer aramızda görüş ayrılıkları varsa, bu istisnai bir durum değildir. Savaşların tarihini ve barış antlaşmalarının tutanaklarını inceleyen herkes bilir ki, bütün barış görüşmeleri, ilgili taraflar arasındaki görüş ayrılıkları ile başlamıştır.”

Begin’in konuşmasında dikkati çeken bir nokta da Filistin halkıyla ilgili olarak hiçbir şey söylememiş olmasıydı. Begin’den sonra söz alan, muhalefetteki İşçi Partisi lideri Şimon Peres ise, o da müzakere, yani barış için görüşme metodunda ısrar ettiyse de, Filistin halkı konusunda da şu ilginç söyleyiş yaptı: “Bir şeyi gizlemeyelim ve gözden uzak tutmayalım: Filistin kişiliğinin (*identity*), varlığının farkındayız. Her millet kendi kişiliğine kendisinin karar verme hakkına sahiptir ve bu hak başkalarının iznine bağlı değildir. Fakat Filistin kişiliğinin ifade imkanını elde etmesi, İsrail’in güvenliğini tehlikeye sokmadan yapılmalıdır.”³²⁶

I) Tepkiler

Enver Sedat’ın Kudüs ziyareti, Amerika’da ve Batı Avrupa’da ve bilhassa Avrupa Topluluğu tarafından hararetle desteklendi.³²⁷ Başkan Carter da, 20 Kasım’daki demecinde, ziyareti, büyük fırsat diye nitelendirirken, 30 Kasım’daki basın toplantısında da, “Orta Doğu’da devamlı bir barış arayışında (...) tarihi bir dönüm noktası,” diyordu.³²⁸

326 *Keesing’s... 1378*, s. 29160.

327 Bu konuda bak.: *aynı kaynak*, s. 29162.

328 *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 634-635.

Buna karşılık Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti bütün Arap dünyasını yerinden oynattı.³²⁹ Fas, Sudan ve Umman Enver Sedat'ın bu teşebbüsünü desteklerken, Ürdün ve Suudi Arabistan ortada bir tutum alarak, bu ziyaretin kendileri için bir sürpriz teşkil ettiğini belirtmekle beraber, Araplar için ortak bir tutum ihtiyacı üzerinde durdular. Buna karşılık, Sovyet Rusya ile birlikte Suriye, Libya, Irak, Güney Yemen, Cezayir, Tunus ve FKÖ, çok şiddetli ve sert eleştiriler yönelttiler. Şam radyosu, Enver Sedat'a hain derken, Libya, bütün Arap milletine karşı işlenmiş cinayet, diyordu. Başkan Carter'ın söylediğine göre de Suriye, Libya ve Irak hükümetleri, Enver Sedat'ın öldürülmesini istediler.³³⁰

Tam bu sıradadır ki, BM Genel Kurulu da, 2 Aralık 1977'de, Filistin halkının hakları konusunda araştırmalar yapmak ve yayınlarda bulunmak üzere bir Filistin komitesi kurulmasına ve 1978 yılından itibaren de her yıl 29 Kasım'ın Filistin Halkı ile Dayanışma Günü olarak kutlanmasına karar verdi.

FKÖ'nün bütün kuruluşları da Libya'da Tripoli'de 4 Aralık 1977 günü yayınladıkları 6 maddelik bildiride,³³¹ emperyalizmin, Siyonizm'in ve bunların Arap aletleri tarafından planlanan bütün teslimiyetçi çözümlere karşı Libya, Cezayir, Irak, Demokratik Yemen, Suriye ve FKÖ'den meydana gelen bir Kararlılık ve Sertlik Cephesi'nin (*Steadfastness and Confrontation Front*) veya genellikle söylendiği üzere bir ret cephesinin kurulması, 242 ve 338 sayılı BM kararlarının reddedilmesi, bu iki karara dayanan, Cenevre Konferansı da dahil, bütün milletlerarası konferansların reddedilmesi, Filistin toprağının herhangi bir yerinde bağımsız bir Filistin Devleti kurulması ve Filistin halkının hakları ve Filistin Devrimi için mücadelenin uzlaşmaz ve müzakeresiz yapılması ve Enver Sedat rejimine karşı siyasî boykot tatbiki istenmekteydi.

Öte yandan, Kaddafi'nin daveti üzerine 2-5 Aralık 1977 günlerinde yine Tripoli'de toplanan ve Hayri Bumedyen (Cezayir), Hafız Esad (Suriye), Muammer Kaddafi (Libya), Abdülfettah İsmail (Yemen Demokratik Cumhuriyeti), Taha Yasin Ramazan (Irak) ve Yaser Arafat'ın (FKÖ) katıldığı ve Sedat'ın Kudüs ziyaretine tepki olarak toplanan Arap Zirvesi de 5 Aralık'ta bir bildiri yayınladı.³³²

Bildiride, Sedat'ın Kudüs ziyaretinin, Siyonist düşmana karşı yürütülen Pan-Arap mücadelesinin ilkelerinin açık bir ihlali, Filistin Arap halkının haklarının heba edilmesi, Arap Birliği saflarından ayrılma, Arap Birliği Anayasası'nın ve Arap Zirve Konferansları kararlarının vahim bir ihlali ve Başkan Sedat'ın Siyonizm'e ve Amerikan emperyalizmine bir hizmeti olarak nitelendirildikten sonra, Arap milletinin millî haklarını sağlayacak ve Kudüs de dahil olmak üzere, işgal edilmiş Arap topraklarının kurtuluşunu garantileyecek âdil ve şerefli bir barışın gerçekleşmesi imkanını sabote ettiği, söylenmekteydi.

329 Arap ülkelerindeki tepkiler için bak.: *Keesing's...* 1978, s. 29161-29162.

330 Carter, *Keeping Faith*, s. 297.

331 Bildirinin metni: *The Search for Peace...* 1967-79, s. 248; *American Foreign Policy...* 1977-1980, s. 635-636.

332 Bildirinin metni: *American Foreign Policy...* 1977-1980, s. 636-638; *The Search for Peace...* 1967-79, s. 274-276; *Keesing's...* 1978, s. 29163-29164.

Ayrıca, bir yandan Arap devletlerinin kendi aralarındaki, öte yandan da Arap ülkeleri ile Sovyetler Birliği arasındaki işbirliğine ve dostane münasebetlere zarar verdiği de belirtilmekteydi.

Tripoli zirvesine, Suudi Arabistan, Ürdün, Sudan ile Körfez ülkelerinin katılmaması ve Ret Cephesi ile işbirliği yapmaması, Enver Sedat'ın Kudüs teşebbüsü karşısında, bu ikinci grup Arap ülkelerinin birincilerden farklı düşündüğünü ortaya koymaktaydı.

Gerek Arap davasını, gerek Filistin davasını tasfiye ve Arap milletini parçalamayı amaç edinen(!) ve bu kadar çok günah(!) işleyen Enver Sedat'a karşı alınan kararları da Tripoli Zirvesi şu şekilde açıklamaktaydı: Mısır Arap halkı ile Arap Milletine ihanet ettiği için Enver Sedat mahkûm ediliyor, Sedat'ın Kudüs ziyaretini neticesiz bırakmak için çalışılacağı belirtiliyor, Sedat gibi hareket edecek olan her hangi bir Arap devleti (tabiatıyla Ürdün kastediliyordu) şimdiden uyarılıyor, Mısır hükûmetiyle münasebetler donduruluyor (*tajmid tecmid*), Arap Birliği'nin Mısır'da yapacağı toplantılar boykot ediliyor ve ayrıca Arap Birliği'nin Mısır'da bulunan merkezinin başka yere nakledileceği söyleniyordu.

Tripoli Zirvesi'nde Libya, Mısır ile diplomatik münasebetlerin kesilmesini istemişse de, bu istek diğer Arap ülkeleri tarafından kabul edilmemiştir.³³³ Şüphesiz, Kudüs teşebbüsünün arkasından nelerin geleceğinin beklenmesi tercih edilmişti. Yani Mısır'a yine de bir açık kapı bırakılmak ve bundan sonraki tutumu için Enver Sedat'a bir uyarıda bulunulmak isteniyordu.

Diğer yandan Tripoli Zirvesi, şimdi İsrail karşısında, tek başına bir cephe devleti veya ön saf devleti (*frontline state*) haline gelmiş bulunan Suriye'nin ekonomik, siyasî ve askeri bakımdan desteklenmesini istiyor ve Suriye ile FKÖ'nün cephe birliği yapmış olmalarına destek verilerek, bu cepheye Cezayir, Libya ve Güney Yemen'in de katılmış olmaları takdirle karşılanarak, bu Ret Cephesi, Kararlılık Cephesi veya Sertlik Cephesi denen Pan-Arap Cephesi'nin herhangi bir üyesine yapılacak bir saldırının hepsine yapılmış sayılacağını da bildiriliyordu.

Burada, bir kısım Arap devletlerinin bu cepheye katılmamaları karşısında, bu cepheye Pan-Arap Cephesi demenin ne kadar mantıkî olacağı şüphesiz sorulmaya değer. Mamafih, Tripoli Zirvesi de, bildirilerin gösterdiğinin aksine, pek çok görüş ayrılıklarına maruz kalmıştır. Zirvede bilhassa, iki Baas Partisi ülkesi Irak ile Suriye, parti içi çekişmelerden doğan görüş farklılıkları sebebiyle birbirlerine düşmüşlerdir.³³⁴

Tripoli Zirvesine Enver Sedat'ın verdiği cevap ise, 5 Aralık 1977'de, Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Libya ile diplomatik münasebetlerini kesmek oldu. Tripoli Zirvesi, Mısır ile münasebetleri dondururken, Enver Sedat bu münasebetleri kesip atmayı tercih etti. Bunun arkasından, 7 Aralık'ta Kahire'deki Sovyet, Doğu Alman, Macaristan ve Çekoslovakya kültür merkezleriyle, İskenderiye'deki Sovyet, Çekoslovak, Macaristan ve Polonya

333 Keesing's... 1978, s. 29163.

334 Strategic Survey, 1977, s. 49.

konsoloslukları ve nihayet Asvan'daki Sovyet Konsolosluğu Mısır hükümeti tarafından kapatıldı. Bu arada Moskova'daki Mısır büyükelçisi geri çağrıldı. Enver Sedat, 6 Aralık'ta *The New York Times*'a verdiği mülakatta, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'da hiçbir zaman yapıcı bir rol oynamadığını ve bir uzlaşmaya varılmasını hiçbir zaman arzu etmediğini söylüyordu.³³⁵

Diğer taraftan Enver Sedat, aralık ayı içinde Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile Ürdün gibi ılımlıların liderleri ile görüştüktan sonra, 14 Aralık'ta, Kahire'de bir Orta Doğu Barış Konferansı topladı. Bu konferans, bir bakıma, Cenevre Konferansı'nın yerini almaktaydı. Konferansa İsrail, Birleşik Amerika ve Birleşmiş Milletlerin temsilcisi katılmakla beraber ve Başkan Carter'ın da bu konferansı tarihi bir fırsat ve barış yolunda yapıcı bir adım olarak değerlendirmesine rağmen³³⁶ Sovyet Rusya ile diğer Arap ülkeleri katılmayı reddettiler. İlimliler ise katılmaya cesaret edemediler. Buna rağmen Kahire Konferansı³³⁷ 22 Aralık gününe kadar çalıştı ve 25-26 Aralık günlerinde Begin ile Enver Sedat arasındaki görüşmelerin neticesini beklemek üzere ertelendi.

J) Sedat-Begin İsmailiye Zirvesi: Fiyasko

Başbakan Begin, Enver Sedat'ın 19-21 Kasım günlerinde Kudüs'e yaptığı ziyareti 25-26 Aralık günlerinde Mısır'a yaptığı ziyaretle iade ettiyse de, bu ziyaret resmi bir ziyaret olmadı ve İsrail Başbakanı'nın Mısır Halk Meclisi'nde konuşmasını ve bu suretle Arap tepkilerini önlemek için, buna çalışma ziyareti adı verildi.

İsrail Başbakanı Begin yanında, bilhassa Batı Şeria ve Yahudi yerleşimleri meselesine Begin'den çok farklı bakan, Dışişleri Bakanı Moşe Dayan ile Savunma Bakam Ezer Weizman ve teknisyenleri olduğu halde 25 Aralık'ta, Enver Sedat'ın İsmailiye'deki ikametgâhında buluştular.

Enver Sedat'ın yanında, Başkan Yardımcısı Hüsnü Mübarek ile Savunma Bakanı ve Enver Sedat'ı Kudüs ziyareti meselesinde destekleyen General Abdülğani Gamassi ile General Salim bulunuyordu.

İki gün süren ve İsrail ile bir Arap ülkesi arasında ilk defa doğrudan doğruya yapılan bu barış görüşmeleri tam bir fiyasko ile neticelendi, iki tarafın mutabakatı ile hazırlanıp 26 Eylül günü Enver Sedat tarafından okunan açıklama³³⁸ iki tarafın görüş ayrılıklarını belirten bir deklarasyondan başka bir şey değildi. Barış için ilk defa yapılan bu doğrudan doğruya görüşmelerin neticesi tam bir başarısızlık olmuştu.

Açıklamadan ve hemen sonraki gelişmelerden anlaşıldığına göre, görüşmelerin ağırlığını Filistin meselesi teşkil etmişti. Açıklamada bu noktaya değinilerek, Mısır'ın Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin Devleti kurulmasını istemesine karşılık,

335 *Keesing's...1978*, s. 29164.

336 *Am. For. Rel.*, 1977, s. 59.

337 Kahire Konferansı için bak.: *Keesing's...1978*, s. 29165.

338 Açıklamanın metni: *Keesing's...1978*, s. 29166.

İsrail'in, Batı Şeria ve Gazze için özerklik teklif ettiği belirtiliyordu. Filistin meselesinde görüşler bu derece çelişkili olmuştu. Başbakan Begin'in 28 Aralık'ta Knesset'te yaptığı konuşmada açıkladığı bu özerklik planının ana hatlarını biraz aşağıda belirteceğiz. Fakat, Begin'in yine bu konuşmada söylediğine göre, Filistin meselesinde görüşler birbirine o kadar ters düşüyordu ki, İsmailiye zirvesinden sonra bir ortak bildiri yayınlanmak istendiğinde, Mısırlıların bildiride Filistin halkı deyimini kullanmak istemelerine karşılık, İsrailliler İsrail ülkesi Arapları (*Eretz Yisrael's Arabs*) deyiminde ısrar etmişler ve bu konuda bir uzlaşma meydana gelmediği için de, bildirinin yayınlanmasından vazgeçilmiştir.

Yine Begin'in 28 Aralık konuşmasında belirttiğine göre, kendisi Sina'yı tekrar Mısır egemenliğine terk etmek için bir de Sina Planı sunmuşsa da bu da Enver Sedat tarafından reddedilmiştir. Çünkü 4 maddelik bu plana göre³³⁹ Sina tamamen Mısır egemenliğine iade edilse bile Mısır, Gidi ve Mitla geçitlerinden geçen bir çizginin doğusunda asker bulunduramayacağı gibi, batısında da ancak sınırlı miktarda kuvvet bulundurabilecekti. Yani İsrail Sina'yı bir bakıma silahsızlandırmak suretiyle, bu istikametten gelecek bir tehdide karşı güvenliğini sağlamak istiyordu. Söz konusu çizgi ise, 1975 2. Ayırma Anlaşması'nın çizdiği çizgiydi.

Fakat bundan daha mühimi, İsrail'in Sina'da kurduğu Yahudi yerleşimlerinin devam etmesinin, Mısır'ın bu Yahudi yerleşimlerine özerklik vermesinin ve bunların İsrail askerleri tarafından korunmasının öngörülmesiydi.

Diğer taraftan, Sina'da belirli bir süre için İsrail askeri bulunacaktı. Son olarak, Tiran Boğazı'nda seyrüsefer serbestisi garanti edilecek ve bu boğaz ortak İsrail-Mısır kuvvetleri tarafından veya bir BM kuvveti tarafından korunacaktı. Mısır ve İsrail'in muvafakati olmadan, BM kuvvetleri geri çekilemeyecekti.

İşin daha ilginç yanı ise, İsmailiye'den döndükten sonra, Begin'in, Yahudi yerleşimleri konusunda gayet ılımlı görüşlere sahip olan Dayan ve Weizman'ı dinleyeceği yerde, yerleşimlerin inatçı savunucusu olan Ariel Şaron'un tesiri altına girmesiydi.³⁴⁰

Mamafi, 26 Eylül açıklamasının iki müspet tarafı da vardı. Birincisi, açıklamada biri siyasî diğeri askerî olmak üzere iki komite teşkil edileceğinin ve askerî komitenin Kahire'de, siyasî komitenin de Kudüs'te çalışacağının bildirilmesiydi. Siyasî Komite toplantılarına Amerika da katılacaktı.

İkinci olarak, açıklamada, kapsamlı bir anlaşma için tarafların çabalarına devam edecekleri de bildirilmekteydi. Yani barış için diyalog muhafaza edilmekteydi.

İsmailiye zirvesi Sedat için tam bir hayal kırıklığı olmuştur. İsmailiye görüşmelerinden sonra Begin ile Sedat'ın münasebetleri kopmuş ve Sedat o derece kızgın hale gelmiştir ki, İsrail ile bir savaştan bile söz etmeye başlamıştır.³⁴¹

339 Bu 4 madde için bak.: *Keesing's...1978*, s. 29167.

340 Carter, *Keeping Faith*, s. 307.

341 Carter, *Keeping Faith*, s. 315.

Begin'in 28 Aralık 1977 günü Knesset'te açıkladığı, Batı Şeria ve Gazze için özerklik planına gelince; Begin bu planı, Washington'da 16 ve 17 Aralık günlerinde Carter ile yaptığı görüşmelerde kendisine açıklamış ve Carter da, barış görüşmeleri için makul bir esas diyerek bu plana yeşil ışık yakmıştı.³⁴² Carter'in bu plana verdiği destek bu kadarla da kalmadı ve Begin'in Knesset'te bu planı açıkladığı gün, yani 28 Aralık günü, Carter da bir televizyon mülakatında, bu planı ileriye doğru uzun bir adım olarak nitelendirdiği gibi, Amerika'nın, Filistinlilere bir yurt sağlanması taraftarı olduğu, fakat bağımsız bir Filistin'e muhalif olduğunu bildirmişti.³⁴³ Arapları kızdıracığı şüphesiz olan bu sözler üzerine, ertesi günü Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, yaptığı bir açıklamada, Amerika'nın, Begin'in özerklik planını desteklemediğini, fakat iyi bir başlangıç noktası telâkki ettiğini söylemiştir.³⁴⁴

Begin'in 26 maddelik özerklik planının esasları şöyleydi.³⁴⁵

Batı Şeria (planda daima Judea ve Samaria diye adlandırılmıştı) ve Gazze'deki İsrail askerî yönetimi kaldırılacak ve bu toprakların Arap halkı için ve onlar tarafından yürütülecek bir özerklik yönetimi kurulacaktır. Bu yönetimin en yüksek organı, Batı Şeria ve Gazze halkı tarafından seçilen ve 11 üyeden meydana gelen Yönetim Konseyi (*Administrative Council*) olacaktır. Konsey üyeleri 4 yıl için seçilecek ve Batı Şeria ve Gazze'nin Arap halkına ait bütün işleri yapacaktır. Konsey kendi başkanını kendisi seçecek ve idare merkezi Bethlehem (Beytüllahim) olacaktır.

Batı Şeria ve Gazze'de güvenlik ve asayişin sağlanması tamamen İsrail askerlerine ait olacak ve Yönetim Konseyi, bunun dışında kalan bütün sivil işleri yürütecekti. Begin'e göre, güvenlik ve asayişin İsrail askerlerine bırakılmasının sebebi, İsrail askerinin bu topraklardan çekilmesi halinde, caniler örgütü dediği FKÖ'nün buralara el atması endişesiydi.

Yönetim Konseyi bir üyesini, İsrail hükümeti nezdinde temsilci tayin edecekti.

Batı Şeria ve Gazze Arapları isterlerse İsrail, isterlerse Ürdün vatandaşlığını seçeceklerdir. İsrail vatandaşlığını seçen Araplar İsrail kanunlarının öngördüğü seçme ve seçilme haklarına, Ürdün vatandaşlığını seçenler de Ürdün kanunlarının öngördüğü seçme ve seçilme haklarına sahip olacaklardır.

Batı Şeria ve Gazze'nin İsrailli sakinleri ile İsrail vatandaşlığına geçmiş olan Arap sakinleri, bu topraklarda arazi satın alabilecekleri gibi, serbest dolaşım ve ticaret hakkına da sahip olacaklardır. Bunun manası ise, İsrail Yahudilerinin bu topraklara yerleşmelerinin kolaylaştırılmasıydı.

342 *Am. For. Rel.*, 1977, s. 60 ve *Keesing's...1978*, s. 29165.

343 Başkan Carter'in bu mülakatı için bak.: *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 645-647.

344 *Keesing's...1978*, s. 29167.

345 Begin'in özerklik planının metni: *The Search for Peace...1967-79*, s. 205-209; *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 641-644; *Historic Documents of 1977*, s. 855-857; *Keesing's...1978*, s. 29166-29167; *Peace in the Middle East - A Delicate Balance*, Report of a Study Mission to the Committee on International Relations, U.S. House of Representatives, Washington, D.C., 1978, s. 36-37; *Survival*, March-April, 1978, s. 84-85.

İsrail, Ürdün ve Yönetim Konseyi temsilcilerinden oluşan bir komite de, Batı Şeria ve Gazze dışındaki Filistin mültecilerinin makul bir miktarının bu topraklara göç işini düzenleyecekti. Filistin mültecileri konusunda İsrail'in ileri sürdüğü bu sistem, mülteciler konusunda 1948-49'da ileri sürdüğü görüşlerinde herhangi bir değişiklik olmadığını göstermekteydi.³⁴⁶

Yine bu plana (mad. 24) ve Begin'in ifadesine göre, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze üzerinde egemenlik hakkı vardır. Fakat bir uzlaşma ve barışın hatırı için şimdilik bu hakkını ileri sürmemektedir. Planın bu maddesi, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesinin söz konusu olmayacağını yeni bir işaretiydi. Zaten, biraz yukarıda da değindiğimiz gibi, özerklik planında, Batı Şeria (*West Bank*) deyimi geçmez. Batı Şeria daima Judea ve Samaria diye zikredilmiştir.

Mamafih, şunu da belirtelim ki, özerklik planının mühim bir tarafı, Batı Şeria ile Ürdün arasında organik bir bağ kurmasıydı.

Bu sebeptendir ki, Başkan Carter 1-2 Ocak 1978 günlerinde Tahran'da Ürdün Kralı Hüseyin ile, 3 Ocak'ta Riyad'da Suudi Arabistan Kralı Halid ve 4 Ocak'ta da Asvan'da Enver Sedat ile yaptığı görüşmelerde, Begin'in özerklik planını desteklemelerini istemişse de, hiçbir buna yanaşmamıştır. Carter, Kral Hüseyin'in de Mısır-İsrail görüşmelerine katılmasını istemişse de, Kral Hüseyin bu teklifi de reddetmiştir.³⁴⁷ Açıkça görülmüyordu ki, Amerika'nın desteklediği özerklik planı Arap dünyasında hiçbir ilgi uyandırmamıştı.

Diğer taraftan, İsmailiye zirvesinin öngördüğü siyasi ve askerî komitelerin toplantıları da, Mısır-İsrail münasebetlerinin tam bir soğukluk dönemine girdiği ve Arap dünyasının Begin'in özerklik planını tümden reddettiği bir atmosfer içinde yapılmış ve dolayısıyla neticesizliğe mahkûm olmuştur.

Askerî Komite 11-13 Ocak günlerinde Kahire'de toplandı. Mısır tarafını Savunma Bakanı General Gamassi, İsrail tarafını da yine Savunma Bakanı Ezer Weizman temsil ediyordu. Askerî Komite'nin esas görevi, Sina konusunu ele almaktı. Lakin, İsrail tarafının, Sina'dan çekildikten sonra da buradaki Yahudi yerleşimlerini aynen muhafaza ve hatta sayılarını arttırmakta ısrar etmesi üzerine³⁴⁸ görüşmeler kesildi. İsrail Sina'da mevcut 16 Yahudi yerleşimine 3-11 tane daha ilave etmek istiyordu.³⁴⁹

Esasında Askerî Komite'nin çalışmaları Siyasî Komite'nin çalışmaları-na sıkı bir şekilde bağlıydı. Bu komite ise, İsrail Dışişleri Bakanı Moşe Dayan, Mısır'ın yeni Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kâmil ile Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in katılması ile 18 Ocak'ta Kudüs'te toplandı. Lakin daha ilk anda gündemin tespitinde çıkmaza girdi.³⁵⁰ İsraillilerin daha toplantının başında Sina'daki Yahudi yerleşimlerinin devamında ısrar etmeleri üzerine, 18 Ocak sabah oturumundan sonra görüşmeler kesildi. Çünkü Enver

346 Bakınız yukarıda s. 112.

347 *Keesing's...* 1978, s. 29167.

348 Elaine P. Adam (Ed.), *American Foreign Relations, 1978 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations / New York University Press, 1979, s. 49.

349 *Strategic Survey*, 1977, s. 51.

350 *Aynı kaynak*, s. 51.

Sedat Mısır delegasyonunu geri çağırdı. Mamafih, bilhassa Amerikan kamuoyunun gözünde oyun bozan durumuna düşmemek için, Enver Sedat, barış görüşmelerine devam edeceğini bildirmekten de geri kalmadı.

Kudüs'teki Siyasî Komite'nin çekilmesinin hemen arkasından Mısır hükümeti, bu hareketin gerekçelerini açıklayan bir bildiri yayınladı.³⁵¹ Bildiride Kudüs toplantısında İsrail'in, bütün Orta Doğu bölgesini içine alan adil, devamlı ve kapsamlı bir barış yerine, kısmi çözümler için çaba harcadığı belirtildikten sonra, Yahudi yerleşimleri konusuna da şu şekilde değinilmekteydi: "Eğer İsrail, komşularını barış içinde yaşamaya ikna yerine, şuradaki veya buradaki Yahudi yerleşimlerinin veya şurada veya burada bir hava alanına sahip olmasının, güvenliğini daha fazla sağlayacağına inanıyorsa, o zaman İsrail, barışın yararlılığına dayanan bir barıştan ziyade, askerî kuvvetle empoze edilmiş bir barışı tercih ediyor demektir." Bundan sonra, Mısır'ın son sekiz yıllık politikası olarak şu ilkeler belirtiliyordu: İsrail, Kudüs de dahil, 5 Haziran 1967 savaşında işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmeli ve *self-determination* hakkı da dahil olmak üzere, Filistin halkının meşru haklarını tanımalıdır.

İsrail 1967'den sonra "ne kadar barış, o kadar toprak" demişti. Şimdi de Enver Sedat, "tam çekilmeye, tam barış" demektedir.³⁵²

Kudüs görüşmelerinin Mısır tarafından kesilmesinden sonra İsrail kabinesi de 18 Ocak günü yaptığı toplantı sonunda, o da bir bildiri yayınladı.³⁵³ Bildiride, Mısır hükümetinin, İsrail'in kabul edemeyeceği şartlar ileri sürdüğü, Eretz İsrail (İsrail Ülkesi) topraklarında, yani Judea, Samaria ve Gazze'de bir Filistin Devleti'nin kurulmak istenmesinin herhangi bir barış imkanını yok edeceği ve İsrail Devleti'nin bizzat varlığını da tehlikeye düşüreceği belirtildikten sonra, Begin'in 28 Aralık 1977 günü Knesset'te açıkladığı özerklik planına da değinilerek, bu planın gerek Başkan Carter ve Amerikan Senatosu'nun çoğunluğu, gerek İngiltere Başbakanı Callaghan tarafından yapıcı bir formül olarak nitelendirildiği söyleniyordu. İsrail bildirisi bu şekilde, Mısır'ın Filistin Devleti kavramına karşı, kendisinin özerklik formülünün de Amerika ve İngiltere tarafından desteklendiğini vurgulamak suretiyle, Amerika'ya dayanmakta olan Enver Sedat'a karşı hem Amerika'yı ve hem de İngiltere'yi angaje etmeye çalışıyordu.

Mamafih, bu bildiri de, İsrail'in görüşmeleri devam ettirmeye hazır olduğunu vurgulamaktan geri kalmadı.

Esasına bakılırsa, daha Siyasî Komite toplanmadan önce iki taraf arasındaki hava bulanmaya başlamıştı.

Bunun birinci sebebi, 8 Ocak'ta İsrail kabinesinin, Sina'da Refah bölgesinde yeni Yahudi yerleşimleri kurulmasını öngören ve Tarım Bakanı Ariel Sharon tarafından hazırlanan bir planı reddetmesine rağmen, mevcut yerleşimlerin genişletilmesine ve Yahudi halkın bu yerleşimlere göç etmesinin teşvikine

351 Bildirinin metni: *Keesing's...1978*, s. 29168.

352 *Strategic Survey*, 1977, s. 50.

353 Bildirinin metni: *Keesing's...1978*, s. 29168-29169.

karar vermesiydi.³⁵⁴ Aynı genişletme kararı Şarm el- Şeyh'teki Yahudi yerleşimleri için de söz konusuydu. Bu kararlar 14 Ocak 1978'de İsrail Parlamentosu tarafından da aynen onaylandı.³⁵⁵

İsrail'deki bu gelişmeler karşısında, daha Siyasi Komite toplantısından önce ve Askerî Komite toplantısının kesildiğinin ertesi günü, 14 Ocak'ta bir Mısır gazetesine verdiği demeçte Enver Sedat, Siyasi Komite toplantısı konusunda kesinlikle ümitsiz olduğunu söylemiş ve İsraililer için kurnaz esnaf deyimini kullanmıştı. Arkasından da şunu eklemişti: "Benim barış teşebbüsüm, Begin'in gençliğinde havaya uçurduğu King David Otel'i değildir.³⁵⁶ Begin bu barış teşebbüsünü, kendisini ve gelecek yıllarda yüzlerce diğerini yok etmeden havaya uçuramaz."

Enver Sedat'ın bu tepkisinin ardından, Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kâmil de³⁵⁷ 15 Ocak günü Kudüs'e geldiğinde verdiği demeçte, genel bir anlaşmanın, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini ve Filistinlilerin *self-determination*'ının sağlaması gerektiğini söylüyordu. Begin'in bu sözlerle cevabı, 17 Ocak akşamı verdiği yemekteki konuşması oldu. Begin şöyle diyordu: "Mısır Dışişleri Bakanı, daha gelir gelmez, barışın şartlarının nasıl olması gerektiğini söyledi. Eğer İsrail'den, 1967 öncesinin, saldırıyı tahrik eden sınırlarına dönmesi ve Filistinlilere *self-determination* tanınması isteniyorsa, o zaman barış mümkün olamaz."³⁵⁸

Begin şimdi, İsrail'in işgal ettiği toprakları, ülkesinin güvenliği açısından değerlendirmekteydi. İsrail'in işgal ettiği Arap toprakları ile ilgili politikasına, güvenlik kavramı yeni bir unsur olarak girmekteydi. Bunun yeni bir gelişme veya yeni bir dönem olduğu açıktı.

Begin'in yemekte yaptığı bu konuşmada, bilhassa, Mısır Dışişleri Bakanı Kâmil'den tecrübesiz bir genç mealinde bir ifade kullanması, Mısır hükümeti tarafından bir hakaret telâkki edilmiş³⁵⁹ ve Enver Sedat'ın tepkisine sebep olarak Mısır delegasyonunun geri çağırılmasında rol oynamıştı.

Böylece, Enver Sedat'ın 19 Kasım 1977 günü Kudüs'e gitmesiyle, bir Orta Doğu barışı ümidinin ve Mısır-İsrail münasebetlerinin, en yüksek noktasına çıkan çizgisi, 60 gün içinde hızlı bir düşüşle, 18 Ocak 1978 günü, tam bir kopmaya ulaşmıştı.

Şimdi her şey başladığı noktaya gelmişti. Şimdi her şeye yeniden başlamak gerekiyordu.

Ama nasıl?

354 Refah'taki bu Yahudi yerleşimleri, Mısır ile Gazze Şeridi arasında âdeta bir bariyer meydana getirmekteydi.

355 *Keesing's...1978*, s. 29170.

356 Menahem Begin'in, Irgun örgütünün 22 Temmuz 1946 günü İngiliz kuvvetlerinin karargâhı olan King David Otel'i'ne yaptığı bombalı sabotaj için yukarıda s. 75-76'a bak.

357 Muhammed İbrahim Kâmil, Mısır'ın Bonn Büyükelçisi iken, Begin'in İsmailiye'ye gelmesinden bir gün önce, Enver Sedat tarafından dışişleri bakanlığına getirilmişti ve o sırada 50 yaşındaydı.

358 *Keesing's...1978*, s. 29168.

359 Quandt, *Camp David*, s. 165.

VII

CAMP DAVID'DEN EKSİK BARIŞ'A

CAMP DAVID'DEN EKSİK BARIŞ'A

Şurası bir gerçektir ki, Başkan Enver Sedat'ın 19 Kasım 1977 günü Kudüs'e gitmesi, bazı Arap ülkelerinin şiddetli tepkilerine rağmen, Orta Doğu'da, kapsamlı olsun veya olmasın, bir barış ümidine, beklenmedik bir şekilde atılan cesaretli bir adımla, geniş bir kapı açmıştır. 19 Kasım 1977'den 18 Ocak 1978 gününe kadar, tam 60 gün süreyle bütün dünya, arz küresinin bu en mühim bölgesinde, heyecanlı bir barış ümidi yaşamıştır. Gelişmeleri ve tartışmaları belirttiğimize göre, büyük ümitlerin büyük hayal kırıklığına dönüşme sebeplerinin, ne yorumunu ve ne de analizini yapmayacağız.

Yalnız, her şeye rağmen, bir noktayı bir kere daha vurgulamamız gerekiyor: Orta Doğu barışı, İsrail ile Arap dünyası arasındaki son derece katı ve en azından 1967 savaşından beri devam edegelen, birbirine taban tabana zıt görüşlerin bir uzlaşmasını gerektirmiş ve gerektirmektedir. Lakin her iki taraf görüşlerinin bugüne kadar gelen tavizsiz tutumları, Orta Doğu için kapsamlı bir barışın değil, ancak İsrail ile Mısır arasında uzlaşmacı veya eksik ve zoraki bir ikili veya kısmî bir barışın gerçekleşmesine imkan verebilmiştir.

Rahmetli Enver Sedat'ın, bir eksik barış için değil, kapsamlı bir Orta Doğu barışı için, hayatının son anına kadar çaba harcadığı inkâr edilemez. Bu bakımdan da, bu bölümde ele alacağımız Camp David Anlaşmaları ile bizim Eksik Barış diye adlandırdığımız 26 Mart 1979 Mısır-İsrail barışının, geniş ve kapsamlı bir barışın mühim bir adımı olarak yapılmış bir teşebbüs olduğu da inkâr edilemez. Enver Sedat bu teşebbüsü daha öteye götüremediyse, bunda onu suçlamak mümkün değildir. Enver Sedat'ın tarihi ziyaret ve teşebbüsünden sonra, Orta Doğu'ya genel bir barış gelememişse, bunun sorumlusu sadece İsrail de değildir. Arap dünyasının sorumsuzluktan doğan dağınıklığını ve FKÖ'nün bu dağınıklık içinde, dalgalar arasında kalmış bir kayık gibi, yönünü şaşırmışlığını da, başarısızlık tablosunun ana unsurları arasına koymak gerekir.

Kısacası, Enver Sedat bir barış abidesinin kaidelerini inşa etti. Lakin, hem İsrail ve hem de Arap dünyası bu kaidenin üzerine esas abideyi oturtamadılar.

Şimdi bu bölümde, Enver Sedat'ın inşa etmeye çalıştığı kaidenin hikâyesini nakletmeye çalışacağız.

1. Arap Tepkileri, Cezayir Zirvesi

Kahire ve Kudüs'teki Mısır-İsrail görüşmelerinin hiçbir netice vermemesi bir yana, bu iki devlet arasındaki münasebetlerin yeniden bir gerginlik içine girmesi, hem Sovyetleri ve hem de Arap ülkelerini çok sevindirdi. Her ikisi için de sevincin sebebi, Enver Sedat'ın İsrail ile ikili bir barışa gittiği ve Filistin davasını bir tarafa bırakıp, ancak kendisini kurtarmaya çalıştığı ve bunda da başarısızlığa uğradığı inancıydı. Halbuki Kudüs görüşmelerinde gördüğümüz gibi ve biraz aşağıda Camp David müzakerelerinde de göreceğimiz gibi, Enver Sedat en az Sina kadar, bir Filistin toprağı olarak Batı Şeria ve Gazze'yi de kurtarmaya çalışmış ve hatta Batı Şeria ve Gazze'yi, bir Mısır-İsrail barışının ana unsuru haline getirmek için her çabayı harcamıştır. Zaten böyle olmasaydı, Kudüs görüşmeleri fiyasko ile neticelenmezdi.

Lakin Sovyetler ve Arap ülkeleri bakımından işin gerçeği şudur ki, muhtemel bir Orta Doğu barışının dışında kalmak Sovyetlerin sinirliliğine sebep olurken, Enver Sedat'ın bir Orta Doğu barışı yoluyla Filistin davasını çözümlemesi ihtimali de, birçok Arap devletinin politik hesaplarına ters düşmüştür.

Bu sebeplerden dolayıdır ki, *Pravda* gazetesi, 24 Ocak 1978 günü yayınladığı bir yorumda, "Başkan Sedat'ın barış teşebbüsü Sina çölündeki bir serap gibi kaybolup gitti" derken, "İsrail-Mısır müzakerelerinin kilitlenmesi, Kahire'nin kendi başına giriştiği faaliyetlerin Orta Doğu'ya barış getirmeyeceğini bir kere daha göstermektedir," diye ekliyordu. Yorumun sonunda da Amerika, Mısır'ın Sovyet aleyhtarlığını desteklemekle itham ediliyordu¹ ki, Moskova bu suretle baklayı ağzından çıkarmış, asıl derdinin ne olduğunu ortaya koymuş olmaktadır.

İlimli Arap ülkeleri ve bilhassa Suudi Arabistan, Mısır ile İsrail'in arasının bozulmasının, bir yandan Arap birliğinin korunmasına yardım edeceğini ve öte yandan da Amerika'nın İsrail'e daha fazla baskı yapmasını sağlayacağını ümit ederken, sertlik taraftarları, yani Ret Cephesi, Mısır'ın İsrail ile müzakereleri tamamen kesmemiş olmasına kızdılar ve Cezayir'in teşebbüsü üzerine 2-4 Şubat günlerinde Cezayir şehrinde bir zirve toplantısı düzenlediler.² Toplantıya Cezayir'in dışında Suriye, Libya, Güney Yemen ve FKÖ liderleri katıldılar. Libya lideri Kaddafi'nin Bağdat'a kadar gitmesine rağmen, sertlik konusunda kendi görüşlerini kabul ettiremeyen Irak, Cezayir zirvesine katılmadı.

Zirve sonunda 4 Şubat 1978 günü yapılan açıklamada, 2-5 Aralık 1977'de yapılan Tripoli Zirvesi kararlarıyla, Kasım 1973'teki Cezayir Deklarasyonu³ ve Ekim 1974'teki Rabat Deklarasyonu'ndaki⁴ kararlar aynen teyit edildikten sonra, Enver Sedat'ın, Filistin halkını ne temsil etmeye ve ne de onun adına müzakerelerde bulunmaya hakkı olmadığı, Filistin halkının

1 *Keesing's...1978*, 29169.

2 Cezayir Zirvesi için bak.: *aynı kaynak*, s. 29169.

3 *Keesing's...1973*, s. 26245.

4 *Keesing's...1974*, s. 26813.

tek temsilcisinin FKÖ olduğu söyleniyordu. Keza açıklamada, FKÖ ile Suriye arasındaki işbirliğinin ehemmiyeti de vurgulanıyordu. Bu sırada Suriye ile FKÖ'nün münasebetleri Lübnan hadiseleri sebebiyle bozulmuş ve 1976'daki iç savaş sırasında FKÖ'nün Suriye'de bulunan büroları kapatılmış iken, Cezaîr zirvesinden önce iki taraf arasında yapılan bir anlaşmayla bu büroların yeniden açılmasına karar verilmişti.

2. Amerika Harekete Geçiyor

İsrail ile bağların kopmasının arkasından Enver Sedat 3-8 Şubat 1978 günlerinde Washington'u ziyaret ile Başkan Carter'la konuştuğu gibi, Senato ve Temsilciler Meclisi'nin dışişleri komisyonlarında konuşmalar da yaptı.⁵ Sedat bu ziyaretinde Amerika'dan iki şey istedi: Biri, Amerika'nın İsrail'e baskı yaparak barış görüşmelerinin tekrar başlamasını sağlaması; diğeri de, Amerika'nın Mısır'a F-5E'lerin dışında, daha gelişmiş olan F-15 ve F-16'lardan vermesi. Sedat, bu uçakların İsrail'e karşı kullanılmak için değil, Sovyetlerden devamlı silah alan Libya'ya karşı bir denge kurmak için olduğunu söyledi.

Sedat'ın Washington ziyareti Amerika'nın, meselenin içine daha aktif bir şekilde girme kararını hareketlendirdi. Son aylarda, Sedat ve Begin sahnenin önünde oynarken, Amerika bir bakıma seyirci durumunda kalmıştı. Fakat, Amerika'nın uzakta kalması, bir işe yaramamıştı. Bu sebeple Başkan Carter ile Millî Güvenlik Danışmanı Brzezinski, daha 20 Ocak'ta (1978), Sedat ile Begin'i Camp David'e çağırıp karşılıklı görüşmelerini sağlamaya karar vermişlerdi.⁶ Ayrıca Amerika, şimdi yeni bir görüş geliştirmeye başlamıştı. Bu yeni görüş, kapsamlı bir Orta Doğu barışı yerine, bir ilk adım olarak Mısır ile İsrail arasında bir barışın gerçekleştirilmesini öngörmekteydi. Bu ikili barış ile birlikte, Batı Şeria ve Gazze için de geçici bir düzenleme yapılacaktı. Amerika'nın Filistin meselesi konusundaki bu tasarılarında Suriye'nin adı geçmiyordu. Filistin meselesi gündemdeydi; lakin FKÖ ile de görüşmek söz konusu değildi. Carter, bu plana kendi ağırlığını ve prestijini de koymak istiyordu. Lakin netice konusunda endişeliydi. Sedat'ın meşhur bombalarından birini daha patlatmasını istemiyordu.⁷

Şimdi Sedat'ın Washington ziyaretinden sonra harekete geçmenin zamanı gelmişti. Bu sebeple, Sedat'ın Washington'dan ayrılmasından sonra, Beyaz Saray tarafından yayınlanan bir bildirimde, barış görüşmelerini ileriye götürmek için Başkan Carter'ın hiçbir çabayı esirgemeyeceği, Amerika'nın, İsrail'in güvenliğini garanti etmiş olduğu, 242 sayılı kararın ise bu güvenliğin ilkelerini kapsadığı ve bu kararın, anlaşmazlığın bütün veçhelerine cevap verdiği, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve buna karşılık bölgedeki bütün devletlerin güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yaşaması gerektiği,

5 Enver Sedat'ın ziyareti için bak.: *Keesing's...1978*, s. 29170.

6 Quandt, *Camp David*, s. 165.

7 *A.g.e.*, s. 169.

Filistin halkının meşru haklarının tanınması ve Filistinlilerin, kendi kaderlerinin tayinine katılmaları da dahil, Filistin meselesinin bütün veçheleriyle ele alınması gerektiği söyleniyordu. Bildirinin sonunda ise, İsrail'in işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimleri kurmasının milletlerarası hukuka aykırı ve barışa engel teşkil ettiği hakkındaki Amerikan görüşü de vurgulanmaktaydı.⁸

Bu söylenenler, Carter yönetiminin 1977 yılı başından itibaren ortaya attığı görüşlerdi ve Amerika bakımından barışın temel ilkelerini teşkil etmekteydiler.

Ne var ki, Amerika'nın ve bilhassa Başkan Carter'ın, her iki tarafın da dostu olarak hemen harekete geçmesi mümkün olmadı. Önce Amerika ile İsrail arasında birtakım gerginlikler çıktı. Sonra da Amerika'nın iki tarafı uzlaştırmak için bir sürü çaba harcaması gerekti.

3. Amerika-İsrail Gerginliği

Daha yukarıda da belirttiğimiz üzere, Begin hükümetinin ocak ayı başlarında yeni Yahudi yerleşimleri konusundaki karar ve faaliyetleri Mısır-İsrail müzakerelerinin kopmasında başlıca rolü oynadığı gibi, bu konu Enver Sedat'ın Washington ziyareti sırasındaki şikayetlerinin de başında geliyordu. Bundan dolayıdır ki, Enver Sedat'ın ayrılmasından sonra yayınlanan Beyaz Saray bildirisinde de bu konuya da değinilmesi zaruri olmuştu.

Beyaz Saray bildirisinin arkasından, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance 10 Şubat günü yaptığı basın toplantısında da bu konuya bir kere daha ağırlık vererek, kuzey Sina'daki (Refah bölgesi) Yahudi yerleşimlerinin milletlerarası hukuka aykırı olduğunu tekrarladı ve Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimleri için de, Batı Şeria'da Filistinlilere bir yurt sağlanması ve bu yurdun Ürdün ile bağlantılı olması gerektiğini söyledi.

Dışişleri Bakanı Vance'in bu sözleri İsrail tarafından şiddetli tepkiyle karşılandı. İsrail kabinesi 12 Şubat'ta yayınladığı uzun bir bildiriyle Cyrus Vance'e cevap verdi.⁹ Yahudi yerleşimlerinin milletlerarası hukuka aykırı olduğu şeklindeki Amerikan görüşü, İsrail tepkisinin en mühim sebebiydi. Bundan dolayı İsrail hükümeti, cevabında, Begin'in 28 Aralık 1977'de açıkladığı özerklik planının, gerek Başkan Carter, gerek Amerikan hükümeti tarafından onaylandığını belirterek, Cyrus Vance'in Eretz İsrail'de, yani Judea ve Samaria'da (Batı Şeria) bir Filistin yurdu kurmak istemesinin bir çelişki olduğu kadar, bu Filistin yurdunun Ürdün, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'ın, İsrail'e yönelmiş bir ileri karakolu olacağını söylemekteydi. Yine bu bildiride diğer yerlerdeki Yahudi yerleşimlerinin de hukukî ve meşru olduğu ileri sürülüyordu.

İsrail hükümetinin bu bildirisine, Beyaz Saray sözcüsü 13 Şubat'ta cevap verdi ve Cyrus Vance'in 10 Şubat'ta söylediklerini aynen tekrar etti.

8 *Keesing's...1978*, s. 29170.

9 Bildiri için bak.: *Keesing's...1978*, s. 29171.

Amerika'nın bu kararlı tutumu karşısında, İsrail kabinesi, 26 Şubat'ta, yeni yerleşimlerin kurulmasına devam edilmesine, fakat bu yerleşimlerin askeri bakımdan mühim olan yerlerde kurulmasına karar verdi. Amerika'nın baskısı ve kararlılığı karşısında İsrail gerilemek zorunda kalmıştı.

Yerleşimler meselesi bu şekilde kapanırken, bu sefer İsrail ile Amerika arasında yeni bir soğukluk ortaya çıktı. Bu da Amerika'nın Mısır ve Suudi Arabistan'a uçak satmaya karar vermesiydi.

Enver Sedar'ın 3-8 Şubat günlerinde Washington'a yaptığı ziyaret sırasında, son derece gelişmiş savaş uçakları olan F-15 ve F-16'lardan almak istediğini yukarıda söylemiştik. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance 14 Şubat günü yaptığı açıklamada¹⁰ Carter yönetiminin İsrail'e, bu ülkenin daha önce satın aldığı 25 adet F-15 uçağına ilaveten 15 tane daha F-15 ile 75 adet F-16 uçağı, Mısır'a da, daha az gelişmiş sayılan 50 tane F-5E uçağı ve Suudi Arabistan'a da 60 adet F-15 uçağı satmak hususunda Kongre'den yetki isteyeceğini bildirdi. İsrail'e satılacak uçakların bedeli 1.9 milyar dolar, Mısır'ınki 400 milyon dolar ve Suudi Arabistan'ınki ise 2.5 milyar dolar tutmaktaydı.

Cyrus Vance bu satışların gerekçelerini açıklarken, Amerika'nın İsrail'in güvenliğini garanti ettiğini ve bu garantinin devam ettiğini, Mısır'ın da kendi savunmasını sağlaması ve barış görüşmelerine güven içinde devam etmesi gerektiğini ve nihayet Suudi Arabistan'ın ise, Orta Doğu barışında ılımlılık bakımından çok mühim olduğunu ve bu devletin sınırlı hava savunmasını güçlendirmek gerektiğini söylüyordu.

Amerikan yetkililerine göre, Mısır'a satılacak F-5E'ler, son derece gelişmiş F-15 ve F-16'lara sahip İsrail için bir tehlike teşkil etmeyecekti.¹¹

Suudi Arabistan'a F-15'lerin satılması da, Sovyetlerin hem hava ve hem de kara kuvvetleri bakımından yoğun bir şekilde silahlandığı Irak'a karşı bir denge kurma amacını gütmektedir.¹²

Amerika'nın Mısır ve Suudi Arabistan'a uçak satmak istemesi, İsrail'in tepkisiyle karşılaştı. Başbakan Begin 15 Şubat'ta Knesset'te yaptığı konuşmada, Mısır'a satılacak saldırgan silahların, istekleri karşılanmaması halinde bu devletin yeni bir savaşa başvurmasında teşvik edici bir faktör olacağını, Suudi Arabistan'ın ise İsrail'e saldıracak başka bir devlete bu uçakları devredebileceğini ileri sürerek Amerika'nın bu uçak satış kararını gözden geçirmesini istedi. Begin'in, Suudi Arabistan'ın uçakları devredeceğini söylediği devlet yine Mısır'dı.¹³

Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 15 Şubat'ta yayınladığı bildiride, Begin'in bu iddialarını ve isteklerini reddederek, bu satışların, Orta Doğu'da müzakerre yoluyla bir uzlaşmaya olan güveni destekleme amacını güttüğünü söyledi.

10 Açıklamanın metni: *Am. For. Rels.*, 1978, s. 272-273.

11 F-5E'lerin muharebe menzilleri 250-300 mil iken, F-15 ve F-16'ların muharebe menzilleri 600-900 mil arasındaydı.

12 *Keesing's...* 1978, s. 29171-29172.

13 *Am. For. Rels.*, 1978, s. 51 ve *Keesing's...* 1978, s. 29172.

Başka bir deyişle Amerika, barış sürecini, sadece İsrail'i silah ve güvenlik bakımından güçlendirerek değil, İsrail karşısındaki ılımlıları da silahlandırmak suretiyle bir denge kurmaya çalışıyordu. Çelişki gibi görünmekteydi, lakin Amerika'nın bu tutumunda, bir yandan barışı teşvik ederken, öte yandan da silah dengesini koruyarak, barış sürecinin başarısızlığı halinde, taraflardan herhangi birinin silaha başvurmasını güçleştirme amacı yatmaktaydı.

Washington'daki İsrail lobisi, Mısır ve Suudi Arabistan'a bu uçakların satışını önlemek için Kongre'de harekete geçerken, bu sefer başka bir İsrail-Amerika anlaşmazlığı buna eklendi.

İsrail kuvvetleri 9 Nisan günü Lübnan'da yaptıkları askeri harekât esasında, bilhassa düşman askerini öldürme amacı güden ve Amerika'nın İsrail'e verdiği şarapnel bombalarını (*cluster bombs*) kullandılar.¹⁴ 1970'lerin başından itibaren Amerika İsrail'e bu bombalardan 20.000 kadar vermişti. Halbuki, 1952 tarihli Amerika-İsrail Savunma Anlaşması'na göre¹⁵ İsrail bu bombaları ancak savunma ve iç güvenlik için kullanabilecekti. İsrail ise, bu bombaları Lübnan'daki sivil hedeflerle, Filistinlilerin kamplarına karşı kullanmıştı.

Mamafih, bu anlaşmazlık, İsrail ile Amerika arasında 12 Mayıs'ta yapılan, fakat metni açıklanmayan bir anlaşmayla sona erdirildi. Söylenen ise, özel savaş durumu şartları dışında İsrail'in bu mermileri kullanmayacağını taahhüt etmesiydi.¹⁶

Mısır ve Suudi Arabistan'a uçak satışına gelince; Carter yönetimi bu uçakların satışına izin verilmesi için Kongre'ye resmen 28 Nisan 1978'de müracaat etti.¹⁷ Gayet aktif olan İsrail lobisinin faaliyetleri neticesi, yönetimin teklifi Senato Dışişleri Komisyonu'nda ancak 8 lehte ve 8 aleyhte oy alınca, konu 11 Mayıs'ta Senato Genel Kurulu'na gönderildi. Bu durum üzerine Başkan Carter bu uçak satışını sağlamak için harekete geçti ve 12 Mayıs'ta Senato'nun bütün üyelerine birer mektup gönderdi.¹⁸ Carter mektubunda şöyle diyordu: "Orta Doğu'da barış ve itidal için çalışanlara destek ve güven mi vereceğiz? Yoksa bunları bir kenara atıp, bize olan güvenlerini boşa çıkarıp, aşırılara mı hizmet edeceğiz?"

Başkan Carter, Mısır ve Suudi Arabistan'a silah satmayı, ılımlılık davasına bir hizmet ve teşvik olarak görmekteydi ki, bu görüşün yanlış olduğu söylenemez.

Neticede Senato bu satış onayladı. Bazı Amerikalılar için bu netice, İsrail lobisinin belinin kırılması ve bir yabancı devletin keyfine tâbi olmaktan

14 *Cluster* bomba, içinde yüzlerce çelik bilye bulunan bir top mermisi olup, patladığında etrafa dağılıp pek çok insanı öldürebilmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda ilk defa kullanılan bu tip mermilere, mucidi olan İngiliz subayının ismine izafeten "Shrapnel" denmekteydi ve bizim dilimize şarapnel olarak geçmiştir.

15 Bu anlaşma için bak.: *Keesing's...1952-1954*, s. 12468.

16 *Keesing's...1979*, s. 29652.

17 *Am. For. Rel.*, 1978, s. 273-274.

18 Mektubun metni: *aynı kaynak*, s. 274-276.

bir millî kurtuluşu (*national emancipation*) ifade ediyordu. İsraililere göre de, güvenilir bir dost tarafından reddedilmişlerdi ve şimdi kendilerini ihanete uğramış ve izole edilmiş hissediyorlardı.¹⁹

Bu mesele de bu şekilde kapandıktan sonra, uzun sıcak bir yaz (*long hot summer*) başlıyordu.²⁰

4. Uzun Sıcak Yaz

1978 yazının uzun ve sıcak olmasının sebebi, önce ve bilhassa Batı Şeria ve Gazze ile Filistinlilerin kaderi konusunda ve işgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimleri meselesinde, Mısır ve İsrail görüşleri arasında mevcut çelişkiler dolayısıyla, Amerika'nın bu iki tarafı bir müzakere masasına oturtmadan önce, görüşler arasında bir uzlaşma zemini bulmak hususundaki sıkıntılı aracılık çabalarındandır.²¹

Ayrıca, Lübnan'da Hristiyanlarla Suriye kuvvetleri arasındaki çarpışmaların şiddetlenmesi ve İsrail'in de 1978 Mart'ında güney Lübnan'ı işgali, 1978 yazının sığağını daha da arttırdı. Çünkü, İsrail'in güney Lübnan'ı işgali, Arapların tepkilerini daha da şiddetlendirdi. Zira, İsrail'in bu işgali, el-Fetih ile diğer Filistin terör örgütlerinin, gerek işgal altındaki topraklarda, gerek Avrupa'da, İsrail'e karşı terör faaliyetlerini arttırmalarına sebep oldu.²²

Bu Arap tepkilerinin yarattığı atmosfer içinde Amerika, Filistin davasını savunan Enver Sedat ile, hem dinî sebeplerle ve hem de güvenlik açısından, Batı Şeria ve Gazze konusunda taviz vermemeye inat etmiş biri olan Menahem Begin'i uzlaştırmaya çalışmıştır.

İsrail-Amerikan soğukluk ve anlaşmazlıklarının devam ettiği bir sırada Başbakan Begin 20-23 Mart günlerinde Washington'u ziyaret etti ve 21-22 Mart günlerinde de Başkan Carter'la görüştü. Görüşmelerin amacı, kesilmiş olan Mısır-İsrail müzakerelerinin nasıl başlatılabileceğini araştırmaktı. Lakin bu görüşmeler, iki taraf arasındaki soğukluğu arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Zira Begin, en küçük bir tavize ve uzlaşmaya yanaşmamıştı. Başkan Carter'ın 23 Mart'ta Senato Dışişleri Komisyonu'na söylediğine göre Begin, Sina'daki Yahudi yerleşimlerden kesinlikle vazgeçmiyordu. Ayrıca, Batı Şeria ve Gazze'nin de bir kısmından olsun vazgeçmeye de yanaşmıyordu. Batı Şeria ve Gazze'de beş yıllık bir geçiş döneminden sonra, buranın Filistin halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi prensibine, yani bu topraklar halkının İsrail ile mi, yoksa Ürdün ile mi federal bir birleşmeye gideceği veya milletlerarası statüde kalmaya karar vermesini kabule yanaşmadı.²³

19 Aynı kaynak, s. 52-53.

20 Aynı kaynak, s. 53.

21 Amerika'nın Ocak-Eylül 1978 dönemindeki bu diplomatik faaliyetler için bak.: Quandt, *Camp David*, s. 168-205.

22 Bu terör faaliyetleri için bak.: *Keesing's... 1978*, s. 29654.

23 Aynı kaynak, s. 29652.

İşin ilginç yanı da, İsrail kabinesinin 26 Mart'ta yaptığı toplantıda, Başbakan Begin'in, Başkan Carler'la yaptığı görüşmelerdeki tutumunu oybirliği ile onaylamasıydı.

Fakat buna rağmen Amerika İsrail'i sıkıştırmaya devam etti. İsrail'e şu iki soru yöneltildi: 1) İsrail, Batı Şeria ve Gazze'nin, beş yıllık özerklik döneminden sonra, kesin statüsünü çözümlemeyi kabul ediyor mu? 2) Batı Şeria ve Gazze meselesi, İsrail'e göre nasıl çözümlenebilir?²⁴

19 üyeli İsrail kabinesinin 14 üyesinin oyuyla kabul ettiği ve 18 Haziran'da açıklanan cevabı, Begin'in 28 Aralık 1977 tarihli 26 maddelik özerklik planına atıfta bulunuyor ve beş yıllık özerklik döneminden sonra, durumun müzakere edilebileceğini söylüyordu. Bu cevabın özerklik planından tek farklılığı, birincisinde beş yılın sonunda gözden geçirmekten (*reviewed*) söz edilirken, ikincisinde müzakere etmenin söz konusu olmasıydı. Bu ise Amerika'yı tatmin eden bir cevap değildi ve bu sebepten de, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın 21 Haziran'da yayınlanan bildirisinde, sorulan sorulara tam cevap verilmemesinden ötürü üzüntü ifade ediliyordu.

İsrail'in 18 Haziran'daki açıklaması üzerine, Mısır hükümeti de 5 Temmuz'da, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesi ve güvenlik konusundaki tekliflerini açıkladı ve bunları Amerika'nın aracılığıyla İsrail'e resmen bildirdi.²⁵ Bu teklifler Enver Sedat'ın kapsamlı bir Orta Doğu barışı için Camp David'de sunacağı tasarı içinde de aynen yer alacaktır.²⁶

Mısır hükümetinin tasarısına göre: 1) Orta Doğu barışı, Filistin halkının meşru hakları da dahil olmak üzere, Filistin meselesinin bütün veçheleriyle çözümünü ve bütün tarafların güvenlik endişelerini göz önüne almalıdır. 2) Batı Şeria ve Gazze için beş yıllık bir geçiş döneminden sonra, bu toprakların Filistin halkı kendi geleceklerine kendileri karar vermelidir. 3) Bu toprakların, geçiş döneminden sonraki kaderi Mısır, Ürdün, İsrail ve FKÖ ile BM temsilcilerinin katıldığı görüşmelerde ele alınmalı ve bu görüşmelerde, İsrail'in bu topraklardan nasıl çekileceği, karşılıklı güvenlik konuları, BM'nin Filistin mültecilerine ait kararlarının nasıl tatbik edileceğine karar verilmelidir. 4) İsrail, Kudüs ile Yahudi yerleşimleri de dahil, işgal ettiği yerlerden çekilecektir. 5) Batı Şeria ve Gazze'deki İsrail askeri yönetimi sona erdirilecek ve Batı Şeria'nın güvenliğini Ürdün, Gazze'nin güvenliğini de Mısır sağlayacaktır. 6) Batı Şeria ve Gazze'deki güvenlik düzenlemeleri, Ürdün ve Mısır tarafından garanti edilecektir.

İsrail kabinesi, Mısır tekliflerini, 1967'den o güne kadar ortaya atılan tekliflerin en aşırısı diye nitelendirdi ve 9 Temmuz'da bu teklifleri reddetti.

Daha önce, 1978 Şubat'ında, İsrail muhalefet lideri Şimon Peres ile Salzburg'da görüşen Enver Sedat, Sosyalist Enternasyonal toplantısı dolayısıyla

24 Aynı kaynak, s. 29653.

25 Mısır'ın 6 maddelik tekliflerinin metni: aynı kaynak, s. 29653.

26 Enver Sedat'ın Camp David'de sunduğu barış antlaşması tasarısının metni için bak.: Quandt, *Camp David*, s. 356-360.

Viyana'da bulunan İşçi Partisi lideri Şimon Peres ile 9 Temmuz'da tekrar görüştü. Bu arada Enver Sedat, Sosyalist Enternasyonal'in Başkanı Willy Brandt ve ikinci başkanı Avusturya Başbakanı Bruno Kreisky ile de görüşmüştü. Bunların arkasından Enver Sedat, 13 Temmuz'da Salzburg'da İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman ile de görüştü. Bütün bu görüşmelerin yapıcı olduğu bildirilmekle beraber, doğrudan doğruya Begin hükümeti ile ilgisi yoktu.

İsrail'in ve Mısır'ın Batı Şeria, Gazze ve Filistin konularındaki bu katı tutumlarına ve derin görüş ayrılıklarına rağmen Amerika, yüz yüze görüşmelerin bir ilk adımını atmak üzere, Mısır ve İsrail Dışişleri Bakanlarını Londra'da kapalı bir toplantıya davet etti. Lakin, güvenlik sebeplerinden ötürü, Londra'dan vazgeçildi ve toplantı, Cyrus Vance, Mısır Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kâmil ve İsrail Dışişleri Bakanı Moşe Dayan'ın katılımı ile 18-19 Temmuz 1978 günlerinde Kent şehrindeki Leeds Castle'da (Leeds Şatosu) yapıldı.

Tamamen kapalı olarak yapılan ve herhangi bir bildirinin yayınlanmadığı toplantı hakkında, 19 Temmuz'da kısa bir demeç veren Cyrus Vance, taraflar arasında büyük görüş ayrılıklarının devam ettiğini, fakat bu görüşmelere devam için yeterli ilerlemenin kaydedildiğini söylüyordu. Fakat buna rağmen, Leeds Şatosu'ndan sonra Mısır-İsrail münasebetleri yeniden gerginleşti. Zira, Mısır hükümeti sözcüsünün bu görüşmelerin, resmî görüşmelerin başlayıp başlamaması hususunda bir öngörüşme olduğunu söylemesine karşılık, İsrail hükümeti sözcüsü bu görüşmelerin, Kudüs'te ocak ayında kesilmiş olan Siyasî Komite toplantısının bir devamı olduğunu söyleyince, Mısır hükümeti sinirlendi ve İskenderiye'de hâlâ beklemekte olan 10 kişilik İsrail askerî heyetini 26 Temmuz'da Mısır'dan çıkardığı gibi, Begin hükümeti Orta Doğu barışı konusundaki tutumunu yumuşatmadıkça Mısır'ın İsrail ile doğrudan müzakerelere girmeyeceğini bildirdi.²⁷

Leeds Şatosu, Mısır ile İsrail'i birbirine yaklaştıracığı yerde, aksine, bir kere daha birbirinden uzaklaştırıyordu. Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, 4 Ağustos'ta Kongre'nin bir komitesinde yaptığı konuşmada, durumun kritik bir noktaya geldiğini, bundan sonra, iki tarafı yüz yüze getirmekten başka çare kalmayabileceğini ihsas ediyordu.²⁸

Başkan Carter içinde, bütün risklerini göze alarak, 28 Ocak 1978'de danışmanı Brzezinski ile verdiği kararı tatbik etmekten başka çare kalmamıştı. Tarihçi H.G. Wells, Napolyon'un 1815 Şubat'ında Elbe'den kaçışı için, "mukadderata karşı son kozunu oynamak üzere" der.²⁹ Sanırız Başkan Carter da, ocak ayından beri şartların olgunlaşmasını bekleyip de bir netice elde edemeyince endişelenip³⁰ tarihe karşı son kozunu oynamak üzere, zarlarını atmaya ve Enver Sedat ile Menahem Begin'i bir araya getirmeye karar verdi.

27 Keesing's...1978, s. 29654.

28 Am. For. Rels., 1978, s. 53.

29 H.G. Wells, *Esquisse de l'Histoire Universelle*, Paris, Payot, 1948, s. 467.

30 Carter, *Keeping Faith*, s. 316.

Başkan Carter'ın kendi el yazısı ile yazdığı davet mektuplarını, Cyrus Vance 6-8 Ağustos 1978 günlerinde Kudüs ve İskenderiye'ye yaptığı ziyaretlerde her iki devletin liderlerine teslim etti. 8 Ağustos günü Washington'da yapılan bir açıklamada ise, Enver Sedat ile Begin'in bu daveti kabul ettikleri ve eylül ayında Orta Doğu barışına bir çerçeve tespit etmek üzere, Washington'da bir zirve toplantısı yapılacağı bildiriliyordu.

Tarihe Camp David diye geçen, o zaman büyük ümitlerin bağlandığı ve keza büyük ümitlere doğum yapan Camp David Anlaşmaları'nı bir tarihi belge veya tarihin bir belgesi olarak ortaya çıkaran zirve böyle başladı. Uzun sıcak yaz ise böyle sona eriyordu.

5. Camp David Zirvesi

Başkan Carter'ın yönetiminde, Başkan Enver Sedat ile Başbakan Menahem Begin arasında, Orta Doğu barışı için bir çerçeve çizme amacını güden görüşmeler veya zirve toplantısı, Amerika cumhurbaşkanlarının Washington dışındaki dinlenme tesisleri olan Camp David'de 5 Eylül 1978 günü başlamış ve zaman zaman kesilme durumlarından geçtikten sonra, Camp David Anlaşmaları denen belgelerin Washington'da Beyaz Saray'da 17 Eylül 1978 günü imzalanması ile sona ermiştir.³¹

Camp David zirvesi, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında, 19-21 Kasım 1977 Kudüs ve 25-26 Aralık 1977 İsmailiye görüşmelerinden sonra üçüncü buluşma oluyordu.

Camp David Anlaşmaları ise, yine Mısır ile İsrail arasında, 18 Ocak 1974 ve 4 Eylül 1975 Ayırma anlaşmalarından sonra, her iki tarafça imzalanmış üçüncü belge oluyordu.

Camp David'de 12, hatta 13 gün süren görüşmelerin, tartışmaların ve zaman zaman kapışmaların ayrıntılarına girecek değiliz. Yalnız, ilginç ve mühim bazı noktaları belirtmekle yetineceğiz.

Bir defa şunu söyleyelim ki, Camp David görüşmelerini her şeye rağmen bir neticeye ulaştırmaya kararlı olan Başkan Carter ve yardımcıları, öyle bir müzakere metodu tespit etmişlerdi ki, bu metod bundan sonra, *talks by proxy* ve *negotiations by proxy* denen dolaylı görüşmeler adıyla milletlerarası tatbikatta kullanılacaktır.

Bir defa, Amerikalılar Camp David'de kesin bir haber karartması (*news blackout*) tatbik etmişler ve Camp David'in, görüşmeler boyunca, dünya ile bağlantısını kesmişlerdir. Bütün taraflar adına açıklama yapmak için bir tek Amerikalı görevlendirilmişti. Yine, dışarıya haber sızmasını önlemek için, görüşmeler bitinceye kadar, delegasyonların hiçbir üyesinin Camp David'i terk etmesine izin verilmemiştir. Buna karşılık, delegasyonların boş vakitlerinde

31 Camp David görüşmeleri için bak.: Jimmy Carter, *Keeping Faith*, s. 319-403; Quandt, *Camp David*, s. 206-258; Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 353-361.

veya canları sıkıldığı zaman yapabilecekleri çok şey sağlanmıştı. Bunlar sine-
ma, tenis, bilardo, satranç veya ormanda gezintiler yapmak gibi şeylerdi. Gö-
rüşmeler boyunca, her ikisi de aslen Polonyalı olmakla beraber, birbiriyle pek
geçinemeyen, Başkan Carter'ın Danışmanı Zbigniew Brzezinski ile, Başbakan
Menahem Begin'in iddialı satranç maçları pek meşhur olmuştu.

Keza giyim kuşam tamamen serbest bırakılmıştı. Hiçbir protokol yoktu.

Bütün delegasyonlar ve hatta delegasyonların bazı üyeleri (liderler gibi)
ayrı ayrı binalarda ikamet etmişlerdir. Fakat, Mısır ve İsrail delegasyonlarının
birbirleriyle telefon görüşmeleri dahi yasaklanmıştı. Mısır ve İsrailliler birbir-
leriyle telefonla görüşmek istedikleri takdirde, bunu Amerikan delegasyonu
vasıtasıyla yapabileceklerdi. Bu suretle, Mısır ve İsraillilerin, ikili tartışmalarla
işleri çığırından çıkarmaları önlenmek istenmişti.

Amerikalılar görüşmelerin tamamen gayri resmî ve rahat (*relaxed*) bir
atmosferde yapılmasını sağlamak için ellerinden gelen her şeyi yapmalarına
rağmen, Camp David görüşmeleri, 12 gün boyunca, yine de gayet gergin bir
hava içinde cereyan etmiştir.

Camp David görüşmeleri iki safhaya ayrılır: Biri, 6 ve 7 Eylül günlerinde
yapılan ortak toplantılar; ikincisi de, bundan sonra Başkan Carter'ın Mısır ve
İsrail liderleri arasında mekik dokuyarak ve ayrı ayrı yaptığı dolaylı görüşme-
lerdir. Çünkü, ilk iki günlük toplantılardan sonra hava o derece gerginleşmiş-
tir ki, Camp David görüşmelerinin daha ikinci gün kopması gibi bir tehlike
ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Carter'ın müdahalesi ile dolaylı görüşmeler
safhasına geçilmiştir.

İlk resmî toplantı, 6 Eylül 1978 Çarşamba günü öğleden sonra yapıldı.
Bu toplantıya Enver Sedat, Orta Doğu Meselesi'nin Kapsamlı Bir Barışçı Çö-
zümü İçin Çerçeve başlığıyla bir antlaşma tasarısı sundu ve bunu bir buçuk
saatlik bir konuşmayla açıklamaya çalıştı.³² Bu tasarının esaslarını belirtmeden
önce Enver Sedat, Başkan Carter'a, bunun İsrailliler için bir *take-it-or-leave-
it*, yani ya kabul edersin, ya reddedersin, şeklinde bir teklif olmadığını, Arap
dünyasını hoşnut etmek için bir rüşvet-i kelâm olduğunu söylemiş ve Carter
da, toplantıdan önce, Enver Sedat'ın başlangıçtaki sert tutumu için Begin'e
uyarıda bulunmuştur.³³ Yani Begin'e bu sertliğe fazla ehemmiyet verme demek
istemiştir.

Bununla beraber Begin, 7 Eylül Perşembe günü yapılan ortak toplantı-
da, Enver Sedat'ın bir gün önce sunduğu tasarıya madde madde cevap vererek,
bu tasarıyı, tümüyle reddetmiştir. Begin'in bu tutumu üzerine, Enver Sedat ile
Begin arasında sert tartışmalar çıkmış ve İsrailliler, bu şartlarda görüşmelerin
devamına imkan olmadığını ileri sürerek, Camp David görüşmelerini kesmek

32 Bu tasarının metni: Quandt, *Camp David*, s. 356-360.

33 Spiegel, *a.g.e.*, s. 354. Müellif, Enver Sedat'a atfen, *as a sop to the Arab world* demektedir
ki, *sop* kelimesi bizim Osmanlıca deyimimiz olan rüşvet-i kelâmın tam karşılığı olup, söz
konusu kişi veya kişilerin hoşuna gidecek sözler manasındadır.

istemişlerse de, Amerikan hükümeti ve kamuoyu önünde, görüşmeleri baltalayan suçlu durumuna düşmekten çekinmişler ve Camp David'den ayrılmaktan vazgeçmişlerdir.

İsraililerin bu derece sert tepkisine sebep olan Mısır tasarısının ana hatları şöyle idi:

Tasarının Giriş (Dibace, *Préambule*) kısmı, Başkan Sedar'ın Kudüs ziyaretini tarihi teşebbüs olarak nitelendirdikten sonra, talihsiz bir geçmişe son vermek, gelecek kuşakları savaş belâsından kurtarmak ve Orta Doğu'da, barış içinde bir arada yaşamanın ve işbirliğinin parlak bir modelini yaratmak amacıyla meşruiyet, adalet, eşitlik ve temel haklara saygıya dayanan bir barışın kurulması gereğinden söz ettikten sonra, askeri işgal ile diğer milletlerin haklarının ve hür bir şekilde yaşama ve gelişme arzularının reddedilmesinin, barış zihniyetiyle uzlaşmaz olduğu belirtiliyor ve ondan sonra da barışın esaslarına geçiliyordu. Buna göre de:

Taraflar, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına dayanan kapsamlı bir barış yapma kararlılıklarını belirteceklerdir.

İsrail, işgal ettiği bütün topraklardan çekilecektir. İşgal altındaki topraklarda kurulmuş olan Yahudi yerleşimleri kaldırılacaktır. Sina ve Golan'da, eski milletlerarası sınırlar tesis edilecektir. Gazze'de sınır, 1949 Mısır-İsrail Mütareke Anlaşması'nın öngördüğü şekilde olacaktır. Batı Şeria'da sınır, 1949 İsrail-Ürdün Mütareke Anlaşması'nın çizdiği sınır olacaktır. İsrail'in bu topraklardan çekilmesi, barış antlaşmasının imzasından itibaren altı ay içinde tamamlanacaktır.

Keza İsrail, 1949 Mütareke Anlaşması gereğince, Doğu Kudüs'ten tamamen çekilecek ve Kudüs'ün Arap kesiminin yönetimi tamamen Araplara bırakılacaktır. Yalnız, Kudüs şehrinin belediye hizmetlerinin şehrin tümüne götürülmesi bakımından, Kudüs'te bir Filistin-İsrail Ortak Belediye Meclisi kurulacaktır.

Burada dikkati çeken nokta, Doğu Kudüs'ün, eski sahibi Ürdün'e değil de, Filistinlilere verilmesiydi. Bunun da sebebi, Kudüs'ün Batı Şeria'nın bir parçası sayılması ve Batı Şeria'nın da, tasarıya göre, Filistinlilerin yurdu olmasiydi.

Görülüyor ki, Enver Sedar'ın bu tasarısı, sınırlar bakımından 1949 Mütareke Anlaşmaları'nı esas almaktaydı. Bunun manası ise, İsrail'in 1967'de işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesiydi.

Yine tasarıya göre, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesinden sonra, Batı Şeria'nın gözetimi (*supervision*) Ürdün'e, Gazze'nin gözetimi de Mısır'a verilecekti. Bu iki ülke, birbirleriyle ve bu iki toprağın Filistin halkı ile işbirliği yaparak, bu gözetimi yürüteceklerdi. Bu ortak gözetim dönemi beş yıl sürecek ve bunun sonunda, Filistin halkı, *self-determination* hakkını kullanarak, kendi milli varlığını tesis etme hakkına sahip olacaktı. Milli varlıktan kasıt ise, açıktır ki, bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasıydı.

Bütün bunlar yapılırken, Filistin mültecilerine de yurtlarına dönme imkanı sağlanacak ve Birleşmiş Milletler kararlarına göre, kendilerine tazminat ödenecekti.

Bunların hepsi yapıldıktan sonra da, bölgedeki bütün devletlerin güvenlikleri, egemenlikleri, sınır ve toprak bütünlükleri ile siyasi bağımsızlıkları garanti edilecekti. Bu garantiler içinde, gayri askeri ve sınırlı kuvvet ile Birleşmiş Milletler barış gücü bölgelerinin tesisi de yer aldığı gibi, erken uyarı sistemlerinin kurulması da söz konusu olup, tarafların ne gibi silahlara ve ne kadar sahip olabileceği de belirlenecekti.

Tasarının bu kısmı, 1974 ve 1975 Ayırma Anlaşmaları'nın hükümlerini aynen yansıtmaktaydı.

Diğer taraftan Enver Sedat'ın tasarısında, İsrail'e bir taviz olmak üzere, gerek Tiran Boğazı'ndan, gerek Süveyş Kanalı ile Süveyş Körfezi'nden zararsız geçiş hakkı ile seyrüsefer serbestisi vurgulanmaktaydı.

Yine tasarıya göre, taraflar, birbirlerine karşı kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurmayacaklarını taahhüt edecekleri gibi, anlaşmazlıklarını da barışçı yollarla çözümlemeyi ve Milletlerarası Adalet Divanı'nın mecburi kazasını kabul ve taahhüt edeceklerdir.

Enver Sedat'ın bu tasarısına göre, iş burada da bitmiyordu. Bu çerçeveye anlaşmasının imzası üzerine, ilgili devletler, bu esaslar üzerinden bir Orta Doğu barış antlaşmasını veya antlaşmalarını müzakere etmek üzere Cenevre'de bir milletlerarası konferansta toplanacaklardı.

Tasarının bu kısmı, barış antlaşmalarının yapılmasını Camp David'in dışına çıkararak, 338 sayılı kararın öngördüğü ve 1973 Aralık ayındaki Cenevre Konferansı'nı canlandırmayı amaçlamaktaydı.

Bu Cenevre Konferansı'na Filistin halkı kendi temsilcileri ile katılacaktı. Bu temsilin kompozisyonu hakkında, tasarıda hiçbir şey söylenmiyordu. Yani Filistin halkını FKÖ mü temsil edecekti? Yoksa Batı Şeria ve Gazze halkı doğrudan kendi temsilcilerini mi konferansa gönderecekti? Herhalde İsrail'in tepkilerini önlemek ve pazarlığa açık bir yol bırakmak için, tasarıda bu nokta kapalı geçilmişti.

Ve nihayet, Cenevre Konferansı'nda kabul ve imza edilen barış antlaşmaları ile bu antlaşmaların tatbikatı ve öngördüğü sınırlar, Güvenlik Konseyi ve başta Amerika olmak üzere konseyin beş daimi üyesi tarafından garanti edilecekti. Tasarıda, bu garantilerde Amerika'ya ağırlık verilmekle beraber, bu garantilerin mahiyeti de açık olarak belirtilmemişti.

Başkan Carter için bir sürpriz olmak üzere, Begin'in bu tasarıya karşı gösterdiği sert tepkiye rağmen, Enver Sedat kendi tasarısı üzerinde hiçbir tavize yanaşmadı. Böylece hava iyice elektriklenince, 7 Eylül toplantısından sonra Begin ile Sedat, Camp David Anlaşmaları'nın imzasına kadar bir daha bir araya gelmediler. Bu ise, Camp David görüşmelerinin bütün yükünü, Başkan Carter'ın sırtına bindirdi. Şimdi, Camp David'i bir neticeye ulaştırmak için görev Amerikan tarafına düşüyordu.

Başbakan Begin'in istediği ne idi?

13 gün süren Camp David görüşmeleri göstermiştir ki, İsrail tarafı, Menahem Begin'in 28 Aralık 1977 tarihli, Batı Şeria ve Gazze için özerklik planına sınırsız sarılmıştır. Bu sebepten de, Filistin halkının bağımsız devlet kurması manasına gelebilecek, *self-determination* ve milli haklar gibi kavramlar İsrail tarafının şiddetli tepkilerini tahrik ederken, Batı Şeria ve Gazze'de ve hatta Sina'da, Yahudi yerleşimlerinin devam ettirilmesi ve yenilerinin kurulmasına devam olunması konusunda da sonuna kadar diretmişlerdi. İsrail için verilebilecek en büyük taviz, Batı Şeria ve Gazze halkı için ancak gayet sınırlı bir özerklikti.

Diğer taraftan İsrail tarafı, Sina konusunda biraz daha yumuşak davranmakla beraber, Sina'dan çekilmeyi değil, Sina'nın egemenliğini Mısır'a devretmeyi kabullenmiştir. Biraz aşağıda değineceğimiz Amerikan tasarısındaki, savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemezliği ilkesine Begin şiddetle karşı koyarken, İsrail'in işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmesi gerektiği manasına gelebilecek hiçbir ifadeyi de kabul etmemiştir.

Sina konusunda, bu toprağın egemenliğini Mısır'a devretmeyi kabul etmekle beraber, buradaki Yahudi yerleşimlerinin ve inşa etmiş olduğu havaalanlarının kendi kontrolünde kalmasını sağlamak için son ana kadar çaba harcamıştır.

Amerika'nın aktif rolü

Bu şekilde daha ilk iki toplantıda taraflar arasında bu derece sert çelişki ve görüş ayrılıkları ortaya çıkınca, Amerika tarafı ve Başkan Carter, 8 Eylül'den itibaren görüşmelere ağırlığını koymaya başladı ve bundan sonra görüşmeler Camp David içinde Başkan Carter'ın mekik faaliyeti şeklinde cereyan etti.

Amerika'nın görüşmelere ağırlığını koyması iki şekilde oldu: Birincisi, bir uzlaşma zemini sağlamak amacıyla Amerika'nın kendi tasarısını sunması; ikincisi de, bu tasarının tümü üzerinde bir uzlaşma olmayınca, tasarının kapsadığı en mühim ve hassas konularda tarafları uzlaştırma çabası, yani dolaylı diyalog oldu.

1978 Ocak ayında Kudüs'teki Siyasî Komite toplantısı dramatik bir şekilde kesilince, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, tarafları uzlaştırabilecek bir metin üzerinde çalışmaya başlamıştı. 1978 Şubat'ında Enver Sedat'ın ve mart ayında da Begin'in Washington ziyaretlerinde kendileriyle yapılan temaslarda, her iki tarafın da ana meselelerdeki görüşlerinin ayrıntılar alınarak, anlaşma veya uzlaşma tasarısı daha da geliştirilmişti. İlk iki günlük toplantı, yukarıda belirttiğimiz şekilde tam bir gerginlikle neticelenince, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın uzmanları ve Başkan Carter'ın danışmanları, Camp David'de bu tasarıyı bir kere daha gözden geçirip, Carter'ın onayına sundular.

Başkan Carter tarafından da onaylanan bu tasarı, 10 Eylül Pazar günü, yine Başkan Carter tarafından Başbakan Begin, Dışişleri Bakanı Moşe Dayan ve Savunma Bakanı Ezer Weizman'dan meydana gelen İsrail heyetine anlatıldı.

Bu Amerikan tasarısının ana hatlarını şu şekilde belirtebiliriz:³⁴

- Enver Sedat'ın tasarısında, barış sürecinin, Enver Sedat'ın Kasım 1977'de Kudüs'e yaptığı tarihi ziyaret ile başladığı söylenmişken, Amerikan tasarısı, buna bir de Begin'in İsmailiye ziyaretini eklemiştir.
- Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçı yolla çözümü, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve bunu destekleyen 338 sayılı kararlarının tatbikiyle mümkündür. Bilhassa, 242 sayılı kararın, savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemezliği temel ilkedir. Yine bu çerçevede, barış görüşmeleri Sina, Golan Tepeleri, Batı Şeria ve Gazze ile Lübnan da dahil, anlaşmazlığın bütün cephelerini kapsamalıdır.
- Bölgede güvenlik, normal münasebetlerin kurulması ve bilhassa ekonomik işbirliğinin gerçekleşmesiyle daha güçlü hale gelecektir.
- İsrail, milletlerarası sınırlara kadar olan (yani İngiliz mandası zamanındaki Mısır-Filistin sınırı) Sina toprakları üzerinde, egemenlik haklarını Mısır'a iade edecektir. Bu konudaki güvenlik düzenlemeleri, İsrail kuvvetlerinin Sina'dan çekilmesine (*withdrawal*) ait ayrıntılar, barış antlaşmasında düzenlenecektir.

Mısır ve İsrail, Süveyş Kanalı, Süveyş Körfezi ve Tiran Boğazı'nda seyrüsefer serbestisini kabul edeceklerdir.

Batı Şeria ve Gazze'ye gelince; Filistin meselesi bütün veçheleri ile çözümlenmelidir. Bu çözüm, Filistin halkının meşru haklarıyla, kendi geleceklerine kendilerinin karar vermesi imkanını da kapsamalıdır. Batı Şeria ve Gazze konusunda yapılacak müzakereler, bu topraklarla Ürdün arasında bir bağlantı (*links*) kurmalıdır. Bu müzakereler üç safhada yapılmalıdır:

- a) Batı Şeria ve Gazze için 5 yılı aşmamak üzere bir geçici dönem kabul edilmeli ve bu dönemde, bir yandan bu topraklar halkına tam özerklik sağlanırken, diğer yandan da, İsrail kuvvetlerinin çekilmesine ait düzenlemeler de yapılmalıdır. Bu düzenlemelere Ürdün'ün de katılması sağlanırken, ayrıca yine bu düzenlemelerin Mısır, İsrail, Ürdün ve Batı Şeria ile Gazze halkının meşru güvenlik ihtiyaçlarını da göz önünde tutmalıdır.
- b) Özerklik yönetiminin hangi safhalardan geçeceğini Mısır, İsrail ve Ürdün arasında yapılacak ve bu toprakların Filistin halkının temsilcilerinin de katılacağı müzakereler tespit etmelidir.
- c) Batı Şeria ve Gazze'de seçimler yapıp özerklik yönetimi tam manasıyla işlemeye başladığı andan itibaren de 5 yıllık geçiş dönemi başlayacaktır. Bu beş yıllık dönemin üçüncü yılı tamamlandığında, Mısır, İsrail, Ürdün ve bu toprakların özerklik yönetimi arasında, Batı Şeria

34 Tasarının metni: Quandt, *Camp David*, s. 361-368. Camp David'in gizli arşivine giren bu tasarı, ilk defa, Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından 28 Ekim 1985 tarihinde açıklanmıştır.

ve Gazze'nin nihai statüsünü tespit edecek barış antlaşmasının müzakereleri başlayacaktır. Bu barış antlaşması, bu toprakların komşularıyla olan münasebetlerini, bütün ilgililerin güvenlik konularını, İsrail kuvvetlerinin çekilmesini, mülteciler meselesinin âdil bir çözümünü ve güvenli ve tanınmış sınırlar meselelerini de, 242 sayılı karar çerçevesinde düzenleyecektir. Sınırlara ve güvenliğe ait düzenlemeler, hem Filistin halkının isteklerini ve hem de İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarını göz önünde tutacaktır.

- Geçici dönem sırasında, Mısır ve Ürdün, özerklik yönetiminin polis ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olacaklardır.
- Kudüs taksim edilmeyip bir bütün (*indivisible*) olarak kalacak ve her dinin kutsal yerleri, o dinin temsilcilerinin yönetiminde olacaktır. Ayrıca, şehrin ortak ihtiyaçlarının düzenlenmesi için, yine bu dinlere mensup halkın temsilcilerinden meydana gelen ortak bir konsey teşkil olunacaktır.
- Bu esasları ihtiva eden anlaşmanın yürürlüğe konması sırasında, buna paralel olarak, taraflar arasında, ekonomik ve kültürel münasebetler de dahil, her türlü normal münasebetler tesis olunacaktır.
- Taraflar arasında, güvenlik, egemenlik, toprak bütünlüğü ve sınırların bozulmazlığı ile siyasi bağımsızlık ilkelerine saygının sağlanması için, gayri askerî bölgeler, sınırlı kuvvet ve sınırlı silah bölgeleri, BM kuvvetleri ve gözetimleri, karşılıklı olarak erken uyarı sistemleri vs. gibi tedbirlere başvurulacaktır.
- Nihayet, imzalanacak anlaşmanın tatbikatında ve öngörülen takvimlere uyulmasında, Amerika da bu müzakerelere davet edilecektir. Yani, bir bakıma bunların tatbiki ve kontrolü Amerika'nın gözetiminde olacaktır.
- Tasarıda, işgal altındaki topraklarda bulunan Yahudi yerleşimleri konusunda hiçbir teklif ileri sürülmemiş ve bu kısım boş bırakılmıştı. Yani Amerika tarafı, bu konuda yazılı olarak kesin bir şey söylemeden önce, İsrail ile pazarlığı sürdürmeye niyetli görünmekteydi.

Bu Amerikan tasarısıyla, Başkan Sedat'ın, görüşmelerin ikinci günü sunduğu ve savunduğu tasarı birbiriyle karşılaştırıldığında, Amerikan tasarısının büyük ölçüde Mısır görüşlerine yatkın, fakat aynı ölçüde de İsrail görüşlerinden uzak olduğu görülmekteydi. Esasına bakılırsa, bütün Camp David görüşmeleri sırasında Başkan Carter'ın Enver Sedat ile fazla bir problemi olmamış, fakat sonuna kadar Begin ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu sebeple Başkan Carter, Begin için *psycho* yani psikopat deyimini kullanacaktır.³⁵

Nitekim Amerikan tasarısı 10 Eylül günü İsrail tarafına, Başkan Carter tarafından bizzat okunup, gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra, İsrail tarafı, bu tasarı hakkındaki görüş ve cevaplarını 11 Eylül günü bildirdiğinde, bilhassa

35 Spiegel, *ag.e.*, s. 356.

Begin'in görüşlerinden en küçük bir değişiklik yoktu ve tabiatıyla Amerikan tasarısını reddetti.

Begin'in bu uzlaşmaz tutumu karşısında Enver Sedat Camp David'den ayrılmaya karar verdi ve bunu da Başkan Carter'a bildirdi. Bunun üzerine Carter, görüşmelerin kopmasını önlemek için, yeni bir metod değişikliğine, yani daha önce tespit ettiği metodun ikinci kısmını tatbika karar verdi. Bu da, dolaylı diyalog metodunu işletmekti. Yalnız bu dolaylı diyalogun başarılı olması için, Başkan Carter, başka bir metod değişikliği daha yaptı. Enver Sedat ile mutabık kaldıktan sonra, tartışma konularını ikiye ayırdı. Bundan böyle İsrail'in Sina'dan çekilmesiyle, Filistin, yani Batı Şeria ve Gazze konuları birbirlerinden ayrı olarak ele alınacaktı.

Hatta Carter, Sina meselesi için 11 Eylül günü kendi el yazısıyla bir anlaşma tasarısı da hazırladı³⁶ ve danışmanlarıyla görüşüp bazı düzeltmeler yaptıktan sonra, bunu iki tarafa da bildirerek, Sina konusundaki müzakerelerin belgesi haline getirdi.

Dolaylı diyalog konusunda gelince; Carter, Camp David görüşmelerinin müspet bir neticeye ulaşması için, ağırlığını daha fazla hissettirmeye ve sadece bir arabulucu olmaktan çıkmaya karar verdi. Bunun için de, 13 Eylül'de, iki taraf liderlerinden, kendisine birer hukuk müşaviri vermelerini istedi ve bu iki müşavir ile kendisi ve Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in bir anlaşma tasarısı hazırlayacaklarını bildirdi. Begin bu iş için, İsrail delegasyonuna dahil bulunan ve Amerikan delegasyonun çok saygı duyduğu, İsrail Başsavcısı Aharon Barak'ı, Enver Sedat da kendi danışmanı, hukukçu ve değerli bir diplomat olan Osama el-Baz'ı görevlendirdi.

Bu şekilde Camp David görüşmeleri Carter, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ve Aharon Barak ile Osama el-Baz'dan meydana gelen dörtlü bir komiteye tevdi edilmiş oldu. Bu komite çalışmalarında da garip bir şey ortaya çıktı. Daha önce Başkan Carter'a Menahem Begin kök söktürürken, komite çalışmalarında bu sefer Mısır temsilcisi Osama el-Baz, Enver Sedat'tan çok daha çetin ceviz çıktı. Bununla beraber, Komite çalışmalarında her iki taraf liderlerinin onayları her safhada alındığı için, görüşmeleri yine Begin bloke etmeye başladı. Bu durum karşısında Enver Sedat, 15 Eylül Günü Camp David'i terk etmek üzere helikopter isteyince, Başkan Carter daha da sertleşti. Esasında birçok konuda o güne kadar birtakım uzlaşmalar meydana gelmiş, fakat bazı noktalarda pürüzler kalmıştı. Başkan Carter'ın bu sertleşmesi üzerine, en son 17 Eylül 1978 Pazar sabahı son pürüzler de giderilerek, anlaşma tasarısı imzaya hazır hale getirildi. Denebilir ki, en mühim noktalar son anda bir uzlaşmaya götürülebilmışti. Bununla beraber, Kudüs başta olmak üzere, bazı meselelerin çözümü sonraya bırakılmak zorunda kalındı.

Esasına bakılırsa, Camp David Anlaşmaları Başkan Carter tarafından gerçekleştirilmiş bir mucizeydi ve bu mucize son iki gün içinde meydana

36 Bu elyazısı metnin faksimilesi için bak.: Quandt, *Camp David*, s. 369-375.

gelmiştir. Başkan Carter, görüşmelerin onuncu gününde, yani 15 Eylül'de, fazla bir uzlaşma elde edilememesi karşısında, 17 Eylül Pazar günü görüşmeleri kesmeye karar vermişti. Bundan dolayıdır ki Carter, kasım ayındaki bir demecinde, Camp David Anlaşmaları'nı, o gün görüldüğünden çok daha büyük bir mucize olarak nitelendirmiştir. Nitekim, ilk 12.5 günün kendisi için büyük bir başarısızlık olduğunu, fakat son yarım günün çok büyük başarı olduğunu söylemiştir.³⁷

6. Camp David Anlaşmaları

Camp David Anlaşmaları 17 Eylül 1978 günü Beyaz Saray'da yapılan ve genellikle tarihi diye nitelendirilen bir törenle imza edildi. İmza töreninde bütün övgüler Başkan Jimmy Carter içindi. Başkan Enver Sedat, Başkan Carter'ın Camp David'de barış sürecinin tam tarafı gibi hareket etmiş olmasını överken, en büyük övgülerin İsrail başbakanından gelmesi dikkati çekmekteydi. Begin'e göre Başkan Carter, Camp David'de, Mısır piramitlerini inşa edenlerden çok daha fazla çalışmıştı ve anlaşmaların hazırlanmasında her paragraf, her cümle, her kelime ve hatta her harf üzerinde durmuştu.³⁸ Halbuki gerçekte, cümleler, deyimler ve kelimeler üzerinde inatçılık eden kendisi olmuştu ve bu sebepten de Carter, her konuşmasında ve sunduğu her teklifinde, deyimlere, cümlelere ve kelimelere dikkat etmek zorunda kalmıştı. Tabii, kendi inançlarını, barış konusundaki ilke ve görüşlerini de feda etmemeye de dikkat etmişti. Sıkıntısı da bu durumdan doğmuş ve mucize de buradan kaynaklanmıştı.

Camp David Anlaşmaları, esas itibarıyla, 2 Çerçeve Anlaşma ile Ek'lerinden meydana gelmektedir.³⁹ Çerçeve Anlaşmaları'ndan (*Framework Agreements*) birincisinin adı Orta Doğu İçin Çerçeve Anlaşması, diğerinin de Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması'dır. Bu anlaşmalardan hiçbirisi, ne Orta Doğu için ve ne de Mısır veya İsrail için bir barış antlaşması değildi. Yalnız bu anlaşmalar, her iki konuda da barışın başlıca ve en mühim meselelerinin çözümünün esaslarını, ana prensiplerini tespit etmekteydi. Başka bir deyişle bir çatı kurmaktaydılar. Beğenilsin veya beğenilmesin, Camp David Anlaşmaları'nın ehemmiyeti buradaydı. Arap-İsrail savaşlarının başlamasından tam 40 yıl ve yine tam dört savaştan sonra, barışa doğru bir adım atması, Camp David Anlaşmaları'na tarihi niteliğini veren temel faktördür.

37 *Am. For. Rel.*, 1978, s. 54.

38 *Am. For. Rel.*, 1978, s. 54.

39 Camp David Anlaşmaları'nın metinleri: Elaine P. Adam (Ed.), *American Foreign Relations*, 1978, s. 288-301; *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 653-657; Quandt, *Camp David*, s. 376-387; *Historic Documents of 1978*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1979, s. 608-615; *The Quest for Peace...*, s. 76-87; *The Search for Peace... 1967-79*, s. 20-29; *Assessment of the 1978 Middle East Camp David Agreements* (Hearing before..., House of Representatives... September 28, 1978), Washington, D.C., 1978, s. 96-118; *Keesing's... 1978*, s. 29655-29657.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Camp David Anlaşmaları'nın redaksiyonu ve metin ifadeleri, zaman zaman karmaşıktır. Bunun da sebebi, bir uzlaşma sağlamak için, ifade karmaşıklığına hoşgörü ile gidilmesidir.

A) Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması

Bu anlaşma 4 kısımdan meydana gelmekteydi. Şöyle ki:

- Giriş: Genel Prensipler
- Batı Şeria ve Gazze
- Mısır-İsrail Münasebetleri
- Ortak İlkeler

- a) Giriş - Genel Prensipler: Her şeyin, Enver Sedat'ın 1977 Kasım'ındaki tarihi Kudüs ziyareti ve Başbakan Begin'in İsmailiye ziyaretleriyle başladığını belirten Giriş (Dibace, *Preamble*) kısmının ağırlık unsuru, Orta Doğu'da barış ve güvenliğin, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına dayanılması gerektiği idi.
- b) Batı Şeria ve Gazze: Bu kısmın özelliği, Filistin meselesinin çözüm ilkelerini belirtmesidir. Buna göre, Filistin meselesi bütün veçheleri ile ele alınacak ve bu müzakerelere Mısır, İsrail, Ürdün ve bu topraklardaki Filistin halkının temsilcileri katılacaktı. Bu müzakereler 3 kademeli, 3 aşamalı olacaktı:
- 1) Batı Şeria ve Gazze halkı, 5 yıllık bir özerk yönetim için seçim yapacaktır. Bu özerk yönetimin görev ve yetkileri Mısır, İsrail, ve Ürdün arasında yapılacak müzakerelerle tespit edilecektir. Bu müzakerelerde Mısır ve Ürdün delegasyonlarına, bu topraklarda yaşayan Filistinlilerin temsilcileri de dahil edilebilir. Hatta, İsrail ile mutabık kalınmak şartıyla, diğer Filistinliler de Mısır veya Ürdün heyetlerine dahil edilebilir. Özerk yönetim, bu topraklardaki İsrail askeri yönetiminin yerini alacaktır.
- 2) Özerk yönetimin işlemeye başlaması ve İsrail askerlerinin güvenlik bakımından belirli noktalara çekilmesiyle birlikte, 5 yıllık geçiş dönemi başlayacaktır. Yine güvenliği sağlama bakımından, özerklik yönetimi kendi polis teşkilatını kuracaktır. Bu polis teşkilatında Ürdünlü polisler de görev alabileceklerdir. Keza, sınırların güvenliği bakımından, İsrail ve Ürdün ortak devriyeleri de kullanılabilecektir.
- 3) Batı Şeria ve Gazze'de özerk yönetim işlemeye başladığı andan itibaren, 5 yıllık geçiş dönemi de başlamış olacaktır. Bu dönem başlar başlamaz, fakat en geç üç yıl içinde, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü, bu toprakların komşuları ile münasebetlerini (*relationship*) ve bu geçiş dönemi sonundaki İsrail-Ürdün barışını tayin edecek, görüşmeler başlayacaktır. Yani bu görüşmeler üç amaçlı olacaktı.

Bunun için de 2 komite öngörülmekteydi: Birinci Komite, dört taraflı olup, yani Mısır, İsrail, Ürdün ve özerklik yönetimi temsilcilerinden meydana gelip Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü tayin ve tespit edecektir.

İkinci Komite ise, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünün tespitinden sonra olmak üzere, İsrail-Ürdün barışını müzakere edecektir. Bunun manası, İsrail-Ürdün barışının, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsü üzerine dayandırılacağıydı.

Bütün bu müzakereler Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı çerçevesi içinde yapılacaktır. Keza, bu müzakereler sonunda varılacak çözüm, hem sınırları ve güvenlik konularını düzenleyecek ve hem de Filistin halkının meşru hakları ile adil isteklerini (*just requirement*) tanıyacaktır.

Diğer taraftan, varılacak anlaşma, geçici dönem ve sonrasında, gerek İsrail'in, gerek komşularının güvenliklerini sağlayacak hükümleri de ihtiva edecektir.

Ayrıca, geçiş dönemi sırasında Mısır, İsrail, Ürdün ve özerk yönetim, 1967 savaşında yurtlarından ayrılmış olanların (*persons displaced from the West Bank and Gaza in 1967*), geri dönüşlerinin sağlanması ve yerleştirilmeleri için bir devamlı komite kuracaklardır.

Nihayet Mısır ve İsrail, mülteciler meselesine ait kararın çabuk, adil ve devamlı tatbikini sağlamak için birbirleriyle ve diğer ilgililerle beraber çalışacaklardır.

c) Mısır-İsrail Münasebetleri: Mısır ve İsrail, birbirlerine karşı kuvvet kullanmayacaklar ve anlaşmazlıklarını barışçı yollarla çözeceklerdir.

Bu çerçeve anlaşmasının imzasından itibaren üç ay içinde, bir barış antlaşması için müzakerelere girişecekler ve bütün Orta Doğu bölgesinin kapsayacak barış antlaşmasının gerçekleşmesi için, diğer ilgili devletleri de müzakerelere davet edeceklerdir. Bu müzakereler, Mısır-İsrail Barışı için Çerçeve Anlaşması'nın ilkelerine göre cereyan edecektir.

d) Ortak ilkeler: İsrail ve Mısır, İsrail'in komşuları olan Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan ile yapacağı barış antlaşmalarında şu ilkelerin esas olmasını kabul etmişlerdir: Bu barışların imzacıları, tam tanıma (*full recognition*), ekonomik boykotun kaldırılması ve birbirlerinin vatandaşlarına hukuk devleti ilkelerinin tatbiki için gerekli tedbirleri alacaklardır. Barışa, işbirliğine ve dostluğa katkıda bulunacak şekilde, ekonomik gelişme imkanlarını da araştıracaklardır.

Bütün bu anlaşmaların tatbikine ait görüşmelere Amerika da davet edilecektir.

BM Güvenlik Konseyi'nden bu barış antlaşmalarını desteklemesi istenecektir.

B) Mısır-İsrail Barışı İçin Çerçeve Anlaşması

Bu barış için önce şu ilkelere uyulacaktı:

- a) Bu çerçeve anlaşmasının imzasından itibaren üç ay içinde Mısır ve İsrail arasında barış antlaşması müzakereleri başlayacaktır.
- b) Bu barış antlaşmasında, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı bütün unsurları ile göz önünde tutulacaktır.
- c) Bu barış antlaşmasının hükümleri, aksine karar alınmadıkça, 2-3 yıl içinde tatbik edilecektir.

Aşağıdaki hususlar taraflar arasında esasen kabul edilmiş bulunmaktadır:

1. Mısır ile Filistin mandasının sınırları arasında kalan topraklar, yani Sina Yarımadası, üzerindeki Mısır egemenliği yeniden tesis edilecektir.
2. İsrail Sina'dan çekilecektir.
3. Sina'da el-Ariş, Refah, Ras en-Nakh ve Şarm el-Şeyh'te mevcut olup İsrail işgali zamanında inşa edilen havaalanları sivil amaçlarla kullanılacaktır.
4. İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı ile Süveyş Körfezi'nden 1888 İstanbul Antlaşması çerçevesinde serbest geçişi ile Akabe Körfezi ve Tiran Boğazı'nda milletlerarası serbest deniz trafiğinin sağlanması.
5. Sina ile Ürdün toprakları arasında bir karayolunun yapılması ve bu karayolunun Mısır ve Ürdün tarafından serbestçe kullanılması.

Diğer taraftan, Barış Antlaşması'nın imzasından sonra, Sina'da askeri kuvvetlerin nerede ve ne kadar bulunacağına dair esaslar da şöyleydi:

1. Süveyş Kanalı ile Süveyş Körfezi kıyılarından itibaren doğuya doğru 50 km (30 mil) ile 40 km (25 mil) arasında değişen bir toprak şeridi içinde Mısır 1 tümeninden fazla bir kuvvet bulunduramayacaktır.
2. Mısır-İsrail sınırı ile Akabe Körfezi'nin batısında 20 km (12 mil) ile 40 km (25 mil) arasında değişen genişlikteki bölgede ise, ancak BM kuvvetleriyle, hafif silahlarla donatılmış sivil polis kuvvetleri bulunabilecektir.
3. Mısır ile İsrail arasındaki milletlerarası sınırın doğusunda (yani İsrail topraklarında) 3 km'lik toprak şeridi içinde de, 4 piyade taburunu geçmeyen bir İsrail kuvveti ile BM gözlemcileri bulunacaktır.
4. Sina'da Akdeniz kıyılarından 20 km içerde ve milletlerarası sınıra bitişik bölgede (Gazze ile Sina arasında) BM kuvvetleri bulunacaktır. Ayrıca, bir de, Tiran Boğazı'ndan serbest geçişi gözetmek üzere, Şarm el-Şeyh'te BM kuvvetleri bulunacaktır. Bu kuvvetler, BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin oybirliği kararı olmadıkça, geri çekilemeyecektir. (Bu suretle Başkan Nâsır'ın 18 Mayıs 1967'deki teşebbüsü gibi bir durum önlenmek isteniyordu.)

5. Barış Antlaşması imzalandıktan ve ara çekilme gerçekleşikten sonra, Mısır ile İsrail arasında tanı tanımayı, diplomatik, ekonomik ve kültürel münasebetleri ve ekonomik boycot ve engellerin kaldırılması gibi hususları da kapsayan normal münasebetler kurulacaktır.
6. Ara çekilme (*interim withdrawal*) ile kastedilen ise, barış antlaşmasının imzasından itibaren 3-9 ay içinde, Sina'daki İsrail kuvvetlerinin, kuzeyde el-Ariş'in doğusundan, Sina Yarımadası'nın en güney ucu olan Ras Muhammed'e çizilen bir çizginin doğusuna çekilmesi idi.

Ek Belgeler:

Camp David Anlaşmaları'nın ek belgeleri, esas itibarıyla, üzerinde anlaşma meydana gelmemiş olan konularda, tarafların kendi görüşlerini mahfuz tuttuklarını belirten mektuplardır.

Bu konuların başında, Camp David'de günlerce tartışılan, Sina'daki Yahudi yerleşimlerinin sökülmesi meselesi geliyordu. Başbakan Begin müspet bir tutum almakla beraber, kesin bir yükümlülük altına girmekten de kaçınmıyordu. Bu sebeple, Başkan Carter'ın kesin bir cevap istemesi üzerine Begin, 17 Eylül 1978 tarihli olup Başkan Carter'a hitap eden mektubunda, Kudüs'e döndüğünden itibaren iki hafta içinde, Sina'daki Yahudi yerleşimlerinin geri çekilmesini İsrail Parlamentosu'nun oyuna sunacağını, koalisyon hükümetinin parlamentoda 70 kişilik bir çoğunluğa (tam üye sayısı 120 idi) sahip olmakla beraber, kendi milletvekillerini tamamen serbest bırakacağını bildirdi. Bu duruma göre, Begin, Yahudi yerleşimlerinin geri çekilmesini, tamamen Knesset'in kararına bağlı tutmaktaydı.

Enver Sedat da, yine 17 Eylül tarihi itibarıyla Başkan Carter'a yazdığı mektubunda, Yahudi yerleşimleri konusundaki görüşlerini bildirdi. Enver Sedat'a göre, imzalanacak olan barış antlaşmasının tatbiki için öngörülen süre içinde, bu Yahudi yerleşimlerinin sökülmesini İsrail peşinen kabul etmedikçe Mısır, İsrail ile barış müzakerelerine başlamayacaktı. Ayrıca, Mısır-İsrail barışına ait çerçeve anlaşması da yürürlüğe girmeyecekti.

Başkan Carter da 22 Eylül'de Enver Sedat'a verdiği cevapta, Mısır hükümetinin görüşlerini kaydettiğini belirtti ve buna karşılık, Begin'in, kendi görüşlerini ihtiva eden 17 Eylül tarihli mektubunu Enver Sedat'a aynen nakletmekle yetindi. Carter, aynı zamanda, Enver Sedat'ın mektubunu da Begin'e intikal ettirdi.

Böylece, Sina'daki Yahudi yerleşimleri meselesinin çözümü, Knesset'in kararına kalmış olmaktadır. Knesset'in ret kararı halinde bütün Camp David sistemi çökmüş olacaktır.

Camp David görüşmelerinde hiçbir netice alınamayan bir diğer konu da, Kudüs Meselesi idi. Enver Sedat, Başkan Carter'a yazdığı 17 Eylül günlü mektubunda, Mısır'ın Kudüs konusundaki görüşlerini şu şekilde belirtti: Kudüs'ün Arap kesimi Batı Şeria'nın ayrılmaz bir parçasıdır. Dolayısıyla, bu şehir ile ilgili

tarihi ve hukukî Arap hakları tanınmalı ve bu haklara saygı gösterilmelidir. Kudüs'ün Arap kesimi Arap egemenliği altında olmalıdır. Keza, Kudüs'ün Arap kesimindeki Filistin halkının da meşru ve milli hakları tanınmalıdır. Güvenlik Konseyi'nin Kudüs ile ilgili 242 ve 267 sayılı kararları tatbik edilmeli ve İsrail'in, Kudüs'ün statüsünü değiştirici mahiyette aldığı tedbirler geçersiz olduğu için, bu tedbirler geri alınmalıdır. Kudüs bütün din mensuplarına açık olmalı ve her dinin kutsal yerlerinin yönetimi ve gözetimi o dinin temsilcilerine verilmelidir. Şehrin belediye hizmetlerinin bütünlüğü korunmalıdır. Bu amaçla, Arapların ve İsraililerin eşit olarak temsil edildiği bir ortak belediye meclisi teşkil olunmalıdır. Şehrin bütünlüğü ancak bu suretle sağlanabilir.

Begin de yine 17 Eylül'de Başkan Carter'a yazdığı mektupta, İsrail'in tamamen aksi istikametteki görüşlerini belirtti. Begin, İsrail Parlamentosu 28 Haziran 1967 tarihli bir kanunla, hükümete İsrail yönetiminin ve mevzuatının Eretz İsrail'in (İsrail ülkesi) her tarafında tatbiki hususunda yetki verdiğini, İsrail hükümeti de bu kanuna dayanarak, 1967 Temmuz'unda, Kudüs'ün bölünmezliğini ve İsrail'in başkenti olarak ilan ettiğini bildirmiştir.

Buna karşılık Başkan Carter da 22 Eylül'de Başkan Sedat'a yazdığı mektupta Amerika'nın Kudüs konusundaki görüşlerini tekrar etti. Carter, Amerika'nın BM'deki temsilcisinin 14 Temmuz 1967 günü Genel Kurul ve 1 Temmuz 1969 günü de Güvenlik Konseyi toplantısında yaptığı konuşmalarda, Amerikan görüşünün açıklandığını⁴⁰ Amerika'nın Kudüs'ün statüsünde yapılan değişiklikleri hiçbir zaman kabul etmediğini ve bunu göstermek için de, pek çok ülke gibi, Amerikan Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e nakletmediğini söyledi.

Yahudi yerleşimleri ve Kudüs konularının dışında, Enver Sedat ve Begin, Carter'a yazdıkları mektuplarda, kendileri için mühim görünen bazı hususlardaki görüşlerini veya rezervlerini bildirdiler.

Başkan Sedat, 17 Eylül tarihli mektubunda, Batı Şeria ile Gazze'ye ait Birinci Çerçeve Anlaşması'nın tatbikini sağlamak ve Filistin halkının meşru haklarını korumak amacıyla Mısır'ın, Ürdün ve Filistin halkının temsilcilerine danıştıktan sonra, bir Arap rolünü üzerine alabileceğini söyledi. Eğer Ürdün ve Filistinliler müzakerelere katılmazlar ise ve kabul ettikleri takdirde, Mısır Arap görüşlerinin temsilcisi olacaktı.

Begin de Başkan Carter'a başvurarak, Birinci Çerçeve Anlaşmasında geçen Filistinliler ve Filistin halkı deyimlerini, İsrail'in, Filistin Arapları şeklinde anladığını, ayrıca Batı Şeria deyiminin de İsrail tarafından Judea ve Samaria olarak anlaşıldığını söylemiş ve Başkan Carter 22 Eylül tarihli mektubunda, bilgi edindiğini ifade ile yetinmiştir.

Bu son nokta, Begin açısından son derece garip bir çelişkiyi ifade etmekteydi. Çünkü, Birinci Çerçeve Anlaşması, mantıken ve teorik olarak, Batı Şeria ve Gazze'nin en sonunda İsrail'in kontrolünden çıkmasını da öngörmüş ve

40 Bu konuda yukarıda s. 263-264'ya bak.

Begin de bu anlaşmayı imzalamışken, Batı Şeria'ya Judea ve Samaria demekte ısrar ederek bu toprağa İsrail damgası vurmaya çalışıyordu.

Nihayet, Camp David Anlaşmaları'nın tamamlayıcı bir parçası olmayan, fakat onunla bağlantılı bulunan bir mektup da, Amerika Savunma Bakanı Harold Brown'in İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman'a yazdığı mektuptur. Bu mektupla Amerika, İsrail'in Sina'da terk edeceği Eitam ve Etzion havaalanlarının yerine, Necef'te iki havaalanının inşası için Başkan'ın Kongre'den ödenek isteyeceğine dair İsrail'e teminat vermekteydi.

C) Bir Değerlendirme

Camp David Anlaşmaları'nın bir Orta Doğu Barışı telâkki edilmesi mümkün değildir. Nereden bakılırsa bakılsın, birinci planda bir Mısır-İsrail ikili barışının, ikinci planda da bir İsrail-Ürdün barışının temellerini atmaya çalışan bir belgenin ötesine geçememiştir. Bu niteliğiyle şüphesiz bir barış değildir ve zaten bu anlaşmaların böyle bir iddiası da yoktur. Bununla beraber, Camp David Anlaşmaları'nın asıl manası, Begin'in Orta Doğu barış sürecinde Filistin meselesinin mühim bir faktör olduğunu kabul etmesiydi.⁴¹

Diğer taraftan, Camp David Anlaşmaları'nın Orta Doğu barışı için bir kapı açma amacı taşıdığı ve bu kapıyı açabilecek niteliklere sahip olduğu da inkâr edilemez. Çünkü, 1967 savaşından sonra, Araplar için Orta Doğu barışının en mühim faktörü, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmemesi, İsrail için de mesele toprağa karşılık barış olmuştur. Yani toprak her iki tarafın da tutumunun ortak unsuruydu. Milletlerarası politikada en fazla pazarlık konusu olan unsurun toprak olduğu unutulmamalıdır.

Kabul etmeliyiz ki, Dr. Henry Kissinger ile Başkan Enver Sedat, ilk defa olarak 1974 ve 1975 Ayırma Anlaşmaları ile, İsrail'e işgal ettiği topraklardan çekilme prensibini kabul ettirmişlerdir. Camp David Anlaşmaları ise, bu çekilme sürecinin mühim bir devamı olmuştur. Çünkü bu anlaşmalarla İsrail, Sina'dan tamamen çekilmeyi kabul ederken, Batı Şeria ve Gazze'den de, yine Camp David metinlerinin öngördüğü şartlar içinde çekilmeyi, samimi veya gayri samimi, kabul etmiş bulunuyordu. Bu samimiyet veya gayri samimiyet faktörünü kullanmak ve bu meseleyi diplomasi planına kaydırmak, Arap ve FKÖ için gerçekten değerli bir fırsattı. Camp David Anlaşmaları hem Araplar ve hem de Orta Doğu barışı için böyle çok değerli bir kapıyı açmışken, Arap dünyası ve FKÖ, bu kapıyı daha da açmanın yollarını zorlayacakları yerde, tümünden reddedici bir tutumu tercih ederek, mühim bir fırsatın ve bir diplomatik imkanın yolunu kesmişlerdir. Ilımlı Arap ülkelerinin seslerini ve görüşlerini duygusallığın üzerine çıkaramamış olmaları ve diğerlerinin de şiddet tek metod, tek çıkar yol olarak benimsemeleri, gerçekçiliğin ve mantığın yenilgisine sebep olmuştur. Hem Orta Doğu barışının ve hem de Filistin davasının önünde, yine Araplar tarafından yeni yokuşlar yaratılmıştır.

41 *Strategic Survey, 1978, s. 65.*

7. Camp David'e Arap Tepkileri

Enver Sedat'ın Camp David Anlaşmaları'na ilk muhalefet ve tepki, Kudüs ziyaretinde olduğu gibi, önce kendi yakınlarından gelmiştir. Daha Camp David görüşmelerinin haftasında Mısır Dışişleri Bakanı İbrahim Kâmil, 15 Eylül'de, istifasını vermişse de, Enver Sedat bu istifayı anlaşmaların imzasından sonra 18 Eylül'de açıklamıştır.

Keza, Camp David Anlaşmaları'nın imzası üzerine de, Mısır'ın Washington Büyükelçisi Eşref Gorbal istifa etmiştir.

İbrahim Kâmil'in yerine Dışişleri Bakanlığı'na Dr. Boutros Ghali getirilmiş ve Boutros Ghali 17 Şubat 1979'da da başbakan olmuştur.

Arap dünyasının Camp David Anlaşmaları'na tepkisi, Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinden ve Enver Sedat'ın tahmininden çok daha şiddetli oldu.⁴² Çünkü bu sefer Enver Sedat, İsrail ile birtakım anlaşmalar imzalamıştı. Başka bir deyişle, Arap dünyasını bir kenara itip, tek başına, İsrail ile bir bakıma ayrı bir barış için büyük bir adım atmıştı.⁴³

Arap dünyasının tepkilerinin ayrıntılarına girmeden önce şunu belirtelim ki, Camp David Anlaşmaları'nı Batı Avrupa büyük bir memnuniyetle karşıladı ve bu anlaşmaları Orta Doğu'da kapsamlı ve devamlı bir barışın büyük bir adımı olarak telâkki etti. Ortak Pazar'ın Dokuzları, yayınladıkları bildiri- de, bu anlaşmalar çerçevesindeki çabaları destekleyeceklerini bildirerek Enver Sedat ve Begin'i kutladılar.

Buna karşılık Sovyetler, Arap dünyasına paralel olarak, büyük tepki gösterdiler. Tass Ajansı 19 Eylül'de yayınladığı bir bildiride, bu anlaşmaları, Arap davasına bir ihanet olarak nitelendirdikten sonra, Enver Sedat'ın, saldırgan İsrail'in yayılmacı ihtirasları önünde tam bir teslimiyet gösterdiğini, söylüyordu.

Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in, Camp David Anlaşmaları'na destek sağlamak için 20-22 Eylül günlerinde Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye başkentlerine yaptığı ziyaretler bir netice vermediği gibi Fas, Sudan ve Umman'ın dışında, ılımlı veya sert bütün Arap ülkeleri Camp David'e, muhtelif şiddette tepki gösterdiler.

Camp David Anlaşmaları'nın, Orta Doğu barışının temel haline getirdiği Ürdün, Amerika'nın bütün ısrarlarına rağmen Camp David sürecine katılmayı reddederken, ayrı barış teşebbüsü saydığı bu anlaşmaları kınıyor ve Arap Kudüs de dahil, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini istiyordu. Camp David Anlaşmaları'nın ne hukuken ne de moral bakımdan kendisini bağlamadığını bildiriyordu. Halbuki bu sırada, Camp David görüşmelerinin her safhasından Ürdün Kralının İngilizler ve Amerikalılar tarafından haberdar edildiği ve Kral Hüseyin'in Batı Şeria konusunda Enver Sedat'a zımmî muvafakat verdiği, FKÖ çevrelerinde ileri sürülmüştür.⁴⁴

42 *Strategic Survey*, 1978, s. 63.

43 Camp David'e Arap tepkileri için bak.: *Keesing's... 1979*, s. 29658-29660.

44 *Keesing's... 1979*, s. 29659.

Suudi Arabistan'ın tepkileri de, Ürdün'üne benzer nitelikte olmuştur. Suudi Arabistan da bu anlaşmaların, barışın nihai bir formülü olarak kabul edilemeyeceğini belirttikten sonra, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Filistin halkının kendi devletini kurması gerektiğini bildirmiştir.

İlk sert tepkiler Arafat ile Suriye'den geldi. FKÖ lideri, bu anlaşmaları, Mısır halkının reddedeceğine emin olduğu kirli bir iş şeklinde nitelendirerek, Enver Sedat'ın ve Amerika'nın, bunun bedelini ödeyeceklerini ileri sürdü.

Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretine tepki olarak 1977 Aralık ayındaki Tripoli Konferansı'nda Ret Cephesi veya Sertlik Cephesi'ni kuran Suriye ise, Cezayir, Libya, Güney Yemen ve FKÖ liderlerinin katılımıyla, 20 Eylül'de hemen Şam'da bir toplantı düzenledi. 24 Eylül'de, yayınlanan bildiride, Enver Sedat'ın politikasına karşı bir askerî ve siyasî ortak komutanlık kurulmasına, Sovyet Rusya ile daha sıkı bağların geliştirilmesine, Mısır'a karşı tam bir ekonomik boykot tatbikine ve Arap Birliği merkezinin Kahire'den başka yere nakledilmesine karar verildiği açıklanmaktaydı.

Bu kararlar çerçevesinde Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, 5-6 Ekim günlerinde Moskova'yı ziyaretle, Sovyet liderlerle görüşmelerde bulundu. Yayınlanan bildiride ise, Camp David Anlaşmaları reddedilerek, Cenevre'de milletlerarası konferans toplanması isteniyordu.

Camp David Anlaşmaları'nın imzası üzerine, Batı Şeria Araplarının liderleri, belediye başkanları, sendika temsilcileri, mahallî meclis üyeleri vb. meydana gelen 96 kişilik grup da Kudüs'te toplanarak 1 Ekim 1978'de bir deklarasyon yayınladılar.⁴⁵ 9 maddelik bu deklarasyonda, Camp David Anlaşmaları'nın ekleriyle birlikte tümünden reddedildiği açıklandıktan sonra, bu anlaşmaların, İsrail ile Mısır arasında Arap millî kurtuluş hareketine darbe vurmak için hazırlanmış ayrı bir barış olduğu, bunların Arap zirve konferanslarında alınmış kararlarla, BM Genel Kurulu'nun kararlarına ters düştüğü, Filistin halkının haklarını inkâr ettiği, İsrail, işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmedikçe, barışın gerçekleşmeyeceği belirtiliyordu.

Gazze halkı da 18 Ekim'de yine 9 maddelik ve Batı Şerialıların deklarasyonundaki hususları hemen hemen aynen ifade eden bir deklarasyon yayınladılar.⁴⁶

Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinde olduğu gibi, Camp David Anlaşmaları'na muhalefetin liderliğini de yine Irak üzerinde aldı ve ekim ayında yapılan yoğun diplomatik temaslardan sonra, 2-5 Kasım günlerinde, Bağdat'ta, Arap Birliği'nin 22 üyesinden 21'inin katıldığı (Mısır davet edilmemişti) bir zirve toplantısı yapıldı. Ret Cephesi'nin kurulduğu 1977 Tripoli Konferansı'na Irak katılmamışken, bu cephenin liderliğini yapan Suriye, Bağdat Zirvesi'ne katıldı. Bu, iki devletin yeniden barışmasıydı ve nitekim Bağdat'ta Hafız Esad ve Hasan el-Bekr bir ortak hareket belgesi imzaladılar.

45 Deklarasyonun metni: *The Search for Peace...* s. 261.

46 Gazze deklarasyonunun metni: *The Search for Peace...* s. 262.

Bağdat Zirvesi sonunda yayınlanan uzun bildiri⁴⁷ özetle, şu kararların alındığını açıklıyordu:

Filistin davası, Araplar için bir mukadderat davasıdır. Filistin ile işgal altındaki Arap toprakları halkının haklarının geri alınması, bir Pan-Arap, yani Arap dünyasının sorumluluğudur. Bu ise, Arap Milleti'nin bütün üyelerinin, ellerindeki bütün kaynaklarıyla bu sorumluluğu omuzlamalarını gerektirmektedir. Bu sebeple, bütün Arap ülkeleri, işgal altındaki topraklarda ve bu toprakların dışındaki Filistinlilerin tek meşru temsilcisi olarak FKÖ'nün yürüteceği Filistin direnişine her türlü desteği vereceklerdir. Bu çerçevede, 1973 Kasım'ındaki Cezayir 6. Arap Zirvesi ile 1974 Ekim'indeki Rabat Zirvesi kararları bir kere daha teyit edilmiştir. Bu kararlar ışığında, genel olarak Arap-Siyonist anlaşmazlığı, özel olarak da Filistin meselesinin tek taraflı çözümü için kimse yetkili değildir. Bu amaçla toplanacak Arap Zirvesi kabul etmedikçe, hiçbir çözüm geçerli olmayacaktır. Dolayısıyla, Mısır'ın imzalamış olduğu Camp David Anlaşmaları da tüm bu ilkelere ters düşmektedir. Bu sebeple Mısır bu anlaşmaları reddetmeli ve düşman ile herhangi bir uzlaşma imzalamaktan vazgeçmelidir.

Ret Cephesi'nin 20-24 Eylül Şam toplantısında olduğu gibi, Bağdat Zirvesi, Arap Birliği merkezinin Kahire'den başka bir yere nakli ve Mısır'a ekonomik boykot tatbiki hakkında karar almamıştır. Bunda Suudi Arabistan, Fas, Sudan ve Umman'ın muhalefeti başlıca rol oynamıştır. Mısır'ın, İsrail ile nihai barışı imzalayıp imzalamayacağını beklenmesine karar verilmiştir.

Bu bir bakıma, Enver Sedat'ı İsrail ile barış antlaşması imzalamamaya teşvik için kapıyı aralık bırakmaktı. Arap Birliği Genel Sekreteri Mahmud Riyad, zirveden sonra yaptığı açıklamada, Kahire'de bir İsrail büyükelçiliğinin açılmasından sonra, Arap Birliği merkezinin bu şehirde devam ettirilmesinin mantıklı olmayacağını söylemiştir.

Diğer yandan Bağdat Zirvesi, Lübnan Başbakanı Dr. Selim Hoss başkanlığında dört kişilik bir heyetin Kahire'ye gönderilerek, Enver Sedat'ın İsrail ile barış imzalamaktan vazgeçirilmesine karar vermişse de, Enver Sedat bu heyeti kabul etmeyi reddetmiştir. Sedat, 4 Kasım günü Mısır Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada da, Bağdat Zirvesi'ne katılanları korkaklar ve cüceler diye adlandırmış ve yılanların ısıklıklarını dinlemeyeceğini söylemiştir.⁴⁸

Başlangıçtan itibaren Ürdün ve Filistin liderleriyle Arap dünyasının Camp David Anlaşmaları'nı desteklemekten kaçınmalarının çeşitli sebepleri olmuştur. Bu sebepler şu şekilde belirtilebilir: Doğu Kudüs'ün Arap egemenliğine iadesi konusunda İsrail'in açık bir taahhütte bulunmaması, işgal altındaki topraklardaki İsrail askerî varlığının, gerek beş yıllık geçici özerklik döneminde, gerek ondan sonra da devam etmesi ihtimali, İsrail'in işgal ettiği toprakların hangisinden ne kadar çekileceğine dair bir açıklık olmaması, FKÖ ile işgal

47 Bağdat bildirisinin metni: *Keesing's...1979*, s. 29659-29660.

48 *Keesing's...1979*, s. 29660.

altındaki toprakların dışında yaşayan 2 milyon Filistinlinin hakları konusunda bir şey söylenmemesi ve nihayet İsrail'in terk edeceği bölgelerde bağımsız bir Filistin varlığı konusunda açık bir taahhütte bulunulmaması.⁴⁹

Nitekim Arap ülkeleri BM Genel Kurulu'ndan, Camp David Anlaşmaları'na karşılık, bütün bu hususları ihtiva eden bir karar çıkarmaya muvaffak olmuşlardır. Genel Kurul'un, 21 devletin reklifi ile 7 Aralık 1978'de 4 aleyhte (Amerika, İsrail, Kanada ve Guatemala) ve 33 çekimsere karşı 100 oyla (Türkiye dahil) kabul ettiği 33/29 sayılı kararda⁵⁰ Orta Doğu meselesinin, Filistin halkının bütün milli haklarıyla, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesi de dahil olmak üzere, kapsamlı bir çözümü ihtiva eden âdil ve devamlı bir barış ile mümkün olacağı, böyle bir çözüm olmadıkça bölgedeki devletlerin tanınmış ve güvenli sınırlar içinde, ve barış ve güvenlik içinde, yaşamasının mümkün olamayacağı belirtiliyor ve bir yandan da, FKÖ'nün de katılacağı bir milletlerarası konferans toplanması, öte yandan da Güvenlik Konseyi'nden de, ilgili BM kararlarının tatbikinin sağlanması isteniyordu.

8. Mısır-İsrail Barışı: 26 Mart 1979

Camp David Anlaşmaları, sadece bir Mısır-İsrail barışının değil, aynı zamanda genel ve kapsamlı bir Orta Doğu barışının da temellerini atma amacını gütmektedir. Ne var ki, değil genel ve kapsamlı bir Orta Doğu barışına ulaşmak, sadece Mısır ile İsrail arasındaki barışa varmak dahi son derece sıkıntılı oldu. Camp David görüşmeleri, son anda da olsa, iki haftadan daha kısa bir zamanda, mühim noktalarda bir uzlaşma çerçevesi ortaya çıkarabilmişti. Fakat, esasları zaten Camp David'de belirlenmiş olan bir Mısır-İsrail barışını gerçekleştirmek ise, altı ay süren çok daha sıkıntılı ve gerginliklerle dolu çabaları gerektirmiştir.

A) Camp David'in İlk Günleri

Camp David Anlaşmaları'nın 17 Eylül 1978 günü Beyaz Saray'da imzalanmasından hemen sonra Begin, Enver Sedat'a dönmüş ve şöyle demişti: "Barışı üç aydan daha kısa zamanda yapacağımızı birbirimize vadedelim." Buna cevaben Enver Sedat da, barış antlaşmasını iki ay içinde imza etmeyi vadedmişti.⁵¹

Camp David Anlaşmaları'na göre, bu anlaşmalar İsrail Parlamentosu tarafından onaylanmadıkça, barış antlaşması görüşmeleri başlamayacaktı. İsrail Parlamentosu Camp David Anlaşmaları'nı müzakereye 25 Eylül'de başladı. Sina'daki Yahudi yerleşimlerinin sökülmesi konusu, bir hayli uzun tartışmalara

49 Michael Rubner, *Camp David Aftermath: Anatomy of Missed Opportunities*, Los Angeles, California State University, 1979, s. 9.

50 Kararın metni: *Yearbook of the United Nations*, 1978, s. 340-341. Müzakereler için bak.: s. 327-330.

51 Rubner, *Camp David Aftermath*, s. 1.

sebepler olmakla beraber Knesset, bunların sökülmesini de, Camp David Anlaşmaları'nı da, 28 Eylül 1978 günü, 17 çekimser ve 19 aleyhte oya karşılık, 84 oyla onayladı.

Mısır kabinesi ise bu anlaşmaları 19 Eylül'de oybirliği ile destekledikten sonra, Başkan Sedat, Camp David Anlaşmaları'nı alarak 2 Ekim'de Mısır Halk Meclisi'nin önüne çıktı. Bu anlaşmalar hakkında Halk Meclisi'ne ayrıntılı açıklamalarda bulundu. Enver Sedat'a göre bu anlaşmalar kapsamlı anlaşmalardı. Bu anlaşmaların, Kudüs meselesi ile Batı Şeria ve Gazze'nin egemenliği meselesini halletmemelerine rağmen, Ürdün ve Suriye, Camp David'in öngördüğü müzakerelere katılmalı ve diğer Arap ülkeleri de bu yeni açılan yolu paylaşmalıydılar.⁵²

Neticede Mısır Halk Meclisi de Camp David Anlaşmaları'nı büyük çoğunlukla onayladı.

Fakat bu müspet gelişmeler olurken, anlaşmaların imzasının hemen ertesi gününden itibaren, görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar birer birer patlak vermeye başladı. Başkan Carter, 19 Eylül günü Kongre'de yaptığı konuşmada, Camp David Anlaşmaları hakkında bilgi verirken, Batı Şeria ve Gazze için özerklik görüşmeleri yapıldığı sürece, İsrail'in bu topraklarda yeni yerleşimler kurmayacağını ve bundan sonra da kurulup kurulmaması meselesinin de yine taraflar arasındaki müzakerelerle kararlaştırılacağını söyledi. O sırada New York'ta bulunan Begin ise, hemen ertesi günü buna cevap vererek itiraz etti ve Mısır-İsrail barış görüşmelerinin yapılacağı ve 18 Eylül'den itibaren başlayacak olan üç aylık süre içinde yeni yerleşimlerin kurulamayacağını ileri sürdü. Begin, yeni yerleşimler için 3 aylık bir moratoryum kabul ediyordu. Yani Carter için çok daha uzun bir süre söz konusuysen, Begin'e göre moratoryum sadece üç ay içindi. Begin'in bu yorumuna da hem Amerika ve hem de Mısır itiraz ederek, beş yıllık özerklik dönemi boyunca, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'de yeni yerleşimler kuramayacağını, Begin'in Camp David'de kabul ettiğini söylediler.⁵³

Daha ilk günden ortaya çıkan bu anlaşmazlık, Mısır-İsrail barış müzakerelerinin en mühim iki anlaşmazlığından biri olmakla beraber, irili ufaklı birçok anlaşmazlıklardan sadece bir tanesiydi. Barışın üç ay içinde gerçekleşmesini engelleyen ve Amerika'nın ve Başkan Carter'ın yine yoğun çabalarını gerektiren bu anlaşmazlıkların sebebi, sadece Camp David Anlaşmaları'nın birçok noktalarda müphem ve belirsiz kalması veya birçok hususların sözlü anlaşmalarla çözümlenmesi değildi. Görüşmelerin çıkmaza girdiği bir sırada, Başkan Carter'ın 13 Kasım 1978 günlü televizyon mülakatında söylediği gibi, tarafların, Camp David Anlaşmaları'nın söylediğinin çok ötesinde ve üstünde yeni yeni istekler ileri sürmeleri, barış müzakerelerinin tıkanmasında büyük rol oynamıştır.⁵⁴

52 *Keesing's...1979*, s. 29658.

53 *Keesing's...1979*, s. 29658; *Am. For. Rel.*, 1978, s. 57.

54 Bu mülakat için bak.: *aynı kaynak*, s. 303-306.

B) Washington Görüşmeleri ve Anlaşmazlıklar

Barış görüşmelerine gelince; Bu görüşmelerin yapılacağı yer konusunda İsrail ile Mısır anlaşamayınca, Amerika'nın teklifiyle görüşmelerin Washington'da yapılmasına karar verildi.⁵⁵

Görüşmeler 12 Ekim 1978 günü Beyaz Saray'da yapılan bir törenle ve Başkan Carter'ın bir konuşması ile açılmakla beraber⁵⁶ esas itibarıyla Beyaz Saray'ın karşısındaki Blaire House'da yapılmıştır. Görüşmelerde Amerika'yı Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Mısır'ı yeni Savunma Bakanı General Kemal Hasan Ali ve İsrail'i de Dışişleri Bakanı Moşe Dayan ile Savunma Bakanı Ezer Weizman temsil etmekteydi. Görüşmelerin Washington'da yapılması Başkan Carter'a gerektiği her an müdahale etme imkanını vermekle beraber, Begin ile Enver Sedat'ın bulunmaması, İsrail ve Mısır delegasyonlarının sık sık kendi başkentlerine danışma ihtiyacını doğurmuş ve bu da görüşmelerin uzamasına sebep olmuştur.

Görüşmeler 12 Ekim'de başladıysa da, üç aylık sürenin dolduğu tarih olan 17 Aralık'ta, görüşmelerden hiçbir netice alınamamış bulunuyordu. Bu görüşmelerin ayrıntılarına girmekte yarar yoktur. Çünkü bunlar gayet karmaşık ve zaman zaman da kelimeler üzerinde yapılan tartışmalardır. Amerika görüşmelere başlangıçtan itibaren aktif bir aracı olarak katılmış ve yine daha ilk günü bir barış antlaşması tasarısı sunmuştur. Fakat ilk bir ay içinde Amerika'nın 7 tane barış antlaşması tasarısı sunduğunu söylersek, tarafların tutumlarını ve karşılıklı güvensizliğin doğurduğu tartışmaların niteliğini daha iyi belirtmiş oluruz.

Ayrıntılara girmemekle beraber, tarafların başlıca görüş ayrılıklarının hangi konular üzerinde yoğunlaştığını da ana hatlarıyla belirtelim.

- a) *Yahudi yerleşimleri meselesi*: Yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu konudaki anlaşmazlık daha Camp David'in hemen ertesinde patlak vermiş ve Washington görüşmeleri süresince daha da şiddetlenerek devam etmiştir. Bunun da sebebi, İsrail'in yerleşimler konusunda taviz vermediği yerde, daha da sert bir politika takip etmesiydi. Çünkü, başta Ariel Şaron olmak üzere Şahinler'in de desteğiyle Begin, 25 Ekim'de yaptığı bir açıklamada, Batı Şeria ile Golan Tepeleri'ndeki yerleşimlerin nüfuslarının arttırılacağını bildirdi. Arkasından İsrail kabinesi 31 Ekim'de, Batı Şeria'da 430, Şeria Vadisi'nde 200 ve Golan Tepeleri'nde de 200 yeni evin inşasına karar verdi. İsrail'in bu kararlarını Amerika şiddetle protesto etti. Hatta İsrail'e yaptığı yardımları kısarak, bir ekonomik baskıya geçti. Lakin bu baskının etkili olduğu söylenemez. Çünkü Begin, 30 Ekim'de verdiği bir demeçte de, bir Filistin Devleti'nin hiçbir zaman kurulamayacağını, Kudüs'ün hiçbir zaman

55 Mısır-İsrail barış görüşmeleri için bak.: Rubner, *Camp David...*, s. 1-45; Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, s. 361-373, Quandt, *Camp David*, s. 272-281.

56 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy...*, 1977-1980, s. 663-664; *Am. For. Rel.* 1978, s. 301-302.

bölünemeyeceğini ve ebediyen İsrail'in başkenti olarak kalacağını ve nihayet, Yahudilerin, İsrail Ülkesi'nin herhangi bir yerinde yerleşme hakkına sahip olduklarını söylüyordu. Begin'in İsrail Ülkesi ile kastettiği, Batı Şeria'nın, yani kendisinin deyimiyle Judea ve Samaria'nın da dahil olduğu İsrail topraklarıydı.

- b) *Bağlantı (Linkage) tartışması*: Aylar boyunca müzakerelere hâkim olan ve en yoğun tartışmalara konu olan bir mesele de, *linkage* denen bağlantı meselesiydi. Bilhassa Mısır'ın üzerinde çok ısrar ettiği ve Amerika tarafından da desteklenen bu meselenin esası, Camp David'de imzalanan iki çerçeve anlaşması, yani Mısır-İsrail barışıyla, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliğine ait Orta Doğu Barışı Çerçeve Anlaşması arasındaki bağlantıydı. Enver Sedat bu bağlantıya çok ehemmiyet veriyordu. Çünkü bu ikisi arasında bir bağlantı kurulmaz ise, Enver Sedat İsrail ile sadece bir ikili barış yapmış olmakla kalacak, fakat bir Orta Doğu barışının temellerini atmamış olacaktı ki, Arap devletlerini en çok kızdıran ve Enver Sedat'ı ihanetle suçlamalarına sebep olan da buydu. Keza, Mısır ile münasebetleri nispeten yumuşak olan Ürdün ve Suudi Arabistan da Enver Sedat'a telkinde bulunarak, bu bağlantıyı somut hale getirmesini istiyorlardı. Böylece Enver Sedat, tek başına İsrail ile ikili bir barış değil, bir Orta Doğu barışının esaslarını imzalamış olacaktı. Bu noktada Amerika ve Başkan Carter da Enver Sedat'ı destekledi. Çünkü, Carter'a göre, barış sürecine Ürdün ve diğer Arap ülkeleri de katılırsa, Orta Doğu'da kapsamlı bir barışın gerçekleşmesi de kolay olurdu. Bundan dolayı, Camp David Anlaşmaları'nın kapsamlı bir niteliğe kavuşturulması gerekirdi.

Buna karşılık Begin, ilk andan itibaren Batı Şeria ve Gazze meselesi ile Mısır-İsrail barışını birbirinden ayırmaya ve ikisi arasında bir bağlantının (*linkage*) kurulmasını önlemeye çalışmıştır. Begin için mühim olan, Mısır ile ikili bir barışın yapılmasıydı. Çünkü bu suretle İsrail, otuz yıldan sonra ilk defa bir Arap devleti tarafından tanınmış olacaktı. Begin'in ehemmiyet verdiği nokta buydu. Yoksa Batı Şeria ve Gazze konusunda öyle fazla bir taviz vermeye niyeti yoktu. Başka bir deyişle, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği meselesi Mısır ile yeni bir anlaşmazlık çıkaracak bir meseleyken, Mısır ile barış anlaşmasını böyle bir anlaşmazlığa bağlı tutmak mantıklı olamazdı.

Diğer taraftan, Begin'e göre Mısır-İsrail barışı, tartışmalı olabilecek ve müzakereleri uzun zaman alabilecek olan Batı Şeria ve Gazze, yani Filistin özerkliğine bağlandığı takdirde, iki ülke arasında diplomatik münasebetlerin de başlaması iyice gecikmiş olacaktı. Halbuki Begin, yukarıda söylediğimiz sebepten, Mısır ile diplomatik münasebetlerin bir an önce kurulmasını istiyordu.

Bağlantı konusu Camp David'de açık bir formülle ifade edilmiş değildi. Bundan dolayıdır ki Moşe Dayan, Washington görüşmelerinin başlamasından bir hafta önce, 5 Ekim'de, verdiği demeçte, Washington'daki görüşmelerin

Mısır ile İsrail arasında ayrı bir barış için yapılacağını, bu görüşmelerin Filistin özerkliğiyle ilgili olmadığını söylemiş ve bu da görüşmelerin daha ilk gününde Mısır'ın itirazıyla karşılaşmıştı. Çünkü Mısır'a göre, haklı olarak, Camp David Anlaşmaları Orta Doğu'da kapsamlı bir uzlaşmayı öngörmekteydi.

Bu bağlantı meselesi, barış anlaşması imzalanıncaya kadar tartışması yapılan bir konu olmuştur. Çünkü İsrail tarafı, herhangi bir konu ortaya atıldığında, bunu, bir bağlantıyı gerektirip gerektirmeyeceği açısından ele alarak, hemen itirazlarda bulunmuştur. Buna karşılık tabiatıyla Mısır tarafı da, bağlantıdan uzaklaşmamaya bilhassa dikkat etmiştir.

c) *Mısır-İsrail diplomatik münasebetleri*: Camp David Anlaşmaları'nda, barış antlaşmasının imzasından sonra, ne zaman veya ne şekilde diplomatik münasebetlerin kurulacağına dair bir açıklık yoktu. Bu sebepten Mısır, Washington görüşmelerinde, iki ülke arasında diplomatik münasebetlerin, Batı Şeria ve Gazze'de kurulacak özerklik yönetimi, yani Filistin özerkliği için seçimlerin yapılmasından sonra, işlemlerini ileri sürdü. Mısır'ın amacı hep İsrail'i Filistin özerkliği konusunda çabuk harekete zorlamak ve işi sürüncemede bırakmasını önlemektir. Bu görüş de Amerika tarafından desteklenince İsrail tarafı, tabir câizse, neredeyse aklını oynatacaktı. İsrail'e göre, Camp David Anlaşmaları, İsrail'in Sina'dan ilk çekilmeyi (*interim withdrawal*) yapmasından sonra diplomatik münasebetlerin kurulmasını öngörmekteydi ve Filistin özerkliği ile herhangi bir bağlantı kurmamıştı. Dolayısıyla, ilk çekilmenin tarihi tespit edilince, diplomatik münasebetlerin de işlemeye başlaması gerekirdi.

d) *Yükümlülüklerde öncelik konusu*: Bu konu, tarafların bu barış antlaşmasındaki yükümlülüklerinin, üçüncü devletlere karşı olan yükümlülüklerinden önce gelmesi meselesiydi. Burada, Mısır'ın Arap Birliği içindeki yükümlülükleri ve diğer Arap ülkeleriyle ittifak bağları söz konusu olmaktadır. Bu sebepten, İsrail, Mısır'ın barış antlaşmasıyla üzerine aldığı yükümlülüklerin, yani barış antlaşmasının, Mısır'ın diğer ittifak bağlarından önce gelmesini, bu bağlar karşısında önceliğe sahip olmasını istiyordu. Bu suretle, bir Arap-İsrail çatışmasında Mısır'ı izole etmiş, tarafsız kalmasını sağlamış olacaktı.

Amerika da İsrail'in bu görüşünü benimsedi. Mısır da prensip olarak bunu kabul etmekle beraber, iki şart ileri sürdü. Biri, tarafların BM Antlaşması'nın 51. maddesi gereğince sahip bulundukları meşru müdafaa hakkının mahfuz tutulması; diğeri de, Mısır'ın bir müttefikinin İsrail'e saldırması halinde değil, fakat İsrail'in, Mısır'ın bir müttefikine saldırması halinde, Mısır'ın, Arap Birliği kolektif savunma antlaşması gereğince yükümlülüklerini yerine getirmesiydi.

İsrail buna da itiraz etti. İsrail'e göre, Arap dünyası zaten İsrail'in varlığını, bizatihi bir saldırı olarak nitelenmekteydi. Ayrıca İsrail, Arap

ölkelerinin terörizm faaliyetlerini de bir saldırı telâkki ettiğinden, bu ölkelere karşı cezalandırma hareketlerine girişiyordu. Şimdi bu durumda barış antlaşmasının getirdiği yükümlülükler işlemeyecek miydi?

- e) *Barışın iyi niyetle tatbiki*: Amerika tarafından hazırlanan barış antlaşması tasarısında, tarafların bu antlaşmayı, bu antlaşma dışında bulunan hiçbir faktöre bağlı olmaksızın iyi niyetle ve karşı tarafın neyi yapıp yapmadığına bakmaksızın tatbik etmeleri öngörülmekteydi. Mısır bunu prensip olarak kabul etmekle beraber bu barışın, Camp David'de imzalanan Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması gereğince yapıldığını belirten bir cümlemin de ilavesini istedi. Mısır'ın bundan amacı, tasarısındaki "anlaşma dışındaki faktörlerle" deyiminin, Filistin özerkliğiyle ilgili olmadığını belirtilmesiydi. Yani tasarısındaki hükmün, Filistin özerkliği meselesinde, İsrail'e bir kaçamak kapısı açmasını önlemek istiyordu. Kısacası, yine bağlantı meselesi.
- f) *Özerk yönetimin seçimleri*: Mısır başlangıçta, özerklik seçimlerinin önce Gazze'de yapılmak suretiyle, özerkliğini nasıl işleyeceğinin Batı Şeria'ya bir örnek olarak gösterilmesini istedi. Mısır'ın Gazze'yi tekrar kontrolü altına almak istemesinden korkan İsrail buna itiraz etti.

İkinci olarak Mısır, özerklik seçimleri için nihai bir tarih tespit edilmesini ve Amerikan tasarısında olduğu gibi, bu tarihin de 31 Aralık 1979 olmasını istedi. Yani, özerklik görüşmeleri hemen başlayacak ve en geç 1979 yılı sonuna kadar özerklik yönetimi için seçimler yapılmış olacaktı.

İsrail buna da itiraz etti. Çünkü, İsrail'e göre, şu veya bu sebeple seçimlerin 31 Aralık 1979'a kadar yapılamaması halinde, Mısır barış antlaşmasını işletmekten vazgeçebilirdi.

Bu belirttiklerimiz ana anlaşmazlık konularıydı. Şunu da belirtelim ki, Washington'da, tabir câizse bütün bu kavgalar olurken, 2-5 Kasım günlerinde Bağdat Zirvesi yapıldı ve yukarıda sözünü ettiğimiz sert deklarasyon yayınlandı. Bu zirve ve bu deklarasyon da Mısır'ın, görüşmelerdeki tutumunun sertleşmesine ve yeni istekler veya Filistin özerkliğini teminat altına almak için yeni garantiler ileri sürmesine sebep olmuştur. Aynı durum, Amerika'nın da, hatta Camp David'den çok daha fazla bir şekilde, Mısır tarafına kaymasının sebebi olmuştur.

Başkan Carter, aralık ayının ortası yaklaşırken, yani 17 Aralık mülhetine az bir zaman kala, 10 Aralık'ta, Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'i Kahire ve Kudüs'e yollayarak, anlaşmazlık noktalarında bir uzlaşma sağlamak istediye de, Vance her iki başkentten de eli boş döndü. Her iki tarafın tutumu da gayet katıydı. Böylece 17 Aralık tarihi gelince de, yani üç aylık süre dolduğunda, esasen kasım ortalarından beri tıkızlaşmış olan görüşmeler kesildi.

Amerika tarafı 11 Kasım'da yeni bir barış antlaşması tasarısı sunmuştu. Bu tasarı Batı Şeria ve Gazze'de 1979 yılı sonuna kadar özerk yönetimin kurulmasına ait bir takvim ihtiva etmekteydi. Fakat İsrail kabinesi bunu reddetti. Bunun

üzerine Başkan Carter, 14 Aralık'ta, görüşmelerin tıkanması üzerine verdiği demeçte, "Karar vermek şimdi İsrail kabinesine bağlı bulunmaktadır," diyordu.⁵⁷

Bununla beraber Cyrus Vance, İsrail Dışişleri Bakanı Dayan ve Mısır'ın yeni Başbakanı Mustafa Halil ile 23 ve 24 Aralık günlerinde Brüksel'de yeniden görüşerek, barış müzakerelerinin devamı sağlamak istediye de, her iki taraf da devam arzusunu ifade ettikleri halde, yine de müzakereleri yeniden başlatmak mümkün olmadı.

Şunu da ilave edelim ki, Washington görüşmelerinde taraflar arasında ki bu anlaşmazlıklar, iki devletin münasebetlerine de menfi bir tesir yaptı. O kadar ki, 1978 Nobel Barış Ödülü'nün, Camp David Anlaşmaları dolayısıyla, ortaklaşa olarak Menahem Belgin ile Enver Sedat'a verileceği 27 Ekim'de açıklanmış ve ödül töreninin de 10 Aralık'ta Oslo'da yapılacağı bildirildiği halde, Begin bu törene katılmış, fakat Enver Sedat kendisi katılmayıp, yardımcılarının birini törene temsilci olarak gönderdi. Mısır'ın Oslo Büyükelçisi 2 Aralık'ta verdiği demeçte şöyle diyordu: "Ortada bir barış olmadığına göre, Başkan Sedat'ın ödül töreninde Başbakan Begin'in yanında oturması manasızdır."⁵⁸

Enver Sedat da 25 Aralık'ta yaptığı bir konuşmada, Begin'e ağır bir şekilde hücum ederek, İsrail'in barışı hiçbir zaman arzu etmediğini ve Nil'den Fırat'a kadar yayılabilmek için bölgede karışıklığı sürdürmek istediğini söylüyordu.⁵⁹

C) İkinci Camp David'den Mısır-İsrail Barışına

1978 yılı sonu geldiğinde Orta Doğu yeni bir sarsıntının içine girmektedir. Çünkü İran'da yılın ortalarından itibaren gittikçe şiddetlenen iç karışıklıklar, Amerika'nın sadık müttefiki İran Şahı'nın tahtını sallamaya başlamıştı. Şah'ın yıkılması, bölgenin stratejik yapısında büyük değişiklikler meydana getirebileceğinden, Amerika bu gelişmeleri gayet yakından takibe başlamıştı. Diğer taraftan, Şah'ın Şii kuvvetler tarafından yıkılması ihtimali, yine Amerika'nın en yakın dayanağı olan Sünni Suudi Arabistan ile Körfez'in diğer ülkelerinin de durumunu sarsabilirdi. Dolayısıyla, bu şartlar içerisinde bir Orta Doğu barışının bir an önce gerçekleşmesi, âdeta bir zorunluluk haline gelmekteydi.

İran gelişmeleri Mısır ve İsrail için de endişe verici olmuş olmalı ki, Ocak 1979 başlarında her ikisi de Washington'a başvurup, anlaşmazlık konularının yeniden ele alınması isteğinde bulundular. Her ikisi de bakanlar seviyesinde ve hemen müzakerelere başlanmasını istedilerse de, Amerika daha ihtiyatlı hareket edip, önce daha alt seviyelerde bir zemin yoklamaya karar verdi ve Başkan Carter, Büyükelçi Alfred L. Atherton'u Ocak ayı ortalarında Kudüs ve Kahire'ye gönderdi. Büyükelçi Atherton'un bu iki başkentteki temasları 12 gün sürdü, fakat hiçbir netice elde edemedi. Washington görüşmelerinin kesildiğinde tarafların görüşü neyse, hâlâ o noktalarda durmaktaydılar.

57 *Am. For. Rel.*, 1978, s. 60.

58 *Keesing's...* 1979, s. 29660.

59 Rubner, *Camp David Aftermath*, s. 37.

Bunun üzerine Başkan Carter şubat ayı başında tekrar bir metod değişikliği yaparak, Bakanlar seviyesinde bir toplantı düzenlemeye karar verdi. Bu toplantı, Dışişleri Bakanı Vance, İsrail Dışişleri Bakanı Moşe Dayan ve şimdi dışişleri bakanlığını da üzerine almış olan Mısır Başbakanı Mustafa Halil'in katılımı ile 22-25 Şubat 1979 günlerinde Camp David'de yapıldı. Bu sebeple buna 2. Camp David veya Camp David Mini Zirvesi denir.

Bu mini zirveden de bir şey çıkmadı. Tarafları uzlaştırmak yine mümkün olmadı. Bağlantı meselesi yine bütün anlaşmazlıkların özünü teşkil etmekteydi. İsrail tarafı, bağlantıya sebep olabilecek veya bağlantı şeklinde yorumlanabilecek her formülün karşısına çıktı. Bu durum üzerine Başkan Carter, 25 Şubat Pazar günü öğleden sonra, yanında Cyrus Vance ve Danışmanı Brzezinski olduğu halde, Dayan ve Mustafa Halil ile bir toplantı yaptı. Kendilerine, İran'da Şah'ın düşmesi dolayısıyla Orta Doğu'nun ne kadar kritik bir duruma girdiğini anlattıktan sonra, kendilerinden on gün içinde bir anlaşma imzalamalarını istediğini söyledi.⁶⁰

Başkan Carter bu toplantıdan sonra, müzakere metodunda bir kademe daha yukarı çıkarak, Mısır ve İsrail liderleri ile bir zirve toplantısı yapmak istedi. Fakat Enver Sedat, Başbakan Mustafa Halil'in her türlü yetkiye sahip bulunduğunu bildirerek, zirve teklifine yan çizdi. Bunun üzerine Begin de katılamayacağını, fakat Washington'da Carter ile yalnız görüşmeye hazır olduğunu bildirdi.

Carter-Begin zirvesi Washington'da 1-5 Mart günlerinde yapıldı. Bu ikili zirve, bazı mühim konuların çözümünü sağladı. Çünkü, bu sefer Amerika tarafı, Enver Sedat'ı destekleyen bazı görüşlerini değiştirerek İsrail'e bazı tavizler verdi. Fakat İsrail bu tavizleri yeterli görmediği gibi, bu tavizler konusunda Enver Sedat'ı da ikna etmek gerekiyordu. Bu sebeple Başkan Carter, kendisi Kahire ve Kudüs'ü ziyaret edip, artık bu işi bağlamak istedi. Çünkü barış görüşmelerinin giderek uzaması, Carter'ın Amerikan kamuoyundaki prestijini sarsmaya başlamıştı.⁶¹

Başkan Carter, yanına Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Millî Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, Büyükelçi Atherton ve dışişleri bakanlığının yüksek seviyedeki yetkililerini de alarak, kalabalık bir heyetle 8 Mart'ta Kahire'ye geldi. Tabii görüşme konusu, Begin'in 1-5 Mart günlerinde Washington'a yaptığı ziyarette varılan neticelerdi. Kahire görüşmelerinde Enver Sedat'ın yine bir yumuşak başlılık gösterdiği söylenebilir. Tabiatıyla, kendisi için mühim olan bazı noktaları mahfuz tutmak şartıyla.

Başkan Carter, 10 Mart akşamı Kahire'den ayrılmadan önce, o gün Mısır Halk Meclisi'nde bir konuşma yaparak⁶² barış için harcadığı çabalarından

60 Spiegel, *a.g.e.*, s. 369.

61 Rubner, *a.g.e.*, s. 42.

62 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 664-666.

örürü Enver Sedat'ı övdü ve Filistin meselesinin çözümünün tek yolunun müzakere ve uzlaşma olduğunu söyledi.

Başkan Carter'ın Kudüs görüşmeleri 10 Mart akşamı başladı ve, Enver Sedat'ın bazı görüşleri dolayısıyla ve İsraillilerin de kendi görüşlerinde ısrarlı olmaları sebebiyle, tartışmalı ve çetin geçti. Hatta Kudüs'teki toplantı 11 Mart günü başlayıp 12 Mart sabahı 05:30'a kadar sürmüştü. Bazı konular ise 11 Mart sabahı yapılan kahvaltıda çözümlenebildi. Fakat sonunda, barış antlaşmasının imzasını kolaylaştıran bir uzlaşma meydana geldi.

Başkan Carter 12 Mart günü Kudüs'ten ayrılmadan önce, İsrail Parlamentosu'nda da bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Carter⁶³ müzakerelerin, Filistinliler de dahil, anlaşmazlığa taraf olan herkese kapıyı açık tutması gerektiğini belirttikten sonra, Amerika'nın, gerek Orta Doğu'nun, gerek İsrail'in güvenliğini koruma taahhüdünü vurgulayan uzun ifadeler kullandı.

Carter, Kudüs'ten Washington'a dönerken 12 Mart günü tekrar Kahire'ye uğrayarak havaalanında Enver Sedat ile görüştü ve Kudüs'teki uzlaşmanın esaslarını kendisine bildirdiğinde, Enver Sedat bunları sadece kabul etti.

Carter'ın Kahire ve Kudüs temaslarındaki başarısı, tarafları karşılıklı olarak tavizlere razı etmesindeydi. Mesela, İsrail, barış antlaşmasının onaylanmasından sonra iki ay içinde ilk çekilmeyi el-Ariş'ten yapacak ve bunun üzerine Mısır da ara çekilmenin (*interim withdrawal*) tamamlanmasından sonra bir ay ve barış antlaşmasının onaylanmasından sonra en geç on ay içinde İsrail ile büyükelçi teati edecekti. Bir diğer nokta da, İsrail şimdiye kadar Sina petrollerinden tercihi olarak petrol almakta ısrar ederken, bu isteğinden vazgeçti. Buna karşılık Mısır da Gazze'de bir askerî irtibat bürosu bulundurmakta ısrar ederken, o da bundan vazgeçti. İsrail de özerklik görüşmeleri sırasında, ilk seçimlerin Gazze'de yapılması hususunu tartışmayı kabul etti.

Mamafih, Amerika bu tavizleri ve bir Mısır-İsrail uzlaşmasını elde etmek için, kendisi de bir hayli bedel ödedi. Bu bedelleri barış antlaşmasının eklelerinde göreceğiz.

Başkan Carter'ın Kahire ve Kudüs ziyaretleriyle son pürüzlerin de bertaraf edilmesiyle ortaya çıkan uzlaşma, 26 Mart 1979'da Washington'da bir Mısır-İsrail Barışı olarak imzalandı. İsrail bu suretle, kuruluşundan 32 yıl sonra, ilk defa bir Arap devleti tarafından tanınıyor ve bir Arap devletiyle ilk defa barış yapmış oluyordu. Yine ilk defa, İsrail işgal ettiği bir toprağın tümünden çekilmeyi kabul ediyordu. Şüphesiz, bir barış karşılığında.

D) Mısır-İsrail Barışı, 26 Mart 1979

İşte bu şartlar altındadır ve Başkan Jimmy Carter'ın bu işe verdiği yoğun emek neticesindedir ki, Camp David Anlaşmaları'nın öngördüğü Mısır-İsrail Barış Antlaşması 26 Mart 1979 günü, aynen Camp David Anlaşmaları'nda olduğu

63 Kudüs konuşmasının metni: *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 666-667.

gibi, Washington'da Beyaz Saray'da, Başkan Carter, Başkan Enver Sedat ve Başbakan Menahem Begin tarafından imzalandı. İmza töreni dolayısıyla Beyaz Saray'ın bahçesinde kurulan çadırdaki verilen yemekte yaptığı konuşmada Carter şöyle diyordu: "Ümit ediyoruz ki, bu antlaşmayı, kapsamlı, gerçek ve devamlı bir barışın, bütün Orta Doğu için âdil bir barışın, kilit-taşı yapmak hususundaki çabalarımıza Filistinliler ve diğerleri de katılacaklardır. Kendileri için hangi onurlu sebeple olursa olsun, şimdiye kadar bu işten uzak duranları, gelecekte bize katılmaya davet ediyor ve katılmalarını memnuniyetle bekliyorum. Uzun, ince bir yoldayız.⁶⁴ Fakat bu yol barışın yoludur."⁶⁵

Mısır-İsrail Barış Antlaşması'na gelince;⁶⁶ bu barış antlaşması, Carter, Sedat ve Begin tarafından imzalanan 9 maddelik esas barış antlaşmasıyla, buna ekli 18 belgeden meydana gelmektedir. Denebilir ki, ek belgelerin çokluğu, hâlâ çözümlenememiş meselelerin de çokluğunun ve bunların ileriye atılmasının da bir işaretiydi.

Barış Antlaşması'nın Giriş kısmında bu antlaşmanın, 17 Eylül 1978'de Camp David'de imzalanan Orta Doğu Barışı İçin Çerçeve Anlaşması uyarınca yapılmış olduğu, bu çerçevenin sadece Mısır-İsrail barışının değil, aynı zamanda İsrail ile komşuları arasındaki barışın da esasını teşkil ettiği belirtiliyor ve bundan dolayı da, diğer Arap devletleri de İsrail ile barış sürecine katılmaya davet ediliyordu.

Antlaşmanın bu ifadesiyle, bir yandan Enver Sedat İsrail ile ikili değil, genel bir Orta Doğu barışı çerçevesinde bir anlaşma yapmış olduğu belirtiyor, öte yandan da, İsrail açısından da, diğer Arap ülkelerini barışa çağırıyordu.

Antlaşmanın 1. maddesiyle taraflar, aralarındaki savaş durumuna son verip, barış durumuna geçiyorlar ve İsrail, antlaşmanın eklerindeki şartlar çerçevesinde, Mısır ile, manda yönetimindeki Filistin ile Mısır arasında mevcut milletlerarası sınırlara çekilmeyi kabul ediyordu.

Bu maddenin ehemmiyeti ise, Mısır'ın ilk defa İsrail ile savaş durumuna (*belligerency*) son vermeyi kabul etmesi ve İsrail'in de, 1967 ve hatta 1948'den beri ilk defa, bir Arap devletiyle olan savaş durumuna son vermeyi kabul etmesiydi.

Antlaşmanın 2. maddesi, Gazze ile Mısır arasındaki sınırı belirtiyordu ki, bu da antlaşmaya ekli haritada gösterilmişti (bak. 16 no'lu harita).

64 Orijinal metindeki "*The way is long and the way is hard*" şeklindeki cümleyi, rahmetli halk şairimiz Aşık Veysel'in deyiimi ile "uzun ince bir yol" şeklinde tercüme etmeyi daha uygun bulduk.

65 Spiegel, *a.g.e.*, s. 372.

66 Mısır-İsrail Barış Antlaşması'nın metni için bak.: *The Search for Peace in the Middle East, 1967-79*, s. 30-85; *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 669-687; *Historic Documents of 1979*, s. 227-250; *Keesing's Contemporary Archives*, 1980, s. 29942-29948; *The Quest for Peace...*, s. 88-98; Quandt, *Camp David*, s. 397-406; *The Middle East, U.S. Policy, Israel, Oil and the Arabs*, s. 223-229.

3. madde ile taraflar, birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlıklarına saygı göstereceklerdi ve birbirlerinin barış içinde ve güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yaşama hakkını kabul ediyorlardı. Birbirlerine karşı kuvvete ve tehdide başvurmamayı, birbirlerine karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunmamayı taahhüt ediyorlardı. Aralarında diplomatik, ekonomik ve kültürel münasebetler kuracaklardı.

Antlaşmanın bu maddesiyle, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları kısmen gerçekleşmiş olmaktaydı. Çünkü antlaşmanın bu maddesi ile İsrail, 1967'de işgal ettiği bütün topraklardan değil, ancak Sina'dan çekiliyordu ve bu suretle de 338 sayılı kararın, 242'nin bütün unsurları ile tatbikini öngören temel hükmü gerçekleşmemiş olmaktaydı.

4. madde, iki ülke sınırlarında karşılıklı olarak birtakım güvenlik tedbirlerinin alınmasından söz etmekteydi ki, bu tedbirlerin ne olacağı, aşağıda belirteceğimiz Ek'lerde yazılmıştı.

5. madde, İsrail'in 1950'den beri devam edegelen ve mühim bir problemine kesin çözüm getiriyordu. Bu madde ile, İsrail'e gidip gelen kargo gemileri, Süveyş Kanalı'ndan, 1888 İstanbul Anlaşması gereğince, serbest geçiş hakkına sahip olacağı gibi, Tiran Boğazı ile Akabe Körfezi de milletlerarası yolu sayılıyordu.

Bu maddede dikkati çeken husus, Süveyş Kanalı'ndan serbest geçiş için sadece İsrail'in kargo gemilerinden söz edilip, savaş gemilerinin adının geçmemesiydi. Halbuki 1888 İstanbul Anlaşması serbest geçiş konusunda, barışta ve savaşta, ticaret ve savaş gemileri arasında bir fark gözetmemekteydi.

Sanırsınız, 5. maddede savaş gemilerinden söz edilmemiş olması, diğer Arap devletlerinin tepkilerine sebep olmamak içindi. Aksi takdirde, Mısır, İsrail savaş gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçip diğer Arap devletlerine saldırmasına izin vermiş gibi bir duruma düşecekti.

Mamafih, bu konu İsrail için mühim sayılmazdı. Çünkü İsrail'in vurucu bir deniz gücü mevcut değildi. İsrail'in esas vurucu gücü hava kuvvetleriydi.

6. madde, 1978 Ekim'inden 1979 Mart'ına kadar süregelen mühim bir tartışmanın genel bir formül içinde çözümüyüdü. Çünkü bu maddenin 1. paragrafına göre, bu antlaşma, tarafların BM Antlaşması çerçevesindeki yükümlülüklerine hiçbir şekilde tesir etmeyecekti. Burada söz konusu olan bilhassa, BM Antlaşması'nın 51. maddesindeki meşru müdafaaanın, diğer BM üyelerine sağladığı yükümlülüklerdi. Yani İsrail'in bir Arap devletine saldırısı halinde Mısır ellerini serbest hissedecekti.

Diğer taraftan, 6. maddenin 3. paragrafı, tarafların üyesi bulunduğu çok taraflı anlaşmalardan (*multilateral conventions*) söz ederek, çok açık olmasa da, Mısır'ın Arap Birliği üyeliğini saklı tutmaktadır. Bu da güzel, fakat maddenin 5. paragrafı işi karmaşık hale getirmektedir. Çünkü buna göre, tarafların diğer yükümlülükleri bu antlaşmadaki yükümlülükleriyle çatışırsa, bu antlaşmanın hükümleri öncelik kazanacak ve önce bu yükümlülükler yerine getirilecektir.

Yani bir yandan Arap Birliği içindeki yükümlülükler mahfuz tutulurken arkasından, çatışma halinde bu yükümlülüklerin geri plana atılacağı söylenmektedir. Çelişki ve karmaşıklık buradadır.

6. maddenin 4. paragrafı ise, tarafların, bu antlaşmayla çelişki teşkil edecek yeni yükümlülüklerle giremeyeceğini belirtmektedir ki, bu hüküm gayet açık. Mısır bundan sonra, herhangi bir ahdi bağlantıya girerken, İsrail ile imzaladığı barışı göz önünde tutacaktır.

7. ve 8. maddeler bu antlaşmanın tatbikinden doğacak anlaşmazlıkların müzakere ve barışçı yollarla çözümleneceğini belirtmektedir.

Antlaşmanın 9. maddesi, bu antlaşmanın onay belgelerinin teatisinden itibaren yürürlüğe gireceğini ve 1975 Eylül'ündeki İkinci Ayırma Antlaşması'nın yerine geçeceğini belirtmekteydi.

Antlaşmanın Ek'leri

I numaralı ek ve bunun da ekleri, İsrail'in Sina'dan çekilmesini ve Sina'da alınacak güvenlik tedbirlerini düzenlemekteydi. Bu düzenlemeler ve güvenlik tedbirleri o derece karmaşıktı ki, sanki İsrail kendi anavatan toprağının bir parçasını terk ediyor sanılırdı. Mamafih, İsrail'in endişesini ve bu endişeden doğan tutumunu anlamak gerekir. Çünkü, barış antlaşmasına rağmen İsrail, bütün Arap komşularıyla barış yapamadığı için, Mısır'a güvenemiyordu ve Mısır'ın tekrar Arap devletleriyle cephe birliği yapmasından korkuyordu. Bundan dolayı da, kendisi çekilse bile, Sina Yarımadası'nı silahlı ve güvenli bir hale getirerek, muhtemel bir Arap-İsrail savaşında iki cepheli bir muharebe durumu içinde kalmak istemiyordu. Bu amaçla, barış antlaşması ve eklerinde Sina bakımından iki mühim güvenlik tedbirini sağlamayı başarmıştı. Bu tedbirlerden birincisi, İsrail'in Sina'ya ancak üç yıl içinde tamamen boşaltmasıydı. Yani bir bakıma Sina'nın kontrolü daha üç yıl İsrail'in elinde olacaktı. İkinci tedbir ise, Sina'nın üç kademeli bir şekilde demilitarize edilmesi, yani Sina'da bulunacak Mısır kuvvetlerinin, İsrail için tehlike teşkil etmeyecek şekilde sınırlandırılmasıydı.

Bu belirttiğimiz hususların ayrıntıları ise şöyledi:

1. İsrail Sina'dan iki kademe de çekilecektir:

a) Barış antlaşmasının onay belgelerinin teatisinden itibaren 9 ay içinde, Sina'daki İsrail kuvvetleri, Akdeniz kuzeyindeki el-Ariş'ten Sina'nın en güney noktası olan Ras Muhammed'e çizilen bir çizgiye kadar çekilecektir. Buna ara çekilme (*interim withdrawal*) denilmektedir.

Yalnız bu çekilme de kademe kademe olacaktır. Kitabımıza ekli 16 numaralı haritada hangi parçanın hangi tarihe kadar terk edileceği gösterilmiştir. Barış Antlaşması'nın onay belgelerinin teatisi 25 Nisan 1979'da olduğu için, İsrail'in el-Ariş-Ras Muhammed çizgisine çekilmesi 25 Ocak 1980'de tamamlanmıştır.

- b) İsrail kuvvetlerinin el-Ariş-Ras Muhammed çizgisinden Mısır-İsrail sınırlarına çekilmesi ise, barış antlaşmasının onay belgelerinin teatisinden, yani 25 Nisan 1979'dan itibaren en geç üç yıl içinde tamamlanacaktı ki, 25 Nisan 1981'de Sina Yarımadası tamamen Mısır'ın egemenliğine geçmiştir.
2. Söylediğimiz gibi, Antlaşmanın Ek'lerine göre, İsrail Sina'dan tamamen çekildikten sonra da, tabir câizse, Sina'yı başıboş bırakmıyordu. Sina, Süveyş'ten İsrail sınırına doğru 4 bölgeye ayrılarak, İsrail'e doğru artan bir şekilde silahsızlandırılıyordu. Bu amaçla da Sina Yarımadası kuzeyden güneye 4 toprak şeridine ayrılıyordu:
- a) Antlaşmaya bağlı haritada gösterildiği üzere (bak. 17 no'lu harita), Süveyş Kanalı'nın hemen doğusunu içine alan birinci şerit bölgesinde (A Bölgesi) bulunacak toplam Mısır kuvveti, çeşitli birliklerden meydana gelen en fazla asker, en fazla 230 tank ve 480 personel taşıyıcısından ibaret olacaktı.
- b) Yine haritada belirlenen ve B Bölgesi denen ikinci şeritte ise, hafif silahlarla ve nakliye araçları ile donatılmış en fazla 4 sınır taburu, yani asker bulunacaktı. Mamafih, bu kesimde kamu düzenini sağlamak için polis kuvveti de bulundurulabilecekti.
- c) C Bölgesi ise, B Bölgesi'nin doğusunda olup, Mısır-İsrail sınırına dayanıyordu ve bu bölgenin batı sınırı el-Ariş-Ras Muhammed çizgisiydi. Bu bölgede sadece Birleşmiş Milletler kuvvetleri ile hafif silahlarla donatılmış polis kuvveti görev yapabilecekti.
- d) D Bölgesi ise, Mısır-İsrail sınırının doğusunda ve İsrail topraklarında dar bir şeridi sınırlı kuvvet bölgesi haline getirmekteydi. Bu bölgede İsrail'in sadece 4 piyade taburu ile BM kuvvetleri bulunacaktı. Bu İsrail kuvvetleri tank, top ve uçaksavar toplarına sahip olamayacaktı. Sayısı en fazla 4.000 olan bu İsrail kuvvetine en fazla 180 zırhlı personel taşıyıcısı verilecekti.

Ayrıca, bu Ek'ler ile BM kuvvetlerinin faaliyetleri de düzenlenmekteydi.

Mısır ile İsrail arasındaki diplomatik münasebetlerin kurulması bakımından mühim olan bir belge ise, III Numaralı Ek'ti.

Buna göre, antlaşmanın onay belgelerinin teatisinden 9 ay sonra, yani ara çekilmenin (*interim withdrawal*) tamamlanması üzerine, taraflar aralarında diplomatik ve konsolosluk münasebetlerini tesis ve büyükelçiler teati edeceklerdi. Aynı zamanda ticarî, ekonomik ve kültürel münasebetlere de girişeceklerdi.

İsrail, diplomatik münasebetlerin dışında, ticarî, ekonomik ve kültürel münasebetlerin kurulmasına bilhassa ehemmiyet vermekteydi. Çünkü bu çeşit münasebetler, İsrail varlığının tanınmasını dar bir alandan çıkarıp, geniş bir alana yaymış olacaktı.

Yine bu çerçeve içinde iki taraf arasında kara, hava ve demiryolu ulaşımı da kurulacak ve İsrail, Sina'da terk ettiği el-Ariş, Refah, Ras el-Necib ve Şarm el-Şeyh havaalanlarını sivil havacılık amaçları için kullanabilecekti.

Keza ara çekilmenin tamamlanmasından sonra, iki taraf arasında posta, telgraf, telefon, teleks ve faks bağlantıları da kurulacaktı.

Nihayet, taraflar aralarında iyi komşuluk münasebetleri kuracaklardı.

Ek'ler arasında bir de mutabakat tutanakları (*agreed minutes*) vardı. Bu tutanaklara göre, taraflar, karşı tarafın ne yapıp yapmadığına bakmaksızın ve antlaşmanın dışındaki faktörlerden bağımsız olarak, bu antlaşmayla üzerlerine aldıkları yükümlülükler iyi niyetle yerine getireceklerdi.

Yine bu tutanaklarla 6. maddeye daha bir açıklık getiriliyor ve iki taraf arasında çok tartışmaya sebep olan bir konu şöyle çözümleniyordu: Bu antlaşma, tarafların imzaladığı diğer antlaşmalar üzerinde bir önceliğe ve üstünlüğe sahip olmayacağı gibi, tarafların diğer antlaşmaları da bu barış antlaşmasının üzerinde bir öncelik ve üstünlüğe sahip olmayacaktı. Yalnız, BM Antlaşması'nın 103. maddesi hariç (BM Antlaşması'nın diğer bütün antlaşmaların üstünde olması), tarafların bu antlaşmayla üzerlerine aldıkları yükümlülükler, yine tarafların diğer antlaşmalarından doğan yükümlülüklerle çatışır, bu barış antlaşmasının yükümlülükleri üstün gelecek ve üstünlüğe sahip olacaktır.

Barış Antlaşmasının Ek'leri arasında mektuplar da mühim bir yer tutmaktaydı. Çünkü bu mektuplar, tarafların uzlaşmadıkları konuların bir çeşit açıklamasıydı. Bu mektuplar konular itibarıyla şöyledir:

1. Birinci mektup 26 Mart 1979 tarihli olup, Menahem Begin ve Muhammed Enver es-Sedat imzalarını taşımaktaydı ve Başkan Carter'a yazılmıştı. Bu mektupta Mısır ve İsrail liderleri, barış antlaşmasının onay belgelerinin teatisinden itibaren bir ay içinde Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği için müzakerelere başlayacaklarını, bu müzakerelere Ürdün'ü de davet edeceklerini, Ürdün'ün katılması halinde Ürdün ve Mısır delegasyonlarına Filistinlilerin de katılabileceğini, Ürdün katılmayı kabul etmezse, müzakerelerin Mısır ile İsrail arasında yapılacağını, bu müzakereleri bir yıl içinde tamamlamayı amaçladıklarını, müzakerelerin tamamlanıp özerklik organlarının seçiminin yapılması üzerine beş yıllık geçiş döneminin başlayacağını ve İsrail askerlerinin geri çekilerek ancak belirli noktalarda İsrail askeri bulunacağını, bütün bu müzakerelerin her safhasına Amerika'nın da katılmasını kabul ettiklerini bildiriyorlardı. Başkan Carter, bu mektubun altına koyduğu notta, "Bana bildirildiğine göre, Batı Şeria deyimi İsrail hükümeti tarafından Judea ve Samaria olarak anlaşılmaktadır. Bu notu Camp David müzakereleri gereğince koyuyorum," demiştir. Bu suretle Begin, Batı Şeria deyimi yerine Judea ve Samaria deyimlerini belgelere geçirmiş olmaktadır ki, bu bize göre, Batı Şeria ve Gazze özerkliğinin lâfzına değilse bile ruhuna, esprisine aykırıydı. Enver Sedat'ın buna itiraz ettiğine dair bir kayda rastlamadık. Yalnız, ne var ki Judea ve Samaria deyimleri, Antlaşmanın esas metinleri ve Ek'lerinde yer almış olmayıp, Begin'in bir "rezervi" olarak mektuplarda belirtilmiştir.

2. İkinci kısım mektuplar Mısır ile İsrail arasında elçi teatisine aitti. Enver Sedat 26 Mart 1979 tarihinde Başkan Carter'a yazdığı mektupta, İsrail'in ara çekilmeyi tamamlamasından itibaren bir ay içinde Mısır'ın İsrail'e devamlı (*resident*) bir büyükelçi göndereceğini ve İsrail'in de devamlı bir büyükelçisini kabul edeceğini teyit ediyordu.

Başkan Carter da aynı tarihli bir mektupla, Enver Sedat'ın mektubunu Mehanem Begin'e intikal ettirmiş ve Begin de Başkan Carter'a aynı günlü mektubuyla, Enver Sedat'ın mektubundan bilgi edindiğini bildirmiştir.

3. Mektupların bir diğer konusu da, Amerika'nın kendisinin bazı yükümlülükleri üzerine almasına ait bulunuyordu. Başkan Carter, 26 Mart 1979 günü hem Enver Sedat'a ve hem de Menahem Begin'e yazdığı mektuplarda şu üç noktayı vurgulamaktaydı:

a) Eğer taraflardan biri bu barış antlaşmasını ihlâl edecek olursa, taraflardan birinin veya her ikisinin isteği üzerine, Amerika, taraflara danışarak, bu antlaşmaya uyulmasını sağlayacak tedbirleri alacaktır. Amerika bu suretle bu barış antlaşmasının bir çeşit teminatçısı, garantörü oluyordu.

b) Amerika, tarafların isteği üzerine ve antlaşmanın I Numaralı Ek'i çerçevesinde, hava gözetimi (*aerial monitoring*) yapacaktır.

c) Barış Antlaşması'nda sözü edilen sınırlı kuvvet bölgelerinde BM kuvvetlerinin devamlı olarak bulunmasına ait hükümler tatbik edilmez ve Güvenlik Konseyi de bu konuda gerekli tedbirleri almazsa, Amerika kabule şayan alternatif olarak çok uluslu kuvvetin teşkili için gerekli tedbirleri alacaktır.

Burada söz konusu olan, Sovyet Rusya'nın Güvenlik Konseyi'nde, BM kuvvetinin teşkili konusunda güçlük çıkarması halinde, Amerika'nın bir "çok uluslu kuvvet" teşkili hususunda gerekli alternatifleri sağlamasıydı.

Diğer Belgeler

Bu belgelerin birincisi, Amerika ile İsrail arasındaki yine 26 Mart 1979 tarihli mutabakat muhtırasıdır (*memorandum of understanding*). Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile İsrail Dışişleri Bakanı Moşe Dayan arasında imzalanan bu belgeyle Amerika, İsrail'in barış antlaşmasını imzasının ve Sina'dan çekilmesinin bu ülke için yarattığı ağır güvenlik, askerî ve ekonomik yüklerin bilinci içinde, İsrail'e birtakım güvenceler vermektedir.

Şöyle ki, Amerika gerek bu barış antlaşmasına uyulmasını sağlamak için, gerek ihlâli halinde diplomatik, ekonomik ve askerî her türlü tedbiri alacaktır. Antlaşmanın ihlâli halinde İsrail'in de alacağı tedbirleri destekleyecektir. Bilhassa milletlerarası suyollarında ve Tiran Boğazı ile Akabe Körfezi'nde İsrail'in serbest seyrüsefer hakkının engellenmesi ve İsrail'in abluka edilmesi halinde, Amerika İsrail'e her türlü desteği sağlayacak ve buralarda varlığını hissettirecektir. Amerika, Birleşmiş Milletler'de, bu barış antlaşmasını menfi yönde

etkileyecek her karara karşı çıkacaktır. Amerikan Anayasası çerçevesinde olmak üzere, Amerika İsrail'e her türlü askeri ve ekonomik yardımı yapacaktır.

Mısır Başbakan ve Dışişleri Bakanı ise, 26 Mart 1979 günü Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'e yazdığı bir mektupta, bu mutabakat muhtırasını protesto etti. Mısır Başbakanı, mektubunda, bu muhtıradan 25 Mart günü öğleden sonra haberdar olduğunu, halbuki bu sırada imza töreninin hazırlanmakta olduğunu belirttikten sonra, Amerika ile İsrail arasındaki bu mutabakat muhtırasının, Barış Antlaşması'nın ruhuna aykırı olduğunu, bu muhtıranın Mısır'ı, Barış Antlaşması'nı ihlâl edecek bir devlet olarak ele aldığını, Mısır'a karşı Amerika ile İsrail arasında bir ittifak kurduğunu, bunun ise Mısır-Amerikan münasebetlerinin ruhuna ters düştüğünü, bu münasebetleri, bu münasebetlerin dışında kalması gereken faktörlere bağladığını, bunun da hem Mısır halkında ve hem de Arap dünyasında barış antlaşmasına karşı tepkilere sebep olacağını da belirttikten sonra, Mısır hükümetinin bu belgeyi tanımadığını ve tamamen geçersiz saydığını ve Mısır'ı hiçbir şekilde bağlamayacağını bildirdi.

Böylece Mısır-İsrail Barış Antlaşması, iki ülke arasına yeniden soğukluk getiren iki belge ile sona eriyordu. İsrail, 1975 2. Ayırma Anlaşması'nda olduğu gibi, bu barış antlaşmasında da, âdeta Amerika'yı Mısır'ın karşısına çıkarmaktaydı. Mısır ile barış yapan Amerika'yı, mutabakat muhtırasıyla, Barış Antlaşması'nın yürütülmesi, korunması ve ihlâli halinde alınacak tedbirler konusunda Amerika'yı sorumlu tutuyordu. Başka bir deyişle, Amerika, Mısır ile İsrail'e bir barış antlaşması imza ettirmenin bedelini yine pahalı ödüyordu. O kadar ki, 1975'te olduğu gibi, Amerika ile İsrail arasında imzalanan yeni bir petrol anlaşmasıyla, 1 Eylül 1975'te imzalanan petrol anlaşmasının süresi 5 yıldan 15 yıla çıkarılıyordu. Bu suretle, İsrail'in, boykot, ambargo vs. sebeple petrol temin edememesi halinde, Amerika 1990 yılına kadar İsrail'in petrol ihtiyacını karşılamayı taahhüt ediyordu.

Mamafih Amerika, bu barış antlaşmasından ötürü, hem Mısır'ı ve hem de İsrail'i ödüllendirdi. Başkan Carter 9 Nisan 1979'da Temsilciler Meclisi ve Senato başkanlarına gönderdiği mektuplarda⁶⁷ üç yıl için İsrail'e 3 milyar dolar ve Mısır'a da 1.5 milyar dolar yardım yapılması hususunda Kongre'den yetki isterken, 1979 yılı için bu yardımların dökümünü de şöyle vermekteydi:

İsrail'e, Savunma malzemeleri ve savunma inşaatı için 800 milyon dolar. Ekonomik yardım için de 220 milyon dolar. 800 milyon dolar, İsrail'in Sina'da terk ettiği havaalanlarına karşılık, Amerika'nın güney İsrail'de Necef'te inşa edeceği iki havaalanı içindi.

Mısır'a, 150 milyon doları askeri satış kredisi (FMS) ve 300 milyon dolar da askeri yardım.

Ana hatlarını vermeye çalıştığımız Mısır-İsrail Barış Antlaşması, 1 Nisan'da Mısır kabinesi ve 10 Nisan'da da Mısır Halk Meclisi tarafından onaylanarak 19 Nisan'da halk oylamasına sunuldu ve %99.95 oyla kabul edildi.

67 Mektupların metni: *American Foreign Policy.. 1977-1980*, s. 690-691.

İsrail Parlamentosu ise, daha imzadan önce, 22 Mart'ta, 2 çekimser ve 18 aleyhte oya karşılık 95 oyla barış antlaşmasını onaylamıştı. Aleyhte 18 oyun 12'si Begin'in Likud Partisi'ne ait bulunuyordu. Aleyhte 12 oyun biri de Ariel Şaron'a aitti.

Barış Antlaşması 25 Nisan 1979'da onay belgelerinin teatisi ile yürürlüğe girdi. Bu arada da Begin, Sedat'ın 1977 Kasım'ındaki Kudüs ziyaretini iade etmek üzere, 2-3 Nisan günlerinde Kahire'yi resmen ziyaret etti. Kendisine tam başbakan protokolü tatbik edildi.

9. Mısır-İsrail Barışına Tepkiler

Mısır-İsrail barışına tepkiler, şekil bakımından, hemen hemen Camp David Anlaşmaları'na gösterilen tepkiler gibi olmakla beraber, Arapların tepkileri bu sefer çok daha sert ve kesin oldu.⁶⁸

Her zaman olduğu gibi, Avrupa Topluluğu ülkeleri bu barış antlaşmasını da hararetle desteklediler. Dokuzlar'ın (o zaman İspanya, Portekiz ve Yunanistan henüz üye olmamışlardı) 26 Mart'ta yayınladıkları bildiride, Mısır-İsrail barışının, Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının doğru biçimde (*correct*) tatbikini teşkil ettiği belirtiliyor, fakat, yine de âdil ve kapsamlı bir Orta Doğu barışının 242 ve 338 sayılı kararlara dayanması ve aynı zamanda Filistin halkının bir yurt sahibi olma hakkını da gerçekleştirmesi gerektiği söyleniyordu.

Sosyalist ülkelerden, İsrail'e yakınlığı ile bilinen Romanya da bu barışı destekledi. Romanya'ya göre bu barış mühim bir hadiseydi.

Sovyet Rusya'nın tepkisi ise, Araplarınki kadar sert oldu. Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, barışın imzası sıralarında, 24-26 Mart günlerinde, Şam'da Hafız Esad ve Suriye liderleriyle görüşürken yaptığı bir konuşmada, Barış Antlaşması'nın, istisnasız bütün Arap ülkelerinin menfaatlerine darbe indirdiğini ve bunun Orta Doğu'da devamlı ve âdil bir barışa götürmeyeceğini, çünkü bu barışın amacının, yıllardan beri Araplara karşı sürdürülen emperyalist saldırganlığı devam ettirmek olduğunu söyledi. Mamafih, 26 Mart'ta yayınlanan ortak bildirinin ifadesi biraz daha yumuşak olup, Mısır-İsrail barışının, Arap topraklarının İsrail'in 1967'deki işgalini sürdürmek ve doğu Kudüs'ü ilhak ile Filistin halkının millî haklarına sahip çıkmasını önlemek olduğunu ileri sürmekteydi.

Mısır-İsrail barışına en sert tepkiyi gösterenlerden biri de FKÖ lideri Arafat oldu. Arafat, 26 Mart'ta Beyrut'un güneyindeki Sabra mülteci kampında yaptığı konuşmada, Carter, Begin ve Sedat üçlü ittifakını ezmekten ve Filistin haklarını görmezden geldikleri için ellerini kesmekten (*chop off their hands*) söz ediyordu.

Arap Birliği devletlerine gelince; bu birliğin, Mısır dışında kalan 20 üyesinden Sudan ve Umman, Camp David Antlaşmaları'nda olduğu gibi bu sefer

68 Bu tepkiler için bak.: *Keesing's...1979*, s. 29951.

de Mısır'ı desteklediler. Fakat, geçen defa Camp David'i destekleyen Fas Kralı II. Hasan, bu kere Mısır-İsrail barışına cephe aldı ve diğer devletler safına katıldı.

Bununla beraber, en ilginç davranışı Ürdün Kralı Hüseyin gösterdi. Kral Hüseyin'in tutumu üzerinde biraz durmak gerekir.

Görüldüğü gibi, Camp David Anlaşmaları, Orta Doğu barışının hareket noktası olarak Mısır-Ürdün-İsrail sac ayağı üzerine oturtulmuştu. Çünkü Batı Şeria ile Ürdün arasında organik bir bağ vardı. Batı Şeria yıllarca Ürdün sınırları içinde yer almıştı. Amerika'nın politikası da, Batı Şeria'da bağımsız bir Filistin Devleti kurma yerine, bu devleti bir federal veya konfederal sistem içinde Ürdün'e bağlı tutmak ve bu suretle de İsrail'in Filistin konusundaki endişe ve itirazlarını bertaraf etmektir. Fakat bu politikanın yürüyebilmesi için Ürdün'ün Camp David sistemi ile sıkı bir işbirliği yapması gerekliydi. Bir bakıma, Camp David Anlaşmaları'nın yürüyebilmesinin kilidi Ürdün'dü. Ürdün olmadığı takdirde, Amerika'nın kafasındaki formülün gerçekleşmesi de mümkün olamazdı.

Fakat Amerika'nın Ürdün'ü Camp David sürecine çekme çabaları hiçbir netice vermedi. Amerika, Ekim 1978'de Washington'da Mısır-İsrail görüşmeleri başladığı zaman da Ürdün'ü bu müzakerelerle bağlantılı bir hale getirmek istedi, fakat Ürdün yine katılmaktan kaçındı. Ürdün bununla da yetinmedi, Amerika'nın bu ısrarı karşısında ve tam Mısır-İsrail barış görüşmelerinin başladığı bir sırada, yani ekim başlarında, Ürdün Kralı Hüseyin Başkan Carter'a 14 soruyu ihtiva eden bir mesaj gönderdi. Bu 14 soruya Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nca hazırlanan cevaplar, bizzat Başkan Carter tarafından da bazı düzeltmeler yapıldıktan sonra Kral Hüseyin'e gönderildi.⁶⁹ Kral Hüseyin'in 14 sorusu ile, üzerinde durduğu noktalar şunlardı: Geçici 5 yıllık dönemde özerklik yönetiminin yetkileri ve otoritesinin mahiyeti? Yani, Batı Şeria ve Gazze halkı gerçekten özerk yönetim hak ve yetkilerine sahip olacak mıydı? Yoksa İsrail'in bu özerklik yönetimi üzerinde de kontrolü devam edecek miydi? İkincisi, 5 yıllık dönemden sonra Batı Şeria ve Gazze halkı gerçekten *self-determination*'a sahip olup, kendi kaderini kendisi tayin edebilecek miydi? Yoksa İsrail'in İdarî ve askerî kontrolü bu topraklarda devam edecek miydi? Üçüncüsü, Camp David Anlaşmaları Doğu Kudüs'ü yani Arap Kudüs'ü, Batı Şeria'nın bir parçası sayıyor muydu?

Yoksa saymıyor muydu? Kral Hüseyin'in sorularında bir diğer mühim konu ise, Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimleriydi. Bunlar beş yıllık geçiş döneminden sonra kalacak mıydı, kalkacak mıydı? Ve bunlar, Batı Şeria ve Gazze'nin beş yıl sonra kesin kaderi tayin edilirken, söz sahibi olacaklar mıydı, olmayacaklar mıydı? Nihayet son iki soru da şuydu: Batı Şeria ve Gazze dışında, İsrail'in işgali altındaki diğer topraklar (yani Golan Tepeleri) ile, yine bu iki toprağın dışında yaşayan Filistinliler ne olacaktı?

69 Kral Hüseyin'in 14 sorusu ile Carter'in cevaplarının metni: Quandt, *Camp David*, s. 388-396.

Kral Hüseyin'in bu 14 sorusu Amerikan diplomasisini bir hayli sıkıntıya soktu. Bu sebeple sorulara verilen cevaplar, her şeyi taraflar arasında müzakerelere havale etti. Bu da Kral Hüseyin'i tatmin etmedi.

Carter, Washington müzakereleri sırasında, Kral Hüseyin'in sorularını ve verilen cevapları İsraililere bildirdiğinde kıyamet koptu.⁷⁰ Başkan Carter'ın cevapları, esasında, birçok noktalarda müphem olup meseleleri hep görüşmelere, müzakerelere havale etmesine rağmen, İsraililer, daha müzakereler yapılmadan, Amerika'nın Ürdün'e birtakım bağlayıcı cevaplar vermiş olduğunu iddia ettiler.

Şunu da belirtelim ki, Amerika, Ürdün'ün Camp David sürecine doğrudan doğruya katılmasını sağlamaya çalışırken, bir yandan da, Cezayir, Suriye ve Libya gibi sertlik taraftarlarının karşısında yer alan ve hatta onlarla çatışan ve ılımlıların âdeta liderliğini yapan Suudi Arabistan'ın da Camp David Anlaşmaları'na desteğini sağlamaya çalışmıştı. Lakin Kral Hüseyin'in 14 sorusuna Başkan Carter'ın cevapları, ne Ürdün'ü ve ne de Suudi Arabistan'ı tatmin etti.⁷¹

İşte bütün bu sebeplerden, Camp David Anlaşmaları'na karşı tepkilerin liderliğini Irak üzerine almışken, Mısır-İsrail barışına karşı tepkilerin liderliğini Ürdün'ün üzerine almış olduğunu görüyoruz. Bunun neticesi olarak Kral Hüseyin 17 Mart 1979'da FKÖ lideri Arafat ile Amman yakınlarındaki Marfak askeri üssünde yaptığı görüşmede, 1970-71'de FKÖ'nün Ürdün'den çıkarılmasından sonra ilk defa olarak FKÖ ile münasebetlerini yeni bir düzene soktu ve FKÖ'nün Amman'da bir temsilcilik açmasını kabul etti. Kral Hüseyin ile Arafat, Camp David Anlaşmaları'ndan sonra da bir araya gelmişlerdi.

Bunun arkasından Kral Hüseyin 26 Mart'ta Şam ve Bağdat'ı ziyaret etti ve 27 Mart'ta da Ürdün'ün Kahire'deki büyükelçisini geri çağırdı. Kral Hüseyin, Şam ve Bağdat'ı ziyaretinden önce Riyad'ı da ziyaret etmişti.

Kral Hüseyin'in bu temasları üzerine, Mısır (zaten davet edilmemişti), Sudan ve Umman'ın (davete rağmen katılmamışlardır) dışındaki 18 Arap devletinin dışışleri ve maliye bakanları 27-31 Mart günlerinde Bağdat'ta toplandılar.

Bağdat toplantısı, her Arap Birliği toplantısında olduğu gibi, Arapların kendi aralarında bölünmesinin yeni bir örneğini verdi. Sertlik taraftarları ile ılımlılar Bağdat'ta bir kere daha karşı karşıya geldiler. Sertlik cephesinde Irak, Suriye, Libya ve FKÖ yer alırken, Suudi Arabistan yine ılımlıların liderliğini yapıyordu. Bu bölünmeden dolayıdır ki, 28 Mart'ta, Irak, Suriye ve FKÖ, ılımlıların 1978 Kasım'ındaki Bağdat Zirvesi kararlarını sulandırmak istediğini ileri sürerek toplantıyı terk etmek istediler. Neticede, Bağdat Konferansı, 31 Mart'ta, bir ortak bildiri kabul etmeye muvaffak oldu.⁷²

70 Spiegel, *a.g.e.*, s. 365.

71 Spiegel, *a.g.e.*, s. 365.

72 31 Mart 1979 tarihli Bağdat Bildirisi'nin metni: *The Search for Peace...1967-79*, s. 278-281; *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 687-690; *Keesing's...1979*, s. 29951-29953.

Bildirinin başında, Mısır'ın İsrail ile barış antlaşması imzalanarak Cezayir ve Rabat'ta yapılan 6. ve 7. Arap zirveleri kararlarına aykırı hareket ettiği, bu suretle Arap saflarından ayrılarak Amerika ve Siyonist düşmanla işbirliği içine girdiği, Arap milletinin haklarını ihlâl ettiği, Kudüs de dahil olmak üzere bütün işgal altındaki toprakların kurtarılması hakkındaki Arap davasını terk ettiği, kendi milli toprağında bağımsız Filistin Devleti'ni kurma hakkı da dahil olmak üzere, Filistin Arap halkının *self-determination* ve diğer hakları davasını da terk ettiği belirtildikten sonra, şu tavsiye kararlarının alındığı açıklanıyordu:

1. Mısır ile siyasi ve diplomatik münasebetlerin derhal kesilerek Mısır nezdindeki büyükelçilerin geri çekilmesi.
2. Mısır'ın Arap Birliği'ndeki üyeliğinin sona erdirilmesi ve Arap Birliği'nin merkezinin Kahire'den Tunus'a nakledilmesi.
3. Mısır'a, Arap ülkeleri (bunların başında Suudi Arabistan geliyordu) tarafından yapılan mali yardımların, ödünç vermelerin ve kredilerin durdurulması. Mısır'a ekonomik boykot tatbiki.

Bağdat toplantısının kararları nisan ayından itibaren tatbika başlandı. Mısır zaten daha 1977 Aralık ayında Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Libya ile diplomatik münasebetlerini kendisi kesmişti. Geri kalan 12 Arap ülkesinden 11 tanesi nisan ayında, Cibuti de mayıs ayı başında Mısır ile diplomatik münasebetlerini kestiler. Bu Arap ülkelerinin, Mısır tarafını tutan Sudan üzerindeki baskıları da netice verdi ve Sudan da, diplomatik münasebetlerini kesmemekle beraber, Kahire'deki elçisini geri çağırarak zorunda kaldı. Mafih, Libya'nın Çad'ı kontrol altına alma ve ayrıca Kaddafi'nin Sudan'daki Nimeyri rejimini devirme çabaları dolayısıyla, Sudan ile Libya'nın münasebetleri bozulunca, 1981 Mart'ından itibaren Sudan tekrar Mısır'a dayanma yoluna gidecek ve Mısır ile münasebetlerini normalleştirecektir. 12 Ekim 1981'de de Mısır ile Sudan bir birlik kurma kararı alacaklardır.

Diplomatik münasebetlerin kesilmesinin arkasından, Petrol Üreten Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC) Konseyi'nin 17 Nisan'da Kuveyt'te ve Arap Para Fonu'nun da 18 Nisan'da Abu Dabi'de yaptıkları toplantılarda, Mısır'ın üyeliğini askıya alındı. İslâm Konferansı dışişleri bakanlarının 8-12 Mayıs günlerinde Fez'de (Fas) yaptıkları toplantıda da, Mısır'ın buradaki üyeliği de askıya alındı.

Bağdat Konferansı kararlarının yayınlanmasının hemen arkasından, Arap Birliği merkezi Kahire'den Tunus'a taşındı. Arap Birliği dışişleri bakanlarının 27-28 Haziran'da Tunus'ta yaptıkları toplantıda, teşkilatın genel sekreterliğine Tunus Enformasyon Bakanı Chedli Klibi getirildi.

Mısır'a karşı ekonomik boykot tedbirlerine gelince; burada Mısır hükümeti ile Mısır vatandaşları arasında bir ayırım yapılmıştı. Mısır halkının Arap Birliği'ne karşı tepkisine sebep olmamak için, fakat aynı zamanda Mısır halkını Enver Sedat aleyhine kışkırtmak için, ekonomik boykot tedbirlerine Mısır vatandaşlarının muhatap olmaması ilkesi kabul edilmişti. Yalnız, İsrail ile alışverişi ve ticareti olan Mısır vatandaşları bu istisnadan yararlanamayacaktı.

Mısır hükümetine yönelik ekonomik tedbirler konusunda öncülüğü Suudi Arabistan yaptı. Çünkü Enver Sedat'a en fazla mali yardım sağlayan Suudi Arabistan idi. Mısır'a yapılan yılda 1 milyar dolarlık Arap finansmanının büyük çoğunluğu Suudi Arabistan'dan gelmekteydi. Suudi Arabistan bu yardımı kesti. Bunun arkasından Suudi hükümeti 14 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, Mısır'da bir savaş sanayiinin kurulması için, Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar tarafından 1975'te kurulan Arap Askeri Sanayi Kurumu'na (AMIO) 1 Temmuz 1979'dan itibaren son verildiği bildirildi.

Suudi Arabistan'ın ekonomik baskısı bununla da kalmadı. Amerikan hükümeti, 6 Temmuz'da yaptığı açıklamada, 1978 Şubat'ında kararlaştırılan⁷³ ve aynı yılın mayıs ayında Senato'ca onaylanan, Mısır'a 50 tane F-5E uçağı satışının süresiz olarak ertelendiğini, çünkü bu uçakların bedeli olan 525 milyon doların Suudi hükümeti tarafından ödenecekken, Suudi hükümetinin bu ödemedi vazgeçtiğini bildirdi. Şüphesiz bu, Mısır için daha büyük bir darbeydi.

Böylece Mısır bütün Arap dünyasında tam bir yalnızlığa mahkûm edilirken, aynı zamanda geniş bir Amerikan aleyhtarlığı da ortaya çıktı. Her iki durum da Sovyetler için gayet sevindiriciydi. Camp David ve Mısır-İsrail barışına tepki, bir bakıma Sovyetlerin Orta Doğu'daki nüfuzlarını arttırmalarına imkan vermekteydi. Bu çerçevede içinde Suriye Sovyetlere daha fazla yaslanma yoluna gitti ve 8 Ekim 1980'de, Sovyet Rusya ile Suriye arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı.⁷⁴

15 maddelik bu antlaşmanın Giriş kısmında taraflar, Siyonizm'e karşı da mücadele kararlılıklarını belirtirken, 5. maddede, her iki tarafı ilgilendiren milletlerarası meselelerde ve fakat bilhassa Yakın Doğu meselelerinde, yüksek seviyede temaslarla görüş teatisinde bulunacaklarını söylüyorlardı. Antlaşmanın 6. maddesine göre de, taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehdidin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesisi için işbirliği yapacaklardı.

Bu haliyle Suriye-Sovyet Antlaşması, doğrudan doğruya İsrail'e yönelik bir mahiyet taşımaktaydı. Bu bakımdan, 30 Kasım 1981'de İsrail ile Amerika arasında imzalanan ve stratejik işbirliğini öngören Mutabakat Muhtırası⁷⁵ Suriye-Sovyet Antlaşması'na bir cevap teşkil etmekteydi. Zira, Mutabakat Muhtırası'nın 1. maddesi, tarafların, Sovyet Rusya veya bölge dışında Sovyet Rusya'nın kontrolü altında bulunan bölge dışı kuvvetlerin, bölgenin barış ve güvenliğine yönelttikleri tehdide karşı işbirliği yapacaklarını belirtiyordu. Böylece İsrail de Amerika'yı daha kuvvetli bir şekilde arkasına almış olmaktaydı.

73 Bakınız yukarıda s. 383.

74 Antlaşmanın metni: *Survival*, January-February 1981, s. 43-44.

75 6 maddelik bu muhtıranın metni: *Historic Documents of 1981*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc. 1982, s. 907-909; *American Foreign Policy...1981*, s. 772-773; *Documents and Statements...1979-82*, s. 256.

Arap ülkelerinin Mısır-İsrail barışına karşı açtıkları kampanya Birleşmiş Milletler'de de devam etti ve Araplar oradan da kendilerine destek sağladılar. BM Genel Kurulu, Filistin Halkı ile Dayanışma Günü olan 29 Kasım 1979 günü 33 aleyhte ve 37 çekimsere karşı 75 oyla aldığı 34/65 B sayılı kararında⁷⁶ Camp David Anlaşmaları'nın BM dışında ve FKÖ katılmadan yapılmış olması dolayısıyla, gerek Camp David Anlaşmaları'nın, gerek diğer anlaşmaların geçersiz olduğunu, Filistin halkının ve İsrail'in işgali altındaki toprakların geleceği açısından hiçbir hüküm ifade etmeyeceğini ve bu gibi ayrı ve kısmî anlaşmaların BM Antlaşması'nın ilkelerine ters düştüğünü söylemekteydi.

Mısır-İsrail barışı BM Genel Kurulu'nda ayrıca müzakere edildi.⁷⁷ Genel Kurul 6 Aralık 1979 günü 17 aleyhte (Amerika, İsrail ve NATO ülkelerinin çoğunluğu) ve 20 çekimsere karşı 102 oyla (Türkiye dahil) aldığı 34/70 sayılı kararında⁷⁸ İsrail'in, Filistin ve Arap topraklarını işgal etmeye devam etmesi kınandıktan sonra, Orta Doğu barışının bölünmez bir bütün olduğu belirtilerek ve ayrı anlaşmalarla kısmî uzlaşmaların âdil ve kapsamlı bir barış ilkesini ihlâl ettiği ileri sürülerek, bu çeşit anlaşmalar mahkûm ediliyor ve Genel Kurul'un 22 Kasım 1974 tarih ve 3236 (XXIX) sayılı kararı çerçevesinde İsrail, Filistin ve Arap topraklarından tamamen çekilmedikçe ve Filistin halkı millî haklarına kavuşmadıkça, bölgedeki bütün milletlerin barış ve güvenlik içinde ve tanınmış ve güvenli sınırlar içinde yaşamasını sağlayacak kapsamlı bir barışın gerçekleşmeyeceği söyleniyordu. Ayrıca, Güvenlik Konseyi'nden de, bütün BM kararlarının tatbikinin ve bu arada milletlerarası konferansın toplanmasının sağlanması isteniyordu. Bu arada Genel Kurul'un Camp David Anlaşmaları üzerine aldığı 33/29 sayılı kararın bütün unsurları da zikrediliyordu.

Esasında Genel Kurul'da alınan bu karar, bu sırada 95 üyeye sahip bulunan Bağlantısızlar'ın (*Non-Aligned countries*) 3-9 Eylül 1979 günlerinde Küba'nın başkenti Havana'da yapılan 6. Zirve Konferansı'nda, Mısır'ın da bu konferansa katılıp savunma yapmasına rağmen, almış olduğu kararın bir devamıydı. Bağlantısızlar Zirvesi'nin sonunda 9 Eylül'de yayınlanan bildirinin Orta Doğu kısmında da⁷⁹ Mısır-İsrail barışı, ayrı bir barış veya kısmî bir anlaşma olarak mahkûm edildikten sonra, Orta Doğu'da âdil bir barışın, İsrail'in işgal ettiği topraklardan kayıtsız şartsız çekilmesiyle Filistin halkının millî haklarının tanınmasına dayanması gerektiği belirtilmekteydi.

Mısır-İsrail barışının imzası üzerine, Mısır'a karşı dayanışmalı ve tek cepheli bir Arap muhalefeti ortaya çıkmış gibi görünmekle beraber, Bağdat toplantısı dolayısıyla da söylediğimiz gibi, 1979'un sonu ve 1980 yılının başı geldiğinde, Orta Doğu'nun manzarası yine bir hayli karışık bir şekil aldı.

76 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1979, s. 378.

77 Bu müzakereler için bak.: *aynı kaynak*, s. 355-362.

78 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 375-376.

79 Bildirinin metni: *Keesing's... 1980*, s. 30040-30041.

Önce şunu belirtelim ki, ılımlıların liderliğini yapmakta olan Suudi Arabistan'ın Mısır'a karşı böyle birdenbire sertleşmesi, esasında, sertlik cephesiyle işbirliği yapmak için değil, aksine inisiyatifli ele alarak, gelişmeleri kontrolünde tutmak ve kontrolü sertlik taraftarlarına kaptırmamaktı. Suudi Arabistan, bir yerde artık Mısır'ı desteklemeyeceğini görmüştü. Hiç değilse Mısır'a karşı muhalefetin kontrolünü kendi elinde tutup, işleri Mısır için büsbütün kötüleşmesini önlemekti.⁸⁰

Ürdün ise tutumunu, gittikçe bozulan Suriye-Irak münasebetleriyle Mısır-İsrail müzakerelerine göre düzenlemek istemiş ve bilhassa Batı Şeria'da FKÖ'nün nüfuzunu önleme endişesi içinde hareket etmiştir.⁸¹

Suriye'ye gelince; Camp David Anlaşmaları'nı müteakip ve on yıllık bir didişmeden sonra, 1978 Ekim'inde, Suriye ile Irak arasında bir yakınlaşma meydana gelmiş ve hatta, 1970'te iktidara geldiğinden beri ilk defa olarak Hafız Esad 24-26 Ekim günlerinde Bağdat'ı ziyaret ederek, iki ülke arasında tam bir askerî birlik kurulmasını öngören bir Ortak Hareket Misakı imzalanmıştı.⁸² Dahası, Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin de 1979 Ocak ayında Şam'ı ziyaret ettiğinde, bir Ortak Savunma Paketi imza ve iki ülkenin birleşmesi esasları da tespit edilmişti.⁸³

Fakat Suriye ile Irak arasındaki bu balayı da kısa sürdü. 1979 Temmuz'unda, yani Mısır-İsrail barışından beş ay sonra, Irak lideri Hasan el-Bekr sağlık sebepleriyle görevinden ayrıldı ve görevi, kendi yakını olan Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin'e bıraktı. Fakat ağustos ayında Saddam'a karşı Irak ordusu içinde bazı hareketlerin belirmesi ve Bağdat'a göre, bu hareketlerin arkasında Suriye'nin bulunduğu anlaşılmaması, Saddam Hüseyin ile Hafız Esad'ın münasebetlerini iyice gerginleştirdi. Dolayısıyla, bir Suriye-Irak birliği de suya düştü.

Ağustos ayında Suriye Irak münasebetlerinde bu gelişmeler olurken, Suriye'nin içi de karıştı. Esasında Suriye'nin etnik yapısı, bu ülkenin siyasî hayatı ipin de daima bir tehlike teşkil etmekteydi.⁸⁴ Hafız Esad Alevi idi ve ülkenin yönetimine %11 nispetindeki Aleviler hâkimdi. Halbuki ülkenin %68'i Sünni Müslüman'dı. Bu durum bir rahatsızlık doğurmaktaydı. Bu rahatsızlık içindedir ki, 1979 Haziran ayında Halep'te çıkan karışıklıklarda Halep Topçu Okulu'ndan 60 öğrenci öldürüldü ve hükümet bunun suçunu Müslüman Kardeşler'e yükledi. Bunun arkasından, ağustos ayında, Lazkiye'de (Alevilerin merkezi idi) Alevi şeyhlerinden ikisi teröristler tarafından öldürülünce, eylül ayında Müslüman Kardeşler'in lideri Abdülsettar Zaim öldürüldü. Haziran-Ekim döneminde

80 *Strategic Survey*, 1979, s. 80.

81 *Aynı kaynak*, s. 82.

82 *Keesing's...* 1979, s. 29659 ve *Strategic Survey*, 1978, s. 60.

83 *Strategic Survey*, 1978, s. 60.

84 Bu sırada, etnik bakımdan Suriye halkının %82'si Arap olmakla beraber, %8 oranında Kürt, %4 ermeni ve %3 Türkmen vardı. Din ve mezhep bakımından ise, %68 Sünni Müslüman, %11 Alevi, %3 Dürzi, %1.5 İsmaili ve %14 Hristiyan bulunmaktaydı (*Strategic Survey*, 1979, s. 81).

Alevi toplumundan yaklaşık 100 kişi öldürülmüştü.⁸⁵ Alevi-Sünni mücadelesi bundan sonraki yıllarda da Suriye'nin içini daha da karıştıracaktır.

Tabiî bu gelişmelerin yanında ve bunlara paralel olarak meydana gelen en mühim hadise, 1979 Şubat'ında İran'da monarşinin ve Şah'ın devrilmesi ve bunun yerine, teokratik bir rejim olan Humeyni rejiminin iktidarı ele geçirmesiydi. 1979 Şubat'ından itibaren ortaya çıkan İran gelişmeleri, 1979 Aralık ayı sonunda Sovyetlerin Afganistan'ı işgal ederek Orta Doğu'nun stratejik yapısını alt üst etmesi ve nihayet 1980 Eylül'ünde patlak veren Irak-İran savaşı, Arap dünyasını büsbütün bölecektir. Dolayısıyla, bu bölünmeler Mısır ile İsrail'in işini kolaylaştıracaksa da, özerklik görüşmelerinin bilhassa İsrail tarafından sürüncemeye sokulması ve bu görüşmeler sırasında, 6 Ekim 1981'de Enver Sedat'ın öldürülmesi, münferit barış teşebbüslerine ve birtakım barış planlarının ortaya atılmasına rağmen, 26 Mart 1979 Mısır-İsrail barışının açmak istediği yolu, devamlı olarak engellemelerle tıkayacaktır.

10. Mısır-İsrail Barışının Tatbikatı

Doğrusu aranırsa, İsrail, Mısır-İsrail barışının hükümlerine harfi harfine riayet etmiş ve barışın tatbikatında hiçbir aksamaya sebep olmamak için büyük dikkat göstermiştir. Buna karşılık, Filistin özerkliği müzakereleri ise, sonu gelmeyecek olan bir yılan hikâyesine dönüşmüştür. Bu konuyu biraz aşağıda açıklayacağız.

Mısır-İsrail barışı yürürlüğe girer girmez (25 Nisan 1979), *Aşdod* isimli bir İsrail kargo gemisi, Akabe Körfezi'ndeki Eylat limanından gelip İsrail'in Hayfa limanına gitmek üzere 30 Nisan 1979 günü Süveyş Kanalı'ndan geçti. 1948'den beri ilk defa bir İsrail gemisi kanaldan geçmekteydi.

Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin birinci ayında, bu antlaşma gereğince İsrail 25 Mayıs 1979'da el-Ariş'i (Al-Arish) Mısır'a teslim etti. Söz konusu olan sadece el-Ariş şehrinin teslimi değildi. Sina'nın kuzeyindeki Akdeniz kıyılarından 100 mil uzunluğundaki bir toprak şeridi teslim ediliyordu (bak. 16 no'lu harita). Barış bayramının bu ilk adımı dolayısıyla, Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile İsrail Başbakanı Begin 27 Mayıs'ta el-Ariş'te Enver Sedat ile buluştular. Aynı gün üçü birlikte, Filistin özerkliği görüşmelerinin yapıldığı Beersheba'ya gittiler. Yine aynı gün, Mısır Havayolları'na ait bir uçak, bu üç kişiyi alarak Tel Aviv üzerinde sembolik bir uçuş yaptıktan sonra Kahire'ye gelerek Kahire üzerinde de bir tur attı ve Beersheba'ya döndü. Bu suretle İsrail ile Mısır arasında sivil hava ulaşımı başlamış oluyordu.

Beersheba görüşmelerinde Begin'in isteği üzerine, Enver Sedat iki ülke arasında kara trafiğinin açılmasını da kabul etti.

Yine Beersheba antlaşması üzerine, İsrail 28 Mayıs'ta 16 Arap esirini Mısır'a iade etti.

85 *Strategic Survey*, 1979, s. 81.

Nihayet 29 Mayıs'ta da, İsrail donanmasına ait 3 tane çıkarma gemisi Şarm el-Şeyh'ten gelip Hayfa'ya gitmek üzere Süveyş Kanalı'ndan geçtiler.

İsrail'in Sina'dan çekilmesine ait 2. kademe (bak. 16 no'lu harita) 25 Temmuz'da ve 3. kademe de 25 Eylül'de gerçekleşti. 2. kademede İsrail'in terk ettiği toprak 6.000 km² ve 3. kademede de 7.000 km² idi.⁸⁶

İsrail'in Sina'dan çekilmesinin 4. kademesi 25 Kasım'da tamamlandı. Bu çekilmeyle güney Sina'daki Alma petrol kuyuları da Mısır'ın eline geçiyordu. Ebu Rudeis petrol kuyuları ise, İsrail'in 25 Temmuz çekilmesi ile Mısır'a terk edilmişti. Bu sebeple Begin ile Enver Sedat'ın 4-6 Eylül'deki Hayta buluşmasında varılan bir anlaşmayla, Mısır'ın, piyasa fiyatı üzerinden İsrail'e her yıl 2 milyon ton ham petrol satması kararlaştırılmıştı. Belirtildiğine göre, Alma petrol kuyularının yıllık üretimi de bu kadardı.⁸⁷

İsrail, barış antlaşmasının öngördüğü dokuz aylık sürenin sonunda, yani 25 Ocak 1980'de, Sina'dan çekilmenin 5. safhasını tamamlayarak, el-Ariş-Ras Muhammed çizgisine çekildi. Bunun üzerine, Mısır Halk Meclisi, 5 Şubat 1980'de aldığı bir kararla, Arap Birliği kararı çerçevesinde 1955'ten beri İsrail'e tatbik ettiği ekonomik boykotu kaldırdı. Bunun arkasından, 26 Şubat'ta iki taraf karşılıklı olarak büyükelçi teati ettiler. Mısır'ın İsrail'deki ilk büyükelçisi, meslekten diplomat Said Murtaza (Saad Mortada), İsrail'in Mısır'daki ilk büyükelçisi ise Eliahu Ben-Elissar idi. Mısır büyükelçisi Kudüs'te İsrail devlet başkanı Navon'a güven mektubunu sunarken, bunun, Mısır'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığı manasına gelmediğini, sadece devlet başkanının Kudüs'te ikamet etmesi dolayısıyla kendisinin de Kudüs'e geldiğini bildirmeyi de ihmal etmemiştir⁸⁸ Mısır Büyükelçiliği Tel Aviv'de bulunuyordu.

3 Mart 1980 günü İsrail havayolları El-Al ilk Tel Aviv-Kahire seferine başlarken, Mısır'ın yeni kurduğu Nefertiti Havayolları da 5 Mart'ta ilk Kahire-Tel Aviv seferini yapıyordu.

1981 Eylül'ünde İsrail ile Mısır arasında, münasebetlerin daha fazla gelişmesini sağlamak için, turizm, gümrük vs. alanlarda da birtakım anlaşmalar imzalandı.

Nihayet İsrail, barış antlaşmasının öngördüğü şekilde, 26 Nisan 1982'de, Sina'dan tamamen çekilerek bu Mısır toprağını Mısır'a iade etti.

Lakin İsrail'in Sina'dan kopması kolay olmadı. Çünkü Sina'da, el-Ariş ile Refah arasındaki bölgede kurulmuş ve nüfusları 5.000'i bulan Yahudi yerleşimleri vardı. Bu yerleşimlerin Yahudi halkı buralardan çıkmak istemedikleri gibi, 1979 Ekim'inde kurulan aşırı sağcı ha-Tehiya (Yeniden Canlanma) ve Guş Emunim (Müminler Bloku) partileri de bu yerleşimlerdeki halkı

86 *Keesing's...* 1979, s. 29954.

87 *Aynı kaynak*, s. 29955.

88 *Keesing's...* 1983, s. 31905.

desteklediler. Bu iki parti Batı Şeria'da da yeni yerleşimlerin kurulmasının önde gelen savunucularından, Şahinler'den Ariel Şaron'un hararetli destekçileriydi. Fakat Mısır-İsrail barışına harfî harfîne bağlı kalma politikasını güden Begin hükümeti Sina'daki Yahudi yerleşimlerinin Necefe nakli için 7 Ocak 1981'de 270 milyon dolarlık bir ödenek ve tazminat kararı aldı. Bu, aile başına 20.000 dolar tazminatın ödenmesi demekti.⁸⁹ Bu kadar tazminatı fazla bulan İşçi Partisi buna karşı geldiyse de, Knesset 3 oy farkıyla bu ödeneği kabul etti.

Böylece 1967 savaşından beri İsrail'in elinde bulunan Sina Yarımadası 26 Nisan 1981'de tekrar Mısır egemenliği altına giriyor ve Mısır-İsrail sınırı da, 1922'deki Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır oluyordu. Yalnız bir tek istisnaya: Gazze. 1979 Barış Antlaşması ile Gazze'nin Filistin toprağı olduğu kabul edilmişti. Fakat Batı Şeria ile Gazze'nin özerkliği, yani Filistin'in özerkliği için yapılan Mısır-İsrail görüşmeleri hiçbir neticeye ulaşamadı. Çünkü, Sina'nın bile tekrar Mısır sınırları içine katıldığını dahi göremeyen Enver Sedat, daha geniş ufuklar açabilecek Filistin özerkliği için çırpınıırken, 6 Ekim 1981'de İslâmî yobazların suikasti ile hayata veda etti.

İsrail'in Sina'yı boşaltmasından sonra Sina ile ilgili son bir nokta kalıyordu, Barış Antlaşmasına göre, İsrail'in Sina'yı tamamen boşaltmasından sonra iki taraf arasındaki sınırın her iki tarafına milletlerarası barış kuvveti ile gözlemciler (*Multinational Force and Observers*, MFO) yerleştirilecekti. Bu hususta Mısır ile İsrail arasında 3 Ağustos 1981'de bir protokol imzalandı.⁹⁰ Bu protokol, bu kuvvetin kuruluş ve işleyişine ait ayrıntıları tespit etmekteydi ve yine bu protokole göre, bu kuvvetin hangi ülkelerin askerlerinden meydana geleceği hususunda tarafların anlaşması gerekiyordu.

Amerika bu kuvvetin teşkili meselesini Birleşmiş Milletlere ve Güvenlik Konseyi'ne götürmek istemedi. Yani, bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü teşkili yoluna gitmedi. Çünkü, Mısır-İsrail barışına şiddetli tepki gösteren Sovyet Rusya, Güvenlik Konseyi'nde vetosunu kullanarak bu kuvvetin kurulmasını engelleyebilirdi. Bu sebeple, Amerika, bu kuvvetin esas itibarıyla Batılı ülkelere meydana getirilmesini istedi. Fakat bu sefer de İsrail buna itiraz etti. Çünkü biraz aşağıda göreceğimiz gibi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Dokuzları, bilhassa Orta Doğu barışı konusunda 13 Haziran 1980'de yayınladıkları Venedik Deklarasyonu'nda⁹¹ Filistin meselesinin çözümünün sadece bir Filistin mültecileri meselesi olmayıp, kapsamlı bir barış içinde, Filistin halkına *self-determination* hakkının tanınması gerektiğini ve aynı zamanda Orta Doğu barışı görüşmelerine FKÖ'nün de katılması gerektiğini söylemişlerdi.

89 Aynı kaynak, s. 31906.

90 Protokolün metni: *American Foreign Policy...1981*, s. 694-703.

91 Venedik Deklarasyonu'nun metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 47; *Keessing's...1980*, s. 30635; *Survival*, September-October, 1980, s. 227-228.

Başbakan Begin,⁹² Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun, bir Filistin Devleti kurulması taraftarı olduğunu ileri sürerek, MFO'ya Ortak Pazar ülkelerinin katılmasına karşı çıktı. Amerika ile İsrail arasında uzun süren tartışmalardan sonra, İsrail bu barış kuvvetine, Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan İngiltere, Fransa, İtalya ve Hollanda'nın bir miktar kuvvetle katılmasına razı oldu. Çünkü bu barış kuvvetinin hemen yarısını Amerikalı askerler teşkil edecekti.⁹³

Amerikan Senatosu da, 29 Aralık 1981'de kabul ettiği bir kanunla, Amerikan askerlerinin bu kuvvete katılmasına izin verdi.⁹⁴ Bunun üzerine teşkil olunan MFO'nun kompozisyonu şöyleydi: Amerika 1.200 asker, Avustralya 105, Kolombiya 500, Fiji 500, Fransa 40, İtalya 80, Hollanda 100, İngiltere 35, Yeni Zelanda 35, Norveç 4, Uruguay 70. 670 kişilik ilk Amerikan birliği 17 Mart 1981'de Şarm el-Şeyh'e (Ofira) geldi.⁹⁵

11. Filistin Özerkliği Görüşmeleri

İsrail Başbakanı Begin, Mısır-İsrail barışının tatbikatında ve Sina'nın, yapılan anlaşmalar uyarınca, boşaltılmasında, hiçbir güçlük çıkarmadı. Begin bu konuda gayet dürüst davrandı.

Lakin, Mısır-İsrail barışının ve keza Camp David Anlaşmaları'nın ayrılmaz bir parçası olması gereken, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği konusunda Begin'in aynı titiz ve samimi davranışı gösterdiği söylenemez. Bundan dolayıdır ki, 1979 Mayıs'ında başlayan Batı Şeria ve Gazze özerkliği görüşmeleri, tartışma ve müzakereleri, bu satırların yazıldığı ve ilk defa olarak Amerika ile FKÖ arasında resmî diyalog başladığı 1988 Aralık ayına kadar⁹⁶ hiçbir netice vermeyen bu hikâye, bir "Bitmemiş Senfoni" olarak devam etmiştir.

92 İsrail'de 30 Haziran 1981'de yapılan seçimlerde Begin'in Likud Bloku (Herut Partisi ile Liberaller), 120 üyeli Knesset'te, muhalefetteki İşçi Partisi'nin (Şimon Peres) 47 milletvekilliğine karşılık 48 milletvekilliği kazanmıştı. Begin aşırı sağcı gruplardan Milli Dinci Parti ve Agudat Israel ile koalisyon yaparak parlamentoda, muhalefetin 59 üyeliğine karşılık 61 üyelik zayıf bir çoğunluk sağlayarak tekrar iktidar olmuştu. Ne var ki, bu sırada muhalefet çok dağınıktı.

93 Amerika ile İsrail arasında bu konudaki anlaşma için bak.: *American Foreign Policy... 1981*, s. 721-722.

94 Amerikan Senatosu'nun bu konuda kabul ettiği 97-132 sayılı kanunun metni: *American Foreign Policy... 1981*, s. 725-728; *Documents and Statements... 1979-82*, s. 10-13.

95 *Keesings... 1983*, s. 31906.

96 Filistin Milli Konseyi 13-15 Kasım 1988 günlerinde Cezayir'de yaptığı toplantı sonunda yayınladığı bir deklarasyonla (bu konuda bak.: *Le Monde*, 16 Novembre 1988 ve *International Herald Tribune*, 14 ve 15 November 1988) Bağımsız Filistin Devleti'ni ilan etmiş ve bu devlet başta Türkiye olmak üzere birkaç gün içinde kırktan fazla devlet tarafından tanınmıştır. Amerika ve İsrail tanımayı reddettikleri gibi, Amerika, BM Genel Kurulu'nun 1 Aralık 1988 günlü toplantısında konuşma yapacak olan Arafat'a, terörizmi açıkça reddetmemesi sebebiyle, Amerika'ya giriş vizesi vermemiştir. Bunun üzerine Genel Kurul, münhasıran Arafat'ın konuşma yapmasını sağlamak amacıyla, toplantısını 13 Aralık'ta Cenevre'de yapmıştır. Arafat 13 Aralık konuşmasında 242 ve 338 sayılı kararları kabul

Yine Barış Antlaşması'na uygun olarak, Filistin özerkliği görüşmeleri 25 Mayıs 1979'da, İsrail'in güneyindeki Beersheba'da (Birüssebi ve bugün İsraililerin deyimi ile Bir Sheva), Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Mısır Savunma Bakanı Kemal Hasan Ali ve İsrail Enformasyon Bakanı Dr. Joseph Burg'un katılımıyla başladı. Toplantıyı Cyrus Vance bir konuşmayla açarak,⁹⁷ davet edilmelerine rağmen Ürdün ve Batı Şeria ile Gazze Filistinlilerinin bu müzakerelere katılmamalarından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve kapının kendilerine daima açık olduğunu söylemiş ve yapılacak müzakerelerin de Ürdün ile Filistinlilerin gittikleri amaç istikametinde ilerlemesi dileğinde bulunmuştur.

Beersheba toplantısı bir saat kadar sürmüştür. Fakat Mısır ve İsrail temsilcileri yaptıkları ilk konuşmalarda, iki taraf arasındaki derin görüş ayrılıklarını hemen ortaya koymuşlardır. Mısır adına konuşan Savunma Bakanı Kemal Hasan Ali, Doğu Kudüs de dahil, İsrail'in işgal ettiği bütün toraklardan çekilmesi ve bu topraklardaki bütün Yahudi yerleşimlerini sökmesi gerektiğini belirtmiş ve Filistinlilerin, kendi bağımsız devletlerini kurmaları da dahil, *self-determination* hakkının, Allah'ın verdiği bir hak olduğunu söylemiştir.

Buna karşılık, İsrail temsilcisi Dr. Burg ise, işin başından itibaren özerkliğin egemenlik olmadığının kabul edilmesi gerektiğini vurgulayarak, İsrail'in bağımsız bir Filistin Devleti manasına gelecek herhangi bir şeyi peşinen reddettiğini bildirmiştir.⁹⁸

Böylece, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği konusunda daha ilk dakikadan itibaren Mısır ve İsrail, derin kavram farklılıklarıyla birbirlerinden çok uzaklaşmış bulunuyorlardı. İşte bu atmosfer içindedir ki, özerklik görüşmeleri bundan sonra da kör topal devam etmeye çalıştı. 25 Mayıs toplantısından sonra, yine Amerikan temsilcisinin de katılımıyla, 11-12 Haziran'da İskenderiye'de, 25-26 Haziran'da İsrail'de Herzliya'da, 5-6 Temmuz'da yine İskenderiye'de, 29-31 Temmuz'da yine İskenderiye'de, 5-7 Ağustos'ta Hayfa'da ve 19-21 Ağustos'ta tekrar İskenderiye'de yapıldı. Nihayet, 1979 yılının sonuncu toplantısına 26-27 Eylül'de yine İskenderiye ev sahipliği yaptı.

Bu arada Başbakan Begin 10-12 Temmuz günlerinde İskenderiye'de Enver Sedat'la görüştü. Enver Sedat, bu ziyareti, 4-6 Eylül günlerinde özel yatı

ettiğini bir kere daha belirtmekle beraber, teröre karşı çıkma ve İsrail'in varlığını tanıma konusunda yeteri kadar kesin bir ifade kullanmayınca, Amerika bu konuşmayı da tatmin edici bulmamıştır. Bunun üzerine başta İsveç olmak üzere birçok devletin hem Amerika ve hem de Arafat nezdinde giriştikleri teşebbüs neticesi, Arafat 14 Aralık 1988 günü Cenevre'de yaptığı basın toplantısında, 242 ve 338 sayılı kararları kabul etmenin dışında, terörün her türlüşününün karşısında olduğunu ve İsrail'in varlığını, komşularının ve Filistin Devleti'nin varlığı ile birlikte kabul ettiğini açıklamıştır. Arafat'ın bu demeci üzerine de Amerika FKÖ ile diyaloga girmeyi kabul etmiş ve ilk görüşme Amerika'nın Tunus Büyükelçisi ile bir FKÖ heyeti arasında 16 Aralık 1988'de Tunus şehrinde yapılmıştır.

97 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 697-699; *The Quest for Peace*, s. 99-102; *Keesing's...1979*, s. 29954.

98 *Keesing's...1979*, s. 29954.

ile Hayfa'yı ziyaret etmek suretiyle iade etti. Fakat bu görüşmeler de netice vermedi. Çünkü, özerklik konusundaki mevcut derin görüş ayrılığına, bu kere bir de Yahudi yerleşimleri meselesi eklenmişti. Bu iki karşılıklı ziyaretin konusu bu sonuncu meseleydi.

Şunu da belirtelim ki, özerklik görüşmeleri ilerledikçe, bu görüşmeleri engelleyen peş peşe gelişmeler meydana gelmiştir. Bu sebeple, özerklik görüşmelerinin ayrıntılarına girmeden, (çünkü bu ayrıntıları belirtmenin hiçbir yararı yoktur), bu gelişmelerin başlıca kilometre taşlarını belirtelim:

A) Özerklik Konusundaki Görüş Ayrılıkları

Önce şunu belirtelim ki, 1980 yılı Mart'ına gelindiğinde, Enver Sedat ve Begin'in 26 Mart 1979'da Başkan Carter'a yazdıkları ortak mektup gereğince, özerklik görüşmelerinin, barış antlaşmasının imzası tarihinden itibaren bir yıl içinde, yani 26 Mart 1980'e kadar bitirilemeyeceği görülünce, Amerika'nın teşebbüsüyle, Mısır ve İsrail arasında yapılan bir anlaşmayla özerklik görüşmeleri için vade, İsrail'in Sina'dan çekiliş tarihi olan 25 Nisan 1982'ye kadar uzatıldı.

Bundan sonra, 1980-81 döneminde Enver Sedat ile Begin arasında bir dizi görüşmeler yapıldı. Begin-Sedat görüşmeleri, 7-10 Ocak 1980'de Asvan'da, 4 Ocak 1981'de Şarm el-Şeyh'te ve 25-26 Ağustos 1981'de de İskenderiye'de oldu. Bu arada her ikisi de zaman zaman Washington'u ziyaret ederek, Amerika ile de temas halinde oldular. Begin, Başkan Carter'la 15-16 Nisan 1980'de ve 1981 Ocak ayından itibaren başkanlık görevine gelen Ronald Reagan ile de 9-10 Ocak 1981 ve 21-22 Haziran 1981'de görüştü.

Enver Sedat ise, 8-9 Nisan 1980'de Başkan Carter'la ve 5-6 Ağustos 1981'de de Başkan Reagan ile görüştü. Enver Sedat'ın öldürülmesinden sonra da Başkan Hüsnü Mübarek 2-5 Şubat 1982 günlerinde Washington'u ziyaret etti.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, bütün bu görüşmeler, Batı Şeria ve Gazze'nin özerkliği meselesini bir bitmemiş senfoni olmaktan kurtaramadı. Mafâih, şunu da belirtmek gerekir ki, bütün bu uzlaşmazlıkların bir kaynağı da, daha önce de olduğu gibi, şimdi de tarafların, imzalanmış anlaşmalara yeni ve farklı yorumlar getirmeleriydi. Bir diğer nokta ise, Mısır için dışardan gelen muhalefet ve İsrail için de içerden gelen muhalefet, her iki tarafın da taviz konusunda gayet katı bir tutum almalarına sebep oldu. Mısır, Arap dünyasından gelen tenkit ve muhalefeti kırmak için, Batı Şeria ve Gazze'ye en geniş imkanlı bir özerklik sağlamaya çalışırken, 1981 yılında yapılacak seçimler dolayısıyla da Begin Judea ve Samaria konusunda taviz vermemeye kararlıydı.⁹⁹

Özerklik konusunda Mısır ile İsrail arasındaki görüş ayrılıkları iki ana noktada toplanmaktaydı:

99 *Strategic Survey, 1980-1981*, London, I.I.S.S., 1981, s. 58.

- a) Biri, özerklik yönetiminin seçimlerine ait olup, özerklik konseyinin kaç kişiden ibaret olacağı, seçim çevrelerinin tespiti, seçim kampanyasının nasıl yapılacağı, oy verme sistemi, kimlerin oy verebileceği gibi hususlardı. Bu konuların bazılarında anlaşma olmakla beraber, bir mühim hususta anlaşmazlık çıktı. Bu da seçimlerde kimlerin oy vereceğiydi. Mısır ve onu destekleyen Amerika, Doğu Kudüs halkı ile, aynı zamanda Batı Şeria ve Gazze'nin dışında yaşayan Filistinlilerin de oy vermeleri gerektiğini savunurken, İsrail buna şiddetle karşı çıktı. Mısır'ın kafasındaki düşünce şuydu: Batı Şeria ve Gazze'nin dışındaki Filistinlilerin de oy vermesi demek, bu iki toprakta müstakbel bir Filistin Devleti'nin temelini atılması demekti ve bu suretle de Enver Sedat, Filistin meselesinin çözümü için büyük bir adım atmış olacaktı. Begin ise, daima belirttiğimiz üzere, bu müzakereler sırasında dahi zaman zaman verdiği demeçlerde, Batı Şeria ve Gazze üzerindeki egemenlik hakkından söz etmekten geri kalmıyordu. Amerika'nın bu meselede Mısır'ı desteklemesi, İsrail-Amerikan münasebetlerinde gerginlik yarattı.
- b) Anlaşmazlık konusu olan ikinci mesele ise, özerklik yönetiminin yetkileri meselesiydi. İsrail'e göre, özerk yönetim dediğin, basit bir idarî organdan ibaret olup, ancak idarî alanda çok sınırlı yetkilere sahip olacak bir yönetimden ibaret olacaktı. Esas yönetim yine İsrail'in elinde bulunacaktı.

Mısır ise bu görüşün tamamen aksi istikametinde düşünüyordu. Mısır'a göre, özerklik yönetimi, yani seçimle kurulacak olan organ, adalet, yürütme ve siyasi yetkilere sahip bir yasama organı olmalıydı. Mısır'ın kafasındaki, bu organın, müstakbel Filistin Devleti'nin bir ilk adımı olmasıydı. Enver Sedat meseleye hep, bağımsız bir Filistin Devleti açısından bakmaktaydı.¹⁰⁰

Bu görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar üzerine, özerklik görüşmeleri, 26-27 Eylül 1979'daki İskenderiye görüşmeleri ile koptu. Bundan sonra, Başkan Carter'ın teşebbüsü üzerine görüşmeler 1980 Mayıs'ında tekrar başladıysa da, daha önce belirttiğimiz gibi, bir neticeye ulaşamadı. Çünkü, anlaşmazlıklar, hadiseler ve gelişmeler, birbiri üstüne geldi.

B) Yahudi Yerleşimleri Meselesi

Özerklik görüşmelerini sıkıntıya sokan başka bir mesele de, Begin hükümetinin, 1981 seçimlerinin yaklaşması dolayısıyla, bilhassa 1980 başlarından itibaren Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin sayısını arttırma çabasıydı. 1977'de Batı

100 Mısır hükümeti tarafından 28 Ocak 1980 günü açıklanan bir tam özerklik tasarısı, Batı Şeria ve Gazze için tam manasıyla bir parlamenter sistem öngörmekteydi. Çünkü, bu tasarıyla özerklik yönetiminin 80-100 üyeli bir meclisi ve bu meclis içinde seçilen 10-15 kişilik bir yürütme organı, yani hükümeti ve bağımsız bir yargı sistemi olacaktı. Bu organlar geniş yetkilere sahip bulunacak ve İsrail askeri yönetiminin bütün yetkileri bu organlara devredilecekti. (Tasarının metni: *Documents and Statements... 1979-82*, s. 17-20.)

Şeria'da 24 Yahudi yerleşimi varken, 1980 yılı sonunda bu yerleşimlerin sayısı 85'e ulaşacaktır. 1982 yılı başında Batı Şeria'da 20.000 Yahudi bulunmaktaydı ve Begin hükümeti 1985 yılına kadar bu sayıyı 120.000'e çıkarmayı planlamaktaydı. Yahudilerin sayısı daha bu rakama varmadan, bütün Batı Şeria topraklarının %25-35 kadarı ve ekilebilir toprakların da %50'si, ya İsraillilerin elindeydi veya İsrail ordusu tarafından askeri amaçlarla kordon altına alınmıştı.¹⁰¹

Begin hükümetinin bu yerleşimler politikasına ilk tepki kendi içinden gelmiş ve kabinenin ılımlılarından Dışişleri Bakanı Moşe Dayan 21 Ekim 1979'da kabineden istifa etmiştir.¹⁰² Dayan 23 Ekim'de yaptığı açıklamada¹⁰³ istifa sebebi olarak, Eretz İsrail'e dahil olmayacak olan topraklarda Yahudi yerleşimlerinin kurulmasını ve bu amaçla da özel mülkiyete el atılmasını göstermekte ve Batı Şeria'nın Arap halkına tam özerklik verilmesini ve İsrail askeri yönetiminin buralardan kaldırılmasını istemektedir.

Moşe Dayan ve Savunma Bakanı Ezer Weizman, Begin kabinesi için ılımlıları temsil etmekteydiler ve bilhassa Batı Şeria özerkliğiyle Yahudi yerleşimleri konusunda daha yumuşak bir görüşün sahipliğini yapmaktaydılar. Bu sebeple de, kabine içinde, yerleşimlerden sorumlu ve Yahudi yerleşimlerinin hareketli savunucusu Ariel Şaron ile devamlı bir mücadele içinde olmuşlardır.

Begin hükümetinin 1979 yılı içinde yerleşimler politikasına hız vermesi ve aynı zamanda da, işgal altındaki topraklarda yaşayan halka fena muamele etmesi sebebiyle, BM Güvenlik Konseyi, Amerika'nın da katılımıyla, oybirliği ile aldığı Mart 1980 günlü ve 465 sayılı kararda, Konsey'in bundan önce bu konuda aldığı kararları da hatırlatarak,¹⁰⁴ İsrail'in işgal altındaki toprakların

101 *Strategic Survey, 1981-1982*, London, I.I.S.S., 1982, s. 81.

102 Moşe Dayan, 66 yaşındayken 16 Ekim 1981 günü bir kalp krizi neticesi öldü. Bir Rus muhacirinin oğlu olan Dayan, 1915'te Türk egemenliği altında bulunan Filistin'deki ilk kibutzlardan Degania'da doğdu. 14 yaşında iken, bir savunma örgütü olan Haganah'a girmiş ve İngilizlere karşı mücadele ederken 1939'da yakalanarak 10 yıl hapse mahkûm olmuştur. Suriye ve Lübnan'ın Vichy kuvvetlerinden temizlenmesinde İngilizlere yardım etmesi şartıyla, 1941'de hapisten çıkarılmış ve Vichy kuvvetlerine karşı çarpışırken sol gözünü kaybetmiştir. 1948 savaşında Kudüs bölgesindeki Haganah kuvvetlerine komuta etmiş ve 1949 mütareke anlaşmalarını baş askeri delege olarak imza etmiştir. 1953-1958 arasında İsrail Genelkurmay Başkanı olarak Sina harekâtını yönetmiştir. 1959'da İşçi (Mapai) Partisi'nden parlamentoya girmiş ve Ben Gurion kabinesinde Tarım Bakanlığı yapmıştır. 1964'te hükümetten istifa etmekle beraber, halkın ısrarı üzerine 1967 savaşı çıkmadan dört gün önce Levi Eşkol kabinesinde Savunma Bakanlığı'na getirilmiştir. 5 Haziran 1967 sabahı Mısır'a karşı yapılan hava saldırısı Moşe Dayan tarafından planlanmıştır. Dayan 1974 Mayıs'ında Savunma Bakanlığı'ndan istifa etmiştir. Begin'in Likud Bloku (Herut ve Libareller) 1977 seçimlerini kazanınca, İşçi Partili olmasına rağmen, Begin Moşe Dayan'ı Dışişleri Bakanlığı'na getirmiştir (*Keesing's... 1983*, s. 32161).

103 Açıklamanın metni: *The Search for Peace...*, s. 216-218.

104 Güvenlik Konseyi'nin Yahudi yerleşimleri konusunda bundan önce aldığı kararların tarih ve sayıları şöyledir: 14 Haziran 1967 tarih ve 237 sayılı, 21 Mayıs 1968 T. ve 252 sayılı, 3 Temmuz 1969 T. ve 267 sayılı, 15 Eylül 1969 T. ve 271 sayılı, 25 Eylül 1971 T. ve 298 sayılı, 22 Mart 1979 T. ve 446 sayılı kararlar. Ayrıca Genel Kurul'un aldığı kararlar da

statüsünü değiştirmek ve Yahudi yerleşimleri kurmak hususunda aldığı tedbirlerin hukuki geçerliliği olmadığını bildiriyor ve bu topraklardaki yerleşimlerin sökülmesini istiyordu.¹⁰⁵ İşin ilginç yanı, Amerikan delegesinin de, bu kararı desteklemek için yaptığı konuşmada, İsrail'in, işgal altındaki bu topraklarda kurduğu yerleşimlerin gayri hukuki olduğunu söylemesiydi.¹⁰⁶

Güvenlik Konseyi kararının mühim bir neticesi ise, yerleşimler konusunda Moşe Dayan ile aynı ılımlı tutuma sahip olan Savunma Bakanı Ezer Weizman'ın da 26 Mayıs 1980'de kabineden istifası oldu. Weizman istifa mektubunda¹⁰⁷ hükümetin genel politikasıyla uyuşmadığını belirtmekle beraber, yerleşimler konusunda Dayan kadar açık bir tenkitte bulunmuyordu. Weizman'ın istifası üzerine, Başbakan Begin'in, Savunma Bakanlığı'na, Yahudi yerleşimlerinin hararetli savunucusu ve planlayıcısı Ariel Şaron'u getirmesi dikkat çekiciydi. Çünkü bu sırada Begin, bir dizi sertlik politikası tedbirlerine başvurarak, özerklik görüşmelerini hemen hemen boşanmış gibiydi.

C) Doğu Kudüs'ün İsrail Tarafından İlhakı

Mayıs 1980 ayı gelişmeleri, bir yandan ortalığı büsbütün bulandırırken öte yandan da, yılın başında Başkan Carter'ın teşebbüsüyle başlayan özerklik görüşmelerinin yeniden kesilmesine sebep oldu. Çünkü, bu defa İsrail Doğu Kudüs'ü ilhak kararı alarak, bir bakıma Doğu Kudüs'ü, Enver Sedat'ın görüşünün aksine, özerklik görüşmelerinden ayırdı.

Doğu Kudüs'ün ilhakına ait kanun tasarısı Mayıs ayında İsrail Parlamentosu'na ha-Tehiya adlı, 1979 Ekim'inde kurulan aşırı sağcı ve dinci partinin lideri Bayan Geula Cohen tarafından sunuldu. Geula Cohen'in kanun tasarısı, başlangıçta oldukça çekingen bir nitelik taşıyordu. Kudüs şehrinin bütünlüğünü vurgulamakla beraber, 1967 sonrası sınırları konusunda bazı rezervler, çekinceler de belirtmekteydi. Ne var ki, birkaç küçük partinin dışında, ha-Tehiya'nın bu kanun teklifi bütün partiler tarafından da benimsendiği gibi, daha da ileri götürüldü ve 29 Temmuz 1980'de kabul edilen kanun,¹⁰⁸ "Bölünmez (*şlema-indivisible*) ve birleşmiş Kudüs İsrail'in başkentidir. Kudüs, cumhurbaşkanlığının, Knesset'in, hükümetin ve Yüksek Mahkeme'nin makarrıdır"¹⁰⁹

şöyledir: 4 Temmuz 1967 T. ve 2253 (ES-V) sayılı, 14 Temmuz 1967 T. ve 2254 (ES-V) sayılı, 28 Ekim 1977 T. ve 32/5 sayılı ve 18 Aralık 1978 T. ve 33/113 sayılı kararları.

105 465 sayılı kararın metni: *Yearbook of the United Nations, 1980*, s. 427; *American Foreign Policy...1977-1980*, s. 703-704.

106 *Yearbook of the U.N., 1980*, s. 427; *American Foreign Policy... 1977-1980*, s. 704.

107 Weizman'ın istifa mektubu: *Documents and Statements...1979-82*, s. 86.

108 Kanun için bak.: *aynı kaynak*, s. 89.

109 Orijinal metindeki *the seat* kelimesinin Türkçemizdeki karşılığı olarak, Osmanlıcada kullanılan makarr kelimesini kullanmayı tercih ettik. Her ne kadar makarr Türkçemizde başkentin karşılığı da olmaktaysa da, söz konusu kanunun İngilizce tercümesinde hem *capital* ve hem de *seat* kelimeleri kullanıldığından, biz de *capital* karşılığı olarak 'başkent'i, *seat* karşılığı olarak da 'makarr'ı kullandık.

şeklini aldı. Kanunda, Kudüs şehrinin, kutsal yerlere sahip olan bütün dinlere, hiçbir engellenme yapılmaksızın açık olacağı da belirtilmekteydi. Kanun Kneset'te 15 aleyhte ve 3 çekimsere karşı 69 oyla kabul edilmmişti.

Tabiatıyla İsrail Parlamentosu'nun bu kanunu kabul etmesi, yeniden başlamış olan özerklik görüşmelerinin ruhuna aykırı olduğu kadar, o tarihe kadar Birleşmiş Milletler'in almış olduğu kararlara da ters düşmekteydi.¹¹⁰

Kudüs'ün ilhakı tasarısına en şiddetli tepki el-Fetih'ten gelmiş görünüyordu. Çünkü, 21-29 Mayıs 1980 günlerinde yapılan 4. el-Fetih Konferansı, son derece katı ve sert bir siyasî program kabul etti.¹¹¹ Bu programın başında, "el-Fetih ihtilâlcî vatanperver bir hareket olup, amacı, bütün Filistin'i kurtarmak ve bütün Filistin topraklarında demokratik bir Filistin Devleti'nin kurulmasını sağlamaktır" deniyordu. Bu ifade ile el-Fetih, İsrail'in ortadan kaldırılmasını temel hedef olarak tespit etmiş olmaktaydı.¹¹²

Şüphesiz, İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak etmesi, her şeyden önce, özerklik görüşmelerini yakından ilgilendirmektedir. Bu sebeple Enver Sedat 16 Mayıs'ta basına yaptığı açıklamada,¹¹³ Kudüs meselesinin esasen Batı Şeria ve Gazze'ye ait özerklik görüşmelerine dahil bulunduğunu, halbuki İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak edip bölünmez başkenti ilan etmesiyle özerklik görüşmelerini manasız kıldığını bildirerek, bu görüşmeleri kesti.

Kudüs'ün ilhakı, Enver Sedat'ı ve Camp David Anlaşmaları'nı, Arap dünyasının gözünde son derece güç duruma sokmuş olmaktaydı. Enver Sedat âdeta aldatılmış bir duruma düşmüş oluyordu. Bu sebeple, İslâm'ın Mekke'den sonra en kutsal yeri sayılan Doğu Kudüs'ün ilhakına en sert tepki Suudi Arabistan'dan geldi. Suudi Arabistan veliahdı ve Başbakan Yardımcısı Prens

110 1967 savaşıdan sonra Birleşmiş Milletler'de Kudüs meselesine ait tartışmalar için yukarı bak.: s. 267-270. Birleşmiş Milletler'de Kudüs konusunda alınan başlıca kararlar şunlardır: Genel Kurul'un 29 Kasım 1947 tarih ve 181 (II) sayılı, 11 Aralık 1948 T. ve 194 (III) sayılı, 9 Aralık 1949 T. ve 303 (IV) sayılı, 4 Temmuz 1967 T. ve 2253 (ES-V) sayılı, 14 Temmuz 1967 T. ve 2254 (ES-V) sayılı kararları ile, Güvenlik Konseyi'nin 27 Nisan 1968 T. ve 250 sayılı, 2 Mayıs 1968 T. ve 251 sayılı, 21 Mayıs 1968 T. ve 252 sayılı, 3 Temmuz 1969 T. ve 267 sayılı ve 21 Ağustos 1969 T. ve 271 sayılı (el-Aksâ yangını dolayısıyla), 25 Eylül 1971 T. ve 298 sayılı kararları. Mamefih, gerek Genel Kurul'da, gerek Güvenlik Konseyi'nde Kudüs meselesi, herhangi bir karar alınmamakla beraber, 1971'den sonraki toplantılarda da görülmüştür.

111 Programın metni: *Survival*, September-October 1980, s. 229-230.

112 Programın bu başlangıç kısmı, o zaman, Beyrut'ta yayınlanan *el-Liva* gazetesinde şu şekilde çıkmıştı: "el-Fetih, bağımsız, milli, ihtilâlcî bir hareket olup, amacı Filistin'in tamamını kurtarmak ve Siyonist varlığını siyasî, ekonomik, kültürel ve ideolojik bakımdan ortadan kaldırmaktır (*liquidate*).” el-Fetih'in bu deklarasyonunun tepkilere sebep olması üzerine Arafat, 30 Temmuz 1980 günlü *International Herald Tribune*'e verdiği mülakatta (Bak.: *Survival*, November-December 1980, s. 272-273) Filistin Milli Konseyi'nin, yani FKÖ'nün, el-Fetih'in bu deklarasyonunu onaylayıp onaylamadığı sorusuna gayet kaçamaklı cevaplar vermiştir.

113 Açıklamanın metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 141.

Fahd, 13 Ağustos 1980'de verdiği bir demeçte,¹¹⁴ İsrail'in bütün Arap topraklarını işgal ettikten sonra, şimdi de İslâm'ın kutsal şehrini ilhak ettiğini, bundan sonra artık ılımlılık politikasının geçersiz olduğunu çünkü bu politikanın hiçbir netice vermediğini belirterek, bir cihadın şart olduğunu söyledi. Prens Fahd bu arada da Enver Sedat'a da seslenerek, özerklik görüşmelerinin hiçbir noktaya varmaması sebebiyle bu görüşmelerden vazgeçmesini istedi.

Kudüs'ün ilhakına ait kanun İsrail Parlamentosu'na verilir verilmez. Mısır 16 Mayıs'ta Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupra, bu kanun tasarısının Camp David Anlaşmaları ile özerklik görüşmelerine aykırı olduğunu bildirdi.¹¹⁵

Daha kanun kabul edilmeden İsrail hükümetinin 22 Haziran'da başbakanlığın Kudüs'e nakledileceğini açıklaması üzerine de, BM'deki Arap ülkeleri adına da Kuveyt, 24 Haziran'da, Güvenlik Konseyi'nden durumun önlenmesini istedi. Güvenlik Konseyi 24-30 Haziran günlerinde yaptığı müzakereler sonunda¹¹⁶ 30 Haziran'da, 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla kabul ettiği 476 sayılı kararda¹¹⁷ İsrail'in, Kudüs'ün statüsünü değiştirmek için aldığı bütün tedbirleri geçersiz sayıyor ve bu tedbirlerin Orta Doğu'da kapsamlı, âdil ve devamlı bir barışı engelleyici nitelikte olduğu belirtilerek, bu tedbirlerin geri alınması isteniyordu.

Doğu Kudüs'ün ilhakına dair kanun İsrail Anayasası açısından, bu anayasanın bir parçası haline gelmiş olduğundan, buna Temel Kanun (*Basic Law*) da denilmiştir. İsrail Parlamentosu'nun bu kanunu 29 Temmuz'da kabul etmesi karşısında, Pakistan'ın müracaatı üzerine Güvenlik Konseyi 20 Ağustos'ta tekrar toplandı¹¹⁸ ve aynı gün 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla 478 sayılı kararı kabul etti.¹¹⁹ Bu karar da 476 sayılı karar gibi olmakla beraber, bilhassa Kudüs'e ait Temel Kanun'u, 1949 Cenevre Konvansiyonu açısından¹²⁰ milletlerarası hukuka aykırı bularak, bu kanunun tanınmadığını bildiriyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Amerika'nın, Kudüs'le ilgili Güvenlik Konseyi kararları karşısında "çekimser" kalmasının sebebi, 1967'den beri muhafaza ettiği görüşe dayanmaktaydı. Amerika'ya göre, kendisi Kudüs'ün

114 Demecin metni: *Documents and Statements... 1979-82*, s. 203.

115 Gerek Mısır, gerek İsrail, 26 Mart 1979 barışının imzası üzerine BM Genel Sekreteri'ni durumdan haberdar etmişlerdir.

116 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N., 1980*, s. 400-402.

117 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 425.

118 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N., 1980*, s. 403-404.

119 478 sayılı kararın metni: *aynı kaynak*, s. 426 ve *Documents and Statements... 1979-82*, s. 61-62.

120 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Konvansiyonu'na göre, bir ülkeyi işgal eden devlet, savaş süresince bu ülkeyi kendisine katamayacağı gibi, işgal altındaki toprakların ancak geçici yöneticisi olarak hareket edebilirdi. Bu konuda bak.: Prof. Seha L. Meray, *Devlet Hukukuna Giriş*, Cilt II, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No.206, 1975, (4. Baskı), s. 517-524.

statüsünün tek taraflı olarak değiştirilmesine karşı olmakla beraber, Kudüs meselesi, ilgili taraflar arasında doğrudan doğruya müzakerelerle çözümlenebilirdi. Bu bakımdan, BM kararları, Amerika'nın görüşünün birinci kısmına cevap veriyor, fakat ikinci kısmına cevap vermiyordu. Yani Kudüs konusunda taraflar arasında bir müzakere sağlanıyordu.

Güvenlik Konseyi'nin 20 Ağustos tarihli 478 sayılı kararı üzerine, o tarihe kadar Kudüs'te büyükelçilikleri bulunan Latin Amerika ülkelerinden 12 tanesi ile Batı Avrupa ülkelerinden Hollanda, büyükelçiliklerini Kudüs'ten Tel Aviv'e naklettiler.¹²¹

Türkiye ise ilhakı tanımadığı gibi, esasen Tel Aviv'de bulunan büyükelçiliğini Kudüs'e nakletmeyi reddetti. Ayrıca, Türkiye, 1956 savaşından beri maslahatgüzarlık seviyesinde sürdürdüğü İsrail'deki diplomatik temsilini, Doğu Kudüs'ün ilhakı üzerine 2. Kâtip seviyesine indirdi.

Diğer taraftan, Genel Kurul da 11 Aralık 1980 tarihi 2 aleyhte (Amerika ve İsrail) ve 23 çekimsere karşı 118 oyla (Türkiye dahil) aldığı ve İsrail'in işgali altındaki toprakların statüsünü değiştirmesine ait tedbirleri geçersiz sayan 35/122C sayılı kararında¹²² Kudüs'e de bir paragraf ayırmıştır.

Bunun arkasından, İslâm Konferansı'nın Kudüs Komitesi de 24 Aralık 1980'de yaptığı açıklamada¹²³ Kutsal Kudüs'ü kurtarmak ve işgal altındaki Arap ve Filistin topraklarıyla, Filistin halkının vazgeçilmez haklarını yeniden kazanmak için kapsamlı bir program hazırlandığını bildiriyordu.

İsrail'in, özerklik müzakerelerinin tam ortasında Doğu Kudüs'ü ilhak etmesi, şüphesiz bu müzakerelere ağır bir darbeydi. Fakat öyle görünür ki, Begin için özerklik görüşmelerinin kesilmesi, devamından daha iyiydi. Nitekim, Begin'in bu görüşmelere indirdiği darbeler bu kadarla da kalmadı.

D) İsrail'in Golan Tepeleri'ni İlhakı

1981 yılı, Begin için gayet iyi başlıyordu. Çünkü, şimdi, bugüne kadar kabine içinde kendisini frenleyen Güvercinler'den ne Ezer Weizman ve ne de Moşe Dayan vardı. Weizman ve Dayan, Begin'in dogmatik ideolojisine karşı daima bir denge unsuru olmuşlardı.¹²⁴

30 Haziran 1981 seçimleri arifesinde Begin, Şahinler'in desteğini kuvvetlendiren bir hamle daha yaptı ve 8 Haziran 1981 günü, 8 tane F-16 ve 6 tane de F-15'ten meydana gelen bir İsrail jet filosu, Ürdün ve Suudi Arabistan topraklarının üzerinden uçarak Irak'ın başkenti Bağdat yakınlarındaki Tuwaitha'da inşa edilmekte olan Osirak veya Temmuz-1 adını taşıyan nükleer reaktörü tahrip ettiler.

121 *Keesing's...1983*, s. 31911. Bu 12 devlet şunlardı: Bolivya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Haiti, Panama, Uruguay, Venezuela, Dominik Cumhuriyeti ve Ekvator.

122 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1980, s. 431-432.

123 Açıklamanın metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 205.

124 *Strategic Survey, 1982-1983*, s. 69.

275 milyon dolar değerindeki reaktör yerle bir olmuştu. Osiris Tipi denen reaktör, 1976'da yapılan bir anlaşmayla Fransızlar tarafından inşa edilmekteydi.

Başbakan Begin 8 Haziran akşamı Kudüs radyosuna verdiği mülakatta¹²⁵ Irak'ın bu reaktörü İsrail'e karşı kullanılmak üzere nükleer bomba imal etmek için inşa etmekte olduğunu ileri sürdü. Halbuki, muhalefetteki İşçi Partisi tarafından ileri sürüldüğüne göre de, bu reaktörün yakın zamanda tamamlanması söz konusu değildi ve Begin bu saldırıyı Irak'a, sırf seçim şansını arttırmak için yaptırmıştı.¹²⁶

İsrail'in Irak'a saldırısı her tarafa tepkiyle karşılandı. Bir defa, Batı Şeria ve Gazze özerkliği için çaba harcadığı bir sırada İsrail'in yapmış olduğu bu saldırıyı Mısır hükümeti 9 Haziran'da yayınladığı bir bildiriyle sert bir şekilde kınadı.¹²⁷

Amerika'nın yeni Dışişleri Bakanı Alexander Haig de, 10 Haziran'da Kongre'ye gönderdiği mektupta¹²⁸ İsrail'in Irak'a yaptığı bu saldırıyla, Amerika ile İsrail arasında mevcut 23 Temmuz 1952 tarihli Savunma Yardımı Anlaşması'na aykırı olarak F-16 uçaklarını kullandığını, bu sebeple de Başkan Reagan'ın İsrail'e F-16 uçaklarının satışını durdurduğunu bildirdi. Amerika'nın bu kararında, bütün Arap dünyasından yükselen protestoların da büyük tesiri vardı.

İsrail'in saldırısına Milletlerarası Atom Enerjisi Ajansı da tepki gösterdi. Ajansın Genel Direktörü 9 Haziran'daki demecinde, Irak'ın, 1970'te yürürlüğe giren ve 1 Temmuz 1968'de imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşmasına¹²⁹ (*Non-Proliferation Treaty*) üye olduğunu ve nükleer faaliyetleri dolayısıyla da ajans ile güvenlik anlaşması imzaladığını bildirirken, Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanı François Mitterand da 16 Haziran'da, Fransa'nın bu reaktörü yeniden yapmaya hazır olduğunu açıklıyordu.¹³⁰

Esasında, seçimlerin arifesinde Begin'i bu çeşit maceralara başvurmaya sevk eden bir sebep de, Amerika'daki 1980 Kasım seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Şahinler'den Ronald Reagan'ın kazanması ve Dışişleri Bakanlığı'na da eski NATO Başkomutanı Alexander Haig'in gelmesiydi. Her ikisi de İsrail'in kuvvetli destekçilerindendi.

Daha seçim kampanyası sırasında, 13 Temmuz 1980 günü açıklanan Cumhuriyetçi Parti'nin seçim platformunda, barış sürecine FKÖ'nün katılması kesinlikle reddedilirken, İsrail devletinin egemenlik, güvenlik ve bütünlüğünün

125 Mülakat için bak.: *Documents and Statements, 1979-82*, s. 104-106.

126 *Keesing's...1983*, s. 31909.

127 Bildirinin metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 146.

128 Mektubun metni: *aynı kaynak*, s. 233; ayrıca bak.: s. 235-236.

129 Bu anlaşmanın metni için bak.: John H. Barton and Lawrence D. Weiler (Eds.), *International Arms Control*, Stanford, Calif., Stanford University Press, 1976, s. 414-418; *Documents on American Foreign Relations, 1968-1969*, s. 62-68; *Keesing's...1967-1968*, s. 22787-22789; *United States Treaties and Other International Agreements*, Vol. 21, *Part 1: 1970*, Washington, D.C., State Department, 1971, s. 483-559 (İngilizce, Rusça, Fransızca, Çince ve İspanyolca tam metin).

130 *Keesing's...1983*, s. 31909.

Amerika'nın stratejik yararlarına hizmet ettiği belirtilmekteydi.¹³¹ Başkan Reagan da 2 Şubat 1981'de verdiği bir mülakatta,¹³² savaşa hazır ve askeri bakımdan savaş tecrübesi görmüş bir İsrail'in, Orta Doğu'da Amerika'nın yararına bir kuvvet teşkil ettiğini belirttiikten sonra, Yahudi yerleşimlerinin hukuka aykırı (*illegal*) olduğu hususundaki Carter yönetiminin görüşüne katılmadığını, bu yerleşimlerin hukuka aykırı olmadığını, çünkü BM kararının¹³³ Batı Şeria'yı ister Yahudi, ister Arap, ister Hristiyan olsun, herkese açmış olduğunu söylemiştir.

Reagan yönetiminin bu tutumunu, İsrail'in Irak saldırısının, Güvenlik Konseyi'nde 12-19 Haziran günlerindeki müzakeresinde de tespit etmekteyiz. Amerikan delegesi Jean Kirkpatrick yaptığı konuşmada,¹³⁴ Orta Doğu'nun bugün Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Balkanların barut fıçısı gibi olduğunu vurguladıktan sonra, İsrail'in Irak reaktörü konusundaki endişelerini dile getirmiş ve İsrail'in savunma endişesiyle hareket ettiğini belirterek, İsrail'in bir çeşit savunma avukatlığını yapmıştır. Bununla beraber Amerikan delegesi, İsrail'in kınanması gerektiğini de kabul etmiştir.

İsrail'in Irak saldırısı 12 Haziran 1981 günü Güvenlik Konseyi'nde de ele alındı.¹³⁵ İsrail delegesi Yehuda Z. Blum yaptığı konuşmada¹³⁶ Irak'ın İsrail'in varlığını tanımadığını, İsrail'i ortadan kaldırma kararlılığını defaile ifade ettiğini, Irak'ın bu nükleer santral nükleer silahlanma amacıyla kurmakta olduğuna dair İsrail yetkililerinin pek çok beyanları olduğunu, yapılması tasarlanan nükleer bombaların İsrail'e karşı kullanılacağını söyledi.

Güvenlik Konseyi'nin 19 Haziran'da oybirliği ile aldığı karar¹³⁷ Irak'ın barışçı amaçlarla nükleer araştırma yapmaya hakkı olduğunu ve İsrail saldırısı dolayısıyla tazminat istemeye hakkı bulunduğunu belirterek, yaptığı saldırıdan ötürü İsrail'i kınıyordu.

BM Genel Kurulu da, aynı mahiyette olmak üzere 13 Kasım günü 2 aleyhte (Amerika ve İsrail) ve 34 çekimser oya karşılık 109 oyla 36/27 sayılı kararı kabul etmiştir.¹³⁸

Begin ve Likud, Irak saldırısını seçim amaçları için yapmışsalar da, saldırının Amerika da dahil bütün dünya kamuoyunda uyandırdığı tepkiler İsrail kamuoyuna da aksi yönde tesir etmiştir. Zira Irak saldırısı, 5 Haziran 1967

131 *Documents and Statements...1979-82*, s. 224.

132 Metin: *American Foreign Policy...1981*, s. 681-682.

133 Başkan Reagan bu mülakatta BM kararına demiş, fakat bu kararın hangi karar olduğunu söylememiştir. Hele kararlar deyimini hiç kullanmamıştır. Mamafih biz, 'kararın' deyi miyle Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını kasdettiğini tahmin etmekteyiz.

134 Konuşmanın metni: *Historic Documents of 1981*, s. 515-518.

135 Müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1980, s. 275-281.

136 Konuşmanın metni: *Historic Documents of 1981*, s. 509-515.

137 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 518-519; *Yearbook of the U.N. 1981*, s. 282. Aynı zamanda bak.: *Keesings...1983*, s. 31909.

138 Kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1981, s. 282-283.

sabahı Mısır'a yapılan saldırıdan çok farklı şartlarda yapılmıştı. Her iki saldırıda da İsrail hava kuvvetlerinin büyük ustalığı söz götürmemekle beraber, 1967'de Nâsır âdetâ saldırıyı kışkırtmak ve İsrail'in savaş açmasını sağlamak için her şeyi yapmıştı. Fakat Irak saldırısında bunların hiçbirisi söz konusu değildi. Dünya kamuoyunun tepkisi de bundandı.

İsrail kamuoyu da aynı şeyleri düşünmüş olmalı ki, 30 Haziran 1981 seçimlerinden Begin'in Likud Bloku yarım puanlık farkla önde çıktı. 120 üyeli Knesset'te Likud 48 sandalye, İşçi Partisi ise 47 sandalye kazandı. Begin, daima Likud ile birlikte hareket etmiş olan Milli Dinci Parti ile, bu partiden kopan bir grup olan Tami (Kuzey Afrikalı Yahudilerin Partisi) ve son derece bağınaz bir sağ parti olan Agudat Israel ile bir koalisyon yapmak suretiyle Knesset'te çok küçük bir çoğunluğa sahip olabildi.

Begin'in yeni hükümeti, Knesset'teki çok küçük çoğunluğuna rağmen, eskisinden daha sağcı bir politika takibine başladı. Çünkü artık bu kabinede, Begin'in doktriner ideolojisine karşı bir denge teşkil eden Ezer Weizman ve Moşe Dayan gibi pragmatik politikacılar yoktu. Onların yerini şimdi, Begin'in dışında, Dışişleri Bakanı İzak Şamir Savunma Bakanı Ariel Şaron ve Genelkurmay Başkanı Rafael Eytan gibi, Büyük İsrail'in (Nil'den Fırat'a İsrail) savunucuları Aşırı Şahinler almıştı.¹³⁹

Irak saldırısının tepkilerinin devam ettiği ve Aşırı Şahinler hükümetinin kurulduğu bir sırada, Camp David Anlaşmaları'nın ve Mısır-İsrail Barışı'nın mimarı, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat 6 Ekim 1981 günü Kahire'de menfur bir suikaste kurban gitti. Enver Sedat, Orta Doğu'ya barış getirme çabalarının bedelini hayatıyla ödüyordu.

Begin hükümeti Enver Sedat'ın öldürülmesinin yarattığı şokun geçmesinden sonra ve hiç beklenmedik bir zamanda Golan Tepeleri'ni ilhak etti.

Her şey bir günde oldu. İsrail kabinesi 14 Aralık 1981 günü yaptığı toplantıda, İsrail kanunları ile her tür mevzuatın ve İsrail sivil yönetiminin Golan Tepeleri'ni de içine almasına karar verdi. Bu, Golan Tepeleri'nin bir İsrail toprağı sayılması, başka bir deyişle Golan Tepeleri'nin ilhakıydı. Kabine bu kararı öğleden sonra almıştı. Akşam ise İsrail Parlamentosu, Golan Tepeleri'ne ait kanunu 21 oya karşı 63 oyla kabul etti.¹⁴⁰ Oylamaya Agudat Israel katılmadı. Likud dışında, Tehiya Partisi ile İşçi Partisi'nden 8 milletvekili Golan kanununa oy verdi. İşçi Partisi'nin büyük çoğunluğu, hükümetin bu kadar acele etmesini protesto için çekimser kaldı. İsrail Komünist Partisi, 13 İşçi Partisi üyesi ile 6 Mapam üyesi aleyhte oy kullandılar.¹⁴¹

139 *Strategic Survey, 1982-1983*, s. 69.

140 5742/1981 sayılı Golan Tepeleri Kanunu için bak.: *Documents and Statements...1979-82*, s. 111. Kanun 'ilhak' deyimini kullanmıyordu. Lakin bu kanun ile, İsrail kanunları ile mevzuatının ve sivil yönetiminin Golan Tepeleri'ne tatbiki, bu toprakların, mütarekenin askeri ve geçici statüsünden çıkarılması demekti ki, hukuken bu ilhaktan başka bir değildi.

141 *Keesing's...1983*, s. 31913.

Begin kanun tasarısını parlamentoya sunarken yaptığı konuşmada, gerekçe olarak, Suriye'nin İsrail'e karşı son derece aşırı tutumları ile Golan Tepeleri'nin İsrail için stratejik ehemmiyetini ileri sürüyordu. Begin ayrıca, Golan Tepeleri'nin de tarihen İsrail Ülkesi'nin (Eretz İsrail) bir parçası olduğunu, yeni bir iddia olarak ortaya atmaktaydı.¹⁴²

Golan Tepeleri'nin ilhakına ilk tepki, tabiatıyla Suriye'den geldi. Suriye hükümeti, 14 Aralık günü yaptığı açıklamada, İsrail'in bu hareketinin Suriye'ye bir savaş ilanı ve ateşkesin de feshedilmesi olduğunu bildirdi. Suriye'nin bu açıklaması üzerine İsrail, Golan'daki birliklerini alarına geçirdi.¹⁴³

Suriye'nin arkasından Amerikan Dışişleri Bakanlığı da, Golan Tepeleri statüsünün tek taraflı olarak değiştirilmesine tepki gösterdi. Amerika Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, İsrail Parlamentosu'nun ilhak kararı üzerine yaptığı açıklamada¹⁴⁴ Golan Tepeleri'nin tek taraflı olarak ilhak kararının 242 ve 338 sayılı kararlara aykırı olması dolayısıyla, Amerika'nın ilhak kararını tanımadığını, Golan Tepeleri'nin kaderinin İsrail ile Suriye arasında doğrudan müzakerelerle tespit edilmesi gerektiğini belirtip, daha iki hafta önce, 30 Kasım 1981'de, Amerika ile İsrail arasında imzalanmış olan Stratejik İşbirliği Anlaşmasının¹⁴⁵ askıya alındığını ve İsrail'e silah sevkiyatının da durdurulduğunu bildirdi.

Muhtemeldir ki Amerika, Suriye'nin tepkisi dolayısıyla, Suriye ile İsrail arasındaki bir çatışmaya bulaşmaktan çekindi. Çünkü böyle bir bulaşma, 8 Ekim 1980 tarihli Sovyet-Suriye Dostluk ve İşbirliği Antlaşması dolayısıyla, kendisini Sovyetlerle karşı karşıya getirebilirdi.

Amerika'nın bu kararı Başbakan Begin'i son derece sinirlendirmiş görünüyor. Amerika'nın İsrail büyükelçisi Samuel Lewis'e, İsrail'in bir muz cumhuriyeti (*banana republic*) bir tâbi devlet (*vassal state*) olmadığını söylüyor ve "İsrail halkı 3.700 yıldır Amerika ile bir mutabakat belgesi (stratejik işbirliği belgesi) olmadan yaşadı. Onsuz bir 3.700 yıl daha yaşamaya devam edecektir," diyordu.¹⁴⁶

Suriye'nin başvurusu üzerine Güvenlik Konseyi, Golan Tepeleri'nin ilhakı meselesini 16 ve 17 Aralık 1981 günleri müzakere etti.¹⁴⁷ İsrail delegesi, ilhakı savunmak için, İsrail'in bu tepeleri 1967'de kendini savunmak amacıyla işgal ettiğini, o tarihten beri Suriye ile Libya'nın bu toprakların Dürzî halkını İsrail'e karşı kışkırtıp, burasını güvenliksiz hale getirdiklerini, bundan dolayı da bu toprakların yönetiminin İsrail kanunlarının kontrolü altına alındığını ileri sürdü.

142 Begin'in konuşmasının metni: *Historic Documents of 1981*, s. 901-904. Ayrıca bak.: *Keesing's... 1983*, s. 31913.

143 *Keesing's...1983*, s. 31913.

144 Açıklama için bak.: *Documents and Statements...1979-82*, s. 257; *American Foreign Policy... 1981*, s. 722.

145 Bu bölümdeki 75 no'lu dipnota bak.

146 *Keesing's...1983*, s. 31913 ve *Historic Documents of 1981*, s. 900.

147 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1981, s. 309-311.

Güvenlik Konseyi 17 Aralık'ta, Amerika'nın da desteklemesi neticesi¹⁴⁸ oybirliği ile aldığı 497 sayılı kararında,¹⁴⁹ İsrail'in Golan Tepeleri'ni ilhakını, milletlerarası hukuk açısından geçersiz sayarak, İsrail'den, ilhak ile ilgili tedbirleri kaldırmasını istedi.

Yine 17 Aralık günü BM Genel Kurulu da aynı mahiyetteki 36/226B sayılı kararı 2 aleyhte (Amerika ve İsrail) ve 20 çekimsere karşı 121 oyla kabul etti.¹⁵⁰

Güvenlik Konseyi'nin 497 sayılı kararı İsrail üzerinde hiçbir etki yapmadı. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi 5 Ocak 1981'de tekrar toplandı. Uzun tartışmalardan sonra, Ürdün tarafından sunulan ve BM Antlaşması'nın 39. maddesi gereğince İsrail'e zorlama tedbirlerinin tatbikini öngören karar tasarısı¹⁵¹ 20 Ocak günü yapılan oylamada, 1 aleyhte (Amerika), 5 çekimsere (İngiltere, Fransa, Japonya, İrlanda ve Panama) oya karşılık ancak 9 oy aldığı ve Amerika tarafından da veto edilmiş olduğu için, reddedilmiş sayıldı. Oyların bu şekilde dağılmasının ve veto yemiş olmasının sebebi, karar tasarısında, BM Antlaşması'nın 39. maddesi gereğince İsrail'in saldırgan sayılmasıydı, şüphesiz böyle bir durumun neticeleri son derece geniş olabilirdi.

Bununla beraber, Genel Kurul 5 Şubat 1981'de aldığı ES 9/1 sayılı kararında¹⁵² Güvenlik Konseyi'nin 20 Ocak oylamasından duyduğu üzüntüyü belirttikten sonra, bütün üye devletleri, BM Antlaşması'nın 39. maddesinde sayılan zorlama tedbirlerine katılmaya davet etti. Mafatih bu karardan da bir şey çıkmadı.

Golan Tepeleri'nin ilhakına bu toprakların Dürzî halkı büyük tepki gösterdi. Dürziler gösteriler yaptılar ve genel grevlere gittiler. İsrail askerleriyle çatışmalara girdiler. Dürzilerin bu tepkileri 1982 Temmuz'una kadar sürdü. İsrail hükümeti, Dürzilerin askere ve İsrail vatandaşlığına alınmayacağı hakkında teminat verdikten sonra Dürziler direnmeden vazgeçtiler ve İsrail hükümeti de Golan Tepeleri'nde kendi yönetimini rahat rahat kurdu.¹⁵³

Begin'i, bir yandan özerklik görüşmelerinde ayak sürümeye, ondan sonra da hiç beklenmedik bir zamanda Golan Tepeleri'ni ilhaka sevk eden sebeplerin başında, hiç şüphesiz, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 6 Ekim 1981 günü öldürülmüş olması gelmekteydi. Enver Sedat'ın ölümünün Begin'i büyük bir yükten kurtardığına şüphe yoktur.

148 Amerikan delegesinin konuşması için bak.: *Am. For. Rol...* 1981, s. 723-724.

149 497 sayılı kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1981, s. 312-313; *American Foreign Policy...* 1981, s. 723; *Documents and Statements...* 1979-82, s. 65; *Historic Documents of 1981*, s. 904-905.

150 Genel Kurul'un bu kararının metni: *Yearbook of the U.N.*, 1981, s. 313.

151 Karar tasarısının metni: *Documents and Statements...* 1979-82, s. 66. Aynı zamanda bak.: *Keesing's...* 1983, s. 31913.

152 Kararın metni: *Documents and Statements...* 1979-82, s. 81.

153 *Keesing's...* 1983, s. 31914.

E) Enver Sedat'ın Öldürülmesi

Enver Sedat, Yom Kippur Savaşı'nın yıldönümü dolayısıyla 6 Ekim 1981 günü yapılan askeri geçit töreninde, tören birliklerinde yer alan bazı askerlerin kendisine ateş açması sonucu öldürüldü. Suikasti yapanlar ve tertipleyenler fanatik dincilerdi.

Enver Sedat'ın hayatına son veren suikast hadisesi, birdenbire meydana gelen bir tepkinin neticesi olmaktan ziyade, bir birikimin ortaya çıkmasıydı. Mamafih, bu birikimin esas unsuru ise, aşırı dincilerdi. Aşırı dinciler dendiği zaman sadece Müslüman Kardeşler söz konusu olmamaktaydı. 1981 yılı geldiğinde, Enver Sedat'ın 1970'lerin başından itibaren sola karşı bir denge unsuru olarak müsamaha ile karşıladığı İslâmî radikalizm hareketi, Müslüman Kardeşler'in dışında, daha pek çok dernek ve kuruluşlar halinde organize olmuş bulunuyordu.¹⁵⁴ Bu hareket çeşitli yollarla, bilhassa üniversite öğrencileri arasına sızmaya muvaffak olmuştu. Bunlar bir yandan toplumun mevcut yapısının İslâmî esaslara göre yeniden kurulmasını savunurken, bir yandan da gençler arasında İslâmî değerleri hâkim kılmaya çalışıyorlardı.

Bu İslâmî militanlık, 1980 yılında başka dinlere karşı bir düşmanlık halini almış ve 1980 Mayıs'ında İskenderiye'de ve Haziran ayında da Kahire'de bu aşırı dinciler tarafından Kiptilere (*Copts*) karşı birçok saldırılar yapılmıştı.

İslâmî radikalizmin bu şiddet tutumu, aynı zamanda Enver Sedat'a karşı da bir muhalefet hareketi halini almaya başlamıştı. Bu sebepten Sedat, 1981 Eylül'ünde bu aşırı dincilerden 1.500 kadarının tutuklanmasını emretti. Lakin bu tutuklamalar sadece aşırı dincileri değil, aynı zamanda Enver Sedat'ın diğer muhaliflerini, bazı Kiptileri ve solcuları, Nâsırcıları ve Vafdistleri de içine almaktaydı.

Enver Sedat sadece bu tutuklamalar ile yetinmeyip, muhalefeti susturmak için, tutuklanan grupların yayın organlarını kapattığı gibi, bazı gazetecilerle öğretim üyelerini işlerinden attı. Gösterileri yasakladı. 40.000 kadar camiyi devletleştirip, imamları kadroya bağladı. Bunun arkasından da, solcularla işbirliği yapıp, Mısır'a karşı komplo kurmakla suçlanan ve Mısır'da kalmış bulunan birkaç Sovyet teknisyeni ile Sovyet Büyükelçisini de sınır dışı etti.¹⁵⁵

Bütün bu gelişmelere halkın ekonomik sıkıntılarını da eklemek gerekir.

İşte bu şartlar altındadır ki, 6 Ekim 1981 suikasti meydana geldi. Mamafih, suikasti askerler yapmakla beraber, bunun bir askerî darbeyle ilgisi yoktu.

Suçluların yakalanması üzerine Mısır'ın birçok yerlerinde ve bilhassa Yukarı Mısır'da, İslâmî radikalizmin merkezi sayılan Asyut'ta, tutuklananları desteklemek amacıyla ayaklanmalar çıktı. Asiler, bu ayaklanma ile bütün Mısır halkını harekete geçireceklerini sanmışlardı. Fakat Enver Sedat'ın ölümüne çok fazla üzüntü göstermeyen Mısır halkı, bu ayaklanmaları da desteklemedi. Bu da iktidarın yumuşak bir şekilde el değiştirmesini sağladı.¹⁵⁶

154 *Strategic Survey, 1981-1982*, s. 72.

155 *Aynı kaynak, 1981-1982*, s. 72.

156 *Aynı kaynak*, s. 73.

Enver Sedar'ın öldürülmesine ilk ve en büyük tepki Amerika'dan geldi. Bir yandan Başkan Reagan, öte yandan da Kongre, yayınladıkları bildirilerde,¹⁵⁷ Enver Sedar'ın barışa yaptığı hizmetlerden dolayı övgülerini ve kaybından dolayı da derin üzüntülerini ifade ettiler.

Başbakan Begin ise, 6 Ekim günü yayınladığı mesajında,¹⁵⁸ Enver Sedar'ın barış düşmanları tarafından öldürüldüğünü, bütün tenkitlere ve muhalefete rağmen, barış için mücadele ettiğini, Enver Sedar'ın Kudüs'e gelmesinin ise, çağımızın en büyük hadiselerinden biri olduğunu belirttikten sonra, "Ben barış sürecindeki bir arkadaşımı değil, bir dostumu kaybettim," diyordu.

Suriye, Libya ve Irak suikast haberini sevinçle karşıladılar. Diğer Arap ülkeleri ise, Mısır halkına taziyede bulunmakla yetindiler.

Muammer Kaddafi, 6 Ekim'de yaptığı konuşmada,¹⁵⁹ Mısır halkını ve Mısır ordusunun sadık evlâtlarını, Enver Sedar'ı öldürmelerinden dolayı kutluyor ve Enver Sedar'ın, Arap milletine ihanet etmiş olmanın cezasını gördüğünü söylüyordu. Kaddafi şöyle diyordu: "Filistin'in kurtuluşu için İsraililerle dövüşürken şehit olanların ruhları, şu anda Mısır halkını ve onur cesur evlâtlarını selâmlamaktadır."

Yom Kippur Savaşı'nın yıldönümü dolayısıyla Şam'da yapılan bir törende konuşan Baas Partisi'nin Bölge Komutanlığı'nın (yani Suriye Baas Partisi'nin Merkez Komitesi) bir üyesi de¹⁶⁰ Enver Sedar'ın vicdanını ve şerefini sattığını, 1973 savaşından önce ve sonra Arap milletine karşı zalimane bir cinayet işlediğini, neticede, her hainin başına geleceği üzere, hayatını da sattığını, bugün sıra Enver Sedar'ta ise, yarın da Kral Hüseyin'in, ondan sonra Saddam Hüseyin'in (Irak Devlet Başkanı) sırasının geleceğini, Arap anavatanından bütün hainler temizleninceye kadar bunun böyle devam edeceğini söylemiştir.

Filistin Devrim Komutanlığı da, gizli Filistin'in Sesi radyosundan 7 Ekim'de yayınladığı uzun bildiride¹⁶¹ Enver Sedar'a ağır hücumlarda bulunmuş ve "Kahramanların kurşunları, hain Enver Sedar'ın hayatını sona erdirmiştir," diyor ve şimdi Mısır halkı için yeni bir rönesans, bir yeniden doğuş döneminin başladığını söylüyordu.

Kuveyt ve Bahreyn hükümetleri ise, Enver Sedar'ın politikasını hiçbir zaman tasvip etmediklerini, fakat şiddet ve cinayetin de, bir amacı gerçekleştirmenin vasıtası olmaması gerektiğini söylemişler ve Mısır halkının tekrar Arap milleti içindeki yerini almasını dilemişlerdir.¹⁶²

Enver Sedar'ın öldürülmesi üzerine, Devlet Başkanlığı görevini, Anayasa gereğince, Başkan Yardımcısı Hüsnü Mübarek üzerine aldı. Enver Sedar'ın

157 Metinler için bak.: *Documents and Statements... 1979-82*, s. 148-149 ve *American Foreign Policy... 1981*, s. 734-735.

158 Mesajın metni: *Documents and Statements... 1979-82*, s. 150.

159 Konuşmanın metni: *Documents and Statements... 1979-82*, s. 151-152.

160 Konuşma için bak.: *aynı kaynak*, s. 153.

161 *Aynı kaynak*, s. 155.

162 *Aynı kaynak*, s. 155-156.

cenaze töreni 10 Ekim'de yapıldı. Cenaze törenine, Arap devlet başkanlarından sadece Sudan Devlet Başkanı Nimeyri katıldı. Buna karşılık, eski Amerika başkanlarından, Enver Sedat ile çalışmış olan, Richard Nixon, Gerald Ford ve Jimmy Carter, Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand, Almanya Başbakanı Helmut Schmidt katıldı. İngiltere'yi cenaze töreninde veliaht Prens Charles ile Dışişleri Bakanı Lord Carrington temsil etti.

Hüsnü Mübarek'in devlet başkanlığı için, yine Mısır Anayasası gereğince, 13 Ekim'de halk oylaması yapıldı. Hüsnü Mübarek'in devlet başkanlığı halk tarafından %81.03 oyla onaylandı. Enver Sedat ise %90.04 oy almıştı.¹⁶³

Halk oylamasından sonra Hüsnü Mübarek 14 Ekim'de Mısır halkına hitaben yaptığı konuşmada, esas itibarıyla barış üzerinde durmuş ve Barış Kahramanı Enver Sedat tarafından açılmış olan barış yolunda ilerlemeye devam edeceğini söylemiştir.¹⁶⁴

Hüsnü Mübarek 22 Ekim'de *el-Ahram* gazetesine verdiği mülakatta ise¹⁶⁵ genel ve kapsamlı bir politika değişikliğine ihtiyaç bulunmadığını, demokrasinin Mısır için kaçınılmaz olduğunu, dış politikada ise, Mısır ile Arap ülkeleri arasında mesele bulunmadığını, söylendiği gibi Mısır'ın Filistin davasını satmadığını, Mısır için Filistin meselesinin birinci planda geldiğini, Mısır'ın Camp David Anlaşmaları ile Mısır-İsrail barışına bağlı bulunduğunu söylemiştir.

Gerçek şuydu ki, Hüsnü Mübarek, Camp David Anlaşmaları ile Mısır-İsrail barış antlaşmasına, Enver Sedat kadar bağlıydı. Bu barış belgelerinin tam tatbikini istiyordu. Bunda samimiydi. Çünkü bu belgelerin tatbiki Filistin meselesinin lehineydi. En azından, Filistin meselesinin çözümü için İsrail'i bir taahhüt altına sokmuştu.

Fakat Hüsnü Mübarek şimdi, Enver Sedat'tan çok daha farklı bir politikanın da peşindeydi. Arap dünyası ile eski münasebetleri yeniden canlandırmayı ve Arap dünyasına Mısır'ın yeniden dönmesini istiyordu. Bu sebeple, İsrail ile araya bir mesafe koyarak, Arap Birliği'ne yaklaşan ve onunla yakınlaşmayı gerçekleştirecek bir politika takibine başlayacaktır.

Enver Sedat'ın ölümü ve Hüsnü Mübarek'in yeni politikasıyla, Batı Şeria ve Gazze özerkliği müzakereleri de, herhalde Begin'in de arzusuna uygun olarak, artık bölgenin yeni gelişmeleri içinde kaybolup gidecek ve barış süreci için de yeni formüller ortaya atılıp, yeni yollar aranacaktır.

Bu yeni yollar, çeşitli taraflardan ortaya atılan barış planları şeklinde ortaya çıkmıştır. Yalnız şunu da belirtelim ki, bu barış planları Filistin meselesine bir çözüm getirme amacını taşımakla beraber, bunlar, 1975 yılından başlayarak 1982 yılında en yüksek gerginliğe ulaşan Lübnan gelişmeleri içinde ortaya atıldıklarından, o gerginlikler atmosferi içinde hiçbir netice vermeyeceklerdir.

163 *Keesing's... 1981*, s. 31253-31254.

164 Konuşmanın metni: *Documents and Statements... 1979-82*, s. 157-158.

165 Mülakatın metni: *Historic Documents of 1981*, s. 740-746.

Bununla beraber, bu barış planlarını Lübnan gelişmeleri içinde değil, bu bölümün son bir konusu olarak almayı tercih ettik. Lübnan gelişmeleri bundan sonraki bölümün konusu olacaktır.

F) Yeni Barış Planları ve Filistin Konusu

a) EEC Deklarasyonu

Özerklik görüşmelerine ilk dış müdahale Avrupa Ekonomik Topluluğundan, EEC'den gelmiştir.

Kudüs'ün ilhakına dair kanun tasarısının İsrail Parlamentosu'na verilmesi üzerine Enver Sedat 16 Mayıs'ta özerklik görüşmelerini kesince ve arkasından da 26 Mayıs'ta, İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman da, hükümetin politikasını protesto etmek üzere istifa edince, Batı Şeria'da karışıklıklar çıktı. Bu karışıklıkların liderliğini Nablus ve Ramallah belediye başkanları ile bunlara bağlı politikacılar yapmaktaydılar. Her iki belediye başkanı da Ret Cephesi'nin veya Sertlik Cephesi'nin adamıydılar. Bunların çıkardığı karışıklıklara karşı İsrail hükümeti de sert tedbirler alınca, iki taraf arasında çatışmalar çıktı. Batı Şeria Arapları İsrail'e karşı terör hareketlerine başvurdu. İsrail de Araplara aynı şekildeki terör hareketleri ve faaliyetleri cevap verdi. Karşılıklı bombalı saldırılar oldu ve Nablus ve Ramallah belediye başkanlar, başta olmak üzere, birçok belediye başkanı bu bombalı saldırılarda yaralandı. Arapların saldırıları, aynı zamanda, İsrail hükümetiyle işbirliği yapan Arap liderlerine de yönelikti. Bu karşılıklı terör faaliyetleri 1980 Kasım ayına kadar sürdü.¹⁶⁶

Bu gelişmelerin Batı Şeria'da durumu gerginleştirdiği açıktı. Fakat Amerika, bir yandan başkanlık seçimi kampanyası dolayısıyla, öte yandan da İsrail lobisinin seçimdeki etkisi dolayısıyla tam bir hareketsizliğe mahkûm bulunuyordu ve İsrail üzerinde herhangi bir baskı yapma imkanına sahip değildi. Bu durumu gören Avrupa Ekonomik Topluluğu, gerginliği gidermek ve bir çözüm bulmak amacıyla, Camp David Anlaşmaları'nın dışında ve tamamen Amerika'dan bağımsız olarak, Birleşmiş Milletler'den yeni bir karar çıkarmak için harekete geçmek istedi. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun bu teşebbüsüne Başkan Carter'ın tepkisi gayet sert oldu ve Güvenlik Konseyi'nden, 242 sayılı kararı değiştirecek mahiyette çıkacak her kararı Amerika'nın veto edeceğini bildirdi.¹⁶⁷

Bunun üzerine Dokuzlar, Güvenlik Konseyi'ne gitme yerine, kendileri bağımsız olarak karar alma yoluna gittiler. Venedik'te yapılan ve iki gün süren Hükümet Başkanları Zirvesi'nden sonra, 13 Haziran 1980'de, Orta Doğu konusunda bir deklarasyon yayınladılar.¹⁶⁸ Bu deklarasyonun ana hatları şu şekilde belirtilebilir:

166 Bu konuda bak.: *Keesing's...1981*, s. 30919-30920 ve *Strategic Survey, 1980-1981*, s. 61-62.

167 *Survival*, September-October 1980, s. 227.

168 Venedik Deklarasyonu'nun metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 47; *Keesing's...1980*, s. 30635; *Survival*, September-October 1980, s. 227-228.

1. Orta Doğu'da artan gerginlikler kapsamlı bir barışı zorunlu hale getirmektedir. Avrupa'yı Orta Doğu'ya bağlayan geleneksel bağlar vardır ve bu sebeple de, kapsamlı bir barış açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu'na da görevler düşmektedir.
2. Avrupa Topluluğu 242 ve 338 sayılı kararları desteklemektedir ve bölgedeki, İsrail dahil, bütün ülkelerin varlığının ve tanınmış ve güvenli sınırlar içinde yaşamalarının garanti edilmesini kabul etmektedir. Avrupa Topluluğu bu milletlerarası garantilere katılmaya hazırdır.
3. Kapsamlı bir barış ise Filistin meselesinin çözümünü ön planda tutmaktadır. Filistin meselesi, sadece Filistin mültecileri meselesi değildir. Filistin meselesinin çözümü, Filistin halkının meşru haklarının ve Filistinlilere kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkının tanınması ve FKÖ'nün de, Filistin konusundaki bütün müzakerelere katılmasıyla mümkündür.
4. İsrail, Sina konusunda yaptığı gibi, işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve bu topraklarda Yahudi yerleşimleri kurmaktan vazgeçmelidir. Keza, Kudüs'ün statüsünü tek taraflı olarak değiştirme amacını güden tedbirlerden de vazgeçmelidir.
5. Dokuzlar, bu hususların gerçekleşmesi için bütün ilgili taraflarla temasa geçme kararı ile birlikte, bölgede kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurulmasının da karşısında oldukları vurgulamaktaydılar.

Özet olarak söylemek gerekirse, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Dokuzları, Orta Doğu barışı için Filistin faktörünü esas kabul ediyorlar ve Filistin varlığını savunuyorlardı.

Venedik Deklarasyonu'na ilk tepki İsrail'den geldi. 15 Haziran 1980 günü İsrail kabinesinin toplantısından sonra Başbakan Begin'in yaptığı açıklama, kapıyı Dokuzlar'ın suratına çarpıyordu.¹⁶⁹ Açıklamada, FKÖ'nün barış görüşmelerine sokulmak istendiği, halbuki FKÖ'nün Venedik Zirvesi'nden önce Şam'da yapılan toplantısında bu katiller örgütünün, Siyonist varlığını siyasî, ekonomik, askerî, kültürel ve ideolojik bakımdan tamamen tasfiyeye karar verdiği, *Mein Kampf*tan beri (Hitler'in *Kavgam* adlı kitabı) dünyanın böyle sözler işitmediği, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun vereceği garantiler konusunda ise, İsrail'in hiçbir Avrupa devletinin garantisine ihtiyacı bulunmadığı, zira 1938 Münih Konferansı ile Çekoslovakya'ya verilen garantilerin ne hale geldiğini kimsenin unutmadığı söylenmekteydi.

İsrail hükümeti bu açıklamasında bir noktada haklıydı. Çünkü Venedik zirvesinden önce, 21-29 Mayıs günlerinde yapılan el-Fetih'in 4. Konferansı'nda kabul edilen siyasî program¹⁷⁰ her ne kadar Kudüs'ün ilhakı kanununa

169 Açıklamanın metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 48 ve *Survival*, September-October 1980, s. 228.

170 Programın metni: *Survival*, September-October 1980, s. 229-230. Ayrıca yukarıda 112 no'lu dipnota bak.

bir tepki gibi görünmekteydiyse de, İsrail'in ortadan kaldırılmasını da amaç olarak ilan etmekteydi. Venedik Zirvesi'nin bu noktayı görmezlikten gelmesi, deklarasyonla ortaya attığı görüşü bir hayli zayıflatıyordu.

Venedik Deklarasyonu'nu FKÖ de reddetti. FKÖ'nün Yürütme Komitesi 16 Haziran günü yayınladığı 8 maddelik açıklamada¹⁷¹ ret sebebi olarak, Venedik Deklarasyonu'nun, Camp David Anlaşmaları'nı benimsemesi gösterilmekteydi.

Buna karşılık Mısır Devlet Bakanı Boutros Ghali, 16 Haziran günü verdiği demeçte, Venedik Deklarasyonu'nun Camp David Anlaşmaları ile Mısır-İsrail barışını desteklemesi sebebiyle müspet olarak karşılıyor ve gerek işgal altındaki topraklar, gerek Kudüs konusunda, Mısır'ın savunduğu görüşleri desteklediğini söylüyordu.¹⁷²

Böylece, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun özerklik görüşmelerini hızlandırmak için yaptığı müdahale, tarafları yakınlaştırmaktan ziyade, birbirlerinden daha da uzaklaştırdı.

b) Fahd Planı

Mamafih, Suudi Arabistan Veliahdı ve Başbakan Yardımcısı Prens Fahd,¹⁷³ 6 Ağustos 1981'de ortaya attığı Orta Doğu barış planının tatbiki ve başarısı için Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun yardımını istemek zorunda kaldı.

Prens Fahd, Riyad radyosuna verdiği ve bu radyonun 7 Ağustos günü Arapça yayınında yer alan mülakatta, kapsamlı bir barış için 8 temel ilke ortaya attı.¹⁷⁴ Esasında bu 8 ilke, Suudi hükümetinin şimdiye kadar bu konuda takip ettiği politikanın sistematize edilmesinden başka bir şey değildi.

Prens Fahd'ın kapsamlı dediği bu barış planı, Doğu Kudüs veya Arap Kudüs de dahil, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bu topraklardaki Yahudi yerleşimlerinin sökülmesini ve ondan sonra da yine bu topraklarda başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasını öngörmekteydi. Mamafih, Prens Fahd'a göre, bu bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasından önce, birkaç ayı geçmemek üzere Batı Şeria ve Gazze, Birleşmiş Milletler'in gözetiminde kalabilirdi.

Fahd Planı, bir bakıma, Camp David Anlaşmaları'nın Batı Şeria ve Gazze için öngördüğü statüye ve beş yıllık geçici döneme, Suudi hükümetinin cevabı olmaktadır.

171 Açıklamanın metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 49-50; *Survival*, September-October 1980, s. 228-229.

172 Demecin metni: *Documents and Statements...1979-82*, s. 51.

173 Veliaht Prens Fahd, 1975 yılında tahta çıkan Kral Halid'in 69 yaşındayken 13 Haziran 1982 günü kalp sektesinden ölmesi üzerine Suudi Arabistan kralı olacaktır.

174 Fahd Planı denen bu 8 maddenin metni: *Documents and Statements...1979-83*, s. 52; *American Foreign Policy...1981*, s. 704; *Historic Documents of 1981*, s. 633-634; *Keating's...1983*, s. 31912; Willard Beling, *Middle East Peace Plans*, s. 62.

Diğer taraftan Fahd Planı, “Bölgedeki bütün devletler barış içinde yaşayabilmelidir,” diyor ve bu hususun Birleşmiş Milletler veya bazı BM üyeleri tarafından garanti edilmesini istiyordu.

Bu şekildeki ifadesiyle Fahd Planı, bölgede barış içinde yaşaması söz konusu devletler için ne İsrail adından ve ne de Güvenlik Konseyi’nin 242 ve 338 sayılı kararlarından söz etmemekteydi. Yani, İsrail’in tanınmış ve güvenli sınırlar içinde yaşaması hiç göz önünde tutulmayıp, sadece barış içinde yaşamadan söz edilmekteydi ki, bunun da gayet belirsiz bir ifade olduğu açıktı. Kısacası, Fahd Planı’nın kapsamlı barış dediği şey, münhasıran bağımsız bir Filistin Devleti’nin kurulmasıydı.

Prens Fahd’ın istedikleri bu kadar da değildi. Prense göre, Amerika İsrail’i kayıtsız şartsız desteklemekten vazgeçmeli ve Orta Doğu meselesinin Filistin meselesi demek olduğunu kabul etmeliydi.

Nihayet Prens Fahd, Arap-İsrail meselesinde Amerika gibi Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun da sorumluluğu bulunduğunu ve bilhassa Filistin’in eski mandateri olarak, o sırada topluluğun dönem başkanlığını yapmakta olan İngiltere’ye de büyük sorumluluk düştüğünü belirtiyor ve topluluğun Amerika’ya da baskı yapmasını istiyordu. Prens Fahd’ın, bu şekilde Avrupa Topluluğu’nu yardıma çağırması ve hatta topluluğu Amerika’nın karşısına çıkarmak istemesi, topluluğun 14 ay önceki deklarasyonundan cesaret almaktaydı.

Fahd Planı’na Amerika’nın ilk tepkisi olarak, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 11 Ağustos 1981 günü yaptığı yorumda¹⁷⁵ Fahd Planı’nın, Suudi hükümetinin şimdiye kadarki tutumunun yeni bir ifadesi ile, 242 ve 338 sayılı kararların bir özeti olduğunu söylemekle yetindi.

Fakat Fahd Planı asıl ekim ayından itibaren ve Amerika’nın Suudi Arabistan’a mühim miktarda silah satmak istemesi üzerine güncel hale geldi. Tepkiler de o zaman daha belirginleşti.

Reagan yönetimi, Irak-İran savaşı ve Suudi Arabistan’ın Irak’ı desteklemesi dolayısıyla Suudi-İran münasebetlerinin, aynı zamanda mezhep faktörüne dayalı olarak (Sünni-Şiî mücadelesi) gerginleşmesi üzerine, Suudi Arabistan’a 8.5 milyar dolar tutarındaki çeşitli silahların satılması için 1 Ekim 1981’de Kongre’den yetki istedi. Söz konusu silahlar esas itibarıyla Suudi Arabistan’ın hava savunmasını güçlendirmek içindi. Satışa konu olan silahların başlıcaları da şunlardı: 5 tane AWACS (Erken uyarı ve kontrol sistemi) uçağı, bu uçaklar ile Suudi Arabistan’ın daha önce satın aldığı 60 adet F-15 uçağına havada yakıt ikmalî yapmak için 6 tane KC-707 tanker uçağı; F-15’lerden atılan havadan havaya 1.177 tane Sidewinder füzesi.

Tamamen Irak-İran savaşı ile ilgili görünen bu silah satışını önlemek için İsrail her türlü çabayı harcarken, Reagan yönetimi de Kongre’den karar çıkarmak için bütün ağırlığını koydu. Neticede Temsilciler Meclisi 14 Ekim’de

175 *American Foreign Policy...* 1981, s. 704.

111'e karşı 301 oyla ve Senato da 28 Ekim'de 48'e karşı 52 oyla bu satışı onayladı.¹⁷⁶

Fahd Planı'nın tartışması, bilhassa Amerika ile İsrail arasında, AWACS konusu dolayısıyla ortaya çıktı. Başkan Carter, satış yetkisinin Senato'dan çıktığı gün, 28 Ekim'de verdiği bir demeçte¹⁷⁷ Fahd Planı ile, Suudilerin ilk defa olarak İsrail'in varlığını kabul ettiklerini, planın diğer kısımları ile ne Amerika ve ne de İsrail mutabık olmasa bile, bunun mühim bir gelişme olduğunu söylemiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ise, 29 Ekim günü basına yaptığı açıklamada, daha da ileri giderek, Amerika'nın, Fahd Planını, bölgede âdil ve kapsamlı bir barış çabasına bir katkı olarak telâkki ettiğini söylemekteydi.¹⁷⁸

Amerika'nın bu tutumu üzerine İsrail Başbakanı Begin, parlamentoda 2 Kasım günü Fahd Planı konusunda uzun bir konuşma yaptı.¹⁷⁹ Fahd Planı'nı yerden yere vurduğu bu konuşmasında Begin, planı madde madde tahlil ederek, bunun bir barış planı değil, İsrail'i ortadan kaldırma planı olduğunu söyledi.

Kudüs konusunda ise Begin şöyle diyordu: "Kudüs konusunda tek bir şey söyleyeceğim, Kudüs bir bütündür. İsrail'in ebedi başkentidir ve bir daha asla bölünmeyecektir."

Yahudi yerleşimleri konusunda ise Begin, İsrail Ülkesi'nde (Eretz İsrael veya Eretz Yisrael) bu yerleşimlerin kurulmasının, İsrail'in sadece vazgeçilmez hakkı olmadığını, aynı zamanda da milli güvenliğinin ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiğini ileri sürmekteydi.

Konuşmasının sonunda Begin, sadece Camp David Anlaşmaları'nın İsrail'i bağladığını, bu anlaşmaların gereklerini yerine getirdiklerini ve getirmeye de devam edeceklerini söylemekteydi ki, bu son iddianın gerçeklere ters düşüp düşmediği tartışmaya çok müsaitti.

Fahd Planı'nın üzerinde en çok durulan tarafı, 7. maddesiydi. Bu madde genel olarak, Suudi Arabistan'ın İsrail'in varlığının kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştı. Begin konuşmasında, "Bölgedeki bütün devletler barış içinde yaşayabilmelidir" ifadesini ele alarak, "madem ki," diyordu "Amerika ve Avrupa'da bazıları bu ifadenin İsrail'i de içine aldığını söylüyorlar; neden Suudi Arabistan bu maddede açıkça İsrail adını zikretmiyor ve İsrail'i tanımıyor," diye soruyordu.

Şüphesiz Amerika'nın da telkini ile Prens Fahd, 2 Kasım günü yaptığı yeni bir açıklamada, bölgedeki bütün ülkelerin, yani ne kadar ülke varsa, 7. maddede bunların hepsinin kastedildiğini söyledi.¹⁸⁰ Fakat yine bu açıklama samimi görünmedi. Çünkü, Fahd Planı'nda, bütün devletler deyiminin,

176 Bu konuda bak.: *Am. For. Rol...* 1981, s. 808-828; *Historic Documents of 1981*, s. 787-789; *Keesing's...* 1983, s. 31912.

177 *Am. For. Pol...* 1981, s. 716; *Documents and Statements...* 1979-82, s. 55.

178 Basın açıklaması için bak.: *American Foreign Policy...* 1981, s. 716-717.

179 Konuşmanın metni: *Documents and Statements...* 1979-82, s. 53-54.

180 *Keesing's...* 1983, s. 31912.

dolaylı da olsa, İsrail'i de içine alması, diğer Arap devletleri ve bilhassa Ret Cephesi'nce tepkiyle karşılandığından, 25 Kasım'da Fez'de (Fas'ta) yapılan Arap zirvesi arifesinde, Suudi hükümetinin bir diğer açıklamasında, bölgedeki bütün ülkeler deyimi, bölgedeki bütün halklara çevrilmiştir.¹⁸¹

Fakat Suudi Arabistan'ın bu 'çevir kaz yanmasın' tutumu, kendisinin Ret Cephesi ile çatışmasını önleyemedi. Çünkü Fez Zirvesi 25 Kasım günü ancak dört saatlik bir toplantı yapabilmiş ve Fahd Planı yüzünden çıkan tartışmaların şiddetlenmesi üzerine, Fas Kralı zirveyi alelacele tatil etmek zorunda kalmıştır. Bu tartışmalarda, Fahd Planı ve Suudi Arabistan, İsrail'in varlığını kabul ettikleri ve planda FKÖ'yü hiç zikretmemiş oldukları için ağır tenkitlere uğramışlardır.¹⁸²

Mamafih, Prens Fahd'ın 2 Kasım'daki açıklaması Amerika'yı çok memnun etmiş olmalı ki, Başkan Reagan 10 Kasım'da verdiği bir mülakatta¹⁸³ zımnî (*implicit*), yani üstü kapalı bir şekilde de olsa, Fahd Planı'nın İsrail'in bir millet olarak varlığını kesin bir şekilde tanıdığını, ve planın en mühim noktasının da bu olduğunu, çünkü bu planın, bölgedeki bütün devletleri barış içinde bir arada yaşamaya çağırdığını söyledikten sonra, en gerçekçi yaklaşımın Orta Doğu barışını Camp David Anlaşmaları'na ve 242 sayılı karara dayandırmak olduğunu ilave etmiştir.

Başkan Reagan'ın bu açıklamasının, Ret Cephesi'nin Fez Zirvesi'ndeki sert tepkilerinin mühim bir sebebi olduğunda şüphe yoktur. Fakat Başkan Reagan'ın Fahd Planı'na gösterdiği bu sempatik tutum İsrail'in tepkilerini de arttırmış olmalı ki, 1966-1974 yılları arasında İsrail Dışişleri Bakanlığı'nı yapan, muhalefetteki İşçi Partisi milletvekili Abba Eban, 18 Kasım 1981 tarihli *The New York Times*'ta yayınlanan bir yazısında,¹⁸⁴ İsrail'in var olma hakkının başkaları tarafından ilanına ihtiyacı bulunmadığını söylüyor ve Amerikan politikasının Suudi Arabistan'a göz kırpmaktan vazgeçip, Camp David Anlaşmaları'na sadakatle bağlı kalmasını istiyordu.

Böylece Fahd Planı ve bu plan karşısındaki Amerikan tutumu, ne İsa'ya, ne de Musa'ya yaranamadı.

Mamafih, Fahd Planı tamamen de tesirsiz kalmış görünmüyor. Zira Plan'ın 6 Ağustos'ta açıklanmasından sonra, Enver Sedat ile Menahem Begin, 1980 Mayıs'ında Kudüs'ün İsrail tarafından ilhakı üzerine özerklik görüşmelerinin kesilmesinden bu yana, ilk defa olarak, 26 ve 27 Ağustos 1981 günlerinde İskenderiye'de bir araya gelerek, özerklik görüşmelerinin yeniden başlatılması kararını almışlardır.¹⁸⁵

181 Aynı kaynak, s. 31912.

182 *Documents and Statements... 1979-82*, s. 56.

183 Aynı kaynak, s. 55.

184 Bu yazı için bak.: aynı kaynak, s. 110.

185 Bu konuda yapılan açıklama için bak.: aynı kaynak, s. 35-37.

Bunun arkasından, Mısır, İsrail ve Amerikan temsilcileri bir araya gelecek yaptıkları iki günlük toplantıdan sonra 24 Eylül günü bir bildiri yayınlarak¹⁸⁶ özerklik görüşmelerine yeniden devam edeceklerini ve Batı Şeria ve Gazze Filistinlilerinin de bu görüşmelere aktif olarak katılmasını sağlamaya karar verdiklerini açıkladılar.

Özerklik görüşmeleri yeniden başlamakla beraber, yine de bir yere varmadı. İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın 1982 Ocak ayında yayınladığı ve özerklik görüşmelerinde, Camp David Anlaşmaları çerçevesinde sunduğunu söylediği özerklik planı¹⁸⁷ ise, özerklik yönetimine birtakım alanlarda yetkiler tanımakla beraber, bu yetkilerde bir açıklık bulunmadığı gibi, bu yetkilerin dahi müzakere konusu yapıldığı görülüyordu. Ayrıca, özerk yönetim süresince, İsrail askerî yönetiminin nereye kadar devam edeceği konusu da müphemdi. Nihayet, özerklik organlarının üye sayısı da iyice sınırlandırılmaktaydı.

Halbuki Mısır'ın özerklik görüşleri bunlardan çok farklıydı ve bu durum bir kere daha ortaya çıktı. Bağlantısızların Hazırlık Komitesi'nin Kuveyt'te yapılan toplantısına, ev sahibi Kuveyt tarafından Mısır da davet edildi. Mısır delegesi Ahmed İsmet Abdülmecid, 6 Nisan 1982 günü bu toplantıya, Fahd Planı'na benzer bir Orta Doğu barış planı sundu.¹⁸⁸ Mısır'ın bu planı, 1982 yılının ortalarına gelindiği halde, Filistin özerkliği konusunda Mısır ile İsrail'in hâlâ birbirlerinden ne derece uzakta bulunduğunu bir kere daha ortaya koymaktaydı. Mısır'ın bu planının özelliği, Camp David Anlaşmaları'ndan hiç söz etmemesiydi. Bunun dışında diğer unsurlar, Mısır'ın daha önceki görüşlerini yansıtmaktaydı. Buna göre, İsrail ile Filistinliler birbirlerine tanıyacaklar, İsrail işgal ettiği topraklardan geri çekilecek, bütün Yahudi yerleşimleri sökülecek, Batı Şeria ve Gazze topraklarında bağımsız bir Filistin Devleti kurulacak ve ondan sonra da İsrail ile komşuları, birbirlerinin güvenliğini ve tanınmış sınırlar içinde yaşama haklarını kabul edeceklerdi.

Mısır'ın bu planı ne Arap dünyasında, ne de İsrail'de herhangi bir yankı uyandırmadan Bağlantısızlar'ın Hazırlık Komitesi zabıtlarına geçmekle kaldı.

c) Reagan Planı

Reagan Planı konusunda belirtilmesi gereken ilk husus, bunun gerçek anlamda bir barış planı olmasından ziyade, barış görüşmeleri için birtakım temel ilkeler ortaya atmasıdır. Yani, barış görüşmelerinde bir başarıya ulaşılabilmesi için, Başkan Reagan, tarafların peşinen kabul etmesi gereken ilkeleri belirtmekteydi.

İkinci olarak belirteceğimiz nokta şudur: Bu ilkeler esas itibarıyla bundan sonraki bölümde ele alacağımız Lübnan gelişmeleri içinde ortaya atılmak-

186 Bildirinin metni: *American Foreign Policy...1981*, s. 705-706.

187 Planın metni için bak: *Documents and Statements...1979-82*, s. 38-42.

188 *Keesing's...1983*, s. 31912.

la beraber, yine de Mısır-İsrail özerklik görüşmelerinin başarısızlığı ile yakından bağlantılı bulunmakta ve bu sebeple de, Lübnan gelişmeleri içinde değil, bu bölümde ele alınmaktadır.

Başkan Reagan'ı böyle bir teşebbüse sevk eden faktör ve bu teşebbüsün Lübnan gelişmeleri içinde yapılmasının sebebi ise, 1982 Haziran'ında İsrail'in Lübnan'ı işgali sonunda, FKÖ'nün Lübnan'ı ve karargâhı bulunan Beyrut'u terk etmek zorunda kalışıdır. Başka bir deyişle FKÖ Orta Doğu'dan çıkarılmıştır. Başkan, bu gelişme neticesi, Filistin meselesinin ciddi bir noktaya geldiği inancıyla, bu barış teşebbüsünü yapma zorunluluğunu hissetmiştir.

Başkan Reagan 1 Eylül 1982 akşamı Amerikan radyo ve televizyonlarından Amerikan halkına hitaben yaptığı konuşmada¹⁸⁹ Camp David Anlaşmaları çerçevesinde yürütülen Filistin özerkliği görüşmelerinin, Enver Sedat'ın ölümüyle kesildiğini, bununla beraber Amerika'nın 1982 Ocak ayından itibaren, görüşmeleri canlandırmak için harekete geçtiğini, hatta 1982 Nisan'ında taraflara yeni bir tasarı sunmaya hazırlanırken, Lübnan hadiselerinin şiddetlendiğini, başta İsrail olmak üzere, tarafların Lübnan gelişmelerinin içinde bulunmaları dolayısıyla özerklik görüşmelerinin harekete geçirilemediğini, fakat şimdi FKÖ'nün Beyrut'u tamamen terk etmiş olması sebebiyle daha ciddi bir durumun ortaya çıktığını, bunun da Filistinlilere yurt meselesini ön plana getirdiğini belirterek, Filistin meselesinin sadece bir mülteciler meselesi olmadığını, bu sebeple de Filistin meselesine bir çare bulmak için, Orta Doğu barışı konusunda müzakere yolunun açılması gerektiğini ve barış için de müzakereden başka yol olmadığını bütün ilgili tarafların kabul etmesi gerektiğini söyledi ve bu müzakerelerin temel ilkeleri hakkındaki görüşlerini de şu şekilde belirtti:¹⁹⁰

- 1) FKÖ Lübnan'da askerî bakımdan mücadeleyi kaybetmişse de, bu durum Filistin halkının âdil bir çözüm özlemini azaltmamıştır. Buna karşılık, İsrail'in Lübnan'daki askerî başarıları, kendisinin askerî bakımdan bölgede en güçlü devlet olduğunu göstermekle beraber, sadece bu askerî gücün İsrail'e ve komşularına âdil ve devamlı bir barış getiremeyeceği görülmüştür.
- 2) Mesele, İsrail'in meşru güvenlik endişeleriyle Filistinlilerin meşru haklarının nasıl uzlaştırılacağı meselesidir. Bu meselenin cevabı ise ancak müzakere masasında bulunabilir.
- 3) İsrail şunu anlamalıdır ki, özlemini çektiği güvenlik asalete, basirete ve cesarete dayanan gerçek bir barış ile sağlanabilir. Filistin halkı da şunu kabul etmelidir ki, kendisinin siyasî amaçlarının gerçekleşmesi, İsrail'in güvenli bir geleceği ile bağlantılıdır.

189 Konuşmanın metni: *American Foreign Policy*..1982, s. 753-757; *The Quest for Peace*, s. 108-114; *Historic Documents of 1982*, s. 755-766; Saunders, *The Other Walls*, s. 170-176; *Keesing's*... 1983, s. 32034-32036; *Survival*, November-December 1982, s. 277-281.

190 Bu görüşlerin maddeler haline konulması tarafımızdan yapılmıştır. Esas metinde görüşler maddeler halinde sıralanmamıştır.

- 4) İsrail bugün bir gerçektir. İsrail varlığını sürdürüyor ve güvenli ve savunulabilir sınırlar arkasında varlığını sürdürme hakkına sahiptir. Keza, komşularından da bu gerçekleri tanımayı istemeye hakkı vardır.
- 5) Filistinlilerin Beyrut'tan ayrılması, Filistin halkının bir yurt meselesini her zamankinden daha dramatik hale getirmiştir. Filistinliler, davalarının bir mülteciler meselesi olmadığını ileri sürmektedirler ki, bu görüşü paylaşıyorum.
- 6) Devamlı olabilecek bir barış, bu anlaşmazlıktan en fazla etkilenenlerin bu meselenin içine girmesini gerektirmektedir, bilhassa Ürdün ve Filistinlilerin.
- 7) Camp David Anlaşmaları'nın Batı Şeria ve Gazze için öngördüğü beş yıllık geçici özerklik dönemi, Filistinlilere, kendi işlerini kendilerinin yapabileceğini göstermek içindir ve böyle bir özerkliğin İsrail'in güvenliği için bir tehdit teşkil etmesi söz konusu olamaz. Yine bu çerçevede, Amerika, bu topraklarda Yahudi yerleşimlerinin kurulmasının da karşısındadır.
- 8) Amerika Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasının da karşısındadır. Amerika bu topraklarda böyle bir devletin kurulmasını desteklemeyecektir. Fakat bu toprakların İsrail tarafından ilhak edilmesini veya devamlı olarak İsrail'in kontrolü altında kalmasını da desteklemeyecektir. En iyi çözüm, Batı Şeria ve Gazze'nin özerk yönetiminin Ürdün ile bir ortaklık (*association*) kurmasıdır. Adil ve devamlı bir barış ancak bu suretle mümkün olabilir.
- 9) Amerika'nın inancına göre, İsrail 242 sayılı karar gereğince, Batı Şeria ve Gazze de dahil, işgal ettiği bütün topraklardan çekilmelidir. Fakat bu, ancak İsrail'in gerçek bir barışı ve normal münasebetlerin kurulmasını elde ettiği ölçüde mümkün olacaktır.
- 10) Kudüs, Amerika'nın inancına göre, bir bütün olarak kalmalı, fakat nihai statüsü ancak müzakere yoluyla tespit edilmelidir.

Görüldüğü gibi, Başkan Reagan'ın plan olarak ortaya attığı ilkeler, ana hatları ve esasları itibarıyla, Carter yönetiminin politikasından farklı değildi. Farklılık vurgulamalardaydı. Bilhassa, Filistinlilere bir yurt sağlanması meselesi, bütün planın ağırlık noktasını teşkil ediyordu.

Reagan Planı'nın ikinci özelliği de, İsrail'in işgal ettiği toprakları ve bilhassa Batı Şeria ile Gazze'yi ilhak edemeyeceğini veya devamlı olarak kontrolü altında tutamayacağını kesinlikle belirtmiş olmasındaydı. Carter da bu toprakların ilhakına, Yahudi yerleşimlerinin kurulmasına karşı ve Filistin özerkliğine hararetle taraftar olmakla beraber, ilhak ve devamlı kontrol konusunda Başkan Reagan kadar kesin ve sert olmamıştı.

Amerika'nın bu tutum değişikliğinde iki sebep mühim rol oynamış görünüyor. Biri, söylediğimiz gibi, Filistinlilerin Lübnan'dan çıkarılmasından sonra yurt meselesinin ön plana çıkması olması, ikincisi ise, 1982 Haziran'ında

Dışişleri Bakanı Haig'in istifası ve yerine George Shultz'un gelmesiydi. Haig, İsrail'in Lübnan harekâtını, bilhassa FKÖ açısından hararetle desteklemişti. Halbuki Shultz, Amerika'nın Araplarla münasebetlerinin düzeltilmesi taraftarıydı.¹⁹¹ Onun içindir ki, Amerika, ağustos ayında İsrail'in Lübnan'dan çekilmesi hususunda İsrail'e baskı yapmış ve bu çekilmeyi de sağlamıştır.

Reagan Planı İsrail tarafından reddedildi. İsrail hükümeti bu plana tepkisini, 2 Eylül günü yayınladığı bir bildiri¹⁹² ile açıklarken, Başbakan Begin de Başkan Reagan'a yazdığı ve 5 Eylül'de açıklanan mektubunda¹⁹³ Batı Şeria ve Gazze'de kendi kendini yöneten bir Filistin varlığının (*entity*) kabul edilmesinin, İsrail'in bizzatıhi varlığını tehdit edebileceğini ve bir Filistin Devleti'nin kurulmasına kadar gidebileceğini, bunun ise Orta Doğu'nun göbeğinde bir Sovyet üssünün kurulması demek olacağını bildirdi. İsrail bununla da yetinmedi ve âdeta Reagan Planına bir cevap olmak üzere, Batı Şeria'da 3 tane daha yeni Yahudi yerleşiminin kurulması için 18.5 milyon dolarlık bir ödenek ayrıldı. Bu yeni 3 yerleşimle, Batı Şeria'da kurulan Yahudi yerleşimlerinin sayısı 109'a çıkmış oluyordu. Esasında, 1981 Haziran seçimlerinden sonra, Likud Bloku ile koalisyon yaptığı dinci partiler arasında varılan anlaşmaya göre, Batı Şeria ve Gazze'nin beş yıllık geçici özerklik yönetiminden sonra, İsrail'in bu topraklar üzerindeki tam egemenliğinin tesisi kararlaştırılmıştı. Açıkça ilan edilen bu anlaşmayla, İsrail'in toplam nüfusunun %35'ini teşkil eden 1.3 milyon Arap (veya Filistinli) üzerinde devamlı bir egemenlik tesis edilirken, Camp David'de öngörüldüğü şekilde Filistin meselesinin devamlı bir çözümünün müzakere edilmemesi de kararlaştırılmıştı. Nihayet, bu yeni koalisyon ile birlikte, Batı Şeria'da 1981'de mevcut olan 25.000 kişilik Yahudi nüfusunun¹⁹⁴ 1985'te üç misline çıkarılması öngörülmekteydi.¹⁹⁵

Buna karşılık, muhalefetteki İşçi Partisi'nin lideri Şimon Peres'in Reagan Planı hakkında 14 Eylül'de bazı Amerikan gazetelerine verdiği demeç Begin hükümetininkinden daha yumuşak bir görüşü yansıtmaktaydı¹⁹⁶ Peres demecinde, Reagan Planı'nın İsrail lehine söylediklerine ağırlık vermekle beraber ve bilhassa Amerika'nın bir Filistin Devleti'nin kurulmasına karşı olduğunu vurgulayarak, Filistin özerkliğinin Ürdün ile bağlantılı hale getirilmesine karşı çıkmamıştır. Şimon Peres'in demecinin ağırlığını Ürdün teşkil etmiştir ve bu konuda da muhalif bir görüş ifade etmemiştir. Sadece bazı rezervler koyarak, bazı hususlara işaret etmekle yetinmiştir.

Şimon Peres'in tek itirazı Kudüs konusunda olmuştur. Bu konuda da Peres, "İsrail, Kudüs'ün tüm bütünlüğü ile İsrail başkenti olarak devam etmesi

191 *Keating's...1983*, s. 31917.

192 Bildiri için bak.: *Survival*, November-December 1982, s. 279.

193 *Keating's...1983*, s. 32036.

194 *Keating's...1983*, s. 32036'da bu nüfus 30.000 olarak ve toplam Arap nüfus da 1 milyon olarak verilmektedir.

195 *Strategic Survey*, 1982-1983, s. 70.

196 Peres'in demecinin metni: *Survival*, Nov-Dec.1982, s. 281-282.

kararında birleşmiştir," demiştir. Bununla beraber Peres, Başkan Reagan'ın konuşmasının, müzakerelerin devamı için en gerçekçi bir yaklaşım olduğunu ve İsrail'in bu fırsatı kaçırmaması gerektiğini söylüyordu.

Reagan Planı'na Arapların tepkileri ise oldukça yumuşak oldu. Mısır hükümeti, planın "müspet tarafları" olduğunu ve barış sürecini hareketlendirebilecek bir potansiyele sahip bulunduğunu söylerken, Ürdün Dışişleri Bakanlığı da, planın müspet unsurlar ihtiva ettiğini ve incelemeye değer olduğunu bildirmekteydi. Mamafih, Fez Zirvesi çok yakın olduğu için birçok Arap ülkesi resmi görüş açıklamaktan kaçındı. FKÖ'nün Şam'da üslenmiş olan grupları Reagan Planı'nı toptan reddedip, bunun Camp David'in bir devamı olduğunu ileri sürerken, FKÖ'nün dışişleri bakanı pozisyonunda bulunan ve el-Fetih mensubu Faruk Kaddumi ise görüşünü "tümü itibarıyla fena değil," şeklinde ifade etti.¹⁹⁷

Reagan Planı'na, İsrail'den sonra en sert tepki gariptir, Sovyet Rusya'dan geldi. Tass Ajansı 5 Eylül'de yayınladığı bildiride¹⁹⁸ Reagan'ın 1 Eylül konuşmasını bir komedi olarak nitelendirerek, Başkan Reagan'ın, İsrail'in Lübnan'da yaptığı zulümlere hiç değinmediğini, FKÖ'yü hiç nazar-ı itibara almadığını ve bağımsız Filistin Devleti'nin kurulmasını reddettiğini belirttikten sonra, Camp David Anlaşmaları'nın, Arap ülkelerini birer birer boğmak amacını güttüğünü ileri sürmekteydi.

d) Fez Planı

Şurası bir gerçektir ki, Başkan Reagan'ın 1 Eylül 1982 konuşmasıyla ortaya attığı barış süreci ilkeleri, âdeta bir zincirleme reaksiyona sebep oldu, daha önce de belirttiğimiz gibi, Reagan Planı'na Arap dünyasından cevap, 6-9 Eylül 1982 günlerinde Fas'ın Fez kentinde toplanan 12. Arap Zirvesi'nin 9 Eylül günü yayınladığı bildiri ile geldi.¹⁹⁹ Bildirinin Arap-İsrail Anlaşmazlığı başlığını taşıyan 8 maddelik kısmında, Filistin meselesinin çözümü ve bir Orta Doğu barışı için bazı ilkeler belirtiliyordu ki, esasında, Fez Planı denen bu ilkeler, bir yandan Reagan Planı'na cevap teşkil ederken, öte yandan da, Fahd Planı'nın biraz değiştirilmiş şeklinden başka bir şey değildi.

Fez Planı da İsrail'in İşgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesini ve bu topraklardaki Yahudi yerleşimlerinin tamamen sökülmesini ve ondan sonra da bu topraklarda bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasını öngörmekteydi. Bu bağımsız Filistin Devleti'nin başkenti de Kudüs olacaktı. Yalnız bu bağımsız Filistin Devleti'nin kuruluşu için, Birleşmiş Milletler gözetiminde birkaç aylık bir geçiş öngörülmekteydi. Yine Fahd Planı'nın 7. maddesinde olduğu gibi, Fez Planı'nın 7. maddesinde de, Filistin Devleti de dahil, bölgedeki bütün

197 *Keating's...1983*, s. 32036-32037.

198 Bildirinin metni: *Survival*, November-December 1982, s. 282.

199 Fez Bildirisinin Filistin konusundaki 8 maddesinin metni: *American Foreign Policy...1982*, s. 758; Beling, *Middle East Peace Plans*, s. 64; *Keating's...1983*, s. 32037; Saunders, *The Other Walls*, s. 176-178 (bildirinin tam metni).

devletlerin (halkların değil) barış ve güvenlik içinde yaşamaları, BM Güvenlik Konseyi tarafından garanti edilecekti.

Görüldüğü gibi, Fez Planı'nda da İsrail'in adı geçmediği gibi, İsrail'in varlığının kabul edildiğine dair de kesin bir işaret mevcut değildi. Sadece bölgedeki bütün devletler deyimi, dolaylı olarak İsrail'i de içine almaktaydı. Fakat Arap Birliği İsrail'i resmen tanıdığını açıklamaktan kaçınmaktaydı. Böyle olunca, aynen Fahd Planı'nda olduğu üzere, Fez Planı'na da İsrail'i en küçük bir müspet tepki göstermesi elbette ki beklenemezdi.

Nitekim İsrail Dışişleri Bakanlığı 10 Eylül'deki açıklamasında, Fez bildirisinin, klasik Arap görüşlerini tekrar etmesi sebebiyle, bir yenilik taşımadığını, bu sebeple de nazarı itibara almaya değer bulunmadığını bildirdi.²⁰⁰

Bununla beraber, Sovyetler Birliği lideri Leonid Brejnev, 15 Eylül'de yaptığı bir konuşmada²⁰¹ açıkça ismini zikretmemekle beraber, 9 Eylül 1982 tarihli Fez Planı'nı desteklemekteydi.

Diğer taraftan, FKÖ'nün parlamentosu mahiyetindeki Filistin Milli Konseyi, 22 Şubat 1983'te Cezayir kentinde yaptığı 16. toplantısında kabul ettiği kararlarda,²⁰² Fez Planı'nın Filistinlilerin asgari istekleri olduğunu, Ürdün ile münasebetlerin ise iki bağımsız devlet arasında bir konfederasyon şeklinde olması gerektiğini belirterek, Brejnev'e de 15 Eylül konuşması için teşekkür ediyor ve Camp David Anlaşmaları ile Reagan Planı tümünden reddedildikten sonra, bunların tamamen tasfiyesi için sonuna kadar mücadele etme kararlılığını da ifade ediyordu.

Mamafih, bir yandan Reagan Planı öte yandan da Fez Planı, Amerika ile Arap devletleri arasında uzlaştırıcı müzakerelerin açılmasına sebep olduysa da, bu temasların birkaç ay sürmesine rağmen, yine de bir netice alınamadı.²⁰³ Çünkü Fez Zirvesi'nden bir hafta sonra, İsrail'in, Beyrut'un güneyinde Sabra ve Şatila mülteci kamplarında giriştiği katliam Orta Doğu'nun havasını tam bir gerginlik içine sokmuştur.

Bundan sonra Filistin meselesi, hemen hemen günümüze kadar (1988 sonları) Lübnan gelişmelerinin tesiri altında kalacaktır. Bu sebeple, 1975'teki iç savaşla başlayan Lübnan gelişmelerinin incelenmesini tamamlamadan, Filistin meselesinin gelişmelerini sona erdirmek mümkün değildir.

200 *Keesing's...1983*, s. 32037.

201 *Survival*, November-December, 1982, s. 283.

202 Kararlar için bak.: *Survival*, May-June 1983, s. 135-137.

203 Bu konuda bak.: *Keesing's...1983*, s. 32038-32039.

VIII

BATI ŞERİA'DAN BEYRUT'A –
İSRAİL VE LÜBNAN

BATI ŞERİA'DAN BEYRUT'A – İSRAİL VE LÜBNAN

İsrail'in Lübnan'daki mücadelesi, doğrudan doğruya bir Filistin meselesi veya bir Batı Şeria ve Gazze meselesi değildir. Lübnan, İsrail için bir FKÖ meselesi, Filistin terörünün kökünü kazıma meselesi olmuştur. 1970'ler başlarken İsrail için, Gazze'den, Ürdün'den veya Golan Tepeleri'nden yönelen bir FKÖ terörü veya Filistin gerillaları meselesi artık hemen hemen kalmamış gibidir. Fakat bu sefer, şimdiye kadar ciddi bir şekilde söz konusu olmayan kuzey tehlikesi, yani Lübnan topraklarından yönelen FKÖ ve el-Fetih tehlikesi, on yıldan fazla bir süre ile İsrail'i Lübnan'a yöneltecek ve bu da uzun süreli bir Lübnan krizine sebep olacaktır. Bu açıdan, İsrail'in Lübnan mücadelesine 5. Arap-İsrail Savaşı demek pek de yanlış olmayacaktır.

1. Lübnan Sahnesinin Aktörleri ve Faktörleri

İsrail'in, 1970'lerin başından itibaren Lübnan ile çatışma haline gelmesi, esas itibarıyla iki sebepten kaynaklanmıştır.

Birincisi, Lübnan'ın sosyal yapısıdır. Lübnan halkı, İsrail'in diğer komşuları gibi tümüyle Müslüman olmadığı için, İsrail'in bir devlet olarak ortaya çıkması hadisesine daima uzaktan bakmış, Arap dünyasının İsrail'e karşı tepkilerine bulaşmamaya çalışmıştır. Hatta denebilir ki, Lübnan nüfusunun hemen hemen yarısını teşkil eden Hıristiyan halk, yanı başlarında Müslüman olmayan bir devletin kuruluşunu, muhtemeldir ki, içlerinde gizledikleri bir sempati ile karşılamıştır. Bu sebeplerden dolayı da, Lübnan Hıristiyanları, Lübnan topraklarının İsrail'e karşı terörist faaliyetlerin üssü olarak kullanılmasına daima karşı çıkmışlardır.

İkinci sebep FKÖ ve el-Fetih faktörüdür. 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, en az 150.000 kadar Filistin mültecisi Lübnan'a sığınmakla beraber, bunların FKÖ tarafından İsrail'e karşı kullanılmasına, İsrail hükümetinin tepkilerini üzerine çekmemek için, Lübnan hükümetleri müsaade etmemiştir. Fakat 1970-71'den itibaren durum değişmeye başlamıştır.

Hatırlanacağı üzere, 1967 savaşıdan sonra İsrail, Batı Şeria'da üslenmiş bulunan el-Fetih'i bu topraklardan çıkarınca, bunlar Ürdün topraklarına yerleşmişlerdir. Lakin el-Fetih ve FKÖ'nün Ürdün'de Kral Hüseyin'i devirip bu topraklarda bir Filistin Devleti kurmak için harekete geçmesi, Ürdün'de 1970 yılında bir iç savaşa sebep olmuş ve Kral Hüseyin 1970-71'de el-Fetih ve FKÖ'ye ağır bir darbe indirip, bu Filistin terör ve gerilla örgütlerini ülkesinden kovmuştur. Arafat bütün adamları ve gerillaları ile Lübnan'a sığınınca, hem Lübnan Hristiyanları için ve hem de İsrail için durum değişmeye başlamıştır.

Fakat Lübnan sahnesinin aktörleri sadece Lübnan Hristiyanları, İsrail ve FKÖ değildir. O zaman olduğu gibi bugün de, milletlerarası politikadaki Lübnan meselesinin başta gelen faktörü Suriye'dir. Biraz aşağıda değineceğimiz üzere, Suriye politikası, oldum olasıya, 1920 Mart'ında Suriye Millî Kongresi'nin ilan ettiği ve Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'den meydana gelen Büyük Suriye projesinin peşinden koşmuştur. Bütün Arap halklarını bir tek Arap milleti sayan Baas, 1970'ten itibaren Hafız Esad'ın liderliğinde Büyük Suriye tasarısına daha fazla ağırlık vermiştir. Suriye hiçbir zaman Beyrut'ta bir diplomatik temsilcilik açmamıştır. Çünkü Lübnan'ı daima Suriye'nin bir parçası saymıştır.

el-Fetih ve FKÖ'nün Ürdün'den kaçıp Lübnan'a sığınması ise, Suriye'nin amaçlarına iki bakımdan hizmet edecek görünmüştür. Birincisi, FKÖ ve el-Fetih'i İsrail'e karşı kullanmak için. Daha önce de belirttiğimiz gibi, her Arap devleti FKÖ'yü kendi kontrolü altına alıp kendi amaçları için kullanmaya çalışmıştır. FKÖ önce Nâsır'ın kontrolüne girmiş iken, 1970 Eylül'ünde, yani FKÖ'nün Ürdün'den kovulması ve Lübnan'a sığınması sırasında, Nâsır'ın ölümü üzerine, Suriye FKÖ'yü kendi kontrolüne almak istemiştir. FKÖ içindeki aşırı fraksiyonlara veya gruplara kucak açan ve Arap dünyasında Ret Cephesi'nin liderliğini yapan Suriye için, el-Fetih ve FKÖ'nün Lübnan'a gelmesi, İsrail'e karşı Lübnan Cephesi'nin açılması imkanını sağlamaktaydı. Ne var ki, Lübnan gelişmeleri içinde FKÖ Lübnan'dan da çıkarılacak ve Suriye ile bağları da kopacaktır.

Diğer taraftan, FKÖ'nün Lübnan'a gelmesi, Ürdün'de bir devlet kuramayan Filistinliler için, en azından Güney Lübnan'ı kontrolleri altına almaları imkanını açıyordu ki bu, Suriye bakımından, Lübnan'ın tamamen kendi kontrolüne girmesinde mühim bir merhale olacaktı. Bilhassa, 1975-76 iç savaşıdan sonra, Suriye'nin Arap Caydırma Gücü olarak Lübnan'a girmesiyle bu husus çok daha fazla ehemmiyet kazanmaktaydı.

İsrail'in, Suriye'nin Lübnan üzerindeki oyunlarını görmemesi tabiatıyla imkansızdı. Suriye'nin her iki amacı da, neticede İsrail'e yönelikti. Bu sebeple İsrail, 1970-71'den itibaren Suriye'nin Lübnan üzerindeki her iki amacını da kırmaya yöneldi. Önce, FKÖ'nün Lübnan'dan yönelttiği saldırılara gayet şiddetli karşılıklar vererek, sonra da Suriye ile kendisi arasına, güney Lübnan topraklarında, bir tampon bölge, bir güvenlik kuşağı kurarak Litani Nehri'ne kadar uzanan bu bölge, bugün artık Lübnan toprağı değil, sanki Batı Şeria,

Gazze Şeridi ve Golan Tepeleri gibi, İsrail'in güvenliğini takviye eden bir toprak unsuru olmuştur.

1979 Şubat'ında İran'da monarşinin devrilmesinden ve 1980 Eylül'ünde Irak-İran Savaşı'nın çıkmasından sonra, Lübnan sahnesine yeni bir aktör girmiştir. Bu da İran ve Şii faktörüdür. Bu ikisinin Lübnan sahnesinde etkin olması 1980'lerin ortalarından itibaren mümkün olmuşsa da, bugünün Lübnan gerçeğinde her ikisi de ağırlıklı unsurlar olarak yer almış bulunmaktadır. Şii faktörünün, Suriye'nin Lübnan üzerindeki tasarılarına ne kadar hizmet ettiği veya bu tasarıları ne kadar engellediği tabiatıyla kolaylıkla tartışılabilir. Fakat bir gerçek varsa o da Şii faktörünün Lübnan politikasını iyice karmaşık hale sokmuş olduğudur.

Bu tabloya Amerika'yı dahil etmediğimiz zaman, tablo çok eksik kalır. Amerika'nın Camp David Anlaşmaları'nı ve Mısır-İsrail barışını gerçekleştirmedeki ağırlıklı rolü inkâr edilemez. Fakat Amerika'nın bu rolü, hiçbir zaman Lübnan gelişmeleri içindeki rolü veya politikası kadar sıkıntılı olmamıştır. Sina meselesinde, Amerika'nın askerî müdahalesi değil, fakat barışın korunması için alınan askerî tedbirlere katkısı söz konusu olmuşken, Amerika'nın Lübnan'a askerî müdahalesi çok daha geniş çapta olmuş ve Amerika'ya birtakım insan kayıplarına mal olmuştur.

Amerika'nın Lübnan'da bu derece sıkıntılı bir duruma girmesinde, Lübnan meselesinin son derece karmaşık bir yapıya sahip olması ve böyle bir yapı içinde de Amerika'nın karmaşık amaçlı bir politikayı tatbik etme zarureti başlıca etken olmuştur.

Amerika, bir yandan İsrail'in FKÖ'yü Lübnan'dan tasfiye etmesini desteklerken, İsrail'in Lübnan harekâtının bir savaşa götürebilecek bir krize sebep olmasını da önlemeye çalışmıştır. Keza, bir yandan Lübnan'ın bütünlüğünü korumaya çabalarlarken, öte yandan da, hem Suriye'yi kontrol altında tutmaya ve hem de Lübnan krizinin şiddetlenmesini önlemede Suriye'nin de katkısını sağlamaya çalışmıştır. Bütün bu karmaşıklık içinde de, hem İsrail'i stratejik partner olarak korumaya dikkat etmiş, hem de Arap dünyası ile bağlarını geliştirmeye ehemmiyet vermiştir.

Amerika bu politikalarda ne kadar başarılı olmuştur? Kesin cevap zordur. Tartışılabilir. Yalnız, işin gerçeği, Amerika'nın bu hengâmenin içinden yine de Orta Doğu'nun bir numaralı faktörü olarak çıktığı ve bu şekilde de devam ettiğidir.

2. Lübnan: Karmaşık Bir Ülke

Bugünkü Lübnan, coğrafi bir kavram olmayıp, siyasi sınırların belirlediği bir toprak parçasıdır. Bu siyasi sınırlara göre de, Lübnan'ın kuzeyden güneye uzunluğu 217 km (125 mil) olup, genişliği 32-56 km (20-35 mil) arasında değişmektedir. 1970'lerde tahmin edilen nüfusu ise, 3 milyon kadardır.

Lübnan'ın iki komşusu Suriye ve İsrail'dir. Fakat Lübnan esas itibarıyla Suriye topraklarıyla çevrili olup, güneyde bir miktar İsrail ile sınırı vardır.

Lübnan'ın esas itibarıyla Suriye toprakları ile çevrili olması, aynı zamanda bu ülkenin tarihini de yansıtmaktadır. Çünkü, Yavuz Sultan Selim 1517'de Suriye topraklarını fethettiğinde, Lübnan ayrı bir toprak parçası değildi. Suriye kavramı içinde yer almaktaydı. Bu durum, ta Hititler, Aramiler ve Fenikeliler zamanından beri böyleydi. O zamanlar da, bugünkü Lübnan toprakları Suriye kavramıyla ifade ediliyordu.

'Lübnan' deyimini, siyasi bir kavram olarak, 1860-61 Suriye ayaklanmalarından sonra, Osmanlı Devleti'nin beş büyük Avrupa devleti ile mutabık kalarak 9 Haziran 1861'de yayınladığı Lübnan Nizamnamesi ile ortaya çıkmıştır.¹

Bu tarihe gelinceye kadar Osmanlı yönetimindeki Suriye toprakları, Halep, Şam, Sayda ve Bağdat olmak üzere dört eyalete bölünmüştü. İlk defa olarak Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan ayrı bir kaymakamlık haline getirilmiş ve bir Hıristiyan mutasarrıfın yönetimine verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu toprakları 24 Nisan 1920'deki San Remo Konferansı'nda İngiltere ile Fransa arasında paylaşılrken, Suriye Fransız mandasına, Irak ve Filistin de İngiliz mandasına verilmişti. Bu anlaşmada Suriye deyiminden ayrı olarak bir Lübnan deyimii söz konusu olmamıştı.

Ayrıca, San Remo Konferansı'ndan hemen hemen bir ay kadar önce, 1920 Mart'ında Şam'da toplanan Suriye Milli Kongresi, Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Suriye Kralı ilan etmişti. Suriye Milli Kongresi'nin Suriye dediği topraklar, bugünkü Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü de içine alan Büyük Suriye idi.

Lakin San Remo kararları ile Suriye mandasını elde eden Fransa, *divide et impera* yani böl ve yönet kuralını tatbik ederek, Suriye'yi, 4 parçaya böldü. Bunlar Büyük Lübnan, Şam devleti (Cebel-i Drüz dahil), Halep devleti (İskenderun dahil) ve Lazkiye (veya Alevî ülkesi) idi.²

1921'de Fransa Cebel-i Drüz'ü ayrı bir devlet haline getirdi ve 1924'te de İskenderun Sancağı'na özerklik verdi. 1925'te ise Halep ve Şam birleştirilerek Suriye Devleti haline getirildi. Geriye ise Lübnan kalıyordu.

1926 Nisan'ında kabul edilen bir anayasa ile Fransa Lübnan'ı, Batı modelinde parlamenter sisteme sahip bir devlet haline getirdi. Lakin bu anayasa bu devlet ile Fransa arasındaki sıkı bağları muhafaza etmekteydi.

1 1860-61 Suriye ayaklanması için bak.: Ord. Prof. Enver Ziya Kral, *Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayını, 1983 (3. baskı), s. 29-42; Doç. Dr. A. Halûk Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı-Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, N. 211-193, 1966; Camille de Rochemonteix, *Le Liban et l'Expedition française en Syrie, 1860-1861*, Paris, 1921.

2 George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, (1953 basımı), s. 232.

Fransa 1936 Eylül'ünde Suriye ve 1936 Kasım'ında da Lübnan ile imzaladığı anlaşmalarla, bazı konularda sınırlamalarla da olsa, bu iki ülkeye bağımsızlık verdi. Suriye ile yapılan anlaşmada Cebel-i Drüz ve Lazkiye'ye özerklik verildiyse de, biraz sonra Suriye hükümeti bu iki toprağı da Şam yönetimi içine aldı.

İkinci Dünya Savaşı içinde Suriye 1941 Eylül'ünde ve Lübnan da 1941 Kasım'ında, Fransa ile bütün bağlarını kopararak bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fakat Fransa'nın bu iki toprağın bağımsızlığını kabul etmesi kolay olmadı. Fransa bu iki topraktan çıkmamak için uzun süre direndi. Nihayet, savaştan sonra son Fransız askerinin 1946 Nisan'ında Suriye'yi, 1946 Aralık ayında da Lübnan'ı terk etmesi üzerine bu iki devlet de tam bağımsızlıklarına kavuştular.

Bu suretle Lübnan kavramı, siyasî bir varlığın ifadesi olarak bağımsızlıkla birlikte ortaya çıkmış oluyordu.³ Bu siyasî varlığın bağımsızlık sırasındaki sınırları da onun coğrafyadaki yerini belirtmekteydi.

A) Lübnan'ın Sosyal Yapısı

Lübnan, sosyal yapısı itibarıyla kendisine özgü bir ülke olarak tanımlanabilir. Herhalde bir benzeri dünyada mevcut olmasa gerek. Lübnan'ın bu karakteristiğı iki unsura dayanmaktadır. Birincisi, Lübnan halkının, iki büyük dinin, Hristiyanlığın ve Müslümanlığın, toplam 22 mezhebine bölünmüş olmasıdır.

İkinci unsur ise, sosyal yapının tam bir feodaliteye dayanması ve Lübnan halkının, dinî mezheplerin dışında, zâ'im denen derebeylerin veya ağaların etrafında kümelenmiş bulunmasıdır.

Sosyal yapı bakımından belirtilmesi gereken bir üçüncü nokta ise, Lübnan siyasî partilerinin, sosyal yapının bu özelliklerine göre şekillenmesidir. Mamafih, hemen belirtelim ki, siyasî partilerin yapısına önce aile yani zâ'im şekil vermiş, ondan sonra da mezhep faktörü ile siyasî fikirler yerlerini almıştır. Siyasî partilerin bu kadar çok unsura dayanması sebebiyle de, Lübnan gibi 3 milyonluk bir ülkede siyasî partilerin mantar gibi çoğalması, en az mezhep sayısı kadar siyasî parti veya siyasî gruplaşmaların ortaya çıkışı, 1975-76 savaşında göreceğimiz üzere ülkeyi bütünlükten yoksun bırakıp, neredeyse bir parçalanmanın eşiğine getirecektir.

Lübnan politikasını daha iyi anlayabilmek için, bu politikanın iki temel unsuru olan zâ'imlik ile mezhep meselesini hiç değilse ana hatlarıyla belirtmemiz gerekmektedir:

3 Lübnan'ın bağımsızlıktan önceki tarihi için bak.: Philip K. Hitti, *Lebanon in History*, London, Macmillan, 1957; Kamal S. Salibi, *The Modern History of Lebanon*, London, Weidenfeld and Nicholson, 1965; A.L. Tibawi, *A Modern History of Greater Syria, including Lebanon and Palestine*, London, Macmillan, 1969; Adel İsmail, *Histoire du Liban du XVIIIème Siècle à nos Jours*, Prais, Maisonneuve, 1955-1958, 4 Vols.

a) Zâ'imlik Müessesesi⁴

Lübnan siyasi hayatının en göze çarpan kişileri, esasında, toprak derebeyliğine, yani ağalığa dayanan ve gerek şehirlerde, gerek kırsal alanda çok güçlü bir duruma sahip olan zâ'imlerdir.

Zâ'imin sahip olduğu güçlü durum aileden gelmektedir. Veraset, Lübnan'da en saygı gören müessesedir. Politika genellikle bir aile işi olarak ele alınır. Fransız mandasının başladığı 1920'lerden bugüne kadar 20 aile hemen her kabineye bakan vermiştir. Mesela, Eddè ailesi dört bakan çıkarırken, bağımsızlıktan önceki son cumhurbaşkanı da bu ailedendi.⁵ Sulh ailesi ise, aslen Saydalı (Sidon) olup, sonra Beyrut'a göç etmiştir. 25 yıl içinde 4 tane başbakan çıkarmıştır. 1930'ların meclis albümüne bakılacak olursa, karşımıza çıkacak isimler, bugünkü Lübnan politikacılarının büyükbabaları, babaları veya amcalarıdır. Mesela Raşit Kerami Trablus (Tripoli) Sünnileri arasında babasının sahip olduğu etkinliği tevarüs ederken, Saib Salam da babasının yerine geçmiştir.

1936-1941 arasında cumhurbaşkanlığı yapan Emile Eddè'nin ölümünden sonra, oğlu Raymond, fikirleri birbirine ters düştüğü halde, kardeşi Pierre Eddè ile birlikte Milli Blok'un liderliğini üzerlerine almışlardır.

Dürzileri ise dört yüz yıldan beri, en kuvvetli iki lider olan ancak iki rakip aileden gelen Şeyh Kemal Canbulat ile Emir Mecid Aslan'ın mensup olduğu iki aile yönetmekteydi. İlerici Sosyalist Parti'nin ve 1975-76 iç savaşında solcu partilerin meydana getirdiği Milli Cephe koalisyonunun lideri olan Kemal Canbulat 16 Mart 1977'de öldürüldüğünde, 28 yaşındaki oğlu Velid Canbulat, sadece Dürzilerin lideri olarak babasının yerini almakla kalmadı, aynı zamanda solcu ittifakın da lideri oldu. Velid Canbulat, hiçbir siyasi tecrübesi bulunmamasına ve bu işte gönüllü de olmamasına rağmen, her iki kuruluşun liderliğine seçilirken, karşısına hiçbir rakip çıkmadı.

Maruni zâ'imlerinden Emile Bustani, bir uçak kazasında öldüğünde, Bustani ailesi Emile'in kızı Myrna'nın babasının yerine milletvekili olmasına karar verdi ve Myrna hiçbir muhalefet ve rakip aday ile karşılaşmadan milletvekili seçildi.

Maruni zâ'imlerinden Piyer Cemayel ve Camille Chamoun ise, aile dayanağı olmadan kendi zâ'imliklerini kendileri kurmuş kişilerdir. Ama kendileri, kendi veraset sistemlerini kurmakta gecikmediler. Cemayel'in Falanjist (Kata'ib) Partisi ile Chamoun'un Milli Liberal Partisi, Hristiyan kuvvetlerinin

4 Bu konuda bak.: David Gilmour, *Lebanon - The Fractured Country*, Oxford, Martin Robertson, 1983, s. 34-37.

5 Lübnan'da 1926'dan bugüne kadar cumhurbaşkanlığı yapmış olanlar şunlardır: Charles Debbas, 1926-1933; Habib es-Sa'd, 1933-1935; Emile Eddè, 1936-1941; Bishara el-Khourie, 1943-1947, 1947-1952; Camille Chamoun, 1952-1958; Fuad Chebab, 1958-1964; Charles Hélou, 1964-1970; Süleyman Frangiè, 1970-1976; Elias Sarkis, 1976-1982; Emin Cemayel, 1982-1988. (Bak. David C. Gordon, *The Republic of Lebanon - Nation in Jeopardy*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1980, s. 25.)

belkemiğini teşkil eden milis kuvvetlerinin komutanlıklarına, 1976 ortalarında itibaren oğullarını, yani Beşir Cemayel ile Danny Chamoun'u getirdiler.

1958 Lübnan ayaklanması zâ'inlerin kalelerini takviye etti. Trablus (Tripoli) Keramilerindi. Beyrut'un güney-doğusundaki Şut bölgesi Canbulatların, Beyrut'un Basta kesimi ise Saib Salam'ındı. Keramilerin ve Canbulatların bölgelerinde hükümetin hiçbir kontrolü yoktu.

Şii toplumuna gelince; bu topluma toprak sahibi iki aile hâkimdi. Harmel'in Hamadehleri ile güney Lübnan'ın Esadları. İki ailenin başları Kemal Esad ile Sabri Hamadeh, enişte-kayınbirader oluyordu ve birleştikleri zaman bütün Şii toplumunu ayağa kaldırabilecek güce sahiptiler. Eğer bir de Dürzilerin lideri Emir Mecid Aslan ile işbirliği yapacak olurlarsa, hükümetleri düşürmek veya iktidarda tutmak bunların elinde oluyordu. Emir Aslan 24 kabinede bakanlık yapmıştı.

b) Lübnan'da Mezhepler

Lübnan'ın önde gelen özelliği, dinî bakımdan çok çeşitliliğe sahip olmasıdır. Nüfus esas itibarıyla Hristiyan ve Müslüman olarak ikiye ayrılmakla beraber, bunların kesin sayılarını söylemek mümkün değildir. Çünkü en son nüfus sayımı 1931'de yapılmıştı ve bu sayımda, çoğunlukta olan Hristiyanların nüfus nispeti %53 kadar.⁶ Biraz önce de söylediğimiz gibi, bu iki büyük dinin mensupları 22 mezhep içinde gruplaşmış bulunmaktaydılar.⁷

Hristiyan mezhepleri içinde en geniş kitleyi Katolik Maruniler teşkil ediyordu. Lübnan nüfusunun %25-30 kadarı Maruni idi.⁸ Başlangıçları 4. ve 8. yüzyıla uzanan Marunilerin⁹ büyük kısmı kuzey Lübnan Dağları

6 Dan Bavy and Aliahu Salpeter, *Fire in Beirut - Israel's War in Lebanon with the PLO*, New York, Stein and Day, 1984, s. 37. *Encyclopaedia Britannica* (1969 basımı) 1932 nüfus sayımında Hristiyanların nüfus nisbetini %50 ve Müslümanları da %49 olarak vermektedir. Gilmour, *Lebanon*, s. 21'de, 1956'da yapılan resmi tahminlere dayanarak mezheplerin nüfus gücünü şöyle vermektedir: Katolik Maruniler 423.000, Rum Ortodokslar 149.000, Rum Katolikler 91.000, Sünni Müslümanlar 286.000, Şii Müslümanlar 250.000 ve Dürziler 88.000. Fakat, yine bu yazara göre, 1975'te Müslümanların Hristiyanlardan fazla olduğu kabul edilmekteydi.

7 David C. Gordon, *The Republic of Lebanon - Nation in Jeopardy*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1980, s. 5.

8 *Encyclopedia Americana* (1986 basımı) Marunilerin nisbetini %25 olarak verirken, *Britannica* (1969 basımı) bu nisbetin %30 olduğunu söylemektedir.

9 Maruniliğin başlangıcı olarak veya Maruni ismi için iki kaynak gösterilir. Biri, M.S. 4. yüzyılın sonları ile 5. yüzyılın başlarında yaşamış olan Suriyeli keşiş St. Maron'dur. Diğer bir Maruni efsanesine göre de, Marunilerin başlangıcı M.S. 685-707 yıllarında Antakya Patrikliğini yapmış olan St. John Maron'dur. Bu ikincisi Marunilerin babası sayılır. Maruniler Tek Allah'a (*Manothelitte*) inandıkları için Bizans İmparatoru II. Justinianus (685-711) zamanında çeşitli işkencelere maruz kalmışlar, papazları idam edilmiş ve Antakya yakınlarındaki manastır ve kiliseleri yakılıp yıkılmıştır. Bu hadiselerin neticesi olarak Marunilerin büyük kısmı kuzey Lübnan dağlarına çekilmişlerdir.

bölgesinde yaşamaktadır. Arapça konuşurlar. Aslen Suriyeli, yani Aramî orjinlidirler. Papa'ya bağlıdırlar ve Papa'dan sonra en büyük ruhani liderleri, Lübnan'da Bkirkî'de oturan Maruni Patriğidir. Maruniler, çağdaş Lübnan'ın en imtiyazlı ve önde gelen kesimini oluşturmuşlardır.

Marunilerden sonra Rum Ortodokslar (*Greek Orthodox*) yani Melkitler ile Katolik Melkitler gelmektedir. Melkitler, Bizans yani Doğu Kilisesi'nin ibadetini Arapça olarak yapan, fakat Roma'ya bağlı olan Hristiyanlardır. Melkitler, Marunilerden ve Jakobitlerden tamamen ayırdırlar. Melkitlerin Lübnan nüfusu içindeki nispeti %10 olarak tahmin edilmektedir. Yine bu gruba dahil olan bir mezhep de Uniatlardır. Bunlar da Roma kilisesine bağlı olan Doğu Hristiyanlarıdır. Roma'ya bağlı olmakla beraber kendilerine özgü dinî âdetlerini muhafaza etmişlerdir. İlk Uniatların Maruniler olduğu da ileri sürülür.¹⁰

Bir diğer Doğu Katolik grubu da Jakobitlerdir. Bunlar Katolik olmakla beraber, Katolikliğin genel tatbikatına ters düşen bir mezhebin mensuplarıdır. Kurucusu Jacob Baradaeus'tur. Dinî liderleri Antakya Patriği olmakla beraber, Patrikleri Humus'ta oturur. Kiliseleri Marunilerden ve Melkitlerden tamamen ayırdır.¹¹

Bu Katolik gruplarından sonra mühim bir grup Ermeni Katolikleridir. Bunlar Lübnan'a 18. yüzyılda gelmişler ve kendi kiliselerini kurmuşlardır. Sayılarının 200.000 kadar olduğu ileri sürülür.¹²

Müslümanlara gelince; Sünniler ve Şiîler toplam nüfusun %40-45'ini teşkil etmektedir.¹³ Çoğunluk mezhebini teşkil eden Sünni Müslümanlar Memlûklar zamanından beri Trablus (Tripoli), Beyrut ve Sayda'da ticaret hayatına hâkim olmuşlardır. Müslümanların azınlık mezhebini teşkil eden Şiîler ise, Lübnan toplumları içinde en dağınık olanıdır. Geleneksel olarak güney Lübnan Dağı ile Bika'a Vadisi'nde köylü durumunda olup, Lübnan mezhepleri içinde en fakiri onlardır. Yüksek nüfus artışına sahip oldukları için de, son zamanlarda en kalabalık mezheplerden biri olmuşlardır.

Lübnan politikasına hâkim olan en mühim mezheplerden biri de Dürzîlerdir. Lübnan'da sayıları 150.000-170.000 kadar olduğu ileri sürülen¹⁴ Dürzîler, esas itibarıyla Şut (Chouf) dağları bölgesinde toplanmışlardır. Dürzîlerin

10 James Hastings, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, Edinburgh, T. and T. Clark, 1921, Vol. XII, s. 174-175.

11 *Columbia Encyclopedia* (1950 basımı), "Jacobite Church" maddesi.

12 Gordon, *The Republic of Lebanon*, s. 112.

13 *Encyclopedia Americana*, Müslümanların nisbetini %40 olarak verirken, *Britannica* bu nisbetin %45 olduğunu söylemektedir. *Britannica*'nın rakamını daha doğru ve gerçekçi olarak kabul etmek gerekir. Zira, bu bölümde ele alacağımız Lübnan iç savaşının bir sebebi de, Müslümanların, nüfus çoğunluğuna geçmiş olmaları dolayısıyla siyasi sistemi değiştirmek istemeleri olmuştur.

14 Gordon, *Republic of Lebanon*, s. 10.

menşei 11. yüzyıla kadar gitmekte olup, çok farklı ve kendilerine özgü, dışarıya tamamen kapalı bir ibadet sistemi ile mezhep yapısı geliştirmişlerdir.¹⁵

Toprağa ve mezheplere dayanan bu derece karmaşık bir sosyal yapıda, siyasi dengeyi kurarak müstakar bir devlet sistemini oluşturma'nın güçlüğü açıktır. Bu sebeptendir ki, Fransızlar Lübnan'a bağımsızlık verirken, kuvvetli bir Suriye'nin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla, Lübnan gibi bir sun'i yapı kurmayı kendi açılarından tercih etmişlerdir. Çünkü, Suriye'nin kontrolünde olmayan ve bağımsız bir devletin nüfus çoğunluğunu teşkil eden Hristiyan bir kitle, Fransa'nın ilerideki tasarılarına bir dayanak olabilirdi.

Bununla beraber, zaman zaman gürültü-patırtı çıkmasına rağmen, Lübnan en az 50 yıl süreyle, yani 1975-76 iç savaşına gelinceye kadar (1958 Lübnan hadiseleri hariç), oldukça müstakar bir hayat sürdürmüş ve barış içinde yaşamıştır. Bunun da sebebi, daha bağımsızlığın ilk yıllarında, 1943'te, Maruniler adına Bışara el-Huri ile Müslümanlar adına da Sünni Riyad es-Sulh arasında imzalanan Milli Pakt'tır (*National Pact* veya *National Covenant*). Açıkça yazılmamış olmakla beraber, bu pakt, Lübnan'ın Arap karakterini kabul ediyor ve Fransa'nın himayesini reddediyordu. Bununla beraber, Lübnan bağımsız olacak, fakat Suriye veya başka herhangi bir Arap ülkesiyle de birleşmeyecekti. Dış politikada da ne Batılı, ne de Arap yanlısı olacaktı. Ayrıca, hiçbir mezhep diğerleri üzerinde egemenlik kuracak kadar çoğunluğa sahip olmadığından, parlamento üyeliklerinin ve kamu görevlerinin dağıtılmasında da mezheplerin sayısal oranlarına göre dağıtılmasında da anlaşmaya varıldı. Parlamentoda 6 Hristiyan'a karşılık 5 Müslüman olacaktı. Yine bu düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı Hristiyan Maruni, Başbakan ise Sünni Müslüman olacaktı.¹⁶ Şiilere de Meclis başkanlığı verilmiştir.

15 Dürziler hakkında en geniş ve ciddi bilgi İslâm Ankişpoledisi'nde verilmiştir. Bazı kaynaklar (Britannica) 'Dürzi' adının bu mezhebi resmen ilan eden ed-Darazi'den geldiğini ileri sürmektedirler. Dürziler, esasında, Fatımi Halifelerinden olup, ulûhiyyet (Allahlık) iddiası ile Hâkim bi-Amrîh adını alan el-Hâkim bi-amr Allah el-Mansûr bil el-Aziz bi'llah'ın (hilâfet 996-1021) veziri Hamza bin Ali'nin 1017'de tesis ettiği bir mezhebin sâlikleridir. (ed-Darazi'nin Hamza Ali'nin rakibi olduğu söylenir.) Dürzilerin 4 temel ilkesinden birincisi, Hâkim bi-amr Allah'ı, Allah bilmektir. Dürzilere göre, Hâkim, hem Allah, hem de insandır. Allah son defa Hâkim suretinde görünmüştür. Hamza da onun peygamberidir. ikinci ilke ise, Hamza bin Ali'yi mahlûkâtın en şerefliisi olarak tanımaktır. Hamza bin Ali, Allah'ın öz nurundan yaratıldığı için "el-imâmü'l-a'zam", yani imamların da imamıdır. Üçüncü ilke, hudûdu tanımaktır. İlahi emirleri tâlim ve telkin edenlere hudûd veya vezir denir. Bunlar Hamza'dan sonra en kutsal kişilerdir ve Hamza ile beraber toplam 5 hudûd vardır. Dördüncü ilke ise, kişisel davranışların uyması gereken ve vesâya denen 7 ilkeye uymaktır. Dürzilerin camileri yoktur. İbadethanelerine halâvat adı verilir ve buraya ukkâl (akıllılar, bilenler) denen, mezhebin ileri gelenleri girebilir. Bunlar dışında kalanlara cuhhâl (câhiller, bilmeyenler) denir. Dürzilerin "el-id es-sagır" ve "el-id el-kabir" denen ve bizim Ramazan ve Kurban bayramlarımıza tekabül eden iki bayramı vardır. Dürziler ancak kendi içlerinden evlenirler. Dürzi olmayanla evlenmek yasaktır.

16 Doç. Dr. Oral Sander, "Lübnan'daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Nedenleri", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXVII, Sayı 3-4, Eylül-Aralık 1982, s. 224-225.

Bu belge otuz yıldan fazla Lübnan mezhepleri arasındaki dengeyi ve toplumdaki istikrarı korumaya muvaffak olmuştur. 1975-76 iç savaşı, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki sayı dengesinin Müslümanlar lehine bozulmasının yarattığı bir patlama olarak kabul edilebilir.

Lübnan'ın siyasal yapısındaki bu özellik aynen 16.000 kişilik Lübnan ordusuna da yansımıştır. Başka bir deyişle Lübnan'ın Hristiyan-Müslüman ikilemi aynen Lübnan ordusunda da mevcut olagelmıştır. Çünkü, askerlerin çoğu Müslüman iken, subayların üçte ikisi Hristiyan'dı. Ayrıca, ordunun en mühim iki komutanlığı da Hristiyanlara aitti. Bunlar Lübnan Ordusu Komutanlığı ile Askeri İstihbarat Komutanlığı idi.

Ordunun bu yapısı, 1958'de olduğu gibi, onun kriz dönemlerinde müessir bir kuvvet olarak harekete geçmesini zorlaştırmıştır. Çünkü 1943 Milli Pakt'ına göre, silahlı kuvvetlerin kullanılması, hem Hristiyanların ve hem de Müslümanların muvafakati ile mümkündü. Nitekim, 1975-76 iç savaşında ordunun bir kısmı sol Müslüman kuruluşlar ile ittifak yaparken, bir kısmı da sağa Hristiyanlara katıldı.

c) Lübnan'da Filistinliler

Filistinliler esasında Lübnan'ın kendi yerli nüfusu olmayıp, 1948-49 ve 1967 Arap-İsrail savaşlarıyla, 1970-71'de el-Fetih ve FKÖ'nün Ürdün'den kovulması neticesi Lübnan'a sığınan Filistinli mültecilerdir. Bunların, 1975'te iç savaş çıktığı sırada sayıları hakkında verilen rakamlar 350.000-500.000 arasında değişmektedir.¹⁷ Bu rakamların abartmalı olduğu kanaatindeyiz. Çünkü, BM Mültecilere Yardım Teşkilatı'nın (UNRWA) verdiği rakamlara göre, 1949 Kasım'ında Lübnan'daki Filistin mültecilerinin sayısı 127.800'dü.¹⁸ UNRWA'nın 31 Aralık 1968 tarihli raporuna göre de, yani 1967 Arap-İsrail savaşıyla meydana gelen Filistinli göçlerinden sonra, Mülteciler Teşkilatı'ndan yardım gören Lübnan'daki mültecilerin sayısı 168.927 dir.¹⁹

1970-71 Ürdün iç savaşından sonra FKÖ ve el-Fetih'in Ürdün'den ayrılmaları ve bunların Lübnan'a yerleşmeleriyle, Lübnan'daki Filistin mültecilerinin sayısında bir artma olabileceği söylenebilirse de, unutmamak gerekir ki, Ürdün iç savaşından sonra Lübnan'a göç edenler, Ürdün'e yerleşmiş olan tüm Filistin mültecileri değil, FKÖ ile el-Fetih gerillaları ve bunları destekleyen Filistin mültecileriydi.²⁰ Bu sebeple, 1975-76 iç savaşının arifesinde Lübnan'daki Filistin

17 Bu konuda Gilmour, *Lebanon*, s. 86'da bu rakamı 350.000 olarak verirken, Gordon, *The Republic of Lebanon*, s. 10 da, "1970'te Filistinlilerin Ürdün'deki askeri yenilgisinden sonra bunlar Lübnan'a geldiler ve böylece Lübnan'daki Filistinlilerin sayısı 400.000-500.000'i buldu" demektedir. *Strategic Survey*, 1976, s. 86'da, sayının 300.000 olduğunu belirtmektedir.

18 Bakınız yukarıda s. 111, 190 no'lu dipnot.

19 *Yearbook of the U.N.*, 1968, s. 277.

20 1968'den sonraki "*Yearbook...*"larda, Filistin mültecilerinin Arap ülkelerindeki dağılışılarına ait rakamlar verilmemiştir.

mültecilerinin sayısı için verilen 200.000 rakamını²¹ gerçeğe en yakın rakama olarak kabul ediyoruz. Bu bakımdan, iç savaştan sonraki Lübnan gelişmeleri içinde, Lübnan'ın BM delegesinin 13 Ekim 1978'de BM Genel Sekreteri'ne yazdığı mektupta²² kaynağını belirtmeden, 350.000 mülteci den söz etmesini de keza abartmalı buluyoruz.

Lübnan'daki Filistin mültecilerinin sayıdan daha mühim tarafı ise, bu mültecilerin 5.000-7.000 kadarının el-Fetih gerillası olmasıydı.²³ Yine Lübnan gelişmeleri içinde İsrail, 6 Haziran 1972 günü BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta, Lübnan topraklarında 5.000 teröristin üslendiğinden ve Beyrut'un da bir sürü terör örgütünün karargâhı haline geldiğinden şikayet etmekteydi.²⁴

Filistin terörizmi, Lübnan'daki Filistin mülteci meselesinin ancak bir yüzüydü. Fakat madalyonun öbür yüzündeki gerçekler çok daha acıydı. Bu da Filistin mültecilerinin içinde bulundukları son derece kötü yaşama şartlarıydı.²⁵

BM'nin 1947'deki taksim planı, bugünkü İsrail'in kuzeyinde bulunan (Taberiye Gölü'nün kuzeyi) Celile (Galilee) bölgesini de Arap ve Yahudi olmak üzere ikiye ayırmıştı. Fakat Galilee Operasyonu komutanı ve daha sonra Dışişleri Bakanı olan Yigal Allon, bu bölgenin tümünü, kendisinin deyimiyle, uyuşuk Araplardan temizledi. İşte bu temizlenen Araplar Lübnan sınırından güçlüklerle geçerek Lübnan topraklarına iltica ettiler. Bunlar evlerine döneceklerinden o kadar emindiler ki, evlerinin anahtarlarını yanlarına almayı ihmal etmediler.

Bu mültecilerden güney Lübnan'a sığınanların dışında, bir kısmı da Sayda ve Sur bölgelerine gittiler. Fakat Lübnan hükümeti, güney Lübnan'a yerleşen mültecilerin İsrail'in tepkilerine sebep olacağını bildiğinden, bunları buralardan alıp, ülkenin diğer kısımlarına, Bika'a Vadisi'ne, Baalbek, Anjara, Beyrut ve Trablus civarındaki kamplara yerleştirdi. Bu suretle, BM Mülteciler Teşkilatı'nın da yardımıyla bu mülteciler 17 kampta iskân edildiler.

Kamplarda hayat felâketti. Başlangıçta bunlar barakalara ve çadırlara yerleştirildi. Barakalarda bir sürü aile bir aradaydı. Çadırlarda ise, 12 kişinin başları içerde, ayakları dışarıydı. Yıllarca mültecilerin çoğunluğu bu çadırlarda, Mülteciler Teşkilatı'nın raporlarındaki ifadeyle, açlıktan ölmekten biraz daha iyi şartlarda yaşadılar.²⁶

Kamplarda hayat tamamen açlıktaydı. Her şey, yeme, içme, çamaşır yıkama ve uyuma aleniydi. Altı aileyi barındıran barakalarda, aileleri sadece bataniyeden bir perde ayırmaktaydı. Daha sonraları bu aileler, BM Mülteciler Teşkilatı'nın inşa ettiği 9 x 12,5 m'lik kulübelere geçtiler. Bu mülteciler o derece kötü şartlar içinde yaşamaktaydılar ki, Sayda yakınlarındaki Ayn el-Hilveh kampına, mahallî halk hayvanat bahçesi adını takmıştı.

21 *Strategic Survey*, 1975, s. 82.

22 *Yearbook of the U.N.*, 1978, s. 371-372.

23 *Strategic Survey*, 1975, s. 82.

24 *Yearbook of the U.N.*, 1972, s. 191.

25 Bu konuda bak.: Gilmour, *a.g.e.*, s. 86-91.

26 Gilmour, *a.g.e.*, s. 87.

Mültecilerin karşılaştıkları zorluklardan biri de, iş bulamamalarıydı. Lübnan hükümeti bunlara ne yabancı, ne de vatandaş muamelesi yapıyordu. Vatandaşlığa alınmamışlardı. Çünkü Filistin mültecilerinin çoğunluğunun Sünni Müslüman olmaları hasebiyle Hristiyanlar, vatandaş olmaları halinde bunların dengeyi Müslüman nüfus lehine bozacağını bildiklerinden, mültecileri vatandaşlığa kabul etmediler. Ama beri tarafta bunlara yabancı muamelesi de yapılmadı. Bir çeşit vatansız (*heimatlos*) durumundaydılar. Bunlar vatandaşlığa alınmadıkları için, kendilerine çalışma izni de verilmedi. Kaçak olarak çalışmak zorunda kaldıkları için de, işverenler bunları çok düşük ücretlerle çalıştırdı. Hatta pek çoğu ancak günlük işlerde çalışabiliyordu. İş güvencesi yoktu.

Mültecilerin çocuklarının eğitimi de bir mesele oldu. Hristiyanlar mülteci çocuklarının devlet okullarına alınmasına karşı çıktılar. Bu çocuklar ancak BM Mültecilere Yardım Teşkilatı'nın açabildiği okullara gidiyorlardı. Orta öğretim Lübnan'da paralı olduğu için de, bunlar orta öğretimden de yoksun kaldılar.

Lübnan'daki bu duruma nispetle Ürdün ve Suriye'deki mültecilerin durumları çok daha iyiydi. Ürdün hükümeti mültecileri vatandaş yaptığundan hiçbir problemleri olmadı. Suriye hükümeti de Filistin mültecilere vatandaşlık vermedi. Fakat gerek sivil memuriyetlere, gerek orduya alınmada bunlara kendi vatandaşlarıymış gibi hak tanıdı.

B) Lübnan'da Siyasî Partiler²⁷

Lübnan siyasî partilerinin, bilhassa sosyal yapıdan gelen birtakım özellikleri vardır. Birincisi, parti sayısının, nüfusa nispetle çok fazla olmasıdır. İkincisi, siyasî partilerin, bilhassa büyük siyasî partilerin esas itibarıyla zâ'imlik sistemine dayanmasıdır. Üçüncüsü ise, başlıca büyük siyasî partilerin aynı zamanda askerî teşkilata, yani milis kuvvetlerine sahip olmasıdır. Bu özellik iki hususa işaret etmektedir: Birincisi, siyasî partiler arasındaki rekabetin şiddeti ve bir silahlı çatışmaya kadar gidebildikleri; ikincisi de, her siyasî parti için savunma ihtiyacının ehemmiyeti.

a) Hristiyanların Partileri

Önce, Hristiyan siyasî partilerinin genellikle muhafazakâr sağ partiler olduğunu belirtelim. Bu partilerin başında da, Lübnan'ın en büyük partisi olarak Lübnan Kata'ib Partisi veya çok bilinen adı ile Falanjist Parti gelir. 1936'da, Alman Nasyonal-Sosyalist Partisi'ni örnek alarak kurulmuştur. Lübnan milliyetçiliğini, yani Lübnan'ın bütünlüğünü ve kendisine özgü kişiliğini korumasını savunur. 1970'lerin başında 65.000 kadar üyesi bulunuyordu. Bunun yanında, 10.000 kişilik, gayet iyi eğitilmiş, disiplinli bir milis kuvveti vardır. Bu milis kuvvetini 40.000'e çıkarma potansiyeline de sahip bulunmaktaydı.

27 Lübnan siyasî partileri için bak.: Gordon, *ag.e.*, s. 85-89; *Keesing's...* 1976, s. 27767.

Parti, bugünkü Lübnan Cumhurbaşkanı Emin Cemayel'in babası Piyer Cemayel tarafından kurulmuştur ve liderlik Cemayel ailesindedir.

İkinci mühim Hristiyan partisi, 1958'de cumhurbaşkanıyken iç savaşa sebep olan, Camille Chamoun'un lideri bulunduğu Milli Liberal Parti'dir. 2.000 kişilik gayet disiplinli ve iyi eğitilmiş bir milis kuvvetine sahiptir.

Bunların dışında, 1975-76 iç savaşı sırasında Cumhurbaşkanı olan Süleyman Franjiye'nin oğlu Tony Franjiye'nin komutasındaki 7.000 kişilik Zhgorta Kurtuluş Ordusu da Hristiyanların önde gelen siyasî-askerî kuruluşudur. Bundan sonra küçük gruplar gelmektedir ki, bunlar Maruni Ligi, Sedirlerin Muhafızları, Lübnan Millî Cephesi'dir. Adlarından da anlaşılacağı üzere, bu küçük partiler de Lübnan'ın bütünlüğünü ve ayrı ve millî kişiliğini savunmaktadırlar.

Hristiyanların en ılımlı partisi, Raymond Eddé ile kardeşi meşhur banker Pierre Eddé'nin liderliğini yaptıkları Millî Blok'tur. Bu parti kendi bağımsız politikasını takip ettiğinden, diğer Hristiyan partilerinden ayrılmıştır. Millî Blok, Araplara açılma ve Filistinlilerle uzlaşma taraflısı olmuştur. Beyrut'un bazı Hristiyan kesimlerinde Eddélerin de milis kuvvetleri bulunmaktaysa da, iç savaş sırasında hadiseler pek fazla karışmamıştır.

b) Müslümanların Partileri

Hristiyan partilerin esas itibarıyla sağ partiler olmasına karşılık, Müslümanların partilerini ılımlı ve sol olarak ikiye ayırmak gerekir. Müslümanların sol partileri içinde bir miktar Hristiyan üyeler de bulunmaktaysa da, iç savaş dolayısıyla bu Hristiyanlar bu sol partilerden ayrılmışlardır.

İlimli Partiler

Bunların başında Raşit Kerami'nin, tabanı Trablus (Tripoli) olan Arap Kurtuluş Partisi gelmektedir. Bunu, eski başbakanlardan Saib Salam'ın Reformun Öncüleri, Beyrut'ta 1936'da kurulan, Adnan el-Hakim'in Necâtîleri (*Nejjades*) yani Kurtuluşçuları, Pan-Arap Müslüman Kardeşler ile yakınlığı olan ve 1964'te kurulan İslâmî Grup takip eder.

Bu arada Şii toplumunun da kendisi siyasî partileri vardır. Bunlar da Kemas Esad'ın Sosyal Demokrat Partisi, Ahmed Safuan'ın Filyan Ali Teşkilatı, İmam Musa Sadr'ın Suriye hükümetiyle bağlantılı olan ve 1975'te kurulan Yoksul Hareketi'dir.²⁸ Yine ılımlılar içinde yer alan ve Suriye taraflısı olup, kuzey Lübnan'ın Alevî toplumu içinde milis kuvveti bulunan Alevî Gençliği'ni de bu arada saymak gerekir.

28 İmam Musa Sadr, Şii toplumunun ihtiyaç ve meselelerinin sadece din faktörüyle çözümlenemeyeceğine inanmış ve birtakım sosyalist denebilecek fikirlere sahip olarak iç savaştan biraz önce ortaya çıkmıştır. Bu konuda bak.: B.J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş - Çağdaş Bir Siyasal Tarih*, (Türkçesi: Yavuz Alogan), İstanbul, Belge Yayınları, 1986, s. 199-200. İmam Musa Sadr iç savaştan sonra 1978'de Libya'ya yaptığı ziyaretten dönerken esrarengiz bir şekilde kaybolmuştur. Kendisini, Kaddafi'nin öldürttüğüne dair yaygın bir söylenti vardır. İmam Sadr'dan sonra Yoksul Hareketi'nin yeni Amal'in liderliğine Nebih Berri gelmiştir.

Sol Partiler

Bunların başında, güney Lübnan'daki Dürzi toplumunun partisi olan ve Kemal Canbulat'ın 1949'da kurduğu, şimdi ise Velid Canbulat'ın liderlik ettiği, sosyal demokrasiyi savunan İlerici Sosyalist Parti gelmektedir. Bu partinin güneyde 3.000 kişilik bir milis kuvveti bulunmaktaydı. Canbulatların İlerici Sosyalist Partisi, bir ideolojiye dayanmaktan ziyade, bir feodal gruba dayanmaktaydı. Marksist olmamakla beraber, feodalizmin yok edilmesini, başlıca üretim araçlarının kamulaştırılmasını, kooperatifçiliği ve planlı ekonomiyi savunuyordu.²⁹

Sol hareket içinde, küçük de olsa Nâsırcı Sosyalistler de etkin bir yere sahiptiler. Bunlar, 1976 Ocak ayında ayaklanan Müslüman askerlerin Teğmen Ahmed Hatib liderliğinde meydana getirdikleri Lübnan Arap Ordusu, İbrahim Koleyat'ın 1969'da kurduğu Bağımsız Nâsırcılar veya diğer adı ile el-Murabitun'dur. Bunların dışında, aşırı sol olmakla beraber, çok küçük Nâsırcı gruplar da vardır.

Lübnan'da Baas Partisi de vardı. Fakat her zaman olduğu gibi, bunlar Suriye ve Irak grupları olmak üzere ikiye ayrılmıştı.

Bir de Suriye milliyetçileri vardı ki, bunlar esas itibarıyla, 1931'de kurulan Suriye Halk Partisi içinde toplanmakla beraber, yine de farklı görüşleri dolayısıyla iki gruba ayrılmışlardı.

Marksist kuruluşlar olarak da, 1971'de kurulan ve Muhsin İbrahim liderliğindeki ve Sovyet Rusya taraftarı Lübnan Komünist Hareketi Teşkilatı ile, 1925'te kurulan ve Georges Haoui'nin liderliğini yaptığı Lübnan Komünist Partisi, Lübnan'ın siyasî partiler tablosunda yer almaktaydılar.³⁰

Şunu da ilave edelim ki, Lübnan'da Marksist sol mühim bir kuvvete sahip değildi ve dolayısıyla Lübnan siyasî hayatına fazla bir tesir de yapamamıştır. Aşırı sol, toplumun sosyal yapısına hâkim olan zâ'imlik sistemi için bir tehlike teşkil etmekten uzak kalmıştır. Çünkü Lübnan'da öyle geniş bir proletarya kitlesi yoktu ve sendikalar da orta sınıfın kontrolü altındaydı. Müslümanların tesiri büyüktü ve etnik kişilikler politikaya hâkimdi.³¹

c) Filistin Partileri

Aslına bakılırsa, Lübnan'daki Filistin partileri, Lübnan'a vaki Filistinli göçlerinden dolayı ortaya çıkmış değildir. Bu iş, FKÖ liderlerinden Georges Habbaş ile başlamıştır. Georges Habbaş Beyrut Amerikan Üniversitesi'ndeyken, 1954 yılında Arap Milliyetçi Hareketi'ni kurmuştur. Milliyetçi Hareket, başlangıçta, sosyalist olmaktan ziyade, Nâsırcı ve Pan-Arabist idi. Bu hareket, 1967'de, yani birkaç parçaya bölünmeden önce, sosyalist bir program ile Arap milliyetçiliğini birleştirdi. Çünkü, Habbaş 1967 savaşından sonra görmüştü ki,

29 Gordon, *a.g.e.*, s. 88.

30 Lübnan Komünist Partisi için bak.: Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, s. 158-160.

31 Gordon, *a.g.e.*, s. 89.

Filistin meselesi, sadece Beyrut'ta değil, ancak Beyrut'ta olduğu kadar Riyad'da ve Arap dünyasının her tarafında yapılacak ihtilallerle çözümlenebilir. Ne var ki, bundan sonra Arap Milliyetçi Hareketi bölümlere uğradı. Arap Sosyalist Hareket Partisi ile bunun silahlı kolu olan Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi bugün de Habbaş'ın liderliğindedir. Keza 1969'da Muhammed Kışli'nin Muhsin İbrahim'le beraber kurduğu Lübnan Sosyalistleri Teşkilatı ile, Nayif Havatme'nin liderliğindeki Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi de, Habbaş'ın Arap Milliyetçi Hareketinden doğmuştur. Habbaş dolayısıyladır ki, Filistinliler Lübnan politikasında gayet aktif bir rol oynama imkanını ele etmişlerdir.³²

Diğer taraftan, Lübnan'daki Ret Cephesi partileri, yani İsrail'in varlığını kabul etmeyen partilerden, söylediğimiz gibi Habbaş'ın Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, Ahmed Cibril'in Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi-Genel Komutanlık, Irak Baasçıların Arap Kurtuluş Cephesi ve Irak tarafından desteklenen Halkçı Mücadele Cephesi, Lübnan içi savaşının bilhassa 1976 başlarındaki kısmına aktif olarak katılmışlardır.

Keza, FKÖ gruplarından, Suriye tarafından desteklenen ve ılımlı olarak bilinen, Zuheyr Muhsin liderliğindeki es-Saika (Yıldırım) ile Nayif Havatme'nin Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi de 1976'da Lübnan iç savaşında aktif rol alan Filistin sol kuruluşları olmuşlardır.³³

Bununla beraber, iç savaşın ilk döneminde el-Fetih ve Arafat, Lübnan'da Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında patlak veren çatışmalara mümkün olduğu kadar bulaşmamaya çalışmışlardır. Hatta çatışan taraflar arasında bir barış gücü rolü oynamaya da çalışmışlardır. Bu sebeple, Suriye 1976 Nisan'ından itibaren Lübnan'a müdahale etmeye başlayınca, Arafat ve FKÖ ile Suriye'nin arası açılmış ve bu gerginlik daha sonra Şam Anlaşması ile giderilmiştir.³⁴

3. Lübnan Ekonomisi

Lübnan ekonomisinin ayrıntılı bir tahliline girişecek değiliz. Sadece, bir iç savaşın yıktığı mutlu bir ekonominin genel bir tablosunu vermeye çalışacağız.³⁵

1975-76 Lübnan iç savaşından önce Lübnan ekonomisinin en hızla gelişen kesimi hizmet sektörü olmuştur. Hizmet sektöründe ise, finans ve bankacılık faaliyetleri ile turizm iki ağırlıklı unsuru teşkil etmiştir.

32 Gordon, *a.g.e.*, s. 89.

33 Lübnan siyasi partileri hakkında şematik bir tablo için bak.: Odeh, *a.g.e.*, s. 336-344.

34 Şam Anlaşması için bak.: *Keesing's... 1976*, s. 27773.

35 Bu konuda bak.: Odeh, *a.g.e.*, s. 99-152 (Bu eser Lübnan ekonomisinin 1943-1974 dönemine ait bazı ayrıntılı bilgiler vermekle beraber, Lübnan ekonomisi için genel olarak karamsar bir tablo çizmiştir); Gordon, *a.g.e.*, s. 57-71; Eliyahu Kanovsky, "The Economy of Lebanon: Post-War Prospects", *The Middle East Review*, (Published by American Academic Association for Peace in the Middle East, New York), Vol. XVI, No.2, Winter 1983-4, s. 28-37. (Biz esas itibarıyla bu makaleden yararlandık.)

Altına sahip olma ve altın alım-satımındaki tam serbesti dolayısıyla Beyrut dünya altın ticaretinin mühim merkezlerinden biri haline gelmişti. 1951 yılında bütün dünyada altın üzerine yapılan işlemlerin %30'u ya Beyrut'ta veya Beyrut üzerinden yapılmıştır. Diğer Arap ülkelerinin aksine, Lübnan'ın gerek siyasi, gerek ekonomik şartlarındaki rahatlığı, yabancı bankalarla, Orta Doğu ile iş yapan büyük yabancı şirketleri Beyrut'a çekmiş ve bunlar Beyrut'u bölgesel merkezleri haline getirmişlerdi. Arap ülkelerindeki siyasi istikrarsızlıklar ve ihtilaller dolayısıyla, bu ülkelerden kaçan sermaye, Lübnan bankalarında kendilerine bir sığınak bulmuşlardı. Şüphesiz, bankacılık sırlarının titizlikle korunmasına dair Lübnan kanunlarının da bu gelişmede mühim bir rolü vardı.

Turizm sektörüne gelince; Lübnan'ın 1974'teki Gayrı Safi Yurt İçi Hâsılasının (GDP) üçte ikisini hizmet sektörü sağlamaktaydı. Hizmet sektörünün hızlı gelişmesinde de turizmin büyük payı vardı. 1968'de Lübnan'a gelen turist sayısı 700.000 kadarken, 1974'te bu rakam 1.4 milyonu bulmuştu. Aynı dönemde turizm gelirleri 100 milyon dolardan 400 milyon dolara çıkmıştır ki, bu 1974'te, GSYH'nin %10'unu teşkil etmekteydi. Turizm gelirlerinin döviz girdilerindeki nispeti ise %15'ti.

1970'lerin başında tarımın GSYH'deki payı yaklaşık %10 kadardı. Tarımdaki istihdam nispeti ise %20'den biraz azdı. Pek çok Lübnanlı aile tarımla part-time olarak uğraşmaktaydı. Tarımın genel karakteristiği ise meyve ve sebze üretimi idi. 1970-74 döneminde tarımsal üretimin %60'nı meyve ve sebze teşkil ediyordu. Meyve ve sebze üretimindeki artış eğiliminin esas sebebi, petrol zengini Arap ülkelerindeki giderek artan pazar genişlemesiydi. Bununla beraber, 1970'lerin ilk yarısında tarım ürünleri ihracatının gittikçe düşmekte olduğu müşahade edilmekteydi. 1960'larda tarımsal ürünler tüm ihracatın %30'unun üzerindeyken, 1970'lerin ortalarına gelindiğinde bu nispet %20-25'e düşmüş bulunuyordu. Bunun da sebebi, 1970'lerin başından itibaren Lübnan'ın ihracatında sanayi mamulleri gittikçe artan bir nispete sahip olurken, Lübnan'ın tarım ürünleri ithal etmeye başlamasıydı. Bir halde ki, ithal edilen tarım ürünlerinin bedeli, yapılan tarım ürünleri ihracatının iki misline yaklaşıyordu.

Sanayi ürünleri ihracatında söz konusu olan bilhassa tekstil, konfeksiyon, gıda maddeleri konserveleri, tütün ve sigara, kereste, deri ve plastik maddelerdi. 1967'de sanayi ürünleri ihracatı 27 milyon dolar iken, 1974'te bu miktar 350 milyon dolara çıkmıştı.

Endüstrinin GSYH'deki payı, 1965'te yaklaşık %15'ken, 1974'te bu nispet %20'ye çıkmış bulunuyordu. Keza istihdamda da endüstrinin payı o kadardı. Hatta göçmen işçiler de nazara alındığında bu nispet daha da yükseliyordu.

Bankacılık alanındaysa, Lübnan bankalarının performansı 1967 Arap-İsrail savaşından sonra birdenbire yükseldi. 1967 sonunda Lübnan bankalarındaki yabancı mevduatın miktarı 421 milyon dolar gibi düşük bir seviyede iken, 1975 sonunda bu mevduat 2 milyar 104 milyon dolara çıktı. Bu gelişmede bilhassa Arap ülkelerinden Lübnan'a akan özel sermayenin büyük rolü vardı.

Keza Lübnan Merkez Bankası'nın döviz rezervleri 1965'te 67 milyon dolarken, 1975'te bu miktar 1.2 milyar dolara çıktı. Bu miktarlara Lübnan Merkez Bankasının altın stokları dahil değildi. 1965'te 5.2 milyon ons olan altın stokları, 1975'te 9.2 milyon onsa çıkmıştır ki, bunun o zamanki piyasa değeri 1.3 milyar dolardı.

1975'te patlak veren Lübnan iç savaşı, Lübnan ekonomisi üzerinde büyük tahribat yapmıştır. Resmî rakamlara göre bu iç savaşta 40.000 kişi ölmüş ve 100.000 kişi de yaralanmıştı. İç savaşın maddi tahribatı ise, 3.5 milyar dolar olup, bu rakam Lübnan'ın 1974 yılındaki GSYH'sinin iki katıydı. Bu noktaya ilerde tekrar geleceğiz.

4. Lübnan ve İsrail

1948-49 Arap-İsrail savaşından 1967 Arap-İsrail savaşına kadar geçen yaklaşık 20 yıllık dönemde, İsrail'in Lübnan ile büyük bir problemi olmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1948-49 savaşına Lübnan, sosyal yapısı gereği ve Hristiyanların karşı koyması dolayısıyla, gönülsüz olarak katılmış ve 10 ölü ve 20 yaralı ile bu savaşı kapamıştı. Bu sebeple, Mısır'dan sonra İsrail ile ikinci mütareke anlaşmasını yapan Lübnan oldu. 23 Mart 1949'da yapılan bu mütarekeyle, Lübnan-İsrail sınırı, eski Filistin mandası ile Lübnan arasındaki sınır olarak kalıyordu. Bu sınır gayri askeri hale getirildiği için de, İsrail'in Lübnan bakımından bir problemi kalmıyordu.

Gerçekten de 1967 savaşına gelinceye kadar, İsrail'in Lübnan sınırlarında herhangi ciddi bir meselesi olmamıştır. Fakat 1967 savaşından sonra işler değişmeye başladı. Burada iki mühim faktör rol oynamaktaydı. Bunlardan biri, İsrail'in 1967 savaşında ezici bir zafer kazanmasıydı. İsrail'in bu zaferi Filistinlilerin ümitleri için ağır bir darbe oldu. Arap ülkelerinin ağır yenilgisi ve hatta 1964'te kurulan FKÖ'nün beceriksizliği, Filistinlilerin bu ikisine karşı güvenlerinin kaybolmasına sebep oldu. Filistinliler şuna kanaat getirdiler ki, İsrail ile mücadele konvansiyonel metotlarla mümkün olmayacaktı. Bu mücadelenin en müessir yolu gerilla savaşına başvurmaktı. Bundan dolayı, 1967 savaşından sonra birçok Filistinlinin el-Fetih'e ve 1967'den sonra karargâhını Ürdün'e nakletmiş olan Georges Habbaş'ın Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi gibi aşırı bir örgüte katılmaya başladığını görüyoruz. Bunun neticesi olarak da, 1968'den itibaren İsrail'e karşı gerilla faaliyetleri birdenbire artmıştır.³⁶ İsrail'e mühim kayıplara mal olan 1968 Mart'ındaki Karameh Operasyonu, birdenbire artan gerilla faaliyetlerinin ilk işaretiydi.³⁷

1967'den sonra ortaya çıkan bir diğer mühim faktör de, 1969 Şubat'ında FKÖ'nün başına Yaser Arafat'ın geçmesidir. FKÖ 1964'te kurulmasına rağmen, 1967 Aralık ayına kadar bu örgütün liderliğini yapan Ahmed Şukeiri de, Şukeiri'den sonra 1969 Şubat'ına kadar liderlik yapan Yahya Hamuda da, örgüte

36 Gilmour, *a.g.e.*, s. 92.

37 Bakınız yukarıda s. 276.

bir canlılık, bir dinamizm verememişlerdi. Şimdi Arafat ile beraber FKÖ, gayet aktif ve her cephede mücadele eden bir duruma geçiyordu. Arafat İsrail'e karşı her cephede mücadele açtı. Buna Lübnan da dahildi. Esasında Lübnan hükümeti, FKÖ ve bunun silahlı kolu olan Filistin Kurtuluş Ordusu 1964'te kurulduğu zaman, bunlara, Lübnan topraklarının İsrail'e karşı kullanılmasına müsaade etmeyeceğini peşinen söylemişti. Lübnan hükümetinin bu kararlılığı, ancak 1968 sonralarına kadar dayanabildi. 1967 yenilgisinin Arap devletleri üzerindeki tesiri ve ayrıca, 1968 Mart'ındaki Karameh çarpışmalarında el-Fetih'in İsrail'e mühim kayıplar verdirmesinin doğurduğu heyecan dolayısıyla, Arap ülkeleri Lübnan üzerinde de baskı yapmaya başladılar. Bunun neticesi olarak da, 1968 Ekim'inden itibaren güney Lübnan topraklarından İsrail'e yönelen gerilla faaliyetleri artmaya başladı. İsrail tabiatıyla bu saldırıları cevapsız bırakmadı. Dolayısıyla İsrail-Lübnan sınırlarında sık sık çarpışmalar kendisini gösterdi. Lübnan Marunileri bu çarpışmaları endişe ve tepkiyle karşıladılar. Çünkü şimdi Lübnan toprakları da İsrail saldırılarının hedefi haline geliyordu. İşin daha kötü tarafı, İsrail'in karşı saldırıları sadece Filistin gerillalarına yönelik olsaydı, nispeten yine mesele kalmazdı. Fakat bu arada Lübnan köyleri de İsrail karşı saldırılarının hedefi olmaya başladı.

Lübnan Marunilerini ve Lübnan hükümetini endişelendiren başka bir nokta da, İsrail'in su kaynakları araması ve bu bakımdan da gözlerini güney Lübnan'daki Litani Nehri'ne çevirmesiydi. Ben Gurion ile Moşe Dayan, yıllar önce gözlerini Litani Nehri'ne çevirmişlerdi. Ayrıca, 1967 savaşından sonra İsrail, işgal ettiği topraklarla bir bakıma tabii sınırlarına kavuşmuştu. Bu konuda Moşe Dayan 1967 savaşından sonra, İsrail'in sınırlarının şimdi ideal hale geldiğini, fakat bir tek Lübnan sınırının istisna teşkil ettiğini söylemiştir.³⁸ Dolayısıyla, Marunilerin korkusu, şimdi İsrail'in bu gerilla faaliyetlerini baha ne edip, fırsattan istifade Litani'ye kadar topraklarını genişletmesiydi.

Maruniler, bu ihtimallerin gerçekleşmesini önlemek ve İsrail'e Lübnan topraklarına girme bahanesini vermemek için, Lübnan ordusunun güneydeki Filistin gerillalarına karşı kullanılmasını ve bunların dağıtılmasını istediler. Gerçekten bu sırada el-Fetih gerillaları güney Lübnan'ın Arqoub bölgesini öyle bir kontrol altına almışlardı ki, gerilla üslerinin bulunduğu bu bölgeye *Fatabland* yani tabir câizse Fetihistan veya el-Fetih Ülkesi deniyordu. Fetihistan'ın varlığı ise İsrail'in tepkilerini büsbütün şiddetlendiriyordu.

Ne var ki, 1943 Milli Paketi'ne göre, Lübnan ordusunun kullanılması kararı, Hristiyanlar ve Müslümanlarla birlikte alınabilirdi. Yani bu konuda her iki tarafın da veto hakkı vardı. Bu sebepten hükümet, el-Fetih gerillalarına karşı sınırlı operasyonlar yapmak üzere Lübnan ordusunu kullanmaya kalkınca ortaklık karıştı. Lübnan ordusu ile gerillalar arasındaki ilk çarpışmalar üzerine, Sayda'da başlayan ayaklanma ve gösteriler biraz sonra Beyrut'a ve Trablus'a yayıldı. Başbakan Raşid Kerami, Filistin aleyhtarı bir politikayı desteklemeyi reddederek,

38 Gilmour, a.g.e., s. 93.

1969 Nisan'ında istifa edince, ülke hükümete kaldı. Karışıklıklar ve gösteriler 1969 Nisan'ından Kasım ayına kadar sürdü. Bütün Arap ülkeleri Lübnan hükümetine yüklenmeye başladılar. Hepsi el-Fetih'i savunmaktaydılar. Halbuki, mesele Suriye, kendi içindeki Filistinlileri ordusunun kontrolüne almış ve bunların Suriye topraklarından İsrail'e saldırmalarını kısıtlamıştı. Fakat Lübnan da aynı şeyi yapınca, Suriye kıyameti kopardı. Mısır da, Lübnan'ı tenkit etmekteydi. Onun içindir ki, gazeteci Edouard Saab, "Suriye'nin müsaade etmediği bir şey Lübnan'ın izin vermesini nasıl isterler?" diye bağırıp durmaktaydı.³⁹

Lübnan'da durumun bu şekilde karışması üzerine, Başkan Nâsir 22 Ekim'de araya girerek tarafları Kahire'ye davet etti. Kahire'de Lübnan Ordusu Komutanı General Bustani, FKÖ lideri Yaser Arafat ve Mısır Savunma Bakanı Muhammed Fevzi arasında 29 Ekim'den 2 Kasım'a kadar süren görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride⁴⁰ tarafların bir anlaşma imzaladığı söylenmekle beraber, bu anlaşmanın metni açıklanmadı. Yalnız bildiride, ortak kaderin, Lübnan'ın Filistin devrimiyle münasebetlerinin güven, samimiyet ve müspet işbirliğine dayanmasını gerektirdiği, Lübnan'ın egemenliğinin teminat altına alınması gerektiği ve tarafların bütün noktalarda uzlaşmaya varmaları için görüşmelere devam edecekleri belirtilmekteydi.

4 Kasım'da Beyrut'ta yapılan bir açıklamada da, imzalanan anlaşmanın, Lübnan'ın güvenlik ve egemenliğiyle işgal altındaki topraklardaki Filistin direnişini uzlaştırdığı ifade edilmekteydi.

8 Ocak 1970'te Lübnan İçişleri Bakanı Kemal Canbulat tarafından yapılan bir açıklamaya göre de, Filistin gerillaları ile yeni bir anlaşma yapıldığı ve bu anlaşmanın şu esasları ihtiva ettiği bildirildi:⁴¹

- 1) Gerillalar Lübnan topraklarından İsrail tarafına ateş açmayacaklardır.
- 2) Gerilla kampları Lübnan köylerine 500-1.000 yarıdan daha yakın olmayacaktır. (Bu köyleri İsrail saldırısından korumak için)
- 3) Lübnan'daki Filistin kamplarında bulunan Filistinliler askerî eğitime tâbi tutulmayacaklardır.

Bu açıklanan esasların gerçekleri tam yansıtmadığı belliydi. Zira 2 Kasım'da Kahire'de yayınlanan bildiride açık olarak, Lübnan'ın kaderi ile Filistin devrimi arasında bir ortaklık kurulmuş bulunmaktaydı. Diğer taraftan, anlaşmada Arqoub'a giden yolların, Lübnan hükümeti tarafından güvenliğinin sağlanması suretiyle gerilla hareketlerine yardım edileceği belirtilmekteydi. Ayrıca, Arqoub da dahil, Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarının kontrolü de FKÖ'ye verilmekteydi.⁴²

39 Aynı kaynak, s. 95.

40 Bildiri için bak.: *Keating's... 1969-1970*, s. 23704.

41 Açıklama için bak: *aynı kaynak*, s. 23843.

42 Gilmour, *a.g.e.*, s. 96. Bu kaynak, 1969 anlaşmasının metni için şu kaynağı göstermektedir: Walid Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon*, Cambridge, Mass., Harvard Center for International Affairs, 1979, s. 185-187.

1969 Anlaşmasına Hristiyanların tepkisi, silahlanma şeklinde oldu. Pi- yer Cemayel'in Kata'ib yani Falanjist Partisi ile Camille Chamoun'un Milliyetçi Liberal Partisi, kaçınılmaz olan çatışmalara kendilerini hazırlamak için silahlan- maya başladılar. 1970'ten itibaren, bir yandan silah satın alırken, bir yandan da askerî eğitim kampları kurdular. 1969 karışıklıklarında Lübnan ordusu ile Filistinliler çarpışırken, 1970 Mart'ındaki karışıklıklarda bu iki partinin milisleri ile Filistinliler çarpıştılar. Bu çarpışmalarda, Başbakan Raşid Kerami ile İçişleri Bakanı Kemal Canbulat, Lübnan silahlı kuvvetlerinin Filistinlilere karşı kulla- nılmasını reddedince, iş bu iki partinin milislerine düştü. Bu gelişmeler, 1975 ilkbaharında başlayacak olan iç savaşın ilk habercileri olmaktadır.

İsrail'in 1969 anlaşmasına tepkisi ise, güney Lübnan'daki el-Fetih gerilla üslerine olan saldırılarını arttırmak oldu.⁴³ Anlaşıyordu ki, Lübnan hükü- metinin aczi veya kasıtlı politikası karşısında, İsrail, güney Lübnan'daki gerilla üslerini kendisi temizlemeye karar vermişti. Bu sebeple, 1970 yılında İsrail'in güney Lübnan'a saldırıları birdenbire arttı. Güney Lübnan'daki Filistin kamp- larına ve Filistinlilere dost davranan köylere, gerek hava saldırıları, gerek ka- radan yapılan saldırılarda, bu köyler tahrip edildiği gibi, Lübnan topraklarına giren İsrail kuvvetleri, Lübnan köylülerini alıp, sorgulama için İsrail'e götür- düler. Bu halde güney Lübnan, İsrail'in serbest hareket sahası haline gelmişti. Tabiatıyla, Lübnan hükümeti, İsrail'in Lübnan topraklarındaki bu operasyon- ların Birleşmiş Milletler'e, şikayet olarak yansıtmaktan geri kalmadı. Güvenlik Konseyi'nin 1970 yılında bu konuda aldığı kararlar göstermekteydi ki, İsrail artık Güney Lübnan'ı fiilen kontrolü altına almış bulunmaktaydı.⁴⁴

1970-71 Ürdün iç savaşından ve FKÖ ile George Habbaş başta olmak üzere, aşırı kuruluşların Ürdün Kralı Hüseyin'i devirip Ürdün'ü bir Filis- tin yurdu yapma teşebbüslerinin başarısızlığından sonra, FKÖ, el-Fetih ve diğerleri, Ürdün'den çıkarılınca, bunların hepsi Lübnan'a yerleştiler. Zaten 1960'larda Beyrut'ta bir Filistin Araştırmaları Enstitüsü ile Filistin Araştırma Merkezi ve Filistin İçin Lübnan Enformasyon Merkezi kurulmuştu. Şimdi FKÖ ve diğer aşırı kuruluşlar Ürdün'den çıkarılınca, bunlar Beyrut'u karargâh yaptılar.

43 Daha 1969 anlaşmasından önce İsrail'in Lübnan köylerine yaptığı hava saldırıları dola- yısıyla Güvenlik Konseyi'nin İsrail'i kınayan 26 Ağustos 1969 günlü ve 270 sayılı kararı metni: *Yearbook of the U.N.*, 1979, s. 208.

44 Güvenlik Konseyi'nin, İsrail'den, Lübnan'a sokmuş olduğu bütün kuvvetlerini geri çek- mesini isteyen 12 Mayıs 1970 günlü ve 279 sayılı kararı metni: *Yearbook of the U.N.*, 1970, s. 243. Güvenlik Konseyi'nin, İsrail'in Lübnan'a, büyük çapta ve önceden planlan- mış saldırıda bulunmasından dolayı, 279 sayılı kararı da hatırlatarak, kuvvetlerini Lüb- nan'dan derhal çekmesini isteyen ve 4 çekimsere (Amerika, Kolombiya, Nikaragua ve Sierra Leone), 11 oyla kabul ettiği 19 Mayıs 1970 günlü ve 280 sayılı kararı metni: *aynı kaynak*, s. 243. Keza yine İsrail'den Lübnan'daki askerlerini derhal geri çekmesini isteyen, Güvenlik Konseyi'nin 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla kabul ettiği 5 Eylül 1970 günlü ve 285 sayılı kararı metni: *aynı kaynak*, s. 244 ve Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. III, s. 804.

Böylece Beyrut, âdeta Filistin ihtilâlcilerinin bir merkezi haline geliyordu. Bu ise, Lübnan topraklarının, İsrail'e karşı yapılan gerilla saldırılarında, daha aktif bir üs haline gelmesi demekti. Bu bakımdan 1970'ten sonra, Lübnan toprakları İsrail için ciddi bir mesele haline gelmiştir. Bundan sonra Lübnan, önde gelen bir problemi olmuştur.

Ürdün iç savaşı dolayısıyla, 1971 yılı içinde İsrail-Lübnan sınırı nispeten sükûnet içinde kalmıştır. Sınırlarda yine birtakım hadiseler olduysa da, bunlar büyük bir gerginlik doğurmadı.⁴⁵

1972 yılından itibaren, İsrail-Lübnan sınırında durum değişmeye ve sınır bölgeleri artan çatışma ve gerginliklere sahne olmaya başladı. İsrail hükümeti 6 Haziran 1972 günü BM Genel Sekreteri'ne yazdığı mektupta, Lübnan topraklarında 5.000 teröristin üslendiğini ve Beyrut'un da bir sürü terör örgütünün karargâhı haline geldiğinden şikayet ederken, 9 Haziran günlü mektubunda da, Lübnan ile terör örgütleri (yani FKÖ) arasında 1969 anlaşmasının yapılmasından beri, Lübnan topraklarından İsrail'e 544 saldırı yapıldığını, bu saldırılar sonunda da 44 İsraillinin öldüğünü ve 190 kişinin de yaralandığını bildirmektedir.⁴⁶

Mamafih İsrail, Lübnan'dan yönelen bu terörist faaliyetleri hiçbir zaman cevapsız bırakmamıştır. İsrail Lübnan topraklarına peş peşe kara ve hava saldırılarında bulunmuş ve İsrail kuvvetleri, bu terör faaliyetlerini temizlemek amacıyla güney Lübnan topraklarını işgalden çekinmemiştir. Bu arada, İsrail'in bu askerî faaliyetleri ise, en fazla güney Lübnan'daki Şii halkı rahatsız etmiş ve bunların kuzeye, Beyrut'a göç etmelerine sebep olmuştur. Güneyden kuzeye yönelen bu göçler ise Marunileri endişelendirmiş ve Filistin gerillalarına karşı Marunilerin tepkilerini daha da arttırmıştır.

Şurası da bir gerçektir ki, İsrail'e karşı Lübnan silahlı kuvvetlerini kullanmaktan kaçınan Lübnan hükümeti de, güney Lübnan'ın Filistin gerillalarından temizlenmesini âdeta İsrail'den beklemiştir. Tabii bu arada, İsrail'i devamlı olarak Birleşmiş Milletler'e şikayetten de geri kalmamış ve bundan dolayı da İsrail, Güvenlik Konseyi'nin devamlı uyarılarına muhatap olmuştur.⁴⁷

Fakat ne İsrail'in Güney Lübnan'daki Filistin gerilla üslerine saldırıları ve ne de Güvenlik Konseyi'nin İsrail'e uyarıları, 1972 yılı içinde hadiselerin artarak devam etmesini önleyemedi. 8 Mayıs 1972 günü Kara Eylül örgütüne mensup 4 Filistinli terörist, Brüksel-Tel Aviv seferini yapmakta olan Belçika Havayolları'na ait yolcu uçağını İsrail'in Lod Havaalanı'nda rehin aldılar ve İsrail'in elinde tutuklu bulunan 100 Filistinlinin serbest bırakılmasını istedilerse de, İsrail komandoları uçağa baskın yapıp, üç teröristi öldürdü ve teröristlerden

45 Bu konuda bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1971, s. 177-179.

46 *Yearbook of the U.N.*, 1972, s. 191.

47 Güvenlik Konseyi'nin, İsrail'in Lübnan'a karşı giriştiği hava ve kara saldırılarından derhal vazgeçmesini ve askerini Lübnan topraklarından çekmesini isteyen 28 Şubat 1972 günlü ve 3/3 sayılı kararı metni: Moore, *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. II, s. 811.

biri de teslim oldu. Bunun arkasından, 30 Mayıs 1972 günü Roma'dan Lod Havaalanı'na gelen Air France yolcu uçağının yolcuları, gümrük işlemlerinin yapılmasını beklerken, yolcular arasında bulunan Japon Kızıl Ordusu'na mensup üç teröristin silahlı saldırısına uğradılar. Saldırıda 24 kişi öldü ve 78 kişi de yaralandı. Japon teröristlerin, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi adına bu terörü yaptıkları anlaşıldı. Bunun üzerine İsrail de Lübnan'daki gerilla üslerine karşı, geniş bir hava saldırısı düzenledi. Buna cevap olarak, yine Kara Eylül örgütüne mensup 5 Filistinli, Münih Olimpiyatlarına katılmakta olan İsrail atletlerine karşı 5 Eylül günü giriştikleri saldırıda 11 İsrail atletini öldürdüler. İsrail'in de buna cevabı, 8 Eylül günü Lübnan ve Suriye'deki gerilla üslerine karşı yoğun bir hava saldırısı oldu. 400 kadar Filistin gerillası ölmüş, bir o kadarı da yaralanmıştı.⁴⁸

Lübnan'ın şikayeti üzerine Güvenlik Konseyi'nde yapılan müzakerelerde⁴⁹ Güvenlik Konseyi, bundan önceki kararlarını tekrarlayarak, İsrail'den saldırılarını durdurmasını ve Lübnan topraklarından askerini çekmesini istemekten başka bir şey yapamadı.⁵⁰

1973 yılında Lübnan daha kötü gelişmelere sahne oldu. 9 Nisan 1973 günü Filistin komandoları, bir yandan Lefkoşe'deki İsrail elçiliğini basıp elçiyi öldürmek isterken, aynı anda da, başka bir grup Lefkoşa havaalanındaki El-Al Havayollarına ait yolcu uçağına saldırı teşebbüsünde bulundular. İsrail'in buna cevabı gayet sert oldu. Zira, 10 Nisan günü İsrail komandoları Beyrut yakınlarındaki plajlara çıkarak, sağladıkları arabalarla Beyrut'un merkezine geldiler ve FKÖ karargahına yaptıkları baskında, el-Fetih'in kurucularından ve komuta mevkiinde Arafat'tan sonra gelen üç Filistin liderini öldürdüler.⁵¹ İsrail komandoları bu baskın sırasında bir süre Beyrut trafiğini de yönetmişlerdir.⁵²

İsrail komandolarının başkent Beyrut'un ta merkezine kadar sızabilmeleri karşısında Saib Salam hükümeti bir yandan İsrail'i BM'ye şikayet ederken, öbür yandan da istifa etti. Saib Salam hükümeti 2.5 yıldır işbaşındaydı.

Güvenlik Konseyi 21 Nisan 1973'te 4 çekimsere (Çin, Gine, Sovyet Rusya ve Amerika) karşı 11 oyla kabul ettiği 332 sayılı kararında⁵³ Lübnan'ın

48 Bu hadiselerin ayrıntıları için bak.: *Keesing's...1971-1972*, s. 25365-25366, 25493-25496, 25501-25502.

49 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1972, s. 157-172.

50 Güvenlik Konseyi'nin, bu konuda 2 çekimsere (Amerika ve Panama) karşı 13 oyla kabul ettiği 26 Haziran 1972 günlü ve 316 sayılı kararı metni: *Yearbook of the U.N.*, 1972, s. 173. 1 çekimsere (Amerika) karşı 14 oyla kabul edilen 21 Temmuz 1971 günlü ve 317 sayılı kararın metni: *aynı kaynak*, s. 173.

51 Bu üç kişi, kod ismi Ebu Yusuf olan Muhammed Yusuf Neccar, el-Fetih sözcüsü ve FKÖ yürütme komitesi üyesi Kemal Advan ve Arafat'ın yakın arkadaşı ve FKÖ sözcüsü Kemal Nâsır'dı.

52 Gilmour, *Lebanon*, s. 99.

53 332 sayılı kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1973, s. 191. Bu konuda Güvenlik Konseyi'ndeki müzakereler için bak.: *aynı kaynak*, s. 177-182.

toprak bütünlüğünü ve egemenliğini ihlâl ederek yapmış olduğu mükerrer silahlı saldırılardan dolayı İsrail'i mahkûm etmiştir.

Saib Salam hükümetinin istifasına gelince; Saib Salam, İsrail komandolarının bu şekilde Beyrut'un göbeğine kadar gelebilmiş olmalarından, Lübnan ordusunu sorumlu tuttu. Çünkü, Başbakan Salam, Lübnan ordusunun İsrail komandolarına ateş açmasını emrettiği halde, bir tek kurşun bile atılmamıştı. Bundan dolayı Başbakan Salam, Lübnan ordusu komutanı General Ghanem'in azledilmesini istedi. Cumhurbaşkanı Süleyman Franjiye (Frangie) bu isteği reddedince, Salam istifa etti. Fakat bu arada da Lübnan ordusu aleyhine çok geniş gösteriler başladı.⁵⁴

Yeni hükümeti 25 Nisan'da Dr. Emin Hafız kurdu. Lakin yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte, 2 Mayıs'tan itibaren, Beyrut'un içinde ve etrafında Lübnan ordusu ile Filistinli gerillalar arasında çatışmalar parlak verdi. Bu çatışmalar üzerine Cumhurbaşkanı Franjiye, 3 Mayıs'ta verdiği demeçte, Lübnan hükümetinin, ülkede bir işgal ordusu (yani Filistinliler) bulunmasını ve bunun bir devlet içinde devlet olmasını hoşgörüyü karşılayamayacağını bildiriyordu.⁵⁵

Lübnan ordusu ile Filistin gerillaları arasında Beyrut'ta parlak veren çatışmalar kısa zamanda Bika'a, Sur (Tyre), Sayda (Sidon) ve Suriye sınırlarına yakın Reşâyâ bölgelerine de yayıldı. Bunun üzerine Suriye, Filistin gerillalarına yardım etmek üzere 8 Mayıs'ta, Reşâyâ bölgesinde askerlerini Lübnan topraklarına soktu. İsrail buna hemen tepki gösterdi ve İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan, 9 Mayıs'ta verdiği demeçte, İsrail'in, Arapların kendi aralarındaki çatışmalara karışmaya niyeti olmadığını, fakat Suriye Lübnan'a girerse ve İsrail sınırlarının güvenliğini tehdit ederse, İsrail'in harekete geçmek zorunda kalacağını bildirdi.

Bu şekilde gelişmeler, 1973 yazının başlangıcında ve 1973 Arap-İsrail savaşı öncesinde, bir İsrail-Suriye çatışmasına doğru yol alıyordu. Neyse ki, araya Mısır girdi.

Filistin gerillalarının ağır kayıplara uğraması üzerine, bir yandan Arap Birliği Genel Sekreteri Dr. Mahmud Riad ile Enver Sedat'ın, öte yandan da Kuveyt'in araya girmesiyle, 17 Mayıs 1973'te gerillalar ile Lübnan hükümeti arasında İkinci Kahire Anlaşması imzalandı. 1969 anlaşması gibi, bu ikincinin de muhtevası açıklanmadı. Yalnız, bu anlaşmanın Lübnan'ın egemenliği ile Filistin devriminin güvenliğini teminat altına aldığı bildirildi.⁵⁶ Anlaşılıyordu ki, Lübnan, Filistin davasından yakasını bir kere daha kurtaramamış ve taviz vermek zorunda kalmıştı.

1973 Kahire Anlaşması Filistin gerillalarının saldırılarını yasaklamadığı için, bir yandan bu gerillaların İsrail'e saldırıları, bir yandan da İsrail'in Lübnan'a saldırıları bundan sonra da devam etti.⁵⁷

54 Gilmour, *a.g.e.*, s. 99-100.

55 *Keesing's... 1973*, s. 25932.

56 *Keesing's... 1973*, s. 25932.

57 *Yearbook of the U.N.*, 1973, s. 250-252. Güvenlik Konseyi'nin 15 Ağustos 1973 günlü ve 337 sayılı kararı metni: s. 253.

1973 Arap-İsrail savaşının yine Arapların yenilgisiyle sona ermesinden sonra, Lübnan toprakları, İsrail-Arap veya İsrail-FKÖ mücadelesinin tek ve yoğun alanı olarak kalmaya devam etti. Çünkü İsrail, 1967'de işgal ettiği toprakların hiçbirisinden çıkarılamamıştı. Filistin gerillaları için üs ve harekât alanı olarak yine Lübnan kalıyordu. Bu sebeple, 1974 yılında, yani Lübnan iç savaşının arifesinde, İsrail ile, Lübnan'dan hareketlenen Filistin gerillaları arasındaki çarpışma ve mücadeleler daha da yoğunlaşmış bulunmaktaydı.⁵⁸

Bu çatışma ve mücadelelerin ayrıntılarına girmeyi gereksiz görüyoruz. Çünkü bunlar, bir Amerikalı diplomatın dediği gibi, Lübnan'ın fonksiyonel anarşisini teşkil etmekteydiler. Yalnız bu çatışmaların, Lübnan'ın Hristiyan kesimi ve bilhassa Maruniler üzerindeki tesirlerini belirtmeden geçemeyiz. Zira, İsrail ile mücadelesinde FKÖ gerillalarının Lübnan topraklarını sanki kendi ülkeleri imiş gibi kullanmaları, Lübnan açısında iki netice ortaya çıkarmıştır.

Birincisi, 1969 ve 1973 Kahire anlaşmaları, ister istemez, Lübnan'ı Filistinliler için bir yurt haline getirmiştir. Kral Hüseyin'i devirip, Ürdün'ü kendisine bir yurt yapamayan FKÖ, 1970-71'de Lübnan'a göç edince, bu toprakları ve bilhassa güney Lübnan'ı kendisi için bir yurt haline getirmek istemiştir.

İkincisi ise, 1969'dan 1975'e kadar geçen altı yıllık süreden sonra, Marunilerle Filistinliler arasında tam bir nefret duvarı örülmüş bulunuyordu. 1973'te genç bir Maruni şöyle yazıyordu: "Filistin mültecilerine hoş geldiniz dedik ve onlara ev verdik. Fakat Filistin komandolarına da ne isterseniz yapınız demekle de, kendi mültecilerimize hoş geldiniz demek zorunda kalacağız. Çünkü Filistinlilerin İsrail'e saldırıları, kendi halkımızın evlerinden kaçmalarına sebep olmaktadır."⁵⁹ İç savaştan önceki aylarda bir Maruniye Filistinlilerden söz ettiğinizde, size vereceği cevap, Filistinliler hırsızdı, komünistti ve katildi.⁶⁰ Camille Chamoun'un oğlu ve Milli Liberal Parti'nin Genel Sekreteri Dory ise, Filistinlilere olan nefretini şöyle dile getiriyordu: "Filistinlileri denize dökeceğiz. Deniz kirlenecek, ama ne yapalım."⁶¹

Maruniler ve Hristiyanlar şuna kanaat getirdiler ki, bütün Filistinliler Lübnan'ın düşmanıydı ve Filistinliler Lübnan'dan çıkıp gitmedikçe Lübnan'ın rahata kavuşması mümkün olmayacaktı. Maruniler, Filistin mültecilerini diğer Arap ülkelerinin almasını istiyorlardı. Filistinlilerin tümü ülkeden çıkarsa, Lübnan kendi ülkesinin kontrolüne sahip olacak ve böylece İsrail de artık Lübnan'a saldırmak için bahane bulamayacaktı.⁶²

58 1974 yılındaki bu çarpışmaların Güvenlik Konseyi'ndeki müzakereleri için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1974, s. 206-211. Güvenlik Konseyi'nin 24 Nisan 1974 günlü ve 347 sayılı kararı: *aynı kaynak*, s. 210-211.

59 Gilmour, *a.g.e.*, s. 100.

60 *A.g.e.*, s. 101.

61 *A.g.e.*, s. 102.

62 *A.g.e.*, s. 103.

Maruniler bu düşünceleri kendileri gerçekleştiremediler. Fakat İsrail'in 1981'de Lübnan'ı işgaliyle, İsrail bu işi Maruniler adına da yapmış olacaktır. İsrail'i 1982 Lübnan operasyonuna götüren gelişmeler ise, 1975-76 Lübnan iç savaşı ile başladı. Lübnan iç savaşı ise, Marunilerin Filistinlilere duyduğu nefretin, giderek bir Hristiyan-Müslüman nefretine dönüşmesiyle oluşmuştur.

5. Lübnan İç Savaşı⁶³

Lübnan'ın karmaşık yapısının gayet nazik bir dengeye dayandığı, bu ülkenin sosyal ve siyasal yapısı hakkında yukarıda yaptığımız açıklamalardan görülmüştür. Bu dengenin, 1958'de olduğu gibi, zaman zaman bozulduğu da olmuştur. Fakat 1958 iç savaşı, Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un, görev süresini uzatmak için anayasayı değiştirmeye kalkmak gibi, mevcut düzeni ve dengeyi bozucu bir teşebbüsünden çıkmıştır. Lübnan'ın karakteristiğini teşkil eden bu denge çok hassas olduğu için, buna dışardan yapılan en küçük bir müdahale dahi büyük sarsıntılar meydana getirmiştir. Bununla beraber, 1958'den 1975'e kadar Lübnan'ın sakin bir havaya sahip olduğu da söylenebilir.

1958'den sonra, Lübnan'ın bu hassas dengesine alttan alta tesir etmeye başlayan ve nihayet 1975'te patlamaya sebep olan iki gelişme ortaya çıkmıştır.

Bunlardan biri, Nâsır'ın Arap milliyetçiliğidir. Nâsır'ın Arap dünyasında yarattığı milliyetçilik heyecanının Lübnan'ın Müslüman-Arapları üzerinde tesirsiz kaldığı söylenemez. Buna karşılık Arap milliyetçiliği, Lübnan Hristiyanlarını da endişeye sevk etmiştir. Nitekim, Hristiyan ve Müslüman siyasî partilerinin programlarına baktığımızda, Hristiyanların siyasî platformlarının Lübnan'ın bütünlüğünü korumaya ağırlık verdiğini görürüz. Bir bakıma Hristiyan partiler statükocudur. Bu statükoculuk, Arap milliyetçiliğinin Lübnan üzerindeki tesirlerine karşı âdeta bir kalkandır. Buna karşılık, Müslüman partilerin tutumunda bir Lübnan bütünlüğü endişesinin çok zayıfladığını müşahade etmekteyiz.

63 1975-76 Lübnan iç savaşı için şu kaynaklara bakılabilir: Walid Khalidi, *Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*, Cambridge, Mass., Harvard Center for International Affairs, 1979; Kamal Salibi, *Crossroads to Civil War: Lebanon, 1958-1976*, Delmar, N.Y., Caravan, 1976; John Bulloch, *Death of a Country: The Civil War in Lebanon*, London, Weidenfeld-Nicolson, 1977; Marius Deeb, *The Lebanese Civil War*, New York, Praeger, 1980; *Keesing's...1975*, s. 27287-2729; *Keesing's...1976*, s. 27765-27773, 28117-28124; *Keesing's...1977*, s. 28733-28740; David C. Gordon, *Lebanon: The Fragmented Nation*, London, Croom Helm, 1980; David Gilmour, *Lebanon: The Fractured Country*, Oxford, Martin Robertson, 1983; P. Edward Haley and Lewis W. Snedgar (Eds.), *Lebanon in Crisis: Participants and Issues*, Syracuse, N.Y., Syracuse University Press 1979; Adeed I. Dawisha, *Syria and the Lebanese Crisis*, London, Macmillan, 1980; Jean-Pierre Haddad, *Le Combat du Liban*, Paris, Henri Conchon, 1977; René Chamussy, *Le Liban, 1975-1977*, Paris, Declée, 1978; Thierry Desjardins, *Le Martyr du Liban*, Paris, Plon, 1976; Pierre Valaud, *Le Liban à la bout du Fusil*, Paris, Hachette, 1976; B.J. Odeh, *Lübnanda İç Savaş* (Türkçesi: Yavuz Alogan), İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

Diğer taraftan, nüfus sayımı yapılmamasına rağmen, 1970'lerden itibaren Arapların çoğunluğa geçtiğine dair iddiaların ortaya çıkmasında ve siyasi düzenin değiştirilmesi isteklerinde de, keza Arap milliyetçiliğinin tesirini görmek gerekir.

Lübnan'ın iç dengesini bozan ikinci gelişme Filistin meselesidir. Önce Filistin mültecilerinin, sonra da el-Fetih ve FKÖ'nün Lübnan'a yerleşmesi birkaç bakımdan bu ülkenin hassas dengesini sarsmaya başlamıştır.

Bir defa, bir-iki milyonluk bir nüfusu sahip bir ülkeye, yüzbinlerce mültecinin göç etmesi, Lübnan'ın hem sosyal ve hem de ekonomik dengesini bozmuştur. Bu Filistinlilerin ne kapitalist ve ne de kalifiye işgücüne sahip olmaları ve ayrıca Lübnan hükümetinin de bunları *assimile* etmeyi ve toplum içinde eritmeyi, nüfus dengesi bakımından reddetmesi, Lübnan'ın iç dengesinde yeni bir hassasiyet noktası yaratmıştır.

Lübnan'a sığınan Filistin mültecileri, Lübnan'ın Arap kesimini de harekete geçirmiştir. Çünkü, 1967'den ve bilhassa 1970 Eylül'ünde Nâsır'ın ölümünden sonra, Filistin davası Arap milliyetçiliğinin simgesi haline gelmiştir. Nâsır'ın sağlığında, Arap milliyetçiliğini Nâsır temsil ediyordu. Enver Sedar'ın, bilhassa 1973 savaşıdan sonra, İsrail ile peyderpey uzlaşmaya girmesi üzerine, Filistin Davası Arap milliyetçiliğinin tek temsilcisi olmuştur. Bir halde ki, Filistin davasına aykırı düşmek, Arap milletine ihanetlele bir tutulmuştur.

Nihayet, el-Fetih ve FKÖ gibi terör ve gerilla örgütlerinin, Lübnan'a yerleşip, Lübnan topraklarını üs olarak kullanmak suretiyle İsrail'e saldırılara başlamaları, sadece Lübnan dengesinin değil, bütün Hıristiyan toplumunun da en hassas tepkilerini harekete geçirmek demektir.

İşte bu faktörlerin tesiriyle, Lübnan'ın zaten diken üstünde duran dengelerinin sarsılması, Lübnan'ı bir iç karışıklığa ve bu iç karışıklık da bir iç savaşla sürükledi.

İç savaşta ise, Lübnan politikasının her bir unsuru, kendi amacını gerçekleştirmek için çaba harcadı. Hıristiyanların amacı, Filistinlileri ve Suriyelileri Lübnan'dan çıkarmak ve tamamen tasfiye edemese bile, Lübnan solunu hiç değilse zayıflatmaktır. Lübnan solu ise, Lübnan toplumunda bir devrim gerçekleştirmenin peşindeydi. İlimli Müslümanların amacı ise, bilhassa ordudaki Maruni nüfuzunu kırmak ve Müslüman toplumun, Lübnan sistemine Hıristiyanlarla eşit olarak katılmasını sağlamaktır. Filistinlilerin derdi ise, Lübnan'daki üslerini koruyarak, Lübnan topraklarını Filistin'in kurtuluşu için bir trampelen olarak kullanmaktır. Radikal Filistinliler de, iç savaştan yararlanarak, sade Lübnan'da değil, bütün Arap ülkelerinde devrimler yaratmak ve radikal kitle ayaklanmalarıyla İsrail'e karşı Vietnam usulü bir mücadele açmak istemişlerdir.⁶⁴

A) İç Savaşın Çıkması

Yukarıdan beri söylediklerimiz, iç savaşın genel ve yapısal sebepleridir. Esasında iç savaş, beklenmedik bir şekilde, birdenbire patlak veren hadiselerin

64 Gordon, *The Republic of Lebanon*, s. 103-104.

giderek yoğunlaşması ve genişlemesiyle oluşmuştur. Bu bakımdan içi savaşın çıkış sebebi tartışma konusu olmuştur. Yani, iç savaşa Hristiyanlar mı, Müslümanlar mı sebep oldu tartışması yapılmıştır. Bu tartışma gereksizdir. Çünkü iç savaşın sebebi, şu veya bu hadise değil, baştan beri açıklamaya çalıştığımız sebeplerin oluşturduğu bir zemindir.

Mamañih, yine de Lübnan'ın barut fıçısına, ilk kıvılcımı ateşleyen hadiselerin bir özetini verelim.

Hükümetin 1975 Şubat'ında Sayda'da (Sidon) balık avlama imtiyazını Camille Chamoun'un bir şirketine vermesi, kendi geçim vasıtalarının ellerinden alındığı iddiasıyla, Sayda balıkçılarının gösterilerine sebep oldu. Lakin 26 Şubat'ta başlayan gösteriler, söylendiğine göre Filistinlilerin de kışkırtmasıyla, göstericilerle Lübnan ordu birlikleri arasında beş gün sürecek olan çatışmalara dönüştü. Sayda'da büyük bir mülteci kampı bulunuyordu ve gösteriler sırasında 100 kadar fedayin de göstericilerin yanında yer almıştır.

Beş gün süren gösterilerin ve çatışmaların birinci neticesi, sivil halktan 18 kişinin ölümü ve her iki taraftan da bir sürü insanın yaralanmasıydı.⁶⁵ İkinci neticesi ise, mart ayında, başta Beyrut olmak üzere, gösteri ve çatışmaların diğer şehirlere de yayılmasıydı.

Bu çatışmalar kısa sürede Hristiyan-Müslüman gerginliğine dönüştü. Hristiyanlar, Lübnan ordu birliklerinin tutumunu savunup, hadiselerden, Lübnan'da o sırada sayıları 10.000 kadar olduğu söylenen fedayini, yani el-Fetih gerillalarını sorumlu tutarken⁶⁶ Müslüman liderler de, 10 Mart 1975'te Beyrut da yaptıkları toplantıda şu kararları alıyorlardı: 1) Cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamak üzere siyasî yapıda değişiklik, 2) Ülkenin silahlı kuvvetlerinde bir millî dengenin kurulması, 3) Silahlı kuvvetlerde, bütün din temsilcilerini ihtiva eden bir komuta konseyi teşkili.⁶⁷

Hristiyan liderler bu kararlara şiddetle karşı geldiler.

Durum bu şekildeyken, Falanjistlerle Filistin gerillaları arasında çatışma çıktı. Lakin bu çatışma dahi tartışmalıdır. Her iki taraf da hikâyeyi kendisine göre nakletmiştir.

Falanjistlere (Kata'ib) göre, 13 Nisan 1975 günü, Ayn Rumuneh'te (Falanjistlerin kalelerinden biriydi) bir kilisede, Piyer Cemayel'in de bulunduğu bir ayin sırasında, bir arabadan ateş açılmış ve biri Falanjist Parti üyesi olmak üzere 3 kişi öldürülmüştür. Bunun arkasından bir otobüs dolusu Filistinli hadise yerine gelmiş ve çarpışmalar olmuştur.

FKÖ kaynaklarına göre de, Beyrut dışındaki Tel Za'atar mülteci kampına bir otobüsle gitmekte olan mülteciler, Ayn Rumuneh'in kenar mahallerinden geçerken, silahlı Falanjistlerin saldırısına uğramışlar ve kadın ve çocuk olmak üzere 27 kişi ölmüştür.

65 Sayda hadiseleri için bak.: *Keesing's... 1975*, s. 272-87.

66 Filistin gerillaları göstericileri silah sağlamıştır. Bak.: *Strategic Survey, 1975*, s. 83.

67 *Keesing's... 1975*, s. 27267.

FKÖ lideri Arafat ve Suriye, Ayn Rumuneh katliamı iddiasıyla ortalığı ayağa kaldırırken, Beyrut, Trablus, Sur (Tyre) ve Sayda'da (Sidon) Falanjistlerin safına katılan Hristiyanlarla, Filistinlilerin tarafına katılan Müslümanlar arasında silahlı çarpışmalar başlamış bulunuyordu.

16 Nisan'da iki taraf arasında bir ateşkes sağlandı. Fakat bu ateşkes uzun sürmedi. 20 Mayıs'ta, 6.500 kişinin yaşadığı Tel al-Za'tar mülteci kampı civarında çarpışmalar yeniden başladı. Bu çarpışmalar üzerine Beyrut'ta dükkânlar kapanırken, sol unsurlar da grevlere başvurdular. Artık savaşı taraflar belli olmuş ve cephe keskinleşmişti: Bir yanda Hristiyanlar, öbür yanda Müslümanlar.

Bu çarpışmalar mayıs ayı sonuna kadar sürdü. 13 Nisan'dan beri devam eden çarpışmalarda, Beyrut'ta 100 ölü ve 300 yaralı vardı.

Bu arada hükümetler de birbiri arkasından istifa etti. Cumhurbaşkanı Franjiye 28 Mayıs'ta Başbakanlığa Raşid Kerami'yi getirdi. Kerami'nin nüfuzlu bir kişi olması dolayısıyla, ortalığı yatıştırıp iki tarafı uzlaştıracığı ümit ediliyordu. Zira İçişleri Bakanlığı'na da, aynı zamanda Başbakan Yardımcısı olarak Camille Chamoun getirilmişti.

Kabine değişikliği ve yeni hükümet de duruma bir çözüm getiremedi. Çünkü, daha yeni hükümet güven oyu almadan, 24 Haziran'da Beyrut'un ⁶⁷ Ayn Rumuneh kesiminde, bir yanda Hristiyanlar ve öbür yanda Filistinliler ile sol grup Müslümanlar olmak üzere, çarpışmalar yeniden başladı. Bu çarpışmalar da 1 Temmuz'a kadar sürdü. 1 Temmuz'da Beyrut'ta yeni bir ateşkes sağlandı.

Batılı kaynakların verdiği rakamlara göre, 13 Nisan'dan Temmuz başına kadar olan dönemde ölenlerin sayısı 700 ve yaralananlar da birkaç bindi. Buna karşılık, Beyrut'ta yayınlanan *En-Nehar* gazetesinin verdiği istatistiklere göre de, 13 Nisan'dan 6 Temmuz'a kadar olan dönemde çarpışmalarda, 2.314 kişi ölmüş ve 16.441 kişi de yaralanmıştı.⁶⁸

Kerami hükümetinin 15 Temmuz'da parlamentoda 16 çekimsere karşı 83 oyla güven oyu alması iyi bir işaretti. 16 çekimsere oy, Kemal Canbulat'ın liderliğindeki sol partiler ittifakı Millî Hareket Cephesi'ne aitti.

B) Beyrut Çarpışmalarından İç Savaşa

Kerami hükümeti iki ay kadar duruma hâkim olmaya muvaffak oldu. Fakat ağustos ayından itibaren çarpışmalar alan genişletmeye ve Beyrut'un dışına yayılmaya başladı. Zahle, Zhgorra (veya Zegharra) ve Trablus'ta da Hristiyanlarla Müslümanlar arasında yeni çarpışmalar patlak verdi. Bu çarpışmalar üç-dört hafta kadar sürdükten sonra tavsayınca ve Kerami'nin ifadesine göre, Suriye'nin aracılığıyla⁶⁹ 20 kişilik bir Millî Diyalog Komitesi kuruldu. Görevi, barış ve sükûnu temin etmek ve krize siyasî çözüm bulmak olan komitenin kompozisyonu şöyleydi: 4 Maruni, 4 Sünni Müslüman, 4 Şii Müslüman, 3 Rum Ortodoks, 2 Rum Katolik, 2 Dürzi ve 1 Ermeni.

68 *Keesing's...1975*, s. 27289.

69 *Keesing's...1976*, s. 27766.

Lakin Diyalog Komitesi de yürümedi. Çünkü komitede, duruma siyasî çözüm bulma tartışmalarına geçildiğinde, Marunilerin lideri Cemayel, bir yandan bütün milislerle beraber Filistin gerillalarının da silahsızlandırılmasını isterken, siyasî çözüm konusunda da, ancak 1943 Milli Paktı çerçevesinde bazı anayasa değişikliklerinin yapılabileceğini ileri sürdü.

Buna karşılık, Milliyetçi ve İlerici Kuvvetler adına konuşan Kemal Canbulat ise, ülkede meydana gelen sosyal ve demografik değişiklikleri göz önünde tutmayan ve sadece Hristiyanların ekonomik menfaatlerine hizmet eden 1943 sisteminin tamamen ortadan kaldırılarak, normal bir demokrasinin işlemesi görüşünü savundu.

7 Ekim'den itibaren çarpışmalar bir yandan Beyrut'un, şimdiye kadar sükûnet içinde görünen batı kısımlarına da yayılırken, öte yandan da kuzey Lübnan'da Trablus ve Zhgorta'da çarpışmalar yeniden başladı. Çarpışmaların batı Beyrut'a da bulaşması üzerine, Lübnan ordusu şehrin mühim noktalarını kontrol altına almaya çalışırken, Batılı elçilikler de mensuplarını ve sivilleri ülkelerine göndermeye başladılar.

7 Ekim'de başlayan çarpışmalar da 29 Ekim'e kadar sürdü. FKÖ lideri Arafat'ın da katılması ile Milli Diyalog Komitesi, 13 Nisan'dan beri 12'nci ateşkesi sağlamayı başardı. Diyalog Komitesi, ateşkesin gözetimini yapmak üzere, çarpışan tarafların temsilcilerinden meydana gelen bir Yüksek Askerî Komite teşkil etti. Gerçekten, bu ateşkes üzerine Beyrut'un ekonomik ve ticarî hayatı yeniden canlandı.

Ekim ayından itibaren Lübnan iç savaşı milletlerarası dikkatleri çekmeye başladı. Yani, bir bakıma enternasyonalize olma dönemine girdi. Bu gelişme de iki şekilde oldu.

Birincisi ekim ayı sonunda Suriye hükümeti, Lübnan halkından 250.000 kişinin kendi topraklarına sığındığını bildirirken, 1976 Ocak ayı ortalarında da, Suriye'de üslenmiş bulunan Filistin Kurtuluş Ordusu'ndan, Suriye ordusu içinde çarpışarak savaş tecrübesi elde etmiş bulunan, 1.500-2.000 kişilik bir kuvvet, Lübnan sınırlarından içeri girdi ve Lübnan'ın doğu kesimlerini kontrol altına aldı. Suriye lideri Hafız Esad, başlangıçta Lübnan gelişmelerine doğrudan doğruya bulaşmaktan kaçınmıştır. Lübnan hükümetinin durumu kontrol altına alabileceğine inanmıştır. Fakat durum kötüleştikçe, Suriye'nin bu iç savaşa karşı ilgili de arttı. Bu ise İsrail'in tepkisine sebep oldu. Bundan dolayı, İsrail hükümeti Ocak 1976 başlarında yaptığı açıklamada, herhangi bir ülke (şüphesiz Suriye kastedilmektedir) Lübnan'a doğrudan doğruya bir müdahalede bulunacak olursa, İsrail'in buna seyirci kalmayacağını bildirdi. Aynı zamanda Amerikan hükümeti de, Başbakan Kerami'ye, herhangi bir devletin müdahalesine karşı uyarıda bulundu ve Amerika'nın Lübnan'ın bütünlüğüne verdiği ehemmiyeti belirtti.⁷⁰

Diğer taraftan, Kuveyt'in teşebbüsü üzerine, Arap Birliği de 15-16 Ekim günlerinde Lübnan için olağanüstü bir toplantı yaptı. Suriye, Libya ve FKÖ, bu toplantıyı boykot ettiler. Toplantının kendisi ise, bir neticeye varamadı. Sadece, yayınlanan bir bildiriyle, İsrail'in güney Lübnan'a müdahalesi halinde, Arap ülkelerinin bütün kaynaklarını harekete geçireceğini açıkladılar.

Suriye, Libya ve FKÖ'nün boykot etmelerinin sebebi ise, toplantıda, 1975 Eylül'ündeki İkinci Mısır-İsrail Ayırma Anlaşması'nın da tartışılmasını istemeleri, diğer Arap ülkelerinin de bu isteği kabul etmemeleriydi. Diğer taraftan FKÖ, toplantıda Lübnan'daki Filistin gerillaları konusunun da tartışılması ihtimalinden çekinmişti.⁷¹

Diğer taraftan, Suudi Arabistan Veliahdı ve Başbakan Yardımcısı Prens Fahd da 8 Kasım'da verdiği demeçte, Lübnan parçalanıp da Lübnan'da bir Hristiyan devlet kurulduğu takdirde, bunun Lübnan-Suudi münasebetlerinde çok ciddi neticeler doğuracağını söyledi.⁷²

Arap ülkelerinin bir İsrail müdahalesi ihtimaline karşı bu uyarı ve tepkilerine rağmen, Lübnan-İsrail sınırlarında da çatışmalar eksik olmuyordu. Bu sebeple Lübnan hükümeti 2 Aralık 1975'te BM Genel Sekreteri'ne başvurarak, İsrail'in 2 Aralık günü Lübnan topraklarındaki mülteci kampları ile köylere saldırdığını ve sivil halk arasında ağır kayıplara sebep olduğunu ileri sürdü ve Güvenlik Konseyi'nin toplanmasını istedi. Güvenlik Konseyi Lübnan'ın şikayetini 4 ve 8 Aralık günlerinde müzakere etti.⁷³ Fakat Amerika'nın vetosu herhangi bir kararın çıkmasını önledi.

C) Suriye'nin Lübnan'a Müdahalesi

29 Ekim'deki 12. ateşkes, 29 Kasım'dan itibaren yeniden bozuldu. Aralık ayı şiddetli çarpışmalarla geçti. Çarpışmalar esas itibarıyla Hristiyanlarla Müslüman sol kuvvetler arasında cereyan ediyordu. Sol kuvvetler, Kemal Canbulat'ın liderliğindeki Millî Hareket veya Millî Cephe'ye dahil İlerici Sosyalist Parti, Bağımsız Nâsırcılar veya Murabitun, Lübnan Komünist Partisi, Irak Baas'ı, Arap Sosyalist Hareketi, Suriye Milliyetçi Sosyal Partisi gibi gruplardan meydana gelmekteydi.

Bu çarpışmalar sebebiyle Lübnan konusundaki diplomatik faaliyet de birdenbire arttı. Irak Enformasyon Bakanı Tarık Aziz Beyrut'u ziyaret ederken, Suudi Arabistan Kralı Halid de Şam'ı ziyaret ediyordu. Bu arada da Beyrut ile Şam arasında karşılıklı ziyaretler sıklaşıyordu. Suudi Arabistan Kralı'nın 26-28 Aralık günlerinde Şam'a yaptığı ziyaretten sonra Suriye, Lübnan için 5 maddelik bir siyasî çözüm planı ortaya attı. Buna göre,⁷⁴ yönetimde mezhep

71 *Keesing's...1976*, s. 27767-27768.

72 *Aynı kaynak*, s. 27769.

73 Bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1975, s. 223-229.

74 *Keesing's...1976*, s. 27769.

sistemi kaldırılacak, parlamento üyelikleri toplumlar arasında daha âdil bir şekilde dağıtılacak. Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından değil, parlamento tarafından seçilecek, bir Yüksek Ekonomik Komite kurulacak ve Filistinlilerin Lübnan'daki varlık ve faaliyetlerine ait anlaşmalar (1969 ve 1973 anlaşmaları) teyit edilecekti.

Hristiyanlar Suriye'nin bu planını açıkça reddetmediler. Fakat kabul ettiklerini de bildirmediler. Önce bir nüfus sayımı yapılmasını istediler. Bu sayıma Lübnan dışında yaşamakta olan Hristiyan Lübnanlıların da dahil edilmesini istediler. Buna da Başbakan Raşid Kerami razı olmayınca, Suriye'nin barış planı da suya düştü. Bu planı Suudi Arabistan ve FKÖ desteklemişti.

Bu uzlaştırma teşebbüsü de neticesiz kalınca, 1976 Ocak ayından itibaren Lübnan'ın içi büsbütün karıştı. Çünkü şimdi çarpışmalar, bütün şiddetiyle, Milli Cepheyi yani solu destekleyen Filistin gerillaları ile Hristiyan milisler arasındaydı. 22 Ocak 1976 gününe kadar süren bu çarpışmalarda Hristiyanlar bir hayli güç duruma düştüler. Hristiyanların şimdi asıl hedefleri Filistin gerillalarıydı. Falanjistler Filistin kamplarını kuşatırken, Şuf dağlarından inen Dürziler de Hristiyan köylerini kuşatma altına aldı.

22 Ocak'taki 26. ateşkesten sonra Suriye yeni bir aracılık teşebbüsünde daha bulundu ve Cumhurbaşkanı Franjiye, Subye'nin aralık ayındaki 5 maddelik planını görüşmek üzere 7 Şubat'ta Şam'a gitti. Şam'da yaptığı görüşmelerden sonra Franjiye, 14 Şubat'ta, siyasi ve ekonomik yönetimde Müslümanlara daha geniş yetkiler veren, fakat Hristiyanların geleneksel yetkilerini de koruyan, 17 maddelik bir reform programı açıkladı⁷⁵ Anayasa Belgesi adını alan ve Lübnan'ın siyasi krizini çözme amacını güden bu belgenin özelliği, cumhurbaşkanını yine Hristiyan, başbakanı yine Sünni Müslüman ve meclis başkanını da yine Şii olarak bırakmakla beraber, mecliste Hristiyanlarla Müslümanların temsilini, şimdiye kadar olduğu gibi 6/5 nispetinde değil, eşit hale getirmesi ve başbakanın da cumhurbaşkanı tarafından değil meclis tarafından seçilmesini öngörmesiydi. Programın bir amacı da, Müslümanların çoğunluğunun desteğini kazanarak solu izole etmektir.⁷⁶

Bu program Müslümanlar tarafından tutulmadı. Bilhassa Millî Hareket iç savaşı kendisinin kazanmakta olduğuna inanıyordu.⁷⁷

Anayasa Belgesi adını alan yeni program tutulmadı, ama bunun arkasından Lübnan'ı büsbütün karıştıran yeni bir gelişme oldu. Bu da Lübnan ordusundaki Müslümanların ayaklanması ve Lübnan ordusunun dağılmasıydı.

Suriye'nin, Filistin Kurtuluş Ordusu kuvvetlerini ocak ayı ortalarında doğu Lübnan'a sokması üzerine, Lübnan ordusu ile bu kuvvetler arasında Bika'a Vadisi'nde yapılan çarpışmalar sırasında, Lübnan ordusunda görev yapmakta olan Sünni Müslüman teğmen Ahmed Hatib, bir kısım askerle beraber,

75 Bu program için bak.: *Keesing's...* 1976, s. 27770 ve Gilmour, *a.g.e.*, s. 131-132.

76 Gordon, *a.g.e.*, s. 107.

77 Gilmour, *a.g.e.*, s. 132.

Lübnan ordusundan ayrılıp, Lübnan Arap Ordusu adı ile, Filistin sol kuvvetlerine katıldığını açıkladı. Mart başında ise, Lübnan ordusunun Müslümanlardan meydana gelen birçok birlikleri, Hristiyan subayları başlarından atıp, Ahmed Harib'e katıldılar. Bunun arkasından, 12 Mart'ta, Lübnan ordusundan Tuğbay Abdülaziz Ahdab, bir hükümet darbesine teşebbüs etti. Fakat başarmayınca, Ahmed Harib ile cephe birliği yaptı.⁷⁸ Bu suretle Lübnan ordusu hemen hemen dağılmış olmaktaydı.

Lübnan ordusunun dağılması Hristiyanları gayet güç duruma sokmaktaydı. Bu ise iki netice doğurdu. Birincisi, Piyer Cemayel'in bütün Hristiyanlara çağrısı üzerine, birleşik bir sağ kanadın kurulması ve Hristiyanların kendi bölgelerini savunmak üzere silahlanmalarıdır. Hristiyanlar birleşerek Lübnan Cephesi'ni kurdular. Lübnan Cephesi şu kuruluşlardan meydana gelmekteydi: 10.000-15.000 kişilik milis kuvveti ile Falanjistler (bu kuvvet gerektiğinde 30-40 bine çıkabilecekti), Chamoun'un Milli Liberal Partisi, Etiyen Sakar'ın Sedraların Muhafızları, Tony Franjiye'nin Zhgortan Kurtuluş Ordusu ve George Advan'ın et-Tanzim'i.⁷⁹

Lübnan ordusunun çökmesinin ikinci neticesi ise, ülkenin kontrolünün Filistin gerillaları ile, FKÖ'nün aşırı sol fraksiyonlarının ve Lübnan solunun eline geçmesiydi. Dolayısıyla, Lübnan'ın kontrolünün Suriye'den başka bir kuvvetin elinde olması demekti. Hele Filistin gerillaları ile solcular, 25 Mart'ta Cumhurbaşkanı Franjiye'nin Başkanlık sarayına saldırıp, Franjiye Beyrut'un 10 mil kuzeyindeki Cuniye'ye (Junieh) kendisini zor atınca, Suriye müdahaleye karar verdi ve 9 Nisan'dan itibaren 1.000 kişilik bir Suriye kuvveti Lübnan topraklarına girdi.

Suriye'nin Lübnan politikasının esası şuydu: Her ne kadar şimdiye kadar Suriye, Filistin gerillalarını desteklemiş ve hatta 1975 Eylül'ündeki ikinci Mısır-İsrail Ayırma Anlaşması'ndan sonra FKÖ ile sıkı bir işbirliği içine girmişse de, Lübnan gelişmeleri için de, Irak Baasçıları ile yakın temas içinde olan radikal FKÖ gruplarının duruma hâkim olduğunu ve Lübnan'ın kontrolünün da kendi elinden kaçmaya başladığını görmüştür. Lübnan'ın kontrolünün radikallerin eline geçmesi ise, bir yandan İsrail ile bir savaşı tahrik edebilecek, öte yandan da böyle bir savaşta, Hristiyanların Lübnan'da kendi devletlerini kurarak Lübnan'ı parçalamalarına sebep olabilecekti.⁸⁰

Yine aynı sebepten, radikallerle işbirliği yapan Kemal Canbulat ile Hafız Esad'ın arası açılmaya başlıyordu.⁸¹

İlginçtir, Suriye'nin Lübnan'a asker sokması İsrail ve Amerika tarafından desteklenirken, Mısır, Libya ve Irak hükümetleri, Suriye'nin Lübnan'a

78 Ayrıntılar için bak.: *Keesing's...* 1976, s. 27771 ve Gilmour, *a.g.e.*, s. 133-134.

79 Gordon, *a.g.e.*, s. 105. Bu kuvvetlere 1978'den sonra Binbaşı Sa'd Haddad'ın 2.000-2.500 kişilik Hür Lübnan kuvvetleri de katılacaktır.

80 *Strategic Survey*, 1976, s. 86.

81 Gilmour, *a.g.e.*, s. 136.

müdahalesine şiddetle karşı çıktılar. İsrail hükümeti, Suriye'nin Lübnan'a müdahalesinde, kendisinin belirli bir hoşgörü sınırı olduğunu belirtirken, Başkan Ford, 20 Nisan'daki demecinde, Suriye'nin Lübnan'a müdahalesini yapıcı olarak nitelendiriyordu.⁸²

İşte bu şartlar altındadır ki, Franjiye'yi ikna eden Suriye, eylülde yapılması gereken cumhurbaşkanlığı seçimini öne aldırarak, 8 Mayıs'ta yapılan seçimde, cumhurbaşkanlığına kendi adayı, Suriye yanlısı ve Lübnan Merkez Bankası'nın 51 yaşındaki başkanı Elias Serkis'i seçtirmeye muvaffak oldu. Canbulat'ın liderliğindeki Millî Hareket'in adayı ise, liberal, Suriye aleyhtarı Raymond Eddè idi.⁸³ Serkis, ancak ikinci turda ve toplantıya katılan 69 milletvekilinin 66 oyunu alarak seçildi. Seçimden sonra yaptığı konuşmada, "bütün Lübnanlıların cumhurbaşkanı" olacağını söylüyordu.

Serkis'in seçilmesi üzerine, Canbulat'ın Milli Hareket'i, bir yandan genel grev ilan ederken, aynı zamanda da bütün cephelerde çarpışmaları şiddetlendirdi. Daha da ilginç, Lübnan'da âdeta roller değişti. Chamoun bütün hayatınca Suriye'ye karşı çıkmışken, "Bilhassa bugünkü şartlar altında, kardeş Suriye ile işbirliği her zamandan daha gereklidir," diyordu. Buna karşılık Arafat, şimdiye kadarki bağımsız tutumunu terk ederek, Canbulat'ın peşinden sürüklenip Suriye ile çatışma durumuna giriyordu. Bundan dolayıdır ki, Sünni za'imlerinden Saib Salam, "Filistinli kardeşlerimizin en vahim hatası, Canbulat'ın sanki kendi sözcüleriymiş gibi ortaya çıkmasına izin vermeleridir," demektedir.⁸⁴ Canbulat ise, Marunileri askerî bir çözümle hezimete uğratmayı kafasına takmıştı.⁸⁵

Suriye'nin nisan başında Lübnan'a sevk ettiği kuvveti 1.000 kadar olmakla beraber, bu kuvvetin miktarı mayıs başında 7.000 e, haziran sonunda 12.000'e ve ağustos ayı ortalarında da 20.000'e çıkacaktır. Bunun da sebebi, mayıs sonundan itibaren Lübnan iç savaşının birdenbire şiddetlenmesi ve Hristiyan kuvvetleriyle, Canbulat kuvvetleri ve Filistin gerillaları arasındaki çarpışmaların yoğunlaşmasıdır. O kadar ki, mayıs sonlarından itibaren Beyrut'ta meydana gelen çarpışmalarda yerden-yere füzeler kullanılmaya başlandı. Bunun üzerinedir ki, haziran başında Suriye Lübnan'a yeni kuvvetler sevk etme kararı aldı.

Suriye'nin, Lübnan'daki kuvvetlerini gittikçe arttırması, çeşitli tepkilere sebep oldu. Canbulat ve Eddè, Suriye'yi, Lübnan'ın bazı kısımlarını kendisine ilhak etmek istemekle itham ederken, Piyer Cemayel ile Chamoun hayatlarından çok memnun görünüyorlardı. Fakat en fazla gürültü koparan Enver Sedat oldu. Mısır 3 Haziran'da, Arap Birliği'nin olağanüstü toplanmasını isterken, 6 Haziran'da da Suriye ile diplomatik münasebetlerini kesti. Arafat ise, 6

82 *Keesings...1976*, s. 27773.

83 Gilmour, *a.g.e.*, s. 16.

84 *A.g.e.*, s. 137.

85 *A.g.e.*, s. 138.

Haziran'da diğer Arap devletleri başkanlarına gönderdiği telgraflarda, Filistin devrimine karşı girişilen yeni katliamı önlemelerini istedi.⁸⁶

İsrail hükümeti ise, İsrail'in güvenliği tehdit edilecek olursa, gerekli askeri harekâta başvuracağını tekrar ederken, Başbakan İzak Rabin, 6 Haziran'da, "Suriye ordusu ile Arafat'ın aşırıları arasındaki çarpışmalar için gözyaşı dökecek değilim," diyordu.

Burada, bir parantez açıp, bu sırada İsrail'in Hristiyan kuvvetlerle olan münasebetlerine kısaca değinmekte yarar vardır.

1975 ilkbaharında çarpışmalar başladığında, Müslümanlar, Hristiyanlara göre daha iyi silahlanmış durumda bulunuyorlardı. Şuf dağlarındaki Kemal Canbular'ın Dürzileri, Trablus'ta Kerami'nin Sünni Müslümanları ve Beyrut'taki FKÖ, son beş yıl içinde bir hayli silah ve mühimmat stoku yapmışlardı. Lübnan ordusunun gözü önünde Şam'dan boyuna silah gönderilmişti. FKÖ'ye Libya'dan gönderilen silahlar ise, esas itibarıyla Sayda limanından girmekteydi.

Buna karşılık Hristiyanlar daha ilk andan itibaren silah sıkıntısı ile karşılaştılar ve silah temin etmek için Batılı kaynaklara başvurdular. Bu arada Camille Chamoun'un adamlarından biri, Avrupa'da, silah tüccarlarıyla yakın münasebeti olan bir İsrailli ile temas kurarak, tamamen ticarî esaslar çerçevesinde bu İsrailli vasıtasıyla silah temin etmeye muvaffak oldu. Fakat 1975 yazında çarpışmalar şiddetlenince, hem miktar ve hem de ateş gücü olarak, daha fazla silaha ihtiyaç duyuldu. Chamounlar giderek İsrail'e daha fazla bağımlı hale geldiler. 1975 yazında Cemayel ailesi henüz İsrail'den silah almak için harekete geçmemişti. Fakat yıl sonuna doğru onlar da İsrail'e yanaştılar. Bu temaslar sırasında, aynı zamanda bilgi alışverişi de başladı. 1976 yılı başında, Beyrut'un kuzeyinde Cuniye (Junieh) Körfezi'nde, Camille Chamoun ile İsrail Başbakanı İzak Rabin, bir füze botunda gizlice buluştular. Bu buluşmada birtakım anlaşmalar da yapıldı. Buna göre, İsrail Hristiyanlara tanksavar topları ile daha başka silahlar da vermeyi kabul etti. Ayrıca, Hristiyan kuvvetler İsrail'de eğitilecekti ki, Hristiyanların bu eğitimleri 1982 Haziran savaşına kadar devam etti.⁸⁷

Şimdi tekrar 1976 yazına dönecek olursak, Suriye'nin asker sayısını artırması üzerine Mısır ve FKÖ'nün gösterdiği tepkiler dolayısıyla, Arap Birliği Dışişleri Bakanları'nın 8 ve 9 Haziran 1976 günlerinde Kahire'de olağanüstü toplandıklarını görüyoruz. Bu toplantıda Lübnan'a sembolik bir Arap Barış Gücü gönderilmesine karar verildi.⁸⁸ Cezayir, Libya, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye ve FKÖ askerlerinden meydana gelen bu kuvvet, bir Mısırlı subayın komutasına verilmişti. Ne var ki, Arap Barış Gücü'nün Suriye kuvvetlerinin yerini alması söz konusu olmadığı gibi, Arap Birliği'nin bu toplantısı, Suriye kuvvetlerinin Lübnan'da bulunmasına da bir çeşit meşruiyet kazandırdı.

86 Keesing's...1976, s. 28118.

87 Bavly and Salpeter, *a.g.e.*, s. 44-45. Aynı zamanda bak.: Gilmour, *a.g.e.*, s. 147.

88 Kararın metni: *The Search for Peace...1967-79*, s. 3.33.

Bu sebeptendir ki, Arap Barış Gücü geldikten sonra, mayıs başında yeniden şiddetlenmiş olan çarpışmalar, 13 Haziran'da bir ateşkes ile durduysa da, 22 Haziran'da Cemayel'in Falanjistleri ile Chamoun'un milisleri, Beyrut'ta tekrar saldırılara başladılar ve Beyrut'un güneydoğusundaki Tel ez-Za'tar ve Jisr el-Pasha Filistin mülteci kamplarını kuşatarak topçu ateşi altına aldılar. Aynı zamanda, Suriye kuvvetleri de Filistin gerillaları ve Canbulat'ın kuvvetlerine karşı harekete geçtiler. Böylece Hristiyan kuvvetlerle Suriye kuvvetleri tam bir işbirliği içine girmiş oluyordu. Bu işbirliği karşısında Müslüman kuvvetler her yerde yenilmeye başladı.

D) Riyad Anlaşması ve İç Savaşın Sonu

Bütün yaz ayları boyunca devam eden çarpışmalar sırasında çeşitli Arap ülkeleri arabuluculuk yaparak, Lübnan'da devamlı olabilecek bir ateşkes sağlamaya çalışılırsa da, bir netice elde edemediler.

Öte yandan, Tel ez-Za'tar mülteci kampı tam 52 gün dayandıktan sonra, 12 Ağustos'ta Hristiyan milislere teslim oldu. Kuşatma sırasında Hristiyanların açtığı ateş dolayısıyla 1.600 kişi ölmüş ve 4.000 kişi de yaralanmıştı. Kaldı ki, Hristiyan milisler kampa girer girmez de, birçok Filistinliyi, gerilla olduklarını ileri sürerek, hemen kurşuna dizdiler ve birtakım işkenceler yaptılar. Falanjist milisleri komutanı Beşir Cemayel (Piyer Cemayel'in oğlu) bunları inkâr etmeyip, Filistin gerillaları da yıllarca bize aynı şeyi yaptı diyerek işi kapatma yoluna gitti.⁸⁹

Tel ez-Za'tar'ın düşmesinden sonra Hristiyanların ve Suriye kuvvetlerinin askerî harekâtı daha da yoğunlaştı. Bu sırada Suudi Arabistan da harekete geçerek, devamlı bir ateşkes sağlamak amacıyla, 17 Ekim 1976'da Lübnan, Suriye, Mısır, Kuveyt ve Suudi Arabistan devlet başkanlarının katılmasıyla Riyad'da bir toplantı düzenledi. İki günlük toplantı sonunda, 18 Ekim'de Riyad Anlaşması denen ve Lübnan için kapsamlı bir ateşkes tedbirlerini ihtiva eden belge imzalandı.⁹⁰

Oldukça uzun ve ayrıntılı olan bu belgede kabul edilen esaslar, özet olarak şöyleydi: 1) 21 Ekim 1976 gününden itibaren bütün Lübnan'da ateşkes yürürlüğe girecektir. Bu ateşkesin yürürlüğe girmesiyle birlikte bütün savaşan taraflar, 1975 Nisan'ından önceki mevzilerine çekileceklerdir. 2) 30.000 kişilik bir Arap Caydırma Kuvveti (*Arab Deterrent Force*) teşkil olunacak ve bu kuvvet Lübnan Cumhurbaşkanı Serkis'in kontrolünde olacaktır. Bu kuvvet ağır silahlar ve zırhlı araçlarla donatılacaktır. 3) FKÖ, 1969 Kahire Anlaşması'na tamamen uyacaktır. Yani Filistin gerillaları Lübnan'da kalmaya devam etmekle beraber, bunlar Lübnan'ın egemenlik ve güvenliğine saygı gösterip Lübnan'ın iç işlerine karışmayacaklardır (bak. 19 no'lu harita).

89 Keesing's...1976, s. 28120.

90 Riyad Anlaşması'nın metni: aynı kaynak, s. 28122-28123; *The Search for Peace...1967-79*, s. 336-337.

Cumhurbaşkanı Serkis, 5 Kasım'da Arap Caydırma Kuvveti'nin komutanlığına, Lübnanlı Sünni Müslüman olan Ahmed el-Hac'ı tayin etti. Caydırma Kuvveti'nin kendisine gelince; bu kuvvetin 25.000 kişilik kısmını Suriye askerleri meydana getiriyordu. Gerisini de, eski Arap Barış Gücü'nü meydana getiren askerler oluşturacaktı. Fakat olmadı. Çünkü bu gücü meydana getiren devletler, çeşitli sebeplerden anlaşılamadılar.

Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı Serkis, Lübnan solcuları ve Hristiyan liderleriyle 20 Ekim'de bir toplantı yaparak, her iki tarafın da Riyad Anlaşması'nı kabul etmelerini sağladı ve 21 Ekim'den itibaren bütün Lübnan'da ateşkes yürürlüğe girdi. Bu ateşkes, 13 Nisan 1975'ten beri 56. ateşkes oluyordu.

Riyad Anlaşması'nın arkasından Arap Birliği devletleri 25-26 Ekim'de Kahire'de bir zirve toplantısı yaptılar. Toplantıya 21 devletten 14'ünün devlet başkanları katıldı. Toplantıda alınan kararlarla⁹¹ Riyad Anlaşması onaylanıyor ve Arap Caydırma Kuvveti'nin finansmanının ne şekilde sağlanacağı tespit ediliyordu.

Riyad Anlaşması ve Kahire Zirvesi'yle, Araplar arasındaki buzlar da eridi ve bir yandan Arafat ile Suriye'nin, öte yandan da Mısır ile Suriye'nin münasebetleri yeniden düzeldi. Gerçek şuydu ki, Arap dünyasında Suriye'nin ve Hafız Esad'ın prestiji son derece yükseldi. Hafız Esad, Lübnan'ı parçalanmaktan kurtarmış ve ayrıca İsrail'in Lübnan'ı işgalini de önlemiş bir lider haline gelmişti.⁹²

E) İsrail-Suriye Gerginliği

Daha önce de birkaç defa belirttiğimiz üzere, Lübnan iç savaşı sırasında İsrail, Suriye'nin müdahalesi karşısında hep, kendi güvenliği tehdit edilmedikçe harekete geçmeyeceğini söylemiş ve Suriye'nin Filistin gerillalarını ezmesinden de memnuniyet duymuştu. Fakat Riyad Anlaşması'nın tatbikiyle birlikte, İsrail ile Suriye arasında bir gerginlik meydana geldi.

21 Ekim'de ateşkesin yürürlüğe girmesi üzerine, Arap Caydırma Kuvveti'ni meydana getiren Suriye kuvvetleri Lübnan'ın ve Beyrut'un mühim yerlerine ve noktalarına yerleşmek suretiyle ateşkesi kontrol altında tutmak istediler. Suriye kuvvetleri Sayda'ya (Sidon) girdikten sonra, Sur (Tyre) şehrini de kontrol altına almak istediler. Sur şehri Litani Nehri'nin güneyinde kalıyordu. Suriye kuvvetlerinin Sur'a girmek istemesi karşısında İsrail, bunun, kendisinin güvenliğini tehdit edeceğini ileri sürünce, anlaşıldı ki, İsrail kendisinin güvenlik sınırı olarak güney Lübnan'daki Litani Nehri'ni kırmızı hat, yani güvenlik çizgisi olarak kabul etmiştir. İlginçtir, daha İsrail kurulduğunda, Ben Gurion zamanında İsrail, Litani Nehri'ni Lübnan'ın güney sınırı olarak tespit etmiş bulunmaktaydı.⁹³

91 Kararların metni: *The Search for Peace...1967-79*, s. 338; *Keesing's...1976*, s. 28123.

92 Gilmour, *Lebanon*, s. 142.

93 Gilmour, *o.g.e.*, s. 146.

Diğer taraftan, iç savaş sırasında, güneye yerleşmiş bulunan Filistin gerillalarının kuzeye savaşmaya gitmeleri üzerine, Lübnan ordu birlikleri güney Lübnan'ı kontrolleri altına almışlardı. Yine, daha önce de belirttiğimiz gibi, Hristiyanlarla İsrail arasında silah alışverişinden doğan yakınlaşma dolayısıyla, Güney Lübnan'da bulunan Lübnan ordu birlikleriyle İsrail arasında büyük bir yakınlaşma meydana gelmişti. Hatta, İsrail sınırı yakınlarındaki Hristiyan tanklarının İsrail işaretini taşıdıkları dahi ileri sürülmektedir.⁹⁴ İsrail bu kadarla da yetinmeyip, Metula bölgesinde sınırı güney Lübnan halkına açmış ve bu halk sabahleyin kuzey İsrail'deki kibutzlara gelip çalışarak, akşam da tekrar sınırın ötesindeki evlerine dönmektedirler. Ayrıca, bu bölge halkına her türlü sağlık hizmetlerini de sağlıyor ve ciddi hastalığı olan Güney Lübnanlıları büyük şehirlerdeki hastanelere yolluyordu.

İsrail-Suriye gerginliği, Amerika'nın ve Lübnan Cumhurbaşkanı Serkis'in araya girmesiyle ve bir formülle çözümlendi. Kasım sonlarında varılan uzlaşmaya göre, Sur ve Nabatiye'de ancak küçük Suriye birlikleri bulunacaktı. Ayrıca, Lübnan ordusu yeniden düzene sokulup, Güney Lübnan'da güvenliğin sağlanması görevi ona verilecekti.

F) İç Savaşın Maliyeti

Bir buçuk yıl süren Lübnan iç savaşında, resmî rakamlar ölü sayısını 30.000 olarak göstermekle beraber, bazı kaynaklara göre ölü sayısı gerçekte 50.000,⁹⁵ bazı kaynaklara göre de 70.000 dir.⁹⁶ Yaralı sayısı ise, ölü sayısının en az iki misli olarak tahmin edilmiştir.

Maddî tahribata gelince; maddî tahribatın değeri 5 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. İç savaş sırasında Lübnan lirası yarı yarıya değer kaybetmiş ve enflasyon %113 artmıştır. Bundan sonra da enflasyon 1982'ye kadar %80-90 civarında seyretti. Beyrut'ta mevcut 100 kadar otelin yarısı çarpışmalarda tahrip olundu. 1974'te Beyrut'ta 10.486 olan yatak sayısı 1975 sonunda 4.631'e düştü. İç savaştan önce Lübnan'ın gayri safi milli hasılasının %20'sini sağlayan turizm, 1976'da sıfıra indi. Ticarî faaliyetlerin durmasından meydana gelen kayıp 3 milyar dolardı. Lübnan'ın 1974'te tahmin edilen nüfusu 3 milyonken, 1979'da bu miktar 2.6 milyona düştü. Dışarı kaçan nüfus miktarı 400.000-600.000 olarak tahmin edilmekteydi. Dışarı kaçan nüfus inşaat sektöründe işgücünün %30'unu ve endüstrideki işgücünün de %32'sini teşkil etmekteydi. 25 yabancı banka, Orta Doğu merkezlerini Beyrut'tan Atina, Kahire ve Körfez ülkelerine nakletti. 15 Lübnan bankası da merkezlerini Beyrut'tan Avrupa'ya götürdü. Bunlar bilhassa Paris'e yerleştiler. Tarımsal üretim yarı yarıya düştü.⁹⁷

94 Keesing's... 1976, s. 28124.

95 Gilmour, a.g.e., s. 143.

96 Bavly and Salpeter, *Fire in Beirut*.

97 Gordon, *The Republic of Lebanon*.

6. Ara Dönem, 1977-1981

Riyad Anlaşması'nın ve ateşkesin yürürlüğe girmesi üzerine, Cumhurbaşkanı Elias Serkis, hemen ülke ekonomisinin ayağa kaldırılması ve devlet düzeninin yeniden kurulması için harekete geçti. Başbakan Raşid Kerami daha eylül ayında istifa ettiği için, Cumhurbaşkanı Serkis 9 Aralık 1976 günü, Amerika'da öğrenim görmüş, ekonomi profesörü, Serkis Lübnan Merkez Bankası başkanırken onunla beraber çalışmış olan, 46 yaşındaki Sünni Müslüman Dr. Selim Hoss başkanlığında 9 kişilik bir teknokratlar kabinesi kurdu. Kabin üyelerinin herhangi bir siyasi bağlantıları olmamakla beraber, yine de kabinde Müslümanlar, Dürziler ve Hristiyanlar gibi ana mezhepler temsil edilmekteydi.

Kabinenin ilk işi, 19 aylık iç savaşla perişan hale gelmiş olan ülke ekonomisini yeniden canlandırmak için hemen harekete geçmesi oldu⁹⁸ Lakin ekonomik kalkınma tedbirlerinin yürüyebilmesi için, hele Lübnan gibi bir ülkede, her şeyden önce siyasi istikrara ve siyasi bütünlüğe ihtiyaç vardı. Bu sağlanmadıkça, ekonomiyi yeniden hayata döndürmek mümkün olamazdı. Halbuki Lübnan gelişmelerinin, Riyad Anlaşması'ndan İsrail'in 1982 Haziran'ındaki Lübnan seferi ne kadar olan dönemi, iç savaşın başka platformlarda devam etmesinden ve dolayısıyla, ülkenin parçalara ayrılmasından (*fragmentation*) başka bir şey değildir.

Ana çizgileriyle bakacak olursak, Lübnan'ın 1977-1981 dönemi gelişmelerinin kemikleşmiş yapısını üç noktada toplamak mümkündür: 1) Hristiyan kuvvetlerin bütünleşmeye doğru değil, aksine, Lübnan'ın bütününden kopmaya doğru gidişi ve bunun neticesi olarak kendi içinde dahi çatışmalara maruz kalması. 2) Filistin gerillalarının yeniden Lübnan sahnesinin aktif unsuru ve baş aktörü haline gelmesi. 3) İsrail'in güney Lübnan üzerinde dolaylı egemenliğini kurması ve bunun neticesi olarak da Filistinlilerle devamlı olarak çatışma içinde bulunması. Hatta, denebilir ki, 1977-81 döneminin başlıca özelliği ve İsrail, 1982 Haziran'ında Lübnan'ı işgale götüren sebep, güney Lübnan üzerinde FKÖ ile İsrail arasındaki mücadeledir.

A) İç Savaştan Sonra Hristiyanlar

Cumhurbaşkanı Serkis, ateşkesin yürürlüğe girmesi üzerine nasıl hemen ekonomiyi düzeltmek için harekete geçmiş ise, işlemez hale gelen siyasi sisteme de bir çekidüzen vermek ve tekrar bütünleştirmek istedi. Lakin bir adım bile ileri gidemedi. Çünkü her siyasi tedbir veya değişikliğe, toplumlardan biri karşı çıktı. Bunun da sebebi, iç savaşın toplumları ve bilhassa Hristiyanlar ile Müslümanları birbirinden uzaklaştırması, iki toplum arasındaki husumeti ve hatta nefreti daha da derinleştirmesiydi. 1975-76 iç savaşı, 1958'deki gibi değildi. Hatta 1975-76'nın ölçüleri içinde, 1958 hadiselerine bir iç savaş bile denemez.

98 Bu ekonomik tedbirler için bak.: *Keesing's...1977*, s. 28739-28740.

Müslümanlar, ateşkesten hemen sonra hem Cumhurbaşkanı Serkis'e ve hem de Selim Hoss hükümetine baskıda bulunarak, şimdiye kadar mevcut olan ve Hristiyanların lehine işlenmiş bulunan siyasî sistemin radikal bir şekilde değiştirilmesini istediler. İstekleri, her şeyden önce, Cumhurbaşkanlığı ile parlamentonun kompozisyonu üzerinde yoğunlaşıyordu.

Buna karşılık, Cemayellerin Falanjist Partisi (Kata'ib) ile Camille Chamoun'un Milli Liberal Partisi'nin meydana getirdiği Lübnan Cephesi ise, Lübnan'ın millî bütünlüğünün korunabilmesi için, Hristiyan ve Müslüman toplumları arasındaki sürtüşmeleri azaltmak ve bunun için de Hristiyan ve Müslüman bölgelerini birbirinden ayırmak gerektiğini ileri sürdü.

Kemal Canbular'ın lideri bulunduğu ve Müslüman partilerle Filistin gerillalarının meydana getirdiği sol kanat Millî Hareket buna şiddetle karşı çıktı. Millî Hareket, bir yandan 1977 Temmuz'unda Lübnan'ın yeni siyasî sistemi hakkında 17 maddelik bir planı ileri sürerken, öte yandan da, yayınladığı bildiriye, Hristiyanların desantralizasyon, yani adem-i merkeziyet isteklerinin, Lübnan'ın Arap karakterini değiştirerek, ülkeyi ve hatta Arap dünyasını parçalama ve Lübnan'daki Filistin varlığına son verme amacını güttüğünü ileri sürdü.⁹⁹

Bu konuda bir anlaşmaya varılmamış olsa da ve Hristiyanlara ayrılacak toprakların sınırları konusunda Piyer Cemayel ile Camille Chamoun arasındaki görüş ayrılıklarına rağmen, Hristiyanlar kendi özerk bölgelerini kurmak için gerekli tedbirleri almaktan geri kalmadılar. Esasında, Suriye'nin Arap Caydırma Kuvveti hiçbir zaman Marunilerin hâkim olduğu bölgeye girememişti. 1977 ilkbaharında Maruniler, Kuzey Lübnan'da Trablus ile Beyrut arasındaki Cuniye (Junieh) bölgesinde (bak. 17 no'lu harita) kendi polis teşkilatlarını kurmuşlar ve kendi vergi sistemlerini de yürürlüğe koymuşlardı. 1977 Nisan'ında da, Beyrut'un 30 mil kuzeyinde Piyer Cemayel Havaalanı'nı inşa etmişlerdi. Bununla beraber, Piyer Cemayel hâlâ Lübnan'ın bütünlüğünün korunmasını isterken, oğlu Falanjist kuvvetlerin komutanı Beşir Cemayel özerk bir Hristiyan devletin kurulmasında kararlı görünüyordu. Maruni liderlerinin, Lübnan'ı taksim ederek, kurulacak Hristiyan devletini İsrail ile bir konfederasyon şeklinde birleştirmek istediklerinden de söz ediliyordu. Suriye'yi tahrik etmemek için bağımsızlıktan söz edilmemekle beraber, Maruniler, kendilerini, ayrı bir devletin mensubu olarak görmeye başlamışlardı.¹⁰⁰

Cumhurbaşkanı Serkis ile Lübnan Cephesi arasındaki bir diğer anlaşmazlık konusu da, Serkis'in Lübnan ordusunu yeniden kurarak, bilhassa güney Lübnan'ı bu ordunun kontrolüne vermek suretiyle, İsrail ile çatışmaları önlemek istemesiydi.¹⁰¹ Mamafih, Serkis bu konuda Müslümanlardan da bir yardım ve destek görmedi. Çünkü hem Lübnan Cephesi ve hem de Millî Hareket, kendi milis kuvvetlerini, temel askerî dayanakları olarak kabul etmekteydiler.

99 *Keesing's...1977*, s. 28733.

100 Gilmour, s. 145.

101 *Keesing's...1977*, s. 28733.

Lübnan ordusunun kurulamaması demek, ülkenin fiili bölünmüşlüğü'nün devam etmesi, iç çatışmaların kontrol altına alınamaması ve nihayet, güneyde İsrail ile Filistin gerillalarının yeniden karşı karşıya gelmesi, kısacası Lübnan'ın bundan sonra da diken üstünde oturması demektir.

Hristiyanların, Lübnan'ı taksim mahiyetindeki tutumları, hem Müslümanlar ve Filistin gerillalarıyla ve hem de, şimdi Filistin gerillalarını İsrail'e karşı kullanma politikasına başlayan Suriye ile münasebetlerini gerginleştirdi. Bunun neticesi olarak, Hristiyanlar ile kuzey Lübnan'daki Arap Caydırma Kuvvetleri arasında çatışmalar çıkarken, öte yandan da, Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında çatışmalar eksik olmadı. Bilhassa Millî Hareket lideri Kemal Canbulat'ın 16 Mart 1977 günü, Şuf dağlarındaki evine giderken pusuya düşürülerek öldürülmesi, Dürzilerle Hristiyanların çatışmalarını şiddetlendirdi.¹⁰² Suikastte kullanılan makineli tüfeğin Sovyet yapısı ve ateşin açıldığı arabanın da Irak plakalı olduğu, polisin açıklamasında belirtilmekteydi.¹⁰³ Suikast olduğu zaman zaten Lübnan'ın içi karmakarışıkta. Müslümanlarla Hristiyanlar arasında, adam kaçırmalar, bombalı saldırılar ve silahlı çatışmalar zaten alıp yürümüştü. Canbulat'ın bu şartlar içinde öldürülmesi, Hristiyan-Müslüman mücadelesini daha da şiddetlendiren bir faktör oldu.

Hristiyanlarla ilgili olarak belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, iç savaştan sonra bunların kendi aralarında da bir mücadeleye girmeleri ve bu mücadeleyle, Falanjistlerin, bütün Hristiyan kuruluşları kontrol altına almak suretiyle, müstakbel Lübnan Hristiyan veya Maruni devletinin temellerini atmak istemeleridir.

Esasında, Lübnan Cephesi içinde Falanjistlerle Chamoun'un Milliyetçi Liberal Partisi arasında çeşitli konularda görüş ayrılıkları daha 1976 yılı içinde oluşmaya başlamış, Chamoun da dahil, iki tarafın liderlerine karşı bombalı saldırılar düzenlenmişti. 1 Temmuz 1977 günü ise, Hristiyanların yaşadığı doğu Beyrut'ta iki taraf arasında makineli tüfek ve bombalı sokak çarpışmaları olmuş ve bu çarpışmalar birkaç gün sürmüştü.¹⁰⁴

1978 yılında Hristiyanlar arasındaki mücadele daha da karmaşık bir hal aldı. Konu, Lübnan'daki Suriye kuvvetlerine karşı alınacak tutumdur.

1970-76 döneminde cumhurbaşkanlığı yapmış olan ve Suriye taraftarı bulunan Süleyman Franjiye ve ailesi ile taraftarları, Suriye kuvvetlerinin Lübnan'dan çıkmasını isteyen Falanjistler ve Chamoun'un Millî Liberal Partisi ile 1978 Mayıs ve Haziran aylarında tam bir çatışma içine girdiler. O kadar ki, Süleyman Franjiye'nin büyük oğlu ve Zhgorta Kurtuluş Ordusu'nun komutanı ve Zhgorta milletvekili 37 yaşındaki Tony Franjiye, Zhgorta yakınlarındaki Ehden köyündeki evinde, 13 Haziran 1978 günü Falanjistlerin saldırısına uğradı ve kendisi, karısı, bebek yaşındaki kızı ve 30 adamıyla birlikte öldürüldü.¹⁰⁵

102 Bu çarpışmalar için bak.: *aynı kaynak*, s. 28734-28735 ve 28737-28738.

103 *Keesing's...1977*, s. 28737.

104 *Aynı kaynak*, s. 28738.

105 Ayrıntılar için bak.: *Keesing's...1979*, s. 30006.

Diğer yandan, Falanjistlerle Chamoun kuvvetleri arasındaki gerginlik 1979 Mayıs'ında silahlı çatışmalara dönüştü. 12-15 Mayıs günlerinde Beyrut'un Hristiyan doğu kesimindeki çarpışmalardan sonra, Cemayel ile Chamoun'un ortak bir liderlik ve ortak bir yürütme kurulu teşkil edecekleri açıklandıysa da, bu gerçekleştirmediği gibi, çarpışmalar yeniden şiddetlendi. Ve bütün Haziran ayı boyunca devam etti.

Öte yandan, Nisan, Mayıs ve Eylül 1979 tarihlerinde, bu kere Falanjistler ile Ermeniler arasında Beyrut'un Burg Hammud ve Nabaa kesimlerinde çarpışmalar oldu.

Ekim 1979 ayında ise, Falanjistlerle Franjiye taraftarları arasında çarpışmalar yeniden sahneye çıktı.

Bütün bu çarpışmalar içinde,¹⁰⁶ çarpışan tarafların hepsinde ölen ve yaralananlar vardı.

Görüldüğü gibi, Hristiyanlar arasındaki çarpışmaların baş aktörü Falanjistler ve şimdi liderliğe oynayan, Piyer Cemayel'in büyük oğlu Beşir Cemayel idi. Beşir Cemayel, 1980 yazında Camille Chamoun'u bertaraf ettikten sonra, Doğu Beyrut'tan, kuzeyde Müslüman şehri olan Trablus'un güneyine kadar olan 600 milikarelik bir bölgeyi Maruni anavatanı haline getirmişti (bak. 17 no'lu harita). Marunistan diye adlandırılan bu bölge, gerçekte "devlet içinde bir devlet" idi. Çünkü kendi bürokrasisi, ulaşım ve iletişim sistemi, kendi havaalanı, kendi polis kuvvetiyle, milislerden meydana gelen silahlı kuvvetleri vardı. Milis kuvvetleri 6.000 kişi olup, ihtiyatları 9.000 kişi kadardı. Bu haliyle de Lübnan ordusuna eşit bir kuvvet oluşturuyorlardı.

1980 sonlarında Marunistan, silah stoklarını da iyice arttırmıştı. Ağır silahları, askerî eğitimi ve stratejik danışmanlığı İsrail sağlıyordu. Hafif ve orta silahlar ise Fransa, İngiltere ve Almanya'dan sağlanmıştı. Bundan sonrası, özerk devletin kuruluş adımını atmaktı. Bu sebepten, Suriye'nin Lübnan'dan çıkarılması temel hedef olarak tespit edilmiş ve bu amacın stratejik vasıtası olarak da, Beyrut-Şam karayolu üzerindeki Zahle kasabası seçilmişti. Bu bakımdan, İsrail'in 1982 Haziran'ındaki Lübnan operasyonunun en büyük destekçisi Falanjistler olacaktır.¹⁰⁷

B) Lübnan'daki Suriye

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1976 Ekim'indeki Riyad Anlaşması ile 30.000 kişiye çıkarılan Arap Caydırma Kuvveti'nin 25.000'ini Suriye askerleri teşkil ediyordu. Arap Caydırma Kuvveti'nin görevi, Lübnan'ın çeşitli noktalarını kontrolü altına alarak, çarpışmaları önlemek ve düzenin korunmasını sağlamaktı. Fakat bu hiçbir zaman mümkün olmadı. Hristiyanlar söz olarak özerk, fakat gerçekte bağımsız bir devlet kurmaya yönelince, Suriye ile çatışma durumuna girdiler. Buna karşılık, Suriye'nin Lübnan'a gelmesi de Hristiyanları

106 Bu çarpışmaların ayrıntıları için bak.: *Keesing's...1979*, s. 30008-30009.

107 *Strategic Survey, 1981-1982*, s. 84.

hoşnut etmedi. Çünkü, Arap Caydırma Kuvveti adı altında da olsa, Suriye'nin 25.000 kişilik bir kuvvetle Lübnan'a girmiş olması, bu devletin Lübnan üzerindeki siyasi amaçları bakımından mühim bir merhaleydi. Kaldı ki, Suriye Lübnan'ın bütünlüğünün korunmasını kendi politikası açısından savunurken, Hristiyanlar ülkeyi bölme yoluna gidiyorlardı. Hatırlanacaktır, Suriye'nin iç savaş sırasında Filistinlilere karşı cephe almasının sebebi de, o zaman Filistinlilerin de Güney Lübnan'ı kendi hayat sahaları haline getirmek istemeleriydi. Şimdi aynı şeyi Hristiyanlar yapıyordu. Dolayısıyla, iç savaş sırasında Lübnan'ın bütünlüğünü koruma bakımından, Suriye ile Hristiyanlar arasında bir yakınlık belirmişken, şimdi, iç savaştan sonra, roller değişiyor ve Suriye ile Hristiyanlar karşı karşıya geliyordu.

Diğer taraftan, ateşkesten sonra, Hristiyanlarla Filistinliler arasındaki çatışma ve çarpışmalar da arttı. Çünkü, ateşkes Filistinlilerin faaliyetlerini kısıtlayamadığı gibi, güney Lübnan'daki FKÖ faaliyetleri daha da arttı. Bu ise, İsrail'in Lübnan'a yaptığı saldırıların her geçen gün daha da şiddetlenmesine sebep oldu. Bu da Hristiyanların Filistinlilere olan husumetini yoğunlaştırırken, ikisi arasındaki çarpışmaları da şiddetlendirdi.

İç savaş, esas itibarıyla bir Hristiyan-Müslüman savaşı olmuştu. Ümit edildi ki, ateşkesten sonra bu iki büyük toplumun münasebetleri de düzelir. Lakin bu da olmadı. Çünkü iç savaş, bir bakıma Müslümanların yenilgisiyle neticelenmişti. Müslümanlar bunu hazmedemedi. Kaldı ki, Hristiyanların özerk devlet kurma faaliyetleri, Suriye'den fazla Müslümanların tepkisini şiddetlendirdi.

Suriye kuvvetleri Lübnan'a girdikten sonra, FKÖ ile Suriye'nin münasebetleri de değişti. İç savaşta Filistinlilere karşı sert bir mücadele açan Suriye, Lübnan'a girdikten sonra politikasını değiştirdi. Arafat ile Hafız Esad arasında bir yakınlaşma oldu. Suriye şimdi FKÖ'yü kendi kontrolü altına almak ve kendi kontrolü altında İsrail'e karşı kullanmak istedi.

Bu gelişmeler ise Hristiyanlarla İsrail arasındaki yakınlaşmayı hızlandırdı. Her ikisi de açık bir ittifak içinde görünmekteydiler.

Bu karmaşıklık içinde de Suriye kontrolündeki Arap Caydırma Kuvveti de güya ülkede düzeni sağlayacaktı. Lakin bu kuvvet çarpışmaları önleyemediği gibi, arada kalan ve hem Suriye'ye ve hem İsrail'e (Amerika vasıtasıyla) ve hem de FKÖ'ye laf anlatmaya çalışan Cumhurbaşkanı Serkis de, güney Lübnan'daki İsrail-Filistin çarpışmalarını önlemek için, Lübnan ordusunu bir an önce yeniden derleyip toplayıp, bu orduyu güney Lübnan'a göndererek bölgenin kontrolünü eline almak istediye de, bu da mümkün olmadı.

Serkis orduyu toparlayamadı. Bunun neticesi olarak çarpışmalar artarak şiddetlendi. Ta 1982 Haziran'ında İsrail'in Lübnan'a girmesine kadar.

Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki çarpışmaların yeniden başlaması 1977 Mart'ında oldu. Yeni Dürzi lideri Kemal Canbular'ın öldürülmesinden sonra Milli Hareket ve solcular, bilhassa Güney Lübnan'da Hristiyanlarla İsrail arasında bir işbirliğinin ortaya çıktığını görünce, Hristiyanlara karşı saldırıya

geçtiler. Bu bölgede Arap Caydırma Kuvveti bulunmuyordu. Çünkü İsrail, Litani Nehri'ni kendisinin güvenlik çizgisi olarak ilan etmiş ve herhangi bir Suriye kuvvetinin Litani Nehri'ni aşmasına müsaade etmeyeceğini bildirmişti. O sırada BM Güvenlik Konseyi'nde çok kullanılan bir deyimle, bu bölge *de facto* kuvvetlerin kontrolündeydi. Yani bazı kuvvetler tarafından fiilen işgal edilmiş durumdaydı. Bu sebeple Müslümanların saldırısı üzerine, İsrail'in kuzey sınırlarının hemen ötesinde Marjayoun, Beaufort Şatosu, Yarine, Khiam ve Taibe bölgelerinde şiddetli çarpışmalar oldu. FKÖ gerillaları da Müslümanlarla birlikteydi. Sayda'da bulunan es-Saika'nın Müslümanların yanında çarpışan FKÖ gerillalarına top, silah ve asker gönderdiği ileri sürülmüştür.¹⁰⁸ Bu da Lübnan'a girmiş olan Suriye'nin FKÖ ile münasebetlerinin yeni bir işaretiydi.

Bu çarpışmaları durdurmak amacıyla Suriye, Lübnan, FKÖ ve Arap Caydırma Kuvveti temsilcileri arasında, beş gün süren müzakerelerden sonra, 25 Temmuz 1977'de, Beyrut'un güneydoğusundaki Şatura'da (Chtra) Şatura Anlaşması denen ve 1969 Kahire Anlaşması'nın tatbikatını düzenleyen bir anlaşma imzalandı.¹⁰⁹ Bu anlaşmaya göre, Filistin gerillaları, Lübnan-İsrail sınırının 15 mil kuzeyine çekilecek, bölgedeki bütün yolları terk edecek, ancak 1969 Kahire Anlaşması'nın kendilerine tahsis ettiği bölgelerde bulunacaklar, meskün mahallerden uzakta yaşayacaklar ve mülteci kamplarında ağır silahlar bulunmayacaktı.

Şatura Anlaşmasını tatbik etmek mümkün olmadı. Çünkü Filistin gerillaları güney Lübnan'ı terk etmeye razı olmadılar. Bu durum Hristiyanların hoşnutsuzluğuna sebep olurken, İsrail hükümeti de 24 Ağustos'ta yaptığı bir açıklamada, güney Lübnan'da 2.000 kadar Filistin gerillası varken, son zamanlarda bu miktarın 6.000'e çıktığını ve Filistinlilerin güney Lübnan'da tahkimat yapıp, yığınak merkezleri kurmaya başladıklarını bildiriyordu.¹¹⁰

Bu sebeple Şatura Anlaşması'ndan sonra güneyde çarpışmalar daha şiddetlendi. Nihayet Amerika'nın birtakım teşebbüsleri neticesi, 26 Eylül'de taraflar arasında bir ateşkes sağlandı. Ateşkes göre, şimdi miktarı 6.000'e inmiş olan Lübnan ordusundan 1.500-1.800 kişilik bir kuvvet güney Lübnan'ı kontrolü altına alacaktı. Fakat bu dahi yapılamadı.

C) İsrail'in Güney Lübnan'ı İşgali Mart 1978

1978 yılı Orta Doğu bakımından biri müspet diğeri menfi iki gelişmeyle başlıyordu. Müspet gelişme, 1977 Kasım'ında Enver Sedar'ın Kudüs ziyaretiyle, Mısır ve İsrail arasında 1979 Mart'ındaki barışa kadar sürecektir olan bir diyalogun başlamasıydı.

Menfi gelişme ise, 1978 Ocak ayından itibaren Lübnan'da çarpışmaların artmasıydı. Bu çarpışmalar tam bir karmaşıklıkta. Çünkü bir yanda Hristiyanlar kendi içlerinde mücadele ederken, bu kere de Filistin grupları kendi

108 Keesing's...1977, s. 28734.

109 Şatura Anlaşması için bak.: aynı kaynak, s. 28735-28736.

110 Aynı kaynak, s. 28736.

aralarında kavgaya başladılar. Bunun yanında Müslümanlarla Hristiyanlar mücadelesi devam ediyordu. Güneyde ise, İsrail ile Filistin gerillaları arasındaki çarpışmalar ve gerilla saldırıları artan bir tempo içine girdi.

11 Mart 1978 günü, iki şişme botla Hayfa güneyindeki kıyılara çıkan 11 el-Fetih gerillası, iki gruba ayrıldıktan sonra, bir grup, şoförü öldürerek ele geçirdikleri bir taksiyle, diğer grup da bir yolcu otobüsünü ele geçirerek, Hayfa-Tel Aviv yolunda ilerleyerek, önlerine gelen her yere saldırdılar. Gerillalar Tel Aviv'in 11 km kuzeyinde İsrail güvenlik kuvvetleriyle çatışmaya girdiler. Neticede 11 gerilladan 9 u öldürüldü, biri yaralı olmak üzere ikisi canlı olarak ele geçirildi. Buna karşılık 34 İsrailli ile bir Amerikan vatandaşı ölmüş ve 74 kişi de yaralanmıştı.¹¹¹

Bir FKÖ sözcüsü, Mısır-İsrail diyalogunu kastederek, el-Fetih'in bu baskınını, teslimiyetçi tasarıları başarısızlığa uğratmak ve Filistin halkının hakları sağlanmadıkça, Orta Doğu barışının gerçekleşmeyeceğini göstermek için yapılmış gerilla faaliyetlerinin bir tırmanışı olarak nitelendiriyordu.¹¹²

el-Fetih baskını, Arap dünyası hariç, bilhassa Batı'da büyük tepkiyle karşılandı. İsrail Başbakanı, "masumların kanını akıtanlar cezasız kalmayacaktır", "şeytanın kolunu keseceğiz" derken, BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim da, Başbakan Begin'e gönderdiği mesajda derin üzüntüsünü belirtiyordu. Başkan Carter da, yine Begin'e gönderdiği mesajında, kaba bir terörizm hareketinden duyduğu üzüntüyü ifade etmekle beraber, İsrail'in buna karşılık verip, Orta Doğu barış müzakerelerinin havasını bozmamasını istedi. Arap ülkelerinden sadece Enver Sedat, el-Fetih baskınını trajik ve sorumsuz bir hareket olarak niteledi. Sovyet Tass Ajansı ise, tam FKÖ ağzını kullanarak, İsrail'in bu baskını, Filistin direnme hareketini küçük düşürmek amacıyla, propaganda malzemesi olarak kullandığını ileri sürdü.

Lübnan hükümeti ise, hemen yaptığı açıklamada, hadisede kendisinin hiçbir sorumluluğu bulunmadığını ve Lübnan hükümetini bu işe bulaştırmanın sadece iftira olacağını bildirdi.

Başkan Carter'ın uyarısına rağmen, İsrail'in, 11 Mart baskınına cevabı gayet sert, ağır ve Güney Lübnan'ın işgali şeklinde oldu.

14-15 Mart 1978 gecesi tanklar, toplar, uçaklar ve denizden de gambotlarla desteklenen 20.000-25.000 kişilik bir İsrail kuvveti güney Lübnan topraklarına girmeye başladı. İsrail hükümeti sözcüsü, 15 Mart'ta, bu harekâtın amacının, güney Lübnan'daki Filistin üslerini temizlemek ve sınırdan itibaren 6 mil genişliğinde bir güvenlik şeridi tesis etmek olduğunu söylüyordu. Savunma Bakanı Ezer Weizman ise, bu bulaşıcı bölgenin ilk ve son defa olarak ve tümünden temizleneceğini ve FKÖ'nün bu bölgeyi bir daha kullanamayacağı hakkında yeterli garantiler alınıncaya kadar, İsrail'in bu bölgenin kontrolünü elinde tutacağını bildirdi.¹¹³ Gerçekten, 17 Mart'ta İsrail hükümeti sözcüsü, 6 millik bir toprak şeridinin gerillalardan tamamen temizlendiğini söylüyordu.

111 Bu hadisenin ayrıntıları için bak.: *Keesing's...* 1979, s. 29646-29647.

112 Aynı kaynak, s. 29646.

113 Harekâtın ayrıntıları için bak.: *Keesing's...* 1979, s. 29648.

Fakat ne olduysa, Genelkurmay Başkanı General Mordechai Gur, 18 Mart'ta yaptığı açıklamada, İsrail'in 6 millik güvenlik şeridi kavramından vazgeçtiğini, Litani Nehri'nin güvenlik bölgesinin sınırı olduğunu söyledi. Gerçekten İsrail kuvvetleri, Filistin gerillalarıyla zaman zaman yaptığı çetin çarpışmalardan sonra, 19 Mart'ta Litani Nehri'ne ulaştı.

İsrail hükümetinin resmî rakamlarına göre, beş günlük harekâta 20 İsrail askerinin ölmesine karşılık, gerillaların ölü sayısı 250-400 kadardı. FKÖ sözcüsü ise, 450 İsrail askerinin öldürüldüğünü, gerillalardan ise 144 kişinin öldüğünü iddia etti. Lübnan hükümeti sivillerden ölenlerin sayısını 1.168 olarak verirken, Batı kaynakları bu sayıyı 1.000 civarında vermektedir.¹¹⁴

Başta Suriye olmak üzere Ret Cephesi üyeleri Güney Yemen, Cezayir ve Libya, derhal Lübnan'daki Filistin gerillalarına silah göndermeye başladılar. Hem Lübnan'ın ve hem de İsrail'in başvurusu üzerine de Güvenlik Konseyi 17 Mart'tan itibaren Lübnan'daki durumu ele aldı.¹¹⁵

Güvenlik Konseyi'nde, başta Amerika olmak üzere Batılı ülkeler, İsrail'in Güney Lübnan'dan çekilmesi gerektiği görüşünü savunurlarken, aynı zamanda da, bu bölgenin Lübnan ordusunun kontrolüne girmesine kadar, bu bölgeye geçici olarak bir BM barış gücü gönderilmesini de istediler. Nitekim, Çin'in oylamaya katılmadığı, Sovyet Rusya ve Çekoslovakya'nın çekimser kaldığı ve 12 oyla kabul edilen 19 Mart 1978 günlü ve 425 sayılı Güvenlik Konseyi kararı¹¹⁶ da böyle çıktı. Karar, Lübnan'ın toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve siyasî bağımsızlığına saygı gösterilmesini ve aynı zamanda İsrail'in de askerî harekâta son verip Lübnan topraklarından çekilmesini, bölgede tekrar Lübnan otoritesinin sağlanması amacıyla, Güney Lübnan'a geçici olarak BM kuvveti gönderilmesini istiyordu.

Bu kararın arkasından, genel sekreterin BM barış gücü hakkındaki raporu üzerine, yine aynı gün, Güvenlik Konseyi aldığı 426 sayılı kararla, Lübnan Birleşmiş Milletler Geçici Kuvveti, İngilizce adıyla *United Nations Interim Force in Lebanon* veya kısa adıyla UNIFIL teşkiline ve bu kuvvetin 6 ay süreyle görev yapmasına karar verdi.¹¹⁷ Geçici olarak kurulan bu kuvvet o zamandan beri Lübnan'da görev yapmaktadır.

Diğer taraftan, 426 sayılı karardan sonra bu kuvvetin 2.000 kişi kadar olması kararlaştırılmışken, mart ayından hazirana kadar olan dönemde Güney Lübnan'da yine de meydana gelen çarpışmalar - ki bunlar İsrail kuvvetlerine karşı girişilen dağınık gerilla saldırılarıydı - karşısında, mayıs ayında bu kuvvetin asker sayısı 6.000'e çıkarılmıştır.¹¹⁸

114 Aynı kaynak, s. 29649.

115 17-19 Mart günlerinde yapılan bu müzakereler için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1978, s. 297-302.

116 425 sayılı kararın metni: *Yearbook of the U.N.*, 1978, s. 312; *American Foreign Policy, Current Documents, 1977-1980*, s. 789; *Keesing's...* 1979, s. 29649.

117 426 sayılı kararın metni: *Yearbook...* 1978, s. 312.

118 Bu kuvvete asker veren ülkeler şunlardır: Fiji, Fransa, İran, İrlanda, Nepal, Nijerya, Norveç, Senegal. Ayrıntılar için bak.: *Yearbook...* 1978, s. 305-306.

Mamafih, Güvenlik Konseyi'nin 425 sayılı kararı gereğince, İsrail'in Litani Nehri'nden kendi sınırlarına çekilmesi hemen mümkün olmadı. Zira, Filistin gerillaları, İsrail işgali altındaki topraklara tekrar sızmaya başlamışlar ve zaman zaman İsrail kuvvetleriyle çarpışıyorlardı.¹¹⁹ Bu şartlar altında İsrail, kendi güvenliği bakımından, bu toprakları boşaltmayı sakıncalı buldu.

İsrail'in bu tutumu üzerine Güvenlik Konseyi, 3 Mayıs 1978 günü aldığı 427 sayılı kararda¹²⁰ İsrail'den, Lübnan topraklarındaki askerini çekmesini isterken, bütün taraflardan da UNIFIL kuvvetlerine saldırmamalarını istemektedir. Çünkü şimdi Filistin gerillaları BM kuvvetlerine de saldırmaya başlamışlardı. Yine bu karar çerçevesinde geçici barış gücü kuvvetlerinin miktarı 6.000'e çıkarıldı.

Esasında İsrail 7 Nisan'da kuvvetlerini geri çekmeye başlamış ve Nisan sonunda 6 millik güvenlik şeridine kadar gerilemişti. 426 sayılı karar üzerine, 12 Haziran'da tamamen kendi sınırlarına çekildi; fakat 6 millik güvenlik şeridini, bu bölgede bulunan ve Maruni kuvvetlerine komuta eden Binbaşı Saad Haddad'a terk etti. Saad Haddad, esasında Lübnan ordusuna dahildi ve 3.000 kişilik bir kuvveti bulunuyordu. Tamamen İsrail taraftarıydı ve bu kuvvetin her türlü ihtiyacını İsrail karşılıyordu. UNIFIL kuvvetleri 6 millik bölgeye girmek istediklerinde, Haddad kuvvetlerinin ateşiyle karşılaştı. Ayrıca, Binbaşı Haddad bu bölgede Hür Lübnan'ı ilan etti. Bunun üzerine BM kuvvetleri ancak Haddad'ın bölgesinin kuzeyindeki bölgelere yerleşebildi (bak. 17 no'lu harita). Hür Lübnan toprakları 120 milkareydi.¹²¹

1978 yazında Lübnan tam bir mozaikti. Beyrut'un kuzeyinde ve Cuniye bölgesinde Maruniler kendi özerk yönetimlerini kurmuşlardı. Onun kuzeyinde Müslümanlar bulunuyordu. Suriye kuvvetleri esas itibarıyla Bika'a Vadisi'ne hâkim olmakla beraber, Beyrut ile bazı stratejik noktaları da ellerinde tutuyorlardı. Dürziler Şuf dağlarında kendi bölgelerinde egemendiler. Güneyde ise Sayda ve Sur Müslümanların elinde olmakla beraber, bölgede esas kuvvet Şiilerdi. Daha güneyde ise, BM kuvvetleri (UNIFIL) vardı ve ondan sonra da İsrail sınırına doğru, Binbaşı Haddad geniş bir toprak şeridini elinde tutmaktaydı.

Bu durumda Lübnan hükümeti ne yapıyordu? Bir şey yapabildiği yoktu. Beyrut zaten, doğusu Hristiyan, batısı Müslüman olarak ikiye bölünmüştü. Lübnan hükümeti de, bölünmüş başkentte bir hükümetti. Mamafih, ülkenin bu bölünmüşlüğü hükümeti de, bütün siyasî grupları da nihayet harekete geçirmiş olmalı ki, 23 Nisan'da, parlamentoda temsil edilen 13 dinî ve siyasî grubun temsilcileri arasında bir Milli Uzlaşma (*National Accord*) belgesi imzalandı.¹²² 27 Nisan'da, 1972 seçimlerinden beri görevine devam eden Lübnan Parlamentosu'nun 99 üyesinden 75'inin oyuyla onaylanan bu belge, bütün Hristiyan ve Müslüman milislerin lağvedilmesini, Lübnan topraklarında Fi-

119 Bu konuda bak.: *Keesing's...1979*, s. 29650-29651.

120 Kararın metni: *Yearbook...1978*, s. 312-313.

121 Gilmour, *a.g.e.*, s. 152.

122 Belgenin metni: *Keesing's...1979*, s. 30006.

listin gerillalarının faaliyetlerine son verilmesini öngörüyor ve Güvenlik Konseyi'nin 425 sayılı kararını, yani BM barış gücünü destekliyordu.

Ne var ki, Milli Uzlaşma yürümedi. Çünkü 1978 Temmuz ayından itibaren Beyrut'ta Hristiyanlarla Suriye kuvvetleri arasında çarpışmalar giderek arttı.¹²³ 1979 yılında bu çarpışmalar, Suriye için hayatî bir ulaşım yolu olan Beyrut-Şam yolu üzerindeki Zahle'de yoğunlaştı.

Diğer taraftan güney Lübnan yeniden Filistin-İsrail çarpışmalarına sahne oldu ve bu durum 1982'ye kadar artan bir şekilde devam etti. Çünkü BM kuvvetlerinin güney Lübnan'a gelmesi ve dolayısıyla bu bölgede İsrail baskısının kalkması, Filistin gerillaları için yeni bir fırsat oldu ve bölgeye yeniden sızmaya başladılar. Çünkü BM kuvvetlerinin silahlı çatışma yetkisi yoktu.

Filistin gerillalarının bölgeye sızarken yararlandığı bir faktör de buydu. Bu sebepten, bütün 1979 yılı boyunca, bir yandan Filistin gerillaları ile İsrail, öbür yandan gerillalar ile Haddad kuvvetleri arasında çarpışmalar hiç eksik olmadı.¹²⁴ 1980 yılında da bu durum aynen devam etmiştir.¹²⁵ Bununla beraber, Lübnan açısından, Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirecek bir durum meydana gelmemiştir.

7. İsrail'in Lübnan'ı İşgali, 1982¹²⁶

1981 yılından itibaren İsrail-Lübnan gerginliği gittikçe kötüleşmeye başladı. 1981'e gelindiğinde Lübnan'ın genel görüntüsü şöyledir: Güneyde,

123 Bu çarpışmalar için bak.: *aynı kaynak*, s. 30006-30009.

124 1979 yılında Ocak-Ekim döneminde FKÖ gerillaları ile İsrail kuvvetleri arasındaki çarpışmalar için bak.: *Keesing's...1980*, s. 30093-30098. 1979 yılında BM'de Lübnan konusunda yapılan tartışmalar için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1979, s. 321-338. Güvenlik Konseyi'nin 444 ve 450 sayılı kararları, s. 338-339. Bu kararlarda İsrail'in UNIFIL kuvvetleriyle işbirliği yapması istenmekteydi.

125 Bu konuda bak.: *Keesing's...1980*, s. 30917-30927.

126 İsrail'in Lübnan'ı işgaline çok kullanılan bir deyimle, Lübnan Savaşı konusunda şu eserlere bakılabilir: Dan Bavy and Eliahu Salpeter, *Fire in Beirut: Israel's War In Lebanon with PLO*, New York, Stein and Day, 1984; John Bulloch, *Final Conflict: The War In Lebanon*, London, Century Publishing, 1983; Lt. Col. David Eshel, *The Lebanon War, 1982*, (2nd ed.) Hod Hasharon, Eshel-Dramit, 1983; David Gilmour, *Lebanon: The Fractured Country*, New York, St. Martin's Press, 1984; Michael Jansen, *The Battle of Beirut: Why Israel Invaded Lebanon*, London, Zed Press, 1982; Franklin P. Lamb (Ed.), *Reason not the Need: Eyewitness Chronicles of Israel War In Lebanon*, London, Spokesman, 1984; Sally V. Mallison, *Armed Conflict in Lebanon, 1982*, Washington, D.C., American Educational Trust, 1983; Itamar Rabinovich, *The War In Lebanon, 1970-1983*, Ithaca, Cornell University Press, 1984; Ze'ev Schiff and Ehud Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, New York, Simon and Schuster, 1984; Jacobo Timerman, *The Longest War: Israel In Lebanon*, New York, Vintage, 1982; Dov Yermiya, *My War Diary: Lebanon, June 5-July 1, 1982*, Boston, South End Pres., 1984; Albert Bourgi et Pierre Weiss, *Liban: La Cinquième guerre du Proche-Orient*, Paris, Editions Publisud, 1983; aynı zamanda bak.: *Keesing's...1983*, s. 31921-31927, 32009-32048, 32162-32165, 32408-32411, 32454-32459, 32531-32535. İsrail'in Lübnan'ı İşgali karşısında FKÖ'nün durumu için bak.: Rashid Khalidi, *Under Siege - P.L.C. Decision-Making during the 1982 War*, New York, Columbia University Press, 1986.

FKÖ gerillaları İsrail'e saldırılarına devam etmektedirler. İsrail de buna karşı saldırılarıyla cevap vermekten kaçınmadığı için, İsrail-FKÖ mücadelesi olanca hızıyla devam etmektedir. Bunun yanında da Binbaşı Haddad'ın Hür Lübnan kuvvetleri BM kuvvetlerine saldırmaktadırlar. Ayrıca, 1981 başından itibaren güney Lübnan'da yeni bir mücadele unsuru daha ortaya çıktı. Bu da Şiilerdi. Şiiler esas itibarıyla güney Lübnan'da yerleşmiş olmakla beraber, oldukça dağınık bir durumdaydılar. Filistin gerillaları ile İsrail arasındaki devamlı çarpışmalar, zaten fakir olan bu Şiilerin pek çoğunun Beyrut'un gecekondu semtlerine göç etmelerine sebep oldu. Fakat bir yandan bu göçler, öbür yandan çarpışmalar, güneydeki Şiilerle FKÖ gerillalarının arasını açtı. Şiilerin milis kuvveti el-Amal (Emel) ile Filistin gerillaları çarpışmaya başladılar.

Güneyin bu durumuna karşılık, Beyrut ve kuzey Lübnan'da da durum şöyleydi: Bir yanda Falanjistlerin liderliğindeki Hristiyanlarla, 1979 yılından itibaren tamamen Suriye askerlerinden meydana gelen Arap Caydırma Kuvveti (ADF) arasında çarpışmalar olurken, öbür yandan, Velid Canbulat'ın liderliğindeki Milli Hareket milisleri ile Falanjistler arasında mücadele sürmekteydi. Ayrıca Hristiyanlar Filistinlilerle de çarpışmaktaydı.

Bu tablo içinde Suriye ile Filistinliler artık aynı cephede yer almış bulunuyorlardı. Buna karşılık Hristiyanlarla İsrail arasındaki sıkı işbirliği de tartışmasız bir görüntüyü.

Bütün bunlara, çarpışmamakla beraber, bazı gruplar arasındaki rekabet ve gerginlikleri de eklemek gerekir. Bu da Irak-İran savaşı dolayısıyla Lübnan'daki Irak Baasçıları ile Suriye Baasçıları arasındaki rekabet ve Trablus civarında da Sünni çoğunluk ile Alevi azınlık arasındaki rekabetti.

A) 1981'den 1982'ye

İsrail, Lübnan'ı 6 Haziran 1982 günü işgale başladı. Bu işgale varan ve bu işgalle doğrudan doğruya bağlantılı gelişmeler 1981 ilkbaharında ortaya çıkmaya başladı.

Beyrut'un doğusunda ve Beyrut-Şam karayolu üzerinde, Bika'a da bulunan Zahle şehri, Suriye sınırına 10 km uzaklıktaydı ve Beyrut-Şam karayolu da, Lübnan'daki 25.000 kişilik Suriye kuvvetlerinin ana ikmal yoluydu. Zahle bu bakımdan Suriye'nin kontrolündeyken, 1980 Aralık ayında Zahle'nin kontrolünü Lübnan ordusuna terk etmeye karar verdi. Fakat Suriye Zahle'den çekilir çekilmez, Falanjistler şehre sızmaya başladılar ve şehrin kontrolünü ele geçirmek istediler. Bunun üzerine Suriye kuvvetleri de Zahle'ye gelen yolları abluka altına aldı ve Falanjistlerden de Zahle'den çıkmalarını istedi. Falanjistler bu isteği reddettiler ve gizli yollardan ve havadan helikopterlerle Zahle'ye insan ve silah naklettikleri gibi, Zahle'yi Cuniye'ye birleştirecek bir yol inşasına başladılar. Bu durum Suriye'yi çok endişelendirdi. Falanjistlerin kuzeyden güneye inerek İsrail kuvvetleriyle birleşmelerinden ve bu suretle Suriye için ciddi bir güvenlik meselesi ortaya çıkarmalarından endişe etti.¹²⁷

127 *Strategic Survey, 1981-1982*, s. 84 ve *Keesing's... 1983*, s. 31921.

2.500 kişilik bir Suriye kuvvetinin 2 Nisan 1981 günü Zahle'yi kuşatarak topçu ateşi açmasıyla çarpışmalar başladı. Zahle kuşatması 30 Haziran'a kadar sürdü. Nihayet Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan ve Kuveyt dışışleri bakanlarından meydana gelen bir komitenin aracılığıyla, Zahle kuşatması 30 Haziran'da sona erdi. Yapılan anlaşmaya göre, Falanjistler şehri boşaltacaklar ve şehre 600 kadar Lübnan jandarması yerleştirilecekti. Yalnız, Suriye kuvvetleri de şehrin mühim noktalarını kontrol altında tutacaktı.¹²⁸

Zahle'nin Suriye kuvvetleri tarafından bombardımanının başladığı gün, yani yine 2 Nisan'da, Suriye kuvvetleri, tanklar, roketler ve topçu ateşiyle, Beyrut'un Hristiyanların yaşadığı doğu kesimine karşı da saldırıya geçti. Suriye'nin Beyrut'taki bu saldırısı, Lübnan Milli Hareketi başta olmak üzere, Müslümanlar tarafından da desteklendi. Milli Hareket bu saldırıyı mukadderat savaşı diye adlandırırken, Lübnan Hristiyanlarına karşı Suriye'nin giriştiği cinayeti karşıdan seyredemeyeceğini bildiren İsrail de, Suriye'ye bir uyarı olarak, uçaklarını Beyrut üzerinde uçuruyordu.¹²⁹ Bu sırada İsrail, Cuniye limanından Hristiyanlara devamlı olarak silah sevk etmekteydi.

Yine Suriye'ye bir uyarı olmak üzere İsrail, Zahle ve Beyrut'a Suriye saldırıları başlar başlamaz. Güney Lübnan'daki Filistin hedeflerine karşı havadan, karadan ve denizden geniş bir harekâta girişti. Bu harekâtın yoğun bir şekilde devam ettiği sırada, 28 Nisan'da, İsrail jetleri orta Lübnan'da Suriye sınırları yakınında uçmakta olan iki Suriye helikopterini düşürdüler. Bunun üzerine Suriye, Lübnan sınırları içinde bulunan Bika'a Vadisi'ne yerden-havaya, Sovyet yapısı SA-3, SA-6 ve SA-2 füzeleri yerleştirmeye başladı. Halbuki, 1976 sonunda, Arap Caydırma Kuvveti Lübnan'a geldikten sonra, İsrail'in itirazı üzerine, Amerika vasıtasıyla Suriye ile yapılan bir anlaşmaya göre, yerden-havaya füzeler de dahil, Suriye kuvvetleri bazı silahlara sahip olamayacaktı.¹³⁰ Bu sebeple, İsrail Suriye'nin bu füzeleri Bika'a Vadisi'nden çekmesini isteyince, füzeler krizi denen bir gerginlik ortaya çıktı. Şüphesiz bu füzeler, İsrail'in güvenliği için bir tehdit teşkil etmekte beraber, Başbakan Begin, 30 Haziran'da yapılacak seçimler arifesinde bir gövde gösterisinin de peşindeydi. Nitekim, 8 Haziran'da da İsrail jetleri Bağdat yakınlarındaki Temmuz-I reaktörünü bombalamışlardır.

İsrail-Suriye gerginliği karşısında Amerika araya girme ihtiyacını hissetti. 1981 başından itibaren Lübnan'da çarpışmaların giderek artması üzerine Amerika, 16 Mart'ta yaptığı bir açıklamada¹³¹ Lübnan'ın toprak bütünlüğü ile Güvenlik Konseyi'nin UNIFIL'i kuran 425 sayılı kararını kayıtsız şartsız desteklediğini bildirirken, Dışışleri Bakanı Alexander Haig de, Lübnan hükümetinin isteği üzerine¹³² 7 Nisan'da Lübnan Cumhurbaşkanı Elias Serkis'e gönderdiği

128 *Keesing's...1983*, s. 31921.

129 *Strategic Survey. 1981-1982*, s. 84-85.

130 *Keesing's...1983*, 31907.

131 Açıklama için bak.: *American Foreign Policy - Current Documents, 1981*, s. 777.

132 *Aynı kaynak*, s. 777.

mektupta¹³³ Amerika'nın, Lübnan'ın anayasal müesseseleri ile merkezi hükümeti desteklediğini bildirmişti. Bu sebeple, İsrail-Suriye gerginliği üzerine, Amerika işin içine girmeye karar verdi. 5 Mayıs 1981 günü Beyaz Saray'dan yapılan bir açıklamada, Başkan Reagan'ın, Lübnan, Suriye ve İsrail hükümetleri ile temas edip, Lübnan konusunda çıkan gerginliği giderme çarelerini aramak üzere, Büyükelçi Philip Habib'i özel temsilci tayin ettiği bildirildi.¹³⁴

Amerika'nın bu şekilde meselenin içine girme kararı üzerine, Sovyet Rusya, Lübnan meselesinin bir milletlerarası konferansta ele alınmasını istemişse de, Dışişleri Bakanı Haig, 22 Mayıs'taki basın toplantısında, "Her şeyden önce Sovyetlerin Afganistan'daki varlığı konusunda bir milletlerarası konferans toplanmalıdır" diyerek, Sovyet teklifini sert bir şekilde reddetmiştir.¹³⁵ Başkan Carter ve Dr. Kissinger, nasıl Mısır-İsrail diyaloguna ve barış müzakerelerine Sovyetleri karıştırmamış iseler, anlaşıyordu ki, Başkan Reagan da Lübnan meselesini münhasıran Amerika'nın kontrolü altında tutmak istiyordu.

Özel Temsilci Philip Habib, füzeler krizini çözebilmek için Orta Doğu'ya haftalar süren üç tur ziyaret yaptı. Fakat bu arada gelişmelerin istikameti değişti. Bilhassa 10 Temmuz'dan itibaren iki hafta boyunca, İsrail-Lübnan sınırında İsrail kuvvetleriyle Filistin gerillaları arasında âdeta muharebeler cereyan etti. İsrail 10 Temmuz'dan itibaren güney Lübnan'daki Filistin hedeflerine, köprülere ve Beyrut'taki Filistin kamplarına, 17 Temmuz'a kadar süren yoğun hava saldırılarında bulundu. Gerillalar iki hafta içinde 386 ölü ve 1.100 yaralı vermelerine rağmen, Suriye ve Libya'nın sağladığı Sovyet silahlarıyla onlar da yoğun saldırılarla karşılık verdiler. Bu çarpışmalar bütün Arap dünyasını Filistin davası etrafında birleştirdi ve ayrıca, İsrail'i desteklemesinden ötürü Amerika'ya karşı tepkileri arttırdı. Bunun üzerine Amerika, İsrail'e F-16 uçaklarının satışını durdurdu ve 17 Temmuz'da da taraflara ateşkes çağrısı yaptı.¹³⁶ Bu suretle Philip Habib füzeler meselesiyle uğraşırken, ateşkes meselesi çok daha mühim bir noktaya gelmişti. Nihayet, Güvenlik Konseyi'nin 23 Temmuz'da aldığı 490 sayılı ve isim zikretmeksizin, taraflardan silahlı saldırıları durdurmalarını isteyen ve Güvenlik Konseyi'nin, Lübnan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğüyle, tanınmış sınırlar içinde bağımsızlığını koruma kararlılığını belirten kararı¹³⁷ taraflarca kabul edildi ve İsrail-Lübnan sınırında 24 Temmuz'dan itibaren ateşkes yürürlüğe girdi.

Bu ateşkes Suriye füzelerinin Bika'a Vadisi'nden çekilmesini sağlamıyordu. Fakat bir ateşkesin sağlanması yine de mühim bir adımdı. Her ne kadar gerek İsrail, gerek FKÖ lideri Arafat, bu ateşkesi fazla bağlayıcı bulmayıp kendilerine

133 Mektubun metni: *aynı kaynak*, s. 778.

134 Açıklamanın metni: *aynı kaynak*, s. 778-779.

135 *Aynı kaynak*, s. 780.

136 *Strategic Survey, 1981-1982*, s. 86-87; Amerika'nın ateşkes çağrısının metni: *Am. For. Pol.*, 1981, s. 781.

137 490 sayılı kararı metni: *Yearbook of the U.N.*, 1981, s. 292; *Documents and State-ments...1979-82*, s. 305.

göre yorumlamışsalar da¹³⁸ bu ateşkes dokuz ay süreyle, tam olmasa bile, Lübnan-İsrail sınırına nisbi bir sükûn getirmiştir.

Diğer taraftan, 30 Kasım 1981'de İsrail ile Amerika arasında stratejik işbirliği konusunda bir mutabakat muhtırasının imzalanması¹³⁹ füzeler krizi dolayısıyla Amerika'nın Suriye'ye bir uyarısı oluyordu.¹⁴⁰

B) Lübnan'ı İşgal Operasyonu

FKÖ meselesinin askerî metotlarla çözümlenmesi hususu İsrail'de daha 1976 yazında tartışılmaya başlamıştır.¹⁴¹ O tarihte Filistin gerillalarının El-Al Havayolları'na ait bir yolcu uçağını Entebbe'ye (Uganda) kaçırmaları ve arkasından İstanbul Yeşilköy hava limanında El-Al uçağına binmek üzere bekleyen yolculara yapılan kanlı saldırıdan sonra, FKÖ meselesinin bir siyasi çözüm ile bertaraf etme görüşü ortaya çıkmış, fakat muhalefet lideri Menahem Begin buna şiddetle itiraz ederek, askerî çözümü savunmuştur. 1977 Mayıs seçimlerini Begin'in Likud Bloku'nun kazanması ise Şahinlerin direksiyon başına geçmeleri demektir.¹⁴²

1978 Mart'ındaki Litani Operasyonu İsrail'e istediğini vermemiş ve Litani Nehri'ne kadar geldiği halde, tekrar geriye dönmüş ve bu topraklar BM kuvvetlerine (UNIFIL) terk ve teslim edilmiştir.

Litani operasyonundan hemen sonra, 1978 Nisan'ında, General Rafael Eytan genelkurmay başkanı oldu. "Rafal" Eytan, kurmaylarına ilk defa 1979'da, Oranim Operasyonu (Oranim, çam ağaçları demektir) adını alan ve Lübnan'ın işgalini öngören planların hazırlanması talimatını verdi. Bundan sonra planlar *ajur* yani güncel hale getirilmiş, geliştirilmiş ve çeşitli alternatif ve opsiyonlara göre gözden geçirilmiştir. Bu opsiyonlar, en dar çapta, kuzeyde Sayda'ya kadar ilerlemeyi öngörürken, en iddialı ihtimal olan, Beyrut'a kadar ilerleyip Beşir Cemayel'in Falanjist kuvvetleriyle bağlantı kurmaya kadar gitmekteydi. Yani FKÖ'nün, ya Sayda'ya, yani Litani Nehri'nin daha kuzeyinde bulunan Awali Nehri'ne kadar olan bölgede, veya Beyrut'a kadar olan bölgede temizlenmesi söz konusuydu. Lakin 1981 Nisan'ında Suriye kuvvetlerinin, bir yandan Zahle'yi kuşatması, öbür yandan da Bika'a Vadisi'ne Sovyet füzelerini yerleştirmesi üzerine, İsrail Genelkurmayı bütün Lübnan'ın işgalinin kaçınılmaz olduğuna karar verdi.

1981 Haziran seçimlerinden sonra kurulan kabinede Ariel Şaron'un Savunma Bakanı olması, Rafael Eytan'ın işini kolaylaştırdı. Çünkü Eytan ve Oranim planında şimdi haberdar olan Şaron, Beyrut'taki Falanj kuvvetleriyle

138 *Keesing's...1983*, s. 31908.

139 Bundan önceki bölüm, 75 no'lu dipnot.

140 İsrail ile Amerika arasındaki bu stratejik işbirliği anlaşmasına Sovyetler gayet sert tepki gösterirken, İsrail'de de muhalefetteki İşçi Partisi, İsrail-Sovyet münasebetlerine gereksiz yere kötü tesir yapacağı için, aşırı sağcı dinci partiler de, İsrail hükümetinin hareket serbestisini gereksiz yere kısıtlayacağı için itiraz etmişlerdir.

141 Bu konuda bak.: Bavy and Salpeter, *Fire in Beirut*, s. 79-83.

142 *Aynı kaynak*, s. 80.

bağlantı kurularak yapılacak bir harekâtın, FKÖ'yü ilk ve son defa ortadan kaldıracığına inanıyorlardı. 1981 Temmuz'unda Lübnan'a yapılan saldırılarda da amaç buydu. Fakat Amerika'nın ateşkes konusunda yaptığı baskılar, bu planın o zaman gerçekleşmesini önledi. Ama bundan sonra hem Şaron ve hem Eytan, kabine içinde Lübnan'ı işgal propagandasını yoğunlaştırmaya başladılar. Başbakan Begin ise her ikisinin de destekçisiydi. Bununla beraber Begin, kuvvet kullanma meselesinde çok daha dikkatli olmaya çalışıyordu.¹⁴³

Lübnan'ı işgal planında Şaron, Eytan'dan da ileri gitti. Hatta Lübnan'ı işgal planını, yerinde tetkik ederek, gerekli düzenlemeleri yapmak amacıyla 1982 Ocak ayında gizlice Beyrut'a kadar gitti.¹⁴⁴

Diğer taraftan, 1982 Mayıs'ından itibaren İsrail'in Lübnan sınırlarına büyük kuvvetler yığılması dolayısıyla bir askeri harekât esasen beklenmekteyse de, patlamayı sağlayan kıvılcım, 3 Haziran 1982 akşamı, İsrail'in Londra büyükelçisinin, bir oteldeki yemekten çıkarken vurularak öldürülmesi oldu. Kısa bir süre sonra İngiliz polisi tarafından yakalanan saldırganların, Ürdün, Suriye, Irak ve İranlı oldukları ve 1973'te el-Fetih'ten ayrılan Abu Nidal'a (Sabri Halil el-Banna) bağlı el-Asifa (Fırtına) mensubu oldukları anlaşıldı.

İsrail için terörist katillerin hangi gruba mensup olduğu mühim değildi. İsrail bunların hepsini FKÖ mensubu olarak alıyordu. Bu sebeple, İsrail uçakları 4 ve 5 Haziran günlerinde, Beyrut dahil Lübnan'daki bütün gerilla üslerini yoğun bir şekilde bombaladıktan sonra ve kabinenin onaylamasının hemen arkasından, 6 Haziran 1982 günü öğleye doğru 90.000 kişilik bir İsrail kuvveti, Lübnan topraklarına girerek ve BM kuvvetlerini de aşarak, üç koldan ilerlemeye başladılar. Birinci kol ana kuvvet olup, kıyıyı takiben Sur-Sayda-Damur istikametinde ilerlerken, merkez kesiminde ilerleyen ikinci bir kol, gerillaların kuvvet yığınaklarının bulunduğu Beaufort Kalesini ele geçirip, Nabatiye'ye doğru yürüdü, üçüncü kol ise, doğuda Golan Tepeleri'nden hareketle, FKÖ'nün kontrolündeki Arquoub ve Fetihistan (*Fatahland*) denen, Hermon Dağı eteklerini ele geçirmeye başladı.

Harekâtı, cephenin ön kesimindeki Genelkurmay Başkanı General Eytan yönetmekle beraber, harekâtın asıl yöneticisi, Süper Genelkurmay Başkanı diye biraz da istihzayla anılan Ariel Şaron'du.¹⁴⁵

Sur şehri yakınlarında el-Baz ve Reşadiye mülteci kamplarıyla Sayda yakınlarındaki Ayn el-Hilveh mülteci kamplarında, Filistin gerillaları ile İsrail kuvvetleri arasındaki şiddetli çarpışmalar istisna edilirse ve harekât İsrail'in eski muharebelerindeki kadar süratli olmadıysa da, yine de İsrail kuvvetlerinin Lübnan'a bir silindir gibi girdiği söylenebilir. Çünkü, İsrail kuvvetleri 11 Haziran'da Beyrut'un kenar mahallelerine ulaşmış ve ayrıca Beyrut-Şam karayolunu da kontrol altına almışlardı.

143 Bavyly and Salpeler, *a.g.e.*, s. 81.

144 Gilmour, *a.g.e.*, s. 160.

145 Bavyly and Salpeter, *a.g.e.*, s. 84.

İsrail kuvvetlerinin bu ilerlemesi karşısında Lübnan'da bulunan Suriye kuvvetleri geri çekilmekle beraber, yine de iki taraf arasında çarpışmalar oldu. 12 Haziran'da Suriye ile İsrail kuvvetleri arasında ateşkes yürürlüğe girmeden önceki 50 saatlik çarpışmalarda, bilhassa Jezzine bölgesinde, 1.000 kadar Suriye askeri ölmüş ve 300 kadar Suriye tankı da ya tahrip edilmiş veya yara almıştı.¹⁴⁶ Fakat bundan daha mühimi, 8 ve 9 Haziran günlerinde Suriye MiG'leri ile İsrail jetleri arasında yapılan hava muharebesiydi. İki günlük muharebede, İsrail uçaklarının bir tek kayıp vermelerine karşılık, Bika'a Vadisi'ndeki 19 füze bataryasını tahrip etmeleri ve 60 Suriye jetini düşürmeleri idi.¹⁴⁷

Diğer taraftan, 6 Haziran günü İsrail kabinesi askerî harekâta yeşil ışık yakarken, kabineye verilen bilgide, bunun Galilee Barış Harekâtı olduğu, harekâtın amacının Galilee bölgesinin, yani kuzey İsrail halkının, gerillaların saldırı ve ateşinden korunması ve güney Lübnan topraklarının 25 mil (40 km) genişliğindeki bir bölgesinin gerillalardan temizlenmesi olduğu söylenmiştir. Hatta Başbakan Begin, 6 Haziran günü verdiği demeçte, Galilee'deki İsrail vatandaşlarının tehditlerden uzak yaşaması için gerillaların 40 km ileriye itileceğini, İsrail'in Lübnan topraklarında gözü olmadığını, İsrail'in, hür ve bağımsız bir Lübnan ile barış yaparak onun toprak bütünlüğünü korumak istediğini söylemişti.¹⁴⁸

Lakin İsrail kuvvetleri beş gün sonra soluğu Beyrut kapılarında alınca, Eytan ve Şaron'un rüyaları gerçekleşmenin eşiğine ulaştı (bak. 18 no'lu harita).

C) Tepkiler

İsrail'in Lübnan harekâtına Amerika'nın tepkisi gayet yumuşak oldu. Dışişleri Bakanlığı'nın 7 Haziran'daki bildirisinde, İsrail'in Lübnan'ı işgalinden duyulan üzüntü belirtilirken, her şeyin İsrail'in Londra büyükelçisinin öldürülmesiyle başlamış olması kınanıyor ve bir yandan İsrail'in Lübnan'dan çekilmesi istenirken, diğer yandan da, Filistinlilerin de Lübnan topraklarını kullanarak İsrail'e saldırıdan vazgeçeceği ümidi ifade ediliyordu.¹⁴⁹ Amerika'nın her iki tarafa da ağırlık veren bu uyarıcı tutumu, biraz aşağıda da değineceğimiz üzere, Güvenlik Konseyi'nde de aynı şekilde ortaya çıkacaktır.

Sovyet Rusya'ya gelince; Tass Ajansı 6 Haziran'daki bildirisinde, İsrail'in Filistin halkını fiilen yok etmek için Lübnan'ı işgal ettiğini ve Amerika'nın da

146 Bavly and Salpeter, *a.g.e.*, s. 86.

147 *Keesing's...1983*, s. 31915. Bavly and Salpeter, *Fire in Beirut*, s. 86'da tahrip edilen füze bataryası sayısını 17 olarak ve düşürülen Suriye uçağı sayısını 86 olarak vermektayken, *Strategic Survey, 1982-1983*, s. 72, tahrip edilen füze bataryası sayısını 19 ve düşürülen MiG-21 ve MiG-23 sayısını da 79 olarak vermektedir. *Fire in Beirut* adlı eser, düşürülen Suriye uçakları arasında MiG-25'leri de zikrederken, İsrail'in hiç uçak kaybetmediğini söylemektedir. Buna karşılık, koyu bir İsrail aleyhtarı olan yazar David Gilmour, eserinde (s. 161) İsrail ve Suriye arasındaki hava muharebesini küçük bir hava muharebesi olarak nitelendirip, Suriye'nin kaybettiğı uçak sayısı hakkında hiçbir rakam vermemiştir.

148 *Keesing's...1983*, s. 31914.

149 *Aynı kaynak*, s. 31915.

bu işten önceden haberi olduğunu iddia etti. Lakin, bu nispeten ılımlı bildiriden tam 8 gün sonra, Sovyet hükümeti 14 Haziran'da çok daha sert bir bildiri yayınladı. Bunda, Orta Doğu bölgesinin, Sovyet sınırlarının çok yakınında bulunduğu ve dolayısıyla, bu bölgedeki gelişmelerin kendisini yakından ilgilendirmemesine imkan olmadığı ifade edilmekteydi.¹⁵⁰

Esasında Sovyet hükümetinin bu açıklaması, son derece belirsiz bir tutumun ifadesinden başka bir şey değildi. Çünkü, Sovyetlerin bu sırada Orta Doğu'da, bilhassa Amerika ile bir çatışmaya girmeye sade niyetleri değil, imkanları da yoktu. Nitekim Sovyet hükümetinin bu sert açıklaması, İsrail'in Lübnan harekâtının başlamasından tam sekiz gün sonra gelmiştir. İsrail'in işgal operasyonunun başlaması üzerine, Sovyetlerin müdahalesini istemek için Moskova'ya giden Arap Dışişleri Bakanları, Dışişleri Bakanı Gromiko tarafından kabul edilmişler, fakat hastalığı ileri sürülerek, Genel Sekreter Leonid Brejnev tarafından kabul edilmemişlerdir. Yani bu sırada Moskova'da bir liderlik meselesi vardı ve lider olmayınca da, kimse kesin tutum alma cesaretini gösteremiyordu. Çünkü yeni liderin kim olacağını kimse bilmiyordu.

İkincisi, bu sırada Sovyetler Afganistan bataklığında çırpınıp durmaktaydılar. Afganistan'ın işgalinden iki buçuk yıl geçmiş olmasına rağmen, bu ülkeyi kontrol altına alamamışlardı. Bu şartlar altında, bir de Orta Doğu'da başlarını derde sokmaya hiç niyetli değillerdi.

Bir üçüncü mesele ise, bu sırada Sovyetler ağır ekonomik problemlerle karşı karşıya idiler.¹⁵¹

Buna rağmen, Sovyetleri Lübnan gelişmelerinin içine girmeye zorlayıcı mahiyette üç hadise meydana geldi. Birincisi, Lübnan'da sıkışmış olan Arafat'ın, devamlı olarak Sovyetleri yardıma çağırmasıdır. Sovyetler bu çağrılarını cevapsız bırakmışlardır. Brejnev Başkan Reagan'a gönderdiği iki mektupta, Lübnanlı ve Filistinli çocuk, kadın ve ihtiyarların barbarca katledilmelerinden söz ettiği halde, bu mektuplarda FKÖ'nün adı hiç geçmemiştir.¹⁵²

İkinci hadise ise, 8 ve 9 Haziran günlerinde Suriye MiG'leri ile İsrail'in F-16'ları arasındaki hava muharebesinde, İsrail'in hiçbir uçak kaybetmemesine veya bir tek uçak kaybetmesine karşılık, Suriye'nin en az 60 veya daha fazla

150 Aynı kaynak, s. 31916.

151 Bavy and Salpeter, *Fire in Beirut*, s. 112-113.

152 Bavy and Salpeter, *a.g.e.*, s. 115. Nitekim, 21 Temmuz günü, FKÖ liderliğinin, Beyrut'tan çıkıp çıkmamayı tartıştığı bir toplantıda, el-Fetih'in önde gelen radikallerinden ve Sovyet Rusya ve Suriye taraftarı Ebu Salih, son çare olarak Sovyetlerden ve Suriye'den tekrar yardım istenmesini teklif ettiğinde, Arafat, yüzünü buruşturmuş ve bu teklife katılmayacağını, zira bu iki devletin hiçbirinden bir şey yapmalarının beklenemeyeceğini söyleyerek toplantıyı terk etmiştir. Buna rağmen Moskova ve Şam'a gönderilen mesajlardan müspet cevap alınamamıştır. Sovyetler herhangi bir şey yapamayacaklarını söylemişlerdir. (Bak.: Rashid Khalidi, *Under Siege-P.L.O. Decisionmaking During the 1982 War*, New York, Columbia University Press, 1986, s. 164-165.)

MiG-21, MiG-23 ve hatta MiG-25 uçağı kaybetmiş olmasıydı. Bu uçaklar o sırada Sovyetlerin en gelişmiş uçaklarıydı ve Sovyetler bu kayıplardan dolayı büyük bir prestij darbesi yemişlerdi. Ama buna rağmen, Lübnan gelişmelerine müdahaleyi düşünmediler.

Üçüncü hadise ise, Lübnan topraklarında İsrail ve Suriye kuvvetlerinin ve İsrail ve Suriye uçaklarının çarpışmaları üzerine, Suriye ile Sovyet Rusya arasındaki 8 Ekim 1980 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın tatbiki konusuydu. İsrail hükümeti, Suriye ile Lübnan topraklarında bir çatışmaya girmesi halinde, Sovyetlerin, Şam'ın yardımına gelmeyeceğini hesap etmişti. Çünkü 1980 anlaşmasının 6. maddesi, doğrudan doğruya Suriye'ye yönelik bir hareketi öngörmekteydi. Halbuki İsrail-Suriye çatışması Lübnan toprakları üzerinde olmuştu. İsrail'in bu hesabı doğru çıktı. Suriye Enformasyon Bakanı'nın haziran ayı ortalarında *Pravda*'ya verdiği demeçte, Suriye ile Sovyetler Birliği arasında bir stratejik birlikten söz etmiş olmasına rağmen, Sovyetler 1980 antlaşmasından söz etmekten dikkatle kaçınmışlardır.¹⁵³

Irak-İran savaşı karşısında görüşlerin farklılaşması ve ayrı tutumlar dolaşısıyla, İsrail'in Lübnan operasyonunun bütün Arap dünyasını ayağa kaldırdığı söylenemez. Zira, Suriye ve Libya bu savaşta İran desteklerken, Suudi Arabistan ve Kuveyt başta olmak üzere Körfez ülkeleri, bütün malî güçleriyle, Irak'ın yanında yer almışlardır. Zaten İsrail de Lübnan operasyonuna girerken, Irak-İran savaşının Arap dünyasını nasıl böldüğünü göz önünde tutmuştu. Bu sebeple, bu sırada Mısır'ı tekrar Arap Birliği'ne döndürme çabasında olan Hüsnü Mübarek en sert tepkiyi gösterdi. 6 Haziran günü yapılan kabine toplantısından sonra yayınlanan bildiride, İsrail saldırısı, milletlerarası hukukun gayet açık bir ihlâli olarak nitelendirildikten sonra, bir büyükelçinin öldürülmesinin, İsrail'in böyle bir saldırısı için mazeret teşkil edemeyeceği söylenmekteydi.

Bunun dışında, Arap ülkelerinin tutumu, Suriye de dahil, Beyrut'ta sıkıştırılmış bulunan FKÖ liderliğini hiçbir zaman memnun ve tatmin etmemiştir.¹⁵⁴

İran hükümeti de 7 Haziran'da yaptığı açıklamada Siyonist işgaline karşı çarpışmak üzere Lübnan'a Devrim Muhafızları gönderileceğini bildirmiştir.¹⁵⁵ Nitekim, Bika'a Vadisi'nde Baalbek'te 21 Kasım 1982 günü çıkan ayaklanmalara 300 kadar Devrim Muhafızı'nın katıldığı ve bunların Humeyni lehine gösteri yaptığı görülmüştür.¹⁵⁶ Bu hadise, Lübnan'ın siyasî hayatında ve Lübnan gelişmelerinde Şii faktörünün suyun üstüne çıkmasının başlangıcını teşkil eder.

153 Bavly and Salpeler, *a.g.e.*, s. 114-115.

154 Bu konuda bak.: Rashid Khalidi. *Under Siege - P.L.O. Decisionmaking During the 1982 War*, New York, Columbia University Press, 1986, s. 147-154.

155 Mısır ve İran'ın bu açıklamaları için bak.: *Keesing's...1983*, s. 31916.

156 *Aynı kaynak*, s. 31926.

D) Birleşmiş Milletler'de Lübnan Konusu¹⁵⁷

Amerika Dışişleri Bakan Yardımcılarından biri 3 Mart 1982 günü Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu'nda yaptığı açıklamada, 18 Temmuz 1981 ateşkesine rağmen, Filistinlilerin güney Lübnan'da yeniden silahlanmakta olduklarını doğrulamış ve bu silahların Suriye'den, Libya'dan ve çeşitli kaynaklardan geldiğini, bu durumun da İsrail'in endişelerine sebep olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸

Bundan bir ay kadar sonra, 10 Nisan 1982'de, Lübnan hükümeti, Güvenlik Konseyi'ne müracaat edip, İsrail'in Lübnan sınırlarına büyük kuvvetler yığmakta olduğunu ve bunun da Lübnan için bir tehdit teşkil ettiğini bildirdi.¹⁵⁹

Lübnan hükümeti 21 Nisan ve 10 Mayıs'taki başvurularında da, İsrail uçaklarının güney Lübnan'ın çeşitli yerlerini bombaladığını, maddi zararın ve ölen ve yaralananların olduğunu bildirip, Güvenlik Konseyi'nin tedbir almasını istedi.¹⁶⁰

Buna karşılık İsrail de, Güvenlik Konseyi'ne 10 Mayıs'ta yaptığı şikayette, Lübnan topraklarında üslenen FKÖ gerillalarının, İsrail'de Kudüs ve Ashkelon'da bombalı saldırılarda bulunduklarını bildirirken, 27 Mayıs'taki mektubunda da, milletlerarası hukuk açısından FKÖ saldırılarından Lübnan hükümetinin sorumlu olduğunu belirtiyordu.¹⁶¹

Bu karşılıklı şikayetler üzerine Güvenlik Konseyi 22 Nisan'da aldığı *consensus* kararında, taraflara, 24 Temmuz 1981 ateşkesine uymalarını istemekle yetindi.¹⁶²

İsrail'in, Lübnan operasyonuna hazırlık olmak üzere 4 Haziran 1982 gününden itibaren Güney Lübnan topraklarını yoğun topçu ateşine tutması üzerine, Güvenlik Konseyi'nin 5 Haziran günü oybirliğiyle aldığı 508 sayılı kararı ise¹⁶³ taraflardan 6 Haziran sabahı saat 06:00'ya kadar bütün askerî harekâtın durdurulmasını istemekteydi.

Halbuki 6 Haziran saat 11:00'den itibaren İsrail kuvvetleri Lübnan'ı işgal operasyonuna başlıyordu.

6 Haziran günü toplanan Güvenlik Konseyi'nde konuşan İsrail delegesi, Güney Lübnan'daki FKÖ üslerinden gelen saldırıları durdurmasının, İsrail'in meşru müdafaa hakkı olduğunu, İsrail'in vatandaşlarına yönelen terörizmi caydırmak ve güvenliğini sağlamak hakkına sahip bulunduğunu, Lübnan'da Suriye'nin kontrolü altında hareket eden 15.000 Filistin teröristi bulunduğunu,

157 1982 yazında BM'de Lübnan konusunun tartışılması için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1982, s. 428-497.

158 Açıklamanın metni: *American Foreign Policy - Current Documents, 1982*, Washington, D.C., Department of State, 1985, s. 799-801.

159 *Yearbook of the U.N.*, 1982, s. 431.

160 Aynı kaynak, s. 431-432.

161 Aynı kaynak, s. 432.

162 Kararın metni: aynı kaynak, s. 431.

163 508 sayılı kararın metni: aynı kaynak, s. 450; *American Foreign Policy...1982*, s. 803-804.

bunlardan 2.000 tanesinin Litani Nehri'nin güneyinde mevzilenmiş olduğunu ve bu kuvvetin 700 kadarının da BM kuvvetlerinin (UNIFIL) görev alanı içine giren bölgede yerleşmiş bulunduğunu, Araplar tarafından İsrail'e karşı girilen şiddet ve terörizm faaliyetlerine karşı Güvenlik Konseyi'nin en küçük bir ilgi bile göstermediğini, bu durum karşısında İsrail hükümetinin de 6 Haziran sabahı Lübnan'dan yönelen terörist saldırısına karşı Galilee'nin (Kuzey İsrail) sivil halkını korumak amacıyla, İsrail silahlı kuvvetlerine Galilee Barış Harekâtı'nı başlatmak emrini verdiğini söyledi.¹⁶⁴

Aynı oturumda konuşan Sovyet delegesi, İsrail'in, Filistin direniş mücahitlerini yok etmek ve Filistinlilerin hürriyet ve bağımsızlık kararlılığını kırmak istediğini söyleyerek, İsrail'in Lübnan'dan kayıtsız şartsız çekilmesini isterken, Amerikan delegesi de, bütün taraflar arasında ateşin kesilmesiyle, İsrail'in kuvvetlerini geri çekmesinin aynı anda olması gerektiğini bildirdi.¹⁶⁵ Amerikan delegesinin bu ifadesi, Amerika'nın, krizin sonuna kadar savunacağı görüş olacaktır. Çünkü Amerika'nın bu görüşünün veya politikasının temel unsuru, sadece İsrail'in kuvvetlerini çekmesi değil, fakat ondan önce, FKÖ gerillalarının da saldırganlıktan vazgeçmesi ve hatta Lübnan'ı terk etmeleriydi.

Amerika'nın bu görüşü, Güvenlik Konseyi'nin 6 Haziran günü almış olduğu 509 sayılı karara büyük ölçüde yansımış görünüyor.¹⁶⁶ Zira kararda, İsrail'den bütün kuvvetlerini, Lübnan'ın milletlerarası tanınmış sınırları gerisine çekmesi istenirken, taraflardan da, 508 sayılı karar gereğince askerî harekâtı durdurmaları istenmekteydi.

Güvenlik Konseyi'nin 509 sayılı kararma FKÖ'nün verdiği cevap, Filistin Ortak Komutanlığı'nın bu kararı kabul ettiği şekliydi. Lakin İsrail, vatandaşlarına karşı hiçbir düşmanca hareketin olmayacağını, devamlı ve güvenilir bir şekilde garantileyecek somut düzenlemeler yapılmadıkça, İsrail askerlerinin Lübnan'dan çekilmesinin söz konusu olamayacağını bildirdi.¹⁶⁷ İsrail de krizin sonuna kadar bu görüşü savunacaktır.

Güvenlik Konseyi'ne 8 Haziran'da sunulan ve İsrail, harekâtı 6 saat içinde durdurmadığı takdirde, İsrail'e zorlama tedbirlerinin tatbikini öngören bir karar tasarısı ise, Amerika tarafından veto edildi.

E) İsrail'in Beyrut Kuşatması

Kıydan ilerleyen İsrail kuvvetleri 11 Haziran'da Beyrut'un güney mahallelerine ulaşırken, Beyrut'un doğusunda da, Beyrut-Şam karayolunu tehdit eden mevzilere yerleşmişti. Karşılarında ise Suriye kuvvetleri bulunuyordu. Bunun üzerine Suriye 11 Haziran'da mütarekeyi kabul etti.

164 *Yearbook...1982*, s. 435.

165 *Aynı kaynak*, s. 435-436.

166 509 sayılı kararın metni: *Yearbook...1982*, s. 450 ve *Am. For. Pol...*1982, s. 805-806.

167 *Yearbook...1982*, s. 436.

Lakin bu mütareke çok kısa sürdü ve 12 Haziran'da İsrail ve Suriye kuvvetleri arasında çarpışmalar yeniden başladı. Bunun üzerine İsrail kabinesi 13 Haziran'da şu kararları aldı:¹⁶⁸ 1) Suriye ve FKÖ kuvvetleri de dahil bütün yabancı kuvvetler Lübnan'dan çıkmalıdır. 2) İsrail'in kuzey sınırlarından itibaren, Güney Lübnan topraklarında 40-50 km'lik bir arazi şeridi gayri askeri hale getirmeli ve bu bölgeye FKÖ'nün tekrar girmesini önlemek için sağlam garantiler tesis edilmeli ve gerekli güvenlik tedbirleri alınmalıdır. 3) Beyrut ile İsrail sınırları arasına, BM kuvvetlerinden ayrı olarak ve Amerikan birliklerinin de dahil olacağı bir milletlerarası barış gücü yerleştirilmelidir. 4) Beyrut'ta, İsrail'in kesin bir barış antlaşması imzalayabileceği kuvvetli bir hükümet kurulmalıdır.

Görüldüğü gibi, bu kararlarda, FKÖ'yü Beyrut'tan atmak için şehrin işgaline dair herhangi bir husus yoktur. Bundan dolayıdır ki Begin, toplantıdan sonra yaptığı açıklamada, FKÖ'nün Beyrut'tan çıkmasını engellemeyeceklerini, ancak şehri kendi istekleriyle terk etmedikleri takdirde, İsrail'in kuvvet kullanacağını söyledi ve İsrail'in Beyrut'u işgale niyeti olmadığını da belirtti. Begin'in belirttiği bu son nokta, Arafat ve FKÖ'yü daha fazla cesaretlendirmiş görünüyor. Çünkü adamlarına, direnmeye devam talimatını verdi. FKÖ gerillaları, Beyrut'un bir Arap Stalingrad'ı olacağını söylerken, bir tanesi de bir Amerikan gazetecisine "Biz Beyrut sokaklarında dövüşe dövüşe büyüdük. Bu bizim en iyi yaptığımız iştir," diyordu.¹⁶⁹

Bu sözler söylendiğinde, İsrail kuvvetleri Beyrut'un güneyine kadar gelmişler ve Batı Beyrut'taki FKÖ ve Suriye kuvvetlerini kuşatmaya başlamışlardı. Ayrıca, Doğu Beyrut'taki Hristiyan kuvvetlerle de bağlantı kurmuşlardı. Böylece, FKÖ'nün direnmesi karşısında Beyrut kuşatması başlamış olmaktadır (13 Haziran).

17 Haziran'da Suriye ve İsrail kuvvetleri arasında yapılan şiddetli muharebelerden sonra Beyrut-Şam yolu İsrail kuvvetleri tarafından işgal edildi. Batıda ise, FKÖ ve Suriye kuvvetlerini kuşatmış olan İsrail kuvvetleri mevzilerine iyice yerleşmişlerdir. Bundan sonra, hemen hemen devamlı olmak üzere, 12 Ağustos'a kadar sürecek olan Beyrut bombardımanı başlıyordu.

Batı Beyrut, karadan tanklar, havan topları ve roketlerle ateş altına alınırken, hem denizden hem de havadan bombalanmıştır.

Lübnan operasyonu gibi Beyrut kuşatmasında da tek bir temel fikir vardı: Bir askerî güç olarak FKÖ'yü yok etmek ve Güney Lübnan'da kalabilen teröristleri de kovarak, FKÖ'nün tekrar örgütlenmesini önlemek ve bu suretle de Lübnan Hristiyanlarına ülkenin tümü üzerinde kontrol tesis etme imkânını sağlamak. Bunun dışında bütün askerî kararlar Savunma Bakanı Ariel Şaron'dan çıkmış ve askerî harekât planları *ex post facto*, yani her şey yapıldıktan sonra kabinenin bilgisine sunulmuştur.¹⁷⁰ Bundan dolayıdır ki Begin,

168 Keesing's...1983, s. 31917.

169 Baily and Salpeter, *a.g.e.*, s. 99.

170 *A.g.e.*, s. 97-98.

bazı kararların önceden onaylanması istenirken, bazı askeri kararların da icra edildikten sonra kendisine bilgi verildiğini alaylı bir şekilde belirtmiştir.¹⁷¹

O kadar ki, Beyrut kuşatmasında İsrail kuvvetleri şarapnel (*shrapnel*) bombaları (*cluster bombs*) da kullanmış ve bunun emrini de Şaron vermiştir. Bu bombaların içinde yüzlerce bilye bulunmaktaydı ve patladığından 5.000 metrekairelik bir alana tesir edebiliyordu. İsrail'in Amerika'dan sağladığı bu bombaları, İsrail 1978'deki Lübnan harekâtında da kullanmış ve Amerika'nın tepkisiyle karşılaşmıştı. Sonradan yapılan bir anlaşmayla, bu bombaların, İsrail'in iki veya daha fazla Arap devletiyle savaşması halinde ve sadece savunma amacıyla kullanması ilkesi kabul edilmişti.¹⁷² Ariel Şaron bu bombaların şimdi de Beyrut'a karşı kullanılması emrini verirken, İsrail'in aynı zamanda Suriye'yle de savaşmakta olduğu gerekçesini ileri sürmüştür.¹⁷³

Ne var ki, İsrail'in Beyrut'u kuşatması Amerika'nın hoşuna gitmedi. Bilhassa Beyrut'un gelişi güzel denebilecek¹⁷⁴ bombardımanı ve bunun Arap dünyasında uyandırdığı tepkiler, Amerika'nın İsrail'e karşı sertleşmesine sebep oldu. Bundan dolayıdır ki, Başbakan Begin'in 18-22 Haziran günlerinde Washington'a yaptığı ziyaret pek tatlı bir havada geçmezken¹⁷⁵ 21 Haziran günü, görüşmelerden sonra beraberce yaptıkları açıklamada Başkan Reagan, FKÖ'den söz etmeksizin, İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinden önce, kuzeyde İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve kuvvetli bir merkezî hükümetin yönetiminde Lübnan'ın egemen ve bağımsız olması konusunda Begin ile mutabık kaldıklarını bildirmiştir. Begin ise, yaptığı kısa konuşmada, İsrail'in Lübnan'ın işgalinden söz etmenin yanlış olduğunu, Lübnan'ın bir santim toprağında bile gözleri olmadığını, Lübnan topraklarından gelen ve Sovyet Rusya ile uyduları tarafından desteklenen saldırıları önleyecek düzenlemeler yapılır yapılmaz, İsrail kuvvetlerinin Lübnan'dan çekileceğini söylemiştir.¹⁷⁶

Bu görüşmelerden sonra Amerika'nın İsrail'e karşı tutumu daha da sertleşecektir. Çünkü, Lübnan ve FKÖ meselesinde İsrail'i hararetle destekleyen Dışişleri Bakanı Alexander Haig 25 Haziran 1982 günü istifa etti. Yerine, Araplarla münasebetleri geliştirme tarafıslı olan George Shultz geldi.

27 Haziran'da Arafat Beyrut'tan çıkmayı prensip olarak kabul etti.¹⁷⁷ Çünkü, İsrail'in karadan, havadan ve denizden yaptığı bombardımanlar karşısında

171 *A.g.e.*, s. 99.

172 Bakınız bundan önceki bölümün s. 384'teki 14 no'lu dipnotu.

173 Gilmour, *a.g.e.*, s. 168-169.

174 Bu bombardımanlardan birisi için Beyrut'taki Amerikan büyükelçisi bir raporunda şöyle diyordu: "Bu akşamki bombardımanlarda (...) açık hedeflere yapılan topçu atışlarının tam bir isabet kaydettiği söylenemez. Bu Batı Beyrut'a karşı bir yıldırma savaşındır." (Gilmour, *a.g.e.*, s. 166.)

175 *Strategic Survey, 1982-1983*, s. 73.

176 *American Foreign Policy...1982*, s. 814.

177 Çekilme konusunda, Beyrut'taki FKÖ liderliği içindeki tartışmalar için bak.: Rashid Khalidi, *Under Siege*, s. 110-120.

tutunamayacağını anlamıştı. Fakat şimdi iki soru ortaya çıkıyordu: Birincisi, FKÖ ve gerillalar Beyrut'tan nasıl çıkacaklardı? İkincisi, nereye gideceklerdi? (Bak. 20 no'lu harita.)

Arafat'ın Beyrut'tan çıkmayı kabul etmesi üzerine, İsrail de, 29 Haziran'da, sadece hafif silahlarını almaları şartıyla, FKÖ gerillalarının Beyrut'tan ayrılmasına izin vereceğini bildirdi. Bu suretle, hiç değilse bir bakıma birinci soru cevaplanmış oluyordu. FKÖ, İsrail'in bu şartını öyle hemen kabul etmedi. Fakat, ikinci sorunun cevabını bulmak yaklaşık iki ay kadar bir zaman aldı. Bu ikinci soru, yani nereye gidecekleri konusunda, İsrail bunların Lübnan'da kalmalarına kesinlikle karşı olduğunu bildirdi. İsrail için, Lübnan'dan çıkmaları şartıyla, nereye gittikleri mühim değildi. Fakat bu ikinci soruya FKÖ'nün verdiği cevap ise¹⁷⁸ bir Filistin Devleti kurmak istedikleri topraklardan, yani Batı Şeria ve Gazze'den uzak bir yere gidemeyecekleri şeklindeydi.¹⁷⁹ Bu arada FKÖ, bütün Arap dünyası ile Birleşmiş Milletler'i harekete geçirmeye çalışıyor ve Amerika'ya da çağrıda bulunuyordu.¹⁸⁰ Bunun dışında FKÖ, Beyrut'tan çıkması karşılığında, hem Amerika'nın ve hem de Birleşmiş Milletler'in, İsrail işgali altındaki topraklarda Filistin halkının bir devlet kurma hakkının tanınmasını da istediye de, sonradan bu isteğinden vazgeçmek zorunda kaldı.¹⁸¹

Amerika temmuz başında, FKÖ'nün Beyrut'tan Suriye'ye nakdedilmesi ni teklif etti. Fakat Suriye bu teklifi kesinlikle reddetti.¹⁸² Bunun üzerine, Başkan Reagan'ın 5 Mayıs 1981'de özel temsilci tayin ettiği Philip Habib¹⁸³ ile

178 Bu konuda cereyan eden müzakereler ve FKÖ liderliği içindeki tartışmalar için bak.: *ag.e.*, s. 131-182.

179 *Historic Documents of 1982*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1983, s. 743.

180 12 Ağustos'ta ateş kesilinceye kadar olan dönemde, BM Güvenlik Konseyi ile Genel Kurul'un Lübnan konusunda aldığı kararlar şöyledir: Güvenlik Konseyi'nin 19 Haziran 1982 gün ve 512 sayılı kararı, Genel Kurul'un 26 Haziran 1982 gün ve ES-7/5 sayılı kararı, Güvenlik Konseyi'nin 4 Temmuz 1982 gün ve 513 sayılı kararı, 29 Temmuz 1982 gün 515 sayılı kararı, 1 Ağustos 1982 gün ve 516 sayılı kararı, 4 Ağustos 1982 gün ve 517 sayılı kararı, 12 Ağustos 1982 gün ve 518 sayılı kararı. Bu kararların metinleri için bak.: *Yearbook of the U.N.*, 1982, s. 451-452 ve 475 ve *American Foreign Policy...* 1982, s. 805-806, 815-816, 820-834.

181 *Historic Documents of 1982*, s. 743. FKÖ'nün Beyrut'tan çıkma konusunda 8 Temmuz'da sunduğu 11 maddelik planın metni: Rashid Khalidi, *Under Siege*, s. 183-184. Buna göre, Lübnan'daki Filistin ve İsrail kuvvetleri arasında ayırma (*disengagement*) yapılacak ve araya BM kuvvetleri yerleştirilecekti. Filistin kuvvetleri Filistin kamplarına çekilecek, fakat bu kampların güvenliği için millerlerarası garantiler sağlanacaktı. Filistin kuvvetleri Beyrut'tan bütün silahları ile çıkacak ve Filistin kuvvetlerinin Lübnan'daki faaliyetleri, Lübnan hükümetiyle yapılacak bir anlaşmayla düzenlenecekti.

182 *Historic Documents of 1982*, s. 743 ve *Keesing's...* 1983, s. 31917.

183 Philip Habib'in ailesi, daha kendisi doğmadan önce, 20. yüzyılın başında Amerika'ya göç eden Lübnan Hristiyanlarındandı. Bika'a Vadisi'ne bakan Hermon dağının kuzey-batı kesimindeki Ayan Arab köyünde yaşayan bir amcası dahil, Lübnan'da akrabaları vardı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda yetişmiş olmakla beraber, 1970'lere gelinceye ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in yardımcılığını yapıcaya kadar, Orta Doğu ile pek ilgisi

Dışişleri Bakanı Shultz, Beyrut'ta kuşatma altındaki Filistinlilere bir sığınma yeri bulmak için Arap başkentleri arasında mekik dokudular. Fakat temmuz sonuna kadar süren çabalarda, bir yer bulamadılar.

Bu arada Suudi Arabistan ve Suriye, 20 Temmuz'da Amerika'ya, FKÖ kuvvetlerinin geçici olarak kuzey Lübnan'a nakledilmesini teklif ettiler. Lakin İsrail bu teklifi kesinlikle reddetti. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek FKÖ'yü kabul edebileceğini bildirdiyse de, bunu da Arafat kabul etmedi.¹⁸⁴ Arap Birliği dışişleri bakanlarının 28-29 Temmuz'da Cidde'de yaptıkları toplantıda Suudi Arabistan, Lübnan, Suriye, Kuveyt, Cezayir ve FKÖ temsilcisi arasında imzalanan bir anlaşmada, FKÖ'nün Beyrut'tan serbestçe ayrılmasına karşılık, İsrail'in de Lübnan'da kalan 500.000 kadar (bazılarına göre 650.000) Filistinli mültecinin güvenliği için garanti vermesi öngörülmekteydi.¹⁸⁵

İsrail, Arap Birliği'nin bu şartlarına yanaşmadığı gibi, bütün temmuz ayı boyunca, İsrail'in Beyrut'taki FKÖ mevzilerini havadan bombardımanı bütün yoğunluğuyla devam etti. İsrail, her ne şekilde olursa olsun, FKÖ'yü Lübnan'dan ve Beyrut'tan çıkarmaya kararlı görünüyordu. Zira, Suriye'nin Lübnan topraklarında İsrail kuvvetleriyle yaptığı ve kaybettiği çarpışmaların dışında, hiçbir Arap devletinin İsrail'in karşısına çıkmak için en küçük bir harekette bulunduğu bile yoktu.

Batı Beyrut'un yoğun bombardımanından sonra İsrail'in, Beyrut'un güneyinde bulunan havaalanını da 1 Ağustos'ta ele geçirmesi ve ayrıca, Doğu ve Batı Beyrut arasındaki Yeşil Hattı¹⁸⁶ aşarak mevzilerini Batı Beyrut'un içlerine doğru ilerletmesi, FKÖ'nün Beyrut'tan çıkma konusundaki görüşlerinin kesinleşmesine sebep olurken, Amerika ile İsrail arasındaki münasebetler de bir gerginlik içine girdi. Başkan Reagan Begin'e 4 Ağustos'ta gönderdiği mesajında, İsrail'in Amerika'dan aldığı silahları meşru müdafaa için kullanıp kullanmadığı hususunda Amerika'nın tereddütleri olduğunu ifade ederken, Amerika Dışişleri Bakanlığı da, 5 Ağustos günlü notasında, İsrail'in daha önceki mevzilerine çekilmesini istiyor ve Başkan Reagan da yine 5 Ağustos günü de Begin'e gönderdiği mektubunda, İsrail'in gereksiz kan dökmekten vazgeçmemesi halinde, bunun Amerika-İsrail münasebetlerini ciddi surette tehlikeye sokabileceğini vurguluyordu.¹⁸⁷ İsrail'in, askerî mevzilerini Batı Beyrut'un

olmamıştı. Birkaç defa kalp krizi geçirdiğinden, 60 yaşında emekli olup California'ya çekilmişti. Bechtel Corporation'ın Başkanı olan George Shultz kendisini part-time danışman olarak istihdam etmekteydi. Çünkü bu sırada Bechtel Corporation'ın Suudi Arabistan'da büyük inşaat işleri vardı. Philip Habib ilk defa 1981 Mayıs'ında, Başkan Reagan tarafından Orta Doğu özel temsilcisi olarak görevlendirilmişti (Bavly and Salpeter, *Fire in Beirut*, s. 104).

184 *Keesing's...1983*, s. 31918.

185 *Aynı kaynak*, s. 31917.

186 Yeşil Hat, iç savaştan sonra, Hristiyan Doğu Beyrut ile Müslüman Batı Beyrut'u birbirinden ayırmak için tesis edilmişti.

187 *Keesing's...1983*, s. 31918; *Historic Documents of 1982*, s. 744.

içine doğru ilerletmesi Amerika'yı telaşlandırmıştı. Çünkü İsrail bir imha hareketine girebilirdi.

Bu arada Güvenlik Konseyi de, 1 Ağustos 1982 günü, Amerika'nın da dahil olmasıyla oybirliğiyle aldığı 516 sayılı kararında¹⁸⁸ bütün taraflardan ateşin kesilmesini ve askeri harekâtın durdurulmasını istedi ve Beyrut'a BM gözlemcilerinin gönderileceğini belirtti. İsrail bu kararı kabul etmeyi reddetti. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi, İsrail kuvvetlerinin Lübnan'dan tamamen çekilmesini öngören ve Amerika'nın çekimser kaldığı, 4 Ağustos 1982 günlü ve 517 sayılı gayet sert kararı¹⁸⁹ kabul etti. Karar, İsrail'in Lübnan'dan tümü ile çekilmesini istediği için, Amerika çekimser kaldı. Veto etmedi, çünkü İsrail'e bir uyarıda bulunmak istiyordu.

Güvenlik Konseyi, 12 Ağustos 1982 günü aldığı 518 sayılı kararda ise, İsrail ile, bütün ilgili taraflardan, Beyrut'un içi ile etrafı dahil, bütün Lübnan topraklarındaki harekâtı durdurmalarını ve sivil halkın ihtiyaçlarını karşılamak için kuşatmanın kaldırılmasını istedi.

İsrail, bu 518 sayılı kararı kabulle 12 Ağustos günü saat 17:30'dan itibaren ateşi kestiğini ilan etmekle beraber, BM Genel Sekreteri'ne de, bu ateşkesin kesin ve karşılıklı olması şartıyla kabul ettiğini bildirmiştir.¹⁹⁰

Güvenlik Konseyi'nin bu kararı almasının ve İsrail'in de bu kararı kabul etmesinin sebebi ise, 6 Ağustos'ta, Beyrut'ta Philip Habib tarafından yapılan bir açıklamada, FKÖ kuvvetlerinin Beyrut'tan ayrılmasına ait olarak hazırlanan ve Arap devletlerinde de kabul edilen bir planın, FKÖ tarafından da kabul edildiğinin bildirilmesi idi.

F) FKÖ Beyrut'tan Çıkıyor, Filistin Diasporası

FKÖ'nün Beyrut'tan Suriye'ye nakledilmesi için Amerika'nın temmuz başında Suriye hükümetine yaptığı teklif bu hükümet tarafından reddedildikten sonra, Amerikan diplomasisinin bütün çabaları, FKÖ'ye sığınma ülkesi aramaya yöneldi. Neticede, bir aylık bir uğraşmadan sonra, 6 Ağustos'ta, ilk olarak Ürdün ve Irak FKÖ gerillalarından bir kısmını kabul etmeye razı oldular. Bunun arkasından, ertesi günü, Suriye, Mısır, Tunus ve Sudan ile kuzey ve güney Yemen hükümetleri de FKÖ gerillalarını kabul edeceklerini açıkladılar.

Bu sırada, Lübnan ve Amerika vasıtasıyla, İsrail ile FKÖ arasında, Beyrut'un boşaltılmasına ait bir takvim esasen tespit edilmiş bulunduğundan, bundan sonraki iki hafta bu takvimin ayrıntıları üzerinde yapılan müzakerelerle geçti. Sonunda, Beyrut'u boşaltma planı, 18 Ağustos'ta Lübnan ve FKÖ tarafından ve 19 Ağustos'ta da İsrail tarafından kabul edildi.

188 Kararın metni: *Yearbook...1982*, s. 475; *American Foreign Policy...1982*, s. 829-830.

189 517 sayılı kararın metni: *Yearbook...1982*, s. 475; *American Foreign Policy...1982*, s. 831-832.

190 *Yearbook...1982*, s. 457.

Resmî bir anlaşmanın imzası söz konusu değildi. Çünkü İsrail'in FKÖ'nün taraf olduğu bir anlaşmayı imzalaması söz konusu olmadığı gibi, Lübnan'la da diplomatik münasebetleri yoktu.

Anlaşmaya gelince;¹⁹¹ bir defa, anlaşma Beyrut'ta kuşatılmış olan FKÖ gerillaları ile Suriye kuvvetlerine aitti. Lübnan'ın diğer yerlerindeki FKÖ ve Suriye kuvvetlerini kapsamıyordu. Sadece, FKÖ ve Suriye kuvvetlerinin Beyrut'u boşaltmalarına aitti.

İkinci olarak, bu anlaşma, İsrail kuvvetlerinin Lübnan'dan çekilip çekilmemesi ile de ilgili değildi. O ayrı bir meseleydi.

Beyrut'un boşaltılmasına gelince; boşaltma planının İsrail tarafından kabulünden, yani 19 Ağustos'tan itibaren iki veya üç gün içinde, FKÖ ve Suriye kuvvetleri Beyrut'u boşaltmaya başlayacak ve boşaltma 15 gün içinde tamamlanmış olacaktı. Bu kuvvetler Beyrut'tan ancak gündüzün ayrılacaklar ve yanlarına ancak hafif silahlar alacaklardı. Ağır silahlar Lübnan hükümetine teslim edilecekti.

FKÖ gerillaları esas itibarıyla deniz yoluyla Beyrut'tan ayrılırken, Suriye kuvvetleri Beyrut-Şam karayolundan Suriye'ye gideceklerdi. Denizden giden FKÖ kuvvetlerinin ilk toplanma yeri güney Kıbrıs olacaktı.

Nihayet, anlaşmaya göre, ilk FKÖ grubu Beyrut'tan ayrılmadan önce, Amerika, Fransa ve İtalya birliklerinden meydana gelen ve Beyrut'u kontrol altına alacak olan Çok Uluslu Kuvvet'in ilk birliği olarak 300 kişilik bir Fransız kuvveti Beyrut'a gelecekti. Bu Çok Uluslu Kuvvet konusuna biraz aşağıda değineceğiz.

FKÖ ve Suriye kuvvetlerinin Beyrut'u boşaltmaları 21 Ağustos'ta başladı ve anlaşmanın öngördüğü süreden önce, 1 Eylül 1982 günü tamamlandı.

Böylece, 1900 yıl önce vuku bulan Yahudi diasporası, dönüp dolaşıp, 1900 yıl sonra bir Filistin diasporasına dönüşmekteydi.

Beyrut'ta FKÖ'nün 12.000 kişilik ve Suriye'nin de 2.000 kişilik bir kuvvetinin kuşatma altında kaldığı tahmin edilmektedir.¹⁹² FKÖ kuvvetlerinin, Beyrut'tan çıktıktan sonra Arap ülkelerine dağılışına ait rakamlar da şöyle

191 Anlaşmanın metni: *Historic Documents of 1982*, s. 745-749; *American Foreign Policy... 1982*, s. 837-839. Özet için bak.: *Keesing's...1983*, s. 31919.

192 Bavy and Salpeter, *a.g.e.*, s. 103. Buna karşılık, *Strategic Survey, 1982-1983*, s. 75-76'da, Beyrut'tan çekilen FKÖ kuvvetlerinin dökümü şöyle verilmektedir: Beyrut'ta 7.500 FKÖ gerillası bulunmaktaydı. Bunun 3.500 kadarı Arafat'ın el-Ferih örgütüne mensuptu. Geriye kalanın dağılımı ise şöyledi: 800 kişi es-Saika, 600 kişi George Habbaş'ın Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, 600 kişi Nayif Hawatmeh'nin Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi, 500 kişi Ahmed Cibril'in Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi-Genel Komutanlık, 500 kişi Irak desteğindeki Arap Kurtuluş Ordusu, 1.000 kadarı da Filistin Kurtuluş Cephesi ve Halkın Mücadele Cephesi gibi küçük kuruluşlara mensup bulunmaktaydılar. Bunların dışında, Filistin Kurtuluş Ordusu'nun 3.000 askeri ile Arap Caydırma Kuvveti'nin Suriyeli 3.500 askeri de Beyrut'tan ayrılanlar arasındaydı. Arap Caydırma Kuvvetini hariç tutarsak, Beyrut'u terk eden FKÖ kuvveti konusunda İsrail kaynaklarının verildiği 11.000-12.000 rakamının gerçeğe uygun olduğunu kabul etmek gerekecektir.

verilmektedir: Cezayir 600, Tunus 1.000, Suriye 6.450, Irak 130, Ürdün 260, Kuzey Yemen 850 ve Güney Yemen 1.100.¹⁹³ (Bak. 19 no'lu harita.)

FKÖ lideri Arafat ise 30 Ağustos 1982 günü Beyrut'tan ayrılıp 1 Eylül günü Atina'ya vardı. Arafat Beyrut'tan ayrılırken, "Filistin mücadelesi devam edecek ve biz bu savaşı kazanacağız," diyordu. Kendisini karşılayan Yunan Başbakanı Andreas Papandreu da, Yunan hükümetinin Filistin davasının yanında olduğunu söylüyordu.¹⁹⁴ Arafat FKÖ karargâhını Tunus'ta kurdu.

G) Lübnan Operasyonunun Maliyeti

Önce şunu belirtelim ki, bu beşinci Arap-İsrail savaşının birtakım özellikleri olmuştur. Şöyle ki: 1) Bu beşinci savaş, Arap-İsrail savaşlarının en uzununu olmuştur. 2) İsrail ilk defa FKÖ ile tam bir savaş durumu içine girmiştir. 3) İlk defa İsrail, bir Arap-İsrail savaşında kesin netice alamamıştır. Çünkü Filistin gerillaları Beyrut'tan çıkmış, Lübnan topraklarındaki gerillalar kalmıştır.¹⁹⁵ Ve bu savaşın bu nitelikleri dolayısıyladır ki, İsrail kamuoyunda tepkiler ortaya çıkmış ve temmuz ve ağustos aylarında, hükümet ve savaş aleyhine, yüzbinlerin katıldığı gösteriler yapılmış, bazı gençler askere gitmeyi reddetmişlerdir.¹⁹⁶

Lübnan'dan çıkan kuvvetler konusunda olduğu gibi, İsrail'in Lübnan operasyonunun her iki taraf için de sebep olduğu kayıplar konusunda çeşitli kaynakların verdiği rakamlar farklılıklar göstermektedir. Bu rakamlardaki farklılıkların değiştiremediği gerçek ise, bilhassa sivil halktan ölen ve yaralananların sayısının yüksek olduğudur.

İsrail hükümetinin resmi rakamlarına göre, 6 Haziran'dan 10 Ekim'e kadar olan dönemde, İsrail kuvvetlerinden 368 asker ölmüş ve 2.383 kişi de yaralanmıştı. Görülüyor ki, beşinci Arap-İsrail savaşı olan Lübnan operasyonu, insan hayatı bakımından en pahalıya mal olanıydı.

Diğer tarafın kayıplarına gelince; Lübnan kaynakları, eylül başında, İsrail kayıplarının dışındaki sivil ve asker kayıplarını 17.825 ölü ve 30.000 yaralı olarak vermektedir ki, İsrailliler bu rakamları çok yüksek bulmuşlardır.¹⁹⁷ İsrailliler, bilhassa sivil kayıplar hakkındaki rakamları gayet yüksek bularak, karşı tarafın ölü sayısının 12.000 olduğunu ve bunun 10.000 kadarının da FKÖ gerillaları ile Suriye askerlerine ait olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁸

Başka bir Batılı kaynak ise, Kızıl Haç ile Lübnan polisinin doğrulanmış rakamlarına dayanarak, İsrail'in Lübnan operasyonunun ilk 15 günü içinde, köylerde ve kasabalarda ölenlerin sayısının 14.000 ve yaralananların sayısının da

193 Tom Hartman, *A World Atlas of Military History, 1945-1984*, New York, Hippocrene Books, 1984.

194 *Keesing's...1983*, s. 31919.

195 Rashid Khalidi, *Under Siege*, s. 43.

196 *Strategic Survey, 1982-1983*, s. 74.

197 *Keesing's...1983*, s. 31919.

198 *Strategic Survey, 1982-1983*, s. 75.

20.000 olduğunu ileri sürmektedir. Fakat iki ay sonra, bilhassa Beyrut bombardımanlarını müteakip, Lübnan hükümetinin verdiği rakamlara göre ölü sayısının 18.000 ve yaralı sayısının da 30.000 olduğunu ve rakamların %90'ının da sivillere ait bulunduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁹ Ne var ki, bilhassa siviller konusunda verilen rakamlar, daima İsrail'in itirazı ile karşılanmıştır.

Buna karşılık, bilhassa Beyrut'un boşaltılmasından sonra, İsraililer FKÖ'ye ait pek çok silah ele geçirirken, aynı zamanda Beyrut'taki FKÖ karargâhının hemen bütün belgelerini de ele geçirmişlerdir.

Lübnan ve Beyrut harekâtının sonunda İsrail'in ele geçirdiği silahlar, cinsleri ve miktarları şöyledir:²⁰⁰

- 1320 adet zırhlı muharebe aracı (243 tanesi Batı Beyrut'tan). Bunlar Sovyet yapısı T-34, T-55 ve T-62 tanklarıydı.
- 82 tane sahra topu (12 tanesi Batı Beyrut'tan). Bunlar 122 mm, 130 mm ve 155 mm toplardı.
- 62 tane Sovyet yapısı Katyuşa roketatırı (6 tanesi Batı Beyrut'tan),
- 215 tane havan topu (13 tanesi Batı Beyrut'tan). Bunlar 60 mm, 81 mm, 82 mm, 120 ve 150 mm'lik toplardı.
- 196 tane uçaksavar silahı (38 tanesi Batı Beyrut'tan).
- 1.352 tane tanksavar silahı (159 tanesi Batı Beyrut'tan). 27 tanesi tanksavar füzesi.
- 33.303 adet küçük silahlar (4.999 tanesi Batı Beyrut'tan).

Bu silah ganimetinin ve terör vasıtalarına ait silahlı delillerin yanında, bundan daha mühimi de, İsrail kuvvetlerinin Lübnan'ı işgali sırasında, 22 FKÖ bürosunda ele geçirdiği belgelerdi. Bu belgeler daha sonra yayınlanmış olup, FKÖ'nün Sovyet Rusya ve sosyalist ülkelerle bağlantılarını, FKÖ teröristlerinin Sovyet Rusya, Macaristan, Bulgaristan, Vietnam ve Kuzey Kore gibi komünist ülkelerde nasıl eğitildiğini çok açık bir şekilde ortaya koymaktaydı.²⁰¹

H) “Çok Uluslu Kuvvet”in Teşkili

Başkan Reagan'ın özel temsilcisi Philip Habib'in bölgedeki temasları sırasında Lübnan Hükümeti, FKÖ'nün Beyrut'u boşaltmasını gözetmek ve aynı zamanda başkentte düzeni sağlamak üzere bir milletlerarası kuvvet (Birleşmiş

199 Gilmour, *a.g.e.*, s. 164. Bu yazarın koyu bir İsrail aleyhtarı olduğunu da göz önünde tutmak gerekir.

200 Bably and Salpeter, *a.g.e.*, s. 93.

201 Raphael Israeli (Ed.), *PLO in Lebanon - Selected Documents*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1983. İsrail kuvvetlerinin, boşaltmadan sonra Beyrut'a girmesi üzerine, Türkiye'ye karşı terör faaliyetlerini yürütmekte olan, başta ASALA olmak üzere Ermeni ve FKÖ tethiş örgütlerine ait belgelerin de İsrail'in eline geçtiği, o zaman Ankaradaki İsrail maslahatgüzarı Sayın Alon Liel tarafından bize söylenmişti. Bu belgeler konusunda Türk Hükümeti ile İsrail Hükümeti arasında o zaman nasıl bir işlemin geçtiği hakkında şüphesiz herhangi bir bilgi sahibi değiliz.

Milletler Kuvveti değil) teşkil edilmesini ve buna Amerika'nın da katılmasını istemiştir. Bu istekte yatan sebep gayet açıktı: FKÖ gerillaları ile Suriye kuvvetlerinin Beyrut'tan çekilmesinden sonra, İsrail kuvvetlerinin de bir önce şehirden çekilmesini sağlamak, fakat Beyrut'un hali de malûm olduğundan, düzen ve güvenliğin korunmasında da böyle bir milletlerarası kuvvete dayanmak.

Başkan Reagan 6 Temmuz günü yaptığı açıklamada²⁰² bu hususu belirtirken, Lübnan hükümetinden resmî bir istek gelmemekle beraber, Amerika'nın bu isteği prensip olarak kabul ettiğini ve Amerika'nın, bu milletlerarası kuvvete küçük bir birlikle katılabileceğini söylemiştir.

FKÖ gerillalarını Arap ülkelerinin kabul edeceklerinin belli olması üzerine, Lübnan hükümeti 18 Ağustos'ta Amerika'ya resmen müracaat ederek, Lübnan hükümetinin ülkede egemenlik ve otoriteyi sağlamasında Lübnan silahlı kuvvetlerine yardımcı olmak üzere bir Çok Uluslu Kuvvet²⁰³ (*Multi-National Force*, MNF) teşkilini ve Beyrut'ta görev yapmak üzere, Amerika'nın da bu kuvvete 800 kişilik bir birlik ile katılmasını istedi.²⁰⁴ Anlaşıyordu ki, 6 Temmuz'dan beri Beyrut ile Washington arasında cereyan eden görüşmelerde bu 800 rakamı ortaya çıkmıştı. Bu sebeple, Amerika da 20 Ağustos'ta verdiği cevapta²⁰⁵ Lübnan'ın isteğini aynen kabul ettiğini bildirdi. Diğer taraftan, Başkan Reagan, Savaş Yetkileri Kanunu (*War Powers Act*) gereğince²⁰⁶ 24 Ağustos'ta Temsilciler Meclisi Başkanı'na bir mektupla, Amerika'nın Çok Uluslu Kuvvet'e katılma kararını iletmiştir.²⁰⁷

Çok Uluslu Kuvvet şu şekilde teşkil edilmiştir: 800 asker Amerika'dan, 800 asker Fransa'dan ve 400 asker de İtalya'dan.

21 Ağustos günü Fransa'ya ait 300 kişilik ilk Çok Uluslu Kuvvet birliği Beyrut'a gelir gelmez, FKÖ'nün Beyrut'tan ayrılması başladı. Beyrut'un boşaltılması

202 Açıklamanın metni: *American Foreign Policy...* 1982, s. 820-821.

203 O zaman bu kuvvet Türk basın ve yayın organlarında 'Çok Uluslu Kuvvet' şeklinde isimlendirildiği için, biz de bu ismi aynen kullandık.

204 Lübnan notasının metni: *Am. For. Rel.*, 1982, s. 835-836.

205 Amerika'nın cevabı: *aynı kaynak*, s. 836-837.

206 1973 Arap-İsrail savaşının sonunda Güvenlik Konseyi'nin aldığı 338 sayılı kararın hemen ertesi günü, İsrail'in bu karara uymaması üzerine, Sovyetler Mısır'a askeri kuvvet göndermeye kalkınca, Washington ile Moskova arasında büyük bir gerginlik çıkmış ve Amerikan silahlı kuvvetlerine *Def.Con. Three* alarmı verilmişti (bak.: VI. Bölüm, 10. Kısım, 189 no'lu dipnot). Bu alarm savaştan bir önceki alarm olmaktaydı. Bu sebeple Kongre, bu karara tepki göstererek, 24 Ekim'de bir karar kabul etmişti. *War Powers Resolution* denen bu karara göre, savaş halinin dışında (bu yetki Kongre'ye aitti), Amerikan askerlerinin yabancı ülkelere gönderilmesinde, Başkan 48 saat içinde Temsilciler Meclisi Başkanı'na bilgi verecek ve Kongre ile danışma halinde olacaktı. Başkan Nixon bu kanunu aynı gün, yani 24 Ekim'de veto edince, Kongre bunu 7 Kasım'da bu kere ortak karar olarak kabul etti ve karar kanunlaştı. Kanunun metni: Richard P. Stebbins and Elaine P. Adam (Eds.) *American Foreign Relations, 1973 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations, 1976, s. 485-490.

207 Mektubun metni: *American Foreign Policy...* 1982, s. 855-856.

1 Eylül'de tamamlandıktan sonra da, 10 Eylül'de Amerikan kuvvetleri ve müteakip iki gün içinde de Fransız ve İtalyan kuvvetleri Beyrut'tan ayrıldılar. Böylece Çok Uluslu Kuvvet, şimdilik, sadece boşaltma işlemi sırasında görev yapmış olmaktadır. Fakat bu kuvvetler kısa bir süre sonra dönmek zorunda kaldılar. Amerikan kuvvetleri ancak 30 Mart 1984'te Beyrut'tan ayrılabilirler.

8. Sabra ve Şatila Katliamı

FKÖ gerillalarının Beyrut'tan ayrılmasından sonra, İsrail ile Lübnan Hristiyanları için mühim bir sayfa kapanıyordu. Şimdi meydan, bir bakıma, İsrail ile Hristiyanlara kalıyordu.

Bu sırada, eylül ayında, Cumhurbaşkanı Serkis'in de altı yıllık cumhurbaşkanlığı süresi dolmaktaydı. Bu sebeple, yeni cumhurbaşkanı 23 Eylül'de göreve başlayacak şekilde, seçim 23 Ağustos 1982 günü yapıldı. Piyer Cemayel'in 34 yaşındaki oğlu Beşir Cemayel 62 oyla cumhurbaşkanı seçildi. Seçimin İsrail işgali altında yapılmasının, birçok Dürzi ve Şii milletvekilini Beşir Cemayel'e oy vermek zorunda bıraktığı ileri sürülmüştür.²⁰⁸ Çünkü Beşir Cemayel fazla sevilmezdi. Beyrut doğumlu olan Beşir Cemayel hukuk öğrenimi görmüş ve avukattı. 1975-76 iç savaşında Falanjist kuvvetlere komuta ettiği zaman askerî yeteneğini de göstermişti. Fakat acımasızdı. Suriye taraftarı Süleyman Franjiye'nin oğlu Tony Franjiye'nin 1979'da Falanjistler tarafından öldürülmesinde Beşir Cemayel'in rolü olduğu söylenir.

Beşir Cemayel'in cumhurbaşkanı seçilmesi Doğu Beyrut'un Hristiyanları arasında büyük sevinçle karşıladı. Keza Amerika ve İsrail de memnun olmuştu. Çünkü Beşir Cemayel İsrail ile çok sıkı münasebetler içindeydi. Ne var ki, Beşir Cemayel daha cumhurbaşkanlığı yeminini yapıp göreve başlamadan, 14 Eylül günü öldürüldü. Falanjist Parti'nin Beyrut'taki merkezine konan yaklaşık 200 kg'lık bir patlayıcı maddenin infilakıyla, Beşir Cemayel'le birlikte 60 kişi daha öldü.

Beşir Cemayel'in cenaze töreni 15 Eylül'de yapıldı ve ertesi günü toplanan Lübnan Parlamentosu, mevcut 80 oydan 77'sinin oyu ile cumhurbaşkanlığına, Beşir Cemayel'in yerine, kardeşi Emin Cemayel'i seçti. Ilımlı ve ağır başlı bir kişi olarak bilinen Emin Cemayel'in seçilmesi, başta Suriye olmak üzere, bütün Arap dünyasında sempatiyle karşılandı. 23 Eylül'de göreve başlayan Emin Cemayel, yaptığı konuşmada, kuvvetli, bağımsız ve egemen bir Lübnan devletinin kurulmasına çalışacağını söylüyor ve "Bize yakın olan Arap kardeşlerimiz başta olmak üzere, bütün dünya ile dostluk münasebetlerimizi takviyeye kararlıyız," diyordu.²⁰⁹

Bu arada, Beyrut'un boşaltılmasından sonra, İsrail kuvvetleri, Müslüman kesimi olan Batı Beyrut'taki mevzilerini daha da ileri götürdüler. Beyrut'un güneyindeki Filistin mülteci kamplarının yakınlarına kadar geldiler.

208 Gilmour, *a.g.e.*, s. 171.

209 *Keesing's...1983*, s. 31927.

İsrail kuvvetlerine komuta eden Ariel Şaron, FKÖ'nün, Beyrut'tan ayrılırken geride 2.000 kadar gerilla bıraktığını ve bunların Filistin mülteci kamplarındaki siviller arasında saklanmakta olduğunu ileri sürüyordu. Şaron'un bu görüşü İsrail hükümeti tarafından da paylaşılmaktaydı. Çok Uluslu Kuvvet, 10 Eylül'den itibaren iki gün içinde Beyrut'tan ayrılınca ve ayrıca Lübnan ordu birliklerinin zayıf olması dolayısıyla, şehirde güvenliğin sağlanması meselesi ortaya çıktı ve bunu sağlamak da İsrail kuvvetleri ile Falanjistlere kaldı. Çok Uluslu Kuvvet'in şehirden ayrılmasının arkasından 14 Eylül günü Beşir Cemayel'in suikaste kurban gitmesi, durumu iyice gerginleştirdi.

16 Eylül günü İsrail hükümeti yaptığı bir açıklamada²¹⁰ İsrail kuvvetlerinin şiddeti, kan dökülmesini ve anarşiyi önlemek amacıyla, Batı Beyrut'u kontrol altına aldığını, Lübnan ordusu duruma hâkim oluncaya kadar, İsrail kuvvetlerinin Lübnan'dan çıkmayacağını bildiriyor ve FKÖ'nün geride bıraktığı ve modern ve ağır silahlarla donatılmış 2.000 kadar teröristin mülteci kamplarında saklanmış olduğunu ileri sürüyordu.

İşte bu şartlar altındadır ki, 16-17 Eylül 1982 gecesi, Sabra ve Şatila (Chatilla) kamplarındaki katliam meydana geldi. Başlangıçta katliamın İsrail kuvvetleri tarafından yapıldığı sanılmışsa da, sonradan, katliamı yapanların, Eli Hobeika komutasındaki Falanjistler olduğu ve Ariel Şaron'un bilgisi dahilinde hareket ettikleri anlaşılmıştır. Bundan dolayıdır ki, Ariel Şaron için bundan sonra Sabra ve Şatila Kasabı denecektir.²¹¹

Falanjist kuvvetler 16 Eylül akşamı, güya saklandığı iddia edilen Filistin gerillalarını aramak için kamplara girmişlerdi. Falanjistler 18 Eylül gününe kadar kamplarda kaldılar. Fakat katliam 17 Eylül sabahı öğrenildi. Görülen manzara dehşet vericiydi. Bazı cesetlerin parçalanmış olduğu görülüyordu. Birçok erkek, kadın ve çocuk, makineli tüfekle yakın mesafeden ve arkadan, yani kaçmaya çalışırken taranmışlardı. Birçok ev, içindekilerle beraber havaya uçurulmuş veya buldozerlerle yıkılmıştı. Kamplardan birinin etrafında da bir toplu mezar bulundu.

Sabra ve Şatila katliamının ölü ve yararı sayısı hakkındaki rakamlar çeşitlidir. Lübnan hükümetinin 11 Ekim'deki açıklamasına göre, her iki kampta kimlikleri tespit edilebilen ölü sayısı 328 olup, öldükleri tahmin edilen 991

210 Açıklama için bak.: *aynı kaynak*, s. 32039.

211 Sabra ve Şatila katliamı için bak.: Ryuichi Hirokawa (Ed.), *Beirut 1982: From the Israeli Invasion to the Massacre of Palestinians at Sabra and Chatilla Camps*, Damascus, P.L.O. Central Council ad hoc Committee on Sabra and Chatilla, 1982; *Israel in Lebanon: The Report of an International Commission to Inquire into Reported Violations of International Law by Israel during its Invasion of Lebanon*, Sean McBride, Chairman, London, Ithaca Press, 1983; Israeli Commission of Inquiry into the events at the Refugee Camps in Beirut, *The Beirut Massacre: The Complete Kahan Commission Report*, Yitzhak Kahan, Chairman, with an Introduction by Abba Eban, Tel Aviv, Kohlcarr, 1983; Amnon Kapeliouk, *Sabra and Shatila: Inquiry into a Massacre*, Belmont, Mass., Association of Arab-American Graduates, 1984. Ayrıca bak.: Bavly and Salpeter, *Fire in Beirut*, s. 151-162.

kayıp vardı. Ariel Şaron ise, 8 Aralık 1982 günü New York'ta Amerikan Yahudilerine yapmış olduğu konuşmada, ölü sayısını 479 olarak vermiş ve bu sayısının dağılımını da şu şekilde belirtmiştir: 328 Filistinli (7'si kadın, 8'i çocuk), 118 Lübnanlı (8'i kadın, 12'si çocuk), 21 İranlı, 7 Suriyeli, 3 Pakistanlı ve 2 Cezayirli. Buna karşılık, İsrail hükümetinin hadiseyi soruşturmak ve sorumluları bulmak için görevlendirdiği Kahan Komisyonu, raporunda, ölü sayısını 700-800 olarak kabul etmenin gerçekçi olacağını belirtmiştir.²¹²

Sabra ve Şatila katliamı bütün dünyada büyük yankı uyandırdı ve tepki ile karşılandı.

İsrail hükümeti 20 Eylül'de yayınladığı bildiride, derin üzüntüsünü belirtirken, İsrail'in bu hadisede hiçbir sorumluluğu bulunmadığını, hadiseyi öğrenir öğrenmez de katliamı önlemek için mümkün olan her şeyin yapıldığını söylemiştir.

Başkan Reagan da 18 Eylül'deki demecinde, Amerika'nın, İsrail'in Batı Beyrut'a girmesine karşı olduğunu bu hükümete esasen bildirmiş bulunduğunu ve hadiseyi öğrenince de, İsrail'den 14 Eylül mevzilerine çekilmesini istediğini bildirdi.²¹³

Güvenlik Konseyi de 17 Eylül günü aldığı 520 sayılı kararında,²¹⁴ Beyrut'taki Filistinlilerin caniyane katliamı dolayısıyla dehşetini ifade ederken, Beyrut'ta ateşkesin kontrolü için, Güvenlik Konseyi'nin 1 Ağustos 1982 kararıyla kurulan BM gözlemci kuvvetlerinin arttırılmasını genel sekreterden istedi.

Fakat asıl büyük tepkiler Arap dünyasından geldi. Arap dünyası, Sabra ve Şatila'dan doğrudan doğruya İsrail'i sorumlu tutuyordu. Mısır, Tel Aviv'deki büyükelçisini süresiz olarak geri çekerken, Arafat, Arap Birliği'nin Amerika'ya karşı zorlama tedbirleri (sanksiyonlar) tatbik etmesini istiyordu.

Katliam üzerine Emin Cemayel iki tedbire başvurdu. Birincisi, 25 Eylül'de, Amerika'dan Çok Uluslu Kuvvet'in yeniden kurulmasını istemesiydi. Amerika da aynı gün verdiği cevapta, Lübnan hükümetinin bu isteğini kabul etti ve Amerika bu sefer 1.200 kişilik bir kuvvet tahsis etti. Fransızlar ise 1.600 ve İtalyanlar da 600 kişilik bir kuvvetle bu ikinci Çok Uluslu Kuvvet'e katıldılar. Hatta İngiltere bile, bu kuvveti desteklediğini göstermek için, 1983 Şubat'ında, bu kuvvete 100 kişilik bir birlik gönderdi.²¹⁵

Emin Cemayel, ikinci olarak, Lübnan ordusunun yeniden toparlayarak, ekim ayı başından itibaren, Beyrut'u Lübnan ordusunun kontrolü altına soktu. Ayrıca, Lübnan ordusu milisleri silahsızlandırmaya başladı ve hatta bu kontrolünü Şuf dağlarına kadar uzattı.

Diğer taraftan, Sabra ve Şatila katliamı Amerika ile İsrail'in münasebetlerini gerginleştirdi. Amerikan kamuoyu, milletlerarası kuruluşlar ve bilhassa

212 *Keesing's...1983*, s. 32040.

213 Demecin metni: *American Foreign Policy...1982*, s. 860-861.

214 Kararın metni: *aynı kaynak*, s. 859-860.

215 *American Foreign Policy...1982*, s. 860-861 ve 871.

İsrail halkı, Sabra ve Şetila katliamı hakkında soruşturma açılmasını istediği halde, Başbakan Begin, İsrail'in bu işte hiçbir sorumluluğu olmadığını, hiçbir kusuru bulunmadığını, soruşturma açılmasının İsrail'in sorumluluğunun kabulü manasına geleceğini bildirerek, soruşturma açmayı reddetti. Fakat 25 Eylül günü yüzbinlerce İsrailli Tel Aviv'de yaptığı gösterilerde, Menahem Begin'in bu tutumunu protesto etti. Bu gösteriler İsrail tarihinin en büyük gösterilerini teşkil ediyordu.²¹⁶ Begin, halkın bu baskısına boyun eğdi ve 29 Eylül'de, tarafsız bir soruşturma yapılması talimatını verdi. Soruşturma Komisyonu, Yüksek Mahkeme Başkanı Yitzhak Kahan başkanlığında ve üye, emekli general Yona Efrat ve 1978 Camp David görüşmelerinde İsrail heyetinin danışmanı ve Yüksek Mahkeme üyesi Aharon Barak'tan kurulu olarak 11 Ekim'de çalışmalarına başladı.²¹⁷

Kahan Komisyonu'nun raporu 8 Şubat 1983 günü yayınlandı. Fakat 122 sayfa olan rapor, tam metin halinde yayınlanmadı. Hassas güvenlik konularına ait olan %10 kadar bir kısım rapordan çıkarılmıştı.²¹⁸ Rapor, Sabra ve Şatila katliamına İsrail kuvvetlerinin katılmadığını, katliamın tamamen Falanjist kuvvetlerin eseri olduğunu belirtmekle beraber, İsrail kuvvetlerindeki herkesin, Falanjistleri serbest bırakmanın ne demek olacağını takdir etmesinin gerektiğini vurguluyor ve Savunma Bakanı Ariel Şaron'u, Falanjistlerin kamp-lara girmesine izin verdiği için sorumlu bulduktan sonra, Şaron'un istifa etmesini ve Başbakan Begin'in de, görevini gereken dikkatle yapmaması sebebiyle, Genelkurmay Başkanı General Eytan'ı azletmesini tavsiye ediyordu.

Raporun yayınlanmasından sonra İsrail kamuoyu Şaron aleyhine ayağa kalktı. Şaron'un derhal istifası isteniyordu. Şaron ise istifa etmek istemedi. Lakin kabine 10 Şubat'ta, Şaron'un istifası da dahil, Kahan Komisyonu'nun raporunun 1 aleyhte oya karşı (Şaron'un kendi oyu), 16 oyla kabul edince, Şaron için ertesi günü istifasını vermekten başka çare kalmıyordu.

13 Şubat 1983 günü Şaron'un yerine Savunma Bakanlığı'na Moşe Arens getirildi.

Böylece İsrail, 1967'den sonra Filistin gerillalarının ve FKÖ'nün, önce kendi topraklarından çıkmasını sağladıktan sonra, 1971'de bunların Ürdün'den de çıkarıldığını görmüş ve nihayet FKÖ'yü Lübnan dışına da sürerek, sınırları etrafında FKÖ terörizminin odaklarını temizlemiş oluyordu. Lakin, Lübnan operasyonu İsrail için, 1948'den beri sürdürdüğü Arap-İsrail mücadelesinin en pahalısı oldu. Bu beşinci Arap-İsrail savaşı İsrail'e hem maddi bakımdan ve hem de insan kaybı bakımından en pahalı savaş olurken, manevî ve politik bakımdan da, Sabra ve Şatila katliamı, gibi bir kara lekeyle damgalandı.

216 *Historic Documents of 1982*, s. 782.

217 Bu komisyonun çalışmaları ve Şaron ile Begin'in komisyondaki ifadeleri için bak.: *aynı kaynak*, s. 783-795.

218 Kahan Komisyonu raporunun bir özeti için bak.: *Keesing's...1983*, s. 32042-32045.

İsrail, Lübnan operasyonu ile Filistin Diasporası'nı başlatıyordu. Yahudi Diasporası, iki bin yıla yakın Filistin topraklarını bir yurt yapma özlemi içinde kıvrannmış ve 1948'de de emeline ve amacına ulaşmıştı. Fakat şimdi de Filistin Diasporası aynı topraklara yönelik olarak yani Batı Şeria ve Gazze'de, İsrail'in işgalindeki bu Filistin topraklarında bir yurda ve bir devlete sahip olmanın mücadelesine başlıyordu. Filistin Diasporası artık bundan sonra İsrail'i ortadan kaldırmanın değil, hiç değilse Batı Şeria ve Gazze'yi ele geçirmenin çabası içinde olacaktır. Bu iki toprakta bir Filistin Devleti kurulursa, ondan sonrası, Allah Kerim'di.

Hasılı Filistin Diasporası, hem İsrail ve hem de Filistinliler için bir dönem kapatıyor ve yeni bir dönemi açıyordu.

Açılan bu yeni dönem, eski hamam eski taşı devam ettiren ve 1988 yılı Kasım'ına kadar fazla bir hareketlilik veya radikal bir değişme göstermeyen gelişmelerin bir hikâyesinden ibarettir. Bu sebeple, bunları ayrıntılarıyla belirtmenin bir yararı ve gereği olduğunu sanmıyoruz. Yalnız, gelişmelerin, günümüzle ilgili bazı kilometre taşlarını vermekle yetinip, baştan beri süregelen açıklamalarımızı kapatacağız.

9. Ve Sonrası...

Emin Cemayel, 23 Eylül 1982 günü göreve başlarken, kuvvetli, bağımsız ve egemen bir Lübnan kurmaya çalışacağını söylemişti. Gerçekten, Lübnan'daki bütün grupları bir araya getirip, Lübnan'ın bütünlüğünü sağlamak için çok çaba harcadı. Toplantılar yapıldı. Fakat bu grupların anlaşması ve bütünlüğün yeniden inşası şöyle dursun, gruplar arasındaki çatışmalar giderek daha da arttı. Üstelik Lübnan sahnesine şimdi yeni kuvvetler de girmeye başladı. Bunlar bilhassa Şiilerdi. Nebih Berri liderliğindeki el-Amal veya Emel örgütü, 1983 yılından itibaren kendi içinde bölünmelere uğradı. Yeni Şii grupları ortaya çıktı. Bunların başında en aktif olarak el-Cihad el-İslâmî veya İslâmî Cihad örgütü gelir. Denebilir ki, 1983 yılından itibaren Lübnan'da tedhiş hareketlerinin teröristleri, artık Filistinliler değil, Şiilerdir. İslâmî Cihad, adını ilk defa, 18 Nisan 1983 günü Beyrut'taki Amerikan büyükelçiliğinde meydana gelen ve 60 kişinin ölümüne ve 120 kişinin de yaralanmasına sebep olan patlamayla duyurdu. İslâmî Cihad, açıklamasında bu patlamanın, emperyalizmin bütün dünyadaki varlığına karşı İran devriminin açtığı kampanyanın bir parçası olduğunu bildirdi.²¹⁹ Bu suretle, Lübnan'ın parçalanmış ve karmakarışık görüntüsü içinde Humeyni'nin silueti yükselmeye başlıyordu.

İslâmî Cihad bununla da kalmadı. 23 Ekim 1983 günü, Beyrut havaalanında bulunan Amerikan kuvvetleri karargâhına, içi patlayıcı maddeyle dolu bir kamyonla yapılan intihar saldırısı da İslâmî Cihad'ın marifetiydi ve bu saldırıda

219 Keesing's...1983, s. 32162.

241 Amerikan askeri öldü.²²⁰ Aynı gün, aynı örgüt tarafından Fransız kuvvetleri karargahına yapılan saldırıda ise 56 kişi ölmüştü.

Amal'dan kopan ikinci Şii terör örgütü ise Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın lideri bulunduğu Hizbullah (Allah'ın Partisi) idi.

Nebih Berri'nin Amal'i, İslâmî Cihad ve Hizbullah, bir yandan Çok Uluslu Kuvvet'e saldırılarda bulunup Beyrut'un kontrolünü ellerine geçirmek isterken, bir yandan son ikisi, Nebih Berri ile üstünlük mücadelesine girişmişlerdir. Bu mücadele, bu satırların yazıldığı 1989 Ocak ayına kadar devam etmekteydi.

Bu arada İsrail'in durumuna gelince; Sabra ve Şatila katliamından sonra Amerika, İsrail kuvvetlerinin Beyrut'tan ve hatta Lübnan'dan çıkması için İsrail'i sıkıştırmaya başladı. Fakat İsrail, Lübnan'dan çekilmek için, her şeyden önce, güvenliğinin sağlanmasını ve bunun için de, Lübnan topraklarının İsrail'e yönelecek saldırılara bir daha üs görevi yapmamasının sağlayacak tedbirlerin alınmasını istiyordu. İsrail'in bu konuda düşündüğü tedbirlerin başında da, İsrail'in kuzey sınırlarından itibaren, kuzeye doğru 40-50 km'lik bir toprak şeridinin gayri askeri hale getirilmesi, bu toprak şeridinin bir milletlerarası kuvvet tarafından (Birleşmiş Milletler Kuvveti değil) gözetim altında tutulması ve bu gözetime İsrail kuvvetlerinin de dahil edilmesi gelmekteydi.

Bu konudaki görüşmeler İsrail ile Lübnan arasında 28 Aralık 1981'de başladı. Bütün görüşmelere aracı olarak Amerikalı Diplomat Morris Draper da katıldı. Görüşmelerde, Lübnan, İsrail'in bir an önce topraklarından çekilmesini sağlamaya çalışırken, İsrail de, biraz önce belirttiğimiz şekilde, sağlam güvenlik garantileri almadan çekilmeye niyetli değildi. Bu bakımdan müzakereler kolay olmadı. Neticede, bizzat Dışişleri Bakanı Shultz'un Beyrut ile Kudüs arasında bir hayli mekik dokumasından sonra, 17 Mayıs 1983'te, İsrail ile Lübnan arasında 12 maddelik bir anlaşma imzalandı.²²¹ Bu anlaşmayla, anlaşmada sınırları belirtilen bir güvenlik bölgesi tesis ediliyordu. Bu güvenlik bölgesi Lübnan ordusunun gözetimine verilmekle beraber, Lübnan bu bölgenin korunmasında İsrail ile işbirliği yapacaktı. Ayrıca, İsrail ve Lübnan topraklarının, birbirlerine karşı yapılacak saldırılar için kullanılmasına ve topraklarına silah, insan vs. sızmasına izin vermeyeceklerdi. Aynı zamanda, Lübnan, bu anlaşmanın tatbikatında, gerektiğinde milletlerarası kuvvetin kullanılmasına da başvurabilecekti.

Bu anlaşmanın imzası üzerine İsrail, 4 Eylül 1983'te kuvvetlerini Awali Nehri'ne kadar geri çekti. Güvenlik bölgesinin sınırı Awali Nehri'ydi. Fakat daha bu anlaşma imzalanmadan önce, Binbaşı Haddad'ın kuvvetleri zaten Awali Nehri'ne kadar olan Güney Lübnan'ı kontrol altına almış bulunuyordu.

220 Amerikan Savunma Bakanlığı bu hadiseyi incelemekle bir komisyonu görevlendirdi. Komisyonu'nun 12 Aralık 1983'te sunduğu 141 sayfalık raporda, yeterli güvenlik tedbirlerinin alınmadığı bildiriliyordu. Hadiseyi ayrıntılarıyla anlatan bu raporun geniş bir özeti için bak.: *Historic Documents of 1983*, s. 938-966.

221 Bu anlaşmanın tam metni için bak.: *Historic Documents of 1983*, s. 473-477; *American Foreign Policy - Current Documents, 1983*, s. 758-760; *Keesing's...1983*, s. 32409-32410.

Bu anlaşmadan sonra ve bilhassa Şii terörist örgütlerin Amerika'yı hedef alan saldırıları karşısında, Amerika Lübnan'daki kuvvetlerini 17 Şubat 1984'ten itibaren çekmeye başladı ve çekilme 26 Şubat'ta tamamlandı. İtalyanlar da 20 Şubat'ta çekildiler. Fransa da kuvvetlerini çekerken, Çok Uluslu Kuvvet'in yerine, Beyrut'a bir BM barış gücü gönderilmesi hususunda Güvenlik Konseyi'ne 29 Şubat'ta bir karar tasarısı sunduysa da, bu karar tasarısı Sovyetler tarafından veto edildi. Böylece Lübnan kendi kaderiyle baş başa kalıyordu.

Kendi kaderiyle baş başa kalıyordu, çünkü İsrail ile Lübnan arasında 17 Mayıs 1983'te imzalanan anlaşma yürümedi. Daha müzakereler sırasında ve anlaşmanın esasları belli olmaya başlayınca, Suriye bu anlaşmayı geçersiz sayacağını, zira böyle bir anlaşmanın geçerli olması için, buna kendisinin de katılması gerektiğini bildirdi. Bunun yanında, daha Ocak 1983'te Suriye, Sovyet Rusya'dan, İsrail'in her tarafını vurabilecek füzeler aldığını bildiriyordu.

Anlaşmanın imzasından sonra ise, Suriye, anlaşmayı tanımadığını, Lübnan'daki kuvvetlerini geri çekmeyeceğini ve anlaşmanın tatbikatını önlemek için elinden gelen her şeyi yapacağını ileri sürdü. Buna karşılık, Ürdün ve Mısır 17 Mayıs 1983 anlaşmasını gayet müspet karşıladılar. Güney Yemen, Libya, FKÖ ve İran anlaşmaya tepki gösterdiler. Libya, Lübnan büyükelçisini ülkesinden kovarken, Beyrut'taki elçisini de geri çekti.

Fakat bundan daha mühimi, bilhassa Suriye'nin de kışkırtmasıyla Lübnan'da anlaşmaya karşı kuvvetli bir muhalefetin ortaya çıkmasıydı. 23 Temmuz 1983'te siyasi grupların liderleri Süleyman Franjiye, Raşid Kerami ve Velid Canbulat, Baalbek'te bir toplantı yaparak bir Milli Selâmet Cephesi oluşturdular. Bundan sonra Lübnan'da yoğun karışıklıklar patlak verdi ve bu karışıklıklar aylarca devam etti. Bu durum karşısında Cumhurbaşkanı Emin Cemayel bu anlaşmadan vazgeçmek zorunda kaldı. Lübnan hükümeti, zaten onaylanmamış bulunan 17 Mayıs 1983 İsrail-Lübnan Anlaşması'nı 5 Mart 1984'te feshetti.

Bu suretle Lübnan ile İsrail ve Lübnan ile Suriye arasındaki durum, İsrail'in güney Lübnan'ı ve Suriye'nin de Bika'a Vadisi'ni fiilen kontrol altında tutması ve Beyrut'un da Suriye kuvvetlerinin âdeta yönetiminde bulunması şeklinde bugüne kadar gelmiştir (bak. 18 no'lu harita).

Filistin meselesi ve FKÖ'nün durumuna gelince; Filistin meselesinde ortaya atılan çözüm formüllerini daha önce belirtmiştik. FKÖ ise, Filistin Diasporası'ndan sonra darbe üstüne darbe yedi.

FKÖ 1 Eylül 1981'de Beyrut'u terk ettiğinde, geride, bilhassa Güney Lübnan'da ve Lübnan'ın diğer yerlerinde 7.000-9.000 kadar gerilla bırakmıştı. Ne var ki, Arafat'ın Lübnan'dan ayrılması ile bunlar merkezî bir yönetimden yoksun kaldılar. Diğer taraftan, Arafat Beyrut'tan ayrıldıktan sonra FKÖ kuvvetleri de bölünmelere maruz kaldı ve giderek Arafat'ın otoritesi zayıflamaya başladı. Esasında, Arafat daha Lübnan'dayken de, politikası birtakım tenkitlere uğramaya başlamıştı. Bu tenkitlerde, Arafat ve FKÖ'yü kendi kontrolü

alamayan Suriye'nin büyük rolü vardı. Bu sebeple, Arafat'ın Beyrut'tan çıkmasından ve Filistin Diasporası'ndan sonra, Suriye ve Libya'nın kışkırtmalarıyla el-Fetih içindeki bir grup, Ebu Musa liderliğinde 1983 Mayıs'ında Bika'a Vadisi'nde Arafat'a karşı ayaklandı ve Lübnan'daki FKÖ bürolarını ele geçirmek üzere Arafat taraftarlarıyla mücadeleye başladı.

Bunun arkasından, 1983 Ağustos ayında, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi-Genel Komutanlık içindeki bir grup lider, Ahmed Cibril'e karşı ayaklanarak ayrı bir geçici komutanlık kurdular.

Tabii, karargâhını Tunus'ta kurmuş olan Arafat'ın bu gelişmelere hâkim olması kolay değildi. Yalnız, Suriye'nin Arafat'a karşı cephe alması, Ürdün'ü harekete geçirdi. Ürdün ile Arafat arasındaki münasebetler yeniden düzelmeğe başladı. Bunun neticesi olarak Arafat, yani FKÖ ile Ürdün Kralı Hüseyin arasında 11 Şubat 1985'te, ortak barış teşebbüsünü öngören bir anlaşma imzalandı. Buna göre, toprağa karşılık barış ilkesi tatbik edilecekti ki, söz konusu olan, Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin varlığının kabul edilmesi karşılığında İsrail ile barış yapılacaktı. Bu Filistin varlığı ile Ürdün arasında bir konfederal münasebet tesis edilecekti.

Lakin Arafat'ın Ürdün'den farklı bir politika takibi yoluna gitmesi, Kral Hüseyin ile Arafat arasındaki görüş ayrılıklarını şiddetlendirince, Kral Hüseyin, 11 Şubat 1985 anlaşmasını 19 Şubat 1986'da feshetti. Bundan başka Ürdün, 1 Ağustos 1988'de, Batı Şeria ile bütün idarî ve hukukî bağlarını kopardı. Buna göre, Batı Şeria halkı (1.3 milyon kadar) artık Ürdün pasaportu taşıyamayacak ve şimdiye kadar olduğu gibi Ürdün Parlamentosu'nda da temsil edilemeyecekti. Batı Şeria Filistinlileri Ürdün Parlamentosu'nda 60 kadar milletvekili ile temsil ediliyordu. Ürdün'ün atmış olduğu bu adımın manası, Batı Şeria'nın Filistinli halkını bundan böyle sadece FKÖ temsil edecekti. Başka bir deyişle, Ürdün'ün Batı Şeria ile ilgisini kesmesi, Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir Filistin Devleti'nin kuruluşuna doğru atılmış bir adımdı.

Nitekim, Ürdün'den kopan Arafat'ın bundan sonraki politikası, Filistin meselesini milletlerarası bir konferansa götürme istikametinde diplomatik faaliyetini arttırmak oldu. Lakin bu faaliyeti başarılı olamadı. Batı Şeria ve Gazze halkının 1987 Aralık ayı başında ayaklanarak İsrail askerlerine karşı taşlı bir mücadeleye (intifada) girişmesiyle birlikte Arafat milletlerarası konferans fikrini gerçekleştirme faaliyetini yoğunlaştırdıysa da, bilhassa Amerika'nın ve İsrail'in karşı koyması neticesi, bu fikrin gerçekleşmeyeceği anlaşıldı. Çünkü FKÖ, ne Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı gereğince İsrail'in varlığını tanıyor ve ne de terörizmden kesinlikle vazgeçtiğini açıklamaya yanaşıyordu. Bu ise, FKÖ'nün bir terör örgütü olduğu hususundaki iddiaları pekiştiriyordu.

Bu durum karşısında Arafat ve FKÖ yeni bir metoda başvurdular ve FKÖ'nün parlamentosu mahiyetindeki Filistin Milli Konseyi, 15 Kasım 1988 günü Cezayir'de yaptığı toplantıda Bağımsız Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Bütün bu kullanılan metotlar, Amerika'nın FKÖ ile diyalog kurması,

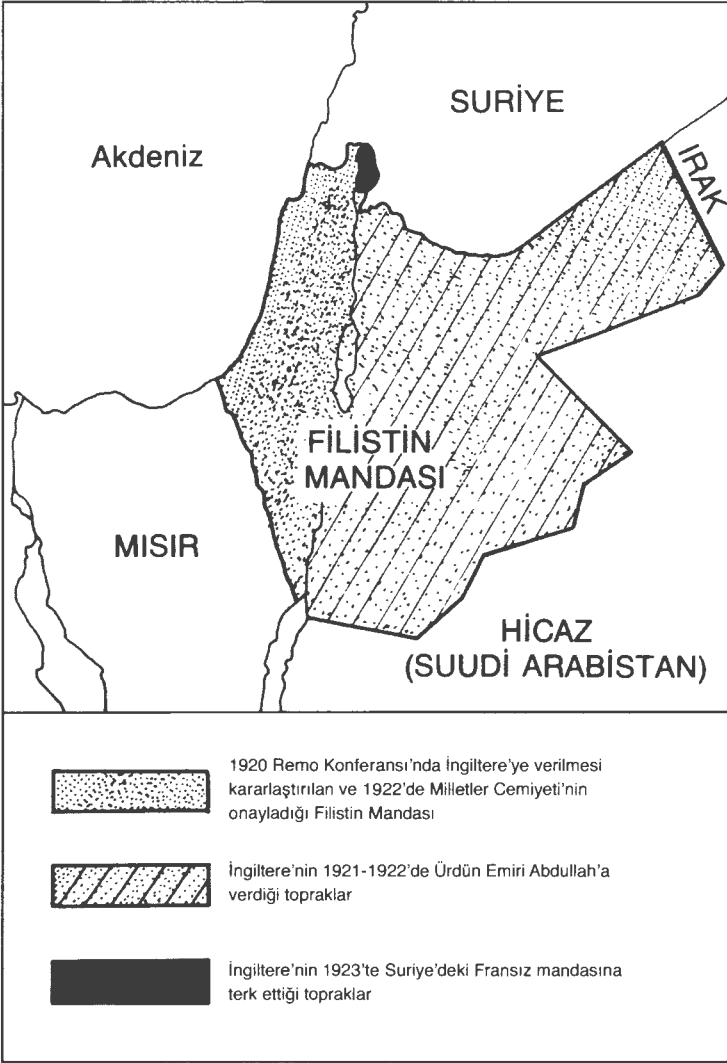
FKÖ'yü tanıması amacına yönelikti. Fakat belli oldu ki, Amerika'nın şartlarını yerine getirmediği, 40 kadar devlet tarafından tanınmış olsa da, Amerika'nın ne bu devleti ve ne de FKÖ'yü tanımasına imkan yoktu. Bu durum karşısında, Arafat 14 Aralık 1988'de, verdiği bir demeçte, 242 sayılı kararı kabul ettiğini, terörizmden tamamen vazgeçtiğini ve İsrail'in varlığını tanıdığını açıkladı. Bunun üzerine, Amerika, Filistin meselesinin tarihinde ilk defa olarak 16 Aralık 1988 gününden itibaren FKÖ ile Tunus'ta diyaloga başladı. Fakat bağımsız Filistin Devleti'ni tanıdığını bildirmedi.

Diğer taraftan, en son 21-29 Mayıs 1980 günlerinde yapılan dördüncü kongresinden beri toplanmamış olan el-Fetih'in 5. Kongresi Ağustos 1989'da Tunus'ta yaptığı toplantıdan İsrail'in yanı sıra bir Filistin Devleti'nin kurulması hususundaki Arafat'ın politikası desteklenmiştir. Bu karar, el-Fetih için büyük bir politika değişikliğini ifade etmekteydi. Çünkü, 4. Kongre'de kabul edilen Siyasî Program'da bütün Filistin topraklarında bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması, yani İsrail'in ortadan kaldırması öngörülmekteydi, şimdi Batı Şeria ve Gazze topraklarında ve İsrail'in yanında bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması amaçlanmaktaydı. İsrail'in Bağımsız Filistin kavramını reddetmesi karşısında, ne el-Fetih ve FKÖ'nün ve ne de İsrail'in tutumunun bir çözümü kolaylaştıracak mahiyette olmadığı açıktır.

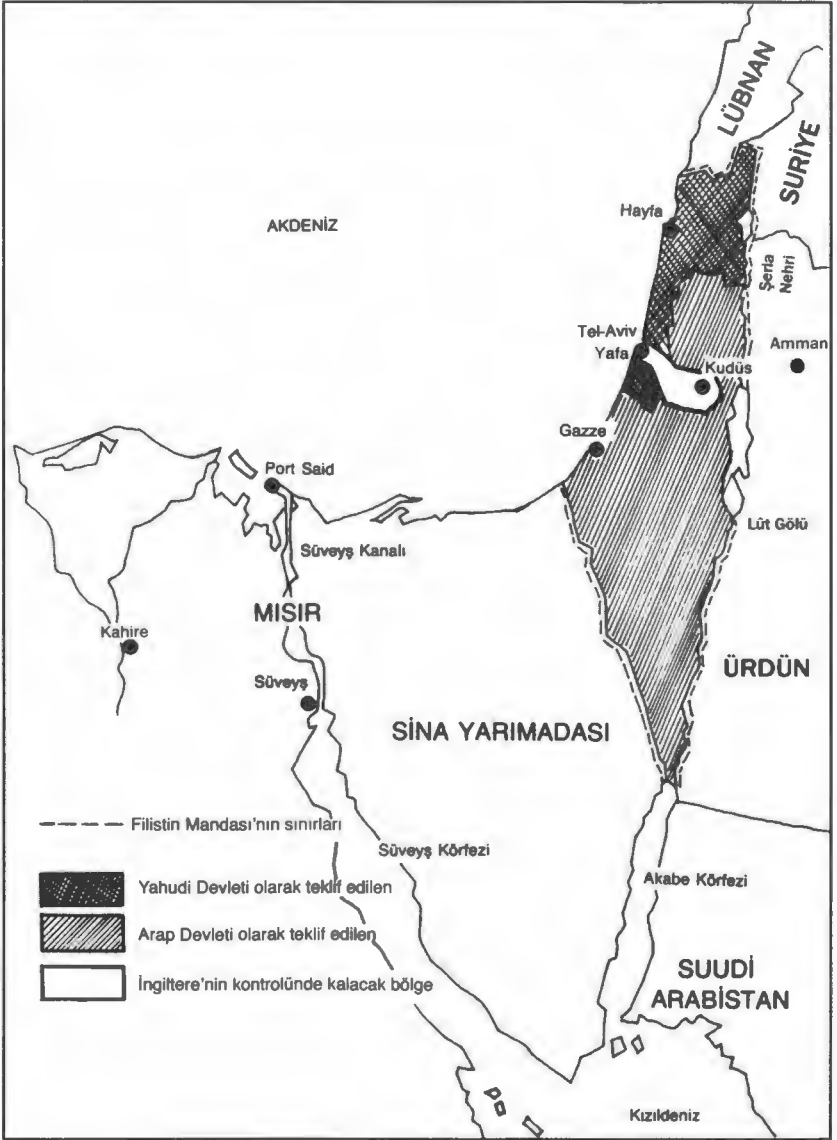
Mamafih, her şeye rağmen Filistin meselesinin tarihinde yeni bir dönem başlamaktaydı. Fakat gerçek şuydu ki, Filistin meselesi bir kere daha Amerika'nın inisiyatifine geçiyordu.

HARĪTALAR

Filistin Mandası

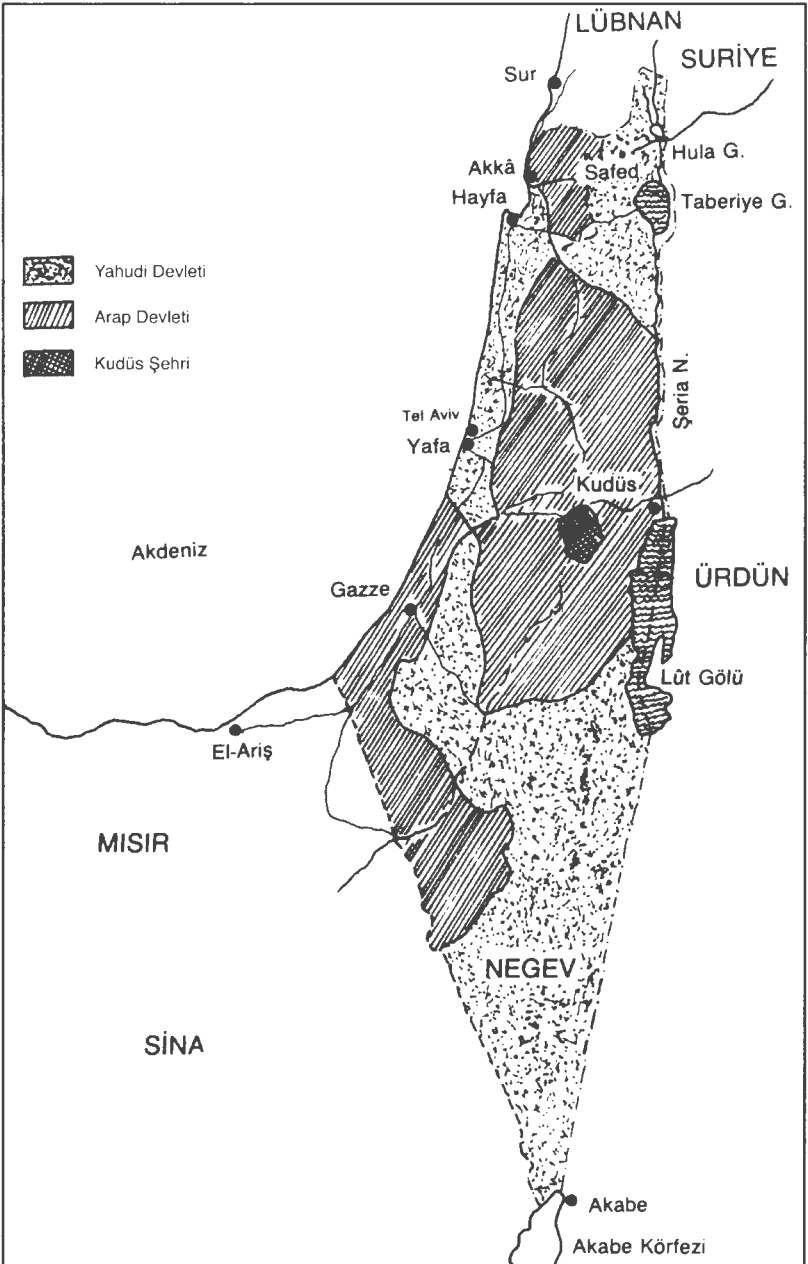
2
Peel Komisyonu'nun Taksim Planı -
Temmuz 1937

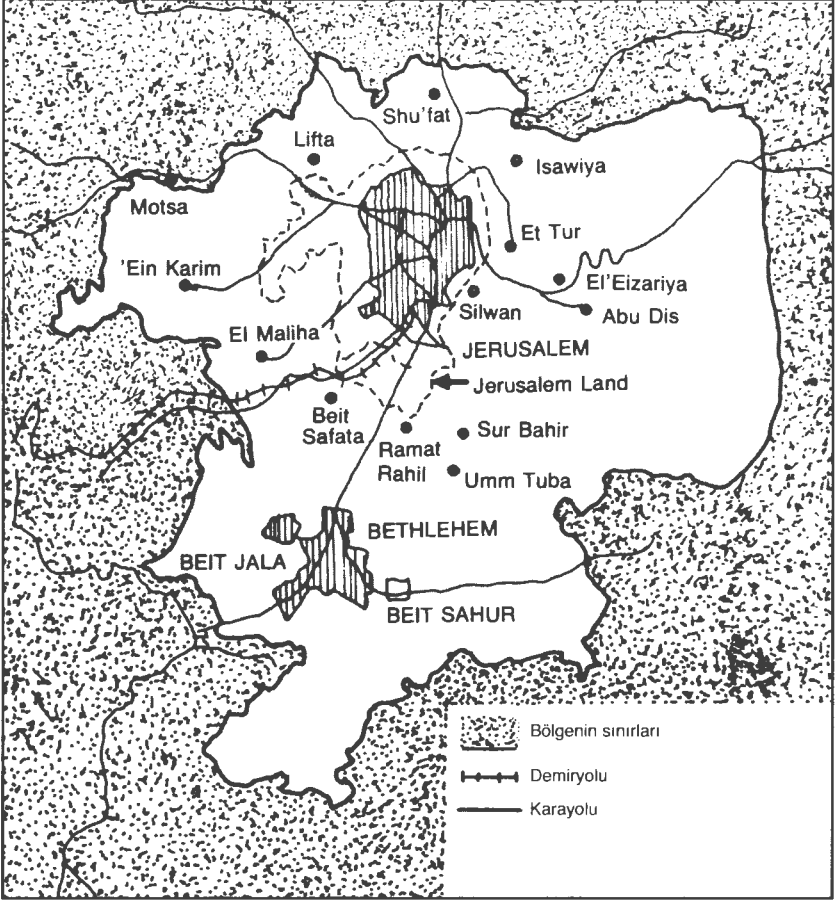
A detailed map of the Holy Land region, showing the Kingdom of Israel (shaded area) and surrounding areas. The map includes the following locations and features:

- Shaded Area (Kingdom of Israel):** A central region bounded by a thick black line, filled with diagonal hatching. It includes the cities of Ramoth, KUDUS, and Hebron.
- Surrounding Regions:**
 - Araba:** The region to the west of the Kingdom of Israel, including the cities of Tel Aviv, Yafa, and Haifa.
 - Galilee:** The region to the north of the Kingdom of Israel, including the city of Tiberias.
 - Transjordan:** The region to the east of the Kingdom of Israel, including the city of Amman.
 - Parat (Be'er Hanan):** A region to the east of the Kingdom of Israel, including the city of Be'er Hanan.
 - Parat (Be'er Hanan):** A region to the east of the Kingdom of Israel, including the city of Be'er Hanan.
 - Parat (Be'er Hanan):** A region to the east of the Kingdom of Israel, including the city of Be'er Hanan.
- Major Cities and Towns:**
 - Araba:** Tel Aviv, Yafa, Haifa.
 - Galilee:** Tiberias.
 - Transjordan:** Amman.
 - Parat (Be'er Hanan):** Be'er Hanan.
 - Parat (Be'er Hanan):** Be'er Hanan.
 - Parat (Be'er Hanan):** Be'er Hanan.
- Geographical Features:**
 - Mountains:** Mount Hermon, Mount Tabor, Mount Zebulun, Mount Naphtali, Mount Asher, Mount Issachar, Mount Zebulun, Mount Naphtali, Mount Asher, Mount Issachar.
 - Rivers:** River of Jordan, River of Euphrates, River of Tigris, River of Nile.
 - Sea of Galilee:** A large body of water to the north of the Kingdom of Israel.
 - Dead Sea:** A large body of water to the east of the Kingdom of Israel.
- Scale and Orientation:**
 - Scale:** 1:100,000.
 - Orientation:** North arrow pointing towards the top of the map.

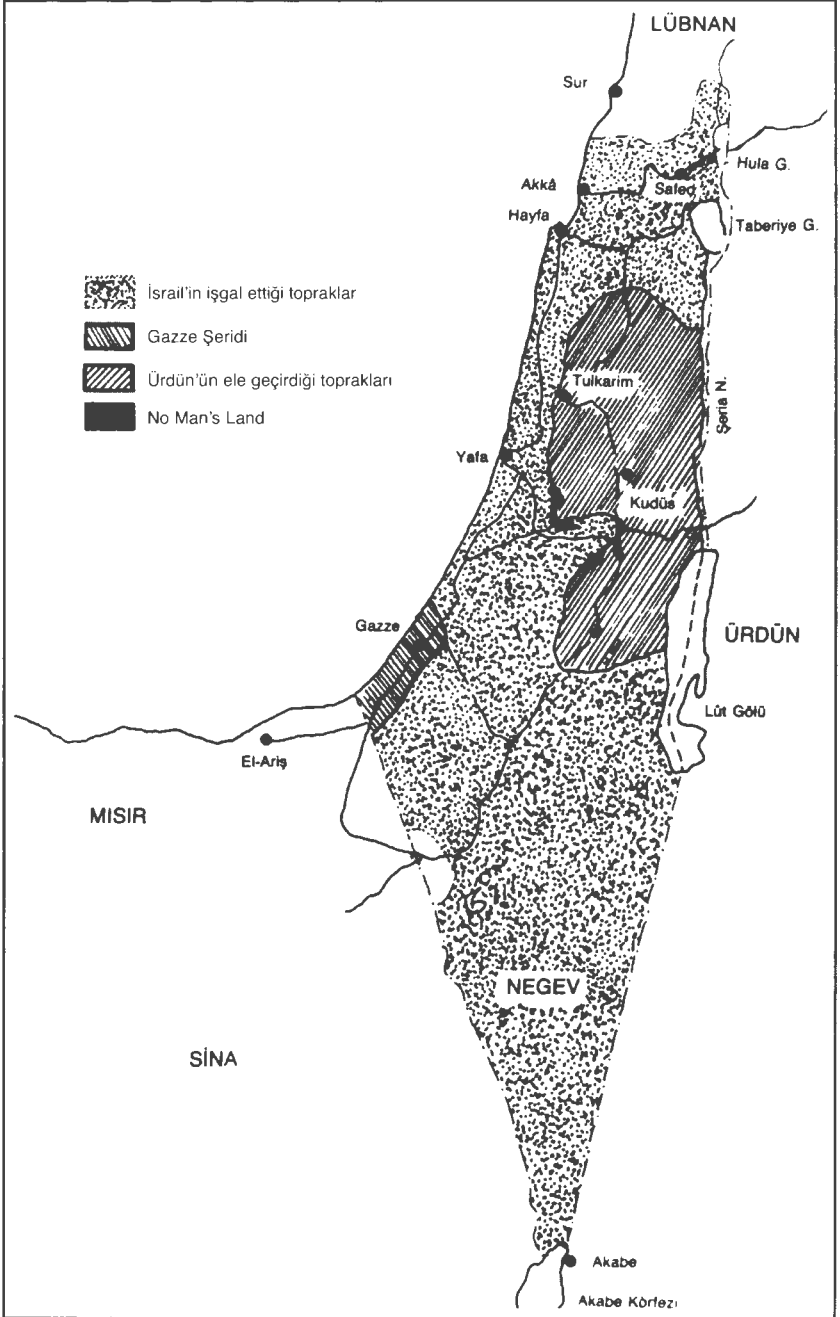
Filistin'in BM Tarafından Taksimi
29 Kasım 1947

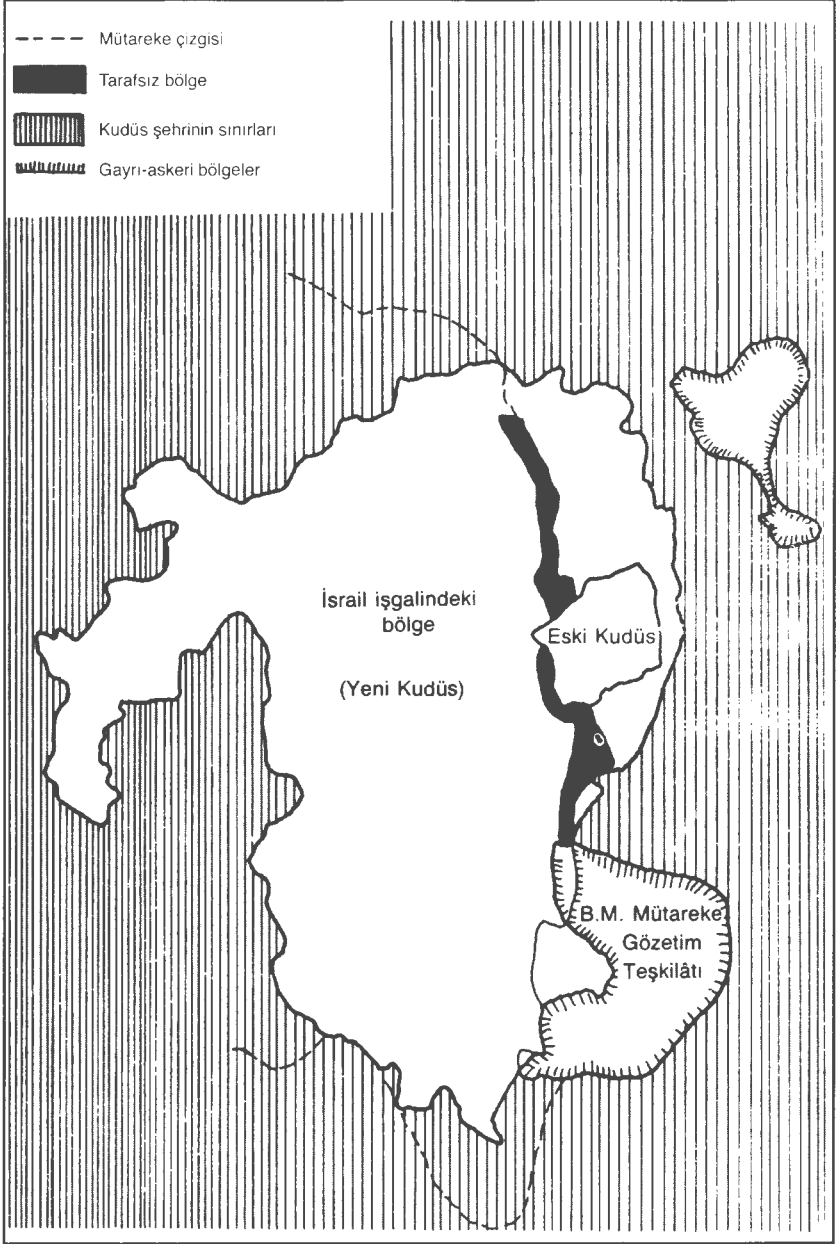
Kudüs Milletlerarası Bölgesi
(BM'nin 29 Kasım 1947 Taksim kararına göre)

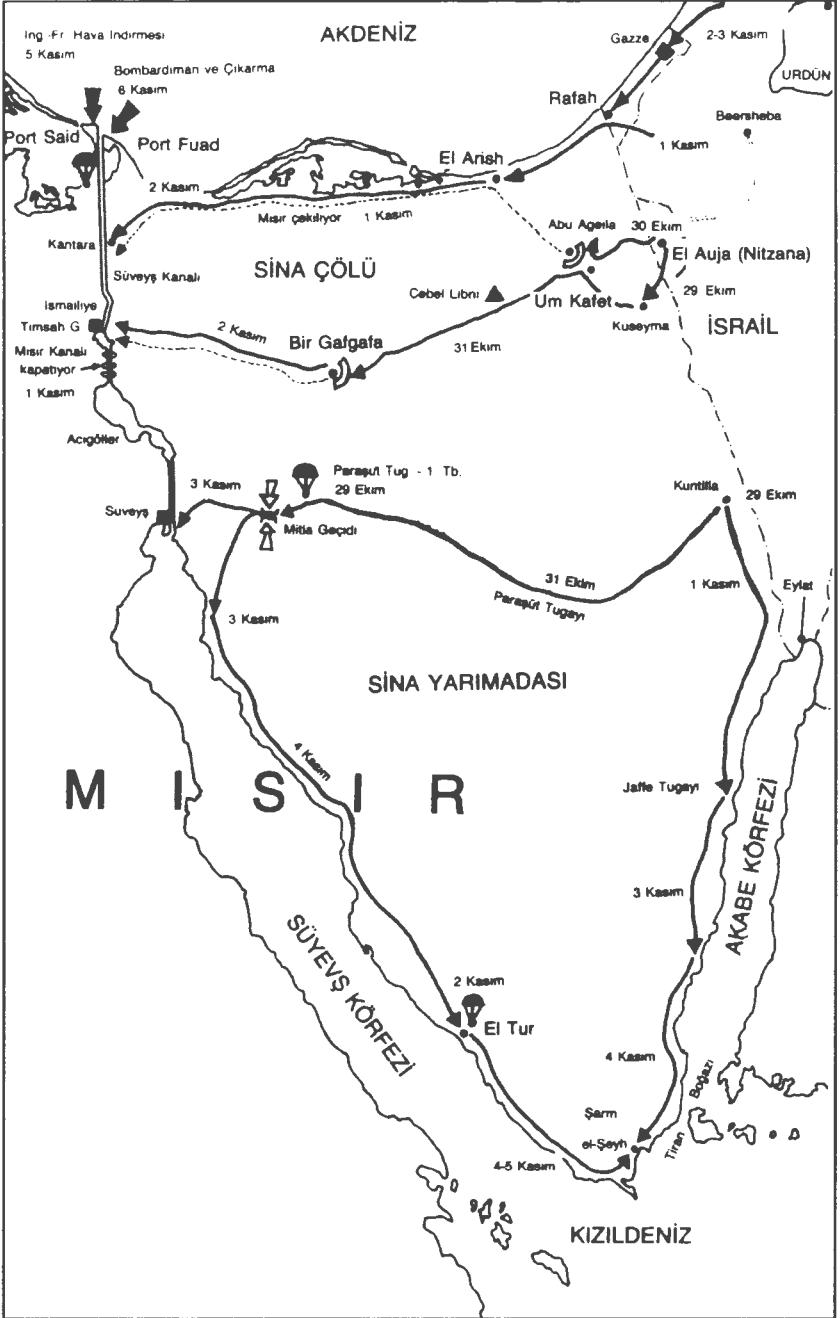
1949 Mütareke Anlaşmalarından Sonra Filistin

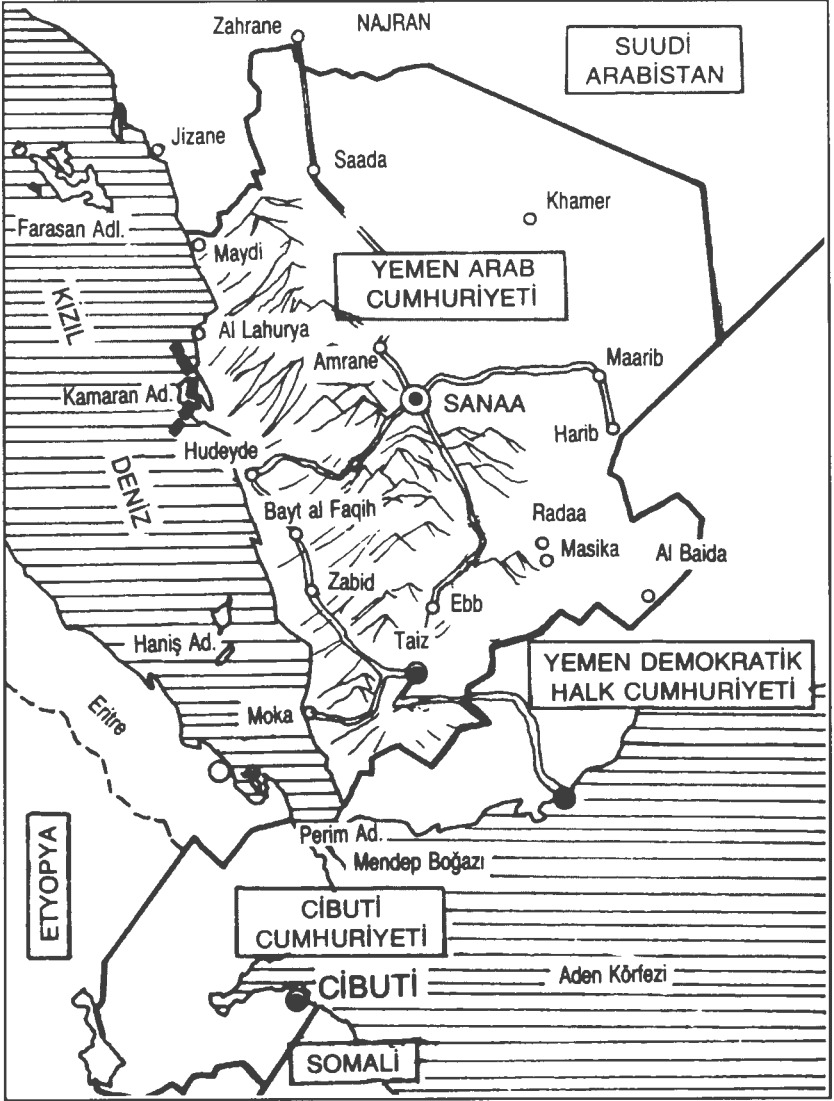
1949 Mütarekesi'ne Göre Kudüs

8 1956 Savaşı

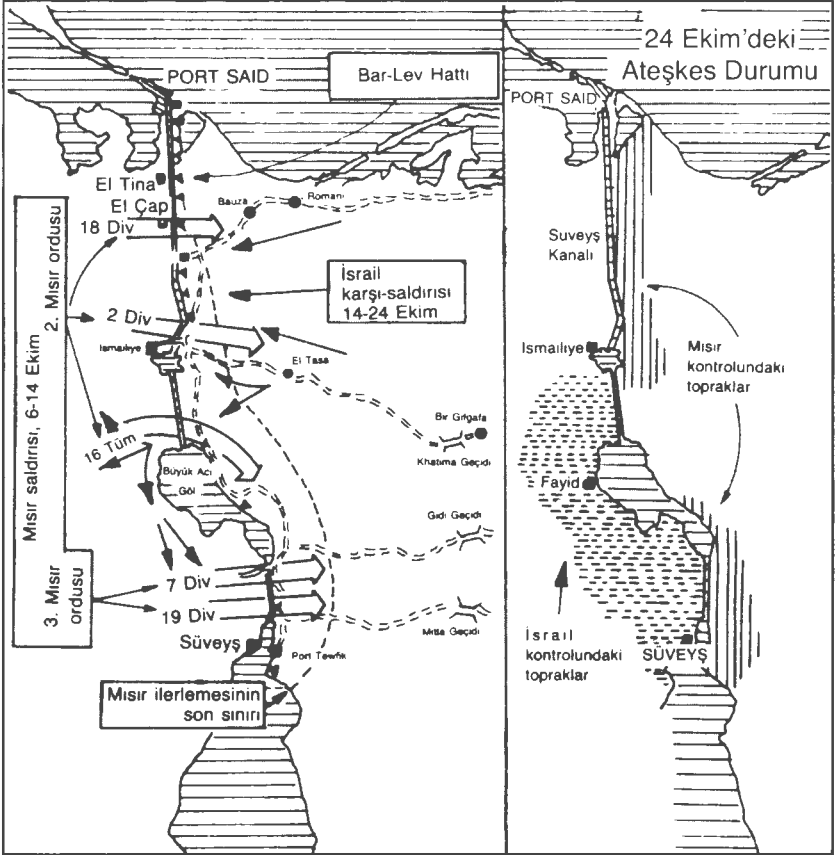
Kuzey ve Güney Yemen

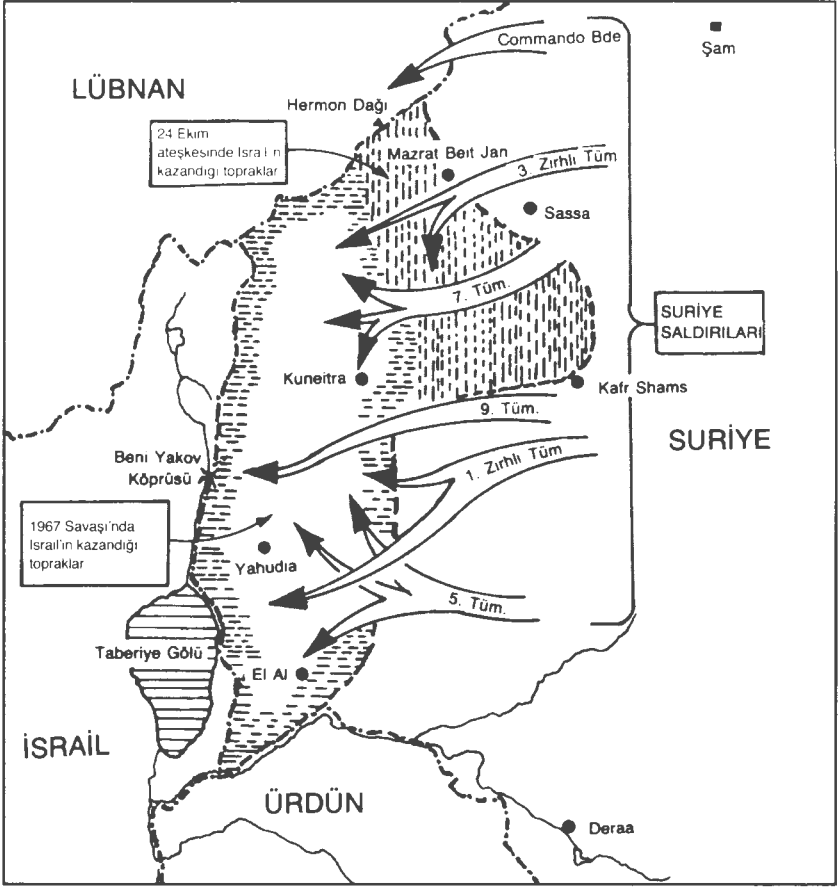
10

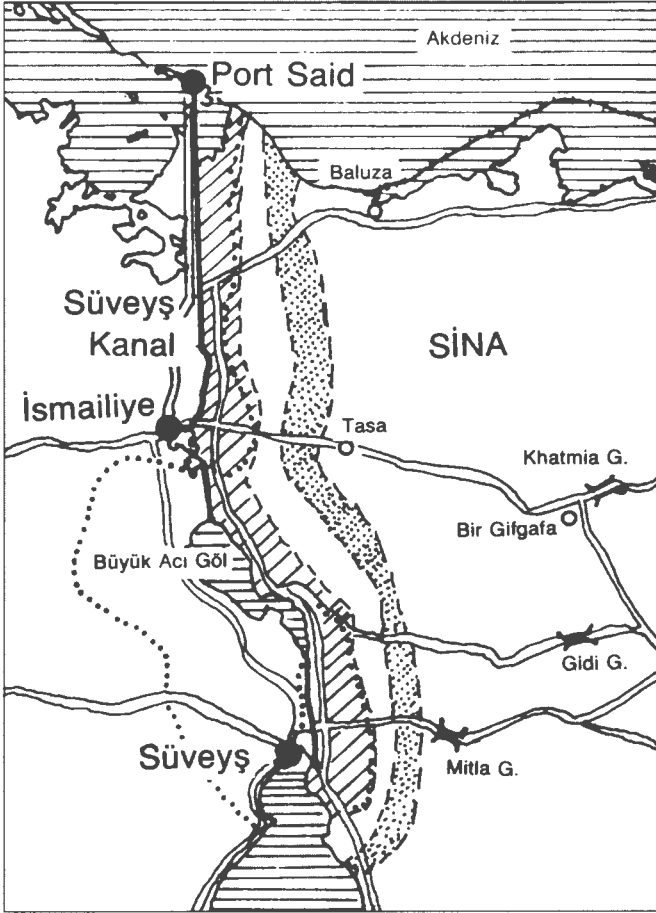
1973 Savaşı – Sina Cephesi

12 1973 Savaşı – Suriye Cephesi

13
Mısır - İsrail Ayırma Anlaşması
18 Ocak 1974

..... Ateşkes Çizgisi

Mısır Sın.
Kuvvet Bölgesi

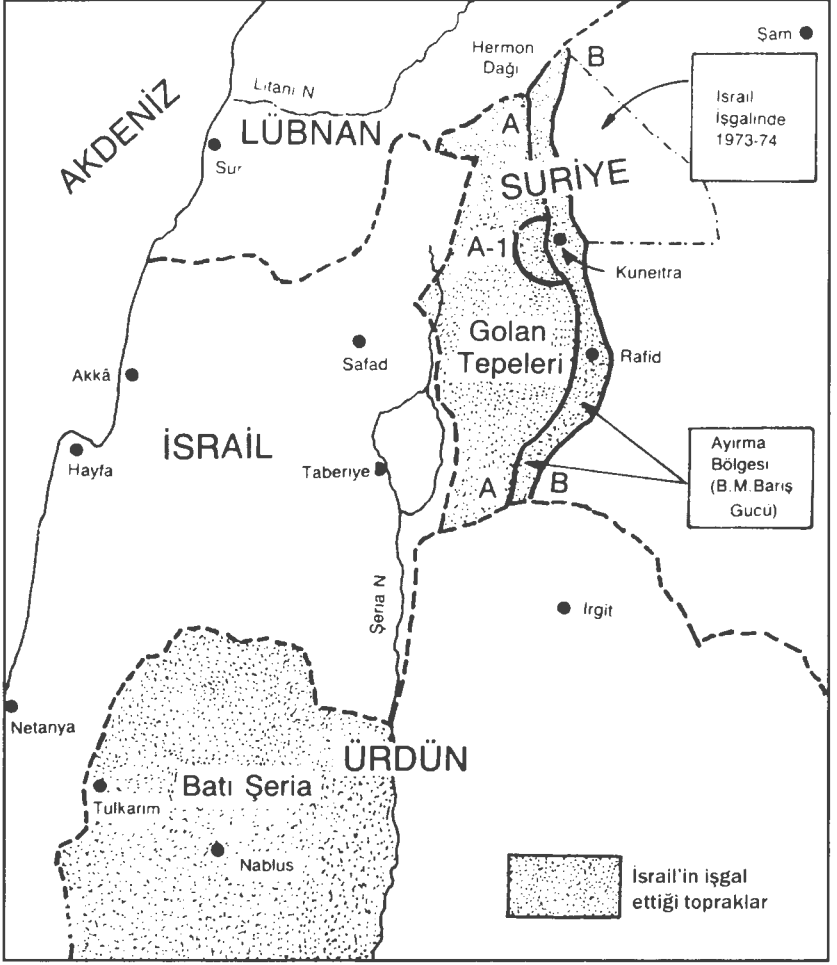

İsrail Sın.
Kuvvet Bölgesi

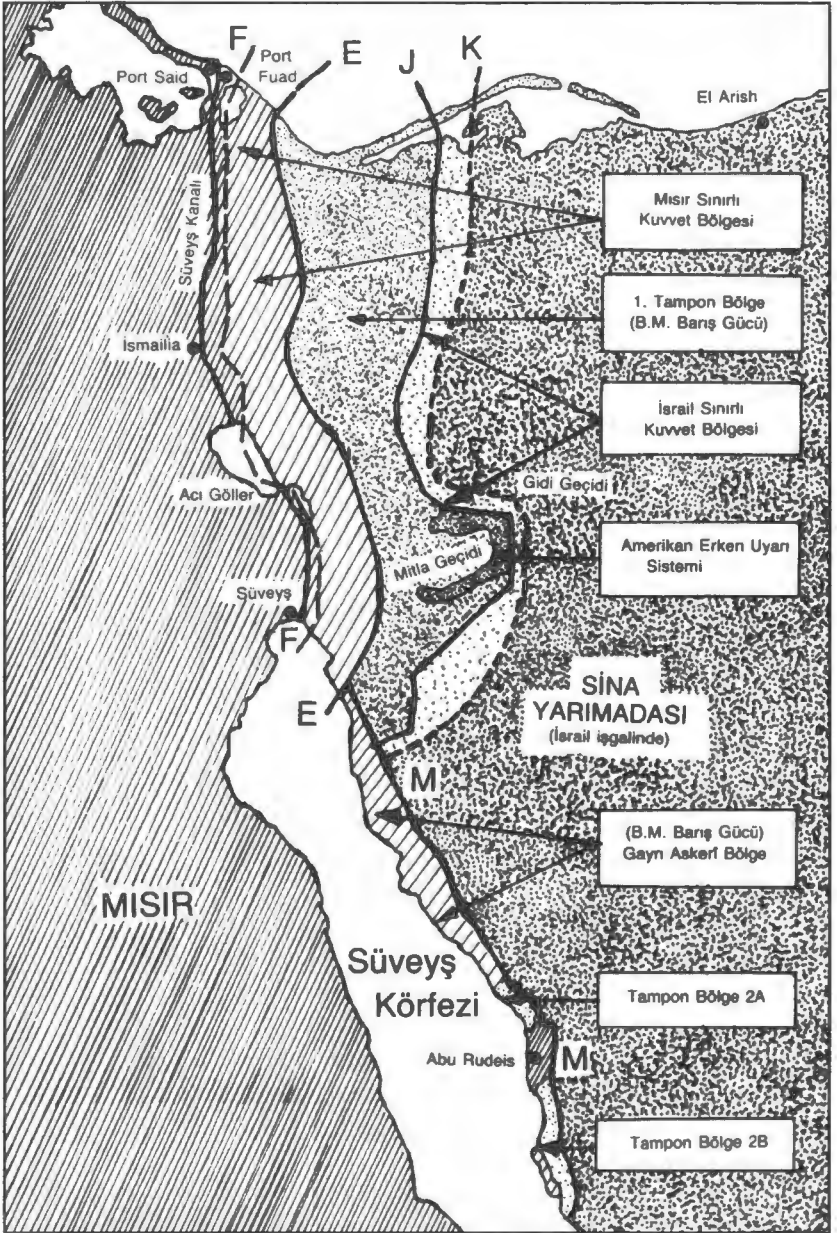

Barış Gücü
Bölgesi

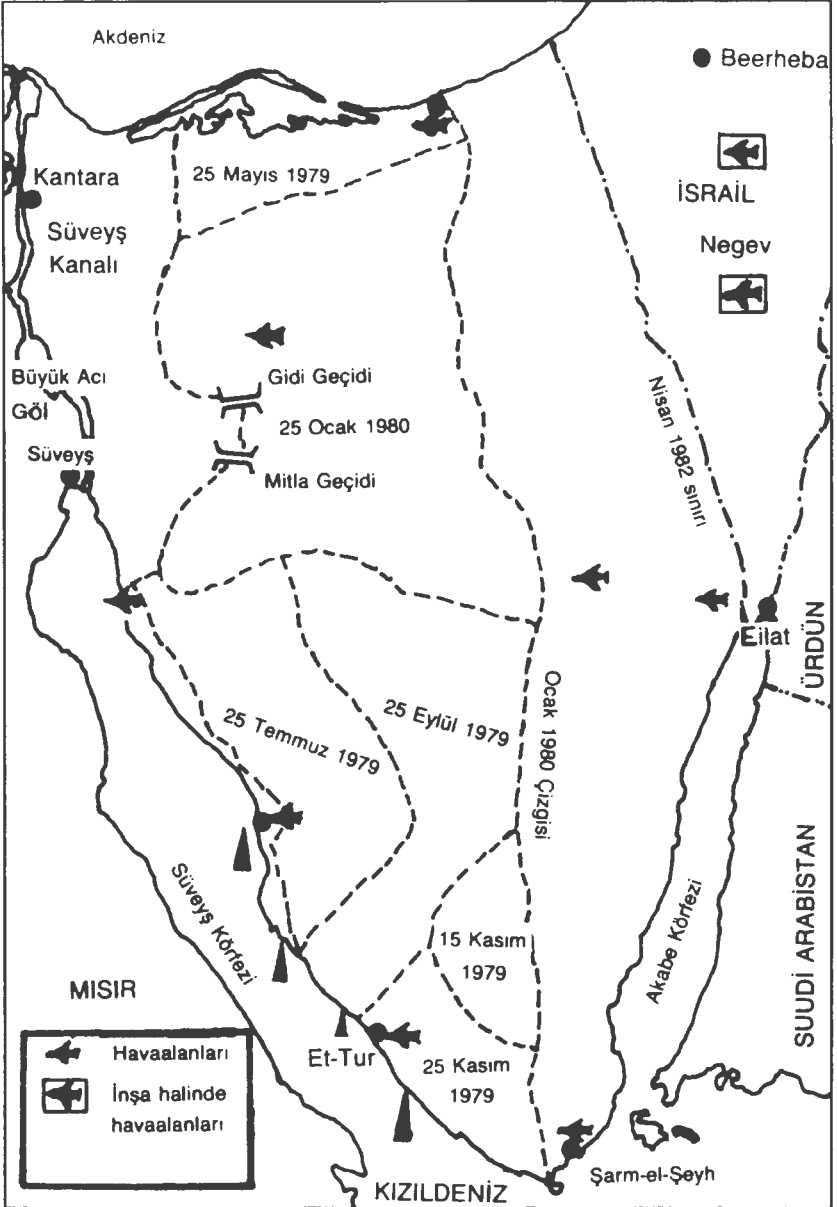
İsrail – Suriye Ayırma Anlaşması
31 Mayıs 1974

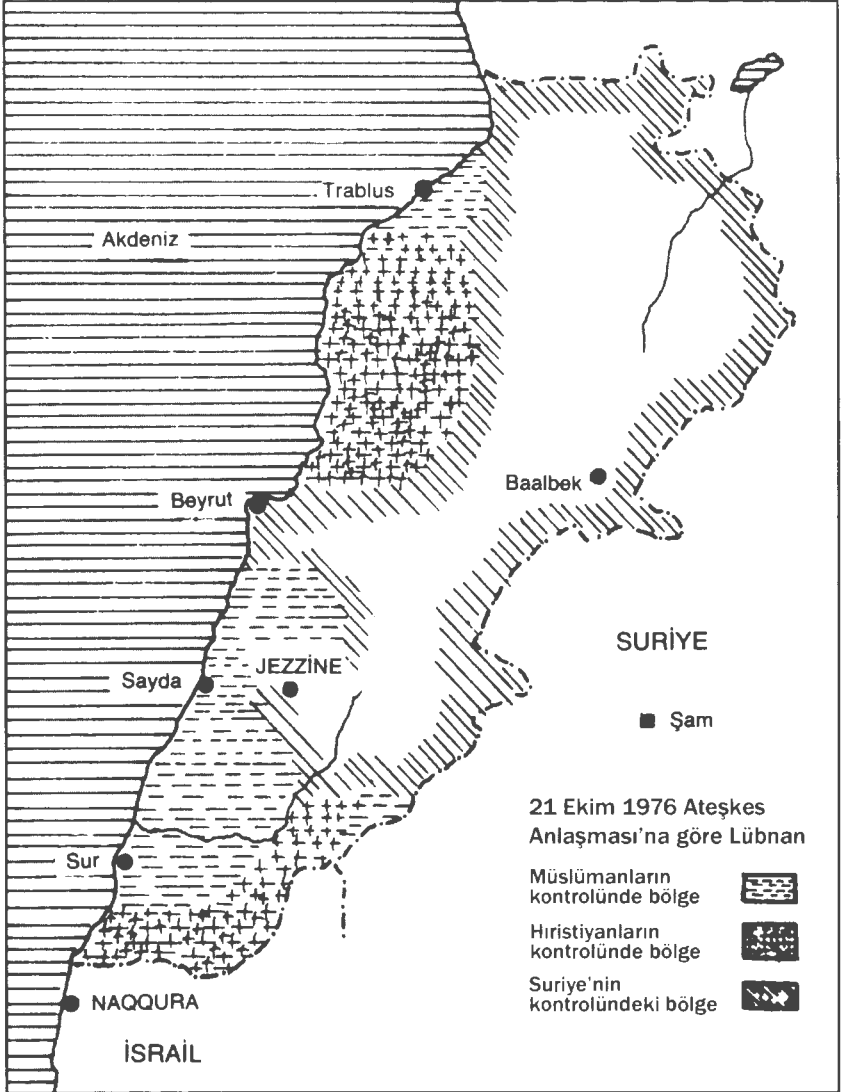
Mısır – İsrail 2. Ayırma Anlaşması
1 Eylül 1975

Mısır - İsrail Barışına Göre İsrail'in Sina'dan Çekilme Kademeleri

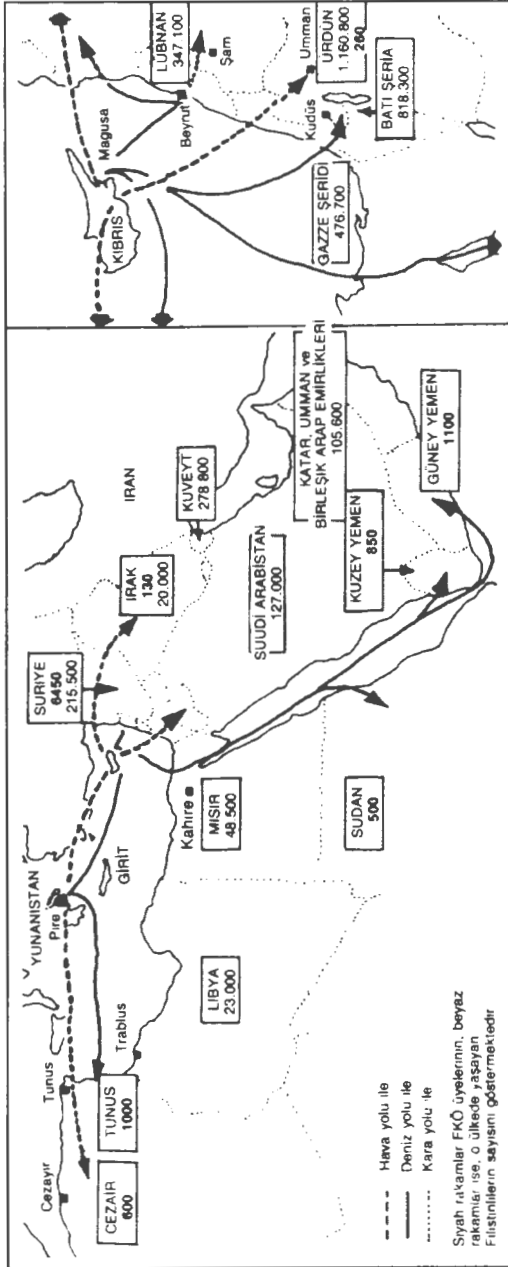
21 Ekim 1976 Ateşkes Anlaşması'na Göre Lübnan

18
1982 Yazında Lübnan

FKÖ Lübnan'ı Terk Ediyor 21 Ağustos - 1 Eylül 1982

KAYNAKLAR

Belgeler

- Adam, Elaine P., and William P. Lineberry (Eds.), *Documents on American Foreign Relations*, 1970, New York, Council on Foreign Relations - Simon and Schuster, 1973.
- Adam, Elaine P. (Ed.), *American Foreign Relations, 1977 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1979.
- Adam, Elaine P. (Ed.), *American Foreign Relations, 1978 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1979.
- American Foreign Policy, 1950-1955 - Basic Documents*, (2 Vols.), Washington, D.C., Department of State Publication 6446, 1957.
- American Foreign Policy, 1956 - Current Documents*, Washington, D.C., Department of State Publication 6811, 1959.
- American Foreign Policy, 1964 - Current Documents*, Washington, D.C., Department of State Publication 8253, 1967.
- American Foreign Policy, 1965 - Current Documents*, Washington, D.C., Department of State Publication 8372, 1968.
- American Foreign Policy, 1966 - Current Documents*, Washington, D.C., Department of State Publication 8423, 1969.
- American Foreign Policy, 1967 - Current Documents*, Washington, D.C., Department of State Publication 8495, 1969.
- American Foreign Policy - Basic Documents, 1977-1980*, Washington, D.C., Department of State, 1983.
- American Foreign Policy - Current Documents, 1981*, Washington, D.C., Department of State, 1984.
- American Foreign Policy - Current Documents, 1982*, Washington, D.C., Department of State, 1985.
- American Foreign Policy - Current Documents, 1983*, Washington, D.C., Department of State, 1985.
- Assessment of the 1978 Middle East Camp David Agreements* (Hearing before... House of Representatives... September 28, 1978), Washington, D.C., 1978.
- Bartlett, Ruhl J. (Ed.), *The Record of American Diplomacy (Documents and Readings)*, New York, Knopf, 1964.
- Colliard, Claude-Albert, *Droit International et Historie Diplomatique (Documents choisis)*, Paris, Domat-Montchrestion, 1950.
- A Decade of American Foreign Policy - Basic Documents: 1941-1949*, Washington, D.C., Department State, 1985.

- Documentation Française - Notes et Etudes Documentaires*, No.116, 23 Avril 1949; No.1238, 1 Décembre 1949; No.1340, 14 Juin 1950; No.1544, 3 Novembre 1951; No.1682, 24 Novembre 1952; No.1996, 17 Mars 1955; No.2142, 21 Février 1956; No.2143, 23 Février 1956; No.2249, 12 Janvier 1957; No.2295, 21 Mai 1958; No.2483, 15 Novembre 1958.
- Documents and Statements on the Middle East, 1979-82* (A Report prepared for the Subcommittee on Europe and the Middle East, U.S. House of Representatives, 97th Congress, 2d Session), Washington, D.C., 1982.
- Foreign Relations of the United States*, (Washington, D.C., Department of State)
- 1938, Vol. II.
- 1939, Vol. IV, 1955.
- 1940, Vol. III, 1958.
- 1941, Vol. III, 1959.
- 1942, Vol. IV, 1963.
- 1943, Vol. IV, 1964.
- 1944, Vol. V, 1965.
- 1945, Vol. VIII, 1969.
- 1946, Vol. VII, 1969.
- 1947, Vol. V, 1971.
- 1948, Vol.V, Part 1, 1975; Part 2, 1976.
- Historic Documents of...*, (Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc. 1972 (1973), 1973 (1974), 1974 (1975), 1975 (1976), 1976 (1977), 1977 (1978), 1978 (1979), 1979 (1980), 1981 (1982), 1982 (1983), 1983 (1984).
- Israeli, Rapheal (Ed.), *PLO in Lebanon - Selected Documents*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1983.
- Hurewitz, J.C., *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II: 1914-1956, Princeton, N.J., D. Van Nostrand Co. Inc., 1956.
- Hurewitz, J.C., *The Middle East and North Africa in World Politics - A Documentary Record*, Vol. I: 1535-1914, New Haven and London, Yale University Press, 1975; Vol. II: 1914-1945, New Haven and London, Yale University Press, 1979.
- Langsam, Walter C., *Documents and Readings in the History of Europe, since 1918*, New York, Lippincott, 1951.
- Laqueur, Walter (Ed.), *The Israel-Arab Reader (A Documentary History of the Middle East Conflict)*, New York, Bantam Books, 1969 (2nd ed.)
- Magnus, Ralph H. (Ed.), *Documents on the Middle East*, Washington, D C., American Enterprise Institute, 1969.
- Moore, John Norton (Ed.), *The Arab-Israeli Conflict*, Vol. I: *Readings*, Vol. II: *Readings*, Vol. II: *Documents*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1974.
- Moore, John Norton (Ed.), *The Arab-Israeli Conflict (Readings and Documents)*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1977.
- Peace in the Middle East - A Delicate Balance* (Report of a Study Mission to the Committee on International Relations, U.S. House of Representatives), Washington, D.C., 1978.
- Problems of World War II and Its Aftermath, Part 2: The Palestine Question, Problems of Postwar Europe*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1976.
- The Quest for Peace - Principal U.S. Public Statements and Related Documents on Arab- Israeli Peace Process, 1967-1983*, Washington, D.C., Department of State, 1984.
- The Search for Peace in the Middle East - Documents and Statements, 1967-1979*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1979.
- Schlesinger Jr., Arthur N. (Ed.), *The Dynamics of World Power - A Documentary History of the United States Policy, 1945-1973* (5 Vols.) New York, Chelsea House Publishers, 1973.

- Stebbins, Richard P. (Ed.), *United States in World Affairs, 1957*, New York, Harper (for Council on Foreign Relations), 1958.
- Stebbins, Richard P. (Ed.), *Documents on American Foreign Relations, 1967*, New York, Council on Foreign Relations - Simon and Schuster, 1968.
- Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.), *Documents on American Foreign Relations, 1968-1969*, New York, Council on Foreign Relations - Simon and Schuster, 1972.
- Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1971 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1976.
- Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1972 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1976.
- Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1973 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1976.
- Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1974 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1977.
- Stebbins, Richard P., and Elaine P. Adam (Eds.), *American Foreign Relations, 1975 - A Documentary Record*, New York, Council on Foreign Relations - New York University Press, 1977.
- Yearbook of the United Nations, 1946-47, 1947-48, 1948-49, 1954, 1955, 1956, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1978, 1980, 1981, 1982.*

Andlar

- Carter, Jimmy, *Keeping Faith - Memoirs of a President*, New York, Bantam, Books, 1982.
- Eden, Anthony, *Full Circle - The Memoirs of Sir Anthony Eden*, London, Cassell, 1960.
- Eisenhower, Dwight D., *Waging Peace - The White House Years*, New York, Doubleday and Co., 1965.
- Hull, Cordell, *Memoirs of Cordell Hull*, New York, Macmillan, 1948 (2 Vols.).
- Kissinger, Henry, *Years of Upheaval*, Boston, Little, Brown and Co., 1982.
- Sherwood, Robert E., *Roosevelt and Hopkins*, New York, Bantam Books, 1950 (2 Vols.).
- Truman, Harry S., *Years of Trial and Hope, 1946-1952*, Garden City, N.J., Doubleday and Co., 1956.
- Weizman, Ezer, *On Eagles' Wings*, Tel Aviv, Steimatzky, 1979.

Genel Eserler

- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tarih Serisi, 1988 (5. Baskı).
- Avneri, Arieh L., *The Claim of Dispossession - Jewish Land Settlement and the Arabs, 1878-1948*, New Brunswick and London, Transaction Books, 1984.
- Abu Jaber, Kamel, *The Arab Ba'ith Socialist Party - Ideology and Organization*, Syracuse, N.Y., Syracuse University Press, 1966.
- Abu-Lughod, Ibrahim (Ed.), *The Arab-Israeli Confrontation of June 1967: An Arab Perspective*, Evanston, Ill., Northwestern University Press, 1970.
- Bain, Kenneth Ray, *The March to Zion - United States Policy and the Founding of Israel*, Texas, A and M Press, 1979.
- Baram, Philip J., *The Department of State in the Middle East, 1919-1945*, University of Pennsylvania Press, 1978.
- Bavly, Dan, and Eliahu Salpeter, *Fire in Beirut - Israel's War in Lebanon with the PLO*, New York, Stein and Day, 1984.
- Beiling, Willard A. (Ed.), *Middle East Peace Plans*, New York, St. Martin's Press, 1986.
- Bryson, Thomas A., *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975: A Survey*, Metuchen, N.J., The Scarecrow Press, Inc., 1977.

- Calvocoressi, Peter, *Survey of International Affairs*, 1952, London, Oxford University Press - Rotary Institute of International Affairs, 1955.
- Cohen, Michael J., *Palestine and Great Powers, 1945-1948*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1982.
- Cooper, Richard N., *The Middle East and International System. Part II: Security and the Energy Crisis*, London, International Institute for Strategic Studies, 1974 (Adelphi Papers No.115).
- Evron, Yair, *The Role of Arms Control in the Middle East*, London, I.I.S.S., 1977 (Adelphi Papers No.138).
- Fontaine, André, *Histoire de la Guerre Froide*, Tome I: 1917-1950, Paris Fayard, 1965; Tome II: 1950-1967, Paris, Fayard, 1967.
- Fraser, T.G., *The Middle East, 1914-1979*, New York, St. Martin's Press, 1980.
- Galanté, Abraham, *Une Page Inédite d'Histoire: Abdul Hamid II et le Sionisme*, Istanbul, Fratelli Haim, 1933.
- Gilmour, David, *Lebanon - The Fractured Country*, Oxford, Martin Robertson, 1983.
- Gordon, David C., *The Republic of Lebanon*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1980.
- Hadawi, Sami, *Bitter Harvest - Palestine, 1914-1967*, New York, The New World Press, 1967.
- Hartman, Tom, *A World Atlas of Military History, 1945-1984*, New York, Hippocrene Books, 1984.
- Jargy, Simon, *Guerre et Paix en Palestine ou l'Histoire du Conflit Israëlo-Arabe, 1917-1967*, Neuchâtel, Editions de la Baconnière, 1968.
- Karasapan, Celâl Tefik, *Filistin ve Şarkü'l-Urdün*, Istanbul, Ahmed İhsan Basımevi Ltd., 1942, (2 cilt).
- Kedourie, Elie, and Sylvia G. Haim (Eds.), *Zionism and Arabism in Palestine and Israel*, London, Frank Cass, 1978.
- Kirk, George, *The Middle East in the War* (Survey of International Affairs, 1939-1946), London Oxford University Press - Royal Institute of International Affairs, 1952.
- Kirk, George, *The Middle East, 1945-1950* (Survey of International Affairs), London, Oxford University Press - Royal Institute of International Affairs, 1954.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No.340, 1972.
- Laffin, John, *Fedayeen - The Arab-Israeli Dilemma*, London, Cassel, 1973.
- Laqueur, Walter, *Confrontation - The Middle East and World Politics*, New York, Quadrangle - The New York Times Press, 1974.
- Lenczowski, George, *The Middle East in World Affairs*, Ithaca, Cornell University Press, 1953.
- Lenczowski, George, *The Middle East in World Affairs*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1980 (4th ed.).
- Lilienthal, Alfred M., *The Zionist Connection II - What Price Peace*, New Brunswick, N.J., North American Inc., 1982.
- Lorch, Netanel, *One Long War - Arab versus Jew since 1920*, Jerusalem, Keter Publishing House, 1976.
- Marr, Phebe, *The Modern History of Iraq*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1985.
- The Middle East*, Washington, D.C., Congressional Quarterly Inc., 1986 (6th ed.)
- Monroe, Elizabeth, and A.H. Farrar-Hockley, *The Arab-Israeli War, October 1973 - Background and Events*, London, I.I.S.S., 1974 (Adelphi Papers No.111).
- Naff, Donald, *Warriors at Suez - Eisenhower takes American into the Middle East*, New York, The Linden Press - Simon and Schuster, 1981.
- O'Brien, Lee, *American Jewish Organizations and Israel*, Washington, D.C., The Institute of Palestine Studies, 1986.
- Odeh, B.J., *Lübnan'da İç Savaş - Çağdaş Bir Siyasal Tarih*, (Türkçesi: Yavuz Alogan), İstanbul, Belge Yayınları, 1986.

- Öke, Mim Kemal, "The Ottoman Empire, Zionism and the Question of Palestine, 1880-1908", *Middle East Studies*, No.14, 1982, s. 329-341.
- Öke, Mim Kemal, "Siyonistlerin ittihatçılar Nezdiindeki Başarısız Girişimleri, 1908-9", *Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan*, Cilt 2, İstanbul 1982, s. 121-132.
- Paust, Jordan J., and Albert P. Blaustein, *The Arab Oil Weapon*, New York, Oceana Publications Inc., 1976.
- Peters, Joan, *From Time Immemorial - The Origins of the Arab-Jewish Conflict over Palestine*, New York, Harper and Row, 1984.
- Quandt, William B., *Decade of Decisions - American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976*, Berkeley, Calif., University of California Press, 1977.
- Quandt, William B., *Camp David - Peacemaking and Politics*, Washington, D.C., The Brookings Institution, 1986.
- Safran, Nadav, *From War to War - The Arab-Israeli Confrontation, 1948-1967*, New York, Pegasus, 1969.
- Saunders, Harold H., *The Other Walls - The Politics of the Arab-Israeli Peace Process*, Washington, D.C., American Enterprise Institute, 1985.
- Sheehan, Edward R.F., *The Arabs, Israelis and Kissinger - A Secret History of American Diplomacy in the Middle East*, New York, Reader's Digest Press, 1976.
- Shwadran, Benjamin, *Middle East Oil Crises since 1973*, Boulder, Colorado, Westview Press, 1986.
- Sousse, Dr. Ahmed, *The Arabs and Jews in History*, Lausanne Sartec ve Baghdad er-Rachid (Tarihsiz. 1979'dan sonra yazılmış olması muhtemel).
- Spiegel, Steven L., *The Other Arab-Israeli Conflict*, Chicago and London, University of Chicago Press, 1985.
- Survey of International Affairs, 1925*, Vol. I, London, Oxford University Press - Rolay Institute of International Affairs, 1926.
- Toynbee, Arnold, *Survey of International Affairs, 1934*, London, Oxford University Press - Rolay Institute of International Affairs, 1935.
- Toynbee, Arnold, *Survey of International Affairs, 1936*, London, Oxford University Press - Royal Institute of International Affairs, 1937.
- Tschirgi, Dan, *The Politics of Indecision - Origins and Implications of American Involvement with Palestine Problem*, New York, Praeger Special Studies,, 1983.
- Whetten, Lawrence L., *The Arab-Israeli Dispute - Great Power Behaviour*, London, I.I.S.S., 1977 (Adelphi Papers No.128).

Sürelî Yayınlar

- Keesing's Contemporary Archives, 1931-1934, 1934-1937, 1937-1940, 1940-1943, 1943-1946, 1946-1948, 1948-1950, 1952-1954, 1955-1956, 1957-1958, 1961-1962, 1963-1964, 1965-1966, 1967-1968, 1969-1970, 1971-1972, 1973, 1974, 1975., 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1983* ciltleri.
- Strategic Survey* (London, International Institute for Strategic Studies), 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980-1981, 1981-1982, 1982-1983 sayıları.

Ansiklopediler

- İslâm Ansiklopedisi* (1945 Basımı)
- Collier's Encyclopedia* (1974 Basımı)
- Encyclopaedia Britannica* (1969 Basımı)
- Encyclopedia Americana* (1986 Basımı)
- Columbia Encyclopedia* (1950 Basımı)

İNDEKS

A

Abadan Petrolleri 122
Abdülhamid II ve Siyonizm, 28-31
Abdullah (Ürdün Kralı), ve Filistin Me-
selesi, 77-79; ve Filistin Milli Kongresi
(1948) 103
Abdunnâsır, Cemal, Bak.: Nâsır
Abu Nidal 514
Abu Rudeis Petrolleri 336
Aden, İngiltere tarafından işgali 192, __
Protektorası 194,196; Güney Arabistan
Federasyonuna katılması 193; __ Sendi-
ka Kongresi 193; __ ve İmam Yahya 195
Adım Adım Diplomasisi, 324, 325, 327,
340
Aelia Capitolina, 114
Afif el-Bızri 208
Agatha Operasyonu 67
Ahd-i Atik 18
Ahd-i Cedid 18
Ahmed, İmam 177
Akabe Körfezi, Bak.: Tiran Boğazı
Aksâ (el-) Yangını 283-285
Ali Sabri 300, 301, 302, 303
Aliyah 23-27, __ ve Osmanlı Devleti 26
Allon, Yigal 338
Amal Örgütü 510, 533
Amri, General Hasan el- 178, 186
Anayasa Belgesi (Lübnan) 493
Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi 84-
86

Anglo Iranian Oil Company 123
Anti-Semilizm 23-24
Arafat, Yaser; geçmişi 220-221; el-Fetih'i
kurması 221, Nâsır'la münasebetleri
222; FKÖ liderliğine gelmesi (1969)
224, 277: __ ve Halk Kurtuluş Savaşı
274; __ ve Ürdün İç Savaşı (1970) 288,
289; __ B.M.de konuşuyor (1974) 333;
Camp David Anlaşmaları'na tepkisi 404;
Mısır-İsrail barışına tepkisi (1979) 422-
423; Kral Hüseyin ile barışması 424: __
ve 1969 Kahire Anlaşması (Lübnan için)
480; Suriye ile yakınlaşma 504; Sovyet-
lerden yardım çağırısı 515; Beyrut'tan
çıkmayı kabul etmesi 521; Tunus'a yer-
leşmesi 525.
Arap Barış Gücü 496
Arap Birliği; Kuruluşu 77; Filistin'in tak-
simine tepkiler (1948) 95-96; __ ve
İngiliz-Mısır Süveyş Anlaşmazlığı 124;
Cezayir Hakkında deklârasyon (1956)
151; __ ve Bağdat Paktı 151; İskenderiye
toplantısı ve Yemen meselesi 184; Kuzey
ve Güney Yemen arasında aracılık 197;
"Filistin Varlığı" kararı (1963) 225-227;
İskenderiye Zirvesi (1964) 227; __ ve
Burgiba hâdisesi 226-227; Hartum top-
lantısı (1967) 255-256; Hartum Zirvesi
(1967) 255-257; Rabat Zirvesi (1974)
ve FKÖ 332-335: Cezayir (1973) ve
petrol ambargosu 345-346; __ ve En-

ver Sedat'ın Kudüs'e gitmesi 361-362; Cezayir Zirvesi (1978) 380-381; Camp David Anlaşmaları'na tepki 404-406; __ nin Bağdat Toplantısı (1979) 424-426; Mısır'a Karşı Tedbirler 426-428; Kuveyt toplantısı 497; Riyad Anlaşması'nın onayı, 498; Cidde Anlaşması 523

Arap Birliği Anlaşması, (1964), 219

Arap Caydırma Kuvveti 464, 497, 498, 501, 502, 503, 504, 505, 510, 511, 525

Arap Devletleri Birliği, Bak.: Arap Birliği

Arap Gençlik örgütü 50

Arap İhtilâl Hareketi 57

Arap Kurtuluş Cephesi 477

Arap Kurtuluş Ordusu 96

Arap Kurtuluş Partisi 475

Arap Lejyonu 94

Arap Ligi, Bak.: Arap Birliği

Arap Milli Kongresi 59

Arap Milliyetçi Hareketi 476

Arap Misakı (1933) 52

Arap Sosyalist Hareketi Partisi 492

Arap Sosyalist Partisi 279, 301

Arap Stalingrad'ı 520

Arap Yüksek Komitesi 58, 66

Arens, Moşe 532

Arif, Abdurrahman, Baas iktidarını devirmesi 215; Cumhurbaşkanı olması 216; Başbakanlığı da üzerine alması 217

Arif, Abdüselam Muhammed, General Kasım'la İşbirliği 214; "Ramazan darbesi" 215; Baas iktidarını devirmesi 215; Helikopter kazasında ölmesi 216; __ ve Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu 218; Mısırla Arap Birliği Anlaşması 219-220

Arqoub 480

Âsi Gençlik Teşkilatı 54

Asifa, el- 224, 225, 514

Aslan, Emir Mecid, Bak.: Mecid Aslan, Emir

Asvan Barajı Meselesi 152-154

Aşkenazim 26, 27, 33

Auja, el-, Çatışmaları (1955) 142, 144

Awali Nehri 513, 534

Ayrırma Anlaşması, Mısır-İsrail __ (1974) 328-330; Tepkiler 330-333; Suriye-İsrail __ (1974) 333; Mısır-İsrail 2. __, 336-341.

Aylul al-Asvad, Bak.: Kara Eylül

Ayni, Muhsin el- 186

Azınlık planı (1947) 92-94

B

Baas Partisi, Sosyalist, Suriye'de kurulması 209-211; Programı, 208; örgütü 210: __ ve Birleşik Arap Cumhuriyeti 209-210; __ ve Suriye'de darbe 211: Suriye Baas'ının bölünmesi 212; __ ve Müslüman Kardeşler 211-212: __ ve General Kasım 213-21 Irak'ta iktidara gelmesi 214; Abdüselam Arifin darbesi 215; Lübnan'da 476

Bağdat Paktı 125-126, 140, 146, 148, 149, 150, 202, 206, 208

Bağımsız Filistin Devleti __ nin ilanı (1988), 536

Bağımsızlık (İstiklâl) Partisi 50

Bağlantısızlar 427

"Bağlantı" Tartışması 409-410

Balfour Deklarasyonu 42-43; __ ve İngiltere'nin 1922 Açıklaması 46; __ ve Milletler Cemiyeti 46; __ ve Arap Milli Kongresi (1938) 59; __ ve Peel Komisyonu Raporu (1937) 59; __ ve Filistin Milli Misakı 222, 223

Barış Köprüsü Projesi, 137

Bar Kochbar Ayaklanması, 114

Bar Lev Hattı, 279, 282, 312, 314, 328

Bat Galim Hâdisesi, 139

Batı Şeria (ve Gazze), __ ve Filistin Varlığı 222; İsrail'in __ yi ele geçirmesi (1967) 250; yüzölçümü 253; __ de el-Fetih faaliyetleri 274-275; __ ve İsrail 331; __ ve Carter, 360; __ Temsilcileri meselesi, 361; İsrail'in __ için özerklik planı (1977) 373-374; __ konusunda Begin - Carter anlaşmazlığı 386-387; -konusunda Mısır planı 387; Camp David zirvesinde __, 390, 392, 393, 394, 395; Camp

- David Anlaşmaları'nda 399-402; __ de Yahudi yerleşimleri 407; __ konusunda "Bağlantı" (*Linkage*) tartışması 411; __ de seçimler tartışması 412
- Bedr, İmanı Muhammed el-, İmamlığı 177; Darbeden kaçması 179; Amerika'nın barış teşebbüsü 182; Amerika'nın barış planı 185; __ ailesinin sonu, 200.
- Bedr Operasyonu 311
- Beersheba, 16, 99, 104, 142, 429; __ Anlaşması, 433; __ Görüşmeleri 429-433
- Begin, Menahem; __ ve Irgun 56; King David Otelı katliamı 75; Başbakan olması 360; Carter ile görüş ayrılıkları, 361-363; __ ve Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti 364, 369-371; Enver Sedat ile İsmailiye zirvesi 371-373; ve Yahudi yerleşimleri meselesi 372, 375, 382, 408; __ nin Sina Planı 372; Batı Şeria ve Gazze için özerklik planı 373-375; __ ve Kudüs görüşmeleri 374; __ nin Washington ziyareti (1978) 378; Amerikan'ın orta Doğu'ya silâh satışına tepkisi 383-385; C. Vance ve E. Sedat'la Leeds Şatosu toplantısı 387; Camp David Zirvesi 387-398; __ e Nobel Ödülü, 412; Carter ile Washington zirvesi (1979) 413; Beersheba özerklik görüşmeleri 429; Carter ve E. Sedat ile özerklik tartışması 433-435; __ Temmuz-I Reaktörünün bombalanması (1981) 441, 511; __ in Haziran 1981 seçimlerini kazanması 442-444; __ ve Enver Sedat'ın öldürülmesi 448; Reagan Planına tepkisi 458-459; __ ve el-Fetih'in Tel Aviv baskını 505; __ ve Lübnan'da askerî çözüm 513; __ ve Lübnan Operasyonu 514, 516; Reagan ile görüş ayrılığı 521-523
- Bekr, Hasan el-; 25 Ramazan darbesi 214; Kabine dışında kalması 215; iktidarı 218.
- Ben Gurion, David, __ ve Şeyh İzzettin el-Kasım 54; __ ve terörizm 73; __ ve tutuklanması kararı 75; __ ilk Başbakan 99; __ ve 1956 İsrail-Mısır çatışmaları, 151; Bulganin'in __ a mesajı 168; __ ve Litani Nehri tasarısı 480, 526
- Beniisrail, 19
- Bereketli Hilâl 79
- Bernadotte, Kont Folke, Filistin arabulucusu seçilmesi 101; Filistin için uzlaştırma tasarısı 101-102; Öldürülmesi (1948) 102; Bernadotte Planı 103; __ ve Mülteciler meselesi 111
- Beş Devlet Planı (1956), 159
- Bevin Planı, (1947) 89
- Beydani, Abdurrahman 179, 180
- Beytül-Makdis 114
- Beytül-Mukaddes 114
- Bika'a Vadisi 470, 473, 485, 493, 508, 510, 511, 512, 513, 517, 535, 536
- Biltmore Programı (1942) 69
- Bilüm Hareketi 25
- Bilu Manifestosu 25-26
- Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu (1963) 218
- Birleşik Arap Krallığı, Bak.: Hüseyin, Ürdün Kralı
- Birleşmiş Milletler Filistin Komisyonu 101
- Bitar, Salâh 208, 209, 211, 212, 213
- BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilâtı (UNRPR) 110, 111
- BM Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilâtı (UNRWA) 112
- BM Filistin Özel Komitesi 90
- BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu 104, 109, 110, 111
- Bir-üs-Sebi, Bak.: Beersheba
- Bludan Toplantısı 78
- Brejnev, Leonid; __ ve Güney Yemen ile Anlaşma (1979), 196; Nixon ile San elemente zirvesi 308; __ ve Yom Kippur Savaşı 320
- Bulganin, Nikolay 161-162
- Bustani, Emil 469
- Büyük Suriye Projesi 44, 209, 464
- C
- Camiat Sırriya Cihadiya 53
- Camp David Anlaşmaları, __ metni 395-

403; Tepkiler 403-406; İsrail'in __ ni onaylaması 407; Mısırın __ ni onaylaması 407

Camp David II 413

Canbulat, Kemal, Bak.: Kemal Canbulat
Canbulat, Velit, Bak.: Velit Canbulat

Carter, Jimmy, Başkanlığı 356; __ ve İsrail'in sınırları 357-358; __ ve Filistin konusu 369; __ in Orta Doğu için barış ilkeleri 371; Camp David tasarısı 381; __ in yeni barış projesi 391; Mısır ve Suudi Arabistan'a silâh satışı 392-393; Camp David zirvesi 387-392; __ in Mısır - İsrail barışı çabaları 413-415; __ ve Mısır-İsrail barışı 416, 421-424; İsrail ve Mısır ödüllendirmesi 424; Kral Hüseyin'in a 14 sorusu 424; Sedat ve Begin ile özerklik tartışmaları 433-434

Ceausescu, Nicolae 365

Celile, Bak.: Galilee

Cemayel, Beşir, Tel el Za'tar harekâtı, 497; Hristiyan Devleti tasarısı 503; __ ve Marunistan 504; __ ve İsrail 514; Cumhurbaşkanı olması ve Öldürülmesi 529

Cemayel, Emin, Cumhurbaşkanlığı 529-530, 534.

Cemayel, Piyer 469, 502, "Ayn Rumeneh katliamı" 490

Cenevre Konferansı; 1973 __ 327-328; İsrail'in teşebbüsü (1976) 356; Amerika ve İsrail'in __ tartışmaları 361-362; __ konusunda Vance-Gromiko bildirisi (1977) 363-365; __ konusunda İsrail bildirisi 365; Camp David zirvesinde __ 371-372

Chedli Klibi 425

Chamoun, Camille 468, 469, 475, 482, 487, 489, 495, 496, 501, 502, 503; Başbakan yardımcısı 486; __ ve iç savaş 495, 496; İsrail ile yakınlaşması 496; Falanjistlerle çatışması 497; Piyer Cemayel ile uzlaşması 498

Cidde Anlaşması 1966 __, 186; 1970 __, 191

Cihadü'l-Mukaddes 54

Corpus Separatum (Kudüs için) 115, 117, 262, 264, 283

Ç

Çoğunluk planı (1947), 91

Çok Uluslu Kuvvet, Sina İçin _ 431-432; Lübnan için __, 527-29; __ in Lübnan'dan çekilmesi 534

D

Daraviş, el- 55

Dayan, Moşe, Kral Abdullah ile gizli görüşmesi 107; Tiran Boğazının kapatılması (1955) ve __ 141; __ nin Tiran Boğazını işgal hazırlığı (1956) 146; __ nin 1967 savaşını başlatması, 243 __ ve Mısırın yıpratma savaşı 280-281; __ ve Filistin Meselesi 362-363; __ ve Cenevre Konferansı 364; __ Camp David zirvesinde 375; __ ve "Bağlantı" tartışması 409; __ ve Camp David II, 415; __nin Dışişleri Bakanlığında istifası 436; __ ve Litani Nehri 480; __ ve Suriye, Lübnan ve İsrail 486

Def.Con.Three 323

Deir Yassin Katliamı 96-97

Devrim Muhafızları 517

Diaspora, 16, 20; örgütlenmesi, 25; ve Bilum Hareketi, 26; Filistin Diasporası, 524-525, 532

Disengagement, Bak.: Ayırma Anlaşmaları
Doğu Yahudileri, Bak.: Eşkenazim

Dreyfus Hadisesi 27

Dulles, John Foster 125, 126, 141, 153; Süveyş İçin __ Planı 158-159

Dünya Siyonist Teşkilâtı, Kurulması 27; __ ve İkinci Meşrutiyet 33-34; __ ve Passfield Beyaz Kitabı 61; __ ve Peel Komisyonu Raporu 63

Dürziler 470

E

Eban, Abba, Savaş konusunda düşünceleri 238; __ ve Nâsır'ın Tiran Boğazı'nı kapaması 242; __ in Vaşington temaslari

- 244; __ ve kudüs Meselesi 263, 264; __ ve Barış 265
- Ebu Ammar, Bak.: Arafat, Yaser
- Ebu Musa 536
- Ebu Nuvar, Ali 163
- Eddé Ailesi 468
- Eddé, Pierre 468
- Eddé, Raymond 475
- Eden, Anthony __ ve Mısır'da monarşinin yıkılması 129; __ ve İsrail'in sınırları meselesi 142; __ in Amerika ile işbirliği çabaları (1956) 148-149; Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi ve __ 156-157; __ ve Güvenlik Konseyi 161-162; İngiliz - Fransız gizli müzakereleri 161-162; 1956 savaşı ve __ a tepkiler, 166; Bulganin'in __ a tehdidi 168; Eisenhower'ın __ a baskısı 169; __ in 1956 savaşını değerlendirmesi 170; __ in Başbakanlıktan istifası 171
- E.E.C. Deklarasyonu, Bak.: Venedik Deklarasyonu
- Eflak, Mişel 208, 209, 210, 212
- Eisenhower, Dwight D. __ ve Şeria suları meselesi (1953) 137; orta Doğu sınırlarını garanti etmesi 141; Nâsır'ın Çekoslovakya'dan silah satın alması ve __ 145; __ ve Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi 155-158; __ ve İngiltere'nin baskısı 162; __ in 1956 savaşına tepkisi 166; Bulganin'in __ a mesajı 169-170, 203; __ in Eden'a baskısı 170; Eisenhower Doktrini 171, 202-208; __ ve Şeria suları meselesi 231
- Elazar, David 313
- El-Fetih, Kuruluşu 221; "fedayin" faaliyetlerini arttırması 224; Ürdün'den İsrail'e saldırıları 232-235; __ ve İsrail'in Samu saldırısı 235-238; __ in 1967 savaşını değerlendirmesi 274; Batı Şeria'da 274-275; __ in Ürdün'e geçmesi 275; __ Ürdün'den çıkarılması 291-292; __ in, Kral Hüseyin'in Birleşik Arap Krallığı tasarısına tepkisi 293; __ Kongresi (1980) ve Siyasî Program 438; Lübnan'dan İsrail'e saldırıları 505-506; __ Kongresi (1989) 537
- Emel Örgütü, Bak.: Amal Örgütü
- Enver Sedat __ ve Yemen içi savaşı 181; Cumhurbaşkanı olması 300-302; __ ve Sovyetler 302-303; Sovyetlerle 1971 Antlaşması 303-304; __ in Sovyetlerle anlaşmazlıkları 304-307; __ in Sovyet teknisyenlerini kovması (1972) 306; Sovyetlerle münasebetlerini düzeltmesi 307; İsrail ile savaş kararı 308-310; Mısır Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı 317; Nixon'a 5 maddelik barış teorisini teklifi 318; Amerikan ve Sovyet askerlerini Orta Doğu'ya çağırması 322; Nixon ile yazışmalar 325; __ in **İnfitah** (Açılma) politikası 329; Batı silahlarına yönelmesi 334; Nixon'ın Mısırı ziyareti ve 334-335; __ in Nixon ile Salzburg görüşmeleri (1975) 335; Savaşmama taahhüdü meselesi 350; Amerika ile münasebetlerin gelişmesi 351-352; __ in 1971 antlaşmasını feshetmesi 352-353; Libya ile münasebetleri 353-354; __ in Orta Doğu Barış Planı (1976) 357; __ in Kudüs'e gitme kararı 364, 379; Tepkiler, 365; __ in Kudüs ziyareti ve 20 Kasım konuşması 365-369; Begin ile İsmailiye zirvesi 371-372; __ in İsrail ile yeniden bozuşması 375-376; __ ve Eksik Barış, 379; __ in Washington ziyareti (1978) 381; __ in Amerika'dan silah alma çabası 381, 383-385; __ ve Sosyalist Enternasyonal 405; C. Vance ve Begin ile Leeds Şatosu toplantısı 387; Camp David Zirvesinde __ 387-395; __ ve "Bağlantı" tartışması 409; __ e Nobel Ödülü 412; Beersheba özerklik görüşmeleri 429; Begin ve Carter ile özerklik tartışmaları 433-435; __ in Doğu Kudüs'ün ilhakkına tepkisi 439; Öldürülmesi ve sebepleri 446-447; Tepkiler 447-448; __ ve Lübnan için 1973 anlaşması 543
- Eretz İsrail 98, 99, 360, 372, 275, 382, 401, 436, 444, 453

Erkowir Anlaşması 184

Erteğin, Münir 80

Eşkol, Levi, __ ve Şeria suları meselesi 231; __ ve 1967 Mayıs gerginliği 240; __ ve Nâsir'ın 'Tiran Boğazı'nı kapamasi, 242; __ savaş taraftan 243; __ ün 12 Haziran 1967 konuşması 255; __ un Hartum zirvesine tepkisi 257

Evamir-i Aşere, Bak.: On Emir

Exodus 19

Eytan, Rafael ("Rafal") 166, 443, 513, 514, 515

Eyyubi, Selâhaddin, Bak.: Selâhaddin Eyyübi

F

Fahd, Prens, 1981 __ Planı 451-452; Plana Amerika'nın tepkisi 452-453; Plana İsrail'in tepkisi 452-453; __ ve Lübnan İç savaşı 492

Falanjist Parti (Falanjistler) 468; __ nin yapısı 469; __ ve 1969 Kahire Anlaşması 482; __ ve Ayn Rumeneh hâdisesi (1975) 490; __ ve Lübnan Cephesi, 500; __ İçinde çatışmalar 502; __ nin Zahle kuşatması 509-511

Faruk, Mısır Kralı 124, 127, 128, 129, 130, 131

Fatahland 480, 514

Faysal (Suudi Arabistan Kralı) __ ve Yemen iç savaşı 182, 183; __ ve Cidde Anlaşması 186; __ in Nâsir'la Hartum Anlaşması 190 ; __ ve İslâm Konferansı'nın Teşebbüsü 228

Faysal, Emir 43, 44, 45, 466

Fedayin, __ kuruluşu 140, 220; __ ve 1956 savaşı 164

Fetihistan, Bak.: Fatahland

Fez Planı (1982) 460; İsrail'in tepkisi, 460; FKÖ'nün tepkisi 461

Filistin Arap Partisi 50, 55, 77

Filistin Fonu 78

Filistin Halkı ile Dayanışma Günü 369, 427

Filistin Hükümeti (1948) 103

Filistin İçin Yüksek İcra Komitesi, 78

Filistin Komitesi 78, 86, 369

Filistin Kurtuluş Ordusu 100, 222, 227, 234, 236, 240, 480, 491, 493

Filistin Kurtuluş Örgütü, Kurulması 223; Arafat'ın __ nün lideri olması 224; __ ve Arap Zirvesi (1965) 228; Ürdün ile münasebetlerin bozulması (1965), 229-230; Filistin iç savaşı ve __, 288, 291; 1974 Ayırma Anlaşmaları ve __, 331-332; 1974 Siyasi Programı 331-332; __ Tek Meşrû Temsilci 332; BM'de Gözlemci statüsü (1974), 333; __ nün 1977 programı 358; __ ve Enver Sedat'ın Kudüs ziyareti 369; Red Cephesisinin Cezayir zirvesi (1978) 381; Camp David zirvesinde __ 391; __ nün Camp David'e tepkisi 403; __ ve Venedik Deklarasyonunu (1981), 431-432; __ Deklarasyona tepkisi 450-451; __ ve Reagan Planı 458; __ ve Fez Planı 460; 1969 Kahire Anlaşması'nda __ 481; __ nün Lübnan'a yerleşmesi 488; Faaliyetlerini arttırması 504; İsrail ile Lübnan'da mücadelesi 511; __ ve __ İsrail'in Beyrut kuşatması 520-521; __ nün Beyrut'tan çıkması meselesi 523-524; Cidde Anlaşması 524; __ nün Beyrut'tan çıkmayı kabul etmesi 526; __ nün Tunus'a yerleşmesi 528; __ ne karşı Ebu Musa hareketi 535; Kral Hüseyin ile 11 Şubat 1985 anlaşması 536; Amerika'nın __ ile diyaloga girmesi (1988) 537

Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi 288, 477

Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi 276, 277, 278, 290, 333, 477, 479, 484

Filistin Mandası 15, 286, 399, 431

Filistin Milli Cihadı Merkez Komitesi 55

Filistin Milli Kongresi, (1948) 103

Filistin Milli Misakı (1964 ve 1968) 222, 331-223, 331

Filistin Milli Konseyi 277, 278, 358, 460 (Filistin Devleti kavramı)

Filistin Mütareke Komisyonu 98

Filistin Toprak Geliştirme Şirketi 36

Filyan Ali Teşkilâtı, 475
 F.K.Ö., Bak.: Filistin Kurtuluş Örgütü
 Franjiye, Süleyman 535; 17 maddelik re-
 form programı (1976) 493; Filistinlile-
 rin __ ye saldırmaları 494; __ nin Lübnan
 Cephesi ile çatışması 495
 Franjiye, Toni 475, 494, 502
 Fütuvva (el-) 55
 Füzeler Krizi (Lübnan) 511-512

G

Galilee 16, 59, 99, 112, 114, 314; __ Ope-
 rasyonu 473; __ Barış Harekâtı, 515,
 519
 Gazze __ nin yüzölçümü, 253; İsrail'in __
 yi ele geçirmesi, 248 (aynı zamanda bak.:
 Batı Şeria)
 Genç Müslümanlar Derneği 53
 Genesis 18
 Gidi Geçidi, 1967 savaşında 249, 250;
 1975 Ayırma Anlaşması'nda 338; İsrail-
 in __ den çekilmesi (1976) 352
 Glubb Paşa (Sir John Bagot Glubb) 150,
 153
 Golan Tepeleri, 1967 savaşında __, 252-
 253; __ nin yüzölçümü, 253; Yom Kip-
 pur savaşında __, 311, 312, 314, 315;
 __ ve 1973 Cenevre Konferansı 327; __
 Camp David zirvesinde 328, 392; İsrail'in
 tepkisi 445; B.M. in tepkisi 450; __ ve
 İsrail'in Lübnan operasyonu 515
 Golda Meir (Myerson) 75, 288, 292, 295,
 307
 Güney Arap Emirlikleri Federasyonu 193
 Güney Arabistan Federasyonu 193
 Güney Arabistan Ligi 193
 Güney Yemen Halk Cumhuriyeti 194, 197

H

Habbaş, George 276, 278, 290, 333, 476,
 477, 479, 482,
 Habib, Philip 512, 522, 524, 527
 Haddad, Saad, 508, 509, 510, 534
 Hâdim-ül-Haremeyn-üş-Şerifeyn 115

Hadrianus, Aelius 114
 Hafız Esad (Hafız el-Esad), __Baas kabine-
 sinde Savunma Bakanı, 212; __ ve el-Fetih
 faaliyetleri 225; __ ve 1967 gerginliği
 240; __ ve Ürdün iç savaşı 291; Mısır ile
 ittifakı (1973) 309; __ ve 1973 Cenevre
 Konferansı 327 __ ve İsrail-Suriye Ayır-
 ma anlaşması 331; Kahire ziyareti (1976)
 357; Irak'la yakınlaşma ve bozuşması
 427-428; __ ve Suriye'de karışıklıklar
 (1979) 428; __ ve Lübnan, 488; Kemal
 Canbulat ile bozuşması 494; __ ve Arap
 Caydırma Kuvveti 498; FKÖ ile işbirliği
 504
 Haganah, Kuruluşu 55-56; __ terörü 73-
 74; __ in İrgun ile mücadelesi, 75; 1948-
 49 savaşında __, 99
 Haig, General Alexander 411, 458, 511-
 512, 521
 Hakîm, Adnan el-,475
 Halil-ür-Rahman, Bak.: Hebron
 Halit el-Azm 108, 207
 Halkçı Mücadele Cephesi 477
 Hammuda, Yahya 275
 Harekât al-Tahrir al-Vatani al-Filastani (el-
 Fetih) 221
 Hartum Anlaşması (1967) 189
 Hasan el-Banna, Şeyh 104, 105
 Hawatmeh, Nayef 288
 Hebron 15, 16, 49, 107, 235, 236, 238
 Herad Konferansı 187
 Herzl, Dr. Theodor, ve Dreyfus hâdisesi 27,
 __ ve *Der Judenstaat*, 27; Dünya Siyonist
 Teşkilâtını kurması 27; __ ve II. Abdül-
 hamid 26-27; __ in İngiltere nezdinde
 teşebbüsleri 28
 Heykel, Muhammed Hassaneyn 301
 Hristiyan Gençlik Kongresi 77
 Hirsch, Baron Maurice de 28, 30
 Hizbullah 530
 Hobeika, Eli 530
 Hoss, Dr. Selim 405, 500, 501
 Hourani, Ekrem 209, 211
 Hovevei Zion, 25, 36

Hür Subaylar Komitesi 124, 127, 128, 129, 130, 131, 300

Hüseyin (Ürdün Kralı), __ ve İsrail'e el - Fetih saldırıları 234; __ ve Samu hadisesi 235-236; __ in Mısır ile ittifakı (1967) 243; __ ve el-Aksâ yangını, 284; el-Fetih gerillaları ve __, 286; __ in Barış Planı (1969) 287; __ e karşı suikastler (1970) 289; __ in Birleşik Arap Krallığı tasarısı 292; __ in FKÖ ile münasebetleri, 331; Kahire ziyareti, 356-357; __ ve Filistin Varlığı 357; __ ve Camp David Anlaşmaları 357-358; __ in Arafat ile barışması 358; __ ve Arap Birliği'nin Bağdat toplantısı 358-359; __ in Batı Şeria ile bağlarını koparması 536 __ nin FKÖ ile 11 Şubat 1985 anlaşması 536

Hüseyin, Mekke Şerifi, İngiltere ile yazışmaları 39-41; Chaim Weizmann ile Ocak 1919 anlaşması 43-44

Hüseyini, Cemal Bey el- 77, 78

Hüseyini, Hacı Emin el- 50, 52, 54, 55; __ nin Yüksek İslâm Konseyi başkanlığından alınması 58; __ ve Nazi Almanyası 61; __ ve Londra Konferansı (1939) 57; __ nin Bağdat'a kaçması 68; __ Nazi Almanyası'nda 68; __ nin "Filistin Hükümeti" başkanı olması, 68; Kudüs müftülüğünü kaybetmesi 107; Arafat ile akrabalığı, 221

Hüseyini, Tevfik Bey el- 77

Hüsni Zaim, Albay 108

I

İhvan el-Kassam 55

İhvan el-Müslimin, Bak.: Müslüman Kardeşler

İlerici Sosyalist Parti 468, 476,

Irgun Zeva'i Leumi, kuruluşu 56; faaliyete geçmesi 73; İngiliz subay kulübüne saldırısı (1947) 75; 1948-49 savaşı ve __, 100

Iryani, Abdurrahman el- 185, 187, 189

İskenderiye Protokolü 70, 77

İslâm Konferansı, __ nin kuruluşu 262-263; ve Doğu Kudüs'ün ilhakı 441

İslâmi Cihad 533, 534

İslâmi Grup 475

İslâm zirvesi 285-287

İsrail-Amerika Stratejik İşbirliği Anlaşması (1981), 444

İsrail'in Özerklik Planı (1982) 372; Mısırın karşı teklifi 372-373

İsrailiye Krallığı 20

İstanbul Anlaşması (1888) 124, 139, 155, 157, 399, 416

İzzeddin el-Kasım Hareketi, Şeyh 54-55

J

Jabotinsky, Vladimir 55

Jakobitler 470

Jarring Misyonu, Dr. Gunnar Jarring 292; Tarafların __ na tepkileri 293; __ ikinci dönem çalışmaları 294; __ nun başarısızlığı 3294, __ nun yeniden göreve başlaması 296-297

Jericho Kongresi (1948) 106

Johnson, Lyndon B., Nâsının Tiran Boğazını kapamasına __ ın tepkisi 241, 243; __ ve 1967 savaşı 257; __ ın barış planı. 266

Judea (ve Samaria) 331, 360, 368, 373, 374, 375, 382

Judenstaat, Der 27

K

Kahan Komisyonu Raporu 440-441

Kahire Anlaşması (Lübnan), 1969 __, 497, 505; 1973__ 485

Kara El 54

Kara Eylül 290, 291, 483, 484

Karameh Operasyonu 276, 479

Kemal Canbulat, Ailesi 468; __ ve FKÖ konusunda anlaşma 482; __ ve Milli Hareket Cephesi 490; Hafız Esad'la bozuşması 494; __ ve Lübnan iç savaşı 495-496; __ ın öldürülmesi 468, 496

Kenaniler 17, 18, 19, 20

Kerami, Raşit, Bak.: Raşit Kerami

Kırmızı Tezkere 34
King David Otelı katliamı (1946) 75, 376
Kissinger, Dr. Henry, __ in İsrail ve Mısır'la müzakereleri (1972-73) 308; __ ve 1973 Savaşı 319, __ ve NATO'nun tutumu 320; __ ve 338 sayılı karar 322; "Mekik diplomasisi" ve "adım adım diplomasisi" 324, 326, 328, 329; 1973 Cenevre Konferansı ve_ 326-327; __ ve İsrail-Mısır ayırma anlaşması 330; Ürdün ile de ayırma çabaları, 330-331; Rabat Zirvesi ve __, in Mısır'ı kazanma politikası 334; İsrail'e baskıları 336

Kuds eŞ-Şerif, el- 114

Kudüs, tarihte __ 18, 20, 113-114; 1947 taksim kararında __ 115; Vesayet Konseyinin __ tasarısı 116; __ ve İsrail 116; __ için Filistin Araştırma Komisyonu tasarısı 117, __ konusunda Arapların görüşleri 117; __ ün İsrail'in başşehri ilân edilmesi 118; 1967 savaşında __, 249, 262-265; __ ve Türkiye 268; Camp David zirvesinde, __ 390, 393; Camp David Anlaşmalarında __, 400-401; İsrail'in Doğu __ ü ilhaki 437-438; Türkiye'nin ilhaka tepkisi, 439; __ ün bütünlüğü iddiası 453

Kudüs Toplantısı (1978) 375-377

Küba Krizi 201, 202, 259, 323

L

Linkage Tartışması, Bak.: "Bağlantı" Tartışması

Litani 465, 543, 514; __ ve İsrail'in su kaynakları meselesi 480; __ ve İsrail'in güvenlik çizgisi 498, 505-507; __ operasyonu 513

Lloyd, Selwyn 148, 149, 153, 161, 162, 171

Lohamei Herut Israel, Bak.: Stern Grubu

Londra Konferansı (1956), Birinci __, 159-160; İkinci __, 162

Londra Konferansı (1939) 64, 65, 88, 89, 90, 158, 160

Lübnan Arap Ordusu 476, 494

Lübnan Cephesi 464, 494, 501, 502

Lübnan Nizamnamesi 466

Lübnan Kata'ib Partisi, Bak.: Falanjist Parti

Lübnan Komünist Hareketi Teşkilatı 476

Lübnan Komünist Partisi 476, 492

Lübnan Milli Cephesi 575

M

MacDonald Beyaz Kitabı (1939) 65, 66, 67, 69, 70, 77

Makabiler 21

Maruniler 469, 470, 471, 480, 483, 486, 487, 491, 495, 501

Maruni Ligi 475

Marunistan 503

Meier, Golda, Bak.: Golda Meier

Mekik Diplomasisi 324, 327, 330, 335, 336, 340

Melik el-Adil 22

Melkitler 470

Menzies Komitesi, Bak.: Menzies Misyonu

Menzies Misyonu 159, 160

Mescid-i Aksâ 20, 114

Mecid Aslan, Emir 468, 469

Metula 499

Mısır-İsrail barışı (1979), __ nin metni, 414-417; __ na tepkiler 422-424; İsrail ve Mısırın __ m onaylaması 422

Mısır Mafyası 301, 302,

Milletlerarası Enerji Ajansı 350

Milli Blok 50, 77, 78, 107, 468, 475

Milli Cephe (Koalisyonu) 122, 468, 475, 492

Milli Hareket 37,211, 218, 490, 492, 493, 495, 501, 502, 504, 510, 511

Milli Liberal Parti 468, 474, 486, 494, 501, 502

Milli Pakt (1943) 471, 472, 480, 491

Milli Savunma Partisi 50, 55, 60, 66, 78

Milli Selâmet Cephesi 535

Milli Su Şebekesi 230, 231, 232,

Milli Uzlaşma 508, 509

Mi'rac 114

Mişmar Örgütü 108

Mitla Geçidi, 1956 savaşında __ 163; 1967 savaşında __ 247, 249, 250, 260; 1973 savaşında __ 316; 1974 Ayırma Anlaşmasında __, 338; İsrail'in __'nden çekilmesi (1976) 352

Mollet, Guy 154, 156, 160, 168, 169

Morrison Beyaz Kitabı (1944) 70

Morrison Plânı (1946) 86, 87

Moşe Sharet (Shertok), 99

Moskova-Pekin Çatışması 201, 202

Mossad 76

Moşav 35, 36

Murabitun (el-) 476, 492

Musaddık 122

Musa Sadr, İmam 475

Mübarek, Hüsnü, __ in Başkan olması 447; __ in dış politikası 447-448; İsrail'in Lübnan işgaline __ in tepkisi 517

Müteciler Meselesi 79, 83, 110, 111, 112, 260, 266-269, 286, 287 294, 394, 398, 456, 457

Müslüman Kardeşler 58, 104, 105, 123, 131, 132, 212, 221, 428, 446

N

Nâsır, (Cemal Abdünnâsır), __ ve Pan-Arabizm, 121; __ ve Süveyş Anlaşması 123; __ in Bağdat Paktı'na tepkisi, 126; __ in Mısır'da monarşiyi yıkması 127-129; __ ve Gazze çarpışmaları (1954), 141; __ in Çekoslovakya'dan silah alması 1. 148; __ in *The Times*'a demeci, 144-145; İsrail'in __ a tepkileri 147, __ in Bağdat Paktı'na tepkileri 150; __ in Süveyş Kanalı'nı, millileştirmesi 152-155: 1956 Süveyş harekâtı ve Nâsır 165: Süveyş savaşının neticesi ve Nâsır 170; __ ve Yemen iç savaşı 175, 179-180, 181, 182, 185, 186; __ ve Cidde Anlaşması 187, __ ve Herad Konferansı 189, __ in Yemen politikasının 3. safhası 189, 190; __ ve Aden milliyetçileri 193; __ in Eisenhower Doktrini'ne tepkisi 205; Suriye Baas'ı ve 205-206, 207; Irak Baas'ı

ve __ 213, 214, 215; Irak'la Arap Birliği Anlaşması 210-220; __ in Arafatla münasebetleri 222; - in 4. Arap zirvesini boykotu 224: Kral Faysal'ın İslâm Konferansı teşebbüsüne tepkisi 227-228; Şeria suları meselesi ve __, 231-232; 1967 öncesinde __ 238; Sovyetlerin __ ı aldatması 239; __ in BM kuvvetlerinin çekilmesini istemesi 240; - in Tiran Boğazı'nı kapaması, 240-241; __ ve 1967 savaşındaki kayıplar 251; istifası 253-254; 242 sayılı karara tepkisi 270; __ ve yıpratma savaşı, 276: __ ve Ürdün'deki Filistin mütecileri, 286; Birinci Rogers Planı ve __ 295-296; ölümü 300

Nazi Partisi ve Yahudiler 48, 51

Nebih Berri 533, 534

Necâtiler (Kurtuluşçular) 475

Necib, General, 23 Temmuz darbesinde __, 129; __ in Kralı düşürmüş 130; __ Mısır Silahlı Kuvvetler Başkomutanı 130; __ in Olağanüstü yetkiler alması 131: Cumhurbaşkanı olması 132; istifası, 132

Neşâşibî, Ragıp Bey (en-), 50, 53, 60

Nimeyri, Cafer, 303, 304, 448

Nixon, Richard, - ve 1956 savaşı 167; __ in İsrail ile yakınlaşması 308; __ ile Brejnev'in San elemente zirvesi 309; __ ve 1973 savaşı sürprizi 313; __ in Mısır ziyaretini (1974) 333-334; __ in Enver Sedat ile Salzburg buluşması 334-335; 1973 Petrol krizi ve __ 349

Numan, Ahmed 178, 186, 187, 190

O

OAPEC: Bak.: Petrol ihraç eden Arap ülkeleri Teşkilâtı

On Emir 19

OPEC: Bak.: Petrol İhraç Eden ülkeler Teşkilâtı

Oranım Operasyonu 513

Osirak, Bak.: Temmuz - 1

Osman, Muhammed Ali 190

- Ö**
 Ölü Deniz 16, 17, 46, 107, 230
 Ömer, Halife Hazreti 22, 43, 114
- P**
 Palmach 74, 76
 Pan-Arap Müslüman Kardeşler 475
 Passfield Beyaz Kitabı (1930) 61-62
 Peel Komisyonu Raporu (1937) 61-62
 Peres, Şimon 147, 368, 386, 387, 458, 459
 Perim Adası 191
 Petrol ihraç Eden Arap ülkeleri Teşkilâtı (OAPEC) __ nin kuruluşu. 343; Kuveyt 'Toplantısı (1973) 344-345; __ nin 1973 ve 1974 üretimleri 347-348; __ nin üretim kısıtlamasına Amerikanın tepkileri 348-349
 Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilâtı (OPEC) 342, 344
 Podgorny 303
- R**
 Ralph Bunche, Dr. 102
 Ramazan Savaşı 311
 Ras Muhammed 400, 417
 Raşit Kerami, Ailesi 468; __ nin Başbakanlıktan istifası (1969) 480; __ nin Başbakan olması (1975) 490; __ nin Başbakanlıktan istifası (1976) 500
 Reagan, Ronald, __ ve Enver Sedat'ın ölümü 397; __ nin Barış Planı 455-456; __ Planına Sovyet tepkisi 458; İsrail'in Lübnan Operasyonu ve __ 521-522; __ ın Begin'i uyarması 523; __ ın Lübnan'a çok Uluslu Kuvvet göndermesi 528
 Red Cephesi, __ nin Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretine tepkisi 370; __ ve Cezayir Zirvesi (1978) 380-381; __ nin Camp David'e tepkisi 404; __ ve Batı Şeria karışıklıkları 449-450; Lübnan'da __ partileri 477; __ nin Filistin Gerillalarına yardımı 507
 Reform Partisi 50, 78
 Reformun öncüleri Partisi 475
 Rikabi, Fuad (el-) 213, 214
 Riyad Anlaşması (1976) 497, 498, 500, 503
 Rogers Planı, Birinci __, 294-295: __ na tepkiler 296-297; ikinci __ 297-298; Üçüncü __ 299
 Roosevelt, Franklin D. __ ve Filistin meselesi 80; __ in Kral Suud ile mektuplaşması 80; __ in Kral Suud ile buluşması 82
 Rotschild, Edmond de 28, 30, 36, 42
 Rusya Partisi 300, 301
- S**
 Sabra ve Şatila Katliamı 460, 529, 530, 531, 532, 534.
 Sa'di, Salih (el-) 212, 214, 215
 Saika (el-) 277, 477, 505
 Salam, Saib 468, 469, 475, 484, 485, 495
 Salam, Saib 468, 469, 475, 484, 485, 495
 Sallal, Abdullah. Darbe yapması, 178; Cumhurbaşkanlığı 178; __ ve Amerika'nın barış teşebbüsü 182; Mısır ile Savunma Paktı 182; Amerika'nın __ rejimini tanıması 183; __ in sosyalist ülkeleri ziyareti, 185; __ ve iç çatışmalar 186: __ ın devrilmesi, 189; Güney Yemen ve __, 196
 SALT-I Anlaşması 305, 306
 Samaria, Bak.: Judea ve Samaria
 Samiriye, Bak.: Samaria
 Samu Hadisesi 235-236
 San Remo Konferansı 44, 45, 466
 Sartawi, Dr. Issam, 288
 Sedat, Enver, Bak.: Enver Sedat
 Sedirlerin Muhafızları 475
 Sefardim 26
 Selâhaddin Eyyubi, __ nin Kudüs'ü fethi, 22, 114; __ nin Yemeni fethi 176
 Selim, Yavuz Sultan, Bak.: Yavuz Sultan Selim
 Serki, Elias, Cumhurbaşkanlığına seçilmesi 495; __ ve Arap Caydırma Kuvveti 497; __ ve İsrail-Suriye gerginliği 498; ve

ekonomik tedbirleri 498; __ in Lübnan Cephesi ile anlaşmazlığı 500; __ e Amerika'nın dest. 512; __ in Cumhurbaşkanlığının sonu 529

Shultz, George 458, 521, 523, 534

Sina, 1956 muharebelerinde __, 164-166; 1967 muharebelerinde __ 247-248, 250, 250, 251-252; __ nin yüzölçümü, 253; Begin'in __ Planı, 390; Camp David zirvesinde __, 399-400; İsrail-Mısır barışında __, 417-418; İsrail'in __ dan çekilmesi 429-430

Siyonist Teşkilâtı. Bak.: Dünya Siyonist Teşkilâtı

Socotra Adası 192

Stern Grubu 56, 102

Sulh ailesi 468

Suriye Halk Partisi 476

Suriye Milli Kongresi 44, 464, 466

Suriye-Sovyetler Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (1980). 426

Suud, Abdülaziz İbni (Kral), __ ve Filistin Meselesi 81-85; Roosevelt ile mektuplaşması 81; Roosevelt ile buluşması 81

Süveyş Anlaşmazlığı (İngiliz-Mısır) 123-124; __ ve Türkiye 125

Süveyş Kanalı, Nâsir'ın __ in millileştirilmesi 152-155; İngiltere ve Fransa'nın __ na saldırımları (1956), 165-166; Amerika'nın tepkisi 165; Süveyş Savaşı ve B.M. 166-167, 169; __ için Barış Gücünün kurulması, 169; savaşın neticesi, 171; Camp David zirvesinde __ 410, 413, 419; __ dan ilk İsrail gemisinin geçmesi 429

Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği 160

Ş

Şâfilik 175, 177, 178, 183, 185, 186, 190, 193, 276, 367

Şarapnel Anlaşmazlığı 384-385, 521

Şarm el-Şeyh, 1956 savaşında __, 164; __ de Yahudi yerleşimleri 375; Camp David anlaşmalarında, 399; Mısır-İsrail barışında __ 429

Şaron, Ariel, __ ve Qıbya köyü katliamı 138; __ ve 1956 Sina muharebeleri 164; 1967 Sina harekâtında __ 248, 251, 252; 1973 savaşında __ 314, 316-317, 317; __ ve Yahudi yerleşimleri 372, 375, 408; __ un Savunma Bakanı olması 437, 514; __ ve Lübnan Operasyonu 515-516; __ ve şarapnel bombaları 520; Sabra ve Şatila katliamı ve 530-532; istifası 532

Şeria Nehri 16; 1948-49 savaşında Şeria, 100

Şeria Suları meselesi 137, 183-184, 225, 230-231

Şatura Anlaşması (1977) 505

T

Taberiye Gölü 99, 137; __ ve Eisenhower'ın "Barış Köprüsü" projesi (1953), 137

"Taksim Raporu", Bak.: Peel Komisyonu Raporu

Tel al-Za'tar, __ da Nisan 1975 çarpışmaları 490; Chamoun kuvvetlerinin __ saldırısı 497

Temmuz - T (Reaktörü), İsrailin __ bombalaması, 440, 511; Tepkiler, 464-466

Tiran Boğaz, 1956 savaşında __, 164; Nâsir'ın __ nı kapaması 239-240; İsrail'in __ in işgali, 250; Sina Planı ve __ 372; Camp David zirvesinde 391; İsrail-Mısır anlaşmalarında __ 399, 416, 420

Truman, Harry S. Filistin meselesi ve __, 79, 82; Yahudi mültecileri ve __ 83-84; __ ve Filistin'in taksimi 93; __ ve İsrail'in bağımsızlık ilânı 99; __ Doktrini 204

Tudeh Partisi 122

Turhan Şah 176

Turu Sina 19

U

UNEF (United Nations Emergency Force) 170, 239, 323, 338

UNIFIL (United Nations Interim Force In Lebanon) 507, 508, 511, 513, 519

Ü

Üçlü Deklarasyon (1950) — nun ortaya çıkışı 133-134; — na İsrail'in tepkisi 135; — na Arap Ligi'nin tepkisi 136-137; — ve Nâsır'ın Çekoslovakya'dan silah satın alması 147 — ve İngiliz - Amerikan İşbirliği meselesi 148

Ürdün, Filistin'den ayrılması 16; — de İç karışıklıklar ve Nâsır (1955) 150-151; ve Yemen iç savaşı 180, 181, 187; Eisenhower doktrini ve — 207; — ve Arap Birleşme çabaları 218; — nün FKÖ ile münasebetlerinin bozulması 228-230; 1967 Mayıs'ı ve —, 239; 1967 savaşı ve — 248, 259, 251, 253; — de Zerka çatışmaları 288; — ün gerilla örgütleri ile anlaşması 289; Suriye'nin — iç savaşına müdahalesi, 289, Amerika'nın — İç savaşına müdahalesi 290; — ün Mısır ile ittifakı (1973) 309; 1973 savaşı gelişmeleri ve — 319; Camp David zirvesinde — 394; Camp David anlaşmalarında — 399, 400; — ün Camp David Anlaşmaları'na tepkisi 404

V

Vaad Leumi, Bak.: Yahudi Milli Konseyi
Vafd Partisi 123, 128, 129, 131, 132, 446
Vance, Cyrus, Orta Doğu gezisi (1977) 357-358; Gromiko ile Cenevre Konferansı bildirisi 362-363; — Kudüs toplantısında (1978) 374; — ve Yahudi yerleşimleri meselesi 382; Begin ve Sedat ile Leeds şatosu toplantısı 388; — Camp David zirvesinde 395; — in Camp David'e destek çabaları 403-404; — in İsrail ile Mısır uzlaştırma çabaları 411-412; Camp David II ve —, 413; — ve Mısır - İsrail barışı 420-421; — Beersheba özerklik görüşmelerinde 429
Velid Canbulat 468, 476, 510, 535
Venedik Deklârasyonu (1981) 431, — nun metni 449-450; İsrail'in — na tepkisi, 450; FKÖ'nün — na tepkisi, 451-452; Mısırın — na tepkisi 452

W

Weizman, Ezer 1956 savaşı ve —, 164; — İsmailiye zirvesinde, 371; — ve yahudi yerleşimleri. 372; Kahire'de askeri komite toplantısına katılması, 374; — in Enver Sedat'la Salzburg görüşmesi, 387; — Camp David zirvesinde. 392; — Washington görüşmelerinde (Aralık 1978), 408; — ın Savunma Bakanlığında istifası 437; 449; — ve Güney Lübnan meselesi 506
Weizmann, Chaim, — ve Balfour Deklârasyonu 41; — ın Emir Faysal ile anlaşması 42-43; — ve 2. Dünya Savaşı 60, 67; — ve Passfield Beyaz Kitabı 61; — ve Londra Konferansı 65; — ve MacDonald Beyaz Kitabı 66; ve Agatha operasyonu 75
Woodhead Komisyonu Raporu (1938) 64

Y

Yahuda, Bak.: Judea
Yahudi Ajansı 48, 50, 66, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 85, 88, 93, 97
Yahudi Kolonizasyon Derneği 36
Yahudi Milli Fonu 32, 36
Yahudi Milli Konseyi (Vaad Leumi) 57; İsrail'in bağımsızlığını ilân etmesi 8
Yahudi Yerleşimleri, İsmailiye zirvesinde 372, 375; Şarm el-Şeyh'teki —, 376; — nin hukuka aykırılığı, 382-383; — konusunda Begin'in inatçılığı, 385; — ve Mısır, 385; Camp David zirvesinde —, 390, 491, 395; Camp David Anlaşmalarında — 400; Knesset'in Sina'daki — ni sökme kararı 406; — ve Batı Şeria ile Gazze 407; Washington görüşmelerinde — 408; İsrailin — ni arttırması ve tepkiler 435-436; Moşe Dayan'ın istifası 435; Ezer Weizman'ın istifası 436; Begin'in — nde serbestlik iddiası 453; Begin'in — ni arttırması 458-459
Yahudiye, Bak.: Judea
Yahya, İmam — nın Osmanlı Devleti'yle anlaşması 177; — nın Yemen'in bağımlı-

sızlığını ilân etmesi, 178; ___ nın öldürülmesi 178; ___ ve Güney Yemen, 192; ___ ve Aden meselesi 195
 Yarmuk Muharebesi 22
 Yavuz Sultan Selim 22, 23, 115, 176, 466
 Yebusiler 6
 Yehova 18, 19
 Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti 191, 194
 Yeşil El 53
 Yıpratma Savaşı 278-280, ___ nda ateşkes, 296
 Yishuv 48
 Yoksul Hareketi 475
 Yom Kippur Savaşı, ___ nın Araplar bakımından özellikleri 310; ___ nda Mısır Genelkurmayının planı 310-311; ___ nda Mısır harekâtının başlaması 312-313; ___ nın İsrail için sürpriz sebepleri 313-314; ___ nda Mısır harekâtı 314, 316; ___ nda İsrail'in Kanal'ın batı yakasına çıkması

316-317; 3. Mısır ordusunun kuşatılması 317; ___ nda Amerika ile Sovyetlerin tutumları 318-319; 325 sayılı karar, 321-322; ___ nda ateşkes 323; ___ nda Amerikan-Sovyet gerginliği 322-323; BM Barış Gücü teşkili (UNEF) 323
 Yüksek Arap Cephesi, 78
 Yüksek Arap Komitesi 52, 76, 77
 Yüksek İslâm Konseyi 49, 52, 59, 264

Z

Zahle 490, 503, 509, 510, 511, 513
 Zâ'imlik 467, 468, 469, 474, 476, 495
 Zekeriya Muhiddin 254, 301
 Zeydilik 175, 176, 177, 178, 179, 180, 183, 186, 190, 193
 Zhgorta Kurtuluş Ordusu 475, 502
 Zion Aşıkları, Bak.: Hovevei Zion
 Zion Kalesi 18
 Zion'u Sevenler, Bak.: Hovevei Zion

PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU

FİLİSTİN MESELESİ ve ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI

1948
-
1988

PAYLAŞILMAYAN TOPRAKLARIN YAKIN TARİHİ

"Tarihin hiçbir döneminde ve dünya coğrafyasının hiçbir yerinde, Yahudi ve Filistin halkları gibi birer avuç insan, Filistin gibi avuç içi kadar bir toprağın, bu denli uzun ve sert mücadelesini yapmamıştır. Filistin üzerindeki Arap-Yahudi mücadelesi, modern çağın en uzun kavgasını teşkil etmektedir.

Diğer taraftan, 20. yüzyılda hiçbir mesele veya anlaşmazlık, Filistin meselesi kadar ağırlıklı olarak, milletlerarası politikanın bir mihreri, bir eksenine haline gelmemiştir. Son 40 yılda dünya politikasının en sıcak bölgesi Orta Doğu olmuştur. Milletlerarası politikaya bu kadar uzun süre ve bu kadar yoğun bir şekilde tesir eden başka bir mesele gösterilemez.

Burada mühim bir noktayı da belirtmemiz gerekiyor. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun, Balkanlarda olduğu gibi, Orta Doğu'da da bıraktığı boşluğun, hâlâ istikrarlı bir şekilde doldurulamamış olmasıdır. Filistin meselesi, Türk'ün Orta Doğu'dan çekilmesinin bıraktığı boşluğun yarattığı ve günümüze kadar ulaşan sarsıntıların ancak bir parçasıdır."

Prof. Dr. Fahir Armaoğlu

"Filistin Neresidir?" sorusuyla başlayan *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*; Herzl ve Sultan II. Abdülhamid görüşmeleri, Osmanlı'nın son yılları, Balfour Deklarasyonu, İsrail'in kuruluşu, 1948-49 Arap-İsrail Savaşı, 1956 Süveyş Savaşı, 1967 Arap-İsrail Savaşı, 1973 Arap-İsrail Savaşı, Camp David, Yeni Barış Planları, Batı Şeria, Beyrut, Lübnan, Sabra ve Şatila Katliamı gibi, "meselenin" en kritik noktalarına temas eden bir başucu kitabı. Ülkemizin siyasi tarih alanında en tanınmış simalardan biri olan Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'nun kaleminden 19. yüzyıldan günümüzde paylaşılamayan toprakların tarihi...

Kronik

kronikkitap.com

₺100,00
KDV'len müdür

kronikkitap

ISBN: 978-975-2430-09-1

9 789752 430099